

ספר

דברי ימי רוסיא

חלק שני

יגיל תולדות רוסיא וקורות העתים אשר עברו עליה ועל ארצות שכניה,
 למן העת אשר צמחה קרן לממשלת בית רֶאָמֶאָנְאוּוּ, עד ימי
 מלכות אלכסנדר הראשון (1801—1813); תְּלִיכּוֹת החשכלה וחכמת
 סופרים ואנשי השם. גם דברים אחדים על אדות תולדות בני ישראל,
 והחקים והמשפטים אשר יחיו בהם במדינות רוסיא.

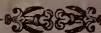
כתובים על פי מיטב ספרי הזכרונות ובחיכי קוראי הדורות,
 בפקודת ועד „חברת מרבי השכלה בין יהודי רוסיא“.

מאת

שלמה מאנדעלקערן

קאנדידאט בחכמת לשונות בני קדם ורבי־משנה לעדת ישרון באָדעסא .

מחיר הספר, בשלשה חלקים 1 ר"כ 50 קאפ'.

ווארשא

בדפוס ר' יצחק גאלדמאן נ"י

שנת תרל"ה לפ"ק

ספר

דברי ימי רוסיא

חלק שני

יגיל תולדות רוסיא וקורות העתים אשר עברו עליה ועל ארצות שכניה,
 למן העת אשר צמחה קרן לממשלת בית רֶאָמֶאָנְאוּוּ, עד ימי
 מלכות אלכסנדר הראשון (1801—1813); תְּלִיכּוֹת החשכלה וחכמת
 סופרים ואנשי השם. גם דברים אחדים על אדות תולדות בני ישראל,
 והחקים והמשפטים אשר יחיו בהם במדינות רוסיא.

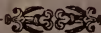
כתובים על פי מיטב ספרי הזכרונות ובחיכי קוראי הדורות,
 בפקודת ועד „חברת מרבי השכלה בין יהודי רוסיא“.

מאת

שלמה מאנדעלקערן

קאנדידאט בחכמת לשונות בני קדם ורבי־משנה לעדת ישרון באָדעסא .

מחיר הספר, בשלשה חלקים 1 ר"כ 50 קאפ'.

ווארשא

בדפוס ר' יצחק גאלדמאן נ"י

שנת תרל"ה לפ"ק

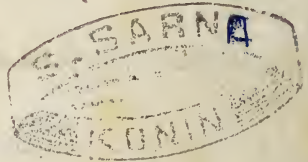

דברי ימי רוסיה
DAN

דברי ימי רוסיה

ИСТОРИЯ РОССИИ.

S. SARNIA,
70, SIDNEY STREET,
28 JAN 1923
LONDON, E.1.

ИСТОРИЯ РОССИИ.

ЧАСТЬ II.

Съ воцаренія дома Романовыхъ до вступленія на престолъ
Императора Александра I (1613—1801).

СОСТАВИЛЪ

по источникамъ и монографіямъ, согласно порученію Комитета Общества
для распространенія просвѣщенія между евреями въ Россіи,

Соломонъ Манделькернъ,

Кандидатъ Восточныхъ языковъ Императорскаго С.-Петербургскаго
Университета.

Книга составляетъ собственность названнаго Общества.

Изданіе Типографіи И. Гольдмана въ Варшавѣ.

ВАРШАВА

Въ Типографіи И. Гольдмана, Мурановская ул., д. № 24.

—
1875.

Wilson
Annex
DK41
.M3
1875
v. 2-3

ספר

דברי ימי רוסיא

חלק שני

יכיל תולדות רוסיא וקורות העתים אשר עברו עליה ועל ארצות שכניה,
למן העת אשר צמחה קרן לממשלת בית רֶאָמַאֲנַאוּו, עד ימי מלכות
אלכסנדר הראשון (1801—1813); הַלִּיכוֹת ההשכלה וחכמת סופרים
ונאנשי השם. גם דברים אחדים על אדות תולדות בני ישראל, והחקים
והמשפטים אשר יחיו בהם במדינות רוסיא.

כתובים על פי מיטב ספרי הזכרונות ובהירי קוראי הדורות,
בפקודת ועד "חברת מרבי השכלה בין יהודי רוסיא".

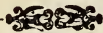
מאת

שלמה מאנדעלקערן

קאנדידאט בחכמת לשונות בני קדם ורבי־משנה לעדת ישרון באַדעסא

יכתוב ישר דברי אמת!
(קהל י"ב ו')

הספר הוא קנין כסף החברה ה"ל, ומידם זה ליד ר' יצחק גאלדמאן,
ע"פ התנאים אשר ציוו וצין החברה

ווארשא

בדפוס ר' יצחק גאלדמאן

שנת תרל"ה לפ"ס

ГЛАВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ
ПО ДЕЛАМ ПЕЧАТНОГО ДѢЛА

№ 100

Дозволено Цензурою.
С.-Петербургъ 1 Юля 1874 г.

ГЛАВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ
ПО ДЕЛАМ ПЕЧАТНОГО ДѢЛА

№ 100

1874

ימי שוב הממלכה לאיתנה .

פרק ט ימי מלכות מיכאיל פעאדאראוויטש , המלך הראשון לבית ראמאנאוו
(1613—1645) .

§ 1 המלחמות בפנים הארץ . מבית הנזירים יצא אבי מלכי בית ראץ-
מאנאָוו למלוך—להשקיט לרוסיא מימי רעה , לרפאות את הארץ מתחלואיה אשר
הלו בה המבוכות והמהומות ולהשיב עד צדק משפט . לאט לאט נסע המלך
מאָסקוואה השרופה והחרבה , לבעבור יוכלו לכונן מכון לשבתו בתוך הקרעמל ,
אשר גם בו היתה יד הפולאנים בימי המצור להשחית ולחַלֵּל . נבחרו האספה
הגדולה כתבו למלך כי אין גם קשיטה אחת באוצר הממשלה , והפקידים נושאי
המשרה ושומרי משמרת המדינה ספגו גם סבבזהו ; ויבקשו כסף חָקֵם . מֵעֵנִי
וְרַשׁ הלכו ברגליהם כל השרים והמשרתים אשר היו בלויית המלך , ולא מצאה
ידם לקנות עגלות וסוסים . מה נבהלה נפש המלך החדש בראותו על דרכו כי
חֲבָרֵי גנבים ושוודים יעשקו ויענו את העם ; ומה נבעת רוחו בבוא לפניו אנשים
בעלי מום ונחרים כאור מצל מאש ! לבו הגה אימה וינחם מלכת מאָסקוואה , גם
אמר לנעור כפיו מתמוך בשבט הממשלה . אך הכהנים ההלכווא אתו הרגיעו רוחו
ויאמצו זרועותיו עד בואם בשערי העיר הבירה , אשר החלו העם לקומם חרבותיה ,
לבנות הנשמות ולהחיותן מערמות עפר ואפר . בעשירי החדש יולי הושם כתר
המלכות בראש מיכאיל , ויזכור את גואלי הארץ ויפקדם לטוב : את פאָזשארסקי
העלה אל תר מעלת באַיאָרין , ואת מינין הרים למעלת האצילים ויועצי הממשלה ,
ויתן לו גם אחוזת נחלה לדרורותיו ; אך לא השיגה ידו לחַלֵּק מתנות לכל אנשי
החיל , או לתת הנחות ליושב הארץ כמשפט המלכים בעלותם על הכסא , יען כי
האוצר היה ככלי ריק . בשם המלך והכהנים והאספה הגדולה נשלחו ספרים אל
הערים הגדולות ואל הכוחרים העשירים למשפחת סמראָנגאָנאָוו , לבקש מהם כי
יואלו לשלוח לעיר הבירה איש כמסת ידו כסף , לחם ומזון בגלל אנשי החיל ,
אשר היתה עוד עבודה רבה לפניהם , כי אויבי הארץ מבית ומחוץ בקשו למצוא
להם מועיל ברעות ממלכת מאָסקוואה ויפרשו ידם עליה . חבל נאָווגאָראָד היה
בידי השוועדים , בחבל סמאָלענסקי ישבו הפולאנים , ובחבל פסקאָוו הרבו הפרשים
אשר עם ליסקאָוסקי לעולל עלילות ברשע ולשום שמות בארץ . בפאת דרומה
מזרחה השתרר זארוצקי , ובקרב הארץ מגבולות הנגב עד ירכתי הצפון התהלכו
הקאזאקים האכזרים כזאבי ערב ויפלטו המס יריהם . מאמארי קאזאן ונאָגאָאיי
המשערעמיסים אשר על הוואָלגא גם הם החפרצו ויעשקו את הרוסים עשוק ורצוח .
מדברי אחד ממלאכי האַללאנדיא , אשר עברו דרך מדינת צפונית-מערבית
רוסיא בחרף שנת 1615 , נראה לדעת מה נורא היה מצב כל המקומות אשר
החריבו והשמו אנשי ליסקאָוסקי וגרודי הקאזאקים . מרעועל עד נאָווגאָראָד לא

מצאו ההאָלראַנדים כל כפר ועיר מושב לסור אליהם, ויילינו ביערים; ואך לעתים רחוקות פגעו בבתי הנזירים הרוסים ונתוצים. גם מנאָוגאַרְאָד עד מאַסקווא היתה הארץ כגיא צלמות לפניהם וישאו מחסור וכל יד עמל ותלאה. כל הכפרים והמושבות היו שוממים מאין יושב, ובטרם באו הנוסעים לאחד הבתים להַנְפֶש בלילה הוציאו מתוכו את פגרי יושביו המומתים בידי הקאזאקים, אולם עד מהרה גרשה צחנת הפגרים את הנוסעים מקרב הבית, וְהַאֲלֵצִים ללון בחוץ בצַנַת קור וקרח. מלבד זאת רגזו הנוסעים על דרכיהם וחרדו לרגעים מפני פחד הדבים, הזאבים ופרשי ליסאָווסקי השוכבים.

בראשונה הכחידה הממשלה את זארוצקי, אשר נאחו יחד עם מארינא מנישעק באסטראַכַאן, ויאכוף על העם להשבע לבן מארינא, אשר ילדה להכוב השני, והוא התנשא להיות מנהל הממשלה עד כי יגדל הילד והיה לאיש; ויקרב לעבודתו את הקאזאקים, המאטארים והנאָגַאִים, וגם בקש עזרה מאת מלך פרס (השאך). אולם עוד בטרם יבוא עליו הנשיא אָדְאָיעווסקי (Одоевский) עם חיל כבד ממאָס-קווא, מרדו בו האסטראַכַאִים, כי נלאו נשאו את זדון לבו הקשה וחמס ידיו; ולעזרת המורדים והקושרים באו הקאזאקים היושבים על המערעק, ויגפו את זארוצקי מגפה גדולה, וינס עם שרידי חילו פליטי החרב אל נחל יאאיִק (אוראל), אך שמה הדריכו אותם והדביקום הַרוֹגִים אשר שלח אָדְאָיעווסקי, ויקחום בשבי (שנת 1614). השבויים שָׁלְחוּ מַאָסקווא, את זארוצקי תקעו חיים על יַתֵד העץ, את בן מארינא הלן, ואותה שמו בבית האסורים, ותמת שמה. מקץ השנה ההיא נטהרה מדינת הצפון מן הקאזאקים, כי הצליח הנשיא ליִקָאָוּ (Лыковъ) לדרוף אחריהם בחרב מלאה דם, וימחץ על יד מאַסקווא את ראשי פקידיהם, ואת אלופם האכזר והעריץ באַלְאָוֶען (Боловель) לקח בשבי ויתלהו על העץ. בין כה וכה התאמץ פאָזשאַרסקי להשמיד ולבָעַר את חבר השודדים גבורי החיל אשר עם ליסאָווסקי. כנמר שוקד עבר ליסאָווסקי חיז קל ממקום למקום והתמלט כפעם בפעם מידי רודפו. גם שאר שרי הצבאות, אשר מלאו את מקום פאָזשאַרסקי בהלותו, לא עצרו כח לתפוש את המלאך המשחית הזה, אשר נעו מעגלותיו במרוצתו בַדְדוּ במלוא רחב רוסיא, לרצוח, לגזול ולהַשְׁאֹזַת כל מקום עברו; ורק במתו פתאם בשנת 1616 נושעה רוסיא מיד הצר הצורר הזה.

§ 2 מלחמת שוועציא וברית השלום. בעצם הימים אשר עמלה הממשלה לטהר את הארץ פנימה מן הקאזאקים, נלחמה גם עם שני אויביה: שוועציא ופולין, אשר מאנו לנער חצנם ולחרול מלבקש להם את כתר מאַסקווא, גם לא אָבו להשיב לה את הערים אשר החזיקו בהן בימי המהומה והמבוכה. — בלכוד דעלאגארדי בחרבו ובקשתו את נאָווגאַרְאָד, הבטיחהוה יושביה הנגשים להכיר למלך רוסיא את אחד מבני קארל התשיעי מלך שוועציא. על כן הוציא גוסטאוּ אדאָלף, יורש קארל, דבר מלכות מלפניו, כי יבואו לעיר וויבאָרג מלאכי נאָווגאַרְאָד ושאר מדינות רוסיא, לבעבור יתנו שמה הוד מלכות על פִיליפ אחיו הצעיר אשר בא אל העיר ההיא. אולם בעת הזאת כבר הקימו העם עליהם למלך את מיכאיל אהובם

ומשאת נפשם • ממאסקווא לא באו מלאכים וויבאָרגה ותקות פֿיליפ היתה לו למפח נפש, כי לא הפץ להיות מלך לנאָונגאָראָד לברה • אז חזקו דברי גוסטאו אדאָלף על הנאָונגאָראָדים להשבע לו, אך הם לא שמעו לו, הדיחוהו מיום ליום, ובאמץ רוח נשאו וסבלו את לחץ השוועדים והמסים הכבדים אשר שמו עליהם • אפס חיל מאַסקווא, אשר יצא להלחם על השוועדים תחת יד הנשיא טרובעצקאָיי, גָנף לפני דעלאנארדי, ויפול ממנו רב; גם גוסטאו אדאָלף יצא בגאון עזו ויבא את פסקאָוו במצור, אך אנשי העיר סוככו עליה ברב אונים, וינחלו שם תפארה בהתיצבם כענקים להראות את כביר כחם וגבורת ימינם לפני גבור נאדר ונערץ בגוסטאו אדאָלף, ראש יודעי קרב ועליון לכל מלמדי מלחמה בדורו • כראות גוסטאו כי לא יוריד לארץ חומת פסקאָוו וכשמעו כי בקרב ארצו היו שערוריות, ויפחד גם מפני תנופת יד פולין ודאניא—על כן הואיל להטות אזנו לעצת אנגליא והאָללאנדיא לנמות אחרי השלום • אנגליא והאָללאנדיא, אשר היה לסוחריהן הרשיון לסחור את רוסיא ככל אות נפשם ולמכור מערביהם בלי כל מכס, לא ראו ברכה במשלח כפס כל ימי המהומה והמבוכה, ובגלל כן התאמצו להשיב שלום רוסיא על כנו ולקחת רצון מידי מלכה עוד הנחות שונות • מלאך אנגליא רשאָן מעריק (Джонъ Мерикъ) בא מאַסקווא, ויקח דברים גם על אדות עניני המסחר • ויהי כאשר הגירו לו כי בכל ימי המלחמה עם שוועציא לא יוכלו להפיק רצונו, התעורר להיות איש הבינים בין הנלחמים, ויסע נאָונגאָראָדה להחיש מעשהו, וגם מלאכי האָללאנדיא היו בעורתו, יותר משנה תמימה נשאו ונתנו בדבר השלום, ורק בשנת 1617 יצא דבר השלום למענהו בכפר סמאָלבאָוואָ (Столбово), השוועדים השיבו למאַסקווא את נאָונגאָראָד ואת שאר הערים הנכבשות, אך לקחו ממנה כסף ענושים עשרים אלף רובל, גם השאירו להם לאחווה את חבל הפי יס־הבאלטי עם הערים: אויוואן־גאָראָד, יאמי, קאָפאָריע ופאָריעשעק • גוסטאו אדאָלף שמח מאד כי הגדיל לעשות בברית שלומו זה, ובמדברו אשר נשא לפני שרי המלוכה בארצו הגיד לאמר: „הן רוסיא שִׁבְנָה נוראה לנו מעולם, אמנם עתה לא תוכל לשלוח גם סירת דוגה אחת אל יס־הבאלטי מבלעדי רשיונו • עתה יברילו בינינו ובינה היאורים הגדולים • לאדאָגא ופיפוס (טשוד), ארמת כבול ובצָה שלשים כברות ארץ, ומבצרים הזקים • הודות והלל לה' כי רחקה ונגזרה רוסיא מים הבאלטי, ויש תקוה כי לא על נקלה תעבור את הפלג הזה!“ • אכן גם ממשלת מאַסקווא חשבה את שלום סמאָלבאָוואָ לטובה, יען כי עתה מצאה ידה להפוך את כל חיליה וגבורתה אל מול אויבה השני, הגדול ונורא משוועציא— אל מול פולין •

§ 3 מלחמת פולין וברית מנחתה • במלחמת מאַסקווא עם פולין התהפכה ההצלחה מסבות בתחבולותיה, לעמוד חליפות לימין אהת מהן • הרוסים גנפו לפני הפולאנים במערכה בשדה, אך הצליחו לגונן על עריהם גנון והציל; אולם לא יכלו להוציא את סמאָלענסק מידי הפולאנים המחזיקים בה זה כמה • בין כה וכה נאספו מלאכי רוסיא ופולין על גבול ליטא ונדברו על אדות השלום, ואיש הבינים היה הסלאווי האנדעלויס (Ганделиуеъ) ציר קיסר אוסטריא, ימים רבים

התוכחו המלאכים איש את רעהו, העתירו אמריהם והכבירו מלין, זה בכה וזה בכה, לא לעזר ולא להועיל. האנרעליוס לא יכול וגם לא אבה לפלס נתיבת לשלום, וכה אמר למלאכי מאַסקווא: „הן אתם תכירו למלך את מיכאיל, והפור לאנים יגידו כי וולאדיסלאוו הוא מלכם, ולארץ אחת יששם אפוא שני מלכים, ובכן אתם והפולאנים הנכם כאש ומים, ואיככה ישלימו אש ומים יחד?“. המלאכים שבו איש אל ארצו והמלחמה נפרצה. בשנת 1617 יצא וולאדיסלאוו עם ההעטמאן חאָדקיעוויטש בראש החיל, להביא מלחמה בשערי מאַסקווא, להבקיענה אליו ולשום כתר מלכותה בראשו. שרי צבאות מאַסקווא שמעו כי הולך וולאדיסלאוו בחיל כבד ויתפלו מאד, הערים דאָראַגאָבווש וגם וויאַזמא נכנעו לפני וולאדיסלאוו ויקבלו עליהם על מלכותו (*). אך קאלוגא לא נכנעה כי הנשיא פאָזשארסקי היה מן לה, ומפני להט תרבו הנמזיה נחת וולאדיסלאוו. אולם עד מהרה הגיח ממקומו גם ההעטמאן מרוסיא הקטנה להיות עזר לוולאדיסלאוו, ויתריב ערים רבות על דרכו ויתחבר אתו, ויקרבו יחדו אל מאַסקווא. מיכאיל התרפה ביום צרה, ויצר לו בראותו כי דרך כוכב-השבת גדול ונורא על שמי מאַסקווא, ויאמן כי רעה נגד פניו ויאמר: „אכן אות היא כי תנתן העיר בידי וולאדיסלאוו“. ויקרא עצרה, ויקהל מן הכהנים, הבאָיארים וכל מַצְבֵי עם הארץ לקחת מפיהם עצה, ולדעת אם נכונים הם לבוא במצור ולהלחם בערו. כל העם הנאספים ענו פה אחר, כי ישימו את נפשם בכפם לעמוד בעד אמונתם ומלכם, וגם בפעם ההיא שלחו ממאַסקווא ספרים אל כל ערי המדינות לעורר לב יושביהן לקום לעזרת המלך בכל נפשם ומאדם, לשלוח אנשים וכסף. העם שמרו את מוצא שפתיהם, כי חרפו נפשם למות, ויהרפו אתור ויגרשו את וולאדיסלאוו משערי העיר ומכל המקום אשר התנפל עליו. בין כה וכה הגיע עת הסתו והקור, ויִכָּבֵד על וולאדיסלאוו להוסיף להלחם. ויעזוב את מאַסקווא, ויִשָּׁב וַיִּחַן על בית הנוירים טראַאיצא, אך גם שם אזלת ידו, ולא עצר כח לכבוש צור מעון זה. אז החלו דברי השלום בינו ובין רוסיא בכפר דעאולינגא (Девялнго). שמה כרתו ברית מגוחה לארבע עשרה שנה וחצי שנה. על פי דברי הברית הזאת היתה סמאָלענסק וחלק ממדינת סיעווערסק לפולין לנחלה, ואת שבויי הרוסים המירו בשבויי הפולאנים, ויצאו ביום ההוא תַּפְּשִׁים המלאכים גאליצין ופילארעט. גאליצין מת בדרך (בגראָדנא) ופִּי-לארעט שב בשלום מאַסקוואה להשיב-לבו על בנו המלך, ולהיות לאב לכל כהני רוסיא.

§ 4 המלחמה השנית עיד סמאָלענסק. ברית המנוחה הזאת לא השביתה את האיבה והמשטמה שבין רוסיא ופולין, ועד מהרה התגלע הריב. הפולאנים הקשו את ערפם ולא אבו להכיר את מיכאיל למלך, לא הזכירוהו בספריהם, וגם נשאו חרפה על שמו; את וולאדיסלאוו רוממו תמיד בשם מלך מאַסקווא ונשיאה הגדול, ויפתירו את רוסיא כי ישלחו אליה בן כוזב להרגיזה ולהרעימה; גם נפש הרוסים מרה על סמאָלענסק ועל שאר הערים הנקרעות מארצם ונתנוגות בידי

(* פקדי הערים האלה מוגי הלב ברחו מאסקוואה, ושמה ענשה אותם הממשלה קשה: את בשרם דשו בשוויים, את נכסיהם לקחו, ואותם שלחו ביד פשעם סיבירה.

זרים וצרים—לכן חכו למצוא תואנה להלחם שנית עם פולין. והיה כעבור שלש שנים אחרי כַּת ברית המנוחה, בקש הסולטאן מאת מיכאיל לבוא אתו במסרת הברית על פולין. ויאסוף המלך אספה רבה מכל יושבי הארץ, ויַעצו לב יחדו, ויחלטו למלאות רצון הסולטאן. אמנם כאשר החלו להזעיק את אנשי המלחמה, באה השמועה כי נבצרה מומת הטורקים וישלימו את הפולאנים, על כן שמרה מאַסקווא את דבר המלחמה למועד אחר. בין כה וכה הכינה כל צרכי המלחמה, כלי נשק וצדה; ובראותה כי הרוסים נופלים מאד משכניהם המערבים ביריעת תכסיסי המלחמה, שכרה מבני הנכר אלפי מספר אנשי חיל יודעי מלחמה, ותשלח להביא משם כלי רובה לרב, וגם הפקידה את האַפִּיציערים הנכרים להורות וללמד את הרוסים סדרי מלחמה ומשטריה כמשפט אירופא—דבר אשר לא היתה בממלכת מאַסקווא לפני מיכאיל.

בשנת 1682 מת סיגיומונד השלישי מלך פולין, ומדי התאספה שמה האספה לבחור לעם מלך חדש, חשבה רוסיא עת רצון לה להשליך טרף משני אויבתה, ותסע את חיליה, השכונים זה ימים רבים לגבולות המערב תחת פקודת שר הצבאות שעאין, אשר נודע לתהלה על דבר אשר נָגַן על סמאַלענסק באמונת לבב וביד חזקה, ואשר יצא משבית הפולאנים עם פִּילארעט יחדו. ותהי ראשית דרכי המלחמה צלחה, עשרים ושלוש ערים נכבשו לפני הרוסים, ושעאין שם מצור על סמאַלענסק שמונה ירחים ורָזָה את יושביה; וכמעט נרצו הנצורים להסגיר את העיר ביד הרוסים, כי גבר הרעב בקרבה עד למאד, לולא חש ויבוא אליה וולאד־דיסלאוו עם ההעטמאן הליטאי תאַדקיעוויטש להושיעה. או שָׁנו פני המלחמה הרוסים הבו אחור מחומת העיר ונלחצו להִסְגֵר ולחסות בסוללות ובתעלות אשר עשו מסביב למחנה, והפולאנים נהפכו עליהם להביאם במצור. בעת ההיא הסיתו הפולאנים את טאטארי קרים להתנפל על אוקריינא, וישמעו רבים מחיל הרוסים במחנה כי נתלותיהם שמה נתנוות למשסה, וימשו את המחנה לשוב לביתם ולדאוג לנפשם, ובתוך המחנה היו שערוריות ופרעות; הפקידים ושרי האלפים מבני הנכר שפכו לעג ובוז על אנשי החיל הרוסים, ובגאון לבם גִּאֲנו פעמים לשמוע לשר הצבאות ויִמְרוּ את פיו, גם רבו איש את אחיו וירצחו נפש. מלבד זאת מתו רבים במחנה מכבד הרעב והקור המשחית. וירא שעאין כי כשל כחו ויפלא ממנו לצאת מן המצור להלחם על מרומי שדה, וינסה לדבר שלום לולאדיסלאוו, ויעזוב לו את הכבודה ואת כל כלי התותח וכלי המצור, ובצאת חיל התעלות והסוללות השחו השפילו עד לארץ את ראשי הדגלים לפני וולאדיסלאוו, ולא הרימו אותם עד אשר גָּפַן להם אות; וישב שעאין מאַסקוואה. אך שם קדמוהו השאת והשבר, בימים ההם לא היה עוד פִּילארעט בארץ החיים, והבִּיאָרִים נשאו ראשם והתליפו כחם לשלוט בעניני הממשלה; הם שטמו את שעאין אשר הגדיל עליהם עקב ויִלְעִיב במ טרם הרים לדרך פעמיו; כי בנִשְׁקוּ את ידי המלך עֲבַךְ לפניו את כל מעשי תקפו ויאמר, כי הוא עבד את עבודת הממשלה בעת אשר שאר הבִּיאָרִים ישבו אחר התנור והכירים. על כן הלשינוהו כי בגד במלכות ויתן יד לולאדיסלאוו. וישמע מיכאיל לדבריהם ויצו לעשות שפמים בשעאין

ובשאר פקיד החיל; את ראש שעאין וחבריו כרתו, ואת מקצתם שלחו סיבירה. וולאדיסלאוו נסע לרגלי הרוסים הנסוגים אתור לעלות על מאסקווא, אך על יד העיר הבצורה ביעלא (Бѣла) נוקשה גבורתו, וגם הבהילתהו השמועה כי המורקים מתפרצים בגבולות ארצו, על כן גאות לעשות שלום. בשנת 1634 על יד נהר פאליאנאָוּקא (Поляновка) כרת ברית עולם, אשרו וקימו הרוסים את דברי התנאים והברית אשר כרתו בדעאולינאָ, וגם שלמו כסף ענושים עשרים אלף רובל, וולאדיסלאוו עזב לנצח את כל משפטיו על כסא מאסקווא, ויכר את מיכאיל למלך רוסיא (*). הנה כי כן בָּבַר היה על רוסיא לרפאות שבריה אשר נשברה בימי המהומה, בי גדלו מאד.

§ 5 מבצר אוואוו וסיביר. מקץ ימי מלכות מיכאיל כמעט נאחזה רוסיא בסבך המלחמה עם טורציא. רוח רעה היתה תמיד בין שתי הממלכות האלה, רוסיא נטרה איבתה לטורציא על אדות טאטארי קרים, אשר עלו תמיד כארבה להשחית את ירכתו רוסיא, שבויים רבים לקחו ויובילום למכור בשוקי אויא. לשוא התאמצה הממשלה לכפר פני הטאטארים, בשלחה כמעט מדי שנה בשנה מנחות אוכרה ("помявки"), להחאן ולשריו הקרובים אליו, לשוא תלתה פני הסולטאן לגעור בהטאטארים ולצוות עליהם לבל יוסיפו לענות את רוסיא ולעשקה באפם; וטורציא גם היא אך לריק בקשה את ממשלת רוסיא לעצור במרוצת קאזאקי הדאָן לבל ירדו אל ים השחור לשלול ולבזו את המורקים יושבי הָהֶפֶס. הקאזאקים האלה לא הרוו נפשם השואפת קרבות בתגרות קטנות, ובהתחבר אליהם גרוד קאזאקי ואפאָרָאָוּשִׁיע אורו חיל ויערכו מלחמה על אוָּוּ (Азовъ) עיר המבצר; את מלאך טורציא אשר עבר דרך שם הכו נפש, ואת המבצר לכדו; ויהרגו את יושביה בעלי דת מחמד, ויוציאו לחפשי את שבויי הרוסים (1637) וישלחום מאסקוואה לבשר את המלך, אפם מיכאיל צוה להגיד להם: "הרעותם לעשות, אשר באפכם הרגתם את המלאך ותחללו חקי עולם לבלתי גִּנְוֵע במלאכי המלכים לדעה, וגם את אוָּוּ. לכדתם בלעדי פקודתי". ואל הסולטאן כתב לאמר: "הנה הקאזאקים תפשו את אוָּוּ בעִלָּה וברמים, כי עם פְּרִי הם ובני בליעל מאז מעולם; הלא המה אכרים בורחים ועברים מתפרצים, אשר לא ישמעו לקולנו ולמצות פינו. אל נא תקצוף עלינו אחינו, בגלל החמס אשר עשו הקאזאקים הבוגדים באדם, כי לא מאתנו היתה נִסְפָּה, ורק ברצונם העימקו שחתו; ואנחנו הן לא נעמוד לימינם לכסות עליהם, ולא נחפוץ לבוא בריב על אדותם גם אם תצוה להרוג אותם ולכלותם כרגע, כי זה כל ישענו וחפצנו לאהוב איש את רעהו אהבת אחים ויודים". דברי שלום האלו היו שפת יתר, ולא הרגיעו את טורציא. בימי הבציר עלו הטאטארים כשואה על גבולות רוסיא והשתיתו דָּיִם, והחאן כתב מאסקוואה כי מאת הסולטאן יצא הדבר על אשר כבשו הקאזאקים את אוָּוּ. אמנם מלחמת פרס ומות הסולטאן מוראד הֶסְבּוּ את פני המורקים מאוָּוּ ומממלכת מאסקווא, ואך בשנת 1641 יצא הסולטאן אַבְּרָהָם הראשון עם מאתים אלף אנשי

(* בשנת 1636 נערתו הפולאנים להשיב להרוסים את גופת שוויכקי (עם גופות אשתו ואחיו) בכבוד וחזר הובאה מאסקוואה ותקבר בקברות המלכים בהיכל ארכאנגלסק.

חיל וישם מצור על אוֹאוּ . אפֿסֿ הקאזאקים לחמו כנואשים מלחמת תנופה, וברעם גבורתם הציקוהו לעזוב את המצור ולפנות ערף, ויוסיפו הקאזאקים וישלחו מלאכים לבשר את נצחונם הגדול הזה למלך, להודיעו כי עתה הנם בעירום ובחסר כל וכי גם פיה השרפה אול מכליהם, ולחלותו כי יתמוך בידם ואת אוֹאוּ יקח תחת זרועו הרמה . מיִכֵּאל הבין מאד כי השלטון על אוֹאוּ ייטיב הרבה לארץ ממשלתו, כי המבצר הזה יהיה לה למזח, וממנו יוכלו הרוסים לגדור ולחסום את הדרך בעד המאטארים מהתנפל כפעם בפעם; אך גם לא נפלא ממנו כי בעקב הדבר הזה תבואנו מלחמה קשה וארוכה עם הסולטאן העוזו והאדיר, וכי לנהל את המלחמה נחוץ הון עתק ואנשי חיל למכביר . על כן קרא המלך אספה גדולה מן הכהנים ומכל עם הארץ להמתיק אתם סוד, אם לעשות כמשאֵלת הקאזאקים או לחרול . ויהיו קרואי העדות כמאתים איש, וכל אחד מהם היה דעתו בכתב על הגליון . פֿלֶם הגירו כי רצון המלך קרוש להם, וכחפצו כן יעשה, וכי נכונים הם להקריש בגלל המלחמה כסף ואנשים כמסת ידם . אולם רבים מהם גלו אזנו על אדות מצב הארץ המורה מאד, ועל הרעות והפרעות אשר הביאו עליהם עני ומחסור; אצילי ערי הצפון התלוננו על השופטים והרודים בעם, הלוקחים שחד והבוצעים בצע לבנות להם בתי חומה גבוהים ורמים . אצילי ערי הנגב גם הם התאוננו כי שופטי מאַסקווא במשפטיהם הנלחזים הרעו להם יתר הרבה מן המאד טארים והמורקים . הסותרים כתבו כי סוחרי אשכנז (בני הנכר) ופרס יניעו ויפריעו את הליכות מסחרם ויביאו להם נזק גדול, וכי מִלְחֵץ הוואַיעוואַדים מטה ידם, ראשי המושבות והכפרים שפכו לבם, כי מסבות השרפות עבודת הממשלה והמסים הכבדים נִמְקוּ וַיִּוָּרְשוּ . ממוצא המענות האלה ראה המלך כי אם רוח העם נאמנת לו עד מאד, לא יעצור כח להלחם על טורציא האדירה, ובכן טוב לו לכונן סדרים בארצו פנימה מלהתגרות עם אויבים בחוץ; גם המלאכים אשר שִׁלְחו לשום עינם על מבצר אוֹאוּ שבו והגירו כי חומותיו מבקעות וקירותיו הכו רסיסים . אז שלח המלך את פקודתו אל הקאזאקים לעזוב את המבצר, וישמעו אליו; אך בטרם יצאו ערוהו עד היסוד בו ולא השאירו אבן על אבן .

אמנם אם לא הצליחה רוסיא בימי מלכות מיִכֵּאל לתקוע יתד במקום נאמן בקצה ירכתי הנגב, וגם על פי שלום סמֵאלִבֵּאוּוָּא ופֿאָלִיאַנְקָא, אשר כרתה עם שוועציא ופולין, רחקה מאת עמי המערב הנאורים, הנה הוסיפה להרחיב גבולותיה ברחבי צפון אויא, לכונן שמה ערי מושב, להביא אליהן חקי חיי אירופא ולנמוע את עץ הדת הנוצרית . בימי מיִכֵּאל נספחו על ארץ רוסיא נחלות שוממות, הדרושות אנשים לשבת עליהן לעברן ולשמרן, עד כדי שבעים אלף פרסאות . כי הקאזאקים הנותנים בישמון דרך ובמדבר תהו מסלה, חדרו כפעם בפעם בקרב הערבות שעל יד הנהרות הגדולים, ויחתרו ללכת הלוך וקרב אל ים המזרח ולגבולות קיטאיי, ובכל המקומות אשר עברו בהם הביאו את עִמְמִיהֶם תחת על רוסיא, ויעלו עליהם מס, אך לפעמים הכבירו ידם על הנכנעים והעלו חמת אפם עד כי קמו על לוחציהם וקבעו את קובעייהם גִּפְשׁ . על הארצות ההרשות בנו להם הרוסים ערים קטנות ויעברו את הארמה;

ותרים יודעי מחקרי ארץ שלח המלך אל חבל נהר לענא (Лена) לתור את כל המקומות אשר יצלתו לעבודת האדמה, ויעבר קול בכל מלכותו וגם במכתב: מי החפץ, יעל לשבת שמה. הממשלה חוקה ידי העולים ונתנששם בסוסים ובכלי האדמה ובהנחות שונות.

§ 6 דברי רוסיא עם אויא ואירופא. כעלות מיכאיל על הכסא החלה רוסיא לקחת דברים עם מלכי הארצות, אחרי אשר חדלו בימי המהומה והמבוכה, ימי צלמות ולא סדרים. והנה יען כי היתה טורציא בועף עם פולין על דבר קאזאקי הוואפאראזשיע, נמתה אחרי ממשלת מאסקווא; אך קאזאקי הרצן אשר עלו דרך ים השחור לעשוק את הטורקים, ואשר תשכם הסולטאן לעבדי רוסיא, הפריעו את השלום והעירו רוח מרנים. אולם עם פרס היתה רוסיא באהבה ואחה, והשאך עבאם הגדול מלא את בקשת מיכאיל לשלוח לו בשנת 1617 למנחה נטילי כסף בערך שבעת אלפים רובל. — המאטארים הנאגאים, אשר בימי המהומה נתקו את מוסרות רוסיא והשליכו עבותותיה מעל צוארם, שבו אליה לקבל על מלכותה, ואת השבויים הרוסים הוציאו לחפשי ממסגרותיהם. גם עם שוועציא היתה רוסיא באהבה רבה. גוסטאוו אדאלף שגא את פולין וגם ידיו היו מלאות מלחמה בנערמאניא, על כן שקד להתרועע למיכאיל ולהוכיח לו כי הברית הקאטולית אשר כרת הפאפא עם בית האבסבורג ועם מלך פולין תמיש רעה ויגון לא על מלכי הפראטעסטאנטים לבר כי אם גם על ממלכת מאסקווא; והיה בעלות יד בעלי ברית הפאפא על שוועציא, יהינו אחרי כן לעקור ולשרש גם את הדת היונית מתחת השמש, „ואנחנו בראותנו כי נשקה אש בבית שכננו, עלינו להביא מים ולעזור לכבות את הבערה, לבעבור נציל בזאת גם את ביתנו וכל אשר לנו“. ומלאכי שוועציא דברו על לב המלך, כי גוסטאוו וחילו הנה הנם כחומה נשגבה על ממלכת מאסקווא, וכחלוץ העובר לפניא ארצה גערמאניא ללחום את מלחמותיה. ובכן התרצה גם מיכאיל ויתן לשוועציא הרשיון לקנות לה ברוסיא צרכי אכל נפש וזפת וסעליטרא; ומשנת 1631 בא מלאך שוועציא לשבת במאסקווא תמיד, כמשפט הרעזידענטים בימינו. — ראה ראינו כי אנגליא והאָללאנדיא הועילו לברית השלום בין רוסיא ושוועציא; ויעקם הראשון מלך אנגליא שלח למיכאיל עשרים אלף רובל למען תמצא ידו ללחום עם וולאדיסלאוו. בכל זאת כאשר בקש דשאן־מעריק מלאכו מאת ממשלת רוסיא לתת לסוחרי אנגליא הרשיון לעבור דרך הוואָלגא ארצה פרם לסחור אותה, אסף המלך את נכבדי הסוחרים וישאל את פיהם, והם ענו יחד כי הרשיון הזה יסב להם נזק רב ועצום, וכי נכונים הם לסבול בדומיה את הנזק, אם תביא אנגליא במחיר הרשיון רב כסף לאוצר המלך, או אם יואילו סותריה להרים תרומת המכס מן הסחורות המוצאות מפרס, על כן חדל מעריק מלבקש עוד; וגם את פני מלאך האָללאנדיא לא נשאו לדבר הזה. — מיכאיל היה הראשון אשר באו אליו מלאכי צרפת. בארץ ההיא מלך בימים ההם לודוויג שלשהעשרה, וישלח גם הוא מלאכו לבקש לתת לסוחרי ארצו לעבור דרך רוסיא לפרס. בשפתי חן ובהשכל ערך המלאך לפני מיכאיל, כי טוב לו לברות ברית עם צרפת, יען כי קיסר אשכנז כרת ברית עם מלך פולין, ויוסף

לאמר: „הן מלכי והוד מלכותך מהללים בכל קצוי ארץ, ואין יש על פני תבל מלכים גדולים ואדירים כמוכם. עבדיכם ישמרו כל מוצא שפתיכם ולא ילכו בדרכי האנגלים והבראבאנטיים (ההאָללאנדיים) ההולכים בשרירות לבם לעשות איש כישר בעיניו, והנם קונים סחורות קלות הערך בספרד ומוכרים להרוסים במחיר רב, אמנם הצרפתים ימכרו להם כל מערבם ומרכלתם בזול“. הבאָיאָרים השיבו ריקם גם את פני מלאך צרפת. באמרם כי יכולים הצרפתים לקנות סחורות פרס מידי הסוחרים הרוסים. גם דאניא נסתה לשוא לבקש נתיבה לפרס ואזיא דרך רוסיא. בין דאניא ורוסיא קרה מקרה כזה: מיכאיל שלח מלאך אל כריסטיאן הרביעי מלך דאניא ויבקשהו לשלוח לו את בנו וואלדעמאר לחתן, ורק בטרם יבוא במסורת החתונה יעבור בברית הפראוואַסלאוויא, וימאן כריסטיאן לעשות כן, ויוסף מיכאיל לשלוח שנית את המלאך להודיע כי יש לאל וואלדעמאר להשאיר ברוסיא באמונתו באין מכלים דבר. ויבוא וואלדעמאר מאַסקוואה (1644) ויקבלו פניו בששון ובדי גיל, אפס אלצוהו להמיר את אמונתו. ויהי בראותו כי יעצרוהו מלשוב לארצו, ויָנַם לברוח בהחבא ודמי אדם נשפכו ארצה; והנה בעת אשר לא ידעה הממשלה מה לעשות בוואלדעמאר תָּתַן הרמים, לקחה דברים גם עם פולין על דבר הכוזב לזבא (Льва). אבי האישה הזוה מן השליאָבטיים מת עליו בעודו ילד קטן, ויאספהו שליאָבטימש אחר אל ביתו, וכאשר גדל הנער הביאו והציגו לפני קהל האספה, ויאמר כי הוא בן מארינא מנישעק אשר ילדה לרמיטריי והיא הפקידה בירו את הילד לשמרו ולגדלו. וישמחו עליו הפולאנים ויתנהו אל המזכיר לעונו סאפיעהא (אחי צורר רוסיא ומתריב ארצה בימי המהומה), ויקצבו לו כסף חָקוּ, אף שלחוהו ללמוד דעת בבית נזירים רוסיי. אפס אחרי כרתה רוסיא ברית שלום אמת עם פולין שבתו את לזבא, וילחץ לעבוד עבודה למצוא לחם לאכול ובגד ללבוש—ושם הכבוד „בן מלך מאַסקווא“ אשר קראו לו בפולין היה בעוכריו, כי מיכאיל ביד מלאכו דרוש דרש מאת ממשלת פולין את האישה הזוה, פן יהיה לו למוקש, אך היא מֵאָנָה להסגיר בירו את לזבא הנקי מכל רע להוציאו אל הורג, ותאמר כי ימחר להתגלח. אפס מלאך רוסיא ענה ואמר לה: „כי גם גרישקא אַטרעפיעונו היה נזיר מֵגָלָה, ובכל זאת הביא על רוסיא רעה נוראה“ ותעתר לעשות כדבר המלאך.

§ 7 הפאטריארך אבי המלך. אחרי מות הפאטריארך הערמאָגען לא בחרו באחר תחתיו, כי חכו העם לתשובת פֵּילארעט מן השביה למאות את מקומו, ויהי בשובו הפצירו בו ויהי לפאטריארך. ויען כי היה חכם לב ומבין בהליכות עולם, היה ורוע לבנו המלך וצלו על יד ימינו; ובחכמתו הוק את עמודי הממשלה, אשר רופפו מאד וחשבו לנפול בימי המהומה והמבוסה. כל עניני המלכות הובאו גם אליו, מלאכי חוץ לארץ באו להתיצב גם לפניו, ובכל ספרי הפקודות והדתיים נזכר עם שם המלך יחד גם שמו בתאר „מלך גדול וקרוש למאָס-קווא ולכל ארץ רוסיא“. כמעט בא פֵּילארעט החצרה, הסיר מעל פני בנו הרך וטוב הלב את הבאָיאָרים הנוכלים אשר סביב שנתו לו, ויהפכו את חסדו וטובו לרועץ, לנַצֵּל את עם הארץ ולעשות עשר ולא במשפט. אך חכמתו ודעתו לא

עמדו לו להבחיר כלה את לוקחי השחר, מְעוֹתַי משפט ומטי דין. ביתר שאת פקדו המלך ואביו את עיניהם לכלכל את אוצר המדינה, אשר דלל וחרב בצוק העתים; ויהי כבר מאד לאסוף את המס ותרומת הגלגלת בסדרים ישרים ונכחים. כי ערים וכפרים רבים היו לחרבה ולשמה, ויושביהם ברחו על נפשם ונפוצו אל כל רוח. אנשי המושבות ממדינות רחוקות באו לשבת במאסקווא ובערים סביבותיה, ויסתתרו בבתי מכירהם וקרוביהם, אשר כתבו ידם אל הבאיארים, הכהנים ובתי הנזירים, לבעבור יתפשרו ממשא מלך ושרים, והנשארים צעקו מרה כי שדותיהם שוממים וידם קצרה מלשלם את המס, ויבקשו חסד והנחה. מלבד זאת הגה באו מכל הערים מכתבי תלונה על פקודי צבא הערים (וואיעוואָאדים) הלוחצים את העם בזרוע נטויה. על כן קראה הממשלה מכל ערי המדינות והמושבות אנשי בינה מכל מצבני העם, להגיד איש איש את מחסורו מקום מושבו, ואת האופנים אשר על פיהם תוכל והממשלה להשיב להיטיב. בסוד האספה הגדולה החליטה הממשלה לשלוח סופרים ושוטרים לפקוח עיניהם על מצב העם במקומותיו למושבותיו, ולכתוב בספרים את נכסיו כל האנשים המקיבים לשלם מס ולתת תרומת הגלגלת, להעריך לפיהם את תכן המס ("дисцовыя книги"), ולהשיב בחזקת היד את הנברחים אל המושבות והערים אשר ישבו בהם בראשונה. על הסופרים והשוטרים צָוָה במפגיע לבל יקחו שחד, פן יענשו משפט מות. אך האנשים האלה החטאים בנפשותם לא יראו אלהים ומלך ויעברו את המצוה: אשר נתן להם שחד המעיטו את ערך נכסיו, ואשר לא כפר פניהם במנחה הרבו את ערך נכסיו שלא כדת. בתחלה הסירה הממשלה את הפקידים ושרי הערים אשר שלחה לערי המדינות כי הרבו הרע וצעקת העם עליהם ערתה תמיד לפניו, ותתן רשיום לכל הקהלות לבחור מתוכן שופטים ושוטרים, כמשפט העם בימי איוואן הגורא. אפס יען כי על הנבחרים האלה נמל החוב לנגוש בעם ולהביא את מתכנת המס אל אוצר הממשלה באין נגרע דבר, מֵאָנֶן הטובים בעדה להבְּחֵר, ותלחץ הממשלה להוסיף שְׁלֹוֹת פקודיה ושוטריה, ולהוסיף שְׂמוֹעַ תלונות העם על רַעַת מעלליהם; וביתר עז הרבו הפקידים שערוריות בסיביר ובירכתי הארץ, גם שודדים רבים, שרירי ימי המהומה והמבוכה, התהלכו וישוטו במלא רחב הממלכה — וימעט מאד אֶסֶף המס; ויהי מגערת באוצר הממשלה, אשר על כן נאלצה לתת בחכירה גם מסחרים קטנים ומצערים להרבות תבואתה, אך הקשיבה אחרי כן להמון המתאוננים ותבטל את החכירות האלה.

דעת לנבון נקל כי כל הפרעות האלה הפריעו גם את הליכות המסחר, אשר לא העשיר אז את בעליו ולא הרים קרנם בכבוד. סוחרי רוסיא לא יכלו להתחרות עם סוחרי בני הנכר, והתאמצו תמיד כי תאסור עליהם הממשלה מבוא לרוסיא. אולם גם הממשלה גם העם שמחו מאד בבוא אליהם חרשים ואמנים ליסד בארצם בתי מלאכה וחרשת המעשה, להחיות עם רב מן הרוסים וללמד ידיהם למלאכת מחשבת. בימי מלכות מיכאיל רבו בתי מלאכה כאלה יותר מאשר בימי המלכים לפניו. אז יסד סוחר האללאנדי על יד טולא בתי חרשת לַצֶּקֶת כלי תותח, כדורי עפרת וכל כלי ברזל, וכמוהם נוסדו במקומות אחרים. הממשלה האירה

פניה אל הַמְּמַנִּים מבני הנכר ותתן להם זכויות ומשפטים טובים, ותצו עליהם לְלַמֵּד את הרוסים ולבלתי העלים מהם כל מלאכה ואומנות.

§ 8 תקוני ספרי העבודה, ההשכלה והיהודים. בימי המהומה והמבוכה נשבתה מלאכת הרפוס בארץ, ובמלך מיכאיל החלו שנית להוציא לאור ספרים שונים. ויהי בבוא המדפיסים להדפיס ספרי התפלה והעבודה ראו והתבוננו, כי המעתיקים בודון או בשגגה העוּו את הנוסחאות, הרבו שגיאות לאין מספר, ויספחו אל הספרים האלה ואל המנהגים הכתובים במ ענינים רבים, אשר לא השבעו על ארני אמונת הכנסייה היונית (*). והנה עברו ימים כבירים למן העת אשר התלוננו חכמים חקרי לב על הַמְּשֻׁגָּגוֹת ועל חרולי המעיות, אשר עלו בספרי התפלות, אך איש לא נועז לתקנם ולהסיר הַלְּאָתָם. אז התעורר מיכאיל, וַיִּפְקֵד את הארכימאנדרית דיאָניסי (Дионисій) אלוף בית הנוזרים טראָאיצא (פרק לט § 4) לְצַרֵּף וּלְלַבֵּן את ספרי העבודה כיד שכלו הטובה עליו בידיעת דתם. אפס אנשים נבערים ונמהרי לב, אשר כמעט לא ידעו קרוא וכתוב, האשימו את דיאָניסי כי רוח כפירה וכחש נוססה בו, ויתנהו במשמר בית האסירים, ויענוהו וימררוהו ורבו, כי מֵאֵן לְכַפֵּר פני שופטיו בשחר. אכן בבוא מַאָסְקוּואה הפאטריארך מירושלים, הוכח הוכיח לפילארעט כי לא נמצא עולה בהמתקנים ופעלם צדק וישר, ורק אז הוציאו את דיאָניסיי מבית כלאו. אולם מלבד תקוני שגיאות ספרי העבודה, נאלצה הממשלה, לתקן מרות הזכנים אשר השחיתו את דרכם על הארץ, ומה גם בסיביר הרחוקה. פִּילֵאָרֵעֵט יסד בית ספר יוניירומי (Греко-латинское училище) לבעבור יתכנו שמה כהנים שומרי אמונה ויודעי דת ודין.

אמנם אף כי המנהגים העתיקים נשמרו בימי מיכאיל בכל תקף ועז, ואיש לא הזיר לנגוע בהם כמלוא השערה, ואת כל מנהג חדש זרו הלאה וירדפו את המהויק בו עד מות (כרתו את חוטם האיש המעלה עשן עלי מרורים מפיו), בכל זאת נתנה הממשלה את בני הנכר לבוא אל תוך הארץ לרב, ועין בעין ראתה כי ררושים הם מאד לחפצה, לחוקה ולסערה; הכירה יתרון הַבְּשִׁיר דעתם בחכמה ובכל מלאכת מחשבת, והבינה כי נחוץ לַעֲמִיָה לקחת מפיהם תורה. ובכן שָׁמָּה אותותיה אותות, וַתְּבַשֵּׂר כי לא ירבו הימים וסדרי ממשלת מַאָסְקוּוא עם הליכות חיי הרוסים יהפכו ויִשְׁנֻ לטוב, וכי קרבה העת אשר בה תתקרב רוסיא אל עמי מערב אירופא, להתענג ולמוֹץ מזיו חכמתם. גם מיכאיל קרא אליו מהאָלשטיניא את החכם המהלל אַדַּם אָלֵאָרַי (Адамъ Олеарій) בתר תוכן, יודע מחקרי ארץ וחכמת המדידה, והוא השאיר אחריו ברכה ספר על אדות רוסיא, אשר ישיתוהו סופרי דברי הימים למעין ולמקור נאמן, ועל פי המלך העתיק ספר תכונת צבא השמים (קאָסמאָגראַפִּיא) משפת רומית לרוסית.

(* כל הענינים הזורים האלה לא היו בעקרי דתם, כי אם בדברים קלים וקטני הערך, למשל: השועים אמרו כי נכון לכתוב שם משיחם כיוֹד אחת ולא בשתיים, לכפול את ההללויה ולא לשלשה, לתוות תו אמונתם בשתי אצבעות ולא בשלש, לעבוד את העבודה על שבע חלות מצות ולא על המש, ועוד דברים טפלים לדת כאלה וכאלה, אשר בימי מלכות בן מיכאיל היו נסכה להכות את האמונה לבקיעים (ראסקאליים) ולפרוץ פרץ רחב בדת הפראנצואלאוויא (פרק מב § 4).

והנה אם החלה שנאת הרוסים לבני נכר הארץ ללכת הלך וחסור בחצר המלך ובעיני הממשלה, היתה שנאתם ומשממתם ליהודים כבראשונה: שבעת הבאָיאָרים אשר נהלו את הארץ בכל ימי המהומה והמבוכה בבואם לערוך בספר את פְּרֶשֶׁת התנאים אשר הִתְּנוּ עם זשאָלְקֵיוּסקי על דבר מלוכת וולאדיסלאו במאָסקווא (ל"ט § 1) ואשר התמו ידם עליהם בשבעה עשר ליאנואר שנת 1610, כתבו גם את התנאי הזה: „לבל יביאו הפולאנים אתם כל יהודי, בין שהוא סוחר, בין שְׁעָסְקו בדברים אחרים“*); וסוד הבאָיאָרים הזה בפתשגן הכתב על ארות בחירת מיכאיל הזכירו לפניו את כל הרעות אשר עשה להם דמיטריי הכוזב הראשון, וחשבו לו לעון כבד מנשוא „אשר הביא אתו גם את היהודים מרצתי האלהים“ (‘богоубийцы’), לחלל בזאת את הקדש“**).

בשנים עשר לחדש יוני שנת 1645 נאסף מיכאיל אל עמו, וכל יושבי הארץ נשבעו שבועת אמונים לבנו אלעקסעי (Алексе́й), אשר ילדה לו אשתו השניה יעוודאָקיא למשפחת סמריעשנעוו, והוא בן שש עשרה שנה בעת ההיא. ויען כי בימי המלך הזה החלה ההשכלה לחדור לרוסיא המזרחית מרוסיא המערבית, אשר באה לקבל עליה על מלכותו, וגם לחוס נלחם בעדה עם אדוניה לוחציה, על כן בטרם נחַק בספר את העתים אשר עברו על רוסיא בימיו, נעביר לפני הקורא את פרשת דברי מצב רוסיא-המערבית, והווי לו לזכרון במקום שְׁדָבָר בה.

פרק מא מצב רוסיא המערבית במאת שש העשרה ובחצי מאת שבע העשרה, בהיותה לנחלה לממלכת פולין וליטא.

§ 1 פְּעֵלַת השכלת פולין על רוסיא המערבית. אלה מדינות רוסיא המערבית אשר נספחו על ממלכת פולין וליטא, בשמותיהן לפלגותיהן: I רוסיא הלבנה (Бѣлая Русь), תכונתה לפאת צפון, על יד הנהרות ההולכים ושוטפים אל הדניעפר מלמעלה, על יד הניעמאן מלמעלה, ועל יד הדווינא המערבית, וְתָכַל בקרבה את מדינות פּאָלאַצק, מינסק וחלק מסמאָלענסק, כפי חלוקת הארץ בימים הראשונים. II רוסיא הקטנה (Малая Русь) או אוקריינא, תכונתה על יד מורד הדניעפר לפאת נגבה, ותכיל בתוכה את מדינות קיעוו, משערנינגאוו וחלק פסיעווערסק. III חבל הארץ אשר אצל-היערים (Подлѣсье) תכונתו על נהר פריפעט. IV ווּאָלין ופּאָדְאָליא על נהר בוג מלמעלה. V רוסיא האדומה (Червенная Русь) היא מדינת גאליציא לפאת מערבה. VI חבל הארץ אשר אצל-פולין (Подляхія) הלא הוא חלק המערבי ממדינת גראָדנאָ, מקום מושב היאטוויאָגים בשנים קדמוניות. כל המדינות האלה יחד נִקְבּוּ בפי קוראי הדורות בשם „רוסיא המערבית“.

כאשר כבשה ליטא חתתיה את רוסיא-המערבית החלו המנצחים ללמוד את דרכי המנצחים וללכת בארחות השכלתם: שפת רוסיא ודת הנוצרית-היונית, היא

*) Собр. гос. грам. II с. 406.

**) Собр. гр. I. 515.

הפראוואסלאוויא, היו שלטות בחצרות נשיאי ליטא ובהיכליהם. אולם למן העת אשר חברו פולין וליטא תחת שרביט מלך אחד, פעלה השכלת פולין ומשפטי אורחיה פעלה רפה ועצומה על ליטא ועל רוסיא המערבית גם יחד. כי גם בארצות האלה קמו בקרב העם והתנשאו עליו אדירי הארץ הגדולים (Магнаты) הלא המה שרים רמי היחש ורבי המעלה, אשר משלו בנכסים רחבי ידים; והאפרתים הצעירים (Шляхта) בעלי הנחלות הקטנות. האדונים האלה, האדירים עם הצעירים, דבקו בהליכות חיי הפולאנים, החזיקו במנהגיהם, וידיהם יסרו גם בסודם ובקהלם אספות גדולות וקטנות (Соѣзны и соѣзники), להביא במשפט את חקי הממשלה ומשפטי פיה, ולדאוג לנפשם ולקניניהם. פעלת השכלת פולין מצאה לה מהלכים לראשונה בהיכלי נשיאי ליטא, ומשמה יצאה ונפוצה על פני כל הארץ. יאגעללא עוד דבר אל העם רוסית, אולם בניו דברו אליהם פולאנית; בכל זאת בספרי הפקודות והמשפטים תשתרר לשון רוסיא כל ימי מאת שש העשרה וגם שבע העשרה (*).

מדינות רוסיא המערבית נחלקו בידי הפולאנים כחלוקת ארצם, וגם מנו בהן שרים ופקידים כמנהגם. להערים הגדולות, כווילנא, קיעוו, פאלאצק, וויטעבסק ומינסק נתנו נשיאי ליטא ומלכי פולין את הזכות לכוון בעדתם את סדרי ערי אשכנז, הנודעים בשם "משפטי מאגדעבורג" ("Магдебургское право"), אשר פשמו אז בארץ פולין. שרש דבר המשפט הזה הוא, כי אורחי הערים אשר להן המשפט, לא סרו למשמעת פקידי הממשלה, שופטיה ושומריה, כי אם למשמעת השופט הראש (Воѣтъ), אשר הקים להם המלך מקרבם, מן עדת אציליהם, והוא עם הבורמיסטרים והרייצמאנים (ראטהמאנים), הנבחרים מקהל האורחים, עשו דין ומשפט בעיר. לעיר כזאת נפן סמל (הערב) מיוחד, חותם ודגל, וגם לכל חברה מבעלי המלאכות נפן דגל לברה. לבעלי המלאכות אשר בתוכה עשתה הממשלה הנחות ממסים שונים, וסוחרי ערים אחרות לא יכלו לסחור בה רק במדה גדולה ולא בקמנה.

בדברי משפטי רוסיא המערבית הושמו לחק גם דינים ומשפטים פולאנים, וכל המשפטים יחד, חרשים גם ישנים, אספו ולקטו אל ספר אחד הנקרא בשם "הסטאטוט הליטאי" ("Литовскій статутъ"). רבי חקי הסטאטוט נקבצו בתחלה על פי סיגיומנד הראשון. בימי סיגיומנד אויגוסט בנו שמו על המאסף הזה נוספות וימלאו את חסרונותיו, ויאשרוהו ויקימורו באספת ווילנא, בשנת 1566. אמנם בהתחבר פולין וליטא לאחדים על פי אספת לובלין (§ 2) נלחצה הממשלה להוסיף על הסטאטוט עוד ענינים שונים, ולחדש פני חקים רבים לבעבור ישתוו ויפנו יחד עם חקי ממלכת פולין. מרבית העבודה הכבדה הזאת נעשתה בידי איש הכם

(* ברבות הימים התערבו מלות רבות משפת פולין בשפת רוסיא המערבית, בכתב ובדבור פה, והחץ לשתי לשונות שונות מעט זו מזו: ללשון רוסיא הלאה, ולשון רוסיא הקטנה. אך בכל זאת נחשבו שתיהן לשפות רוסיות ולא פולאניות, יען כי לא נמצא בהן לא הברת הנחירים אשר לשפת פולין, ולא הנגינה התמידית על התנועה שלפני האחרונה, גם תשמורנה את המשקלים והנטייות אשר לשמות ולפעלים רוסים, ועוד דברים כאלה המעידים כי ממקור רוסיא מוצאן, והיא הורחן ויולדתן.

לבב וכביר רוח, המזכיר הליטאי לעו סאפיעהא, בפקודת המלך סטעפאן באמאָרי. את הסטאטוט בתבניתו ובמתכנתו החדשה קימו והחליטו לחק ולא יעבור בימי מלכות סיגיומונד השלישי, בשנת 1588; אחרי כל הדברים האלה נדפס בפעם הראשונה בשפת רוסיא. בחשן המשפט הלזה מפרש ומבאָר בְּרִתְּכָה משפטי השליאָצַטִים וזכויותיהם, וסדר עריכת הדינים בבתי המשפט. השופטים שפטו את העם משפט גלוי (гласный суд) לעיני כל הבאים לעמוד ולשמע. בדיני נפשות נמצאו בהסטאטוט חקים ומשפטים יסודִתֶם בהבלי אמוני שוא, ירושת פליטה משנות הבינים: להביא את הרוצח ולהציגו לפני גופת הנרצח, לבעבור הוכיח פשעו על פניו, כי על פי אמונה נושנה יתארם בשר המת בקרוב אליו רוצחו לענוש ולשפוט את המכשפים, המנחשים והקוסמים, ועוד דברי תפל כאלה. בוויילנא היה בית דין הגדול (פריבונאל) לכל ארץ ליטא, אך לעתים מומנים בשנה בא לשבת בנאָווגאָראָדעק ובמינסק. בית־דין הגדול לרוסיא דרומית המערבית היה בלוצק, אחרי כן התחבר לבית דין הגדול אשר בלובלין ויהי לבית משפט אחד לכל מדינות פולין הקטנה; ובית דין הגדול לפולין הגדולה היה בעיר פעטרקאָוו.

§ 2 אחרות פולין וליטא עיפ אספת לובלין. מלכי פולין לבית יאגעללאָ שמו עינם ולבם להרחיב גבולות המסחר בארצם, להרבות עבודת האדמה ולהגדיר כל מלאכת מחשבת ותרושת המעשה, וימי ממשלת היאגעללאָנים הנה הָנָם תר הזהב לארץ פולין: שלום ורב טוב פרו או בקרב הממלכה פנימה, וגם נחלה תפארת ויקר מכל מלכי הארצות כחוץ. מלבד זאת הנה שקדו והתאמצו המלכים האלה לחבר את פולין וליטא עם רוסיא דרומית המערבית לממלכה אחת בהליכות עולם, לממלכה אשר רק שם פולין לבד יקרא עליה, ומדינותיה לא תבדלנה אשה מעל אחותה לנצח. אפס שרי ליטא וחוריה הניאו את דְבַר האחרות הזאת, מיראתם פן יקל ערכם הדם ויִדַל כבודם בפרוץ גם בין אצילי ליטא משפטי החרות והדרור אשר לשליאָצַטִי פולין. מלבד זאת היו בעוצרי הדבר הזה השנאה הישנה אשר מדור דור בין הפולאנים והליטאים, וגם קנאת הדת; כי רבים מחורי ליטא ואפרתיה באו בברית הפראָטעסטאנטים, ועל התאמצם מאד להתיצב לשמנה נגד הנוטים להתאחד עם הפולאנים הקאטולים, לבם הגיד להם כי לא ישגא אחריתם אם יבואו בקשר אמיץ עם פולין. ויאמרו: „הן הפולאנים ידבקו אל ליטא, כהדבק הדבוקים אד הפרחים, למוץ את לשִׁדָה ולהשליכה מעל פניהם“. אחרי מות סיגיומונד הראשון עלה על כסא פולין סיגיומונד השני אויגוסט. אמו המלכה אשר היתה מזרע מלכי איטליא, קנתה לה שם רע בפולין על דבר רִדְפָה אחרי כבוד בלי מצרים, אהבתה הגדולה לבצע והון רב, ועל דבר אשר עוררה תמיד מרנים בהיכל המלך, ותסכסך את השרים הקרובים למלכות איש ברעתו. המלכה הזאת גדלה את בנה על ברכי הענג ותפַּנֵּק נפשו מנער עד בלי די, ובגלל כן גם בהיותו לאיש ולמלך היה בעל רוח רפה, רך לבב ואוהב את הבטלה והשעשועים; ובלכתו ערירי נכרת זרע לבית יאגעללאָ, ויִנָּתק גם פתיל המלכות אשר הצמיד את פולין וליטא יחד. האנשים הנהוים אחרי אחרות פולין וליטא, ראו זאת מראש ויחדרו, וייצרו להם פן בהִנָּתק הפתיל הזה הפְּרִדְנָה הארצות אשה מעל רעותה, כימי היותן

בטרם ישבו היאגעללאנים לכסא, על כן חגרו מתניהם וחתרו בכח להחיש להוציא את האחרות לפעלת אדם בעוד המלך חי. אולם המזכיר הליטאי ניקאלאי ראדזיוויל היה להם לאבן נגף והפריע את עצתם, כי הוא היה פראָטעסטאנט ומקנא קנאת דתו ועמו בכל נפשו ומאדו, ודבריו היו נשמעים למלך (אשר לקח לו את אחות ראדזיוויל לאשה בסתר, ולא נאות לתת לה ספר כריתות למורת רוח אמו המלכה ולמרות עיני הסענאט). אפס במות ראדזיוויל רמה ימין השרים החפצים באחרות פולין וליטא, וישו אהרריה גם את לבב המלך.

בשנת 1569 היתה האספה ארוכת הימים בלובלין, ושם נחתך משפט אחרות פולין וליטא. הן אמנם מגני ארץ ליטא התיצבו נגד המלך ויאמרו לרבק לא טוב, אך הוא הפחידם כי אם יוסיפו להקשות ערפם ולהחזיק במרים יקח מידם את הנחלות, אשר השליטם עליהן לאכול מפרין כל ימי חייהם; והפולאנים חדלו בעבור זה מהיות עזר לליטא במלחמתה אשר נלחמה אז עם איוואן הנורא (ג' 5 §), מרבית מלאכי ליטא עזבו את האספה, וילכו סרים וזועפים לביתם, בחשבם כי בדבר הזה עצור יעצרו בעד האוניא; אך מחשבתם היתה לריק, המלך הטח אחרי האוניא את לב הנשיא קאָנסטאנטין אָסטראָזשסקי פקיד קיעוו, ואת לב אלכסנדר טשארטאָרייסקי, והם משבו אתריהם את שליאיטמי רוסיא דרומית המערבית, אשר לא שטמו את דבר האחרות כאצילי ליטא והפראָטעסטאנטים. ולא נגע עד לבם מאד. ויהי כראות המלאכים המתנגדים אל האוניא כי תכון גם בלעדס, וישו בו ויבואו אל האספה לובלינה, ועל אפס ועל חמתם חתמו ידם על ספר הברית והאחרות. על פי דברי הספר הזה היו פולין וליטא לממלכה אחת, זכויות אחרות, אספה אחת וסענאט אחד לשתיהן; ורק שרים מנהלי הממשלה (קאנצלער, מארשאל, העטמאן וכאלה) וצבאות אנשי החיל, גם החקים והמשפטים שבין אדם לחבירו, היו לכל אחת לבדנה כמלפנים. מרבית מדינות רוסיא לפאת דרומית מערבית (וואָלין, אוקריינא). נבדלו מעל ליטא ונספחו לממלכת פולין, ושם פולין הקטנה או הדרומית נקרא גם עליהן.—למן העת ההיא הוסיפה פולין ביתר עז לשפוך את רוחה על רוסיא המערבית ולזרוע בה זרע השכלתה. לדבר הזה הועילו עד מאד החקים הכתובים בספר האוניא, המתירים את ידי הפולאנים לקנות נחלות שדה ובית בליטא, ולבוא לשרת שמה במשרות המלכות; אך ביתר שאת ובשקידה רבה הצליחו אפרתי פולין להאָחוז בחבל הדרומית מערבית רוסיא, אשר נספחה כליל לפולין, וישגו שמה חיל ויבנו להם היכלות, ערים וכפרים לרוב.

§ 3 פעלי היעזואיטים וחברות הפראוואסלאוויים. והנה אף כי נקשרה רוסיא המערבית אל ממלכת פולין, לא היה הקשר אמיץ כי אם למראית עינים, הרות על הגליון בעט סופרים לבד, אך לא היה יסוד מוסד אשר עליו הטבעו עמודי האחרות לבל ירופפו לעולם—יען כי הבדל הדתות היה כקור ברזל בין הפולאנים הקאטולים ובין העם היושבים ברוסיא המערבית הפראוואסלאוויים, לבלתי יתבוללו יחד להיות לגוי אחד בארץ. בשגם אחרי אשר הרעו לעשות הכהנים הקאטולים בנכליהם, ותהי מגמתם ומרוצתם כל הימים לגרש את הדת

היונית מקרב הרוסים, אשר התאוננו בגלל כן על הממשלה הפולאנית ולא אבו להתחבר אל הפולאנים באמת ובתמים, כי אם היו צוררים ועיונים גם אותם באטמ כהניהם. בימי מלכות היאגעללאַנים היו פעלי כהני הקאטולים אך למצער ולא הגדילו לעשות במזמותיהם; ומה גם בימי המלכים האחרונים לבית יאגעללא במעט אספו כהנים את ידיהם וישקמו על שמריהם, ובספר ברית האחרות-הלובלינית כתוב באר היטב כי החב על הממשלה לשמור על הרת הפראוואַסלאוויית לבל יפגע בה איש לרעה. אפס בקצה מאת שש העשרה, כאשר נטו היעוואיטים את אהלם גם בפולין, התחדשה והחליפה כה הממשמה והשנאה אשר בין הקאטולים והפראוואַסלאוויים מאז מעולם, ואש קנאת הרת בערה ואין מכבה. כי הנה במחצה הראשונה למאת שש העשרה, פשטה הרעפֿאַרמאציא מאשכנו גם אל פולין וליטא וְהַתְּנַבֵּר חילים, כי רבים וכן שלמים מן אצילי העם ואדיריו וגם רבים מן העיסקאפים דבקו בה לאהבה, ומספר החולכים ברת הקאטולית הלך וימעט מיום ליום, יען כי שני המלכים האחרונים לבית יאגעללאַ נתנו חפשה וחרות הרת בארצם, ויעזבו לבל איש לבחור לו דרך אמונה ככל צות נפשו, וגם יען כי האצילים ועשירי העם נסעו תמיד ללמוד חכמה ורעת בארצות נכריות, וְשֵׁשׁ ישבה הרע-פֿאַרמאציא על גפי מרומי קרת, תפשו גם הם בה, ויביאוה וישתלוה שורק על אדמת מולדתם בשובם. במחצה השנית למאת שש העשרה היו רבי הסענאטארים מן הדיססירענטים*) לאמר: הנברלים מן הרת הקאטולית; ידם היתה על העליונה בכל עניני הממשלה, ויד הקאטולים הקנאים מטה ורפתה. אמנם כאשר התעורר העיסקאפ הקאטולי מוילנא (פראָטאסעוויטש) לקנא קנאת דתו, ויקרא אל העיר ההיא את היעוואיטים, להתיצב למבראשונה לריב את הרעפֿאַרמאציא ולהיות לה לצור מכשול, נהפך הגלגל ויהיו עליונים למטה ותחתונים למעלה!

היעוואיטים הם חבר עדת כהנים-ניוירים קאטולים, אשר נוסדה אגודתם בשנת 1539, וכל ישעם וכל חפצם להרחיב ולהגדיל את האמונה הנוצרית הרוסית, ולהשגיב ולהאדיר את שלטון כבוד הפאפא מעום ומגנם; ולבעבור יפיקו וממם ויגיעו למחוז חפצם היו נכונים לעשות כל אשר תמצא ידם: הערימו, התנכלו, עקשו את הישרה, עשו בנפשם שקר לשונם דברה און וימינם תמכה שוא, הונו את העם, הוליכוהו שולל, ולא הכה אותם לבס בעשותם כל נבלה ותועבה וברברם תרמית לבס בשם משיח הנקרא עליהם. כמעט הציגו השועלים האלה את כפות רגליהם באחת הארצות, היה ראשית דרכם וקדם מפעלם לעבוד ולשרת בבתי החפשית, לסעוד ננועים וידועי חוליעל ערש רוי, ולהחיות נפשות מרודים בחסד ובצדקה. הם נָזְרו מהמורות התבל, במסכנות ובדאגה אכלו להם צר ושתי מים לחץ, וכל שמץ דפי לא נמצא בהליכותיהם ובמעלליהם, עד כי כל רואיהם התפלאו עליהם ויקראו: אין אלה כי אם מלאכי אלהים, וזה דרכם דרך-הקדש אל שער השמים! אחריו אשר קנו להם שם טוב בארץ, התאמצו לאט לאט למצוא הן וחסד בעיני השרים ומרום עם הארץ, להיות להם לכהנים—לבעבור יתודו לפניהם על חטאתיהם ויגידו להם את כל לבם; ואז החלו לבצע את אשר

*) הוכרת יעקאט .

יזמו לעשות. הם חקרו ודרשו לדעת את מאויי לב האיש המתודה תמיד לפניהם, ולפיהם התהפכו בתחבולותיהם והשכילו למתי יחניפו לו בחלקת לשונם למלא כל משאלותיו ולהשלים הפצו, ולמתי יקשיחו לבם לשתרו מוסר ולשים מכשול עונו לנגד עיניו; פעם סלחו לו בשם אלהים עונות עצומים וינקוהו מפשע רב, ופעם הוליכו עליו אימים ופחדו התפת ואש של גיהנם בעד חמאים קלים מאד. ובכן שמו משטרם על לבות המתודים, ויהיו שליטים ברוח חורי הארץ להטותם כפלגי מים אל כל אשר יחפצו. בהתודות איש לא שאלו ממנו הכהנים היעזואיטים להגיד להם את חמאיו לבד, כי אם שאלו את פיו ותפשו תעלומות לבו גם על אדות מיודעיו, מרעיו ומכיריו; העסיקו לדעת ארחם ורַבָּעם וכל דרכיהם הסכיט, ככה נגלה לפניהם כספר מי אוהבם ומי אויבם, את מי יחניפו ואת מי ייראו, את מי יהללו וישבחו בעיר ואת מי ינבלו וישימו לחרפות ולדראון. במחשך ובמסתרים שלחו מדנים ויסכסכו בני המשפחות אלה באלה, השיבו חרש את לב האבות מעל הבנים ואת לב בנים מעל אבותם, הקימו בת באמה, כלה בחמותה—ובגלוי לעין רואים באו כמלאכי שלום להשבית מדנים ולהשלים ביניהם. ברצונם הביאו איש ואשה במסורת ברית הגשואין, ובצאתם הפריחו אלוף נעורים מאשת חיקו, ויגרשו נשים שאננות סבית הענוגיהן. אך ביתר און ועצמה עמלו ללכוד נפשות רבות בשחת רשתם, לדדיתם בחלק שפתייהם לבוא בסוד חברתם ולהיות כאחד מהם. במזמות דקות ועמוקות הצליחו לקחת רצון מידי העשירים מתנות רבות וגדולות, וירכשו להם הון עתק; ולמען יעשו להם נפשות נאמנות לרב, יסרו בתי ספר לנערים, ושמה לטרו אתם את דרכיהם, ויכתבו את חקותיהם על לוח לבם הרך, לכל ימישו מדרכיהם ולא יעברו חקותיהם עד זקנה ושיבה. החניכים האלה בצאתם מבתי הספר היו עבדים נאמנים להיעזואיטים מוריהם, ויתמכרו לעזור להם בכל לב ונפש, לעשות כל היוצא מפיהם ולמלאות את משלחתם בכל עת ובכל שעה.

ככל הדברים האלה וכאלה עשו גם היעזואיטים הבאים ווילנאה. בעיר הזאת יסרו להם בית-יעוד (קאָללעניום), וגם בית ספר אשר היה אחרי כן לבית עקד החכמה (אקאדעמיה), ויהי לו הכה והמשפט לתת לתלמידיו כתב-יתעודה ומעלות-חכמה בתורת הדת והפילוסופיא (מורה, מאגיסטר, דאָקטאָר, וכהנה). מעט מעט נפוצו בתי-יעוד היעזואיטים בערים רבות על פני כל רוסיה-המערבית, העפיקסקאפים והמאגנאטים העניקו להם נחלות גדולות, וולו להם זהב מכיסם ביד רַבָּה ומְלָאָה; והם בחבוריהם, בדרשותיהם, בוכותיהם ובשיחותיהם, בלשון למודים ובשכל מליהם, כיד חכמת הַדְּבָר הטובה עליהם, השתררו עד מהרה והתנשאו על כל כהני הדיסידענטים. כי תורת הפראָטעסטאנטים לא הכתה שרשה עמוק בתדרי לב העם, והמתחזקים בה התפרדו והיו לכתות שונות, אשר צררו זו את זו: לומהעראנים, קאלווינים, אריאנים, סאָצינאינים, עד כדי שבעים במספר. בראשית אונם וכחם יגעו היעזואיטים לפרוש מכמתם על בני המשפחות הגדולות והנכבדות, ותפצם זה הצליח בידם עד מאד: ניקאָלאיי ראדזיווילל היה דַּבְּק להדת הפראָטעסטאנטית, ויהי מגן ומחסה לשומריה ולכל

ההולכים בנתיבותיה—ובנו בא בברית הדת הקאטולית ויקנא לה קנאה גדולה, הנה כי כן בעמל היעזואיטים שבו המונים המונים לחבוק את חיק הקאטוליציון והפראָמעסטאנטים הלכו ויצערו תמיד.

אחרי אשר הִשְׁחוּ היעזואיטים והשפילו את קרן הפראָמעסטאנטים, שמו פניהם גם אל הדת הנוצרית-היונית. בלשון ערומים ובחבלי השוא משכו את צעירי הרוסים אל בתי ספריהם, ויגדלו אותם על ברכי הדת הקאטולית; התאמצו להבוות את כהני הפראוואַסלאוויא ולחלל כבודם, הפריעום מלקנות חכמה ודעת, ויסיתו בהם ובתלמידי בתי הספר להפראוואַסלאוויא את הניכיהם הקנאים למודי הָרַע (*). ממשלת פולין חוקה בידי היעזואיטים ותאָמֵץ ורועותיהם, וביתר שאת הרים קרנם בכבוד סיגיומונד השלישי קצר-העינים (1632—1687) אשר התמכר אל הכנסיה הקאטולית ואל היעזואיטים; כל היוצא מפיהם קרוש היה לו, וכל אשר שאלו עיניהם לא אָצַל מהם. מעט מעט פשטה הדת הקאטולית במדינות רוסיא-המערבית, וְתָבֵא בבריתה את בני מרום עם הארץ. וקני האצילים הרוסים היו מגדול עז לדתם הפראוואַסלאוויא, אך בניהם אחריהם אחזו בתקות אפרתי פולין, כוננו אשורם באורח השכלתם והליכות חייהם, ויעובו על נקלה גם את אמונת אבותיהם, עד כי בקץ מאת שש העשרה באו כבר רבים מהם במסורת ברית הקאטוליציון, ולא נכרו שועי פולין לפני אצילי רוסיא במנהגיהם ובקנאתם לדתם החדשה. אולם רבי השליאָכטים יושבי הערים ובני דלת העם, לא סרו מן האמונה העתיקה ולא הרפו ממנה כל הימים.—בראשונה עשו היעזואיטים את מעשיהם בלאט, לקחו נפשות בנַעַם לְקַחֵם והן שפתיהם, אפס אחרי כן הוסיפו לעולל עלילותיהם גם בידי חמס ורָשַׁע, וגם כל העם הקאטולים לבשו קנאת הדת והכבירו אָכָפֵם על הפראוואַסלאוויא. לא נתנו לכהנים ללכת בחוצות קריה בהמון חוגג בהתקדש חג, לבושים בגדי השרד ונרות דולקות בידיהם, או לעשות תְּקִפּוֹת סביב בתי תפלותיהם, כמנהגם; אסרו עליהם לצלצל בפעמונים בעת התפלה, באמרם: כי קול הרעש יפריע את הכהנים הקאטולים מלהמִיץ דְּבָרוֹת מוסרם באוני צאן מרעיתם; את תלמידי בתי הספר להפראוואַסלאוויא הכו מכות נמרצות, ויסחבום ביד חוקה אל בתי ספריהם; את עבדיהם ומשרתיהם הפראוואַסלאוויא לחצו ללכת אל היכלי הקאטולים לשפוך שם שיחם, ועוד דברי לחץ ומזעקה כאלה.

אכן גם נוצרי הדת היונית לא שמו יד לפה, כי אם קמו לערוך מלחמה עם אנשי כְּצוֹתם ובוזי דתם. הלוחמים האלה היו מן האזרחים בעלי החברות

(*) לבעבור השריש שנאה בלב הניכיהם אל הפראוואַסלאוויא ואל דתם, ערכו לפניהם משחקים שונים והזויני שעשועים, אשר הפכו את לבכם לשטום ולאִיב את כל אשר בשם קאטאליק לא יכנה. ככה הושיבו את אחד היעזואיטים, בתר משיחם, על כסא המשפט מרום ונשא מאד, ולפניו הקריבו את הוֹם (דברי י"ע חלק ג' § 196) ואת לוטהער ואת הפאטריארך היוני, לתת דין וחשבון על מפעליהם בארץ החיים. שלשתם יענו שקר בנפשם, יגלו על עונותם בהתהללם במעשים אשר לא יעשו, והמשיח ממרום כסאו יחרון עליהם משפּעו להשליכם אל ירכתי הגיהנם! החניכים בראותם טהוות כאלה, חס לבם בקרבם, בהגיגם בערה אש קנאות, ובחמס התנפלו על הפראוואַסלאוויא לעין השמש, הכוס באגרוף רשע, שברו יריהם ורגליהם, הִטְבִּיעוּם בכּיּוֹם, שברו חלונות בתי ספריהם, ואין קץ לכל הרעה אשר עשו להכהנים ולמשמשי בתי התפלות, שפכו עליהם לעג וקלס, הלשיגום לפני הממשלה, ויישמו להם תואנות ועלילות.

„Братства“), אשר נוסדו מאז ומקדם ברוסיא המערבית. אבן הראשה להחברות האלה בימי הוסדם היה מנהגם לעשות להם קְרָה ביום חג־היכלם, ואיש איש מהם נתן חלקו לסעודה, אחרי כן החלו בעלי החברה להרים מכספם לעשות צדקה וחסד. במחצה השנית למאת שש העשרה התכוננו החברות האלה בסדרים ישרים קצובים ומגבלים; החברים בחרו להם מקרבם ראשים או גבאים ואיש איש מהם הביא כסף קרבנו אל אוצר החברה. בצד לאחד מעדתם, כי משה ידו או קרהו אסון, תמכוהו מכסף החברה, ובמות בעל־חברה כבודוהו כלם ללוותו אל בית עולמו, איש לא נעדר. לעתים מומנים התאספו בעלי החברה להמתיק סוד על עניני הדת, ובבואם אל המשתה הגדול התייעצו, ואחרי אכלם ושתותם קראו בספרי קדושיהם וישיחו ברברי האמונה. ברבות הימים באו בברית החברות גם אנשי שם מן האצילים. הפאטריארכים המזרחים נתנו להחברות זכויות שונות ומשפטים, והפקירו אותן לפקוח עין על כל העדה, לישר הדורים ולעשות סדרים בהיכלי התפלה, להזכיר בקהל את המעבטים ארחותם והסרים מדרכי הפראוואָ-סלאוויע, וגם מלא את ידיהן להחרים את הסוררים מקהל המאמינים, מאוצרות כספם הוציאו החברות ליסד בתי ספר לבני הפראוואָסלאווים מכל מצבי העם, לבנות בתי חולים, לכונן דפוסים ולהוציא לאור ספרי הדת בשפות סלאוויית ויונית. בשבט פיהם הכו את מנאציהם, וכל לשון אשר קמה אתם למשפט על דברת הדת הרשיעו; וככל אשר הוסיפו היעזואיטים לענות את הרוסים הפראוואָסלאווים וללחצם, כן הוסיפו בעלי החברות אַל ועצמה, ותחוקנה ידיהם להחזיק במעוז רתם ולהתעורר לעמוד בפני העשק והחמס—החברות הנכבדות היו: בלוב, היא לעמבערג אשר בגאליציא, בוילנא, בלוצק ובקיעוו.

§ 4 אחרות הדתות. האספה בבריסק וצרות הרוסים. כראות היעזואיטים כי גם אחרי תפֶּשֶׁס את לב בני מרום עם הארץ קצרה ידם מלהתעות את האורחים ודלת העם, העמיקו עצה ושתו פליליה לחדש את הרעיון על דבר התחברות דת היונית והרומית (Уния) תחת יד הפאפא, מבלי אשר יעובו הפרא-וואָסלאווים את מנהגיהם ואת תפלותיהם בשפת סלאוויית. בשנת 1439 באספת פֶּלְאָרענציא כבר נסה הפאפא להזכיר כי אין טוב כי אם לאחד תחת שרביט קדשו את שתי הדתות, אך העלה תוח בידו; אולם הפעם שנסו היעזואיטים את מתניהם להוציא את הדבר לפעֶלֶת אדם. ביתר עז ואמץ פעלו היעזואיטים: פּאָססעוויץ, אשר בא במלאכות הפאפא לדבר על לב איזואן הנורא (§ 5) ופעטר סקארגא (Петръ Скарга), אשר התנוסס בדורו למליץ נפלא וצח שפתים, ויהי מטיף בהיכל תפלת סיגומונד השלישי והמנהל (רעקמאָר) הראשון להאקאדעמיא היעזואיטית בוילנא, ונודע למשגב גם בגלל ספרו: „אחרות כנסת הדת תחת יד רועה אחר“. ברביהם מצאו מקום בלבות העפיסקאפים (ארבי־רעאים) הרוסים, אשר קצרה נפשם בעמלם ובמצבם הרע בממלכת פולין, כי גרעה הממשלה את זכויותיהם ותושיכם בשפל המדרגה, ויתאוו תאוה לקנות גם להם את הזכויות והמשפטים אשר להכהנים הקאטולים—לשבת גם הם בסוד הסענאמ ולאכול מטוב הארץ כמוהם. גם הפרעות והשערוריות אשר היו בימים ההם במערבות הכהנים הרוסים היו

נכבה להחיש את דבר האוניה . כי הנה זה ימים רבים למן העת אשר יצאו כהני רוסיא-המערבית מרשות הכהן הגדול במאסקווא, ורק המיטראפאליט בקיעו היה אלוף לראשם . מלכי הארץ הקאטולים לא דאגו לטובת הדת היונית, ויחלקו משרות הכהנה ככל העולה על רוחם, ויקימו להרוסים ארכירעאים ואלופי בתי הנזירים את האנשים המיוחסים מן האצילים, אשר לא למרו תורת הדת כראוי, ולא הנכו מנעוריהם לכהן ולמלא חובות הדת, על כן לא שתו לבם לעדריהם, לרעותם בנאות מישור וצדק ולנהלם על מבועי מי הדת והמדות הטובות; וכל מגמתם היתה למצוא חפץ בנחלות הכנסיה ולחיות חיי חורים ואדירים . עוד בימי חיי הארכירעי הזקן יבוא אחד השליאכטים המיוחסים אל המלך וישאל ממנו לתת לו ספר תעודה לשבת על כסא הזקן במותו, ויהי אפוא לסגן-ארכירעי . לפעמים נתן המלך ספרי תעודה לשני שליאכטים יחד על מקום אחד, ויהי ריב ומדון ישא, או החרב הוכיחה ביניהם, סגני העפיסקאפים ואלופי בתי הנזירים חיו חיי אצילים ורדפו אחרי תענוגות בשרים, לקחו להם נשים מכל אשר בתרו, וירבו לחטוא אל חקי כנסת הדת, כי הזולזה ויטמאו את קדושתה, וגם אביר הכהנים המיטראפאליט מקיעו, חלל את קדושתו בנשאו שתי נשים . בעלי החברות, אשר תעודתם היתה להיות על הדת למשמרת, ראו כי יתמוטטו מוסדי הדת, ושמעו את דברי הכהנים רעים מאת כל העם, על כן קראו אליהם את הפאטריארך מקאנסטאנטינופאליט לעשות משפט חרוץ בכל הכהנים אשר שחתו את דרכם ויגאלו מן הכהנה (1589) . ויהי בבואו וישב לשפוט את הכהנים, ויהרוף מכסאותם את העפיסקאפים נושאי הנשים, וגם את המיטראפאליט מקיעו הסיר מכהן, וישוב תחתיו את מיכאיל ראגאזא (Михаиль Рагоза), ואת העפיסקאפ מלוצק ואוסטראה, את קירילל מערלעצקי (Кирилль Терлецкій) הרים והניף להיות נציבו (עקוארד), ויצו על החברות לעשות אספות, להזעיק לב יחדו איך לגרור גרר האמונה ולעמוד בפרץ הדת . אפס כמעט הלך לו הפאטריארך לדרכו פרצו ריבות ומדנים בין הכהנים הרוסים ובין החברות, וגם ראגאזא התעבר בהפאטריארך על אשר יסד מעלת נציב החדשה, וישם את מערלע-צקי עליון עליו, ופקיד העיר לוצק, אשר המיר את דת הפראוואסלאוויע בדת הקאטולית, רדף את מערלעצקי באף ובחמה עזה, הצמיחו בבור בבית הכלא, ענה ברעב נפשו וישפוך בוז וקיקלון על כבורו, העשוק ורצוף-משפט הזה צעק חמס באוני הממשלה, ואין שופט ומציל מירי עושקו כח .

היעוואיטים הביטו לכל השערוריות אשר בעדת כהני פראוואסלאוויא וידעו כי באה עת רצון להוציא את האוניה לאור עולם . ובאמת לא שגו ברואה, כי מערלעצקי הנדרף היה בעזרתם . האיש הזה אשר היה נצר ממשפחה רמה, אוהב כבוד ותפארת והסבין מנעוריו להתענג על מנעמי החלד כאחד המאגנאטים, לא יכול לעמוד בנסיון ולהתעורר בעת צרה וצוקה, ויתעשת להתרפס ולהשלים עם רודפחו, פקיד לוצק, אשר לא הוסיף עוד לענותו ולהדריכו מנוחה . למן העת ההיא נכסף מערלעצקי אל האוניה—למען תפרה את הכהנים הרוסים מכל צרותיהם; ואחריו החרו החיזיק העפיסקאפ מוולאדימיר-וואלינסק פאטעי (Потѣй-Потѣй), וראגאזא המיטראפאליט מקיעו . גם קאנסטאנטין אסטראזשסקי „עמוד הפרא-

וּוְאֶסְלָאוּיִעַ" נטה אחריהם, ויחשוב בלבבו: אולי תצלח הַחֲסוּת בצל הפאפא להשבית מרנים ולהיטיב מצב הכהנים והעם הנאנחים והנאנקים תחת לחץ ממשלת פולין, וכן דפו רבים, כי תחת כנפי האב הקדוש תשכון הדת היונית לבטח; ולא ראו מראש כי האוניה היא רק במדרגה אחת לעלות עליה בימים יוצרו אל הדת הקאטולית, ושם היונית לא יזכר ולא יפקד עוד לעולם. והנה באחת האספות קם טערלעצקי ויערוך מִדְבָּרוֹ על אדות האוניה לפני קהל הנועדים, אך הם לא אבו שמוע אל חלומותיו ואל דבריו. בכל זאת נועזו טערלעצקי ואחוזות מרעיו לכתוב ולהזום אמנה בספר, כי נרצתה האספה לשמוע בקול דברו ועצתו, ועל הספר חתמו רק ארבעה עפיסקאפים (שנים לא נסמכו עוד) ואלוף בית הנוירים אחר. ככה קמה האוניה גם נִצְבָּה! הפראוואַסלאווים שמועו ויתפלצו, ויאמרו לענוש קשה את חמשת האנשים האלה, אשר ודו לכתוב ולחַפֵּא על האספה דברים אשר לא כן, אך מהרו למצוא מנוס במלך, אשר קבלם בעליצות נפש ויהי להם לסתרה. טערלעצקי ופאָטעיי נסעו רומאה, וינשקו כפות רגלי הפאפא קלימענט (קלעמענס) השמיני, ויחלו פניו לקבל תחת ידו את כהני רוסיא, שומרי האוניה, ולגונן עליה כל הימים. הפאפא ממרום כסא פעטרוס נעתר להמלאכים האלה, ויאצל להם כבוד והוד, מלא הפנים (1695). ברומא קרית־עולמים חגו את החג הגדול, חג התחברות הרוסים אל הקאטולים, בצהלה ותרועה, גם הטביעו מטבע לזכרון, ועליה חרות רומית ("Ruthenis Recepetis"), וברוסיא המערבית אָנו והתאוננו על האוניה, ומכל עברים נשמעו אלות וקללות על ראש טערלעצקי ומרעיו. מרבית האצילים התקוממו ויתרגזו מאד, וקאָנסטאנטין אַסטראַזשסקי דרוש דרש מאת האספה בווארשא להרוס את טערלעצקי ופאָטעיי ממעמדם, על אשר הרחיבו עוֹ בנפשם להציק את הדת היונית לרגלי הפאפא, ולהביאנה בעלֹ בשם כל הרוסים אשר לא שלחוהו במלאכות כזאת, עיני כל הפראוואַסלאווים כלו אל האספה, אשר התכוננה לחיות בבריסק (ברעסט־ליטאָווסקי), לראות איך יפול דבר. אל האספה בבריסק נקבצו ובאו שני נציבי הפאטריארך הוויזאנטי, כל העפיסקאפים מרוסיא המערבית, אלופי בתי הנוירים, כהנים, חורים ושרים לָרֵב מאד. שמה התגלע הריב בין הנאספים ונקרעו לשתי אספות. כי פאָטעיי אשר קהלת ברעסט היתה בגליל כהנתו, סגר את היכלי התפלה לפני הפראוואַסלאווים ולא נתנם לתַעֲדַר שמה כדרכם, ונלחצו לקרוא עצרה באחד מבתי העיר. והמיטראָפּאָליט ראָגאָזא עם כל אנשי עדתו מָאָנו לבוא אל האספה הפראוואַסלאווית, וישבו להמתיק סוד לברם בהיכל הגדול. אז יצאה הגזרה מלפני האספה הפרא־וואַסלאווית להדוף ממצבם את המיטראָפּאָליט הנוכל ואת כל הכהנים האוניאטים אשר עמו, גם כתבו ספר מחאה (פראָטעסט) נגד האוניה. כשמוע האוניאטים את אשר נחתך עליהם, קללו קללה נמרצת והטילו אֶלֶת החרם על הכהנים הרבים, אשר נשארו אמונים להפראוואַסלאווית. —עם בוויילנא התמרמו מאד על האוניה, וכן גם בקיעו, בפאָלאָצק ובשאר הערים הגדולות והנכבדות ברוסיא־המערבית. אחרי מות ראָגאָזא עלה על כסאו ויהי למיטראָפּאָליט פאָטעיי, והוא בקנאת דרֵי התאמץ להרחיב את גבולות האוניה. והעלה עליו בזאת קצף יושבי וויילנא.

עד כי צדו את נפשו ללקחה, ויהי כפשע בנינו ובין המות. גם המיטראָפּאָליט אשר גָּהַן אחריו בנימין רוטסקי (Веніаминъ Рутскій), איש ערום ורב פערים, הרבה בנכליו ובמעלליו את מספר האוניאטים, והשכיל לרוב את רוב האוניא ולהחזיקה בעת אשר כל האזרחים הפראוואַסלאוויים קמו עליה לבלָעָה ולהשחיתה גָּלָה, ומרבית אצילי הרוסים והקאזאקים עמדו הכן לגונן בהרבה ובקשתם על אמונתם העתיקה ולפקוד עונת לוחציה עליהם.

בין כה וכה נשארו הפראוואַסלאוויים בלא מיטראָפּאָליט ובלי ארכירעאים, כי הישנים נאספו אל אבותם וחדשים לא הקים המלך תחתם. ויהיו הרוסים בצרה גדולה: אל היכלי תפלותיהם ובתי נזיריהם שָׁלְחוּ מעט מעט כהנים ואלופים אוניאטים לעבוד ולשרת בהם; את בעלי החברות אשר לא נתנו לעשות כן בבתי תפלותיהם, שפצו כמורדים במלכות; בערים הגדולות סגרו היכלי הפראוואַסלאוויים על מסגר, ויש מהם הפכו לבתי יין ולאָרות סוסים; ועל דרכים ארבו לנזיריהם להפשם, להכותם ולשומם בבתי הסֶחֶר. מאין בתי כנסיות לתפלה יצא העם לערוך רנה ותפלה על פני השרה, בסכות ובאהלים, אך גם הלום באו הפולאנים ויגרשום. להביא את הילדים בברית דתם נאלצו הפראוואַסלאוויים לנסוע לפעמים מאה פרסה אל המקום אשר נמצא בו כהן פראוואַסלאווי; רבים ישבו עם נשותיהם בלא קדושין, או לא התורו כל ימי חייהם, וגם במותם לא היה כהן להתפלל בעדם, כמנהגם. על הפראוואַסלאוויים אָכְפוּ להוביל את מתיהם לקברות דרך השער אשר בו יוציאו האֶשְׁפָּה והמרמנה אל מחוץ לעיר. להפראוואַסלאוויים לא נתנו לסחור את הארץ ככל הפצם, להכתב בכתב הברת בעלי המלאכות (צעצים) ולקחת כל משרה על שכמם. סוף דבר! הרוסים הפראוואַסלאוויים עשוקים ונענים מאד, כל מכהם לא אשמו וכל מתרפיהם נהלו כבוד ויקר. בשנת 1620 כאשר שב הפאטריארך הירושלמי ממאָסקווא דרך רוסיא המערבית, ראה בעני הפראוואַסלאוויים ויקם להם רועים: את אויב באָרעצקי (Ювъ Боредцкій) למיטראָפּאָליט בקיעו, ואת מילעטי סמאָטריצקי (Милетій Смотрицкій) לעפיסקאָפּ בפּאָלאַצק, ועוד כהנים אחרים; אולם המלך רדף אותם על צוארם מְרַדָּף בלי קֶשֶׁךְ ולא הונה להם. ביתר שאת ועו קָנָא להאוניא יוֹסֶפֶת קונצעוויטש-יוסא (Іоса-Фатъ Кунцевичъ) עפיסקאָפּ אוניאטי לגליל פּאָלאַצק. הוא התאנף מאד בסמאָטריצקי, אשר נצב לשטן לו, ובמכתביו הנמרצים והנמלצים הפריע את מפעליו לטובת האוניא. ויהי היום וילך קונצעוויטש לוויעטבסק, לירות שמה ביד חזקה אבן פנה להאוניא. הרוסים לא אבו שמוע לו, אך הוא בא למרות הפצם לעבוד עבודה ולהתפלל בהיכלי תפלתם, ובדרשותיו גָּהַן להוכיח כי רק מן האוניא תוצאות חיים לכל נוצרי, ובאורה יראו אור; גם הרבה להרע ולהציק להפראוואַסלאוויים ולעשקם באפס, את היכליהם סגר לימים רבים, את מִתְוִיהֶם צוה להוציא מקברותיהם ולתתם לִבְרֵחַת להבלבים, ועוד נבלות ונאצות כאלה. ותבער כאש חמת החמין יושב וויטעבסק, על הכהן המשחית והמַנְבֵּל הלזה, ויתנפלו עליו, ויענוהו באכזריות חמה וירצחוהו נפש, ואת נבלתו השליכו אל מצולות הרווינא המערבית (1623). ממשלת פולין גאלה את דמי קונצעוויטש

ותעש שפטים רעים בוויטעבסק: אורחים רבים הכריעה למבח, ותקח מן קהל העיר את משפטי מאגרעבורג והזכיות התלויות בו. את גופת קונצעוויטש הוציאו הפולאנים מן הנהר וישיטוה בארון בהמון חוגג וברב תפארת וכבוד, ויכתבוהו בספר הקדושים שנהרגו על קדוש הדת; הגדות שונות התהלכו בעם על אדות הנסים והנפלאות הנעשים על קברו; גם סמאָטריצקי אויבו וצוררו בחייו עבר אחרי כן בברית הקאטולית, ויחשבו האוניאטים את הדבר הזה לאחת ממפלאות קונצעוויטש במותו.

§ 5 האקאדעמיא בקיעוו. ובכן תחת אשר חשקו היעוואיטים להוציא לאור בלהטיהם את „אהרות הדתות“, נפרדה הכנסיה ברוסיא־המערבית לשתיים: לפראוואַסלאוויית ולאוניאטית, מלבד הקאטולית אשר מאז. ממשלת פולין היתה בעוזרי האוניאטים והבאים בברית הקאטולית, בקותה לכונן וליסד במרוצת הימים אמונה אחת בכל מדינותיה, היא האמונה הקאטולית, לבעבור תחוק בזאת את שתות הממלכה, לכל תמוט עולם ועד. אולם הפראוואַסלאוויים גם הם לא נחו ולא שקטו, ויתעוררו ללחום בכל כחם עם הקאטולים והאוניאטים גם יחד, ובכלי הנשק אשר בירי צורריהם אלה, ערכו גם הם אתם קרבות: בדרשות, בספרי תורת האמונה, בַּסֵּפֶר בתי ספר להורות לנערים ולחנכם על פי הדת היונית. — בין בתי ספר כאלה היתה לשם ולתהלה האקאדעמיא הפראוואַסלאוויית אשר בקיעוו.

האקאדעמיא הזאת קמה ונוסדה מבית ספר אשר בנתה החברה שומרי דת הפראוואַסלאוויית מקץ מאת שש העשרה, ותיף בגדלה ותפרה כחבצלת למן היום אשר שָׁם עינו עליה המיטראַפּאָליט פעטר מאַגילא (Петръ Могилъ), ויעש בה סדרים ישרים. פעטר היה חומר מגזע משפחה נכברה ונשאה במאָלדאוויא, וממנה יצאו מושלים, ויושבים לכסא מאָלדאוויא וואַלאַכיא. בנעוריו עבר מאַגילא בחיל צבא פולין, אחרי כן נמלך עליו לבו להשליך אחרי גוו חפצי החלד ותשאות קריה, ויתגלה בבית הנזירים קיעוואַ־פעטשערסק, ויהי אחרי ימים מצער אלוף הבית הזה, ואחר הורם והונף גם למטראַפּאָליט בקיעוו (1633). הוא היה כחומה בצורה להפראוואַסלאוויא, ויפקח עיניו גם על ההשכלה, מדעתו כי היא כלי־הנשק הנחוץ מאד במלחמה עם היעוואיטים; על כן התנדב ויבזור מרכושו, וישלח צעירים אל האקאדעמיות בחוץ לארץ לקנות שם חכמה ודעת, לבעבור יצלחו להיות מורים טובים ומועילים לעדתם. ויאמר פעטר ליסד לו בית מדרש על יד בית הנזירים, אך נעתר לבקשת בעלי החברה לקבל בית ספרם תחת צל ירו, ויעשהו לאקאדעמיא, ויערוך את כל מערכתיו למשמרותיו כתבנית האקאדעמיות אשר בפולין ובמערב אירופא, וכסדר הלמודים אשר בהן. גם בהאקאדעמיא החדשה הזאת היתה שפת רומי השלטת, כמעט כל הלמודים היו נקראים בשפה הזאת, ועל התלמידים נטלו לחבר בה מאמרים, ולדבר בה איש אל רעהו. ותהי פֻּעֵלַת האקאדעמיא הזאת רַבָּה מאד, וערכה יקר ונכבד בקורות ההשכלה לארץ רוסיא כלה, יען כי מקרב תלמידיה יצאו העפיסקאָפּים והסופרים הטובים והנכבדים במחצה השנית למאת שבע העשרה וברבי שנות מאת שמונה העשרה (שמעון איש־פּאָלאַצק, דמיטריי המיטראַפּאָליט מראַסטאַוו, פֻּעֵאָאָן פּראַקאָפּאָוויטש וכאלה). — אמנם מלבד האקאדעמיא ושאר בתי הספר הנה דאגו והתאמצו תמיד מגני הדת הפרא־

וואַסלאווית לסעדה ולעודדה, כי תִּבְנוּ את העפִּיסקאָפּים ללמד את העם דברי דת ואמונה, בלכתם מבית לבית לעוררם לתשובה ולמוסר תוכחה; לשלוח את תלמידיהם אל בתי התפלות להורות שמה בלי גמול וּשְׁכָר; לנמוע בלב התלמידים את החפץ והתשוקה לחרף נפשם למות בעד דתם; לכתוב ולהדפיס ספרים נגד האוניא; לדרוש במקלות בכל שבת ומועד; לשלוח לארץ יון (הר אֶפֶסֶן) פרחי כהנה מן הרוסים, ולהביא משם רוסיא את המזכים ובעלי הכשרונות, ועוד חובות כאלה.

§ 6 אצילי רוסיא המערבית ומצב האכרים. בצאת האוניא לפעלת אדם התאמצו אצילי רוסיא המערבית (הרוואַריאַנים) בכל מאמצי כחם לשמור את הדת היונית; פעמים רבות הגישו מלאכי הרוסים ספרי מחאה ומכתבי תלונה, לפני קהל האספה בווארשא והסענאט, והתאוננו על הממשלה החומסת ללא צדק וללא משפט את הזכויות והמשפטים אשר נתנו להם מלכי פולין הראשונים למורשה, וצעקו מרה על הלחץ הגדול אשר ילחצו האוניאטים „הנדרחים“ („Отщепенцы“), לחדת הפראוואַסלאווית. בכל ימי מלכות סיגיומונד השלישי היו כל התלונות אך לריק ולבהלה, אפס אחרי מותו באו מלאכי הרוסים אל האספה אשר התעסקה בדבר הבחירה, ושמה השיגה ידם לקחת חקים חדשים על דבר חרות הכנסייה היונית, והמלך החדש, וולאדיסלאוו הרביעי, קָים ויחתום בטבעתו את משפטי פי האספה. אמנם הפאפא אורבאן השמיני גזר אמר כי החקים האלה הולכים מנגד לחקי תורת אלהים ואדם, על כן לא נצרו אותם הפולאנים גם בפעם הזאת, וצרות רבות אפפו את הפראוואַסלאווים מן הקאטולים והאוניאטים גם יחד. פְּרָדוּת הקאואקים והאכרים בארזיהם היתה נסבה כי מרבית הרוואַריאַנים הרוסים התרועעו עם שליאיַטִי פולין, והתחברו אליהם באהבה ובאַחֲוָה; חנוך בני האצילים בהא קאדעמיות והקאָללעגיים אשר להיעוואיטים, והתשוקה לשבוע מפרי הזכויות הנתונות להשליאיַטִים—שתי אלה העבירו את האצילים הרוסים על דעת דתם הפראוואַס־לאווית לבוא בברית הקאטוליציום. במחצה השנית למאת שבע העשרה כבר היו רבי הרוואַריאַנים הרוסים כפולאנים אמתיים מלדה ומבטן, בוו ושכחו כמת מלב את אמונת אבותיהם ולשונם, ונחשבו כנכרים לדלת העם ולהאכרים, אשר היו לעברי צמיתות לארזיהם אלה, וגם בעברותם ובשפלותם נשארו אנשים רוסים ופראוואַסלאווים עד היום הזה*.) הנה ראינו אפוא כי בעקב האוניא ברוסיא המערבית נתקו העבותות אשר חָפְרוּ מאו מעולם את מרום עם הארץ (אריסטאָקראטיא) אל דלת העם, ויהי פרץ רחב ביניהם.

והנה נוסף על שנאת הרוסים להפולאנים ברוסיא המערבית על דבר לחץ הדת, נִדְלָה המשטמה על דבר העל הברזל אשר נתנו על העבדים והאכרים. לפנים היה להאכרים חרות הנפש ולא היו משעבדים בגופם, אולם ככל אשר

(* בני המשפחות הגדולות והנכבדות ברוסיא המערבית, אשר מוצאותיהן ומולדותיהן מן הבאיארים והאצילים הרוסים בשנים קדמוניות, אחרי אשר המירו את דתם ולשונם התערבו, התבללו ונכלעו בין הפולאנים, עד כי חשבו את נפשם לפולאנים באמת. למשל בני משפחות: אגינסקי, פאץ, חרעפסאוויטש, וואלאוויטש, הארקיעוויטש, מישיקיעוויץ ואחרות. גם בן האדם הגדול המקנא מעורו קנאת הדת הפראוואַסלאווית, קאנסטאַנטין אסטראזסקי, בא במסורת הדת הקאטולית עוד בימי חייו אביו.

הוסיפו האריסטוקראטים לרכוש להם משפטים וזכויות בהליכות המדינה, וככל אשר יספו השליאצטים בעל האספות להשתרר ולתפוש בכפיהם את כל גורל ממלכת פולין, להרים ולהשפיל כאות נפשם, כן ירדו האכרים פלאים, וכל החפש והדרור אשר היו להם מימי קדם עלו בתהו ואברו. בפולין לקח מן האכרים הזכות והיכלת לעבור מארון אל ארון, עוד במרם נוצר החק הזה ברוסיא; וכאשר תמו צאצאי בית יאנעללץ וכסא פולין לא התנחל עוד בירושה מאב לבנו, כי אם על פי בחירת האספה, או מצאו האצילים און להם להצמיד את האכרים לארמות אדוניהם, ובקצה מאת שש העשרה היו כל האכרים במצב עבדי עולם („Хлопы“).

מימי התחברות פולין וליטא (על פי האוניה הלובלינית) פשטה העבדות הזאת גם על מדינת רוסיא המערבית, ותהי לחק עולם בדיני הסמאטוט הליטאי. ארוני השדות („Паны“) הפולאנים, והאצילים הרוסים אשר הלכו בעקבותיהם, אהבו לנסוע אל ארצות הנכר או להכין מושבם בערי הבירה אשר בממלכה, ולפור שמה כסף לרב; ובערי נחלותיהם או בכפרים בנו להם היכלי ענג לתלפיות, ארמונות גבוהים ורמים, בתי מדות ועליות מרנחים עם כל משכיות חמדה וכלי יקר, וסביבם משרתים רבים ושפחות, וגם אנשי חיל חלוצים, אשר נאספו אליהם מן הרוואריאנים הקטנים או השליאצטים, עד כי היה מושב עבדיהם ומעמד משרתיהם כאשר בהיכלי המלכים. אולם האכרים היו מוצא לכסף הדרוש לכל הגדולה והתפארת הזאת, עליהם הטילו אדוניהם מסים רבים וכבדים, וירבצו תחת משאם, עד כי חכם אחד צרפתי (באָפלאן), אשר היה בהיכל סגיזמונד ובנו, יאמר עם הספר, כי „האכרים באוקריינא יתענו כרפאים בתפת, בעת אשר אדוניהם ישיבועו בצחצחות נפשם ויתעדנו כבערן גן אלהים“. האכרים עמלו ועברו בפרך מרבית ימי השבוע בגלל אדוניהם, והם התהלכו עמם בעריצות ובקשי לב, רשו את בשרם את הקוצים והברקנים ויפרשו ידם גם על כל מחמרי עיניהם. ויהי המשפט להאדונים גם להמית את האכר, באין פוצה פה נגדם. מלבד זאת הנה האדונים האלה, אשר ימים רבים בשנה לא ישבו על נחלתם, ובבואם לא היה לבם רק אל תענוגות בני האדם, לשבוע שמתות ולמשוך בין בשרם, וגם מגאווה ומגדל לבב היה להם לחרפה לקחת דברים עם האכרים, וללקוט בידיהם את תבואת הנחלות, על כן הפקידו כל אלה בירי היהודים, או נתנו להם בחכירה (аренда). ויען כי האדונים הכבירו ידם על היהודים החוכרים (аренда-торы), החליפו את אפני החכירה עשרת מונים, עשו בהם שפטים רעים אם לא הביאו כסף השכירות במועדו, גרשום מן הכפר ולקחו את כל אשר להם, ובהתקצף הארון היו חיי היהודי תלואים לו מנגד, על כן נאלצו גם היהודים לנגוש את האכרים בחזקה. מעוני ומלחץ האכרים היו כפרים רבים לשממה ושרות רחבי ידים לבתה, כי יושביהם ועובדיהם עיָבום ויברחו אל ממלכת מאַסקווא לגור בה, או נספחו אל עדת הקאזאקים. הסבלות והלחץ הלכו הלוך וגדול למן העת אשר פשמו הקאד מוליציזם והאוניה ברוסיא המערבית, למן העת אשר נמסו אסירי הרת והאמונה, אשר קשרו תמיד את האדונים אל עבדיהם ויתנו בלבם רחמים על בני אמונתם; כי עתה אמנם היו האכרים בעיניהם כבנים כחשים, מורדי אור האמונה וכופרים,

אשר תחשב לצדקה להכביר יד עליהם, להרע ולהציק להם. ויהי כאשר נוסדה האוניא, שמו האדונים מס על היכלי התפלה להפראוואקסלאווים ועל עבודות קדשם, כמבילת ילד לשם הרת, קדושין ונשואין; את המס הזה נתנו בחכירה גם כן אל היהודים; בידם מסרו את מפתחות היכלי התפלה, ואליהם באו הכהנים לקחתם לעת מצוא ולשלם את המס הקצוב. בימי שלום ושוכה שכחו היהודים כי קנאת הרת תפיל חללים רבים בכל עם ולשון, בשגם בקרב היהודים המתגוררים בין הגוצרים, אשר עִבְרָתָם שמורה להם בלבם מאז ומקדם. אל הלחץ הנורא מן הסבלות והעבודות, שתו עוד נוספות אנשי חיל המצב, אשר עבדו עבודת ממשלת פולין פֶּשְׁכֶר (жолнеры), והיא תִּלְקָתָם בערי הגליל ובכפרים, ועל יושביהם צותה לכרכלם לכל צרכיהם — אנשי חיל האלה רָעֵי הלב עשקו וחמסו את העם עשק וחמס מרבה להכיל.

בַּעֲקֵב לחץ הרת ועבודת הפרך קָשָׁו העם מאד ויהי מִשְׁתַּתִּי המדות, וביתר שאת במדינות רוסיא הלבנה. אמנם ברוסיא הקטנה נעורו הקאזאקים כגורי אריות, ויקומו בחרב נוקמת נקם ברית דתם וְתִירוֹתָם, על לוחציהם ונוגשיהם, ויכפרו דמי עמם ברמי שופכיהם.

§7 הקאזאקים ברוסיא הקטנה. הקאזאקים ברוסיא הקטנה, היא איקריינא, התחשבו כעברי ממלכת פולין, וישבו משני עברי הרניעפר (נפות קיעוו, פּאָלְטאווא) ונגב פּאָדְאָלְיָא). דרך המקומות האלה התגפלו והשתערו תמיד הטאטארים והמורד-קים להשחית את הארץ ולהשאותה, על כן עוד בשנים קדמוניות הוקירו ממשלת פולין את ערך הקאזאקים, אשר היו כלם אנשי מלחמה ויודעי קרב, וכגדר אבני גזית חסמו וְעִצְרוּ בעד העמים הפראים האלה מלפרוץ בארץ פולין. סיגיומונד הראשון החל לתת עליהם על סרי מערכת הצבא ומשפטיה, והמלך סטעפֶאן באטָאָרי קָלָה את הדבר, ומשמר צבאות הקאזאקים אחריו חיה כזה, כל חבל מושב הקאזאקים נחלק לעשר גלילות, או לגדודים הנקראים על שמות ערי הגליל, בראשיהם נצב ההעממאן, ואותות כבודו היו: דגל הצבאות, מטה הזהב (בונטשוק), שרביט חותם; ועל ידו רָדָו שאר נושאי משרה, אטאמאנים, פקידים, שופטים ושופרים למיניהם. אמנם גם סטעפֶאן באטָאָרי נוכח לדעת, כי יכבד מאד להביא את הקאזאקים במוטות על המלכים לשמוע לכל אשר יצוו אותם, וכי בעוד ימים יתיצבו כצרים לממלכת פולין ויהיו לה למוקש, ועל כן התחכם להם, וינס להחליש כחם ולשום קצב וגבול למספרם, בדבר אשר הבדיל מהם את הקאזאקים הנכתבים בכתב ספרי המלך ("реестровые"), והכין אותם לערה לבדה, שש אלף נפש במספר. "הנכתבים" האלה קבלו משפחתם חֶלֶף עבודתם מאוצר הממשלה, ויהיו ערוכים וחמושים כמשמרי צבאות ווענגָריא אשר על הגבול, הנודעים בשם "היידוקים", ועל שאר הקאזאקים נגזר לבוא בקהל האכרים ולהיות עבדים נושאי מס לאדוני הארץ כמוהם. אפס התחבולה הזאת החטיאה את משרתה, מספר הקאזאקים הלך הלוך ורב מיום ליום, כי נהרו אליהם מן המדינות הקרובות המונים המונים, אשר מָאָנו להשתעבר ולשאת ברומיה את עקת האדונים העריצים.

והנה אף כי הכירו ההעטמאנים את מלך פולין עליון עליהם, בכל זאת לא שאלו את פיו גם בענינים נכבדים, אף עשו מעשים למרות רצונו ונגד פקודותיו ומצותיו. מלבד קאזאקי אוקריינא, יושבי הערים והכפרים, הן עוד קאזאקים רבים אשר ישבו במורד הדיניעפר (Низовья), על קבצת איים קטנים מעבר השני לחלקת הצורים ("пороги"), אשר על כן נקבו הקאזאקים האלה בשם ניוזאווים (Низовцы) או זאפאָראָזשיים (Запорожцы) גם הם נחשבו כסרים למשמעת פולין, ובאמת היו אנשי חפש ודרור, לא ידעו כל נגיד ומצה מחוץ למושבם, ולא שמעו קול נוגש. זאפאָראָזשיע היתה ערש הקאזאקים, ארץ מבורותיהם וכולדותיהם, וטבור מושבם היה על אחד מאיי הדיניעפר. את כל הסקום ההוא קראו "סיעטש" ("Сечь"), ונרמה למתנה בצורה. סביבותיו התנשאו מעל למי הגדה סלעים מצוקים ורכסי צורים נכוננים, ומהלאה לנהר היה מדבר שממה וארץ גורה; אשר על כן לא יכול איש מן המאטארים הטורקים והפולאנים לחרור אל איתן מושבות הקאזאקים, ורק הם לברם שכלו את יריהם לעבור בצנותיהם השטוחות על פני שכולת המים הקלים אשר גינות לחרודי הסלעים. האיים היו מעלפים בקנה ואגמון גבוהים כקומת איש, ובתוכם הטמינו הקאזאקים את השלל והמלקוח. הקאזאקים אשר שם לא בנו בתים לשבתם, כי אם עשו להם סבות מעשה עבות מקנה סוף, גמא וערבי נחל, בלי ארבת העשן, ואנשים לעשרות ישבו בסבה אחת. זולת בגדיהם וכלי נשקם היה כל הרכוש הנמצא במקומות מושבותיהם לכל העדה לנחלה, וכים אחד לכלם; אשה היתה עצורה להם, מיראת משפט מות; ספרי חק ומשפט לא היה להם, כי אם על כל דבר פשע וצרכי עדתם התאספו יחד להחתיק עצה ("Рада"), והוציאו כאור משפטם; העדה בלה נפלגה לגרודים, כל גרוד וגרוד בחר לו פקיד ומנהל (אטאמאן), ובצאתם למלחמה נתנו בידי האטאמאן שלטון בלי מצרים, רק בשובם בשלום נתן לפניהם דין וחשבון, ואם מצאו חמא ועול פּרָשֶׁת חשבונו פקדו עליו עונו, ולפעמים הרצו עליו גם משפט מות. מספר העדה לא היה קצוב ונקוב; אליהם התלקטו מכל פאה אנשים נואשים, עוי נפש, שואפי רוח הדרור כתנים וחפצי קרבות. את הארץ הסר אליהם לא שאלו מה מלאכתו ומאין יבוא, כי אם רק שמר את הדת הפראוואַסלאוויית היה כאחד מהם. הנדר הראשון אשר נדר כל הבא בקהלם היה—להכות ולהשמיר בלי חמלה ותנינה את כל הנכרים, מכחשי דת הפראוואַסלאוויא. ועל כן גם הם כקאזאקי הדאָן, גם הם ירדו בצנות ובסירות דוגה בים האוואָו והשחור, ויתנפלו על ארצות הנכר ועל חפי אויא המורר-קית, ולפעמים חדרו והגיעו עד סביבות קאָנסטאַנטינאָפּאָל הבירה. כשובם ממסעיהם כבדים בשלל רב אל הסיעטש היו עושים משתה ושמחה, ויבלו ימיהם בחגי ששון, וכאשר אול השלל מכליהם שבו שנית לפשוט על הזורים והנכרים, ככה יעשו הזאפאָראָזשיים כל הימים. יש אשר באו אליהם מאוקריינא אנשים בעלי משפחה, אשר ארכו להם הימים בביתם, וישבו אתם ימים מספר ויעדרו אתם—לנחול כבוד ולעשות חיל. קאזאקי זאפאָראָזשיע לקחו תמיד דברים עם קאזאקי הדאָן וכל רוסיא הקטנה, ולפעמים היו לאגודה אחת, ויסעו יחדו לפלם חמם יריהם בארץ נכריה. הסולטאן התעבר בממשלת פולין וידרוש ממנה לעצור

בעד משובת הקאזאקים, פן יִלָּחֶם בה; אך היא לא עצרה כח לִשׁוֹשׁ מִתָּנּוּ וּרְסָן בִּלְהִי בְּנֵי בְּלִי-עַל אֱלֹהִים, וְעַל כֵּן הִחֲלָה לִבְנוֹת מִבְּצָרִים עַל חֲפֵי יַם הַשְּׁחֹר הַגְּדוֹר הַרְרָךְ בְּעַד־ם. אִפְסַּם בְּדַבֵּר הַזֶּה הוֹסִיפָה לְהַרְגִּיז אֶת הַקְּאֻזְאָקִים וְלִהְעִיר גַּם עֲלֶיהָ אֶת רוּחַ גְּבוּרָתָם וּמִשׁוּבָתָם, הַסּוֹעֶרֶת כַּהֲמוֹת יַם לַגְּלִיָּו; וְכֹאֲשֶׁר בָּאָה עוֹד וּנְהִיחָה הָאוֹנִיָּא הַשְּׁנוּאָה מֵאֵד בְּרוֹסִיָּא הַמְּעֵרְבִית, וְהַפּוֹלָאֲנִים לְחֻצוֹ בְּזוֹרֵעַ קֶשֶׁה אֶת דְּלֵת הָעַם, וְהַקְּאֻזְאָקִים שְׂמָה הַתְּגוֹרְדוֹ וְהַתְּקוּמָמוֹ עַל מִצִּיקָתָם, חָרְדוּ אוֹ גַּם קְאֻזְאָקִי זֹאפֶּאֶר רֶאָזִישִׁיעַ בְּמִשְׁכְּנוֹתֵיהֶם וַיִּצְאוּ לִישֵׁעַ בְּנֵי עַמָּם. — מִשְׁנַת 1593. עַד שְׁנַת 1638 הַתְּפָרְצוּ הַקְּאֻזְאָקִים פְּרִץ עַל פְּנֵי פְּרִץ תַּחַת יַד אֲטַאמָאֲנִיהֶם הַגְּבוּרִים: נֹאֲלִיוּאִיקָא, טֹאֲרָאִם, פֹּאוּלוֹיֹק, גּוֹנִיָּא, אָסְטְרָאֲנִיצָא — וְדְמֵי אֲדָם, דְּמֵי הַקְּאֻזְאָקִים, הַפּוֹלָאֲנִים וְהַיְהוּדִים גַּם יַחַד, נִשְׁפְּכוּ כְּמִים. אֲמַנָּם בְּכָל פַּעַם הִיחָה יַד הַפּוֹלָאֲנִים עַל הַעֲלִינָה, וַיִּשְׁפְּטוּ בְּאִכּוּרֵיּוֹת אָפָּה אֶת הָאֲטַאמָאֲנִים: אֶת נֹאֲלִיוּאִיקָא צִלוּ בְּקִלְחַת נַחֲשֶׁה עַל מְדוּרַת עֲצִים וְאִשׁ, מִפֹּאוּלוֹיֹק הַפְּשִׁיטוֹ עוֹד בִּשְׂרוֹ בַחֲיִיו, וְאֶת אָסְטְרָאֲנִיצָא גִזְרוּ לְגוֹזִים בַּחֲרִיצֵי אֹפֶן בְּעַל פִּיפּוֹת. הַפּוֹלָאֲנִים הָאֵמִינוּ כִּי שִׁקְעָה אִשׁ הַמֵּרַד תַּחְתֶּיהָ, וּמַעֲתָה תִּשְׁקוּט הָאָרֶץ, אִפְסַּם שׁוֹא הִיחָה תְּקוּתָם, כְּעִבּוֹר עֶשֶׂר שָׁנֵי מִנּוּחָה פְּרִץ קֶשֶׁר הַקְּאֻזְאָקִים עַל יַד חֲמַעֲלִנִיצִיקֵי לְהַרְעִישׁ וְלִהְרַגִּיז אֶת פּוֹלִין כֹּלָה, כְּדַבֵּר הָאֲמוֹר בְּפִרְקֵי (מִיגְוִיָּד). מִן מוֹצֵא כָּל דְּבָרֵי הַפְּרָק הַלְּזֶה יִדַּע הַקּוֹרֵא וַיִּשְׁפּוֹשׁ מִיִּשְׂרָיִם, כִּי מִלְּבַד אִשֶׁר שְׁתֵּי הָאוֹנִיָּוֹת: אַחֲרֹת הַמְּדִינּוֹת וְאַחֲרֹת הַדְּתוֹת לֹא קִלְעוּ אֶל הַמְּסַרָה אִשֶׁר כּוֹנְנָה אֲלֶיהָ מִיִּסְדִּיהֶן — לְחַבֵּר אֶת רוֹסִיָּא הַמְּעֵרְבִית עִם פּוֹלִין לְמַמְלַכָּה אַחַת וְלַעַם אֶחָד — הִנֵּה נִהְפְּכוּ עוֹד שְׁתֵּיהֶן לְפּוֹלִין לְרוּעִץ, כִּי עַל יֶדֶן הַתְּחוּלָּה מִלְּחָמָה אֲרָכָה וְכִבְדָּה בֵּין שְׁנֵי הָעַמִּים וְשְׁתֵּי הַדְּתוֹת. הַמִּלְחָמָה הַזֹּאת הִעִירָה חֲשֶׁק הָעַם הַנִּעְנָה וְהַנִּגְשׁ בְּרוֹסִיָּת הַמְּעֵרְבִית לְבַקֵּשׁ קֶרֶבֶת רוֹסִיָּא צְפוֹנִית הַמְּזוּרְחִית וְלִהְתַּחֲבֵר אֲלֶיהָ, וְתִקְרַב גַּם אֶת יְמֵי מַפְלַת פּוֹלִין וְאֶבְרָן נִצְחָה וְתַפְאֶרְתָּה — וְאֶת קִנְיַת הַדְּת וְזֶה פְּרִיָּה! .

פֶּרֶק מֵב יְמֵי מַלְכוּת אֱלֶעֱקְסֵי מִיכָאֵילֹאוּוִיטִשׁ (1645—1676).

§ 1 מֵאֲרָאֻאוּ וְהַשְּׁעֵרֻרִיּוֹת. הַמֶּלֶךְ הַצֶּעִיר הַזֶּה דָּמָה בְּתַכּוֹנוֹתָיו לְמִיכָאֵיל אָבִיו, כִּי כַּמְהוֹ גַּם הוּא הָיָה רַךְ לֵבָב, נִצְמַד לְאֲנָשֵׁי סוּדוֹ בְּכָל נַפְשׁוֹ וּמֵאֲדוֹ, וַיְהִי דְרוֹשׁ גַּם לוֹ אִישׁ לַעֲמוּד לְיִמִּינוֹ וְלִהְיוֹת הַמוֹצִיא וְהַמְּבִיא אֶת דְּבָרֵי הַמְּשַׁלָּה בְּשֵׁמוֹ; אִוֹלֵם! יִתְּרָה הִיחָה לוֹ עַל אָבִיו בְּשִׁכְלוֹ הַטּוֹב וְהַמְּהִיר, וְכִדְבָּר אִשֶׁר נִקְדַּשׁ מִבְּטָן אִמּוֹ וְחָנַךְ מִשְׁחַר יְלָדוֹתָו לְהִיּוֹת עוֹצֵר בְּעַם. אֹמַנּוּ וּמְדַרְיִכוּ בְּדֶרֶךְ טוֹבִים הִיָּה אַחַד הַבְּאִיָּאִים לְמִשְׁפַּחַת מֵאָרְאֻאוּ (Морозовъ); בִּידוֹ הִפְקִידוּ מִיכָאֵיל בְּטָרַם יִמּוֹת, וְהוּא יִדַּע לְקִנּוֹת אֶת לֵב חֲנִיכּוֹ לֹאֲהַבָּה אוֹתוֹ וְלִדְבַקָּה בּוֹ. מֵאָרְאֻאוּ הִיָּה גִבֹּר חֲכָם, מְהִיר בְּמַלְאֲבָתוֹ וּמִשְׁכִּיל בְּדוּרוֹתָיו, אִךְ לֹא הִשְׁכִּיל לְהִטִּיב, לְהַקְרִיב אֶת טוֹבַת נַפְשׁוֹ, עֲצָמוֹ וּבִשְׂרוֹ עַל מוֹבַח טוֹבַת הָעַם כְּלוֹ; הוּא הִבִּין עַד תְּכִלִּית אֶת כָּל מַחְסוּרֵי הַמְּשַׁלָּה, וַיִּחְפְּסֵם לְרַעַת כִּי נַחוּצִים מֵאֵד תְּקוּנִים רַבִּים בְּהַלִּיכּוֹת הָעַם, וְכִי בֹא מוֹעֵד לְלַמּוֹד אֶת דְּרָכֵי בְּנֵי אִירוּפָּא הַנְּאוּרִים, וַיִּלְבֹּשׁ אֶת אֱלֶעֱקְסֵי וְאֶת בְּנֵי גִילוֹ סְבִיבּוֹ בְּגַדֵי אִשְׁכְּנוֹ מְנַעוּרֵיהֶם. אֱלֶעֱקְסֵי שְׂמָחוּ לְמַנְהַל הַמְּשַׁלָּה וּלְנִאֲמָן בְּכָל בֵּית מַלְכוּתוֹ, וְהוּא הִרְאָה עַד מְהֵרָה אֶת כְּשָׁרוֹן דַּעְתוֹ הַגְּדוֹלָה, כִּי

ברוח עצה הרץ משפטי צדק בענינים הקשים אשר היו להממשלה עם מלכי חוץ לארץ. — כאשר באה השמועה כי פשמו טאטארי קרים על אוקריינא, לא השפיקה הממשלה במלחמת מגן לברד כמשפטה בימים הראשונים לעמוד רק על נפשה, כי אם צותה על שרי הצבאות אשר בערים להתחבר יחדו על נהר דאָן, לעלות על אוּזְוּוּ ולעשות נקמות בהטאטארים הצוררים. גם לקחה דברים עם פולין להלחם שכם אחד על קרים; ומלאך וולאדיסלאוו, איש לשון ונבון דבר, המיף לפני אלעקסיעיי דברי נגידים, ויהלל את העת היקרה, כאשר יכון שלום אמת וברית נצה בין שתי הממלכות הסלאויות והאדירות מאד, אשר זרוע מחולל-כל בראתן והוציאתן משרש אחד, וְתִנְבְּהָ קומתן כשני ארזי לבנון. גם השגיב במליצתו ויפאר את קרבת היום, אשר בו יואילו הסלאווים להיות לאגודה אתת ולעם אחד כבשנים קדמוניות, וּמְלֵאָה כל הארץ כבוד שם תהלתם כמים לים מכסים. אכן לעמת המצב הטוב הזה בראשית ימי מלכות אלעקסיעיי בעניני חוץ לארץ — היה מצב רוסיא בְּפָנִים רע ומורה מאד. עקבות ימי המהומה והמבוכה עוד נִפְרָדוּ על פני הארץ, וכל הרעות אשר התאוננו עליהן מלאכי הערים ביום הקהל שנת 1642 (מ' 5 §) לא תמו מן הארץ עד כה: המסתור ירד פלאים העם הלך קודר בלחץ הממשלה וַיִּצְנַח תחת כבד המסים אשר רבו מיום ליום, וגם על המלח הנחוץ מאד לחיי האדם הטל מכס ומס; פקירי הממשלה הוסיפו לנגוש את העם, לַנְּקֹשׁ לכל אשר להם ולענותם, עד כי כשל כח הסבל, ובעוד אשר השתעשע המלך והתמכר אל צֵיד הַיְדִיּוֹת עם השרים הקרובים אליו, פרץ המרד בעם. וזה דבר המרד.

בשנת שלש למלכו לקח לו אלעקסיעיי אשה מבנות מילאָסלאווסקי; ימים אחדים אחרי כן לקח לו מֶאָרְאָוּוּ את אחותה, ויוסף אמץ ועז בהיותו גם קרוב למלך, וככל אשר חפץ עשה. מססיסלאווסקי נִבְּהָ הרוח נשען על אהבת המנהל מֶאָרְאָוּוּ חָתָנוּ, ויתאמץ לתת את הפקודות הנכבדות והמשורות היקרות על שכם קרוביו, אנשי בצע שונאי אמת, ויותר מכלם העירו עליהם חֲמַת העם וועם אָפוּ, שני השרים שְׂאָרֵי מילאָסלאווסקי פלעשטשעוּ וּמְרֵאָאָנִיָּאָוּוּ (Илье-щевъ и Траханиотовъ) אשר שאפו כל היום לבצע מעשקות ויקחו שחד אין קץ. העשוקים נתנו מכתבי תלונה על יד הבאָיאָרִים להגיש לפני המלך, אך הם העלימו את המכתבים, ועד המלך לא הגיע. אז נלאה העם נשוא את הַעֲשֵׁק והמרובה, וגם היטב חרה לו על אשר הלוך ילך המלך בדרכי עמי הנכר והתיר להעלות את עשן הטאבאק — ויתפרץ ויתקומם (בחדש מאי שנת 1648). והי כעבור אלעקסיעיי ברהוב העיר, תפשו המתקוממים ברסן הסוס, ולא נתנוהו למוש ממקומו, ויפרצו בו להרוף את פלעשטשעוּ ממצבו, ויבטיחם לעשות כן. אז החלו הבאָיאָרִים לשפוך בוז על העם ולחרפו, ויתרגו ויתגעש כל ההמון עד מאד. לבעבור כפר את פני העם הזועף הוציאו כרגע אל הורג את פלעשטשעוּ במצות המלך. אולם כמעט עלה הַמְלַל על בְּמַת המטבח למות ביד הורג, התנפלו עליו העם ויהרגוהו בידיהם, גם את מזכיר בית המועצה רצחו נפש, ואת בית מֶאָרְאָוּוּ ובתי שאר נכבדי השרים שמו לבו ולמשסה. ביום השני יצאה אש מתלקחת

במאסקווא, ותרב להשחית ולבער בתים גדולים וטובים, והמרד פרץ שנית. המורדים נקהלו ודרוש דרשו מאת הממשלה להסגיר אל ידם את טראכאניאטאוו וגם את מאראזאוו אשר התחבא בהיכל המלך. ויבוא גרוד האשכנזים השכורים ויתן מסביב להיכל לשמור עליו; ודוד המלך, רצוי נפש העם וידידו, הנשיא ניקטארקאמאנוו, יצא אל רחוב העיר והוכיח ברברים את ההמון ללכת איש לאוהליו, והבטיחם בשם הקיסר למלאות כל משאלותיהם, וישמעו לדבריו. את טראכאניאטאוו התיקה הממשלה לטבח, אך את מאראזאוו הגיס המלך וישלחהו לגור באחד מבתי הנזירים עד יעבור זעם וישתוק מדון. כאשר שבה חמת העם ותחת השרים השנואים ישבו שרים ישרים וטובים בעיני העם, וגם מילאסלאווסקי הטיב את דרכו לעשות טוב בעמיו ולהיות רב חסד לכל קוראיו, מצא אלעקסעי את לבבו לבקש את העם לסלוח לפשע מאראזאוו. ויהי היום בהתקרב חג פנה המלך אל העם במדבר נאוו, ויאמר כי נפשו ירעה לו על הרעות אשר עשו השרים בשמו, והוא לא ידע, וכי מעתה יזיל את מחיר המלח ויתן חפשה לכל איש לשלוח במסחר ירו כרצונו. באחרית דבריו חלה את פניהם בעינים מלאות דמע נרכות לבל יוסיפו לדרוש מאתו את מאראזאוו אומנו אשר היה לו לאב, וכי יפירו כעסם עמו לרחמנו ולתתו לשוב מאסקווא. אז נכמרו נחומי העם ויקראו: "יחי המלך לעד! יקום גא רצון אלהים ומלך!". מאראזאוו שב העירה, ואף כי חדל מהיות מנהל הממשלה, הוסיף להיות יועץ נאמן למלך כבראשונה. אך לא שכחו תלונות העם מעליו ויטפלו עליו דברי בלע, כי בן לאימון הוא, כופר בדתו ועוזב דרכי אבותיו לאחוז במנהגי בני הנכר ולהתרועע עמם.

קול המהומות במאסקווא הלך עד למרתוק ויחולל רוח המרד גם בערים אחרות אשר במדינות הצפון, כי חרה אף העם על דבר חמס ידי פקידי הממשלה ואוספי המכס; וכשנתים ימים אחרי המרד במאסקווא פרץ הקשר בערים העתיקות, בנאוגאראד ובפסקאוו, אשר מלבד רעת השליטים היתה גם שגגות יושביהן לבני הנכר ולתהלוכותיהם נסבה להעיר במ רוח פרצים; וביתר שאת שטמו הפסקאווים את בני הנכר, אשר ישבו בקרבתן והרבו להכעיסם תמרורים ביד חמסים. בעת ההיא צותה הממשלה לתת מאסמי תבואותיה אשר בפסקאוו עשתי עשר אלף כור, בחשבון עשרים אלף רובל כסף, אשר התחובבה לשלם לשוועציה חלף האנשים אשר ברחו לרוסיא מן הערים והכפרים הנתונים לשוועציה על פי שלום סמאלבאוו (מ 2), ויתלקטו ההמון ויתגוררו, ויאמרו לבלתי תת להוציא לתם מרוסיא לשוועציה; גם התנפלו על ציר שוועציה אשר הלך ממאסקווא וצורר כסף הפרדיום בידו, ויגזלו מאתו את הכסף וישיבוהו במשמר בית האסורים ויענהו. גם הארכיפיסקאפ, אשר אסרוהו בכבלי ברזל, גם פקיד העיר לא יכלו להשביח את המרד, כי כל העיר התקוממה ויהרגו רבים מן השרים השנואים, וישלחו מלאכים למאסקווא לבקש את הממשלה לבל יוציאו בר ומזון מן הארץ. ובהשמע דבר המרד בין יושבי נאוגאראד החלו גם הם להתעשק על אדות הכסף והלחם הנשלח לשוועציה. והיו בעבור או דרך העיר מלאך דאניא, האמינו כי גם הוא ישא עמו כסף ממאסקווא, יעצרוהו ויכוהו עד מות. אחר התנפלו הקושרים על הסותרים האשכנזים, וישללו

את רכושם ויתנום אל בתי האסורים . אמנם בנאונגאראך היה בימים ההם המיט-
 ראפאליט ניקאן , אשר יצא שמו לתהלה אחרי כן , הוא הסתיר את פקידה העיר ,
 ברוח שפתיו השביח את שאון המרד , כי קלל את המתפרצים בהיכל-התפלה ,
 ולא חשך מקרוא בנגרון גם בשפוך העם עליו בוז ובהכותם אותו על חצר ההיכל
 באגרוף רשע עד שפך דם , עד אשר שמו על לב וינחו מועפם , וגם את ראשי
 הקושרים הסגירו בידי הממשלה , אשר המיתה את אחד מהם לכפר דמי מלאך
 דאניא . בפסקאון ארכו ימי המהומה יותר משבעה ירחים . המורדים נפוצו
 בכפרים סביבות העיר , לבזו את אדוני השדות והאצילים וליטרם מוסר
 אכזרי , את בניהם נשיהם ועולליהם הרגו במיתות נוראות מאד , וגם בשאר ערי
 הגליל הכו את אדוני השדות בשוטמים ובמקל חובלים . הממשלה שלחה לפסקאון
 אנשי חיל , אך יושבי העיר התחוקו ועמדו בַּמַּרְדֵּם , ויתבצרו בעיר ימים רבים .
 אז אסף אלעקסעי אספה להתיעץ מה לעשות , ויחלמו שמה להתהלך את אנשי
 פסקאון ברוח נדיבה , מיראה בדבר פן יפרוץ הקשר שנית במאסקווא , וגם
 מלאבים שלחו לאנשי פסקאון לדבר על לבם לַשְׁבֵּת מריב ולהקָנַע ; את ראשי
 הקושרים לא דרשו מהם , גם הבטיחום לסלוח לַאֲשַׁמְתָּם . אפס לא שמרו המלאבים
 את הבטחתם , ויתפשו את ראשי מסבי המרד והכריעום לַמַּכּח—ותשקוט הארץ .

§ 2 ספר החקים והמשפטים . כמעט שקטה מאסקווא מן הקשר אשר
 פָּרַץ בה בגלל רַעַת מַאָרְאָאָוּוּ ותלחץ אשר לחצו שרי הפקודות את העם מקצתו ,
 הכין המלך את לבו וישקוד להרגיע את הארץ וליסֵד משפט אחד וחקה אחת לכל
 מצבי העם , לנקלה ולנכבד בלי הבדל . כי גם ספר „משפט צדק“ („Русская
 Правда“ , אשר חָבַר בימי מחלקות הארץ ושם יאראָסלאוו הראשון נקרא עליו ,
 גם „ספר המשפטים“ אשר חָבַר בימי יאָהאן השלישי (Судебникъ Іоанна III) ,
 אחרי התחברות כל מדינות רוסיא תחת יד נשיאי מאסקווא , לא היו די בַּאֲר
 ענינים ומקרים שונים , לא פָּרַשׁ בהם עֲנָשֵׁי חמאים רבים , גם לא נמצא בהם
 פשר כל דָּבָר קָשֶׁה ונכבד . ויצו אלעקסעי לחמשה חכמים מן הבאָיארים והיועצים
 לאסוף מאמרים ודינים שונים מספרי אָבוֹת הבנסיה , מחקי מלכי וויזאנטיא ומן
 הסמאטוש הליטאי , לקבץ את כל הפקודות ודתי מלכי רוסיא , ואת משפטי
 הבאָיארים לערוך את כל אלה מערכה מול מערכה , לַבָּרֵם ללבנם ולצרפם ,
 לתקנם ולמלאות את חסרונותם , עד כי יצא להם ספר חדש , כלול בהדרו וערוך
 ושמור בכל . לא ארכו הימים והחכמים המסדרים כלו את מלאכתם , ויקרא המלך
 אל היכלו אספת אנשים ידועים ונכבדים מכל מפלגות העם (Собратье) ובראשם
 הנשיא דאָלגאָרוקי , לשמוע את דברי הספר , לאשרם ולקַיֵּמם . מרבית הנאספים ,
 שלש מאות וחמשה עשר איש , חתמו את ידיהם על הספר וקִיְמוּ וקבלו את עדותיו ,
 הקותיו ומשפטיו עליהם ועל זרעם לדורותם (1649) . ויען כי קמו כל חקי הספר
 על פי עֲדַת הנאספים נקרא בשם („Соборное Уложение“) .

אפס ראש חפץ המלך ותכלית מנמתו—לשום משפט צדק וישר בין איש
 לעמיתו—לא הצליח על יד ספר המשפטים החדש . הן אמנם בספר יאָמַר כי משפט
 אחד לשוע ולדל , לעשיר ולרש , כי על השופטים דמצוה לדין את העם בישֵׁרֵת

לבב מבלי משא פנים ומקח שחד, וכל העובר על זאת יענש קשה. אכן יען אשר על פי ספר החקים נתן המשפט רק בידי הוואַיִעוואַדִים, פקירי הערים והרורים על ידיהן, באין גבוה שומר עליהם, על כן היה המשפט בידם כחמר ביד היוצר, לעשות משאת נפשם; עיניהם וידיהם היו רק אל הבצע, לבחור דרך שקר ונלוז, לטפוט עול, לשאת פני רשעים בשחד ולהרשיע דם נקי. בנכלי שאה הערימו לסלף את הצדק, לשים מבוכה בעניני החקים ולשנות מאַמְרֵי הספר; בתרמית לבם דקדקו כחוש השערה בנוסחאות השטרות ומכתבי בקשה ויתאמצו לכתוב רבות על אדות ענין מעט, לענות את הדין ולהאריכו מספר שנים. לפעמים היה נכתב ענין אחד על מאה גליונות ויותר, ובימים הראשונים בָּבֵד היה למצוא דבר משפט המכיל גם עשרה גליונות. גם „בכסף הממשלה מעלו מַעַל, וישלחו ידם לגנוב יתר מן המחצה“.

§ 3 הפרעות בכלכלת המדינה. אף כי התאמץ אלעקסעיי להיטיב מצב הארץ השדודה ולשובב רוח יושביה, בכל זאת בעוד ימים לא כבירים פרץ המרד שנית. וזה הדבר: רָאָה ראינו כי עוד בימי מיכאיל התאוננו הרוסים רע על הזכיות הנתונות לסוחרֵי אנגליא, אשר בהיות להם המשפט לסחור בלי כל מכס וידם רב להם בעשר ובהון עתק, הִסְפּוּ אליהם כמעט כל ראשי ענפי המסחר, ויאכלו פרי תבואתם די שִׁבְעָה, ולסוחרֵי רוסיא השאירו רק עוללות — מסחרים מצערים קלים ודלים. עתה הקשיב אלעקסעיי לקבל התלונות האלה, וימצא לו חפץ במבוכות והתהפוכות אשר היו באנגליא בעת ההיא, והוציא חק לשלח את כל סוחרֵי אנגליא מן מדינות רוסיא, ויתן להם הרשיון לבוא באננות רק אל חֶף ארֶאֱנַגְעֶלֶסְק, ולסחור בסחורות אחרי הרימם את המכס כמשפט. בין שאר הסבות, אשר בגללן הוציא המלך את חֶקוֹ זה, תזכרנה גם שתיים רעות אלה: „על דבר אשר יביאו חרש לרוסיא עלי מרורים ויתר כחורות אסורות, וכן יוציאו ממנה סחורות אשר אין להוציא, וגם על דבר אשר חטאו כל האנגלים חטא משפט מות בעשותם רעה גדולה—להכות את קארלוס מלכם עד מות“ (*). אמנם בעקב החק הזה היו אחרי כן פרעות בעניני כלכלת המדינה, כי כאשר רָחֵקו סוחרֵי אנגליא מן המדינות אשר בפנים הארץ, נמעט הכסף הבא תמיד מארצות הנכר לרוסיא, והמלחמות אשר התחוללו מהר עם ממלכת פולין דרשו כסף למכביר (**). כראות הקיסר כי הסרון מטבעות כסף יעיק מאד את העם, שמע לעצת השר רמיר שמשעוּו (Ртищевъ) ויצו להטביע מטבעות נחשת אשר יהיו עובר לסוחר כמטבעות הכסף (1655). בתחלה הצליחה העצה והתחבולה הזאת: מטבעות הנחשת והכסף

(* הוא המלך הראשון לבית סטוארט, קארל בן יעקב, אשר הומת על במת מטבח על פי אליווער קראמוועל (ד״ע הלך ג' 290 §).

(**) בימים ההם לא היה כל מתכת יקרה מארץ רוסיא, יען כי לא נמצאו בה אנשים אשר יבינו לחפש ולמצוא את מכרי המתכות, לזקק את עפר מוצאן ולהוציא יקר מוולל, ורק על יד המסחר עם בני הנכר מציאה הממשלה די כסף לצקת מטבעותיה, כי הטילה על סוחרֵי אנגליא, האללאנדיא ובעלי ברית ההאנוא להביא יחד עם מערבם ומרכלתם גם נשילי כסף ומטבעות, וגם תשלומי המכס היו רק בכסף. את כל הכסף הזה התיכה הממשלה והרויחה יותר משלש. כי האסיכון אשר קבלה מהאללאנדיא במחיר מ״ב קאפ׳ היה מחירו בצאתו ממכבש דפוס הממשלה ס״ד קאפ׳.

נשאו בר בבר במחירים, ויהי נקל להחליפם בלי נזק. אולם דבר יציקת המטבעות נתן בידי סכלים ואותבי בצע, בידי מסטיסלאווסקי חותן המלך וקרוביו. הם החלו לאסוף וללקוט את כל מטבעות הכסף אל אוצר המלכות, והוציאו מטבעות נחשת לאין ספורות. מלבד זאת חיש מהר התהלכו בעם מטבעות נחשת סיגים ומוזיפים לרב מאד, וגם העוסקים במלאכת היציקה נגבו הרבה ושמו ככליהם. על כן הוקל ערך מטבעות הנחשת והזול מחירם, עד כי במשך חמש שנים ירד מחיר המטבעות האלה פי חמש עשרה מן מטבעות הכסף. ואף כי עשתה הממשלה שפטים קשים במזיפי המטבעות, יוצרי וחוקקי השוא: מתכת רותחת הוצקה אל פיהם, קצצו את ידיהם ורגליהם ויתלום על פתלי בתי המטבעות, להיות לחגא ולמפליצת המזיפים. בכל זאת לא כלתה הרעה, כי ראשי המזיפים נתנו שחד בחיק המסוגים על יציקת המטבעות ויצאו נקיים. אז גבר היקר על בר ולחם וכל הרברים הנחוצים למחית האדם; היקר הזה הכביד אכפו ביתר עז על שומרי הממשלה ונושאי משרה, אשר נמן להם שכרם במטבעות נחשת לפי מחירם הקצוב, והריש והמחסור התהלכו בכל ממלכת מאסקווא. תלונה רבה וקצף גדול התעוררו בקרב העם והיו לקשר בגלוי (1662). אחד הקושרים הדביק על עמוד גבוה מכתב תלונה על המיליאסלאווסקים ועל השר השופט שאָרין (Шоринъ), אשר גם ידו היתה במעל הכסף, וכל העם ראו את האות והתקוממו, ויצאו בהמון רב ללכת אל הכפר, אשר חמד אלעקסעיי לשבת בו בקיץ, והוא עומד או בהיכל התפלה, אך ההמון בא בסופה ובסערה ולא נתנוהו להשלים תפלתו, ויצא אליהם, ויתפשוהו בבגדיו וירימו במרום קולם, עד כי נשבע בשם ה' ותקע להם כפו כי ישים בקרת וישפוט את השרים החוטאים, אך בטרם הפנו שכמם לשוב העירה, בא אספסוף אחר ברעש גדול וידרשו מאת המלך להוציא להם את זעומי נפשם, ואם אין יקחו אותם ביד חזקה, ויצעקו וינופפו במקלותיהם. ויצו המלך את השרים הקרובים אליו, את האצילים ואת כל גדודי הרובים לירות כדורי מות על המתפרצים ולהכותם בלי חמלה, ויעשו כן. מקצת המתקוממים נפלו חללים, מקצתם מבעו בנהר, מקצתם נתפשו בכף ונעשו בהם שפטים מרים ומקצתם נמלטו בעור שניהם. אחרי כן יצא דבר מלכות להעביר את מטבעות הנחשת, ולתת כל התשלומים במטבעות כסף כבראשונה. אמנם לא במהרה יכלה הממשלה למנות את החסרון ולתקן את כל המענות באוצר המדינה. אלפי אנשים אבדו מתוך הקהל בימי הרעה, כי הוצאו אל הורג או שלחו לארץ נורה, משפחות רבות רעבו ללחם, וכל רכושם אבד בענין רע.

§ 4 ניקאן וברק הדת (ראסקאל). בעת אשר היו פרעות רבות בעניני כלכלת המדינה, נחיתה שעורריה גם בכנסת הדת ופריץ נבֶּעה נפל בחומת אמנות הפראוואסלאוויא; כי נקרעו התולכים בחקותיה ונפלו לשתי מפלגות בגלל הסורים והתקונים החדשים אשר הואיל לעשות הפאמריארך ניקאן. האיש הזה היה בן אבר מצאצאי סאָררווא בחבל ניושנינגאָוונגאָרד. מראשית ימי ילדותו נראו בו אותות רוח אמיץ וכשרונות נעלים ונשגבים. הוא מצא און לו ללמוד לשון וספר, חזון לא נפרץ בין האזרים בימים ההם, ומקרא ספרי הדת והמוסר נטע בלבבו

חשק להנזר סהמית תבל ולחיות חיי צער ונזירות. אמו מטה עליו בעודו עולל, ותרגתו הציקה לו ותמרר חיי נעוריו עד כי כמעט ירדה דומה נפשו; והיא במעלליה הרעים פעלה פעלה רעה על תבונת נפשו והֵלך רוחו. קרובי ניקאן הפגיעו בו לצאת מבית הנזירים ולקחת לו אשה וַיִּעֲתֶר להם. ויהי ניקאן לכהן ושמו יצא למרחוק, עד כי סוחרו מאַסקווא חלו פניו לבוא לכהן בתוכם. עשר שנים ראה חיים עם אשתו, וכל הבנים אשר ילדה לו מתו על פניו. או פתה אותה ניקאן להתגלח בבית הנזירות, וגם הוא הלך לו להתבודד במעדי הנזירים שְׁעַל יס־הלבן. שָׁמַע חכמתו ותהלת חיי נזרו הגיעו עד אוני אלעקסעי ירא האלהים, ויהי כבוא ניקאן מאַסקוואה, לעשוק בעניני בית מקלטו, עצרהו המלך וישימהו שמה לאלוף בית נזירים אחר, ומדי שבוע בשבוע קראהו אל היכלו לשוחח עמו ולהשתעשע בחברתו, ונפשו נקשרה בנפש הבהן הנזיר הזה, אשר שקד תמיד להפיק רצונו, לעשות חסד עם עויים מרודים, לרחם אלמנות ולחון יתומים. אחרי ימים לא כבירים הָקָם ניקאן למיטראַפּאָליש בנאָווגאַראַד, ושם מצאה כביר ירו לא לבר בעניני קדש והכנסיה, כי אם גם בעניני חול והליכות המדינה. המלך הוסיף לכבדו פי שנים, על אשר שם נפשו בכפו להשביח את סערת המרד בעיר (§ 1). אחרי מות הפאטריארך יוסף, בקשו את פני ניקאן לשבת על כסאו, וימאן. או התנפל המלך ארצה לרגלי ניקאן, וכן עשו כל השרים והכהנים העוטרים אותו, ויבכו ויתחננו אליו לקחת המשרה על שכמו. ויען ניקאן ויאמר: „אם תחשבוני ותכבדוני כְּאֶבֶר רועי העם, ואם תתנו לי לעשות סדרים בכנסת הדת אֲאוֹת לכם!“ וַיִּשְׁבְּעוּ כֻלָּם ויאמרו: כדברך כן נעשה. ויהי ניקאן לפאטריארך (1652). מן הוא והלאה שמע אליו המלך ויהי לו כְּאֶרֶם וְתַמִּים, וישימהו לנאמן ביתו; ובצאתו מאַסקווא למלחמה על אויביו נתן את רסן הממשלה בידי ניקאן, ויפקידהו לפקוח עינו על בני ביתו, והוא אמנם השכיל לנחות את העם ולשמור על בית המלך ברוח נאמנה ובשקידה רבה, על כן חלק לו אלעקסעי את הכבוד אשר חלק מיכאיל אביו לפילארעט, ויקראהו בספר פקודותיו בשם „שר הגדול“.

אכן אם השכיל ניקאן בהליכות הממלכה, עוד הגדיל לעשות שבעים ושבעה בעניני הכנסיה, כי מלאכה רבה וכבדה היתה לפניו: בימים ההם היו הכהנים בממלכת מאַסקווא עם לא בינות, הסרי לב, נבערים מדעת. רבים מן העם באו אל ההיכל רק למצוא חפצם ולדבר דבר עם מכיריהם ומיודעיהם, וישוחחו וישתעו יחדו, ויהמו ויִצְצו גם רבו בחזקה, קראו למהלומות וישפכו דם בהיכל. כל דברי התועבות האלה לא נחשבו בעיני העם לעון אשר חטא, כי כן הסכימו ימים רבים. או נסרחה האמונה ותפג הדת מאד, כי גם אמונת הדבקים בה, דמתה כגופת מת בלי כל רגש ורוח חיים; לא דרשו בספרי הקדש ולא חקרו לדעת את הכתוב בהם, כי אם דאגו להוסיף להאמין באשר לא יאמן, לחיות באמונתם בלי כל דעת וחשבון; וישימו כל מעינם בַּתְּקוֹד וְדַרְזֵשׁ איך יכרעו על ברכיהם, איך יפרסו על לחם אלהים וכמה פעמים יאמרו הללויה, וכאלה; חכמהם אהבו להתנבך על אדות המלות ואותיות לברן, ולא על תכן המאמרים ותכליתם, וישרכו דרכיהם עקלקלות למיח מוח תפל וסר מעם. ניקאן ראה ויתבונן כל זאת,

זיאוור כנבר תלציו לעשות סדרים בהיכלי התפלה, לדרוש ררשות ולצוות על כל כהן לעשות כן; ליוסר בתי ספר להכהנים, לספח אל הכהנה רק יודעי ספר והולכי מישרים, ולהסיר מִפֶּהָן את הבוערים ובני הבלועל, לא חסה עין ניקאן עליהם, והרבה ליסר אותם כאלתם וכחטאותיהם, ולפעמים הכה את הכהן באגרופ בבית התפלה לעיני כל העדה וישימתו לשמצה, כי היה ניקאן קָצֵר אפים וּמְדוּר תִּמָּה. אולם הגדול הנכבד מכל תקונים הרבים הוא—תקון שגיאות ספרי העבודה ומנהגיה. כבר ראינו כי עִמַּל המתקנים בימי מיכאיל נשאר מְעַל (7 §), והמתקנים או על פי הפאטריארך יוסף, הוסיפו להרבות שגיאות כחול ימים, ומנהגים זרים פרצו מאד בהיכלי התפלות, עד כי כהני יון הבאים כפעם בפעם מִאֶסקוואה, וגם החבמים הנקראים מרוסיה הקטנה, רעמו פנים ויתמרמרו על הדבר הזה. עתה התעורר ניקאן לתקן את המעֲוֹת ולִישֵׁר אחריתן. ועל פי עצרת כהנים אשר קדש בשנת (1654) אסף מִאֶסקוואה אספה רבה מספרי היונים כתבי יד, וספרי עבודה עתיקים להרוסים, וברוח דעת והשכל הסיר את קמשוני המעויות, והדפיס סדורים חדשים ומתקנים, וישלחם לכל היכלי התפלות, ויצו להוציא את הישנים מידי הכהנים מפני החדשים. אז קם שאון גדול במקומות רבים. כי הכהנים אשר שצמו את ניקאן על דבר רוחו הקשה, התלוננו גם על התקונים, וביותר התגזו והתאוננו מתקני הסדורים בימי הפאטריארך יוסף, והעבירו שמועה בעם כי ניקאן העביר רוח סמאה על הארץ, זָרַע זרע בַּחֲשׂוֹת לעשות פרי ודון, שִׁחַת פני הדת הפראוואַסלאווית, וַיִּבֵּא את הלאמינית הארורה תחתיה. ניקאן שפט וענש קשה את כל הרוגנים הממרים את פיו; אך המון החֲשֵׁכִים, החרדים אל דתם, חשבה את הנשפטים לקדושים, ויוסיפו לדבקה בדרכיהם. למן העת ההיא נפלגה הדת הפראוואַסלאווית ברוסיה (Расколъ). כל האנשים מן הכהנים והעם אשר סאנו בתקוני ניקאן ובסדרויו, כי אם החזיקו במנהגיהם וישמרו כבבת עינם את הישנים הנדפסים בחיי הפאטריארך יוסף, נפרדו מעל העדה, ונקראו בשם „הסאמינים בישנות“ (Старовѣры) או „הנפרדים“ (Раскольники*). בין הנפרדים קמו אנשי רוח, אשר בעט סופרים ובשפה נמרצה עמרו לנגן על רעותיהם, הרבו והאדירו את מספר אנשי בריתם, ואת שם ניקאן שִׁמּוּ לקללה ויעצימו את אויביו מאד. מלבד שונאי ניקאן הרבים בין הבהנים והמון העם, העלה עליו גם חמת הבִּיאָרִים, המלכה וקרובי המלך; כי גבה לב ניקאן בחסד הגדול אשר הטח אליו אלעקסעיי, והתעבר עם הבִּיאָרִים והאצילים, שפך עליהם כאש עברתו, חסם בשבט פיו וישחרם למוסר ויכלימם בבית המועצה על אשר יעמיסו על העם מסים כבדים ויעֲוֹתוּ דין ומשפט; נפשו לא ידעה שְׁבֻעָה כבוד ועו, ויחשוב כי

(* כדי להראות עד כמה מגעת קשיות ערפם ותעותיעיהם של האנשים האדוקים בישנות מכלי חקור דבר ושום שכל ואינם חפצים בשום אופן בתקנות טובות, נציגה נא כזה משל אחד: בסדורים הישנים שהיו נהוגים בעם עד ימי ניקאן בנוסח התפלה בעד המלך נמצאו במקום שם המלך ושם אביו כשני חצאי לבנת המלות „вмѣ рекъ“, שהוא כמו שנהוג אצלנו לאמר „פלוגי בן פלוגי“, וכל העם יודעים שבמקום המלות האלה צריך להזכיר שם המלך המולך בימיו. אבל הסטראאווערצי עד היום הזה יבטאו בתפלתם את שתי המלות вмѣ рекъ ביחד עם שם המלך ושם אביו, כדי שלא לדלוג ח'ו על שום מלה מן הכתוב בסדורים העתיקים.)

לו הכח והיכלת לעשות ככל חפצו, ולעשות את כסא המלוכה הדום לרגלי כהנתר הגדולה—דבר אשר לא יתכן, בממלכת מאַסקווא, אשר מלכיה מאז מעולם ישלמו שלטון בלי מְצרים, מבלי כל גבוה עליהם. הבאָיארים התנכלו להבאיש את ריחו בעיני המלך, ויגלו אזנו כי בעקבה יסית בו ניקאָן לצאת למלחמה—למען יעזוב בידו דברי המלוכה בצאתו מן העיר. והמלך אשר בא בימים והיה לאיש חיל, חשב עליו למשא את ניקאָן אביר הלכ. ובכן כבתה מעט מעט גחלת אהבת המלך להפאטריארך, ויחדל מלקרוא אותו כפעם בפעם אל היכלו, וגם התגלע ריב ביניהם על פי מקרה אחר: כאשר קבלו במאַסקווא ברוב כבוד ותפארת את יורש העצר מגרוויא לא נקרא ניקאָן להיות בין הקרואים המכבדים; וישלח את אחד מן השרים אשר על ידו לשאול ולדעת מה זה ועל מה זה, ויגרש אחד הבאָיארים את המלאך ויכהו במקלו. ויחר אף ניקאָן וישלח מכתב תלונה אל המלך, ויבקשהו לענוש את הבאָיאירין הוזה. ויענהו המלך כי ישלים חפצו, אך לא עשה מאומה. ויאמר ניקאָן לדבר על אדות זאת עם המלך בבואו אל התפלה ביום ההג לעמוד על העבודה, אפם אחד הבאָיארים הגיד לניקאָן כי המלך לא יבוא להתפלל, וכי יכעם עליו על אשר יתהדר בשם „המלך הגדול“, ובלבבו ידמה כי באמת עז מלך בידו. ניקאָן השיב אמרים בחרי אף, כי המלך בעצמו נתן לו את תאר הכבוד הוזה, ויוציא את כל רוחו וכעסו. ככלות העבודה קרא באזני כל העם כי יסיר מעל ראשו עטרת כהנתו ולא יוסיף להיות להם לפאטריארך, ויהי רעש גדול בעם, וימררו בבכי, ויחלו פניו „לבל יעזובם כיתומים באין אב“ אך הוא לא שמע להם, וישלך את מטהו מידו, ויכתוב ספר לאלעקסעי, ויבקשהו ליעד לו לשכח בבית הנוזרים לשבת בה. המלך נבהל מאד בראשונה, וישלח פַעַמִים לבקשהו כי ישוב מתרון אפו ולא ימוש את צאן מרעותו, אך ניקאָן הקשה את לבבו, בצפיתו כי אליו יצוא המלך להשתחות לו אפים ארצה ולהרריכו על במותו, כאשר עשה שש שנים לפניו. אולם המלך לא נגלה אליו, כי אם שלח להגיד לו, כי הרשות בידו לבחור לו מקום לשבתו כאות נפשו. ויסר ניקאָן את בגדי השרד ויצנוף מגבעת שחורה כאחד הנוזרים, וישא רגליו וילך להכין מושבו באחד מבתי הנוזרים, והעם הלכו אחריו הלך ובכה; ובכן עברו יותר משמונה שנים ולא היה פאטריארך עובד עבודה ברוסיא. וניקאָן גם מבית מקלטו לא חפץ לשבת מְרִיב, והוסיף להכעיס את המלך במכתבים מלאים מרוחות, והבאָיארים עמלו להגדיל את התְּנָה, הלשינו את ניקאָן וירכרו עליו תועה. בשנת 1666 קרא המלך עצרת כהנים ובראשם שנים מארץ הקרם, מאלכסנדריא ומאנטיוכיא, להתייעץ כדת מה לעשות בניקאָן; ויגישוהו למשפט ויאשימוהו על אשר נעז לעזוב את כסאו מבלי פקודת המלך, ועוד דברי עמל ואון אשר אין להם שחר, ועל פי משפטם הסירו מעליו כבוד מעלת קדושתו, והגלוהו להסגר בבית הנוזרים על ים הלבן. אך גם במפלגתו לא נפל לבו, כי בשלוח לו המלך כסף ובגד עזר יקר לדרך ויבקש ממנו לברכו במרם ילך, לא פנה אל המנחות ולא נתן את ברכתו; וכן לא כהתה רוח גאותו ולא נס הרר גאונו עד יום שובו לארצו. בחפצו זה לבכר את שלטון הבנסיה על פני שלטון המלוכה, גרמה ניקאָן אל הפאפים

אינאקענמיא השלישי וגריגארי השביעי, אשר גם המה שמו את כסאם מעל כסאות המלכים, ומלכי ארץ ושרי המדינות תפנו לרגליהם, שמעו בקולם לכל אשר צוום ועפר רגליהם לחכו.

והנה אף כי כהני האספה, אשר חיבו את ניקאן על דבר תהלוכותיו נתנו צדק לפעלו ברבר תקוני הסדורים, בכל זאת רבו כמו רבו הכהנים במקומות שונים בארץ, אשר לא אבו לקבל את הסדורים החדשים. ויהי ככל אשר הוסיפה הממשלה ליסר את השונים ממצותיה, כן הוסיפו הם לגביר חילום; ובשגם אחרי אשר הרחיקה את ניקאן מן המדינה, חי רוחם ותחוקנה ידיהם. השונים האלה לא שמו אל לב, כי לא ניקאן הוא המתקן ורק סוד אספת כל הכהנים עמו, וכי לא שלח ירו בעצם האמונה כי אם במנהגים נשחתים ונלוזים. גם בין הקרובים למלך נמצאו „נפרדים“, ואנשים אשר לבם הולך אחריהם ואוהבים לאלוף ארחותיהם, והם יחד הצליחו להשיב את ראשי הראסקאל מגלותם. או הלך מספר הנפרדים הנדחים הלוך וגדול. כי שרי השקר והמתעים האלה לא חשבו נפשם מכל תחבולה להפיץ ענן סבלותם; בדאו מלבם חלומות, חזיונות, נבואות שקר ומשאות שוא, להוליך שולל את העם, שומעי כזב ואוהבי הבלי תעותועים, ואשר זה משוב לבם ללכת ברכי חשך ולא אור. הם חשבו כל דבר חדש בדת ככחש ופרי; הם הפיצו בעם את האמונה כי באו הימים האחרונים, אשר עליהם נשא יוחנן את חזונו (*), ויאמרו כי ניקאן הוא הַיָּרִיב המשיח (אנטיכריסט) הבא לרדוף את המאמינים על צוארם, והם הורו לעם כי כל דבר הבא מארצות הנכר הוא עצת יצר הרע והשטן אויב משיחם, וכי המצוה על כל איש הנאמן לאלהיהם ולדתם לתרחיק נדוד מן עדת הרשעים, ולהתחבא במעבה היערים מפני הכפירה האורבת לו. כדברים האלה יושר בשירי הנפרדים, לאמר:

„עבדי וַיִּשְׁפָּחוּתִי עָדִי הַאֲוִינוּ
 אוֹתֵהֶי מְשִׁיחַ שְׁמֵרוּ וַיִּשְׁקְדוּ,
 לְשֵׂאת וְלִסְבּוֹל נַפְשָׁכֶם הִכִּינוּ—
 בְּעַד אֲמוֹנֹת אֲמַת אֲנָא עַמְדוּ
 בְּעַד עֵץ-הַדָּת וּבְרֵי תַפְלוּתֵינוּ,
 כִּי נוֹלַד בְּאַרְץ אוֹיֵב הַמְּשִׁיחַ
 הוּא יִמְשׁוֹל יִשְׁתַּרְר וְיִסִּית יְדֵיחַ,
 אַחֲרֵית הַיָּמִים הֵן קְרָבָה אֵלֵינוּ!
 עוֹד מְעַט הָאֹר יִהְיֶה לְחֻשָׁה וְעֵיפָתָה
 הַשְּׂמֵשׁ תִּקְדֵר, לֹא תִשׁוּב תּוֹפִיעַ
 אַחֲרֵית הַתְּבַל, הֵהּ בְּאֵה נְהִיָתָה,
 קַץ פֶּל-בְּשׂוֹר הַפְּעַם הַגִּיעַ?

מחמדי עיני המלמט מהרו
אלקצוי הארץ אל מדבר שאיה ,
במחלות עפר נא הסתתרו
בעפר התפסו ובלעי ציה .

הנדהים עזי הנפש למרו את העם כי בדבר תקוני ניקאן ננאלו , הכנסיה , כהניה ורוי קרשה , בממאת הפחש והכפירה , וכי סר רוח הקדושה מעל בתי התפלה , והנה הנם רק ארוות לסוסים , וכהניהם—זאבים טורפים ; הפילו חמת המשפט , והפחידו באימת יום הדין הגדול והנורא את כל אשר ילך אל היכלי התפלה להתודות , או יביא שמה את בנו להקבל ואת בתו להעביר בברית הנשואין ; צוּו על שומעי לקחם לשנוא את הכהנים , ולראות חיים עם הנשים גם מבלעדי ברכת הכנסיה ומנהגיה ; לבל יטו און קשבת אל המלך ואל פקידיו , על אשר סרו מן הדרך הטובה לסור למשמעת אויב המשיח . מלבד הסדורים החדשים נעלה נפשם גם את תמנת קדושיהם המצירות בטוב טעם חכמת הציור , ולא חפצו בזמרת הכנסיה ושירות ההיכל אשר יסד ניקאן על פי חכמת המנגינה , כי אם בחרו לומר בקולות ארוכים ונמשכים היוצאים מנחירי החוטם והמזורים מאד , באמרם כי היא זמרת הכנסיה היונית בימים קדמונים , וישימו לבם לחק לבלתי השתחוות רק לצלב בעל שמונה קצוות ולא ארבע . בבית הנזירים סאלאָוועצקי על ים הלבן , מאנו הבהנים הנזירים לקבל את הספרים הנשלחים להם , באמרם כי כבר להם בימי זקנותם להטות גם מעט מזער מן הספרים אשר הסכינו אתם טימי נעוריהם , וכי ירגזו תחתם ורטט יחזיקם לשנות שם משיחם לכתבו בשני יודין בראשו , וחלילה להעלות כזאת על לב . הנזירים האלה לא שמעו אל הבהן אשר שלח המלך להוכיח להם צדקת התקונים , וימרו את פיו , ואנשי החיל מן העם , הנצבים שם תמיד לשמור על בית הנזירים , קשרו קשר לעין השמש , הגידו ולא כחרו כי לא יחפצו לשאת רנה ותפלה בעד חיי המלך , ולא נתנו לעשות כן גם לכהנים . עד כי נלחצה הממשלה לשלוח נגד המתקוממים אנשי חיל ולהביא את בית הנזירים במצור . שבע שנים תמימות צרו אנשי החיל עליו במרם הצליחו לגדע קרן הקושרים , לתלות את נכבדיהם על העצים ולאליץ את הנשואים לקבל את הספרים החדשים . ימי המצור ארכו שמונה שנים , כי לא יכלה הממשלה לשלוח חיל רב לירכתי צפון , יען כי יריה היו מלאות במלחמתה עם המורדים העצומים , אשר התפרצו בירכתי הנגב תחת יד הגבור סטענקא ראזין .

§ 5 קשר ראזין . בעת אשר צרו חיל הממשלה על בית הנזירים סאלאָוועצקי מבלתי יכלת להוריד חומותיו ולבצור רוח יושביו , פרץ קשר נורא ואיום על הוואָלאַגא והדאָן , הלא הוא קשר הקאזאקים והאכרים , אשר הרגיו את כל הממלכה , עד כי חשבה לנפול למשוואות .— במאת שבע העשרה השתרעו משבות הקאזאקים על כל חלק רוסיא לפאת דרומה מזרחה , מן הבוג הרומי עד נחל יאָאיק (אוראל) , וגם פשטו מעבר להיאָאיק בערבות סיביר . אולם טבור מדינת הקאזאקים ואיתן מושבם היה המישור הגדול על יד הדאָן . בימי מלכות מיכאיל קבלו עליהם קאזאקי

הרָצָן את על מלכות רוסיא, והבטח הבטיחו כי לא יוסיפו עוד להתנפל על שכניהם לשלול שלל ולבוז בו; אפס לא שמרו את מוצא שפתיהם ולא חדלו מעשק ידיהם. כקאזאקי רוסיא הקטנה כן גם קאזאקי הרָצָן נפלטו לשתי פלגות: לקאזאקים אנשי רכוש ובעלי בתים ("домовитые"), ולקאזאקים דלים ורשעים או ערומים וחסרי כל ("голь-голутвенные"). הראשונים חסו על רכושם והון ביתם ולא הלכו אחרי מרד ותהפוכות, והאחרונים יָעֲנִי ויִמְחָסוּ כל-טוב מלאו רוח פרצים, ונפשם אָנְתָה להפוך ערים ומלואן לבעבור ימצאו מחיה להשקיש רעבונם. והנה האכרים, עבדי צמיתות, אשר ספר החקים החדש אסר עליהם במפניע לבל יעזבו את אדמות ארוניהם הקשים (*), וימסרם בידו הוואָיעוואָרִים ושוטרי הממשלה להתהלך עמם כחשק לבבם, בלא ישר ובלא משפט.—ברחו המונים המונים אל הרָצָן לראות שמה באור הדרור, ונוספו גם הם על הקאזאקים הדלים והערומים. מספר הבורחים האלה הלך הלוך ורב גם בגלל נטל המסים הרבים והמלחמה הארוכה והכבדה עם פולין (מג 4 §), עד כי איש אנגלי, אשר עבר ברוסיא בקץ ימי מלכות אלעקסעי יאמר, כי יש בה מקומות רבים אשר על מרחבי חמש מאות פרסה לא נמצא גם עשר נשים ואיש אחד. חבל הרָצָן לא הקיא את הבורחים מרי הנפש ולא הסגירם אל ארוניהם, כי כמעט הריצו ידם אל אחת ממחנות הקאזאקים היו בני בלי על חפשים ממשא ארונים ושרים. על המון הערומים, הרבים והעצומים, נָבַר בימים ההם הרעב והמחסור, ויתמרמו מאד על קשי יומם, ויחכו לאיש נלבב וגבור חיל אשר יִקְבֹּצֵם תחת דגלו ללכת ביד רמה להניח חמתם באדוני הארץ והכסף, ולהפוך את הממשלה אשר לא תשים עינה לטובה עליהם, ורק להאצילים ולאָשרם תדאג כל הימים. מהר קל נמצא להם איש חיל כלבבם, ושמו סטענקא ראזין (Степанъ-Стѣнка Рáзинъ).

ראזין היה איש זרוע, מוצק ובריא אולם, עז נפש כפריץ חיות, לבו עשוי לבלי-יָתָת, רוחו סוערת בקרבו ושואפת רצח ודם, מבטי עיניו חודרים קרב איש ולב עמוק, קולו אדיר וחזק כקול גניד ומצוה, ומדברותיו מפוצות פלצות ובלהה. על כן התנוסס בין מרעיו הקאזאקים אשר התלקטו אליו ויתנו לו כבוד ועז, גם רוממוהו והעריצוהו, באמרם כי דָּבָר לו עם שדים ומלאכי-חבלה, ובעצמת כשפיו לא יצלח עליו כל כלי יוצר, חרב פיפיות לא תאכלהו, קשת נחושה לא תחלפהו, חצים שנונים יתמללו עליו וימאסו כמו מים. ככל שלומי אמוני הקאזאקים לא אהב גם הוא את הבָּאָאָרִים והאצילים, ועוד הוסיף לשנוא אותם ואת הממשלה, על אשר המית שר הצבאות את אחד מאחיו, על בלי שָׁמְרוּ את חקי המלחמה בהצותו בתוך המתנה את פולין. ויקח אתו ראזין חָבֵר קאזאקים פֶּלֶם עריצים ומשחרי לטרף, ואת אחיו, ויסעו אל הוואָלגא, ויתנפלו על אָרְמַת אניות ההולכות אסטראכאנה, נושאות בר ומרכלת, וירצחו נפש פקודי האניות ויגלו דָּגִים, ויעברו משם אל היאָאִיק ויתפשו בערמה את יאָאִיצֵק העיר, ויהרגו בה כמאתים איש, וגם את הרובים אשר לא שמעו לקולם. על היאָאִיק ישב ראזין כל ימי החרף,

(* לפעמים נשאו האכרים העניים גם את עין ארוניהם, כי כאשר נשו נשים בארוניהם אשר קצרה ידם לשלם את כסף נשים, חיבו עבדו האכרים לשלם בעדו מיגיע כפם.

ולא נתן און קשבת למלאכי הממשלה, אשר בקשהו לשוב מדרכו הַרְשָׁעָה, ואת אחרים מהם המית, גם את גדודי הממשלה הנה בידו הנמויה, והמתנדרים אל חילו רבו מאד. — באביב שנת 1667 ירדו כלם הנגבה ררך ים הכספי, וישתערו על חפי פרס, וישללו שלל למכביר כסף וזהב וכל טוב, וישבו שביה רבה; את שבעים הצנות עם אנשי החיל אשר שלח השאך עליהם הפיצו והמביעו בים, וישבו אל פיות הוואָלגא. על הרכם שססו ובזזו אנית סותרי פרס, אשר הובילה תשורות יקרות מן השאך אל מלך מאַסקווא, וינופפו ידם על אסטראכאן. והנה אף כי שר הצבא ופקיד אסטראכאן אסף חיל כבד, בכל זאת ירא מאד פן יבגדו בו ביום קרב ויפלו אל ראזין; גם הממשלה אשר ידעה כי כחה דל וידה קצרה, ראתה כי טוב לה להתהלך עם הקאזאקים בנחת, לבלתי הקציפם עד מאד, על כן הודיע פקיד אסטראכאן לראזין, כי הקיסר יסלח לחטאותיו, ויתן להקאזאקים לשוב בשלום אל הדאָן, אם רק ישובו מֵעוֹנָם וישיבו להממשלה את שבויי פרס, את אנשי החיל ואת כלי התותח מן הערים והאניות. וישבע ראזין לעשות כדבר המלך, אך חלל את שבועתו ולא השיב את כל השבויים וגם את המתנות החמורות המובלות למלך שָׁם בכליו. ימים אחדים ישב ראזין ואנשיו עליו הנצחון באסטראכאן, וישתו וישכרו ויצהלו כאבירים, שמה הראה ראזין את נדבת רוחו בפָּזֶרו כסף לרב ובתלכו כבוד לכל איש ואיש, וביתר שאת להמון העם והחשכים, אשר בגלל כן דבקו בו לאהבה, כרעו לפניו ברך ויקראו לו „אבינו!“ . כאשר שב ראזין וחילו אל הדאָן, בנה לו עיר קטנה והקיפה סוללה. אל העיר ההיא נהרו אלפי עם מן הדלים והאביונים אשר שמעו מרחוק את דבר גבורת ראזין ושללו העצום והרב, ויהיו בין הבאים גם רבים מקאזאקי ואפאָראָזשיע. ראזין חלק את השלל והמלקות בין האורחים, השביע את הרעבים וייטיב עמהם ככל אשר מצאה ידו, גם הפיק להם נפשו, וימצא חן בעיניהם בגלל האַתְּנָה והתעוּת ונעימות הליכותיו עם כל הערב הרב אשר אתו. עד מהרה פקה עיניו וירא כי תחת ידו אנשי חיל למכביר, ויעל על לבו להביא על ממלכת מאַסקווא פיד ובלהות, ויצאו למסעיהם ביד רמה.

ויעבר ראזין קול בכל מקום עברו כי הולך לתרוג ולהשמיד את הבאָיארים השנואים, ובשנת 1670 בא עם חילו אל הוואָלגא, ויכבוש את צאריצין, ויצַמַת בחרב ובמים את פקידיה ושריה אשר התיצבו לשטן לו, וילך על אסטראכאן. הרובים והחשכים אשר בעיר הזאת נתנו יד לראזין ונוספו על הקאזאקים, אשר תפשו את העיר באפס יד, ויחלו לעשות בה רצח וחמס. את פְּקִיד העיר השליכו ארצה סָמוֹךְ מנגל הפעמונים וינפצוהו ככלי יוצר, את שאר השרים והפקידים ובני מרום עם הארץ התיקו כצאן למבחה, אוצרות הסחורות והיכלי התפלה נתנו לבו ולמשסה, את כל ספרי הממשלה, הכתבים והפקודות, הוציא ראזין אל רחוב העיר וישרפם באש, ויפתח פיו ברצח ויאמר באזני כל העם: „ככה אעשה שָׁם במרומי קרת אשר למלך!“ . את אסטראכאן ויושביה ספת אל נחלות הקאזאקים וישם בה סדרים בסדרי הקאזאקים: תלקם לאלפים, למאות ולעשרות, וישם עליהם

שופטים ושוטרים מקרבם, ואת כל דבר הקשה ישפטו העם במעגלה (*), וסדרים כאלה עשה בכל המקומות אשר כבש תחתיו. מאסטרלאגאן עלה בדרך הוואלגא דִּכְנַע את סארמאטאון וסאמארא, ויוסף ללכת אל לב הארץ. אולם מדעתו כי בפנים המדינות נאמן העם מאד למלך ולכהנים תופשי הדת, עשה בערמה להכין שתי אניות מפארות בהוד והדר, ויפץ שמעיה בעם כי תולכים אתו יורש העצר אלעקסמיי אלעקסיעווישש (אשר מת על פני המלך בשנה ההיא) והפאטריארך ניקאן (הנהדף ממשמרת כהנתו). ואנשי משמעת ראזין פשמו כשער קמב וכדבר מרירי בכל מדינות ממלכת מאסקווא, ובכל אשר הפנו הרשיעו, השחיתו התעיבו עלילות, הסיתו את המון העם להתקומם על הבאיצרים ושרי הפקודות, והבטיחום כי יתבלו מעליהם על מלך ושרים, ויתנו להם חקי הקאזאקים אשר לא ישימו פרות בין נבל ונריב, ודל ושוע להם נִשְׁמָו. חיש קל נצתה אש המרד בכל המדינות אשר בין הָאָקא והוואלגא. העברים והאכרים הכריתו את ארונני השדות במושבות ובכפרים, ובתוך הערים קמו החשכים והריקים על האצילים והעשירים לענותם ולכלותם. או התפרצו גם עמי הנכר, אשר על יד הוואלגא: המשערעמיסים, המשוואשים, המאָררוויים והמאטארים. וראזין תוסף חיל ותעצמות מיום ליום, וכשטף זרם מים כבירים שטף ועבר במלוא רחב הארץ — ותהי מאסקווא בצרה גדולה. אמנם המגפה האחת אשר נגף ראזין לפני חיל הממשלה היתה דִּיָּה לשום לאל ולאפס את האָמָן הגדול אשר האמינו כל העם בו ובהמון הקאזאקים, ולהראות לדעת כי לא יתכן להפוך משרש את סדרי הממלכה אשר התכוננו והתעודדו זה ימים רבים. על יד סימבירסק הָבָה ראזין וחילו לפני הנשיא באריאטינסקי (Баря-тинский), כי בא עם אנשי חיל הממשלה, כלם יודעי מערכת הקרב ומלְמְדֵי תכסיסי מלחמה על פי דרכי אירופא. כראות ראזין כי אולת ידו וצר כחו, ויונח את האכרים והעברים להיות טרף לשני פקירי הממשלה, אשר עשו בהם נקמות והוקיעום על העצים לאלפים, והוא נמלט לארצו אל הרָאָן, ויָנַס כחו להקים את כל קאזאקי הרָאָן על רגליהם להלחם יחד, וגם עשה נקמות בכל הממאנים לשמוע בקול דברו. אך שם בא קצו אָמַת בצעו. במאסקווא שמו את שמו לאלה ולקללה בהיכל התפלה, והמלך שלח צו להקאזאקים בעלי הבתים לשקוד לתפשו. ראש הקאזאקים האלה (יאקאולעוו), לכד בפח ויקשים את ראזין ואת אחיו ויאסרם בכבלי ברזל ובנחשתים ויושיבם כלואים באחד מהיכלי התפלה (למען לא ישלטו כשופי ראזין להִמְלִיטו), וישלחם למאסקווא לשאת את גמול עונם. ויביאו את ראזין בשערי מאסקווא והוא עומד על העגלה וידיו קשורות אל העץ אשר הצב בה, ואחיו הלך ברגליו אסור בשלשלאות אל העגלה מאחוריה. או החלו לענות את ראזין במוסר אכזרי וְעָנֹת נוראה, אשר תתפלץ נפש השומע ותסמר סערת בשרו בקראו אותם מעל הספר. בכלי מַעֲנִים בלו בשרו ועורו, פצחו כל עצמותיו עד כי לא נשאר

(* כל ימי היות ראזין באסטרבאן אהב להשתעשע במעשי רצח, בקצו לאיש הישר בעיניו את ידו ורגליו, ויתנהו לזחול על גחוונו עד כי כלו דמיו ונפחה נפשו. יושבי העיר הסכימו לדאות מדי יום ביומו אכזריות הקאזאקים בשפסם דמי מלחמה בשלום, גם שזכו רוח עריצותם על ילדי העיר והנערים, כי גם הם הואילו לחקות את מעשי הגדולים לעשות ביניהם סדרי הקאזאקים ולשפוט במעגלה את כל הנאשם, הכו את בני גילם במקלות, והוקיעום על העץ, וכנהנה עלילות המס ורצח.

בו מתום, אך הוא העמיד פניו, הבלגי על מכאוביו ולא המליט מפיו כל אנחה חזקת שבר. גם התאנף באחיו ויחרפהו בשם „אשה רבת לב” על אשר צעק כתגרת יד הכאב, ויגער בו לבל יגלה סוד. כל העם הנצבים התפלאו הפלא ופלא על אמץ לב ראזין ורוחו הכביר מאד, כי נתן מחסום לפיו גם כאשר גזרוהו לגורים וימותתוהו מות נבל. אפס את אחיו השאירו בבית המשמר כי הבטית להראות את המקומות אשר טמן בהם ראזין מכתבי עמל ושאר כתבים שונים. בין כה וכה הכו שרי חיל הממשלה מכה אחר מכה את האכרים והקאזאקים ואת עמי הנכר המתפרצים, ובחרב מלאה דם השקיעו את שלהבת הקשר בפנים הארץ. אולם באסטראכאן התעודרו עוד הקאזאקים תחת יד אטאמאן אביר לב ורוצח, ויעשו בה נבלות גדולות ונאצות נמרצות. את הארציסקאפ ענו ביסורים קשים וישכטוהו ארצה מפסגת מגדל הפעמונים; ויש מן הקאזאקים אשר נמלטו אל בית הנזירים סאָלאוועצקי, וילחמו שמה עם חיל הממשלה. אכן עד מהרה נכנעה גם אסטראכאן וראשי המורדים הוטו.— בימי קשר ראזין אבדו מן העם כמאת אלף איש! שם ראזין לא מש מפיות העם וזכרו לא נאסף עד היום הזה, כי שירים רבים שמורים על שפתי העם המספרים תהלת מעשה תקפו ועוזו נוראותיו; מקומות רבים על הוואַלגא נקראו על שמו, ובכל מקום אשר הרים עליו את ידו הגדולה וההזקה, ידעו העם את שם סטענקא ראזין למגדול ועד קמן. החשכים הנכספים לנפלאות ומאמינים בהבל, יאמינו כי נמלט ראזין בקסמיו מבית כלאו. ועד היום הזה יתהלך הרש על פני רוסיא, וידיו פתוחות לעזור לאנשים בורחים ולאשר אין להם מכתבי תעודה, או ישב לו בדרד ודומם על הרי בתר, שם בשרו עליו יבאב ונפשו עליו תאבל.

פרק מן מרדות רוסיא הקטנה במלכות פולין על ידי המעלניצקי (1648)
ובואה לחסות בצל רוסיא הגדולה (1654).

§ 1 לפני המרד הגדול. תחת שלש רגזה ארץ רוסיא הקטנה (אוקריינא) והתקוממה על מושליה הפולאנים: תחת אשר עצור עצרו בעד הקאזאקים מלצאת לשלול שלל על הפי ים השחור, תחת אשר חמסו מוכות לרדוף באף את הדת היונית, ותחת אשר לחצו עד רַבָּא את הקאזאקים ואת האכרים בעלילות רשע ובמסים כבדים, ויגלו מהם מעט מעט את משפטי החפש והדרור שהיו להם מקדם. משנת 1593 עד שנת 1638 קמו הקאזאקים פעמים אחדות וישימו עליהם פקידים, (נאליוואייקאָ, שאראס, פאוולויק, גוניה, אָסטראניצא) ויצאו כפריצי חיות משחרי למרף לחבל ולהשחית את מציקיהם ולוהציהם. גם הקאזאקים גם הפולאנים בקלחמם השחיתו רחמיהם והרבו רצח ושד. אמנם יען כי אנשי חיל הפולאנים היו מלמדי מלחמה, הצליחו כפעם בפעם להרוך ולרעוץ את הקאזאקים ולקפד את חיי פקדיהם; ואחרי כן הוסיפו להכביד ידם על הקאזאקים והעם ביתר שאת וביתר קשי לב. אפס הפולאנים נוכחו לדעת כי רעה גדולה נשקפה להם מן הגוי החזק והמקשה הזה, וכי לא על נקלה תרום ידם עליו. במרד פאוולויק הראו הקאזאקים

את עצמת ימינם חרועם האדירה וילחמו כאריות, בכל זאת כשלו ונפלו, והיו למרטם על שדה קמל. או נשאר במתנה חיים כשלושת אלפים איש, אך גם לא אחד בהם נכנע לבקש רחמים מאת הפולאנים, כלם פה אחד קראו בקול רם כי נכונים הם למות מלראות ברע אשר ימצא את עמם; וכאשר צנח אחד הפולאנים מעל סוסו לא יכלו הקאזאקים לחומי רשף הנקמה להתאפק, ויקרעוהו לגורים ולנתחים. מן העת ההיא (1638) לקחו מן הקאזאקים כל משפטי התרות, העמיסו עליהם מסים עצומים וחדשים לבקרים, את היכלי התפלה ועבודת הקדש נתנו בחבירה בידי היהודים, את עוללי הקאזאקים בָּשְׁלוּ בסירות וברְדִים, ואת שְׂרֵי נשותיהם רצצו ביתרות עץ. הקאזאקים לא הוסיפו עוד לשמור על גבולות פולין, לעצור בעד סאטארי קרים מלפרוץ בה ולהיות לה למגן ולמִוּחָ. עתה עלו עליה בני הבליעל והשחיתו את יבולה; רבים מן הזאפָּאָרְאָזִים ואכרי רוסיא הקמנה ברחו לממלכת מאַסקווא לשבת בה. — וכל בני רוסיא הקמנה נאנחו מעני, מלחץ ומרב עבודה.

בימים הראשונים למלכות אלעקסעי קס מרד חדש ונורא ברוסיא-הקמנה על אצילי פולין ואפרתיה. אחרית המרד הזה היתה, כי נקרעה רוסיא-הקמנה מעל פולין ונספחה לרוסיא הגדולה, היא ממלכת מאַסקווא. ראש מַסְסֵי המרד היה בן אחד הקאזאקים באָגְרָאן חמעלניצקי (Зиновий-Богданъ Хмельницкій). האיט הזה נחשב בעיני בני עמו להכם ורב תבונות. בנערותו למד דעת בבית ספר לכהנים, ואחרי כן בבית מדרש היעזואיטים, וישמע גם שפת רוסי. כאשר יצא מבית המדרש שָׁמְחו הארון פּאָטְאָצְקי, אחד מאדירי פולין ומגניה, לשר הארות אשר לו. ויהי היום ויִשָּׁת פּאָטְאָצְקי שְׁפֹר ויתהולל, ויאמר לעשות לו צחוק בהסירו את ראש חמעלניצקי מעליו, אך חמעלניצקי חרד ויִפְלֵט על נפשו ויכתוב ידו אל הקאזאקים. עד מהרה נחל כבוד ויקר ביניהם בגלל רוחו האמיץ, שכלו החרוץ ויתרון הבשר דעתו, ואחרי שנים מספר הָקָם לסופר הצבא, והמשרה הזאת היתה נכבדה מאד בְּקֶתֶל הקאזאקים ובעיני הפולאנים. חמעלניצקי בתבונת כפיו שקד ללחום בעד משפטי הקאזאקים, ויהי גם הוא בעצת הקושרים והט ררים: טאראס פאווליוק ואַסְטְראניצא, ובימינו תמך בהם. אפס יען כי לקח תורה מפי היעזואיטים אחז את דרכם להתחפש ולעשות במחשך מעשהו, עד כי לא נטו עליו הפולאנים קו חשד, ובעת אשר ראשי הקושרים נהרגו ונצמתו, ישב לו חמעלניצקי שוקט ובומח, ולפעמים בראותו כי צר כחו הלך גם מנגד לטובת עמו, נִמְפֹן ידו עם הפולאנים, אשר כבדוהו ורוממוהו על דבר חכמתו. אמנם המקרים אשר נקרו ויאתיון בימים ההם, אֲלִצוּתוֹ לַלְלוֹת את כל שנאתו ומשטמתו להפולאנים ולתִּלְחָחַם בחמה שפוכה ובגבורות רעם. — בעת ההיא חשב וולאדיסלאו מלך פולין מזמה להשגיב ולהגדיל את שלמונו, למרות רצון האפרתים, ולהוסיף עז ואִמְץ בעזרת הקאזאקים, על כן אמר לתת להם ספר זכויות, להרבות מספר „הנכתבים” עד מאה ועשרים אלף איש, לבחר להם מקרבם פקידים ושופטים, להרשותם לרדת באניות ברניעפר ובים השחור ולמלאות ידם לבנות להם שש מאות צנות, ועוד משפטים טובים כאלה, ולפני עמו מצא לו כסות עינים כי יעשה כל זאת

להקאזאקים לבעבור יוליכם להלחם על טורציא . אך מערכות לב וולאדיסלאוו עלו בתוהו , כי גודעה מזמתו להאפרתים וימהרו לספֵּלָה , וידם נטו להעיק להקאזאקים על אחת שבע . בערי אוקריינא ובכפרים הציבו אנשי חיל אשר גזלו מן העם את לחמם ובהתמם ואיש לא פָּהָה בם ; ואדוני השדות בראותם כי רוח פרצים סתהלכת בקהל האברים , ענו אותם באכזריות רצח , וירצחום נפש במוראים גדולים אשר לא יאמן כי יספר . בין כה וכה גם על חמעלניצקי האיש הנכבד ונשוא הפנים באוקריינא , עברה הכוס , ומטה הרשע נגע גם אל עצמו ואל בשרו .

נחלת שדה ובית היה לחמעלניצקי ושמה סובבאָטאָוואָ (Субботово) בגליל משיגירין , ותישב הנחלה בעיני שכנו הקרוב אליו הפולאני משאפלינסקי , אשר פֵּקִיד משיגירין (קאָנעצפאָלסקי) נשען על ידו , והאיש משאפלינסקי קשה ורע מעללים , כאשר יפגוש בבהן יוני לא יעזבנו בלתי אם יחלל כבודו , ימרוש שערות ראשו וחקנו ובמקל חובלים יספר כל עצמותיו . וידבר משאפלינסקי אל חמעלניצקי לאמר : "תנה לי את נחלתך זאת בכסף כי אויתיה" . ויאמר חמעלניצקי , חלילה לי ממתני את נחלת אבותי לך . ויתאנף בו משאפלינסקי עד להשחית ; ויקח אתו קמון משרתיו ויתנפל על הנחלה ועל הבית , וישרוף את הגזן ואת הגדיש באש , את אשת חמעלניצקי כבש לו לאשה , ואת אחד מבניו הכה בשומים ובעקרבים עד כי נפל למשכב וימת מהרה . חמעלניצקי התמלט בעור שָׁנָיו מכף צוררו , ויושט מכתב תלונה אל פקיד משיגירין ויצעק חמס על שוסה ביתו ובוזו נחלתו . אך הפקיד השיב פניו ריקם , ככל אשר הסכינו לעשות הפקידים והשופטים בריב פולאני עם קאזאק . ויסע חמעלניצקי ווארשאוואה להתלונן באוני המלך והסענאט על רעתו ועל כל הלחץ אשר ילחצו האפרתים את בני עמו , אך גם משם שב ויריו על ראשו . סופרים רבים יגירו , כי וולאדיסלאוו , מדעתו כי האספה לא תשמע לדבריו , נער כפו מן הענין הרע הזה , ויען ויאמר לחמעלניצקי : "הן יש ויש ביד הקאזאקים חרבות שנונות אשר בהן יוכלו לקחת נקם בעושקיהם כח" . אז לקח חמעלניצקי בידו את ספר הזכיות , אשר אמר המלך לתת להקאזאקים , וימהר ללכת לזאפאָראָזשיע . בכל מקום עברו , בכל כפר וכפר פתח פיו בהשכל על דבר החמס והעשק אשר עשו לו ואשר יעשו לכל העם , ועיניו ראו כי נכונים כלם למרוד ולהתקומם . בזאפאָראָזשיע הרתיח את דמי הקאזאקים בנשאו מדברותיו על ארות הלחץ ובוזיון כבוד האמונה , הראה להם את ספר הזכיות , ויגר כי המיטראָפאָליט מקיעו ברך אותם לעלות על לוחציהם במלחמת תנופה , וכי רק אליהם נשואות עיני כל הרוסים לתשועה . נְבָרוֹת עוֹזו פֵּעֵלו פֵּעֵלָה רבה על הקאזאקים , וחמתם עלתה על הפולאנים עם עֵבְרָתָם עַד לאין טרפא , וישבעו כלם פה אחד לעשות כלה ונחרצה עם אדוניהם הפולאנים . אכן הקאזאקים לא בטחו בכחם ובעצם ידם , וישימו פניהם לבקש עזרה גם מחוץ . חמעלניצקי נסע קרימה ויברות ברית על פולין עם החאן , אשר נתן לו ארבעת אלפים איש , וחמעלניצקי "נתן לו את בנו לערבון" ; ובשובו לזאפאָראָזשיע התיצבו הקאזאקים כלם במעגלה להמתיק סוד , ויבחרו את חמעלניצקי לקצין (העטמאן) עליהם ולשר צבא המלחמה .

§ 2 המרד הגדול • בשנת (1648) היה כבר הכל ערוך למלחמה • אפס גם בעת אשר לטש חמעלניצקי חרבו ודברך קשתו נגד הפולאנים, החליק להם בלשונו והתהלך אתם בעקבה, כי שלח ספרים להגיד להם כי הקאזאקים בוחרים אנשים מקרבם לשלוח אל המלך, אך אין רע בכל מחשבותם—לבעבור לא יתעתרו הפולאנים ליום קרב, ותהי הנקל להכותם מכת פתאם • אך חכמתו לא עמדה לו, כי היהודים היושבים בקרבם, אשר ידעו אל נכון כי בערוך הקאזאקים אש ועצים יהיו גם הם השה לעולה, מהרו לגלות את אוני הפולאנים את כל הנעשה בקהל הקאזאקים, וישמעו הפולאנים ויחרדו מאד, ויאספו אנשי חיל • המחנה הגדולה נשארה על עמדה ותשמור את בוא הקאזאקים, ולקראת חמעלניצקי שלחו שתי מחנות קמנות • אנשי חיל המחנה האחת היו כלם רוסים פראוואסלאווים, ויתרפסו לפני חמעלניצקי ונוספו עליו, ואת אנשי חיל המחנה השנית הבה חמעלניצקי מכה נצחת, ובצר להם בקשו את פני מכיהם לחוננם, ויעזבו בידם את כלי התותח וישבו לביתם; אך הטאטארים רדפו אחריהם, ויהרגו בהם ויקחום בשבי, והקאזאקים עמדו מרחוק וימלאו צחוק פיהם • אחרי כן הוסיף חמעלניצקי ללכת למסעיו, ופולאני חיל המחנה הגדולה רבצו שללים וישתו עד לשקרה ויתעלסו באהבים ובאשישי ענבים; וכאשר נודע להם את התלאה אשר מצאה את אחיהם החלו להתקוטט ולחרף איש את מערכות רעהו, וידיהם לא עשו תושיה • בין כה וכה הקריב אליהם חמעלניצקי • הקאזאקים והטאטארים השתערו על הפולאנים והפיצו את כל המחנה כמוץ לפני רוח, ויקחו בשביה רבים מן השרים ואנשי חיל לאלפים ושלל לרב מאד, עד כי כל איש ואיש מהם נהפך מרש לעשיר וישב ברכוש גדול—ואת שני שרי הצבא פאטאצקי וקאלינאוסקי שלחו שבויי חרב קרימה—הנצחון הגדול הזה נפח רוח גאוה ועז באף הקאזאקים, והמרד הקיף את כל אוקריינא, והתגעש ותרגו עד היסוד בה • האכרים וכל העבדים פרקו על, נתקו מוסרות, התפרצו מפני אדוניהם, ושלחו ידיהם לעשות נקמות בהם וביהודים שנאו נפשם, באף ובחמה ובקצף גדול • בכל מקומות מושבותיהם קמו הרוסים ויתגודדו גדודים גדודים לעשרות ולמאות, ויצאו להקם באויביהם ולטור את הארץ מן הפולאנים והיהודים • האנשים המתגודדים והפריצים האלה נקראים בשם היידאמאקים (Ийдамакк) והגודדים—(„Ийдамакккк загонны“). כמשלחת מלאכי מות עברו מעיר לעיר ומכפר לכפר, לבלע ולהשחית בלי חמלה את הקאטולים, האוניאטים והיהודים; הגירו לפי חרב, הוקיעו על העץ, הטביעו במים, נזרו בחריצי הברזל ובמגרות, נקרו את העינים במקרה, הפשיטו חיים את עור הלקוחים למות ואת עצמותיהם שברו וגרמו, על עולל ויונק לא חסה עינם מפני ישישים לא נהדרו • כאשר השמידו את הארון, את בני ביתו ומשרתיו, שרפו גם את ביתו באש, ואת כל רכושו לקחו להם ויחלקו ביניהם ובין האכרים • את היכלי התפלה להקאטולים ובתי מקלטיהם ערו והרסו, גזלו את כל אשר בהם, ואת הכהנים והגזירים ענו עד מות באכזריות חמה; את תמונות קרושיהם חטבו בקרדומות, דקרו בחניתות, ועל המזבחות נתנו מספוא לסוסייהם • ואחר ההידאמאקים תלה סמעל למזבח כהן קאטולי, יהודי וכלב, ויכתוב תחתיהם רוסית בחרוזים: „כהן

קאמולי, יתודי וכלב, שלשתם בעלי אמונה אחת. אחרי אשר בוזו לרב והציתו אש בכפר ובהיכלי האדונים הוציאו מן המרתפות את תביות היין, וישתו ויתעלצו ויתהללו וישתוללו. על המשואות ועיי המפלה יצאו לחול במחולות, וירקדו כעגלי מרבק בין גבלות התללים, המשלכות כלמן. אחרי כן הוסיפו לאחוז דרכם, לעבור בקטב ישוד צהרים, ורצחו ורמסו וטרפו ואין מציל! אין קץ ואין תכלה לכל הנבלות והאכזריות אשר עשו בעלי נפש נחושה אלה, ותגדל מאד השנאה לכל דבר אשר שם פולין נקרא עליו, עד כי גם רבים מן הפראוואַסלאווים אבדו בימי המבוסה, על אשר הלכו בחקות הפולאנים, ללבוש כמלבושיהם ולדבר כלשונם. אולם ביתר שאת נתכה חמת המורדים על היהודים המרודים להכריתם ולכלותם מעל פני האדמה.

נדודי ההיידאמאקים היו רבים מאד, וכזאבים רעבים שואפי דמים התהלכו בכל אוקריינא, בוואַלין ופּאָדאָליא ובכל מדינות רוסיא אשר נספחו לפולין. גם בליטא הרחוקה התעוררו האכרים ויתקוממו על אדוניהם. מרבית אצילי פולין נאלצו לברוח מפני האף והחמה, פן יִספו, אך האצילים גבורי החיל וכבירי הכח לא התרפו ביום צרה, ויאספו אנשי חיל ויילחמו עם הקאזאקים והאכרים בחרב נמושה, ויִמְדו להם פעלתם אל חיקם. בין האצילים האלה הגדיל לעשות ירמיה ווישנעוועצקי (Jeremia Wisniewski) אשר מאס בדת הפראוואַסלאווית ויבחר בהקאמולית. בחמה שפוכה עשה שפטים רעים והרג ואברן בכהנים פראוואַסלאווים, בין כה וכה התאספו שנית אצילי פולין עם אנשי חילם, ויהיו למחנה חדשה. אמנם כל רואה אותה האמין כי אנשיה נקבצו ובאו אל פְּהָה גדולה או אל יום השוק לקנות מרכלת וחפצים יקרים, ולא למלחמת מות: כלם היו מְלַבְּשִׁים בגדי חֶפֶשׁ, משי ורקמה, מסבלים בבלי כסף וזהב וכל הון יקר ונעים, וכלי נשקם התנוצצו במשבצות אבני חפץ. מן הבקר עד חצי הלילה היה תֶּף וְחִלִּיל ויין משתיהם, וירגו בגאונם ויתאמרו כי בשוטים אשר לסוסייהם יפוצו את חיל הקאזאקים, ויש מהם, בְּגִבָּה עינם ורום לבבם, חברו תפלה כזאת: „אל נא תצא אלהים בצבאותינו, ואל תושיע לא לנו ולא להקאזאקים, כי אם סמרום שבתך השקיפה וראה את אשר נעשה להמן הנמכזים האלה, ואיך נבוס צרינו אלה! יומים לחום נלחם חמעלניצקי עם המחנה הזאת ויָרָב להרוג במשמניה. הפולאנים ראו כי נשתה גבורתם, וינוסו בנשף מן המחנה, ואחריהם משבו כל אנשי החיל ויעזבו את כל הכבודה בהחפוס. וימצאו הקאזאקים והטאטארים מאת אלף ענלות עמוסות כל טוב, ויין ושכר לרב מאד מאד.

בין כה וכה מת וולאדיסלאוו, ובהאריך ימי הבחירה רָבְתָה יותר המבוסה והמרומה ברוסיא הקטנה. או היתה עת רצון לה לצאת לחפשי מתחת סבלות פולין; אפס חמעלניצקי התנודר בכל מעשיו והיה פוסח על שני השעפים, וככל אשר חשק להיטיב לבני עמו, כן חפץ גם לבל יקציף פְּלָה את ממשלת פולין, בחשבו כי אם גם לא תצלה דרכו, תסלה לו ותנשאהו להיות נשיא טשערנינגאָוו. הפעם היו תחת ידו המון רב אנשי חיל וגבורים אשר בערה בהם אש קנאתם ונפשם בלתה לבלות ולבער את הפולאנים עד הַמָּס—ולהפולאנים לא היו אנשי חיל.

הראשונים ספו תמו וכבר היה להם לאסוף אחרים תחתם, על כן התפלצה ארץ פולין כלה ונמגה מפני הקאזאקים וידם החזקה הנטויה עליהם, הקאזאקים דרשו דרשו מאת חמעלניצקי להוליכם קוממיות אל ווארשא, ולו שמע דלבריהם כי עתה שם קץ לַעֲנֵי עַמּוֹ וּאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ. אך רוח אחרת היתה אתו, וַיִּסַּע אֶת חִילוֹ לִלְכַת עַל ווּאָלִין, פּאָרָאָלִיא וּגְאָלִיצִיא, ויַעֲבֹר חמעלניצקי עֲבוּר וְקְבוּשׁ וְאָבֵד עַד בּוֹאוֹ אֶל שַׁעֲרֵי לַעֲמְבֵּעֵרֵג, וַיִּקַּח פְּדִיּוֹן רַב, ויִסַּר מֵעַל הָעִיר. —עַל כִּסֵּא פּוֹלִין עָלָה אֲחִי ווֹלָדִיסְלָאוֹ, יָצָהוּן קְאוּיְמִיר, אֲשֶׁר נֹדַע לַהֲקָאוּזָאקִים לְאִישׁ טוֹב, דּוֹרֵשׁ מִשְׁפָּט וְרַב חֶסֶד, ויִכְתוּב מִכְּתָב שְׁלוֹם לַחמעלניצקי, אֲשֶׁר חָנָה אוֹ עַל זְאוּשִׁין (זַאמְאָסְטִיעַ). כִּקְרוֹא חמעלניצקי אֶת הַמְּכַתֵּב עִנָּה וַאֲמַר: „עֲבַד מֶלֶךְ הַנְּנִי, לִכֵּן אֲסוּר לְמִשְׁמַעְתּוֹ“. ויֵשֶׁב לְרוֹסִיא הַקְּטָנָה. גַּם הַפּוֹלָאנִים גַּם הַטְּאָטָאָרִים הַתְּפֵלָאוֹ אִיךְ עַד אַרְגִּיעָה הַפֶּךְ לֵב חמעלניצקי אֶל פּוֹלִין, ויִשְׁתַּמְּמוּ מְאֹד. כִּבּוֹא חמעלניצקי אֶל בֵּיתוֹ מִצָּא שְׂמָה מְלֵאכִים מִמְּאָסְקוֹוֹ, קְרִים, טוֹרְצִיא, מְאָלְדְּאוּוִיא וּטְרָאנְסִילוּוֹאֲנִיא, כִּי הִצְלַחַת הַקָּאוּזָאקִים הִסְפִּיחָה עֲלֶיהָ עֵין כָּל שְׂכֵנֶיהֶם; וְחמעלניצקי אֲשֶׁר לִפְנֵי יָמִים מַעֲמִים הָיָה נֹרֵף עַל צוּאָרוֹ וְלֹא מִצָּא מְנוּחַ לִכְף רַגְלוֹ, יֵשֶׁב עֵתָה עַל כִּסְאוֹ כַּמֶּלֶךְ נָגִיד וּמְצוּה לְאֻמִּים, וּמְלֵאכֵי מְלִכֵי אֶרֶץ כְּרַעוּ לִפְנֵי בֶרֶךְ. גַּם צִירֵי מֶלֶךְ פּוֹלִין בָּאוּ וַיְגִידוּ, כִּי קְאוּיְמִיר הָעֲבִיר חֲטָאת הַקָּאוּזָאקִים וַיִּסְלַח לְמִרְיָם, וַיִּתְּנוּ עַל יַד חמעלניצקי סֵפֶר הַתְּעוּדָה עַל הַר מַעֲלָת „הַעֲטָמָן“ וְאוֹתוֹת הַכְּבוֹד, וַיֹּאמֶר לְכָרוֹת אֹתוֹ בְּרִית שְׁלוֹם. אַפְסֵי חמעלניצקי קָבַל אוֹתָם בְּרוּעַ לֵב וּבִפְנִים נֹזְעִים, וַיֹּאמֶר: „לְשׂוֹא כָּל עַמְלָכֶם, וַיְגִיעַכֶּם לֹא יִבִּיא פְּרִי תְּבוּאָה; בַּעֲוֹד חֲדָשׁ יָמִים אֲשׁוּב לְאֲסוּר אֶת הַמְּלַחְמָה, וְאוֹ אֶהְפֹּךְ אֶת כָּל הַפּוֹלָאנִים עַל פְּנֵיהֶם, כְּמִישׁ חֲצוֹת אֶדְרָקֶם וְאַרְקַעֵם תַּחַת רַגְלֵי, אַחַר אֲמַכְרֶם לְעֲבָדִים לְטוֹרְצִיא!“ וַיִּשׁוּבוּ הַצִּירִים אֶל הַמֶּלֶךְ בַּזְּרָפָה (פֶּעוֹרָאֵל 1649). וַיִּצָּא יָצָהוּן קְאוּיְמִיר רֹאשׁ אֲנָשֵׁי חִילוֹ לְהַלְחֵם עִם חמעלניצקי, אִךְ דָּחוּ וְלֹא יָכְלוּ קוֹם; עַל יַד הָעִיר זְבֻאָרָאָו (Зворыч) אֲשֶׁר בְּגְאָלִיצִיא הִקִּיפוּ הַקָּאוּזָאקִים וְהַטְּאָטָאָרִים אֶת יָצָהוּן וּמְחַנְהוּ, וְהִבִּיאוּם בְּמוֹעֵקָה גְּדוֹלָה, כִּי לְכָרוּ כָּל הַמְּחַנְהָ וְהִפְצִיזוּ גַּם אֶת גְּדוּד שׁוֹמְרֵי רֹאשׁ הַמֶּלֶךְ, וְתַמְצָא יַד חמעלניצקי לְקַחַת אֶת הַמֶּלֶךְ בְּשֻׁבִּית, אִךְ פְּתָאֵם נָחַם וַיִּצֹו עַל הַקָּאוּזָאקִים לְאֶסֶף יָדָם, וַיִּכְרוֹת עִם קְאוּיְמִיר בְּרִית שְׁלוֹם (אוּגוֹסֵט 1649). עַל פִּי סֵפֶר הַבְּרִית הַהוּא נִקְצַב מִסְּפֵר הַקָּאוּזָאקִים „הַנְּכַתְבִּים“ אַרְבַּעִים אֶלֶף אִישׁ. עַל הַיְהוּדִים נִגְדוּ לְגֵרָשָׁם כְּלָה מְאוּקְרִינָא, הַיְעוּזָאִיטִים לֹא יִרְאוּ וְלֹא יִמְצָאוּ בְּכָל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר נִמְצָא בְּהֵם בְּתֵי סֵפֶר לְהַפְרָא־וּאָסְלָאוּוִים, מִשְׁרֹת מִשְׁשַׁלַּת אֻקְרִינָא תְּהִינָה רַק לְפְרָאוּאָסְלָאוּוִים לְבַד, הַמִּישׁ-רֶאָפְאָלִישׁ מִקִּיעוֹ יֵשֶׁב בְּסוּד שְׂרֵי הַסַּעֲנָט וְהַאֲסֵפָה, וְשׁוֹגִירִין תְּהִיָּה עִיר מוֹשֵׁב לְהַעֲטָמָן, וְעוֹד אוֹפְנִים כְּאֵלֶּה.

אֲמַנֵּם גַּם הַפּוֹלָאנִים גַּם הַקָּאוּזָאקִים לֹא אָבוּ וְלֹא יָכְלוּ לְשַׁמּוֹר אֶת דְּבָרֵי בְּרִית זְבֻאָרָאָו. מִשְׁשַׁלַּת פּוֹלִין לֹא נִתְּנָה לְהַמִּישְׂרָאָפְאָלִישׁ הַפְּרָאוּאָסְלָאוּוִי לְקַחַת חֵלֶק בְּסוּד הַסַּעֲנָט וְהַאֲסֵפָה, וְחמעלניצקי לֹא עֲצַר כַּח לְאֲנוּם אֶת הַקָּאוּזָאקִים הָעוֹדֵפִים עַל אַרְבַּעִים אֶלֶף לְשׁוּב לְהִיּוֹת עֲבָדֵי צְמִיתוֹת וְלַעֲסוֹל בּוֹזַעַת אִפִּים בְּגַלְלֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר זֶה מַעֲט הִצְלִיחוּ לְהַבְתֵּם שׁוֹק עַל יַרֵּךְ וְלְגֵרָשָׁם; וְכִאֲשֶׁר נָסָה לְלַחֹץ אֶת הָעַם לְשׁוּב לְעֲבָדָתָם וְלַעֲנוּשׁ קֶשֶׁה אֶת הַמְּמָרִים, הַתְּקַצְפוּ עֲלָיו כָּל הַקָּאוּזָאקִים

ויחרפו את שמו; ויש אשר גלו אזנו במכתב, כי אם יוסיף להקשיח לבו יבחרו תחתיו באיש אחר, אשר ייטיב ממנו לעמוד לימין העם ולדאוג לטובתם; ובכן נראה עין בעין כי לא יארכו ימי השלום, וכן היה. יצאן קאזימיר הוציא דבר מלכות מלפניו כי כל תופשי חרב בפולין איש לא נעדר („Pospolite ruszenie”), יחלצו חושים להלחם עם המעלניצקי ולרד את הקאזאקים תחת רגליהם. המעלניצקי פנה שנית אל החאן מקרים, ויבוא לעזרתו, והמלחמה נפרצה; על יד העיר הקמנה בערעסמעמסקא (Берестяко), אשר בוזאלין נפגשו שתי המחנות ותשאנה חרב אשה אל רעותה. אכן הפעם נשברה חרב הקאזאקים באשמת החאן אשר בָּנָד בהם בָּנָד בוגדים וזנחם בעת המלחמה; וכאשר סָהר אחריו המעלניצקי ויבקשו לשוב, לא אבה שמעו לו, וגם תפשהו ויאמר להסגירו בידי פולין, ויסתולל בו עד כי נאלץ לתת לו כסף רב כפר נפשו, אחרי כן עשק החאן את כל אשר לו ויעזבוהו בכתנתו ובבגד עור לבד. — בין כה וכה הבו הקאזאקים במערכה בשדה מכה גדולה ונשחקו כעפר הארץ. על כן נלחץ המעלניצקי לכרות ברית שלום ככל האפנים והתנאים אשר שם קאזימיר לפניו בעיר ביעלאצערקאוו. מספר הקאזאקים „הנכתבים” נקצב רק עשרים אלף איש, ומצב אוקריינא נשאר כאשר היה בתחלה, במרם פריץ המרד.

והנה אף כי רמה ידי הפולאנים, בכל זאת נוכחו לדעת כי לא יצלחו להכניע את אוקריינא, ולהפשה בכפס תמיד. לעיניהם הטילו הקאזאקים את כספם וזהבם במצולות מים, ויאמר: „דעו לכם כי החפש והדרור יקרו להקאזאקים מכל חמדות התבל!” את אחד מהם צוה המלך לכלתי המיתו על דבר גבורתו ועוזו במלחמה; אך הוא ענה במר רוחו: „אמאם בחיים, ונפשי נכספה למות מות קאזאק אמת!”. יש מגדוריהם אשר עיפה נפשם וישכבו מתעלפים ביערים ובגפנים, ויחמול עליהם קאזימיר ויצו להחיותם ולתת להם לחם, „כי אף אמנם אינם מזרע האצילים, אך יצלחו לעבוד להאצילים” — אך האמללים הפכו פניהם בגל נפש מן הלחם אשר הוציאו בזעת אפם מן האדמה, וימאנו לקחתו מידי נוגשיהם החותים גחלים על ראשם לתת להם הלחם כחסד וכצדקה, וינפצו את ראשיהם אל האבנים וגזעי העצים. ובכן דעת לנבון נקל כי לא מצאו הקאזאקים נחת בשלום ביעלאצערקאוו, ולולא המעלניצקי אשר עצר בעדם, כי עתה חגרו שאריות כחותיהם להוסיף להלחם ולא נרצו לכרות את הברית הרעה הזאת, אשר על פיה שבו הקאזאקים לשאת על הברזל ולעמוד בשפל המדרגה כבראשונה; ומה גם אחרי אשר ראו ימים מספר באור הדרור בחלה נפשם לשבת בחשכת הסבלות והעבדות — ויצאו המונים המונים מרוסיא הקמנה להאחז על ירכתי גבולות ממלכת סאסקווא, ויבנו להם ערי מושב ויהפכו נאות מדבר לארץ נושבת; הלא הוא חבל הארץ הנודע בשם („Слободекая украйна”).

§ 3 החמות בצל רוסיא. עוד בראשית ימי המרד לקח המעלניצקי דברים עם קיסר סאסקווא, כי ראה אשר לא יגבר בכחו לפרוק על פולין. עתה כאשר נוכח לדעת כי רק לשוא יחכה מפולין להיטיב מצב הקאזאקים והעם גם כמלוא השערה, כי אין תקוה עוד להוציאם למרחב, וכי שוא חכה למצוא עזרה ועז

בהטאטארים, הוסיף שנית להעתיר דבריו ולפצור באלעקסעיי להחביא את רוכיא הקטנה בצל ידו הגדולה והחזקה; וכן היה רצון מרבית הפראוואַסלאווים היושבים בסמאָלענסק, אָרשא, מינסק ומאָהילעוו, אשר אמרו איש אל רעהו: „אם תעל יד פולין על המערקעסים (הקאזאקים) או נתקומם כל העם למקמן ועד גדול, ונבקש ונמצא בקרבנו עשרה גבורים כחמעלניצקי ומאת אלף אנשי חיל, ונצא להלחם על פולין וליטא עד כלות כחנו, כי נפשנו יודעת מאד אשר בַּגְבוּר יד פולין תוריד דומה את כל המחזיקים בהפראוואַסלאוויא. אלעקסעיי לא נחפו לעשות כמשאלת חמעלניצקי, ויאמר להיות כמליץ וכאיש הבינים בין פולין והקאזאקים; וישלח מלאכים ויבקש מאת ממשלת פולין לקדם את שלום ובאָרְאָוו, ותמאן לשבוע. בעת ההוא החלו הקאזאקים להלחם שנית עם הפולאנים, והמאטארים בערמתם הוסיפו לבגוד בהקאזאקים, ומלבד כי לא היו להם לעזר ולהועיל, כי גם פשטו עוד בארץ לחמוס ולגזול על ימין ועל שמאל. ותבוא אוקריינא עד מִשְׁפֶּר: דמי האדם לא יבשו מעל פניה, אש התבערות לא שקעה עוד, והשודדים הרבו שמות ופרעות. העם נאנחו מאד וַיִּבְהוּ אחרי אלעקסעיי מלך פראוואַסלאוו, כי יחיש לעזרתם. חמעלניצקי והקאזאקים עמו שלחו להגיד לאלעקסעיי, כי לא יִבְצֵה, הנה גמרו אִמְר כי טוב להם לקבל עליהם על מלכות הסולטאן מִהִשָּׂאָר תחת יד פולין לשאת לחץ כָּבֵד מנשוא; מלבד זאת חרה אף אלעקסעיי בממשלת פולין על אשר לא ענשה את השרים אשר גרעו את תֹּאֲר כבודו בודון. או אסף אלעקסעיי אספה רבה מכל ערי ממלכתו להתייעץ על דבר רוכיא הקטנה; ויקרא באזני האספה כי הפולאנים ישפילו הוֹד כבודו ובקדוּתוֹתיהם, כי נדפסו בפולין ספרים המחללים ומבזים את כבוד אביו ואבי אביו, כי הליטאים שעל הגבולות יעשו כל עוֹל לרוסיא, והאמונה הפראוואַסלאווית נִקְלָה וּמְשַׁלֶּלֶת עד מאד, על כן יבקש עצתם, אם לשמוע לבקשת חמעלניצקי ואם אֵין. ותהי עצת הנאספים כלם לעשות כדבר חמעלניצקי ולהקדיש מלחמה על פולין. בראשית שנת (1654) באו מלאכי מאַסקווא פערעיאַסלאוולה, שְׁשֵׁם יעד חמעלניצקי אספה להעם, לשוטרוי ושופטיו, ויפן אליהם לאמר: „שמעוני אֲמִי כלכם! הן עיניכם הרואות כי לא נוכל להיות באין מלך עליון, ועתה הנה ארבעה מלכים לפניכם: הסולטאן מטורציא, החאן כקרים, מלך פולין, והמלך הפראוואַסלאוו, קיסר רוסיא הגדולה, אשר זה שש שנים מחלים אנחנו פניו להיות גם לנו למלך ולנגיד; בהרו לכם אפוא את האחד מהם. והנה הסולטאן נכרי וזר לנו, ומודעת כי רבה התלאה והלחץ אשר ילחץ את אחינו היונים הפראוואַסלאווים; החאן מקרים גם הוא נכרי לנו, וכאשר באנו אתו בברית והתרועענו עמו הביא עלינו צרה ויגון; לְדַבֵּר על אדות עקת פולין ורעתה הלא שפת יתר הוא! אמנם קיסר מאַסקווא, מלך המזרח, הנהו נוצר האמונה הפראוואַסלאווית כמונו, ומבלעדיו לא נמצא מחסה ועז אשר ייטב לנו כמדו — האיש אשר ימאן לשמוע בקולי ילך לו באשר ילך, הנה הדרך חפשי לפני! או קראו רבים בקול: „במלך מאַסקווא נבחר. ואותו נעבוד!“ . אחרי אשר נשבעו שבועת אמונים לאלעקסעיי, שלחו אליו מלאכים לבעבור יֵאָשֶׁר וַיִּקְּמוּ להם זְכוּיֹת שונות. ויחלט אלעקסעיי מהם את הזכויות האלה:

מספר הקאזאקים הנכתבים ששים אלף איש; להם המשפט לבחור העטמאן כטוב בעיניהם, פקדי הערים יבחרו רק מבני רוסיא־הקטנה, והם ירימו את תרומת המס מן העם לאוצר המלך; להעטמאן הרשות לקבל בהיכלו פני מלאכי חוץ לארץ. אולם אם יערכו המלאכים דברים נגד רוסיא, עליו לעצורם עד אשר תבוא פקודת הקיסר על אדותם. גם לא יוכל לקחת דברים עם מלך פולין והסולטאן בלא מצות הקיסר. בכל זאת היו גם רבים ברוסיא־הקטנה אשר לא חפצו בממלכת מאַסקווא: השליא־מטים הרוסים אשר כבר באו בברית הפולאנים ויהי להם חפש ודרור הים, יצתה הכהנים אשר מאנו לחיות על מוצא פי הפאטריארך ממאַסקווא, ואנשי בינה אשר פהרו פן יהיו להם באַיא־י מאַסקווא כאפרתי פולין. אולם שרי מאַסקווא עברו בכל מושבות הקאזאקים והאכרים משני עברי הרניעפר, והביאו את העם באלה ובשבועה להיות נאמנים לאלעקסעיי מיכאילאָוויטש ולזרעו אחריו עד עולם.

§ 4 המלחמות עם פולין ושוועציא. הפולאנים לא אבו לנעור כפיהם מארץ חסדה טובה ורחבה כאוקריינא, אשר נקראה בפיהם בשם „עדן פולין“, ורק החרב יכלה להוכיח ביד מי תשָׂאֵר רוסיא הקטנה לאחוזת עולם. ויצא אלעקסעיי בחיל כבר על פולין; בכל מקום בואו קרא באזני העם כי יצא להלחם בעד היכלי הקדש ובעד הנוצרים הפראוואַסלאוויים, על כן הואילו האכרים לקדש את פני חילו בפנים צוהלים ובלב טוב, ויש מן הערים אשר נחננו ידם לאלעקסעיי בסתר ואך למראית עינים התיצבו בפני חילו. אלעקסעיי השביל להרבות צדקה וחסד ולעשות הנחות גדולות לכל הערים הנכנעות, ועל כן נכבשו לפניו בזמן מצער כמאתים ערים. אלעקסעיי בכבודו ובעצמו לכד את סמאָלענסק, ויתפוש את סאָהילעוו ואת כל רוסיא הלבנה; את ווילנא, קאָוונא וגראָדנא, וואָלין ופאָדאָליא, ויתאמץ בכל כחו לעצור בעד חיל הרוסים והפקידים, אשר החלו לעולל עלילות גֵרָשֶׁע בערים ובמדינות האלה, אשר חפץ אלעקסעיי לספחן כלן לממלכתו; והפאטריארך ניקאָן הסיתו כי ידרוש לו גם את ווארשא, קראָקוּוּ וכל ארץ פולין. בעצם העת ההיא הרעיש גם חמעלניצקי את פולין לפאת נגבה מורחה, והאכרים האירו פניהם אליו בכל מקום עברו. ותקם על פולין צרה משלשת, כי גם קארל העשירי מלך שוועציא, אשר שמר תמיד את שנאתו לפולין, מצא לו עת רצון, ויעבור בחרבו הקשה בכל הארץ ההיא מצפון לדרום, ויתפוש את פאָזנאן, ווארשא וקראָקוּוּ. אמנם קיסר גערמאניא, פֶּרדרינאנד השלישי, אשר אליו גם יאָהן קאוימיר למצוא עזרה בצרות, והקנאה אשר התעוררה בין רוסיא ושוועציא, היו לפולין לישועה, ויצילוה מעברי פי פחת ומירכתי שאול. כראות פֶּרדרינאנד כי שוועציא אינָבתו תִּגְבֵּר חילים ותפרוש ידה על פולין, שלח מלאכי שלום למאָסקווא להמליץ טוב בעד פולין השדודה. הפולאנים נתנו תקוה בלב אלעקסעיי כי במות יאָהן קאוימיר התולך עירי, יבחרו בו למלך על כל ארץ פולין, ואז תתחברנה פולין ורוסיא יחד בשלום ובאהבה. ויהי כאשר למש קארל העשירי את עינו לתפוש גם ערי פולין אשר לקחו הרוסים בחרבם ובקשתם, וירא אלעקסעיי וינאץ בועם אפו, וימחר לכרות ברית־מנוחה עם פולין, וישאר

לו לנחלה את רוסיא הלבנה והקטנה; ויאסוף את כל חילו להקדיש מלחמה על שוועציה.

אלעקסעיי התעורר לשלוף חרב על שוועציה גם בגלל אשר קוד להציב לו יד על חפי ים הבאלטי, הוא הרבר אשר אליו ערגה נפש אָרדין נאשמשאָקין (Ординъ Нащокинъ), הדיפלומאט הרוסי הנודע לשם ולתהלה. בתחלה הצליחו הרוסים ויתפשו את דינאבורג, דערפט ועוד ערים וזולתן; ואת אָרדין נאשמשאָקין הפקיד המלך למושל על כל חבל ים הבאלטי. אפס אחרי כן שבה ההצדחה לעמוד לימין השוועדים ותעל ידם על הרוסים. בין כה וכה מת חמעלניצקי, כי נקמה נפשו בחייו*) ויירד אבל שאולה; ושערוריות רבות קמו בארץ ההיא, כי נחצו העם לשתי מחלקות: האחת מבני מרום עם הארץ והשרים, אשר דבקו בדרכי אצילי פולין וינהו אחריהם, והשנית מבני דלת העם אשר נטו אחרי מאַסקווא ויתמכו בה. ותרים ימין האחת על השנית ותבחר להעטמאן את הסופר וויגאָוסקי (Вяговский) אשר התמכר לאהוב את הפולאנים, והצליח בערמתו להרהיק מן המשרה את יורי בן באַגדאן חמעלניצקי, אף כי היה אָהוב ורצוי להמון העם, אשר בחרו בו עוד בחיי אביו. וויגאָוסקי בנגד במאַסקווא, ויכרות ברית בסתר עם פולין, ויבַטח להשיב אליה את רוסיא הקטנה; כי כשוך חמת המרד והתַגַרש השוועדים מן הארץ, החליפה ממשלת פולין כח ועצמה, ותרהיב עז בנפשה לנופף ידה גם על מאַסקווא; על כן מחר אלעקסעיי ויעזוב את כל ערי ליוואַניא לשוועציה, וישם פניו אל רוסיא הקטנה. קאואקים רבים קמו על וויגאָוסקי הבוגד, ויתחברו עם פקידי ממשלת מאַסקווא, וילחמו בו; אך הוא קרא לעזרה את התאן מקרים, ויך צריו אחר, אך בנמוש אותו התאן, לא יכול לעמוד על נפשו וימלט ארצה פולין. אחריו היו העטמאנים אחרים (יורי חמעלניצקי, טעטערניץ וברוחאָוועצקי) אשר לא האריכו ימים על כסא שלטונם. אולם מתוך דברי הריבות שבין המפלגות נראה גלוי כי רוסיא הקטנה יתחצה לשנים; בתצי האחד מעבר השמאל להדניעפר, לפאת מזרחה, רבו אוהבי מאַסקווא, ובעבר השני מימין להדניעפר, לפאת מערבה, רבו אוהבי פולין והגוטים אחריה.

ויען כי לא שמרו הפולאנים את הברית אשר כרתו עם אלעקסעיי, יצא להלחם בם; אפס המסע השני הזה לא הצליח בידו כמסעו הראשון. מרבית הערים הנכבשות ברוסיא הלבנה ובליטא (מאָהילעוו, ווילנא, גראַרנא). שבו שנית לידי פולין — ושתי הממלכות הנלחמות גלו כבר את שארית כחם וישאפו אל השלום. בשנת (1667) כרת אָרדין נאשמשאָקין ברית מנוחה לשלש עשרה שנה בכפר אנדרוסאָווא (על יד סמאָלענסק). על פי אפני הברית הזאת קמה למאַס-קווא מַחצת רוסיא הקטנה משמאל להדניעפר וגם העיר קיעוו לשנתים ימים (אמנם גם בכלות המועד לא הושבה העיר הזאת, ותהי לממלכת רוסיא לאחוזת עולם),

*) יש אומרים כי השקוהו סף רעל, כי בא אליו פולאני אחד ויאמר, לקחת לו את בתו לאשה, ידאות לו חמעלניצקי, וישמחו וישתו יחדו, ויהי כאשר הסב חמעלניצקי את פניו הריק האיש הזה את הרעל בגביע משתהו, ומני אז חלה את חליו אשר מת בה, והאיש אשר התנה האבים, לא הוסיף לבוא, ועקבותיו לא נודעו.

ומחצת רוסיא הקטנה מימין להדניעפר נשארה בירי פולין לנחלה. — אכן שלום אנדרוסקווא לא השבית מדנים ומריבות ברוסיא הקטנה. כי ההעטמאן לפאת מערב, איש גבור חיל ורודף כבוד דאָראָשענקא (Дорошенко) התנכל במרמה להבחיר מן הארץ את ברוחאָוועצקי אשר לפאת המזרח, ויהי להעטמאן יחיד על כל רוסיא הקטנה משני עברי הדניעפר, גם חשב מחשבות לעשותה לממלכה לברה, אשר תחסה בצל הסולטאן. אפס העם הנוטים אחר מאַסקווא במזרח רוסיא הקטנה התפרצו בו, ויבחרו להם להעטמאן את סאַמאָיילאָוויטש (Самой-Ловичъ), ורוסיא עם פולין כרתו יחדו ברית־מגן נגד הסולטאן העזו אשר בקש להִקָּב אליו את כל אוקריינא. פְּעַמִּים בא הסולטאן מחמד הרביעי בחיל כבר מאד מן הטורקים ומאטארי קרים, וישם שמות נוראות ברוסיא הקטנה המערבית, הרבה בה שר ורצח, הפך את היכלי התפלה לבתי־מסגד (мечеть), רָצַף את קרקע החוצות בתמונות קדושי הנוצרים, ועוד רעות רבות כאלה. אלעקסעי אסף במאַסקווא אספה גדולה ונכבדה להתייעץ איך לשום בריח ודלתים להסולטאן, השוטף והסואן ברעש, וחושב לעלות גם על קיעו להבקיענה אליו. אמנם המלך מיכאיל ווישנעוועצקי, אשר עלה על כסא פולין אחרי רדת סמנו יאהן קאזימיר, כרת ברית שלום עם הסולטאן, ויתן לו לאחווה את קאמענעץ־פּאָדאָלסק, גם התחובב להעלות לו מס שנה בשנה; אולם האספה מאנה לקיים דברי הברית הזאת, והפולאנים הוסיפו להלחם עם הסולטאן, ואז קנה לו שם תפארת שר הצבא יאַן סאַביעססקי (Янъ Собѣскіѣ). ויהי במות מיכאיל ווישנעוועצקי ויהפצו אויבי סאַביעססקי לבחור ליורש העצר את פּעֶאָדאָר אלעקסיעוויטש, אך אלעקסעי הפך למלך בעצמו על פולין, וגם רבי הפולאנים מאנו להושיב על כסאם איש פראוואַסלאווי, על כן עלתה ביד סאַביעססקי לעלות על כסא המלוכה, והוא בתעצומות עזו ודעם גבורת ימינו הנאדרה בכח, מלט את פולין מכליון חרוץ, אשר נבא לה יאהן קאזימיר בעזבו את הכסא; גם הגדיל את כבודה בעיני אירופא, כי נגף את הטורקים מגפה גדולה על יד וויען הבירה. אפס עוד במרם הושם קץ למלחמת פולין ולעניני רוסיא הקטנה, הלך אלעקסעי מיכאילאָוויטש בדרך כל הארץ.

פרק מד הרעות והתלאות אשר מצאו את היהודים באוקריינא, בפולין ובליטא בחצי מאת שבע העשרה (גורת ת"ח ות"ט).

§ 1 עד שנת ת"ח. הן אמנם למן העת אשר נקראו היעזואיטים ארצה פולין לתנך את בני מרום עמ־הארץ ולאצול מרוחם עליהם, חדלה הארץ להיות סהות בְּרַבְתִּי בחפש וברור לישראל, ונדל כבודם מאשר היה בראשונה, בימי קאזימיר הראשון. כי הקנאים אנשי מרמה ותך האלה, אשר הטימו על פולין השד והחשבר והגיעוה עד שערי מות, בקשו תחבולות להחליש ולהבשיל כח היהודים ואונם אשר רכשו להם על ידי כשרונם בַּמְסָר, חמסו מזמות רשע לעשוק משפטיהם, להגביל זכויותיהם ולהציק להם, העירו עליהם את משטמת חברות בעלי המלאכות והכוחרים האשכנזים, אשר נאחזו בערים הגדולות (פאָזנאן, קראקאָו, לובלין,

לעמבערג), ואָפֿן יחד החלו לחרף מערכות ישראל, לשפוך עליהם בוז ולעג, להבלימים ולקרוא אחריהם: „העפ! העפ!“ לבעבור הרעיםם והכעיסם—בכל זאת היה מצב היהודים וגורלם טובים בפולין מאשר בגערמאניא ואיטאליא, עד כי בשנות הרעה, מלחמת שלשים שנה (1648—1618), באו יהודים מגערמאניא לשבת בפולין ולשבוע מטובה. המלך סטעפֿאן באטאָריי, גם בהיותו מנן ומחסה להיעזוואיטים לא רדף את היהודים, ובספר פקודתו להעעטמאן ברוסיא הקמנה („универсалъ“), צוה לכל יוסיפו להתגולל על היהודים ולהאשימם כי ירצחו ילדים נוצרים, יען כי שוא העלילה הנתעבה הזאת ושקר נִסְפָּה. סיגיומנד השלישי קִים ביריהם את זכויותיהם מקדם*), וכן גם וולאדיסלאוו הרביעי בנו, אשר הִרְפָּה להם טוב ופִּשֵׁ לעשות אָתָם צדק, ופִּשֵׁו היה בפיחם לתהלה ולברכה („מלך כשר וראוי למנותו בין צדיקים“). מרבית הסופרים הפולאנים אשר כתבו שטנה ומרורות על היהודים בימים ההם (מאָיעצקי, מיטשינסקי, סליעטקאָוסקי, וואגליציא). גם הדוברים עליהם עתק ותועה באזני בעלי הָאֵסֶפּוֹת, לא יכלו להרע להם ולנגוע אל עצמם ואל בשרם, כי האצילים מגני הארץ עמדו לימינם ויסִכו עליהם באברתם; היהודי היה דרוש מאד לחפץ חורי הפולאנים והאפרתים—למען ימלא בכשרונותיו ובתבונת כפיו את חסרונותיהם. הפולאנים אשר מטבעם הם נמהרי לב, אוהבי תענוגים, ספורים כסף לריק, אין ברוחם נכונה ולא ידאגו דאגת מחר, מצאו מועיל ביהודים, אנשים האוהבים לחשוב דרכיהם, להעמיק עצות, לפלס מעשיהם בפלס הבינה, להשִׁתַּפֵּק במעט, לקבוע על יד, לראות את הנולד ולדאוג לימים יוצרו. היהודי היה עזר להפולאני („הפריץ“) בצר לו, יועצו הנאמן ועושה את כל מעשהו; רק בידי היהודים הפקידו הפריצים את נחלותיהם, את המושבות החדשים והמוצאֹות, אשר התכוננו במורד הרניעפר. רבי יושביהם היו הקאזאקים („הרקים“) והאכרים הפראוואַסלאוויים („היונים“), אשר לפני בוא היעזוואיטים בארץ היו נאמנים לפולין, וגם היו לה כִּמּוֹת תמיד לחסום הדרך מפני הטאטארים לבל יעלו על הארץ להשחיתה, אפס כאשר באו הרשעים הארורים האלה והתאמצו להעבירם בברית הדת הרומית הקאטולית, החלו לשטום ולאַיֵב את הפולאנים, אשר הכבידו את עלם וימשלו בגנותיהם, נתנו עליהם מסים רבים וקשים, והפקידו עליהם את היהודים המוכסים („арендаторы“), לנגוש אותם; ובכֵּן משלו גם הם בהמון עם הארץ ורדו בהם (***) המוכסים ישבו להם לבטח איש איש על הנחלה אשר החזיק בה, ויפרו וירבו, עשו עשר וגברו חיל; גם היושבים בערים שבעו להם ויהיו טובים, סָתַר ידיהם פִּרְץ בארץ וראו ברכה במלאכתם. יהודי פולין הרבים והעשירים בכחם ועצם ידם היו כממלכה בממלכה, כי יצאו ובאו רק על פי הרבנים והדַיָּנים, אליהם

(*) אך בשתי אלה גרע סיגיומנד את חקי היהודים: באשר נתן המשפט בידי עדת הכהנים תופשי הדת הקאטולית, אם להרשות ליהודים לבנות להם כתי כנסיות או לאסור עליהם, כאות נפשם, ובגלל אשר העלה אל מעלת האצילים את כל איש יהודי הממיר דתו בדת הקאטולית. (***) ועם היונים היו נבזים ושפלים לעם פולין וליהודים, ואפילו אותה אומה היורה (ישראל) בין כל האומות היו מושלים בהם (יון מצולה). „לבעל בשר (מן המוכסים) בקעו (הקאזאקים) כרשו והוציאו חלבו ויתיכו אותו לעיניו ואמרו: קום אכול, שמנת עבית כשית מושלנו, וזה חטאתך זו פרי מעלליך האכל, והחכו רצועה מגבו ואמרו: זה יהיה כפרתך על שצוית להלקות אותנו ברצועות על בשול מלאכה (פתח השובה).“

הביאו כל דין ומשפט, ורק לפני כסא משפטם עמדו תמיד, ודבר לא היה להם עם בתי המשפט („ערכאות“) אשר לממלכה. או למרו גם אל דרכי אצילי הפולאנים סְכֻנְיֵי האספות (Сѣхмы) ויסרו להם אספות רבנים, אשר נקבצו פעמים בשנה, ביארֶאָסלאוול ובלובלין. שמה התייעצו על ארות עניני העם, הוציאו משפטי פיהם וְשִׁאָתָם, ועליהם אין להשיב. גם תקנו בתי יַעַר של „שלוש ארצות“, ואחרי כן של „ארבע ארצות“ ובראש רבני הַיַּעַר העמידו „פרנס“, אשר נבחר להיות אלוף וְקָצִין עם. הרבנים ועוזריהם, הפרנסים והרודים על ידיהם, שמרו משמרת הקהלות מבית ומחוץ לבל תאנה אליהן רעה. כאשר שקמו היהודים על שמריהם ונחלתם שפרה עליהם, עבדו את ה' אלהי אבותינו בשמחה ובטוב לב, וישימו לבם להגות בתורתו ולשְׁנֵנָה לבניהם. בתי כנסיות, ישיבות ובתי מדרשות רבו כמו רבו; כל העם מקצהו, מנער ועד זקן הגו ושגו בתלמוד ונושאי כליו, והחרושים בגמרא ומפרשיה היה להם כל ישע וכל חפץ. כל איש אשר חננו ה' ברכוש, כיוודע ספר כאשר איננו יודע, קנו להם ש"ס ופוסקים לפַּאָר בהם את בתיהם, צדקה וחסד פרצו כנחל וכמעין אשר לא יכזבו מימיו, יריהם פתחו לכל אביון ורך, ומה גם לצעירים היושבים לפני ה' בבתי הישיבות; וכל אברך אשר היה לו לב מבין בתלמוד ולא היה צפון משבל במבאריו לא דאג ללחם, כי חותנו נתן לו ארוחת תמיד על שִׁלְחָנו, וינהל אותו ואת אשתו ואת בניו לכל צרכיהם. גדולי פולין וגאוניה מראשית מאת שבע־העשרה נודעו בכל תפוצות יהודה וישראל, ורבים וכן שלמים שְׁמֵי מעינם בלמודי הקבלה וקנו להם שם תפארת; אלה ואלה נודעו בספריהם הנכבדים אשר חִבְרו והפיצו בארץ. סוף דבר: היהודים יושבי אוקריינא, פֶּאָרְאָלִיא, ווּאָלִין, רוסיא־הלבנה, פולין וליטא „היו משוש לכל ארצות הגולה, בתורה כבוד וגדולה, ותר יחש המעלה“. אפס כמעט כל הגוי התלמוד האיריים עם הצעירים, אהבו אז רק להוליד חרושים תרשים לבקרים, שמתו כעל כל הון למצוא המצאות נפלאות, שְׁשׂוּ משנה שְׁשׂוֹן על פלפולים מבהילים, ויגילו על החלוקים כאשר יגילו שְׁבִי מלחמה בחלקם שלל, אך למצער שמו עיניהם אל מְהַרְת המדות ואל נְקִיז כפים במקנה וקנין; על כן נמצאו בעם גם אנשי תרמית אשר עשו עשר ולא במשפט, משיגי גבול „בחוקת היר“, מוסְרִים ומלשינים, אשר הרבו שערוריות בקהלותיהם, תָּלְלוּ שם ישראל וישימוהו לשמצה*); והרבנים המעטיקים חקר וצוללים בים התלמוד, לא מצאו ידיהם לִסְקֵל את כרם ישראל מאבני נגף, ולְשַׁרְשׁ את כל קוץ מכאיב וסלון ממאיר. ביתר שאת הִרְעו אז היהודים לעשות בְּדָבָר אשר נאותו להיות כלי חפץ בידי הפולאנים להרע

(* על עונותיהם האלה יעיד הגאון רבי משה רבקהש (באר הגולה) באמרו, כי רבים עשו עשר גדול כאשר הטעו את אינו ישראל, ולא השכילו לקדש שם ה' הנקרא עלינו. בעל פתח תשובה יגיד כי, גברה יד הקנאה מהמוני ישראל ושנאת חנם, וחלק לבם עתה יאשמו; ועל אשר גברו ידי המוסרים למעול מעל בה', בעלי לשון הרע, נעשה להם כתיבת. ומספר מעשה נורא שקרה בק"ק באר, אשר על פי המוסרות נתלה ראש הקהל ברחוב היהודים לפני ביתו, והתעוללו עלילות ברשע גם על האב"ד הגאון אשר הובא בטאמר קשה ומת באותה שנה בענין רע; והוא קורא על המוכסים אשר נתבלשו בתוך היורות את הפסוק כי בדבר אשר זרו עליהם (כדרשת חז"ל) ומצדיק עליהם את הדין הקשה, וגם הש"ך יקונן: הלא עד היום אני בגולה, ממעשי הרעים לא שבתו, ריב אחרים ומודם הייתי מגלה, וריבי לא רבתי) (הקדמה לסליחות).

להקאזאקים ולהבנותם, ולא זכרו את מצות חכמי התלמוד להזהר בקמן כבגדול, אף לא שוו לנגד עיניהם את עצבתם: „אל תהי בו לכל אדם!“ ועל כן בכל פעם אשר התקוממו הקאזאקים בהרב על לוחציהם הפולאנים הרבו לבלע ולהשחית גם ליהודים*). בימי קשר פאוליוק (1637) רצחו כמאתים נפש מישראל והרסו בתי כנסיותיהם, ובכל זאת לא לקחו מוסר מן הרעה המוצאת אותם, ולא התאמצו לשום עיניהם על דרכיהם, ולהשיב מעליהם חרון אף ההמון, כי אם התנחמו ואמרו בלבבם כי הרעות אשר השתרנו עלו על צוארם הבלי משיח המה; רבים חשבו את הקץ, ויחכו כי בשנת חמשת אלפים ארבע מאות ושמונה בוא יבוא משיח צדקנו — והנה שר משרי בא, הקיצו מועזי היהודים ונושכיהם, וגיבאו עליהם שנה אחר שנה צרות רבות ורעות מאין כמוהן.

§ 2 שנת ת"ח. כאשר קם והתעורר ההעטמאן באגדאן חמעלניצקי („חמיל“) לשפוך ועמו בהפולאנים, ירה חצי נקמתו גם ביהודים, יען כי איש יהודי (זכריה זאבילענסקי) ספב את העשק והחמס אשר עשה לו משאפלינסקי פקיד משיגירין, וגם אחד היהודים הביא את דבתו רעה אל ממשלת פולין, ויגל את סודו כי בא בכרית עם הטאטארים. ובכן גם בפולאנים גם ביהודים לא בא חמעלניצקי לנקום רק נקמת עמו ודתו, כי אם גם נקמת נפשו ונחלתו. ויהי בעברו בגרודי הקאזאקים והאכרים להעיר חמתם על הפולאנים עם עברתם, הכה בשוט לשונו גם את היהודים; ודבריו המעשים: „ראו נא הן הפולאנים מכרו אותנו לעבדים בידי היהודים האזורים!“ היו הים להפיח את להבת שנאתם לישראל מני אז. ויהי אחרי הכותם את צבאות פאטאצקי וקאלינאווסקי וישימום כעפר לרוש, נבה לבם בנצחונם הגדול, צהלו כאבירים והשתובבו משובה נצחת, וכפרץ מים זידונים פרצו עם המאטארים בערי קהלות ישראל: פערעיאסלאוול, באריספאָל, פרייאטין, לובין (Лубин), לאָוויצא, ושאר הערים אשר ממזרח להרניעפר (בין קיעו ופאלטאווא), וישושו ויבוזו, ויכלו כל חרונם וזרוגם ביתר שאת ביהודים עם לא עו, אשר לא עצרו כח לעמוד על נפשם או להמלט מתרב רעה ומכף עריצים, באכזריות רצה ונקם העמיקו שחתו, ויעשו מעשים רעים ונוראים אשר כל השומע תצלינה שתי אזניו. החריבו ערים רבות השמידו יהודים לאלפים, ולא שמו שארית ופלטה רק לאלה אשר באו למראית עינים בברית הפראוואסלאוויע לבעבור תהי נפשם לשלל, או אשר היו שבויי הרב בידי הטאטארים. הפראים האלה הביאו את שבויהם הרבים קרימה, ושמה פרו אותם יהודי טורציא, כי לא הרבו במחירם (ולפעמים מכרו נפש איש בזהב אחד פוליש או בעד אגורה אחת).

(*) כי חזון שוא וכזב כזה מצאו כתוב בזהר: „באלף שתיתאי לזמן ארבע מאות ותמניא שנין, יהיו קימין כל דיירי עפרא בקימהון, והיינו דכתיב בשנת היובל הזאת תשובו (ויקרא כה), כשיתלם הזאת שהוא הי אלפים ותים תשובו איש אל אחוזתו, אל נשמתן שהיא אחוזתו ונחלתו (מדרש הנעלם, בראשית פי תולדות דף קלט ע"ב), והשיך יאמר: שנת ת"ח אשר השבתי בא"ת יבוא אתן אל הקדש לפני ולפנים, נהפך כנורי לאבל ושמתחי ליגונים, ובשנת ת"ט שומר משמרת הקדש (הקדמה לסליחות); שנים אשר קייתי לגאולה, וימים מקדם חשבתי, בהם נפלה עלי חלחלה, ומשני ידו בדר ישבתי (סליחות), ועוד רבות כאלה בפי דורשי רשומות, אשר אחרי בוא הצרה נתנו סמנים אחרים: שנה לא טובה (ת"ח), הבלי משיח (ת"ח), יון וקדר כאחד (ת"ש).

כשלת אלפים איש מארבע קהלות (פּאָרָאָבִישְׁטֶשׂא ואחרות) נאספו יחד לקרם פני הרעה, ויתנו להטאטארים את כל רכושם והון ביתם בעד נפשם, ולא נגעו בהם לרעה, כי אם שלחום לטורציא, וגם אותם פרו שם אחיהם העברים כמִצְוָה, ובכל לב ונפש התנדבו לתת כפר נפש האמללים האלה. עדת קאָנסטאַנטינאָפּאָל שלחה צירי אמונים להאָללאַנדיא לקבץ כסף נרבות מאת הקהלות העשירות להיות לפדיון השבויים, וגם יהודי מצרים נתנו יד לפדות את בני בריתם מן השִבְיָה.

§ 3 החלל הגדול (ד' סיון). אמנם הצרה הזאת היתה רק כרץ מִבְּשָׂר לפני ההולכות אחריה. לְאִסּוֹן הפולאנים והיהודים יחד נָע בעת ההיא וולאדיסלאוו מלך פולין, אשר המעלניצקי נשא פניו מעט; היהודים בכו והתאבלו על מותו, מִדַּעַתָּם כי עתה תקום עליהם פעמים צרה ומִשְׁנָה שבר יִירָשוּ. והנה בימי בחירת מלך חדש אשר ארכו כששה ירחים (מה'ש מאי עד אָקטאבר), היו עיני אצילי פולין רק אל הבחירה והִסְבּוּ את לבם מכל הנעשה בארצם והוצה לה; וחמעלניצקי אשר למבראשונה התחפש כמבקש שלום עם הממשלה ויעמוד מלִהְלָחם עוד, מלא את ידי הקאזאקים לעבור במדינות פולין ולהשאותן. אז נפרדו הקאזאקים והיו להרבה ראשים ולאגודות אגודות, ופקידיהם בראשיהם (קריוואָנאַס, האָרקי, גוניה, נעבאבא, מִאָרָאָזענקאָ) כָּלָם אכזרים כחיתו טרף וצמאים לדם, חיי אנשים נחשבו כקש בעיניהם, ופניהם צהלו לראות את הפולאנים והיהודים מתענים ביסורים מְרִים, מתבוססים בְּדָמָם ומפּרַפְּרים בין החיים והמות. כמשלחת מלאכי טאול יצאו ברעם וברעש מִזְּנִים בכלי משחית ובמקלות חובלים וימהרו לשפוך דם כמים. כי גם כהניהם הפראוואַסלאווים העירו רוחם והסיתום להכרית ולהכחיד את הפולאנים ואת היהודים מארץ החיים, כל אחד מן הפקידים ותְּבָרִי המרצחים האלה הִרְבָּה לִבְלֹעַ ולהשחית ולעשות נְאֻצוֹת ונבלות איש על פי דרכו, מעשי רצח אשר יִעוּהוּ השומע והקורא יתחלחל ויתפּלֵץ. כשבועות אחדים אחרי הנצחון הראשון על שני שרי צְבָאוֹת פולין, בא גרוד קאזאקים וישימו מצור על נעמי רוב העיר, אשר נקבצו ובאו היהודים אל תוך חומותיה מערים הקרובות, והם עם יושבי העיר היו כשלת אלפים איש, ויסגרו את שערי המבצר בבריחי ברזל מפני הצר הצורך; אפס הקאזאקים חשבו מזומה ולקחו דברי סתר עם הפראוואַסלאווים אשר בעיר ויועצו לעשות במרמה, וילבשו בגדי פולין ויקרבו אל העיר בתרועה ובקול חצוצרות, או האיצו הנוצרים אשר בעיר ביהודים לפתוח את השערים למיודעיהם ואוהביהם הבאים לעזרתם, ומבלי דעת שמעו היהודים לקולם. אך כמעט באו הנוכלים העירה — והנה בלהה! כי התנפלו פתאם עם יושבי העיר הנוצרים על היהודים והשמידו כלם כאיש אחד ביסורים וענויים קשים כשאל. ההרג הרב והאֲבָדָן הזה היה ביום הרביעי בשבוע בעשרים לירח סיון. רב העיר הגאון הגדול (מִעֵטֶר ומִפָּאָר בכל טרע וחכמה ומופּלַג בחסידות ויראת שמים) רבי יחיאל מיכל בהנאון רבי אליעזר, ראה מראש את הסער הנורא המתחולל על בני עדתו, ויגל למוסר אונם להתחזק באמונתם ולקדש שם אלהינו, וישמעו לו ולא הפילו מרבריו ארצה; וגם הוא לא נִצַּל מן החרב החלל הגדול. בתחלה

חמל עליו אחד הקאזאקים וַיְחִיֶּהוּ, לבעבור יַעֲלֶה לוֹ מַטְמוֹנֵי מַסְתָּרִים וּאֲצֻרוֹת חֶשֶׁךְ, אֲךְ יוֹמִים אַחֲרָי אֲשֶׁר הִכְתָּה הַעִיר מִצֵּאוֹ תוֹפֵר מְנַעֲלִים ("רצען") בַּמַּחְבֹּאֵי בֵּית הַקְּבֵרוֹת וּיִרְצַחְהוּ בַּגְּרוֹן, וְגַם אֶת אִמּוֹ הִזְקְנָה, אֲשֶׁר אִמְרָה לִתֵּת נַפְשָׁהּ לַחַת נַפְשׁ בְּנֵה, הוֹרִיד בִּיגוֹן שְׂאוֹלָה. הַקְּאֻזְאִקִּים חָלְלוּ כָּל קְרָשֵׁי יִשְׂרָאֵל, וַיִּטְמְאוּ אֶת גְּשִׁיהֶם וּבְכוֹנֹתֵיהֶם. וְשֵׁתֵי עֲלֻמוֹת יַעֲפִיזוּ, אֲשֶׁר אָמְרוּ הַקְּאֻזְאִקִּים לְקַחְתָּן לָהֶם לְנָשִׁים הָעִירוּ לְמוֹת נַפְשׁוֹתֵיהֶן; לְבַל יִהְיֶה כְּבוֹדָן לְכַלְמָה בִּירֵי תוֹלְדֵיהֶן הַמַּתְעוֹלְלִים בְּהֵן: הֵאֱחָת קַפְצָה אֶל מִצְוֹלוֹת הַנְּהַה בַּעֲבֵרָה אֶל הַיֵּכַל תַּפְלֵתָם*) , וְהַשְּׁנִית דְּבָרָה בַּעֲרֵמָה אֶל שׁוֹבָה וְאוֹהֶבָה, כִּי לֹא תִירָא מְכַל כְּלֵי מוֹת וְאִם יִיָּרֶה בָּהּ כְּדוֹר עֲפָרָת לֹא יִרְעֶ וְלֹא יִשְׁחִית לָהּ, וְהַפְתֵּרוּ בַּחֲלֻקַּת לְשׁוֹנָה לְנִסּוֹת הַדְּבַר, וַיַּעַשׂ לָהּ כֵּן וְהַפּוֹל שְׂדוּדָה. אוֹלָם בֵּין הָאֲנָשִׁים נִמְצְאוּ אֲשֶׁר הִתְרַפּוּ בַּיּוֹם צָרָה וַיְבוֹאוּ לְחַסּוֹת בְּצֵל הַדָּת הַנּוֹצְרִית לְמַעַן לֹא יִקְפְּרוּ הַשׁוֹדְרִים אֶת הַחַיִּתָּם. וְגֵרֹוד קְאֻזְאִקִּים אַחַר תִּתֵּן יָד פְּקִידִם קְרִיִּי וּוְאַנָּס, שָׁמוּ מִצּוֹר עַל הָעִיר טוֹלְטְשִׁין. אֶל "נַעֲסַמְעֵרְאָו" מִבְּצָרָה הִתְלַקְטוּ שֵׁשׁ מֵאוֹת פּוֹלָאֲנִים וְכַאֲלֻפִּים יְהוּדִים; בֵּין הַיְהוּדִים הָיוּ אֲנָשֵׁי חֵיל (אוֹ אוֹלֵי נִסְכָּה בְּהֶם הַסְּכָנָה הַמִּרְחַפֵּת עֲלֵיהֶם רוּחַ גְּבוּרָה), וַיִּגְמְרוּ אֶמְרָ לְצִאת לְקִרְאָת נֶשֶׁק וְלַהֲלַחֵם בְּאוֹיְבֵיהֶם. אֲצִילֵי הַפּוֹלָאֲנִים ("הַפְּרִיצִים") וְהַיְהוּדִים תִּקְעוּ כָף וְנִשְׁבְּעוּ יַחַד לְסוֹכֵךְ וּלְגוֹנֵן עַל הָעִיר וְהַמְּבַצֵּר עַד תֵּם הָאֲחֵרוֹן בְּהֶם. וַיַּעַן כִּי הַקְּאֻזְאִקִּים וְהַאֲכָרִים לֹא יִרְעוּ עַד מָה מִתְּחַבּוֹלוֹת הַמִּצּוֹר, הַצְּלִיחוּ הַיְהוּדִים וְהַפּוֹלָאֲנִים הַנּוֹצְרִים לְצִאת כַּפְעַם בְּפַעַם וְלַהֲפִיל מֵהֶם רַב, אוֹ שָׁמוּ הַקְּאֻזְאִקִּים אֶל הָעֲרֵמָה פְּנִיהֶם, וַיְדַבְּרוּ עַל לֵב אֲצִילֵי פוֹלִין וְהַבְּטִיחוּם כִּי שְׁלוֹם יִהְיֶה לָהֶם וְלֹא תֵאָנֶה לָהֶם כָּל רַעָה, וְכָל מַגְמַתָּם רַק לְקַחַת נַקָּם מִן הַיְהוּדִים, אוֹיְבֵיהֶם בְּנַפְשׁ, וְהָיָה אִם יוֹאִילוּ (הַפְּרִיצִים) לְהַמְגִירִם בִּירֵיהֶם יִסּוּרוּ מֵעַל הָעִיר. הַפּוֹלָאֲנִים שָׁגוּ בְּרוּאָה וַיַּחֲלְלוּ אֶת שְׁבוּעָתָם, וַיִּצְווּ עַל הַיְהוּדִים לְהַתְּפַשֵּׁם אֶת אֲזִנֵּיהֶם וְלִתֵּת אֶל יָדָם כָּל כְּלֵי הַנֶּשֶׁק. בְּרֵאשׁוֹנָה אָמְרוּ הַיְהוּדִים לְשִׁלּוֹחַ יָד בְּפְרִיצִים הַבּוֹגְדִים וְלַהֲצַמִּיתָם, אֲךְ הִרְבּוּ מִטּוֹלְטְשִׁין כְּתָה בָּם, וְהוֹזִירוּ מַלְעָשׁוֹת כֵּן, פֶּן יַעֲכְרוּ בְּזֹאת אֶת שְׂאֵר הַיְהוּדִים, לְהַבְּאִישׁם בְּיוֹשֵׁב הָאָרֶץ, אֲשֶׁר אִם יִשְׁמְעוּ אֶת דְּבַר הַרְצָח יִקּוּמוּ לְהַבְרִית אֶת כָּל הַיְהוּדִים אֲשֶׁר בַּמַּמְלָכָה; וְהַשְּׁבַע הַשְּׁבִיעַ אוֹתָם לְהַקְרִיב אֶת נַפְשָׁם בְּגַלּל טוֹבַת שְׂאֵרֵי הַגּוֹלָה, יַעַן כִּי יֵשׁ תְּקוּהָ אוֹלֵי יִקְחוּ הַקְּאֻזְאִקִּים אֶת כָּל הוֹנֵם וַיִּגְיַעַם כֹּפֵר נַפְשָׁם, וַיַּעֲתְרוּ הַיְהוּדִים לַעֲשׂוֹת כְּדָבָר הַרֵב, וַיִּתְנַצְּלוּ אֶת כְּלֵי נֶשֶׁקָם מֵעֲלֵיהֶם וַיִּתְנוּם לְהַפְּרִיצִים, אֲשֶׁר פָּתְחוּ אֶת שַׁעְרֵי הָעִיר לְפָנֵי הַקְּאֻזְאִקִּים. אַחֲרָי אֲשֶׁר לְקַחוּ הַמַּשְׁחִיתִים הָאֵלֶּה אֶת כָּל הוֹנֵם וְקִנְיָנִם נִמְלוּ עֲלֵיהֶם שְׁתֵּי אֵלֶּה, אִם לַעֲבֹד בְּשִׁלַּח אוֹ לְהַמִּיר דָּתָם; אֲךְ לֹא אַחַד בְּהֶם נִרְצָה לְקַנּוֹת לוֹ חַיִּיו בַּמַּחִיר הָאֲמוּנָה. בַּעֲרֵב שֶׁבֶת קָדַשׁ בְּרִבְעֵי לַחֲדָשׁ תִּמְזוּ נִהְרְגוּ כְּאַלְף וְחֲמִשׁ מֵאוֹת יְהוּדִים לְעֵינֵי הַפְּרִיצִים הַבּוֹגְדִים; כָּלֵם נִשְׂאוּ לְבַבָּם אֶל כַּפִּים, אֶל אֵל בְּשָׁמַיִם, וּבְצִאת נַפְשָׁם הַשְּׁמִיעוּ קוֹל בְּרַמָּה: "שִׁמַּע יִשְׂרָאֵל!—וְאִהְיֶה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבַבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ!". רַק אֶת

(* בעל ספר "צוק העתים" יספר את המקרה הזה לאמר: ריבה אחת בעדי עדיים, נשבתה לרוק איש הבינוני, בקשה מאתו שיקרשנה בעתרים, בעבר הנהר במחולה המחנים, על יד הכומר הרובץ בין המשפטים; כאשר תולוכה בגשר המצלתים, קפצה ונטבעה כעופרת במים, שלא יחלל בה שם שמים!.

עשרה רבנים חיו הקאזאקים לבעבור יוכלו לקחת בעדם רב כסף מפודיהם. אכן על הפריצים בא מוסר כל המוסרים הפורצים גדר ומפירים ברית; כי אחרי אשר סר מעליהם צל היהודים ואין תומך בם, השתערו הקאזאקים גם עליהם וירצחוּם נפש, בהלעיבם בם לאמר, כי אין כל צדקה לבוגדים ומחללי שבועה לקוות ולבקש אמונים מוולָתָם. המקרה הנורא הזה הביא גם פרי טוב ליהודים, כי מן העת ההיא ומעלה עמרו הפולאנים לימין היהודים, לא הלק לבם ולא נפרדו מעליהם כל ימי המהומה והמלחמה הזעומה.

בעצם העת ההיא בא תְּכַר היידראמאקים תחת יד הָאָרְקִי פקידם ועשו הרג רב בקריה הוסי' ה, היא העיר הָאָמְעֵל (Гоміі-Гомель) אשר על נהר סָאָז' (Сожь), בקיעו, (בסמאראָדוב*) , בטשערנינאָו, בבארחין ובערים אחרות, אשר ממזרח להרניעפר וממערבו. ברבי יעי בתמוו, ביום המגפה בטולטשין, קרשו בני הָאָמְעֵל את שם המיוחד יותר משאר היהודים. בעיר ההיא היה „מבצר פּוֹל" על כן החישו ספלאם להם אל תוכו המון רב משאר הערים. כאשר לכד הָאָרְקִי את העיר לקח בראשונה שנים עשר אלף זהובים פריון נפשות היהודים, אחרי כן צוה להוציא אותם אל מחוץ לעיר, לפשוט את בגדיהם ולהציגם ערומים כיום הָאָרְקִי; הקאזאקים הקיפו עליהם מסביב בחרבות וברמחים בחניתות ובמקלות, והָאָרְקִי נתן לפניהם את דרך החיים אם יאבו בדת הנוצרית, ואת דרך המות אם ימאנו בה, ויקם הרב הגאון ר' משה ויחוק יריהם להקדיש יָשֵׁם ה' אלהי ישראל, או בחרו כלם במות והוצעו חללים, אנשים נשים וטף, כאלף וחמש מאות נפש, רק „איזה נערים משרתים" כחשו באמנות ישראל. הנשיא ירמיה ווישנעוועצקי אשר אור. כנבור חלציו בימי המבוכה והמבוסה וחשף את זרוע עוֹו ביתר עוֹ משאר בני גילו, להראות את הקאזאקים המורדים קשה ולהשיב להם כפרי מעלליהם, הנשיא הזה היה מנהל עוֹ ליהודים אשר בנחלותיו הרבות, ויגונן עליהם ביום עֵבְרוֹת גנון והציל. אמנם אף כי מצי מספר אנשי חילו היו גבורי כח ואמיצי לב והצליתו לְקָצוֹת בחברי הקאזאקים והאכרים, להכותם ולרדפם עד חרמה, אך בכל אלה קצור קצרה ידו לשום ברית ודלתים לזרם עריצים ושצף קֶצֶפֶס. קנאת האצילים בווישנעוועצקי היתה נסבה אשר לא בחרו בו להיות שר הצבא האחד על חיל פולין, כי אם נתנו את המשרה על שכם שלשה שרי צבאות: זאסלאווסקי ושני עוזריו קָאָניַעֶצֶפֶלְסְקִי וְאָסְמַרְאָרְאָג, אשר שלשתם לא היו מלמדי מלחמה וגבורי חיל, אשר על כן הָתַל בם חמעלניצקי, ויכנה אותם שמות בוו וקלון („Перина, Дѣтина, Латина"). אז חרה אף ווישנעוועצקי באצילי פולין אשר מאסו בו ובהליכות הכהן הגדול („Примаць"), אשר נהג את ממשלת פולין בימי „בין מלך למלך"—ויחדל מדאוג לטובת הממלכה, ודָאָג רק לנפשו ולנחלותיו. אפס גרודי הקאזאקים הרבים והעצומים, אשר נוספו עליהם גם יושבי הארץ הפראוואַסלאוויים, לחצו את ווישנעוועצקי להסוג אחר, ובהקָשָׁל העוזר נפל העוזר;

(* המאמר השמור בפיות זקני הדור: „כי מקיעונו הצא תורה ודבר ה' מסמאראדוב" וגם הנמצא בסדר תפלות להקראים, עליה יאמרו המושלים לאמר: כי מכיוב הצא תורה ואור". יעירו כי בשתי הערים האלה היו בימים מקדם יהודים רבים תושבי תורה והוגים בלמודים כמשפט הימים ההם.

עתה היו היהודים, אשר בסחו בגבורת ווישנעוועצקי והשליכו עליהם, בצרה גדולה. בשלשה לחדש אב נכבשה העיר הבצורה פולנאה לפני ההיידאמאקים, וישתערו יחד עם יושבי העיר הבוגדים, כשער קטב על היהודים האזרחים והנמלטים אל המבצר, והגירו על ידי חרב כעשרת אלפים איש. ביניהם היה גם המקבל רבי שמשון אַסטרָאָפּאָלי, אשר עם שלש מאות אנשים יראים וחסידים כמוהו לבשו תכריכים ויצאו נכונים לקראת מר המות; אך יהודים למאות באו בברית הפרא-וואַסלאוויע לבל יהיו כצאן מִבְּחָה. וישמעו שאר הערים את ספלת פולנאה והרג הרוגיה וירגזו מאד וחיל כיוולדה אֶתָּהֶם—ומגורתם באה להם. בכל המקומות אשר דרכו עליהם רגלי ההיידאמאקים מרגיזו אֶל, רמסו וטרפו, גם בלעו כתנינים את הפולאנים והיהודים. הבו אֶס על בנים, פני זקנים לא הדרו ועל נער ויונק לא חמלו. את מעזשיבאָזש תפשו בערמה והצטיתו וישיביה; בעיר באר עשקו ויבוזו את רכוש היהודים העשירים אשר בה ויהרגו כשלשת אלפים איש, וכן עשו לזאסלאוו (מאתים נפש) לאַסטרָאָה (שש מאות נפש), לקאנסטאנטין ישן (כשלשת אלפים נפש) ולשאר קהלות ישראל. אין קץ ותכלה לכל הרצח והתועבות אשר עוללו ההיידאמאקים ביהודים: ביורות וּבְדִידִים בשלו אנשים חיים, כרתו נתחי בשר מגופותיהם; הרסו בתי כנסיות עד היסוד, רמסו ספרי תורות, קרעו לקרעים ועשו מהם מנעלים לרגליהם ועורות לתפיהם, או שטחו אותם שְׂמֹחַ בחוצות ושחטו עליהם משפחות רבות; עזו נשים לעיני בעליהן, ובתולות לעיני אחיהן ואבותיהן, וכאלה רבות. נבלות היהודים היו משלכות ימים רבים כדמן על פני חוצות באין מִקְבֵר, ותהיינה לברות לכלבים, ולעוף השמים.

§ 4 שנת ת"ט. בהגנף הפולאנים שנית (על יד פילאווא) לפני המעלניצקי והחאן הגערץ ושגיא הכח, וחיליהם עם פקידיהם נסו מנוסת חרב בשבעה דרכים ונפוצו אל כל רוח, ולא מצאו את ידיהם להתאסף בלתי אם אצל חומת לעמבערג—באו השאת והשבר גם על היהודים, אשר ישבו רחוקים משרה המערכה ויחשבו כי שלום יהיה להם וחרב אויב לא תשיגם—כי לא היה מנוס ומפלט גם להם מן הקאזאקים הזאפּאָראָזשים ומפני החרב הנטויה החודרת להם. כל מלוא רִחָב הַמְּרַחֵק הרב אשר בין נגב אוקריינא ולעמבערג, במסלה העולה דרך דובנא רבתי (* ובראָרי, היה עָקוּב ומנְאָל מדמי חללי היהודים. גם הקראים היו למבוסה ולמשֶׁסָה, ומקְהֵלוֹתיהם המעטות בפולין נותרו אך אחד מעיר ושנים ממשפחה, ביתר שאת נִתְּבָה רעת הקאזאקים על קהלות הקראים בלוצק ובדרעזניץ; הקהלה האחרונה הלזו נשמדה כליל ולא נותר בה שריד; אוצרות הספרים אשר היו להקראים נשרפו באש עם בתי כנסיותיהם, על כן חסרה להם עתה בינה ורעת בלמודי הדת עוד יתר מאשר לפני—בבוא המעלניצקי וחילו עד לעמבערג הבצורה, עשה הרג ואברן ביהודים היושבים מחוץ לחומה וישרוף את בית כְּנִסְיָתָם, ואת העיר הנצורה רָוָה וישבור לה כל משען לחם ומשען מים, כי נתץ את הצינורות המביאות מים העירה, וימתו שם רבים מן העם ומן גדולי העדה ברעב ובצמא

(* העיר הזאת (וכן גם העיר בעלז) היתה בצורה ומגורה, ולא יכלו הקאזאקים להבקיענה, אך הרעב והמגפה הרבו חללי אדם בתוכה, כי לא יכלו יושביה לצאת מקירות החומה וחוצה.

ובדבר, אשר ארך שם שבועות אחדים והבריע אלפים למות. מלבד זאת נלחצו בני לעמבערג לתת כמעט כל רכושם („לערך מאתים אלף, ובהן כל כלי הקרש לערך שלשת אלפים זקוקים כסף, ובגדים וסחורות לרב“) פריון נפש יתר העם, ויסר חמעלניצקי מעליהם ויסע את חילו אל זאמושץ, למען יקרב אל ווארשא, מקום האספה לבחירת מלך חדש, להוכיח בחרב למי יאתה המלוכה. בעברו דרך העיר נארנאהל עשה בה הרג איום, אשר כמוהו לא היה עד היום הזה, חמשה וארבעים אלף איש הומתו ממותי יסורים אכזרים ועניינים נוראים, וביניהם היו כשנים עשר אלף יהודים. מן העיר הזאת נמלט ר' משה הכהן (תלמיד מטרש"א ואבי הרופא המפורסם ר' טוביה הכהן שהיה רופא בחצר הסולטן) ויברח למיץ אשר היתה אז לצרפת, ושם קבלוהו היהודים לרב עליהם (כאנאמסשריפט פאן גראטץ, 1872 יאנואר ז' 45). בין עלמות פגרי החללים נשארו בחיים נשים וילדים, אשר אבן עליהם הרעב להחיות נפשם בבשר אדם. וכן הצמיתו והכריתו בוולאך דאָווא, בשעברעשין ובטאמאשאָו ובשאר הערים. בין כה וכה פשטו ההיידאמאקים בוואָלין, בפאָראָליא וברוסיא המערבית, ויכבו את להבת שלהבת נקמתם בדמי אצילי פולאנים, כהנים קאטולים ויהודים לאלפים ולעשרות אלפים. אמנם בערים אחרות לבשו היהודים כלי מלחמה ונתלצו יחד עם הפולאנים, וזרועם הושיעה למו לגרש מפניהם את גרודי הקאזאקים ולהפיצם.

אחרי אשר נבחר יאהן קאזימיר למלך, וישלח דברו אל חמעלניצקי אשר צר על זאמושץ, עזב את העיר הזאת אחרי אשר לקח מן היהודים ארבעה ועשרים אלף זהובים פריון נפשם*) ויעזוב את המדינה אשר נהיתה לגלים, למעי מפלה ולגיא תבונה, וישב אל אוקריינא בגאון נצחונם. כאשר מהרו מלאכי גוים לקדם פניו, וגם צירי מלך פולין באו להתיצב עליו ולכרות אתו ברית שלום, אז לא שכח מלהוכיח בין האפנים אשר שם לפני הצירים: „לבל יראה ולבל יפצא בכל מקום מושבות הקאזאקים בית תפלה לקאטולים וכל יהודי“. הצירים לא יכלו להחליט מסנו את אפני הברית, והוא גם הוא נער במ, וישפוך עליהם עזוז עברתו, על כן חרדו לשוב וידיהם לא עשו תושבה. והנה היתודים אשר חשבו כי חמעלניצקי ישלים עם המלך ותקי הרוחה, ונאלו לשוב אל עריהם ואל בתיהם, היו עוד הפעם למרמס ולאפדן; כי התגודרו הקאזאקים שנית ויעלו כשואה על הערים לבלע ולחבל חבל נמרץ. ככה אבדו בעיר אוסטראה רבים מאצילי פולין והיהודים שנית. אחרי אשר נגף יאהן קאזימיר וחילו לפני חמעלניצקי, ודבר שלום ובאראָו יצא למענהו, קים קאזימיר והחליט את התנאים אשר ערך לפניו חמעלניצקי בספר, ושם נאמר גם על אדות היהודים: „בכל המקומות והערים, אשר הקאזאקים נתתים ומתגוררים שם (לאמר: הוסיא המערבית, אוקריינא, וחלק ממדינות קיעו ופאָראָליא) אסור לאיש יהודי להיות שם בעל נחלה, מוכס או גם להתגורר בה“ (Co6p. rp. III c. 453.)

*) יש מסופרי ישראל המעידים, כי הקאזאקים עזבו את זאמושץ יען כי דרך כוכב כמראה נחש (כוכבא דשביט) על פני הרקיע ממעל לעיר הזאת, וינחשו ויאמרו: כי רעה נגד פניהם וישובו לדרכם.

§ 5 ועד הרבנים בשנת ת"י. צום ד' סיון. אף כי שלום ובקראו לא הפיק רצון הפולאנים והקאזאקים גם יחד, ואלה ואלה חשבו מחשבות להפר את ברית המנותח לעת קצוא תואנה ופתחון פה, בכל זאת נחה שקמה הארץ בשנת וחצי שנה, וגם היהודים ישבו להם בשלום. בכל המקומות אשר נתנה רשות ליהודים לגור בהם, שבו הבורחים והנמלטים אל עריהם; וליהודים אשר קבלו עליהם על דת הנוצרית באונם, התייר יאהן קאזימיר לשוב אל עמם ולעבוד את אלהי אבותיהם באין מפריע. על כן נסו רבים מן היהודים האנוסים, אשר ישבו בין הפראוואקסלאווים, אל טבור ארץ פולין, לבעבור יוכלו להשליך את עבותות הדת, אשר שמו עליהם מבקשי נפשם בזדע הַמָּסִים; וכן עשו גם הנשים אשר לקחו להם הוואפאָראָזשים ביד חזקה. רבות מאות ילדים קטנים ובחורים, אשר אבדו להם הוריהם וקרוביהם, ומבלי משים גרלו על ברכי הדת הנוצרית, השיבו אותם היהודים אליהם, ויתאמצו לדרוש ולחקור מי ומי היו אבותיהם ומשפחותיהם, ויכתבו את ספר יחושם על גליון קטן תתום בצרור („קסיע“) ויתלוהו על צוארם, למען ידעו בבואם באנשים להוהר מן העריות האמורות בתורה, ולא תסמא הארץ. בשנת ת"י אחרי חג העצרת היה ועד הכלל בלובלין מרבנים ופרנסים הקהלות; העבודה היתה רבה לפניהם עד מאד, וברי עמל מצאה ידם לחבוש מזור ולהעלות ארכה ומדפא לכל המכות הגדולות והנאמנות אשר הכו עם ה'. נשים עבריות לאלפים לא ידעו אם בעליהן ירדו דומה או נשאו בחיים וסובבים על הפתחים להשתחוות לאגרות כסף ולפת לחם בארץ המזרח (טורציא) או בארץ המערב (גערמאניא), ויש אשר ידעו כי מתו בעליהן, אך מאשר לא ילדו להם בנים נאלצו לשמור את אחיהם, אשר נעלם גורלם גם הם, וכאלה ענינים רבים ושונים אשר יסודתם בתורה ובתלמוד. לכל אלה וכאלה תקנו רבני הַעַד תקנות טובות ומועילות. הרב האברך הגאון רבי שבתי כהן (ש"ך) העיר את הרבנים לקבוע את יום העשרים בחדש סיון ליום צום ותפלה ואבל גדול ליהודי פולין, יען „כי יום זה הוא תחלה לגזרות ומכאובות וחלאים רעים ונאמנים, וגם הכפלו הצרות וקלקולים מקלקולים שונים, כי גם גורת תתקל"א היתה ביום ההוא ובאותן הזמנים, וגם כי יום זה לא יארע בשבת קדש בשום פנים, על פי קביעות הלוחות אשר בירדנו מתוקנים“. הרב הישיש רבי ליפמאן העלער סקראקאוו בעל תוספות יום טוב, הרב רבי שבתי הורוויץ מפאָזנאן, והרב רבי שבתי כהן חברו קינות וסליחות לצום ד' סיון, לתנות ולקשור מספד ביום תרון אף ה', וכן חברו עוד אנשי שם וסופרים סליחות ותחנונים ליום הזה. והנה אף כי בשנות הרעה אבדו מתוך הקהלות גאונים רבים וראשי ישיבות, כמו הגאון הגדול רבי יהושע (יושיע) ר"מ ואב"ד דק"ק קראקאוו, הגאון הגדול רבי נפתלי ר"מ ואב"ד דק"ק לובלין, הגאון הגדול האברך רבי שלמה ר"מ ואב"ד דק"ק סאטאנוב (בן המקבל „מגלה עמוקות“) ועוד רבים זולתם. בכל זאת זכה לשם ושארית יותר מכלם, הרב רבי יחיאל מיכל מנעמרוב; ואם גם נשכחו רפי הסליחות ונסתרו מעיני דור האחרון, הנה לא תמוש מפיהם תפלת „אל מלא רחמים“ לזכר נשמת רבי יחיאל, הנקראת בשברון לב בכל בתי תפלת ישראל.

§ 6 משנת תיא עד תיח . כעבור שנה וחצי השנה , חלפה ועברה המנוחה והמרגעה , ותפרוץ שנית המלחמה בין ממשלת פולין ובין הקאזאקים (בראשית שנת 1651). המעלניצקי התנפל עוד הפעם על ערי פולין ויעש כלה גם בקהלות היהודים אשר נאחזו בהן . האמנם בפעם הזאת לא העצים מספר הרגיו כבראשונה , יען מלבד שמעטו היהודים האומללים , וגשאריו מעט מתרבה ; עוד למדו בשנות רעה וַחַמַּת המציק את יריהם לקרב ואצבעותיהם למלחמה , וַחַלְצוּ מקרבם נדוד אנשי חיל להלוות אל חיל יאהן קאזיסיר . ויהי כאשר נשברה חרב הקאזאקים על יד בערעסמטשקא , וחמעלניצקי נאנס לקבל את אפני השלום אשר הפץ במ המלך (סענטיאבר 1651) זכר ולא שכח הוא ויועצו את טובת היהודים האמללים , ויכתוב גלוי וספרש בספר הברית , כי הרשות והמשפט ליהודים לגור באוקריינא , לקחת נחלות ולהיות מוכסים כבראשונה . אולם גם ברית בעלמא צערקאוו היה כחלום מהקיץ — תמעלניצקי נאות אליה רק בעת צרתו , וכאשר קָוַח לו מעט הוסיף לנרות מדון , להרגיו את ערי פולין ואת היהודים בתוכן . ובראותו כי נוחלה אברה תקותו מן השאטארים , אשר נהפכו לו כקשת רמיה , הפציר במלך מאַסקווא , באלעקסעי מיכאילאָוויטש לפרוש כנפיו על רוסיא הקטנה ; ואחרי אשר נשבעו בני רוסיא הקטנה לאלעקסעי (תי"ד) יצא בראש חילו להלחם עם פולין . והנה אם בשנתיים ימי המרד הגדול התריבו הקאזאקים יותר משלש מאות קהלות גדולות בישראל — לא בא עוד הקץ לצרותיהם ותלאותיהם , כי לרגלי מלחמת מאַסקווא בפולין (תי"ד ותט"ו) נגעה הרעה גם עד נפשות היהודים היושבים בשאר מדינות רוסיא המערבית ובלויטא . קהלת ווילנא הגדולה והנכבדה היתה לשמה ולקרית תהו , על יד ההרג וההרס אשר עשו בה חיל מאַסקווא , ורבים עזבו את העיר בחפזון ובבהלה להמלט מן המהפכה והתוכחה (יום ד' כ"ג תמוז שנת תט"ו) . כאשר נוסף קארל העשירי על אויבי פולין ויעבור על פני פלה בסערה וסופה ובורוע חשופה , באו גם קהלות ישראל בפולין הגדולה והקטנה (מפאָזנאן עד קראקאוו) במועקה ובצרה גדולה , וישתו וימצו את קבעת כוס התרעלה . כמה וכמה קהלות נחרבו ובתי כנסיות נהרסו (תט"ו) ורפו חללי ישראל עד למאד ! גם יתר הפלגה הנשארת ליהודים , מן הקאזאקים , חיל מאַסקווא והשווערים , היתה לבו ולמשסה , להרג ולכליון חרוץ, בידי הגענעראל הפולאני טשארניצקי (Чарняцкий) אשר נואל לטפול עון אשמה על היהודים כי ידם היתה עם השווערים , ותמך כאש עברתו על קובלין , מעזעריטש , וורעשנא , לונמשיץ , קאליש וערים קטנות לרב , ויקדישם להרג ולאבדן (מפסח עד יו"כ שנת תט"ו) . גם הפולאנים העסיקו שחתו ליהודים ושאלו חמאוו ; באזריות חמה הרסו בתי כנסיות , קרעו ספרי תורות ולא חשכו ידם מכל תועבה . ממלכת פולין דמתה בימים ההם לשרה לחם וקמל מלא דמי אדם , אשר עליו רגשו והתנועשו , גדודי הקאזאקים , חיל מאַסקווא , חיל פרוסיא וחיל נשיא ויעבענברגען , וכל החילות האלה הבו והשחיתו ביהודים ויאכלום בכל פה . רק הנשיא הגדול מבראנדערבורג חמל עליהם כמעט , ויתן להם חנינה . והנה לז גם נחלים , כי הסופרים האומרים : כי במשך ימי המבוסה , משנת ת"ח עד תי"ח , אברו מן היהודים שש מאות אלף משפחות ,

הפריוז על המספר יתר מדי; ואמנם בלי תפינה נפלו מהם כמאתים וחמשים אלף נפש. מן העת ההיא ומעלה ירדה פולין פלאים, ותחדל מהיות עוד ממלכה אדירה וכבירת כח, ובנפלה ירד אתה גם עֶשֶׂר כבוד יהודי פולין ויקר תפארת גדולתם. השרירים אשר שררו בארץ ההיא מִצּוֹ וישחו והיו בעיני ובחסר כל, וְאֻזַּלְת ידם להתחילף כח ולחדש ימיהם כקדם. הריש והמחסור הלכו הלוך וגבור, עד כי היהודים אשר נִשְׁאָם הרוח להתגורר בנבולות פרוסיא, היו לשכירי יום, ויעבדו בְּשָׂדוֹת הנוצרים בְּיָהֶם.

§ 7 נדחי יהודי פולין. כאשר בימי גְרוּש היהודים מספרד ומפּאָרְטוגַל נפגשו בכל ארצות תבל את נדחי יהודי ספרד, כן גם אחרי מלחמת הפולאנים עם הקאזאקים ועם מֶאָסְקוּוּא, נמצא פליטי פולין אשר התמלטו מנחלי דם, מִלְחָמוֹת אש, מזלעפות רעב ומקטב מרירי, לבוא להתגורר בארצות רחוקות; או אשר הובלו בְּשִׁבִית הטאטארים ונגאלו על אדמת נכר מאת אחיהם, רחמנים בני רחמנים, והנם נעים ונָדִים למצוא מחיה לנפשם הרעבה והעיפה, הנדהמה והשוממה. לפאת מערבה עברו הגמלטים דרך דאנציג וחבל הוויסלא אל האמבורג, ויסעו לאמשטרדם, ומשם נשלחו לִפְרָאנקְפֹּרְט דמיין ולשאר הערים אשר בחבל נהר ריין. שלשת אלפים יהודי ליטא באו באניות לטעקסעל אשר בניעדערלאנדיא, ואחיהם שמה קבלום בסכר פנים יפות. לפאת דרומה ברחו רבים למֶאָרְאוּוּיָא (בְּאֶהֲרֵעֵן), בְּאֶהֲרֵעֵמְיָא (בְּאֶהֲרֵמֵעֵן) אוסטריא, ווענגריא (אונגארען), ומשם נדרו הלכו להם לאיטאליא. השבוים בידי הטאטארים נישבו במדינות טורציא, ומקצתם נפזרו גם אל מדינות בערבועריא באפריקא, בכל המקומות אשר הִגְלו שמה נדחי פולין וליטא, פתחו להם אחיהם את דלתיהם וידיהם בלב טוב ובאהבה רבה, ויכלכלום וילבישום ויתמכו בהם בכל כחם. קהלות איטאליא הפליאו צדקותיהם והגדילו חסדם עם הגולים עד מאד; עדת ליוואָרְנָא שמה לה לחק בעת ההיא לתרים מכסף הכנסותיה ארבע הַיָּדוֹת מן המאה להיות לפדיון נדחי פולין (שנת תמ"ו), ולכלכל את העניים המרורים האלה. גם קהלות אשכנז ואוסטריא עשו עמהם חסד וצדקה למכביר (*), אף כי גם הם ראו עֵינֵי ויגון במלחמת שלשים שנה. — בין נדחי יהודי פולין היו גאונים ורבנים גדולים אשר ישבו על כסא הרבנות בקהלות נכבדות בארצות גלותם (**), או יסדו ישיבות והיו שם למלמדים ומרביצי תורה בישראל — אשר על כן החלו לצאת גם רבים מיהודי אשכנז, איטאליא ופּאָרְטוּר־גאליא בעקבות הפולאנים המתגוררים בהם, ובהליכות למדינהם והגיגיניהם. כמהם הגו ושטו עד לבלי די בתלמוד ובפוסקים והרחיקו מעליהם את למודי החכמה וההגיון בכתיבי קדשנו לארך ימים.

(*) אמנם מספר נדחי פולין היה רב מאד, עד כי נלחצו קהלות אשכנז ועוד קהלות אחרות להוציא מן הכסף הנקדש לעניי ירושלים, להשביע לחם את הגרים ולכסות מערותיהם, ועל כן היו עניי ירושלים, המצפים רק אל גבות יהודי חוץ לארץ, בצרה גדולה, ורבים מתו ברעב. בגלל הדבר הזה שלחו שליח מיוחד (ר' נתן שפירא הירושלמי) לאיטאליא לקרוא משם בקול תאניה ואניה לכל היהודים שבגולה לחום לחמלה על עניי ירושלים, מן יסופו כלל כאיש אחד ברעב. (***) רבי אפרים הכהן ורבי שבתי הכהן ישבו לכסא הרבנות בארץ מאראוויא, ר' משה רבקש (בעל באר הגולה) באמשטרדם, רבי שמואל אהרן קיידאאווער (מהרשק) בִּפְרָאנקְפֹּרְט דמיין. רבי משה כהן מוילנא כמעץ, ועוד רבים כאלה.

פרק מה ההשכלה ואנשי השם בימי אלעקסעי מיכאילאוויטש .

§ 1 חכמי קיעוו במאסקווא . ראה ראינו כי עוד בימי מלכות מיכאל פֶּדֶרְאָוויטש התבוננה הממשלה כי נחוצה לה ההשכלה , וכי רק קִרְבַּת הרוסים לבני הנכר תוכל להביא אל ארצם את החכמה ותרשת המעשה ; בימי אלעקסעי נגלה ונראה חסרון ההשכלה עוד ביותר עז . כמעט עלה המלך הזה על כסאו , ויגורו העם ויצר להם פן ימיר את המנהגים הישנים בחדשים הבאים מארצות הנכר , כי בהם תִּבְּזוּ הבִּיאָרִין מאשוועעוו-אוהבו ואתבו בעודנו בְּאֵבו , אך התמורה הזאת לא נהיתה ; כי לא באה עוד עֶפְתָּה , ורק התעתדה מעט מעט לצאת מדבר שפתים לפֶּעֶלֶת אדם . לב הרוסים היה חרד מאד אל טהרת הדת היונית , וייראו פן בקחתם את החכמה והמדע מידי בני אירופא המערבית , ידבק בכפם מאום מרעותיהם באמונה ודת — והיו חסאים . על כן פָּנּוּ בראשונה אל אחיהם בני אמונתם , אל חכמי רוסיא המערבית , אשר בה כבר הכתה ההשכלה שרש בגלל דברי ריבותיהם עם כהני הקאטולים . והנה עתה כאשר נספחה רוסיא הקטנה אל מֶאֶסקווא , וחכמי האקאדעמיא הקיעווית , כלו את מלחמתם וריבם עם הקאטולים מנדיהם ולוחציהם לפנים—כי בחסותם תחת כנפי מלך פראוואַסלאווי , לא יראו מהם ומהמונם—נקראו רבים מהם מֶאֶסקוואה לְשֵׁרֵת את ההשכלה , לעשות מלחמה חדשה עם האֹלֶלֶת (небѣжество) ולעורר חניתם על הראסקאָלניקים עוכרי דתם . ובדבר הזה הברה רוסיא-הקטנה אל אחותה הגדולה , לא בזרוע הנמשלה לבד , כי אם גם בעבֹותות הַשִּׁבְלֵי וְדָוַע . חכמי קיעוו בבואם מֶאֶסקוואה , הסירו את ההשכלה הוויזאנטית מגבירה , והמירו את כבודה בתבנית ההשכלה הפולאנית , אשר מלאה גם היא כל חסרונות ההשכלה הראשונה ומגרעותיה . יען כי שאלה לה גם היא רק את למודי החכמה הקולעים למטרת הדת והאמונה והמחויקים בעוֹן , ואת השאר החרימו , אך לא שמו לב אל כל פרי חמד ונמעי נעמנים אשר הולידה והצמיחה חכמת אירופא בשנות מאות שש העשרה ושבע העשרה . חכמי קיעוו הכתנים אשר זה ימים רבים ערכו קרבות את הדת הקאטולית בחרב פיהם ובקסת הסופר , למדו לשונם דרך בעלי הַבְּרִשׁ ("Схоластики"), בשנות הַבְּיָנִים (*), האוהבים להרכיב את למודי הפילוסופיא בלמודי הדת ולעשותם כמרקחה , וזה משוש דרכם להרבות בדרושים פְּחָשִׁים ובפלפולים גְּפְּמָלִים , לשוֹמֵם ליסוד מוסד ולבנות עליהם היכל הדת והאמונה . הם לא יתורו אחרי מוצא עניני פְּחָקֵרֵם ומקורם , לא יביאום בכור בינה יִשְׁרָה לְצַרְפֵּם , ולהבריל בדעת בין האמת והנכוחה לעֶקֶשׁ ונלוז , כי אם בכח שִׁפְתָּיִם ובחכמת הַדְּבָר והַנִּבְיָה לבד יחרצו משפטם להימין או להַשְּׁמִיל ; כל הגיוניהם ומשפטי פיהם הוציאו מלבם ברב כח ובתחבולות .

(* השם סכאלאסטיקא לקוח משם "schola", ברומית, הוראתו בית-המדרש . תכלית הלמוד הזה ומטרתו לחבר יחד את הפילוסופיא האריסטוטעלית עם עקרי דת הקאטולית . לדבר הזה לקחו להם לעזר את חכמת הווכח (דיאלעקטיקא , מפעל רומי dialego אתוכח) ויכווננו להם שטה שלמה אשר על פיה הוכיחו , כי רק הקאטוליעיזמוס תנחיל לאדם חיי נצח . הסכאלאסטיקא נוסדה עוד במאת היא , ובמאריז הוכן לה בית מדרש אשר נהרו אליו תלמידים שחרי דת מכל קצות אירופא , והיעוואיסים הביאו אותה אתם ארצה פולין .

והדרשות אשר הטיפו באוני קהל ועדה, נעשו במלאכה ולא בחכמה, כחרש עצים אשר דרושים לו למלאכתו מחוגה, שרר, פשור, מקצעות ומגרה, ורק בהיותם בידו יפעל בורוע כחו ויוציא כלי למעשהו; כן גם הסכאלאסטיקים בבואם לשאת מדברותיהם להלל ולפאר מפעלות הגדולים בארץ, או לשום פתלה ודפי באיש, ערכו לפניהם את שבע השאלות: מי? מה עשה? איה? עם מי? למה? איך? מתי? ועל פיהן העתירו דבריהם והכבירו מלין במליצה חידות ובמשלים הרבה, מסגולות החיות, העופות, הצמחים והאבנים. המשלים הרבים האלה נאספו כעמיר גורנה אל ספרי קהלת (сборника), וכל המטיפים השפיקו בהם ויקחו להם מכל אשר בחרו לתכן הדרשה. בספרים אשר נכוננו לתלמידיהם ערכו לוחות המלות, לתהלה ולתהלה, לאהבה ולאיבה, לכעס ולרצון, לשבט או לחסד, והחניכים שגנו אותן בפיהם לזכרון, לבעבור יפארו בהן את רעיונותיהם לעת מצוא; כאשר נשאו קינה על מת לא דרשו אחרי הליכות חייו, ולא את מעשיו לקחו לאבן פנת מאמרם, כי אם דברו גבוהות ורמות אשר דבר אין להם עם המת, וכל ישע והפיץ לבם היה להתהדר בנעימות המליצה ובדגור היפה לבר, כאשר יורו השמות אשר נתנו לספריהם: „פנינים יקרים“, „גן עדן הרעיונות“, „חצוצרות המלות“, „מפתח התבונה“, „שמים חדשים וכוכבים חדשים“, „חרב האמונה“, „גנת אגוז“. מלבד זאת הנה בחרו כל הסופרים, למקמנם ועד גדולם, לכתוב בחרוזים ולתפר שירים שקולים במספר התנועות; וגם אשר לא נחה עליהם רוח השירה מעולם, הלאו נפשם והוגיעו כחם להרים קול רנה וזמרה, ויכתבו דברי שיר גם על ענינים רקים, אשר לא יסכנו לעורר רוח השירה, כי כן הרגילו אותם מוריהם ומלמדיהם בבתי הספר.

§ 2 שמעון איש פאלאצק. בחיר החכמים הקרואים מאסקוואה, היה הכהן הגויר שמעון איש פאלאצק (Симеонъ Полодскій), הוא ירה שם אבן פנתה, וילמדנה גם ליורש העצר פאדארא אלעקסעוויטש, אשר נתן על ידו לתנכו ולהורותו דרך תבונות. שמעון היה משיכל בדיעות שונות, איש לשון, מליץ ומשורר, וקדע להתהלך עם בני מרום עם הארץ והחרוים ולמצוא בעיניהם חן וחסד; מבלי מנוח ובאין הפוגות חבר דרשות גדולות ומאמרים רבים, והוציאם לאור בבית הדפוס אשר יסד בחצר המלך, הוא ערך דברי ריבות עם הראסקאלניקים, ויסקרם למשפטם בספרו „מטה משפט“; כתב שירי תהלה בתרוזים, וגם את הלוח לחרשי השנה (мѣсяцесловъ) פאר בתרוזים; חבר ספרי חזיונות ושעשועים, אשר לקח תכן ענינם מכתבי הקדש („גבוכדנצר“, „בן סורר“, וכאלה), אפס יען כי לשונו בלולה במבטאים פולאנים למכביר והחרוים נקראים בכבודות, לא אהבו העם את חזיונותיו ולא נפוצו בקרבם. העתיק ספר תהלים בשירים חרוזים ושקולים, ומספרים חדשים גם ישנים בלשונות שונות אסף וקבץ את חקי הצדק, משלי המוסר והספורים המדברים על אדות הצדק והרשע, המוב והרע—וכל אלה תרגם רוסית בשירים ובחרוזים „למען יתפשו את הקוראים בלבם וימשכום בחבלי נעם המליצה להגות בהם ולשננם, ולמען יוחקו בזכרון הקורא למשמרת עולם. בכל הספרים השונים אשר עשה שמעון שורר הרעיון: כי נחוצה מאד ההשכלה לעקור משרש את מנהגי

הסכלות ואהבת העם לדברי הבל ומעשי תעתועים, אשר תנחלו להם מימי עולם ובמשך שנות מאות החזיקו כם באהבה נצחת; ובדרשותיו ירחיב פה ויאריך לשון על דבר החנוך ואמונת ההבל, ועל הנדחים הנבדלים מעל שאר אחיהם הרוסים. את כל אלה ואת ידיעת הלשונות הורה גם בתצר המלך לבניו מקשיבי לקח ודעת. האצילים והאפרתים בימי שמעון לקחו להם את הליכות חצר המלך למשל, והחלו גם הם לתנך את בנייהם במעגלות ההשכלה וללמדם לשונות זרות, ועל זאת רמו הפּיטן הזה באחר משיריו החרווים לאמר:

וַיְהִי בְצַרְפַּת מֶלֶךְ יִקְר בְּאִישׁוֹן, וַיִּשְׁמוּ לְתַפְאֲרָה פְּרָאנְצִיֶּסְק
הָרֵאשׁוֹן; וַיַּעַן כִּי הוּא אָהֵב חֻכְמָה מְעוּדוֹ, וַיִּדְרֹשְׁנָה בְּכָל־
נַפְשׁוֹ וּמְאֹדוֹ, (אֵף כִּי אֲבֹתָיו בָּזוּ אֶת הַמְּדַעִים, לְבָם נִהְגוּ
בְּסִכְלוֹת וַנְדָמוּ בְּפְרָאִים), מִהָרֹג גַּם בְּנֵי הַשְּׂרָרִים וְהָאֲצִילִים,
לְרֹדֵף חֻכְמָה וְלַהֲמַנּוֹת בַּמִּשְׁבִּילִים. כֹּה הִחְרוּ לַעֲשׂוֹת בְּכָל
עִיר וּפְלָאָה, לְמַצּוֹא חֵן וְחֶסֶד לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ. חֻקוֹת עוֹלָם בֵּין
בְּנֵי אָדָם יִשְׁתַּמְרוּ, אֶת הַפּוֹזֵב בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ, גַּם הֵם יִבְחָרוּ;
אֲשֶׁרֶיךָ אֶרֶץ שְׁמַלְכֶךָ עֲשֵׂה צֶדֶק וּמִישְׁרִים, לְתַקֵּן כָּל־עַמּוֹ
הַזְּקֵנִים עִם הַזְּעָרִים! .

החכם הזה היה כנוכח השחר המבשר צאת השמש ואותה לא יראה. כל ימיו נחר גרונו מקרוא אל הרוסים בשם ההשכלה, והתאמץ לפנות דרך לפניה, אך הוא לא ידע דרכה ולא הבין את מקומה.

מלבד שמעון הפּאֶלְצֶצְקִי נודעו לשם ולתהלה החכמים הבאים מקיעוו:
עֵפִיפְאֵנִי סְלָאוּיִנְעֶצְקִי (Славинецкій), אשר היה ראש חברת החכמים הנוסדה
בבית הנזירים רטישמשעוו (4 §), והוא תָּדַשׁ את המנהג העתיק לרוש בבתי
התפלה, אשר חדל מהתהלך במאת שש העשרה מחסרון כהנים משכילים, ותחת
רָדְשֵׁת הכהן נהגו לקרוא פְּרָשָׁה מספרי אבות הכנסיה. שמעון פּאֶלְצֶצְקִי חֻק בירי
סְלָאוּיִנְעֶצְקִי המתרש, ודרשות המטיפים פרצו בארץ. סְלָאוּיִנְעֶצְקִי ידע הישב את
שפת יוֹנִית העתיקה, וקרא ושנה ספרי חכמה לרב. הוא היה בין המתקנים
שגיאות ספרי העבודה והדת, והחל לעשות העתקה חרשה לספרי הקדש בעזרת
חבריו (*), אך קדמהו המות כאשר השלים רק העתקת ספר הברית החדשה
וחמשה חמשי תורתנו הקדושה. מלבד אשר תָּרַגַּם לרב מספרי אבות הכנסיה,
הנה העתיק גם ספר חכמות ולמודיות: „ספר משפטי האזרחים” מאת קורא הדורות
היוני פּוֹקִירִיד (Покиридъ) „על דבר תָּרַגַּם מֶלֶךְ אַנְגְּלִיא” (קארל הראשון) „ספר
מחקרי ארץ ושמים”, ספר המלים יונית סְלָאוּיִת ורומית, וספר אוצר השרשים
לחוקרי לשון, ותהו פְּעֵלַת סְלָאוּיִנְעֶצְקִי גדולה מאד ונכבדה על השכלת האמונה
ולמודיה. כן יצא שֵׁם הכהן הנזיר סְלָאוּעֶסְמֶר מערוויעדעוו (Медведевъ), תלמיד

(* ההעתקה הסְלָאוּיִת מספרי הקדש בשפת יון נדפסה ראשונה במאסקווא בשנת 1663, על פי תנופה אשר היה בירי הנשיא קאנסטאנטין אסטראושסקי.

שמעון הפּאָלָאָצקי, והוא ידע עד היסוד את שפת רומית, ועל כן לחם את לוחמיה האומרים כי היתרון לשפת יוון, ורק לה יאות משפט הבכורה בבתי הספר. מעדוויעדעו הלך בכל ספריו בעקבות מורו ומלמרו, ובני דורו גדלו ורוממו את חכמתו ושכלו החרוץ. — על אדות דברי ימי רוסיא במלכות אלעקסיי נכבר ספר הארצן מאיר בער ציר האימפּעראטאָר האוסטרי, ויהי במאָסקווא בשנת (1661). אפס נעלים ויקרים ממנו ספרי קאָמאָשיחין וקריושאניטש (Котошихинъ и Крижаничъ). אשר נדבר בהם בפרק נ'.

והנה אף כי שמעון הפּאָלָאָצקי ותלמידיו עם כל עדת הסבָּלָאָסקים, לא הרחיבו את גבולות החכמה, ולא גלו דברי אמת וקשט אשר לא נודעו מראשית ומלפנים, בכל זאת הביאו בלב העם אהבת החכמה ומורא כבודה, וגם ערכה גדל בעיניהם, תחת אשר עד ימי החכמים ההם פָּחשו בה ויאמרו לא היא.

§ 3 ארדין נאשטשאקין. בין העוזרים לאלעקסעיי מיכאילאָוויטש להכין לב העם ופקידי הממשלה אל התקונים, הבי נכברים אָרדין־נאשטשאקין וארטאמאָן מאמוועעו. אָרדין היה בן אחד האצילים הקטנים, ויהי מהלל כחכם גדול בהליכות המדינות ומשכיל חרוץ לקחת דברים עם מלאכי חוץ לארץ. הדבר הנכבד ויקר הערך אשר פָּעל ועשה, הלא הוא ברית שלום אנדרוסאָווא אשר כרתה הממשלה עם פולין (מ' 4 §). ויען כי בידו היו כל עניני רוסיא עם מלכי הנָּכר, העיר את און אלעקסעיי, כי נחוץ לעשות תקונים רבים בבית פקודת הצירים (Посольский приказъ). להושיב בבית הזה אנשים ישרים ואוהבי אמת וצדק, לבעבור יהיו לְכָבוֹד רוסיא ולתפארתה לעיני העמים. אָרדין שם עינו גם על כלכלת ארץ רוסיא, ויהי עם לבבו לעשותה לטבור המסחר שבין אירופא ואזיא — למטרה הזאת כרתה הממשלה עם פרס ברית, אשר על פיה חיבו סוחרי פרס להביא את כל גלומי המשי הנעשים בארצם רק למאָסקווא לבריה לממכר — ולהגדיל המסחר עם ארץ המזרח ולשמור עליו מן השוודים הרבים האורבים לדמי הסוחרים וְלִשְׁלַל, אמר לכונן צי אדיר (флотъ) על ים־הכספי. חכמי הבנין מהאָללאנדריא עשו על נהר אָקא אניה בעלת שלשה תרנים ונקראה בשם „הנשר” (Орёлъ), אך בעברה דרך הוואָלגא אסטראַאנה נשרפה באש בימי קשר ראזין, ובכן עלה בתהו עמל הממשלה לפרוש ידה על הים ולעשות בו חיל. אָרדין נכסף מאד לקרב את רוסיא אל אירופא המערבית, ולכן התאמץ בכל כחו להציב לה יד בחבל ים־הבאלטי, אך המקרים עצרו בעדו מַהֲשֵׁלִים חפצו; בכל זאת הצליח לעשות לַתְּכִלִּית הזאת איזה תקנות נכבדות: הוא יסד בתי הרצים (почты) להוציא ולהביא הליפות מכתבים בין רוסיא ושאר ארצות אירופא, וגם תקן בראשונה מכתבי עתים מודיעים חדשות בכתובים (рукописныя). כי הנה בימים הראשונים באו למאָסקווא בשורות חדשות וידיעות שונות מכל הקורות בחוץ לארץ על ידי מלאכים וצירים קלים (гонцы), אשר פקדה הממשלה עליהם לחקור, לדרוש ולהביא את דברי החדשות הנעשות באירופא. הידיעות אשר הביאו אתם הצירים האלה לא היו שלמות, צרופות וברורות, ולפעמים שאבו אותן ממקור לא נאמן; בימי מיכאיל שמו הרעזירענטים (מלאכי חצרות המלכים) לפני הממשלה את

הקורות בארצותיהם, אולם הם לא הודיעו לה ולא גלו אזנה רק על אדות הרברים אשר ישרו בעיניהם והיו לשולחיהם לטובה, ואת היותר העלימו וימנעו תחת חכם. אכן על פי עצת אָרדין החלו להעתיק לשפת רוסיא את ידיעות חוץ לארץ מן מכתבי העתים היוצאים לאור שמה. ההעתקות האלה בכתב יד היו כמכתבי עתים לעיני המלך והשרים ונקראו בשם קוראנטים ("Курьнты"). הנה כי כן לא חדל אָרדין מלעורר כפעם בפעם את אלעקסעי לעשות תקונים וסדרים נכחים ולהוציא ישן מפני חדש; ובדבר הזה העלה עליו קצף פקירי הממשלה הזקנים, אשר בחרו להתחזק במעוז הסדרים הישנים, מדעתם כי בהעשות חדשות במדינה לא יצלחו עוד למלאכת הממשלה; אנשי תככים האלה שטמו את אָרדין עד מאד ויטמנו לו מוקשים, בנבליהם ובדברי עמל ומרמה אשר טפלו עליו המזו את לב המלך מאחוריו. אמנם לפי עדות סופרי הנכר היה אָרדין איש נקי כפים ובר לבב, שונא תענוגות בשרים, עמל נגנע בלי חשך, וחכם מדיני גדול מאד עד כי יכול להתחרות עם גדולי חכמי המדינות באירופא. מקץ ימיו עזב את עניני הממשלה, והתגלה לשבת בבית הנזירים, אך גם משם קראהו המלך להזעזע עמו והריץ אליו מכתביו.

§ 4 הבאיארין מאמוועעוו • בן אחד מסופרי הפקודות היה מאמוועעוו, וישא חן עוד בעיני מיכאיל סעדאָראָוויטש על דבר שכלו הטוב ובינתו הרבה בחכמה, חזון חדש ויקר בימים ההם; ולא לעקסעי מיכאילאָוויטש היה יריד נפש טנערויו, כי אָהבו גם הוא בגלל ישרת לבבו ועבודתו הנאמנה ובגלל אשר קרא ספרים הרבה. בכל עניני הממשלה לקח מאמוועעוו חלקו, כי הוא היה בעל רוח כביר ורב פעלים, והגדיל לעשות גם בימי מלחמה גם בימי השלום; במלאכות הממשלה ולרגלי עבודתו היה בארצות נכריות, ראה הליכות יושביהן וארחות חייהם ומנהגיהם, התנדע אל חכמיהם וחקין, כי טוב אשר יפה לאתו דרכיהם ולהיות כמוהם. את חררי ביתו פָּאר בתפארת אירופא, במראות הצובאות, בלוחות הצירים וכלי מורה השעות, ואת בנו למד שפות נכריות, גם הרשה לו להקיף פאת ראשו בקנצות תלתליו, אשר לא כמנהג (ניא). הוא לא אהב לאסוף אל ביתו את המספרים ספורי נסים ונפלאות את המתהוללים והמתלוצצים (Оказоу-ники и шуты). אל המשתות אשר עשה לא באו הקרואים למלאות בטן ולשתות עד לשְכָרָה לבר, כי אם השתעשעו ושועו בשיחות נכוחות ובאמרי בינה. קריאת ספרים היתה לו לענג רב, וגם החל לחבר ספר דברי ימי רוסיא על פי כתבי הזכרונות. הוא היה מן הראשונים אשר חדלו מלסגור את נשותיהם ובנותיהם על מסגר בתדרי משכיותיהן, כי אם אכל אתן יחד לחם על השלחן, ואשתו באה לקבל פני הקרואים אל המשתה ולשעשע אותם בדברי חן. בני הנכר אהבו את מאמוועעוו וכבדוהו מאד, וגם המלך אָה לבקר את ביתו כאשר יבקר איש את רעהו, לשבת שמה לפעמים גם שעות אחדות ולאכול לחם. ויהי היום וירא שם אלעקסעי עלמה אחת יפהפיה אשר נדלה על ברכי מאמוועעוו, ושמה נאטאליא קיריללָוונא (Наталья Кирилловна), ויחשוק בה ויקחנה לו לאשה (כי בת מילאָסלאָווסקי מתה על פניו), וישם כתר מלכות בראשה, והיא

ילדה לו את פעטר, הוא פעטר הגדול. בהיות נאטאליא קירילל'אָוונא למלכה לא הסתתרה בהיכלה, כי אם יצאה להקראות פני העם, ותסע לשוח במרכבה פתוחה. מאטוועען התאמץ בכל מאמצי כחו לכונן בתי משחק בחצר המלך ומקהלת מנגנים בכלי שיר בטעם אירופא.

במאת שש העשרה הובאו מפולין לרוסיא הקטנה שעשועי מסק'רים (мистерія), הלא הם חזיונות שונים אשר תכן ענינם לקח מכתבי הקדש. המחזות האלה פשטו בין עמי מערב אירופא על ידי מנהגי הכנסיה הקאטולית, אשר כהניה יאהבו לעשות לעיני ההמון חזיונות נפלאים והמון נסתרות, וברוסיא הקטנה יצאו תלמידי הסעימינאריות לצחק על פגמת המשחק בבתי הספר, ועל מוריהם נטל לחבר ספרי חזיונות כאלה לעתים מזמנים. בימי שמחה וחג התהלכו התלמידים בחצרות עשירי העיר לצחק ולזמר כפי הנאות לחג וחג, והרואים בצחוק העניקים בכסף ובכל מאכל. וכאשר נספחה רוסיא הקטנה אל הגדולה, נוספו גם חזיונות המסק'רים על המחזות, אשר הראו במאסקווא מימים ימימה: להרכיב את ראש הכהנים על חמור ולהביאו העירה בקול המון חוגג, לזכר מעשה ביאת ישוע הנוצרי; או להציג מראה דמות המשפט הנורא בעמק יהושפט (יואל ד'), אך המחזות הישנים עם החדשים לא האריכו ימים במאסקווא וספו תמו ממנה. אמנם בקצה מלכות אלעקסעי נקראו מגערמאניא הק'ר משחקים (труппа актеров) לשחק לפניו. או ישאל המלך את כהנו אם ימָכן לשחק בחצר, ויענהו כי יתכן הרבר, יען כי כן עשו גם מלכי וויזאנטיא. בראשונה העלו על במת החזיון את "יהודית ואולפ'ורניע". אחרי כן באה גם המלכה וכל משפחת בית המלך לראות בשחוק, ומקהלת המנגנים המנצחים בכלי שיר היתה מעבדי מאטוועען ואנשי ביתו, אשר למדום האשכנזים להטיב בנגן, והדבק נפש אלעקסעי במשחק, ויצו למאמץ וועעו לבנות בית משחק לבד, ובפרוץ האשכנזים יסד בית ספר לצעירים מבני הסופרים והעם. על במת המשחק במאסקווא העלו גם את המחזות: "אדם וחוה", "יוסף", "אסתר ואחשוורוש" וכאלה. המזובים בהם הנם מעשי ידי שמעון הפאָל לאַצקי או המיטראַפּאָליט דמיטרי ראָסטאָווסקי (פרק מ"ש § 6). כשמוע אלעקסעי כי מלכי אירופא יתענגו לראות את המחוללות, פָּקד גם הוא לשוות לפניו את מחולת המחנים (баллетъ), הנודע בשם "אָרפּעי" (Орфей), וכן אהב לראות מעשה להקמים ואחיות עינים (*), אולם המון העם חשבו את השעשועים והמשחקים אשר הכין מאטוועען בחצר המלך, כמעשה שטן על ידי רוח הטמאה; ובשגם אחרי אשר זה לא כביר בימי מיכאיל, אָסר הפאטריארך לכל איש לנגן בכלי שיר, ויצו לעבור בבתי העיר ללקוט כל הכנורות, הנבלים, העגבים והחלילים ולשרפם באש. רבים יָרעו לדבֵר עם האקמערים פה אל פה, בהאמינם כי רוח טמאה ישכון בקרבם, ויתרחקו כמטחוי קשת מהם ומכל הרואים בשחוק, גם חשבו כי נפשות האנשים החטאים האלה אובדות הנה, לא תראינה אור מלכות שמים ולא תקיצנה לתחתית המתים. אויבי מאטוועען ומקנאיו החלו להפיץ בעם

(* רוב נשיאי מאסקווא ומלכיה אהבו מאד לצוד ציד עופות על ידי הדיות (Соколы) וביתר שאת התמכר אלעקסעי אל דיות הציד, ומאת אלף קני יונים היו נכונים תמיד להיות להן לאכלה.

שמועה רעה כי מכשף הוא, מְדַעְתֶּם כי אלעקסעי יכרית ויִבְעַר את הקוסמים והירעונים; גם התנקשו בנפשו והלשינוהו במכתב שטנה אל המלך, כי קסמים בירו, ועל ידי עשבים יעשה כשופים. אך אלעקסעי לא נתן און קשבת אל השטנה, ורק בימי בנו הצליחו המלשינים להפיק זממם.

גם הבאָראַרין רטישמשעוו (Ртищевъ) היה מן הקרובים למלך; הוא בנה בית הנזירים אצל-מאָסקווא, ויסד בו את חברת הכמים נזירים מחניכי האקא-דעמיא בקיעוו, ועל יד בית הנזירים הכין בית ספר לצעירים. רטישמשעוו אהב השכלה, ולפעמים ישב כל הלילה בבית מקלטו לשוחח עם החכמים החכמים; גם בית חפשיית בנה מכספו. ובמכרו את אחד מכפריו הוויל את המחיר לבעבור יתהלך הקונה עם האכרים בנחת ובמישור. לקהלה אחת עניה התנדב לתת חלקה מאחוזתו, ולבניו צוה לפני מותו להקל עול האכרים והעבדים. אמנם ככל אשר התקצף הפאטריארך יהויקים בשמעון איש פּאָלאַצקי על דרכיו החדשים, כן התלוננו כל הכהנים המאָסקוויים על רטישמשעוו ויאמרו: „הנה זה האיש לוקח תורה ודברי ספר מן הקיעוויים—ובספריהם הלא יש דברי כִּתֵּשׁ ואפיקורסות!“ וכן היו אומרים: „כל אשר למד שפת רומית כבר סר-מדרך הטובה והישרה!“

§ 5 אלעקסעי והיהודים. אלעקסעי ביראתו ובענותו היה יהיה לְמִשׁוֹל מלכי מאָסקווא ולמפת בתוכם, גם היה בעל לב טוב, חונן דלים ונותן כסף צדקות לָרֵב. על אדות לבו הטוב יִסְפָּר רייטענפֶּעלס, כי כאשר התגורר יורש העצר הגרוזיני במאָסקווא כי גרש מארצו, הטא לו אחד מעבדיו ויצו לכרות חטמו ואזנו; ויָדַע הדבר לאלעקסעי ויתקצף מאד, וישלח להגיד, כי אם יוסף לעשות כדבר הזה ישוב לו אל ארצו או ילך לכל המקום הישר בעיניו, ובמאָסקווא לא יויד לעשות אכזריות גדולה כזאת. גם כאשר הציע לפניו אחד משרי הצבאות לְקַים את החק: „בי כל איש חיל אשר יניח את דגלו מידו ביום קרב מות יומת“ ענו אֵלֶּעֱקֶסֶעִי: כי חק אכזרי הוא ויִפְחָה מִפְּפָר, יען כי לא לכל איש ואיש חלק ה' כה וגבורה ואמץ לב במלחמה. אמנם היה גם מהיר לכעוס ונוח לקצוף: כאשר הוציא מילאָסלאָווסקי חותן המלך מפיו מלין, למרות רצון אלעקסעי, קם בחמתו במשחה היין ויך באגרופו את חותנו לעיני כל העם; וכאשר צוו עליו הרופאים להקזי דם מידו, ויצו על כל השרים הקרובים אליו להקזי דם, אף כי בלם היו בריאי אולם, ולאחד משאריו אשר לא מלא את מצנתו קרא בקול: „האם דמיך יקרים מְדַמִּי?!“ גם את היהודים הברדיל לרעה, כי קנאת הדת היתה עוד בעצם תמה ותקפה, וכאשר כבש את מאָהילעוו ויתן לאזרחי העיר ספר זכויות והנחות (1654), כתב בספר הזה אל חק: „לבל ישבו יהודים במאָהילעוו גם לא יתגוררו בה—בתי היהודים וחצרותיהם יִנְתְּנו מחציתם אל בית מועצות העיר (ראשוש), ומחציתם יהיה בעד כל אנשי מְשִׁרָה אשר נשלח הלום לעבוד עבודתנו ולמלאות את פקודתנו“. החק הזה יעיד לְמַדִּי, כי גורל יהודי רוסיא הקטנה, שרידי ימי ההרגה, לא הוטב גם אחרי אשר נספחה הארץ לממלכת מאָסקווא.

בתשעה ועשרים בחדש יאנואר שנת (1676) נאסף אלעקסעי אל אבותיו ,
 בן שבע וארבעים שנה , ויעזוב אחריו מאשתו הראשונה מאריא המילאָס-
 לאווסקית שני בנים , את פֿעאָדאָר ואת איוואן , וגם שש בנות , ושם האחת
 מהן אשר נודעה לתהלה סאָפֿיא ; ומאשתו השניה נאמאלא קיריללאוונא לבית
 נארישקין, עזב בן אחד פעטר (נולד בשלשים לחדש מאי שנת 1672) ושתי בנות .

פרק מו ימי מלכות פעאדאר אלעקסעוויטש (1682—1676) .

§ 1 המלך והקרובים אליו . המלך החדש הזה היה תניך החכם שמעון
 איש פאָלאַצק , הרבה להגות בספרי פולין יון ורומא , וקנה די השפּל ודעת לפי ערך
 השכלת הדור ההוא , גם חננו ה' ברוח נדיבה , ויהי אוהב משפט ומקיר צדק .
 כמעט עלה על כסאו הוציא חקים חדשים וטובים : לבל ישתחו העם אפים ארצה
 לפני הבאָיאָרין בפגשם בו , כאשר עשו מאז מקדם ; לבל ייסרו בשוטים ובעקרבים
 את האנשים הנלקחים אל בתי המשפט , על אשר רבו ונצצו יחדו , או על אשר
 שתו וישכרו ; על יד הוואָיעוואָדים , פקירי הערים וגלילותיהן , הוסיף גם אנשים
 נבחרים מן האצילים , אשר בלערם לא יוכלו הוואָיעוואָדים להוציא משפט . אפס
 כשני המלכים הראשונים לבית ראָמאָנאָו בעלותם על הכסא , היה גם הוואָיעוואָדים
 ימים ורך , בן ארבע עשרה שנה , וגם רפה כח וידוע חלי , עד כי לא עצר כח ללכת
 ברגליו הכואבות ללזוזת את אביו לבית עולמו , וישאווהו על פּפּים . על כן היה
 דרוש לפֿעאָדאָר איש אשר יעמוד לימינו לעבוד ולמשא . והנה ראינו כי הבאָ-
 יאָרין מאטוועעו היה לאלעקסעי אוהב דבק מאח ובכל ביתו היה נאמן . אולם
 יען כי היה קרוב לנאמאליא אשת אלעקסעי האחרונה (אשר היתה באָמנה אתו)
 ולבנה הקטן פעטר יורש העצר—שמתו תמיד המילאָסלאווסקים , קרובי מאריא
 המילאָסלאווסקית , אשת אלעקסעי הראשונה ; ועתה בעלות בן האשה הזאת על
 הכסא נעלו ונשאו גם כל קרוביה , ונתמצא ידם להרחיק את מאטוועעו מחצר
 המלך ולהשליכו מעל פניהם . עד מהרה שָבו והוציאו דבה רעה עליו , כי קוסם
 קסמים הוא , ויבקשו וימצאו בביתו ספר רפואות עם האותות והציונים אשר לרוקחי
 מרקחת ; אך השופטים החליטו , כי באמת עושה כשפים הוא על ידי עשבים שונים ,
 ועונו גדול מנשוא . את עבדו שרפו באש על אשר התעלם ולא גלה און הממשלה
 כי אדוניו יעשה בסתר מעשים אשר לא יעשו , ובילדי השדים ישפיק ; כבוד באָ-
 יאָרין מעליו הפשיטו ; כל רכושו החרימו לאוצר הממלכה , ואותו שלחו גולה
 לארץ מרחקים . לשוא כתב הישיש הזה מכתבי בקשה להוכיח צדקו ולבקש חסד :
 את גורלו הרע והמר דָפה לגורל וועליואר , אשר הדיחו יוסמיניאן משאתו ,
 ויגרשו מפניו לסבול מחסור ונקיון שָנים לעת זקנתו * , ויחל את פני פֿעאָדאָר
 לאחוז בדרכי מיטום הטוב והמיטיב . לריק התלונן מרה , כי הולך הוא ובנו
 ערומים ויחפים בארץ גלותם , ולהבל שחת כל דבריו הנעימים ; ורק מקץ מלכות

פֶּעֶדְרָא הֹקֵל לוֹ מַעַם מַעֲנֵיו וְהוֹנַח לוֹ . אִמְנֵם תִּקּוֹת רֹאשׁ חֲסִילָאֶסְלֶאָוּסְקִים
 לַהֲתַנְשָׂא לְכָל לְרֹאשׁ , לֹא נִמְלֵאָה , וְהַגְדוּלָה הוֹאֵת נִתְנָה לְהַבְּרָאָרִין אִיוּוּאֵן יֶאֱזִיקְאָוּ
 . (Языковъ)

§ 2 קָץ לְמַלְחַמַת בְּרוֹסִיָּא הַקְּמֵנָה . בִּימֵים הַהֵם הִתְחַזַּק עוֹד הַדְּרָאָרְ-
 שֶׁנִּקְרָא בְּרוֹסִיָּא הַקְּמֵנָה וְלֹא רִפּוֹ יִדְיוֹ , וְתִשְׁלַח הַמַּמְשָׁלָה לְקִרְאָתוֹ אֶת הַנְּשִׂיא
 רֶאֱמָאָרֶאֶנְאָוּסְקִי וְאֵת הַהַעֲטָמָאֵן סֵאמְאָיִלֶאָוּיִטְשׁ הַנֶּאֱמָן לֵה , וְיַעֲקִי לְדְרָאָרְשֶׁנְּקָא
 וְיִלְחָצוּהוּ מֵאֵד . וַיְהִי בְּרֹאוֹתוֹ כִּי לֹא יוֹכַל לְעַמּוֹד בַּפְּנֵיהֶם הַסְּגִיר חִילוֹ בִּידֵם , וַיִּסַּר
 מֵעַל שִׁכְמוֹ מִשְׁרַת הַעֲטָמָאֵן . אִמְנֵם הַסּוֹלְטָאֵן מְאָן לְעוֹזֵב מִידוֹ אֶת אֻקְרִינָא .
 בִּירַח אוֹגוּסְט שְׁנַת 1677 עָלוּ כִשּׁוּאָה אַרְבַּעִים אֶלֶף אֲנָשֵׁי חִיל מְרוּקִים וּמֵאֲמֵאֵרִים
 וַיִּצְוּהוּ עַל טְשִׁיגְרִין . יוֹשְׁבֵי הָעִיר סָכְכוּ עַל נַפְשָׁם וְיִלְחֲמוּ כְּנוֹאשִׁים , אֶךְ חִישׁ בָּאוּ
 רֶאֱמָאָרְשֶׁנְּקָא וְסֵאמְאָיִלֶאָוּיִטְשׁ לְהוֹחֵתם לְתִשׁוּעָתָם ; כִּי צָלְחוּ שְׁנֵיהֶם לְעַבּוֹד
 אֶת הַרְנִיעֶפֶר וּלְשַׁלּוֹחַ יָדָם בְּעַרְףְּ אוֹיְבֵיהֶם , וְתַהִי הַמַּלְחָמָה חוֹקָה עַל הַסּוֹלְטָאֵן
 קְפָנִים וּמֵאֲחוּר , וַיִּנְגְּפוּ גְדוּדֵי חִילוֹ , וַיִּהְפְּכוּ וַיַּעֲזְבוּ אֶת טְשִׁיגְרִין . לְתִשׁוּבַת הַשְּׁנָה
 עָלוּ הַמְרוּקִים בְּחִיל כְּבֵד כְּשִׁמּוֹנִים אֶלֶף אִישׁ , וַיִּצְוּהוּ שְׁנֵית עַל טְשִׁיגְרִין ; מוֹשִׁיעִיָּה
 וּמְצִילִיָּה הַרְאִשׁוֹנִים חֲשׂוּ גַם הַפֶּעַם לְעֹזְרָתָהּ , אֶךְ לֹא יִכְלוּ לְהַפְרִיעַ אֶת הַמְרוּקִים
 מֵלְהַרְסָה עַל יְדֵי הַמַּחְתָּרוֹת אֲשֶׁר חָתְרוּ תַּחְתֶּיהָ ; אוֹלָם גַּם הֵם לֹא יִכְלוּ לְהַתְעוֹרֵד
 וּלְהִשָּׁבֵב בְּעִיר הַהֵרֶם הַהִיא . לְאַחֲרוֹנָה , (בִּשְׁנַת 1681) כִּרְתָה הַמַּמְשָׁלָה עִם הַסּוֹלְטָאֵן
 וְהַחָאֵן בְּבֵאֲטְשִׁיֶּסִירֵאִי בְּרִית מִמְחָה לְעֵשְׂרִים שָׁנָה . עַל פִּי דְבְרֵי הַבְּרִית הוֹאֵת נִטְל
 עָלָיו הַסּוֹלְטָאֵן לְבַלְתִּי יוֹסִיף עוֹד לְהִלָּחֵם בְּעַד אֻקְרִינָא וּזֶאֱפָאָרְשֶׁנְּקָא , וּלְבַלְתִּי
 יִבְנֶה מְבַצְרִים עַל הָעֵרְבוֹת אֲשֶׁר מַעֲבֵר לְהַרְנִיעֶפֶר . וּבִכֵּן קָמָה אֻקְרִינָא לְרוֹסִיָּא
 לְאַחֲזוֹת עוֹלָם , וְאֵת הַדְּרָאָרְשֶׁנְּקָא הַפְּקִידָה הַמַּמְשָׁלָה לוֹאֻאִיעִוּוֹאָרָא בְּחִבָּל וּוְיֶאֱטָא .
 אִמְנֵם הַמַּלְחָמָה הֶאֱרַכָה עַל אֲדַמַּת אֻקְרִינָא , וְדִבְרַת הַהֵרֵג וְהַמְשַׁפָּה אֲשֶׁר עָשׂוּ
 הַקְּאֻזְאָקִים בְּקַהְלוֹת הַיהוּדִים , הַשְּׁחִיתוּ אֶת טוֹבָה וְאִבְלוּ אֶת יוֹשְׁבֵיהָ ; וְהֶאֱרַץ אֲשֶׁר
 בְּטָרָם מְרֻדּוֹת חֲמַעֲלִנִיצְקִי הִיְתָה זָבַת חֶלֶב וְדַבֵּשׁ , יֶפֶה נוֹף , צְבִי לְכָל מַמְלַכַת פּוֹלִין
 וְגַן עֲדֵנִיָּה , נִהְפְּכָה עֵתָה לְמַדְבַּר שְׁמָה וּשְׁמָמָה ; עָרִיָּה מְקַרְבּוֹת , כְּפָרִיָּה גְלִים נְצִים ,
 מַעוֹן לְנַחֲשִׁים וְתַנִּים . הַנְּשִׂאֵרִים בְּהָ הָיוּ בְּעָרוֹם וּבְחֹסֶר כָּל וַיִּקְצְצוּ בַחַיִּים , עֲצֻמוֹת
 אֲדָם פְּאוֹרוֹת הַתְּגַלְגּוּלוֹ עַל פְּנֵיהָ בְּעִיר וּבְשָׂדֶה , לְהַפִּיל עַל הַנוֹסֵעַ וְהַעוֹבֵר בְּהָ חֲרַדַת
 צְלָמוֹת וּפְלָצוֹת נִצְחָת .

§ 3 נִפְלוּ הַמְדְּרָגוֹת : הַתְּתִיחֻשׁוֹת לְמַדְּרַגַת בֵּית אֲבוֹת ("мѣстничество")
 הַתְּכוֹנְנָה בְּמַמְלַכַת מְאָסְקוּוֹ וְתַהִי לְחַק , לְמִן הָעַת אֲשֶׁר נְשִׂיאֵי מְדִינַת שׁוֹנוֹת
 וְצִאֲצִיָּהֵם אַחֲרֵיהֶם נִהְיוּ כְּעַבְדִּים סְרִים לְמַשְׁמַעַת הַנְּשִׂיא הַגְּדוֹל בְּמְאָסְקוּוֹ , וְהַפְּקוּדוֹת
 בְּמַשְׁמְרוֹת הַמַּמְשָׁלָה נִתְּנוּ לְאִישׁ אִישׁ מֵהֶם לְפִי חֵין עֶרֶךְ מִשְׁפַּחְתָּם וְגַרְם מַעֲלוֹת
 אֲבוֹתֵיהֶם ; וְאֵף כִּי כָּל הַמִּיּוּחְסִים הָאֵלֶּה הִשְׁתַּחוּ כָּלָם אֶת רֹאשָׁם לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ וְלֹא
 נָעוּזוּ לְהַתְהַרֵר לְפָנָיו וּלְלַבּוֹשׁ גְּאוֹת , אֶךְ בֵּין אִישׁ לְרַעְוֹ שִׁמְרוּ אֶת כְּבוֹד יְחוּסָם כְּבַבַת
 עֵין , וַיִּדְאֵגוּ לְכָל יֶזְרַע מִמֶּנּוּ כְּמִלּוֹא הַשְּׁעָרָה . כָּל מִיּוּחֵשׁ יָדַע מֵאֵד כִּי בּוֹ תִּלְוִי כָּל
 כְּבוֹד מִשְׁפַּחְתּוֹ עַד דּוֹר אַחֲרוֹן , וּבְרַדְתּוֹ פַּעַם אַחַת מְדַרְגָּה אַחַת , יוֹרִיד עִמּוֹ אֶת כָּל
 מִשְׁפַּחְתּוֹ וְזוֹרְעוֹ אַחֲרָיו , וּבַעֲלוֹתוֹ לְעַמּוֹד בְּמָקוֹם גְּדוֹלִים יַעֲלוּ גַם הֵם אֶתוֹ וַיִּתְאֲמְרוּ
 בְּכְבוֹדוֹ כָּל הַיָּמִים . וּבִכֵּן לֹא יִכְלוּ שְׁנֵי שְׂרִים לְשַׁרְתַת בְּמַשְׁמַרַת אַחַת , אִם אֲבוֹת הָאֶחָד

היו בימים קדמונים קודמים במעלה לַאֲבוֹת השני. במַאֲסָקוּוּא היה בית משפט אשר בו נמצאו הספרים המכילים בתוכם את כל פקודות מלכי מַאֲסָקוּוּא על דְבַר המשרות והכְהֻנוֹת הכבודות הנתונות להנשיאים והאצילים ("„Парады“"). אל הבית הזה הביאו כל דברי הריבות והמדנים אשר קמו תמיד על דבר ההתייחסות. והיה ביום קרא המלך את השרים לצאת למלחמה בראש אנשי החיל, או להתעתד לקבל פני מלאכי המלכים, יסתר כל שר אשר נגע אליו הדבר אל בית הראזריאד לראות איזה משרה נועדה לו, ומי הם השרים המזמנים לשרת אֶתוֹ יחד, או להיות עליון עליו; ובראותו כי לפי תר מעלת אבותיו נגרע כבודו בין אחוזת טרעיו, יגיש מכתב תלונה אל המלך, יערוך לפניו פְּרָשֶׁת יחוסו כי לא זה המקום ולא זאת המדרגה הנאותה לו, פן יחלל בזה הַדָּר כבוד משפחתו ונשא עון כל בניה על ראשו. המתייחסים הקשו את ערפם עד מאד, ונועזו למרות גם את פי המלך. גם בבואם לאכול לחם על שלחן המלך, יצאו לריב על אדות מקומות מושבותיהם. פעמים רבות קרא כי פלוני הבאִיאֵרִין ימאן לשבת בשפל המדרגה, מאחרי פלמוני הנשיא, ויקם ממושבו להתאונן רע באוני המלך. כראות המלך כי אין נכונה בפיו פלוני ואך תנאות הוא מבקש, יצוה להשפילו שְׁבֵת בחזקת היר. אז יחרף פלוני את פלמוני, ילעיב בו, ישפוך עליו בוז ולעג ויצעק בחמת רוחו: „גם אם יפקוד המלך להסיר את ראשי מעלי לא אתן את כבודי לכלמה“, יתאבק עם הַעֲמָלִים להושיבו בחֻזְקָה ויִשְׁמַט אל מתחת לשֶׁלְחָן. בעד הַמְרִי הוּא יִשְׁלַח המלך את פלוני אל הצנוק והמהפכת, או גם יחרים רכושו, ויש אשר יסגיר את ראשו בידי פלמוני צוררו. ויהי המנהג להוביל את פלוני מתרחר הריב בלִוְיַת השופט (סופר המלך) אל בית פלמוני, ולהציגו כעני בפתח הַמְסָדְרוֹן. כצאת פלמוני בעל הבית המסדרונה, יקרא השופט לאמר: „הנה המלך הגדול גור אמר והבאִיאֵירִים החליטו ממנו, להסגיר את ראש פלוני בידך; ועתה הנה הוא לפניך ועשה עמו כחפצך!“ פלמוני יתן תודה בעד חסרי המלך ותגמלוהי עליו, יעזוב את פלוני הנעלב והנִקְלָה לעיניו ללכת לו אל נפשו, ולשופט יתן מנות ומנחות. ממחרת היום ההוא יבוא פלמוני אל חצר המלכות, ובמו פיו יִקְדֵם את פני המלך בתודה וברכה על חסרו ורב טובו. ההתייחסות הזאת ודברי ריבותיה הַסְפּוֹ רעות רבות להממלכה. הממשלה לא יכלה לתת את המשרות הכבודות והנכבדות על שכמם אנשים חכמים ויודעי דבר לאשורו, כי אם על שכמם אנשים מיוחסים אשר לא ידעו בין ימינם לשמאלם; על כן לא הצליחו במלחמה, ובבית היועצים הוציאו משפטים מעקלים. והנה ראינו כי יִאֶהָאן הנורא שם מתג ורסן לההתייחסות (לז' 9 §) וגם המלכים אשר מלכו אחריו התאמצו להגבילה ולהמעטיה; ובשלחם את השרים והפקידים בראש הצבאות, צוו עליהם במפניע לבל ירגזו בדרך ולבל יתגרו על דבר ערך המקומות, כי אם יעמדו איש איש על משמרתו ומקומו אשר תורהו הממשלה. אולם ההתייחסות היתה כצרעת ממארת ונושנת אשר פרחת באצילי רוסיא, וכל רפאות תעלה לא היה לה כי אם בהִכָּרַת אותה עם הבשר החי סביבותיה.

ככלות המלחמה עם מורצ'יא על אדות רוסיה הקטנה, וצבאות מאַסקווא לא עשו חיל ועוזו במסעותיהם על משיג'ירין, הואיל פֶּעֶאָדָאָר לעשות סדרים חדשים בגרודי חילו, לערוך מערכותיהם כתבנית גרודי אירופא; ויקהל אנשים נבונים ונבחרים מתוך פקירי החיל ואת הנשיא וואסילי גאליצין הושיב בראשם, לכתוב בספר את פרשת התקונים לכל אפניהם. כאשר כלו את מלאכתם הוּזָדָעַם כי טוב ונכון להעביר כליל את ההתייחסות, לא לבר בעניני משורות הצבא כי אם גם בכל ההנהגות והמשמרות, יען כי ממנה לכל רע תוצאות. ויאסוף המלך אספה מנכבדי הבהנים והיועצים, וישם לפניהם את דברי נבחרי פקירי החיל, ויוסף לאמר: כי ירי השמן עשו בקרב הרוסים את ההתייחסות, אשר תרב להשחית כל עניני הממשלה ובגללה ינפּו הצבאות במלחמה; וכי אביו ואבי אביו כבר יגעו להשביחה, ובכן יבקשם להתבונן בינה אם להעביר ולקַעַר את ההתייחסות או להושיבה אל פְּנֵה כבראשונה. הפאטריארך יהויקים השיב אמרים לו, כי ההתייחסות היא מעין נרפש ומקור משחת לכל הרעות, והוא עם כל קדושו יודו וישבחו את שם כבוד מלכותו על אשר הבין את לבבו להרים מכשול מדרך עמו; וכן ענו גם שאר הנאספים. אז צוה המלך להביא אל דביר החצר את ספרי היחש והמדרגות ("Разрядные книги"), ויאמר: "לבעבור נעקור מִשְׁרָשׁ את הרעה הנורא הזאת ונכחיד וזכרה לנצח, נשרוף באש את כל הספרים, המכתבים והבקשות אשר נמצאו אתנו על דבר ההתייחסות". ויערכו מרורת אש בתוך הדביר וישימו עליה את הספרים. הנצבים כלם עט ואמרו בעלות הלהב: "תאבר נא ותכלה באש ההתייחסות ועומת אלהים, אשר תפיר אהבה ותשלח מדנים בין אחים, ולא תִּפְקֵד ולא תזכר לעולמי עד. פֶּעֶאָדָאָר שמח מאד על אשר הצליח לעשות דבר גדול כזה בלי שִׁפְךְ דם. לנחם את בעלי המשפחות הגדולות והרמות, אשר גלה כבוד מהן, צוה לכתוב תולדות אבותיהן לזכרון בספר, להיות אתם למשמרת — למען ידעו דור אחרון, בנים יולדו, את מעשי ירי אבותיהם להתפאר. ודבר מלכות יצא מלפניו כי כל אשר יערב לבבו לצעוק חמס, ויאמר לחדש את דברי ההתייחסות ישא את עונו: את כבוד מעלתו יסירו מעליו ורכושו יחרם לאוצר המלך.

§ 4 האקאדעמ'יא במאסקווא. ופֶּעֶאָדָאָר שָׁם את לבבו להגדיל את האמונה הפראוואַסלאווית ולהרים כבודה וכבוד ההשכלה עמה, על כן יסר במאסקווא אקאדעמ'יא סלאווית-יוגית-רומית (Эллино-Греческая-Славяно-Греко-Латинская-Академія) כתבנית האקאדעמ'יא אשר בקיעו. וישלח פֶּעֶאָדָאָר להפאטריארך אשר בארץ הקדם, ויבקשהו לשלוח לו אנשים משכילים בשפות יון ורומי ובמדעים לתורות בהאקאדעמ'יא; והתאמץ לבלתי ימעטו למדיה ממתכנת הלמורים בשאר האקאדעמיות האירופיות. בספר פרשת התקונים וסדרי האקאדעמ'יא (כתוב בידי שמעון הפּאָלאָצקי) יאמר המלך כי כשלמה בן דוד עלה גם הוא על כסא אביו בעורו צעיר ורך, וכמהו יעמול בכל מאמצי כחו רק להאדיר את החכמה, אשר בה מלכים ימלוכו ונדיבים כל אפסי ארץ ישלמו. לה עצה ותושיה להמציא לאדם כל טוב ומועיל ולה הכח והעז להוציא את כל מחשבה טובה לפעלת אדם. התלמידים צעירי הימים נאספו אל האקאדעמ'יא מכל מצבי העם,

ובהשלימם חק למורם הֵעֵלוּ על גרם המעלות, והמלך הטח אליהם תמיד את חנו וחסדו, ויחשבם לחכמי הדור. על העם נאסר לקחת אל ביתם מורים ללמד את בניהם לשונות שונות, כי אם צוו לשלחם אל האקאדעמא. החכמים הבאים לרוסיא מחוץ לארץ עמרו על המבחן לפני מורי האקאדעמא, ורק כאשר הם סמכו את ידיהם עליהם, מלאה הממשלה את ידיהם לשרת. על מנהל האקאדעמא והמורים הטל החוב, לשום עין לבל יורו בני הנכר את תורת אמונתם להפראוואָסלאוויים, ולבל יִמצאו בעם ספרים אשר לא כדת האמונה. האיז אשר תלל כבוד האמונה הפראוואָסלאוויית, יובא בפלילים לפני המנהל והמורים, וכאשר ימצאו הם כי אמת נכון הדבר יִשְׁרָף החוטא באש. כל החכמות יוכלו המורים ללמד, וזולת חכמת המאניא (כשוף ומעשה לְהַטִּים), והמורה אשר יִמְרָה את החק הזה וילמד לתלמידים, יִשְׁרָף הוא ותלמידיו על מוקדה. — ובכן אָף כי האקאדעמא במאָסקווא נוסדה ונועדה לא לכהנים לבד כי אם גם לכל העם, בכל זאת עבדה כמעט רק את עבודת הכנסיה ותשמור עליה מכל שטן ופגע רע מבית ומחוץ, ועיני החכמים היו רק לאמונה. ויען כי פֵּעֶאָדָאָר נהג כל ימיו כמנהג הכהנים הנזירים, והיה חָרַד תמיד אל עיני הרת, נחשב בעיני הרוסים למלך חסיד, צדיק וקדוש. במותו לא בנים (אפריל 1682) בכו עליו כל העם הרבה בכו, ועל לוח תמונתו הנִצָּב בהיכל ארכאָנגֶלסק כתוב: „אָהָב את כל המזב והישר בעיני כנסת הרת, הִרְבָּה שלום בקרב העם, מנוחת השקט ואִשֶׁר פָּרו בארץ בימיו“.

פרק מז ימי שלמון סאפיא אלעקסעיעוונא כשם שני אחיה המלכים: איוואן ופעטר (1682—1689).

§ 1 בחירת פעטר וקִשֶׁר הרובים. בימים ההם לא היה עוד חק ומשפט כתוב על דבר ירושת כסא המלוכה. ופֵּעֶאָדָאָר לפני מותו פסח על שתי השעפים, מבלי דעת אם לשמוע בקול סאָפִיא אשר בִּקְשָׁתו לָעֵד את איוואן ליורש עצר, מדעתה כי היא תמשול בשמו, או לְהִעָתֵר לאהובו יאיוקָאָו אשר חלה פניו להוריש את נִדְרו לפעטר—על כן החריש הַנִּנְע ולא צוה מאומה. אז נפלה אימה חֲשֵׁכָה על רבים וכן שלמים, פן תקום מהומה בארץ; ובלכתם אל החצר ללוות את המלך המת לבשו מתחת למדיהם מגן ושריון קשקשים. איוואן היה בעת ההיא בן שש עשרה שנה דל כח וְתִסָּר תבונה, ופעטר היה בן עשר, רב אוזנים וְגִדֵּל פִּשְׁרוֹן ודעת; הפאטריארך יהויקים והאפרתים התבוננו כי רק לפעטר יאתה המלוכה; אך לו חכמה השכילו לקרוא נבחרים מכל ערי המדינות, לבעבור יבכרו הם עם אצילי מאָסקווא יחד את האח הצעיר לפני הגדול, כי עתה לא נועזו איש להמיר מוצא פי האספת הגדולה. אכן הפאטריארך נחפו להוציא את הדבר לפעלו, כי יצא אל רחוב העיר עם הצלב וכל הכהנים עם דגלי קִדְשָׁם סביבותיו, וישאל את פי הַקְּמוֹן הרב, במי יבחרו למלך, ויענו קול רם: „בפעטר אלעקסעוויטש!“ וכן ענו גם האצילים והשרים. על כן בִּרְךְּ הפאטריארך את פעטר ויקדשהו לעלות על הכסא, ובהיכל התפלה שרו לכבודו שירת „ארך ימים“. גם סאָפִיא אשר התלוונה על בחירת פעטר, שמעה לדברי הפאטריארך: „ברבות המושלים יִפְרַע

ויאבד עם, יהי נא מלך אחד, כי כן תִּפְּץ ה'! ותמשול ברוחה ותלך לברך את פעטר המלך ולדרוש בשלום. אפס עד סהרה התחוללה מהומה ומבוכה; כי בשבת פעטר על הבסא רמה קרן אמו נאמאליא הנארישקנית, ותשלח להשיב מַאָסקוואה את מאמוועעו אומנה ולהושיבו על כנו כבימי אלעקסעי. וידעו המי-לאַסלאַווסקים כי נכונים להם ימי חשך מנאמאליא וממאמוועעו בגלל הרעות והצרות אשר עשו להם בימי פֶּעֶאָרְאָר — על כן החלו לעורר מבוכה ומדנים ויתאמצו להשיב לאיוואן את משפטו על הבסא ולהרחיק את נאמאליא. ותתיצב סאָפִיא בראש המילאָסלאַווסקים, כי היא היתה אחות איוואן מאמו מאריא המילאָסלאַווסקית. סאָפִיא היתה אשת חיל וחכמת לב, יען כי בימי אלעקסעי אביה כבר החלו מנהגי אירופא לחדור בחצר המלכות, וגם חנוך בנות המלך שָׁנה לטוב: לא ישבו עוד גלמודות וסגורות בחדרי משכיתן ותהיינה יוצאות ובאות בין הגברים. סאָפִיא מצאה חפץ בתפשה הזאת יתר הרבה משאר בנות אלעקסעי, ושאר רוח היה לה על פִּלְנָה; וְתִקֵּן דעת והשכל בקריאת ספרים רבים ובשיחותיה עם השרים ורִבְי המלוכה. היא חברה ספרי חזיונות בגלל בתי המשחק אשר לחצר המלך, לְקַחָה לקח טוב מפי שמעון איש פֶּאָלְאָצֶק אשר היו לו מהלכים בבית משכנה, וְתִקְרַב אליה גם את הנשיא וואסילי גאליצין, האישה הנעלה בחכמתו בישרת לבבו ובאהבתו את עמו על כל אצילי רוסיא, כי הוא היה בראש היועצים להשבית את התתיחשות ולא חסה עיניו על כבוד משפחתו הרמה והנכבדה. עוד בימי פֶּעֶאָרְאָר מצאה סאָפִיא את לבבה להתערב בעניני הממשלה ולהשכיל אל דרכיה, אשר על כן היה כבר לה עתה לעוזב את הכל ולהיות כאחת הנשים, ותחבל תחבולות לתפוש ברסן הממשלה בשם אחיה איוואן, ותפן גם היא גם שאר המילאָסלאַווסקים אל הרובים—ועל פיהם נמלאה תאותם ומומתם.

בימי מלכות איוואן הנורא אספה הממשלה אנשי חיל מן המתנרבים בעם, אשר קימו וקבלו עליהם ועל זרעם לעבוד עבודת הממשלה כל הימים, לשמור משמרת סדרי הממלכה בימי השלום ולערוך קרבות עם אויביה בימי מלחמה. אנשי תמיד האלה נקראו בשם רובים (*„отрябцы“*), וישבו להם על גבולות הארץ, בערים הגדולות ובמַאָסקווא הבירה. ומשפחתם נתנה להם מאוצר הממשלה. ויען כי המשכרת היתה מְצַעֲרָה, התירה הממשלה את ידיהם לזרוע שדות, לנטוע גנים ולעסוק במקנה וקנין, גם עשתה להם הנחות שכס אחר על שאר הסוחרים; כי מלכי מַאָסקווא הוקירו את הרובים וישו להם תמיד את חסדם. והנה בגלל אשר היו הרובים חיי שבת עם משפחותיהם, נהיו ענוגים יתר מדי, השליכו אחרי גֹּם כל עבודה קשה במערכות הצבא, וְעָצְלוּ מִלְכָּת למלחמה ומלעוזב את בתיהם. אכן אם רפה רוח המלחמה בקרבם, לא נבקה רוח עריצותם, ויהיו עזי פנים, גאיונים, הולכים בשרירות לבם וממרים את פי פקדיהם, אשר היו בעוכריהם ובמשחיתי נפשם, בְּדָבָר אשר מעלו בכסף משפחתם המעט, לבלתי תת אותו במועדו, גנבו ממנו כחשו ושמנו בכליהם, גם לחצו את הרובים להיות להם למשרתים בבתיהם ובנחלתיהם והכבידו עליהם את ידם. הרובים אשר במַאָסקווא סבלו צרות רבות ורעות מאת פקדיהם בימי פֶּעֶאָרְאָר, והגישו ביד

אחד מעדתם מכתב תלונה אל המלך; ויחר בהם אף דג'לג'ארוקי ראש פקידיהם, ויצו ליסר בשוטים את מגיש המכתב, "למען יראו אחרים ולא יזידון עוד". אך הרובים לא נתנו למלאות מצותו, ויצילו את רעיהם מידו. במות פֶּעֶזְדָּרָאָר ופעטר הקמץ נבחר למלך, התגעשו הרובים ויצעקו שנית חסם באזני הממשלה על עשק פקידיהם. הפעם הקשיבה הממשלה לקול תלונתם ותעש שפטים בפקידים: לקחה מהם את נכסיהם, גם צותה לנגוש בהם את הכסף אשר הרובים נושים בהם, במשפט הנגישה בימים ההם—הוציאום אל רחוב העיר והכנס במקלות על רגליהם לכל אֶת נפש הרובים. אחרי אשר הניחו הרובים את חמתם בפקידיהם הנקלים והמכים לעיני השמש, הרהיבו עז בנפשם להיות משחיקים עליהם ומלעיבים בהם, לידות בהם אבנים ולרצחם נפש. סָאָפִיא ושאר המילאסֶלָאָווסקים הוסיפו להעיר בקרב הסטרעלצים רוח פרצים, בַּאָמֹר להם כי מן הנארישקינים נשקפה להם רעה גדולה מאד, כי בלא משפט נדה איוואן מכסא המלוכה, וכי המצוה ללחום על פעטר הצעיר המתנשא למלוך על פני אחיו הגדול. לא חשבה סָאָפִיא גם מכספה להרובים, לבעבור ילכו אחריה וישמעו לקולה ולקול אנשי בריתה. ותתן בידם גליון, בו נִקְבו בשם כל הבאָיארים, אשר יומתו ביום זעם כבוגדים בארץ מולדתם, ומאטוועעו היה הראשון בכתובים. ובכן גמל הקשר ויהי נכון להתפרץ.

בחמשה עשר לחדש מאי שנת (1682) בבקר השכם עברו שנים מאנשי סָאָפִיא במחנה הרובים ויעבירו קול כי הנארישקינים הנקו את איוואן אלעקסער־יעוויטש, וגם קול הפעמון הגדול הרעיש את העיר. ויקומו הרובים וישימו כלי נשקם עליהם, ויקחו את דנליהם, ויתופפו בתפלים, ויתאספו כחמשה עשר אלף איש, וימהרו אל הקרעמל, ובמרוצתם צעקו כי הולכים הם להכחיד את הבוגדים והחפצים לִדְבָר את זרע המלוכה, ויגשו אל היכל המלך וינהמו כנהמת ים להוציא להם את נארישקין (אחי נאטאליא ודוד פעטר). אשר הרג את איוואן! אז יצאה נאטאליא אל היציע וָאָתָה פעטר ואיוואן מימינה ומשמאלה, והפאטריארך עם באָ־יארים אחדים סביבותם. וישתוממו הרובים למראה עיניהם; ויש אשר עלו על היציע וישאלו את איוואן אם באמת חפץ איש הַמִּיתו, ויען העלם: "איש לא נגע בי לרעה, ואין לי כל פתחון פה להתלונן". גם מאטוועעו אשר היה לפנים ראש פקידיהם ויאהבוהו בכל נפשם ומאודם, הטיף להם תוכחתו בלשון רכה ובאמרי נעים לִשְׂבָךְ חמתם ולהשיבם מחרון אפם. כראות הרובים כי רמו אותם אנשי מרמה ויהתלו בהם, הביטו איש בפני רעהו, חדלו רגז ויאמרו לשוב לבתיהם אשר מחוץ לעיר. אך סָאָפִיא צותה לתת להם חביות מלאות יין שרף להחם לבם, ואנשיה עמדו להסיתם לבלע ולהשחית; והנה פתאם יצא ראש פקידיהם הנשיא דג'לג'ארוקי שנוא נפשם, וַיְהִי אותם וידבר אליהם קשות, גם נתן עליהם בקולו לִירָאָם ולבהלם למען ימהרו לסור מן ההיכל; או קדחה שנית אש נקם ורצח באף הרובים, ויעלו על היציע, וישליכו את דג'לג'ארוקי על ראש החניתות ויבתקוהו לגזורים—וגם את מאטוועעו הרגו באַפֶּס כי עז. "כארייות שואגים לטרף" פרצו בחצר המלך ובכל חדריו, וגם בהיכל־התפלה חפשו חפש את הבאָיארים אשר אתם בכתובים,

ומרביתם פשטו גם בעיר לבקש את המקדשים ליום הרגה. האפרתים הנתפשים בחצר המלך ובעיר כלם הבו נפש, ונרבו הרובים חללי היום ההוא עד כי עיפה נפשם מקטל וינחו בליכה; אך כאור הבקר צללו הפעמונים, רעישו התפים, והרובים באו שנית אל פתח ההיכל וידרשו שנית להסגיר בידיהם את נארישקין. חתת אלהים ובעותי שדי אחזו את כל הנמצאים בחצר המלכות, אך לא נאותו להוציא את נארישקין למות. ויעמדו הרובים עד הצהרים, ויעזבו את החצר, ויאמרו כי כיום מחר ישובו הלום. ויהי ממחרת ויתלקמו הרובים בפעם השלישית, כלם שבורים וסבואים וחמתם כנחל גפרית בוערה, ויזעקו: הבו לנו את נארישקין! וישבעו באֵלָה כי לא יסורו מזה בלתי אם בראש נארישקין. הבאֵי־ארים נמוגו ונבהלו מפחד, ויחלו את פני נאמאליא לעשות כדבר הרובים, וכן יעצה אותה גם סאָפֵיא. נארישקין התודה לפני הבהן ויצא החוצה. כמלאכי בלדות התנפלו עליו הסטרעלצים בהמולה רבה, ויסחבותרו אל רחוב העיר, ויתעוללו בו וישטעוהו כשסע את הגדי. ככה אָברו הרובים השובבים את אחי נאמאליא השני, את הבאֵי־אריִין יאזיקָאוּ (ידיד פֶּעֶדְרָר), את הנשיאים לבית ראָמאדאנאָוסקי, ועוד אפרתים רבים ונכבדים. את בתי פקודת העבדים והמשפטים נתצו, ואת כתבי הממשלה שרפו באש.

ימי צרות ועֲבֹרות היו הימים האלה במאָסקווא. כל היושבים בהיכל המלך התחבאו וחרדו לרגעים מפני תנופת יד הרובים, נאמאליא התאבלה ואוהביה לבשו שממות; עיר הבירה העליוה נהפכה לעמק רפאים ודממת מות השתררה בקרבה; כל הדלָלות והחלונות היו סגורים ומסגרים ובחוצות קריה לא נראה כל איש ממגור ופחד, רק פגרי הנדיבים חמרים חמרים כסו פני הרחובות, ועָלָה באשם ונתעל צחנתם. הרובים ידעו בלבבם כי עז בידם ונבורה בימינם וכי נוראים הם לכל העם, וישתובבו משובה נצחת לעשות כל הפעם, לחמוס, לבוז, לגזול ולעשוק—ואין אומר השב! כי לא יבול איש לדבר עמהם וזלתי סאָפֵיא לברה, ורק אל קולה המוֹ אונם הערלה. על פיה ועל פי הגוטים אתריה בחרו להם אנשים מקרבם וישלחום להגיד חפצם, כי ימלכו שני האחים יחדו: איִוואן יהי המלך הראשון ופעטר שני לו (*), ואף כי לא היתה עוד כזאת במאָסקווא למלך שני מלכים יחד בעיר הבירה, בכל זאת לא הָהִין איש להשיב פניהם ריקם. סאָפֵיא ושאר אחיותיה קראו אספה, והנאספים מיראת הקשר נרצו להחליט את דבר הרובים. בעוד ימים אחדים באו עוד הפעם הרובים ודרשו להרים את סאָפֵיא לגבירה ולשלטת בשם שני אחיה עד אשר ימלאו ימי נעוריהם, ואיש לא עמד בפניהם גם בדבר הזה; ומני אז החלה סאָפֵיא לכתוב גם את שמה בספרי הפקודות עם שמות שני המלכים, ואת רסן הממשלה לָקחה בידה. אחרי כן שלמה גמול טוב להרובים. הגדילה על שם כבודם, הוסיפה על כסף חָקם, עשתה להם הנחות וחדשות; ולזכרון קשר הרובים הציבה מצבת זכרון ברחוב העיר.

(* יען כי הרוסים יאמרו קדוש לכתר מאנאמאך, אשר היה רק אחד ואין שני לו, ולא יכלו שני מלכים להשתמש בכתר אחד צותה סאפֵיא לחכמי תרשים לעשות עוד צניף מלוכה אחד כמעשהו וכתבניתו.

§ 2 פרץ הראסקאלניקים וגורל האוואנסקי . לא עבר חרש ימים
 למן העת אשר הפיקה סאָפֿיא כל זממה—ועיניה נפקחו לראות כי משענת הסמרעל-
 צים העריצים משענת קנה רצוץ הוא , אשר יִסְמַךְ איש עליו ובא בכפו וּנְקָבָה ,
 יען כי גם אנשים אחרים מבלעדיה אמרו למצוא מועיל בכח הרובים ובעצם ידם ,
 ולהוציא בעזרתם את מחשבותיהם לאור . האנשים האלה היו הראסקאלניקים ,
 הנברלים מעל אחיהם . הן אמנם השיגה יד הממשלה להדוך מפניה את העדה הרעה
 הזאת , ולהברית מבית הנוירים סאָלָאָוועצקי את המתקוממים בימי אלעקסעי ,
 ובימי פֿעֶאָרָאָר בנו העלו על מוקדה את פֿעֶאָרָאָר אוואַאָקום ולאואר (חבוקוק
 ואלעזר) עם שאר בעלי בריתם אתם ; אך העונשים והשפטים הרעים לא הפילו
 פחד על ההולכים בנתיבות האמונה היִשְׁנָה („старовѣры“), ויהי בפיהם למלה :
 „לא האמונה אשר הִעָנָה , כי אם האמונה אשר הִעָנָה , היא אמונת אמת וקשט“ .
 רבים מהם ברחו מפני הממשלה וכהני הכנסיה , אשר רדפו אותם באף ובחמה ,
 ויבואו להתחבאות ביערות ובארץ ערבה ושוחה , בירכתי רוסיא ובארצות הנכר .
 רוח קנאות ופראות התחוללה בקרב עורקי-ציה האלה לִשְׁחַת רחמיהם ולטרוף גם
 נפשם בכפם , כי כמו ביניהם קָנָאים אשר המציאו תחבולה לטהר את נפשם
 ברבר אשר שרפו את גִּנְם בידיהם („самосожигатели“), ויש מאנשי קהלותיהם
 אשר שמו להם לחק , לבל יתפללו בער חי מלך מאַסקווא , ויהיו כלם כאיש אחד
 תְּבָרִים , קָמָן וגדול נִשְׁתָּמוֹ . רבים מהם האמינו באמונה שלמה כי כבר בא
 אויב „המשיח“ ומלכות שמים קרובה לבוא , ויתעטפו בתכריכי מתיים , ויעלו נרות
 וישכבו חיים בארונות , וכה שכבו למעצבה וחכו בכליון עינים לראות אותות
 ומופתים בשמים ובארץ , ולשמוע קול השופר אשר יתקע מיכאל שר הגדול
 (архистратигъ) לעורר יִשְׁנֵי ארמת עפר להקיץ לחייו עולם . אוילים משתוללים
 כאלה וכאלה היו לרב גם במאָסקווא הבירה , וגם רובים רבים עם שר צבאם וראש
 פקדיהם הנשיא האוואנסקי (Хованскій), אשר נתנה להם סאָפֿיא תחת רֶאָלְגֶאָרוֹקִי
 המומת , החזיקו בתורת הראסקאל וידבקו בארחותיהם , ובכל שאמ בנפש בזו
 ושטמו את העם האוחזים בתקוני ניקאָן („Никониенцы—Никоновщики“). עתה
 אחרי אשר נוכחו בקשר מאיי כי הם המושלים בכל ובידם לגדל ולחזק לכל ,
 להשפיל אף לרומם , גבה לבם בחזקתם , ויאמרו להרים גם קָרָן אמונתם הבוויה
 והשפלה , הנהרפת והנהרפת . בין תופשי תורת הראסקאל ומנגייה התנוסס אז
 כהן ניקיטא המְכָנָה פוסטאָטוויאָט (לאמר : תִּנָּף ומתקדש לתהו), והוא בלוית
 אספסוף משמרים הבלי שוא התפרצו פתאם אל תוך הקרעמל (יולי 1682), ושם
 על גפי מרומי קרת ערכו כמות ועמודים (налои) , שמו עליהם נרות דולקים ,
 פתחו את סדוריהם הישנים , ויצעקו בשאון , כי יצאו אליהם הפאטריארך עם
 ראשי הכהנים להתוכח עמם באזני כל העם , ולהגיד להם פשר דבר : „מרוע זה
 מאסו את הדת העתיקה , השליכו אחרי גוֹם את הסדורים העתיקים , וילכו אחרי
 הדת הלאמינית-הרומית?“ . ותהום הקריה מאד . מקצֶר יד להשביח את המהומה ,
 נלחצה סאָפֿיא להרשות את הפאטריארך לצאת לריב , אך לא ברחוב העיר ,
 במקום רואים , כי אם בלשכת הגזית (Грановитая палата) בפניה ובפני שני

המלכים ושאר אנשים מזרע המלוכה ומן החורים . ברעש וברגש באו ראשי הראסקאלניקים אל ההיכל, ויקראו בקול רם את ספר בקשתם—להשיב עמרת האמונה אל יְשֻנָּה . בספר הזה באו גם דברי בלע ובזו על אלעקסעיי ופֶעֶאָרְאָד , שונאיהם ומנדיהם . אחרי כן הגישו עצומותיהם לפני הכהנים, הוציאו אתם מפיהם, ויתעשקו וינצו ויתגעשו מאד, לשוא שפכה סֶאָפִיא דמעותיה לפניהם לשבת בשוכה ונחת, כי שומע לא היה לה . וניקמא פוסטאָסוויאַט בתמו ובחרות אפו הניף גם שני אגרופיו על איש מצותו, הבהן המתוכח עמו, ורק הרובים הנצבים עליהם השיבו ידיו מבלע ויעצרו בעדו . המריבה ארכה עד הערבים ולא כלתה, כי קל הפעמון קרא את העם לתפלת המנחה, ותצו הממשלה להתפרד ולשוב לבוא ממחרת היום הזה . אמנם הראסקאלניקים יצאו מן ההיכל בקול צהלה ותרועת הידר, הגביהו למעלה את תמונות קדושיהם ויקראו אל העם : „נצחנו ! נצחנו ! לכו באור אמונתנו, וככה תשימו את האות על פניכם !” ובדְבָרָם הראו לעם את שתי אצבעותיהם, ויחלו להפיץ את לקחם בראש הומיות . אז התאורה סֶאָפִיא חיל להכריע את המחפרצים ולהכחידם בשבוע אחד . את ניקמא פוסטאָסוויאַט המיתו, מקצת הראסקאלניקים עזי הנפש הָגְלוּ לארץ גזרה, מקצתם נפזרו אל כל רוח—ותשקט העיר .

אפס ראש פקיר הרובים האַוואַנסקי, אשר היה רוח החיה באופני המרד, תָּפֵן עלילות הראסקאלניקים ויאמץ את ידיהם, ישב לו על פְּנֵוּ ועל מקום שלמונו, ובגִדְלָל לבבו לא ידע גבולות לגאוונו וזדונו : לא אבה למלאות מצות הממשלה ונתן לה כתף סוררת, גרע כבוד הבֶּאִיאַרים ויעש ככל העולה על רוחו ; כי החליק והחניף להרובים, וכל אשר שאלו עיניהם לא אָצַל סהם, וגם הם כבדוהו עד מאד, ויקראו לו „אָבינו !”—וכחו וגבורתו גדלו מיום ליום . ושמועה רעה התהלכה בעם, כי חפצו לכבוש את הכסא, ולקחת לבנו הבכור את אחת סבנות אלעקסעיי לאשה, וגם ספרי שמנה באו אל סֶאָפִיא, והשיאו עליו עון : כי יתברך בלבבו להסית את הרובים להכרית כל זרע לבית המלך, להצמית כל הבֶּאִיאַרים להביא מהומה בארץ על ידי הראסקאלניקים, להקים את המון העם על הממשלה ואדונו השדות, ולהתנשא למלך עליון על כל הארץ . ותאמן סֶאָפִיא להמלשינים ותירא לשכון במאָסקווא, ותקח אתה את כל משפחת המלוכה, ותבוא למבצר בית הנוזרים טרָאָיאצא, ומשם שלחה ספרים אל הערים, ותבקש מאת כל הפקידים נושאי משרת הממשלה, להחליץ חושים, להִקְהַל אל בית הנוזרים ולהציל את נפשות בני המלך . ולחָאָוואַנסקי שלחה מכתב מלא אמרי חן, וְתִחַל פָּנָיו לבוא אליה ולברכה ביום הַלְדָתָה, וַיִּפֶּת ללכת ולא ידע כי בנפשו הוא . ויהי בהיותו עם בנו הבכור בדרך, תפשוהו מלאכי סֶאָפִיא ויעבירו בשלה אותו ואת בנו בלא דין ובלא משפט . כאשר נודע להרובים כי לָקַח אדונם מעל ראשם, התרגזו והתגעשו וילכדו את הקרעמל, ויתפשו את כלי התותח, ויאמרו ללכת אתם קוממיות אל טרָאָיאצא . אך שמה כבר נקבצו אנשי חיל לָרֵב ; ויתבוננו הרובים כי לא יעצרו כח להתיצב נגד החיל, ותבהלנה ידיהם ויתעצבו אל לבם, ויהיו נכונים לעזוב את דרכם הַרְשָׁעָה ולהתרפס לפני הממשלה . ויתחננו אל הפאטריארך וַיִּעֲתֵר להם

להיות המליץ בעדם לפני סאַפֵּיא . כשלוש אלפים איש מראשי המורדים התורו לפני הנהנים כהולכים למות, וישימו חבלים בצואריהם ויקחו איש איש סר (шлаг) וקדרום בידו, וילכו אל בית הנזירים מראַאיצה, ואחריהם משכו נשיהם וטפיהם בקול נהי ויללה ובבכי תמרורים. כבואם אל מול החלונות אשר במשכן משפחת המלך, השתחוו שלש מונים אפים ארצה, אחרי כן הניחו את ראשיהם על הסדים כעתודים למות ביד פשעם. ותרא סאַפֵּיא כי רך לבנם וכי באמת נכנעו הרובים לפניו ועפר רגלה ילחבו, ותתן להם רחמים ותשא לפשעם. אך גרעה מהם את תאר הכבוד אשר כִּפְדֶתֶם אחרי קשר מאיי, את המצבה אשר הקימה לזכרון הקשר הרסה, גם אסרה עליהם לבלתי ילבשו כלי נשק רק בעשותם בעבודת הצבא. לנגיד ומצוה עליהם הקימה סאַפֵּיא את שאקלאַוויטא (Шакловита), האיִש הנאמן לה מאד, יען כי היה בוז משפחות, בן אחד האכרים, ורק בחסד הממשלה עליו הקם על לאט לאט, והיה למוכיר בית המועצה. שאַקְלָאוֹוִיטֵא השכיל להרגיע רוח הרובים, לְבֹר מהם את המורדים והפושעים ולבערם, ורבים מן העזים והעריצים שֶׁחַ מִמָּאָסְקוֹוֵא העיר לגור במדינות רחוקות.

§ 3 פְּעֻלַי סַאפֵּיא בַּפְּנִים הָאָרֶץ. אף כי לא נמשכו שנות ממשלת סאַפֵּיא, ובימיה היתה הממלכה במבוכות שונות, בכל זאת הוציאה לאור פקודות נכבדות וחקים צדיקים, וְתָשֶׁר לַמִּשְׁפָּט וּלְמִישְׁרִים. היא שלחה בארץ גוֹבְלִים (межовщики) למרוד בחבל ולהגביל את הנחלות אשר לאיש ואיש, והתאמצה לטהר את הארץ מַרְקִים, הולכי במל ובני בליעל. לפנים היה המנהג במאָסְקוֹוֵא להסגיר את הלִוִּים אשר מטה ידם מְשָׁלֵם את נְשִׁים, אל המלוים, לעבוד בביתם כפי מכסת כסף החב, המלוים שחתו רחמיהם ויעשו כל חפצם עם הלִוִּים עבדיהם. על זאת פקחה סאַפֵּיא את עיניה, ותצו על המלוים לחתום ידם בספר, כי לא יכבירו אכפם על הלִוִּים ההם, גם קצבה את מחיר עבודת הלוה לשנה, ולפיה ינפה מן החב; ותאסור אָפֶר לבל יפרידו את הנשים מבעליהן בהִנָּתֵם בידי הנושים בם, ולבל ינגשו חבות מן אלמנות ויתומים אשר בעליהן ואבותיהם לא עזבו אחריהם נכסים ורכוש; לבל יוסיפו לקבור חיים את האשה השולחת יד באישה, כי אם להסיר ראשה מעליה; לבל יוציאו להורג את האנשים אשר דברו רע על הממשלה, כי אם להכותם בשבט ולהגלותם. לבעבור הרחיב את גבולות המסחר בפנים הארץ, העבירה את בתי המכס אשר היו בין גבולות רוסיא הגדולה ובין רוסיא הקטנה, ובין שאר המדינות. לסמאָלענסק והגליל נתנה הנחות גדולות — לקנות לב יושביה באהבה בחסד ובצדקה. גם בדבר תרות דתי הנכר הגדילה סאַפֵּיא לעשות. בעת אשר בצרפת רדף לודוויג ארבעה־העשר המלך הגדול והנשגב את ההוגאָנאָטִים, השיבם עד דְבָא והשבית את העדיקט מְאָנאָט, אשר נתן להם היינריך הרביעי (הנאווארי) בשנת 1598 על דבר משפטי אורת ושאר הזכויות (*), ורבים ברחו מצרפת מפני חרב קנאת הדת, הוציאה ממשלת מאָסְקוֹוֵא חֵק לתת מקלט לנודדים האלה, ולכל המתגוררים בממלכת מאָסְקוֹוֵא

(* דברי ימי עולם, חלק ילישי 307 §.)

היתה החפשה לעבוד את אלהיהם כרצונם ולחיות באמונתם; ועל הכהנים הפרא-
 וואַסלאווים צִוְתָה במפגיע לבל יאנסו לבוא בבריתם, והאיש הממיר דתו בדת
 הפראוואַסלאוויע לא יִנְקָה עוד מן העונשים הנחרצים עליו בעד פשעיו לפניו.
 רבים מבני הנכר באו מאַסקוואה ויחנו בפרָנר האשכנזים אשר במסבי עיר הבירה
 וימצאו לחם ביתם גם עשו עשר. אפס בדבר הראסקאָלניקים לא יכלה הממשלה
 להתאפק לבלתי עשות בהם שפטים, כאשר עשו המלכים בראשונה, יען כי
 בפחותם ובאֲזֵלתם עשו מעשים זרים ומוזרים, וילכו אחרי ההבל והרע בעיני
 הממשלה ובעיני מרבית העם.—בימים ההם היתה מלחמת סופרים, אשר לחמו
 הכהנים הפראוואַסלאווים איש באחיו על דבר איזה דעות קאטוליות אשר התגנבו
 אל הבנסייה היונית, על יד נזירי קיעוו. ויהי ראשי הנלחמים: שני האחים
 הליחודים (Лихуды) מבני הנשיאים בארץ יון, ואשר למדו תורה וחכמה
 בהאקאדעמיות בווענעציא ופאדווא, וישובו לארצם והיו לכהנים נזירים, ובשנת
 (1683) נקראו להיות מורים בהאקאדעמיא במאַסקווא—הם לחמו עם הכהן הנזיר
 סילוועסמער מערוויעדעוו תלמיד שמעון הפאָלאַצקי, אשר נחשב בעיני בני דורו
 "לחכם גדול וחרוץ בלמורים" (מ"ה § 2). הריבות האלה עוררו את לב כל העם להתערב
 בהן, עד כי גם רבים מן העם והנשים התאספו יחד להתוכח ולריב בהזקה (*).

§ 4 שלום פולין ומסעי קרים. כאשר היתה לפנים סמאָלענסק אבן נגף
 אל שלום אמת בין מאַסקווא ופולין, כן היתה עתה העיר קיעוו. על פי שלום
 אנדרוסאָווא (מ"ג § 4) עזבו אותה הפולאנים למאַסקווא רק לשנתיים ימים, אפס
 טמשלת מאַסקווא מאנה להשיב אל הפולאנים את עיר התהלה הזאת, חמדת
 רוסיא ומקדש נשיאיה מקרם קרמתה, וגם פולין לא נאותה להקים לנצח את כל
 ההנחות אשר עשתה למאַסקווא, לולא קדמה אז ימי צרה ויגון. הן אמנם מלכה
 הנערץ יאן סאביעססקי עשה לו שם בנבורים על ידי מעשה תקפו ודברי גבורותיו,
 שם פעמים אחדות את הטורקים כעפר ורחץ פעמיו בדמיהם, בכל זאת לא עצר
 מאַסקווא להיות לו לעזר, ולמרות אתו ברית על מוציא עם אימפּעראַמאָר אוסטריא
 זווענעציא יחד, ועל פי מערכות לבבו תתנפל פולין על מוציא מאטענעץ־פאָדאָלסק,
 אוסטריא—מן הדונאיי, ורוסיא תתגר קרבות עם החאן מקרים, לבעבור תעצרהו
 מלת עזרה להסולטאן; וגם אל השאך מלך פרס שלח צירים מווארשא,
 ויבקשהו להתנפל על מוציא דרך אזיא הקטנה. ואף כיו ממשלת מאַסקווא
 נכספה מאד גם היא להרים נס על ים השחור ואליו היתה תשוקתה, גם לא יכלה
 לעמוד מנגד ביום שְׁבוֹת הטורקים, הזרים והצוררים את הנוצרים מעולם, את
 הפולאנים—בכל זאת העלימה מעיני פולין את תשוקתה, ולא נרצתה אל חפץ

(*) וזה דבר המריבה: כהני הנוצרים מכינים לעבודה זו תפלתם לחם ויין מתנות קדושתה (Дары), ובקול ענות תפלה יקראו לרוח הקדש לרדת ולנוח על המתנות, ואומרים גם דברי משיח: קחו ואכלו זה גויתי וגו' (מתיא כ"ו, כ"ז), והנוצרים מאמינים כי הלהם והיין יתחפבו או באמת לבשר משיח ודם. וככן התגלע הריב בין חכמי הכהנים: הליחודים אמרו כי בשעת קריאת התפלה יתחפבו הלהם והיין לבשר ודם, ומעוועיעדעוו ומרעיו אמרו כי יתחפבו רק בשעת אמירת הפסוק: קחו ואכלו וגו'. מעוועיעדעוו עזב אחריו ספר נכבד על אדות הקורות בימיו.

סאָביעסקי; רק אחרי אשר כרת אתה ברית עולם, והקים לחוסיא את קיעוו ואת המדינות הנקובות בספר שלום אנדרוסקאוו. בשנת (1686) חתם יאן על ספרי ברית השלום הזה בעינים דולפות דמעות מינון לב וראבון נפש.

ובחרש האביב בשנת 1687 הרהיבו בני מאַסקווא בפעם הראשונה עז בנפשם להחריד את המאטארים במקום רבצם ומעונתם. כי שלחה מאַפֿיא את הנשיא וואסילי גאליצין, אָהוב נפשה, בראש מאת אלף אנשי חיל. עליהם נלוו גם העטמאן רוסיא הקטנה סאמאָיילאָוויטש עם חמשים אלף קאזאקים. אולם גאליצין לא היה חכם בהליכות המדינות ולא גבור ושר מלחמה עד להפליא, וגם המסע דרך ארץ תלאובות, מדבר חררים ועֵרבות נֶשְׁמוֹת, היה כבר מאד לחיל העצום והרב הזה. הרוסים לא פגשו על דרכם את המאטארים אויביהם כי אם אויב גדול ונורא מהם — להב אש אוכלה; כי שלחו המאטארים באש את מרעה המדבר, ותלהט השלחבת מסביב כל צמח וכל שיח השדה. המוסים נפלו פגרים מתים על אם הדרך באין מחיה וירק דשא, אנשי החיל עיפו מאד מהם קרני השמש ורֶשְׁפִייה הבורעים ככבשן; עב העשן עלה מן השרות וישם מאפל וערפל, עד כי כהו עיני הנוסעים מראות את אשר לפניהם, וימששו בצהרים כענן באפלה; הלחם והצֵרָה אולו מכליהם, ויד הַדָּבָר הָיָה בהם לזנב את הנחשלים. אז אסף גאליצין את פקידיו החיל להמתיק סוד, וינעצו לב יחדו לשוב אחור בלי כל קרב ומלחמה. האסון הזה היה כלי חפץ בידי פקידיו הקאזאקים להדיח את סאמאָיילאָוויטש מִשְׁאָתוֹ, כי שנאוהו תכלית שנאה בגלל גִּדְלֵל לבבו, רום עיניו ואהבתו הגדולה לבצע כסף; וישלחו לגאליצין ספר מלא עלילות דברים על ההעטמאן: כי לא נאמן הוא בברית מאַסקווא ובשלו היתה כל הרעה, יען כי הוא הַמְּבַעֵיר את הַבְּעֵקָה בנאות המדבר—ואם לא תאבה הממשלה להדפו ממצבו, יהדפוהו הם ביד חזקה. גאליצין שמח בלבבו על כי מצא במי לתלות את האסון אשר קרהו, ומבלי תְּקוֹר וְדָרוֹשׁ הקריב את ספר תלונת הקאזאקים אל מאַפֿיא, ועל פי פקודתה הסירו את סאמאָיילאָוויטש וישלחוהו סיבירה, ותחתיו מָנָה גאליצין את איוואן מאזעפא, אשר היה ראש מסבי המתלוננים על סאמאָיילאָוויטש ומבקשי רעתו.

ותאמר מאַפֿיא לתקן את המעות אשר עָזַת גאליצין במסעו הראשון. באביב שנת (1689) שלחה שנית את גאליצין קרימה עם אנשי חיל כחיל הראשון במספר, וגם מאזעפא ההעטמאן החדש יצא לעדור אתו במלחמה. בפעם הזאת עברו הרוסים את הערבות בשלום, אין שמן ופגע רע, כי החאן עם גרודיו הרבים לא יכלו לעצור בעדם, ויורדו ויבואו עד מבצר פערעקאָפ אשר על מבוא דרך חצי האי קרים. אך גאליצין התבונן כי גם אם ילכוד את המבצר לא יתן ולא יוסיף לו מאומה — כי לא יוכל להִשָּׁגֵב בו ולהשאר שם ימים רבים מחקר מים ועצים (מי הים לא יצלוהו לשתיה). ויקרא אל החאן לשלום, וישב שנית מאַס־קוואה וידיו ריקות. בכל אלה כבדה מאַפֿיא אותו ואת שרי הצבא כשובי מלחמה ברב תפארת ונצח. — בעצם השנה ההיא הואיל גאָלְאָוויִן, מלאך ממשלת מאַסקווא זבא כחה, לכרות ברית שלום עם ממשלת קיטאיי, ולעזוב לה את שני

הפי נהר אמור, ארץ פוריה ומבורכה, כי לא ידע את רב טוב החבל ההוא ואת תועלתו אל נכון. ובכן נהרס עד היסוד מבצר אלבאווין (Албазинск), אשר סכנו עליו מתי מספר מן הקאזאקים בחרבם ובקשתם, וברוח גבורה נפלאה עד מאד. השלום הזה נודע בשם שלום נערטשינסק.

פרק מח הליכות ממלכת מאסקווא עד ימי מלכות פעטר הגדול, במרם נעשו בה התקונים החדשים.

§ 1 מאסקווא ושכנותיה ממזרח וממערב. בשם ממלכת מאסקווא נקראו כל המדינות הרוסיות לפאת צפונה מזרחה, אשר חברו אותן נשיאי מאסקווא לממלכה אחת, והרחיבו גבולותיהן בַּסְפּוֹת עליהן מפאת קרם את ממלכות קאזאן, סיביר ואסטראכאן. ויען כי לא כל העם הרוסי כלו וגם לא כל המדינות הרוסיות חסו תחת שבט מלכות מאסקווא, כי רבות מהן עם יושביהן נכבשו בראשונה תחת יד מלכי פולין, אשר היו גם נשיאים גדולים לליטא, על כן אך למצער הזכירו שם רוסיא, רוס, ממלכת רוסיא; ורק בַּפְּרָשֶׁת שם כבוד מלכותם ותארי תפארתם הורו מלכי מאסקווא על אחדות כל מדינות רוסיא, באין נגרע, כי הם כתבו והתמו: „המלך הגדול והקיסר המרומם, נשיא גדול ונגיד ומצוה יחיד לכל רוסיא“. ובדבר הזה העידו והגידו כי על פי משפט התולדה ותקי הטבע נחשבה רוסיא תמיד לממלכה אחת, ורק יד המקרה הפירה את האחוה והאחדות בין מדינותיה, כי הִלְקְתָה אותן ותתן מקצתן בידי זרים עד עת קץ. על כן לא יפלא בעינינו, מדוע היה שם הכבוד הלו למורת רוח הפולאנים, והתאמצו כל הימים לחַקְרוֹ ולשְׁנֹתוֹ. אמנם ממשלת מאסקווא השיבה את פניהם ריקם, ואלעקסעיי מיכאילאָוויטש אחרי אשר הצליח עד למעלה במלחמתו הראשונה את הפולאנים (מ' 4 §) התהדר בתאר הכבוד ובשם המפְרָשׁ: „שליט יחיד לרוסיא הגדולה, הקטנה והלבנה“. בשם רוסים נקבו ביחוד יושבי רוסיא דרומית המערבית הלא היא רוסיא הליטאית, אולם יושבי רוסיא צפונית מזרחית נקראו: „אנשי ממלכת מאסקווא“, ויושבי דרומית מערבית רוסיא גם הפולאנים, קראו להם „מאסקווא“ על שם עיר המלוכה, על כן יאמר בספרי הזכרונות: „מאסקווא נצחה את האויב, ותפול מאסקווא ותִקָּחם, מאסקווא נפלו הרבה בהרב“ לאמר: אנשי מאסקווא. בפי בני ארצות אחרות וסופריהם נקראת הממלכה בשם „מאסקאוויא“ או מאַסֶד קאָוויא הפראית (Дикая Московія), והיהודים עד היום יקראו לאנשי חיל הממשלה בשם „מאסקוויטער“.

ממלכת מאסקווא לא התחשבה בממלכות אירופא, יען כי שכנה לה לבדד בירכתי אירופא על גבול אויא, הרחק מגויי הארצות אשר נודעו למשגב בפעליהם ועלילותיהם בדברי ימי אירופא, וגם נרחפה ונהרפה כפעם בפעם מן המערב בתגרת ידי שכניה, קִמְיָה מְצִיָּיקָה—פולין, ליטא זשועוציא. עניני האמונה גם הם לא הביאו את רוסיא פְּחֻבֶּרֶת עם עמי אירופא, כי כל בניה חיו על פי האמונה היונית, הנברלה משאר אמונות הנוצרים אשר במערב, וידי שליטיה היו מלאות תמיד

בעבורה קשה, לכונן סדרים בארץ רַבָּה וגדולה ותבואותיה מעטות ודלות. לפאת
 מזרח הצליחה מאַסקווא להרים דגל נצתונה אל מחנה הטאטארים, ובזרוע עזה
 שמה קץ לממלכתם הנרעשה והנחלשה, הנדכאה ו: בקעה; מאַסקווא חוקה על
 אחת שבע משאר שכניה בארץ הקרם; לא קאזאן ולא אסטראכאן, ולא כל עמי
 הנכר בסיביר עצרו כח להתחרות אֶתָּה ולקום בפניה, ורק את הטאטארים השודדים
 אשר בקרים לא יכלה להוריש מפניה או לשום ברית ורלתים בעד ישמף זרם
 העריצים והפריצים האלה, כי ערבות רחבות, מדבר תדו וילל ישמון, היו לחצי
 האי קרום למחסה ולמסתור, ועל כן נלחצה מאַסקווא גם בימי הירה וכבודה
 להוביל שי להחאן מקרים ולכפר פניו במנחה, לבל יגיח עליה מן המערב כארי
 מסבכו להכות את הארץ חרם בפתע פתאם. אכן כל עַמַת שחוקה מאַסקווא
 מן העמים הפראים במזרח, כן כשל כחה ותרפינה יריה מול עמי המערב, אשר
 עלו עליה ביתרון חכמה וברעת היטב את ררכי הקרב ותכסיסי המלחמה. על
 כן ראה ראינו ברברי ימי מאַסקווא ועתותיה, כי גברה תמיד חילים במזרח ולא
 עשתה תושיה במערב; ורק בימי מלכות אלעקסעי מיכאילאָוויטש, שחקה לה
 השעה במלחמותיה עם פולין, ונספחה אליה רוסיא הקטנה, מדינת המערב; וגם
 בַּעֲקֵב ירושת הנחלה הוות נהיתה שכנה להטורקים אשר היו לשוטט ולצנינים בצריה.
 § 2 תופשי הממשלה. I המלך. בראש הממלכה עמד מלך יחיד ושלט
 לבדו („Самодержецъ“), שלטון בלי־מַצְרִים על כל ארצות רוסיא. עו מלך
 ושלטון יחיד יקר ונכבד מאד בקורות ממלכת מאַסקווא וגורל יושביה: השלטון הוה
 קרב בזרוע כחו את כל מדינות רוסיא הנבדלות, אשה אל אחותה וַיִּתְּבַר אותן לאחרות
 בהליכות עולם, גם קָשֶׁר בקשר אמיץ את כל שבטי העמים המפורים ומפְרָדים על
 פני מזרח אירופא להיות לגוי אחר בארץ; השלטון הוה עֶכֶך בקרב הרוסים סדרי
 ממשלה, אשר הועילו להם להתעורר, לַנְּבֵר חילים ולשוב בתפארת הנצח מן שדה
 מלחמותיה הארוכות עם שכנותיה ממזרח וגם קצתם ממערב, אשר כבשו תחתיהם
 את מדינות רוסיא בימי משול בה הנשיאים הרבים—ימי מחלקות הארץ, השלטון
 הוה השבית מפניו את שלטון אספות־העם, ולא נתן לַמְּדִינֹת להתנהל אשה אשה
 לברנה, ולאֶמֶץ כח אשה בקרב ערתה כבשנים קדמוניות, כי אם כונן אשורי העם
 כלו מקצה רוסיא ער קצה, להקריש כחותיה רק למטשלת הממלכה, אשר ביריה
 תנהלם, ותעשה סדרים בקרבם כטוב לפניה.

II שרי בית המועצה. הבית הוה היה עליון לכל בתי הפקודות והמשפט.
 בו ישבו הבאָיאָרים להגיר עצתם ודעתם, ועל כן נקרא בשם („боярская дума“),
 ויסורתו במנהג הנשיאים הראשונים, אשר אהבו להתיעץ על צפוניהם עם אחוות
 מרעיהם ההולכים אתם לקרב. בבוא המלך להמתיק סוד עם הבאָיאָרים, הִנֵּה בראשונה
 את־דָּעו, אחרי כן פתחו הבאָיאָרים את פיהם, איש איש כפי חכמת לבבו. אמנם הסופר
 קאָמְטָאֶשִׁיחִין יעיד, כי „היו בין הבאָיאָרים היועצים אשר החליקו את פֶּאֶת זְקָנָם ולא
 ענו דבר, יען כי המלך ירים רבים־לגרם מעלת באָיאָרין לא בגלל חכמתם, כי
 אם בגלל יחושם ותפארת רום משפחותיהם, ורבים לא ירעו קְרֹא וְכָתוּב“. לעת
 מצוא מקרים נכבדים ונחוצים נקראו אל בית המועצה הפאטריארך ושאר רַבֵּי

הכהנים . אחרי אשר חרצו משפט, צוה המלך אל הסופרים לכתוב פתגמו בספר . סופרי המלך בבית המועצה נקראו („думные дьяки“), ובשאר בתי הפקודות („дьяки“), ועוזריהם למיניהם— („подьячие“). בשם האחרון הזה נקראו כל תופשי עט ומושכים בשבט סופר בבתי המשלה, ועוד יעלה על שפת העם בימינו . שרי ממלכת מאסקווא לפנים נואלו לחשוב כי תעודתם היא רק לשורת את המלך בכח ידיהם, בתרבתם ובקשתם במערכה בשדה, ועבודת הסופרים היתה שפלה ונמכזה בעיניהם, על כן לא קבלו רְמִי היחש את משרת סופר בית המועצה; ומרבית הסופרים היו מזרע הכהנים והסותרים .

III אספות עם הארץ . מלבד בית המועצה החלו מלכי מאסקווא במאות שש העשרה ושבע העשרה, כאשר נקרה מקרה נכבד לקרוא אספה מכל עם הארץ („земский соборъ“). גם הדבר הזה יסודתו במנהגי ימי קדם, כי הנשיאים קראו אליהם לפעמים גם את טובי העיר לשאול עצתם, ובהיות כל המדינות לממלכה אחת נקראו נבחרים מכל ערי הארץ כלה . אספות כאלה נזכרות ראשונה בימי מלכות איוואן הנורא, וביתר שאת היה ערכן יקר ונכבד מאד בימי המהומה והמבוכה, ובימי מיכאיל פֶּדְרָאָוִיטִישׁ, כאשר דרוש דרשו מן העם כפעם בפעם תרומות כסף ונדבות, לחזק את ברק הממלכה ולקומם הריסותיה, וכן גם בימי אלעקסעי בנו היו איזה אספות . אך מן הוא והלאה חדלו מקרב הממלכה .

IV בתי הפקודות . לכל אחד מן הנשיאים הראשונים היה בית פקודות („приказъ“) בעיר משכנו, לכלכל עניני ביתו ומדינת ממשלתו; וכאשר נהיו המדינות לאגודה אחת ומלך אחד נוהג בהן, יסד את כל בתי פקודותיו במאסקווא עיר המלוכה . הנכבדים בהם היו: בית פקודת חצר המלך, בית פקודת עניני המלחמה, בית פקודת מלאכי הגנים, ועוד רבים כאלה, אשר נחלקו גם הם לבתי פקודות קטנים לכל ענין וענין לבדו, כבית פקודת הרובים, בית פקודת רוקחי מרקחת הרפואות . כן היו בתי פקודות אשר הובאו אליהם עניני מדינות שונות: בית פקודת נאָווגֶאָרָאד, קאזאן, רוסיא הקטנה . בימי אלעקסעי עלה מספר הפרי-קאזים יותר מארבעים, והוא יסד גם בית הפקודות לדברי סתר— („приказъ тайныхъ дѣлъ“). ראשי הפריקאזים ומנהליהם היו מן הבאָיאָרים וסופריהם— הדיאקים והפאָריאטשים .

V הצירים („посланники“) אשר שלחו למלכי חוץ לארץ, לא ישבו בארצות הנכר תמיד כמשפט הרעיונענטים בימינו, כי אם ימים מעטים עד אשר פָּלוּ את דְבַר מְשַׁלְחָתָם, וראשית עבודתם ודאגתם היתה לשום עיניהם לבל יגרעו הנכרים את שם כבוד המלך הגדול ולבל ישחיתו תאר תפארתו גם מעט קט . משרת הצירים לא היתה פְּבֹרָה מאד, ועל כן מלאו בה את ידי האצילים מְשַׁפֵּל המדרגה . ורק לפעמים רחוקות לרגלי מקרה נכבד ונעלה ובשגם במלאכות למלך פולין, שלחו צירים נאמנים מן הבאָיאָרים . מן מאת שבע העשרה, כאשר באו רעיונענטים לשבת תמיד במאסקווא, וגם מלאכי מאסקווא ישבו תמיד בחצרות מלאכי חוץ לארץ, שָׁנוּ לטובה ררכי הדיפלומאטיא שבין רוסיא ובין שכנותיה .

הארץ נחלקה לגלילות ולנפות (уѣзды и волости), וגם הם התחלקו עוד לחבלים ולחלקים קטנים. כמלפנים בימי מחלקות הארץ שלחו הנשיאים את נציביהם לנהל את מדינותיהם, כן גם עתה שלח המלך את פקידיו להיות ראשי מנהיגי הגלילות והנפות. איוואן הנורא נתן רשיום להעם לבחור נישאי משרה מקרבם ולהקים להם פקידים המובים והישרים בעיניהם. אך במאת שבע העשרה שבה שנית הממשלה להרכיב אלופיה לראש עם הארץ. לפנים היו הוואָיעוואָאָדים רק בגלילות הגבולות לבד, אך בימי מיכאיל שלחו לשום משטרם בכל המדינות וערי הממלכה. הוואָיעוואָאָדים לא ישבו ימים רבים בעיר אחת, כי הממשלה העבירה אותם חליפות ממקום למקום, ושלמונם היה, על חיל המצב, על כל דברי האזרחים, לפניהם הגישו כל דין ומשפט. מְשֵׁרֵת ווואָיעוואָאָדא נתנה לאנשים אשר נחלו כבוד גבורים במלחמה, הפקידים האלה עשו הון ועשר רב בערי משמרתם, כי למרות החק האוסר עליהם במפגיע לבל יגאלו כפיהם בשחד, הרבו הרע, ומה גם במדינות הרחוקות מעיר המלוכה כסיביר. להוואָיעוואָאָדים היה בעריהם בתי דינים ובתי פקודות עם שופטים ושוטרים. ראשי הקהלות (голови) נבחרו מתוך האזרחים, וכן היו נשבעים מטעם הממשלה הנקראים ("дѣловальники"), יען אשר נשקו את הצלב בהֶשְׁבָּעֵם) לאסוף את המס ולהרים את המכס. מְשֵׁרֵת ראש ונשבע היתה לנושאייה למשא ולפוקה, יען כי הם ונכסיהם היו עֶרְבִים להממשלה, ואם נגרע ממתכנת המס פקדה הממשלה את העון עליהם, וימלאו את החסרון.

§ 3 מפלגת העם. הנה ראינו כי עוד בימי מחלקות הארץ נפלגו העם לפלגות שונות (פרק ב'), ובימי ממלכת מאַסקווא הוסיפו להֶפְלֵג ולהתחלק למצבים שונים. בני המצב בעלי השלמוֹן והעו, היו השומרים משמרת הממשלה, אשר קמו מְעֵדַת אחוות מְרָעֵי הנשיא לפנים והיו למדרגות מדרגות. על מרום המדרגה הראשונה הנבונה מכלן, עמדה עדת הבְּאָיאָרים, אשר חזקה מאד בגלל בניהם העצומים במספר ובערכם הגדול. מלבד הבְּאָיאָרים המתייחסים למשפחותיהם הרמות והנשאות טשנים קדמוניות, עוד התחשבו לעדה הזאת. גם צאצאי הנשיאים הראשונים, ושם הכבוד נשיא (князь) נשאר להם עד דור אחרון; גם משפחות רבות באֶיאָרִיּוֹת היו מבני נכר הארץ; מן הליטאים האשכנזים אלופי הטאטארים ובני מלכיהם. העדה האריסטאָקראטית הזאת נהיתה במאת שבע העשרה לַקְּתָה נבדלה, וכל זר לא יכול לבוא בקהל לה ולנחול שם כבודה, והיא גם היא נחלקה למְצָבִים (отаты), אשר לפיהם נתנו להם המשרות והפקודות בחצר המלכות, ברברי האזרחים ובצבא המלחמה. מיטב הבְּאָיאָרים ישבו במאָס־קווא בהיכלי תפארתם, בקרעמל ובסביבותיו, ומדי יום ביומו באו לְהִרְאֵת פני הַצָּאר בחצר המלכות. בספרי הפקודות חתמו בתאָר "עברי עולם" ("холопы") ובשמות מקְשָׁעִים ומְבָלְעִים, המורים בְּנֵעָה ושפלות ומקמינים את ערך הכותב והחותם. למשל מן פֶּעֶאָדָאָרִי פֶּעֶדְקָא, וואסילי וואסקא, איוואן וואנקא. עד ימי איוואן הנורא היה המשפט לראשי מטות הבְּאָיאָרים ואדיריהם לכתוב שמותיהם מלאים, אך מימיו והלאה כאשר הורד גאון הבְּאָיאָרים עד מאד, כתבו כָּלֵם את שמותיהם חסרים וְקָצְרִים.—על המדרגה השנית עמדו האצילים (הדוואָאָרְיאָנִים)

אדוני השדות, ועל המדרגה השלישית עמדו בני הבאָיארים, בעלי הנחלות הקטנות והמעטות; מהם לקח לו המלך משרתים בְּתָרֵר משכבו ("спальня"), או משרתי שֶלְחָנו ומחלקי מנות להקרואים אל המשתה (стольники). המשרתים האלה לרגל עבודתם ושקירתם עלו על גרם המעלות והיו גם לבאָיארים. — כל אנשי המעלה האלה ובני מְרוֹם עם הארץ הִיבּוּ לעבוד עבודת הממשלה ככל אשר יצוה עליהם, וראשית עבודתם היתה בצבא החיל. מלבד משכרתם בכסף ובלחם, העניקה להם הממשלה נחלות שדה, והשליטה אותם לאכול מפרֵן כל ימי חייהם (помѣстье) או נתנה אותן להם לאחוזות נחלה לרורותיהם (вотчина); בימים האחרונים נהיו כל הנחלות כולן לירושת עולם, מבלי הבדל בין פְּאָמִיעֶסֶטִיעַ ובין וּוּאָטְשִׁינָא. בידי הבאָיארים והדוּוּאָרְיאַיִנִים אשר היו חפשים מכל מס ותרומת כסף, אָסְפוּ וקָבְצוּ יד על יד נחלות גדולות ורַב־בּוֹת ידים, ועבדים ואכרים לאלפים ולרַב־בּוֹת.

יתר המון עם הארץ, נותני המסים והתרומות לאוצר המלך, היו יושבי הערים וחציריהן (посадские люди), אשר שלחו ידיהם במסחר ובכל מלאכה, וכל האכרים בכפרים (крестьяне). לבעבור תוכל הממשלה לאסוף תמיד את המס באין נגרע, הצמידה גם את יושבי הערים והחצרים אל מקומות מושבותיהם, ככל אשר הצמידה את האכרים לשֶדוֹת אדוניהם; ומלבד המסים הנה הִיבּוּ לשרת את הממשלה בתור שומרים ונשבעים למיניהם. בעיר המלוכה היתה מפלגת סוחרים נכבדים לברה, וממנה הקימה הממשלה יודעים ומביני דבר, לפקוח על אָסֶף המכס ותרומת הכסף בבתי המכס, היין, וכאלה. האכרים לפי אדמותיהם נחלקו לשלש פלגות: לאלה אשר ישבו על אדמת המלך (והמס אשר העלו היה לכלכלת חצר המלך, או הובא אל אוצרו), לאשר ישבו על אדמת האצילים והפקידים, ולאשר ישבו על אדמת הכהנים ובתי הנוזרים. — כבר הגדנו כי מקץ מאת שש־העשרה נאסר על האכרים לעבור מאדון אל אדון אחר, אך הם לא יכלו לעצור ברוחם ולשמור את מצות המלך, אשר נתנה מועקה במתניהם וכבלי ברזל על רגליהם, ויתהלכו חרש מאדון אל אדון; ובשגם כי הממשלה ראתה בעינים ותתן להם רשיון לעבור מאדון קטן אל אדון קטן, ועוד זכויות מצערות. בימים הראשונים היה המשפט, כי כל עבד הבורח, אחרי עבוד עליו חמש שנים חפשי הוא מאדונו, ואין להם כל צדקה עוד להפש אחריו ולהשיבו אליהם. אפס העבדות הלכה הלוך ורב מעת לעת: מיכאיל פֶּעֶאָרְאָוּיִשׁ בְּפִל חוקת חמש שנים להבורח ותקן תחתיה חוקה של עשר שנים; ועל פי ספר החקים לאלעקסעי מיכאילֶאָוּיִשׁ במלה החוקה כלה, והאכרים עם כל בני משפחותיהם הנכתבים בספרי הפקידים שנת (1626) וזרעיהם אחריהם, נצמדו אל אדמות אדוניהם לצמיתות. בכל זאת היה להם חפשיהגוף ולא היו עדנה כעבדים חָאֶלְאָפִים; אך ברבות הימים הרחיבו אדוני השדות כשאל נפשם להתעמר באכריהם, להחזיק בהם בתר קנין־כסף ולמשול בגוויותיהם. האכרים החלשים לא יכלו לדין עם שתקיפים מהם, ולא נועזו לפתוח פיהם על גזולי משפטם ועושקיהם כה. במחצה השנית למאת שבע־העשרה כבר נהגו האצילים למכור את האכרים מִמְפָּרֵת עבד איש לרעהו, בְּמְכוֹר את הצאן והמקנה, או נתנו במחר ומתן גם

בלי ארמה . אמנם לפעמים מכרו האכרים את עצמם ברצונם—לבעבור יִפְטְרוּ משלומת המס להממשלה . כי כן משפט העבדים-החֶאֱלָאִפִּים . האכרים חיו רק על מוצא פי אדוניהם , ורק על פי חפצם לקחו להם נשים . האדונים עשו בהם שִׁפְטִים ויסרו אותם ככל צוֹת נפשם , ולפעמים עברו חֶק להכות אותם עד מות , ואיש לא דרש את דמיהם ; על כן ברחו רבים מן האכרים מאת אדוניהם הקשים אל הרָץ ואל זאפֶּאָרְאֻשֵׁי לבוא בסוד הקאזאקים , או שמו ביערים ויִרְצְחוּ עובדי דרכים . הבורחים האלה המימו על רוסיא רעות רבות וצרות , והממשלה נלחום נלחמה בהם כל ימי מאת שבע העשרה , אף שלחה מחפשים לבקש ולמצוא אותם במקומות מחבואיהם , להשיבם בחוק יד לאדוניהם או להוקיע את הרוצחים על העץ ; אך קצור קצרה ידה לעקור את הרעה משרש , יען כי הסכות אשר הולידו את הרעה לא נשבתו מן הארץ—מצב העם החֶשְׁבִים היה מורה מאד ועל סבלם כבד מנשוא *

§ 4 אֲנָשֵׁי הַצְּבָא . ראשית הצבא היו האפרתים והאצילים האדירים עם הצעירים , בעלי השדות והנחלות ; כלם עבדו בחיל הרוכבים והפרשים , וכפי מרת אדמת נחלתם לקחו אתם אנשי מספר מעבדיהם החלוצים והיודעים לעדור במלחמה . מן הרוֹאֲרִיאֲנִים אשר בגליל מֶאָסְקוּוּא נאסף „גדוד המלך“ („дарекій полкъ“). מלבד זאת הגה כל משרתי המלך ושרי החצר היו גם אנשי חיל ושוטרי ראשו . ביום המשטר באו כלם לבושים כלי נשק רַבֵי הערך : קֹבְעִים ושריונים מתנוצצים ותרבות יקרות מִצְמֵדוֹת על ירכם , ורוכבים על סוסים אבירים וזוהרים , מְזִינִים ומחֶשְׁקִים בעדי עדיים , ואחריהם הלכו עבדיהם הרבים חלוצים וחמושים . האצילים ובני הבֶּאִיאֲרִים העשירים התחרו לתקות מעשי שרי החצר והתאמצו להתהדר כמוהם ; אך לרָפֶם לא היו כלי נשק טובים וערוכים בכל . חיל הרגלי היה מֶאָסְף מן הקאזאקים היושבים בערים ומן המתנדבים בעם (oxoшіе) (козды), וביתר שאת מן הלקוחים לצבא על פי פתגם המלך , אחר אחוז מספר בתים נושאי־מס . אמנם רק הרובים לְבָדֶם היו חיל רגלי טובים וחלוצים היטב : בקני רובה פְּבָדִים , בקרדומות , בחרבות ובחניתות ; וזולתם היו הקְלָעִים המורים בכלי תותח („пушкары“), הקאזאקים ושאר אנשי החיל אשר ישבו להם בערים ובמגרשים נבדלים . כי תקראנה מלחמה פְּבָדָה או בבוא כנהר צר נספחו על

(*) בכל זאת גם במאת שבע העשרה נמצאו בין הרוסים אנשי שכל אשר שמו לבם אל מצב העם והורו תחבולות להישיבו . שלוחי הגלילות בשנת 1648 באספה דרוש דרשו מאת הממשלה , כי גם אנשי האצילים הבאיארים והנשיאויים ישאו גם הם בעול המסים עם קהלות האכרים . בספר „על דבר האמת“ (Слово о правдѣ) הכתוב בימי אלעקסעי מיכאילאוויטש יאמר : „אם הצאר צדיק באמונתו , עליו לדאוג לא רק לשובת האצילים לבד , כי אם גם לשובת כל העם כולו כגדול כקטן ; הן אמנם האצילים דרושים לחפץ הממשלה , אך הם הלא לא ישבעו מיגיע כפיהם , ופרי עמלם לא ימצא להם . ראשית כל , נחוצים לנו אכרים עובדי ארמנו , כי רק הם בעמלם הרב יוציאו לחם מן הארץ , והלחם הוא יסוד כל הטוב . והנה האכרים האלה עובדים תמיד לאדוניהם ומרימים מסים שונים—והפקידים הנשלחים לאסוף את המס , יקחו מן העמלים האלה יתר הרבה מן הקצוב על פיהממשלה“ . הסופר הזה יתן עצות מה לעשות ולהקן , ואיך יעריכו את המסים בין כל מפלגות העם , איש לא נעדר , לבעבור לא תהיינה פרעות ושערוריות בארץ . אכן קול סופרים מעטים כאלה היה כקול קורא במדבר . ועינינו הרואות כי קאשיחין נאנם לכתוב ספרו בשוועציא , וקרזשאניטש בארץ גלותו בטאבלסק .

חיל מאַסקווא גם קאזאקי אוקריינא, והמונים המונים מן הטאטארים רוכבי סוסים
 קלי הַרוֹץ, ומן המשערעמיסים, המאָרדווים, הקאלמיקים, וכאלה מבני הנכר,
 אשר היו מרביתם מַזִּנים רק בקשת ותצים. בצאת צבא רב למלחמה היה
 לחמשה ראשים: הגדוד הגדול, אַנְף הימין ואַנְף השמאל, החלוץ והמאָסָף. כלי
 נשק הכבדים העמוסים על עגלות (ארטיללעריא) היו כלי תותח וקלע לרֵב;
 ובמלחמות הרוסים עם הטאטארים היה להם סוֹכֵךְ, ומעשהו כתבנית מבצר
 מְקֵרְשֵׁי עֵץ אשר הלך אתם ממקום למקום להִשָּׁגֵב בו, ועל כן נקרא בשם „ty-
 „яй-городъ”. — המלחמות עם הפולאנים והשוועדים הראו לדעת כי הרוסים
 השכילו רק להתבצר בעריהם ולגונן עליהן בגבורה ועז, בהדפם את הצר הצורך,
 אולם במערכה בשדה חֲתַתָּה גבורתם, ואף בהיותם רבים מאד לא יכלו לעמוד
 בפני מחנות אירופא הערוכים ושמורים בסדרים נכונים ואנשיהם כלם מלמדי
 מלחמה. כי מימי על הטאטארים נבקה רוח הרוסים והיו נופלים הרבה מכל יושבי
 אירופא ברעת תכסיסי המלחמה וחכמת הקרב, לסדו אל דרכי הטאטארים בהלחמם
 בשאגה וברעש גדול, בשאון ובצוחה השתערו על האויב בלי כל סדר ומשמר,
 והתאמצו להכריעו במספרם העצום ולא בתבונת כפיהם. בכל זאת גם סופרי
 ארצות הנכר יגידו תהלת אנשי חיל רוסיא, ויעידו כי מלִיָּדָה ומבטן ילין בקרבם
 כח הַסֵּפֶל לשאת ולסבול בימי מלחמה כל יד עֲמָל ומחסור. מעט מעט נוכחה
 הממשלה לדעת כי גם לה נחוץ לכונן בארצה חיל צבא ערוך ברמות חיל
 צבא אירופא. לבאָרִים גאָדוֹנאָו היה כבר גדוד שומרי ראשו מבני הנכר.
 מיֵאִיל פֶּעֶאָדָרָאָוויטש במלחמתו השנית עם פולין שכר לו מגערמאניא
 גדודים אחרים. מן העת ההיא התאמצה הממשלה למשוך אליה אֶפִּיצֵרִים
 מארצות הנכר, ותתן להם משפּרתם שְׁלֵמָה בכסף וגם נחלות שדה, ותפקידם
 ללמד את הרוסים סדרי חיל אירופא. בימי אלעקסעי מיֵאִילאָוויטש כבר נפגוש
 בצבאות רוסיא גדודים שונים ושריהם עליהם נקראים בשמות אירופים (רייטער,
 הוסאר, סאָלדאט, דראגון; ראָטמיסטער, קאפיטאן). אולם אך בכבודות השכילו
 הרוסים בתכסיסי מלחמה, וכבראשונה היו פּרֵעוֹת ולא סדרים במחניהם; גם לא
 כל הדוֹוָרָאָנִים באו לעבוד בצבא עם קני רובה, ולא מעט מהם באו בחצים
 ובקשת, כמנהג ימי קדם. אחד הסופרים הרוסים ידמה את מהנה הרוסים לעדר
 בקר וצאן, ויספר „כי יש מן הבאָיאָרִים לא ידעו למלאות את קנה-הרובה בפיו
 שְׁרֵפָה, ומה גם לקלוע אל המטרה; כאשר יפילו חלל שנים או שלשה טאטארים
 יתמהו ויתפלאו, ויתהללו כי הגדילו לעשות, ואף כי האויב הרג במחניהם מאת
 נפש לא ישימו אל לב! הם לא יתאמצו להצמיד את אויביהם, אך כל דאגתם
 לנפשם — איך יצליחו לשוב חיש מהרה לביתם; בעת המלחמה על שדה קטל
 יבקשו תחבולות להִסְתַּר מתחת לסִבְכֵי העץ; ולפעמים יתחבאו גדודים אחרים וכן
 שְׁלֵמִים במעבה היער או בנקיקי העמק, ויתמהמו שמה עד שוב החיל מן המערכה
 ונספחו עליהם, וישתבחו בעיר כי גם הם הלכו בקרב וידם היתה בערף אויביהם.
 במות אלעקסעי מיֵאִילאָוויטש היה חיל טאָסקווא כמאתים אלף איש במספר.

§ 5 דרכי המשפט והכנסות המשלה • בימים הראשונים לא היו דרכי המשפט כלולים וכפולים • במאות חמש העשרה ושש העשרה ישבו למשפט הנציבים והפקידים, גם הראשים והנשבעים, אשר נבחרו בקרב קהלות הערים והכפרים, ונודעים בשם הכולל „אנשי משפט“ („судные мужи“). איוואן הנורא נתן רשיון לקהלות רבות לבחור להם כל שופטיהם רק מתוך העדה, ולא סרו למשמעת הנציבים והפקידים; אפס אחרי מותו שבה זכות המשפט לידי פקדי הגלילות כבראשונה • את עניני המשפטים ערכו בדבור פה ובעריכת שפטים (словесно) • הראיות אשר היה על המוציא מחבירו להביא ואשר על פיהם תרצו משפט, היו שמרות, עדים ושבועה • בחטא משפט מות (דיני נפשות) נעשתה גם בקרת כללית (повальный обыск): השופטים דרשו ושאלו את פי כל אנשי המקום על דבר המעשה הרע ועל אדות דרכי חיי האיש החשוד • המנהג הקדמון להוכיח צדקת החשודים או רשעתם, בנפשות אותם במים ובברזל בוער (משפט שדי) עבר ובטל, ותחתיו בא מנהג רע ואכזרי לענות את הנשפטים ביסורים קשים ובחבלי מות, עד כי יוציאו מפייהם תודה על מעלם ופשעם או יגלו עון האנשים אשר עזרו לחטוא • נוראים ואיומים היו הענויים השונים אשר בהם חקרו ודרשו את הנאשם להוציא לאמת משפט: תקעו מסמרות ברזל בבשר האצבעות אשר מתחת לצפרניו (*), תלו אותו ממעל למוקד אש, דשו את בשרו בשומים ובמקלות עד להשחית, גלחו את ראשו ונמפו עליו אנלי מים קרים, וכאלה יסורים אכזרים ומרים; ויהי בפי הרוסים למלה: הרצועה תגלה את האמת („кнутъ правду ыщеть“). על פי ספרי המשפטים לאיוואן השלישי ולאיוואן הרביעי נתן לפעמים רשיון לשני הנשפטים לצאת איש נגד איש להתראות פנים ולערוך קרב (Поле-поединок) אך בקצה מאת שש העשרה נשבת משפט מלחמת הבינים ואבר מן הארץ • ברבות הימים הכפילו מאד את דבר עריכת המשפט ונעפתהו: הנשפטים נאלצו לערוך דברי ריבותיהם בכתב ולא בעל פה, ומספר מדרגות בתי הדינים הלך וגדול, כי היו ערוכים גבוה מעל גבוה עד המלך • כי יפלא דבר למשפט משופט המקום הגישו אותו לפני בתי הדינים הגבוהים עליו: בתחלה אל נציב הגליל או אל הוואיעוואדא אשר בעיר הראשה, אחרי כן אל אחד הפריקאזים, אחר אל המלך, אשר נמר אמר לבדו או בעצת הבאצארים • שופטי האכרים בדיני ממונות היו אדונייהם הרודים בהם • היסורים והענויים גם המיתות הקשות אשר היו נהוגים בימי ממלכת מאסקווא, יהיו לנו כראי מוצק לראות בו את המדות הנשחתות וקשי לב העם אז • משפטי מות היו: לתלות על העץ, לגזור את החוטא חיים לארבעה גורים (четвертование), להקב עליו אופן חרוץ בעל פיפיות לסגר ולהרק עצמותיו (колесование), לתקוע גוו, על יתד יעץ חד (сажать на колъ), ובאלה רבות • בעד פשעים קלים הכו בשומים ובמקלות חובלים, ומן הענש הזה לא נקו גם הבאצארים והאצילים, וגם השופטים בעצמם, האנשים המבינים לא נקלו בעיני העם ומכבדם לא נגרע מאומה, וגם ההורג (палачъ) או המלקה על פי מצות בית

(* ועל כן היה למלה „узнать подвготную“), וש אומרים כי גם מלה (подлинная) אמתית הוא מלת (длинной), אשר הוראתו שוש ומקל שעל ידם הוציאו את האמת לאור •

דין היה נכבד בעדתו, ובכונה הזאת קברה הממשלה את הסותרים. האנשים אשר לא השיגו ידם לשלם את חובותיהם לרעהיהם או להרים את מסי המלך, הוצאו אל רחוב העיר והכו במקלות על כפות רגליהם שעות אחדות ביום, עד אשר מצאו תחבולה להשיב את נשם ולהקטר מן המכות. אדוני השדות שלחו את עבדיהם להענות תחתיהם במשפט הנגישה (правезъ). הנציבים והפקידים רבם ככלם עזבו ארחות משפט, לקחו שחד, רדפו שלמונים, ובכל מדינות רוסיא היה עשק רש וגול משפט. כל עמל הממשלה לא הועיל לשרש את הרעה, וכל חקיה על אדות לוקחי השחד היו לריק ולבהלה. בימי באָריס גאָדונאָו נהגה הממשלה להוביל בחוצות קריה את השופט, אשר נגלתה רעתו בקהל, ובצוארו שק קשור שבו הניחו את החפצים או את כסף השחד, ומדי לכתו הכוהו בשוטים ובעקרבים— לחיות למסר תוכחה לבני מרי, אפס גם הבוז והמסור הזה לא פעלו על לבות השופטים. קאָמאָשיחין (בספרו) על דבר רוסיא בימי מלכות אלעקסעיי מיכאיל-לאָוויטש") יאמר: "אף כי השופטים משפעים ועומדים לבלתי קחת שחד ולשפוט באמת ובאמונה, אך אמונתם ושכועתם כקורי עכביש להם, מפקודת הממשלה לא יחמו, ולא יוכלו לעצור ברוחם, לבל יחשבו רעה ולבל יתורו אחרי עיניהם; ידיהם פשוטות ונטויות תמיד לקבל שחד וכפר, ואם לא יקחו הם בידיהם, יבואו הנותנים דרך חדר המבשלות וישקלו את הכסף על יד נשותיהם, בניהם, אחיהם ומשרתיהם—וזאת לא נחשבה להם כמקח שחד. פקירי הפריקאזים יבואו את אוצר המלך ויבוקקוהו מאד". עונת הרין והמזות המשפט היו למשל ולשנינה בפי העם, ומלבם הוציאו ספורי התלים על אדות העשק והגלול. הספורים האלה יעלו על זכרוננו את הנמצא כתוב במדרש, ובספר הישר על דבר שופטי סרום ועמורה, ועל הבין שקרא אשר צוה לאליעזר עבד אברהם לשלם לאיש בליעל— אשר ירה בו אבן ויפצעו, כאשר ישלם לרופא מקיז דם. והנה זה אחד מספורי העם הנודע בשם "משפט שעמיאקא" ("Шемьякинъ судъ").

איש עני ואביון חלה את פני שקנו העשיר להשאיל לו את סוסו לימים מספר, ככלות הימים השיב העני את הסוס חסר ונב, ויחזק העשיר בעני ללכת אתו לעמוד למשפט לפני שעמיאק השופט אשר בעיר הגדולה; ויהי בהיותם בדרך במלון נפל העני בבלי ראות ובלא צדקה על ילד רך השוכב בערשו ויתקוה וימת, וילך גם אבי הילד אתם אל השופט להתלונן על העני מכה הנפש. ויקר מקריהם לעבור דרך גשר נמוי על העמק; מיראת המשפט בקש העני תחבולה להשמש ולהקלט מידי שני רודפיו, ויקפוץ מן הגשר אל תוך העמק, אך האלהים אנה לו לנפול על עגלה ובנפלו הרג זקן חולה, אשר הוביל אותו בנו העירה בעגלה להתרפאות. אז נלוה גם בן הזקן המומת אל שני המתלוננים הראשונים, ויתפשו את העני והוליכוהו לשלשלתם לצעוק חמס באזני השופט. ויהי כבואם ובטרם התיצב העני לפני כסא שעמיאקא, לקח לו אבן וילט אותה במטפחת ויניחה במצנפתו, שעמיאק ערך לפניו שאלות משאלות שונות, אך הוא לא ענהו דבר, כי אם השתחוה פעמים רבות וירוזם באצבעו על הצרור הצפון במצנפתו אשר בידו. ויחשוב שעמיאק בלבו כי העני הכין לו מנחה לכפר בה פניו והנה

היא טמונה בתוך המצנפת; על כן הערים לחרוץ משפטו באופן אשר נערו המתאוננים את חצנם ויאותו לתת להעני כסף מכיסם לבל ימלא את דבר המשפט: על העשיר גזר שעמיאקא לבלתי קחת את הסוס המושב עד אשר יצמח זנבו ויגדל כבראשונה, על בן הזקן פקד לעשות להעני כמעשהו, לקפוץ ולהתנפל עליו ממרום הגשר אל מעמקי העמק... ככלות דבר המשפט צוה שעמיאקא להעני להראות מה במצנפת, ויסר העני את המטפחת—והנה היא אבן! ויוסף לאמר: „לז תיבת את ראשי והרשעתני במשפט, כי עתה מחצתי את ראשך באבן הזאת!“ וישמח שעמיאקא על כי השכיל להוציא משפט מעקל ולהציל מן המות. תבואות הממשלה והכנסותיה היו המסים ותרומות העם; בימים ההם לא לקחה הממשלה כסף גלגלת קצוב לאיש ואיש, כי אם נמלה את מתכנת המס על הקהלה, והיא חלקה בין אנשיה והעריכה אותם איש כפי עשרו ומסת ידו. על קהלת האכרים נמלה מס לפי מספר כברות הארץ אשר חרשו וזרעו, ועל יושבי הערים והחצרים לפי מספר הבתים נושאי מס, פְּרָשֹׁם בספרי הפקודים והנכתבים. כמעט על כל דברי המסחר ומלאכת ידים הושם מס; ומלבד המסים הקבועים והתמידים, הרימו מאת העם לעתים מִזְמָנִים כסף תרומות לצרכי הממלכה: לפדיון שבויי הטאטארים („полонянничья деньги“) או לצרכי מלחמה חרשה. הנכבדות מתרומות העם, היו: תרומת אנשי הצבא, תרומת העגלות למסע צירי הממשלה ופקדיה, תרומת כסף ואנשים לבנות מבצרים ולחוק ברקס, לבנות בתי הממשלה, גשרים ומעברות, וכאלה. אמנם פרעות ואי-סדרים היו בשמט אוצרות המלוכה, ומשא המסים לא היתה עמוסה על כל בני הממלכה בכל מקומות מושבותיהם במדה אחת; כי יש מן העם אשר לא נתנו מאומה, ויש אשר נתנו יותר מדי, וכן יושבי מקום אחד לא העלו כל מס, ויושבי המקום השני העלו למכביר; רבים מבני הערים והכפרים הוציאו את נפשם מקהלותיהם והשתעברו לארזונים, או כתבו ידם אל הרובים והקאזאקים לבעבור יִנְקוּ מן המסים—וקהלות הערים והכפרים האלה נאלצו לשלם מס גם בעד היוצאים. מלבד זאת הנה בגלל המנהג הישן אשר נהגו הנשיאים לתת לבתי הנוזירים ולארזונים אחדים הנחות שונות ויפטרו את עבדיהם מן המסים, נפלה משא כבדה על יתר העם ותעק להם עד מאד. הוּאָיְעוּוֹאָרְדָא לא ידע בְּחֶם בנגישת המס, וכתב אל המלך: „הנה אנכי נגשתי בעם את המסים מבלי חמלה, אף הכיתי עד מות את הקופצים ידם“. לפעמים קרה, כי קבצו את כל כסף המס, ויתגדו בין ובשכר עד כלה, ואחרי כן שבו לאסוף ולנגוש את העם שנית.

§ 6 המסחר ויבול הארץ. הנוסעים והקָרִים האירופים אשר היו ברוסיא בשנות מאות חמשה-עשרה, שש העשרה ושבע העשרה, יתארו לנו את ארץ ממלכת מאַסקווא כמישור גדול ורחב ידיים, אשר יערי אֶלְזֶן ולבנה יכסו פניו, ולכל ארבע רוחותיו יעברו בו נהרים ונחלי מים הטובים למעבר אניות; ארמתו זעיר שם זעיר שם ארמת חול, אך מרביתה פוריה ותוציא מחיקה שפעת צאצאית ותבונות שְׂדֵי הגְּדֵלִים בְּאֶזְרֵי הממוצע (умѣренный пояс). תכונת האויר במלוא רֶחֶב ממלכת מאַסקווא שונה מאד; יבמרינות הקרובות אל העיר הבירה

האוויר צח, טוב ומְבָרִיא. אמנם הנוסעים האלה התפלאו והשתוממו מאד על ההבדל הרב אשר בין מזג החֶרֶף וּמזג הקִיץ, כְּשֵׁנֹת הַטֵּבַע את טַעְמוֹ וַיִּהְיֶה מִן הַקֶּצֶה אל הַקֶּצֶה: בַּחֶרֶף יִשְׁתַּרְרוּ קִר וְצִנֵּת קֶרֶת נוֹרָא, וְכֹל פְּנֵי הָאֲדָמָה מְעֹלְפִים בַּחֲתֻלַּת שֵׁלֵג וְלוֹטִים בַּמַּעֲמָה קָפְאוֹן, וְלַעֲמָתוֹ בְּקִיץ, בַּצֵּאת הַשֶּׁמֶשׁ בְּגִבּוֹרָתוֹ, תִּסִּיר הָאֲדָמָה אֶת שִׁמְלַת הַחֶרֶף מֵעֵלֶיהָ, הַשֵּׁלֵג וְהַקָּפְאוֹן יֵמָסוּ כְּמוֹ מַיִם, הַנְּהָרוֹת אֲסִירֵי הַקֶּרֶת יִתְּפַתְחוּ מִמִּסְנוֹרוֹתֵיהֶם, מִיִּמֵיהֶם גָּאָה יִגָּאוּ עַד לַמַּעֲלָה, וּבִשְׂמֵף זֶרְמָתָם יִכְסּוּ כָל אֶרֶץ צִפְתָּם; רוּחַ חַיִּים וְשִׁשׁוֹן יִשְׂפָךְ עַל הַיַּעֲרִים, עַל הָאֲחִים וְנֵאוֹת עֲדֵי תְבוּאוֹת, וְעַד מֵהֵרָה יִתְכַסּוּ בִירְקֶק דְּשֵׁא תֵאוֹה לְעֵינַיִם—וּבִימֵי הַקִּיץ יַעֲזוּ הַחֵם וְהַחֶרֶב בְּעֲצָמָם כְּכֹל אֲשֶׁר יַעֲזוּ הַקּוֹר בִּימֵי הַחֶרֶף.

ואלה ראשי צאצאי ארץ מאַסקוּוּא ויבולה: תבואות עבודת האדמה—דגן, חטים, כסמת, שעורים, שבולת שועל וכאלה; (פְּרֻבוֹת דְּבוּרִים—пчеловодство) היתה נפרצה מאד בממלכה רבת היערים הזאת, ותתן ליושביה דבש ודגן למכביר. הנהרים שרצו דגים לרוב, וביתר שאת במימי הוואַלְגָּא וכל פלגיה; בין סככי היערים העבִּיתִים רמשו רבבות חיות שונות, וציד החיות היה נכבד מאד בכלכלת עם הארץ, כי הוא העניק להם מלא חפנים הון ועשר—על ידי העורות יִקְרִי הַעֶרֶךְ אֲשֶׁר מֵצֵאוּ דְבַר שְׁנָה בְּשָׁנָה; מִיֵּטֵב הַעוֹרוֹת הוֹכָא מִסִּבִּיר, מְגִלּוֹת פֶּעֶרֶם וּפַעֲטֵשְׁעֵרָא. אִפְסֵי כָל צֵאֲצֵאי הָאֶרֶץ וְתְבוּאוֹתֶיהָ לֹא נִעְבְּדוּ וְלֹא נִשְׁמְרוּ כְּרֵאוֹי וְכִנְכוֹן, עַל כֵּן לֹא הִשְׁפִּיקוּ כְּמַעַט לַתֵּת לַהֶעָם רֵאשֵׁי צִרְכֵי הַחַיִּים. מְלֹאכֶת עֲבוֹדַת הָאֲדָמָה וְהַמִּסְחָר בְּלֶחֶם וּבְבָרִי הָיוּ בְּשֵׁפֶל הַמַּדְרָגָה מְאֹד, וְלֹא יָכְלוּ לְהַצְלִיחַ בְּגִלְל מְעוֹשׂ יוֹשְׁבֵי הָאֶרֶץ וּבְגִלְל מִשְׁפַּט הַעֲבָדוֹת (крѣпостное право), אֲשֶׁר הִשְׁבִּית אֶת הַפֶּשַׁח הָאֲכָרִים לְעִבּוֹד אֶת אֲדֻמָּתָם וּלְמַכּוֹר אֶת יְבוּלָה כְּכֹל אֲדֻמָּתָם. וְהֵנָּה אִפֹּי כִּי לְפִי עֲרוֹת הַנוֹסְעִים הָיָה הַלֶּחֶם בְּזוּל בְּמַמְלַכַת מַאֲסְקוּוּא, אִוְלֵם מִחִירוֹ עֲלֶיהָ וִירֵד חֲלִיפוֹת. אֲרוֹנֵי הַשְּׂדוֹת וְהַכִּפְרִים לֹא דָאֲגוּ דָאֲגַת יָמִים יוֹצְרוּ, וְעַל כֵּן בִּשְׁנֹת בְּצוֹרֶת הָיָה רֶעֶב, וְהַסּוֹחְרִים הַעֲשִׂירִים, אֲשֶׁר בִּשְׁנֹת הָרַעֲב אֲצִרְוּ לְרֹב וַיִּמְלֹאוּ אֶסְמֵיהֶם שְׁבָע, מֵצֵאוּ חֶפְצִים בְּרַבֵּר הָרַעֲב וְהַכֶּפֶן, וְהַעֲלוּ אֶת מַחִיר תְבוּאוֹתֵיהֶם עַל אַחַת שְׁבָע. טְבוֹר הַמִּסְחָר וְאִתָּן מוֹשְׁבוֹ הָיָה בְּעִיר הַבִּירָה, מְלֵאֲתֵי שׁוּקִים וְטוֹרֵי חֲנוּיֹת, וְעַיִן הַעוֹבֵר פִּגְשָׁה תְּמִיד בַּחֲצוּתֶיהָ סוֹחְרִים וְחֵרֶשִׁים מְעַמִּים שׁוֹנִים, מְאִירוֹפָא וּמְאִוִיא. גַּם הַמִּשְׁלָה שִׁלְחָה יָרָה בְּמִסְחָר, וּמְרֻכּוֹלַת לְרֹב מְכָרָה מְאוֹצְרוֹתֶיהָ. מַאֲסְקוּוּא הָיְתָה פֶּתַח הַעֵינַיִם, וּפְרֻשֶׁת מַסְלוֹת הַמִּסְחָר אֶל כָּל הָעֵבְרִים: עַל פְּנֵי הוּוֹלְגָּא, לְאֶרֶץ לִיטָא, לְנְאֻוּגְאָרְאָד וְלִיִּם הַלְבֵן. לְפִאת מוֹרֵחַ מַאֲסְקוּוּא עֲבָרָה הַדֶּרֶךְ אֶל אֶסְטְרָאֶאֵן; שֵׁם יִשְׁבוּ תְּמִיד סוֹחְרֵי פְרַם, בּוֹכָאֲרָא וְאַרְמֵנִיָא, אֲשֶׁר נִתְּנוּ בְּעוֹזְבוֹנֵיהֶם מְשִׁי וּמְטוֹה צִמְרָן, וְעוֹד סוֹחְרוֹת שׁוֹנוֹת. עַל הַדֶּרֶךְ הָיָה הָיוּ נִיזְשֵׁי נְאֻוּגְאָרְאָד וְקֵאֲזָאן הַמְּקוֹמוֹת הַנִּכְבָּדִים לְמַעֲמַר אֲנִיּוֹת וְאַרְחוֹת סוֹחְרִים; מְרֵי שְׁנָה בְּשָׁנָה, כְּאֲכִיב וּבְבִצִיר, עֲבְרוּ אֲנִיּוֹת הַמִּמְשָׁלָה וְהַסּוֹחְרִים מִן הָעָם מְנִיזְשֵׁי נְאֻוּגְאָרְאָד אֶסְטְרָאֶאֵנָה. אִוְלֵם הַנוֹסְעִים יִרְאוּ וּפְתוּדוֹ תְּמִיד מִפְּנֵי הָאֶסּוֹן וְהַתְּלָאוֹת אֲשֶׁר הָיוּ נְכוֹנִים לְצַלְעֵם, כִּי כָּל חֶבֶל הוּוֹלְגָּא הַשְּׂמֵם הָיָה מְעוֹן לְשׁוֹרְדִים וְרֶבֶץ לְפְרִיצֵי אֲדָם, אֲשֶׁר אֲרָבוּ לְהַעֲוִבִרִים, לְהַשְׁתַּעַר עַל יָהֶם בַּפֶּתַע פְּתֹאֵם, לְשַׁלּוֹל וְלַעֲשׂוֹק וְלַשְׁפוֹךְ דָּם—אִפֹּי כִּי גְרוּדֵי שׁוֹמְרִים וְרוֹבִים הָיוּ תְּמִיד

עם הנוסעים. מן הוואלגא עלו הנוסעים אל הקאמא, על הדרך העוברת ארצה סיביר; בדרך היא הובלו סיבירה כלי מלחמה וצידה בגלל שומרי משמרת הממשלה, וממנה הוציאו עורות יקרים ומפוארים. המקומות הנכבדים למסחר במערב סיביר היו: ווערהאמוריע וטאבאקלסק. במחצה השנית למאת שבע העשרה, חדרו וחתרו הסוחרים ופקידי הממשלה מעט מעט בפנים מדינות סיביר, ויתנו מס (сборы) על עממיה הקטנים; גם בנו להם מבצרים וצריחים להשגב בהם. ככה הרחיבו גבולות רוסיה עד גרותי ים המזרח הגדול, הוא ים השוקט, ועד מורד נהר אמור, ואז התחברה רוסיה אל קיטאי בדבר מקנה וקנין, ונערטת שינסק היה מקום המסחר הראשי בין הממלכות האלה. לפאת מערב ממאסקווא עברה הדרך הגדולה בין פולין וליטא על יד סמאלענסק. מפולין הביאו למאסקווא סוסים אבירים לאורות המלך; מדרומית מערבית ממדינות טורציה, באו לפעמים סוחרים יונים, וסחר ירדהם עדיי נשים וחליטין, סוסים ופרי ארץ הקדם. הסוחרים האלה לא עלו ארצה רוסיה במסלה ישרה דרך הדניעפר, כי מיראת הזאפאראזשים נאלצו לנסות ארחות עקלקלות ויעברו דרך נחלות פולין. הערים הנכבדות מאד בגלל מסחרן ברוסיה המערבית היו קיעוו ופרי סיווול. העמים הנודדים בדרום רוסיה בידם הוציאו והעלו מאסקוואה עדרי סוסים למכביר, אשר מרביתם לקחה הממשלה לחיל צבא הרוכבים. — לפאת צפונית מערבית ממאסקווא עלתה הדרך לנאונגאראד ופסקאו. מסחר נאונגאראד עם ערי ברית האנזא חרל כמעט עוד בימי איוואן השלישי; ובימי וואסילי השלישי נפקדה עיר התהלה הזאת ותתנעה מעפר שפלותה, אך לא שבה עוד לסהרה ולאתנה, לאיתנה ולכבודה הראשון; ובשגם אחרי אשר מצאו תרי אנגליא נתיבה אל ים הלבן, אחרי אשר הפליא איוואן הנורא את מכותיה, ובאבוד לה חפי ים הבאלטי ומבואותיו, ירדה מטה מטה, ובימי המהומה והמבוכה נפלה פלאים באין מקימה עוד, בכל זאת במאת שבע העשרה התחשבו עוד נאונגאראד ופסקאו לערי המסחר המלאות תשואות ורבות אוצרות, וכנעניהן היו נכבדי ארץ; אליהן נהרו האשכנזים והשוועדים עם מרכלתם ועזבוניהם, ומהן נסבו דרכים לארצות הנכר, אל מקום מעמד אניות על יד נארווא ולרינגא—הדרך היקרה והנכבדה מאד אל ים הלבן עברה ממאסקווא ופנעה ביארקאלאו ובוואלאלגרא, ועל פני הנהרות סוואנא, אוסמיון והדווינא הצפונית, באו הנוסעים עד ארכאנגלסק. משנות המחצה השנית למאת שש העשרה באו הלום דבר קיץ בקיץ אניות אירופא נושאות טוב ארצות שונות. בתחלה היו זכויות המסחר רק בידי האנגלים, אשר יסרו להם בתי אוצרות ואסמי מרכלת בפנים רוסיה, אמנם מעט מעט התחרו בהם סוחרים ארצות אחרות: האללאנדיא, צרפת ואשכנז; ובימי אלעקסעי לקחו מהם הזכויות לסחור את כל הארץ בלי מכס, והגבילו להם רק את ארכאנגלסק לברה.

מאירופא המערבית הביאו לרוסיה גלי ספקת, יריעות בד ומטוה פשתן, יין, דגים מלוחים, גופת צופים (צוקער), נייר, קני רובה וכל כלי נשק, מטבעות זהב וכסף, מגדנות וראשי בשמים, ורבות כאלה. הפקידים שומרי משמרת הגבולים והמכס לקחו בגלל הממשלה ממבחר הסחורות—לצרכי חצר המלכות ולמכור לעם הארץ. מרוסיה הוציאו דבש, דגן, עורות, שומן, פיצוי דגים

(איקרא), פשתן, ולפעמים גם בר ולחם. סוחרי רוסיא לא נסעו עם מערביהם לארצות הנכר, כי הרבר הזה היה רע בעיני סוחרי בני הנכר; ופעם אחת קרה מקרה כי סוחר יאראָסלאווי שָׁם לאמסטרדם פעמיו, והביא אתו עורות יקרים לרב, אך הסוחרים שמה נועצו לב יחדו לבלתי קנות מאת הרוסי מאומת כל, ויִלְחָץ לשוב עם סחורתו לארְכָּאנגֶלְסְק, ורק שמה הואילו סוחרי אמסטרדם האלה לקנות ממנו את העורות בכסף מלא; גם הגידו ולא כחדו כי עשו כן לבעבור לא יוסיפו הרוסים לסחור את ארצות רחוקות מבלי המליץ ביניהם מבני הנכר. אכן המסחר עם בני הנכר היה רק חלק קטן ודל מן המסחר הגדול אשר בפנים הממלכה, וגם להחלק הקטן הזה היו מקרים רבים אשר הפריעוהו ועצרו בעדו. בני הנכר הביאו לרוסיא כמעט רק חפצים יקרים לתענוגות העשירים ובני מרום עם הארץ, אבל ראשי צרכי האדם ומחסורי החיים, הגדרשים יום יום ובלערם לא יסכון כל גבר, נמצאו לרב מאד בקִּתְרֵת־מִיד ובפֶּעַל כְּפִי בעלי מלאכות בקרב הארץ, בכל ערי מושב, כי כל עיר ועיר היתה כשוק המסחר לכל הכפרים סביבותיה; ואף כי גם אזרחי הערים והמושבות חרשו חרישם ויפּלְחוּ וישַׁדְדוּ אדמתם, בכל זאת היו דָּבָם מְלַמְדי מסחר ויודעי מלאכה; בימים מְזַמְנים בשבוע נאספו האכרים העירה והיו מביאים את המִקְחוֹת וכל שבר למכור מתוצאות הכפרים ויבולם (לחם, עצים, הציר יבש, וכאלה) ותמורתם לקחו כלי בית, בגדים, כלי עבודת האדמה ועוד סחורות שונות. מלבד זאת התכוננו ימי השוק (ירידים) אחת לשנה באחת הערים, אשר אליה נקבצו ובאו סוחרים רבים עם סֶחַר ידיהם. ימי השוק נועדו תמיד בימי חגיגהם ושבתותיהם, ומקוה הסוחרים היה מסביב להיכלי התפלה אשר בעיר. ביתר שאת נודעו למשגב הירידים בנחלות בתי הנוזרים. שמה התקבצו הסוחרים בחשק לבב, וען כי האכרים היושבים על הנחלות האלה עתקו גם גברו חיל יתר הרבה משאר אחיהם בנחלות האדונים, וגם לא שלטה שמה יד שומרי הגבול וגובי המכס, כאשר הסכינו להתערב בשאר המקומות וללחוץ את הסוחרים. בין ימי השוק האלה הכי נכבד שוק מאקאריעוו (Макарьевская ярмарка), אשר משנת (1817) נסב מטעם הממשלה לניזשני-נאווגֶרְאָד; כבר במאת שבע העשרה נהגו סוחרי רוסיא להתחבר לְתַבּוּרֹת או לְשִׁתְפוּת (товарищество, ком-панія) ולכונן יחדו מסחרים גדולים, אשר יכבד על סוחר אחד לברו לעשותם. הנוסעים מבני הנכר פה אחר יגידו, כי הרוסים מסגלים מאד וגם יש להם כשרון גדול למסחר ולחרשת המעשה, וכלם יתפלאו על חרוצת שכלם, תבונת כפיהם, תחבולותיהם, ועל ידיהם המהירות לעשות מעשים רבים. אכן הנוסעים ההם יעידו כי לבם היה צפון מיושר ומצדק, ויהי להם למנהג לשאול מאת הקונה ארבעתים מִכְּפִי מחיר החפץ, להִשְׁבַּע בפיהם שבועי שבועות להבל ולשקר, ולהכין בידיהם מאוני מרמה ואיפת שוא; מנהגי רשע וכסל, אשר יסודתם בחסרון ההשכלה ושחיתות המדות, היו בעוכרי המסחר, כי הזולתו והשפילו את כבודו. נוסף על זאת הרעו להמסחר גם הרברים האלה: בכל השוקים הגדולים היה סֶחַר המלך כשטן להסוחרים, כי לא יכול כל סוחר להרים את ידו ורגלו עד

אם פלו שלוחי הממשלה למכור את פְּנֵעֵתָם—ובידיהם הלא היה מיטב הסחורות ומבחר המרכלות . יש מענפי עץ המסחר אשר היו לאחווה להממשלה וזר לא יכול לגעת בהם : ייִן־דגנים , עורות יקרות מאד וכאלה ; ורק לה לברדה היה המשפט והצדקה להוציא תבואה ולחם חוצה לארץ , ואיש מן העם אשר יזיר להוציא גם הוא , יושם בבית האסירים . יען כי בימים ההם נסתרה עוד חכמת כלכלת המדינה (אֶקוֹנוֹמְיָה) מעיני מנהלי הממשלה , ולא השכילו לדעת חקורתיה , על כן גדרו דרכי המסחר , שמו לו גבולות המכס לרב , ומכשלה וחתחתים . פקירי הערים הרבו לעשוך את הסוחרים ולהציק להם . גם השרים העומדים על משמר הגבולות , אף כי נבחרו מקרב עדת הסוחרים , לא היו נופלים ברשעתם מפקירי הממשלה וילחצו את הסוחרים והכבירו ידם עליהם . החכם פֶּלְעֻשְׁשֶׁר , ציר אנגליא בחצר פֶּעֶדְרָאָרְ איוואנאָוויטש , בכתביו על אדות רוסיא , יסַּפֵּר :

„באשר הראה סוחר רוסי את סחורתיו אל הקונים פנה כה וכה ושם עינו פן יבוא פתאם אחד מפקירי הממשלה לקחת לו ממיטב הסחורות הנם אין כסף” . מסלות הדרכים ברוסיא לא הוכנו עוד . וכמוהן כאין . ימי החרף היו עת רצון לארחות הסוחרים ; ובין יארָאָסְלָאוּ ומאָסקוּוּא פגשו לפעמים ארחות עגלות עמוסות עד שכונה מאות במספר . בקיץ הובילו את הסחורות מעיר לעיר על פני הנהרות , ואך כאשר מעטו המים ויזורבו , לא יכלו אניות להִלָּךְ בהם , וגם בעבור חלקות היבשה שבין נהר לנהר נלחצו לפרוק ולמעון על העגלות פעמים רבות , ותעלות לא היו עוד על ארמת רוסיא . מלבד כל אלה הרע למסחר גרודי השודדים אשר פרצו אז בארץ .—בתי מלאכה וחרשת המעשה היו מעטים בארץ ורק בירי בני הנכר אשר יסרו בתים כאלה ; ואף כי נמל עליהם ללָמֵד את מלאכתם ואמנותם גם להעובדים הרוסים , בכל זאת התרפו והתעצלו מבלי למלאות אחרי פֶּתֶגֶם המלך , ויש מהם אשר לא נתנו את הרוסים לבוא פתחי בתי המלאכה לראות בעבודתם . במאת שבע העשרה היו ברוסיא בתי עבודה ליריעות בד ופשתן (בגלל חצר המלך ולא לעם) , לכלי זכוכית , לצקת ברזל ולעשות כלי נשק .

§ 7 בני הנכר . מאז מעולם נתעו הרוסים בשוא לחשוב את בני הנכר *)

לטמאי נפש , להתנכר אליהם ולהתרחק מהם ; כנסת הדת אסרה על הרוסים להתחתן בהם וגם לאכול ולשחות מכליהם . המון העם האמינו כי על כל איש וחפץ הבאים מארצות הנכר שורה עליהם רוח המַמְאָה ; וכראות העם את מלאכי מלכי הוץ לארץ בנסעם מאָסקוּוּא , שמו את הַיָּו על פניהם , ויברחו להחבא בבתיהם לבל תדבק בהם הרוח הרעה (**).

בני פסקאָוּוּ שלחו לשאול שאלה מאת המיטראָפּאָאָליט :

(*) כבר הגדנו כי כל בני הנכר למיניהם נקראו אז בשם ניעמצי , ורק לפעמים הוסיפו : ניעמעץ צרפתי , ניעמעץ אנגלי , וכדומה .

(**) יען כי ממלכת מאסקווא שכנה לה לבדר ותקח דברים תמיד עם האזואטים , על כן גם על עיניה עם מלכי אירופא קבעה חותם אויאטי , וכעין חשר הכישה על צירי מלכי הוץ לארץ ; ובשגם מן העת אשר נגלה לאיוואן הנורא כי ציר ליטא עם אחרים מאצילי מאסקווא יחדו חשבו עמל ואון , נהיתה רוח רעה בהדיפלאמאטיא הרוסית עם מלכי הנכר ; ציריהם היו בעיניהם כאנשים מרגלים אשר באו לחפור את הארץ ולראות ערותה , ורק רע מחשבותיהם כל היום , ובכן שמה עליהם משמר : אסרה על כל איש רוסי לשוחח עמהם , והאנשים אשר קרבו אל פתחי משכנותיהם

„האם מִתָּר לאכול לחם ופרי העץ ולשתות יין המובאים מארץ הניעמצים?“ המיט־
 רֶאָפָאָלִיט התיר להם רק בתנאי מפרש: אם יטהר כהן פראוואַסלאַווי את האֶבֶל
 והמשקה בתפלתו. גם המאבאק, אשר בני הנכר העלו את עשנו, היה בעיני
 הרוסים כעשב טמא ומקלל בקללה המשלשת („преклятое зелье“); העם רדפו
 באף ובחמה את כל הנועו להעלות קִטְרָתוֹ, וגם ימים רבים היתה מצות הממשלה
 חזקה לעשות בחמה את הַמְקַטְרִים ולהסיר את אֶפְסָם במאבלת, אף אסרה אֶסֶר
 על העם לבל ילבשו כבגדי בני הנכר ולבל ייטיבו שער ראשם כמוהם. — הן
 אמנם מימי איוואן השלישי קראה הממשלה כפעם בפעם מארצות הנכר, חכמים,
 רופאים ויודעי מלאכה, אך גורל האורחים האלה לא היה נעים להם: חכמי הרפואה
 נשאו כלמה ובוו; הכהנים חשבו לעון להתרפאות על ידי איש אשר לא ישמור
 את תורת הפראוואַסלאווי, ואת האיש אשר ררש ברופאים עברים התרימו מקהל
 הכנסיה. כִּרְפּוֹא הרופא את בת המלך, נאלץ למצוא פשר דְבַר המחלה מספורי
 נערותיה העומדות לפניו, ורק על פיהן נתן רפאות תעלה והתאמץ לגרות מזור,
 אך הוא לא יכול לראות בעיניו את פני החולה. בחצר איוואן השלישי היה רופא
 ושמו אנטאָן, נכבד ומוצא חן בעיני הנשיא הגדול הזה, ורק על אשר לא מצאה
 ידו לרפאות את אחד מנשיאי המאמארים מחליו, הובל למבח; וגם להרופא לעָאָן,
 איש יהודי אשר דָּבַר כי אם לא יקים את בן איוואן מערש דוי, יתן את ראשו להרג,
 עשו כאשר פצו שפתיו, והגירוהו על ידי חרב במות יורש העצר. על כן חדרו
 בני הנכר לִשְׁמַע כל הרעות אשר הרוסים עושים לאחיהם, ויגורו מִבּוֹא ארצה
 רוסיא. גם אַרִיסְטֶאָטֶל (פִּיאֶרְאָוּעֶנְטִי) אשר בנה במאָסקווא את היכל התפלה
 הנשגב אוספענסקי, בראותו אחרית לעָאָן ואנטאָן הרופאים, ירא פן תהי מרה
 אחריתו והפציר בממשלה לתתו לשוב לאיטאליא ארץ מולדתו, אך בְּדָבַר
 הנשיא הגדול תפשוהו, לקחו ממנו את כל רכושו וישימו עליו משמר. אפס
 שנאת הרוסים לבני הנכר היתה רק מקנאת הדת, וזה האות כי בבוא הנכרים
 בברית הפראוואַסלאווי נשאו משנה חן וחסד בעיני הרוסים, ויתחתנו בהם באהבה
 ובחפץ לבב. הַצֶּדֶךְ לְלִמֵר את צְבָא החיל תכסימי מלחמה ומשמרי אירופא, הועיל
 מאד להתנדעות הרוסים אל בני הנכר. באָרִיס ואלעקסעיי אמרו כבר לקחת להם
 חֲתָנִים מזרע מלכי הנכר (דאניא), וגם רבים מן הרוסים אשר לרגלי מלאכות
 הממשלה היו בארצות הנכר, אהבו לחקות את מעשי יושביהן; וככל אשר נקרב
 אל קצה מאת שבע העשרה כן נפגוש בעם אוהבי בני הנכר והולכים בדרכיהם.
 מלבד השרים אשר הזכרנו למעלה (מ'ב) היה במאָסקווא גם שאר בשר המלך,
 הבִּאָיָאָרִין ניקיטא רֶאָטאָנאָו, רִצּוֹי נפש יושבי עיר הבירה ואהובם; הוא היה מן
 ומחסה לבני הנכר אשר בעיר וידבק במנהגיהם ובמנגינותיהם בכלי שיר, גם
 עשה לו בגדי אשכנזים וילבשם בלכתו לצוד ציד, מבלי שום לב להפאטריארך,

נחפשו והובאו אל בית האסורים. הפקיד הרוסי אשר העמידה הממשלה על יד הציר הנכרי צווה לספר
 באזניו על דבר גבורות רוסיא, תקפה וערכה הגדול, עשרה ושלוש בניה; ואם ישאלהו הציר
 על אדות איזה ענין אשר לא לכבוד לרוסיא ועל חסרונותיה, עליו להתעלם ולהגיד כי לא ידע
 מאומה, כאשר עברו הצירים בחוצות קריה, העיוו השוטרים מן העם המונים מלבשים בגדי כבוד
 ויקר, לבעבור יראו הצירים ויאמינו כי רבבות עם בעלי הון ועשר ימלאו את רוסיא.

אשר גער בו בראשונה, ואחרי כן בראותו כי ידבר על און לא שומעת, הצליח למצוא הרש את בני החמדות ולשרפם באש. אפס גם אלעקסעיי מיכאילאָוויטש בכל אהבתו לבני הנכר שמר להם בלבם שנאה ובוז, כאשר יעיד המקרה הזה: אחד האפרתים היה בפולין בימי המלחמה וראה שמה את הליכות הממשלה וייטבו בעיניו מאד, ובשובו לביתו העיר את לב בנו על דבר הפרעות ואי-הסדרים אשר בממלכת מאסקווא, ויגד לו כי שאר הארצות עולות בטובן ובמערכותיהן יתר הרבה על רוסיא, גם לקח לו מורים מן הפולאנים הנכונים אשר היו בשביה. כל אלה פעלו פעלה עזה על לב הנער הרך, ועוררוהו לברוח ממאסקווא ולעזוב את ארצו ואת מולדתו, וינס דאנציגה, ומשם בא אל אימפעראטאָר גערמאניא, אחרי כן הלך צרפתה. רעדה ופתח אחוז את אביו ויהי כגבר נואש, גם אלעקסעיי המלך נבעת מאד לשמוע את הדבר הזה, ויצו על האפרתי לדאוג לבנו הסורר, להזיל מכיסו גם עשרת אלפים כסף להשיב את נדחו ולהביאו לרוסיא, או יבקש תחבולות להורידו שם דומה, יען כי מעל בשליחותו ויקח אתו מפקודות הממשלה אשר נתנו על ידו, ובן מות הוא". אמנם האפרתי התעלם מלעשות כדבר המלך, ויען ויאמר לו: גם בלעדי ישיג משפט אלהים את בנו באשר הוא שם ויפרת מארץ החיים.

§ 8. מאסקווא העיר בימי קדם. כרומא וכקאנסטאנטינאפאָל הערים העתיקות וההוללות, כן גם מאסקווא נבנתה על שבע גבעות רמות ונשאות. בימי קדם היו פני העיר הדרומיים ועקלקלים ומלאים מעקשים יתר הרבה מאשר בימינו, ונתחלק לחמשה חלקים, הלא המה: קרעמל (Кремль), קיטאינגאָראָד (Житай-городъ), ביעלינגאָראָד (Бѣлый-городъ), ועמליאנגאָראָד (Зем-ляной-городъ), הפרורים ובתי הנזירים (Слободы и монастыри). I על אחת משבע הגבעות נבנה העפֿל, הוא הקרעמל—בנין עצים וגדר אלונים סביבו. דימטריי הדני הקיף אותו ראשונה בחומת אבני גזית, ויעש לה שערי ברזל (1876). בימי איוואן השלישי עשו חכמי חרשים מאיטאליא סביבות הקרעמל חומה חדשה תחת הנושנה, עם מגדלי עז ופיות פתוחות בקירותיה לירות למרחוק באבני קלע וכדורי מות, ומתחת לקרקע החומה הבינו תהליכות נסתרות; בין שני הקירות והמגדלים מלמעלה הצבו כלי תותח וחֶשְׁבֹנֹת; על פסגת המגדלים היו תלואים פעמונים לצלצל ביום מהומה או בצאת אש לוחט, ועל עֵבֵי גבי הקירות עברו הכהנים והמון חוגג בקול רנה ותפלה בימי מועדיהם. הקרעמל קדוש ונערץ הוא בעיני הרוסים: בו ישב המלך וְאָפִיר הכהנים, בו כוננו ראשי בתי המשפט ובתי הפקודות לנהל את כל הארץ, בו יתנוססו שני ההיכלים הנודעים לשם ולתהלה לכל הרוסים: היכל ארכאנגלסקי (שר צבא המלאכים) עם קברות המלכים (*), והיכל אוספענסקי עם קברות הבהנים הגדולים; ההיכל השני הזה נעלה בקומתו וברחבו על כל ההיכלים בימים ההם, בו היה מגדל הפעמונים „איוואן הגדול" ועל ידו מגדל לברו

(* בימים קדמונים נהגו הרוסים, כי כל איש מצוק ומר נפש הניח ספרי תלונה ומכתבי בקשה על ארונות המלכים המתים אשר במעלה קברות ההיכל הזה, שמה נשאר מונחים בלי טגע בף איש, עד אשר בא המלך ויקחם.

עם מלך הפעמונים, משקלו שנים עשר אלף ככר (פוד), ורק עשרים וארבעה אנשים יחד עצרו כח לשלמלו ולצלצלו בו— בימי חגים גדולים ובבוא מלאכי חוץ לארץ בשערי העיר; בו נמצא „מלך כלי התותח“ אשר רחב פיו הפתוח כאמתים אמה, והריק מקרבו כדורים גדולים מאד, מאה ועשרים ככר משקל כל אחד ואחד; ועוד בנינים נפלאים ושירות מפוארות מלאות שכיות חמדה וסגולות מלכים ורוזני ארץ. בתוך הקרעמל השתרע כר נרחב „איוואנאָווסקאיא“ (Ивановская площадь), אשר שמה הודיעו וקראו באזני כל העם את פקודות המלך החדשות. ברחוב ההוא היה אהל מועד, ושמה נכתבו ספרי המקנה והגלוי ושטרי אָמְנָה למיניהם, על כן נועדו אליו המונים המונים סופרים, שוטרים ואנשי הבינים (סרסורים). —

(II) לפאת מזרח מהקרעמל יחל חלק העיר קיטאי־גאָראָד, אשר נבנה על פי השלמת העלענא, ולדעת יודעי העתים קָרָאָהוּ כן על שם עיר מולדתה (Kitaigrod) בפלך פאָדאָליא, ובגלל הלִבְנִים האדומות כששר אשר בקירותיו נקרא גם בשם „העיר האדומה“ (Красный-городъ), אך סאָפֵיא צוֹתָה לשוד אותן בסיד לבן. בחלק הזה היה טבור המסחר ומקנה וקנין, ושוקים מְנוֹחִים ורבים מאד, יען כי לכל מין סחורה היה טור רְנִיּוֹת לבר. מראשית מאת שבע העשרה היה ביניהם גם טור תְּנִיּוֹת למוכרי ספרים מן הכהנים, ושם היה גם בית הרפוס. על פי עדות סופר נכרי אחד אשר ראה את מאָסקווא בימים ההם, היו בה אז ארבעים אלף תְּנִיּוֹת־אבן מלבד תְּנִיּוֹת־עֵץ. ברוך חוכמת קיטאי־גאָראָד היה הרחוב הארום (Красная площадь) ושם היה גפי מרומי קרת—מקום רם ונשא הנקוב בשם „Лобное мѣсто“, אל המקום הזה עלו המלכים להגיד את חפצם גלוי לכל העם וליעד יורש עצר; שמה ברכו ראשי הכהנים את העם ביום הַחֵלֶם לְבָהּ, ושמה נשאו את ידיהם לברך את המלכים בצאתם למלחמה על אויביהם ולהתפלל בעדם. לפני מעלות מרומי הקרת עשו שפטים והרג בפושיעים וחוטאים, ואת גויותיהם תקעו על גס לראוה בהן. קיטאי־גאָראָד הִמָּה מְרַבֶּבֶת עם מן הבקר עד הערב כהמות ים לגליו, כי שמה היה מקוה הסוחרים אשר נקבצו לקנות ולמכור, ולספר את כל החדשות הנשמעות בארץ; בו התנשאו בתי האצילים והסוחרים, גם היכלי תפלה נעלים ונשגבים. בשנת (1670) העבירו הלום מן הקרעמל את בתי המשפט והפקודות. (III —) לפאת מערב וצפונית מורחית מן הקרעמל וקיטאי־גאָראָד השתרע חלק העיר הנקרא בעל־איי־גאָראָד. בימי פֶּעֶאָדָר איוואנאָוויטש (1586) הקיפו סביב איש רוס, חכם בחכמת הבנין וְתַר־אֲבֵן, בחומת אבנים עבה מאד עם שנים עשר מגדלים ושנים עשר שערים, ועל שם מראה חומותיה הלִבְנוֹת נקראה „העיר הלבנה“, ונקראת גם כן בשם „מלך הערים“ (Царь-городъ). בה אָזוּ למושב להם רבים מן הנשיאים והבאָיארים, בארמונות גדולים ותצרות. רחבות ידים, וביניהם התנוסס ויף בהדרו ארמון מרום ונשגב כתבנית בניני איטאליא אשר בנה איוואן הרביעי. חלק העיר ההוא היה רב ביושבים משאר חלקיה, כי בו ישבו גם רבים מן הסוחרים העשירים, בעלי מלאכות עם פרי מלאכתם ועבודתם, וגם בתי חרשת המעשה לצקת כלי תותח ופעמונים. חומותיה עוד אינן במיננו. כי במצות יעקאטערינא השניה נהרסו עד היסוד. (IV —) מהלאה לגבולות

„עיר הלכנה“ היה החלק הרביעי הנקרא „עיר העפר“ (Земляной-городъ) סביבותיו היו כתלי עצים עם מגדלים ושערים אשר נבנו בימי פֶּעֶאָרְאָר איוואנאָוויטש (1591) להיות למאָסקווא לסתרה מפני המאטארים אשר כוננו להתנפל עליה ולהשחיתה . החלק הזה נקרא גם בשם („Скородомъ“), על אשר נבנה חיש בזמן מצער (שנתיים ימים) . בימי המהומה היו קירותיו למאכלת אש , ותחתיהן צוה מיכאל פֶּעֶדְאָר־ראָוויטש (1638) לשפוך סוללת עפר (валъ), ועל שם הסוללה הגבוהה הזאת נקרא גם חלק העיר הזה בשמו הנזכר בתחלה . אך מעט מן האצילים ישבו בו , ומרבית יושביו היו מבני דלת העם . שמה מכרו עצים לצרכי העיר , גם בתי עץ היו נכונים תמיד למכירה . — V) מעבר לגבולות מאָסקווא היו פְּרָוֶרִים ומגרשים רבים . לכל מין בעלי מלאכות וסוחרים היה פְּרָוֶר לַבֵּד : לבעלי עגלות לַבֵּד , לאופים לַבֵּד , ליוצרי חרס לַבֵּד , לחרשי כסף וזהב לַבֵּד , למוכרי בשר לַבֵּד , ורבים כאלה . מעבר לנהר מאָסקווא היה פְּרָוֶר הרובים , ופְּרָוֶר האשכנזים אשר נוסד ביטי איוואן הנורא , ויהי מעון לבני הנכר מכל עם ולשון אשר היה להם דבר במאָסקווא . אחרי ימי המהומה והמבוכה נאחוּו־האשכנזים בכל חלקי העיר והתגוררו בה , גם בנו להם בית תפלה בתוך העיר , אך הכהנים האיצו באלעקסעי לגרשם לגור בפְּרָוֶרֶם לַבְרֵם—לבל ילמדו יושבי העיר את דרכי אמונתם . בימי סאָפֵיא נבנה גשר האבנים על נהר מאָסקווא . מלבד הפרורים , חצרות שרים היכלי כבוד ובירניות אשר היו מחוץ למאָסקווא נפוצות כה וכה , היו עוד בסביביה גם בתי הנוירים מוקפים חומות גבוהות , עם מגדלים וכלי תותח ועם חרוצים עמוקים מסביב . יש מבתי הנוירים אשר היו כערים נושבות , לא יחסר כל בהן , והעם היושבים על ידיהן , לרב מאד .

על מרחבי מאָסקווא וגדלה , השתוממו והתפלאו הנוסעים . לפי דברי הנוסע הערבערשטיין כבר היו בה במאת שש העשרה , ארבעים ואחד אלף ושש מאות בתים . במאת שבע העשרה הגידו על אדותה , כי תגדל יותר מפאריז וליסאבאָן , ולפי עדות סטרוים היו בה תשעים וחמשת אלפים בתים . וכאלף ושבע מאות היכלי תפלה—ועל פי רייגענפֶּעלס היו ההיכלות אלפים בכספר , ועד היום נשארה בפי העם הגדה על דבר ההיכלות „ארבעים פעם ארבעים“ (1600) . קרהסובב את העיר היה רב מאד , והסופר מאיר בער יעיד כי בשנת (1661) היה היקפה עם הפְּרָוֶרִים שלשים ושמונה פרסה . אפס מסבות התבערות הגדולות והתַּנְפֶּל האויבים פעמים רבות השתנו מעת לעת גבולות העיר ומספר יושביה . והנה אף כי מרחוק היתה מאָסקווא יפת תאר וחמדת עינים , כי המגדלים בשיא חסן תלפיותיהם , קפות ההיכלים הרבות המצפות זהב וכל הארמונות על הגבעות הרמות—כל אלה כללו את הדרה ויפעתה מחוצה לה , אך בקרבה לא היתה עיר חמודה ולוקחת נפשות , יען כי גם בהקרעמל וקיא־גאָרְאָד היו חצות צרות ומעקלות , ותארן משחת מפני בתי החמר והסכות אשר נראו מבינות להיכלים והארמונות , וגם על פני החוצות הגדולות והכבודות , עמדו בתי פחמים צורפי ברזל , וסוחרים קמנים עם תבות וארגזים . בפְּרָוֶרִי העיר וגם במרבית החוצות היה רפש ועבטיט , בוץ ויון מצולה , אשר לא יכלו לעבור ברגל , וכן היו כל החוצות אשר רצפו

בקרשי עץ מלאות בצה ודמן . הרפש והעבטיט עצור עצרו פעמים רבות את הכהנים מלעבור בסך בחוצות קריה והעבירו המועד ; ואף כי הרימו מאת העם מס הרצפה ("моствовщина"), ויהי פריקאז* לבר לשום עין על מרצפת העיר, בכל זאת לא רצפו בפרותות עץ רק החוצות הקרובות מאד אל היכל המלך ; ורק בימי פעטר הגדול החלו לרצוף את החוצות באבני השדה . לארך החוצות, בפנותיהן ועל הגשרים עמדו תמיד עניים נושאים קול רנה ותפלה ושואלים נדבות, וגם המון כהנים יצאו נצבים בפתח העינים נכונים להמציא לדורשיהם—ללכת לעבוד ולהתפלל ; ולפעמים עברו עליהם שבועות וחדשים בטרם נקרא להם להקרא אל אחד הכתים, אל "רחוב הארום" ואל גפי מרומי קרת הוציאו את האסורים בכבלי ברזל ועמזופים בבלווי סחכות, ויבקשו להם נדבות מאת העוברים, וכן הוציאו הלום גם את הכלואים אשר פניהם היו מכסים במסוה ורק עיניהם הביטו מן החורים . האנשים האלה היו המלשינים ("Языки"), אשר שמו עלילות דברים למיודעיהם ולנכרים, ורק בקראם "אמר ופעל!" . לקח כחתף האיט אשר רמזו עליו אל תדר המענים . ועל בן כמעט נראו המלשינים האלה על פני חוץ, ברחו העם מפניהם כאשר ינום איש מפני הארי, להסתתר בסתר אהליהם .—כחצות היום נמו כל יושבי עיר מאסקווא את שנת הצהרים, אחר אכלם את משתה הצהרים ; בעת ההיא סגרו גם הסוחרים את חנותיהם על מסגר וישכבו לישן, והמון החשכים שכבו בראש כל חוצות קריה, ושנתם ערבה עליהם באין מפריע ; כי התרדמה השליכה הם על פני מאסקווא כלה, ואין מקיץ ומעורר . פקודת שוטרים שומרי העיר (פאליציא) כמערכותיה בימינו, לא היה במאסקווא . אמנם במאת שש העשרה כבר היו בחצות קריה בתי משמרות, והשומרים לא נתנו לאיש לעבור בלי עשיות . בכל זאת היו חיי העובר במאסקווא בלילה תלויים לו מנגד : גול, עשק ושפך דמי אדם היו בה תמיד, והעם הסכן הסכינו אתם . בחוצות לא הופיעה נהרה, ותהי הנקל להעושקים והמרצחים לפלס בנשף חמס ידיהם ולהתנפל על המאחרים לצאת ; וביתר שאת בימי חגיגה התהלכו הגנבים והשוודדים בעיר המונים המונים חמוצים בכלי נשק ; וגם בהיות אנשים עתים ומוזמנים לכבות את התבערות ("огнебщики"), רבו כמו רבו השרפות, אשר לפעמים אכלו את מרבית עיר הבירה או חלק גדול ממנה, וכן הרבו השרפות לבלע ולהשחית בכל ארץ רוסיא בימים קדמונים . כמעט בכל המקומות היתה התחבולה האחת להשקיע את האש, רק בהרום ובנתון את הכתים אשר התלקחה בהם, אך במאסקווא היו כלי מקבים עשויים בחכמה ; ובימי אלעקסעי חיבו כל בעלי הבתים לבוא אל מקום השרפה עם כלי מקבים ידועים ; במאת שבע העשרה סבבו גם הבאיריים והסופרים בעיר וישימו את עיניהם כי יכבו את האש בתנור וכירים אחרי הקשל האבל . ולפעמים בימי הקיץ יצאה הפקודה לבל ישיקו את התנורים ובתי הרחצה, כי אם יצאו העם לבשל מאכליהם מחוץ לעיר הרחק מן הבתים בתנורים אשר הוכנו שמה . בשנת (1682) יצא צו לבנות במאסקווא רק בתי חומה, ואשר לא תשיג ירו יקוף את ביתו בגדר אבנים . בימי אלעקסעי העמידה הממשלה שוטרים מלפשים בגדים אדומים ירוקים ואות אחד עליהם, כפי השם הנקרא עליהם למשמרותיהם,

(* בית מושב בעלי הפקודת

והם פקחו עיניהם על סדרי העיר ויושביה; ויש אשר מלאו הרובים את משלחת השוטרים והפקודים: התחפשו בכגרי העם ושוטטו בחוצות ובשוקים להכות באגרוף את האנשים המחרפים זה את זה בדברי בוז וגדופים עד למאד; וענינים נברלים ומיוחדים נתנו בירי ראשי פקודי חלקי העיר (הפריסטאווים) לעשותם.

פרק מט כנסת הדת וכהניה; חכמת סופרים במאת שבע העשרה.

§ 1 הבהנים, הנזירים וארמותיהם. מערכת הבהנים. למרגותיהם (יערארצ'יא) היתה בממלכת מאסקווא ככל אשר היתה לפנים בתקופת ימי מחלקות הארץ. כל הממלכה נחלקה למחוזות (עפארצ'יא), ועל כל מחוז הִפְקָד כהן גדול (ארצ'ירעי, עפיסקאָפּ). מרבית רבי הבהנים יעד המלך כרצונו, ופעמים רבות ישבו בסוד בית המועצה עם הבאָיאָרים; להם היה המשפט והצדקה להפיל מתרון אפו, להראות להנשפטים חסדו ולתת יִשְׁעו (Печалование). פעלת הבהנים על הממשלה עֲצֻמָּה ונְבִיָּה יתר הרבה, כאשר נוסדה בממלכה מְשֵׁרֵת פאטריארך. בהיכל הפאטריארך היו כל סגלות מלכים, כבוד שליטים ותפארת והוד, ולשֵׁרֵת אותו עמדו לפניו באָיאָרים, שרי הגליל ועוד פקידים רבים ונכבדים. עשרת אלפים בתי אכרים היו להפאטריארך עבדים נושאי מס, ולו היה גם פריקאז* לבר, אשר בו יצאו ובאו כל עניני הכנסיה, מְשֵׁרֵת הפאטריארך היתה רומְמָה ונעלָה מאד בעיני כל העם, עד כי בימי חג העֲרֵבָה (Вербное Воскресение) בהציג הבהנים לפני הקהל את בוא משיחם בחוצות ירושלים, נהג המלך ברסן את החמור אשר רכב עליו הפאטריארך מרחוב העיר עד שערי היכל אוספענסקי; אפס הפאטריארכים לא התנשאו על המלכים, גם לא נועזו לשוֹזֵת את תר מעלתם למעלת המלך. מלבד פֵּילארעט אשר מהיותו אבי המלך (מיכאל) וַיִּנְהַל את הממשלה אתו יחדו, כָּבֵד בשם "המלך הגדול"; גם ניקאָן, אשר אלעקסעיי אהבו נתן בידו את שרביט הממשלה מדי הלך למסעיו, התכבד בשם הכבוד הזה; אך בחזקתו גבה לבו בדרכי המדינה, וכעצמו נשברה קרן גאֹנְתוֹ ושאתו. כל מחוז ומחוז נחלק לגלילות או לעשירות (округи, десятины). בכל גליל ישב כהן אשר הלך וסבב תמיד את הגליל לאסוף את תרומות העפיסקאָפּ, ולעשות דין ומשפט בקרב הבהנים ואכריהם; אמנם בידו היו רק משפטי-כסף, וכל משפטי-דמים היו בירי פקודי הממשלה ושופטיה. הבהנים הגדולים העמידו את הבהנים הקטנים על משמרותיהם, או העדה בחרה בם מן יודעי ספר מקרב מצבים שונים. המאָד נאצ'ים, הלא הם הבהנים הנזירים, נהיו ברוסיא לעם גדול עצום ורב, וערכם היה גדול בעניני הממלכה. הנזירים האלה בחרו לכונן שִׁבְתָּם בירכתי הארץ במקומות בודדים ושוטמים, והרחיבו את מלאכת עבודת הארמה בערבות תהו וביערים סבוכים. הזכות השונות אשר נתנו לעבדי הבהנים משכו אחריהן רבים מן האכרים לבוא לְהֶאָחוּ בחשק לבב על ארמות בתי הנזירים; הם סָקְלוּ את הקרקע חטבו את העצים, ויהפכו חלקות ציה לשדי תבואות. בתי הנזירים הגדולים היו

(* ע"י בהערה צד 102.

כערי מבצר, ובעת רעה היו להממשלה עזר לא מעט, וכן הפליאו לתמוך ביריה בימי המהומה והמבוכה. בתי הנזירים האלה לא סרו למשמעת העפיסקאפ כי אם להפאטריארך לבדו. מסבת הנדבות הרבות אשר הריטו העם מאז מעולם לבתי הנזירים, לזכרון נשמותיהם לעולם, היו להכהנים לנחלה אדמות רבות ורחבות עם יושביהן ועובדיהן; והדבר הזה הֵרַע להממשלה רעה גדולה, כי נִפְקַד מאתה שדות רבים, אשר היו דרושים לה לחלקם בין שרי החיל חלף עבודתם, וגם מעטו הכנסותיה, יען כי אכרי הכהנים לא נתנו מכס ומס להממשלה. מלבד זאת הנה אלופי בתי הנזירים התעשקו כל הימים בעניני כלכלת האדמות והעבדים, ולא יכלו לעשוך בדברי תורתם ולהשגיח על עניני הכנסיה והדת, ככל אשר נטל עליהם. בגלל ההון והעשר הרב אשר היו בבתי הנזירים, נהרו אליהם רבים מאוהבי הבטלה ואוכלי לחם עצלות, ויכתבו ידם אליהם, והאורחים האלה היו נסבה לשחיתות מדות הנזירים ותלול מדהת קדושתם. והנה כבר ראינו כי עוד בימי יאָהאן השלישי באספת הכהנים (שנת 1504) שאל הנזיר הנודע לתהלה ניל סאָרסקי את השאלה: „האם נכון הוא כי ישלמו הנזירים בכפרים ובאכרים, אחרי אשר נדרו ונדרו וגמרו אִמֵר לְהַנְדוּר מעניני העולם ולתיזות נפשם מעמל כפיהם?" אבל רבים מן העפיסקאפים עמדו לימין הנזירים ואשרו וקימו את זכויות בתי הנזירים כבראשונה. בימי וואסילי השלישי העמיקו שנית לשאול את השאלה הזאת, ושני כהנים נזירים, קאָסאָי ומאקסי־גרעק, הואיל להרהיב את דברי ניל סאָרסקי, ובקסת סופרים יצאו תלוצים להלחם על הנזירים הנצמדים לחמדות החושים ולתענוגות בני אדם, ויתעצלו מלעשות כל עבודה וסובאים יין עד לשכרה, ועוד חסרונות רבים כאלה. איוואן הנורא הרהיב עז בגפשו העֵנָה להגביל כח הכהנים ויִכְלָתָם: באספת בעלי מאת החקים („Столбавый соборъ“), הוציאו חֵק, כי יחדלו אלופי בתי הנזירים מלקנות להם נחלות שדה ובית בלי רשיון המלך; ועל פי האספות שהיו אחרי כן אָסַר על העם אָסַר לבל יוסיפו להקדיש את נחלותיהם לבתי הנזירים לזכרון עולם.

§ 2 השכלת הכהנים ושרידי עבודת אלילים. השכלת הכהנים בממלכת מאַסקווא היתה מעטה ודלה, רק אנשי מצער מכהני הגלילות היו יודעי ספר, וגם הם דאגו יותר לְמִתְנֵת ביתם מאשר להורות את עדתם דרכי ישר ומדות טובות. לא אחת ולא שתיים קמו מקרב עדת הכהנים אנשי בינה והשכל ושנו לשונם על דבר מעֻתות הכהנים וחסרונותיהם, ולפני קהל האספות ערכו עצותיהם הנאמנות לתקן מדות הכהנים ולהגדיל השכלתם; אך התקונים התנהלו בכבדות מאד. בין כה וכה סרו העם מדרכי הדת הנוצרית אשר זרו להם, ויִזְנְו אחרי אמוני הבל ורעות רוח אשר הורישו להם ימי עבודת האלילים והגלולים, ויִתְעו להאמין בכשופים, נחושים, השבעות וקמיעות, ועוד דברי טפל ותפל כאלה. במקומות רבות השתמרו עוד במשמרת חזקה ובקדושה רבה הגי ימי עבודת האלילים וקרבנותיהם. ספר אחד אשר שלח מאקארי הארכיפיסקאפ מנאָווגאָרָאָד (בשנת 1534) אל כהני אחד הגלילות, יהיה לעד נאמן עד כמה גדלה עוד עבודת האלילים בקרב המון העם, וביתר שאת במקומות אשר רבי יושביהם היו ממשפחות

הפינים . בספר הזה כתוב לאמר : „הַגִּד הַגִּד לִי כִי נֹוצְרִים רַבִּים בְּגִלְיוֹתֵיכֶם נוֹזְרוּ אַחֲרֵי מֵאֲמוֹנַת אוֹמֵן , לֹא יִלְכוּ לִבְקֹר אֶת הַיְכָלֵי הַתְּפִלָּה , לֹא יִבְאוּ לְהַתְּנִידוֹת עַל פְּשְׁעֵיהֶם . באוֹנֵי הַהֵנִים , כִּי אִם יִתְפַּלְלוּ אֶל הָעֲצִים וְאֶל הָאֲבָנִים , לֹא יִשְׁמְרוּ אֶת הַצְּוֹמוֹת , יִבְחָרוּ בַתּוֹעֵבָה וְיִזְבְּחוּ כַעַם קִרְבָּנוֹתֵיהֶם לְשָׂדִים הַטְּמֵאִים , וְיִקְרְאוּ לְקוֹסְמִים אֲשֶׁר מִבְּנֵי הַמִּשְׁוֹדִים (הַפִּיִּים) לְעֶרֶךְ בַּעֲדֵם רְנָה וְתִפְלָה . כִּי יִגְלֹד לָהֶם בֶּן אוֹ בַת יִשְׁלַחוּ אֶל הַקּוֹסֵם לְקְרֹא שֵׁם לִילֵד הַיּוֹלֵד כְּכֹל הַעוֹלָה עַל רוּחַם , אֶת הַמֵּתִים לֹא יוֹבִילוּ לְהִקְבֹּר בַּקְּבֻרוֹת הַנּוֹצְרִים שֶׁעַל יַד הַיְכָלֵי הַתְּפִלָּה , כִּי אִם יִשְׁמְנוּהוּ בֶּאֱחָת הַגְּבֻעוֹת בַּמַּעֲמָד הַקּוֹסְמִים הָהֵם ; וְכֹאֲשֶׁר יִזְכִּירוּ אֶת נִשְׁמוֹת הַמֵּתִים יִזְבְּחוּ מִתְעִיָּהֶם אֱלֹהֵי זְבָחִים לְהַרְחוֹת הַרְעוֹת . לְתַקּוּפַת שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה הַתְּאוֹנָן גַּם הַעֲפִיִּסְקָאָא פְּעֶאָרְאָסִי , מִמְּלֵא מְקוֹם מֵאֲקֹרִי , עַל עֵצִים הַרְעוֹת וְהַפְּרַעוֹת הָאֱלֹהִים . בֵּאֲסַפְתָּ בְּעֵלֵי מֵאֵת הַחֲקִים (שָׁנַת 1551) נִדְּבָרוּ הַנְּאֻסִּים עַל דְּבַר הַשְּׁעִירוּרִיּוֹת אֲשֶׁר בְּקִרְבַּת הַמּוֹן הָעַם : פְּעֻמִּים אַחֲדוֹת בִּשְׁנָה , בִּימֵי הַחֲגִים הַגְּדוֹלִים יִתְקַבְּצוּ הָאֲנָשִׁים עַל הַנְּשִׁים אֶל בִּתְיֵיהֶן קְבֻרוֹת , יִשְׁלַחוּ מִפְּנֵיהֶם רֶסֶן הַמוֹסֵר וְיִתְחַלְּלוּ בַּמִּשְׁחָקִים וּבִשְׁעֻשׂוֹת שׁוֹנִים , אוֹ יִרְיְמוּ קוֹל בְּכִי תַמְרוּרִים וְיִילָלוּ כְּתַנִּים בַּמְדַּבֵּר , וְגַם יַעֲשׂוּ שְׂמָה דְּבִרֵי עֲבוֹדַת הָאֱלִילִים וּמְנַהֲגֵיהֶם הַמְּזוּרִים . נִבְיָאֵי שְׁקֵר וְחֻזֵי שׂוֹא , גְּבָרִים וְנָשִׁים , הִתְהַלְּכוּ בְּכַפְרִים עֲרוּמִים וְיַחְפִּים , רֵאשִׁים מְגֻלָּה וְשַׁעֲרוֹתֵיהֶם פְּרוּעוֹת , הַתְּעִנְתּוּ , הִתְפַּתְּלוּ וְתוֹפְפוּ בְּאֲגָרוֹף עַל לִבְבֵיהֶם , וַיִּסְפְּרוּ לְתוֹעִי לֵב הַסּוֹבְבִים אוֹתָם , כִּי קְרוּשֵׁיהֶם נִגְלוּ לָהֶם בְּמַחֲזֵה אוֹ בַחֲלוֹם הַלַּיְלָה וְהִגִּידוּ לָהֶם אֶת הָאוֹתוֹת לְאַחֲרֵי , וְאֵת כֹּל אֲשֶׁר בְּשֵׁמי הַשָּׁמַיִם וּבַתְּחִיתוֹת אָרֶץ ; וְעַל הָעַם פָּקְדוּ לִבְל יַעֲשׂוּ מֵלֹאכָה בְּיוֹם הַרְבִּיעִי וּבְיוֹם הַשְּׁשִׁי בִּשְׁבֻעַ , וְכֹאֲלֵה דְּבִרֵי הַבַּל וְאִפְעֵ אֲשֶׁר בְּדָאוּ מִלִּבָּם הַמְּהַבִּילִים וְהַמְּתַעֲתֵים הָאֱלֹהִים . מְרִבִּית שְׁבִטֵי הַפִּיִּים בְּצַפּוֹן רוֹסִיא וּבְמִזְרַח הַתְּהַלְּלוּ עוֹד בְּאִילֵיהֶם וּבִשְׁקוּצֵיהֶם גַּם בְּמֵאוֹת שָׁשׁ הָעֶשְׂרֵה וּשְׁבַע הָעֶשְׂרֵה , וְהַטְּאֵטָאִים נִשְׂאָרוּ אֲמוֹנִים לְהַסְּלָאֵם , הוּא תוֹרַת מַחְמֵר נִבְיָאֵם . אֲכַן מְטִיפִים וּמְבִשְׂרִים רַבִּים מִן הַכְּתָנִים הַרוֹסִים הַגְּרוּ בְּעוֹ מִתְנִיהֶם וּנְפִצּוּ בֵּין שְׁבִטֵי הַפִּיִּים , וּבְדִי עֵמֶל וְיִגְיעָה הַצְּלִיחוּ לְנִטְוֵעַ בְּקִרְבָּם אֶת הַדַּת הַנּוֹצְרִית (*), וּבְכַבּוּשׁ רוֹסִיא מַעֲטַ מַעֲטַ אֶת מְדִינַת סִיבִיר הַחֲלוּ גַם שֵׁם לְקְרֹא בְּשֵׁם מִשִׁיחַ הַנּוֹצְרִים וּלְשִׁמּוֹר תּוֹרוֹתָיו וְחֻקּוֹתָיו . בְּקִרְבַּת הָאָרֶץ פְּנִימָה פְּרָצוּ הָרֵאֵסְקָאָלְנִיקִים , וּבְמַחֲשָׁךְ עָשׂוּ לָהֶם נַפְשׁוֹת רַבּוֹת , גַּם תְּבָרוּ סְפָרִים לְהוֹכִיחַ צִדְקָם וּלְהַרְאוֹת לְרַעַת , כִּי יִתְרוֹן לָהֶם עַל אֲחֵיהֶם מְנַדִּיהֶם .

§ 3 תְּכוֹנַת הַסְּפָרוֹת בְּמֵאֵת שְׁבַע הָעֶשְׂרֵה . מִן הָאָמוֹר לְמַעֲלָה בְּפִרְק (מִיָּה) נִתְּבוֹנָן כִּי הַסְּפָרוֹת הַרוֹסִיָּה , הַכְּתוּבָה לְמִשְׁמֵרַת , רַחֲבָה וְנִסְבָּה בְּמִרוּצַת

(*) הַטְּאֵטָאִירֵךְ נִיקָאן הַתְּאֻמֵּךְ כְּכֹל כְּחוֹ וְאוֹנוֹ לְהַפִּיץ אֶת הַדַּת הַנּוֹצְרִית בְּקִרְבַּת שְׁבֵט הַפִּיִּים מְאֵרְדוּא , אֲשֶׁר גַּם הוּא יָצָא מִחֲלָצוֹ , וְיִבְרַךְ אֶת הָאֲרִכִּיפִּיִּסְקָאָא מְרִיאֲזָן מִישְׂאֵל (Мисаил) לְלַכַּת לְהוֹגִיעַ נַפְשׁוֹ וּלְהַבִּיאַ בְּמוֹסְרוֹת הַבְּרִית אֶת הַטְּאֵטָאִירִים הַקְּאִסִּמְאוּיִים וְאֵת הַמִּשְׁשַׁחָה מֵאֲקִשְׂאָן לְשֵׁבֶט מְאֵרְדוּא ; וַיַּעֲבֹר מִישְׂאֵל מִמְּקוֹם לְמְקוֹם וְהוֹרָה אֶת הַדַּת הַנּוֹצְרִית , מִבְּל אֶת עוֹבְדֵי הָאֱלִילִים וְאֵלֶצֶם לְגַדֵּעַ אֶת אֲשֵׁרֵיהֶם , לְכַרוֹת יַעֲרֵיהֶם הַקְּדוּשִׁים וּלְשַׂרְפָם בְּאֵשׁ עַל בְּתֵי הַקְּבֻרוֹת . אֲמַנֵּם בֵּאֲהָר הַכְּפָרִים יָצְאוּ לְקִרְאוֹת עוֹבְדֵי הָאֱלִילִים בְּחֻצֵם בְּקֶשֶׁת וּבְמִקְלוֹת , וּבְצֵאתוֹ אֵלֵיהֶם לְבוֹשׁ שְׂמַלַת כְּהֵנָה וּפְתַח אֶת פִּי בְּתוֹכָהּ מוֹסֵר לְזִנוּחַ אֶת הָעֲצִים וּלְבוֹא בְּבִרַת הַחֲדָשָׁה , הַמִּטְרִיו עֲלֵיו חִצֵּיהֶם וְיִפּוֹל שׁוֹדֵר . עַל קְבָרוֹ אֲשֶׁר בְּהִיכַל הַתְּפִלָּה בְּרִיאֲזָן מוֹנַחַת שְׂמַלְתוֹ הַמְּגוֹלָלָה בְּדַמִּים עַד עֵצִים הַיּוֹם הוּא .

מאת שבע העשרה, וספרים שונים החלו לָרַב בארץ. אולם הספרות לא שִׁנְתָה את מעמדה ולא המירה את יְרִיתָה ותכונתה שהיו לה בימים הראשונים, כי גם עתה הנילה בקרבה רק ספרים המדברים על אדות האמונה והמלאים עניני מוסר ותוכחה. גם הספרות הסֶכְלָאֶלֶסְטִיקִית אשר הובאה מקיעוּוּ מֶאֶסְקוּוּאָה, לא הכתה שרש ולא שלחה קציריה בכל הארץ; רק על מתי מספר מן הכהנים אצלה מרוחה ופעלה וְרָאָה על ספריהם, אכן לִמְצָעֵר פָּעֵלָה על מרבית העם להשכילם בינה ודעת—כי כבר היה לההמון לקרוא ולהבין ספרי הררשנים הסֶכְלָאֶלֶסְטִיקִים ואת פלפוליהם הארוכים והמסֶכְסְכִים מאד. ובכן אף כי כל סופרי מאת שבע העשרה עזבו את הסֶכְלָאֶלֶסְטִיקָא הוויזאנטית (אשר נשארה רק להראסקָלֶנִיקִים למורשה ולא הרפו ממנה כל הימים) והחזיקו בהסֶכְלָאֶלֶסְטִיקָא הקיעוּוִית ובררכי שאר סופרי רוסיא דרומית המערבית— בכל זאת לא יצאו העם מאפלה לאורה, כי כהוויזאנטית אשר היה כל כחה רק בדקדוקי אותיות ובדרשות על אדות מנהגים ריקים ומושגים מתים בלי כל רוה חיים, כן גם הקיעוּוִית לא יכלה להביא בלב העם מחשבות שכל, להרחיב הוג הגיוניהם ורעיונותיהם ולהוליכם קדימה על ארח החיים. על כן היו מנהגי העם ופעליהם כעצי יער אשר נהפכו לאבן נקשה וחדלו מלהפריח ומלעשות פרי וענף. המשכילים המעטים ואנשי תרומות התאוננו מר על האַנְלֵת והסרון הדעת בתוך המון העם ועדת הכהנים, והגידו גלוי בספריהם כי חסרון ההשכלה הוא מקור כל הרעות ומוצאן, אך ארבות הישועה לא נפתחו להריק להם ברכה. בספרי הסֶכְלָאֶלֶסְטִיקִים לא נמצאו דברי חיים, קְיָמִים ונאמנים, אשר יקחו את לבות קוראיהם ויוציאו את נפשם מרפש הסכלות; ואך לשוא עשו עט סופרים לזכר גבוהה גבוהה על עניני הדת ולהתעלם מצרכי החיים והמרעים. שני סופרים לבדם היו אז בארץ, אשר שמו עיניהם ולבם אל הליכות העם ומחסוריו, וספריהם יקרים ונכבדים מאד—הלא המה קְאָטָטְשִׁי-חִין וקריוזאניטש.

§ 4 קאמאשיחין. גרינגָרִי קְאָטָטְשִׁיחִין, או קְאָטָטְשִׁיחִין, נצב על יד הסופר בבית פקודת צירי הטלכים (Посольский приказъ) ויהי גם בצבאות החיל הצרים על סמָלֶעֶנסֶק (שנת 1660). שמה הִסִיתוּ הוּוֹאָיעוּוֹאָדָא דְאָלְגָאָרוֹקִי להשיא עון אשמה על אחד הוּוֹאָיעוּוֹאָרִים להלשינו לפני המלך לבעבור האבדו, ולא אבה קְאָטָטְשִׁיחִין לעשות שקר בנפשו ולשמוע דְאָלְגָאָרוֹקִי; אך מיראתו לבל יקח ממנו הארון הקשה הזה נקם על אשר לא נפתה אליו, ברח מסמָלֶעֶנסֶק לפולין, לפרוסיא ולשוועציא, ובשנת 1666 נתן לו הרשיון להאחו בשטָקָהֶאָלֶם עיר הבירה. דעלאגארדי מוכיר הממשלה היה מְגֵנו ומשענתו, ועל פי הפצו השלים שם את ספרו: „על דבר רוסיא בזמי מלכות אלעקסעיי מיכֶאֵילֶאָוִיטש“, ונעתק אז גם לְשִׁפָּה השווערית. בספר הזה הציב לו קְאָטָטְשִׁיחִין למטרה, לתת לפני הקורא תמונה נאמנה מהיי הרוסים במאת שבע העשרה, מהליכות העם בכלל ובפרט—ואל המטרה הזאת קלע ולא החטיא—כי ישא מדברותיו על גוי ועל אדם יחד, על הנהגת הממשלה והקהלות, על החקים והמשפטים, על בית מעצת הבָאָ-יָאָרִים, על בתי הפקודות (הפריקאזים), על השופטים והשוטרים, על מנהגי הצר

המל', ארתותיו וארתות השרים הקרובים אליו, ועל חיי כל מפלגות העם — מעשיהם, מדותיהם ומנהגיהם ודרכי תנוכם. שפתו קלה אשר ירוץ הקורא בה, דבריו קצרים וברורים, הניגוניו טובים וממקור נאמן יהלכו, וכל היוצא מפי עמו אמת וצדק, מבלי להוסיף או לגרוע על מדת המישרים. ויען כי כתב ספרו בארץ נכריה, אשר דרכי יושביה גבהו מאד על דרכי הרוסים, יכול להוציא משפטו וחקרי לבבו בלי משא פנים ולראות בעיניו את יתרון האור מן החשך; משפטי פיו טהורים מכל שמץ דפי ואהבת אדם מרחפת עליהם. קאטאשיחין ישנן לשוננו על גאון הבאיראים ואגלתם ועל הציקים את עם הארץ ביד חזקה. כן יתמרמר עליהם על כי ימאנו לשלוח את בניהם חוצה לארץ, ועל הממשלה אשר גדרה הדרך בפני הסוחרים לבל יבואו לארצות הנכר לראות שמה באור ההשכלה, ולכן כל בני מרום העם במאסקווא הנהגה אנשי רהב, המתפארים ומתברכים רק בעשרם ובמשפחת בית אבותם, ונשארים חסרי בינה ודעת כל ימיהם; יתאר לפנינו את השופטים והשוטרים לוקחי השחד ואת דרכי תרמיתם, יערוך אמרי שפר על דבר הענויים אשר יענו וייסרו את האישיאו האשה העומדים לפני כסא המשפט; על דבר הפלא בנות המלך ושאר העם בחירי פלאן, וכנוזר המתבודד בשימון לא תראינה פני איש; על דבר אשר יקחו האבות נשים לבניהם, והחתן והכלה לא יתראו פנים בטרם יבואו בברית הנשואים, אשר לא נראה ולא נשמע כן בשאר ממלכות הארץ; על דבר אשר ישפילו כבוד האשה ולא ילמדו אותה דברי ספר. אהרי אשר יתתום לספר פרישת הליכות מאסקווא יאמר: „קורא נכון! בקראך ספרי זה אל תתמה על החפץ ואל תשתומם, כי כל זאת אמת ונכון הוא!“ הרעיון הראשי בספר קאטאשיחין הוא — כי חסרון ההשכלה ואי-הדעת אשר ברוסיא מסבת היותה רחוקה מיתר ארצות אירופא, הם יהיו בעוכרה וימיטו רעה רבה על הממשלה וכל העם יחד.

§ 5 קריזשאנימיש • יורי קריזשאנימיש לא היה רוסי מלדה ומבטן וגם לא פראוואסלאווי, שפרו חציה רוסית וחציה פולאנית; אפס יען כי בא לשבת ברוסיא ויהי נכון להקדיש לה כל כחותיו ומעיניו, וכל ימי חייו כתב רק על אדותיה ולמענה — נשים לו מקום בין סופרי רוסיא ובתוכם יפקד גם הוא. קריזשאנימיש נולד בסערביא החארוואמית (אחוזת אוסטריא) ובהיותו לאיש היה לכהן קאטולי. ידיו היו רב לו בשפת רומית ובכל למודי הסבאלאסטיקא, גם שמע לשונות רבות חדשות גם ישנות, וכמעט כל השפות הסלאויות היו ערוכות על שפתיו. באצת נפשו הלך למסעיו באירופא, ובימי אלעקסעי בא מאסקוואה — להיות להועיל לרוסיא בחכמתו ובעמלו. אפס לא הצליחה דרכו במאסקווא, כי העיר עליו חמת הממשלה ותגלהו מאבאלסקה, ששם הבר את ספריו על אדות רוסיא. בין ספריו אשר הגיעו לידנו הכי נכבדים שלשה אלה: (I) ממלכת רוסיא, (II) על דבר ההשגחה, (III) ספר הדקדוק; מקצתם כתובים רוסית בלולה בסערבית ומקצתם כתובים רומית; הספר הראשון יקר ערך מאד; נכתב בדרך שיחה, שאלה ותשובה, ויסודו בחכמת הנהגת המדינות וביחוד בהנהגת ממלכת רוסיא. שם יעיף עין בקרת על חיי הרוסים מכל עבריהם, יספור וימנה את סגרותיהם וייעץ עצות טובות לתקן אותן בהשכל ודעת. בתחלה יחקור על דבר עשר הממשלה והעם, יטיף אמרי בינה על אדות כלכלת המדינה; יביא במשפט את חסרונות

מסחר הרוסים, מלאכת ועבודת ידיהם, ויחיה דעתו ותחבולותיו איך מלאות את החסרונות. אחרי כן ידבר על אדות החכמה וההשכלה, ילחום בלוחמיהן ("мудроборцы"), יוכיח להם כי על פי כתבי הקדש וספרי אבות הנסיה מִתָּר ללמוד ולהנות בלשונות ובפילוסופיא. אחרי כן ידבר על אדות הליכות רוסיא בימיו, ועל חסרונותיה ויתרונותיה גם יחד. בין הראשונים יחשוב את יושביה בסבת ההנהגה הרעה, ובין האחרונים יחשוב את שלטון יחיד בלי-מצרים (неограниченная монархическая власть) כי "רק לשלטון יחיד היכלת לעשות בין לילה אחד תקונים נחוצים, ועל פיו יִעָשׂו חיש בלי התמהמה". "השלטון הזה, יוסיף קריושאנימש, הוא כמשה משה איש-האלהים אשר המלך ויכל לעשות בו את הנפלאות הדרושות לחפץ עם מרעיתו". על דעתו סבת כל הרעות המוצאות את רוסיא היא בגלל אשר ככל הסלאווים יאהבו גם הם לחקות את האשכנזים המביאים אליה מעבר מזה מעשי להמים וחכמות רמיות לנצל את כספה, ולשמוע בקול היונים המביאים אליה מעבר השני אמוני הבל וררכי פרישות המכלות בשר ורוח יחדו; ובכן נדמתה רוסיא לאיש העומד בין שבילי איש ושלג, ואין טוב לה כי אם ללכת בתֶּנֶךְ, הוא דרך ההשכלה המתורה. עצתו נתונה לרוסיא לעשות שלום בין האמונות היונית והרומית (הפראוואסלאווית והקאטולית) ולכרות ברית אמת עם פולין לטובת שתיהן כאחד. אחרי כן יפרש באר הימב את התקונים הנחוצים להעשות לטובת הממשלה והעם, וביתר שאת המצוה על הממשלה להעביר את הרעה הגדולה—לבלתי תת לבני מצב אחר הנחות וזכיות יותר על בני המצב השני. בקצה ספרו יאמר קריושאנימש כי החובה על אלעקסעי מיכאלאוויטש להשיב שבות שאר הסלאווים אשר בדרום אירופא ובמערבה, או למצער עליו לחזק את ידיהם בספרים טובים ומועילים, לבעבור יקנו חכמה ודעת, ותחזקנה ידיהם לפרוק על האשכנזים מעליהם; ועל מלכות פולין והליכותיה בימים ההם, יאמר קריושאנימש: "האף כי הליאחים יתפארו ויתימרו בטלכותם, מלכות-ישוא, ובחפשה בלי גבולות אשר לאזרחיה, בכל זאת הלא מודעת בכל הארץ כי הליאחים לא יוכלו לעזור גם לנפשם בימי צרה ונאצה" (*). והנה בגלל דעתו כי טוב לכל עמי הסלאווים להתחבר יחדו ולחסות בצל רוסיא, היא הדעה הנודעת בשם ("панславизм"), (אחדות הסלאווים), נחשב כחלוץ ההולך ראשונה לפני סופרי הליטעראטור החדשה, אוהבי הסלאווים ודורשי שלום וטובתם (славяно-филы); ועל דבר ספר הרקדוק אשר לפי דבריו, עמל בו עשרים שנה יפאָר בשם "אבי חוקרי לשונות הסלאווים ומעריכיהן אלה לעמת אלה" ("Отецъ сравнительной славянской филологіи"). בספר הזה נסה להניח כללי שפה אחת לכל הסלאווים, ואת השפה הלזו יקרא "רוסית" כי לפי דעתו הרוסים הם גזע הסלאווים, והנשארים המה רק כענפיו ויונקותיו, וגם מאשר

(* דבריו אלה ירמו קריושאנימש על אהבת הפולאנים לקראו להם מלכים אשר לא מן הסלאווים ולשום את צוארם בעלם—והמלכים האלה הם לפולין, כצרתה על כוּצָה, וכן יהתל כם על אשר רבו מאד בני הנכר בפולין עד כי יתגוררו הפולאנים בין הנכרים אשר בארצם ולא הנכרים ביניהם, ולפי דעת העם הזה דמו בראשו, על כי דרש לו זרים להרכיבם אלופים לראשו.

יתר עמי הסלאוויים שכחו רבות מלשונותם וגם ערב רב עלה בהן, והרוסים אמנם שמרו אותה במהרתה בדבר עִפְתִּים ובספרי הממשלה הכתובים בה, ובכן לא פג מעטה ועִשָּׂר מלותיה יִצְרַר ויִחָסֵן עד היום; גם תרגום כתבי הקדש הסלאווי, לפי דְבַרְת קריזשאניטש רומה יתר הרבה לשפת רוסיא מאשר לשאר לשונות הסלאוויים. מִתְּכֵן סִפְרוֹ נראה עין בעין, כי היה שלם במדעים וקרא ספרים יקרים ונכבדים אשר ברוסיא לא נודעו גם בשם. אמנם מלבד אשר ספריו לא פעלו מאומה על הרוסים, ולא הגיעו או גם עד המלך, בעקב מהלכו החדש ורעיוני החפשים, נלכד במצורת הממשלה וארץ סיביר עלתה בגורלו.

§ 6 דמיטריי איש ראסמאוו. בין סופרי הכהנים הכי נכבד דמיטריי הקדוש (1651—1702) אשר עשה ספרים הרבה מאד; ואף כי רבם יתחשבו לראשית ימי מלכות פעטר הגדול, בכל זאת לפי תכונתם והרוח המתהלכת בתוכם יבואו בְּקֶהֱל ספרי מאת שבע העשרה. הוא היה חניך האקאדעמיא בקיעוו, ושמו יצא לתהלה על דבר חיי נזירותיו ודרשותיו אשר דרש בקיעוו, במשערינגאוו ובשאר ערי רוסיא הקטנה, והורם להיות מיטראפּאָליט בראַסמאָוו וביאראַס־לאוול. ספריו בעניני הדת עצמו מְסֻפָּר, והנכבדים בהם הלא המה: (I) ספר חיי הקדושים (Четых-мишек) ומְכִינִים „הקטנים“ לבעבור יבדילום מן הגדולים אשר כתב מאקארי. כעשרים שנה עמל ויגע דמיטריי לאסוף מספרי היונים, הרומים והרוסים, את כל היריעות הנחוצות על דבר הקדושים אשר היו בארץ, להעריכם במערכת הסדר ולצרפם בכור הבחינה; שפתו, שפת הסלאוויית אשר להכנסיה, טובה ויפה מאד, ותהי לעינים להסופרים הבאים אחריו. (II) ספר נכבד על דבר קורות הראסקאָלניקים וכתותיהם השונות („Розыск о Брынской вѣрѣ“). בדרשותיו הרבות נוססה רוח סופרי ימי פעטר הגדול, אשר מדי הטיפים מלים בהיכלי התפלה, אהבו לרמוז גם על הליכות חיי העם והמדינה, ולכסות בשמלת המשל והמליצה דברי אמת הבוטים כמדקרות חרב את הנלוזים והנסוגים מאחרי הצדק והיִשְׁרָה. באחת מדרשותיו ישא דמיטריי את משלו על הסענא־טאָרים ושרי החיל. על הראשונים יאמר: „על השופטים להיות שחורים ככסף שחור, והכסף יהיה מְזַקק שבעתים; אמנם, יאמר הדרשן, כמעט הוצאתי מפי את דברי אלה, נגלה אלי ישעיה הנביא המתאונן „כספך היה לסיגים“... — אך מדוע זה יִשְׁנָא הכסף הטוב? האם בעבור סיגי נחשת וברזל אשר בו? לא כן! לא בגלל הנחשת והברזל כי אם בגלל הכסף והזהב—הַגֵּתָן שֶׁחָדָר לשופטים לעֲנֹת משפט, בסבת התערובת הזאת השביתו את מטהרם מימי קדם והשחיתו דרכם על הארץ. אחרי כן יקרא הדרשן: „חלילה לי לחשוב כי כסף סיגים כזה יִשְׁנָו גם בהסענאט ובהמאניסטראט!“... ועל בני החיל אמר: „בחרות אף משה בעמו השליך את הלוחות מירו ונשברו לשתיים; בחצי האחת נשאר המלות: לא, לא... ובחצי השנית—המלות: הרצח, תגנוב, תנאף. ובחצי השנית הזאת החזיקו בני החיל, כי ירצחו, יגנובו, וינאפו, וידיהם מגואלות בכל רע ופשע. בשפת הכנסיה צחה ונמרצה, חברת פלות רבות ושירים, כלם מלאים רגשות הדת מאד נעלים ונשגבים, להב האמונה הוצק בהם, ואש יראת אלהים יוקרת בתבם. — כבר הגדנו כי דמיטריי

היה גם ממיטב המחברים חיוני המסותרים ושעשועי הָזִיִּים (мистерій), אשר מושגים מִפְּשָׁטִים ישחקו בהם: טבע האדם, התקוה, ההצלחה, הענוה, הקנאה, וכאלה. אך יען כי לא נמצאו בהם דברים אשר יסודותם במנהגי העם ובארחות חייו, פעלת החזיונות האלה נשארה מעל.

7. § יתר סופרי מאת שבע העשרה. מלבד סופרי הזכרונות או כתבי השנים (лѣтописи) אשר נכתבו ברוסיא משנים קדמוניות, החלו סופריה עוד במאת שש העשרה להעלות על ספר ספורי מקרים שונים בערך נכון ובשטה ישרה. נוסף על הספר אשר חבר הנשיא קורבסקי בתבונת כפיו, כתב אחד הרוסים גלאזאמי (Глазатыи) קורות ממלכת קאזאן, כי הוא היה אז בשִׁבִּית הטאטארים שמה, ואחרי הִלְכֵד קאזאן בידי המלך הנורא יצא לחפשי וחבר דברי ימיה. במאת שבע העשרה, כאשר נכתבו ספרי הזכרונות על פי הממשלה וְהִלְךְ רוחה, קמו אנשים מביני דבר ויכתבו להם ספרים רבים על קורות ימי המרומה והמבוכה; על מות דמיטריי יורש העצר, על הכוזבים אשר התהללו בשמו, על המלחמות אשר התחוללו לרגליהם, על דבר גבורת העם תחת יד מגנין ופֶאָר־זשארסקי. בין הספרים האלה נודע לשם ולתהלה ספר אברהם פאליצין, אשר היה מן הבהנים הסוככים על בית הנוזיים טראָאִיצא בהצות הפולאנים עליו, ואף כי ספרו כתוב במליצות נפרצות ובלהג הרבה, נלמד מתוכו את מצב רוסיא בימים ההם. אחד מסופרי בית המועצה (думный дьякъ) ושמו פֶּעֶאָדָאָר גריבוֹאִיעֶרָאָו (Грибоѣдовъ) כתב תולדות רוסיא עד ימי מלכות פֶּעֶאָדָאָר אלֶעֶק־סעווייטש, וכן נכתבו עוד ספרים כאלה על אדות רוסיא והעתים אשר עברו עליה. אפס גם על אדות דברי ימי העולם בְּלוֹ יצאו לאור ספרים רוסים, וביתר שאת ברוסיא דרומית המערבית. כן נמצא ספר דברי ימי הסקיפִים מאת הכהן ליזלָאָו (Лизловъ) מסמאָלֶענסק, אשר שאב הגדות קדמונים ומשלי אפר על אדות הסקיפים, מספרי דיאָדָאָר מסיציליא ומשאר ספרי יון ורומי. ביתר שאת פשטו או בין יודעי ספר העתקות שונות, כי כל הנרפס ברוסיא על דבר מתקרי ארץ ודיעת העולם והטבע, תרגמו או מספרי פולין, אשכנז ולאטינית, כספר „הזהר“ (Люддарицеъ), אשר רבו קוראיו מאד, וגם דברי חקר בפילוסופיא נעתקו מספרי הפילוסופים שחיו בימי הבינים, כאלבערט הגדול, ריימאנד, לוליוס וכדומה. בספרים האלה, אשר לא הופיעו אור חדש להאיר עיני קוראיהם במועצות ודעת, השפיקו הרוסים בעת אשר נגלו כבר שמות קאָפּערניק, ניוטון, קעפלער, וקול החכמה נשמע מסוף אירופא עד סופה.

פרק נ הליכות היי הרוסים, דרכיהם ומנהגיהם בימי ממלכת מאסקווא. § 1 פתח דבר. ארחות חיי הרוסים בשבתם בביתם, בלכתם בדרך, בשִׁבְתָּם ובקומם, נִפְלָו ונבדלו מאד מארחות שאר עמי אירופא, ולא בנקל למדו העם אל הליכות בני הנכר אשר בקרבם להמיר את הישנות בחדשות; כי הרוסים בדבר הזה עם קשה ערף הוא, ויִשְׁרָךְ דרכו בכבדות ובצעדי־חומט, ועל כן השתמרו עד עצם היום הזה ראשי תכונותיו ושרשי מנהגיו, אשר יִבָּאָה על פניהם חותם

תבנית ימי הקדם, ככל אשר נהגו לעשות אבותיו ואבות אבותיו מדור דור. אמנם תחת אשר בשאר ארצות אירופא גבהו אז דרכי האפרתים והאבירים האדירים מדרכי ההמון כגבוה שמים על הארץ, וגם עתה בימינו לעינינו שונים דרכי בני מרום עם הארץ ברוסיא מדרכי דלת העם והאכרים, הגה בימים קדמונים כאשר חיו העם על מוצא פי כנסת הדת, לא נבדלו הרבה בני המצבים השונים בארצות חיהם: באיארין רוסי, עשיר ונכבד, היה לְבוש בגדים כתבנית בגדי הפְּרִי, ולא נָפְרוּ מלבושי שוע לפני מלבושי דל רק בִּיקְרַת המטוה וערך הפד; וגם בגדי המלך נשתוו בצלם דמות תבניתם לבגדי האכר. סדר אחד ומנהגים אחדים היו בהיכלי השרים והאפרתים אשר בערים הגדולות ובבתי עני ואהלי האכרים אשר בכפרים קטנים. כן גם המשחקים, השעשועים והשמחות, היו שווים כמעט לשרים ולרשים, לאדירי הארץ ולעובדיה; ועל כל אלה הגה המושגים כלם, ההרגשות, אמונות-ההבל ומשפטי השוא, אשר קוננו בלבות החֲשֻכִים, היו למו פְּהֻלָּכִים גם בקרב האצילים והחורים—איש לא נעדר. אפס בכואנו הפעם לערוך מחזה חיי הרוסים בימי ממלכת מאסקווא, בחרנו לשוֹזֵר לנגד עיני הקורא „הליכות חיי הבאיארין“ אשר יסודותיהם בכלל לא שָׁנו מהליכות אֶתֶד העם, ורק בפרטיהם היו מְצִינִים בענינים שונים, כי חיי העֶשֶׁר והכבוד הרחיבו חוג פעולות הבאיארין ועלילותיו.

§ 2 בתים לשבת. בטבור חצר גדולה ורחבת ידים המוקפת גדר מסביב עמד היכל הבאיארין בנוי מעצי יער ויציע מלפניו. מן השערים אל היציע או המסדרון עברה מסלה יְשָׁרָה, ועל משקוף השערים מחוץ, היה תלוי לוח תמונת משיח או אחד מהקדושים.— בימים הראשונים לא השכילו הרוסים לבנות להם בתי אבנים, וכאשר בנה לו אחד הסוחרים במאסקווא במאת המש העשרה בית חומה, התלקטו העם אנשים ונשים להביט בו, כאשר יבואו לראות דבר נפלא ויקר. מלבד זאת האמינו העם בימים ההם, כי בתי עצים טובים ומסגלים יותר לבריאות הגוף. ואף כי עוד בימי-איוואן הנורא נוסד במאסקווא בית פְּקוּדָה לבתי חומה (каменный приказ), בכל זאת לא נעורה תשוקת העם לבניני אבן רק בימי מִיכָאֵל, אבי בית רֶאָמָאנאוו. קירות פני הבית ומכסה הגג היו מפְּאָרִים בתמונות חיות ועופות, רוכבי סוסים, אלונים, צמחים ופרחים. כל התמונות האלה היו חקוקות כפתוחי חותם, נחפות בזהב ומשוחות בצבעים מרהיבי עינים. גם רְבִי הזכוכיות בחלונות היו משוחות בששר ובשלל צבעים. במרם נוסד במאסקווא בית מלאכת הזכוכית (בימי אלעקסעי) שמו בין שבכי ברזל אשר בחלונות, לוחות אבן שקופים, וגם הלוחות האלה היו מְצִינִים מפה לפה.— היכל הבאיארין, אשר נחלק לחלקים שונים וביניהם אֲלָמִים ומעברות מְקֻרֹת ומְשֻׁלָּלוֹת, היה בעל שלש מְכַפְלוֹת (этажи). המכפלה העליונה נקראת חדר המאור (светлица) או החרמון (теремъ). בעלֵת קיר הזאת על יד חלונות גדולים ומאדמים, כלו נשי הבאיארים ובנותיהם את ימיהן ושנותיהן במלאכת אָרְג ורוקם, ובמטוה זהב ופנינים; ועל כן נפגוש תמיד בשירי העם המדברים על העלמות היושבות בודדות וגלמודות בבתי משכיתן, את המבטא („высокий теремъ“)

לאמר: קרמון גבוה ורם. בית המון העם, אשר נחלק לשנים: לחדר התם (изба) ולחדר הקיץ (клѣтъ) בלו כל מלאכת מחשבת ותחבולות חכמה, עד כי נמכרו בתי עץ על השוק שְׁלָמִים ונכונים; וזאת היא הנסבה אשר במשך חדש ימים נבנו על תלם ערים וכפרים אשר היו כפעם בפעם למאכלת אש. בבתים כאלה נמתחו שבכי החלונות בעור הקבה (шубырь) או ביריעות פשתן משוחות בשמן. החלונות היו קטנים מאד, ועל כן בבית כזה היתה חשכת ערפל גם בעצם הצהרים. — מסביב להיכל הבאָיאָרין עמדו בתי אנשי ביתו ומשרתיו, ויען כי העשירים והאצילים הכינו להם כל צרכיהם בביתם ולא קנו מן השוק והחויץ, היה להם אצל היכליהם בנינים מיוחדים לאפות לחם, לְבַשֵּׁל שכר שעורים, להוציא דבש מן חלות הפְּנֶרֶת, וכאלה. אצל כל בית עשיר ובעל נכסים היה גם בית רחצה וגן נושא פרי וירק, והאפרתים עשו להם גם בְּרֻכּוֹת דגים בתוך הגן. גם ההיכלים לא היו נהררים וכלילי יופי לפי חקי הבנין והסדר, כי אם התנוססו בעדֵם הרב בבית ובחויץ, וגם רְבֵי הגגות צָפּוּ או בכסף ובוזה. — ראשית עדי הבית פנימה היו לוחות תמונות הקדושים, וצִפְּנִים כסף וזהב מְשֻׁבְּצִים פנינים וכל אבן יקרה ומושמים בארנות בעלי שתי דלתות, ולפניהם נר תמיד מלא שמן, ובימי החג העלו גם נרות דונג. בהיכלי הבאָיאָרִים והמלך היה גם חדר לתפלה לבר, אשר אחד מכתליו היה מעטר כלו בתמונות הקדושים מן התקרה עד הקרקע (כנהוג בהיכלי התפלות), ולפני הכותל הוזה עמדו מנורות גדולות ונרות דונג עם „עֵבֹד" או „תיבה" (налой), ועל גבה מונחים סדורי התפלה והעבודה. בחדר הזה התפלל בעל הבית שחרית וערבית, וכהן הבית ערך שם את תפלת השחר וישרי המעלות („Часы"), אשר לכל שעות היום. מלבד חדר התפלה הוזה היה לְרְבֵי הבאָיאָרִים והאצילים גם בית תפלה על יד היכלם. בלעדי לוחות הקדושים לא נתנו אז לפאר את הקירות בדברי חפץ אחרים. במאת שבע העשרה פרצה אל רוסיא מלאכת הציור מארצות הנכר, והעשירים החלו לְצַיֵּר את התקרות, הקפות ולפעמים גם הקירות. אמנם בחצרות המלך פָּאָרו עוד לפני הזמן הזה בציורים, אשר תכן עניניהם לְקַח מן האמונה: תמונת ה' צבאות, ענויי משיחם, בריאת המלאכים והאדם, קבלת אֶלְגָּא את הדת הנוצרית, ועוד רבים כאלה. כן נמצא בהיכלים עתיקים גם ציורי צבא השמים וכסיליהם, תבנית חלקי התבל, תמונות הנשיאים הגדולים ומלכי רוסיא, תמונות אלכסנדר המקדוני, דריוש הפרסי ופָּאָרוֹס ההודי, גם מחזות שונים מן המיטהאָלְגָּאִיא היונית והרומית. במאת שבע העשרה חמדו הבאָיאָרִים לְהַקְדִּיר את בתיהם בלוחות חשיפי עץ או נֶיֶר-בֹּלֶט (лубочные картины, эстампы). מסגרותיהם מְוָהָבוֹת ותכן ענינם גם כן לקוח מדברי הדת והאמונה. בימים ההם נפגוש בין עדיי החדר גם מורה שעות, אך בהיכל המלך היה מכבר. מורה שעות הנְשׂוּא בכיס היה בימים הראשונים חפץ יָקָר המציאות מאד, אך מורי שעות אשר על המגדלים להשמיע קול זמרה לעתים ולמועדים היו לרב בארץ. בשנים קדמוניות לא היו בבתים מְּרָאוֹת (зеркала) על הקירות, כי כנסת הדת אסרה אותן על העם, ובשגם על הכהנים ועוזריהם. מלבד לוחות התמונות והציורים אהבו לכסות את פני הקירות

ביריעות רקמה ועורות בעלי צבעים שונים. מעצם הקירות מלמטה להחלונות יצאו כסאות ארוכים (ספסלים) ורחבים. מימי קדם עד ראשית מאת שמונת העשרה היו מושבות הקיר האלה ("прилавочники"), גם בחצרות המלכים — מעמפים ביריעות משי וארוגים גם בחוטי זהב וכסף; ולפני הספסלים במקצוע הבית עמדו שלחנות ארוכים וצדדים. מלבד המושבות אשר היו מדבקים בכותל מבלי נוע היו עוד ספסלים הממלטלים ממקום למקום, וגם הם פסו ביריעות יקרות, ועליהם שכבו לישן שנת הצהרים אחרי אכלם. ואך בקצה מאת שבע העשרה החלו הרוסים להביא אל בתיהם כסאות עם ידות ומשענות. על יד הקירות במקום שלא היו הספסלים הקבועים עמדו ארגונים גבוהים ומערכות יציעים, אשר עליהם ערכו כלי כסף וכלי זהב להיות למראה עיני האורח הבא אל הבית. בין שאר עדיי הבית התחשב גם התנור והמסעד לשכב עליו (лежанка); מקום מצבו היה במיטב חלקי החדר והיה מפאר בפתוחי אבן ופטורי ציצים. רצפת הבית היתה מלוחות עצי אלונים, מדבקים ומשוחים בשש, ועליהם הציעו אדרות שער; וביתר שאת בימי החגים. כי הרוסים לפנים התאמצו מאד לטהר ולפאר את החדריהם רק בימי חג ומועדי ששון, והיכל המלך עם חדרי משכיתו התנוססו בכל יפעה והוד כאשר קבל פני מלאכי מלכי הנכר.

§ 3 הבאיאריין בקומו ובלבשו בגדיו. כאחד העם כן גם הבאיאריין קם ממטתו בבקר השכם (בשעה החמשית) לקול צליל הפעמון. כמעט הקיץ משנתו נשא עיניו אל תמונת קדושו, ותו האמונה שם על פניו, לבש בגד קצר קמשי או רקמה, נטל ידיו ורחץ פניו וילך אל תדר התפלה. שמה נאספו אליו כל בני ביתו וגם העבדים והשפחות; העלה את הנרות והקמיר קמרת לבונה. בקול רם קרא הוא את תפלת השחר והנציבים עליו צקו לחשם גם הם. מלבד התפלה בבית הלכו הרוסים בימים הראשונים לבקר בהיכלי התפלה ערב ובקר וצהרים, ככל אשר מצאה ידם. אחרי התפלה בבית או בהיכל שתו מי דבש מבישל (обитень) או שאר משקה מגרגרי עץ, חמיצים או מתוקים. אחרי כן פקד הבאיאריין למשרתיו על דבר כלכלת הבית, וילך לפקוח עין על הבנינים אשר מסביב להיכלו, בא אל מכלאות הבקר והצאן ויט להם אכל בחפניו (הרוסים האמינו כי אם יאכיל האדון בידיו את בהמתו תפרה ותרבה מאד). עשה דין ומשפט בין עבדיו, גער במתעצלים במלאכתם, ובמצאו באיש מהם עון אשר תמא צנה להפילו על הקרקע בארוות הסוסים ולהכותו בשוטים על אחת שבע; ויש מן האצילים אשר היה להם צנוק ובור בית האסורים במעמקי האדמה לכלוא בהם את משרתיהם אשר העוו דרכם. כעשות הבאיאריין סדרים בביתו לבש מחלצות וישת עדין עליו ללכת אל חצר המלך או לעשות עבודתו בבית הפקודות. בימים הראשונים אהבו הרוסים להתהדר בבגדיהם היקרים; בלכתם בחוצות קריה או בקבלם פני אורחים לבשו בגדי חמודות ויקרי ערך מאד, ולמען הראות להאורחים את עשורו, ישב לו בעל הבית בחדריו לבוש בגד עור יקר; והמלכים במרם קבלו פני צירי חוץ לארץ, נתנו לשרי התצר אשר מטה ידם, מלשכת בגדי המלכות מלבושי כבוד מרקמים בזהב ובפנינים. ואלה בגדי תפארת הבאיאריין אשר היו כלם מיריעות

מטוה יקרות מאד ובעלות צבעים שונים : על בגדו התחתון (זיפון) לבש קאפּטאן (армякъ, фeрязь) עם בתי ידים ארוכים וסרוחים עד הארץ, ויחגור מתניו באבנט ארוך ורֶחֶב, ועל הקאפּטאן לבש בגד עורות שועלים, ספּאָבעל וכאלה, מַרְקָם בחוטי זהב וכסף, בפּתילי שש משור ובכפתורים רבים . על צוארו שָׁם רביד (ожерелье) ויחברם בללאות אל פי פֶּתָנתו, ומלכד חוטי הזהב היה הרביד כשֶׁבֶץ וממלא בפנינים ובמרגליות טובות ונחשב לְעֵדִי נכבד מאד וללִיָּית חן : המנעלים גם הם התחשבו לְעֵדִי תפארת והוד, והיו מעשה עורות מאדמים, ירוקים, צהובים ושאר הצבעים ; מסביב לקרסוליהם (каблукы) הגבוהים מאד, ומסביב לחוטמם הצר ולתפירותיהם, היו מפארים בפּתילי זהב, מַרְקָמים בפּטורי ציצים ופּרחים וחרוזים במרגליות . המסמרים בכפות רגלי המנעלים וחשוקי הקרסולים היו כסף . על ראשו לבש הבּאָיאַרין מצנפת־קמנה (כעין יארמאָלקא) ועליה מגבעת גבוהה, אשר היתה רק להבּיאָארים לתפארת, וגם העשירים הגדולים, אשר לא עלו בתור מעלת הבּאָיאַרים, לא נועזו לצנוף פארי המגבעות . גם בְּשִׁבֶת הבּאָיאַרין בחדר משכיתו או על שלחן המשתה, היה פארו חבוש לראשו, ולא הסיר את המשא הכבד הזה מעליו גם בקיץ כחם היום, וגם בְּשִׁבֶתוּ בבית המועצה להמתיק סוד עם המלך . להמנהג האזיאטי הזה היה להועיל גם מנהג אזיאטי אחר—כי גזוו הרוסים את שער ראשם כליל בְּמַסְפָּרִים או העבירו עליו תער, ורק הַאָּבֶל או המָהָרם מחצר המלך לא התגלח לאות יגון ועצב . אמנם המשחית אשר עשה כָּלָה במחולפות הראש לא נגע בפאת הזקן, וכל העם כלו שמרו את שערות זקנם כבבת עין . האיש אשר זקנו היה מְגֻדֵל, עב וארוך, הוא היה נשוא פנים ולו נתנו כבוד והוד, ואשר שער זקנו קצר ומעט, היה בן בלי־כבוד ונחשב בעיני ההמון לאיש אשר יסכן לעשות רע ותועבה . לשוא הפך הנשיא הגדול וואסילי השלישי וגלח את זקנו, כי באספת הכהנים בעלי מאת החקים נאסר גְּלוֹת הזקן על כל הרוסים, וביתר שאת נתנו הראסקאָלניקים פאר וכבוד להזקן, יען כי משיחם היה בעל זקן, כאשר יצִיר תמיד על לוחות התמונות ; ויהי בפיהם למלה „תֶּסֶר זקן לא יבוא אל גן העדן“ („безъ бороды въ рай не пустятъ“). נוסף על כל הבגדים נתן הבּאָיאַרים שלשלת וצלב זהב (לימרות אחרות משקלם) על צוארו, עגילים באזניו וטבעות משכצות אבני הפֶּץ על אצבעותיו, חרב על ירכו, ומאכלת פיפיות או שֶׁלַח (кинжалъ) מתחת לאזור מתניו .

§ 4 בצאתו מביתו ובבואו החצרה, לְבוֹשׁ בגדי תפארתו יצא הבּאָיאַרין מביתו וירכב על הסוס בימי הקיץ, ובחורף ישב בעגלה־זוחלת—אך לא הלך ברגליו, כי גם ללכת צעדי מספר היה או להבּאָיאַרין חרפה וקלון . בשבתו בעגלה התיצבו למרגלותיו שנים מעבריו, אחרים מהם הלכו משני עברי העגלה, ומאחריה רץ נער קל־רגלים (мальчикъ-казакъ) . הַרְכָּב לא ישב בירכתי העגלה כי אם על גבי הסוס האחד הַרְתוּם . סוס הבּאָיאַרין היה מפאָר בשרשרות שונות, במטעות, במצִלֹת, בפּעמונים, בנצוצות, בזנבות שועלים, אוהים וציים וכנהג . במאת שבע העשרה החלו העם לנסוע במרכבת עם סוסים רבים בקיץ ובחורף, אך הממשלה הוציאה חֶק כי רק הבּאָיאַרין יוכל לרתום שני סוסים במרכבתם ,

ובימי חגים ושמחה עד ששה, ואשר לא מן הבגיאירים וגם שרי החצר נלחצו בימי הקיץ לרכוב על הסוס, ולרתום בהרף בעגלה-זוחלת רק סוס אחד לבר, ועליו אין להוסיף. בימי קדם היה המסע בעגלה-זוחלת לכבוד יתר הרבה מאשר בעגלת-אופנים, ובחגי ששון ומקראי קדש מצאו חפץ בעגלה-זוחלת גם בימי הקיץ. כאשר בא הפאטריארך ממזרח למשוח בשמן המשחה את פילארעט אבי מיכאיל, הובל אל היכל אוספענסקי בעגלה-זוחלת, אף כי היה הדבר בחדש תמוז והם וחרב היו על הארץ. המלך והמלכה נסעו דרך רחובות קריה אל היכל-התפלה ברכ תפארת והדר. השרים הקרובים אליו עמדו במרכבה למרגלותיו, ומסביב למרכבה הלכה עדת משרתי החצר והמון רובים נושקי קשת, כלם חשופי ראש. המלכה נסעה במרכבה סגורה מכל רוחותיה ורתומה לשנים-עשר סוסים לבָּנים, אֵתה יחדו ישבו נשי הבגיאירים ואחריה משכו השפחות והנערות אשר בחצר. בצאת הבגיאירין שער עלי קרת ועבדיו סביבותיו, סרו הנצבים מהר מן הדרך, וכל המון העם כרעו לפניו ברך; והאיש אשר עבר אז בעגלה כמעט ראה פני הבגיאירין יצא חיש קל ממנה והשתחוה לו כמשפט. אך פֶּעֶזְרָאֵר אֶלֶקְסֶעוּוִיטְש צָנָה לבל יוסיפו העם לכרוע ולהשתחוות להבגיאירים. כבוא הבגיאירין אל שערי דביר החצר, ירד מעל הסוס או העגלה ויעבור ברגליו את כל הדביר עד בואו אל פתח הייכל. גם הנכבד והנעלה מכל הבגיאירים לא יכול לעבור משער החצר והלאה והוא רוכב על הסוס; ואנשים אשר לא מפקידי הממשלה לא ערב לבבם לעבור ככה על פני כל הקרעמל. הרוסי בימי קדם בראותו גם מרחוק את הצר-המלך תָּרְד להסיר את מצנפתו מעל ראשו ביראת הכבוד (כאשר יעשה עוד היום מדי עֶבְרו על יד היכל-התפלה). כל דברי חרפות וגדופים ומה גם מדנים ומחלומות, נחשבו כבזיון כבוד היכל המלך, והעושה אחת מאלה ענוש יֶעֱנַש בפלילים. מלבד הבגיאירים לא יכול איש זר לבוא אל חדרי המלך פנימה; ובצאתו להֶרְאוֹת להם כרעו לפניו ארצה, אך הוא לא עשה להם כל אות כבוד. לפעמים הרבה הבגיאירין כריעות והשתחויות עד כדי שלשים פעמים. אחרי אשר נדבר המלך עם הבגיאירים דברים מעטים על אדות עניני המלכות, הלך בשעה התשיעית עם כל שְׂרֵי משמעתו (סינקליט) להתפלל באחד מבתי-התפלה אשר בהיכלו, ובימי החגים הגדולים הלך אתם אל היכלי-התפלה אשר בעיר. אֶחָר קראו לפניו ענינים שונים לחרוץ משפט וגם הגישו לו מכתבי בקשה, והבגיאירים בעת ההיא עמדו על רגליהם ולא הֵינּו לשבת; רק בבית המועצה ישבו איש איש במקומו הנועד לו בסדר ערוך ושְׁמוֹר עד מאד. שמה המתיקו סוד עד למועד ארוחת-הצהרים.

§ 5 ארוחת הצהרים והשעשועים. כהצות היום (בשעה האחת-עשרה) בלתי עבודת הממשלה, וכל העם ישבו לאכול ארוחת הצהרים. הבגיאירין אכל לחמו לבר, או עם קרוביו ומיודעיו מן האצילים הדלים אשר התגוררו בביתו, אולם אשתו ובניו אכלו בחדר לבדם. שלחן הבגיאירין היה מלא מטעמים רבים ומאכלים ממאכלים שונים; בכל זאת שמר את ימי הצומות (посты) ולא בא אל פיו בל מאכלי בשר, ובימי הצום הגדול לא אכלו הרוסים כלם, בשנות קדם, גם

מאכלי דגים כי אם בשבתותיהם. רבים יראו גם להוציא מפייהם מלת „בשר“ ביום הצום, או לנגוע בביצה — פן יחללו בזה את הצום והיו חטאים. אלעקסעי מיכאילאָוויטש בימי הצום הגדול ענה נפשו ולא אכל לחם רק ארבע פעמים בשבוע, ושאר שלשת הימים ישב בתענית לא אכל לחם ולא שתה מים מן הבקר עד הערב. בכל ימות השנה, בחול, בשבת ובמועד, אחרי משתה הצהרית שכבו כל העם, מן המלך היושב על הכסא עד בן השפחה, לנוח ולישן בחיק התנומה. המנהג הזה היה קדוש בעיני הרוסים כי נקדש מזקן, והאיש אשר מלא את לבבו להפירו נחשב להם כבן מִמָּר לדתם, וכאפיקורוס המבוזה את הקדשים; וכן היה בעיניהם כל הנוגע במנהגיהם העתיקים אשר הנחילו להם אבותיהם מרורות עולמים. אחרי שְׁנַת הצהרית באו הבָּאָיאָרִים שנית אל חצר המלך וילכו אתו יחדו להתפלל תפלת המנחה בהיכל־התפלה, וככלות הרנה והתפלה דבר אתם המלך והתעשק בעניני המלכות שעות אחרות רצופות, אם היו לו דברים נחוצים אליהם. על הבָּאָיאָרִים אשר במאָסקווא נָטַל לבוא לְהִרְאוֹת את פני המלך מדי יום ביומו, ואשר חדל מבוא יום או יומים ויִפְקֵד מושבו, גער בו המלך או התרימו מן החצר; והבָּאָיאָרִין לא יכול להרים רגלו לנסוע ממאָסקווא והלאה בלתי אם לקח רשיום מן המלך. הבָּאָיאָרִין או שר הגליל ביום הִלְדָתם, הביאו בידיהם אל חצר המלך עֲגוֹת־מַמְלָאוֹת והגישו אותן אשכר למלך ולמלכה. וביום הִלְדָת המלך והמלכה, בְּצֵאתָם מֵהִיכַל־הַתְּפִלָּה בצהרית חלקו בידיהם עֲגוֹת־מַמְלָאוֹת לִהְבָּאָיאָרִים ולנכבדי־עַם; יורש העצר במלאות לו ימי נעוריו חלק עֲגוֹת בערו; ובעד בנות המלך הקטנות חלקו אחיהן או אביהן. כי חלוקת העֲגוֹת ביום הִלְדָת היה להרוסים מנהג קדוש ומאד נעלה, וכל מחללו לא יִנְקָה רע.

את עתות הערב בָּלָה הבָּאָיאָרִין בשעשועים שונים לפי רוח הזמן ההוא. נפשם חשקה לראות בשחוק הגמדים והמתלוצצים בשאט בנפש (карлы и шуты), אשר מלאו בימים ההם את בתי השועים והאפרתים. המצחקים האלה שתו שכור והשתוללו: בַּפּוֹ וּבְרָפֶר, בלזות שפתים, בקרוץ עינים, בשירי זמרה ובמליצות ההמונים הצהילו את נפשות אדוניהם. יש מן הנכבדים בעם אשר אהבו לְחַלֵּל בתלילים ולַגֵּן בשאר כלי־שיר, גם לא יכלו להתאפק מבלי צאת לחול במחולות, אף כי המחול נחשב אז לאי־כבוד. שעשועי ההמון בימי מעדיהם וּשְׁמִחַת גִּלְם היו מלחמות־אֶגְרוֹף (кулачные бои): הגערים והבאים בימים נקhalו אל ככר רחב ידים להלחם איש ברעהו, ולהראות את כחם ועצם ידם, מלחמות המהלומות אשר הסכיח בהם הרוסי מנעוריו, אֶמְצָא את כח הַסֶּבֶל ועשוהו לאיש נֶקְשָׁה, עז נפש ואביר לב. פעמים רבות קרה כי שבו הנלחמים מככר־לְחָם בעלי מומים ונפצעים שבר יד ושבר רגל, או גם נפחה נפשם תחת יד מכהם. בימי הקיץ יצאו העם בתורים וגם בתולות, וקנים עם נערים, להשתעשע במחולות המחנים (хороводы), אשר ראשית מוצאן מימי עבודת האלילים ואלהי תעתועים (פרק ב'). בחגים ידועים התחפשו על־זיילב בתבנית מַפְלָצָת (бука), מְכַשְׁפָּה רוב או תיש. המתחפש בצלב דמות מכשפה נסה את ההמון בחירות, גם פיו הגיד פשרן ופתרונו. בין השעשועים המעדיים על רוח העת ההיא, יִתְשֻׁבוּ המחזות אשר נדמו למשחקי הרומים על

במות המעגלה (צירק) והיו לתענוגות האפרתים לבר. כי השליחו את כלביהם בשועלים, בארנבות, בזאבים, בדבאים ובשאר בני שחץ, להוות נצחם ולפרק עצמותיהם. לפעמים התנרב אחד העברים לשעשע את ארנויו ולהלחם עם הרוב. או בחרו כר נרחב זרוע חול, הקיפוהו מסביב בכותל, אשר עליו הכינו מושבות להבאים לראות בשחוק. העבר חגר בעז מתניו ויצא אל פני הכר, ואחריו שלחו את החיה הרעה, אשר התיצבה על כפות רגליה האחרונות ובקול שוקק ושאגה התערה לקפוץ על לוחמה ולבלעו חיים, אך הוא קדם פניה והביא את להבת הרמח בבטנה, עד כי לרב נפל הרוב הלל מן המכה הראשונה. או עלץ לב הארונים, מחאו כפים, ויקראו אליהם את עבדם המנצח, כבדוהו בכוס יין-רגנים ומשאות נשאו לו מאת פניהם. לפעמים כאשר חשקו האפרתים להשביע נפשם שבע שמחות ודי ענג—הסיתו את הרוב בהמון העם ההולך לו לבטח לשוח על ספון הקרח שעל פני הנהר. פריץ החיות התנפל בשלי על אחד העוברים אשר לא ידע להזהר והמיט עליו פלצה נצחת ובלהות שחת, ואם גם הצליח האמלל לחיות אחרי הכהלה הנוראה הזאת, הנה לא נמת זכרונה מלוח לבו עד יום מותו. יאהאן-הנורא אהב מאד את הענג האיום הזה, ככל אשר אהב לשום את המחמרים בקרב עור הרב, לתפור את קרעיו, להניחו בחוץ ולהשליח בו את כלבי הציד. — הנכבדים בעם אהבו לבלות את העת גם בציד חיה ועוף, והנשיאים השתעשעו בציד הדיירות (сокольная охота), וביתר שאת נצמד המלך אלעקסעי לצייר הדירות, ואת הציידים אשר לו העלה בתור המעלות ומדרגות הכבוד. כן און העם לנעול מנעלי-ברזל (жоньки) ולרוץ בתלקלקות על שכתת הקרח או למלטל גם מלטלה גבר במכוונות-סנענעים (качели), וכאלה רבות. בין המשחקים המלהיבים את נפשות השוגים בהם להתמכר אליהם ולהתחרות עם רעיהם בחשק נמרץ — היה שחוק עצמות-קמנות לבנות ושחורות (зернь) ושחוק הקארטים.

§ 6 המשתות ומנהגיהם. תחת אשר בימינו ימצאו העם נתת בהערס יחד בערב להתרועע, או בלכת לבתי-המשחק ובמסעי משוש וכאלה תענוגים המשובבים את הגו והרוח יחד — עשו הרוסים לפנים משתות ושמחות (шары). המנהג הזה הוא להם יליד שנים קדמוניות, כי בימי הגו קדושיהם נתן איש איש את חלקו בכסף אל המשתה אשר הוכן לכל העדה. כמלך כאכר עשו משתות להקרובים אליהם בעתים מזמנים. וההגדל בין משתה המלך למשתה האכר היה רק בעשר ויקר תפארת, אך לא בסדרים ובמנהגי המשתה. הרוסים הקדמונים בקבלם פני הקרואים שמרו חקים רבים ושונים, כי כבדו את כל אחד לפי ערכו והקפלו בין איש לאיש: המורם מעם והנכבד מאד נסע במרכבתו עד אולם-הבית; הנופל ממנו נסע אל תוך החצר וילך ברגליו אל האולם; הנופל גם מזה אסר את סוסו על ידי-השער וילך במסלה על פני כל החצר ומצנפתו בראשו, והנופל עוד משלש אלה הסיר גם מצנפתו בכואו בפתח השער, ובראש פרוע נגש אל הבית. כמעט ררך האורח על המפתן, התפלל תפלה-קצרה אל נכח התמונות, ואצבעות ידיו נגעו בקרקע הבית. ככלותו להתפלל השתחוה לבעל הבית ודרש בשלוכו; וגם בקירות והשתחויות היו מנהגים רבים — הכל לפי חין ערך הקרואים: יש

אשר הִשְׁחוּ את ראשם מעט, ויש אשר כפפו כאגמון ראשם עד האזור, ויש אשר נגעו במצחם את הרצפה ("бить челом"), גם היה מנהג האורחים הקרואים להביא אתם לבעל הבית מנחות ותשורות. השרים הפקידים והנציבים מצאו חפץ במנהג הזה, כי קראו אליהם למשתה את הסוחרים הגדולים, לבעבור ימלאו בתשורותיהם די הסרון הוצאות המשתה—והותר הרבה; ובכלל היה המנהג לתת מתנות נפרץ מאד ברוסיא העתיקה, ונחשב לאחד מן התכונות אשר היו הרוסים מציינים בהן. הקרואים ישבו אל השלחן איש במקומו כיקר מעלתו, ואם נועז איש לעלות לשבת על המקום הנועד להנעלה ממנו, בא רעהו זה וְרָב את ריב מקומו בחוקה; ולפעמים התאבקו והכו איש את אחיו באגרוף רשע לעיני כל העדה. בטרם יחל המשתה יצאה בעלת-הבית מחדרה ותבוא אל הַדָּר האֶקֶל ותעמוד במקצוע תחת לוח-התמונה, וכל הקרואים קרבו והשתחוו לה אפים ארצה. הבֶּאֱיָאֵרִין ברצונו להוכיח לקרואיו כי חפץ הוא ביקרם וכבודם, צָנָה לאשתו להושיט להם כוסות יין, אחרי כן שבה לחדרה ולא יספה להראות את פניהם בכל עת האֶקֶל; כן גם בחצר המלך הקריבה המלכה בידיה אישי ענבים לכל הקרואים הרוסים—אך לא לבני הנכר. כל המסבים אכלו ושתו ומצנפנותיהם בראשיהם, וזאת היתה תהלתם ותפארתם. הרוסים המְהַלְלִים מימי עולם למכניסי אורחים, אהבו לעַפֵּר את המשתה במאכלים רבים מאד ושונים, עד כי הגיע מספרם לחמשים ולמאה, ואת כלם ערכו בפעם אחת על השלחן המלא דשן. לפי עדות קאטאָשִׁיחִין הכינו בהיכל-המלך מדי יום ביומו שלשת אלפים מטעמים (*), אשר מהם שלח המלך גם לכַבֵּד את הקרובים אליו. — יש מאכלים אשר יאכלום הרוסים בימינו בכל אַזְת נפש, ולפנים היו אסורים להם על פי המנהג (אשר היה קשה להם יותר מדין מִפְרָש), כבשר ענל, ארנבת, יונה וסרמן, וכאלה. ואף כי הבֶּאֱיָאֵרִים אהבו להתַיְפּוֹת ולהראות לעיני כל הבאים את גדולת עשרם ויקר תפארת כלי כספם וזהבם, אשר רבו בבתיהם בימי מאת שבע-העשרה, בכל זאת היה שִׁלְחָנָם מגאל, כי אכלו בלא מזלגים, וגם מטפחות לא היו להם למחות פיהם וידיהם; אנשים אחדים אכלו מקערה אחת, וגם על שלחן המלך לא נתנו לאיש איש קערה לברו. המשתה ארך מן הצהררים עד חצי הלילה; וגם בעת באו להתהולל, למלא בטן, לשים בכוס עיניהם ולהיות הלומי יין, לא שכחו את דברי הדת והכנסיה; החרדים ואנשי-מעשה הגבירו את התמונות קודם המשתה והתפללו יחד, קדשו את המים והזוּזוּ על התמונות והחרדים כמנהגם, ומשמשי היכלי-התפלה שרו בשעת האכילה זמירות הכנסיה ושירי האמונה. בן בעל-הבית או אחד מקרוביו עמד באולם הבית והאכיל את העניים הרעבים, ויש אשר הושיבו אותם עם הקרואים יחדו. אחרי כלות המשתה חלקו להעניים נדבות כסף, איש כמסת ידו, כי בעת ההיא הצטינו מאד הרוסים במדת הרחמנות והנדיבות. פעמים רבות האכילו את העניים גם בהיכל-המלך, והמלכים בעצם ידיהם חלקו להם נדבות. לפני החגים

(*) אף כי הרגים היו אז בזול, עלה מחר הרגים לשלחן המלך מאה אלף רובל כסף לשנה—וכל הכנסות הממשלה היו בימים ההם רק מיליאן אחד ושלוש מאות אלף רובל לשנה.

הגדולים הלכו השועים והנכבדים הלוך וסבוב את בתי האסורים, בתי החפשית והחולים, ויחלקו שמה נדבותיהם. — אכן לא בשעשועים ובמשתות לבד כלו אצילי הרוסים את עתות הערב כי אם גם בקריאת ספרים לענג נפש; כי נמצאו בקרב הבאזארים אשר קראו ספרים הרבה כאד, אכן כלם היו בעניני הדת ולקח האמונה. כן חמדו לשמוע מפי נוסעים ובעלי נסיון הגרות מני קדם וספורים על דבר ארצות רחוקות ומנהגי יושביהן. אלעקסעי מיכאילאָוויטש החזיק בהיכלו אנשים בני מאה שנים, ובלילות הרוף הארוכים נקראו אל חדרו ובמושב כל בני משפחתו ספרו את המעשים אשר קרו בימי נעוריהם, ואת דבר המלחמות והמסעות. — אחרי אשר אכל הבאזארין את ארוחת הערב, הלך שנית אל החדר-התפלה עם אנשי ביתו והתפללו ככל אשר עשו בבקר. אחר התפלה הזאת נאסר על הרוסי לבלתי אכול ושתה מאומה עד השנה.

§ 7 הבלי שוא ותפל. בימים ההם רבו כמו רבו אמונת הבלי שוא והעתועים בכל העם למקטנם יעד גדולם. ביתר עז גברה בהם אמונת הכשוף ותוליהם שולל. הנה ראינו כי שוויסקי כתב מפרש בספר גלוי לכל העם כי דמיטריי הכוזב הראשון ענך בתחבולות כשוף וקסמים את עיני יושב מאסקווא ויעל על כסא המלוכה. מיכאיל פֶּדְאָרְאָוויטש אסר על העם לבל יביאו מליטא עלי כשות (xмель) וכל העובר על האסר מות יומת—יען אשר הגד לו כי אשה מכשפה לימאות תלחוש לחשים רעים על הגשות להביא על רוסיא דבר וחלי רע. כל הנשבע שבועת אמונים למלכות, נשבע גם „לבל יקסום קסם ברוח". ההשבעות, הלחשים והקמיעות פרצו ורבו בכל העם כלו; והיו לוחשים על שרשי עשב, אש, מים, עצמות, קרנים, אבנים, צפרן הרב, שחי המת וכתנתו, עפר בדרך רגלי איש, רוח, ראי מוצק, קשרים ולולאות, וכאלה. החסידים ויודעי ספר חרדו בפני השמן האורב להם תמיד להחטיאם, והמון העם פחדו מפני שעירי הבית, שעירי היער וכל כחות הטמאה. תשוקה רבה שררה בלבות כל העם לעונן ולנחש, והמיד בקשו לדרוש עתידות ולהגיד מראשית אחרית. בבוא איש לבנות לו בית חדש, בחר מקום על ידי ניחוש: בקרקע המקום הטמין קורי עץ אָלון להיות שמה שלשה ימים, וביום הרביעי הוציא את קורי העץ, ואם נמצא בהם עכביש או נמלה היה לו לאות רעה; אך תולעת היתה לסמן טוב ומזל טוב. לדבר הזה היה להם עוד מין ניחוש: להשליך ארצה שלשה ככרות לחם, כאשר נפלו על פניהם סימן טוב, ובנפלם על תחתיהם סימן רע; וקסמים כאלה היו בידם לרב מאד. כאשר נפלו האצילים לערש דוי האמינו כי עבדיהם הביאו עליהם את המחלה במעשה כשופים, והעבדים אשר התקצפו באדוניהם מהרו ללכת אל המכשפים והמכשפות, ויקוו כי בעזרתם ינצלו מידי אדונים קשים. בידי מקנאים ושומרי הבל היתה תחבולה קלה להשפיל כבוד אנשים טובים ומשכילים—להאשים אותם בחטאת קסם וכשוף, כאשר עשו מלשיני מאמוועו להגלותו מעיר הבירה (מ"ה § 4). על פני הכהנים, הזקנים והזקנות, היתה תמיד יראת השדים והרוחות הרעות, והם דרוש דרשו מאת כל איש מן העם להיות תמיד על המשמר מפני מלאכי משחת אלה המצפים לצוד את נפשם חרם, ונתנו עצה

לצאת חלוץ נגדם בנשק התפלה והצלב . בימי חשך האלה נרמה להמון העם כי שדים או לצים יתגוררו לפעמים בבתים ובחצרות ; ירעשו , ידפקו , יתופפו , יריעו ויחרידו את בני הבית והעוברים עליו במשאות שוא ומרוחים , גם יעשו מעשי הוללות וְלִצְנוּת אשר יפליאו את כל רואיהם הפלא ופלא . האשה ההולכת לשאוב מים בהורידה את הכר בנהר הביעו שפתיה תפלה , פן ישחיתו השדים המשוטטים במצולה את המים ויהפכו למות ולמשכלת . כל איש רוסי נשא צלב על בשרו מתחת למדיו , והכהנים שמו חק לבל יזח מעליהם גם בבית הרחצה ובנהר . לוחות תמונות הקרושים היו כדברים נחוצים אשר בלעדם לא יחיה איש וביתו , והמקום אשר לא היו בו הלוחות האלה נחשב בעיניהם למקום טָמָאָה . אל התמונות נתנו כבוד אֵלִים , ואסרו לנגוע ולאחוז בהן בידים ערומות , ועל כן עשו לציורי הקרושים מלבושי כסף וצפויי זהב . כאשר אכלה האש את אחד הלוחות לא אמר „נשרף הלוה" כי אם „נפטר" („выбыль"), כאשר יאמר בְּנִיָּע אחד קרוש , וכן בהִשָּׁרֵף בית־תפלה אמרו „נתעלה" (вознесся) כאמור על נפש האדם העולה למעלה . ויען כי דברי חכמה והתעשקות בענינים מושכלים זרו להרוסים בימים ההם , היו עיניהם וידיהם רק אל מנהגים היצונים אשר לא בשכל יסודם . הדת וכל הצערעמאָניות התלויות בה היו כל ישעם וכל חפצם , ולא פעלו פעולה אחת אשר לא נטפלו עליה צערעמאָניות רבות בשם האמונה . שאלות החיים הנכבדות היו להרוסים : מה לאכול ומה לשתות בימי הצומות והניירות ? איך נכון לכרוע ברך ולהשתחוות ארצה בתפלה ? ועוד שאלות כאלה . חמא גדול וכבד מנשוא היה להם להגיה ולתקן בספר איזה משנה ושעות הרפוס , והעושה כן נחשב ככופר בדת . אין קץ לכל המנהגים והצערעמאָניות אשר השתמרו בחצר המלך , בהיכל הבאָיאריין ובבית אחד העם — בימי החג , בהובא ילד הברית , בחגוג חג החתונה או בהקבר מת . את העת לא חשבו לפי סדר חדשי השנה רק לפי החגים מלפניהם ומלאחריהם . אמנם בכל אלה לא השכילו ההמון לשמור את קדושת חגיהם , כי הלכו אל בתי המרוח , והרבו לשתות עד לשִׁכָּרָה (ויהי למלה בפייהם : „השמח בשמחת החג שכור הוא עד אור הבקר"), ובשגם החֲשֵׁכִים בעם השליכו אחרי גֹּם את עניני כנסת הדת , לא הלכו להתנודות אל הכהנים , גם בהתנודותם צפנו עונותיהם בחבם , ובצאתם מאת פני הכהן השתבחו כי רטוהו ויכחדו ממנו פשעים עצומים . מלבד הבלי השוא היו רבי הרוסים אוהבי בטלה ומנוחת עצלות , עד כי השתוממו עליהם בני הנכר מאד . לדבר הזה היתה נסבה הִשָּׁכָרוֹת אשר פשטה בעם , ביתר שאת למן העת אשר היו בתי היין אחוות הממשלה (בימי גאָרדנאָו) ; כי היו אנשים סובאים אשר שבו מבתי היין בעירום ובחסר כל , כי נתנו כל אשר להם ביין דגנים ובשכר . לפעמים קרה כי הרה אף העם על דבר המכס הרב אשר הושם על היין , וידרו נדר לבל יבוא „יין המלך" אל פיהם, אך הוּאֵי־עוֹאֵרִים מיראתם לבל תגרענה תבואות הממשלה, התאמצו להטות את לבם להפר נדרם . מן השכורים הרוקים והבטלנים התכוננה עדה מיוחדת אשר נקראה „שכורי המרוח" . בעקב פרעות המדות נָלָה רגש הכבוד מן העם, ויהי משוש דרכם לנַפֵּל פיהם ולחרף איש את רעהו בדברי נאצה וחרפה ,

וכן חרפו האבות את בניהם והבנים את אבותם • כנסת הרת אסרה את הגדופים והכהנים הורו לעם לבל „ינבחו ככלבים“, גם הממשלה התאמצה להשבות את הגדופים, בשלחה רובים מתחפשים אל השוק להכות במקלות את המנבלים שפתיהם בדברי בוז וקיקולן; אך לא הועילה כל תהבולה, כי גם הרובים בעצמם לא חשכו ניד שפתיהם, הוציאו מפייהם דברים אשר לא כן ורבתה הממשלה • המריבים קראו גם למהלומות ומכות הדרי בטן, ולפעמים הכו נפש • הנשים אחזו אשה רעותה בציצת ראשה ותמרוטנה שערותיהן לעין רואים •

§ 8 מצב הנשים • כבר הגרנו (פרק כ' § 12) כי בעיני העמים אשר לא נגה עליהם אור הדעת נחשבה האשה למטאה וישפילו עד לעפר כבודה, בכנסת הרת לא תחד וכל עבודה פְּבָרָה וקשה יעמיסו עליה • ככה התהלכו עם האשה העמים הפראים אשר פשטו כפעם בפעם על רוסיא מימי היותה, ואת דרכיהם למדו גם הרוסים—ויקרו להם נשים רבות • בכל זאת בימי מחלקות הארץ נחלו הנשים כבוד מעט מוער, כי באו בין האנשים להגיד עצתן ולשבת אתם אל השלחן, ומה גם בנְאֻוֹגְאָרְאָד מדינת החפשה; כאשר ראינו את כל הכבוד והיקר אשר נתנו שמה לִמְרֵצָה הפאסאדניצא (פרק ל' § 5) • על כן בלכוד איוואן הנורא את נְאֻוֹגְאָרְאָד הביא באֵלָה ובשבועה גם את הנשים על האנשים • גם בין הקאזאקים ראו הנשים באור הדרור, כי עזרו את בעליהן במסעיהם ובמלחמותיהם • אמנם בכל ימי תקופת ממלכת מאַסקווא היה מצב הנשים ברע מאד; או נפוצו בעם דברי סופרי וויזאנטיא אשר חשבו את האשה לנחש ועקרב, ואהבו לשאת המיד על אדותה את החזון הזה (בארה שאלה ותשובה): „איוה הוא הדבר הקשה מכל אשר על פני הארמה? האש קָשָה — המים יכבוה, המים קשים — הרוח יִבְשֵׁם, הרוח קשה — ההר יעצרהו, ההר קשה — האדם יעקרהו, האדם קשה — היין יחלישהו, היין קשה — השנה תפיגהו ותסירהו, השנה קשה — ואשה רעה קשה גם ממנו, כי גם את נְזִיר היין תוליד תועה ותבלע חכמתו, עד כי יחוג וינוע כשכור, עיניו יראו זרות ופיו ידבר תהפוכות (Іоаннъ Златоустъ) • גם המאמרים המיוחסים לאחד גדול מחכמי כהני הכנסיה „יוחנן שפתי-זחב“ על ארות האשה הרעה, הכפישו באפר יפעת הוון וכבודן *) • כל פסוקי משלי וקהלת המדברים

(*) הגנו להציג פה אחד ממאמרי יוחנן שפתי-זחב על אדות האשה: „אין כל דבר רע ומר בחלד כאשת מדינים, וגם פרוץ חיות לא יערכנה ולא ירמה לה. הן מה עז מארי טורף בין התולכים על ארבע? מה רע מפתן דרש ועכשוב בין זוהלי עפר? אך כל אלה מאסם ותהו נחשבו מול אשה מוציאה דבה והולכת רכיל. שלמה החכם מכל אדם יתן עדין כי טוב שבת בארץ מדבר מאשת מדינים וביח הבר • האריות נכלמו מפני דניאל איש המדות בגוב האריות—ואיובל המרשעת סקלה את נבות הנקי והצדוק • הרג שמר את יונה במעיול שלשה ימים ושלישה לילות—ואשת הורדוס כרתה את ראש יוחנן המטביל על המשהה (מארקוס קאפו ו'). העורבים נכללו את אלוהו התשכי מנהל כרית—ואיובל בקשה את נפשו לקהחה, וישמעו ויתלהלל ויגם אל נפשו המדברת! אזי ואביו נא לנו! מפני האשה הנבלה נכעת הנביא הגדול אשר הוריד אש ה' משמים ארצה והחיה את המתים! הוי אשה כלי נשק השטן, הרב עשויה להבל ומרוטה לטבח! גם את יוחנן שפתי זחב השליכה אשתו יעווראקיא מעל פניה לארמעניא ותצמת בבור חייו; בגלל האשה גרש האדם מגן העדן; בגלל האשה נפתה לב דוד החסיד והעניו לעשות המזמחה, לבנות דבר ה' ולהרוג את אוריה החתי בדרך בני עמון; על ידי הנשים הטה השטן את לב החכם שלמה מעם ה' אלהי ישראל • אשה מבישה לא תבוש מפני כל! את הכהן לא תכבד, מפני הלוי לא תכלם ואת הנביא לא תרא • זה! רע מכל רעה—אשה רעה! אם ענות-רוח היא החרוש רעה בכחר לבבה על כל איש, ואם

בגנות האשה היו נצורים על שפתותיהם, וכן הגיעו אליהם דרשות וספורים רבים מימי הבינים, המעוררים צחוק, מהתלות והוללות, ומשליכים שקוצים על תפארת מין האדם. על כן שמו בני ממלכת מאסקווא מושות עלם על נשותיהם ובנותיהם: סגרו אותן על פסגר לשבת כלאות בחרריהן כשביות חרב וכאסירי עזי וברזל. אל היכלי התפלה באו הנשים בפתח לבר ותעמודנה בעזרה לברן ופניהן מכסות. והאשה לא היתה כשרה לשחיטת בהמה ועוף, בהאמנם כי בזה יבאש הבשר וישחת; לא נתנו להן לאפות לחם אלהיהם פן יטמא, וגם לא לקחו מידן ולא אכלו אתם יחד בימי נדת דוֹתָן.

הרוסים לפנים באו במסורת ברית הנשואים בעודם צעירים מאד — בני עשר ותשע, אך אספת הבהנים בעלי מאת החקים אסרה לבל יקח איש אשה עד אם ימלאו לו שש עשרה ולה שנים עשרה שנה. החתן והכלה לא ידעו זה את זה ולא התראו פנים כי אם אחרי אשר הושם נור הברית על ראשם. העלם לא ערב את לבבו להגיד כי חשקה נפשו לקחת אשה או ימאן בה, כי אם אביו עשה לו כמוב בעיניו והוא קרא עליו מועד לשבור בחוריו. האבות אשר חפצו לשלח את בתם החוצה, שלחו את השדכן (сватъ) אל אבות הנערה לדבר על לבם. לפעמים הובאו העלם והעלמה במסורת הברית על פי השרים ורוזני ארץ: נשיאי מאסקווא ומלכיה בחרו נשים להבאָיארים, וארוני השדות לאכריהם ולעבריהם, מבלי שאול את פיהם. בימי אלעקסעי מיכאילאָוויטש אמרה הממשלה להרבות את יושבי סיביר, ותתן צו כי יתנו האכרים את בנותיהם להמגלים שמה ביד פשעם, ואשר לא אבו לקחת להם חתנים מן האנשים החטאים האלה שלמו דַי כסף ענושים. כאשר הצליח השדכן על רכבו, שלחו אבות החתן אחת הנשים לשום עינה על הכלה ולהגיד להם מה הוא. אם היתה הכלה בעלת מום ורעת המראה הערימו אבותיה להראות תחתיה את אחותה הצעירה או גם את שפחתם יפת התאר; ופעמים רבות קרה מקרה כי חשב החתן את הכלה לכלילת יפי ושכולה אין בה, כי גם על המשתה כסתה פניה בצעיף ותתעלף — ובבקר והנה היא עוֹרֶת, או פניה חשך משחור ומשחת מאיש מראָה, הסופר קאָטאָשיחין בספָרו על דבר השדכנים ברוסיא יאמר: „הה, קשט אמרי אמת אגיד לך, קורא נבון, כי אין יש בכל ארצות התבל מרמה ועקבה על אדות העלמות נכל אשר בממלכת מאסקווא!“ . כאשר נרצו אבות החתן והכלה להתחתן כתבו בתחלה ספר התנאים והברית. בספר הזה כתיב רשום כל השלוחים, המהר והמתן אשר נתנו להחתן, בכסף, בשדות ובבגדים; החתן התחובב לקחת את העלמה לו לאשה כרת, ואם יחלל דברו ישלם קנס, ככל הקצוב בספר. ביום הכסא חגו את החתונה במנהגים רבים מאד, אשר לא יספרו ולא יתקרו.

עשרה היא תנאין ותכעוס בזעם לשונה ובריבות שפתיה. טוב ונקל לבשל את הכרזל המוצק מללמד דעת את האשה הרעה, כי היא לא תכנע ולא תיטיב דרכה לנצח. אם תיסרנה—תבהל ותגור מפניך, אך כמעט תסיר מעליה כפך, תשא ראש ותרם מצח, תשוב לכסלה ולא תשכיל לשבור אהבתה לאיש בריחה!

מיום היות העלמה לאיש נחשבה לו כשפחה נחרפת, לעשות ככל היוצא מפי; וככל אשר גדל כבוד משפחת הבעלים וערכם, כן הרבו לכלוא את נשותיהם בחדר לבד ולשום מסך בעדן, גם קנאו להן מאד ויצוו על רב השפחות והעבדים אשר העמידו על ידן לפקוח עין ולספור צעדיהן, המרגלים האלה הביאו תמיד את דבֶּקֶן רעה גם בשמרון את אמונתן לבעליהן, ותהי עליהן הקצף וגם גֵּן נֶמֶן למכים — כי הרוסים התהלכו עם נשיותם בְּקִשֵׁי לב מאד. ואף כי בספר התנאים כתבו מפרש באר היטב כי ידורו הבעל ואשתו באהבה אחנה ורעות, בנחת ובמישרים, אפס המנהגים מימי קדם אשר שמרו כותבי התנאים לעשותם הפרו מראש את דברי הברית והפריעו את השלום והמישור: אחרי כתיבת התנאים נתן אָבִי הכלה מנחה להחתן שוט מעשה עֲבֹת מרצועות עור (плеть, плетка) להיות בירו כשבט מושלים לנחות בו את אשתו, והחתן תקע את השוט בחגורתו אשר במתניו להיות אתו למשמרת לעת מצוא, ובין החפצים אשר נתן הוא אשכר להכלה, היה גם שוט, להוריעה כי זה חלקה ומנת גורלה אם פָּגַר פּוּ; אחרי אשר נֶמֶן נזרה הברית על ראשם, והכלה הִשְׁתָּה ראשה לחלוץ את מנעלי אלוף נעוריה כמנהגם, הכה אותה על גִּבָּה לראשונה בשוט. השוט או הפלמד הזה אשר נועד רק ללמד את האשה ארחות יִשְׂרָאֵל, היה תלוי בבית על הקיר כלהימים, ונקרא בשם „איל“ („дубакъ“). בעד כל הטא קל אחז האיש את אשתו בציצת ראשה, פשט את בגדיה ויעקוד את ידיה ויכנה בשבט מוסר — ואין מידו מציל! עם המנהג הרע הזה הסכימו כל העם, עד כי גם הכהן סילוועסטר, יועץ איוואן הנורא, הורה בספרו „הנהגת הבית“ איך יעשה הבעל כבואו לפקוד את אשתו בשוט כמשפטו. גם הנשים הבאות בימים הרגילו עם העבדות ונטו שכמן לסבול, ותאמרנה בלבבן כי מַלְדָּה ומכבטן נכונו גויותיהן למהלומות. אפס הרבר הזה היה גם נִסְפָּה כי שטמו הנשים את בעליהן, לבבן לא נכון עמם ולא נאמנו בבריתם; ולפעמים לבשו גם רוח גבורה ולקחו נקמתן מאת בעליהן הרודים בהן בחזקה, ותרצחנה אותם נפש או השקו אותם סף רעל. על כן פָּתַח אֶלְיָחֻק בספר המשפטים לאלעקסעי מיכאילֶאָוִיטִשׁ: „אם תהרוג האשה את אישה או תשים מות בלחמו, אחת דתה להקבר חיים באדמה, ואיש לא יזיד לחוס ולחמול עליה עד כי תִּגְנֹעַ ותמות“ (סימן כג, הלכה יד). על פי המשפט הלזה קברו את התומאת עד צואר וראשה היה ממעל לאדמת העפר, ושומרים עמדו מסביב לבלתי יטה אליה איש אבל עד צאת רוחה, ואם לא קרב קצה מַהָר הכוה נפש. — הבעל אשר שנא את אשתו הכעים אותה תמרורים עד כי קצתה נפשה בחייה ותִּלְחֹץ להתגלח וללכת להִסְגֵר בבית הנזירות, או איבה ריב ומדנים היו בין האיש והאשה כל הימים. שירים רבים מלאים תוגה ועצב ישירו העם על אדות האשה השנואה והבעל הִשְׁנוּא ואחר מהם ראשיתו:

בְּרֵאשֵׁינָן בְּשִׁבְתָּ אִמִּי לְאִישׁ נִתְּנִיתִנִּי

וּבִשְׁנֵי הָהָּ בְּכָר הִרְעָה בְּאִתְּנִי!

נשי השרים והנכבדים בעם לא עשקו בענייני-כלכלת-הבית, אשר היו נתונים בידי איש הבית (дворецкія) ובידי בעל-המפתחות (ключникъ) מעברי הצמיתות. בבקר אחרי כלות תפלתן הלכו להפגור בחדרי משכיותיהן עם השפחות לעשוק בחכמת הפלך, לשלוח ידיהן במלאכת רוקם וחושב ולארוג בזהב במשי ובפנינים (*); ובבתי בני דלת העם נטלו כל עבודות הבית על האשה, היא היתה הכובסת והמבשלת, ולא עזבה כל דבר קטן וגדול. וגם בצאת הנשים לפעמים לקבל פני האורחים והקרואים, רבו הקירות וההשתחויות ונשיקות הידים, עד כי עיפה נפשה כאד — העשירים נתנו לבנותיהם בשלחם אותן החוצה, ארזוים רבים מלאים בגדים, גם מרגליות או פניני זכוכית בלתי חרוזים למכביר — להיות לרקמה, ולפעמים עלה משקל הפנינים יותר מככר (פוד). על בגדי מועד וחג שמו הרוסיות מכלולי הוד ותלו עליהם עדי עדיים כזהב וזאבני יקר. הבגדים אשר הלבישו את נאטאליא, כאשר לקחה אל בית המלך (אלעקסעי), היו כרקמים בפתילי זהב ומשבצים במרגליות מרבה להכיל, עד כי היו עליהם אחרי רגעים אחדים כמשא כבד — ברכיה כשלו מלחץ המעמסה ומערו קרסוליה. אך ברוב בגדי יקר ובשלל צבע רקמתים לא אמרו הרוסיות די, כי אם אהבו עוד למשוה בששר לבן ואדמדם את להיהן ולכחול את עיניהן, ובדבר הזה הפכו את הודן ופפן למשחית, ותהיינה כחמונות מצירות בחרט אנוש — כי גם את חלקת צוארן וידיהן צבעו בצבעים שונים. הנשים הענוגות, העדינות והיפהפיות גם הן נאלצו לאחוז במנהג אלילי הוזה ולחלל יפעתן; כי האשה אשר לא קרעה בפוך עיניה ולא משחה בנתר ובששר את פניה, הזילה כל רעותיה והכעיסה תמרורים. — בגדי-האשה העליונים לא נבדלו מבגדי הגברים ותלבשנה לעטניק כמוהם. ראשי הנשים הנשואות היו תמיד כפסים בצעיף, (волосникъ, кика) ולא יכלו לצאת בראש מגלה ובשער פרוע. הנשים הכבודות חשבו להן לקלון להיניק את ילדיהן מחלב שדיהן ותקחנה להם מיניקות, וכן לא שמו את עיניהן על הילדים, ותעזובנה אותם בידי המיניקות והאומנות, אשר על כן בהיות הילדים לאנשים אהבו וכברו את האומנות שבעתים מאשר את אמותיהם. נשי האפרתים בצאתן אל חצר המלכות או אל בית התפלה, לא הלכו ברגליהן, כי אם נסעו במרכבות סגורות בחרף וקוץ, מבלי נוע אנה ואנה. מעצלות ומהסר עבודה היו נשי האפרתים בריאות בשר וכבודות מאד — ובימים ההם היה לכבוד ולתפארת גם לנשים גם

(* ביתר שאת קצרה נפש בנות המלך בהליכות חייהן, יען כי בימים האלה, מפני שנאת העם לבני הנכר, לא לקחו מלכי רוסיא חתנים מבני מלכי הארצות, וגם לבני נחשב להם לתת את בנותיהם להאצילים הרוסים — ובכן נשארו האמללות האלה בבתולותיהן עד יום מותן ספונות ושמונות בחדרי הרמונית, ותכלינה כל ימיהן במעשה רוקם, או בשירות הבל וריק וברכילות עם שפחותיהן כארה הנשים היושבות בטלות; אך בשמחות החיים לא שמתו ומכל אשר במדינה לא ידעו דבר, וכן לא ידע גם העם על אדותם מאומה למשוב עד רע. אף השרים הקרובים למלך לא ראו את בנותיו גם פעם אחת בחייהם, וגם המלך בעצמו ראה אותן רק לעתים רחוקות ולא אכל אתן להם יחד. ורק סאפיא היא האהה אשר היתה לנכס, כי יצאה ממסגרותיה ותבשאה ותגיע עד המלכות, ובגלל כן הנה היתה באמת כמבשרת העת החדשה אשר הביא פעטר אהיה אל ארץ רוסיא.

לגברים להיות בריאי בשר ועביכרש. נשי המון העם והבתולות התאספו בימי החג אל נאות שדי שָׁעַל יד הכפרים והמושבות, התיצבו במעגלה לשיר במקהלות שירי זמרה ולחול במחולות; ולבני מרום עם הארץ המחול לבשת, וגם לאֶפְרָע על פי כנסת הדת כאשר הגרנו למעלה (§ 5). אפס השרים צוו לפעמים על עבדיהם ושפחותיהם לקום לצחק לפניהם ולצאת במחולות, וביתר שאת פקדו לעשות ככה להשבויים מן הטאטארים והליטאים. והנה אם אשת האכרים לא היתה סגורה על מסגר, הנה עָנו אותה בכל עבודות פרך; ובמים הראשונים נשאה האשה עליה גם עונות בעלה, ובחטאו המיתו גם אותה, ואף בהיותה הרה ללדת הוציאוה להורג בלי חמלה. האשה לא יכלה לרכוש לה נכסים וכל קניניה היו לבעלה; ואך לאט לאט פקחה הממשלה את עיניה להקל על הנשים ולהיטיב גורלן במשפטים צדיקים וטובים.

§ 9 סוף דבר. מכל פרשת הליכות חיי בני רוסיא העתיקה תראינה עינינו כי הרוסים היו אז רָקִים ונעורים מְרַבֵּי הרברים הטובים אשר נמצאו כבר במערב אירופא. אולם בבואנו לחרוץ משפט אמת וצדק על אדותם, עלינו להביא בפלס גם את הסבות הרבות והשונות אשר על פיהן אֶחָרו הרוסים מהצג כף רגלם על מסלת ההשכלה והתְקוּנִים, וגם בהתיצבם עליה כמעט קצת התנהלו בכבודות מאד. — ראשית הסבות היא המלחמות אשר נלחמה רוסיא כל הימים הראשונים עם עמי אויאי הפראים, וּבְדָבָר היותם שכנים לה, ובממשלתם בה ימים רבים שפכו עליהם מרוחם, גם הורישו להם מתכונותיהם הפרועות; בלבד זאת הנה ישבו הרוסים מְפֹזְרִים ומְפֹרְדִים על מרחבי ערבות שדי, אשר מזג אוירן קשה ועז, אדמתן לא השיבה גמול טוב לעובדיה וּשְׂכָר יָגִיעַ האדם היה אך מצער — ובכן קצרה ידם מלאחוז חיש מהר בהשכלה ולהוסיף על נְקִלָה די חכמה ודעת, ככל עמי אירופא אשר לא הָלוּ בהם הסבות האלה. עמי מערב אירופא אשר נושבו על חֲרֻבֹת מַמְלַכַת־רוּמִי המערבית, נחלו גם את השכלתם והליכות חייהם — והרוסים לא נחלו מאת העמים הקדמונים אשר התגוררו בארצם לפנים, כי אם את נְלִי קברותיהם לבד ולא כל שמץ חכמה ובינה; ושכניה האירופים החיים והקיימים (כהליוּאָנִים והפּאָ־לִיאָקִים) עוד התאמצו לגרור בעדה הדרך העולה אל העמים הנאורים. אכן העם הרוסי במלחמותיו הארוכות והכבדות עם הפראים, עם מעצורי הטבע וחסרוני ארץ מולדתו ועם שכניו הרעים, לא כשל כחו, לא נפל רוחו ולא נשחת כליל בשחיתות המדות, עד כי יכשר להתאזר עז ללכת לפניו, לקנות דעת ולאזר באור ההשכלה ככל העמים הנאורים. העם הגדול הזה הוא האחד בין שאר עמי הסלאווים אשר הצליח לכונן ממלכה אדירה וכבירת כח מאד; וסופרי הנכר המכבירים מלים על דבר מגרעותיו וחסרונותיו, גם הם לא כָּחְדוּ את הטוב והגידו לאמר: „הרוסים היתנו בכשרונות גדולים, ורק חֶסֶר ההשכלה יאסור את העם העצום והרב הזה מלעשות תושיה. אולם מה אדיר ונאור יהיה כאשר יקנה לו חכמה ודעת!“ והנה באמת כאשר שלמו ימי מלחמות רוסיא עם עמי הקדם ותעל ידה עליהם, החלה להתודע מעט מעט לעמי אירופא, ובעת אשר

רגש חסרון ההשכלה הלך וחזק בעם, אשר הוסיף לחוש כי בלעדיה לא יעשה חיל, בעת ההיא נחלשו גם המפריעים החוסמים את הדרך בעדה: ממלכת פולין רפתה כחה לרגלי המקרים בימי מלכות אלעקסעי, והשאר רק שוועציא לברה כקיר סבדיל בין רוסיא ושאר אירופא, כְּדָבָר אשר החזיקה בחפי ים הבאלטי. אולם הצעיר בבני אלעקסעי הצליח לקַרְקֵר הקיר הזה—כי בא מועד להעביר הסדרים הישנים מן הארץ ומרבית מנהגי הבליה כרות וְפָרְתוּן. לתַּגֵּן את רוסיא במלכות פעטר הגדול.

X

ימי התקונים והתחדש רוסיא

פרק נא ימי נעורי פעטר הגדול וקץ לממשלת סאפיא (1689).

בימים ההם כאשר הִסְגֵּן הַסְכִּינוּ כל העם בפנים ממלכת מאַסקווא ובחוצה לה לראות את שרביט המלוכה בידי סאָפִיא, על פיה יצאו ועל פיה באו כל דברי הממלכה וידה כַּפַּל מְשֻׁלָּה; בימים אשר רמה קרן סאָפִיא וַיִּנְבֶּה לבבה להִקְרָא בשם "השליטה היחידה" ("Самодержица"), וכבר הִסִּיתָה בחיל הרובים כי יערכו בְּקִשְׁתָּם והִפְצִיר יפצירו באיוואן ובפעטר לַעֲמִרָנָה בכתר מלכות. בעצם הימים ההם נטה שמש הצלחתה לערוב, וקץ גאונה ושלטונה קָרַב לבוא. לא מפני אחיה הגדול איוואן נחתה סאָפִיא, ולא מאתו נפתחה לה הרעה, כי הוא כמו זר נחשב, במלוכה לא התערב, ולא ידע אָתָּה מאומה מכל הנעשה ברוסיא, למקטנה ועד גדולה; אפס פעטר אחיה הקטן היה לה למוקש והוא הָדִיתָ עליה את הרעה. העלם הזה עלה כיונק לפניה וכשרש מקרן בן שמן, וַיִּפְרֶה וַיַּגְדֵּל, ויהי למקל שקר ולמקל חובלים גם יחד. כי ככל אשר הלך פעטר וגדל, וככל אשר הִרְבָּה לשקוד לעשות חיל בלמורים ולחבל תחבולות מלחמה, כן הלך וגדל אִסוֹן סאָפִיא, והרעה שקדה לבוא להִבְלִיגָה חבל גְּמָרָץ.

רע ומר היה גורל פעטר במות עליו אביו אלעקסעיי ופֶּעֶאָרְאָר עלה על הכסא. כי בראות המילאסלאַווסקים שונאי נאטאליא נארישקינא, אִם פעטר, את החסד אשר ימשוך המלך לַבְּנָה הנחמד, ויפג לבם מאד, וַיִּנְעֲצוּ לב יחרו להרחיק אותו ואת אמו מחצר המלכות. ואפרתי אחד מאנשי סודם העיו פניו לְדַבֵּר באוזני נאטאליא לאמר: "מה לך פה, ומי לך פה? קחי את בנך את יחידך וצאי לך מזה, וּשְׁבִי עמו בהיכל אשר בִּפְרֹר פרעָאָבראזשענסק, הִרְחַק מאדם העיר, כי כן דבר המלך!" נשבר לב נאטאליא בקרבה, רחפו כל עצמותיה, ולא הרהיבה עו בנפשה לקחת דברים עם המלך, לשמוע מה בפיו ולדעת מה זה ועל מה זה. וירא פעטר את דְּמֵעַת אמו על לחויה, וַיִּדַע את אשר דַּבֵּר האפרתי, ויבקש את מורו להובילו אל המלך. ויבוא ויתיצב לפניו וישפוך את מרי שיחו, ויאמר: "ראה, הנה האפרתי הזה יאמר להרחיקני מפניך ולהכריתני, כאשר הכרית באָרִים גְּאֹדוֹנָאוּ את דמישריי; אולם בכל המקום אשר תשב אתה, שם גם אנכי! האינני בן מלך כבוד, כי יצר לי המקום בבית אבי?" וורם דְּמֵעוֹת כפלגי מים פרצו מעיני הילד. אז נכמרו נחומי פֶּעֶאָרְאָר וברוח חן ותחנונים השקיש סערת רוח פעטר, וירד מעל כסאו, וימחר ללכת אל נאטאליא לדבר

על לבה לחבש לעצבותה ולנחמה מינונה, וישבע באֵלֶהָ כי לא עלה על לבו לשלחה מן החצר. ואל פעטר אמר: „אל תירא, מחמל נפשי, ואל תַחַת! חי אני, כי לא אֶפְרָר מִמֶּךָ, לא ארפך ולא אעזבך לעולם!“ . אך המילאמלאווסקים לא נחו ולא שקטו, וימררו את חיי נאטאליא ופעטר בעוד פֶּעֶאָדְאָר חי, וגם בלכתו בדרך כל הארץ ועל פעטר גַּמְן הוד מלכות ויצייץ עליו נזרו, הגה ימי תפארת גדלתו היו עד ארגיעה; וגם בעד ציצת נובל צבי הרגעים המעטים, הַרְבֵּה גם הוא גם אמו במחירם וַיִּקֶר פְּדוּנָם מאד; כי גם בכלות קשר הרובים וכִתְם פּוֹרֵץ מן הארץ לא הוטב גורל נאטאליא ולא הונח לה. מה יתן שם מלך הנקרא על פעטר, ומה יוסיף לו כתר המלכות הנתן על ראשו ועל ראש אחיו יחדו, אם סאָפִיא תשב מאחריהם לכסא, ועל מוצא שפתיה יחיה העם. פעטר, בן אשה אחרת, היה כשפים וזכננינים בעיני הגבירה השלמת, ובנפשו ידע כי פְּמַחְרָם הוא מחצר המלכות עם אמו, ועל כן אך לעתים רחוקה בא התצרה: לקרם פני מלאכי הויץ לארץ ולעמוד בהתקדש חג. פֶּעֶאָדְאָר הצדיק אבר, ואין איש שם על לב להַנְדִיךְ את פעטר על פי דרכו, לפלס לו ארח חיים ולהשכילו בינה. פֶּעֶאָדְאָר נתן אותו בידי המשנה לכהן ניקיטא בן משה זאָמְטָאוּ, וילמד את פעטר קְרוּא ספר וקֶבֶן, אך לא היתה לאל ידו להרגיע את נפש העלם המֵלֵא רוח כביר מלדה ומבטן, וגם בתהלוכותיו לא יָרַע זאָמְטָאוּ על תלמי לב תלמידו יָרַע הצדק והמישרים, כי אהב לחקור ממסך ולתת בכוס עינו, ובכללות למודי זאָמְטָאוּ הרקים ושרופי קדים כלתה עמהם גם עבודת הַחֲנֻךְ, ומן הוא והלאה היה פעטר מִשְׁלַח ונעזב, ללכת בדרכי לבו לֵלֵא תורה וללא מורה. ואת מי לא הורו דעה? את מי לא הִבִּינו שמועה? את פעטר, בן יִקִיר וחרוץ, אשר רוהו בקרבו היה כאש לזהט, וחשק עו בָּעַר בו לפעול ולעשות! ידיו היו פתוחות לעולל עלילות רבות, ואזניו היו קשובות להקשיב רַב־קֶשֶׁב. כי חננו ה' שָׁאָר רוח להיות משכיל על תכונת כל דבר וחוקר לכל תכלית; וּמְדִי ראו עיניו חפץ חרש שת אליו לבו, התבונן בו, וישאל את פי הנִצְבִים להורותו שָׁרֵשׁ דבר ולבָּאָרוּ לו באר היטב. לא מש ממקומו ולא מצא מנוח לנפשו עד כי השיבו לו דָּבָר דָּבָר על אָפְנָיו, ולא מֵלֵא סִפְקוּ עד כי קרב אל המלאכה, וידיו עשו לו כתבנית החפץ אשר ראה וכמתפנתו, למען יִאָמְנו בפעל כפים הדברים אשר דברו לו היוודעים במו פיהם. בני דור פעטר יִסְפְּרוּ, כי לא הלך כאחד האדם, כי אם רַץ בְּלִבָּתוּ, וַיִּשְׁנֶה רגליו כאֵילוֹת; והדבר הזה אות נאמן הוא לנו, כי נפשו גחלים להטה, ורוחו השוטף כנחל שלהבת בחבו האיץ בו למהר להחיש מעשיו הנוראים והנפלאים; מעשים, אשר כמוהם לא נראה ולא נשמע בכל ספרי קוראי הדורות ויודעי העתים! בהיכל אמו השָׁמֵם והבודד לא יכול פעטר לְהַרְוֹת את נפשו הַצְּמִיחָה והשוקקה להבין ולהשכיל, שם לא היה גבר חכם בעו, אשר יָדַע לקחת נפש העלם במתק לָקְחוּ, להושיבוהו וּפְיָתָה ולהטיף לו בשפתי נאמנים צוּף אמרי בינה. על כן נִקְטַה נפשו לשבת גלמוד בבתי משכיתו; חדרו היה לו לזרא, ורגליו הובילוהו לשוטט אנה ואנה בחוץ וברחובות קריה. שמה ישאף העלם רוח צח באֵזֶת נפשו ויראה חיי גיל בין הנערים אשר כגילו. לקול דָּבָר הקיסר הצעיר

הזה התאספו בחורי חמד, בריאי אולם ואמיצי רוח, ויהיו כלם לאגודה אחת, וילמד פעטר את ידיהם לְקַב־שְׁעִשְׁעוּתִים ואצבעותיהם לְמַלְחָמָה בשלום; וּלְבִשׁ את כלם בגדי אנשי צבא, כתבנית חיל אשכנז איש חרבו על ירכו, ערוך לעשות חיל על מרומי שדה קטל. מי חכם ולא יבין כי לא מלא פעטר את ידיהם לירות בקני הרובה, למען לא יעיר עליו קנאת אחותו, אולם בתבונת כפיהם בנו להם גדודייהששעשועים (потѣшныя) האלה מְגִדְלִים ומבצרים על נחל יאאזוא, וַיִּתְּנֵנוּ עליהם דִּיק וישפכו סוללה, וברעש מלחמה לכדו את המבצרים, אבניהם. עֲצִיהֶם וְעַפְרָם שָׁמוּ בתוך המים, ואת גדודי הַמַּצֵּב גִּרְשׁוּ, וַיִּפְּסֹם וַיִּבְתְּוֹם ביד נמויה. הששעשועים והמשחקים האלה הלכו הלוך וגדול מיום ליום, ואך במ שם פעטר כל מעִיָּנוּ והגיוניו. וַיִּחַץ את בני הנעורים אשר אתו לשתי מחנות: לדגל מחנה פרעאָבראזשענסק ולדגל מחנה שמעון (Преображенскій и Семёновскій) ולמלאות מספר מפקד המחנות העביר קול קורא, וירבו המתנדבים לבוא. ויהי בין הבאים רבים מעבדי אַרוֹת המלך, מזרע הנשיאים והסוחרים ומבני דלת העם, ויקבלם פעטר באין הברל, ויתן מקום לאיש איש מהם רק על פי שכלו ומלאכת ידו, ולא נָכַר שוע לפני דל. צעירי שתי המחנות האלה היו ברבות הימים לגבורים שומרי ראש פעטר (гвардія), ומקרבם יצאו שרי הצבא ואנשי השם, אשר היו בעוזרו ליעשות גדולות בארצו פנימה, ובחרב גאותם וַאֲיֻלּוֹתָם הורישו ערים וממלכות. על כן יֵאָמֵר בספר דערושאווין המשורר:

שְׁעִשְׁעוּי עֵנָּה וּמִשְׁחָקֵי זֶה הַיֶּלֶד

רַעַם וַחֲזִיו קוֹלוֹת הוֹלִידוּ בְּחֶלְדִי:

יאמנם ששעשועי הַקֶּבֶב ומערכות המלחמה לבדן לא הַשְׁפִּיקוּ לתת מנוח לחשק לבבו; כאיל תערוג על אפיקי מים כן נכספה וגם כלתה נפשו לחכמה ולמדע, אך החכמה מאין תמצא לו, ומאיוזה מקום יופיע לו אור בינה? הנה ראינו כי במשחקיו עם נערי הצבאות, ובפְּדָרִים החדשים אשר ערך בקרבם, הַתְּנַכֵּר פעטר כי יעפיל לעלות אל מרום חרשת המעשה ותחבולות המלחמה, הכל כאשר בטוב טעם אירופא. וחכמי אירופא יודעי בינה בכל אלה היו קרובים אליו מאד. באחד ממגרשי העיר מאַסקווא, אשר שָׁם האשכנזים נקרא עליו (Нѣмецкая слобода) שכנו למו לברד לבטח שרי החיל, בני נְכַר הארץ, אשר עבדו בצבא רוסיא בשכר; אליהם מֵרַ פֵּעֶטֶר להקשיב לקח בחכמה ובחרשת המעשה, ושמה נגלו לפעטר שמים חדשים וארץ חדשה. — ואף כי שרי החיל האלה לא יכלו גם הם להעניק לפעטר די חכמה ודעת, אָכֵן מרביתם היו אנשי רוח ועליו לב, אשר נָטוּ במסות רבות ועיניהם ראו ארצות רחוקות וממלכות גדולות, הם בשיחותיהם ובספוריהם ערכו לפני פעטר את כל הנפלאות אשר באו לרגלי ההשכלה והתקונים באירופא; הם שָׁנוּ לפניו את עשר כבוד שְׁאָר הממלכות והדר תפארת גדולתן, לְעֵמֶת עֵנֵי ממלכת רוסיא המורה מאד, וארצו הַחֲקָרָה כל טוב. בדבריהם אלה הוסיפו שמן על מוקדי לבב פעטר, ויעירו ויעוררו בקרבו תשוקה נמרצה ללכת לדאות בעיניו את כל פרי גִּדְלֵ אירופא, ולהביא גם אל ארצו מברכות טוֹבָה.

בחברת השאננים והבוטחים האלה, הרחוקים מכל הבלי משפטי הכבוד, והשמחים חמיד אלי גיל, שכח פעטר את כל מנהגי חצר המלכות, מנהגי רוסיא העתיקים, אשר עלימו אבד כלם. יתר מעל כל בני הנכר אהב פעטר להתרועע את פֶּראנץ לעפֶאָרט (Петрофт) יליד זשענעווא, אשר בשווייצאריא. איש רעים הזה קנה לו את לבב פעטר בתם רוח ובנקיון כפים בשפתי דעת וברוח צהלה; וילמדוהו שפת אשכנז והאָללאַנד, ויתן מרוחו עליו.

לפנים בארץ רוסיא לא למדו לבני המלכים כל חכמה ומדע. מנעוריהם הגו רק בספרי קדושים, ויקראו מעט מזער בספרי הזכרונות ודברי הימים; וגם את אחי פעטר, את פֶּעאָדאָר המלך, לא הורו דרך תבונות, כי מורו, שמעון איש-פֶּאָלאַצק, היה מאנשי קדש ותופשי הדת, והמדעים אשר נשא את שמותם על שפתיו ורו גם לו, ועל כן תָּנַךְ את פֶּעאָדאָר תלמידו רק על ברכי הדת והעבודה. אולם לפעטר לא נתנו כהן ומורה צדק כזה, ויָּשָׁם פניו אל בני הנכר, ילידי מערב אירופא, ומפיהם לקח חכמה דעת ומומה. ויהי פעטר הראשון, ראשון לשמוע בלמודים, אשר הרעיפו לו אנשי-מדע, לא למורי הדת; תחת אשר עד הימים ההם האמינו כל העם, כי רק שפתי הכהנים ישמרו דעת, וחכמה יִבְקְשׁוּ מפיהם.

כאשר כרתה סאָפיא ברית שלום ואמת את פולין, ותשלח מִלְאָכְוֹת (посольство) אל ארצות צרפת וספרד, ויהי בין המלאכים גם הנשיא דאָלנאָד רוקי. ובטרם שָׁם לדרך פעמיו היה בכפר פרעאָבראזשענסק, ויקח דברים את פעטר, ויאמר לו: הנה זה ימים רבים היתה בביתי מכונה אחת, אשר בה תמצא יד האדם לְמַד מִרְחוֹק רֶחֶב כל בְּנֵי וְקוֹמְתוֹ, ומסקומו לא ינוד, וישמע פעטר וישתומם, ויבקש את דאָלנאָרוקי לשלוח לו מכונה כזאת מחוץ לארץ, ויעש דאָלנאָרוקי כן, אך בהגיע המכונה לידי פעטר לא ידע את משפטה ומה יעשה בה — ויען אחד מן הנצבים: ישלחו נא ויקראו את טיממערמאן איש האָללאַנדי והוא יגיד לנו פשר דבר, ויביאו את טיממערמאן ויבאר כי המכונה הזאת נקראת בשם אסטראָלאביא (астролябия) ולמען דעת למצוא בה חפץ נחוץ ללמוד בראשונה חֲכַמַת הַמְדִידָה (геометрія). אולם אף כי פעטר היה אז בן ארבע עשרה שנה לא ידע עוד נכונה גם חשבון-הכפל ("мультипликація"), ומה אפוא יעשה הפעם? או תלה פעטר את טיממערמאן להשכילו בינה בחכמת השעורים כלם, ויעמול לבוא עד חקר תכונתם, ובכל אשר פנה הצליח לעשות חשבונות רבים עד להפליא.

ויהי היום ויקר מקרהו לחפוש ולתור את החפצים הנושנים אשר לדורו ניקיטי איזאנאָוויטש ראָמאנאָו בכפר איזמאאיל, וימצא שם פעטר בין המון החפצים, אניה קטנה, ויתבונן בה וירא כי תארה שונה מאד מן סירות הדוגה והצננות ברוסיא, וישאל על אדותה; ויבקש לדעת במה יתרון לה מן צננות רוסיא. ושם נמצא טיממערמאן מוידעו ויענהו, כי אניה-אנגלית היא, ואם יחִזְקוּ בֵּן תִּרְגְּמָה ויפרשו עליה נם, תעצור כח לשוש על פני המים גם מול עבר פני הרוח,

וְתַמָּה פֶּעַמַר וְלֹא הָאֲמִין לְמִשְׁמַע אֹנִיו, וְיוֹסֵף לְשֹׂאֵל: הָאִין פַּה אִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכִּיל לְחַזֵּק בְּדִקְי הָאֲנִיָּה הַזֹּאת, וְלִהְרֹאוֹת לִי אֵיךְ תִּפְלֵס לָהּ בְּנֵהר דְּרַךְ וּבִמְיָם עֲזִים נְתִיבָה? וְיֹורֶהוּ שִׁמְמַעְרִמָּאן אֶת אַחַד מְבַנֵּי אֶרְצוֹ וּשְׂמוֹ קְאֶרְסְטֵעֵן בְּרֶאנְדֵט, וְהוּא קָרוֹא מֵאֵת הַמֶּלֶךְ אֶלְעֶקְסֵי אֶרְצָה רוֹסִיא לְבָנוֹת לוֹ אֶת אֲנִית "הַנְּשֵׁר" ("Орель"), הִיא הָאֲנִיָּה הָאֶחָת, אֲשֶׁר הִיתָה לְמַשְׁלַת רוֹסִיא, וְרֹאזִין הַקְּיוֹשֶׁר שְׁלַחָה בֹּאֵשׁ. וְיֹבֹא בְּרֶאנְדֵט וְיִרְפָּא אֶת הַרִיסוֹת הָאֲנִיָּה הַנְּשִׁפְרֶת וְיִתֵּן עֲלֶיהָ הַרֵן, מְשֻׁמִּים וּמְפָרֵשׁ לְהִיּוֹת לָהּ לֵנֶס, וְיִשְׁמְנָה דְּבֶרֶת בְּנַחַל יֶאֱוֹזֶא. וְיֹרֵא פֶּעַמַר כִּי לֹא נִפְל דְּבַר אֲשֶׁר הִגִּידוּ לוֹ, וְיִשְׂמַח עַל הָאֲנִיָּה הַקְּטַנָּה הַזֹּאת שֶׁמַּחָה גְדוּלָה, וְתֵהִי שְׁעִשׂוּעִיו יוֹם יוֹם; וְזֶה שְׂמָה אֲשֶׁר יִקְרָא לָהּ: "זֶקֶן צִיֵּאדִיר הַרוֹסִי" ("Дядушка Русскаго флота"). וּבִאֲחֵרִית הַיָּמִים, כֹּאֲשֶׁר הִיָּה פֶּעַמַר שְׁלִיט יִסְיֵהבֵאלְמִי, וְצִיֵּי רוֹסִיא דְּרָכּוּ עַל בְּמוֹתָיו, וְיִזְכּוּר פֶּעַמַר אֶת "זֶקֶן הַצִּיִּים", חֲמֵרַת נְעוּרָיו, וְיִבְיֵאֵהוּ בְּהַמּוֹן בְּהַמּוֹן מִמְּאָסְקוֹוֶא אֶל הָעִיר הַבִּירָה אֲשֶׁר בְּנָה, וְיִצֹו לְשִׁמְרוֹ מְכַל פְּגַע רַע כֹּל יְמֵי עוֹלָם, כִּי הוּא הָעִיר אֲת רֹחוֹ בְּרֵאשׁוֹנָה לְבָנוֹת צִיֵּאדִיר וְלִשְׁפוֹךְ מַמְשַׁלְתוֹ עַל הַיָּם (*). הָאֲנִיָּה הַקְּטַנָּה הַזֹּאת עוֹרְנָה שְׂמוּרָה בְּכָל עֵרוּכָה בְּמַצוֹרֶת־פֶּעַמַר (Петровская) עַד עֲצָם הַיּוֹם הַזֶּה. וְעַל תְּבַנְיָתָה הַמְּחֻקָּה בְּחֵרֶשׁ אֲנוּשׁ עַל פִּי פֶּעַמַר, נִמְצָאָה דְּמוֹת הַיּוֹנָה הַמְּעוֹפֶפֶת מְבַעַד לְחִלּוֹן תִּיבַת נֹחַ, עָלָה זֵית טָרֵף בְּפִיהָ, וְעָלִיו כְּתוּב: "מְבַשֵּׁר טוֹב, מְשִׁמֵּעַ נְצַח וְהוֹד!".

וְכִרְאוֹת פֶּעַמַר כִּי לֹא יוֹכַל לְחַתְּהֶלֶךְ בְּרַחֲבָה עַל נַחַל יֶאֱוֹזֶא הַקְּטָן, וְיִצוּ לְשֵׂאת אֶת אֲנִיתוֹ וְלִהְרֹרִידָהּ בִּיאוֹר פֶּרְעִיָּאֶסְלֹאוֹסְקִי הַגְּדוֹל וְרַחֵב הַיָּרְדִים, שְׂמוּנָה וְעֵרֶסֶט אֲרֻכּוֹ וְשִׁמְנָה רַחֲבּוֹ. אַפְסֵי שֵׁם יִשְׂרָאֵל נֹכַח כִּי בְּמָה נַחֲשָׁבָה אֲנִיתוֹ הַקְּטַנָּה עַל חֵמֶר מִיָּם רַבִּים, וְיִשָּׁב וְיִמְלֹא אֶת יָרְדֵי בְּרֶאנְדֵט לְבָנוֹת לוֹ שְׁתֵּי אֲנִיתֵי־מַלְחָמָה עַל פְּנֵי הַיָּאוֹר הַהוּא, וְלַעוֹר לוֹ נִקְרָאוּ הַרְשִׁיע־עֲצִים וְיֹודְעֵי בְּנֵי מִהְאָל־לֵאנְדִיא; וּפֶעַמַר לֹא הִדַּל מְבֹאֵ כְּפַעַם בְּפַעַם אֶל כְּפַר הָאֲשִׁכְנַיִם, וְיִדְרוּשׁ לְמַשְׁכְּנוֹת יוֹשְׁבָיו בְּנֵי הַנֶּבֶר, וְיִתְעַלֵּס אֲתָם בְּדַבְרִים, וְיִשְׁתֵּה עִמָּהֶם כּוֹס יַיִן־שְׂרָף וְשִׁכְר. וְיַעֲן כִּי רַבִּים הָיוּ עוֹבְרֵי מְלֹאכָה, וְיִקַּח פֶּעַמַר מִיָּדָם אֶת הַגְּרוֹן, אֶת הַמְּשׂוֹר אוֹ אֶת הַפְּצִירָה־פִּים וְיִלְמַד יָרְדִיו גַּם הוּא לַעֲשׂוֹת מְלֹאכָתָם. שֵׁם רֵאָה בְּבֵית חֵרֶשׁ זֶהָב וּשְׂמוֹ מְאָנֶס אֶת בְּתוֹ הַיִּפְהַפִּיָּה וְתִישֵׁר בְּעֵינָיו, וּפֶעַמַר הִיָּה בֶן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּעַת הַהִיא; וְיֹודֵעַ הִרְבֵּר לְנֵאֲטֵאלִיא אִמּוֹ וְתַמְחָר וְתַבְקֶשׁ וְתַמְצָא וְתַתֵּן לוֹ אִשָּׁה, אֶת אֹוֹרְטָמִיא (עוֹדֹרְטָקִיא) לְאֶפּוֹחִינֵא מְזוּרַע הָאֲצִילִים, וְאֵת פִּיֹו לֹא שְׂאלָה בְּתַחֲלָה, כִּי כֵן מִנְהַג הַרוֹסִים בִּימֵים הָהֵם, וְלֹא לַקְחוֹ לָהֶם הַבְּחוּרִים

(* פֶּעַמַר בְּעוֹרֵוֹ יִלְד רֵךְ יָרָא מֵאֵד אֶת הַמִּים, כִּי בְּהִיּוֹתוֹ בֶן אַרְבַּע שָׁנִים עָלָה יָהָד עִם אִמּוֹ לְהִרְאוֹת וְלִהְשַׁתְּחוֹת בְּבֵית מְקֻרְשֵׁיהֶם. וְיִהִי כְּעוֹבֵר מִרְכַּבְתָּם בְּאַחַד הַנְּהִירוֹת וְתִכְשַׁל כְּמִרְצַחָהּ, עַד כִּי נַחֲשָׁכָה כְּמַעֵשׂ עַל פְּנֵיהָ. וְתֵהִי צִעְקָה גְדוּלָה, וְיִיקֶץ פֶּעַמַר הַיֶּשֶׁן בְּזוּרְעוֹת אִמּוֹ וְיֹרֵא אֶת הַמִּים הַיּוֹרְדִים אֲשֶׁר מְלֹאוּ אֶת הַמְּרַכְבָּה וְיִלְפַת. וְכֵן הֵעֵת הִתְיָא נִפְלָה עָלָיו חֲרֹדַת אֱלֹהִים מְרִי וְרֹאוֹת נֵהָר אוֹ אֲגַם מִים, וְרַק בְּהִיּוֹתוֹ כִּכֵּן אַרְבַּע שָׁנָה סָר פַּחַד הַמִּים מִמֶּנּוּ; כִּי בְּהִיּוֹת וְיֹוֹא וְתַנְשִׂיא אֶלְעֶקְסֵי גְאֵלִיצִין רֹכְבִים וְתוֹלְכִים לְשׁוֹךְ בְּשֵׂרָה, וְיִקְרַב גְּאֵלִיצִין לְפַתַּע פְּתָאֵם אֶל הַנְּהָר וְיַעֲבֵרְהוּ, וְכַמְעֵשֶׂהוּ עֲשׂוֹ כָּל הַנְּלוּיִם עַל פֶּעַמַר וְעַל הַנְּשִׂיא, וְיִרְחֲצוּ־בִשְׂרָם בְּמִים וְיִהַלְלוּ בְּפֶעַמַר וְיִלְעִיבוּ בּוֹ, אוֹ לְבִשׁ פֶּעַמַר רוּחַ גְּבוּרָה וְיִחֶץ גַּם הוּא אֶת הַנְּהָל. וְכֵן הֵעֵת הִתְיָא חֲחַל לְהִרְאוֹת גַּם אֶת נִפְלְאוֹתָיו בְּמַצוּלָה, כֹּאֲשֶׁר בִּיבֵשָׁה, וְיִהִי מַחִיר מֵאֵד בְּעֵשׂוֹתוֹ מְלֹאכָה בְּמִים רַבִּים; מְלַחִים רָאוּ וְהִשְׁתַּמְּמוּ, חוֹבְלֵי הַיָּם וְיֹאמְרוּ: הִשָּׂא וּפְלֹא!

נשים מכל אשר בחרו, רק ככל העולה על רוח הוריהם; ועל כן פעמים רבות לא ראו חיים טובים הבנים והבנות האלה, ויהי ריב ומדון ישא בביתם כל היום, וכאשר תחזינה עינינו גם בפעטר ורעינתו זאת אשר הוכיחה לו אמו. ויהי יום תתונת פעטר בשבעה ועשרים לחדש יאנואר (בשנת 1689); אך רגליו לא שכנו בבית כלילותיו ותענוגותיו, וילך לעמוד על עושי מלאכת האניות על היאור פערציאסלאוסקי, ויבנה לו בית על שפתו, ויעבור בועת אפים ויהגה בהכמה ובטרעים; ומה עלץ לבו כאשר אחרי עבור שבועות אחדים הורידו היאורה את שתי האניות החדשות וכלילת היפי, וקול רעמי כלי התותח הקטנים, אשר עשה לו פעטר, הרעישו את כל החלקה סביבותיהם!

נעזבה נא את פעטר הצעיר להריק את חניכיו, בכפר האשכנזי, לתפוש משוט כאחד המלחים על יאור פערציאסלאוסקי, להעמיק חקר בחכמה ומדע, באהל הדל על שפת היאור, ונשובה נא העירה מאסקווא—שם נשמעה מה בפי העם על אדות פעטר, ומה תענה בו סאפיא הרודה בכל הארץ וידה בכל משלה. נביטה לראות מה המה מעשיה האחרונים? הייטבו בעיני עם הארץ ואם אָן?

ידע העם במאסקווא את כל אשר פעטר עושה ברב שעשועיו, בעיניהם ראו כי יארח לחברה עם בני הנכר ועם עובדי מלאכה יתרועע, ויפתרו פחד פן יתפך להפכפך וזר, ויביטו אחרי מלכם הצעיר. אמנם בני הנוערים שמחו מאד על פעטר, כי היה נעים משחקיו עליהם ומעשי ידיהם כוננוהו. נאטאליא אמו לא נטתה און למלשיניו, האומרים כי ישחית פעטר את דרכו ויענה את כחו בעבודת פרך, יען כי ראתה אותו הולך וחזק, מְבַבְּרָה פְּתוּרָה ושומר דת. גם בעיני סאפיא לא היה רע דרך פעטר בתחלה, כי על כן הרחיקו אותו שעשועיו ממאסקווא ומדברי המלוכה, ואך זאת היא מבקשת. רק האנשים הסרים למשמעתה התאמצו להבאיש את ריחו בעיני כל ישר הולך, באמרם כל היום: הנה המלכה (סאפיא) פה בקרבנו תשא תמיד רנה ותפלה אל אֵל בשמים, ושם (פעטר ומרעיו) ינסכו בשמחה את בשרם, והיה תָּף וחליל ויין משתיהם. אפס בראות סאפיא כי גדודי השעשועים ירבו עצמה וינערו כגורי אריות, כי נבנו לפעטר אניות מלחמה ובכלי תותח יָרֵעַם נפלאות, וכי כארו רך וקטוב ישנה מיום ליום, ומשכמו ומעלה יגבה על בני גילו, ויתָרַב עֲצָבָתָה ומגורתה. אף כי ידעה להתאפק ולהבליג על נפשה, ובקנאתה ואש עברתה לענה לפעטר ולאחוזת מרעיו ותאמר: "ישחקו נא הנערים, עבדי הארוות לפנינו!" אך בקרבה שמה ארבה, ובתמהון לבב חשבה ימי נעורי פעטר, ויום לשנה נחשב לה. לבה נבא לה כי יקרב היום אשר ישבור הנער הנאור הזה את המושָׁה מעל צוארו, ועת פקודתה בוא תבוא. ומריבה גדולה התלקחה בימים ההם בין נאטאליא, אָם פעטר, וסאפיא. כי עשתה סאפיא שפטים בכל הקרובים אל נאטאליא ונתַגְדַּל עקב על אוכלי לחמה ואנשי שלומה, אשר קראו חמס על סאפיא, על כי לקחה לה קרנים לנַגֵּחַ את כל הרע בעיניה ללא צדק וללא משפט. ויהי דבר סאפיא את איש מעַגֵּל וחומֵץ שאקלָוויטיי (Шакловитый), בי מדעתו אשר מבלעדי סאפיא תהי אחריתו להברית, התמכר ככלב נאמן

לעבור עבודתה בכל נפשו ומאודו, ובכלב עז נפש לא חת מפני כל, ויהי נכון לנשוך בשניו את כל הקרב הקרב אל הרום כסאה, וכה דבר אל סאפיא: "אין טוב לך שְׁרָתִי כי אם להשמיר את נאטאליא אויבִּיךָ, ויהי מה!" — לפניו נגלו מחשבות סאפיא וחשקה לשום כתר מלכות בראשה, וימחר וַיִּקְבֹּץ מתי מספר מן הרובים ממידעיו ואוהביו, וידבר על לבם להושיט מכתב בקשה אל סאפיא לחלותה להתעטר בעטרת המלוכה. ויהי כאשר פסחו הרובים על שתי המעפים ויאמרו: "היתרצו הפאטריארך והבאָיאָרים להחליט את בקשתנו?" ויענם שאקלאָאָ וויטי: "אך הבל הפאטריארך ולא נחשב למאומה, כי אם לא יכהן זה יבוא רעהו תחתיו; והבאָיאָרים הלא לחמנו הם, כעץ רקבון כלם ולא יקומו ביום זעם", כה הרה והנה שאקלאוויטי נכלי רצח, ורגליו סהרו לשפוך דם נקי. ושם בבית הנזירים נמצא איש בינות, סופר מהיר, יודע דת, הובר שמים וחווה בכוכבים, חורו שירי תרזוים ורוף כבוד עד מאד, ושמו סילוועסטער מעדוויעדעו (Медвѣдевъ), והוא אוהב נאמן לשאקלאָוויטי, אשר הקריבו אל סאפיא, ויצלח מעדוויעדעו לקנות את לבבה, והיא גם היא האמינה בו כאשר יאמין איש ברבר אלהים, כי חוזה לה בכוכבים וַיַּד עתידותיה. אתו המתיק שקאלאָוויטי סוד והתיעץ על צפונות סאפיא ומגמת לבה. האָמנם עוד אוהב נאמן היה לסאפיא, הוא הנשיא וואסיליי גאליצין, אשר לבו היה תמים עמה באמת ונפשה קשורה בנפשו, אולם אוהבה זה היה נזר מאד בררכיו, לא שכת את נפשו ולא אבה להשליכה מנגד בגלל סאפיא; ולמרות חפצו היה גם בעוכריה, והעלה חמת פעטר והעם עליה:

"בזרוע עוז פורת אויבינו, ובידך הנטויה גֵרֶשֶׁת וכתותֶּךָ מפניך צוררי הנוצרים מאז מעולם; בַּגְּלוֹתְךָ אליהם לא האמינו בחיים, ובידיהם הרסו את בתיהם הטמאים". כה כתבה סאפיא אל גאליצין אחרי שובו ממסעו השני קרימה וידי על ראשו (1689). אולם אם סאפיא עשתה שקר בנפשה לשית בחלקות לאוהבה, הנה מלאו הטאטארים שחוק פיהם, ויאמרו איש אל רעהו: "אכן הפך גאליצין עָרַף וינס קיעווה, לבוא להִסְתַּר במְחֵלֶת בית הנזירים מפני פחד הממשלה". החשכים במאָסקווא בדאו מלבם ויעבירו קול כי שְׁמֵר החאן את גאליצין ברי זהב; ופעטר, אשר הגיד מראש כי לא ישא גאליצין ברכה בעמלו והעיד בסאפיא לבל תחדש מסע קרים, עתה כאשר נמלאו דבריו קָצַף על אחותו קָצַף גדול, ולא חפץ לראות פני גאליצין בבואו להתיצב לפניו, אף כליות רבים מלאו נקלה כאשר חלקה סאפיא מתנות כיר המלכות לגאליצין ולכל שרי הצבאות אשר נואלו וידיהם לא עשו תושיה. ובכן נוספו כל הרזגנים והמתלוננים על פעטר וייחלו למשפטי פיו ולפִעֵל כפיו. שאקלאָוויטי גם הוא בתרמית לבו הוסיף לַנְהָ מרון ולהעיר חמת סאפיא והרובים על נאטאליא וקרוביה. ועד מהרה פָּרַץ פָּרַץ רחב ונִבְעָה בין פעטר ובין אחותו לעיני כל עדת מאָסקווא; כי באחד מימי החג, כאשר נקבצו ויאתיו כל הכהנים ללכת ברגש ובהמון חוגג מהיכל תפלתם אל היכל אוספענסקי (*). ותצא סאפיא בלבוש מלכות ללכת בראש

(* את ההיכל הנכבד לרוסים הזה בנה הנשיא פאושארסקי לזכר ישועת רוסיא מיר

בלם, ויאמר אליה פעטר: „אנא אחותי שְׁבִי לך בזה, ולא תלך אתנו, כי לא מלכה אַתְּ, וכן לא יַעֲשֶׂה“, ותענהו סַפְיָא עזות: „לא! כי הלזך אלך!“ ברנע הוא עזב פעטר בחרי אף את הבהנים ואת העם וילך פרעאָבראזשענסקה, ויתמהו כל הרואים וישתוממו. לטן היום ההוא והלאה מדי בוא סַפְיָא לפרעאָבראזשענסק ספּוֹקָה גם סַפּוֹקָה גָדוֹד הרובים הנאמנים בבריתה, ורבים האמינו כי צורה היא את נפש פעטר לקחתה; ומכתבי שמנה התחלכו בעם מעבר מזה ומעבר מזה. ויהי בחמשה באוגוסט ותודיע סַפְיָא כי חפצה לעלות ולהשתחות באחד המקדשים הרחוקים ממַאָסקווא, ויהאספו הרובים והחלוץ לשלחה בדרך. אך פתאום מצאו מכתב שמנה לאמר: „בעצם היום הזה נכונים עבדי האַרוֹת, בני השעשועים, להתנפל על העיר, להרוג את איוואן ואת אחותו“. ותחדל סַפְיָא מלכת, ותצו לתרובים למלאות קניהם פִּית־השרפה. ובערוב היום סגרו שערי העיר והגיפו דלתות הקרעמל, ויציגו אנשי חיל לרב לשמור סביבות העיר. אז שלח שאקלאָוויטי מתי מספר מאוהביו, התרועים והסהירים במלאבתם, לרַגֵּל את פרעאָבראזשענסק ולארוּב שם כל הלילה; וכל העם ראו כן תמהו, כי שקר דברי המכתב, ולא נהיה מאומה מכל הכתוב בו — רק את אשר לא קוּוּ נְהִיָּתָה. שלשה מן הרובים שומרי העיר אמרו בלבבם: כי רק להתגולל על פעטר ולהאבירו עשתה סַפְיָא את כל מעשיה, וגם ידעו כי שלח שאקלאָוויטי את אנשיו פרעאָבראזשענסקי, וייראו פן יִסְפָּה פעטר בחרב אויביו עד אור הבקר, והם מחשים ומצאם עון, ויעזבו את משמרתם ויבואו בקֶּחַבא פרעאָבראזשענסקה ויגידו באזני הנשיא באָרִיס גאליצין, ידיד פעטר — כי שאקלאָוויטי וכל הנלוים עליו הֵגֵם נכונים לשרוף את פרעאָבראזשענסק באש, ובהמהומה ודַרְעֵשׁ יִהְיֶה את פעטר על אמו ועל רעיתו. חיש קל העיר גאליצין את פעטר משנתו, וכשמעו את כל אלה, נִיַּמְר ממשכבו, והוא לבוש רק את פָּתְנָתו האחת ורגליו יִחְפֹּז, וירץ אל האַרוֹה ויקח סוס אביר וירכב עליו ויִמְלֵט. אחריו מהרו עבדיו נושאי בגדיו ומנעליו, ואחריהם נהרו במרכבותיהן נאטאליא ואוודאָמיא, אשר הרה רלה ללת בלילה ההוא, ונערי הצבאות עם כל כלי התותח והכבודה הלכו אחרונים, ובעוד רגעים אחרים יצא מפרעאָבראזשענסק כל הדרה, ויהי גלמוד מאין יושב. ומרגלי שאקלאָוויטי ראו מתוך האפלה ומרחוק את כל אלה ולא ידעו פשר דבר, וישוּבו ויגידו לטולחם: „ראה ראינו את הקיסר פעטר עוזב את פרעאָבראזשענסק רוכב על סוס קל, ערום ויחף, ולא ידענו אנה פניו מועדות“, אז נִתְקַן מִזְמוֹת שאקלאָוויטי, תעו מורשי לבבו ורבה המהומה בעיר. ופעטר בא על סוסו אל בית הנזירים „טרַאָאיצא-סערגיעווסקיו“ לְהִשָּׁבֵב בו, שמה באו כל יוצאי פרעאָבראזשענסק, ועד ארגיעה נהפך בית הנזירים לחומה בצורה, כאשר היה בימי המהומה והמבוכה, בימי הפולאנים והכוזבים.

רבים מאוהבי סַפְיָא, אשר בלשונם זָבֻבוּ לה, עזובה עתה, וילכו אל פעטר אֶהוּב נפשם. מסַרַאָאיצא שלח פעטר צוֹ לשרי הרובים לבוא לעמוד לפניו

עם אחדים מגרודיהם, ותתחלהל סאָפֿיא ותקרא: „האיש אשר יזיד לעלות טראָ-
איצה אחת דתו להמית!“ . אולם פחד פעטר נפל על השרים ולא שמעו לקול
סאָפֿיא . המונים המונים נשאו רגליהם ויעלו ממאָסקווא לפרעאָבראזשענסק .
וכראות סאָפֿיא כי נוחלה אבדה תקותה, ותרפינה ידיה, ותשלח מנכבדי הבאָיארים
לבקש את פעטר לשוב מאָסקוואה ולעשות לה שלום . אך פעטר לא הקשיב
לקול תתנניהם, ויש מן המלאכים אשר לא יספו לשוב לסאָפֿיא, וכן עשה גם
הפאטריארך . ותתבונן סאָפֿיא כי לפעטר הכח והגבורה ואין עמו להתיצב,
ותָרַם פעמיה ללכת בכבודה ובעצמה טראָאיצה, לַעֲנוֹת מפניו ולבקש חנינה . ויהי
בהיותה בדרך, ויפגשנה רץ נְשָׁלוֹחַ מאת פעטר ויגיד לה: „כה אמר אחיך פעטר:
שובי מאָסקוואה, ואם אָנֹכִי אחריתך מרה“ . אז ידעה סאָפֿיא, כי כלתה אליה הרעה
ופתע תִּשְׁבֵּר ואין מרפא . ויהי ממחרת, בראשון לחדש סענטיאבר חג ראש
השנה להרוסים בימים ההם (*), ויתקבצו כל יושבי מאָסקווא מקמן ועד גדול,
אל רחוב העיר לראות בהתקדש חג, ולפתע פתאם נגלתה סאָפֿיא ביניהם, ותשא
קולה ותאמר: „שמעו עמי ואדברה! אנשי בליעל ושמי כזב עוררו מדנים ביני
ובין אחי; העבירו שָׁמַע שוא ודָפְרוּ הוות כי אבקש את נפשו לספותה — אולם
דעו לכם כי אך שקר הם אומרים ועמל שפתיהם תדברנה — אל נא תסגירו אנשי
אמת בידי אחי, פן יחזקו מוסריהם ויענו באחיהם שקר, תשעה מהם ילשינו
תשע מאות, ועם ה' יפול לפי הרב אחי כעמיר מאחרי הקוצר — אתם ראיתם
ונפשכם יודעת מאד כי זה שמונה שנים משלתי בארץ . בעת רעה ומהומה
החליתי ובשלום כבוד ותפארת את מלכי הנוצרים האדירים כליתי, ואת צוררי
אמונתנו ומכחשי אלוה (המאטארים) הכיתי והחרמתי — הן תמיד משכתי לכם
חסד וצדקה, ועתה עוד אוסיף כהנה וכהנה!“ . כה הרבתה סאָפֿיא להטיף
מִדְבָרֹתיה בהִשְׁפֵּל בלשון למודים, ותבטח בלבבה כי אחרי כל אלה, כל שומעיה יתנו
עדיהם ויצדיקוה, יתנו ידיהם ויעזרוה, ועל כן צותה לשאקלאָוויטי לערוך מכתבים
גלויים; ונשלוח בכל מדינות רוסיא לקרוא לכל עם הארץ, להיות לשופטים
ולמוכיחים בינה ובין אחיה .

אמנם קדש קרשים הוא להרוסים מלכם משיחם, רק הוא חייהם, ארך
ימיהם ומשאת נפשם מני דור ודור, על כן לא יערב לבבם למרות רצונו ולתת
צדק לפעלי סאָפֿיא אויבתו בנפש, לו גם עשתה טוב בעמיה שבעים ושבעה;
ובכן אך לשוא שחתה אמריה הנעימים ולתהו והבל כלתה כחה, כי נשארה עזובה
באין עוזר ותומך . בני הנכר מכפר האשכנזים קמו כאיש אחד ויבואו לפעטר
טראָאיצה . וואסילי גאליצין חלף הלך לו לשבת בכפר נחלתו . מעדוועדעו
ברח ארצה ליטא; ויאָהאן לא תֹזֵק בידי סאָפֿיא, וגם שאקלאָוויטי כבר אמר להִפְלֵט,
אך בעודנו עושה כה וכה, ומלאך בא מאת פעטר להביאו אליו . הרובים אוהבי
שאקלאָוויטי לפנים, אסרוהו בכבלי ברזל ויביאוהו טראָאיצה אותו ואת מתי סודו .
אז נהפך בית הנזירים מחומה בצורה לבית המשפט; כי הושיב פעטר שופטים

(*) כדבר האמור בפרס נ"ג § 4 .

להביא בפלילים את כל הפושעים בו, ויַעֲנִים ביסורים ויתנו תורה. שאקלָאווימי ושנים ממודעיו הומתו בחרב, ושלשה הפו בשומים ובעקרבים. את זואסילי גאליצין ושני בניו אתו שלחו לפוסטָאזערסק, על אשר התרפה במלאכתו במסעו קרימה וחלל כבוד רוסיא. מעדווייעדעוו הבורח נתפש בכף וימת כפוחו וכמכחש באלהים. ויצו פעטר לבל יוסיפו לחקור ולררוש אחרי מחשבות סאָפֵיא, מזמותיה ועלילותיה, למען לא תהיה לבז ולדראון, ועל פי שני האחים המלכים שֶלחה אל בית הניירות (Новодвви́й мон.) ולא יצאה ממנו עד יום מותה. ויהי ימי שֶבֶת פעטר בטרָאָיצה כחמשה וארבעים יום. ויהי ככלותו לשפוט את הנאשמים ולפנות אויביו, שב מאַסקוואה לשבת על כסא מלכותו, והוא בן שבע עשרה שנה, וכל העם הודו והללו לה, אשר שם נפש מלכם בחיים ולא נתן למוט רגלו, וגם פעטר ברך את האלהים אשר לא הסיר חסדו מאתו, כי בושו כי חפרו מבקשי רעתו, והממלכה נכונה בידו.

פרק נב מפעלות פעטר מימי מפלת סאפיא עד נסעו חוצה לארץ (1689—1697).

§ 1 פעטר שעה אל שעשועיו. אחרי אשר הוסרה סאָפֵיא מגבירה, היה פעטר השליט האחד, וכל טוב הארץ אך בידו לבד. אף כי בכל פקודות הממשלה פקדו גם את שם אחיו יאָהאן בקרם, ובבואו לראות בימי פועד ועצרה את פני ההמון החוגג, היה לבוש בגדי מלכות, בהיכלו פֶלוֹ אומר כבוד ותרועת מלך בו, בכל זאת כמאז כן עתה לא ידע בין ימינו לשמאלו בדברי המלכה. אכן גם פעטר בראשית ימי ממלכתו לא הפליא לעשות ענינים גדולים ונכבדים לא בפנים ארצו ולא מחוצה לה, יען כי לא נמצאו בין רבי שריו הקרובים אליו אנשים מאד נעלים בידיעת העתים והמדינות, אשר ידם תכון עם מלכם וזרועם תאמצנו. בחמשת השנים הראשונות פֶלָה פעטר את מלאכת חנוכו ולמודיו ככל אשר החלם לעשות: באַגֶת נפשו שאף רוח הדרור, שעה אל גרודי שעשועיו, ובאוננו עבד את אניותיו. בימים ההם ישב לו בהיכלו בפרעָאבראזשענסק הגה בספרים, השתעה עם אנשי דעת ויאסוף מלוא חפניו חדשות ונצורות, למהר להוציאן לפעלת אדם, ויכלול את תפארת מערכות גרודיו עודרי מלחמה בשלום, וימלאום צעירים כלבבו; כי פעטר תָכֵן את נפשו והתעתד לימים יוצרו, ויבקש וימצא לו גם אנשי רוח, אשר העלם בחסדו על גפי מרומי הכבוד, והם היו בעזריו תמיד. לא עָשָׂם פעטר פדות בין בני מרום עם הארץ ובין בני דלת העם, במערכות גרודיו עשיר ורש נפגשו, נקלה ונכבד נשתוו, בבית לעפֶאָרט ירידו ראה עלם גֶבֶה קומה ויפה תאר, וייטב בעיניו. לעפֶאָרט אסף אל ביתו את הנער המשלח והנעזב הזה, והוא עומד ברחוב העיר למכור עגות ממלאות, וישַמַּח את לב המון העוברים במליצה חידות לו ובשכל מליו. ויבקש פעטר את לעפֶאָרט ויתן לו את העלם למנחה, ויכתבהו פעטר בספר צבאותיו. ומה שם העלם מה שם אביו כי תִדַע? הנה הוא הנשיא אלכסנדר דאנילָאוויטש מענשיקאוו!, ויהי היום ויתהלך פעטר לשות במאָסקווא, וישא עיניו וירא באחת החניות נער

משרת חרוץ ומהיר במלאכתו, ויקח עמו דברים, וידע כי ישמע הנער שפלות זרות, ככל אשר למד מפי אביו, המתרגם בבית הפקודות למלאכי חוץ לארץ, ויקחהו פעטר ויתן לו משרה בבתי הממשלה, ובאחרית הימים היה לו ליועץ (מיניסטער), ונודע בשם: הבארץן פעטר פאוולאָוויטש שאַפֿיראָוו! כי בימי שְׁבֵת פעטר בפרעאָבראושענסק השכיל לפנות ערף אל הַדָּר היחש, ויכלכל ערך כל איש רק על פי פעלו. כאחר מאנשי החיל החל גם הוא את עבודת הצבא, וישמרנה לעשות ככל משפטיה וחקותיה. כל היום ישב בקרב המחנה ובאהלי הגדודים; ביריו העלה לפירי אש נגהות (פֿייערווערקע), ובשום שכל ותבונת כפים האיר גלגלי אור יקרות, מאזרי זיקות בצבע רקמטים. כי אותם אהב פעטר מאד מאד, ויהי בפיו למלה: „מה מני יהלוך אם אָזיל מעט שקלי זהב מכיסי בגלל כדורי הלהב ושביבי אש מתלקחת, הלא בעבור זה הסכן יסכיני עמי אל הקולות ואל הלפידים ביום קרב ולחם“. רק במסֶבֶת רואי פניו שבת פעטר וַיִּנְפֵּשׁ מעמלו, וישבע אתם נחת במשתה ושמה; ולמען לא יתנשאו איש על רעהו קרא פעטר לְכֵלֶם שמות חדשים, ככל העולה על רוחו. את זאָמְטָוו מורו לפנים, קרא בשם „הפאפא“ (פאבסט), את ראָמאָדאנאָווסקי—„הנשיא הקיסר“ את בוטורלין—„מלך פולין“, את האפרתי סטרעשנעוו—„האב הקרוש“ (היוליגער פֿאַטער), ועוד רבים כאלה. ואת שמו קרא „פעטר מיכאילאָוו“ או „פעטר באס“ (בונה אניות). ומלבד איש סודו לעִפְאָרט היו בין מיודעיו הקרובים אליו איש חיל חכם לב ונבון דבר, ושמו גאָרדאָן משאָטלאַנדיא, אשר עבד עבודתו ברוסיא כבר בימי אלעקסעי מיכאילאָוויטש. ויהי כאשר לא הרהיבו הבאָיאָרים עוֹ בנפשם להוכיח את פעטר ולשחרו מוסר, על כי הלוך ילך בעצת בני הנכר ובאשורם אחזה רגלו, וידברו באזני נאטאליא אמו לאמר: „הן המלך יכלה כחו וישחית אונו בעבודת פרך וביגיע כפים, ואתָּ מַחֲשֶׁה? ופעטר ענה ואמר לאמו: „ידעתי גם ידעתי, כי לו בְּלִיתִי עתי והוגעתי נפשי בצִיד חיה ועוף, לא כִּהֵּה בי איש, ומסר כלמתי לא שמעתי, ומדוע זה אפוא ירשיעוני הפעם? למה זה ישיחו בי ויעמיקו יְדָבְרוֹ ברע, אם אֶלְפִיד יָדִי לקרב ואצבעות מרעי למלחמה? הלא הם הדברים אשר עשו כל מלכי ארץ מְנִי עולם וחיו בהם; הזקו את עמודי הממשלה לבל ירופפו והרימו קרן עמם ותפארת עומו. אמנם הַתְּעַנְנָה יָרָה וַיִּבְלֶה את האדם מנפש עד בשר, יִתֵּר הרבה מכל עמל ותלאה“. כזאת ענה פעטר גם להפאטריארך אשר מֵלֵא פִּיו תוכחות. כי הנה פעטר התאמץ בימים ההם לעשות סדרים חדשים וחקים נכוחים בצבא חילו, כעצת לעִפְאָרט הטובה עליו; ויעש פיחהשרפה וכל כלי נשק למיניהם, ויבן כמו רמים בתי מלאכת הנשק, ויחזק בידי העובדים בהם באמונה ובהשכל, ויסע לטולא העיר לשום עינו על בתי מלאכת הנשק, אשר נוסדו שמה מימים כבירים. ושם נמצא איש עני ומסכן, חרש חכם ונשוא פנים, וַיִּקְרַב לפעטר ממלאכת ידיו קְנֵה־רובה טוב מאד למנחה, ויקבלנה פעטר בתשואות חן, ויבוא אל אהל הַתְּרֵשׁ הדל, וַיִּשְׁתֶּה אתו כוס יין ושכר, ויתן לו בְּשָׂרָה נחלת שדה ועבדים. והאיש הוסיף להפליא לעשות בעבודתו, ויעש כְּלֵי מלחמה לכל הצבא ויגרל ויעשר, ויהי כאשר מצאו בסיביר

את מְכַרֵי הכסף ומְכַמְנֵי הזהב, ויתנם פעמר לו לאחוזת עולם. ושם האיש ניקיטא דעמידאָו, הלא הוא אָבִי ראש משפחת דעמידאָו (Демидовъ), אשר כל בניה רַבֵּי אתצרות וקציני עם, וכלם הרבו לעשות טוב וחסד בעמם. ככה אהב פעמר את מיללער האשכנזי, אשר בנה לו בית חרשת הברזל על נהר איסעט (על יד באַראָווסק), ויבוא פעמים רבות לשבת בביתו, לראות את מלאכתו, ולאכול אתו לחם; ובשבתו אתו כירח ימים ידיו פעלו בפחם מטילי ברזל, וַיִּצְרַם במקבות וַיִּפְעְלֵם בזרוע כחו, וַיַּעֲשֶׂם לשבטים (Пруды), וידרוש מאת מיללער לתת לו שכרו, וימחר להביא אל חרש הברזל נושא־הבתר מלא חפניו שקלי זהב, ולא קָבַל, וישאל פעמר וירע כי אלמין אחד לפוד שְׁלוֹמֵת הפועל, ויקח מירי מיללער בעליו שמונה עשר אלמין, וילך לו. אך יתר מעל כל העבודות האלה וכאלה הגדיל פעמר לעשות במבנה האניות; וגם בחלונות הַלֵּי אנוש וגורא מאד לא חדל מלדאוג להן, כי הן הִנֵּה היו כל ישעו וכל חפץ בימים ההם. „למה לך אניות שיט, אם אין לך ימים?” שאלהו גַאָרְדָאָן השאָמְלָאנְדִי. „לו תהיינה אניות בידי, או אבקש לי ימים ואמצא” ענהו פעמר. אל ירכתי צפון נשא האדם הגדול הזה את עיניו, ומשם חפר לו חף ימים!

§ 2 מסעי ים הלבן. ארכאנגעל היה בעת ההיא החף האחד ברוסיא לסחור בו את ארצות אירופא. ובשכבר הימים, בימי מלכות יאָהאָן הרביעי סחרו שם הרוסים מסחר רב ועצום עם ההאָלָאנְדִים, ההאמבורגים והאנגלים. אולם המסחר הזה הביא די תועלת לבני הנכר ולא להרוסים. בשנם כי בגליל ארכאנגעל מְעַטּו היושבים, ארצו מלחה וארמת כבול לו, רחוק הוא מן הנפות היפות והטובות אשר ברוסיא ובאירופא ומוג אוירו עז וכבד מנשוא. הקור גדול מאד ושכבת הקרח הנורא תספון את הים הלבן שמונה ירחים תמימים, ותחסום בעד האניות לבלתי קרוב אל הפו. בכל זאת גמר פעמר אָמַר לנסוע שמה וַיִּפְצַר באמו, באמרו אליה כי נָדַר נָדַר בְּחַלּוֹ פְּחֵלּוֹתוֹ, אם יקימהו ויחלימהו ה' יעלה להשתחוות בבית מקלט הנזירים סאָלָאָוּעֶצְקִי אשר בקרבת ארכאנגעל. וכה אמר פעמר עם הספר: „שנות מספר מְלֵאֲתִי חֶשְׁקִי בשוטמי עם אניותי על יאור פערעיאָסלאווסקי, אַחַר התבוננתי כי קצר לי המצר מִהַשְׁמָרֵעַ, ואפן אל יאור קובענסקי, ויהי לי מימו מי ברכים — על כן נמלך עלי לבי לראות בעיני מי אפסים, מי ים גדול ורחב ידיים — ואתחנן אל אמי בעת ההיא פעמים רבות לאמר: אעברה נא ארכאנגעלה ואראה את החף ההוא ואת ים הלבן, ולא שמעה אלו, ותמאן לתתי להלוך; לבה הגה אימה פן יקרני אסון כי רחק ממני הדרך; אך בראותה כי כלתה נפשי ובשרי ללכת, נדרשה לשאלתי ותשא פני לדבר הזה, למרות רצונה”. בחדש יולי (בשנת 1693) בא פעמר עם מסבת מרעיו מְאַת איש במספר, ארכאנגעלה, וישכון כבוד בהיכל הקטן אשר בנו לו על איי־משה. שם התענג פעמר על החזון הגדול והנאדר בתפארה. עיניו לא שבעו לראות את הים בהדר גאונו, ואזניו לא נמלאו משמוע את שיה רַבֵּי החובלים; לרגעים בחן שם את האניות והתבונן אל כל מלאכתן. שמה היה לבוש בגדי המלחים ההאָלָאנְדִים, ויתרועע עמהם, וישב אִתָּם שְׁבֵת אחים,

וישאל את פיהם איך יעברו ארחת ימים ואיים רחוקים. ויעש לו אניה קטנה ויקראנה בשם „פעטר הקדוש“. ובפעם הראשונה התנוסס גם רוסיא בשלל צבעיו (אָרום, תכלת, לבן) על משברי ים הלבן, כי שלש מונים עבר פעטר את הים הזה עד קצה שפתו, לפאת צפונה. פעטר הכין את לבבו לחקור ולדרוש הליכות עמו, וישבי גליל ארְכָאנגֶעל, מלאכתם, בניניהם מסעיהם על הנהרות, משלח כפיהם והגיוני רוחם: שם ראו את בני הנכר כתר אנשי המעלה, ולא השבום עוד פְּשָׁכְתֵי אלהים ובוזי דת. ויבוא פעטר שמה אל היכל התפלה וישָׁמַע את מנגינתו בין להקת המשוררים ויקרא בספר תורתם בתוך קהל ועדה; וישָׁב פעטר בארְכָאנגֶעל עד הבציר. ובטרם ישוב מאַסקוואה צוה את הוואַיעוואָרדא אפראקסין לעמוס אניה אחת בתבואות ארץ רוסיא, ולשלחה להאַללאנד, ולקנות באמשטרדם אניה-מלחמה. ויעש פעטר משתה גדול בשובו אל העיר הבירה, ומחזה חדש ראו אז הרוסים, כי באו גם נשי בני הנכר ובנותיהן אל המשתה ויחולו במחולות, וגם המלכה יעוודקאיה נאלצה לבוא במחול מִשְׁחֻקָת, על אַפְּהָ ועל חמתה; כי התאמץ פעטר לנטוע מעט מעט שתילי מנהגי אירופא בארצו, וגם מקרי הזמן היו בעוזרו כי מתו זה אחר זה האנשים הנכבדים, שומרי משמרת המנהגים הנושנים, אשר יכלו להיות לִפְגַּע לו. גם איש חסדו וּמְגַנֵּז הפאטריארך יאַאָקִים (יהויקים) נאסף אל עמו. ואף כי בספר צואתו יחנן את פני פעטר לשלח מארצו את בני הנכר, לבל ישתררו על מערכות חיל הרוסים, יען כי אין אלהים כל מומותיהם וקללתו רובצת עליהם, ופעטר נעתר להקים תחתיו את אדריאן, המיטראָפּאָליט הקאזאני, אשר האמין באמונה שלמה, כי כל הנוגע בשער זְקֵנוּ הַפֶּתַח הַפֶּתַח נפשו מקרב עמיה, בכל אלה היה קול אָבִיר המהנים הוזה כקול קורא במדבר—כי פעטר היה אז כבן עשרים שנה, וכל דבריו היו דבר מלך שלמון, וכבר חתם את שמו רומאית: (Piter או Petrus), ואל תלוונת רעיתו, המחזקת בנושנות עד בלי די, לא שעה ולא שם על לב.

ויהי לתקופת השנה (שנת 1694), בחדש האביב הוסיף פעטר ללכת ארְכָאנגֶעל. ובבואו שמה ירד הוא ואוחזת מרעיו באני שיט לעבור את ים הלבן כפעם בפעם, אך פתאם קמה רוח סערה ותרוםם גליו, ופיהם פערו לבלוע את האניה וכל אשר בה, ויראו האנשים כי עָרוֹם שאול נגדם וצפויים הם אל ירכתי אברון, וייראו יראה גדולה וּמַפְהֵלָה יייהם, ויבכו במר נפשם, וישקו איש לרעהו בטרם ירדו חיים שאולה. רק פעטר לבדו לא שָׁעַר שער ולא נפל רוחו, כי כמו שֵׁשׁ בָּחֹבו ללחום את איתני תבל, את המים האדירים בַּעֲפָם. בעמל רב חתרו הנוסעים ויבואו אל היבשה, וימהרו לבית התפלה להורות לה' חסדו ולספר מעשיו ברנה. והנה בעוד פעטר יושב בארְכָאנגֶעל ומצפה בבליון עינים על בוא אניתו הגדולה אשר צוה לקנות בגללו באמשטרדם, למד חכמת חובלי הים מִתְּחֵל עד בְּלָה, כאשר למד לשמור ולעשות גם מלאכת חיל היבשה (*).

(* פעטר בחר לו לכמורה את אחד מחובלי הים, איש האללאנדריא ושמו ווילעמסאן. האיש הזה האמין למבראשונה כי אך צחוק יעשה לו הקיסר בבקשו אותו להורותו מלאכתו, ויענהו גם הוא בשחוק: גם באמת ובתמים השקָה נשָׁךְ להיות כאחד מאתנו, החל נא מעשך בעבודת הנער

בחדש אוגוסט באה האניה, וישמח עליה פעטר כעל מוצא שלל רב. וילמוד לדעת כל בניניה וכליה ואיך לנהגנה על מים רבים. ובטרם הרים פעמיו למאסקווא עשה משתה ושמחה על אניתו, אשר עמדה בלב הים. ויהי כטוב לב הקרואים ביין, ויאמר אליהם פעטר: השבעו לי אחי כיום, כי ככל אשר תראו ממני כן תעשו, ויִשָּׁבְעוּ לוֹ. ופעטר, אשר ידע לשחות כדגה, קפץ פתאם אל תוך הים ויפרוש ידיו לשחות, והקרואים כלם שמרו מוצא שפתיהם וירדו אחריו בבגדי החמדות אשר לבשו, ותהי לנס! בשמחת לב ונפש ספרו חובלי הים בארצותיהם את כל הנוראות והנפלאות, אשר עשה בקרבם הקיסר הרוסי, צעיר הימים! בירח סענטיאבר שב פעטר מאסקוואה, ויערוך מערכות הלילו על שפת נהר מאסקווא, על יד הכפר קאזושוואו (Казушовъ), ויבן שם מבצר גדול ורחב ידים, ויאסוף אנשי צבא מן הערים לבוא להשגב בו ולצור עליו, ועליהם נלוו גדודי השעשועים, גדודי אשכנז, גדודי הרובים וכאלה—ויהיו הנלהמים: „הנשיא הקיסר” ראמאדא דאנאווסקי, את בוטורלין, „מלך פולין”. ופעטר עבר בצבא בחר קאפיטאן בגדוד קולעי כדורי אש וגפרית (Вомбардирская рота). מלחמת שעשועים זאת נערכה לכל משפטי הקרב וחקי הכסוסי המלחמה, אף כי לא שפכו הלוחמים דמי אדם ולא הרבו הלליהם, כי חניתותיהם היו מעץ וכדוריהם מעשה גליונות. ותעל יד הנשיא הקיסר על מלך פולין, והמצודה נלכדה בסופה ובשערה. ויצו פעטר לכתוב בספר את כל דברי „מלחמת קאזושוואו” להיות לזכרון לדור אחרון, בספור שחזק והתולים ובלשון מדברת גדולות, כתבנית שירי האָמֶער, המספרים פרשת „מלחמת טרויא”, הגדולה והמהללה מדור דור.

כה כלה פעטר את חמשת השנים הראשונות למלכו. רבת למד ידיו לעבוד ושכמו נטה למשא ולסבל, התבונן לדעת את החובות הגדולים הרובצים על כל מלך לארץ גדולה, כמהו. בכל תהלוכותיו שם לאל את מנהג מלכי רוסיא לפניו: לשבת ספונים ושמונים בחדרי משכיתם, ולא יראו החוצה לבוא בקרב עמם במושבותיהם למדינותיהם, כי בכל המקום אשר שכן פעטר בעברו למסעיו למד לדעת צרכי העם מוצאיו ומבואיו. אולם כבר בא המועד להפוך את השעשועים לגבורות רעם והזיו קולות! פעטר התבונן מאד כי לא יצלח ארכאנגעל להיות העיר הראשה למסחר הרוסי, כי כל הארץ סביביו שכולה וגלמודה, מלחה ושוממה, ויפב עיניו מירכי הצפון וישאן אל קצוי ארצו מעבר השני—אל פאתי ירכתי תימן—שם ישתרעו הים השחור והאזאוו, אשר יגית את הראָן אל פיו, וכל הגלילות הנשענים אל הראָן כלם נושאים יבול למכביר, כלם פִּירֵי יושבים וטובים מאד לחפץ המסחר. הן אמנם הַיָּמִים האלה היו בידי מלך עריץ ועוזו,

הצוויבכער (משרת חדרי האניה), אחר תהיה לשומר החדרים ואחר לאמן. ויאמר פעטר: ומה אפוא עבודת הצוויבכער? ויען וויללעמסאן: הא לך קנה מקשרתי למלאותו עלי טאבאק, וקח את הצלוחית ורוץ מהר להביא הלום יין שרף; כי על האדם לשרת לאחרים בטרם ישכיל ויבין לפקוד ולצוות עליהם!. הדבר ערדנו כפיו, ופעטר רץ וימלא פקודתו: „עתה עלה נא על ראש התרן! הוסיף ווילעמסאן. ומה פחד רחב לבבו לראות כי כיצלי סלע עלה פעטר כמו רגע עד מרום קץ התרן! אז דרוש דרש פעטר מאת מורו זה להוסיף ללמדו מלאכתו עד תמה. ויגיע עד מעלת אפיצער בעבודת הים:

בידי מלך טורציה, ונחוז היה להוציא את החרב מתערה ולהורישו, ולהרום ביד חזקה ובזרוע נמזיה את המבצרים הרמים והגשאים, אשר על מבואות ים־אזאוו— אך פעטר לא נתת מפני הרעיון הזה, וכל מעצור לא היה לרוחו, כי כנשר ארך האבר וגדל הכנפים ירקיע לנגבתי שחקים, אל כל ארבע רוחות השמים יפרוש כנפיו ותקופתו על קצותם, ומגבה אין־קץ יחפור אכל, יביט ויראה, וכמו הגה ישפיל רדת, ויאחו טרף ויפליט ואין מציל; כן רוח האדם הגדול, אביור הנפש ובקיר הלב, במרום יטריא, סובב הולך הוא מלוא לחב ארץ רבה, באותו, יתור לו שן מלע ומצודה, שמה ישכון ויתלונן, שמה יחשוף זרוע עזו להפיל רבבות משנאו ולהוריד לארץ נצחם.

§ 3 מסעי ים אזאוו. הנה בשנת 1686 כרתה רוסיא ברית עם פולין לאיב את טורציה ולצרו את המאמרים. ויען בי שני מסעי גאליצין לא הצליחו, וגם מלך פולין לא שלח עזרתו כאשר הבטיח, חרה אף השרים והרוזנים על פולין ועל הברית אשר כרתה אתה; ופעטר אמנם האריך את ימי הברית כי כלה ונחרצה היתה מאתו לקרוע מאת אזאוו מטורציה ולתקוע שמה את יתרו— ובשנת 1675 הוציא דבר מלכות כי יקריש מלחמה על קרים, ואת שם אזאוו לא זכר, כי אמר פעטר לכסות מנמת לבו במשאון, למען לא תדע טורציה לתורה, ולכן בנסוע צבאות רוסיא לפאת דרום אוקריינא, הלוך ונסוע אל שפלת הרניעפר תחת יד בארים שערעמעטעוו ומאזעפא, בעת ההיא יצאו כשלשים אלף איש בחור וטוב ללכת אל ארץ קאזאקי הרצן, הנשענה אז לגבול טורציה, ואלפי רפסודות עמוסות צדה, כלי תותח ומחי קבל וכל כלי נשק. בראשית ימי יולי סמך פעטר וחילו אל אזאוו וישימו עליה מצור. בתחלה עשו חיל ועזו, אך באשמת שלשה השלישים: לעפאָרט, גאָרדאָן וגאָלאָווין, אשר נחפזו להתנפל עליהם ולהשתער על הטורקים במרם יבוא המועד הנכון, ובדבר אשר רבו ביניהם ולא התחברו שלשתם כאיש אחד בהלחמם, הבשילו כחם והשחיתו פעלם. גם האינזשינערים בחפרם בתחתיות המצודות לערער את החומות עד היסוד על ידי פיתח־השרפה, לא עשו ברעת ובהשכל, ובפרוץ הפיח פרצים הרבה הללי הרוסים הצרים מחללי הטורקים הנצורים; הבאים במצור מצאו עזרה ועז מאת ממשלתם בדרך הים, מקום אשר יד הרוסים לא חלתה בו ולא הגיעה עָדו; ועד מהרה החל הנגף והדבר בין הרוסים וימי הגשמים קרבו לבוא. וירא פעטר כי לא תהיה תפארתו על דרך אזאוו בפעם הזאת, ויגמור אפר לשוב בדרך אשר בא בו, ויעש כן.

הרוח הכביר אשר אָצַל ה' לאנשי השם בדברי הימים לגדולי העליליה ורבי הפעלים, יגלה ויראה לעין הארץ עת יתיצב שמן ופגע רע על דרכם, וידיהם לא תעשינה תושיה פעמים מספר; הם לא יתמו, לא יפול לבבם ולא יאמרו נואש, כי אם יתעודרו, יתאושו, יחליפו משנה כח ותילים ויגברו לפלם להם נתיבות קרימה ברעם ורעש ובטוראים גדולים; לא יתנו שנת לעינים ולעפעפיהם תנומה עד עשותם ועד הקימם מחשבות לבם. גם רוח פעטר לא נבקה בקרבו, בעיניו ראה וישר נוכח כי ברבות שרי המלחמה רבו הפרעות, ובאפס מבין אחד יודע כן תאריך הרעה; וכאשר יאמר משל הרוסי: „אם שבע אומנות נכוננו ליונק

שדים, או יהי הילד סתום עינים!" , ואין טוב כי אם להפקיד את כל דברי המלחמה ביד איש אחד. לארץ אשכנז שלח פעטר לקרוא משם אינושינערים מלמדי בינה ויודעי מצור עד להפליא, גם ידע מאד כי לא ילכוד את אוֹאוּ בלתי אם יסגור את דרך הים העולה אל הדָאָן, למען לא תמצא יד המורקים לעזור לאחיהם הנצורים לכל מחסורם. ובמה אפוא ימלא מְשָׁאֵלָת לבו זאת? הלא בבנותו לו צי אדיר! ובכן יצא דבר מעם פעטר לבנות צי אדיר במשך ימי הבציר והחרף להיות נכון לתקופת השנה. את העיר וּוּאָרְאָנְעוּש בחר לו פעטר למבנה אניות, כי על כל סביבותיה התנשאו אלוני חסן ביערים עֲבָתִים, אשר לא עָדָה עליהם אדם מיום הַפְּרָאָם, ומשנים קדמוניות בנו שם אניות שיט וישלחו בהן מזון וצדה על פני הדָאָן לחיל הַרְנִי. ויצו פעטר להכין שמה שלשים אניות קטנות (галеры); ויען כי למצער היו בוני האניות בוּוּאָרְאָנְעוּש, ולא עצרו כה להחיש מעשה האניות כחפצו, על כן שלח אל אפראקסין ארְכָאנגֵלֵה לאמר: "מין הערר גובערנאָר ארְכָאנגֵל! בסוד אדוני הנענעראלים צָנָה עלי לבנות שלשים אניות בגלל מלחמת אוֹאוּ הקרובה לבוא, על כן הואל נא ושלח לי הלום את כל חרשי העצים, בוני האניות אשר בגלילותיך". בוּוּאָרְאָנְעוּש הבינו עצים, ברזל וכל הדרוש לָאָנוּת, והעבודה הלכה הלוך וגדול לבקרים, ובמֶאָסְקוּא עָתָד פעטר גרוד אנשי חיל בסדרים יקרים ונפלאים, ויקרא שמו "רענימענט", ויקם לשר כל חיל היבשה את הבּוּאָיָאָרִין אלעקסעי שעאין (Шехты), ולשר הים הקים את בחירו לעֶפְאָרְט. בחרף בשנת (1696) סת אחי פעטר הבכור, הקיסר יָאָהָאן, ויעזוב אחריו שלש בנות: יעקאמֶרִינָא, אננָא ופראסקָוויָא, אשר ילדה לו אשתו ממשפחת סאלטיקָאוּ, ויהי פעטר מושל יחיד לברו על כל הארץ. אך בטרם עבר הסתו, בעוד פעטר חולה וחָלֵשׁ, סהר ויבוא וּוּאָרְאָנְעוּשָה, וימלא ידו בגרון ובמחונה, ובשארית כחו עבד את עבודת האניות, ולסמרעשנעו אהובו כתב: "הנה אנחנו פה, כמצות ה' לאבי אבותינו לאדם הראשון, נאכל את לחמנו בזעת אפיים". בחדש אפריל שָׁלְמָה מלאכת שלשים האניות, ותהיינה יחד לצי אדיר, ויורידוהו המימה ללכת לצור על מצודות אוֹאוּ. וכאשר יעץ מראש הקאפיטאן פעטר מיכאילָאוּ כן היתה: כי צבאות הצי הרוסי לכדו את מבואות הים על פיות הדָאָן, וכאשר נסו אניות טורציא לקרבה אל המצודות ולא יכולו, וּתְמַסּוּנָה אחר; שתיים מהן נתקעו בחול, וישרפן פעטר באש, ותגבר ידו טדי התגרה מלחמה עם אניות טורציא על הים, וירדפן באף ובקצף, ויחרימן ויבוז את שללן; ועל מצודות אוֹאוּ שמו מצור נורא מאד. שבועות אחרים פערו כלי התותח כשאול פיהם, וימטירו רבבות כדורי בלע, ויריקו מכול אש מתלקחת על חומות המצודות מלמעלה; האינושינערים ענו בסתר רעם על ידי המוקשים אשר ממנו מלכמה, חיל היבשה השתער בשצף קצף מפנים וחיל הים מאחור. כה הרגיוו את חומות המצודות ויקרקרו קירותיהן על ארבעת רבעיהן. ויהי היום לפעטר לנצור מצורה, ולירות זקים חצים ומות, והלילה למשמר, לשמור צעדי אניות טורציא ולהתחקות על שרשיהן. ביריו מדד את הגומץ אשר חפרו מתחת לחל כלי התותח, את התעלות ואת הסוללות, ולא חת מפני חמת

החצים אשר עופפו על ראשו, וכאשר בקשוהו השרים להִתָּהַר ולבל ישליך את נפשו היקרה מנגד, ענה להם במתק שפתיו: „אם ה' לי ממי אירא! הן עלי להיות למופת לחברי הטובים. והיה אם אֶקְבֵּא אנכי אל הכלים איככה אוכל ואשלח אותם להלחם?". ולנאמאליא אחותו כתב כזאת: „אחותי! פְּקוּדָתְךָ שמרה רוחי לבלו גשת לקראת הכדורים וחצי המות, אך המה קרוב יקרבו אלי. הואילי וצני נא כיום עליהם לבל קְרֹב אלי". והי כראות הטורקים והטאטארים כי ימין הרוסים נאדרת בכח בהלחמם כאריות משחיתים, וכי באבוד להם עזרה מִמְּשִׁלְתָם לא יוכלו עמוד, וַיִּבְנְעוּ, ויסגירו את המצודות בירי הרוסים. בתשעה ועשרים לחדש יוני בא המלאך מאת שר העיר ויתן את מפתחותיה בירי שעאין, וצבאות רוסיא באו העירה ביד רפה, ויקימו להם אהל מועד ברחוב העיר, ויערכו תפלה ויוזמרו את השירה: „לך אלהים נשבח!" בתי המסגד נהפכו לבתי תפלות הנוצרים, והעבירו שופר כי העיר כלה רוסית היא מן היום ההוא והלאה. פעטר עשה בה סדרים כלבבו, ויחוק את הנהרסות, והניח מִסְדֹת למבצרי משגב חדשים. ובעצם החדש ההוא שב עם חילו מֶאֶסְקוּוּוּוּא, שם הכינו לו שערי הנצח וההוד (Триумфальные ворота) כאשר עשו לקיסרי רומא בשובם משדי המלחמה ונור הנצחון על ראשם. על השערים עמדו לוחות גדולים ועליהם תבנית נצחונות הרוסים על הטאטארים והטורקים הנאנחים על שברם, ומתתיהם כתוב החרוז:

„אזי וַאֲבוֹי מִשְׁגֵּב אֶזְאוּ אֶבֶד לָנוּ
וּבְאֶבְדּוֹ בָּאָה הַרְעָה עַל פְּלָנוּ!"

גם צלמי הערקולעס ומארס גדולים כענקים הציגו שמה, ומתחת להערקולעס כתוב: „הנה גם אנכי מברך אתכם בנצחון אוֹזְאוּ, וַאֲעֵנָה וַאֲעֵנֶנּוּ תחתיהם!". שעאין ולעֶפְאָרְט באו בשערי הנצח במרכבות יקרות, נהדרות ומפארות בדגלי האויב ובערי עריים, ובחצוצרה גדולה שרו לכבודם שירי גבורים. אחריהם הלכו שבויי הטורקים והמאטארים, ואחריהם נסעו שאר השרים וצבאות החיל, ובין האֶפְיִצֵּעֵרִים הלך לו ברגליו גם הקאפיטאן פעטר אלעקסיעעוויטש מיכאילֶאָו. פעטר נשא משאות מעם פניו ומתנות גדולות לשרי החיל, ויעלם במעלות הכבוד. ולזכר הנצחון טבעו את המעדאיללע הראשונה ברוסיא, ועליה הרוז רומאית („Per fulmena et fluctus victor 1697", „молниями и водами побѣдитель") לאמר: „המנצח בברקים ובמים". וחרשי פתוחי הותם מבני הנכר הגישו לפעטר מעדאיללע ועליה תקוק רומית מתם בינה בלשון נופל על לשון Hisce Axenus („flat Euxenus לאמר: „אשר היה אויב נהפך לאוהב". ועוד חי זכרון מסע אוֹזְאוּ בפי המן העם יושבי חבל הדרָאָן עד היום הזה (*).

(* איש אחד ערום בדעת הקריב לפעטר אבן משכית ועליה חרות רומאית: „Aquila Borealis extendet alas suas supra Bosphorum et mare Balticum", לאמר: „הנשר הצפוני יפרוש כנפיו על באספאר (ים השחור) ועל ים הבלטי". ויתאמר האיש כי מצא את האבן על יד אזאו, והיא עתיקת ימים מאד. אך פעטר הבין כרגע כי כבבו האיש בכחש ובהלקות, ויענהו בצחוק: „תורה לך בעד הפצך ומגמתך הטובה, אך האבן רמיה היא". האבן הזאת עורגה שמורה בפעטרבורג בהקונסט=קאממער עד עצם היום הזה.

§ 4 חברות בוני האניות . גדלה שמחת העם , רבתה הגילה על דבר נצחון אוֹצוּ , אולם עֵין פעמר היתה צופיה על החפץ והמועיל אשר ימצא בו לשובת המסחר והקנין , ונפשו קְוֶתָה כי מן הוא והלאה תבואנה אל חֲפֵי ים אוֹצוּ אניות ממלכות רחוקות עם רכולותיהן החסרות ברוסיא , וסותרי רוסיא יובילו אליהן את יתרם מתבואות ארצם דרך הרָאָן . אולם זמר פעמר ולא שכח כי ים השחור כלו עודנו בידי טורציא , ומסְפֵי ים האוֹצוּ בידי הטאטארים , ומה נקל הוא כי תשוב ותפול נחלתו החדשה בידי צורריו האורבים לה תמיד . הן אמנם מעבר היבשה יכלו הרוסים להתחזק ולהשָׁגֵב בבנות להם מבצרים וּבִתֵּת בהם צבא המצב גבורי חיל , אך מה יעשו מעבר הים ? חֲבֵר שלשים האניות אשר בנה פעמר לא יכלו לעמוד בלב ים ביום סופה , ועל כן חשב מחשבות לבנות צי אדיר וחזק . ויהי כאשר לא מצא די כסף באוצר הממשלה , אשר עלה רק לחמשה מיליאָן ר"כ בימים ההם , ויעל מס מאת עשירי העם , אשר ברום המסחר בארץ ירום גם עֲשָׂרָם וישנא חילם . בחדש נָאִיאבר יצא חֶק מטעם בית מועצות המלך (Царская Дума) , כי הכהנים בעלי השדות והעבדים ירימו תרומה אניה אחת ערוכה בכל כליה וחבליה לשמונת אלפים בתי אכרים , ושאר בעלי הקרקעות ירימו אניה אחת לעשרת אלפים בתי אכרים , והסוחרים עם אדוני המושבות יביאו שנים עשר אניות נושאות כלי תותח ומְחִי־קָקֵל . ועל פי הרברים האלה היתה שומה על כל אדוני הארץ ויורשי ירושת נחלה לְהַקְהֵל במֶאֶסְקוּוא ולבוא בְּחֵבֶרֶת ("кумпанство") איש איש את רעהו הישר בעיניו , להוציא דבר המלך לפעלו . ובראשית שנת 1697 עשרות אלפים חרשי עצים וברול , חופרי אדמה , נושאי סֶפֶל , ובעלי שאר מלאכות שונות , כלם התקבצו וְכָאֵז וּוְאָרְאָנְעִזְשָׁה לכרות עצים ולבנות אניות ומצודות . עד מהרה שלח פעמר לקרוא מוענעציא (ווענעריג) , מראניא , משוועציא ומחאָללאנדיא , אמנים , אנשי אניות ויודעי הים , לעמוד על עושי המלאכה . את החף אשר על יד טאגאנרָאָג (Таганрогъ) בחר פעמר לִיָסֵד שם מצודה נשנבה , ויאמר לחבר בתעלה את הרָאָן ואת הוּאָלְגָא לאחדים . ולמען תכה חכמת בנין האניות שרשיה בקרב הרוסים , וּתְשָׂאֵר אתם למשמרת לדורותיהם , לקח פעמר חמשים איש בחור מנערי הפרתמים המשרתים בחצר המלך , וישלחם לווענעציא , לאנגליא ולהאָללאנדיא , ללמוד שמה , לבנות אניות איתן , ולהשכיל לְנַהֵג אותם בַּיָּמִים .

§ 5 המלאכות הגדולה . אולם פעמר לא אמר די באשר שלח מנערי הפרתמים חוצה לָאָרֶץ לקנות חכמה ודעת , היא התחבולה אשר נודעה ברוסיא זה ימים רבים . כי מיום גיחו מרחם אמו צמאה נפשו לדעת הרבה ולעשות הרבה , לפעול בלי חֶשֶׁךְ בעצם ידו וברוח מבינתו ; ולא יכול לכלוא רגליו , לשבת שאנן בהיכלו ולחַפֹּז עַד כי בוא יבואו ושוב ישובו הנערים הנשלחים מלמרי בנין האניות , גם יצר לבו לא היה סְמוּךְ בְּמִטָּה כי תהי המלאכה נכונה בידם כחפצו וככל משאלות לבבו — על כן חשק לראות הכל בעיניו , לשמוע באזניו ולעשות בידיו . ממלכת מֶאֶסְקוּוא ברבר ההשכלה והציוויליזאציא דמתה בימים ההם לבית מלאכה , הנוסד זה מקרוב לעבודה רבה ולהרשת המעשה ; הַאֲמִנִים והַחֲרָשִׁים אשר בו לא לְפָדוּ עוד בתורת הנסיון , ולא הסכימו לעשות מלאכתם בידים

ממהרות ובאין נגרע דבר: בכל משלח ידיהם יפצא עוד שמץ דפי, וכל פעל כפיהם לא ירצה, אם לא תראינה עיניהם את מוריהם עומד עליהם, כי מבלעדיו לא יסכון מאומה בבית. דְּבַר התקונים וחדשות היה נְחוּץ מאד, ופעטר לא ידע שְׁלוֹ ב בטנו, ולא יכול להתמהמה. הן מנעוריו פְּתָחָה אָזְנוֹ לשמוע רבות על דְּבַר צְבִי תפארת גאון ההשכלה והתקונים בארצות מערב אירופא, ולעפֿאָרט ידירו ותומך שבטו דְּבַר על לבו יום יום, וזיכיה לו כי עליו המצוה להרים פעמיו למסעות בארצות אירופא, אשר העבירו את רוסיא בהליכות יושביהן ובכל דְּבַר פְּשָׁרוֹן ושכל טוב. ויהי מקץ שנת 1696 יצאה הדת והפקודה לשלוח חוצה לארץ שרים גדולים ונכבדים, את לעפֿאָרט ואת גְּאֶלְאָוִין (הוא גְּאֶלְאָוִין אשר כרת את הברית עם ממלכת קיטאי (חינא) ויפיק רצון פעטר) ואת הסופר שר בית המועצה, וואָזניצין, אשר ימלא הקיסר את ידיהם לכלכל דברי רוסיא במשפט, בבואם לפני מלכים ושרים בחצרות אויסטריא, אנגליא, דאניא, בראנדעבורג, ווענעציא והאָללאַנד. על הצירים האלה נלוו רבים מבני האצילים וכל איש אשר נשאו לבו ללכת, ובין האחרונים האלה הלוך הלך גם חרש העצים פעטר מיכאילאָוִו! כי לא הלך הקיסר לנחול כבוד ולהתהדר במקום גדולים, כי אם ללמוד ולעבוד באין מפריע, ולכן התחפש והסתתר בין הנוסעים. את רסן הממשלה (בכל ימי היותו מעבר לגבול רוסיא) נתן בידי שלשת השרים: לעוו נארישקין, באָרים נאליצין ופעטר פּרָזֶאָרְאָוִוסקי. העיר מאַסקוֹוּ הפְּקָה בידי הנשיא פֿעֶאָדְאָר רָאָמְאָדאנאָוִוסקי, ובידי מיכאיל הנשיא השני לבית רָאָמְאָדאנאָוִוסקי, נתן את חיל הצבא לעבוד אִתָּם ולחנות אל מול גבול ליטא. כי בעת ההיא מת יאן סאָביעסקי מלך פולין, וימי הבחירה החדשה קרבו לבוא, ותתחבר רוסיא עם אויסטריא, ושתייהן תָּתְרוּ בכל עֵז לבלתי תת את הפולאנים לבחור בקאָנטי פּרינץ צרפת, אִשֶׁר היתה בריתו את הסולטאן. ויצו פעטר על רָאָמְאָדאנאָוִוסקי, כי לעת מצוא יעשה מעשהו בחיל ובכח נגד הצרפתים ואנשי בריתם הנוטים אחרי קאָנטי. בחדש פֿעוֹוראל בשנת (1697) כבר היתה המלאכות הגדולה ("Великое Посольство"), ערוכה בכל ונכונה למסעיה, והמלך ומסכו יושבים ומיטיבים לבם בבית לעפֿאָרט, ששם עשו משהו ושמה, במרם יִשְׁלְחוּ הצירים בגוים; ושני מלאכים באו, ויגלו אזני המלך בלִטְּ כי נמצא קשר בעם. וזה הדבר:

קִשֶׁר צִיקְלֶעֶר וסאקאָוִוין. עבודת האניות אשר שָׁם המלך על שכם העם קשתה וכבדה עד מאד עליהם; כי לא לבר אלפי האִכְרִים הנאספים לא ידעו מה העבודה הזאת להם ומה חפץ לקיסר בה, כי אם גם ארזניהם אדירי הארץ לא הבינו אל מעשי הקיסר ואל פֿעֶל ידיו לא השכילו, ויתלוננו ויִרְגְּנוּ, באמרם כי הקיסר יכביר עֵלָו עליהם לשוא. ופעטר לא שת לבו אליהם להשכילם בינה, לפקוח עיניהם להראותם ולהורותם כי ברבות הימים יראו ברכה ושוב בעמלם, ומאה שערים ימצאו בחיק האניות העוברות ארחות ימים בתבואות הארצות השונות, אך דרוש דרש מאתם למלאות חפצו, ויצו לִיָּסֵר בעקרבים ולדרוש בשר פושקי יַפְתִּים ומתרפים במלאכתם מבלי שום להם רחמים. גם בעיני האפרתים חובבי הנושנות, לא מצאו חן „זומותיו החרשות“ (Новыя)

“затѣм” וזרקב בעצמתיהם היה משלוח חמשים בני הנעורים אל ארצות הנכר. הרוסים בימים ההם לא אהבו להוגיע נפשם בלמודים, ובשגם ללמוד מלאכת האניות, לחשוב עצים בגרון ולחפור בקרדום, לעלות על ראש הָרָן ולשכב בראש חבל, היה להם למשא כבד מנשוא, גם לבשת ולחרפה. אף חשבו זאת לקיסר לחטאה, פן יתערבו בני הנעורים בבני הנכר, פורקי עול האלהים, וילמדו ממעשיהם הרעים. ויש גם בבני הנעורים הנשלחים, אשר לא בלב שלם ובנפש הפצה אחזו דרכם*) . כל אלה חברו יחדו לחולל ולהוליד את הקשר במאָסקווא. בראש פוטרי הקשר היה ציקלער, איש הדמים ונעוה הלב, אשר היה לראש להרובים בהתפרצם ובהתקוממם ראשונה, ומני אז היה מלא רוח פרצים ומרד, ובמנו הכינה מרמה ונכלי בליעל—ובראותו כי פעטר לא בחר בו להרימו מתוך אחיו, וימלא חמה, ועברתו כאש שמר בלבו; גם שר הגליל סאָקאָוויין, איש רודף הבלי ימי קדם ותומך אשוריו במעגלי המחזיקים בנושנות, ואיש אחד ממשפחת פושקין, נתנו יד לציקלער. לשני אלה האחרונים היו קרובים ושארי בשר בין הנערים הנשלחים, ואָמור אמרו תמיד: „הלא גוענו כלנו אברנו, כי ישלחנו הקיסר לקצוי ארץ וים רחוקים, להכריתנו מעל פני האדמה ולהשליכנו מצולה בלבב ימים“. ויהי דבר שלשתם להצית אש באחד מבתי מאָסקווא, וכבוא פעטר אל מקום התבערה, כדרכו למהר לבוא עד ארגיעה מדי נראתה אש בעיר, יכוהו נפש בתוך המהומה והמבוסה. ציקלער הקושר זמות יעיץ לעשות כמעשה ראזין הקושר, להסית בקאזאקי הרָאָן לכלות את חמתם בממשלה ולהשחית את עיר הבירה בחרב ובאש. רבים מן הקאזאקים והרובים המתיקו סוד יחדו להקיף את מאָסקווא משני עבריה, אלה מזה ואלה מזה, ולהרסה עד היסוד בה. ויהי כאשר הגידו שני הרובים באוני הקיסר בבית לעפֿאָרט כי הקושרים יושבים יחד וחוגגים בבית סאָקאָוויין, והנם עתידים להוציא את מחשבתם הרעה לפעל אדם—לא הפריע פעטר את הקרואים מאָכול ושתה ומשמוח; וישלח חרש צו לטרובעצקאיי, הקאפיטאן לגרוד פרעאָבראזשענסק, כי יחיש להקיף את בית סאָקאָוויין באנשי חיל; וללעפֿאָרט אמר, כי יצא מבית המשתה החוצה ויתמהמה רגעים אחדים, וישא רגליו אל בית סאָקאָוויין, ויפתח את הדלת פתע פתאם, ויבוא האהלה בעז נפש וברוח אמיץ. ברוח נדיבה ובמתק שפתים ברך בשלום את בעל הבית וקהל הנועדים, ויאמר, כי בהתהלכו בחוצות קריה לשוה, עבר על יד הבית הזה, וירא כי נרות מאירים בתלונותיו, ויגמור אָמר לבוא גם הוא להתעלם בסוד עליוזים ולהחם את בשרו. הקושרים, אשר למבראשונה נְבָהָלו ונחפזו, התעוררו מעט מעט ונִתְּי רוחם, ובעודם מְחִכִּים למועד אשר יַעֲדוּ סעדו לבם ביין ובשכר. הקיסר הצהיל פניו אליהם ויהי כשמוח וטוב לב, אך אש חמתו קדחה בקרבו עד לאין מרפא, בראותו כי הקושרים יפטירו בשפה, יניעו ראש, יקרצו עין, ויתלחשו ויתעשקו איש את רעהו: יש אמרו: „קומה נא ונקומה להכותו נפש עתה, בשבתו לברד לבטח אתנו, ובירו אין כל כלי נשק

(* אחד מבני הנעורים האלה, בן הנשיא פראזאראווסקי, כבוא לרדת באניה ווענעצית, ברח ונמלט על נפשו, ויבוא להסתופף בבית הנזירים אשר על הר אאן (Афонская гора) בארץ יון:

לעמוד על נפשו" ויש אשר אמרו: "אל נא נחבל את מערכי לבבנו, כי לא הגיעה העת". ופעטר היה כאיש אשר לא שומע ואין אתו יודע עד מה. אחרי כן פנה אחד הקושרים והוא שכור ומלא יין אל סַקְאָוּוּיַן ויאמר לו בשפתים חולקים ובקול רם: "כבר בא מועד!" אולם סַקְאָוּוּיַן ענהו בקול דממה דקה: "לא, עוד לא בא המועד השמור לנו!". או אז קם פעטר ככפיר מעל כסאו ויקרא לסַקְאָוּוּיַן: "אם המועד השמור לך לא בא עוד, הנה בא המועד לי!", וישא ידו החזקה ויהלמהו באגרופו הנערץ, ויפילוה ארצה, וימהר וינס החוצה. וכבר נסבו טרובעצקאיי וחילו את הבית. ויצו פעטר ויעקרו את הקושרים, והוא שב שקט ושאנן אל המשתה בבית לעפְאָרַט ויתעלם וישחק כמבראשונה, וכל הקרואים לא ידעו בצאתו ובכואו, ורק בבקר הקיפה השמועה את עיר הבירה וידע העם. בדבר פעטר הוציאו את עצמות מילֶאָסלאווסקי, גְּבִי הקושרים בימי מלכותו, ויציגו את ארונו על במת מטבח, ועליו כרתו ראש ששה אנשים מראשי הקושרים, ודמים חמים בעצמות יבשות נגעו. ויהי בין הנופלים ציקלער, סַקְאָוּוּיַן ופושקין. את הדבר הנורא הזה עשה פעטר להוליך אימה ופחד על כל בני מרי בטרם יצא למסעיו, למען יראו וייראו, ולא יזידון עוד להרגיו את הממשלה. אם הצליח חפצו זה ואם אֵין, עוד נשוב נקראה מעל הספר.

פרק נג מעי פעטר באירופא ומפעליו בשובו לארצו עד ימי מלחמתו עם שוועציא, הלא היא, מלחמת הצפון" (1697—1700)

§ 1 אלה מסעי פעטר. בראשית ימי האביב (בשנת 1697) יצאה "המלֶאָכות הגדולה" ממֶאָסקווא. ויהי מספר מפקד הנוסעים הֶהֱלְכוּ עם פעטר למסעיו, חמשים ומאתים איש, ובתוכם נמצאו שלשים וחמשה בחורי חמד לבעבור ילמדו חכמה ויקנו דעת בארצות הנאורות. ואלה מסעיהם למוצאיהם: ויסעו ממֶאָסקווא ויעברו גבול רוסיא ויבואו ארצה ליֶפְלָאנְד, אשר היתה נחלת השוועדים בימים ההם. ופעטר שלח ספר לפניו להגיד לממשלת שוועציא, כי "המלֶאָכות הגדולה הרוסית" תעבור בארץ אחוזתה. אך פקיד נגיד העיר בריגא לא קדם פני המלֶאָכות בכבוד כיקר ערכה, כי לא ידע מגמת חפצה, ויאמר בלבו כי רק לֶגֶל ולראות את ערות הארץ באו הרוסים הלום. ועל כן הניא את המלאכים משים עין על מצודות העיר; ובלכת פעטר סביב הֶתְעֵלָה הלוך והתבונן על החומה, גערו בו אנשי הצבא העומדים על המשמר, ויהיו מִרְאִים אותו כי יורו בו כדור מות, ויסוג פעטר אהור, ויקרא בחרי אָף: "השוועדים לא ירצו לפתוח לי שערי המצודה, הנה אתאמץ לבוא בסגם מבלעדי רשיונם!". ויסעו מליֶפְלָאנְד ויבואו אל מיטאווא בירת קורלאנדיא, וינחלו שם כבוד ותפארת עד בלי די; וקורלאנדיא היתה אז תחת חסות פולין. מלאכי פעטר התנהלו לֶאָטֶם, אך הוא הרחיק תמיד לעבור לפניהם להתבונן אל בתי המלאכה, אל שערי־הנהרות (דָאָממען), אל חֶפְי־הימים, וירד לשוט בהם ככל חשק לבבו, ככה עזב פעטר את מלאכיו שותים וחוגגים בתזיכל ההערצָאָג ממיטאווא, וימהר לעשות דרכו לגערמאניא — הארץ אשר אליה היו עיניו נשואות מראשית ימי עלומיו, ומשחר מל ילדותו רוחו מתהלכת בתוכה.

בעת ההיא לא היתה עוד גערמאניא ארץ משכלת, מאשרת ומברכת, כאשר היא בימינו לעינינו. מסלות הברזל טרם לא שָׁמְנוּ משטרן לארכה ולרחבה; ערים בניויות בונה, כפרים נהדרים, ודרכים שתולים עצי־פרי משני עבריהם. לא השביעו עוד את נפש הנוסע ענג ועדן. יושבי גערמאניא, לא היו עוד אנשי מדות ישרות ומפארות, ונחשבו לסוכאים ולשכורים גדולים מאד בכל אירופא. הארץ נגזרה לגורים ונחלקה לממלכות רבות, קטנות ושפלות, ואשר שריהן ומלכיהן חמדו לבצר מרום עם בהיכלים נשגבים, בתל וחומה נוראים וחסרי טעם ונעם, ולמען הגדל עָדִים, יפעתם ויראתם, בזו אוצרות כסף וזהב, כי הכבידו אֶכְפֶּם על עמם ויעמיסו עליהם מסים קשים וכבדים מנשוא, עד כי מטה ידם ויִמְצוּ. בכל זאת היתה גערי־מאניא כעדן וכגן ה' מול רוסיא, וכיתרון האור מן החשך כן היה יהרון הראשונה על האחרונה; הגערמאנים אהבו לעבוד כל מלאכת מחשבת בחרוצת כפיהם ובישך לבבם; הכהנים היו מלמדי דת ומשכילים בחכמה ובמדעים; הסוחרים הרחיבו גבולות המסחר ומשלח יריהם פרץ בארץ. אל העיר ההללה לויפציג בימי השוק נהרו מכל קצווי תבל; בתי מדרש המדעים היו פתוחים לפני כל דורש דעת, ויָכְלוּ להתחרות עם בתי המדרש הטובים והגדולים בכל אירופא. אחדים מן הפראָפֶסֶט־סאָרִים אשר המיפו לקחם בבתי המדרש האלה יתחשבו עד היום הזה לראשי חכמי הפילוסופיא וְאֲבוֹת כל חקרי־לב. וככל אשר הוסיף פעטר לעבוד בני גערמאניא, כן הוסיף לראות עקבות ההשכלה ופרי התקונים החדשים, ויִנְכַח כי עוד רבות עליו לפעול ולעשות ברוסיא, טרם יעלנה אל מרום. ויבוא פעטר ראשונה קאָניגסבערגה מסתתר בתוך אחד מאצילי רוסיא ומְכַנָּה בשם „מיכאיליאָוו“, וישכור לו בית קמין לשבתו על נהר פרענעל, וישב שם שמונה ימים, ויִתֵּר את כל החפצים ויבקר את כל בתי המלאכה, ואיש לא ידעו. ואך בבוא המלאכים אל עיר הבירה הלך אתם להָרְאוֹת את פני פֶּרִירִידִךְ ווילהעלם הקורפִיסט מבראנדענבורג (הוא פרוסיא בימינו), ויקבלם ווילהעלם בכל אותות ההוד והיקר, ויכבדם באורים (פייערווערקע), אשר שוו לנגד עיני העם הרואים באור יקרות וצחצחות את נצחונות פעטר באוּאָוו, ועל המים ערכו תבנית מלחמת הים, ויעש להם הקורפִיסט משתות ושמתות*) וימצאו המנצחים בנגינות בחצר הקורפִיסט חן בעיני פעטר וישָׁפְּרָם ללכת לרוסיא ללמד; ויקח דברים עם פֶּרִירִידִךְ ווילהעלם על אדות הליכות המדינות, ויכרות אתו ברית־המסחר ונכתוב בספר. מקאָניגסבערג בא פעטר בערלינה וילמוד שם חכמת הארטיללעריא מפי שרי חיל פרוסיא, אשר נודעו בימים ההם למשכילים ומעטיקי חקר בחכמה הזאת, ופעטר חלה פניהם, אחרי כלותו ללמוד, להביאו במבחן לכל משפטיו וחקותיו, ואַחֵר דרוש דרש מאתם לתת לו מכתב־תעודה (Attestatъ) פְּדֵת. ויוסף פעטר ללכת למסעיו, ולא עזב על דרכו כל דבר חדש ונפלא אשר לא סר לראותו ולהתבונן בו. בעיר קאָפּפּענבורג (על יד האַנְאָווער) קרה לו מקרה משמח לב, אשר לא קָנָה אליו: כי באה הלום הקורפִיסטין סאָפִיא שארלאַטמא

(*) ויהי בשבת פעטר על השלחן עם היפה בנשים סאפיא שארלאטמא, אשת הקורפִיסט פֶּרִירִידִךְ ווילהעלם, ויזרוק אליה בשחוק אבן אדם (רובין) יקרה עד מאד, ובאחרית הימים כללו ביפיה את שרכיט מלך פרוסיא, ותהי עליו לעדי עדיים.

עם בתה היפה-פיה הקורפִירסטין מהאנְווער ואחיהן אָטן, ותצאנה לקראת קיסר
 „מאָסקאוויץ“ ותפצרנה בו לבוא לשמוח עמהן ועם אחיהן בהיכל-המטוש הנקרא
 „העררנהויז“, ויעתר להן פעטר; ויעשו לו משתה. למבראשונה היה פעטר בין
 בנות הנריבים יעלות החן כאיש נדהם ונבהל, ויתבושש ויִסְתַּר פניו בכפו,
 ויאמר „איך קאנן ניכט שפרענען“. כי לא היה מהיר בלשונו לדבר שפת אשכנז
 צחה וקלה כילידי הארץ ההיא. אך על המשתה אשר ערכו לכבודו חיתה רוחו
 ויהי עלץ וחפשי במדבריו המחכמים כאיש בביתו, ויצו על הקרואים לשתות הרבה
 ולרקוד הרבה, ככל העולה על רוחו. וסאָפִיא שארלֶאָטמא היטיבה נגן ותשר לו
 משירי איטאליא, ותשאלהו אם יאהב את חכמת-הזמרה, ויען פעטר: „ואיככה
 אפוא לא אאהבנה אם אשמע קולה מתהלך מבין שפתותיך הנוטפות מור ולבונה?
 אפס לא אחשוך בה תמיד עד מאד!“ . „ומה המה שעשועיך?“ הוסיפה שאר-
 לֶאָטמא לשאול, ופעטר ענה ואמר לה: „מאורי אש נגהות הם ישעשעו נפשו,
 ומלבר אלה הגה ידי רב לי בארבע עשרה מלאכות שונות, ובידי אעבוד תמיד.“
 „בידיך תעבוד!“ קראה שארלֶאָטמא בתמהון ללבב „כן הוא“, ענה פעטר, „הביטי
 נא שרתי על כפות ידי הנקשות, ואשר לא תסור מהן ספחת ויבלת (мозоли) כל
 הימים מלב עבודה“. אחרי כן יצא פעטר במחול משחקים, כמנהג הרוסים.
 וישתוממו כל הנועדים על כביר כהו, תועפות שכלו ושכל מליו, ושתי העדינות
 האם והבת, כתבו בספר זכרון את הפגישה הזאת, בדברים יקרים ונכחים למבין;
 וזה משפטן אשר הוציאו על פעטר: „לו לב טוב וחסד, כל הגיוני לבו כמו מאד
 וכל רגשות נפשו ילכו בגדולות ובנפלאות, אך קצר אפים הוא ומחיר חמה“. על
 יד בערלין עשה פעטר משתה גדול ביום הַלֵּדָת הקורפִירסט לכל מלאכיו ושירי בראנד
 דענבורג, ויתן פעטר צו כי כל אחד מן הקרואים ישתה ימצה גביע גדול לחיי הקור-
 פִירסט; ושם נמצא זקן אחד משירי ווילהעלם, אשר מאן להריק את הגביע עד
 כלה, ויצמדק כי איש מכאובות הוא וידוע חולי. ויעשן בו אף פעטר ויצו עליו
 לצאת מבית המשתה, אף הפחירהו באימים כי יכתוב להקורפִירסט על דבר עברו
 זה, עו הנפש ונעה הלב; הקרואים כלם הסבו את עיניהם על פעטר, לא מצאו
 מענה ולשונם לחכם דבקה. ויתעורר לעפֶארט לריב את ריב הזקן, וידבר אל
 פעטר קשות, כי עוה משפט לעשות אשר לא כדת. ויגער בו פעטר, ויצו כי ישים
 יד לפה. אך לעפֶארט לא חֶשֶׁן ניר שפתיו ודברי ריבותיו, וינאץ פעטר בועם
 אפו, ויחזק בתרבו מעל ירכו—אז קרא לעפֶארט: „הרגני נא הרוג ואל אראה
 בתרפתך, כי כבודך יקר לי מחיי! ידעתי כי תנחם, אך תוחר המועד ולא תוכל
 לתקן את המעֶות!“ , ומעיני פעטר פרצו דמעות שליש בדבר לעפֶארט את
 הדברים האלה, ויפול על צואריו ויחבקהו, ויבקש סליחה וכפרת פשע מאתו ומאת
 הזקן הנכלם הנם. ויתמהו העם בראותם איך נהפך פעטר כמורגנע לאיש אחר,
 ובענות לב ורוח נכאה אזניו קשובות לתוכחות לעפֶארט (*).

(* ישים נא הקורא לנגד עיניו את מעשה אלכסנדר המקדוני עם קלייטאס מציל נפשו על
 המשתה בעיר מארקאנדא, יחשוב יתבונן ואחר ישפוט.

לא ארכו ימי שְׁבֵת פעטר בנערמאניא, כי מהר ללכת ארצה האַללאַנדיא, היא הארץ אשר עלתה על רעותיה במסחרה העצום וחילה בים (זעמאכט), זאת הליכות בניה, תכונותיהם, מנהגיהם ולשונם, כבר למד לדעת בעורו בביתו ברוסיא, ועל כן שמח מאד לבוא אליהם ולארח בתוכם. ויעזב אחריו את המלאכים, ויבוא בשבעה לאוונגוסט אמשטרדמה, וישם עינו עליה, וַיִּחַש לדרת באניה קטנה אל עיר מצער סארדאם (Сардамъ), כי בה היה מקום מבנה אניות, שערי נהרות עשויים בשום שכל, בתי רחים נפלאים ובתי מלאכה גדולים וטובים, גם אָזו אותה לשבתם כנעני ארץ, אשר סחרו אל כל ארבע רוחות התבל, וברַב חכמתם ברכלתם הרבו חילם והגיבו עשרם. ויהי בקרוב פעטר אל העיר ויפגע באיש האַללאַנדי, משליך הַפָּה לצור דגים בנהר, והוא חרש ברזל, אשר התודע אל פעטר בימי היותו ברוסיא. ויברכהו פעטר לשלום בקול גדול ויקראהו בשם. והאיש מחריש משתאה, ולא האמין למראה עיניו, כי עמד פעטר לפניו, לבוש מחלצות כאחד מבעלי המלאכה בהאַללאַנדיא, ויועק: „האתה זה קיסר מאַסקווא?!”. ויצו עליו פעטר במפגיע לאמר: „השמר לך ושמור נפשך מאד לבל תִּשְׁמַע קולך ולבל תשא את הודי וכבודי על שפתיך, ולא תגיד לאיש מי ומי אנכי „פעטר מיכאילאָוו”, זה שמי וזה זכרי!, וילך אתו וישכור בית קטן ודל לשבתו, ויסר אל בית המרוח לאכול לחם הצהרים, וַיִּישַׁת כוס שבר עם היושבים שמה על השִׁלְחָן, וישאלהו אחד מהם: „מי אתה האֲרֵחַ, ויען פעטר: חרש עצים רוסי (Русский плотникъ) אנכי, ואבוא הלום ללמוד ולהוסיף דעת במלאכת ידי”. ויקח לו פעטר גרוזן, משור ופצירה פים וכל כלי מלאכה, ויכתוב ידו במספר החרשים העובדים עבודת האניות אצל האמן רָאָנגע, ויעבור בכח ידים ובהשכל מדי יום ביומו, מעלות השחר עד צאת הכוכבים, ובימי שבתותיהם הלך לראות מבנה האניות במקומות אחרים. מעמל כפיו ראה פעטר טוב, וישבע נחת באהליו הרל ובארוחתו המצערה. ימי שבת פעטר בסארדאם הנחילו לו שם תפארה, שם עולם אשר לא יכרת ולא יסוף מתוך יושביה. כל הבא אמשטרדמה ישא רגליו לסור גם סארדאמה, לראות את הבית הקטן אשר חמד פעטר לשבתו, עודנו עומד על תלו וּשְׁן העת לא אכלתהו. בו יעמדו הממה והשִׁלְחָן אשר עשה לו פעטר בעצם ידיו, מלכי ארץ באו ברלתי הבית הזה ויתמהו, רוונים ושרים שחרוהו ויתפלאו מאד על עֲנֻת לב פעטר וְשִׁפְל רוחו (*).

(* אל הבית הזה דרש האימפּעראטאר יוסף, גוסטאו השלישי מלך שוועציא, נאפאלעאן הראשון, הקיסר פאווּעל, ואלכסנדר הראשון המבורך בשוּבו בכבוד הנצחון מפאריז בא סארדאמה לבקר את הבית ויכתוב שם באותיות זהב על אבן שיש ("Petro magno Alexander"), וגם הקיסר אלכסנדר השני (הי יאריך ימיו!) שחר בנעוריו את הבית (בשנת 1838) ויכתוב שמו על כתליו, והמשורר הנעלה זשקוּאוסקי אשר הלך אחרו, הוסיף לכתוב שם את השירה הזאת.

<p>וְהִרְבַּת קִדְשׁ תִּפְלֵא תְרוּחַת: עָרְשׁוֹ מִמְּלֻכְתָּךְ הֵן פֶּה תַנּוּחַ. פֶּה תוֹלְלָה רוּסְיָא הָאֲדִירָה !</p>	<p>עַל-מַעְוֵן צַר יָהּ וְקִצֵּר יָדָיִם מִלְאֲכֵי מְרוֹם יִפְרְשׁוּ כַנְּפֵיָם; יִשְׁתַּיֵּא-אַלֵּהֶם! הַקִּיצָה הָעִירָה</p>
--	--

על משקף הבית כתוב ההגללאנדית ("Nites is den grooten man te klein"), לאמר: "אין כל דבר אשר יקטן בעיני האדם הגדול", ועד היום הזה יתגאו, ישתבחו ויתאמרו בני סארדאם, בדבר אשר ישב בקרבם קיסר מאַסקווא, ופיהם מלא ספורים נפלאים איך עבד עבודתו פי שנים בכח וברעת על כל האמנים אשר אתו, איך חטב עצים וישיק לו תנור וכירים, ויבַשֵּׁל את מאכלו, איך התהלך עם רעיו בענות צדק ובישרת לבב וישכון את דך ואביון: ויהי היום ויבוא לבקר בית חרש עצים ממכריו, ותצא לקראתו בעלת הבית ותגער בו בקצפה ותעצרהו על הסף לבל יעולל את קרקע הבית במנעליו המגאלים ברפש וטיט; דומם ויחיל הסיר פעטר את המנעלים מעל רגליו ויבוא הביתה בכסותי כפות רגליו (тыжсаз) לבד. פעטר לא חדל מלכת אל הורי החרשים ההגללאנדים אשר ברוסיא ואל נשיהם לברכם בשלום בשם בניהם ובעליהן, ולאכול אתם לחם. וכאשר שאלתהו אחת מנשי החרשים: "הגידה נא לי, מאין ידעת את אישי?" ויען פעטר: "כי אנכי עבדתי אתו יחד את עבודת קיסר מאַסקווא. ומה מלאכתך אתה?" הוסיפה האשה להתפלא "חרש עצים הנני" השיב פעטר במנוחה. ובלכתו פעם אחת בחוצות העיר חיש מהר כדרכו, ויהרוף את אחד הנערים אשר עמד לשמן לו, ויחר אף הגער השובב, וישלך בפני פעטר תפוח רקב. אז מתה פעטר את פניו ויאמר: "סלח לי כי אשמתי, הן בחפזי אדמה כי במאַסקווא אנכי!" כה ישב לו פעטר בסארדאם תשעת ימים. אמנם כבר נודע הדבר באמשטרדם, כי קיסר מאַסקווא עומד בין חרשי העצים ועובד יום יום, ותהום כל העיר והמונים המונים נהרו לשום עינם עליו, ולא נתנו לו מנוח. הנערים רדפו אחריו, כתרודו מכל עברים, הזקנים סבוהו גם סבבוהו, הנשים יצאו נצבות להביט בפניו, וגם מן הערים הקרובות נקבצו ובאו סארדאמה אוהבי החדשות וכוספי הנפלאות, לחוות בנעם פני קיסר מאַסקווא, עד כי נלאה פעטר מנשוא, כי לא יכול עוד להתחפש ולעשות מלאכתו כחפצו, על כן שמח מאד לקראת מלאכיו, אשר הגיעו אליו, ויסע אתם אמשטרדמה. ויצהלו לקראתם כל שרי המלוכה ואדירי הארץ, ויערכו לעיני פעטר מלחמת שעשועים על הים לשמת לבבו. אמנם לא להתענג ולראות חיים נעימים בא פעטר הלום, כי אחר אשר למד בסארדאם את מלאכת אניות סוחר, חשקה נפשו ללמוד בעיר הבירה גם מלאכת אניות מלחמה. וילך ויכתוב ידו במספר העובדים עבודת החברה הודו-המזרחית (Остѣ-Индійская компанія), ויעבור בהף עיר הבירה מלאכות שונות בזעת אפים, וגם על מלאכיו אָבֶף לעבוד ולעשות במלאכה. ואלה הדברים אשר כתב פעטר מאַסקווא: "עובד אנכי עבודה קשה, לא מעני וממחסור, כי אם באַנְתִי לשום לי בים דרך, וחפצי זה לא יזח מעל לבבי, ולא אחרל מהתאוות עד בוא פקודתי ואחרית נשימתי".

אפס לא במלאכת האניות ובתורת הנהגתן לבד הגה ושגה פעטר בשבתו באמשטרדם; כי בערב בערב מדי כלה עבודתו המתיק סוד את מלאכיו על דבר הליכות המדינות ודברי המסחר, כתב וקרא מכתבים רבים וכתבי העתים; וגם הוא בא בקרב הצירים הבאים לכרות את ברית השלום הנודע בשם, שלום

ריוויסק (בעשרים לסענטיאבר שנת 1697), בין יועצי אויסטריא, צרפת, אנגליא, האללאנדריא, שוועציא, ספרד, דאניא ובראנדענבורג; וכל הרוזנים האלה דרשו למשכן „המלאכות הגדולה הרוסית“. בפעם הזאת ראה הקיסר ראשונה, כי גם כבוד רוסיא יחד בקהל הארצות הנאורות באירופא, ותעלוונה כליותיו. פעטר התודע אל כל החכמים הגדולים, אנשי השם בהאללאנדריא. לקח לקח טוב מפי חכמי הרפואה, הנתוח, עבר בבתי המכונות, וילמד חכמת החשבון-הנעלה מפי חכם מהלל, ויקשב וישקוד על למודי חכמת הנתוח מהחל עד כלה, ויחקור את רזי הטבע, מסתריה ומפלאותיה על יד קנה ראי גדול מאד, הרבה לקנות כלי תותח ומכונות ממכונות שונות; דרש לבתי החפשיית, היכלי התפלה ובתי הספר והחנוך אשר לעם ועם; שכר בכסף מלא שרי חיל מלמדי מלחמה, אמנים וחובלי הים לשלחם לארצו, שגל את ידיו לתקן את מפת רוסיא, אשר חקר וכוונן אחד החכמים באמשטרדם; וגם אל רופא שנים הלך ללמוד מלאכתו במחיר, ובראותו את איש אחד מפליא לעשות מעשי להטים (фокусы) ויקראהו אליו! ויתן לו די כסף למען יגלה לו את כל מומותיו ומסתרי נפלאותיו. סוף דבר, לא היה דבר אשר לא התחקה פעטר על שרשיו מקמן ועד גדול; וימלא אחרי פתגם משכיל ומאד נעלה, אשר אמר הפילוסוף הרומי: „הנני אדם וכל אשר לאדם לא נכתד ממני!“ (*), גם השכלת עמו היתה שם לנגד עיניו תמיד, והוא און חקר ותקן את „כתב האזרחים“ (гражданский шрифт), הוא הכתב הרוסי הנהוג ברפוס עד היום, ואת כתב הסלאוויאני הברדיל רק לספרי קרשיהם. שם באמשטרדם יצרו לו האותיות והוציאו לאור ספרי רוסיא!

ויהי כאשר כלתה מלאכת האניה אשר לקח פעטר חלקו בעבודתה, ויעלוין לבו מאד, והקאמפאניא כבדתהו ותתן אותה לו למנה. ויעסוס פעטר עליה את כל המכונות אשר קנה, את הנפש אשר רכש לו ואת האמנים והחכמים אשר שכר, וישלחנה ארכאנגעלה. וישב פעטר בהאללאנדריא עד חרש יאנואר שנת 1698. בארץ ההיא למד לדעת רק מעשה האניות, ולא כל תורת התקים לנהוג בהן ולנחותן בימים, ועל כן בראותו אגנית-מלחמה אנגלית התבונן כי עולה היא בטובה על אניות האללאנדריא. וימהר למלא משאלת ווילהעלם השלישי מלך אנגליא ותופש שבט מושלים (Штатгальтеръ) בהאללאנדריא, אשר התראה אתו פנים בהאגא. וירד באניה קטנה אשר שלח אליו ווילהעלם לבוא בה אל ארצו, ששם הכין לפעטר היכל גדול ומפאך לשבתו; אך פעטר לא נאות לשכון בו, ויבחר לו בית קמן בדעפטפארט, למען יוכל ללמוד שמה חכמת הנהגת האניות. אל ביתו זה בא לשהרו ווילהעלם עם געארג יורש העצר בלי כל הוד והדר מלכות. ויסע פעטר אל כל הערים הגדולות באנגליא, לראות את בתי מצפה-הכוכבים, בתי מדרש המדעים, גנוי הספרים ובתי הנשק. ויתהלך על הנפים סביבותיה בלוית חובלי אנגליא ושריה שלשה ימים תמימים. שם למד עד תכלית לנהוג באניות בחכמה וברעת, גם למד להתיך כל מתכות לצקת כלים מכלים שונים ולבנות בנינים

* „Homo sum et humani nihil alienum a me puto“ (Terentius).

לתלפיות, וילך לַבְּקָר את כל בתי המלאכה ויעבוד בהם; פָּעַל בברול עם חרשי הברזל, ארג עם האורגים חורֵי, עֶבֶד עורות את מַעֲבְדֵי העורות, ויסר בלְאָנְדְּרָן אל החנויות הקטנות והגדולות ואל בתי דָּלֶת העם, וישאל וידרוש ויחקור אחרי מנהגיהם והליכותיהם, ויכתוב הכל בספר זכרון לפניו. ויהי ימי שבתו באנגליה כארבעה ירחים, וַיֵּשֶׁב באניה יפה־פיה אשר נתן לו ווילהעלם למנחה וַיֵּשֶׁב אמשטרדמה. ויהי בעברו בים האשכנזי ותקם רוח סערה ותשם את הים כמרחקה; חובלי הים נמגו וכל תכמתם התבלע, ויגידו לפעטר כי אבד מנוס מהם וכי כלתה אליהם הרעה, אך הוא ענה ואמר להם בשחוק: „הַיֵּשְׁמֵעַ כזאת כי יטבע קיסר רוסי בים אשכנזי?“. ויסע פעטר מאמשטרדם, ויעבור דרך האללע ולייפציג, ויתבונן היטב אל בתי מדרש המדעים אשר בהן, ויבוא אל בירת אויסטריא, וייענה. בהאָללאַנדיא ובאנגליא עבד פעטר באונו ובהגיונו, עמל בידיו ולמד חכמה ודעת, אך אל לעֶאָפְאָלְד מלך אויסטריא בא רק לַדְּבָר אתו את דבריו ומערכי לבבו על אדות הליכות המדינה, ועל אדות הברית אשר כרתו אויסטריא, ווענעציא, פולין ורוסיא, על טורציא. בחצר המלכות בוועין שמרו מכל משמר את חקי הכבוד הרבים והעצומים, אשר הכבירו נחשתם על כל הדורך על מפתן החצר. תארי כבוד למכביר פֶּאָרו את האימפּעראַטָאָר לעֶאָפְאָלְד, ויקראו לו: „ראש למלכות רומא הקדושה, יוצא ירך מלכי הקאפיטאָלִים“. אולם מלבד אשר דבריו לא נשמעו ברומא ואת מוראו לא יראו שמה, הנה גם בנערמאניא שָׁמְרו גבולות ליכלתו ותקף תפארתו; כל ימיו הרחיב עֵז בנפשו להתחרות את צרפת, וינחל בוז וקיקלון, מגנת לב ושבר ברוח. אך בכל הנוגע לחקי החצר ומשפטי הכבוד עלה לעֶאָפְאָלְד על כל מלכי ארץ, ולא היה ערוך אליו. כאשר נלחץ מלך הכבוד הזה לעזוב את כסא כבודו ובירת ממלכתו מפני תנופת חרב הטורקים הצרים עליה, ויצֵהן סֶאָבִיעֶסקי מלך פולין בא וַיִּמְלֵט את העיר בחרבו ובקשתו, ולעֶאָפְאָלְד נחלק מצרה וישב אל נוהו. בכל זאת כאשר חפץ גואלו ומפלטו זה לשחררו בהיכלו, בא לעֶאָפְאָלְד אתו במשפט על דברי חקי הכבוד, והֵשֶׁב את מושיעו, מי ומי יכף את ראשו למבראשונה בהַפְּנֵשֶׁם יחד! ומה עצמה אפוא מבוכת שרי חצר וועין בהעמיקם שאלה על דבר הדרת הכבוד אשר יאתה למלאכות הגדולה הרוסית; אם כבוד מלך או הערֶצְאָג, או מאַרקגראַף— כי לכל טושל ומושל הַפְּנֵו במדה ושקלו בפלס את מַתְּפַנֵּת הכבוד הראוי לו, חק נתנו ולא יעבור!. ויהי אחרי אשר התהלכו השרים בחקר תרום השאלה הלזו וכליותיהם השתוננו, הוציאו משפטיהם לאור ויכתבום על הגליון. אך פעטר לא שָׁם לבו אל דברי הבל ורעות רוח, ולא שעה הפעם אל הכבוד אשר יאצילו למלאכיו, ויודיע אל האימפּעראַטָאָר כי חפצו להתראות אתו פנים, הוא לבדו בלא לִנְיַת מלאכיו. אז גדלה מהומת שרי החצר ביתר שאת ועֵז, וישובו ויתבוננו בינה וישימו משמרים ומספר צעדים חֶצְצו לשני אדירי הארץ, הכל בטוב טעם ובשכל עמוק עמוק, כיד החקירה הטובה עליהם. אמנם קיסר הרוסי הצעיר הרס ולא המל את כל מגרלי הרוח אשר בנו, כי ברגע בואו על סף הַדֶּר המשכית, לא שלט ברוחו וימהר ויחבק את האימפּעראַטָאָר בין זרועותיו, וכל שרי החצר נבהלו,

ויפלו פניהם! ועוד יתרה עשה פעטר על מעשהו זה הור והמזור, כי בלכתו לשוח עם האימפּעראטאָר בנינת הביתן, וירא אניה קטנה עומדת ביאור אשר בַּמְּנַךְ, ולא יכול להתאפק, וימרר וירץ וישב בה, ויתפוש במשוט ויתהלך על היאור אחת הנה ואחת הנה לעיני כל השרים הרואים! אין קץ להמשתות והחגים אשר כבר בהם לעאָפּאָלד את פעטר; אך בדבר המלחמה עם טורציא לא נעשה דבר. פעטר אבה להתחזק ולהתכונן על חפי ים השחור בעזרת אויסטריא, כי שלטון אוּאָוּ אך מצער היה לתועלת המסחר—משאת נפש פעטר; ובצפיתו צפה ללכוד את לשון הים המתבר את ים האוּאָוּ ואת ים השחור לאחדים, ולכבוש את מבצר קערטש, ומבלעדי זאת מֵאֵן לשום שלום לטורציא. אמנם אך לשוא נשא פעטר את נפשו, כי האימפּעראטאָר גמר אִמְרָ לַתַּגֵּר מלחמה עם צרפת, ועל כן שקד לכרות ברית שלום עם טורציא, לבעבור יהיו גבולותיו לפאת מזרחה שקמים ובטחים. בגלל הדבר הזה לא מצא פעטר נחת באויסטריא ויכן פעמיו לנסוע אל ווענעציא, לקנות חכמה ודעת בקרב הכנסייה החפשיית ההיא, אשר היתה „גברת הים” ימים רבים. הפאפא אינאָקענטיי (אינאָצענין) שנים העשר וכל שרי מדינות איטאליא כבר התעתרו לקדם פני פעטר בשמחה, ובכליון עינים חכו לקראת בואו; אך פתאם הבהילוהו שמועות מרוסיא, נִקְשַׁב וישמע כי רעת הרובים רבה עליו, וסער גדול מתחולל על ארצו, ויעזוב את ההכנס וּאָוּניצין בחצר מלך וויען, והוא שב עם שאר מלאכיו אל ארץ ממשלתו.

§ 2 שׁיבַת פֵּעֶטֶר מִמַּסְעָיו • בשׁוּב פֵּעֶטֶר לֵאֲרָצוֹ וּלְמִלְדָּתוֹ, הִיָּה רֹחוֹ מֵלֵא מְכַל הַגְּדוּלוֹת וְהַנְּפִלְאוֹת אֲשֶׁר עָשָׂתָה יָד הַהִשְׁכָּלָה בֵּארְצוֹת מַסְעָיו, וַיִּשְׁבַּע בִּימֵינוּ לְמַעַת אֵת הַהִשְׁכָּלָה שֶׁזָּרַק בֵּארְצוֹ, וְלִהְרִים קָרְנָה בְּכַבּוֹד • אֹלֶם לְקִלְעֵ אֵל הַמַּטְרָה הַזֹּאת לְבַל יַחֲסִיא עָלָיו הִיָּה הַמְצוּה לַהֲרוֹס אֵת הַקִּיר הַמְּבַדִּיל בֵּין רוֹסִיא וּבֵין שֶׁאֵר אֲרִיצוֹת אֵירוֹפָּא הַמְּעֵרְבִית, וַיְהִי נַחוּץ מֵאֵד מֵאֵד לַחֲקִים אֵת עֵצַת יֵאָהָאן הַרְבִּיעִי לְרֵשֶׁת לְמַצְעַר חֶף אַחַד עַל יַם הַקַּדְמוֹנִי, הוּא יַם הַבְּלִטִי—”לְפִתּוֹחַ חֲלוֹן לֵאֲירוֹפָּא” • עַל כֵּן בַּהֲגִיעַ פֵּעֶטֶר אֵל גְּאַלִּיצִיא וְהַתְּרָאָה פָּנִים עִם אוֹיְגוֹסְט הַשְּׁנִי, הַקוֹרְפִירְסֵט הוּאֶקְסוֹנִי, וּמִלֶּךְ פּוֹלִין הַחֲדָשׁ, אֲשֶׁר פִּיּו עֵנָה בּוֹ, כִּי רַק בַּחוּקֵת יָד פֵּעֶטֶר תִּנּוּחַ הַעֲטָרָה עַל רֵאשׁוֹ, וַיִּגְלָה לוֹ פֵּעֶטֶר אֵת מַעֲרֻכּוֹת לְבָבוֹ בַּהֲלִיכּוֹת הַמְּדִינּוֹת, כִּי יֵשֵׁא עֵינָיו אֵל יַם הַבְּלִטִי • וַיִּטֵּב בְּעֵינָיו אוֹיְגוֹסְט מֵאֵד, וַיִּבְטַח לַהֲיוֹת זְרוּעַ לוֹ לְעַת מְצוּאָ; כִּי גַם הוּא חָשַׁב מוֹמּוֹת לְהַשִּׁיב לְפּוֹלִין אֵת לִיוּאָוּנִיא מִיַּד שׁוּעִיצִיא, וַיִּשְׁמֹר פֵּעֶטֶר אֵת הַדְּבַר בְּלִבּוֹ • אוֹיְגוֹסְט וּפֵעֶטֶר הִפִּיקוּ רִצּוֹן אִישׁ מֵאַת רַעְהוֹ וּנְפִשָׁם נִקְשְׂרוּ בַּעֲבוֹתוֹת אַהֲבָה וְאַחוּה • אוֹיְגוֹסְט הִיָּה מְהִלָּל וּמְפָאָר כְּאִישׁ זְרוּעַ וּרַב אֲזוּנִים, וּבִשֵׁם „הַגְּבוּר” (Le fort) נִקְבַּב לְדוֹרוֹתָיו • כֹּל יָמָיו הָיוּ כַּחֲנִי שִׁשּׁוֹן וַיֵּאֱהַב מִשְׁתָּה תְּמִיד, וְהֵנָּה גַם פֵּעֶטֶר הִתְנוֹסֵס בְּגַבְהָ קוֹמָתוֹ בַּתַּעֲצוּמוֹת עוֹז וּבַגְּבוּרַת יָמָיו (*), וְגַם הוּא אֶהַב לְרֵאוֹת בְּטוֹבָה לְשִׁתּוֹת וּלְשִׁמּוֹחַ בְּנִהּוֹ מַעֲבוֹדָתוֹ הַקְּשָׁה בֵּין אַחוּזוֹת מְרַעִיו • עַל כֵּן הִתְלַכְּרוּ שְׁנֵי הַמַּלְכִים הָאֵלֶּה וַיֵּאֱכֹלוּ יַחַד לֶחֶם אֲבִירִים וּמַעֲרָנֵי מֶלֶךְ, וַיִּתְעַרְבוּ בַּכַּח יָדֵיהֶם וַיִּאֶלְּפוּתָם, וְאוֹיְגוֹסְט יָדַע לְהַשְׁלוֹת אֵת

(* פֵּעֶטֶר לָקַח בִּירוֹ קְעֵרַת כֶּסֶף וַיְגַלְלָנָה כַּחֲצוּצְרָה, וְלֹא נֹדַע כַּחַו וְקִרְסוֹלֵי הַבְּרוּל אֲשֶׁר בְּפִרְסוֹת הַמּוֹסִים הָיוּ כַּדָּג בֵּין אַצְבָּעוֹתָיו לְהַשׁוֹתָם לְכָל רוּחַ, אֹל לְשִׁבְרָם כְּשֶׁבֶר נָכַל וְצִנְרִים •

לב פעטר בחלקת לשונו . אפס בתכונותיהם בנפשם ובלבבם פנימה לא קרב זה אל זה , וכנבזה שמים על הארץ , כן גבהו דרכי פעטר על דרכי אוגוסט . אויגוסט היה כאחד מן המלכים , אשר לא־שָׁר ארצם לא ישיתו לב ולפונת עמם ועבדיהם לא יראנו מאומה , חקי הצדק והמישרים לא קננו בחבו , ומוסר כליותיו לא שמעה אונו . שתי מדינות מלכותו , זאקסוניה ופולין היו בעיניו כשני שדי הפרה , ויתאמץ למץ מהן חֶלְבֶן ככל אשר יוכל ; כל עמו ועבדיו נושאי המנחה כנחלת שדה וכרם נחשבו לו , ויחשוק רק לכנוס ולאסוף כסף רב כסף , ולהרבות אוצרותיו , אשר הריקס לריק , ויפורם בתענוגות בשרים , הבלי שעשועים וחמדות תעתועים . אמנם ראש מחשבות פעטר היתה הצלחת עמו וצאן מרעותו , וכל ישעו וכל חפצו לעשותם הַתְּלָה בארץ , להצמיח קרן תפארתם והשכלתם , לטוב להם כל הימים . ובקבלו מאוצר המדינה למַפְלֵת ביתו את משפּרתו חלף עבודתו בחר אֶפִיצֵער (Общественное жалование) אמר תמיד : „רק את מכסת הכסף הזה אוכל לתת בכל אשר תאוה נפשי , אך הכסף המובא אל האוצר מאת העם , שמור וערוך לטוב הממלכה , ידי לא תגע בו ובכפי לא ידבק מאום , כי יבוא יום אשר אעמוד לפני ה' לתת חשבון ואובָא במשפט על כל נעלם !” . אכן הקיסר הזה , הַמְסַחֵר את נפשו כמטובה , העובר כשכיר עבודת עמו , ובעבורם ישליך את נפשו מנגד , שב עתה לארצו , לראות ברעה אשר עשו בני בליעל למרות עיני כבודו .

§ 3 קשר הרובים . כבר הראינו לדעת פרשת הקשר על ידי ציקלער וסֶאָקְאוּוִין , ונזכחנו , כי רעה עֵין ההמוֹן בפעטר על החדשות אשר יעשה בארץ , אמנם שנאת מות ורצח שנאוהו הנדחים והמחויקים בנושנות . האנשים האלה אשר נדחו בשתי ידיים מאת הכנסייה הפראוואַסלאוויית בסוד האספה הגדולה , אשר היתה במאָסקווא בשנת 1668 , שכרו מכל משמר את כל מנהג ישן נושן ועתיק ימים , תַּעֲבֹב תַּעֲבֹבו ושקץ שקצו כל דבר חדש , גם אם לא הובא מארץ אחרת . התקונים הקטנים אשר עשה ניקאָן בספרי התפלות בשם האספה , היו להם כמהרסי חומת הרת ונותצי מירת הפראוואַסלאוויא ; ויקומו מוריהם החשכים ויעבירו קול במחניהם : „בַּתְּקו מעל אהלי האנשים הרשעים , הבוגדים בה' ומרימים יד במשיח צדקנו !” . וישמעו רבים לקולם , וינוסו הלאח להסתתר בחרשי היערים אשר מעבר לנהרי וואלגא ואַנְענא , ויתמלטו לגבולות ליטא , לשממות סיביר , אל פיות הרָאָן , אל הרום הררי קאוקאז ; אחר ממורי השקר הרחיק לו ללכת אל גליל סיעווערסק ואתו עשרים תלמידים , ואחרי שנים לא כבירות עלה מספר תלמידיו המקשיבים לקולו עד כדי עשרת אלפים איש ! שם במעבה היערות , הרחק מעיני שרים ושופטים , כארונים קשים ומכהנים תופשי הרת , היו להם הנדחים חיי דרוו ושלוח , שם בנו להם בתים לשבת ולתפלה ; בחלקה גורה , גלמודה ושומטה , יסרו להם מקלטים (Скиты) , מכון לזקניהם ולידוע חולי . בה כמו כפרים ומושבות אשר יושביהם כלם לא ידעו רק ממשלת מוריהם ומלמדיהם , ויעברו את ארמתם אשר לקחו להם בלי כל מחיר , ומדי בוא אליהם שרי הממשלה להביאם תחת ידה , שחדו מכספם פריון נפשם , ותהי להם הרוחה . ויתקנאו רבים מן העם בנדחים , וילכו לארוח אליהם ולבוא אתם במסורת הברית , וביתר

שאת כאשר העלה פעטר מסים רבים על העם ויחל לענותם בסבלות האניות . גם נמצאו אנשי שם במשפחות נכבדות ברוסיה , אשר נתנו ידם אל הנדחים , ויהיו כלבם (משפחות האַוואנסקי , אורוסאָו , אישעצקי , סאָלטיקאָו , וכאלה רבות) . כל אלה חברו יחדו להתנכל בפעטר העושה חדשות בארץ ; והרובים נושקי רומי קשת , היו שבט אפס ומטה זעמם . הרובים הסוררים , אשר כְּהֶקֶר בִּיר מימיה , כן הֶקֶרו רעתם ומשובתם תמיד : הם שפכו דמים כמים בקרעם את המלוכה מידי פעטר לתתה לסאָפֵיא , ואחרי אשר בגדו בה כמו נחל היו זרוע לציכלקלעד ולסאָקאָוויין , וגם עתה קמו לבלות חמתם בממשלה בעוד פעטר בחוץ לארץ . הרובים בשכבר הימים נטרו שנאה לפעטר ויהיו מְלֵאֵי רוח נקמה וכליון חרוץ . כי אחרי נְפֹל מצודת אוּאָו בידי פעטר , נטה קו עליהם ויחרוץ משפטו לחלקם בקצווי ארץ רוסיה ולהפיצם במדינותיה הרחוקות ; יש מהם העביר אל ירכתי דרום רוסיה , ויש מהם שלח לשמור על גבולות ליטא תחת יד רֶאָמאָראַנאָווסקי . כה ישבו כשלוש שנים , נודדים מבתיהם ונשיהם — ובמצות פעטר עבד בהם עבודת פרך , ושריהם גם הם הקשו ידם עליהם ולא השיבו להם את כל משכרתם וצידם במועדם , ויקומו המון רב מהם וילכו אל עיר הבירה לזעוק חמס באזני השליטים אשר הקים פעטר תחתיו בצאתו למסעיו — ויבואו ויתמרמרו , וישמיעו במרום קול תלונתם על עֲיָנִים ועל גורלם המר , וכמעט פרץ הקשר במאָסקווא . אך השליטים לא שמו לב לזעקותיהם , ויצוו לחיל הממשלה לגרש את הרובים בחזקת היד , ויעשו כן . אז נשאו הרובים את עיניהם אל אהובת נפשם לפנים , אל סאָפֵיא אחות פעטר , אשר מבעד לחלוני בית מקלטה ראתה כל הימים את נגה ברק ראשי המגדלים , וכפות ההיכלים הנחפות בזהב , ותזכור את כל מחמדיה בימי קדם , בימים אשר ישבה לכסא בתוך היכלי ענג האלה ותיף בהדרה ובחסן יקרה ; עתה בשמעה כי שערוריה בעיר המלוכה ופעטר איננו , פרחה התקוה בלבבה כי תשוב למשול בעם , ותפוח אש המרד בלבות הרובים הנגרשים מִנּוּ מאָסקווא . וישובו ויבואו אל אחיהם אשר בוועליקיע לוקי , ובידם מכתב מסאָפֵיא לאמר : „עתה הנה רע ומר לכם , אך דעו נא כי ימים רעים מאלה יבואו , עתה ייסרו אתכם בשבט עברה , ואז ידושו את בשרכם את קוצי המדבר ואת הברקנים . מדוע אתם מחרשיים ? זה האיש פעטר לא ידענו מה היה לו , כי אבד כל חזון ממנו !” . ותקם מהומה גדולה בין גדודי הרובים מרי הנפש , ואיש אל רעהו נדברו : „הן הקיסר מת בירכתי ארץ , והבאָיארים זוממים לשום מחנק לנפש אלעקסעיי יורש העצר , על כן נעלה נא מאָסקוואה להשמיד את הבאָיארים , לנתוש ולנתוץ את כפר האשכנזים ולהכות את כל יושביו חרם !” . וירא שר צבא הרובים הנשיא רֶאָמאָראַנאָווסקי כי ברע הוא , וַיַּעֲבֵר בחדש האביב בשנת 1698 את הרובים מוועליקיע לוקי אל העיר סאָראָפּעץ (מחוץ נאָווגאָראָד) , ולמען יתפרדו כל פועלי און האלה , חשב לזרותם בערי המדינות , ויצו על הגדודים ללכת איש איש לעירו הנועדה לו , ואת הנָּסִים הנתפשים אמר לשלוח לארץ גזרה . אז התקוממו הרובים בְּלֹם כאיש אחד ויקראו קשר לעין השמש ; שברו על שריהם נתקו מוסרותיהם , ויבוזו את כלי התוחח ואוצרות הנשק , ויסירו את שריהם

ויגרשום, ויבחרו תחתיהם אנשים כערכם וכלבכם מקרב אחיהם, ויעלו מאַסקוואה בעם בְּבַד ובזרוע נמויה • ושמועת הקִשָּׁר עשתה לה כנפים, וַתַּעֲפֶן עד הרובים החונים על האזָאוּ, אשר קראו: „קצנו בחיינו מפני הצרות הרבות והרעות: בכאֶסקווא ישכנו הבאֶיארים כאריות משחיתים; על האזָאוּ יד האשכנזים (העומדים לשמור על העובדים בבנין המבצרים והמצודות) תרעץ ותרוצץ; במצולת המים השדים יתגוררו, ובחיק הארמה תרם התולעת!“ • וקאזאקי הרָאָן, אשר רוח ראוין שבה נשבה בהם, אמרו יחד בגאות עריצים: „אם לא ישוב המלך לימי הצומות לא נוסף עוד לחכות עליו, לא נִתֵּן את הבאֶיארים למשול בארץ, וכסופה נִאֲתָה למהר את מאַסקווא ולבער שריה ואפרתיה מקרבה!“ • הנה כי כן היתה רוסיא צופיה לכלה אך נבהלה בכל ארצותיה—ועדת הרובים המתקוממים הלכה הלך ורב, עד עשרים אלף איש, ויסעו ברעש וברגז מאַסקוואה • שלשת השליטים התפלצו ורָמַטְהוּם ההזיקם— ויאספו אנשי צבא וחילה גבורים (גווארדיא) ויתנום תחת יד הבאֶיארין שעאין והגענעראל גאָרדאָן, ויצאו לקראת הרובים ויפגשום כששים ווערסט ממאֶסקווא, על יד נחל איסטרא, ממול בית הנזירים „וואַסקרעסענסק“ ששם ישב לו ניקאָן עוכר נפש הנדחים, וַיִּתֵּן שעאין את חילו מסביב לחומת בית הנזירים, וישלח את גאָרדאָן לנסות אליהם דברי שלום ואמת, אולי יִנְחָמוּ וישבו מדרכם הרעה • אולם לשוא השחית גאָרדאָן את דברי שלומו; הרובים אמרו כי נפל פחדם על שרי הממשלה, והָנֵם באים להתחנן אליהם, ועל כן ענו את גאָרדאָן קשות, וישוו לנגד עיניו את כל הגדולות והטובות, אשר הרבו לעשות בארץ, ואת כל התלאות אשר מצאום במסעי אזָאוּ, וכי התעמרה בהם הממשלה להסגירם בידי איש חמסים ראָמאָדאנאָוסקי להכריתם מן הארץ מעט מעט; וגם איככה יוכלו וראו באבדן ארץ מולדתם, בבוא אל קרבה חדשים לבקרים אשכנזים רבים, להרבות ולהפרות מַגְלַחי זקן ומקטרי טאבאק, מכחשי באלהים והורסי צדק עולמים • ובכּן נכונים הם כלם למות בעד הפראָוואַסלאַוויא! ויאמרו לירות חץ מות בגאָרדאָן ולפרוץ בחילו • ויצו גאָרדאָן לירות כרורי בלע, ומחמתו על הרובים צוה להעביר את הכדורים מעל לראשיהם, למען יִבְהִלוּ ויחרדו ויסוגו אָחור, ולא תהי יד הרוסים ברוסים • אך הרובים ראו כן תמהו, ויקראו: „אחינו! ראו עין בעין כי ה' יסוך באברתו עלינו לשמרנו מן המות והכדורים לא יגשו אלינו.“ • או אז צוה גאָרדאָן להרעים עליהם בכלי תותח, וכרגע נִפְךָ מבול אש מתלקחת על ראשם ויהמם, וינסו בשבעה דרכים, וישליכו מעליהם את אָנֵם וכלי מלחמתם • וידלוק גאָרדאָן אחריהם וישיגם ויאספם כאֶסֶף הַחֶסֶל, וישם עליהם בקרת, ויענם ויתודו על חטאתם • שלשים ומאה איש הוקיע על העץ, ויתרם השליך אל אשמיני בתי הסהר אשר בערים, עד אשר ישוב הקיסר הקרוא אל ארצו ויחרוץ עליהם משפטו •

§ 4 פֶּעֶטֶר יבער את הרובים מן הארץ • „ידידי, נמהר נא מאַסקוואה! היחשוב ה' לי לעון אשר הָטָא אם אֶשְׁבַּע בשמו כי אשית קציר לַעֲבַת הרשעים מרגיזי־אֶל האלה? לא אשאיר גם אחד מן המשפחה הרעה הזאת, מִן־ת יאכלם וקטב מירי יִעֲדֵם!“ • כה דבר פֶּעֶטֶר אל לעֶפֶארט כבוא לו הבשורה הרעה על דבר

הרובים, ויסער לבו עליה. ולרָמָאָרְאָנְאָוּסְקִי כתב: „התחוקו אל תיראו! אל נא תוסיפו להשקיע את האש, עד-מהרה בוא אבוא לדבר משפטים את הפושעים, אף כי צר לי לעזוב את מסעיו ועבודתי לארץ מולדתי, בגלל הנבלים האלה“. בחמשה ועשרים לאוגוסט בא הקיסר מאַסקוּוואה בקול רעם כלי תותח ובצלצל הפעמונים, ומוצא שפתיו על-דבר הרובים נֶכַח פניו היה. פעטר שָׁחַר למוסר את השליטים ואת רָמָאָרְאָנְאָוּסְקִי, אשר לא קדמו פני הקשר ויתנו את בני הבליעל להקדיש מלחמה על עיר המלוכה, ועל אשר הכריתו את ראשי מסבי הקושרים במרם הוציאו מהם דבר אמת, בשלמי הקשר הזה. ויצו פעטר לאסוף מכל בתי המשמר את הרובים האסורים שם, ויעל מספרם אלף ושבע מאות וארבעה עשר איש, והבקרת החלה. פעטר האמין כי לא מלבם ומנפשם העזו הרובים להרים יד רמה, כי אם רוח רעה יצאה ממסתרים להסית בהם, וכי אנשי תרמית הפיצו בזדון את שִׁמְעֵה השוא על דבר מותו, למען יביאו מחומה ומבוכה בעם, ותמצא ידם „לְצוּד דגים במים עכורים ודלוחים“, על כן תִּזְק מוסרי הרובים, ויצו לענותם באכזריות חמה ובשצף קצף, אשר לא יאָמֵן כי יספר. בשמחת לב הפילו הרובים את צוארם על חרבות צורים, לשום קץ לחייהם ולהנצל מירי השופטים והשפטים הנוראים. בראשונה נשאו בשרם בשניהם ולא העלו את שם סַאָפֵיאַ על שפתיהם, אך לאחרונה כשל כח הסבל ויגידו ולא כחרו, כי גם יר סַאָפֵיאַ היתה במעל הזה, והיא מחביון אהלה שלחה להם מכתבי שטנה לעוררם ולעודדם. ויִנְדַע לפעטר כי שלח הקשר את קציריו עד למרחוק, ונמישותיו נמשו עברו אל קצוי ארצו, ויגזור אמר לעקרו משרש, ולבערו כאשר יבער הגלל עד תִּמּוֹ, וילבש נקם ותצא כאש חמתו, להביא על הרובים קצם צִמַת בצעם ולכילתם מעל פני האדמה, לכן התיקם כלם כצאן לטבחא והקדישם ליום הרגה — בקצה חרש סענטיאבר העמידו עצים גבוהים ברחובות עיר המלוכה לתלות עליהם את הרובים, ומוקדי אש ערכו בחצות קריה לענות עליהם את הנשפטים לתת תודה. ויהי כאשר נגש הפאטריארך אל פעטר, ובידו דמות אָם משיחם, ויפלל בשמה בעד הלקוחים למות. ענהו הקיסר בחמה: „למה זה הרגות את הדמות הקדושה להביאנה הלום? גש הלאה והשיבנה למקומה! גם אנכי אקף לאלהי מרום, אכבד אותו וקדושו, ולא נופל אני ממך בדבר הזה; אך דע לך כי עלי לשמור על עם ה' מכל פגע רע — אנכי לבדי אשא את מרחם ומשאם, ועלי אפוא להשיב גמול הרשעים בראשם, וליסרם שבע כחטאותיהם“. כל העיר מאַסקוּווא היתה מלאה דם ובכל פנותיה כָּבֵד פגע. אך ביתר שאת נפלל חלל והרג רב על מגרש שדה המקלט, אשר ישבה בו סַאָפֵיאַ. על כל שְׁנֵי החומה מסביב הוקיעו את הרובים לעיניה, ובידם נתנו מכתבי הבקשה אשר הכינו לתת לסַאָפֵיאַ, לאמר: „קומי, צאי ומלכי עלינו!“ חמשה חרשים היתה נבלת החמאים בנפשותם מְשַׁלַּכַת במאַסקוּווא ומכיבותה כרִמֵן על פני השדה, ואין מקבר. אך בקצה ימי הבציר שככה מעט חמת פעטר, כי לעפֶאָרט העיר המון פְּעוּי ורחמיו, ויוקע רק את ראשי הקושרים. בשנת 1699 הוסיף פעטר לחדש את הבקרת והמשפטים, וכן עשה גם בפעם השלישית, ויהי מספר הנהרגים כאלף ומאה וחמשים איש, מלבד צעירי הימים, אשר הָבו בשוטים ושלחו סיבירה. כה נרמזה נדמו הרובים, כל

דורכי קשת ספו תכו מן-בלהות, וגם את שמם מחה פעטר מספר הצבאות! ויקרא פעטר שופטים מכל מצבי העם לשפוט בצדק את אחיותיו: סאָפֿיא, מארמא ומאר-גארימא, אשר נתנו יד לפושעים. ובדבר השופטים האלה העבירו תער על ראשי שלשתן, ותובאנה מוסבות שם להסגר בבתי הנזירות. את הכוס התרעלה הזאת העביר גם על רעיתו יעוודאָקיא לאָפּוּחינא. היא האשה אשר הוכיחה לו אמו, והוא לא אָהֶבָה, כי לא היתה לו עזר, אמנם התיצבה כנגדו להיות לשמן לו; כי כרחוק מזרח ממערב, כן רחקו דרכי פעטר מדרכיה: פעטר מימי ילדותו ושחרותו הסכן הסכין להתהלך בחוץ ולעבוד עבודה, ובנותו מעבודתו חמד לו להתעלם עם אחוות מרעיו, ולא עצר רגליו בביתו, לשבת על יד אשת חברתו ולהגות אהבה. אמנם יעוודאָקיע מנעוריה בית אביה שכנה לה כלואה כל הימים בְּהֶרְדֵּה-הַנְּשִׁים (теремы), ותשב בעצלתים ובשפלות ידים, מבלי דעת מאומה מדרכי החיים החדשים, ותדבק בהליכות ימי קדם ובכל דורשיהם עד מאד, ותתאונן על פעטר באוני אנשים אחרים, וַתַּעֲתִיר אמריה כי רע עליה המעשה אשר יעשה לְרִחֹק מביתו. וישמע פעטר ויקצוף עליה ונפשו בחלה בה. ויהי כראותו כי אביה ואחיה היו בקושרים עם ציקלער וסאָקאָווין, ויש קו חשר גם עליה, וישלחנה מעל פניו לבית הנזירות.

ימי ענו, חשך וערפל, הנה הנם ימי בקרת הרובים ותוצאותיהם בקורות רוסיא, ומימי מלוך יאָהאן הנורא (Грозный) לא נראה ולא נשמע כמוהם, וסופרים רבים הגדילו על פעלי פעטר וירברו עליו תועה. אמנם נזכרנא ואל נשכח כי משפטי מות ובקרת יסורים היו בימים ההם תָּקָה אחת ומשפט אחד בכל ארצות אירופא הנאורות: באנגליא, בצרפת ובכל גערמאניא. ומה השכיל אחד מסופרי דור פעטר, אשר ראה את כל התוכחות אשר חלו ברובים ואת ערפם הקשה, לדבר דברו לאמר: „ככל אשר יעשו הרופאים הנאמנים בעלות רקבון או דלקת בבשר האדם, וכרתו בברזל אף ישרפו בלהבת אש, „הבשר החי“, למען תשתמר הגויה כלה מרקבון ודלקת; וכאשר יטילו המלחים את הכלים אשר באניה ביום סופה וסערה, להקל מעליה ולהצילנה מרדת שאולה — כן בהגלות הקשר בעם, ועריצים פריצים יתגודדו לפרוש שַׁחַת רשתם על כל המדינה, או המצוה על השופטים הרודים בעם ועל המלך העוצר בס, לשַׁחַת רחמיהם ולענוש קשה את המורדים והפושעים, למען לא יוסיפו זדים ועושי רשעה להרבות שַׁמּוֹת ושערוריות בארץ“. אמנם אם פעטר חשב לשרש את הרעה עד תכלית, אך לא הצליח לעשות כן — רק את הזוללים הסיר התו, ורק את הנמישות גרע בחריצאָף, אפס שרש הרעה—הנרחים והמחזיקים בנושנות—עוד לא פסו מן הארץ. ובעת אשר במאָסקווא ראשי הרובים כראש שבולת נָמְלוּ, עשו הנדחים במחשבי היער מעשיהם והצמידו תוך ומרמה; הם היו בעוכרי בן־פעטר אלעקסעי יחידו, והם שהרגיוו יכסא כבוד הקיסר מראשית ימי ממלכתו עד אחריתם.

§ 5 תער השכירה, חליפות שמלות, וחג ראש השנה. ממתרת היום ההוא אשר שב בו פעטר מאָסקוואה שלח ירו לחדש ולהקן ככל הישר בעיניו, לבלי שמוע אל תלונת איש ואיש. בראשונה עלה הגורל להעלות את הכורת על

פאת זקן האפרתים. כי בבואם אליו לברכו ולדרוש בשלומו, לקח פעטר את המספרים ויאהז בזקנם ויגזור על ימין ועל שמאל, ופיו מלא שחוק על תרדת האפרתים ותמהון לבבם. הזקן, המרוםם ונכבד בעיני כל עמי אזיא, היה ברוסיא סמל עדת המחזיקים בנושנות, האויבת איבת עולם את בני הנכר מגלחי הזקן; ויען כי פעטר נוכח לדעת כי מגלחי הזקן האלה עולים ברוח מבינתם שבעתים על הרוסים מקדשי הזקן, על כן חשב למשפט כי גלוח הזקן הוא הצעד הראשון אשר יצעדו הרוסים בהשליכם אחרי גום את כל הבלי העת הישנה. ויהי כבר מאד לרבים וכן שלמים לצעוד את הצעד הזה, לולא צלחה יד הקיסר הנערץ הזה להניד רגלם ולהניעם ממקומם. בהעביר פעטר את תער השכירה על הזקן להשחיתו, העביר ושחת את הגיוני בני עמו ומשפטי פיהם, אשר מני אז נסמכו בהבל לשום פרות בין עם לעם רק למראה עינים לבד, ולא שמו לב להתבונן אל חותם תכנית הנפש, כשרונותיה ויתרונותיה פנימה, אשר אמנם רק בהם יפרדו העמים איש מרעהו ולאם מלאם יאמץ—ואשר על כן לא יכלה ההשכלה, מולדת הנפש, ויוצאת ירך בני אירופא המגלחים והמקטרים, לחרוד בקרב הרוסים ולשים משכנה בארצם. על ידי גלוח הזקן הסיר פעטר את התבלול מעיני אנשים רבים, אשר רדפו באף את הנדחים, האומרים כי רק בנוסח הסדורים העתיקים יצילו משחת נפשם, ובמנהגים הישנים ואותותיהם לבד יראו אור החיים; ובכל זאת קראו פה אחר עם הנדחים כי גלוח הזקן עון חרב הוא, מרד ופגעל בה' ובתורתו, וכל המפיל משערות זקנו ארצה יפול אל ירכתי בור ושאלו תחתית—ויהי דבר פעטר נחוץ, כי מלבד הכהנים ועוזריהם והאכרים עובדי הארמה, יגלחו כל העם את פאת זקנם, או יתנו כפר פדיונו, ככל אשר הושת עליהם. אחרי כן קפדה באה גם על הבגדים הארוכים והרחבים, אשר לבשו הרוסים כדרך כל בני אזיא, ויצו פעטר עליהם ללבוש בגדים קצרים ומחלצות אירופא לכבוד ולתפארת. בשנת 1699 העביר פעטר קול בכל מלכותו לאמר: „כל עמי אירופא כלם יחגו את חג ראש השנה בחדש יאנואר (הראשון ללדת הנוצרי), ועל כן אצוה על כל עמי, לבל יוסיפו לחג את ראש השנה בחדש סענטיאבר (תשרי, הראשון לבריאת עולם), כאשר עשו עד היום, ולמן השנה הראשונה למוצא שמונה העשרה והלאה, יהי החדש יאנואר ראש חדשים, ראשון הוא לכם לחדשי השנה!“ ויהי כן—החדשות האלה וכאלה מרו ועצבו את רוח הנדחים והמחזיקים בנושנות, על כן התאמצו להבאיש ריח הקיסר בין החשכים ולהכותו בלשון. הם העבירו שמועה בפרמון כי הקיסר פעטר אלעקסעוויטש מת בארץ מסעיו ותחתיו בא מאקסוואה מתחפש וכוזב „איש יהודי משבט דן“ („Жидовинъ отъ колѣна Данова“). ויש מהם הוכיחו כי לא יתכן אשר הבן היוצא מגזע אלעקסעיי מיכאילאוויתש איש תסיד (כן קראו לו הנדחים בטרם נפתה אחרי ניקאן) יעשה שקר בנפשו לחדש ולעשות מעשים אשר לא יעשו, על כן בדאו מלבם אגדה כזאת: „אלעקסעיי התעצב מאד אל לבו על כי תלד לו אשתו רק בנות לבד, ובן אין לו, ויאמר למלכה נאמאליא: „אם לא תלדי לי בן, אשלחך מזה אל בית הנזירות“. ויהי כאשר ישבה על המשבר ותלד בת! ותתחלחל המלכה מאד ותתפלץ. וימהר מאשוועעו ויקח את

הילדה וילך חיש קל אל כפר האשכנזים ונהליפנה בילד זכר, וישימהו בחיק נאטאליא להיות לה לבן". ככה יפרחו כראש על תלמי שדי, ספורי בדים והגדות דפי ושקר בין עם לא-בינות ובנים סכלים, אשר לא זרחה עליהם שמש ההשכלה, ואשר אחיהם הדפוס באיבה וירחיקום כגו רואי השמש; המה נכונים תמיד לתת און קשבת לדברים אשר אין להם שחר ולא ישכילו לבקר בין טוב לרע.

פרק נד, מלחמת הצפון הגדולה" בין פעטר הגדול ובין קארל שנים העשר (1700) וראשית הוסד פעטרבורג (1703).

§ 1 פעטר מבקש שלום טורציא, ולומש עינו על ים הבאלטי. אחרי אשר הצמית פעטר מעיר הבירה את הרובים פועליהאון-ויאבד כל זכר למו, נסע וואַראַנגעושה, ותגלנה עצמותיו לראות כי כבר נכונו האניות, אשר פנו בעלי החברות (Кумпанетва), ויעבור גם בעצם ידיו לכלול את יפי הבניה. אמנם פתאם התבשר פעטר בשורה רעה, כי מת לעפאָרט אלופו ומיודעו, (מארט 1699). ויעזוב עבודתו הנאהבה והנעימה לו, ויבוא מאַסקוואה לספור על לעפאָרט כספור על היחיד באוהביו, ולהמר עליו כהמר על הבכור בין שני ממשלתו. ויבך פעטר בכי גדול. אך הבאָיארים לא כסו את ששון לבם במות האיש הזה, אשר העיר תמיד את פעטר לחדשות לא שערום בני רוסיא מעולם; וישסעם פעטר ברברים, ויצו ויתנו על קבר לעפאָרט אבן שיש ועליה הרושה בעט ברזל ועפרת תהלתו; לאמר: לעפאָרט לא נע ולא זע בעמדו על מרום פסנת ההצלחה; ואפֿיר היה בקרב ארץ מולדתו, וצינעאס מחוצה לה; מנן ומחסה לחכמה, ומעצענאט לחכמים, ידיר מלכו, ואָהוב ורצוי לו, כעפֿעסטיאָן לאלכסנדר הגדול; כל הטוב אשר לַפֿד את רוסיא בהליכת חייו, בעמלו ובנבורתו, לא ישכח לעד לעולם. ואתה עובר אורח! אל נא תרמוס רגלך על האבן הזאת, כי עליה נסך המלך האדיר את נַסך, רמעותיו!". כל ימי חייו לא שכח פעטר את לעפאָרט, ויעל את שמו על ראש שמחתו—וישב פעטר וואַראַנגעזשה, ובימי האביב הוריד דרך הדאָן אל ים-השתור את האניה הגדולה, אשר עבד בה בידיו. בכל זאת לא הלך לב פעטר להוסיף להלחם על טורציא, בראותו כי ידו בעלי בריתו, פולין ואויסטריא, רפו עד מאד, ומגמת שתיהן לבוא במסורת האחוה את טורציא, אשר הַנאָל לתת להם במחיר האחוה דברים גדולים ונכבדים. ועל כן שלח פעטר את מלאכו אוקראאינצעו קאָנסטאנטינאָפאָלה לקחת דברי שלום עם טורציא. ויעבור אוקראאינצעו על פני ים-השחור, באניה הגדולה היא האניה הרוסית הראשונה, אשר פרשה נַפֿה על הים הגדול והגורא הזה, ושאר אניות רוסיא הקטנות שלחו את אוקראאינצעו עד גבול קערטש—למען יראו שרי טורציא בעיניהם, כי עתה יעצרו הרוסים כח ללחום אתם בים כאשר ביבשה, ויאותו לכרות אתו ברית שלום וברכה. והנה אף כי באמת בראות הטורקים את תיל רוסיא על הים, כן תַּמְהו, נבהלו נחפזו; אך מדעתם כי מבלעדי בעלי בריתה לא תעשינה ידי רוסיא תושיה, לא נעתרו לחפץ אוקראאינצעו, להוריש לרוסיא לאחוה את מבצר קערטש, אשר סגר דרך מבוא ים-האזאון אל ים השחור. ויהי דברי השלום יַעִים ומתנהלים

בכברות . אולם אם לא הצליח פעטר לכונן צעדי אונו במקום נאמן על ים השחור , הנה נפתח לו פתח תקוה לשום משטרו על ים טוב מזה , על ים הבלטי , אשר הרוסים קראו לו לפנים בשם "ים-הוואריאגי" (Варяжеское море) . מימי עולם ומשנים קדמוניות היתה יד רוסיא נמויה על הים הקדמוני הזה : יארצ'סלאוו הראשון בנה בקרבתו את העיר יוריעוו , היא דערפט (דאָרפאט) ; והליוויים , אורחי ליפלאנדיא מעולם , היו לרוסיא לבס עובד . אך בעת אשר רבו הנשיאים ויצאי ירך הרויק איש את רעהו על אדות נחלות ירושותיהם , לכרה עדת אבירי אשכנז (Германские рыцари) את הארצות הנשענות אל ים הבלטי , אולם הרוסים לא הסירו מנגד עיניהם את משפטם עליהן , ונָהו תמיד אל ים-הבאלטי . יאָהאן הרביעי האָיום לחוב נלחם מלחמה ארוכה בעד ליוואַניא , ואחרי כן גם אלעקסעי מיכאי-לאָוויטש , אך שני המלכים האלה לא עשו חיל , כי ממלכת פולין אשר היתה אז בעצם תקפה ותעצומותיה , התיצבה להם לשטן על דרכם , ותאמר לספוח אליה את ארצות ליוואַניא , אשר הכניעתן ונתְבָשָׁן תחת ידה . ובכך בימי חיי פעטר היו מדינות ים הבאלטי כלן בידי זרים : קורלאנדיא התחשבה למדינות פולין* , ליפלאנדיא ושאַטלאנדיא היו מורשה להשוועדים , אשר קרעו מאת נאָווגאָראָד את כל חלקת הארץ שעל שפת לשון-ים הפיני (Финский залив) , ואשר נקבה בפי הרוסים בשם "ארץ איזשער" (Ижеракая земля—Ingermanland) , המשתרעת ממבואות הנארווא עד מוצאי הנעווא מיאור לאַדאָגא . ועל כן בעלות על לבב פעטר להשיב לארצו את נחלותיה הקדמוניות , נאלץ לקרוא מלחמה על ממלכת שוועצ'יא .

§ 2 מצב שוועצ'יא . פאטקול צוררה . מראשית מאת שְׁבַע-העשרה כבר יצא שָׁם שוועצ'יא לתהלה ולתפארת , כממלכה אדירה וכבירת אונים , וכן היתה באמת . ארצות ממשלתה רחבו ונִסְבו מאד , ואת ים הבאלטי הקיפו מכל רוחותיו מסביב ; ליפלאנדיא ועסטלאנדיא היו משלוח ידה ופאָמעראניא מְשֻׁמְעָתָה ; אנשי צבאותיה עשו להם שם בגבורים , ויהיו כמעט המובים בכל אירופא , כי הראו מאז מעולם את נחת זרועם ותנופת חרבם הגדולה על רוסיא , פולין וגער-מאניא ; אוצרה היה מלא כסף וזהב וכל חֶסֶן ויקר . אפס מלכים רבים התקנאו בגדלה וברב חילה , וישנאוה בלבבם : מלך דאניא היה עוין אותה מִיָּדָתוּ פֶּן תתעורר פתאם לשאוף לבלוע גם מדינות ממשלתו ; הקורפִירסט'ים מבראנדענבורג (אֲבוֹת מלכי פרוסיא) חשבו כל היום מזמות להריק חרותם על פאָמעראניא הנשענת לגבולם ; פולין לא יכלה לשכוח כי פאָמעראניא וליפלאנדיא נקרעו מעליה בחזקת היד ; לממשלת רוסיא היה לחרפה ולקלסה לראות את נחלותיה מימי קדם . קאָפּאָריע , ארץ-איזשער , רוגאָדעוו (נארווא עם מבצר איוואן-גאָראָד) וכפרים רבים מלאים רוסים , כל אלה נהפכו לזרים , ועם נכרי ימשול בהם . ויהי כנסוע פעטר , ויחל הקורפִירסט'ים מבראנדענבורג את פניו לכרות אתו ברית על שוועצ'יא , אך פעטר פסח אז על שתי הסעפים , כי בצפיתו צפה להוסוף עצמה ועוזו על ים-

(* לקורלאנדיא היו חקים לברה , מושל לברה וצבא מלחמה לברה . אמנם מושליה נבחרו על פי הסכמת מלך פולין , וגם חקים ידועים בנוגע לענינים נכבדים לא נחקקו רק ברשיונו , אף כי לא יכלה קורלאנדיא לכרות ברית שלום עם אחד המלכים מבלעדי פולין .

השחור ככל אות נפשו, וגם לאויגוסט מלך פולין לא הבטיח בפה מלא להקדיש מלחמה על שוועציא. אפס אל היכל אויגוסט בא בימים ההם גבר חכם בעו וצורר שוועציא, ויסת את מלך פולין להוציא חרבו מתערה ולהביא שאר מלכי ארץ בבריתו, ושם האיש ההוא ריינגאלד פאטקול (Рейнгольдъ Паткуль).

פאטקול היה חומר מאצילי ליפלאנד ונצר מאפרתיה. ויהי כאשר הוציא מלך שוועציא, קארל אַהרד־הַעֶשֶׂר, את פתשגן כתב הרת להוציא את כל שדות המכשלה מתחת יד האצילים, אשר משלו במ על פי ספרי המקנה והמתן ממלכי קדם, ויצו לעשות כן גם בליוואַניא, ועוד יתרה עשה קארל הלו, כי דרוש דרש מאת אבירי ליוואַניא להביא לפניו את ספרי המקנה והתעודות, אשר על פיהם יאָמן אם להם המשפט והצדקה גם על אהוותיהם אשר נחלו מאבותיהם; ולרבים מהם אָברו ספרי העדות או בלו מרוב ימים. אז הגרו האבירים בעו מתניהם, וותאמצו להשבית מפניהם את הגזרות הקשות האלה. והקאפיטאן פאטקול התעורר לעמוד לימין צדקם ולגונן גָנון והצל את משפטיהם וְזִכְוִתיהם מדרור דור. כי היה פאטקול מלא חכמה ומזמה; את נפשו ומאדו השליך מנגד בעבור כבוד קהל עדתו ואנשי חברתו, ומבלי מנוח חבל החבולות וזמם מזומת להוציא לאור משפטי צדקם. ויהי פאטקול למורת רוח לממשלת שוועציא, ותקראהו לבוא להשפט בשמאָקאָהַלם עיר הבירה, ובהתבוננו כי לא יצא נקי בהשפטו, יען כי ישימו לו עלילות דברים להרשיעהו ולהבריתו, ויחרד על נפשו, וינס וימלט; והשופטים הרצו עליו משפט מות כבוגר בארצו ובמולדתו. אמנם הבורח הזה השכיל והצליח להסתתר מפני מלאכיות, אשר פרשו רשת להגליו, בתתחפשו ובשנותו את שמו בכל מקום עברו. כה התהלך פאטקול מגוי אל גוי ומממלכה אל עם אחר; קנה חכמה ורב דעת והעמיק עצות לשבור על שוועציא מעל צואר בני ליוואַניא. בכל הצרות מלכים ושרים הפיח פאטקול זיקי שנאה ורשפי קנאה, להעלות שלהבת איבה ונקם על שוועציא ארץ חרבו. ויבוא לאחרונה אל אויגוסט מלך פולין, אשר קרבתו כמדינגיר, ויש אזנו אל אותותיו ומפתיו אשר הוכיח לו בהם, כי נקל מאד לכבוש את ליפלאנדריא ולקרעה משוועציא, יען כי מצער חיל הבצב אשר בה, ומבצרי ריגא לא נשגבו מאד, וכי כל אצילי ליפלאנדריא נכונים להרוץ ידם לפולין, מרעתם כי להשליאטמים בפולין יש ויש משפטים וְזִכְוִת לרב, ומפְּשָׂא מלך ושרים נתנה להם חפשה, אשר אין כמות בכל ארצות אירופא. ותהי העצה היעוצה מאת פאטקול: כי מלכי פולין ורוסיא ודאניא יצאו חלוצים בעת אתת על שוועציא, היושבת לבטח אתם. פולין השב תשיב אליה את ליפלאנדריא ועסטלאנדריא, רוסיא תקח אינגערמאנלאנד וקארעליען, ודאניא תלכוד לה את מדינת האָלשטיין גאָטמאָרפ, אשר מְשַׁל בה בעל אַחות קארל שְׁנַיִם־הַעֶשֶׂר. ותצחק התקוה לאויגוסט ותאיר פניה אליו להרים קרן כבודו בעמיו, וישאל את מלך דאניא אם יאות לעצת פאטקול, ויִרְצָה לו; וגם אל פעטר שלח את מלאכו ואת פאטקול לפתותו בשפת נאמנים. אפס דבר שפתים היה אך למותר, כי זה ימים רבים נכספה גם בלתי נפש פעטר אל גדותי ים הבאלטי, למען יבוא דרך הים הזה במסורת המשא והמתן את עמי מערב אירופא, וקרני אור השכלתם יבקיעו פֶּעֶן הערפל הרובץ על ארץ

רוסיא . אמנם תַּגֵּד הגיד פעטער למלאכי אויגוסט , כי לא ירים את ידו לעשות קמנה או גדולה עד אם כלה את דברי הברית את טורציא . בהדש האביב החלו מלבי פולין ודאניא להלחם על שוועציא , ובחדש יולי הצליח אוקראיניצעו להשלים את טורציא ברית שלשים שנה תמימות ; כי הִדָּל פעטער מִפְּקֶשׁ טטורציא את קערטש , וְנִתְּאוּת גם היא להקים את אַזְאוּ ואת כל הערים סביבותיה , חדשות גם ישנות , לרוסיא לאחוזת עולם ; גם נטלה עליה להרוס בידיה את המצודות אשר חסכו דרך הרניעפר אל ים השחור . ואף החאן מִפְּקִיִּים נער בפיו מקחת עוד את מנחות-האזכרה (поминки) אשר העלו לו ממאָסקווא שנה שנה . בשמונה עשר באויגוסט (1700) , חגו הרוסים במאָסקווא את חג-השלום עם טורציא בִּפְּאָרְיִים וברעמי כלי תותח , וממחרת היום ההוא הוציא פעטער מכתב גלוי כי יקדיש מלחמה על שוועציא , ויצו על צבאותיו ללכת לצור על נארווא .

§ 3 קארל שנים העשר ותבוסת הרוסים על יד נארווא . מלך שוועציא , אשר עליו נוסדו יחד שלשת המלכים , הוא—קארל שנים העשר , והוא כבן שמנה עשרה שנה בעת ההיא , ושנה אחת למלכו . מלכי ארץ האמינו כי עתה תהי לאל ידם לקרוע ארצות חמדתם מידי המלך הצעיר , ולגזור ממלכתו לגזרים ; אמנם אך הבל היתה תקותם ושוא תמורתם . עד מהרה קם הצעיר הזה להראות לכל העמים והשרים כי לו זרוע עם גבורת רעם , להרוך ולהרוף מפניו צריו , ולמהוץ מתני קמיו . כאלכסנדר הגדול אשר נשא תמיד בחיקו את שירי האַמֶּער , ואת אחיללעס הגבור בגבורים לקח לו לעינים ; ככה לא מש ספר „קווינטוס קורציוס“ , המספר תולדות אלכסנדר , מפי קארל , ובעלילותיו אהב לשוחח יומם ולילה . „זכר נא כי ימי חיי אלכסנדר היו רק שתיים ושלשים שנה!“ — אמר לו מורו , בראותו כי ישגה בספורי קווינטוס קורציוס בלי הפוגות . „ומה מני יהלוך אם מעטו ימיו , ומספר שניו חיצו , אהרי אשר השִׁפִּיק לְכַד תחתיו ממלכות רבות מאד!“ ענהו קארל בחכמה , והוא בן שבע שנים בדברו את הדברים האלה ! בעודו נער ורך הסבין קארל לשאת כל יד עמל ומחסור ולהרף נפשו לעתות בצרה , כי לִמַּד ללכת לצוד צִיד חיתו יער , ופעמים רבות הִסֵּם בהלמות אגרופו דְּבִים שְׁפוּלִים וְנָרַץ את גִּלְגַּלְתָּם . העלם הנערץ הזה לא יכול להתענות תחת יד אמו אשר הפקדה לנהל את הארץ , עד כי ימלאו ימי נעוריו , ובטרם בא המועד עלה על כסא אביו , ויהי בשוועציא מלך ! בהתאסף ראשי עם יחד שבטי השוועדים אל היכל התפלה לתת על מלכם הצעיר חוד מלכות , ואת הנזר והעדרות ; והכהן הגדול לקח את העטרה לשימנה על ראשו , או מהר קארל ויוציאנה מידיו ויקרא : „מאת ה' היתה לי זאת וגם שר התפתה לא יעז לגזול אותה מידי!“ ויצנפה בעצם ידיו בראשו . קארל לא פנק נפשו מזער במעדני מלך ובלבושי שְׁנֵי עַם עָדֵי זֶהָב , כי אם כאחד מאנשי הצבא לבש בגדים , ואָתָם יחד לן במחנה . וגם בלילה לא פשט את בגדיו והמנעלים הארוכים אשר נעל תמיד ברגליו . ביום קרב ולחם היה הוא הראשון לשום נפשו בכפו , ובעבור זה אהבוהו כל צבאותיו אהבה בלי מִצָּרִים , וגם הוא במה בהם כי לא יבושו כי ידברו את אויביו בשער . ויהי כאשר קראו לו בעלי הברית לצאת לקראתם למלחמה , שמח

קארל מאד, כי אך את הדבר הזה הוא מבקש, ואליו הוא נושא את נפשו, ועל דברת אחרים משריו אשר אמרו לו "הסכן נא את מלכי הברית ושלם", כי אין תומך בימינך!", ענה בגדל לבב: "האלהים, חרבי ואהבת עמי הם הם בעלי בריתי!".

וכצאת פעטר וחילו להחל מלחמה עם גבור משכיל זה, כבר נוקשו ונפלו לפניו שנים ממלכי הברית וכלמה כסתה פניהם. כי בעת אשר מלך דאניא בא עם חילו ורב צבאותיו אל פאָמעראניא ויתאמץ ללכדה לו, עלה קארל מהרה קל ויצר על קאָפענהאגען, בירת דאניא, השוקטה ובוטחה, ויאכוף שמה על מלכה לכתוב ירו לנתק את פְסורת בריתו עם רוסיא ופולין, להקים את האַלשטיניא לממלכה לבדה, ולשלם לו את כל הכסף אשר הוציא במלחמתו זאת. ויעזוב קארל ככפיר את דאניא ויצא לקראת אויגוסט, אשר שם מצור על ריגא ברפיון ידים ובעצלתים, יען כי לא אבו בני פולין להתנדב לו מחיל המדינה, ורק עם חילו מואקסאניא עשה מלחמתו. וכמעט באה השמועה עד אויגוסט כי הקריב קארל וחילו לבוא, חרד ופחד, ויעזוב את חומת ריגא ולא הוסיף לצור עליה. קארל לא דלק אחרי אויגוסט הגם, בחשבו למשפט, כי טוב טוב לו להחיש מעשהו על אויבו הגדול, ויהפוך פניו אל הרוסים הצרים על נארווא כחמשה וארבעים אלף איש, רבם מן הנערים אשר חדשים מקרוב באו לעבוד בצבא, ואת דרכי המלחמה לא ידעו. ולקארל היה רק שנים עשר אלף איש, כלם גבורי חיל מלמדי מלחמה. הרוסים הסכילו עשו, בדבר אשר לא התעתדו לעמוד כלם יחדו כחומה בצורה מול הצר הצורר, כי אם גרודיהם היו נמושים על פני השדה כחצי גרן עגולה, עד כי לא יכול איש למחר לעור רעהו. גם רוחם לא נאמנה את שרי הצבא בני הנכר, ונפשם לא דרכה עז תחת דגל ראש שרי הצבא דע קראָא (Де-Крoа), הבא בפעם הראשונה לאסור את המלחמה, ואין אתו יודע עד מה מהליכות חילו ופקידיו תחתיו. מלבד כל אלה הגה עוב יום אחד לפני המלחמה את המחנה ללכת להביא חיל חדש ולמחר להתראות פנים את אויגוסט ביום הפָּאָא, ואנשי הצבא ראו בלכתו וַיִּמָּס לבבם. בתשעה עשר בחדש נאָיאבר קרבו השוועדים בגאון ובסאון, ברעש ובכדורי מות, והרוסים גם הם ענו להם בקול רעם אדיר וחזק. אפס אחרי הצהרים כסה עב הענן את פני השמים, ושלג רב ירד ארצה וישלג בצלמון את כל המחנה, עד כי לא ראו איש את אחיו, על כן חדלו הרוסים מלירות חצים ומות, ויאמינו כי כן יעשו גם אנשי מלחמתם, עד יעבר זעם. אפס השוועדים מצאו חפצם בדבר הזה. וימחרו ויתגנבו בלש אל מחנה הרוסים, ויתנפלו על הסוללות, וכמו רגע תפשו את תעלת המצודה ואת כלי תותח הרוסים, ובהם ירה ירו אל בעליהם, אשר לשוא התחרו להחזיק מעמד. וימחרו השוועדים וישתערו בחניתות וברמחים על הרוסים, אשר הפְּנו ערף וינוסו בבהלה מנוסת מות. ויתנגשו כל אנשי החיל והכבודה והארמיללעריא, ויאיצו לברוח דרך הגשר האחד, הנמוי על נהר נארָאָווא (Нарoвa), אך הגשר הזה נבקע תחתם לרסיסים, והשוועדים היו להרוסים מאחריהם לַיִגַּב את הנכשלים ולהמטיר עליהם פחים, איש וגפירת לָהֶמָם ולאברם; ורבים מפקידיו

הצבא בני הנכר הסגירו נפשם וגרודיהם לשבי בידי השוועדים, כי יראו פן תתך עליהם חמת אנשי חילם להכותם נפש. וכמעט היתה תבוסת הרוסים שלמה, לולא עמדו בפרץ שני גדורי הגווארדיא, פרעאבראושענסן וסימעאָנאָוסקי, אשר התיצבו קוממיות בנפשותם על מרומי שדה קטל, וכענקים עמדו בין אבני אש נפץ וזרם עם רגליהם ביריהם, ולא משו ממקום תחנונתם עד תם המלחמה בנשף בערב יום. ויקח קארל דברים עם גענעראלי רוסיא ויבטיחם כי יתן הפשה לחיל רוסיא הנשארים ללכת להם עם אַנְיֵיקָם ורגליהם. אפס לא מלא את הבטחתו אל נכון, ויפיל מדבריו ארצה; ותרב חרב קארל להשחית בחיל פעטר: עצמו הרוני רוסיא ואין מספר להנפצעים.

ולו מהר עתה קארל בחילו ובפרשיו מאַסקוואה, מי יודע אחרית מסעו זה! כי אנשי צבא רוסיא לא מצאו עוד את ידיהם, והעם התלוננו מאד על פעטר. אך מאת ה' היתה נִסְפָּה לְהִקָּב את לב קארל ללכת לבלות חמתו במלך פולין, ויתן ידים לפעטר להתאושש ולהתעורר עד מאד.

§ 4 הרוסים עושים חיל בליוואניא. רוח פעטר הכביר והנאור לא נפל גם אחרי מפלת חילו על יד נארווא; ואף כי נלחץ ללחום בפעם אחת שתי מלחמות קשות מחוץ ומבית: מחוץ שפלה חרב שוועציא, ותתן תְּהִיָּתָה על כל ארץ רוסיא, ומבית רגשו משמרי הבלי שוא, ובתרמית נבליהם הולידו רוח פרצים בקרב המון העם; בכל זאת לא נמוג לב פעטר ולא רפו ידיו. „עוד יוסיפו השוועדים להכות אותנו לא אחת ולא שתיים, אמנם הם גם הם ילמדו אותנו לנצחם ולהכריעם תחתנו“. אמר פעטר לשרי צבאותיו; וגם על לב הבאָיאָרים דָּפַר דבריו חן ושכל טוב, ויחתום דבריו: „אל תערצו ואל תחפזו! ימים יבואו ונעשה חיל ועוזו ולא נוסף לראבה עוד. קארל אָהִי יתן את לבו כלב אלכסנדר הגדול, אמנם לו גם הצדק אתו, הן לא ימצא בי איש כדריוש“ (*). בימי הצרה והיגון ההם לא נח פעטר גם רגע ולא הִרָף מעשי ידיו. כמעוף הברק גז חישי ויעף מקצה ארצו עד קֶצֶה: ממאַסקווא אל וואַראַנְעוּש וואַאָו, ומאַאָו אל אַרְכָּאנְגֶּל, ובכל מקום בואו חזק את ידי השרים והעם; לא חדל מקחת את הפטיש או את הגרון לעבוד עם העושים במלאכה יחדו, למען תְּפִיחַ רוח חיים ואמץ בלבם. אולם עבודת פעטר ויגיע כפו לבר לא יכלו לשום בריח ודלתים לרוח קארל, מבלעדי עזרת כל עמי הארץ, אשר עליהם להביא קרבנות חובותיהם למלכם ולמולדתם. פעטר אסף מאת העם אנשים חדשים לצבא וימהר ללמדם קשת ותכסיטי מלחמה, העלה מסים חדשים על דברים שונים, ויצו לנגוש בחזקה את נשוי המסים הישנים. גם שלח ירו לקחת לצרכי המלחמה מכסף הקדשים אשר במקלטי הכהנים, כי שמה היו ספונים וחבושים בטמון אוצרות חשך ומטמוני מסתרים מימי עולם. ימים רבים יָשַׁת פעטר עצות בנפשו מבלי דעת מאין

(* הוא דריוש קארמאנאנס (Дарій Кодоманнось) אשר הכהו אלכסנדר הגדול מכה רבה ונצחת על יד איסוס, וישלול שלל רב מאד, ויקח בשביה את אשת דריוש ובנותיו, ואלכסנדר בגאות לבו השיב ריקם את פני מלאכי השלום אשר שלח אליו דריוש לחלות פניו במתנות רבות ויקרות, ככתוב על ספר דברי הימים למלכי יון, (ר'יע הלך א' § 77).

יקח נחשת לכלי תותח? ויבוא אליו „איש רוסי“ ויגל אזנו, כי הוא יתן לו נחשת לרב, ויהי כמצחק בעיני פעטר. ויאמר לו האיש: „ראה גם ראה, הנה רב ועצום מספר הפעמונים הגדולים אשר במגדלי בתי התפלות במאָסקווא ובערי המדינות, הורידם נא וצו לצקת מהם כלי תותח, והיה בתת ה' את אויבך בידך תחדש את הפעמונים כפלים מבראשונה מנחשת כלי התותח אשר תקח לשלל!“

אז קרא עליו פעטר את הכתוב „אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה“, ותיטב עצתו בעיניו, ויעש כן. וגם ההצלחה עמדה לימין פעטר, בדבר אשר נואל קארל לתת מנוחה לאויבו הגדול הזה, ללכת לנוע על אויגוסט ולהביא מלחמה בשערי ארצו שנות מספר. וירא פעטר ויאמר: „אך האלהים עשה אתי את החסד הזה, ואת הצפוני הרחיק מעלי!“

וישאב פעטר בששון ממעיני החסד הזה כנפשו שבעו, וַיַּעַר גם את רוח שר צבאו באָרים פעטרָוויטש שערעמעטיעוו, אשר עמד על גבולות ליוואַניא, למצוא חפץ בחסד אלהים ולעורר חרב נוקמת על השוועדים. שנת 1701 חלפה עברה במלחמות קטנות, אשר שמו אותותיהן אותות, כי תחזקנה ידי הרוסים מעט מעט. ובחדש דעקאבר (דעצעמבער) נחה רוח גבורה על שערעמעטיעוו, ויעל בסערת מלחמה בפתע פתאם על מבוחר אנפי חיל שוועציא אשר תחת יד שליפפענבאך, ויכס וַיִּפְתַּח על יד הכפר ערעסטֶפֶער (Эрестеръ), גם עֲפֵלָה נפשו בו לרדוף אחריהם כשלושים כברות ארץ! במלחמה ההיא היו הרוסים פי שנים מן השוועדים, ויפילו בשונאיהם שלשת אלפים חלל, רבים הכו הכה ופצועו, ויבוזו כלי תותח ודגלים, וישבו שבי. בקול המון חונג הביאו את השבויים, את הדגלים ואת המלקוח בשערי הנצח במאָסקווא, וירא כל העם ויתמהו ויהיו כחולמים, יען כי האמינו הבל כי השוועדים מכשפים הם ומנחשים (колдуны), ובעצמת כשופיהם יצמיתו את הרוסים כל הימים. אז יכתוב פעטר: „מהלל אקרא ה'! כי הביאנו עד הלום לנגוף את השוועדים בצאתנו לקראתם שנים נגד אחד, אולם יבוא יום ונלחם עליהם איש נגד איש!“ ואת שערעמיטיעוו העלה פעטר בתר נגיד־החיל (פֶּעלרמארשאל). ולמן העת ההיא „הוסיף נשר רוסיא לשרוט בצפרני שמיר שרטות רבות בפני אריה שוועציא“, כי בקיץ בשנת 1702 הכה שערעמעטיעוו שנית את חיל שליפפענבאך מכות חררי בטן. וילכדו הרוסים את ווענדען ואת מאריענבורג, ויפשטו על כל קדמת ליפֶלאַנדיא וישיתוה בתה ושממה כמהפכת זרים, ויאספו שבויי חרב כשנים עשר אלף איש. פני פעטר לא הלכו עם צבאותיו במלחמת היבשה ההיא, יען כי לא בטח אז בלבבו לתפוש את כל ליוואַניא בכפו, וגם על פי דברי הברית אשר כִּתְּת את אויגוסט מלך פולין, וַיַּעַדוּ את ליוואַניא לוֹ לנחלה; ופעטר אמנם החל לתגר מלחמה עם שוועציא רק בגלל חפי ים הבאלטי לבד. גם בימים ההם היו ידי פעטר מלאות עבודה בקרב ארצו: לחוקק חקים חדשים, לעשות סדרים נכונים באוצרות המדינה ולכונן לו ציים אדירים.

במספר השבויים, אשר שבה שערעמעטיעוו בהצותו את מאריענבורג, היה גם כהן אחד פראָטעסטאנטי עם בני ביתו ועם עלמה צעירה ויפה־פיה, אשר גִּדְּלָה וְחָנְכָה בין בנותיו. העלמה הזאת צלחה למצוא חן בעיני שוֹבְּהָ הגדול, וַתִּשָּׂבֶּגְ גם

היא שבי, רב שבי: פעטר הגדול לקחה לו לאשה, ועטרת תפארת נתן על ראשה! • אולם עוד חזון למועד לדבר על אדותיה בבוא עתה, דברי קשט ואמת •

§ 5 ראשית הוסד פעטערבורג (1703). בקיץ בשנת (1701) כבר התנפלו שבע אניות שוועציא על החף האחד אשר לרוסיא באירופא — על חף ארסאנגעל. ויהי כאשר תעו חובלי שוועציא מכלי דעת למצוא נתיבותיהם בנהר דווינא, ויהפשו בהגן רוסי ושמו ריאבאָו (Рябовъ) ובאחד האזרחים ושמו גאָראָ-זשאנין (Горожанинъ), ויאיצו במ להורותם הדרך העולה בין גבעות החול אשר בנהר ולנחותם אל מחוז חפצם. אפס שני מורי דרך האלה השליכו נפשם מנגד בעבור ארץ מולדתם, ובעקבה הוליכו את השוועדים בתהו לא דרך, ואניותיהם נתקעו בחול. וחיל רוסיא כתרו בצנות רונה את אניות הַאִיבָה, ארבע מהן לקחו שבי, והנשארות מהרה נסו. אז עשו השוועדים שפטים ונקמות בשני הרוסים מורי השוא על תרמית לבם. את גאָראָזשאנין רצחו נפש ואת ריאבאָו הכו הכה ופצו, אך הוא נמלט מידם כצפור מפח, ויקפוץ אל המים, ויצלח את הדווינא ותהי לו נפשו לשלל. וישמע פעטר את דבר גבורת ריאבאָו ויאמר: „אכן! כהאָראציוס קאָקלעס עשה האיש הזה!“ ויתן לו משאת כיר המלך, ודרור קרא לו ממכם ומס כל ימי חייו. ובשנת 1702 יצא הקול כי נועזו השוועדים ללכת להלחם על ארסאנגעל שנית, וימדר שמה פעטר וחילו חלוצים, אך בבואו ראה כי אין שטן ואין פגע רע, ושקר היה בפי השמועה, ויהפוך פניו אל הארץ. אשר היתה משאת נפשו והגות רוחו מימים ימימה, אל חבל הים הקדמוני, מקום שלטון הרוסים בימי קדם, ואשר עתה התנוססו דגלי שוועציא על מבצרי רוסיא העתיקים. ויבוא פעטר ויצר על מבצר נאָטעבורג הנוסד על מוצאי הנעווא מיאור לאדאָגא, ועל איקסן ושבלת מים עזים לו מסביב; ואולם אָריעשעק (Оршешекъ) שם המבצר לראשונה, בהיותו אחוזת נאָווגאָראָד בימי הודה וכבודה. עשרים ימים תמימים הרעיש פעטר את המבצר הזה, ומיכאיל גאליצין חרף נפשו לבוא בתוך להבות אש וללחום כנמר שוקד. וילכוד את המבצר בחדש דעקאבר, וירפא את הריסותיו וחומותיו המפּרצות. ויִסֵּב פעטר את שמו „שליסעלבורג“ לאמר: „מצורת המפתח“, כי היה תהיה לו כמפתח אל שערי ים הבאלטי, הרחוק ממנה אך כששים כברות ארץ. לזכר הנצחון הזה צוה פעטר לצקת מטבע עם הכתבת „תשעים שנה היחה בירי האויב“ („Девяносто лѣтъ была у неприятеля“), ותקות פעטר לא נשארה מעל, כי מן היום ההוא והלאה פָּלַס לו נתיב ויט ירו על הים. שם מימין הנעווא על קצה השני, במקום אשר ישטפו מימיה אל לשון ים הַפִּינִי (Финскій заливъ) עמדה מצודה נשגבה, אשר פי השוועדים יִקְבְּנָה „ניענשאנין“, ובחומותיה שכנה עיר קטנה ורבת המסחר, ומדי שנה בשנה באו אליה מאת אניות סוחר, נושאות כל טוב ארצות רחוקות עם מערבן ומרכלתן. ויהי כראות יושבי העיר כי קרב האויב לבוא בגבולם ואין שלום ליוצא ולבא, ועזובה וישבות סחרה בקרבה. בראשון לחדש מאי בשנת 1703 לכד פעטר את מצורת ניענשאנין, ושתי אניות שוועציא אשר חובליהן לא ידעו עוד כי המצודה נתפשה, החישו לעזרתה, ויתנפל פעטר ומרעיו עליהן בשמונה סירות

דוגה ויפן ויכתן עד הרמה • וישמח פעטר מאד מאד על הנצחון הראשון הזה אשר נצח את השווערים על הים, ויצוק מטבע לזכרון, ועליה כתוב: „את אשר לא נהיתה, היתה!“ („Небывалое бываетъ“), ויהרוס פעטר את ניענשאנץ עד היסוד בה •

ובששה עשר בחדש מאי ירה פעטר אבן הפנה ליסד מצודה אחרת הקרובה יותר אל מבואות הנעווא, על פי התבנית אשר היתה בעצם ידיו, כיד חכמת הבנין הטובה עליו, ויקרא על המצודה את שמו, היא „פעטרבורג“ עד היום הזה! אז הניחו אנשי הצבא מידיהם את החרבות והרמחים, ואת כלי נשקם התנצלו מעליהם, ויקחו את האתים ואת הקרדמות לעבוד את עבודת המצודה • הן אמנם קשתה וכבדה מאד העבודה בארץ בצָה וכבול, אגמי רפש ויון מצולה, ארץ ענן וערפל, אשר יחסר כל בה, ורק אהלי דִּיגים ומשטח חרמים יראו לעין, זעיר שם, זעיר שם; אך מי זה יערב להתרפות במלאכתו, בעת אשר הקיסר בעצמו עומד לנצח על העוברים, וחלק כחלק יקח עמהם? כי תֵּלֵךְ פעטר את עֵפֶל המצודה לששה צריחים (башни), ויתן חֲמִשָּׁתָם בידי חמשת שריו הקרובים אליו: מענשיקאוו, גֶּאָלְצוּוִין, נארישקין, מרובעצקאי ווֶאָטְאָוו (מורה פעטר בנעוריו), ואת הששי לקח לו • בתשעה ועשרים בחדש מאי הלך חגג פעטר את יום הולדתו בתוך מצודת פעטר, אשר בְּלוֹךְ כבר מהמסד עד השפחות, ויעמידו דלתותיה ומנעליה ובריחיה, גם שמו בבחוניה שלש מאות כלי תורח וכל כלי נשק, עד כי יכלה המצודה החדשה הזאת להדוף מפניה כל צר ואויב הבא עליה • על מגדל הצריח אשר עבדו בו ידי פעטר הציבו דגל-תפארה, ועליו משוח בששר נשר גדל-הכנפים האוחז בצפרניו ארבעה ימים: הבאלטי, האוזָוו, הלבן והכספי!—על יד המצודה בנה פעטר בית-תפלה על שם מלאכיה-הברית (החדשה) פעטר ופאוועל, מקום למבנה אניות, בתים למשכנות אנשי הצבא וסכות טיט וחמר (мазанки) להעושים במלאכה, ועל יד ביתו הקטן והמצער הקים בית גדול למענשיקָוו ירדו, אשר בו קבלו פני שרי המלכים ויעשו משתות • ויתבונן פעטר אל חלקת הארץ אשר במסכות המצודה ואל זרועות הנעווא ופלגים יבליימים העוברים על פניה כה וכה, ויעל על לבו לכונן על יד המצודה עיר גדולה רבתי במסחר ושרתי בים כאמשטרדם, היושבת על מים רבים • פִּינים, טאטארים, שוועדים (שבויי חרב), קאלמיקים ורוסים כארבעים אלף איש קבוצים, הוגיעו ידיהם יומם ולילה: כרתו עצים, שפכו עפר, בנו בתים וייבשו בָּצוֹת מלאי רפש ועבטיט, ויכוננו עיר מושב רחבת ידים מאד • לסוכך ולגונן על העיר הזאת ולסגור את הדרך העולה אל הנעווא, יסד פעטר על האי קָאָמְלִין (הרחק עשרים וחמש ווערסט מפיות הנעווא) מצודה בצורה בשם קרָאָנְשֶׁלְצְאָט, לאמר: נור-המצודות, וברבות הימים הוסיפו לבצר את גבעות החול שֶׁעַל סביבותיה במצודות רבות, וַתִּבְנֶה ותכונן קרָאָנְשֶׁטְאָרְד הנשגבה והנאדרה עד מאד! ויאהב פעטר את העיר אשר נקרא שמו עליה, ויהי עינו ולבו אליה כל הימים, לכלול יפיה, להשגיב תפארתה, ולתמוך בידי סוחריה הקרובים והרחוקים (*), ומעט מעט העביר

(* חמש מאות אדומים נתן פעטר-מנחה לרב החובל ההאללאנדי אשר בא ראשונה אל הפי פעטרבורג, ובכסף מלא קנה מאתו את כל הסחורה הנמצאה באניתו, ויתן לו רשום לקחת לו

אליה את כושבו ממאסקווא, העיר אשר רוח העת הישנה השתרר בקרבה. גם היושבים לכסא רוסיא אחרי פעטר הותירו את פעטרבורג לטוב והפצו ביקרה, כי אוו אותה למושב להם לכל שרי החצר, ותהי פעטרבורג מקרש מלך בארץ רוסיא. מיום ליום ומחדש לחדש רחבה ונסכה פעטרבורג ותלך מחיל אל חיל, עד כי היתה לעיר מלאה סגלות מלכים, היכלות, בירגיות יפהדפיות, וטירות יקרות ומפארות כיום הזה!

אמנם אם שנו פני פעטרבורג ובניניה מיום הנסדה עד לאין חקר, ובמקום סכות מיט וחמר יתנוססו עתה היכלי שיש וארמנות נשגבים בצפירת תפארתם וגאון הודם, הנה הבית אשר שכן בו פעטר בימי הנסד העיר (Домикъ Петра Великаго) עודנו ערוך ושמור על תלו, וחומה לו מסביב, למען יעמוד לאות ולמופת לדורות יבואו. הבית הזה קטן מאד, ואחד החדרים מהיכל החרף יכולנו פלו בקרבו על קירותיו ועל גגו. קירות הבית פנימה ותקרתו מצפים יריעות פשתן ומשוחים בצבע לבן, רצפת קרקעו קרשי עץ, ובתוכו יעמדו שלחנות וכסאות קמנים מעשה עץ ומכונת המעצר והמחוגה (токарный станок) אשר עשה בו פעטר מלאכתו. הנה כי כן ישב לו המלך הזה, אשר לא נגעה ידו בכל הכסף המובא מאת העם אל אוצר הממשלה; לא לבש בגדי חמדות ולא עדה עדי זהב, ופעמים רבות נעל מנעלים מטולאים (заплатанные сапоги). אפס רק המלך הזה יפגד ברוסיא בשם „הגדול“ כל ימי השמים על הארץ! ויהי כאשר ראו השוועדים את המצודה ואת העיר אשר בנה פעטר ויחר להם ויבעסו הרבה, ותצאנה אניותיהם לשוטט על לשון ים-הפני, ופניהן מועדות לעשות להמצודה תועה ולהשביט את המלאכה. ויהי כי לא עצרו לעשות להרוסים מאומת רעה, ויוסיפו להתמרמר; ויתלצו חושים ויצאו מעיר וויבארג בחדש יולי שנים עשר אלף איש תחת פקודת שר צבאם קראניארט ויבואו עד נתל סעסטרא. ויצא פעטר לקראתם ואתו ששת אלפים איש מן הגבורים (גווארדיא) והפרשים, ויכב ויהרפם אחור בחרב שלופה וירדפם בסערה וסופה. בירח אקטאבר הלך פעטר אל אלאנגעץ ושרה-לארדיין (Ладейское поле) לראות בבנין האניות והציים אשר התכוננו שמה, וישב פעטרבורגה על האניה הרוסית הראשונה אשר ירדה בים הבלטי, ושמה שטאנדארט („Штандартъ“). בשנת 1704 לכד שערע-מעטיועו את יאמי (יאמבורג) וקאפאריע. בשנה ההיא עלתה הצלחת הרוסים כפורחת, ומשנה כבוד ירשו תחת קלונם ובשתם בשנת 1700, כי עלו צבאות רוסיא לצור על נארווא, ובה החזיק משמר שר החיל הארץ, אשר ראה שם

עצים ככל אשר תוכל האניה לשאת. לרב החובל השני נתן שלש מאות אדומים ולשלישי מאה וחמשים למנה, ויאכל וישת עם ההובלים והמלהים וידבר אתם טובות. ויהי בשאלו את אחד מהם: „הגידה נא לי שאהבה נפשי, האין טוב לכס לבוא הלום לסחור את הארץ, כי קרוב לכס המקום יותר מארכאנגעלה רחוקה, וגם תמצאו פה כל חפץ!“ „כן“ ענהו האלאנדי בשחוק, „הכל כאשר לכל פה טוב ויפה, אפס דבר אחד יחסר לנו“ „ומה הוא?“ שאל הקיסר בתמהון, עגות רצפים כעגות אשר נאכל בארכאנגעל!“. ויהי ממחרת היום, ויקרא הקיסר את ההובלים אל ביתו הקטן וישם לפניהם עגות ארכאנגעל חמים לרב מאד, ויאכל עמהם. וישנובו הובלי האלאנדיא אל ארצם ויספרו על אדות העיר החדשה אשר בנה פעטר באס, חרש העצים הסארדאמי, ואת כל גדלה ותפארתה בימי מספר.

בעיניו תבוסת הרוסים זה לא כביר, ואתו חמשת אלפים חיל המצב וארבע מאות כלי תותח. ואף כי ישר נוכח על דבר התמורה אשר נהיתה משנת 1700 עד שנת 1704, בכל זאת מאן לענות. ויפילו הרוסים בקרב מתנהו חללים רבים, וילכו וילכדו את דערפט, עיר אחוזתם משנים קדמוניות, וישבו ויבקיעו במצודות נארווא, ויעש בה הרג רב וכליון חרוץ, וילכדה, ויקחו את הארץ שבי, ותגדל שמחת פעמר מאד בגלותו את חרפת נארווא מעליו, ויעלו לבו כאשר כמעט נלכדה נארווא באה אל חפה אנית סוחר מדאניא לסחור את הרוסים, ויתן לרב החובל שלש מאות אדומים למנחה. ובמקהלת שרים ונוגנים התהלך הקיסר בחוצות העיר וישורר עמהם יחד: „לא לנו ה', לא לנו, כי לשמך תן כבוד!“ בשנת 1705 הוסיפו הרוסים ללכוד את בויםק ומיטאווא. ובכן לקחו מידי השוועדים חלק רב מנפות ים הקדמוני, וכל ארץ איזשער, נחלת הרוסים (*), ועל הארץ ההיא תפקד לנציב מענשיקאוו אוהב הקיסר, וגבר עמיתו.

§ 6 הקשר והשערוריות באסמראכאן ועל הראן. אמנם ימי מלכות המלך הגדול הזה המזהירים בימינו לעינינו כזהר הרקיע ומאירים כאור שבעת הימים, הם היו באמת ימים רעים ונוראים; עננה כבדה, הרת יגון וצרה, השביתה מטדרם ותלבישם קדרות וערפל. כי בעת אשר הפליאה הממשלה להכריע אויבי רוסיא תחתיה, בנתה מצודות, כוננה אניות, פנתה דרכים, ישרה מסלות, הפיחה רוח חדשה באף המסחר, הצמיחה קרן חרשת המעשה — בעת ההיא נמצאה בקרב העם (אשר רק בגללו עמלה הממשלה) תרבות אנשים שובבים וממרים אשר עצמו עיניהם מראות את כל היד החזקה והטוב הגדול, ויטפלו עוד על הממשלה דברי הוות, ומרמת כל היום קרו וקנו. ובשלימי היתה כל הרעה הזאת?

הנה ידענו גם ידענו, כי מספר המחזיקים בנושנות והנרחים, הלך הלך וגדול מיום ליום, ויהיו יתר הרבה מרובא אדם (מיליאן). יען כי רב התמון מצא נחת בלמודי הנרחים, אשר הורום והעירום לאיב ולשנוא כל בני הנכר וכל מנהג חדש, ולבד כבוד אלהים כל דבר עתיק ימים ומנהג ישן נושן. ופעמר אמנם הרס במצותו את כל במות המנהגים הנושנים, ולא חמל גם על מיטב הרברים, אשר נקדשו בעיני עמו מאז מעולם; ועל כן שמו הרוגנים את לבם שמיר, ואזניהם הכבירו משמוע גם אל פקודי הקיסר הצדיקים והנכחים מאד; ותתמרמר נפשם מאד כאשר הוציא פעמר את חקו הטוב, לבל יזיד איש לתת את בתו לאשה, או לקחת אשה לבנו, במרם ישאלו את פי הנער והנערה, ולא יובאו במסורת הברית למרות רצונם; גם התקצפו ההמונים ויתרגזו כאשר הודיע פעמר חפצו להוציא את הנשים ממסגרותיהן ולתת להן מהלכים בין האנשים, לראות באור החיים כבכל ארצות אירופא. מלבד אלה הנה קצרה נפש העם מפני המטים

(* כאשר חגו חג תשובת ארץ-איזשער מתחת ידי השוועדים, הקימו דרך סבוא מאסקווא שלשה שערי תפארת. שערעמעשיעו עם שאר שרי הצבאות באו בשערים במרכבות הנצח וההוד, אך, הקאפיטאן פעמר אלעקסיעוויטשי הלך ברגליו עם גרודו. ויקבלו פני הבאים בקול צלצל הפעמונים וכלי תותח, ועל שערי התפארת תלו מפת אינגערמאנלאנד ותחתיה כתוב: „לא ארץ נכריה לכדנו, לא חיל זרים בזונו, כי אם ירושת אבותינו אשר כבש האויב לו זה ימים רבים.“

הרבים, אשר העלה מהם פעטר למלאות צרכי המלחמות והבנינים החדשים. אולם ביתר שאת חרד לב העם ויתר ממקומו, כאשר הרים פעטר את עטרת נשיא הדת מעל ראש אבי הכהנים (Патриарх), אשר גדל כבודו מאד בעיני כל העם מקצה, כי הוא אָצֵל עליהם רוחו ממרומים, ויהי בסומכי נפשם ובתומכי מאויי לבם; ובאשר יצא החק לגלח את הזקן, קרא הפאטריארך אדריאן אל העם: „אתם הפראוואַסלאווים!“ אל נא תקבלו את אות השקר הזה! כי על פי משפט האספה הגדולה, כל מנלחי הזקן אשר לא ינחמו על חטאתם, לא יפתחו להם שערי בתי התפלה, בסוד רוי הקדש לא תבוא נפשם, ובקהל אמוני אִמֶן לא יתד כבודם; והאיש אשר ימות מבלי אשר ישוב אל ה' ובטרם יִנְחַם על אשר שלח ידו בזקן, לא יקבר בקברות הנוצרים, שמו לא יִזְכָּר לברכה ונשמתו עדי אובד!“ עתה כאשר לָקַח אדריאן אדון הנפשות, מעל ראשם, וישמעו כי לא יוסיף פעטר להקים אחר תחתיו, התחלחלו מאד ותרבינה תלונותיהם וריבות שפתיהם. אגרות שטנה ומכתבי עמל בני בלי שם למאות ולאלפים נמצאו בתצות קריה, כלם מלאים מרוזות ודברי בלע על השריף ועל הקיסר. ולמען יחקרו ויירדשו השופטים אחרי הַחֲטָאִים כותבי השטנה ויוציאו לאור תעלומה, יסד פעטר את „בית הסופרים הפרעָאָבראזשענסקי“ ויפקד עליו את „הנשיא הקיסר“ רֶאָמָאָרֶא־נֶאָוֶסקי, איש חָמָה ומרבה להכות מכות נאמנות את כל הנלכד במצודתו ובמלכדתו. רבי הרונגים כותבי השטנה, היו הנדחים והכהנים, ולכן הוסיפה הממשלה להשרדם ולשמור מוצאיהם ומבואיהם, ותתן צו על הבודדים במועדי בתי הנזירים לכל יראה ולכל ימצא אתם עט, גליון ודיו, פן יִעֲשֶׂו קשה. אך כל עמל הממשלה נשאר מעל; ובאשר שרפה באש את טאליצקיי, אחד מהנדחים, אשר הפיץ בעם מכתבי שטנה וישפוך בוז על כבוד פעטר, העריצו והקדישו חבריו את שמו, ויחשבוהו במספר הצדיקים והחסידים, שמסרו נפשם על קדושת הדת! כה הרבו הכהנים והנדחים להרע בלשונם ובמעלליהם, למרות עיני כבוד פעטר, ולהעיר עליו חמת החֲשָׁבִים ודבת המון העם; אשר על כן מָרִי נגלה אליהם איש רמים וּמְרַדֶּף כזבים שמעו לקולו ויתנו אמן בדברי תרמיתו.

אחד מבני הרובים הנצמטים בשנת 1698 ושמו סטעפאן, הלך לו מִבְּאֶסְקווא אסטראכאנה, ויספר שמה באוני שרידי הרובים, על אדות השפטים הרעים והעונשים הקשים אשר תשפוט הממשלה את הנאמנים בברית קדשם והרבקים בתורתם; על אדות החדשות והתקונים אשר תעשה ביד חזקה, ועל־דבר האשכנזים, אשר השתרר גם ישתררו בעם וייררו במ בשבט ברזל. בועם לשונו הפיח סטעפאן קריה ויושביה, ויצת אש־קנאות בלב הקאזאקים, באמרו אליהם: „כי הממשלה חשבה כזמה ליסוד אמונה חדשה, ותִצֵּו להשתחות לפסילי עין ואבן, וכי שבע שנים תמימות לא יוכל איש רוסי לתת את בתו לאיש בלתי ליליד אשכנז לברו; ועל כן אין עצה ואין תבונה להפר את כל הרעות הנוראות האלה, כי אם בהכריעם לטבח את כל הבֶּאָיאָרִים כָּלָם“. אז התחוללה הבהלה באסטראכאן, ותהי המולה גדולה בעם, אשר שובכו משובה נִצְחָת, וימהרו כלם וישאו את בנותיהם הקמנות עם הגדולות לרוסים, למען לא יתעללו בהם האשכנזים מחללי הקדש לחלל גם כבודן;

וביום אחד חגו מאה משתות התנים! אחרי כן הקיפה השערוריה את כל חבל אסטראכאן. הקושרים פרצו שערי המצודות, הרגו את נגידי הערים ואת שרי החיל, ויקימו להם מקרבם שרים סוררים, וישלחו מכתבים מעוררים מרד וקשר אל הקאזאקים והנדרחים אשר על הרָאָן והיאצ'איק (איראל), ויבקשום לארח לחברתם, להקהל ולעמוד על המנהגים הישנים ("За старые обычаи"), ויתהלך הקשר מעיר לעיר וממדינה למדינה, עד כי צוה פעטר להוציא את גנזי הממשלה ממאסקווא, כי ירא פן יפרוש הקשר מטות כנפיו עד הלום; וימחר וישלח מכתב-גלוי לתושבי ערי אסטראכאן, ויבטיחם לכפר על פשעיהם ולהעביר מָרים, אם יסגירו בידו את ראשי המורדים והקושרים; וגם שלח שמה את שערעמעטיעו עם אנשי חיל. למבראשונה בהגיע מכתב הקיסר נָאותו התושבים לבקש שלום ולמצוא חסד. אפס כבוא שערעמעטיעו עם גדודו הוסיפו עזי הנפש להרים יד ולהתקומם, ויערכו הקושרים מלחמה עם חיל הממשלה; אך שערעמעטיעו הפיץ אותם מפניו, וילכוד את אסטראכאן, וכאה וחמשים איש הכרית בארץ החיים. (1706) אז יעלה פעטר את שערעמעטיעו בתר מעלת גראף, היא מעלת הכבוד אשר יסד פעטר ראשונה בארץ רוסיא.

ככל זאת לא קמה סערת העם לדממה וחמת החשכים לא שככה, כי אם הוסיפו להתקצף בממשלה ובשריה. רבים מהם ברחו מתוך המדינות אשר בטבור הארץ, ויבואו המונים המונים להתגורר על הרָאָן בין הקאזאקים, ההפשים מסבל ארוני השדות ועבודת הצבא, גם לא ישאו משא מלך ושרים. וירא פעטר כי בעבור זאת יעיק על המסים על יתר העם מְרָבָה להכיל, ולא יכול להתאפק, וישלח את הנשיא יוריי דאָלגאָרוקוי (1707) עם גדוד הצבא ללכת על מדינות הרָאָן, לְכַנֵּס נדחי המברחים ולהשיבם ביד חוקה לשדות אהוותם ומקומות מושבותיהם בערים ובכפרים. ויירד דאָלגאָרוקוי ויאסוף מהם שלשת אלפים איש להשיבם מאַסקוואה, או שמו בעם מכתבי שטנה, הפוקדים על העם, לבל יתנו את המחפשים לבוא בבתיהם, ולבל יִפְנְעו הנתפשים לשמוע לפקודות דאָלגאָרוקוי. ותרב המהומה והמבוכה בין הקאזאקים הדלים והריקים ("Голутвенные"), וישלחו רסן מפניהם, ויתאספו אל פקיד באחמוט, ושמו קאָנדראטיי בולאוויין (Булавинъ) וישימוהו להם לראש, ויתנפלו בלילה על דאָלגאָרוקוי, וישמידו אותו ואת גדודו. ורק האטאמאן מאקסים נשאר נאמן לממשלה, ויקם ויגרש את בולאוויין, אשר ברח אל חבל זאפאָראָזשיע; שמה החליף בולאוויין כח ויתאזר עו, כי התלקטו אליו רבים, וישלח מכתבים אל בני דָאָן, למשוך אותם בחבלי השוא, ובחלקת לשון רמיה. כעל כנפי רוח סערה גִּשְׂאו מכתביו ונפוצו עד מהרה בכל ארץ הרָאָן, ויגיעו עד הוואָלגא ועד גלילות אָרלגאָו וראזין. חיש קל נאספו אל בולאוויין המשה עשר אלף זרע מרעים ובנים משחיתים, וילך בראשם ויבוא אל טשערקאסק היא העיר הראשָה לחיל הדְּנִי, וילכרנה. ויהרוג את האטאמאן מאקסים אויבו ואת יתר השרים, ויתנשא להיות האטאמאן בקהל הקאזאקים. בין כה עשו מרעי בולאוויין והאספסוף אתם שְׂפּוֹת וּנְאָצוֹת גדולות בשאר ערי המדינה ועל הוואָלגא; את גרודי הממשלה החרימו, ומכתבים שלחו לכל עם הארץ לאמר: "דבר אין

לנו עם המון העם, ולא עליהם אנחנו באים, כי אם על הבאזארים האבירים. ואתם אסירי עני ומחסור!" הנה עיניכם תראינה עתה את הפרשים וחיל הרגלי הבאים אלינו, כלם חשופי שת ויחפי רגל; אולם אל נא תיראו! עוד מעט ויהיו לנו גם סוסים גם כלי נשק, ורב כסף שכר לעמלנו!" אפס רגנת המתקוממים היתה מקרוב ושמתח בולאוויץ עדי רגע. מרעיו הבו זעיר שם זעיר שם וינגפו מפני חיל הממשלה, וגם ריב התגלע בין הקאזאקים, אשר נפלטו לשתי מפלגות: מפלגת הדלים והערומים (Голь, голытьба) הנושים אחרי בולאוויץ וכל היום יגורו מלחמות, ומפלגת התושבים בעלי-הנכסים, אשר כאב לבם לראות באבדן רכושם ומשפוחת נחלתם בימי המבוכה, ועל כן שטמו את בולאוויץ וייתצבו למפגע לו, ובגבורת ישע ימינם אכפו על הדלים והריקים לעזוב את בולאוויץ. וביתר שאת מצאו התושבים און להם, כאשר הקריב הנשיא וואסילי דאָלגאָרוקוי (אחי המומת) עם מחנה גדולה כחיל הממשלה, ויקומו על בית בולאוויץ וישימו עליו משמר. וירא הקושר העריץ כי אבד כנוס ממנו והקרותו מפח נפש, וישלח רצח בעצמותיו, ויפלח כליותיו בכדור מות. אז לכד דאָלגאָרוקוי את משערקאסק, ויעבור הלאה כסער קטב וישלח את מגפותיו בשאר אגודות המתקוממים. רבים מהם נמלטו אל חיל הקובאן, על יד הררי קאווקאז, נחלת מורציא בימים ההם; ורבים להט בלהט חרבו הקשה, ויבער אחריהם כאשר יבער הגלל עד תָמו. ולמאָסקווא כתב דאָלגאָרוקוי: "כי הוקיע על העץ אחד אחוז מעשרה מורדים, ואת גופות המתים שם על כושות עצי-משוט ויורידם לצוף בנחל דאָן. ובדבר הזה נתן חתית ומורא גדול על בני הכרי, ויכנע את לבבם הערל. הנה כה העביר דאָלגאָרוקוי רוח משפט ורוח בער ויִשְׁפּוּ המים הזידונים; אפס שתי המלחמות אשר נלחמה הממשלה בפנים הארץ עם המתפרצים, הכשילו כחה והמעטו חילה בימים אשר נלחצה לנסות דבר גם עם קארל המר והנמהר, לקיים את הברית אשר כרתה עם אויגוסט מלך פולין."

§ 7 פעלי קארל בפולין וקרבתו לגבולות רוסיא. אויגוסט השני בבריתו את פעטר היה לו לעזר ולהועיל עד כאד. אולם לא בשקרו ללחום את השוועדים ברב אונים ובורוע נטויה הרבה להיטיב; כי אויגוסט נס מפניהם כאשר ינוס איש מפני הארי, אך ברבר אשר עצור עצר את קארל בארץ פולין ימים רבים. קארל הקשה את לבבו ולא אבה לעשות שלום עם אויגוסט, להניחו מיד וללכת להניף הרב נוקמת על רוסיא, מדעתו כי נכרתה האמת מפי אויגוסט וישקר וישקר לו, ועל כן גמר אָמַר לבל ישיב חרבו אל תערה, עד כי ישים קץ לממשלת אויגוסט ויושיב על כסא פולין את רעהו הטוב ממנו, ואתו יחרו ילך להביא מלחמה בשערי מאָסקווא, ואך שם יתרצה לכתוב כתב-הפשר בינו ובין פעטר! פאטקול בראותו כי אין כל תקוה לליוואָניא מאויגוסט ויועציו, ההולכים כל היום בשרירות לבם וחובקים חיק התענוגים הנמבויים, ויתעשת ויבוא לשמור משמרת פקודתו בעבודת פעטר, אשר שלחחו אל חצר אויגוסט למען ישום עינו לבל יפור המלך את הכסף הנשלח לו מאוצר רוסיא על שָׁרוֹת וְשָׁרִים וחמדות בְּשָׁרִים, כי אם ויציאנו למלחמתו עם השוועדים; ולמען יבקש פאטקול ויבור אנשי כרע ותבונה,

לשלהם מאסקוואה לשרת בפקודות פעמר. ויהי אחרי הכות קארל את חיל-זאקסען אשר לאויגוסט ויבוא גם ארצה פולין. ויקרא אויגוסט עצרה (Сеймъ), ויחל את פני הנועדים לתת לו מצבאות פולין ולהתיר ידו לכרות ברית עם רוסיא, וישמעו אליו. אפס רבים מן האפרתים לא שעו לאויגוסט ונספו על השוועדים, וביתר עז קמו נגדו בני משפחת סאפיעהא (Сапѣга) שונאי אויגוסט בנפש מיום הברחה*, ותהי חרב האפרתים איש ברעהו, ויחריבו את ארמתם בודון מעלליהם הרעים, ועם הארץ נאנתו על כל הפרעות אשר אדוניהם מאגדיהם עם בני הנכר יחדו עושים בקרבם. ויהי אויגוסט בצרה גדולה, כי פשטו צבאות קארל בווארשא, בקראקאוו, בטהאָרן, בדאנציג ובכל ארץ פולין. וַיִּקְבֹּשׁ קארל עצרה בחזקה, ועל פיו הסירה את אויגוסט מכסאו, ותתן את שרביט המלוכה להאפרתי סטאָד ניסלאוו לעשטשינסקוי, הוואַיעוואָרדא מפאָזאן (1704). אך בזאת לא הפיק עוד קארל את זממו, כי רבו רבו גם אויבי לעשטשינסקוי, ואויגוסט מצא ידים להתחזק בפולין.

ויואל פעמר להיות עזר לאויגוסט בעל בריתו ולחלצו מן המצר, וישלח לו חיל כבד. ויצאו באביב בשנת 1705 תחת פקודת שר הצבא אָגילווי (Огильви), ויעברו את הדווינא המערבית וילכדו את קורלאנד ואת וילנא, ויסעו ויחנו בגראָדנא כחמשה ושלשים אלף איש, ויבצרו את המחנה, ויאמר לשכון שמה כל ימי הרף, ולהשגב עד בוא השוועדים למועד האביב הבא, לערוך מלחמה. אפס לא כאשר דמו כן היתה. כי מהר קארל לעזוב את ווארשא ויצלח את הוויסלא (ווייכסעל) ובחרש יאנאר נגלה פתאם ממול גראָדנא, ואגפי חילו חסמו את הדרך אשר בה הובילו למחנה הרוסים צידה ומוון לכל צרכיהם — כל אלה נקרו ויאתיו בפרוץ הקשר באסטראָאן, ופעמר ברוח נבהלה שמר אחרית הדבר, ופתע באתהו השמועה כי נכרת אָגל מפי חילו, אשר חנה עליהם האויב ככדור, והנם עתידים לנפול בידי צר או למות ברעב! ולו היתה כזאת, מי זה אפוא יעצור בעד קארל מהבקיע בלב ארץ רוסיא ומעשות בה הנות נפשו? וגם מירי בעלי הברית לא היתה כל תקוה לפעמר, יען כי חיל רוסיא ואויגוסט נגפו מגפה רבה לפני השוועדים על גבולות פולין וסלעזיא (שלעויען). ויירא פעמר ויצר לו, אך רוחו לא נבקה בקרבו, ויחש לנסוע אל המחנה גראָדנא. ויהי בדרך וירא כי השוועדים סביב יתהלכון ולא יגיע אל מחנהו כי אם בארחות עקלקלות ורחוקות מאד, ויעמוד במינסק ולא הוסיף ללכת. וישלח פקודתו לאָגילווי לשוב אחר אל מדינות רוסיא, ויבאר לו באר היטב, איך לעשות מעשהו בדעת ובהשכל. והנה בעוד קארל חושב מחשבות לבלתי תת את אָגילווי להתאחד עם הקיסר, ובעורנו עושה כה וכה לבנות מעברה באָרעל על הניעמאן, באו ימי האביב וַיִּמַס מכסה הקרח מעל הנהר הזה, וימהר אָגילווי וחילו ויעברו את הניעמאן וחיש קל נסוגו אחר,

(* בקצה מאת שש העשרה, כאשר תמו זרע מלכי ליטא בפולין, החליטה האספה כי מעתה לא יוריש עוד המלך את כסאו לבניו אחריו, כי אם במותו תבחר האספה לה מלך אחר כשזב וכישר בעיניה. בכל אספה ואספה היו מהומות ומלחמות, כי התחרו האפרתים איש את רעהו, וכל אחד התנשא לאמר אני אמלך, וגם המלכים הקרובים לפולין לשטו עיניהם לכתרה, ויחלק העם למפלגות שונות, ויריבו בחזקה, וישפכו דמים כמים.

ויבואו עד העיר קיעוו שְׁלֵם בלי אסון ופגע רע . ויפקח קארל את עיניו וירא כי מבלי מְשִׁים נמלטו הרוסים , ויתעורר לדרוֹף אחריהם , אך כמעט טבעו רגלי חילו בבצות פינסק ובעבטיט , ויאברו דרך . ויוסף קארל לעבור עד בואו אל נפת ווּאָלִין , וַיִּתֵּן מחנהו בין דובנאדרבתי ובין לוצק , וַיִּנָּבַח כי אך לשוא ידלוֹק אחרי הרוסים , וְהִשָּׁג לא ישיגם . ויחר אף קארל מאד , ויתעצב אל לבו על אשר לדיק ולבהלה עָנָה בדרך כחו כל ימי החורף . וישם תרבה ושמטה את מקום עֲמדתו וכל מדרך כף רגלו , ויתעשת לשוב ארצה פולין , למען ינחמו חילו יגיעי הכח מכל עמלם , בארץ מלא כל טוב , ויוסיפו אִמְץ ועצמה ללכת שנית על רוסיא . וישטוף ויעבור מקצה פולין עד קצה , ויפרוץ גם בלב סַאָקְסָאָניא , לְגַרֵשׁ את אויגוסט מארצות ירושתו ונחלת אבותיו . וירא אויגוסט כי באו מים עד נפש ואין עוזר , וַיִּנָּחַם מאד על אשר העיזו לנסות מלחמות את קארל הגבור הגערץ , אשר מלאכי המלכים תָּכוּ לרגליו ויגזר אִמְרָ ויקם לו . או הִשַׁח אויגוסט רוחו , תָּנַן קולו , ויתרפס וירבה את קארל , ויבקשהו לכרות אתו ברית שלום , ולהסתיר הדבר מפעטר . וַיִּשׁוּל עליו קארל ארבע : א) להודיע בקהל-עם כי אין לו הצדקה והמשפט על כסא פולין , ולא יוסיף להיות ליורש כסאו למוקש ; ב) לברך את לעשטשינסקי במכתב שלומים ביום עלותו על הכסא תחתיו ; ג) לשלם כסף ענושים ורב כֶּפֶר , ככל אשר הוציא קארל על צרכי המלחמה ; ד) להסגיר ביד קארל את פאטקול , למען יעשה בו שפטים כמשפט לעוכר ארצו ומתפרץ מפני מלכו . ויאות אויגוסט לעשות ככל אשר שאל קארל מאתו . והנה אף כי פאטקול היה ציר קיסר רוסיא , ועל פי חקי הליכות עולם , בשרו ישכון לבטח ולא תנע בו יד , בכל זאת לא חשך אויגוסט מהסגירו בידי קארל , אשר צוה להִקָּב עליו אופן חרוץ בעל פיפיות . ועוד הוסיף קארל , „אלכסנדר הצפוני“ להתעיב עליה , כי צוה לירות כדור מות בלב אחד האֶפֶצִיעֵרים , על אשר נכמרו רחמיו על פאטקול קְצוּץ הידים והרגלים ומפרפר בין החיים והמות , ויטהר לַיְתָק פתיל חיתו בִּירֵה בו חץ מות , לפרותו מְפַצְרֵי שאול וחבלי שחת . את בדי עור פאטקול שָׂמוּ על עמודי עץ בפתח העינים להיות לראוה לכל עובר . וישב קארל בסאקסאָניא ימים רבים , וַיִּשְׁפֹּל כבוד אויגוסט עד לעפר , ויאכל בכל פה את חלב הארץ , ויַנְצֵל את יושביה , ויעמידם ככלי ריק על גחליה .

והנה אף כי הִרְפָּה אויגוסט הִרְעַ בתהלכותיו ובתהפוכותיו גם לנפשו גם לאחרים , לא שב „הסולטאן הסאקסאָני“ הזה מעשות דרכו ; אכל בשמחה לחם אבירים , ושתה יינו בלב טוב מספל אדירים ; התרפק על חיק אהבים וחמדות ענבים , ולא גרע מִהִדָּר חצרו וכבודו , ככל אשר הסכין טעודו . גם ידו כבירת הכח אשר התהלל בה תמיד , לא בגדה בו , ובעת אשר חתם באצבעותיו את ברית השלום עם קארל בעיר אלטראנשמאָרט , כבר גמר אִמְרָ בקרב לבבו , לשום לְאֵל את השלום בבוא עת רצון . ועוד יתרה עשה אויגוסט , כי אחרי אשר היה ספר השלום בידו כתוב וחתום , ומענשיקאָוו , אשר לא ידע מאומה מדבר השלום , הפיץ את חיל פֶּאָטְמָצְקי ויכונן להשחית את חיל שוועציא אשר תחת פקודת מארדעֶפֶלד , וישלח ויקרא גם לאויגוסט לבוא לעזור לו לתגר מלחמה על יד

קאליש. אז נלחץ אויגוסט בין המצרים, ויהי נבוך מבלי דעת מה לעשות; את סוד השלום ירא לגלות למענשיקאָו, וגם מפני חמת קארל נחת מאד, פן ישוב יהפוך ידו להכותו חרם. אז הערים להבטיח למענשיקאָו כי ישלח לו חיל עוזר, אך צוה להם להתנהל בכבודות, ובנפשו עשה שקר לבוא לעמוד על החללים, חללי השוועדים ביום רעש ומלחמה (י"ב אקטיאבר). כי אחרי אשר הפיץ מענשיקאָו את חיל פּאָטאַצקי לכל רוח הצליח להכות על יד קאליש את חיל שוועציא מכה גדולה מאד. ארבעת אלפים נפלו חלל על שדה קטל, מארדעפֿעלד ואלפים וחמש מאות שוועדים נשבו בידי הרוסים, גם דגלי השוועדים, כלי התותח והכבודה היו להם לשלל. וישמע פעטר וישמח מאד, ויעל את מענשיקאָו בתור מעלת פֿעלרמארשאל. בימים ההם רמה יד פעטר בפולין, כי בא אל זאלקווא (Желкиевъ) ואל אוסטראה, ששם חנו צבאותם תחת יד שערעמעטיעו ומענשיקאָו, ויתפוש את ראש יועצי סטאניסלאוו לעשמשניסקי, ויקם לשמן לו מפלגת אפרתי פולין. ועל פי פעטר התאספו הפולאנים בלעמבערג, היא לבוב (Львовъ), ויחלטו לקבש עצרה בלובלין, ולהודיע לכל העם כי אין מלך בפולין, ולעשמשניסקי כַּאֲן הוא, לשמן יבחרו אחר תחתיו. ופעטר עמד על עצרת הפולאנים בלובלין, ויחרדו מפניו כאשר חרדו מפני קארל, בראותם את הנקמות אשר הוא עושה בשני אדיריהם, ווישנעוועצקי וסינניצקי, על אשר עמדו לימין סטאניסלאוו. אולם פעטר עזב את עצרת לובלין הפרועה לשמחה, וצלמות ולא סדרים בה, ויבוא ווארשאואה, ויעש בה ככל אשר אָוֶתָה נפשו. ולעשמשניסקי היה בעת ההיא במחנה קארל בסאקסאָניא, ויירא משוב לביתו מבלעדי חיל שוועציא עמו.

§ 8 קארל ברוסיא ומאועפא הבוגד. אחרי ברית השלום באלטראנג-שמאָרט נשאר לקארל אך שונא אחד לבד—היא קיסר רוסיא. פעטר חוק את גבולות הארץ ויבצר בצורות במקומות רבים, ויתעתד לאסור את המלחמה, אך גם התאמץ בכל עז ובכל תחבולות חכמה להמות את לבב קארל לכרות אתו ברית שלום; ויחל את פני מלכי אירופא ואת הפאפא (פאבסט) כי יואילו להיות למליצים בינו ובין קארל להשלים אתו. גם הבטח הבטיח פעטר כי אם הענק יעניק לו קארל רק חף אחד על ים הבלטי וּמְצָא לו. אולם קארל בגאווה ובגדל לבב לא שעה אל אנשי הבינים, ואת משאלת פעטר לא אבה שְׁמוֹעַ; כי אחת נשא ידו לבוא בדגליו בשערי מאַסקווא, ובקול ענות תרועת נצחון יתן לפעטר את בריתו שלום כאשר בלבבו! אז נער פעטר חצנו וַיִּנְאַש מְדַבֵּר השלום. ומדעתו כי אין בטחון במלחמה, הוגיע כחו לעבוד עבודות רבות, אשר לא יאמן כי יספר. כרוח סופה עבר ממדינה למדינה להשגיב אותן בכחו ולערוך שמה פקודותיו, וגם את מאַסקווא צוה לבצר עד מאד. פעטר וכל השרים ידעו נאמנה כי בוא יבוא קארל בארצם, אך אנה פניו מועדות לשַׁפֵּן שם צבאותיו לא נודע נכונה. פעטר ואחרים מן השרים חשבו כי קארל יתנפל על פעטרבורג, להוציא מידי רוסיא את הארצות אשר לכדה מקרוב, ויש אמרו כי אך מאַסקווא מגמת הפצו לבצע את שלטו על גפי מרומי הקרעמל. אולם מענשיקאָו לבדו שָׁעַר בנפשו כי יבקיע קארל באוקריינא הרוסית, וימים דָּפְרוּ כי היטיב מענשיקאָו לראות. מקץ

שנת 1707 עבר קארל את הוויסלא, וביאנואר שנת 1708 הנה בגרָאדנא, וישקוד ללכת ממול חיל הרוסים החונים בליטא. אך כאת פעמר היתה ינוֹפָה כי יסוגו אחור מעט מעט אל גבולות רוסיא, ויעשו כן, ויכלכלו את מעשיהם בתבונה ובדעת, וישימו עֵזָה עֵזָה את כל המקומות אשר עברו בהם, לבלתי תת מחיה ושארית לאויביהם השוועדים ההולכים בעקבותיהם. ובימים האלה נשמע פתאם קול מגיד מדאָן, כי פרץ שם הקשר, ויִלְחֵץ פעמר לשלוח גם שמה מצבאותיו. בקיץ שטף קארל ועבר בגבולות רוסיא ויך את רעפנין על יד האַלְאָוויטשין, וילכוד את מאַהילעוו. והמועד היה לו עם הגענעראל לעווענהויפט כי יבוא גם הוא שמה, ואתו בר לחם ומוזון וצידה לרב מאד, אשר היו נחוצים לחיל קארל העיפים והרעבים; אולם קצרה נפש קארל להוחיל עד בוא לעווענהויפט, ופחו כמים הוסיף לנסוע בארצות רוסיא הַתְּרַבּוֹת והשוממות ועל דרכיה האבלות, ויהנפל הנשיא גאליצין על אחר מאגפי חילו ויכהו מכה רבה. ובכל זאת לא נתר-קארל לעצת גענע-ראליו לשוב מאַהילעווה וירם פעמיו ללכת ארצה אוקריינא. וירא פעמר כי נפרד קארל מעל לעווענהויפט ותחי רוחו. וימהר וירדוף אהרי לעווענהויפט וירביקהו על יד הכפר ליעסנאָי (Львеной) שעל נהר סאָזש, ויִדְבֵּר אותו תחת רגליו, ויפל בקרב מחנהו עשרת אלפים איש, ויקח מידו את כל כלי הנשק ומחירקבלו, והעולה על כלנה—את כל הצידה, אשר אליה נשא קארל את נפשו. אז קרא פעמר: „אכן הפעם החלו הרוסים להראות כחם וראשית אונם!“ כי במלחמת ליעסנאָי לא עלו הרוסים על השוועדים במספר. וקארל אמנם חדל מדאוג אל לעווענהויפט וחילו ואל הצידה והמוזון, וירחיב צעדיו ללכת לרוסיא הקטנה, כי שם חשב למצוא את הברכה, ויחכה לעזרת פקיד הארץ, לעזרת ההעטמאן איוואן מאזעפא (Иванъ Мазепа).

למן העת אשר נספחה רוסיא הקטנה לכמלכת מאַסקווא על פי עצת רב העם (Рада) קמו בה שתי מפלגות: מפלגת האפרתים (шляхетская партія), הלא הם עשירי עם והפקידים, אשר התחתנו את רוזני הפולאנים ויגרו אחרי משפטי החפש והדרור הנתונים בפולין לכל עדת האפרתים; בכליותיהם התאוו תאוה להיטיב רק לנפשם, ובשפתותיהם פָּהו את העם כי רק לבעבור הַקָּל עלו יתנו יד לפולין. לעצת המפלגה הזאת עמדו עם הארץ (народная партія) הנוטים אחרי מאַסקווא והם היו הרבים. והנה מימי חמיעלניצקי עד ימי מאזעפא נִסְפּוּ ההעטמאנים בלא יומם, ופקודת כל האדם לא נפקדה עליהם, כי כהולך במשעול צר בין אש ושלג היו ההעטמאנים בהליכות המדינה: מעבר מזה דרשה מאתם ממשלת מאַסקווא להביא ארץ פקודתם תחת עֵלָה, לקחת חלק כחלק בכל דברי רוסיא וחובותיה אל הקיכר, ומעבר מזה דרוש דרשו האפרתים להסעיט את חובותיהם אל הממשלה ולהרבות להם חֶפְשָה. חמיעלניצקי וסאמאָילאָוויטש תמכו בירי הממשלה; ווינגאָוסקי וברנחאוועצקי הלכו אהרי האפרתים, ובעקבותיהם דָּבַךְ גם מאזעפא. האיש הזה כלה ימי נעוריו בחצר יאָן קאזיסיר סלך פולין, ויקח לקח בבית הספר אשר להיעוואיטים. ויהי איש לשון ובעל שפתים, אוהב

נשים *), רב כסף ורב כמשל, ויתברך בלבבו להיות שליט־מיטש מלדה ומבטן, ובעלות פעטר על כסא מלכותו היה עוין את מאזעפא, רצוי נפש סאָפֿיא וגאליצין. אפס מאזעפא התחכם להתהפש בעור שה המים; ולמען יכל לו מכלות בלבב פעטר, להראותו כי לא כמחשבות גאליצין מחשבותיו, דבר מאזעפא סרה על איש חסדו זה ויבוזהו. גם השכיל לקנות לו לבב השרים הקרובים אל פעטר במנחות ותשורות, וידברו עליו המיד טובות, כי באמת שָׁפֶל את ידיו לעשות בטוב טעם את הישר בעיני פעטר. ובכן בימים לא כבירים הצליח מאזעפא לרכוש לו אהבת פעטר ואמן רוהו, ובחזקתו גבה לבו לעשות במדינתו כחשק לבבו. בהיכלו אשר בקרית עזו באטורין (Ватурино) ישב לו מאזעפא על כסאו במלך על כל הארץ הנשענת לפאת הדניעפר שמאלה, ויהי השליט להשפיל אף לרום, להוציא נהלות שדה ולהעבירן מאיש לאיש כאשר עלה על לבו. רבים הלשינו את מאזעפא לפני פעטר כי נגואלו כפיו בשחד, וכי דברי סתר לו עם פולין, טורציא וקרים; אך פעטר לא שת לבו לדבת עם, אף כי רבי דבריהם היו כנים ונכונים. כאשר הושם נזר פולין בראש לעשטשינסקי בא אתו מאזעפא בברית אהבה ואהוה, ואפרתי העם אשר התרועע אתם מאזעפא המיד, דברו על לבו כדברים האלה: „הן לא תהי לך תקוה ואחרית טובה ממאָסקווא הפרועה! הלא טוב טוב לך לתת ירך לסטאניסלאוו, אשר ירבה חסדו אתך וירומטך מאד, ולהָלוֹת לקארל אשר יהיה כגן לך, ועיניך הלא תראינה מישרים, כי לא יצא קיכר מאָסקווא נקי מארבות ידי ארי טורף זה, ואתה מה?” אמנם מאזעפא לא היה כיונה פותה, ונפשו ידעה מאד כי לא לעולם חסן סטאניסלאוו ואם עצם קארל לרור רור; לפניו נגלו כספר תכונת פעטר הגדול ורוחו הכביר, ויָבֵן כי גם „אלכסנדר הצפון” לא על נקלה יכריעו תחתיו, גם חרד על נפשו כפני הנשיא גאליצין, הוּוֹץ יעוּוֹרָדא מקיעו, אשר על פי פעטר היתה עינו צופיה על הליכות ההעטמאן ועל שרשי רגליו התחקה. בין כה וכה בא חזון תוגה בבית מאזעפא ודבר עצב נפל בו.

מאזעפא הזקן, כבן חמש וששים שנה דבקה נפשו בבת קאָטשובעי, (Котубей) ראש השופטים לחיל־הצבא, ויחשוק בה לקחתה לו לאשה. אך הוריה לא נאותו לתת את בתם הרכה והיפה־פיה לאיש שיבה, אשר היה לה לאב בת־בללה לשם הדת (крестный отец), וכן לא יעֶשה. אפס גם נפש העלמה נקשרה בעבותות אהבה בנפש מאזעפא, אשר הריחה בחלק שפתיו, בפה חנף ובמנחות רבות, ותעווב את בית אביה ותבוא בהחבא אל היכל מאזעפא להיות עכו—אך עד סדרה שב הזקן הזה לעשות עבודותיו הרבות על פי פקודתו ולא יכול להתעלם את ידירת נפשו ויפן לה ערף. אז נחמה העלמה על מעשיה, ותשב בלב אָגוש ובבשת פנים אל בית אביה כנעוריה, ושמה היה לתרפה ולשנינה בפי כל באי שער עירה. לב קאָטשובעי בער בו על דבר אשר הולך מאזעפא את בתו עולל, וישאף נקמות. ויזכור את כל הדברים הרעים אשר

*) אהר מטופרי הפולאנים בזכרונותיו יכפר, כי כהודע לאחד הפאנים כי מאזעפא עשה נבלה עם אשתו הבוגדה, החזיק בו ובערו ערום כבלי לבוש ויאכרוהו אל גב הכוס בידיו וברגליו, וישלך את הכוס לרוץ כאות נפשו בשדות וביערים עם מאזעפא יחדו.

צמלמו מפי מאזעפא בשבתו לבטח אתו ויגלה לו את כל לבו. ויקח קאָטשובעיי
עצה עם אחד משרי הגדוד ושמו איסקרא (Искра) וישלחו שניהם מכתב שמנה,
להגיד לפעטר כי זמם מאזעפא לבגוד בו ולהסגיר את רוסיא הקטנה בידי פולין.
אך גם בפעם הזאת לא נתן פעטר אָמון בדבריהם, ויחשוב כי מתאנים הם במאזעפא
לענות בו שקר, ועל כן דרש את שני המלשינים האלה לבוא מאַסקוואה להַנְתֵן
בפלילים. והיה כאשר חזקו מוסריהם בבית הבקרת נוקשו באמרי פיהם ויכשילוהו
עליהם לשונם. ויוסיפו השופטים ליסרם שבע על אשר התנכלו לשום אשם נפש
חמים, אחרי כן נתנו בכף מאזעפא, והוא הוציא אותם להורג, (י"ד יולי 1708).
ופעטר נחם את מאזעפא על כל היגון והעצב אשר הסבו לו מלשיניו וידיָבּוּי,
הנועזים להכאות לב צדיק כמזו על לא חמס בכפו ופִעֲלָתוּ זָכָה. אמנם גם האדם
הגדול יראה אך לעינים! כי באמת רָקְמוּ נכלו קשר בסתר חדרי מאזעפא, אשר
לקח דברים עם לעשמשניסקי, כי בפרוץ חיל שוועיצא במאָסקווא; ימחרו חיל
פולין אל הדניעפר, ואז יקרא מאזעפא קשר בכל אוקריינא ויתאמץ להביא את
העם בשבועת אמונים למששלת פולין, ובעבור זה יוקם מאזעפא על להיות
ההעטמאן לכל מדינות רוסיא הקטנה אשר משני עֲבְרֵי הדניעפר; ולמען הוציא
את מחשבתו לאור שלח מאזעפא להעביר בעם את השמועה: "כי ממשלת מאַסקווא
נכונה לשלול מאתם את משפטי־הדרור העתיקים, להפוך את הקאזאקים לאנשי
צבא ערובים כִּל כשאר גדודי החיל, להעביר את שאר התושבים כעבדי צמיתות
ולהעבירם מנחלותיהם אל מחוזי רוסיא־הגדולה, ובי רק ההעטמאן נצב למליץ
עליהם ולבגן למשפטי צדקם", ויִבְהַל העם למשמע אזניו ויתלונן באהליו. ולפעטר
כתב מאזעפא כי מרה נפש העם על הממשלה ואוטרים למרור בה, ורק הוא
ומרעיו נאמנים לה ועמלים בעבודתה. ויענוש באבוריות חמה את הקאזאקים
המתפרצים, ומדי שָׁפְטוּ אותם הראם לדעת כי רק במצות הקיסר, שונא אוקריינא,
נלחץ לעשות שפטים קשים בעמיו. את כל התחבולות והנבלות האלה עשה מאזעפא
בערמה רבה, עד כי נלאה גם גאליצין תְּכַס־הלב להדור מוזותיו. בבליין עינים
זכה מאזעפא ליום עלות קארל מאַסקוואה, למען יוכל להסיר את המסוה מעל
פניו ולעשות ביד רמה את הטמן בחבו. ומה מאד חרה אפו בקארל על אשר
יתממה בליטא השוממה ימים רבים, ועל אשר ילך ארחות עקלקלות ולא ימחר
בארח ישר מאַסקוואה. ובשמעו כי לא לעיר הבירה כי אם לאוקריינא שם קארל
פניו, צעק בחמת רוחו: "אך בכור השמן יִשְׁאֲנוּ הלום!"

וילך קארל הלך ונסוע הנגבה, ויגיע עד נהר דעסנא, לא־הרחק מסמארטוּב
העיר, ששם עמדו צבאות רוסיא, ומאזעפא עוד התהפך מסבות בתחבולותיו
וערמותיו: את הקיסר ואת גאָלְאָוּוּקין ומענשיקאָו הבטיח במו פיו כי ידיו אמונות
להם, ואך הקאזאקים הַרְקִים והפוחים ישימו שערוריות, ולמען יבצור ברוחם הקשה
שלה עליהם את גדודי רוסיא למקומותיהם הרחוקים — ובלבבו צפה לְמַתִּי יעשו
השוועדים גדולות בגבורת ימינם, ויפול אליהם, כאשר נדבר אתם. אפס
השוועדים המכים על־יד ליעסנאיי לא מצאו ידיהם לעשות חיל ועוזו. ופעטר בא
אל גלוחאָו באוקריינא וישלח לקרוא למאזעפא לבוא להתייעץ אתו איך לגנון

ולסוכך על המדינה. אולם מאזעפא ירא פן נגלו לפעטר מומתיו, ובבואו להראות לפניו ילכד בפח, התחל כאיש פּבְדֵּר חלי, ולא בא אליו. אך פתאם נודע לו כי נוסע אליו מענשיקאָוו לבקר בהיכלו בבאטורין; ומאזעפא היה מאז מעולם לשקום ולשנינים בעיני מענשיקאָוו, אשר הוא האחד הבין כי לב מאזעפא יקבץ אָנן לו ולא יכל דַּבְרוֹ לשלום, וגם הוא הלא הגיד מראש כי קארל יאחז דרכו לאוקריינא, כמו לבו נָבֵא לו כי ישקר מאזעפא באמונתו, ונוסף על השוועדים לצרור לרוסיא. על כן נפלה אימה חשכה על מאזעפא העיש הצבוע, וירא כי לא יצלח עוד לשום סתר פנים, וכי עוד מעט קט ונחפשו מצפוניו, וימהר לבצע מחשבות אונו. ויצו מאזעפא להכות בתף, וַיֵּאָסְפוּ אליו גדודיו, וילכו אחריו. רבם האמינו כי ההעטמאן יוציאם ללחום את האויב, וישתוממו מאד כאשר קרבו למקום אשר השוועדים נִהְתִּים, יצאו האויבים האלה לקראתם לקדם פניהם בכל אותות הכבוד וְהִיקְר וַיִּסְבוּ אותם, עד כי לא יכלו לשוב עוד (כיו אקטיאבר 1708). וגם מענשיקאָוו התפלא הפלא ופלא בבואו באטורניה, והנה שערי העיר סגורים על מסגר, וישאל את האנשים ויגידו לו, כי ההעטמאן, אשר התחפש אתמול כִּצְפוּי למות והתהפך בחליו על ארץ דוי, רכב כנבור משכיל על סוסו, ובראש גדודו חמק עבר את נהר דענסא! כרעם נורא המתחולל פתע פתאם ממעל לראש האדם ביום צה ובהיר, כן הרגיו מכתב מענשיקאָוו את מורשי לבב פעטר, אשר נבהל לשמוע איך בגד בו האיש והנאמן בבריתו ומהיר בעבודתו זה חמש ועשרים שנה. ותהי רוח פעטר בקרבו כלבת אש בהר געש, להפוך מִשְׂרַש את כל מערכי לב מאזעפא העובר הבליעל: בכל אוקריינא וארצות רוסיא השמיע פעטר כי בגד בו מאזעפא בגד בוגדים; את כל הפקידים, הקאזאקים ושאר העם קרא, להתאסף אליו גלוחאָווה לבחור להם העטמאן חדש; הבטיח לכפר את עון השבים אליו בטוב לבם, מבלי יזכור את מְרִים לעולם; הקים את כל משפטיההדרור העתיקים אשר לרוסיא הקטנה, את מאזעפא שָׁנָה לפני העם כאויב וצר לארץ מולדתו, בחפצו להסגירה בידי כמשלת פולין השנואה ולחדש ימי האוניא*) כקדם; את השוועדים יציג לעיני הקהל כשונאי הפראוואַסלאווים ורתם, ויקצוב למנחה להאיש אשר יתפוש גענעראל שוועדי, אלף ר"כ, ובעד שאר השרים ואנשי החיל כערך מעלתם; את מענשיקאָוו שלח להרוס את היכל באטורין עד היסוד בו; את צלם דמות מאזעפא צוה לשמוט בכל תוצות העיר ולהקיעו על העץ בידי שריהשבתים לרראון ולקלסה; על פיו שמו הכהנים את עים מאזעפא בבתי התפלה לְאֵלָה ולקללה עם סמענקי ראוין יחד. כל התחבולות האלה היו נוראות עלילה על העם, אשר סמר מפחד בשרם, ויִשְׁאָרוּ אמונים לפעטר, ובשנם כי לא אהבו מתמול שלשום גם את מאזעפא גם את פולין והאוניא. ההעטמאן החדש סקָאָרְפֶּאָרְסקי שריהגדוד מסטארָאָרוב היה איש טוב וישר, ואוהב שלום; ויוציא מכתב־גלוי לכל עם הארץ, וישאל את פיהם לאמר: „אחי הפראוואַסלאווים! מה יתן ומה יוסיף לכם מלך השוועדים איש נכרי ובעל אמונה אחרת? ולוא גם יחפוץ להושיענו בצר לנו, איזה הדרך יתן את ידו

*) הבר הקאטאליניזטוס והפראוואסלאוויא יחדו. (ראה פרק מג § 5).

אלינו מקצו ארץ, מעבר לים הבלטי? ואיככה יוכל להיות מחסה לרתנו, והוא כחש יכחש בה?!". הרברים הנמרצים והמתכזבים האלה ירדו חררי בטן השומעים. והשווערים אשר קנו כי מאת העם המסרים יבוא להם רוח והצלה, נבהלו לראות כי העם הזה היה להם למשחית, כי מרו ועצבו השווערים את הקאזאקים והתושבים בשלחם יד בקדשי בתי התפלה. האכרים התנפלו עליהם פתאם, גזלו את סוסייהם, ויסתירו מהם אכל. שנים משרי האלף אשר היו עם מאזעפא (אפאס-טאָל וגאלאנגן) עזבוהו וישבו אל פעטר, בשמעם כי טוב וסלח הוא. גם מאזעפא, בראותו כי אבד שצברו ותזחלת קארל נכרתה, שלח ספר לפעטר ויבטיחהו, כי אם יתרצה לכפר פשעו, יעשה בגללו דבר גדול ונכבד בנוגע למלך שוועיציא, וישמע אליו פעטר. אפס לא הצליח מאזעפא לעשות כל דבר נכבד להתרצות אל ארונו, וישאר למעצבה אצל קארל.

§ 9 מפלת השווערים עליד פאלטאווא. לא הפליא קארל להעזר על ידי מאזעפא וגורדו המצער. מפולין ומטורציא לא תמכו בו, והואפאָרָאָזשצים אשר גלוו עליו היו לו רק למשענת קנה רצוץ. אמנם לעזר רוסיא בא בחרף בשנת 9—1708 בעל בריתה העצום ושגיא הכח, הוא הסתו האיום, אשר השליך קרחו הנורא כפזים, ומתגרת יד הקור קפאו צפרים בלב השמים ותפולנה ארצה. זקני הדור ההוא לא זכרו סתו אכזרי כזה מיטיהם, עליו לבניהם ספרו, ובניהם לדור אחרון. תלאות אין מספר מצאו את השווערים אשר לא הכינו להם כסות בקרה לגיוותיהם ולרגליהם, וימעטו וישחיו מעצר רעה זקור, ובולעפות קרה נפשם התמוגגה. גם בעצמיהם שלח רוזן מחסר לחם ונקיון שנים, עד כי החלו להתלונן על מלכם, אשר הבהילוהו שמועות רעות, כי הרוסים עושים חיל באינגערמאנלאנדיא ובפולין. אמנם הרוסים התכסו בבגדים חמים, שָׁבְעו לחם ויהיו טובים; וגם מלכם הנאור חזק מתניו ואמץ כחו יום יום. באביב בשנת 1709 עלה מספר מפקד השווערים עד כדי שלשים אלף איש, ויחננו כלם מסביב לפאָלְטַאווא (Полтава), אשר אך לשוא צרו עליה כחדש ימים, כי לא יכלו לה. ויתקבצו גם חיל הרוסים הלום, ויחננו משמאל לנהר וואָרְסְקַלא, אמנם קצרה ידם להיות עזר לעיר הנצורה, כי אגמי בצה, אשר לא תעברם רגל אדם, הבדילו בינם ובינה. חיל הרוסים לא הרהיבו עז בנפשם להחל מלחמה, עד כי בא אליהם פעטר בכבודו (די יוני), ויעברו את הוואָרְסְקַלא ויבורו להם מקום למחנה ויבצרוהו. ובשבעה ועשרים עומדים יוני, כמעט אתא בקר ונס לילה, ראו הרוסים מרחוק כי גדודי השווערים עומדים הכן להלחם. אז יצאו צבאות הרוסים חוצץ כלם, ויתיצבו במערכה. דוממת יה שררה בקרב המחנה, ואוני החיל היו קשובות לקול הקורא לפניהם את מצנת פעטר לאמר: „הנה עתה באה העת להוציא לאור גורל ארץ מולדתנו, אם לחיים או למות! אל נא תחשבו בלבבכם כי בגלל פעטר הנכם נלחמים, כי אם בגלל כל הממלכה, אשר נתנה ה' בירי פעטר, לעברה ולשמרה. ודעו לכם, כי לא תיקר בעיני פעטר תית נפשו, לז תחיה רוסיא לפניכם באשר ובכבוד, לטוב לכם כל הימים!"—הרברים הנפלאים והמסלאים האלה עוד צללו ביתר שאת באוני השומעים, כאשר נגלה עליהם פעטר בלבושיו כאחד מאנשי החיל, רוכב על

סוס אביר*) וחרבו הגדולה על ירכו, לַפְקֵךְ את הצבא; וכל שרי החיל, מְנַיִר ארץ רוסיא על סביבותיו. השוועדים הרימו פעמיהם בראשונה ויהרפו את הרוסים ממקום המַצֵב אל המחנה הבצורה, אך פתאם המטירו הרוסים על ראשי השוועדים ברר כדורי מות מכלי התותח ומחיי-קבל, וישפכו עליהם לַפֶת אש לוחט, עד כי התפרדו גדודיהם, וימהר מענשיקאָו עם הפרשים, ושות זַפְתו פניהם אל הַאֲנָף אשר תחת פקודת הגענעראל ראָסס, ויכוהו שוק על ירך, עד כי נס מן המערכה העירה ולא הוסיף לשוב. ומענשיקאָו בא מְרֵדוֹף את ראָסס בעת אשר השוועדים הנסוגים אהור מפני המורים בקלע התעוררו כאיש אחד ורוצצו בכרקים להוסיף מלחמה. אך הרוסים קרמו פניהם ברעם גבורותיהם, אז התלקחה מלחמה רַבַת רמים ונוראה מאד, וכל החלקה היתה לחרדת אלהים! גם פעטר גם קארל השליכו נפשם מנגד. מצנפת פעטר בעלת שלש-הַתְּקָרְנִים נמלאה נקבים נקבים כַּכְבָּרָה מכדורי המות אשר עברו בה, ועד ראש הקיסר לא נגעו לרעה; ולעיני קארל נפלו חללים אחר ועשרים מארבעה ועשרים שומרי ראשו, ואך נפשו היתה לו לשלל! השוועדים נפוצו מעט מעט, ואדיריהם נכשלו בהליכתם, ויפנו ערף לנוס אל מחניהם; אפס כבר פשמו שמה פרשי הרוסים. אז הפו ירי השוועדים וישליכו את אַזְוִיָהֶם מעליהם ויתמלטו איש לעבר פניו, והיו לחרב אויביהם לַמְשִׁנָּה, כי רדפו הרוסים אחריהם בחרב שלופה, ויבטו סגנים כמו חֶמֶר, וירקעו וירמסו כטיט חצות את כל הנמצא; וכפשע היה בין השביה ובין קארל, אשר נפצע ברגלו ימים אחרים לפני המלחמה**), וינס מניסת מות הוא ומאזעפא עמו אל הדניעפר. שמה נקבצו ובאו אליו פליטי חרב מעט מוער, אשר שררו מן מחנהו הגדולה והעצומה. אמנם הַפְעֵל־מֵאֲרֵשָׁאֵל ריינשילד, וראש היועצים הגראף פיפער, לעווענהויפט, הפרינץ מווירטהעמבערג ועשרים אלף שוועדים, הלכו בשבי. אוצרות הכסף והזהב וכל כתבי הסתר אשר לקארל, היו להרוסים לשלל! מלאכים קלים וצירים מחירים שִׁלְחוּ בכל קצויו ארץ לבשר את הנצה וההוד, ותבקע הארץ לקול תרועת השמחה, אשר הריעו הרוסים על שדות פּאָלְטָאוּא. פעטר עשה משתה בתוך האהלו, ויקרא לריינשילד ולפיפער ולכל אַפְיָצֵעֵי שוועציא לסעוד אתו לחם, ויכבדם, וידבר אתם טובות, וישא כוס מלאה יין ויקרא „את הכוס הזאת אשתה לכבוד מוריני ומלמדיני!“ „למי אפוא יאתה התפארת והכבוד הזה?“ שאל ריינשילד בתמהון, ויענהו פעטר: „לכם הוא הכבוד הזה, כי אתם למדתם את ירינו לקרב ואצבעותינו למלחמה!“ „אמנם שִׁלַמְתָם רעה תחת הלמודים למוריכם!“ קרא ריינשילד בשחוק. על המטבע אשר יצק פעטר לזכרון לנצה פּאָלְטָאוּא כתוב: („Hic honor in nobis invidiosus erit“),

*) עור הסוס האביר הזה ממולא בעמר ופשתן (сукно) נמצא עד היום הזה במסדרון „פעטר“ אשר בהיכל החרף בפעטרבורג, ובאוצר כלי הנשק (ארסנאל) אשר בצארסקאע-סעלא נמצאו שאר הבגדים והחרב אשר היו על פעטר במלחמת פאלטאווא.
**) בלילה אחר יצא קארל לראות בלאט את טהנה הרוסים, והיו בלכתו ויפגע בחבל קאזאקים, אשר ישבו לכו כביב מדורת אש בטח ושאקן. ולא יבול קארל להתאפק ויור כדור מות באחד מהם וימיתהו, אז מהרו הנשארים להמטיר כדורי מות על קארל וישצעו את רגלו —

לאמר: „באשרנו זה יתקנאו“. ומקצה מאה שנים בשנת 1809, הציב ובעיר פאלטאו על גיא ההרנה, מצבת זכרון כתבנית אָבעליסק, עד עצם היום הזה.

§ 10 מוצאי דבר מלחמת פאלטאווא: במלחמת פאלטאווא שוט התמוטטה שוועציא, פור התפוררה זרוע עזה, וכעוף התעופף כבודה אשר היה לה אחרי כלות מלחמת „שליש השנה“, להתחשב כממלכה הראשה בצפון אירופא. עתה ירשה רוסיא את מקום כבודה, ותעל על גרם המעלות ותנחל משפט הכבודה. כי יצאה כברק בשורת נצחונה בכל ירכתי תבל, ובכל הארצות והמדינות, אשר עד הימים האלה ידעו את רוסיא רק בשם „מאָסקווא“, את דרכיה לא הכירו, ואת יושביה חשבו כעם לא יצלח לכל. עתה נשאו ורוכמו שם רוסיא על שפתם, והרוסים היו בעיניהם כגבורי כח ומלמדי מלחמה. כל אויבי קארל ושומרי צלעו תקעו כף, ויקומו לרדות דבש ממפלת גיית האריה הזה. אויגוסט שב ווארשאוה לבקש את כסאו ואת היכלו. ובעת אשר גדוד רוסו רדף אחרי השוועדים הנמלטים לעולל אחריהם ולזנב את הנחשלים, שָלַח מענשיקאָו ארצה פולין לעזור לאויגוסט ולהדריכו על במותיו. אחרי כן הואיל גם פעטר לבוא אל ווארשא, אשר נכנעה כבר תחת יד אויגוסט כקדם. ויקדם אויגוסט פני פעטר בתרועת מלך, בדגלים מתנוססים, ברעם כלי תותח ובזרועות פתוחות לחבקו ולנשקו. והנה אף כי אויגוסט חלף חָק עבר ברית עולם, כי על ידו נגזר פאטקול מארץ החיים, בכל זאת ראה פעטר כי אין להשיב את אשר כבר עשהו, ועיניו חוו למרחוק כי בריתו עם נשיא סאקסאניא ומלך פולין תהיה לרוסיא לעזר ולהועיל בימים ויצרו; על כן לא זכר לאויגוסט עונות ראשונים ויהרש את בריתו אתו. או הוציא אויגוסט מכתב גלוי כי רק בחזקת יד קארל נלחץ להִגְיֹר מִגְיֹר פולין, ועל כן ישום עתה לְאֵל מִלְתּוֹ והבטחתו לבלי יוסיף למלוך בפולין. לעשטשינסקי היה איש טוב לבב, לא רדף כבוד מלכים ולא אהב להתהלך בגדולות ובנפלאות, על כן עזב את הכסא לאויגוסט וילך לו. ויהי כאשר יראו אוהבי לעשטשינסקי, פן תתך עתה עליהם חמת אויגוסט להנקם בם, ויפנו אל פעטר ויחלו פניו להשיב חמת אויגוסט מהשחיתם, וימלא משאלתם. מלכי דאניא ופרוסיא (*) שלחו ציריהם לברך את אויגוסט על כסא כבוד מלכותו. מלך דאניא לא יָאָחַר מקראו גם מלחמה על שוועציא, ומלך פרוסיא לא מצא עוד פתחון פה ותואנה לעורר קרבות, ועל כן התאמץ בתחלה לבקש קרבת רוסיא ולהשלים אֶתָּה שְלוֹם אהוה, ויקח את אננא בת יאָהאן אחי פעטר לאשה לשארו הקרוב אליו ההערצאָג מקורלאנדיא, ולמן העת אשר באה אננא אל מיטאווא, מצאו הרוסים יד ושם בקורלאנדיא, עד כי מקץ חמשים שנה נספחה המדינה הזאת לרוסיא לעד לעולם! גם בליפלאנדיא ועסטלאנדיא קמה וצמחה מפלגת אנשי לב אשר דבקו ברוסיא לאהבה אותה ולכבדה (הבארָן לעווענוואָלד), אך לא יכלו לעשות דבר בעוד גדודי מצב שוועציא חונים בעריהם. אולם בני המפלגה הרוסית הלכו הלוך ורב כאשר לכד שערעמעטיעו עם שאר הגענעראלים בשנת

(*) פרוסיא צלחה למלוכה בשנת 1700, ורבים אומרים כי בשחר פעטר את הקורפירסט פרידריך, העיר אותו והוכיחו בדברים לשום עטרת המלוכה בראשו.

1711 את ריגא, פערנאָוו, ארענסבורג, דינאמונד ורעוועל, ופעטר עזב לכל יושבי הערים האלה וגלילותיהן את משפטיהם וזכויותיהם משנים קדמוניות באין נגרע דבר, אף לא נגעה ירו ברכושם, בדתם ובלשונם. והנה בעת אשר נשבעו העם בעסטלאנדיא וליפלאנדיא שבועת אמונים לקיסר רוסיא, נכנעה תחתיו עלבינג גם וויבאָרג וקעקסהאָלם, שתי המצודות הנשגבות אשר היו למגן ולמחסה לפעמרי-בורג הצעירה, להמציא און לה, להגדיל מסתרה, להאדיר בניניה, ולהרבות יושביה באין מכלים דבר.

כל הדברים האלה וכאלה היו מוצאי דבר נצחון פאָלטהאוא. ומה צדקו דברי החכם וואָלטער, באכרו עם הספר: כי מלחמת פאָלטהאוא היא אתת מן המלחמות המעטות אשר הביאו תועלת רבה להשכלה ולא נזק וחכרון; כי לז לא רמה יד פעטר על קארל, ורוסיא לא רכשה לה גם חף אחד על יסהבאלט, מי יודע כמה מאות שנה הלכו יושביה חשך ולא אור, ואחרי מתי לא המהרו עוד!

פרק נה מלחמת טורציא; „מלחמת הצפון“ שנית; מלחמת פרס, עד מות פעטר הגדול (1711—1725).

§ 1 קארל בבענדערי יעיר מלחמות. בעת אשר צהלה רוסיא ותרועת המון חוגג נשמעה בכל עריה על התשועה הגדולה אשר הושיע פעטר את עמו על שדות פאָלטהאוא, התמלטו קארל ומאועפא בעור שָׁנִיהם, ויעברו עם פליטי החרב אשר שררו אליהם, את נחל דניעפר. שבעה ימים ושבעה לילות תעו במדבר בישימון דרך, בחפזון ובטרוצה, ומגור היה להם מסביב לבל יהיו למְשַׁנֵּת לחרב אויביהם, אשר דלקו אותם ויעוללו אחריהם במסלות; ויגיעו עד הדניעסטער ויצלחוהו ויבואו לשכון במבצר בענדערי (Бендеры) אשר בגבול טורציא, ונחלת הרוסים עתה. בימים ההם מלך אחמד השלישי בטורציא, ושלום אמת היה בינו ובין קארל, אשר היה שמו מרומם לתהלה ולתפארת בפי אנשי ארץ הקדם על דבר גבורתו וחין ערכו. את מעשי נפלאותיו ונוראותיו ספרו במקהלות ואותו נקבו בשם: „ראש הברזל“. ויצו הסולטאן לקדם פני הנודד הזה וכל הגלויים אליו בכבוד ובדָּר מלכות, וישלח לו תשורות יקרות, ויקצב לו מאוצר הממשלה כסף לארוחתו, ולכל צרכי העם אשר ברגליו. כי עלץ לב הסולטאן המחמדי לעשות חסד ואמת עם מלך נוצרי הבא ביום אידו לבקש מפלט ומקלט בארצו. וקארל אמנם גם בארץ נודד לא הפיל אור פניו, וילבש גאות כמדו, עד כי הפאשא טבענדערי נלחץ לעמוד על רגליו בדָּבָר אתו קארל רָתַת. שמה שב קארל לאיתנו הראשון, ותחי רגלו הנפצעה. אולם לא להמלט לבד ולרַפָּא מחץ מכתו בא קארל עד הלום, כי אם גם לחסית את הסולטאן ברוסיא ולעורר חרבו עליה. פעטר נוכח מאד כי נשתה גבורת קארל ותרד פלאים במלחמה, גם חיל קארל אשר הלכו לפולין הכו בדרך עד חרמה, ושיִיבַת מאועפא ירדה ביגון שאולה בבענדערי; ובכל זאת הפץ לכרות ברית שלום עם מלך שוועציא, אולם אביר לב הזה לא שעה אל השלום, וימאס בו. אז יאמר

פעטר: „רואה אנכי כי רק בהרבי ובקשתי אקנה את השלום, אולם אל יחשב ה' לי לעון את דמי האדם אשר ישפכו כמים עד בוא ימי השלום!“ , וישלח קארל מאתו את אוהבו פאָניאַטאַווסקי הפולאני קאָנסאנטאַנאַפאָלא להתאמץ בכל מאמצי כרו להקים את סוד יועצי הסולטאן (דיוואן) נגד רוסיא, וציר צרפת החרה החויק על ידו ויטלא דבריו. הן אמנם לא היה לטורציא כל פתחון פה לתגר מלחמה עם רוסיא, אחרי אשר חדשה אָתָה את בריתה שנית בשנת 1710. אפס בממלכה האזיית הזאת, במקום אשר רק תפץ הסולטאן והכסף יענו את הכל, לא יפצר מרוזניה ושריה למצוא תמיד את התואנה אשר הם מבקשים להפיק זמנם. פעטר מאָלסטאָיי (Толстой), הציר הרוסי בקאָנסאנטאַנאַפאָלא, היה חכם לבב ובעל שכל טוב, וידבר באוזני הסולטאן כי לא בצדק ובמשפט יתן מנוס ומחסה בארצו לאויב רוסיא וצוררה. הסולטאן ענהו כי לא לארך ימים ישב קארל בארצו, וכי יבקש לו רק גודד חיל לשמור עליו לטען יעבור שָלֵם דרך פולין אל טולדרו. אך מה השתומם מאָלסטאָיי בשמעו כי קארל יבקש גודד ארבעים אלף איש ללונתו, ומגמת פניו להניף חרב טורציא על רוסיא. פעטר מאָלסטאָיי מהר לכפר פני הוויזיר ברב כסף לבל יחויק ירי קארל, אמנם הסולטאן הסיר את הוויזיר הזה ופקודתו לקח אחר. ויהי כאשר נודע לפעטר הגדול כי ימצא לו הסולטאן תנאות לבקש מאת רוסיא הנחות, אשר תהינה לה לבשת ולחרפה, ואם אָן יקדיש עליה מלחמה—ויכתוב בעצם ידו אגרת שלומים אל הסולטאן, ויחלה פניו לבל יחלל בריתו, פן תהי פרה באחרונה. אולם הסולטאן האמים אזנו כפתן חרש, ובקיץ שנת 1710 קרא מלחמה על רוסיא, על אדות אשר ישפוך הקיסר את רוח ממשלתו על פולין, ועל דבר אשר הסיתו הרוסים את השוועדים על אדמת טורציא, ברדפם אתריהם. את מאָלסטאָיי תפשו בחרפה ושיטוהו במבצר בעל שבעת המגדלים (Семибашенный замок), ואת ביתו נתנו לבז ולמשסה.

§ 2 מלחמת טורציא ושלום פרוט. בראשית שנת 1711 הוציא פעטר מכתב גלוי כי מלחמה לו בטורציא; ואף כי הטורקים בימים ההם נתנו מוראם והתיתם על כל מלכי אירופא, לא נפל לב פעטר ולא תת מפניהם. כי הוא העמיק עצה ותחבולה טהלה להבקיע בלב טורציא ולהקים עליה את האויב מקרבה. בממלכת טורציא באירופא לא נמצא רק רבוא אחד מבני הישמעאלים, ורבי עם הארץ היו יוֹנִים, סלאוויים, מאָלדאוויים, באָלגאריים, סערבים, ועוד עמים שונים, פֵלם יוצאי ירך המשפחה הסלאוויית הגדולה, פֵלם מרברות שפות סלאוויית וכלם הולכים בתורת הדת הנוצרית הפראוואסלאוויית, ועל כן דרשו תמיד שלום רוסיא ויהגו לה אהבה. ובם בטח פעטר כי ידם תכון עמו וזרועם האמצנו, להסיר מסבל טורציא שכמם. אנשים גדולים ונכבדים בין סלאווי טורציא דברו לפעטר כי יפרסו מלחמם לצבאות רוסיא בעברם עליהם. וגם יאזרוהו חיל לסעדו ולתמכו; וישובי הרי החשך (Черногорцы) והסערבים אמרו להחיש לעזרת הרוסים; פקיד מאָלדאוויא קאנטעמיר (Господарь) ובראנקאוואן פקיר וואלאתיא באו בברית עם פעטר ויבטיחו להבין מוון וצדה לחיל רוסיא, ולעין השמש ירימו יד בטורציא,

ברגע אשר ידרוך פעמך בגבולותיהם; ואיגוסט מלך פולין נטל עליו לשלוח לפעמך חיל עוזר שלשים אלף איש, וגם חיל רוסיא היו ארבעים אלף איש במספר. ויעבור שערעמעטיעוו בראש המתנה דרך וואָלין ופּאָראָליא, ויבוא בירת יוני למאָלדאוויא. חרבוני קנץ להטו את הארץ בשנת 1711, וארבה כבוד מאד השחית את יבול האדמה ותבואות השדה, עד כי כלה חציר, גבל דשא וכל ירק לא היה. וארץ מאָלדאוויא ארץ הנגב היא, בַּרְכוֹת מים וגְלוֹת עליות אין לה, וחרשי מַצֵּל זעיר שם זעיר שם על פניה. ותקצר נפש הרוסים בדרך, כי היו עיפיים מהם והרב, רעבים ללחם וצמאים למים, ויהי גורלם כגורל חיל שוועציא לפני שנתים ימים, כאשר הִתְפַּךְ עליהם בַּלְהוֹת הסתו להועיל להֶתָּם. בבוא פעמך ליאססי קבלו קאנטעמיר בשמחה וברב כבוד וישבע לו שבועת אמונים, אך לא היה לאל ידו להכין מזון וצידה בעבור הרעב אשר שלח בארצו, ותהי עזרתו הבל לפעמך כעזרת מאזעפא לקארל. אז קוה פעמך וַיִּשְׁלַח יְהוָה רק על יושבי וואלאחיא ועל בראנקאָוואן פקירם, אשר שלח אל פעמך ספר להגיד לו כי צבר אֶבֶל בַּעֲרִים ואסמיו מלאו שֶׁבַע, ויבקשהו למחר לבוא לארצו במרם יעברו המורקים את הדונאיי והיו ממגורותיו להם לאכלה. וישמע פעמך וילך למסעיו הלאה אל הדונאיי מימין לנהר פרוט, וגדוד אנשי חיל שלח מלפניו אל וואלאחיא ללכוד את מבצר בראאילאָוו ולחוק שמה את ידי עם הארץ להתקומם. אפס בראנקאָוואן לא הצליח לעורר מרד בארץ פקודתו, כי ראו יושביה את חיל מורציא ממחר אליהם כנשר חש לאכול, ויחררו על נפשם, ובראנקאָוואן גם הוא התהלחל בַּקְרוֹב צְבָאוֹת אדוניו, ולא שמר מוצא שפתיו לפעמך, ויתלכד עם איביו, אשר עברו חיש קל את הדונאיי ויחנו משכמאל להפרוט, ויסגרו את הדרך לפני חיל רוסיא. בתשעה לחדש יולי עלו כשואה מאתים אלף מורקים תחת פקודת הוויזיר הגדול ויחנו ככדור מסביב למתנה הרוסים, ובעשירי לחדש התנפלו המורקים והטאטארים על הרוסים כחיתו מרף, ואף כי צלחו להדפם מפניהם בזרוע נטויה ולהשיב להם שבעתים אל חיקם, אך הלוחמים העיפיים והצמאים אָבְרוּ את שארית כחותיהם ויתעטפו כחללים בתוך המחנה. וירא פעמך כי נלכד במצודה רעה ומוקשי מות ואברון קרמורו, ובעוד אשר שרי החיל התקדשו והתעתדו להלחם, זכר פעמך את רוסיא מרחוק, וגורלה המר העלה על לבבו, ויכתוב אל הסענאט כדברים האלה: „הנני גולה אזניכם, כי אנכי וכל חילי לא באשמתנו רק באשמת שמעות השוא, אשר התעו אותנו על דרכנו, עומרות עתה רגלינו על ארמת אויבנו, אשר פָּתְרוּ אותנו ויקיפו עלינו יחד, והצר הצורך הזה חזק ממנו ארבעתים. כל הדרכים סגורות ומסגורות, וכל מחיה ומזון לא יוכלו לבוא אלינו, ומבלעדי רחמי שדי אין כל תקוה טובה נשקפת, כי אם להִנָּגף כאיש אחד מפני החרב או ללכת שָׁבִי; והיה כי תבואני הצרה האחרונה, אל נא תוסיפו לחשבני למלך עליכם, ואל תמלאו גם את פקודתי הכתובות בעצם ידי, עד אשר בוא אבוא אני בנפשי לעמוד לפניכם חי. אולם אם אגוע על שדה קָמֵל, וְשִׁמַע אמת יגיע עדיכם על דבר מותי, אז תבחרו באיש הטוב בקרבכם להיות למלך עליכם תחתי“. ויקרא פעמך לאחד הַאֲפָצִיעִים וישאלהו, אם תמצא ידו למצוא נתיבות לעבור בין גדודי האו ב

בלאט, וללכת לרוס'יא להמציא מכתבו אל הסענאט. ויען הַאֶפִּיצֵר: „עשה
 אעשה וגם יכול אוכל!“ , וישקרו פעטר על ראשו ויאמר: „לך בשם ה'!“ .
 ושערעמעטיעו קרא עצרה, ויתאספו שרי החיל וימתיקו סוד ויגמרו אַמֶר לבקש
 שלום מאת טורצ'יא, ולהשיב לה במחירו את אוֹאָו ואת מבואות הדָאָן והדניעפר,
 ולקארל ישיבו את כל המדינות אשר כבשו הרוסים מיום הַתְּחַמֵּם אתו, מלבד ארץ-
 איזשער; ואם לא תתרצה טורצ'יא לזאת, ישלפו את חרבם לפלס להם דרך בין
 רבבות אויביהם, כאשר עשה סוויאטֶאָסלאוו על נחל דונאי בימי קדם. אזויזר
 הגדול גם הוא בא במבוכה מבלי דעת מה לעשות: היאנוטשארים אשר בחילו
 מֵאֵנו הִלְחֵם עור עם הרוסים, אשר גם בעודם עיפים ויגעים הראו להם נחת
 זרועם הקשה ויהרפום בַּעֲבֵי גְבֵי מְנַנֵּם, גם הפילו בהם רב; נוסף על זה הִגִּד
 הַגִּד להוויזר, כי גרוד הרוסים לכדו את מבצר משגב בראילֶאָו וישו ידם להרוס
 את הגשר הנטוי על הַרְאָנֵי. אמנם הוויזר ראה עין בעין כי אין מנוס להרוסים
 וגם באפס יד ימותו ברעב ובצמא, ומה אפוא יסכון לו אם יברך את פעטר
 בשלום? אז התעוררה יעקאטערינא המלכה אשת החיל, אשר היתה עם פעטר
 במחנה, ותפתח בחכמה פיה לַעֲזֹץ לפעטר בהשכל ודעת. ותקם ותתנצל עֲדֵיהָ
 וְהִלְתָּה מעליה, ותלקט זהב, רב פנינים, אבני חן וכלי יקר, משאר הנשים
 הכבודות ומכל שרי החיל, וגם אנשי הצבא הביאו איש איש את הנמצא אתו,
 ויהי שלל רב מאד, ויקח שאפֶירֶאָו את כל השלל וילך ויבוא אל הוויזר; בפיו
 בקש שלום ובידו שם לפניו את התשורה. ויעתר לו הוויזר לקרוא לפעטר לשלום*.)
 וגענעראלי שוועצ'יא וכל אוהביה בשמעם כי בא מלאך רוס'יא אל מחנה טורצ'יא,
 ויבואו אל הוויזר וירימו כשופר קולם, ויצעקו פה אחר, כי לא יתכן דרך השלום,
 וכי עליו לקחת בשבי את הקיסר וחילו, ואחרי כן יחרוץ הסולטאן משפטו עליהם
 כרוח מבינתו וכרב חכמתו. אך הוויזר הִתְחַדֵּם וַיִּתְחַמֵּם, ויאמר: אכן, במבוכה
 כזאת, כאשר יקשה הדבר ממנו בני תמותה, נשאלה לנו עצה מפי האלהים.
 ויצו להביא לו את ספר המקרא (אלקֶאָראַן) ולקרוא לפניו את הכתובים האומרים,
 כי המצוה על התקיף לחום על החלש ממנו, ולרחם את אויבו בצר לו; ובועם
 אפן פקד על אוהבי שוועצ'יא לָרֵם ולחשות, כי אם יוסיפו עוד לעורר חמתו,
 אות הוא כי לבם איננו שלם עם הדת הניצירת, או כי הדת היא תסלף
 דרכיהם ותלמדם לשחת רמהיהם—השוועדים חרקי שן, גזו ראשם וישלחו להגיד
 לקארל היושב בבענדערי, והוא בא עד מהרה רוכב על סוסו כגבור ערוך למלחמה,
 אך אֶתֶר המועד, כי הרוסים יצאו כבר למרחב בשירי תרועה, בקול תִּפִּים
 ובדגלים מתנוססים מן עמק העכור וגיא הצלמאת, אשר התעתדו בו למות ולשבי,
 הוא העמק הנודע בשם („Рябая могила“), עד היום. ויתחמץ לבב קארל,
 ובנאוה וכוז דבר דברים כמדקרות חרב באזני הוויזר, ויצא בחרי אף, ויעש

(* הדבר הזה יספר ברוס'יא מדור דור, ורבים מכותבי הקורות החזיקו בו. אפס יש גם מסופרי דברי הימים אשר לא יצדיקו את הספור הזה, ויתנו עדיהם, כי גם בדברי ימי טורצ'יא לא נמצא מאומה משחד אשר כזה, וגם בזכרונות מאלדאוויא לא שם ולא זכר לו.

בערטה כי בלכתו נאחזו צפרני הברזל (шпоры) אשר במנעליו בכנפי בגד הווזיר, הארוך והסרוח, ויקרעהו לשנים!

על פי אפני השלום אשר נדברו והותנו בין טורציא ורוסיא, התחובב פעטר להשיב לטורציא את אוֹאוּו, ולהרוס ולנתוש את שלשת מבצרי הרוסים שעל מבואות הרָאָן. הטורקים דרוש דרשו מאת שאפִירָאוּו להסגיר בידם את קאנטעמיר הבוגד במ. אפס פעטר ענה אותו לאמר: „אחת נשבעתי בקדשי כי אהיה למגן לו ומוצא שפתי לא אשנה — טוב לי לנתק להטורקים מארצי עד קורסק, כי עוד תהי לי תקוה לשוב להוציאה מתחת ידם, אמנם אם אשקך באמנותי ואפיל מדברי ארצה, לא תמצא ידי לתקן המעות ולהשיב את הנעשה; למלכי ארץ אין כל רכוש וקנין מבלעדי הכבוד, והמלך אשר יאֶפְדֵנו יתָלַל נָזְרו, ולא יוסיף עוד להיות מלך בארצו!“ והנה כאשר לא הקשיח פעטר את לבבו לעשות כמעשה אייגוסט עם פאטקול, כן לא הקשה גם הווזיר את ערפו כקארל, ויָרַף מְשֻׁאֲלָתוֹ זאת. גם לטובת שוועציא לא בקש הווזיר מאומה בכתב השלום, ובדבר הזה נער כפיו מתמוך עוד בידיה, ביום תוסיף להלחם עם רוסיא. לזאת שמה לב פעטר ויכתוב אל הסענאט: „אף כי יכאב לבבנו מאד להשיב ולאַפְדֵ בדינינו את כל המקומות, אשר כלינו במ כחנו וכספנו לרֶב, אולם אדמה כי מטקום אחר (ממלחמת הצפון) רוח והצלה יעמוד לנו יתר הרבה מאלה, ותחת שקמים נָרְעו נחליף ארוזים“. שערעמעטיעוו (בן שר־החיל) ושאפִירָאוּו חתמו בידם את כתב השלום והברית, וזה האחרון נשאר בידי הטורקים לתערוכה, כי ימלא פעטר את אפני הברית אל נכון.

§ 3 מלחמת הצפון שנית, וקארל שב אל ארצו. מה נאמנו דברי פעטר במכתבו אל הסענאט, ומה צדקו מאד. כי בהניח לו הסולטאן ממלחמה בירכתי תימן, נטה שנית ידו להרחיב גבולותיו בירכתי צפון, ויתערה כאורח רענן במדינות שוועציא. בשנת 1712 שבו חיל הרוסים ובעלי בריתם הסאקסאָנים והרָאָנים להכביד את ידם על השווערים ולהרפם מִיָּנֵו פּאָמֶעראַניא ארץ פקודתם. ובהדש מאיי בשנת 1713 יצא צי רוסיא מפעטרבורג תחת יד אפראקסין שר־הים (אדמיראל), וגם פעטר בכבודו נמצא עליו בתור קאָנט־ר־אדמיראל, וילכדו בגבורה ועז את העלוינגֶפֶאָרס ואת אבאָ בירת פֵּינלאַנדיא, ויעבירו את אוצר הספרים אשר בה פעטרבורגה. ותבהלנה ידי השוועדים, ויחפזו להסוג אחר זְלַהֲתֶפְנֵס על טבור פֵּינלאַנדיא מפני החרב החֲדָרָת להם. אפס אפראקסין וגאליצין שמרו עקבות הנסוגים וירלְקו אחריהם בחרב מלאה דם, ויכוס ויכתום על יד טאמטערסֶפֶאָרס, ויכניעו תחתם כמעט את פֵּינלאַנדיא כֻּלָּה. ובשנת 1714 בחמש ועשרים לחדש יולי התגר צי רוסיא מלחמה עם צי שוועציא, ויכהו לרסיסים, ויפילו למשוואות נצח על יד גאנגוד. פעטר היה נגיד ומצוה על הצי האדיר במלחמה ההיא, ובעבור הנצח הזה „אשר כמוהו לא היה“ הורם הקיסר למעלת וויצע־אדמיראל, ועל פיו הושם לחק לחג את יום הנצח ברוסיא כל ימי עולם, וגם בין אניות המלחמה יסר אניה אחת, ויקרא עליה שם גאנגוד לזכרון. בגדול זרועו הוסיף פעטר ללכוד את האי אלאנד, ותפול איטתה ופחד על השוועדים,

ויואספו את כל הילם וישלחום להגן על שטאָקקהאַלם עיר המלוכה, כי רק כהלך
 חמשה עשר מיל בינה ובין אלאנר. הנה כי כן הצליח פעטר להוריש בפניו ערי
 פֿינלאנדיא ולהוריד מבצריה ומְעוניה עד עפר. ובהפְּבֵשׁ גם ניישלֶאָט תחת יד
 נבבשה כל ארץ פֿינלאנדיא מקצה, וּתְעֵזוּ יד פעטר על גדותי ים הבאלטי מורחה,
 ויהי נורא כאד לשוועציא, אשר רגזה ותחל מפני חמת המציק, פן יכונן פתאם
 להשחיתה ולהורישנה גם אותה.

וקארל בלך הארץ המעשקה והשדודה, ישב לו שוקט ובוטח בבענדער
 עיר מקלטו, ויהי כל מעשהו להסית את הסולטאן ברוסיא. אולם טאלסטמַי
 ושאפֿיראַוו מלאכיה השכילו להזיז לב הסולטאן להרחיק את קארל מעל אדמת
 מורציא. ומלך שוועציא הֵעֵז פניו ולא הקשיב לקול הוויזיר הדובר בו בשם
 הסולטאן, והנותן לו עגלות וכסף, ושומרים ללוותו. אחת דבר קארל: "הבו
 שלשים אלף אנשי חיל על יד ימיני עד בואי לגבולות שוועציא, ואך אז יצוא אצא!"
 ובדבר הזה שפתיו ברור מללו: "תנו לי כחנה גדולה וחיל כבד, ואנער כפעם בפעם
 ללכת להלחם!". ויהי כאשר הפציר בו הוויזיר לעזוב מקומו, צוה להגיד לו,
 כי אם יוסיף להרגיזו במנחתו ידרוך קשתו לירות חצי מות בהטורקים! הוויזיר
 חדל מתת לו כסף תקו לַפְּלֵת ביהו, וגם לזאת לא שת קארל לבו, כי לזה לו
 כסף לכל צרכו, ויבנה לו בבענדער בית הוכה רם ונשא, ככון לשבתו, ומשכנות
 לאנשי חילו, שארית הפליטה אשר היתה אתו, ויאמר: כי טוב לו להשאר במורציא
 כל ימי חייו מלהשפיל כבודו לפני "חוטב העצים הבליעל", ובית יבנה לו
 לאות כי אין את נפשו לשמוע למצות הוויזיר. מלאכי רוסיא הגידו באוני הסולטאן,
 כי דבר שֶׁבֶת קארל בארצו לכרות ברית השלום יפיל תחת על רוסיא, ועל כן
 לא השיב גם היא את אַזְאוּ, במרם ילך לו קארל ממורציא; אפס בעת ההיא
 הצליחו הנפי לב, אוהבי שוועציא ומחזיקים במעזה, לתפוש ברוב נכליהם את
 הסולטאן בלבו, ולהוכיח לו כי קארל הוא הגבור בגבורים ואין על עפר מְשֵׁלו,
 ופעטר מבקש לו אך תואנה לבל ישיב למורציא את אַזְאוּ; גם ערכו לעיני הסולטאן,
 כי נקל לו לכבוש את רוסיא הקטנה, וכל יושביה ישישו לקראתו, ויקבלו עליהם
 על מלכותה באהבה וברצון. כמעט קט התגלעה המלחמה שנית: מלאכי רוסיא
 הושמו במבצר בעל שבעת המגדלים ועל יושבי קרים צוה להתנפל על גבולות
 רוסיא ולהשאותם. ויטהר פעטר ויצו להרום חיש קל מבצרי אַזְאוּ, לבל יהי
 עוד פתהון פה להסולטאן, וַיִּסּוּר מעליו. וירא הסולטאן וישב ויכרות ברית שלום
 עם רוסיא, אך גם קארל ואוהביו שבו על קָאָם לחפוש עלילות לפעטר ולשַׁלַח
 מדנים בינו ובין הסולטאן. לאחרונה התבונן הסולטאן כי אין טוב לו כי אם
 לגרש את קארל, ויצו עליו במפגיע. אולם קארל הקשה את ערפו, וגם אחרי
 קבלו די כסף לצרכי המסע, לא הניח מקומו. ויתעבר בו הסולטאן ויצו לגרשו
 ביד חזקה, כי הכהנים המושלכנים גזרו אָמֵר, כי לא יפיר הסולטאן בזאת את
 חֻקֵי הכנסת אורחים, המצוה עליהם כפי נביאם, יען כי גם הארח הנא להסות
 בצל כנפיהם פרץ גדר, חלף רוח ויעבור וְאֵשֶׁם. שנים עשר אלף אנשי חיל טורקים
 באו חלוצים וַיִּסְבּוּ את בית קארל ובתי כל הנלוים עליו, וַיִּבְּזוּ בעיניהם לשלוח

יד במתי מספר אנשי קארל, וישלחו מלאכים מליצים להגיד לו לבל יביא דמי מלחמה בראשו; אפס קארל ענה את המלאכים קשות, וינער ויעטם בם, גם אמר לנלח את זקנם בחרפה אם לא יסורו מעליו כרגע. שומרי ראש קארל, מרעיו, הקאזאקים, השרים, הסופרים, העבדים והמבשלים, פלם חגרו חרב על ירך, ויבצרו מקום משכנם, וישנסו מתניהם לערוך מלחמה, ויחלו לשלוח אש פלדות במחנה מורציא, וקארל באמרי פיו ובפעל כפיו התאמץ לפתת בהם רוח גבורה ועוזו. ויקומו המורקים ויציחו איש בבית קארל, ותאחו בארבע פנות הבית, וימלא עשן ספה לפה; קירות הבית והספון כבר בערו באש וינסו לנפול, וקארל לא חת ולא זע ממראה עיניו, ויקרא לאנשיו: „כל עוד לא נגעה האש בלבושינו, לא נירא רע!“ (*). אולם כאשר עד מהרה שלחה האש את לשונה ללחך גם את בגדיהם, השו כלם לצאת מן הבית להלחם ביד רמה. את רבים מהם פתקו המורקים בתרבותם, ואת הנשארים לקחו שבי, וביניהם היה גם קארל; ויפשטו את אוננו וכלי נשקו, וישיבוהו בעגלה רתומה לשָׁקָרִים, ויובילוהו לאהר הכפרים על יד אדריאנאפאל. שם התחל קארל ויתמכמה כארבעה ירחים. ובאביב בשנת 1714 הרים פעמיו לשוב לארצו, אחרי אשר רחק מסנה זה ארבע עשרה שנה, ואהרי אשר בלה כחו לרוק ולבהלה כחמש שנים על אדמת מורציא, ויתחלל וישתולל בה ברהב ובגדל לבב, עד כי האמינו רוזני ארץ כי סרה מעליו בינת אנוש ורוח שָׁנְעוֹן קְבָעָתוֹ. וימאן קארל לקבל את השומרים לראשו טחיל הסולטאן, ורק הוא עם אחד השרים רכבו על סוסים דוהרים לשוב לארצם. קארל התחפש בלבושיו ואת פניו כסה בקוצות פאה נכרית ובכנפי מצנפת גדולה, לבל יודע לאיש. בה רכבו יומם ולילה באין הפוגות, ויעברו דרך ארץ ווענגריא ויבואו אל פאָמֶר־ראניא, אחוזת שוועציא. ותתעמף נפש השר בדרך ותשאל למות, ויחל פני אדונו להִפְשֵׁשׁ מעט, או לקחת מרכבה מרקדה מבית הרצים, אך קארל לא נעתר לו, ויוסף לנסוע לבדד לבדו בלי חֶשֶׁךְ, סוסו נפל חלל תחתיו וילחץ ללכת ברגליו באישון לילה ואפלה על פני אדמת כבול, רפש ועבטיט. וימצא לו נתיבות בין רבבות מלאכי מות ובין צבאות אויביו, ויבוא אל מבצר שטראלזונד, ששם התעוררו עוד השוועדים להִלָּחֵם נגד בעלי הברית, אשר נוספו עליהם גם פרוסיא והאנאָווער. אל שערי מבצר שטראלזונד לא הופיע קארל בתרד גאון עזו כבימים הראשונים: הוד מלכות לא היה עליו; פניו חמרטרו, עד כי לא הכירו שר המבצר סיודעו מעולם; כחו עזבהו, עד כי לא יכול לרדת מעל הסוס, וישאוהו על כפים; רגליו פָּצְקוּ ונִפְתְּחוּ מאד, עד כי נלאו טחלוצ מעליהן את מנעליו האֲרָכִים והרחבים, ויקרעום בתער לקרעים. ששה עשר לילות תמימים לא ראה קארל שְׁנָה בעיניו על דרכו הנמטרה, ורק פה נתן תנומה לעפעפיו ונָח מעצבו ומעטלו בזרועות השָׁנָה, משיבת נפש כל חי; אפס כמעט הקיץ משנתו לא נח ולא שקט, וימהר

(* על אדות אמץ רוח קארל יספרו כזאת: קארל ישב לו בחדרו קורא מפיו דברי מכתב והסופר כותב בדיו, והנה לפתע פתאם יתן פרץ כדור ברזל מלא גפרית ואש מתוך ספון הדרר, ובקול רעש גדול נבקע ונפץ לארץ. ויחרר הסופר וישל העט מבין אצבעותיו. וירא קארל וישאל: „סודע זה לא תוסיף לכתוב?“ מלכי! כדור אש להא! ענהו הסופר רתת, מה למכתב ולכדור אש? כתב נא! קרא קארל במנוחה.

לשלוח מצותיו אל הסענאט בשוועציא: לקחת צעירים לצבא, לנגוש מסים ולהרים כסף, לחוק מתנים ולאַסור את המלחמה ביתר שאת ועז, ויעמוד בראש חילו לסוכך על המבצר; אפס גם הפעם היה כל עמלו לשוא, ושארית כחו עלתה בתהו. בשנת 1715 לכדו בעלי הברית גם את שמראלוונד, וקארל, אשר היה בה עד הרגע האחרון, סתר לשבת בסירת דוגה, ולמרות רוח הסערה ואניות רוסיא ודאניא הצלית לעבור שלם בים אל כנף ארץ שוועציא, ולהמלט כצפור מפח יוקשים. ובשנת 1716 אבדה להשוועדים נחלתם היחידה בנערמאניא, היא העיר וויסמאר, אשר היתה גם נְסִפָה כי יפרד פעטר מאת בעלי בריתו.

§ 4 פעטר עושה שלום בפולין, עוזב בעלי בריתו ונוסע צרפתה. כשוב קארל שנים העשר אל ארצו לא השליך אחרי גוו גם עניני ארץ פולין: את אויגוסט השני לא הכיר למלך בה, כי אם את סמאניסלאוו לעשמישינסקי קרא בשם מלך, וַיִּשְׁוּ עליו הוד מלכות; ויתן לו לאחווה מדינה קטנה מנחלות שוועציא, לשבת בה כל ימי חייו, אף הבטח הבטיחו כי בקרב ימים יתן מְשֶׁרֶת פולין על שכמו ועמרת תפארת וּמְנִיחוּ; ויחרחר קארל מדינים בפולין וַיֵּאָזֵר זיקות הריב בין רוזניה ואדיריה. גם על פרוסיא והאנאָווער, אשר חיליהם חנו בפולין, קרא קארל מלחמה; ונשיא האנאָווער היה בימים ההם גם מלך אנגליא ושם „נעאָרג הראשון“ נקרא עליו. אז נוספו מלך פרוסיא ומלך האנאָווער ואנגליא על אגודת מלכי הברית לגדע את זרוע קארל ולהוריד לארץ נצחו. ויהי כאשר רבו הפרעות בפולין השדורה ומהומות רבות הרגיזוה עד היסוד בה, ויקומו רבים וכן שלמים מאפרתיה, ויפנו אל פעטר בשאלתם ובבקשתם, כי יואיל להתערב בריבם את מלכם, להיות ביניהם מוכיח ולשום להם שלום, ובספר אשר כתבו אל פעטר, שפתותיהם פָּרוּר מְלֵלו, כי מבלעדי דברו לא יכון השלום בין המלך ובין הרוגנים והמתלוננים עליו; אויגוסט לא ימלא את דבריו ולא יקים את משפטי השרים והעם, והמתלוננים גם הם לא יבליגו על רוחם ולא יתאפקו מפרוע פרעות וּמְהֻקְעִים את המלך תמרורים. ויישב הדבר בעיני פעטר להיות דָּוָן, שופט ומוכיח בארץ פולין. ויהי בנסעו בשנת 1716 לגערמאניא לשתות מים ממעיני הישועה, ולתת את יעקאטערינא (בת אחיו איוואן) לאשה לקארל לעאָפּאָלד ההערצאָג המעקלענבורגי, עבר דרך פולין, וישם עינו ולבו אל תכנית הארץ ההיא, ויחקור לדעת את תכונת מפלגותיה ורוח יושביה. ובבואו דאנציגה, ששם חגג חג החתונה, מָהָה לבוא הלום אויגוסט וצירי מלכי הברית לְרֵאוֹת פניו. בעיר הזאת התהלך פעטר כאדון בביתו, ויתרוץ משפטו כי יקראו הפולאנים עצרה (Сеймъ) בעיר לובלין, ומלאך רוסיא יהיה שמה השְׁלִישׁ ואיש הבינים („медиаторъ“) להשבית מדינים ולהפריד בין עצומים: כי נָתַן לו היכלת והמשפט להביא מחיל רוסיא ארצה פולין, ולעשות מעשהו בחזקת היר, אם ימאן אחד מן הנדונים להתרפס ולהצדיק עליו את הדין. ויהי בההאסף פנות עם פולין, יחד פקידיה, רוזניה ואפרתיה, ויעמוד בראשם גריגאָריי דאָלגאָרוקיי, והוא הוציא משפטו ושאתו על כל עדת הנועדים: במאמרו עשה שלום, וברוח פיו הפיל פחד, ונפשו אָתָה וַיַּעַשׂ. ויהי דבר השלום, אשר יצא למענהו בין מלך פולין ובין עמו, רעה גדולה

לקארל, כי השלום התיר את ידי אויגוסט להִלָּחם בשוועציא בגבורה ועו . ארץ שוועציא האִמְלָלָה נאנתה כבר מפני לחץ משא המסים העמוסים על יושביה; בני חמש עשרה שנה הובלו לצבא; במקומות רבים נשארו רק הזקנים והילדים, והנשים הרכות והענוגות עבדו את עבודות השדה—ובכל זאת לא הרך קארל, איש המלחמה, את לבו הַקָּשָׁה כחלמיש צור, וכמאז כן עתה שאף קרבות כל היום, ויעורר את הרבו על אנשי מלחמתו הרבים והעצומים ממנו.

אפס בתת פעטר את בת אחיו להערצאָג ממעקלענבורג לאשה, הבטיחו כי יסגיר בידו את וויסמאר ואת ווארנעמינדע, ויהי לו עור מצריו, אשר בפנים ארצו, והוצה לה. ובגלל זאת הִרְשָׁה לעאָפּאָלד לסוחריו רוסיא לשבת בארצו, לִסְחֹר אותה וּלְהִאָחֵז בה כטוב בעיניהם, ולבנות להם בה בתי תפלה פראוואַסלאוויים; גם נִפְּלָל עליו לתת לחיל רוסיא לעבור בארצו לעת מצוא, ולבנות בעבורם בתי מסכנות ואוצרות בר, בכסף מלא אשר ישיב לו פעטר. וישמעו בעלי הברית, ויצר להם לראות איך פעטר יעשה כל חפצו במעקלענבורג וּמְצִיב לו יר בגערמאניא, וייראו מאד פן יחשוב פעטר לְרִשֵׁת את מעקלענבורג ולהשיב ללעאָפּאָלד מדינה אחרת; ועל כן לא נתנו את חיל רוסיא לעבור בטח אל גבולות גערמאניא. ויחר אף פעטר בבעלי בריתו, ותהי אתו רוח אחרת, בין כה וכה התעורר איש גלבב וערום, יודע בינה לעתים, וחכם מחכם להפליא עצות ולהגדיל תחבולות ומוזמות בהליכות המדינות, הוא המיניסטער ההאָלשטיני באראָן גאָרץ (Горчаков), אשר בא לשרת בחצר קארל, ויהי הוא האחד אשר עצר כח להטות אחריו לב המלך הנערץ הזה, כי יאבה לשמוע בקול דברו—ויחשוב גאָרץ מחשבות רבות, ויערוך לפני קארל עצתו הטובה להשלים אִתּוֹ את פעטר. נפש פעטר צמאה לשלום, מדעתו כי בשוב הרב המלחמה אל תערה, ובהיות לו הרוחה מחוץ, תהי לאל ידו לברוא חרשות ולעשות תקונים בפנים ארצו ככל אשר זמם, וקארל גם הוא נוכח, כי את המדינות אשר לקחו הרוסים בחרנם ובקשתם אין להשיב, ולא הוסיף לגכהה עוד ולהכביר את לבו, ויהי נכון לעזוב אותן לפעטר, אם יחזיק בידו לכבוש שנית את פאָמעראניא, ובצפיתו צפה כי יסין פעטר תסעדהו לקרוע את נאָרוועגיא מדאניא ולרדות בשבט מלכות על כל חצי האי סקאנדינאוויא. ופעטר בראותו כי מלך דאניא עוין אותו ונוטה קו חשר על גרודי חיל רוסיא, אשר עברו באניות לעלות להלחם על אדמת שוועציא, ותבער בו חמתו ויתקצף בבעלי בריתו ער מאד.

מקץ שנת 1716 עבר פעטר הרך גערמאניא*) ויסע שנית להאָללאנדיא, שָׁשֵׁם יִשֵׁב גאָרץ ויתאמץ להוציא לפעלת אדם את מחשבתו: לחבר בעבותות

*) בעיר פירמאנט קנה לו פעטר את אהבת לייבניץ, האדם הגדול ומופת דורו בחכמת החשבון, בפילוסופיא, בחקר לשונות וביריעת העתים וקורות הימים. פעטר התייעץ אתו עיר הנהגת המלוכה ומערכות הממשלה; הטוה און קשבת למשפטי פיו על כל דבר חכמה ובינה, ויבקשהו להעתיק אהלו לרוסיא. אפס לייבניץ לא יכול למלאות בקשהו ולהשלים הפעו. ויקצוב לו פעטר מכסת כסף מדי שנה בשנה, ויהלה פניו להריץ אליו מכתבים כל היטיב, ותהי תמיד תהלת פעטר בפי לייבניץ, ויכתוב על אדותו, *Mirabar in tanto principe non tantum humanitatem, sed et notitium reum et iuditium acre*“

השלום את מלכי רוסיא ושוועציא, ושניהם יסירו בכח ידיהם את געצארג הראשון (נשיא האנאָווער) מכסא אנגליא, ויושיבו עליו את יעקב השלישי לבית כמוצארט; אכן תהבולת סתר זאת נגלתה בקהל המלכים, נבעו מצפוניה, ומחשבת גאָרץ הופרה. בהיות פעטר בהאָללאנדריא על־דבר הליכות המדינות לא הדל מדאוג גם לשובת ההשכלה ברוסיא, וישכור שמה יודעי מלחמה, חכמי לב, ומביני במלאכה ובחרשת, אף קנה ברב כסף מכונות רבות וסגולות מלאכת הציור, וישלחם לרוסיא; גם עָבַד שנית בידיו את עבודת מכנה האניות להברת הודו־מזרחית, ובענות צדק התרועע את מיודעיו חרשי העצים, אשר התודע אליהם בהיותו בהאָללאנדריא בראשונה בשם „פעטר באס“, ותהיינה כל תהלכותיו מופת לרבים. בראשית שנת 1717 הרים פעטר פעמיו ללכת צרפתה, לכרות ברית שלום ואהבה עם פֶּלִיפּ, ההערצאָג מאַרלעאן, אשר נָהַל את ממשלת צרפת בשם לודוויג חמשה־העשר צעיר הימים, גם חשב פעטר להוציא לאור מַאָנוּי לבו לתת את יעלוסא־וועמא בתו הצעירה ללודוויג לאשה. המונים המונים נהרו לראות את פעטר, ותהום פארוי בבואו כהמות ים לגליו. ההערצאָג הפץ ביקרו, ויכין לו פְּכוֹן לשבתו בארמון לווער המפָּאָר והנודע למשגב, אך פעטר בחר לו לשבת באחד מבתי העיר, ואל מעונו דרוש דרשו ההערצאָג והמלך הרך*). סופרי צרפת יתארו את פעטר בדברים כאלה „קיסר רוסיא נְבִיָּה קומה, גוֹ מוצק ואיתן, בשרו דל ורזה, הזות פניו שחרחרת, עיניו גדולות ומלאות רוח חיים, מבטו חודר לבב, ומזרה אימה עת יַעוּו פניו בקצפו ובחמתו, שערותיו השחורות כעורב סדורות לו תלתלים, וקנצותיהן תִּסְבִּינה את פְּדֵל אוניו לכסות את ערפו אחורנית; בחפזון ילך, ובלא־סדרים יניע בדי עורו, כל חקי תפארת אנשים ודרכי הכבוד לא יעצרו בעדו מלעשות מעשהו ומלעבוד עבודתו; מראה ההוד והגדולה אשר ילין בפניו הנעימים, אמץ רוחו וחין ערכו, יעידו ויגידו כי מלך אדיר ונאור הוא. בכל מקום בואו, המשל ופחד אתו ודברו דבר מלך שלטון. בלכתו לשוה בחוצות קריה, סר למשכנות בעלי המלאכות, החרש והמסנר, ויתבונן אל מעשיהם וירא את חכמתו ודעתו הגדולה בכל מלאכת מחשבת; אך למצער שת לבו אל כלי שעשועים ותענוגות בני אדם, אמנם כל אשר ברבּה בו להשכיל להיטיב, כל הנוגע למלאכת הים, לכלי נשק, למסחר ולחרשת המעשה, וכל דבר הפץ אשר בלעדו לא יסכון גבר—אלה העירו את רוחו, על אלה וכאלה פקח עיניו להביאם במשפט ולחקור אותם לעשותם**), וכי הנצבים עליו השתוממו על מחקרי בינתו וחכמתו להבין כל אשר לפניו עד ארגיעה, ויתמהו על תשוקתו העצומה למדעים. בפארוי כלילת היפו ומִשׁוֹשׁ כל הוג הארץ ואשר מלאה ככלוב מלא עוף שפעת יפעה והדר, עדי עדיים וצבי תפארת בעיר הזאת נבדל פעטר בלבושו ממטוה צמר קלי הערך, אזור רחב וחרב מצִמֶדֶת לו, חגר על מתניו, פָּאֶת־ראשו לא קרע בִּפּוֹךְ (уздѣл) וכתנתו לא פָּאָר בְּפָאָרִי

(*) בבוא פעטר לבקר גם את השלישים האלה בהיכלם, ויצאו לקראתו פתח דבור ההיכל לקדם פניו בכבוד. ויקח פעטר את לודוויג הקטן על זרועותיו וישאנהו הביתה, ויאמר: גראו נא!

(**) בעיר דוינקורכען למד פעטר ידיו לצבוע בגדי צמר בצבע אדמדם.

ידיים (манжеты)!" • פעטר לא אהב את הצרפרים ושפתם, באמרו: "שפת אשכנזי נחוצה להרוסים על היבשה, שפת האללאנדית על הים, ושפת צרפת אך למותר!" , אבל כִּבְדֵּךְ מאד את החכמה והחכמים • ובהיותו באספת חכמי האקאדעמיא "סֶאָרְבֶּאֶ-ננא" ("Sorbonne") תקן בידו את מִפֶּת יס־הכספי, וגלה לפניהם את ידיעתו הרבה במחקרי הארצות ובחכמת החשבון; ויבקשו האקאדעמיקים פניו, כי ירצה להיות להם לחבר, וישלחו לו מכתב־תעודה פעטרבורגה, ומני אז והלאה שִׁלְחוּ ביניהם מכתבים חליפות בחכמות שונות • אף הם ערכו לפניו כי לו נאה ויאה לחבר לאחזות את כנסת דת הנוצרית המערבית עם המזרחית; ויען להם, כי הוא לא יתערב בעניני הדת, וכי עליהם לפנות בבקשתם זאת אל סוד תופשי־הדת (סינאָד) בפעטרבורג, ויעשו כן; אך הסינאָד לא מָהַר להחליט מהם הדבר • כראות פעטר את צלם רמות רישעליע קרא ואמר: "לו חי האיש הזה בימינו, כי עתה נתתי לו חצי מלכותי, למען יורני איך למשול בחציה השני!" • ויהי היום בבואו לִבְקֹר את בית מלאכת המטבעות, וירא כי יצאה מן האָבְנִים מטבע אחת, וישאל לראותה ויתנוה לו, וירא והנה תמונתו מתנוססת עליה, ומתחתיה כתוב נָאֵם ווירגילי: ("Vires acquirit eundo",) • לאמר: "בלכתו יוסיף עצמה" ויבקשוהו לקבל את המטבע לִבְקֹר מסעו בצרפת להוסיף חכמה ולהאדיר שלטון ועוזו • פִּילִיפּ, מנהל צרפת, ופעטר מצאו חן איש בעיני רעהו, כי שניהם אהבו לִחְבֹּל תחבולות גדולות ולחשוב טומות רמות בהליכות המדינות, ושניהם חמדו להתענג במשתה ושמחה בנוחם מעבודתם ויגיעם • פעטר השכיל למצוא הפך באהבת פִּילִיפּ וידידותו, ויש את לבבו אחרי רוסיא, כי אחרי הדברים האלה שִׁלַח דאָלְגֶאָרוֹקוּי לחצר המלכות פאריז, וגם מצרפת שִׁלַח ציר אמונים לחצר המלכות פעטרבורגה •

§ 5 מות קארל יומי מלחמת הצפון האחרונים • בעווב פעטר את צרפת שב האללאנדיא וימתק סוד את הבראָן גאָרְץ על אדות השלום עם שוועציא, ובאביב בשנת 1718 נועדו יחדו מלאכי רוסיא (ברוס ואַסְטֶרמאן) עם מלאכי שוועציא (גאָרְץ וגיללענבאָרג) על אחד מאיי אלאנד, שם התייעצו על דבר אָפְנֵי השלום, ויגמרו אִמְרָה כי ליפלאנדיא, עסטלאנדיא, אינגערמאנלאנדיא וחלק סקארעליא תהיינה לרוסיא לאחוזת עולם, והיא גם היא תעזור את שוועציא, להשיב אליה את נחלותיה העשוקות בגערמאניא, ועל אויגוסט נחרץ משפט להסיר מעל ראשו את עטרת המלוכה לתַפְהָה לראש לעשטיינסקוי, וכבר החלו פעטר וקארל להאיר פניהם זה אל זה באותות אהבה וכבוד; אפס כל עמל המלאכים ומערכות לב שני מלכיהם עלה בתהו, כאשר נפל קארל שָׁרִיד כתגרת כדור עופרת, אשר מחץ וחלף רקתו, בהצותו את הנאָרווענים נִישָׁם מצור על מבצר פֶּרִירִי־סֶהאלל (רעקאבר 1718) • וישמע פעטר ויקרא מנהמת לבו: "צר לי עליך, קארל אחי!" • ועיניו הורידו דמעה • אפרתי שוועציא הרימן ראש בנפול מלכם פתאם, ויגברו ללא־אמנה בארץ • הם הדיחו את בן אַחֹת קארל הבכירה, את ההערצאָג ההאָלשטיני,

(*) או אמרו חרוצי השכל בצרפת, כי בערמה וכמרמה ידבר פעטר כזאת, מדעתו נאמנה, כי אחרי אשר ילמוד מפי רישעליע למשול בחצי האחד ישכיל ויצליח להוציא מידו את החצי השני אשר נתן לו •

דיושיבו לכסא את אחות קארל הצעירה, את אולריקא עלעאָנאָרא, אשת ההערצאָג מהעסען־קאססעל, ויגבילו את שלטונה עד מאד. את הבאָרָאָן גאָרץ, שָנוא גפש העם המיתו בחרב. והאישה הזו, אשר בכל לב ונפש, בקש שלום שוועציא ורוסיא וירדפהו, בעמדו על פְּמַת המטבח (עשאָפֿאַט) קרא באוני כל העם: „שְׁתִי וְרִנִי שוועציא את דמי האיש, אשר חפץ טובתך וְאָשרך!“ ובאשר שמעו בעלי ברית רוסיא כי מצאו בצרור כתבי גאָרץ גם את אפני הברית אשר נדברו הרש בין פעטר וקארל, למורת רוחם ולתוגת נפש אויגוסט, ויחרה אפם בפעטר וַיִּהָפְכוּ לוֹ לאויבים ויתנו ידם לשוועציא. וַעֲיִן עלעאָנאָרא צרה בפעטר מאד, בשמעה כי בן אחותה, הוא ההערצאָג ההאָלשטיני, אשר לו משפט המלוכה באמת, פנה אל פעטר לבקש עזרה, וחפץ לקחת מבנותיו לו לאשה. וכבר עמדה המלכה נכונה בשנת 1718 להקריש מלחמה על פעטר; והאנאָווער, פרוסיא, דאניא ופולין היו עתה בבריתה, ותחל המלחמה.

אמנם מלבד כי צרפת עמדה לימין רוסיא, הנה שוועציא העניָה הסוערה והעיָפה להורגים לא עצרה כח לשום בריח ודלתים מפני רוסיא כבירת הכה ורבת האונים. בשנת 1719 הצליח פעטר להפיק את זממו אשר זמם זה כמה: להבקיע בלב שוועציא ולהשיב מלחמה בשעריה. ויעל אפראקסין בסערות מלחמה על אדמתה, ובכל אשר פנה הרשיע, הריע אף הצריח; שלח ערים וכפרים רבים באש, הרס ונתן בתי הרשת נחשת וברזל, אשר התהללה בהם שוועציא מאז מעולם, והנוק עלה עד כרי שנים עשר אלף מיליאָן כסף; שָם שָמוֹת נוראות בסביבי עיר הבירה שטאָקהאָלם, ויושביה חרדו ופחדו לרנעים מפני חמת המציק אשר הקריב לבוא אליה כשבעה מיל! ויהי כאשר הוסיפה שוועציא להקשות ערף ולבלתי שמוע לקול מלאך השלום, אשר שלח אליה פעטר, ויוסיפו הרוסים שנית ידם להשאות עריה-שממה, ולשלח בה עברה וזעם, להבות אש ותמרות עשן, ותהי מהומת אלהים בשוועציא, כי לא נחה נפש העם בעלעאָנאָרא המלכה, ויאכפו עליה לדרת מעל הבסא ולשום את הכתר בראש בעלה; והוא השח השפיל רוחו, ובעלותו על כסא מלכותו שלח מלאך פעטרבורגה להודיע כי יחפוץ בשלום. ובשנת 1721 נועדו שנית מלאכי רוסיא ושוועציא בעיר קמנה ליפלאנדית נישטאדט (Нижтадт) לדבר שלום; אפס גם בפעם הזאת מאנו השווערים למלא דברים אחדים ממשאלות פעטר, ויוסף לשלוח בהם משלחת מלאכי רעים, גם קרא לרוסיא את ההערצאָג ההאָלשטיני ויחלק לו כבוד מלכים, כי נסע לקדם פניו בריגא, ויקחהו אתו להראות לו את חיל רוסיא בים וביבשה ואת כל חסֶן אוצרותיו — וכדבר הזה הולך אימים על שוועציא, אשר ראתה כי נגעה הרעה עד הנפש וַתִּשְׁחַר שלום־אמת; גם ציר צרפת בחצר שוועציא היה עזר לא־מעט לחפץ פעטר. בשלשים לירח אויגוסט נכתב ונחתם פְּתָב השלום בנישטאדט: ליפלאנדיא, עסטלאנדיא, אינגערמאג־לאנדיא, וחלק גדול מפּינלאנדיא וקארעליא קמו לרוסיא לאחוזת עולם! או באה ונמלאה תאות מלכי מאַסקווא מימי איוואן האַיִום — גדותי ים הבאלטי היו לרוסיא למורשה, ופעטר לא קרע לו חלוני לבד אל מערב אירופא, כי אם גם פָּתַח לו שערים רחבי ירים, שערים לא יפְּגְרוּ!

שלוש פעמים חגו ברוסיא את חג השלום בכלות מלחמת הצפון, אשר התעוררה אחת ועשרים שנה. בפעם השנית ביום כ"ב דעקאבר אחרי ההלל והתורה בבית התפלה, "טראַיאצקוי" קראו את ספר ברית השלום באוני כל הקהל. פֶּעֶאָפֶּאָן פּראָקאָפּאָוויטש נשא מדבר נאוה, מִנֶּה מספר כל הגבורות והנפלאות, אשר עשה הקיסר מעורו, ואשר בעבורן לו יאתה בצדק ובמשפט להִכָּבֵד בשמות: אָבִי הָאָרֶץ, נְגִיד וּמְצַוֶּה (אימפּעראטאָר) וְהַגְּדוֹל. אחרי כן נשא גאַלאַוּקוּן המזכיר גם הוא את מדברותיו ברחבה מאד, וישם פניו אל פעטר ויקרא: "בעמלך הגדול, ברוחך המוכה וביטין צדקך, הוצאתנו ממעמקי חשכת האֲוֵלֶת, ותדריכנו על בפתי הכבוד והתפארת לעיני כל יושבי תבל ושובני ארץ; כי זרוע כאל לך, לברוא אותנו בריאה חדשה מאפס ואין, וְלִסְפָּחֵנוּ אל עדת העמים אשר יד ושם להם בהליכות עולם". ויחתום דבריו: "יחי, יחי, יחי פעטר הגדול, אבי הארץ והאימפּעראטאָר!" * את הקריאה הזאת צללו שפתי הנאספים בקול רנה וישועה, ואחריהם נשאו במרום קולם כל ההמון הרב אשר בחוץ; הפעמונים, החצוצרות, התִּפְּים וצלצלי התרועה עם כלי הנשק הרעימו את כל העיר, ותגדל צהלת השמחה עד למעלה ראש. פֶּעֶטֶר ענה, על משא גאַלאַוּקוּן לאמר: "מאד נכספה נפשי כי יָרֵעַ בקרב כל עמנו, כי האדון ה' צבאות הוא קרא למלחמה ותבוא, והוא צוה לשלום וַיָּאֵת. עלינו לברך ולהודות את ה' בכל לבב: אולם מדי נשים בשלום מבטחנו, אל נא נִקְרָא יְדֵינוּ מִעֲשׂוֹת הַיָּל וְעוֹזוֹ, להיות נכונים למלחמה; למען לא תעבור עלינו הכוס אשר עברה על ממלכת יון, ולא יהי גורלנו כגורלה. עלינו להוגיע נפשנו ולעמול בגלל כל העם פֶּלוֹ, להפוך את כל אשר ישים ה' לנגד עינינו מבית ומחוץ, אך לטובתו ולהועיל לו, לבעבור וְקַל לוֹ לראות חיים, ברכה ושלוש!". אמנם עוד רבתה הגילה שבעתים בעיר מֶאָסקוּוּא בראשית שנת 1722 ותארך שבוע ימים. הלולים ומשחקים, צלצל פעמונים, אורים, עמודי אש־יְגִהוֹת ורעמי כלי תותח לא יספו כל הימים. ולאחרונה, הלך צי־האדיר לשוח בחוצות מֶאָסקוּוּא: חמשים אניות עם תרניהן, חֲבֵלִיהֶן וחובליהן הובלו בכל רחובות העיר, ועליהן ישבו שרי היל־הים ותופשי כלי שיר ומנצחי בנגינות; צלמי דמות אֲלִילֵי הַיָּם פָּאָרוּ את האניות בהוד והדר, ובאניה אחת מופות זהב טהור שכנו כבוד האימפּעראטאָר והאימ־פּעראטאָריצא במסבי מלאבי חוץ לארץ, והמון חוגג הלכו אחריהם ושמת עולם על ראשם. גם עָגֶלֶת החרף רתומה לששה דִּבִּים גדולים התנהלה ברחובות העיר להרהיב עיני החונגים; השמחים אֲלֵי גִיל, והשִׁשִּׁים לִמְצוֹא נחת במחוזות נפלאים ונוראים. אכן בימים אשר שָׁמַח האימפּעראטאָר פעטר הגדול וּשְׂפַח את עמו באור פניו, רהש לבו מחשבות מלחמה, ויאמר להניף על ממלכות אויב את יד החוקה אשר הסירה זה מעט מאיראָפּא!

§ 6 מלחמת פרס ומות פעטר הגדול. בימי פעטר הגדול, במרם פרצת לרב הדעת לעבור ארצות ימים בלי מכשול ופגע רע, בימים אשר אניות הקיסור עוד לא שמו להם בים זועף דרך ובמים עזים נתיבה, וכל סוחר ארץ הודו

* למן היום ההוא קם תאר, אימפּעראטאָר לנחלה לכל הגברים נושאי הנזר במלכי רוסיא, ונשותיהם תקראנה, אימפּעראטריצא, והתי לחק עולם ולא יעבור.

גלחצו לִסְבֵּךְ דרך מִצַּר הסופות (Мысль Бурь), הוא מִצַּר תקוה-טובה, וַיִּסְכְּנוּ מאד בדרך הזה. בימים ההם טובה גדולה היה להסתחרים, לו יכלו לסחור את קיסאיי, פרס, הודו וכל מדינות אויזא התיכונית דרך ארץ רוסיא. ועל כן זה ימים רבים העירו כנעני אירופא את מושלי רוסיא לעשות את ארצם לטבור סֶחַר ארץ הקרם, וינסו אליהם דבר, כי יתן להם לעבור תפשי דרך הוואלגא אל ים-הכספי. בימי הקיסר אלעקסעי מיכאילאָוויטש כבר נסתה החברה הארמיאנית במאסקווא לאסוף אל רוסיא את כל מסחר הָפְּשִׁי הבא מפרס. גם עיני פעטר היו נטויות על טורקיסטאן, המישור הגדול ורחבי-הימים, אשר על פניו תשתרענה שתי המדינות חיווא ובולגארא; כי הנשיא גאגארין נציב סיביר הודיע זה כבר כי עפרות זהב להן. ויען כי שתי המדינות האלה הֵנְן בין נחלות רוסיא ובין נחלות „המאָנְגָּל הגדול“ שליט ארץ הודו, ובאירופא פִּנְטוּ או שמעות נפלאות ודמיונות רבים על דָּבָר עשרו העצום, מכמני הזהב, אבני החפץ וכל הון יקר ונעים, על כן כלתה גם נפש פעטר להדור אל חדרי הודו, לחשוף שפוני טמוני אוצרותיה ולגלות מצפוני סגולותיה, ויחשוב מחשבות למצוא דרך לעבור בנהרות אל ארץ הפלאות ההיא. וישלח את איש הרוח ואמין הלב, את האֶפֶיֶצֶר בעקאָוויטש (Бекевичъ) ללכת לרוש אם כנים דברי גאגארין. ויסע בעקאָוויטש ויתהלך על שפות ים הכספי ויחקור את הארצות סביבותיו, וישב ויחוקק את השמועה כי נמצאו באמת אבני יקר בכליות אדמותיהן, וכי יש ויש אֶבְקֶת זהב על קרקע נהר אמרדאריא, אשר אליו מדינת חיווא נשענת. ויוסף פעטר שלוח את בעקאָוויטש עם גרוד אנשי חיל וכלי תותח לְלִוְתוֹ, ללכת כמל אכי שלום אל מושל חיווא, להגיד לו כי מצא הן וחסד בעיני קיסר רוסיא להיות לו עזר מצריו הרבים, ולשלוח לו גרוד אחר מצבאותיו (למלאות רצון פעטר בעת רצון), ובעבור זאת יבקש ממנו לתת לסותחים רוסים (אינושערים יודעי מצור מתחפשים), לעבור אל מוצאי אמרדאריא עד נֶאֱלֶ-קאָנְדָא, היא דעקאן ארץ הודו הצפונית, אשר כל יושבי אירופא האמינו כי עפרה זהב, אבניה פנינים ורב טוב צפון בחיק גבעותיה וקצבי הרריה. אפס כמעט הגיע בעקאָוויטש עם שומרי ראשו החלוצים אל גבולות חיווא, ויתנפלו עליו פְּרָשִׁי הארץ ההיא ויורו בו ובגרודו את חציהם המִרְבָּבִים, ולא הטו אונם אל דברי שלומו. מושל חיווא גם הוא הבין כי אך ערום יערים בעקאָוויטש, בפיו ידבר שלום ובקרבו ישים ארבו, ויעש גם הוא בצדיה, ויפתה את בעקאָוויטש לבוא אליו וירצחנה נפש, ואת גרודו השמיד מן הארץ (*). וירא פעטר כי אבדה תקותו לחתור אל אויזא התיכונית דרך חיווא, ויתעשת לפלס לו נתיב דרך פרס, ארץ רבת המשי, אררות היקר ואבני החפץ. ואחרי אשר הוציא הון עתק והצליח לחפור את התעלה הגדולה סביבות יאור לאדאָנָא, ובהשכל ודעת חבר את ים הבלטי עם ים הכספי, גם תקע לו יתד המסחר במקום נאמן בירכתי צפון בקרב פעטו-בורג המעטירה, אחרי עשותו כל אלה גמר אמר למצוא לו עיר אשר כזאת גם בני יבתי דרומה מורחה לרומם גם בה קרן המסחר ולשום משטרו מקצה רוסיא עד קֶצֶה. לעיר כזאת

(* גם המלאכים אשר שלח פעטר אל קאנחי, הבאגדיהאן, בקיט איי (חינא), שבו ריקם, ועל כן חשב פעטר מחשבות לעשות נקמות בקיטאיי לעת מצוא, ולהוריו. לארץ נצחה.

בחר את אסטראכאן, אשר מאז מעולם היה סִתְרָה עם פרס ואתננה רב מאד, ועליה עברו ארחות הנוסעים אל גבולות קיטאיי. ויקו פעטר כי סוחר רוסיא היו יהיו לאנשי הבינים בין פרס, הודו וקיטאיי, ובין ממלכות אירופא: המה יוציאו את תבואות ארצות הקדם הדרושות באירופא, ואת שפע המסחר יינקו, לעשות עשר ולהשגיא חיל, ולרגלי המסחר תפרח גם הדעת והחכמה ברוסיא, אשר תתכונן להיות כווענעציא והאָללאנדיא בימי הודן וכבודן. אולם לבעבור הָסֵב אל ארצו כל סחר ארץ פרס, לבל יובא גם חוש משי אחר בדרך אחרת לאירופא, ולבעבור תפתח הארץ לפני הרוסים, להבקיע מתוכה אל ארץ הודו, זמם פעטר להקדיש מלחמה על פרס, ולהשלים בה חפצו הנעלה. המקרה אָנָה לידי פעטר תואנה אשר היתה לו לכסות עינים: בשנת 1712 כאשר רבו הפרעות והמהומות בארץ פרס ומדינות תמימות נֶשְׂמוּ ונֶדְמוּ, היתה למשסה גם העיר שעמאכא (*), אשר גדל מסחר הרוסים בתוכה. שלש מאות סוחרים הָבוּ בה נפש, עזבוניהם וּמַעַרְבָם במחיר רב ועצום היו לבו ולשלל. פעטר דרוש דרש מאת השאך לכפר פני רוסיא על העשק הנעשה לה, והוא לא שם על לב, כי הקיפוהו גם אותו צרות רבות ורעות: עָרֵי מְשֻׁמְעָתוּ מרדו בו, ויפנו אל מורציא לקבל עליהם על מלכותה. וירע בעיני פעטר בשמעו כי עוד מעט ותהי מורציא האדירה שכנתו היושבת לצלעו. על כן אך כלה את מלחמת הצפון וַחֲשָׁה לעשות דרכו להלחם על פרס.

בשנת 1722 יצא פעטר מפעטרבורג ויעבור דרך נהרות מאַסקווא, אָקא, וואַלגא ויבא אסטראכאנה, ואחריו נהרו צבאות חילו. אהרי הַנְּפִשֵׁם מעמל הדרך, הגיחה מן העיר מפלגה אחת מן החיל ותעבור בצי אדיר על הים, ומפלגה אחת מִחֵיל הַרְגֵלִי הלכה דרך היבשה תחת פקודת הקיסר. וילכו ויבואו עד מבצר משגב דערבענר. העיר הזאת והמצודה עתיקת ימים היא מאד, ועל פי ההגדה בנה אותה אלכסנדר הגדול, ונחשבה בעיני הפרסים כשערי ברזל להררי קאווקאז. וַיִּתֵּן שמה פעטר את חילו ויתעתד לשום עליה מצור. רבים מן השליטים, הראשים, החאנים וקני העמים הקטנים אשר פגע פעטר על דרכו, קדמו פניו בכבוד והדר, וגם דערבענר נתפשה מבלי שֶׁפָּךְ דם ורעם מלחמה, כי במה נחשבו גרודי פרס לַעֲמַת חיל אירופא וכלי תותח. אפס הטבע עמד לפעטר לשמן על דרכו: השמש בערה שמה ככבשן אש ועצמות אנשי החיל חָרוּ מני הרב; האויר חָלָה בם את תחלואיו הרעים, וגם הלחם אול מכליהם; כי בסבת הסערות והסופות אשר תחלופנה על פני ים הכספי בימי הבציר לא יכלו האניות העמוסות מזון וצידה להחיש דרכן, להמציא אֶכָּל לחיל רוסיא, וגם הקמח המובא אליהם רָטַב במי הים ויבאש, ולא הצליח לאכלה. אז לא מצאו כל אנשי החיל את ידיהם על דרכם הרחוקה מאד בארץ תלאובות, שרב וצמאון. ויתיעץ פעטר עם שרי החיל ויחלטו לבל יוסיפו להוגיע נפש העם במלחמה בשנה ההיא, כי אם שוב ישובו לארצם, וברעבענר ישאירו חיל המצבה, להחזיק משמר על המדינות

(* סעבר להרי קאווקאז, נחלת רוסיא בימינו.

הנכבשות. בחדש נָאִיֶּאֱבֵר שלח פעטר גרוד חיל ללכוד את מדינת גילייאן, והוא שב מאַסקוואה. שם הקימו לכבודו שערי נצח והוד; עליהם משוחה בששר הבנית דערבענד, ומתחתיה כתוב ("Struxerat fortis, tenet fortior") לאמר: "בנה אותה הגבור, וילכדנה הגבור בגבורים". ויבוא פעטר בשערי הנצח, והוא רוכב על סוס פרס בגאון; לפניו נשאו מפתחות דערבענד, ואחריו הלכו גבורי הגווארדיא בצעדי און ותפארת. פֶּעֶטְרֶאָן פּרֶאָקֶאָפּוֹוִיטש קדם פניו בדברי חן ומישרים, ויקרא: "ברוך הבא בשם ה'!". הוא האלהים היודע דרך צדיקים ומנהל את עמו ישראל; פניו ילכו לפניך לתור לך הדרך, והוא הנותן לך מברכות שמים מֶעַל, ויקים לך את דברו ביד נביאו: "אני לפניך אלך וההורים אישר, דלתות נחושה אשבר ובריחי ברזל אנדע!". הנה פה פתוחים לפניך לבבות עבדיך הנאמנים לך, ואתה בוא נא כגבור, וישיש לרוץ ארח!". וילכוכל הנאספים לשפוך שיח בבית התפלה, וְכֹלֶם הַשְּׁקִיפּוּ בעיני חמלה ותחנונים על פני פעטר ששזפתם השמש.

מלחמת פרס הלכה והצליחה גם מבלעדי פעטר, והרוסים לכדו מדינות רבות בסביבי ים הכספי ואת הערים ריאשטשא ובאקו, ויאמרו ליסד על נהר קרא עיר גדולה ורבתי במסחר. אז יבוא שליט מדינת גרוזיא לבקש מחסה בצל רוסיא ועזרת בצרתה; כי יושבי גרוזיא מימים קדמונים החזיקו בברית הנוצרים, וזה מאות בשנים לחצו אותם מכל עברים, הטורקים, הפרסים, וכל יושבי הערים, ויקוצו בחייהם מפני שכניהם הרעים מסביב. גם פֶּתְחֶם מֶלֶךְ פֶּרַס, אשר אויביו בארצו חמסו כבודו, הדריכוהו מנוחה, ויגרשוהו מעיר הבירה, ראה ויתבונן כי לא תכון מלכותו בידו בלתי אם יכרות ברית את רוסיא. ובחדש האביב בא מלאך שלוח מאת השאך לעשות חוזה ולכתוב פשר דבר (Договоръ). פעטר נטל עליו להיות עוזר להשאך לכתות מפניו את המתפרצים ולחזק את המלוכה בידו, והשאך הקים לרוסיא את הערים דערבענד ובאקו, מדינת גילייאן, מאזאנדערא ואסטראבאד; ובכן הפיק פעטר מזמתו להפוך אליו חיל סֶחַר פרס ולסל לו מסלה אל ארץ הודו דרך אסטראבאד. וימהר פעטר וישלח מלאכים קלים אל "המאָגָּל הגדול", ויעברו בימים מסביב למצר תקוה טובה, וצו נָתַן להם לבוא במסורת האחזה והברית את הנשיאים הקטנים אשר על האי מאדאגאסקאר—כי רחש לב פעטר הגדול עצות נמרצות ומוזות מחכמות עד להפליא. אך ה' יעץ עליהן לבל תצאנה לפעולות אדם, כי באה שמש פעטר לערוב!

היגיעות הרבות והעצומות, אשר הוגיע בהן פעטר את נפשו ובשרו מיום קומו למשול בארצו, החלישו את כחו ואונו, עד כי על אִפּוֹ ועל חמתו החל לשאול ברופאים, ומעיני הישועה בחוץ לארץ ובאֶלְאָנְעִין הִקְלוּ רק את כֶּבֶד תְּלִיז מַעַט, אך לא העלו לו ארוכה וטרפא. מסעו לפרס הוסיף להרגיו עמודי בריאותו, גם קנאת יעקמטרינא רעיתו אבלתהו, וחרפת חורפיה נפלה עליו להכאות את רוחו. והנה בשנת 1724 בחדש נָאִיֶּאֱבֵר בעברו באניתו הקטנה לסעסטראָעִין לשום עינו על בית מלאכת הנשק, ויהי בנשף בערב יום וישא עיניו וירא מרחוק סירת דוגה

מלאה אנשי היל תחשוב לטבוע במצולה; גלי הים קלעוה כבכף הקלע, ויהפכוה א' אחד מרכסי החול, והיושבים בה היו כלם צפויים למות. וישלח פעטר מאנשיו להציל להם מרעתם, אך בראותו כי מלאכיו יתמהמהו לעשות ויחש בנפשו אל הצנה, ואחרי כן קפץ המיכה, וביריו עזר להוציא מן הסירה המלאה מים את אנשי החול הנקפאים מקור, וימלט עשרים איש מִיַּד שחת. אולם פֶּלֶל צדקתו היה לו למכשול ולפוקה: כי בַּחֲצוֹתוֹ את המים אֶחָזוּ הַקָּרָה, ובשובו פעטרבורגה נפל למשבב. הרופאים הצליחו לרפאות חליו על נקלה, כי ירד ממטרו, אך לא יכלו להחלימו ולהשיבו לאיתנו. פעטר גם בעכבו על ערש דווי גם בלכתו על משענתו, לא נוהר ולא נשמר, כי הוסיף לעמול בעניני הממשלה: בָּקָר היכל הסענאט, דרש לבתי המלאכה וחרשת המעשה, הוציא חקים חדשים וְעָרַךְ סדרים ישרים, כתב ספרים אל השרים והפקידים מרחוק ומקרב, ויעמוד בהתקדש המים בָּהֶג, ויתקדש שנית וְחָל וַיֵּאָנֵשׁ. שנים עשר יום התאבק פעטר את מר המות; ביום האחרון סבוהו מיועזיו ויחלו פניו לבחור מלך תחתיו, ויצו פעטר לתת לו דיו וגליון לכתוב בידו את רצונו. אפס לא עצר כח לכתוב רק שתי מלות „תנו הכל“... באותיות מבלעות ויתעמף ויחלש, ובשמונה ועשרים בחדש יאנואר שנת 1725 השיב אל אֵל רוחו, והוא כבן שלש וחמשים שנה. כבוד גדול עשו לפעטר במותו, וְפֶעֶאָפֶאָן פְּרֶאָקָפֶאָוויטש הרעיט את לבות העם הנצבים בהקבר פעטר, כאשר החל מְדַבְּרוֹ: „אחי! מה העבודה הזאת לנו? ומה הרבר נפל בתוכנו? הה רֶאָסְסִיאָנִים! מה עינינו רואות, ומה ירינו עושות?—את פעטר הגדול אנתנו מקברים!!“ וכהתמו דבריו שם פניו אל רוסיא, ויאמר: „אֵת רוסיא, המתאבלת על האיש אשר עזבך. שאי נא עיניך וראי איך עֶבְרָה, וְתִתְחַמֵּי!“.

פרק נו פעלי פעטר הגדול בפנים הארץ ופרשת תקונו.

§ 1 כנסת הדת, הנדרחים וחכמי הכהנים. אחרי מות הפאטריארך אדריאן (1700) העביר פעטר את מועד בחירת פאטריארך אחר למלאות מקומו, ועל כל הענינים הנתונים מאז בידי הפאטריארך הפקיד את המיטראָפּאָליט מריאואן, סמעֶפֶאָן יאוואָרסקי, ויקרא לו בשם „פקיד כסא הפאטריארך“ („Влюститель патриаршаго престола“). אך לא נתן לו המשפט לעלות לשבת על הכסא, ומקום כבוד הפאטריארך בהיכל התפלה היה גלמוד מאין יושב. ברבר הזה התעתד פעטר להפיק את זָמְמוֹ: להסיר את מִשְׁרַת כהונת הפאטריארך מקרב הארץ וליסד תחתיה אגודת מתי סוד תופשי הדת, הנקובה בשם „הסינאָד הקדוש“ („Свя-тѣйшія Синоды“), ובשנת 1721 הוציא את מחשבתו לאור. בספר מערכות תקוני הסינאָד, אשר הֶבֶר פֶּעֶאָפֶאָן פְּרֶאָקָפֶאָוויטש, הארכיפיסקאָפּ מפסקאָו, יִאָר ברעת ובשום שכל את היתרון אשר לממשלת ביתועד כהסינאָד, על ממשלת איש אחר כהפאטריארך, באמרו: „בהיות הנהגת הדת בידי חבר אנשים, לא תירא הארץ ממוקשי עם ולא תחת מקשר ופרעות, כי מאתם לא תצא חנופה לכל הארץ. הן יִמְנֹן העם לא יבינו להבדיל בין ממשלה אבי הכהנים ובין ממשלת הקיסר היחיד, והיה כאשר ישתוממו לראות את כל העו והמִמְשָׁל, הפאר והכבוד אשר

ינחילו להפאטריארך רועה הרת , ידמו בנפשם כי כמחך כמלך וכחו ככה הקיסר המושל לבדו , או יגדל עזר עליו בהדר תפארת גדולתו ; גם יאמרו בלבבם כי הכהן המשיח הפקר על מלכות שמים , ממלכה מרומה ונשאה , טובה ומאשרה ממלכות הקיסר על אדמות , והיה כי תקראנה מלחמה ודברי ריבות בין הפאטריארך והקיסר , קל מהרה יקומו העם לעבוד לימין משיח קדשם , בחשבם כי יריבו את ריב ה' , אשר הכין כסא עבדו בשמים כמעל וימשילוהו גם בארץ מתחת .

על חכמי הסינאך נמל פעטר לבער ולהשמיד מן הארץ את כל אמוני שוא והבלי אליל , ויצו אותם לחבר שלשה ספרים : (א) על דבר יסודי האמונה ; (ב) על דבר חובות האדם באשר הוא אדם ; (ג) קהלת דברי מוסר ודרשות אשר הטיפו קדושי הכנסיה על אדות יסודי האמונה וחובות האדם . על פי פרשת התקונים הושם לחק ולא יעבור , כי כל עפיסקאפ יסוד בביתו בית-ספר להורות גמיה את הצעירים דברי הרת ולחנכם לכהנים . העפיסקאפ לא יכול להרים לבבו על אחיו , ללכת בצואר עתק ולעדות גובה וגאון ; לבל ישען פלגתו על זרועי אחרים כל הימים אשר אונו במתניו וכחו ברגליו , ולבל ישתחוו לפניו אפים ארצה . במקום שפדךר על אדות בתי הספר לכהנים כתוב לאמר : „אך לשקר יאמרו רבים כי החכמה תוליד כחש וברכ דעת רב מרי וסלף : הגה זה הראסקאלניקים אשר בקרבנו , האם לא מחסרון דעת רגזו והשתוללו ? ואם לא מסכלות ומאגלות אך הבל יהמיון ? אמנם אם נזכור שנות דור ודור , נשים לב לחקר תולדות הימים ונביטה לראות בכל העתים אשר עברו על בני האדם כאשר ישקף הצופה בקנה ראי , או נראה עין בעין , כי כל הרעות הרבות והצרות תמצאנה את האדם בימי האפל והבערות , אך לא בימים אשר הופיעו עליו החכמה וההשכלה באור בהיר תאוה לעינים”

פעטר אשר אפר לבל יגור הכהן מרם מלאו לו המשים שנה , וקצב נתן למספר הכהנים הנזירים , אשר עליו אין להוסיף ; לא נתן לבנות בתי חדשים לנזירים , ועל הנזירים הנמצאים בבתי הנזירים הישנים צוה לבלות הימים בעבודה ובמלאכת ידים , ולהם עצלות לא יאכלו , שתי מטרות שם פעטר לפני הכהנים הנזירים : (א) להיות עזר לידועי חולי ומכי אלהים , ועל כן הושם לחק כי רק בבתי הנזירים ימצאו מנוח ומנוח החולים הננועים , הזקנים , אנשי חיל החלשים (Инвалиды) , בעלי מומים וילדים יתומים ונעזבים . (ב) כי יגדלו ויהנכו את הצעירים על ברכי הרת , למען יצילו להיות לפקירי הכנסיה ולשוטרי משמרת כהונתה . ועל הכהנים בעלי נשים (Бѣлое духовенство) צוה פעטר כי ישלחו את בניהם להקשיב לקח בבתי הספר , אך לא יתן משמן המשחה על צעיריהם אשר לא למדו בבתי הספר ולא יספחו אל עדת הכהנים , כי אם ילקחו לעבוד עבודת הצבא . פעטר לקח פקודת נכסי הכנסיה מידי הכהנים ויתנה בידי ועד שרים מן העם , וחלק רב מתבואות בתי הנזירים הקדיש לבתי החפשיית והחולים , ועוד תקונים נכונים כאלה וסדרים ישרים עשה פעטר בדבר משלת הכהנים . ומה נכבד החק אשר שם לפני הפקירים העומדים על משכר המרינה , אשר בו יאמר : „הפקירים ישימו עין לבל יקראו העם קדוש אל הקברים אשר לא נתנו רפי הכנסיה את עדותם עליהם כי גופת קדוש מקבד שוכנת בהם ; עליהם המצוה לא לבד לענוש ולספר

את המשתגעים המתחפשים בשמלת החסירות, ההויים הנביאים מלבם, העוטפים בלויי סחבות והולכים יתף למען תפוש את העם בלבו להוליכו שולל, כי אם להציגם למשפט לפני שרי הערים; לבל יתעו ההמון אחרי המצטרקים והמתחסרים בפעלי חסד ומעשים טובים; לבל יברו מלבם נסים ונפלאות, אותות ומופתים; אשר לא היו ולא נבראו!"

בקצה מאת שבע העשרה נפל פרץ נבעה בקהל הנרחים ויתצו לשנים, וזה הרבר: אחרי אשר מתו ותפו כהני הנרחים הנמשחים בטרם היות האספה במאסקווא (1667) ובטרם נבדלו מעל הקהל, באו לשרת ולכהן תחתיהם כהנים חדשים, אשר עזבו את הקהל וידבקו בלמודי הנרחים ויבואו בבריתם. ויען כי על הכהנים החדשים האלה סמכו את ידיהם הכהנים הגדולים ההולכים בתורת ניקאן ומחזיקים בספרי תפלה המתקנים, על כן כחשו רבים מן הנרחים בקדושת הכהנים האלה ויאמרו לא הם, ורבים הכירום לשוב ויעריצום ויקדישום. הנרחים הראשונים נקבו בשם חסרי כהנים (Безпоповщина), והאחרונים בשם בעלי כהנים (Поповщина), ושתי המפלגות האלה עוד שבו ונפלגו לכתות קטנות ושונות אשה מרעותה. הנרחים בעלי הכהנים נפוצו ביערות קאסטרמא וניזשענגאראד, בסביבות נהרות דאן וקובאן, בחבל טשערנינגאוו, בסיביר ובנפת מאהילעוו; וחסרי הכהנים אוו להם למושב ביערות אלאנגעץ ובחבל הים (Приморье) בירכתי צפון—נחלות נאוווגאראד בשנים קדמוניות; שמה החישו מפלט להם רבים ממדי הנרחים, בלכוד הממשלה את מעום ומשגבם, את בית הגזירים הסלאוועצקי, ותגרש אותם מפניה ותאמר השמד (1676). שמה הסתתרו מפני חמת המציק ויתבודדו במועדיהם, ושמה קמו ונסדו אהליהם ומשכנות מבטחם הנוערים בשם „Въ-горѣцкіе скиты“ הרחק משאון אנשים ומקהות מתי חלד, בבין יערות עבתיים וסבוכים בנו להם הנרחים בתים וכפרים ויעברו את אדמתם בזעת אפם. הזקנים בקרבם אשר נתן להם הטבע לשון למודים והתנוססו ביראתם וברב דעתם את ספרי הקדש, היו להם למורים ולמלמרים, וינחלו רב כבוד ויקר בתוך קהלותיהם ופעולתם רבה ונרלה מאד עליהן. אנשי השם הנודעים ביניהם לתפארת ולתהלה, הנה הנם דניאל מיקולאוו ושני האחים למשפחת דעניסאוו, אשר עזבו אחריהם ספרים נכבדים מאד בעיני הנרחים. והנה אף כי פעטר חשב את הנרחים ככל תושבי הארץ ולא מחה את שמותם מספרי האזרחים, בכל זאת נטה קו להכביר ידו עליהם וללחצם. על פיו נשאו את ראש הנרחים ויכתבום בספרי הזכרונות; ויעל עליהם מס משנה (двойная подать) ולא נתנם לגשת לשרת בבתי פקודות הממשלה, ויצום ללבוש בגדים מיוחדים ומצנינים למען יכירום כל רואיהם, וכפר זקנם יתנו לאוצר הממשלה; ויהי אחרי אשר נגזר אלעקסעי יורש העצר מארץ החיים, באשמת הנרחים הנתעים והמתעים, הוסיף פעטר להעיק להם בחקים ומשפטים; כי אז נוכח פעטר כי הנרחים כלם עם קשה ערף הוא, בנים כחשים וסוררים, האוטמים אונם כפתן חרש משמוע לקול התקונים, ותמיד ימרו את רוחו ומוצא שפתיו לא ישמרו. אפס לא רק בענוש את הנרחים קשה ובהכביר ידו עליהם חפץ פעטר להחליש כחם ולהציערים, כי אם גם בגלות למסר אונם ובהוכיח להם נכוחות. ברצונו שלח הסינאד את הכהן הנזיר נעאפיט ללכת

לגלילות אֶלְאָנְעֵץ וחבל הים, להתוכח עמהם ולהראות להם עֵינֵי תָם. הציר הנאמן הזה ערך לפניהם מאה שאלות, אך הם נתנו על כלן מענה בספר מיוחד, ככל אשר עשו כבר הנדחים בעלי הכהנים בהשיבם חורפיהם דבר, על כן כמעט כל נכבדי הכהנים בימי פעמך כתבו ספרים, שָׁבם ערכו דברי ריבות עם הנדחים. אמנם ספרי נפות האלה לא הצליחו לאשר שָׁלחו ולא עשו תושיה לשרש שרש פורה ראש ולענה בכרם הדת הנוצרית; יען כי הכהנים הקטנים אשר בכפרים פלם היו חסרי בינה בדת, ארחותיה לא הכירו ולא ידעו בין ימינם לשמאלם, כי בנעוריהם לא למדו דעת בבתי הספר, וגם בהיותם לכהנים לא דרשו ללמודי הדת ולא נחלו על שִׁבְרָה, כי אם שלחו ידיהם לתפוש מגל לחרוש חרישם ולקצור קצירם כשאר האכרים עובדי האדמה. אמנם הנדחים לא נחו ולא שקמו על שמריהם: הם העבירו בעם שמועות שונות הדרושות לחפצם, קראו בלי חֶשֶׁךְ את הגיוני לבם באזני כל עובר, ועל כן עשתה תורתם פרי תבואה, רבים הריצו ידם אליהם והתולכים בנתיבותיהם עצמו ויפרצו מיום ליום.

בין כה וכה לרגלי בני הנֶכֶר אשר באו לרב מאד ארצה רוסיא, באו הלום גם דעות חדשות בדת ובאמונה ותתהלכנה בקרב הרוסים, ויש אשר למדו מעשי בני הנכר ויחשבו כמחשבותיהם, עד כי בשנת 1713 נגלתה במאָסקווא חברה רוסית אשר התאמצה לנטוע ברוסיא תורת לושהער ומשפטי פיו. וכבר עבר רוח קנאות על איש רוסי מחכמי הרפואה להרים יד ולהכות לרסיסים את אחת התמונות הקדושות. והנדחים גם הם בקראם מלא כי אברה הכנסיה את חין ערכה, וכי פנ טעם הפראואַסלאוויא וריחה נמר, הדיחו את לב העם מאחרי הכנסיה, לפנות לה ערף ולא פנים. רבים החלו להקל בקדושת התפלה בצבור ובעבודת הכהנים, פסחו על שתי הסעפים והטילו שפק בסוד רזי קדשיהם, עד כי נאלץ פעמך לצוות אל חֶךְ, כי ילך כל איש ואיש להיכליהם לשמוע אל הרנה ואל התפלה בשבת ומועד, ולבוא אחת בשנה להתנודות על פשעיו כמשפט הנוצרים הנאמנים לדתם, והעובר על החק הזה ענוש יענש. משרות אחרות נתנו רק על שם האנשים אשר התורו על חטאותיהם לפני הכהנים ונסלח להם.

מן סופרי הכנסיה בימים ההם הבי נכבדים שלשה אלה: א) המיטרֶאָפּאָליט כראָסטאָו, דמיטרי הקרוש, אשר נודע למשגב בגלל ספרו „חיי הקדושים” (Четих-Михей), תבניתו ומעשהו כספר „חיי הקדושים” למאקארי הקדוש (פרק מא), ובגלל מלחמותיו עם הנדחים; כי תָּבַר ספר גדול ורחב ידיים להראות להם משוגתם ומבוכתם. דמיטרי שם בפעם הראשונה פדות והבדל בין כתות הנדחים השונות זו מזו, ויבאר היטב את משפטי כל אחת מהן ותהלוכותיה. ב) סטעפֶאן יאוואַרסקי, פקיד כסא הפאטריארך, והפרעזידענט הראשון בסוד הסינאָד; גם הוא לחם מלחמות תנופה עם הראסקָלניקים ורב את ריב האמונה בספרו „אותות בוא צורר המשיח”, והוא תשובה על הספר אשר כתב הנדח טאלעצקי בשם הזה, ומגמתו להוכיח כי פעלי פעמך הם האותות כי צורר משיחם קרב לבוא, ומושעים יחוש וימחר להגלות להם שנית ליום האחרון. יאוואַרסקי גם הוא לא השכיל להוכיח כי האמונה באותות האלה אך בהבל יסודה ולא הראה להם משוגתם ואולתם, כי אם

התאמץ להוכיח ולבאר במופתים כי לא כן היא תכנית האותות ותבונתם כאשר ידמו הם, אפס כפי אשר יערכם הוא לפניהם בחכמתו ובתבונתו — כאשר החלו דעות הפראָטעסטאנטים לפרוץ בהם יצא יאוואָרסקי להלחם בם ויכתוב את ספרו „אבן פֿינת האמונה“ (Камень Вѣры). ויהי יאוואָרסקי גם דרשן ומגיד מישרים; וזה דרכו להרבות במליצות נמרצות ורמות ובמשלים נשגבים, וכל רוח חיים אין בכל דרשותיו. יאוואָרסקי היה כהן נזיר בנעוריו, ועל כן הואיל הלך אחרי המחזיקים בנושנות, ובעבור זאת בחלה בו נפש פעטר בימים האחרונים, נִקְרַב אליו את איש ריבו ואויבו, הוא: ג) פֿעאַפֿאַן פֿראָקאָפּאָוויטש, אשר מצא הן בעיני פעטר, על אשר המיף באזניו דברי נגידים בלשון למודים ובמעצות ודעת בהיותו בקיעו (1709) אחרי שובו מהכות את השוועדים על יד פֿאַלשאַווא, וברכות הימים נקרא לפעטרבורג, ויהי אוהב נאמן ויועץ פלא לפעטר בכל עניני הדת, וגם בהנהגת המדינה שאל פעטר את פיו, כי ירע פֿעאַפֿאַן להתהלך לרוח העת ולהקטנה מהבלי השוא. ידיו היו רב לו בלשונות חרשות גם ישנות ובחכמת סופריהן, בידיעת המבע ודברי ימי עולם; וביתר תעצומות ועו נִבְרַח חילים בלשונו ומדברותיו הנעימות והמחכמות מאד. פֿעאַפֿאַן הקשיב לקח בבתי מדרשי המדעים בחוץ לארץ, ושם למד לדעת הליכות עמי אירופא וארחות המדינות הנאורות; ובעבור זאת לא אהבוהו שאר הכהנים, חשבוהו כחונף להקיסר ולשרי הממלכה, והביאו דבתו רעה, כי רוח תורת לושהער נוססה בו וכי לא ינזר מתענוגי עולם כמשפט הכהנים; אפס לא שמע לקול מלשיניו, כי מצא את לבב פֿראָקאָפּאָוויטש נאמן לפניו, בראותו כי מגן ושמש הוא להתשכלה ובלשונו יגביר לתת צדק לפעליו ולכל התקונים אשר שם בארץ. — שלשת הכהנים האלה היו מילידי רוסיא הקטנה, יען כי שמה כבר היו ערוכים בתי ספר להפיץ דת ודעת, בעת אשר ברוסיא הגדולה כמעט החלו בתי הספר להוסד, ופרי ההשכלה היה עוד בסר. מלבד אלה עוד נכבד ומרומם בפי הרוסים הכהן מיטראפֿאַן, והמיטראפֿאַליט אויב מנאוואָגראָד, הוא אויב אשר הויל מכסף תבואות הארצ־ירעאים לבנות בעיר ההיא בתי ספר, בתי חולים ובתי מקלט ליתומים, ועל אדותיו יספר כזאת: „אחרי תבוסת הרוסים על יד נארווא צוה פעטר על כל יושבי נאָוואָגראָד, שרים ורשים, אנשים ונשים, להתאסף למקמן ועד גדול, לחפור תעלות ולשפוך סוללות מסביב לעיר, ויתלוננו העם וירגנו מאד. אז יצא הכהן הזה, והוא זקן בן שמונים שנה, לָבוֹש בגדים כאחד העם, ובידו הקרדום, ויחל לחפור בו, וירא העם וַיִּרְגַע ותשקוט התלונה“.

§ 2 חקים ומשפטים וסדר המעלות. ספר החקים והמשפטים (Уложение) אשר יסד הקיסר אלעקסעי מיכאילאָוויטש, לא ישר בעיני בנו פעטר הגדול, ויאמר לחבר ספר אחר ולכונן עמידיו על אדני ספר המשפטים השוועדי; אך חפצו זה לא יצא לפעל ארם. פעטר העביר את משפט הנושים לנגוש את הלזים ולשפוך עליהם בוז ויקללן לעין רואים, להוציא מהם את החב בהזק יד (Правежь). אמנם צוה לשלוח את בעלי החבות לעבוד עבודות שונות ולגרוע רובל אחד לחדש משכר פעלתם להשיב את נַשִּׁים. על השופטים פקד פעטר לבל יעשו את היסורים לכלי

משחית ומחבל, להוציא מפי המובא בפלילים דברים לא-פנים; ולכל יענו את האנשים הנשפטים על דבר ענינים קלי ערך. בראות פעטר כי המנהג הישן, הזר והמזר, לכלוא את הבתולות בנעוריהן בית אביהן לבלתי הראותן למארשהן עד יום כלולותיהן, היה נספֶה לריב משפחות ולמדנים רבים, ויוציא חק כי ששה שבועות קודם החתונה יקדש החתן את הכלה, יתראה אֶתָּה פנים וישתעו יחדו, ואם במשך העת ההיא יתעשת אחד מהם וינחם, לו המשפט לשום לאל את דבר הברית ולנתק אגודתו, ולא ימצאנו עון. על האבות והאפוטרופסים צוה פעטר כי ישבעו בשבועת האֶלֶה אם לא יאכפו על בניהם לבוא במקורת הברית עם אשר לא בחרו, וכן נשבעו גם אדוני השדות בהשִׁיָאם גם את עבדיהם ואמהותיהם. פעטר העביר את עונש המות בעד כל חטא ופשע, מלבד לרוצח מכה נפש בודון ומורד במלכות, כי אם צוה לשלוח את בני עולה לסיביר לעבוד ולמשא, אחרי כן יצא החק כי גם הנשבע בשם ה' לשוא מות יומת. גם הכחיד פעטר מן הארץ את המנהג הרע והאכזרי אשר נהגו המילדות ברוסיא: להמית את הילד בגיחו מרחם אמו, בראותן על האֶבְנִים כי מים בו והוד פניו יִשָּׁנה.

פעטר בשבתו על כסאו מצא ברוסיא נכון לפניו מערכת מדרגות אחדות לפקיד הממשלה ונושאי משרה, אפס המדרגות האלה לא נערכו במובן טעם ודעת ואייסדרים היה בתוכם, ועל כן הוציא פעטר בשנת 1722 את לוח המעלות (Табель о рангах) הנודע לשם ולתהלה. בו חלק פעטר את כל הפקידים לשלש מחלקות ולארבע עשר מדרגות (כבארץ אשכנז). ומלבד תארי הכבוד החדשים אשר לא שערום הראשונים, עוד ברא פעטר הרשה, בדבר אשר יסד מול כל המעלות והמדרגות הנתונות לשרי החיל וחצרי-המלכות, גם מעלות ומדרגות כאלה לשרי העם ופקידי בתי המדינה והאזרחים. והדבר לא יכול לצאת לאור ברוסיא בימי קדם, בעת אשר רק גרודי המלך לבדם ושוזמרי ראשו עלו על גרם המעלות ועל במתי הכבוד ואך להם נתנו הגדולה התפארת וההוד למורשה. — כמאז כן עתה נתנה החפשה לכל איש אשר נשאו לבו לבוא לשרת בבתי הממשלה, וכל ההפץ בא וימלא את ידו כפי כשרונותיו ורוב דעתו. על האצילים אדוני-השדות הטל החב לעבוד את הממשלה כל ימי חייהם; ולמען תביא עבודתם פרי ברכה ויצליחו לעשות בתבונת כפים, פקד עליהם כי ילמדו את בניהם קרוא וכתוב, חכמת החשבון והמידה, במרם יבואו לשרת; והצעיר אשר לא למד להשכיל בכל אלה, לא יכול לקחת לו אשה. בשנת 1714 יסד פעטר ברוסיא את משפט הבכורה (Майоратъ). על פי המשפט הזה הנחיל האב את כל הבתים והקרקות רק לבנו הבכור, או על הבן אשר יבחר בו לְבָרָו, ונחלת אבות לא תמכר לאיש זר לעולם. בפרשת החק הזה נאמר, כי מפני שלש סבות יצא לאור עולם: (א) היורש האחד (הבכור) לא יאלץ להכביר ידו על האכרים, כאשר יעשו היורשים הרבים, הנוחלים חלקים קטנים מירושת אביהם, ומתאמצים לאסוף מן חלקם המצער רב-כסף, וירוששו את האכרים במסים כבדים מנשוא; (ב) בהיות משפט-הבכורה הזה על תלו, לא תדל לעולם ולא תמדך פתאם כל משפחה, כי העומד בראשה, העשיר ורוב האונים, יתמוך בה ויסענה; (ג) האחים הצעירים אשר לא יירשו בתים

זקרקעות, לא יטמנו יד בצלחת ולא ישבו בשפלות ידים, כי המחסור ילחצם להביא בעמלם ויגיעם תועלת רבה להממשלה. אמנם בעיני שרים רבים וכן שלמים היה משפט הבכורה לקוץ מכאיב ולסלון ממאיר. — פעטר יסד את אות-הכבוד לדגל מתנה אנדררעיי, הראשון בין תלמידי משיחם, (Первозванный), ואת אות-הכבוד לדגל מתנה יעקאטרינא הקרושה. את האחרון הזה יסד פעטר לכבוד ולתפארת רעיתו, אשר עמדה לימינו לתמכו בעצת שלום ואמת בהיותו ברעה גדולה על שפת נהר פרוט.

§ 3 יושבי הערים והכפרים ובני הנכר. בימינו אלה עלתה חכמת הסטאטיסטיקא*) למעלה ראש, והיו תהיה להממשלה לעינים, בבואה לתת חקים, להוציא משפטים ולעשות סדרים בהליכות המדינה. אמנם בימי פעטר היתה החכמה הזאת עוד בשפל המדרגה ועקבותיה לא נודעו ברוסיא. ועד שנת 1719 לא ידעה הממשלה גם את מספר מפקר יושבי הארץ! בעצם השנה ההיא שלח פעטר סופרים לכל ארבע כנפות רוסיא לשאת את ראש עמו למשפחותם לזגלותם, ולכתוב בספרי זכרון את כל איש ואשה (ревизская сказка), למען יתנו כל הנכתבים כסף הגלגלת (поголовное, подушное) תחת כס הקרקעות (поземельное) אשר נתנו לפנים. וירע הרבר מאד בעיני העם ויתלוננו, ויקדמו את פני הסופרים באיבה רבה ובשנאה עזה. במקומות רבים הכו הרוגנים את הסופרים מכות חדרי בטן ויגרשום, או נסו מפניהם בקרבם אל הערים והכפרים לעשות קישלחתם. הנדחים הרימו בטרם קולם ויזעקו מרה, כי פעטר בגבה אפו ובגאון לבו יזיר לקחת תרומת המס בן החיים והמתים**) גם יחד—אכזריות אשר כמזה לא הזידו לעשות גם המלכים העריצים והפריצים בימי קדם. — בעת ההיא נפלגו יושבי הערים לשלש מפלגות. אל המפלגה הראשונה התחשבו סותריהשטרות (банкиры), הסוחרים הגדולים (гости), חכמי הרפואה והרוכלים רוקחי פמי המרפא (аптекари), חובלי הים, חרשי כסף וזהב, והציירים (живописцы). אל המפלגה השנית התחשבו הסוחרים הקטנים ושאר בעלי מלאכות שונות. שתי המפלגות האלה נקראו בשם „גילדיא“, ומקרב עדתם בחרו להם את פקידיהם, את האלוף לראשם ואת עוזרו. אל המפלגה השלישית התחשבו כל עושי מלאכה שפלה ונמכזה (чернорабочие) ושכירייום, וגם הם בחרו להם מתוכם שרי עשרות ופקידיהם בראשם. — האכרים יושבי הכפרים נפלגו לשש מפלגות: א) בעלי חצר אחד (однодворцы), הלא הם פקירי הממשלה אשר כמזה ירם וישימו פניהם לעבודת הארמה. גם הם הריכו מס הגלגלת, אפס ביריהם נשאר המשפט לקנות

*) החכמה הזאת הבקש חשכנות רבים להביא במספר את כל עיני המדינה, מרת הארץ ומפקד יושביה, כמה יעברון וכמה יבראון, מתכנת המסים והבואת הארץ ועוד דברי חפץ כאלה, ואחרי אשר תערוך אותם במערכה והפסלם בטאזני הבינה, תוציא חקי משפטיהם ותכונותיהם הדרושים מאד לדעת מנהלי המדינה.

** יען כי לא יתכן למנות את העם כי אם לעתים רחוקות, נמל פעטר על הקהלות לשלם כסף הגלגלת גם בעד המתים בין מפקר למפקד, אך בעבור זאת פטר אותן מלשלם בעד הילודים בכושך העת ההיא. ומודעת כי מספר הילודים יעלה תמיד על מספר המתים, ועל כן הויתו הקהלות, בשלמן בעד המתים ולא בעד החיים הילודים מקרוב. את הרבה הנכון הזה לא השכילו הנדחים ויתמררו אך לשוא. מלכנו אלכסנדר השני ירצה העביר את כסף הגלגלת בן הארץ.

להם עבריי־עולם לצמיתות; (ב) העבדים הגותנים חלק אחד אחוז מתבואות הארץ לארזני השרות (половники); (ג) עבדי אחוזת הצר־המלך (дворцовые); (ד) עבדי אחוזת בתי מקלמי הבהנים; (ה) עבדי אחוזת הממשלה; (ו) עבדי ארזני השרות. החק לכל יעבור העבר טארון אל ארון אחר השתמר מאר, יען כי הסבות אשר בגללן יצא החק הזה היו עוד בעצם תקפן; ובשנם אחרי אשר נמל על ארזני השרות להמציא לאוצר הממשלה את כסף הגלגלת המתכן מאת עבדיהם, וגם את מכסת האנשים אשר יוקחו מהם לצבא. על כן כלה ונחרצה באה על העבדים להיות נצמדים ונקשרים בקשר אמיץ אל המקום אשר נמצאו בו מקדם, והממשלה העמידה אנשי חיל על גבולות הארץ לתפוש את העבדים הבורחים ולהסגירם בידי ארזניהם. בכל זאת חשב פעטר מחשבות להקל מעט מעט את העל מעל העבדים ולהיטיב מצבם, כאשר נראה מדברי אחד החקים (1721): „לכל יוסיפו הארזנים למכור את עבדיהם, ואם ימוך איזה ארון וילחץ למכרם, אז עליו למכרם משפחות משפחות, ולא איש איש לברו, כאשר תמכרנה הבהמות — דבר אשר כמותו לא נעשה בכל התבל“. — שערי ארץ רוסיא נפתחו לפני בני הנכר, לבוא להאחזו בה, לסחור אותה, לעשות בכל מלאכת מחשבת, לשרת בבתי פקודות הממשלה, לקחת כל כהונה ומשמרת, ולקרוא איש בשם אלהיו באין מפריע. כן הנכר, תושב רוסיא, אשר הפץ לעזובה ולשוב לארץ מולדתו, ונתן עשירית מכל אשר לו ויצא הפשי, מלבד אשר בא בברית הדת הפראוואסלאווית לא יכול עוד להעתיק מושבו לארץ אחרת. לבני הנכר אשר שרתו בבתי פקודות הממשלה ובצבא, נתן כסף חקם חלף עבודתם שכס אחד על מכסת הכסף הנתן לבני רוסיא, בשנת 1721 הוצא הסינגד את חקו כי יוכלו העם להתחתן עם בני בעלי אמונות אחרות. —

§ 4 אפני הנהגת המדינה. בימי פעטר היה הסענאט המררנה העליונה בסלם הנהגת המדינה. ידי פעטר יסדו אותו בחדש פעוראל שנת 1711, ויושב בו שמונה נסיכים שרי מועצה וחכמי לב, ויצו על כל העם כי ישמעו למצות הסענאט ככל אשר ישמעו לקול הקיסר. ותדי פקודת הסענאט ומעשהו: לשפוט את העם בצדק ובלי טשא פנים, לפקוח עינים על הוצאות הממשלה, ולהתאמץ להרבות את הכנסותיה; גם עליו היה החב לשמור על האנשים המתייבים לעבוד עבודת הממשלה לבל ימליטו את נפשם ממנה. בראש שרי הסענאט עמד הפקיד הכולל (Генераль-прокурор) אשר כלם שאלו את פיו על ארות כל ענין וענין, ומבלעדו לא יכלו להתליט דבר. בהגישם לפניו דבר קשה נתנו לו מועד שמונת ימים, להמתיק סוד עם מביני דבר לאשורו, ואם בכל אלה לא נרצה לקדם משפט השרים, הקריבו את הדבר לפני הקיסר לחרוץ משפטו. הסענאט בחר מתוך העם את ראש הצופים (Оберъ-фискаль), איש חרוץ, טוב לבב ומהיר צדק; ומעשהו להיות נכון תמיד על המצפה, להשגיח אל כל עניני המדינה, ובראותו עול ומענת יקרא את החוטא לעמוד לפני כסא הסענאט. לכל מחוז ומחוז לכל עיר ועיר היו צופים מיוחדים (Фискалы) אשר נבחרו מקרב ערת הסותרים. גמול הצופים ההם היה המחצה מכסף הענושים (штрафные деньги). תחת בית פקודת פרעאבראזשענסק במאסקווא יסר פעטר בפעטרבורג בית

השופטים הוקרי מסתרים (Тайная канцелярия), לתור דהקור ולגלות עון החורשים רעה והרזורים הוות על המלך והמלכות. כל הבא לגלות און החוקרים על אדות נכלי קשר ומרד, קרא בקול „אמר ופעל“ (! Слово и дело) וכרגע תפשו החוקרים את המלשין ואת הנאשם, וידרשו ויענום לגלות מסתריהם. בית השופטים הזה לא היטיב פעליו ולא לצדק גבר בארץ, כי היה ככלי משהית ומחבל ביד המלשינים והחוקרים גם יחד. בעצת הפילוסוף לייבניץ יסד פעטר בפעטרבורג בתיוועד לנהל במ את המדינה (Коллегія) תחת בתי הפקודות (Приказы) אשר היו במאסקווא. ויהי מספר בתי הועד עשרה: לעניני חוץ לארץ אחד, לעניני המלחמה אחד, לעניני הים אחד, לעניני האוצרות וכלכלת המדינה שנים, לעניני המשפט אחד, לעניני הירושה והנהלות אחד, לעניני הרשת המעשה אחד, לעניני הרי המחצב אחד, ולעניני המסחר אחד; ואחד עשר שרים ישבו להמתיק סוד ולהתיעץ בכל בית ועד. בתי הועד סרו למשמעת הסענאט ויגורו אקר על פי רוב דעות. בשנת 1715 צוה פעטר להמציא לו את כל ספרי החקים, אשר לבתי הועד בדאניא וספרי יסודי כלכלת המדינה. כאשר הובא לפניו ויהגה במ יצא דבר מלפניו: „כי מפי הספרים האלה לבד לא יוכלו השרים להורות ולהוציא לאמת משפט, יען כי כל המקרים ואפני הענינים לא יתכן להעלות על ספר“.

ויתבונן כי נחוץ לו אנשים חרוצים, אשר הסכן הסכינו מנעוריהם לערוך דין ומשפט, על כן קרא פעטר נבונים יודעי דין ומלמדי משפט מארצות נכריות לשבת איש אחד איש אחד בכל בית ועד. בני הנכר האלה היו המנהלים את כל עניני בתי הועד על פי מליצים שוטעי לשונם (Толмачи), ויהי הדבר הזה למתלצת רבה ומשא לעיפה; ולמען הקל את המעמסה נקראו סופרים מטשעליא ומאראוויא, באשר יוצאי ירך הסלאוויים הם, ועד מהרה ילמדו לדעת שפת רוסיא. וימלאו גם את ידי השוועדים השבויים, אשר שמעו רוסית, לכהן בבתי הועד. בשנת 1716 לקח פעטר מסופרי בתי המשפט והשוטרים ארבעים אנשים צעירים וישלחם קאניגסבערגה ללמוד שמה איך לערוך דין, לסדר משפט, להכין כל ענין על מתקנתו ולעשות כל דבר על אפניו.

וכראות פעטר כי הוויאעוואָאָדים והפריקאזים בערי המחוז וביתר שאת בכל המדינות הרחוקות, לא יחדלו מעשק כפיהם; כימי קדם ישחיתו את דרכם וימלאו את הארץ חמס ונלוז, ויתאמץ לבל תנהן עוד משרת שופט ודין על שכם הוואָאָיע־וואָאָדים, כי אם הפרד הפריד את בתי המשפט להיות לבדם, ויקראם בשם: („Надворные суды“), ועוד בשנת 1699 צוה פעטר לסוחרי מאסקווא ולבעלי המלאכות לבחור להם מקרבם בורמיסטרים, אשר לפניהם יביאו את דבריהם ומשפטיהם, ולמקום מושב הבורמיסטרים קרא בית־המעצה (Ратуша) וגם לכל בני ערי הגליל נתן רשיון לפרוק מעליהם את על הוואָאָיעוואָאָדים ושרי הפריקאזים, ולבחור להם אנשים כטוב בעיניהם לשבת לשפוט אותם באחד מבתי הקהלה. ובשנת 1720 נוסדו בערים הנכבדות, המאגיסטראטים, אשר שריהם נבחרו מקרב התושבים. כל המאגיסטראטים סרו למשמעת המאגיסטראט הראש בפעטרבורג (הצי מספר שריו היו אז מבני הנכר), והוא גם הוא סר למשמעת הסענאט.

המאגיסטראט הראש פקח עיניו לגונן על המסחר וחרשת המעשה; וכל משפטי מות אשר חרצו המאגיסטראטים בערי המדינה הובאו לפני המאגיסטראט הראש, כי מבלעדי רשיונו לא יצאו לפעלת אדם, ועוד דברים רבים כאלה הפקדו בידי המאגיסטראט הראש. ויחלק פעטר את כל ארץ רוסיא לשנים עשר מחוזות (Губерніи) והמחוזות נחלק לגלילים (Провинціи) אשר היה מספרם ארבעים ושלושה. הגובערנאטאָר בעיר המחוז לא יכול לחרוץ כל משפט מבלעדי אספת נבחרי האצילים (Ландра́тъ), ועל דברת פעטר אין הגובערנאטאָר שר המחוז ומנהלו כי אם השר היושב בראש האספה לבר.

והנה אף כי פעטר חקר לכל תכלית והפליא לעשות בשנתו את סדר הנהגת הארץ, ובכל מאמצי כחו יגע להציג בשער משפט צדק ואמת, בכל זאת לא תרבה הצליח לראות פרי ברכה בעמלו: כמאז כן עתה נסו מן העם רבבות אנשים, לבוא להחבא ביערי פערם, לנהרי אוראל ודאָן, לרגלי הררי קאָוקאז, לרוסיא הקטנה ולזאפאָראָזשיע. גם שופטי חצרה המלך (Надворные суды), המאגיסטראטים והקאָמענדאנטים עקשו את הישרה, כאשר עשו הפריקאזים והוואָיעוואָדים בימים הראשונים. הצופים אשר העמיד פעטר להשגיח אל מעשיהם, הלשינו רק את הפקידים אשר לא השלמו אתם ולא נתנו על ידיהם, ומן השרים החומסים, אשר קפרו פניהם ברב שחד ושלמונים, העלימו עיניהם ויראו עון ולא התבוננו, וגם עזרו אחריהם לעשות רע. פעטר השיב גמול הסוררים בראשם ולא חמל ביום נקם: את ראש הצופים נעסמטערקאָו הוציא להורג, ואחרים מהם ענה ביסורי מות בקצף גדול, כאשר נגלתה רעתם ומומתם בקהל. הנשיא גאגארין, נציב סיביר ואחד הנכבדים ובעלי הכשרון בדורו, הובא בפלילים על העשק והמרוצה אשר הגדיל לעשות בעמו, ויצו פעטר לתלותו על העץ במקום רואים; את שאפֿיראָו שילחו לארץ גזרה ואת רכושו התרימו לאוצר המדינה על אשר שלח ידו בכסף הממשלה, גם את השרים הקרובים אל פעטר, את אפראקסין ומענשיר קאָו, הלשינו כי בכח ידיהם הרבו עמל ואון ויריקו את אוצר המלכות. ותבער במחמת פעטר עד להשחית, ויצו להביאם לפני שופטי צדק אשר דנו דינם למות, אפס פעטר התעשת ויתן עליהם כסף ענושים לרב. כי ראה ונוכח פעטר למגנת לבבו, כי השרים סביביו, איש לא נעדר, ישלחו בעולתה ידיהם.

§ 5 הצבא בית האוצר והשוטרים. המלחמות על יד אוּאָו הראו לדעת כי גדודי הרובים, אשר היו ברוסיא מקדם, נופלים הם מאד מחיל רגלי, אנשי תמיד החלוצים והערוכים למלחמה; בשגם כי למן העת אשר היה קשר הרובים האחרון לא הוסיפה הממשלה לתת אמון בהם ומשמרת מאַסקווא נתנה בידי הגווארדיא. והנה גם עד ימי פעטר היו ברוסיא אנשי צבא, אנשי תמיד כהרובים והפרשים, וגם חיל עתי מן המתנדבים בעם (Земская рать). האחרונים התלקטו רק בהחל המסע למלחמה, והראשונים אף כי עבדו עבודת הממשלה גם בימי השלום, כי העמידום על המשמר בערים גם העבירום מגבול אל גבול אחר, אך הממשלה לא נתנה שלומים וכסף חָקם, כי אם חלקת אדמה לעבדה ולהחיות בה את נפשם, ועל כן היתה ראשית פעלם לפלח ולבקע ארמתם, ואת

למורי המלחמה השליכו אחרי גנם . אפס פעטר קצב להם משכרת בכסף ובמאכל , למען ההיינה עתותיהם בידיהם להתחנך בעניני המלחמה ולשנות בלמודיה תמיד . ברבר הזה הגדיל פעטר לעשות על כל ההולכים לפניו , ובמלחמתו את השוועדים כבר הראו צבאותיו את כחם וגבורתם על מרומי שדה קטל ויעשו להם שם בארץ .— כל העם העוברים על הפקודים והנותנים כסף הגלגלת שלחו מצעיריהם לצבא , ורשיון נתן לסוחרים לתת מאה רז"כ כפר פדיון נפש האיש אשר עלה עליו הגורל , והיה נקי לביתו . טובי המראה והמשכילים בין צעירי הצבא לקחו אל הגווארדיא , אשר היתה כבית ספר לבני האצילים ; כי איש איש מהם אשר לא שָׁרַת שמה בתר איש חיל בקנה הרובה , לא יכול לעלות למעלת אָפִיצֵער . מערכות חיל הַרְגָלִי , חלוציהם וכלי נשקם , הכל כאשר לכל היה בתבנית צבאות גערמאניא . לעבודת חיל הים לקחו מבני אנשי החיל ועבדי הים , ומשאר צעירי הצבא בחרו את הילדים , אשר גָדְלו בערי חבל הים , או על יד יאורים גדולים ונהרי נחלי מים . בתי ספר נוסדו ללמדם חכמת יורדי הים ועוברי באניות ; ובכלות מועד הלמודים בבתי הספר נִתְּנו התלמידים אל אניות הסוחרים להתחנך בעבודת הימים . מספר חיל היבשה בימי פעטר עלה עד מאת אלף ושמונים אלף איש , ובצייהאדיר היו ארבעים ושמונה אניות גדולות ושמונה מאות אניות קטנות . התקונים הנכונים אשר תקן פעטר במערכות הצבא , האניות הרבות אשר עשה , המלחמות הגדולות אשר לחם , הבתים הגדולים אשר בנה ואשר יסד — כל אלה דרשו כסף תועפות והוצאות רבות וחדשות לאין קצה ; ולמען מצוא לכסף מוצא העלה פעטר את כסף הגלגלת על כל הנכתב בספרי הזכרון , מלבד הבהנים וצאצאיהם , האצילים , אנשי החיל בצאתם חפשי ככלות ימי עבודתם , תושבי מחוזות ים הקדמוני , הבאשקירים והליפֵלאנדים . ויוסף פעטר להרבות הכנסות המדינה בתקנו את הנייר עם חותם הממשלה (Гербовая бумага) , אשר יוקח לכתוב עליו דברי חפץ וענינים אשר יסודתם בבתי המשפט . בימים הראשונים היה מחיר כל גליון נייר חתום לקונו שלשה אלמין (תשעה קאָפּ) ולהממשלה עלה מחירו רק רביעית הקאָפּ !* . כאשר באה עת צרה לממשלה ומחסור ולחץ השיגוה , גרעה עשירית משכר נושאי המשרה ומכסף חקם . שתי שלישיות מכל הכנסות המדינה הוציאה הממשלה לכלכל צבא המלחמה וציאדיר . מלבד משכרת תמיד הנתונה לנושאי המשרה לקחו מאת כל הדורש משפט שלומים בעד עמלם : מן הזכאי שלש קאָפּ לרו"כ ומן החייב עשרה קאָפּ . בשנת 1710 עלה מספר הכנסת המדינה פחות מעט משלשה מיליאון רו"כ , ובשנת 1725 כבר עלה המספר עד עשרת מיליאון !**).

(*) בימינו אלה תעלה הכנסת הנייר החתום לאוצר הממשלה יתר מארבעה מיליאון רו"כ מדי שנה בשנה .
 (***) כבר הגדנו כי פעטר המעיט מאד את הוצאותיו במעמד ביתו ומשרתיו ומאכל שלחנו , ורק לטובת העם והמדינה לא חשב כסף וזהב . עוד בטרם נסע הוצה לארץ קצב למכלת ביתו , לצרכי בניו ולכל משפחת בית המלך , רק המשיט אלף רז"כ לשנה , ובשובו מכסעיו הוסיף להמעיט עד כדי שלשים וחמשה אלף רז"כ לשנה , וגם פטר שרים רבים מנושמתם בחצר המלכות , כי השכם אך למותר , כן התאמץ לגרש כלה מביתו את כלי השעשועים , בגדי יקר וכל הפצי המתותרות ;

הנהגת פקודת השוטרים (Полицейское управление) אשר יסד פעטר תקעה יתרה במקום נאמן בפעטרבורג, ותנתן בידי האלוף לראשי פקירי השוטרים (Гене-раль полиціеймейстеръ) ובמאסקווא ביד ראש פקירי השוטרים (Оберъ-полиц.) בערים הגדולות והנכבדות היה לכל עשרה בתים שומר אחד הנבחר מאת גְרִי הבתים; כל יושבי העיר מן עשרים שנה ומעלה היו לאגודה אחת לשומר משמרת העיר לכל יאנה לה כל פגע רע ולא יפרעו הסדרים בקרבה להרגיז מנוחתה. בערי המדינות והגליל נִתְּנה פקודת השוטרים ביד הקאָמענדאנטים (שרי חיל המצבה), המאגיסטראטים והסטראָטסים, הגובערנאטאָרים והוואָיעוואדים; ולמרות כל המשמרות האלה לא חרלו הרוצחים ולא פסו השוודים האורבים לנפש האדם ולרכושו. על הרוצחים הישנים נוספו עוד חדשים מן הנסים מחיל הצבא, בעבור עבודת הפרך אשר עבד בהם, עבודה כבדה אשר לא נסו בה מעולם. ארוני השדות מכפרים אחרים הפילו תחנתם לפני הממשלה ויועקו מרה, „ביבואו אל בתיהם שוודים מיוונים בהמן, יהרסו את הכפרים וישרפום באש יומם ולילה, יכו את הגברים ויחמסו את כל הנמצא אתם, יחטפו את הנשים ויוליכון אתם בשבי“. בעצם העיר מאָסקווא התהלכו על סוסייהם רוצחים ושוודים גדודים גדודים משלשים וארבעים איש יחדו. מספר המרצחים הלך הלך ורב כאשר קמה הממשלה לבער מן הארץ את הרקים והפוחזים (бродяги) השוטמים והסוכבים בעיר, ולהכחיד את בני עולה המתכחשים ומתחפשים לבעלי מומים או לרלים ואביונים. בשנת 1712 פקדה הממשלה לבל יעז איש לפרוש כפיו ולבקש נדבות העוברים בחוצות מאָסקווא, פן יענש ענש קשה מאד. למען לא תרב האש להשחית בעיר, יצא החק לשום גֶחַח בין בית לבית על פי התבנית אשר הראתה הממשלה בתוך הקרעמל, ובחלק העיר הנקרא „קיטאיי-גאָראָד“ צוו העם לבנות דק בתי אבנים. בשנת 1714 כבר נבנו בפעטרבורג חמשה ושלשים אלף בתים ובנינים שונים, אך בכל אלה לא שבעה נפש פעטר, בונה העיר, עוֹשֶׂה וכוֹנֶנָה, ויוציא פקודה כי כל איש ואיש מארוני השדות אשר לו עבדים מֵצֵאת נפש יבנה לו בית בפעטרבורג; וכן פקד על הסוחרים, על בעלי הבתים לעבודות וחרשת המעשה ועל הנכבדים בין שרי הממשלה. בשנה ההיא יצא דבר מלכות לשלוח מכל ארבע כנפות רוסיא את כל חרשי האבן (каменьщики) לפעטרבורג, ולבל יזיד איש לבנות לו בית לבנים מן היום ההוא והלאה, עד אשר יבוא רשיון הממשלה להתיר את האסר (*). בשנת 1723 עלו הכנסות העיר עד ארבע מאות וחמשים אלף רובל, ולקראַנטמארט באו מדי שנה עד חמש מאות ועשרים וחמש

אפס על שריו רואי פניו צוה במפגיע כי ישבו בבתי מדות ובעליות מרווחים וימלאו בתם משכיות חמדה ויקר, וזכה נתן להם ידים לעשות עשר בענין רע.

(* יגיעות רבות יגיעה הממשלה וכסף לא יחקר הוציא מאוצרה בכנות פעטר את פעטרבורג על אדמת כבול ושוממה, הרהוקה משבור הארץ. שנים רבות זו אחר זו קרא פעטר פעם בפעם ארבעים אלף איש עושי מלאכה לבנות את העיר ולהקים היכליה וארכיטקטורה, ומספר רב מן האנשים האלה אבדו בפעטרבורג מן העבודה הקשה והרלוואים רבים; פעמים אחדות פצרו ועלו מי הנעווא ויכסו את העיר החדשה ותחי כיאור כלה וכברכת מים, ונלחצו העובדים להעלות ולהגביה את קרקע העיר על ידי שפך עפר ואבנים ותחבולות שונות; אפס לא נפל לב פעטר עליו: לא חשב אנוש לא חשב כסף, עד אם יכלה את מעשהו וכל חפצו ישלים.

אניות גדולות. פעטר דאג גם לבריאות העם, ויקרא רופאים חכמים וירועים מארצות הנכר, ויכונן במאסקווא שמונה בתי מרקחת לסמי המרפא, ויטע גנים ויזרע בהם צמחי הרפואות וכל עשב מעלה ארוכה, ועל יעד חכמי הרפואה צוה לצרור ולרדוף את רופאי האליל המתעים את דלת העם בקסמיהם ובנכלי כזביהם, וכי אבד יאָבְדו את החגיוות הקטנות אשר ימכרו בהן כל ירק דשא וחציר יבש למרפא, ובאמת אך שוא יעזרו ולא יצליחו לגהות מזור. פעטר צוה אל חק לבל יקברו את המת טרם יעברו עליו שלשה ימים, ולבל יחצבו קבר למת סביבות בתי התפלה בתוך העיר, כי אם למת מנכברי ארץ ושועים; גם פקד לבנות על יד היכלי התפלה בתי חפשות לעוללים אסופי חוץ.

§ 6 חרשת המעשה והמסחר. פעטר אמר עם הספר: „בארץ ממשלתנו רוסיא יש ויש שפעת מתכיות, ומבִּרְקֶת היא בלב אבני יָקָר ובסגולות טובות אשר לא נחפשו אלינכון ולא נחשפו מצפוניהן; ונִסְפַּת הדבר הוא, יען כי עבדינו לא השכילו להבין עבודת חוצבי בהרים, ואין אחם יודע עד מה לחפור מטמונים, גם מִיָּאֵנו להויל זהב מכיס ולהוגיע ידיהם במלאכת מחשבת הזאת“. ולמען יאכופ על אדוני השרות המתעצלים והמתרפים, הקופצים ידם מִשְׁחָד מכספם וכחם, הוציא פעטר חֶק כי כל איש החפץ ימלא ידו לתור ולחפש לחפור ולכרות בשדה אחוזתו או בשדה אחר, ולהוציא ממעבה האדמה כל מתכת ואבני חפץ. ואם המצא יִמְצָא מִקְּרָה מתכת ומטמוני מסתרים בנחלת אחד האדונים, אשר לא תמצא ידו או לא יאבה לחצוב ממנו ולעברו ולשמרו, אזי יִתֵּן המשפט להאיש הבא ראשונה בחפץ כפיו לחצוב ולעבוד, ולבעל הנחלה שלם ישלם מתבואות המִקְּרָה שלשים ושתים ידות מִמֵּצֵאת הירדות, „למען לא תכלה לתהו והבל ברכת שמים מִעַל הרובצת בכליות הארץ מִפֶּתַח“. האיש אשר יויד להסתיר ולהעלים מכרה מתכת מעין התרים והחופרים, או יניא אותם ויפריעם מלבנות להם בתי מלאכת המחצב על נחלותיו, ענוש יִעָנַש במקל חובלים כדי רשעתו, או גם מות יומת ביד פשעו. פעטר נתן רשיום לבית הועד אשר מִנְּה על החוצבים בהרים לקרוא מארצות הנכר את כל איש אשר ישאנו לבו בחכמה ויתנדב לבוא לרוסיא לחפור מטמונים ולחצוב בהרים מוצקים האוצרים בקרבם אוצרות יקר ורב עשר. ויצו פעטר לכתוב את ארץ סיביר ולהעלות תבניתה ותכונתה על הגליון (מִפְּתָה), לבקש בחבי אדמתה מכרות זהב וכסף, ולתור למצוא את עפרות הזהב בקירגו. בשנת 1702 הוציאו את הכסף הראשון מעברי גערטשינסק ובשנת 1704 הִטְבַע בראשונה רובל־הכסף (Рубль сер.) להקל על העם אשר נלאו מנשוא את מטבעות הנחשת. פעטר חשב מחשבות לשנות לטוב את עבודת האדמה, ויאמר להביא לרוסיא אכרים מארצות הנכר, להיות לעינים לאכרי רוסיא, אשר מהם יראו וכן יעשו. ועל הועד המפקח על מכס היין ושאר המשקים (Камерь-коллегия) צוה פעטר לאסוף ידיעות נכונות על דבר תכונת כל מדינה ומדינה ברוסיא, טוֹבָן וּמִבְּעֵן, פרי אדמתן ייבולן; להושיב נחלות-שוממות ולהתאמץ בכל תחבולה לבל תִּשָּׁם איזה חלקה. אף על זאת פקח פעטר עיניו: לצוות על האכרים לקצור את תבואת הקמה באתים גדולים ולא במִגְלִיד־וחרמש (косами вмѣсто серпов), למען לא ישחיתו ארצת

את התבן ואת הקש אשר יצלחו לבהמה לאכלה ולשאר צרכי האדם. כראות פעטר בארצות מסעיו את המועיל ורב הטוב הצפון בנחלי האבן להשיק בהם, התאמץ לתור ולחקור אולי נמצא גחלי האבן גם ברוסיה. תחבולות טובות מצא פעטר לשמור על היערים לבל יבואם חָסֵר, גם לנטוע חדשים ולהפרות ולהרבות את עצי השדה. — כבר ראינו גם בטרם מלך פעטר את ראשית עבודת היין וקצות מעשה המשי במדינות הנשענות להררי קאווקאז, אפס פעטר האדיר והגדיל את כל אלה ביתר שאת וביתר עז. על אדמת רוסיה החלו לנטוע עלי טאבאק, ורשיום נתן להביא את הטאבאק לארץ רוסיה חפשי מכל מכס, וכל החפץ יסחור בו יקטרנו וישאפנו באַנֶת נפשו (*). בימי פעטר נוסדו בתי תרבות לשגר אלפים ועדרי בקר בחַלְמֶאֶנְגָרִי, ששם גדלו הבהמות הנעלות בטובן ובבריאות בשרן על כל בְּהֵמֹת רוסיה. אך ביתר שאת יגע פעטר להרבות תרבות הכבשים ועשתרות צאן, כי גֶזֶם וצמרם היה דרוש מאד לבתי המלאכה, להכין יריעות צמר ללבושי אנשי החיל; ועל כן קרא פעטר אנשי מקנה רועי צאן מסילעוויא (שלעויען), ומקצות עבריו שלח שמה ללמוד את הידיעה הזאת. גם בתי תרבות סוסים החלו להֶסֶד בימי פעטר. — לבעבור הרבות בארץ מלאכות ידים וחרשת המעשה, אחז פעטר את דרכו מאז לקרוא מחוץ לארץ אמנים וחרשים חכמים, ולשלוח גם שמה מצעירי עמו ללמוד לעשות. פעטר צוה ליסד במֶאֶסקוּוּא בתי מלאכה להולכי בטל וללמד ידיהם למלאכות שונות, וגם צוה למלאות בעבודות ובמלאכה את ידי הבתולות הנזירות בבתי מקלטיהן, לא נח פעטר ולא שקט מלהרבות בתי מלאכה ומתמוך בידי מיסדיהם. לפעמים בנה אותם מכספו ויתנם למנחה לאנשים חרוצים ומהירים במלאכתם, ולא קפץ ידו מהם, ולעתים מְזַמְּנים פְּנֵר נתן להם מאוצרות המלך. מה גדלה שמחת לבו כאשר לבש בראשונה בנד צמר מלאכת ירי הרוסים ברוסיה — ומה עלין לראות איך עבודת בתי המלאכות תלך הלוך וטוב לעזר ולהועיל, כי תחת אשר שלם לפנים חמשה עשר רז"כ בעד כל קנה רובה המובא מחוץ לארץ, לקח ניקוטא דעמידאָוּ במחירו בשנת 1702 רק א' רז"כ ושמונים קאָפ"כ, ותחת אשר עד ימי פעטר היו בתי המלאכות מעטים ונעזר יכתבם, עזב הוא אחריו ברוסיה מאתים ושלישים ושלוש בתי מלאכה בנויים לתלפיות.

דעת לנבון נקל איך פרץ מסחר רוסיה עם בני הנכר למן העת אשר נחלה את הפי ים הבאלטי. אולם למען יפרח המסחר ויעש פרי הלולים בקרב הארץ פנימה, נחוי היה לפעטר לישר הדורים, לפנות דרכים ולסל מסלות בכל רחבי ממלכתו האדירה, על כן חבר פעטר בדרך המים את אירופא ואת אזיא אשה אל אחותה; חפר תעלת ווישנעוואָלאַצק (בין וואַלְהָאָוּ ובין טווערצא), ומזמות יעץ לחבר על יד תעלות גדולות ורחבות ידים את ים הכספי עם ים השחור ואת

(* גם בחצר המלכות כבר קשרו והריחו את הטאבאק, ופעטר בכבודו ובעצמו לא חדל מלהעלות קטרתו, למרות עיני המחזיקים בישנות ולראבון לב הנדחים אשר אמרו: כי ארור העשב המר הזה וכל נקטרו יחטא ואשם. וזה מקרוב, בימי ממשלת סאפיא, ענישו השופטים קשה ודשו במקלות את כשר האישי אשר נמצא טאבאק בביתו, ובהער הגלבים כרתג את הוטם האישי אשר העלה עשן הטאבאק באפו.

ים הלבן עם ים הבאלטי, אפס לא השפיק להוציא מערכי לבבו לפעולת אדם בימיו, ואך מלכי רוסיא אחריו בצעו מחשבותיו, כפי התבנית אשר ערך הוא בתבונת כפיו ורחב לבבו. דרכי יבשה רבים מאד וטובים תקן פעטר, וידאג להם כל הימים לשמרם, להרים מהם מכשול ולסקלם מאבן ופגע רע; אפס הפקידים התעצלו ולא מלאו אחריו. פעטר נטל על העם לשלוח אל הקאמער-קאללעגיא ידיעות על דבר תבואת הקציר ומחירה—אשר במדינות הקרובות ישלחו אחת בשבוע, ואשר במדינות הרחוקות אחת בחדש. גם צוה להדפיס ולהפיץ בעם את פרשת מחיר כל הסחורות אשר בערי המסחר הנכבדות באירופא „למען דעת כל עם הארץ איה מקום הסחורה ואיה אפוא מחירה בזול“. אולם בכל אלה לא יכול פעטר לברוא ברוח פיו ובפעל כפיו את עולם המסחר והמלאכה בארצו ככל מעלות רוחו. כשרונות בני רוסיא לא התפתחו עוד בימים ההם ואור החכמה טרם נגה עליהם; עוד לא השכילו להוקיר מלאכת מחשבת ולהעשיר יד חרוצים, ועוד לא הסכינו להתרועע לחברות ולהשגיב בכחם יחדו, כי אם איש איש פנה לדרכו ולבצעו מקצהו. השרים הגדולים כבירי הכח אספו אל ידם את כל המסחר ויעלו מסים על הסוחרים הקטנים, מבלי נתון להם תקומה, ולבלתי תת את המסחר לפרוץ בארץ רבה; והבורז'סטרים לקחו שחד ויעלימו עיניהם, כי אהבו בצע מעשקות, וטובת העם כלו השליכו מעל פניהם.

כאשר נטה אונינו ונבחון את זמרת העם המתהלכות ברוסיא הגדולה ובאוקריינא, מישרים נשפוט: כי חלק ה' רוח זמרה להרוסים בעבור חושם בה, אפס לא הכירו דרכיה על פי חקי הזמרה וחקר חכמת המנגינה. בשירי ההיכלות וזמרת בתי התפלות היו חסרי טעם ונעם, כי התהלכו ונמסרו מכהן אל כהן מפה אל פה, וחורתם חכמת המוזיקא לא נראה עליהם; וכאשר חפץ ניקאן בנאָווגאָרָאד לכונן זמרת ההיכלות ולהנעימה, חשבו לו זאת לעון; מקהלת הנוגנים בכלי שיר אשר התכוננה בימי אלעקסעי היתה סרת טעם וכמהו כאין. אולם פעטר התאמץ להשלים את החסרון הזה, ויצו על כל השרים לשכור להם מקהלת מנגנים ולשלוח מעבדיהם כל יפה קול ומיטיב נגן להקשיב לקח מפי יודעי זמרה ומלמדי שיר באשכנז, ועל כן מימי פעטר והלאה גדלה ורחבה חכמת המוזיקא ברוסיא.— פעטר אהב מאד את חכמת הציוור, ולוחות הצִיָּרים, ויפור כסף לקנותם ולהביאם אל ארצו, וממנו ראו השרים הקרובים אליו ויעשו כמעשהו. בימיו קם ניקיטין הצִיָּר הראשון ברוסיא, כי הוא החל בראשונה לצייר ולמשוח בציור דברים לקוחים מן העולם והטבע, תחת אשר הצִיָּרים התולכים לפניו לא למדו יריהם כי אם לצייר תמונות קדשיהם וכל דבר כנסת הדת ואמונה. פעטר יסד עוד בראשית ימי מלכותו בית משחק במאָסקווא ויקרא אנשים מגערמאניא לבוא ללמד את הרוסים מִשִּׁחֵק, אפס במאָסקווא לא הפיק הבית הזה רצון העם, ורק בפעטרבורג מצאו בו נחת וינהו אחריו. חכמת הבנין עלתה בימי פעטר למעלה ראש, כי קרא לרוסיא את הבונה הנפלא לעבלאָן ויבן כמו רמים בתים רבים גדולים ונכבדים במאָסקווא ובפעטרבורג.

פרק נו ההשכלה, המדות והמנהגים בימי פעטר הגדול.

הלחץ אשר לחצו הפולאנים במדינות רוסיא המערבית את דת הפראוואקס לאוויא, והמועקה אשר שָׁמוּ בכתני כהניה שומרי משמרתה, הם העירו את העם שמה מתרדמתם ויקצו משנתם ויקומו על רגליהם לגונן על דתם; ולמען הוכיח צִדְקָה נלחצו לתור בחכמה, לחקור, לדרוש ולהגות בספרים. בתי-ספר נוסדו שמה לרב, והכהנים הנזירים החלו להוציא לאור ברפוס ספרים רבים, ותכליתם להראות יתרון תורת יון על תורת רומי והאוניא, למען הזק את העם לבל יִפְּהוּ אשוריו מררכי אבותיו. ויש מן הסופרים אשר כוננו מדרברותיהם אל עם הארץ, כי יתעוררו על לוחציהם בשם אהבת ארצם וְהִלִּיכְת רוּח לְאִמָּם משנות קדם; ויש העם און קשבת לקול הסופרים הלוחמים לו מלחמת הדת בכלי נשקם, וההשכלה הכתה שרש בלב משחריה: שירי עם, יסודותם ברברי הימים וקורות העתים, התהלכו אז בקרב בני רוסיא הקטנה (וואַלין ופאָדאָליא), והשירים היקרים האלה עוד יעלו על שפתות העם שמה גם בימינו אלה. ספר דברי ימי רוסיא כתב בראשונה המיטראָפּאָליט מקיעוו, ושמו גיזעל (Гизель). ההעטמאנים ואדוני השדות, אשר נאמנה רוחם עם רוסיא, פרשו כנפי חסדם לגונן על ההשכלה, ויסרו בתי ספר לעם ולכהנים. תלמידי בתי הספר להכהנים (буряки) הלכו לשוח בימי חגיהם בערים ובכפרים לשורר שירי עם וזמרת הכנסיה באוני קציני עם ולקחת מהם רצון כנרבת לבם, ובכל אשר פנו פברו הקצינים ובעלי-הבתים את פניהם בכסף ובכל מאכל, וישישו לשמוע רִנָּתָם ומנגינתם—לא כן היה גורל רוסיא הגדולה, אשר כל בניה למודי מלאכה ומנסים במסות החיים, ורק אל העבודה ואל הבצע לבם הולך; שירי עם מעטים בה כאר, וגם המעשים הגדולים אשר קרו בתוכם והעתים הרעות אשר עברו עליהם, כימי מלוך יאָהאן הָאָיוּם, הַפְּבֵשׁ נְאֻוּגְאָרְאָד, ימי המהומה והמבוכה, כלם הולידו ביניהם שירים והגדות רק מעט מוער. אולם כאשר נפרדו הנרחים מן הקהל וַיִּתְלַק העם, אז התנערו גם בני הצפון, וילדי רוסיא הגדולה; כי התלקחה מלחמת סופרים בין כהני הקהל כלו, המחזיקים בתקוני ניקאָן, ובין הנרחים המאנים בם, ורוח החקירה וההגיון בלמורם עבר גם עליהם. אפס תחת אשר ברוסיא הקטנה העירה הספרות את העם להקהל ולעמוד על נפשם, להיות כלם לאגודה אחת ולהתחזק מול יריבי דתם ואמונתם, הנה ברוסיא הגדולה הוסיפה הספרות מדנים בין העם, ותרפות וגדופים יצאו כל היום מפיות בעלי המפלגות הנלחמות אשה ברעותה.

והנה עד ימי פעטר הגדול היה כל ישע וכל חפץ הסופרים רק עיני הכנסיה והדת, וינהו גם כל העם אל ספרים אשר תוכם רצוף דברי האמונה והברית; אך מימי פעטר והלאה החלו הסופרים לשום עיניהם ולבם גם אל עיני חול, אל ידיעות העולם והטבע, והעם גם הוא פקח עיניו אל כל הנעשה סביביו, ואל כל החדשות אשר נבראו בקרבו. וַיִּנְלְדוּ שירי-עם על דבר מלחמת שוועציא, יָסַד פעטרבורג, בנין האניות הגדולות, ועוד הִמּוֹן מעשים כאלה. הן אמנם בשירים האלה תשמענה אונינו קול תלונה על הקיסר המחדש כלבבו והמתקן כרצונו,

אכן רוח חיים דובר בס ומלת הזמן על לשונם. עתה לא הוסיף העם להשפיק בספר המנהיג" (Жорничная книга), אשר היה כשלוהן ערוך לפניהם, להורותם דרכי החיים בשבתם ובקומם; יען כי הספר הזה הבר בעת אשר חיו הרוסים לברד לברד בארצם ובקהל עמי אירופא לא נחשבו, בעת אשר הליכות חיי העמים והמדינות היו בשתר מל ילדותן—שרים רבים ונכבדים ברוסיא אספו ספרי חכמה ודעת אל בתיהם, ובאוצרות־ספריהם נמצאו כבר חבורים מהכמים בהליכות עולם ובידיעת החקים והמשפטים. כבר זכרנו כי בשבת פעטר באמשטרדם אָן חקר ותקן בעצם ירו אותיות חדשות לשפת רוסיא כתבנית אותיות שפת רומי, ויסר מן הא"ב הסלאוויאני את האותיות אשר אין מועיל בהן, ויקרא את הכתב החדש בשם „כתב האזרחים" (гражданскій шрифт), הוא הכתב הנהוג ברפוס עד היום. למדפים אמשטרדמי ושמו מעססינג צוה פעטר לצקת לו את אותיותיו החדשות, ויתן לו המשפט לסחור בספרי האזרחים ברוסיא. בשנת 1699 הוציא מעססינג לאור את הספר הרוסי הראשון, והוא „מבוא לדברי ימי עולם" העתקה מספר פופעני דאָרף, ובשנת 1700 נדפסו ספרי הא"ב והחנוך, ספר המלים (אוצר השרשים) רומאית, אשכנזית ורוסית, והלוח הראשון (Календарь) בארץ רוסיא. כראות פעטר כי בין בני עמו לא נמצאו עוד סופרים ומחברים להשקות את העם בינה ממקור חכמתם, חשב למשפט להרבות העתקות ותרגום ספרים מועילים משפות אחרות*). בין תלמידי האקאדעמיא בקיעו בקש למצוא אנשים יודעי שפות זרות ויקראם מאַסקוואה, ואת כל האיש הרוסי אשר בא מחוץ לארץ הקריב פעטר אליו, וגם את שבויי השוועדים זכר לשוב, וימלא ידיהם להעתיק ספרי דברי הימים, ספרי מסעות, ספרי תכסיסי מלחמה ומעבר אניות בַּיִמִים, ספרי חכמת הבנין והמצור, ורבים כאלה. כמעט החלה פעטרבורג להִסֵד, הופיע בקרבה מכתב העתי „המודיעים מס"ט פעטרבורג" (С.-Петербургскія Вѣдомости), והוא הודיע לכל העם הליכות אירופא, מצב הממלכות, מקרי מלחמת שוועציא וכל דבר מסחר. בית דפוס לספרי האזרחים נוסד בפעטרבורג, ופעטר צוה במפגיע להזויל מחיר כל הספרים היוצאים לאור עולם.

הנכבדים בין הספרים אשר חִברו ונכתבו בימי פעטר הם: ספר „על אדות הסבות למלחמת שוועציא" מאת הבארטן שאַפִירָאָו, וקורות המלחמה הגדולה הזאת עד תמה נכתבו על ספר מאת מאקארעוו ונדפס בימי יעקאטערינא הראשונה; בימים ההם נדפס גם ספר דברי ימי רוסיא מאת מאקיעוו, אשר עמד במלאכות פעטר לשרת על יד חילקיעוו, ציר רוסיא בשטאַקֶהאַלס**). אך העולה

(* בהיות פעטר בקעניגסבערג ויבקר את אוצר ספרי המלך מצא שמה העתקה (Списокъ) מספר הזכרונות לנעסטאר, ויצו פעטר להעתיקו לו באין נערך דבר, ונוסח העתקה הזאת נודע בשם „הנוסח הקעניגסבערגי".

** הספר הזה נופל מאד בערכו ובמתכנתו מספרי דברי הימים הכתובים בימינו, כי רוח ספרות העת הישנה מרחפת עליו: את ספרו יחל מששת ימי בראשית ומאדם הראשון, וכה יאמר שמה: „ויהי אחרי המבול ויקח נח את בניו ואנשים רבים אתו וירד אל ים התיכון ויתבונן אל כל הפיו ואל הארצות הרבות אשר סביבותיו בשלשה חלקי התבל, ויאמר לחלקם לבניו לאחוזת עולם: לבנו הבכור לשם נתן לנחלה את כל ארץ אזיא מנהר נילוס עד אפסי הודו מורחה שמש; לבנו השני לחם נתן את כל אפריקא עם כל הארצות עד צור מעוז גיבראלטאר, ולבנו השלישי

על כלם הוא ספר „על דבר הַרְשׁ והעֶשֶׂר” (О скудости и богатствѣ) אשר חבר איש סותר פּאָסאַשקאָוו, והיריעות אשר שלח אל הבּאָיאריִן גאָלְאווִין על דבר מצב הצבאות, ולסטעפּאָן יאוּוֹאַרסקי על דבר מצב הכהנים. פּאָסאַשקאָוו יורה את כל החסרונות הרבים והעצומים אשר הבו שֶׁרש בקהל עדת הרוסים; יוכיח כי נחוצים תקונים גדולים להפוך מֶרש סדרי העדה, ויתן עצתו כי תעשה הממשלה את תקוניה בחזק יד ובתחבולות קשות. פּאָסאַשקאָוו יתן צדק לפעלי הקיסר המחדש בטוב מעשי ממלכתו, הגולל חשך מפני אור והופך לבקר צלמות; ומעיו יהמו על כי ימעט מספר ההולכים אחרי פעטר והתומכים בו, ובה יאמר במליצתו: „מלכנו האדיר והגדול ואתו עשרת אנשים יעפילו לעלות ולהעלות את העם על פסגת הר הרעת, אפס מתחת להר יעמדו רבבות אנשים וימשכו אחריהם את כל העם מטה מטה, כבהמה בבקעה תרד, ואיכבה אפוא יצליח חיש קל חפצו בידו?” פּאָסאַשקאָוו יתאונן מר על חסרון דעת הרוסים דרכי דתם ואמונתם, לאמר: „במאָסקווא מצאתי רק אחד מטאה, אשר ידע מה היא הדת הפראָוואַסלאוויית ועל מה אדניה הטבעו? מי הוא זה האלהים ומה הוא דורש ממנו? ובין יושבי הכפרים גם אחד מעשרת אלפים לא מצאתי”; הוא מונה מספר למנהגים נשחתים ואמוני הבל אשר הסכימו בם הרוסים מֶנֶר, „יען כי לא ילמדו את בני הנעורים בינה ודעת, ומקור כל הרעה הוא בעבור אשר הכהנים מורי הדת בתוכנו גם הם חסרי בינה ונעורים מכל חכמה והשכלה”; יאָנח במרירות לב על כי במקום המשפט שם הרשע והאמת נעדרת, כי כל איש זרוע יעשה חפצו ביד רמה ודתי המלך לא יעֶשֶׂו, וכי התקיפים, הבוטחים באוצרותיהם ובעשרם יתהללו, ישפכו בוז וקיקלון על כבוד עניי עם, וכטוב בעיניהם יעשו להם עָוֶל. ויחתום את דבריו: „כל הימים אשר לא נציג בשער משפט אמת וצדק, לא נעשה עֶשֶׂר ולא ננחל שם טוב ותהלה בארץ החיים; האכרים עוברי האדמה, המכלכלים את המדינה ביגיע כפיהם, יעזבו את בתיהם וימלטו מפני השקר אשר גבר בארץ ומפני החמס אשר קם למטה רשע”. לבב פּאָסאַשקאָוו מאד ירע על עָנֵי אנשי הצבא, האוכלים לחם צר במשקל ובמטורה ומשפֶּרתם מצערה מאד, וגם נכמרו נחמויו על הרעה הגדולה המוצאת את בעלי הבתים והשרות, אשר יהיו למשטות לאנשי הצבא, יען כי מחסר לחם ונקיון שנים ישלחו בהם יד חמסים, מנהמת לבו יצעק על הרצח והעשק אשר פרצו בארץ: „יש כפר ויושביו רבים, ובאו ויוצרו מתי מספר אל חצר אחד האכרים, יענו אותו במקל חובלים, יצרבו בבשרו צרבת אש, ואת כל יגיעו ועמלו, רכושו וקנינו, יעמיסו על העגלות לעין השמש. אפס השכנים

ליפת נתן את אירופא. ויהי ליפת שבעה כנים; גמר, אבי הקימריאנים; מגוג, אבי הגאטחים והשווערים; מדין, אבי המדינים; יון, אבי היונים; תוכל, אבי יושבי נאטאליא באווא הקטנה; משך, אבי עמי מאסקווא—הרוסים, הפאלאנים, הוואלינים, הטשעכים, המאזאווים, הבאלגארים, הסערבים, הקראאטים, וכל המדברים סלאוויית. ועל פי הרברים והאמת האלה נראה עין בעין כי הרוסים יוצאי ירך משך בן יפת. הנה הואלנו להציג פה את התוצאה מן הספר להראות איך יאהב הסופר הזה (ככל הסופרים הנמחרים בימיו) להחליט ולקיים דבר, אשר גם חכמי דורנו לא ימצאו פתרונו ויפסחו על שתי הסעפים, ומאקיעו אמנם יחשוב לדבר אמת אשר לא יאמן. מספר הספר הזה יגיע עד ראשית מלחמת שוועציא.

מסביב שומעים ורואים את כל החכם והגול ולא יצאו איש מפתח ביתו, ואת רעהם לא יצילו מכף מַעַל וחומץ".

כבר הגרנו כי פעטר דרוש דרש תכן למורים והשכלה לא לבד מאת הכהנים מורי העם, כי אם גם מאת האצילים והאפרתים. אמנם למען תת להם ידים ולסערם בדבר הלמודים הנדרשים, יסר פעטר בכל ערי הגליל בתי-ספר לראשי הלמודים ויסודי ההשכלה (элементарныя школы) ולמורים שמה נשלחו ממאָס-קווא תלמידי האקאדעמיה ממחלקת חכמת השעורים (*). פעטר יסר אקאדעמיה לחכמת הים ומַעַבֵּר אניות, בית ספר לחכמת המדידה והמצור, בית ספר ללמד בו את הצעירים להיות לסופרים בבתי הפקודות להממשלה. בשנת 1716 שלח תלמידים אחרים מן המחלקה הרומאית לארץ פרס ללמוד שמה לשונות בני קדם, ובשנת 1719 שלח שלישי תלמידים אל הראָקטאר בלומענטראָסט ללמדם חכמת הרפואה. בעצת לייבניץ הוציא פעטר פתשגן הדת (שנה אחת לפני מותו) ליסד אקאדעמיה בפעטרבורג. „אקאדעמיה, אשר בה ילמדו לשונות, מדעים ומלאכת מחשבת וחרשת המעשה, וגם יעתיקו בה מספרי עם ועם ללשון רוסיא. הן אמנם ללמד חכמות ומדעים, מלאכת מחשבת וחרשת המעשה נהגו לכונן שני בתים—אוניווערסיטאָט ואקאדעמיה, אפס ברוסיא לא יתכן לצאת בעקבות שאר ממלכות אירופא, כי עלינו להתכונן אל מצבת עמנו וממלכתנו: אקאדעמיה לבדה לחרשת המעשה ולמלאכות היפות לא תסכון ולא תעצר כח להפיץ דעת והשכלה בקרב עם הארץ; גם לא לעזר ולא להועיל לכונן אוניווערסיטאָטים, כי אין עוד אתנו גימנאזיות וסעמינאריות. אשר על כן נחוץ ליסד בית מדרש החכמה, אשר בו ישבו לכסאות הלמודים הטובים והנכבדים בחכמי לב; אך לא הם לבדם ולנפשם יהגו רבות במדעים ויתאמצו לגלות ולהמציא חדשות ונצורות, כי אם עליהם המצוה להטיף לקחם במקהלות קבל עם (публично) וללמד את הצעירים חכמות ומדעים, ואת אחרים מנהם יקחו אל בתם, להיות אתם תמיד ולהשכילם בינה, למען יצליחו הצעירים גם הם אחרי כן ללמד כל יסודי החכמות ולהנהילם לדור יבוא".

כן שלח פעטר בעצת לייבניץ חֶבֶר חכמים חוקרי ארצות וימים, ללכת לחקור ולדעת אם יתחברו קצוי רוסיא האזיאטית (סיביר) ואמעריקא (הצפונית) לאחדים, ואם אין. בשנת 1722 צוה פעטר לאסוף ולקבץ מכל גלילות הכהנים ובתי הנזירים את כל ספרי הזכרונות העתיקים וכתבי התי המלך ופקודותיהם, להעתיק כל אלה מישן לחדש, למען יהיו לעזרה לדורשי קדמוניות רוסיא וסופרי תולדותיה.

עד ימי פעטר היתה הדת עם כל עניני אמונה התלואים בה כביריח התיכון המבריח מן הקצה אל הקצה את חיי הרוסים. הדת היתה ראשית פֶּעֶלְתָם ושיחתם כל היום, בשבתם בביתם, בלכתם בדרך, בשכבם ובקומם; הבלי שוא מַעֲלָפִים במעיל הדת היו תמיד לנגד עיניהם, ויאמינו כי בשמרם עקב רב. במקום אשר יאמר היום בבתי האצילים על כל דבר אשר לא ימצא חן בעיניהם: „לא יעשה כן“, נשמע מפי הרוסים לדגעים על אדות כל דבר הבל וקל הערך:

(* על פי הלמודים השונים נחלקה האקאדעמיה במאסקווא לשלש מחלקות: רומאית, אשכנזית, ומחלקת חכמת השעורים.

"הטא הוא! עון ופשע!" ויהי לחטאות ולפשעים להעלות עשן הטאבאק ולהריות בו, ללבוש מדי ברד קצרים כתבנית האשכנזים, לנסוע בעגלה עם המוט פֶּתֶןֶךְ, לרוק על האש, לשרוק (свистать) בתוך החדר, למבול פת לחם בכלי המלח (солонка) לאכול בשר הארנבת (заяц), חטאות ופשעים כאלה למאות ולאלפים כתרו את הרוסים על כל שעל ושעל, וישימו להם גדרים על כל דרכיהם ומשלח כפיהם. והאיש אשר ערב לבבו לסור אף כמלאו השערה מכל המנהגים, אשר נהגו בשגעון אבותיו ואבות אבותיו, נחשב בעיניהם לאיש בליעל, אשר חטאתו לא תמחה וקללת ה' רובצת עליו כל הימים. אולם בנסוע פעטר למסעיו בארצות הנכר ועמו מלאכיו ומשרתיו עושי רצונו, ומדי עברם ראו בעיניהם כי רבים עמים יגלחו פאת זקנם, יקטרו את הטאבאק, יאכלו בשר הארנבת, גם יטבלו פתם בכלי המלח, ובכל זאת לא ישלח ה' בהם את חרון אפו, והנם יושבים שלווים ושקטים, שאננים מפחד רעה ושוקדים להשכיל בכל דבר חכמה ובינה— ויהי בשובם ממסעיהם ויקראו בשם ההשכלה הצוררת כל הבלי שוא, ופעטר מלכם בראשם שלח ידו הגדולה והחזקה לתקן מעות ולהרים מבשול מדרך עמו. והנה בהליכת חיי האפרתים, אשר הביאו את ההשכלה ברכה אל בתיהם ויחזיקו בתקוני פעטר, ובארחות בני מרום עם הארץ עלה ערב רב מדות טובות ורעות, ותהינה כִּלְוֵל חרשות וישנות גם יחד. גם שפת רוסיא נבללה בימים ההם, כי אספה אל קרבת המון גדול ומספר רב מלות זרות משפות נכריות, ככל המון הענינים והמושגים הרבים, אשר חדשים מקרוב באו אל הרוסים, ענינים ומושגים אשר לא ידעו אותם מתמול שלשום ולא עלו על לב אבותיהם מאז מעולם. גם פעטר אהב מאד לפאר את דבריו ומכתביו במלים זרות, וגם במקום אשר לא תקצר שפת רוסיא מלמלל ברור ומלבאר היטב. בדבר פעטר נפלה החומה אשר הבדילה בין הגברים והנשים ברוסיא. שערי לשכות הנשים (теремы) נפתחו, ולא הוסיפו עוד לשבת כשבויות חרב, סגורות על מסגר חדר בחרר. מטעם הקיסר עשו השרים והפרתמים משתות ויקראו עצרת כרעים בערב בערב (Ассамблея) ואתם באו גם בנותיהם יעלות החן עם אמותיהן לצאת במחול משחקים ולהתעלס בשיחות וספורים*). בכל זאת לא הלפו כליל עד מהרה המדות הרעות והמנהגים הפרועים, ועל כן קצרה לפעמים נפש בנות הנדיבים ונקוטו בפניהן בבואן בין הגברים, ותראינה כי פרועים הם לשמצה מבלי דעת לשמור דרכי המוסר והצניעות. ההשכלה המהורה, אשר זה משפטה להסיר לב אבן מבשר דורשיה ומשחריה, ולחדש בקרבם רוח נכון למאוס ברע ולבחור בטוב; ההשכלה אשר עליה להביא חכמה בלב האדם, להראותו את יקר גדולתו כתפארת אדם, את חין ערכו כאורת

(* מלבד אלה הנה צוה פעטר על האמות כי תביאנה את בנותיהן אל בתי המשחק והחזיון אשר יסד. ולעתים מזמנים, בהגיע ימי מועדי ששון והג, אהב פעטר להכין משחקים נעימים לוקחי לב, והמתלוצצים (Шуты) הראו שמה את איותיהם ונפלאותיהם. כל מקרה נכבד וחזון יקר בהצר המלכות, בצבא החיל ובכנין האניות הגו בשמחה גדולה ובמשתה יין ושכר לרב, ואיש לא העיז להדול מן השתיה ולמשוך יד מן הכוסות הרבות אשר שחו לחיי המלך והשרים, אף ידי פעטר יסדו את, בית ועד השכורים (Всеобщая-бйшая коллегія) משנים עשר קארדינאליים וכראשם הנשיא הפאפא (זאטאו, מורו לפנים). סופר הדור ההוא בערגהאלץ יאמר כי התולים היו עם פעטר, ויעש כן בערמה להתל באבי כנסת רומא ובקדושו.

בארץ מולדתו , ולהורותו את הדרך ילך בה ואת המעשה אשר יעשה כראוי לאדם ולאורה , ההשכלה ההיא זה תמול בוֹאָה ארצה רוסיא , ולא הצליחה עוד להאציל מרוחה על הגברים ולהעלותם אל תר אדם המעלה . את החכמה ולמודיה חשבו בימים ההם למלאכת מחשבת הנחוצה לחוק את בדקי הממשלה , להבין אותה ולסעדה ; להנחיל כל אוהביהם והשונים בהם אוצרות כסף , ולהנעים להם חיי בשרים לבד . גם רבי העבודות הגדולות אשר הכין ופעל פעטר הגדול ואשר החל לעשות , היה תכליתו ומטרתו להיטיב בראשונה את מעמד המדינה בצרכי הגוף , ולגבר הילים בורוע בשר ותעצומות ; על כן נמצא כי רבים מן השרים אשר עמדו לימין פעטר ממו לפעמים עקלקלותם וילכו אתרי הבצע ויגאלו כפיהם בשחד וכסף שלמונים וחמסים . ובגלל הדבר הזה גם האנשים הטובים והישרים בלבותם , בראותם את הרעה הרבה , נואלו לחשוב כי אין כל תחבולה אחרת לבער את הרעה מן הארץ כי אם בקום הממשלה על בני עֵלְוָה ביד חזקה ובחמה שפוכה , בשפך דם ובאכזריות נקם ; ולא השכילו בינה , כי לא בחיל ולא בכח יהפכו משרש את הרעה אשר צמחה בבין העם מימי קדם קדמתה , ותכסה פני העדה חרולים וקמשונים מדור דור ; כי לא ברוח בער , מפרק הרים ומשבר סלעים ימו את לב העם למובה , כי אם ברוח נדיבה והשכל , צדק ומישרים !

פָּרֶק נו עוורי פעטר הגדול והשרים הקרובים אליו .

מלכי אירופא המערבית בימי קדם נִדְּלוּ מתי מספר מאחות טרעיהם ואוהביהם , ויתנו להם מדינות גדולות למשול בהן ולהנחילן לבניהם אחריהם למורשת עולם ; בידי ארוני הארצות האלה היה גם הכח והעז לשפוט את יושבי ארצותיהם כטוב וכישר בעיניהם , לִשְׁפֹטֵם משפט מות , לשום עליהם מסים , לאסוף מהם אנשי חיל חלוצים ולצאת בראשם לעזרת המלך בהִלָּחְמוֹ את אויביו . המדינות הנתונות אל שרים נדיבי־עם האלה נקראו בשמות : הערצָאָנְסְטוּאָ , גראַפְסְטוּאָ , מארקיואט , וכאלה רבות . ולמען לא תִּחָּץ הנחלות הגדולות לחלקים קטנים , שמו לחק כי אך הבכור יירש ארץ , ושאר הבנים יהיו לכתנים ולנוירים , או יבחרו להם עבודה ומשמרת כלבבם . לא כן היה הדבר ברוסיא מימי עולם ומשנים קדמוניות : אָבוֹת הרוסים השבו ללא־צדק וללא־משפט להותיר את הבן האחד על רעהו * , ועל כן לא נמצאו בידי עשירי העם והאצילים ארצות רחבות ירים כי אם בהיות היוורש בן־יחיד לאבותיו , וכל אחוזותיהם קמו לו לנחלה , אמנם ברבות הבנים רבה חֵלְקַת הנחלות לחֵלְקוֹת־אֲרָמָה קטנות , וכן שבו להִתְחַלֵּק וללכת הָלוֹךְ וקָמָן . לארוני הארצות ברוסיא לא נתן הרשיום לעשות ביושביוֹן כל חפצם ולשפֹטֵם ככל העולה על רוחם . המלך לברו היה ארון כל מדינות רוסיא , וכל שוכני ארצו קמָן כגדול בעיניו נִשְׁתָּנוּ—כלם נחשבים לו למשרתים ועבדים , ורק האיש אשר הפליא לעשות הטוב והישר בעבודת המלך , הוא מצא חן וחסד

(* משפט הבכורה אשר ימר פעטר לא האריך ימים כי העבירה אותו אנגא יאהאנאווא (כת אחיו) בימי מלכותה .

לפניו והקם על . הן אמנם הנקל היה לבני הבאזארים, הנשיאים ועשירים גדולים למצוא מנעוריהם מהלכים בחצר המלכות, לבוא בברית האחתה ולהתרועע את רבי העם והקצינים ולהגיע על ידם למעלות רמות ולפקודות נכבדות; אפס הלא ראינו כי בין השרים הגדולים ואדירי העם הקריבו שליטי רוסיא אל כסא מלכותם גם אנשים מדלת העם: נאשטשטאקין, מאראזאוו, מאמוועעוו, האוואנסקי ושאלאך-וויטי—כלם היו ילדי עני ובני בלי שם. פעטר הגדול, בבואו לבחור לו אנשים למלאכתו, עוד הוסיף להקים מעפר דלים, ולהרים אביוני אדם מאשפות ולהנחילם כבוד ועו. פעטר לא שאל בן מי זה העלם ולא כונן לחקר אבותיו, לא הביט אל צור מחצבתו ולא דרש למקבת בור נקר ממנה, כי אם אהב את האדם באשר הוא אדם וישלם לאיש כמעשהו וכמפעליו; הוא העלה מרום את יאגושינסקי וישימהו לגענעראל־פראקוראָר בהסענאט, אף כי לא ידע איש את מקום מולדתו ואת אבותיו לא הכירו; הוא גָּדַל ונָשָׂא את שאַיראָוו, אשר רבים אמרו כי אביו היה משרת בחנות, ואחרים אמרו כי מורע היהודים הוא. עוד יתרה עשה פעטר להעלות את עבדיו הנאמנים מכני דלת העם אל מעלת נשיאים (Жнязья), כמעלת יוצאי ירך רוריק וצאצאי וולאדימיר—דבר אשר לא היה מעולם בשאר ארצות אירופא, אשר לפי מדרגת בית אבותיו התחשב איש; לא הוסיף לעלות על המדרגה הזאת וממנה לא ירד לעולם.

ואלה תולדות הנכבדים בין עוזרי פעטר הקרובים אליו. הנשיא אלכסנדר דניאלאוויטש מענשיקאָוו. הנה ידענו כי בעודו צעיר לימים לָקַח פעטר מאת ידידו (עֶפְאָרט*) להיות לו לעבד ולמשרת נושא כליו. אך מענשיקאָוו בכשרונותיו העצומים ובמלאו אחרי פקודת אדונו בשום שכל ובטוב טעם, הפיק ממנו רצון, עד כי גָּדְלו מעט מעט ויהי לו לאוהב נאמן, ויָנַחם אחרי עֶפְאָרט. מענשיקאָוו לא חשך נפשו מכל עבודה קשה ולא חדל מכל יגיעת־כפיים, לבצע את מערכות לב פעטר ולמלאות מצותיו: פָּקַד את הצבא, חטב עצים, עלה על ראש ההרין, ואת הכל עשה בשמחה ובטוב לבב מבלי שֶׁאֵזַל וְדָרַשׁ „מה זה ועל מה זה?“, ומבלי חוס על נפשו ועל נפשות אחרים. כאשר שמו מצור ויָלַחְמוּ על שליססעלבורג עלה מענשיקאָוו בתרועת מלחמה על חומת האויב כנבור משכיל לרוץ ולדלג שור; בהִקְבַּנּוּת מצודת פעטרבורג כלה הוא ראשונה את מלאכת הצריח הַנֶּתָן לו, וכאשר הורם לשליט על כל חבל הנעווא, שמר את משמרת פקודתו ברב עמל ותלאה, ופעמים רבות הדף מפניו את השוועדים אשר התנפלו והשתערו על חבל פקודתו בזרוע כח ובשטף אף. מענשיקאָוו ידע להתהלך את מלאכי חוץ לארץ ולקנות את לבבם לאהבה; ואף כי היה נעור וַרְק מכל מדע וספר ובכִּבְדוֹת הבין לחתום את שמו, בכל זאת כבדוהו צירי המלכים ויהללו את שמו; וגם האימפּעראטאָר לעֶפְאָלְד שלח לו מכתב־תעודה בתר מעלת גראף. המלכה יעקאטרינא, אשר רָאָה פעטר בראשונה בבית מענשיקאָוו ויחמדנה, הוסיפה להגדיל הַנּוֹ בעיני הקיסר, עד כי קרא לו בשם הידידות „אלעקסאשא דאנילוטש“, ובאגרותיו כתב לו: „אחי

(* החכם אוסטריאלאו ויכח, כי אין אמת בפי ההגדה האומרת כי מענשיקאָוו היה מוכר ענות בשוק ובחוצות מאסקווא. (דברי ימי מלכות פעטר הגדול, חלק רביעי).)

חמדת לבבי , איש כלבבי" . ויען כי זה האיש מענשיקאָו חדש מקרוב בא , וכל טובו ואָשרו מידי החדשות נתנו לו על כן בחלה מנפשו בכל הישנות וישקצן ויתעבן , ובדבר הזה תפש את לב פעטר בורא החדשות בארץ — אפס מענשיקאָו לא הפיל דבר מכל מצות פעטר כי אם במקום אשר לא נגעו מצותיו עד נפשו , אולם בראותו כי ימצא חפץ וירכוש הון לו בהפירו אחת ממצות מלכו סר מהר מן הדרך הטוב ויט אחרי הבצע . פעמים רבות הוכיחוהו על פניו באותות ובמופתים כי לקח שחד לעֵת משפט , והשוועדים כפרו פניו בכסף שלמינים לגלות להם מסתרי ממשלת רוסיא — בעלות מענשיקאָו על מרום פסנת ההצלחה והכבוד , שכח את גזע מחצבתו וילך שולל ; ובחוקתו גבה לבו עד מאד , ויאמר כי בגאונו וודונו ישכיח את עמו כי בוו משפחות הוא ועל פני כלם יִכָּבֵד , ככל אשר יִכָּבְדוּהו גם פעטר מלך הכבוד . באחרית ימיו השיב הקיסר את לבו ממענשיקאָו ולא אהבו כבראשונה — שר הצבא הגראף באָרים פעטרֶאָוויטש שערעמעטיעוו , הוא היה אחד מאצילי רוסיא בקצה מאת שבע־העשרה , אשר נכספה וגם כלתה נפשם למערב אירופא ולהשכלתה . כי אחרי אשר היה באָרים באַיאָרין בן ארבעים וחמש שנים נסע אל ארצות הנכר ללמוד חכמת תכסיסי המלחמה , וישב לרוסיא מולדתו לבוש מכף רגל ועד ראש בבגדי אשכנז לשמחת פעטר ולענג לבו . פרשת גבורותיו וכל מעשי תקפו על שדה המערכה הלא הם כתובים למעלה בדברי ימי „מלחמת הצפון" , ושם הראינו לדעת , כי רוח שערעמעטיעוו היה עשוי לבלי חֵת , ובימינו הנאדרת בכח עשה גדולות והרבה ישועות . כסורה בפי הרוסים כי שערעמעטיעוו היה איש מדות טובות , הולך מישרים , עושה צדקות ואיש ימים להתרועע . — לא כן היו הליכות ראש בית אב למשפחת גאליצין , הסענאטאר הנשיא דימיטרי מיכאלֶאָוויטש , גבר חכם ומחכם , אך אָביר לב וקשה ערף . רעה מאד בבני הנכר אשר נתן להם היתרון על הרוסים , וקנאת עמו אכלתהו , ויהי דברו בפיו תמיד : „מה לנו ולכל החדשות האלה ? האם לא נוכל לחיות על האדמה כאשר חיו אבותינו , מבלי פנות אל בני הנכר הבאים אלינו לתת לנו חקים ולשפוט שפוט ?" . — אחיו מיכאל גאליצין היה הנחמד והנעים בכל שרי פעטר , אָהוב ורצוי לכל יודעיו . הן אמנם גם הוא לא אהב את בני הנכר ולא האיר פניו אליהם , בכל זאת גם הם מלאו פיהם תהלתו , ויפארו וירוממו את שמו על לבו הטוב , על רב חסריו ועל אִמץ רוחו וגבורתו ביום קָרֵב . על אדותיו יספרו לאמר : אחרי אשר הצליח להכות את השוועדים מכה רבה על יד ליעסנאָיי , ופעטר השיב לו פֵּעֵלתו אל חיקו במתנות ובמנחות כיד המלך , הוסיף לדבר אליו : „מה שאלתך , עוד מיכאל עברי , ותנתן לך , ומה בקשתך ותעש ?" ויען גאליצין : „אנא מלכי ! שא נא לפשע רעפנין הנשיא !" — ורעפנין היה באויבי נפש גאליצין מָאָו . מיכאל היה עניו ושפל רוח , ורבים מספרים כי בהיותו כבר בתר פֵּעֵלדמארשאל ואב לבנים רבים , לא ערב את לבו לשבת על הכסא בפני אחיו הגדול ממנו .

במיטב ספרי הזכרונות ומסורת ימי קדומים , בכל המקום אשר יעלה לפני הסופרים זכרון פעטר ומעלליו , לא ישכחו מלזכור לטובה ולברכה גם את הנשיא

יעקב פעדאָראָוויטש דאָלגאַרוקוי (או דאָלגאַרוקאָוו). בימי ממשלת סאָפּיאַ היה יעקב ציר רוסיא בצרפת ובספרד ושר-החיל במלחמת קרים. במלחמת נארווא נפל שבי בירי השוועדים, והוא זקן כבן שבעים שנה בעת ההיא. שוביו לא אבו לקחת כפר פדיון נפשו, ויתענה בשבי יותר מעשר שנים, ואך בתכמתו וגבורתו הצליח להמלט מכף אויב*). דאָלגאַרוקוי היה איש אמת ונכוחה, ואת קשט אמריו דבר תמיד באזני פעטר בלי משא פנים, ויהי בפיו למלה: „האמת למלך הוא הטוב שבאזהביו“. ויהי היום ולא נמצא לחם לכל צרכי פעטרבורג וגם בנאָווגאָראָד חזק הרעב מאד. הסענאטאָרים קראו עצרה, המתיקו סוד ויוציאו חק: כי ירימו כל האכרים היושבים בסביבי פעטרבורג תרומה מתבואותיהם, ואיש איש מהם יתן איפה אחת מגרנו. פעטר נרצה לעצתם ויחליט את החק הזה. אפס דאָלגאַרוקוי לברו חדל מבוא לשבת בעדת היועצים, ביום אשר הביאו במשפט את הענין הזה, וכאשר הובא לפניו פתשגן כתב החק לחתום ידו עליו, לקחהו מידי המלאך ויניחהו במלתחתו ויצפנהו, למען לא יצא לפעלת אדם. ממחרת היום התאספו הסענאטאָרים כמשפטם וגם הקיסר בא להתייצב בתוכם, וישתוממו כלם לשמוע את אשר עשה לחם יעקב. וישלחו לקרוא לו ולא נמצא בביתו, ויצו על המלאך לבקשו — וימצאהו עומד בהיכל התפלה ושופך שיחו, ויגל המלאך את אזנו כי יבקש מטעם הקיסר אל הסענאט, ויענהו הזקן: „שלמו לקיסר את-ישר לקיסר ולא־להים את-ישר לאלהים“, וישאר שמה לשמוע אל הרנה ואל התפלה. שלש מונים שלח הקיסר אחריו, והוא לא בא עד אם כלו להתפלל תפלת-הצהרים (06 часов). ויהי בהצג דאָלגאַרוקוי את כף רגלו על מפתן הסענאט, ויתנפל עליו הקיסר בועם אפו ובירו הגטויה, אפס דאָלגאַרוקוי הביט בפני פעטר הבוערים כאש ברוח נכון והשקט ויאמר: „הא לך את לבי! אך אתה תהיה אלכסנדר ואנכי קליטוס!“ כשוב פעטר למנוחתו וחמתו שככה, הנה דאָלגאַרוקוי דעו ויבאר בהשכל ודעת, כי לא יתכן להעמיס מס על האכרים העניים המרודים והעמוסים מסים ישנים עד בלי די, וכי עד עת בוא העגלות עם הלחם תוכל הממשלה ללוות מאוצרות מענשיקאָוו ומאסמיו המלאים בר, מאוצרות שאר העשירים, וגם מאת אשר אתו, וייטבו דבריו בעיני פעטר, ויחבקהו וינשקהו ויעש כן. לא אחת ולא שתיים עמד יעקב ליטין הצדק והחמלה וישא את מדברותיו על אף פעטר ועל חמתו, עד כי פעם אחת כבר תפש פעטר את חרבו מעל ירכו ויאמר להניפה על דאָלגאַרוקוי, אשר אחז ביד ארונו ויקרא: עמד-נא מלכי! אל תבהל ברוחך! כבודך יקר בעיני מחיי נפשי; אם הפגן אתה להסיר את ראשי מעלי, אל תהי נא ירך בי, כי אם צוה לשאר הטבחים ויכרתהו ברחוב העיר במקום רואים, אז יחשבו העם כי במעלי ובחטאי מתי,

(* בשנת 1710 העבירו השוועדים את דאלגארקוי עם שאר שבויי רוסיא מנארווא אל העיר אונגא אשר מעבר ללשון ים הבלטי. ויהי בהיותם בדרך וירא דאלגארקוי כי השוועדים אשר אתם באניה מתי מספר הם, וידבר על לב אחיו להתקומם על השוועדים, וישמעו אליו. אז השתערו השבויים על שוביהם, ויעשו בס כלה, ועל המלה אכפו לנהג את האניה אל רעועל אשר נכבשה כבר לפני הרוסים. ויקרב דאלגארקוי אל העיר בקול ענות נצחון וברעש כלי התותח. ויפול פעטר על צואריו ויבך בראותו אותה, וישא לו משאות מאת פניו ויברכהו.)

ובעבור נמצאה עולתה בי. אכן האלהים לבדו יהי לשופט ביני ובינך!"
 והנה אף כי הכעים דאָלגאַרוקיי את פעטר תמרורים, בכל זאת אהבו הקיסר אהבה
 נצחית כל הימים, משפטי פיו יקרו לו מאד, ויקראוהו "דוד" (Дядя). — בראשונה
 בימי פעטר, היתה משרת גענעראל-ארמיראל על שכם הגראף גאַלאַווין, ואשר
 מלאו ידיו גם בעניני חוץ עד למרבה, ואחרי כן נתנה המשרה ההיא על שכם
 אפראקסין, אשר יותר מכל אצילי בני דורו דבק בישנות, אף כי על פי פקודתו
 עבד תמיד את עבודת האניות, אשר נולדו על ברכי החדשות. אחרי מות גאַלאַווין
 הפקד על עניני החוץ גבר חכם בעז, גאַלאַווין, אשר נקרא בשם הכבוד "המוכיר
 הגדול" (Великий канцлер). אך ביתר שאת הפליא לעשות בעניני חוץ הבאראָן
 שאַפֿיראַוו, אשר עשה טובות גדולות להמשלה, וביתר שאת בעניניה הסבוכים עם
 טורציא אחרי שְלוֹם-פְרוֹט, אך לאחרונה גאַלאַווין ומענשיקאָוו אויביו הכוהו
 בלשון, ויהיו בעוכריו, כי הִקְפֵּז פעטר ממצבו וישלחלו לארץ גזרה. מרואי פני
 פעטר והקרובים אליו היה הגראף פעטר טאַלסטאָיי, אשר אותו מָנָה הקיסר לחקור
 מסתרים וללכת במשלחתו לבריה. ואף כי לקח חלק במזמות סאַפֿיא ויתן יד
 לקושרים, בכל זאת הצליח לכפר פני פעטר בדבר אשר הואיל ללכת גם הוא
 במספר הצעירים אשר שְלוּחו הוצה לארץ לקנות חכמה, אף כי מלאו לו כבר
 ארבעים שנה. וגם בְּהַעֲזוֹתוֹ את דרכו בימי גדולתו* לא שְלוֹם לו פעטר כעל
 גמולות ולא האבירו, כי נשא את פני ביתו הרחבה והעמוקה ומעלליו הרבים
 בהליכות עולם ודברי המדינות.

והנה אף כי קבל פעטר בכל לב ונפש את בני הנכר המלמדים והחרוצים,
 ויספחם אל כהנות המשלה, בכל זאת הפקיד פעטר את הכהנות הראשונות בידי
 בני רוסיא לברם ורק את הכהנות הנופלות מן הראשונות נתן בידי בני הנכר; ומן
 מרביתם אשר עמדו לשרת בעניני המלכות הקריב פעטר אליו, וינשא וינטל את
 שלש אלה: את אַסְטֵערמאַן, את בריוס (Брюс) ואת מיניך (Миних). הבאראָן
 אַסְטֵערמאַן היה אחד מגדולי חכמי המדינה ומלמדי הליכות עולם בדורו. כאשר
 אָנָה לו את רוסיא לשבתו דבק בה לאהבה ויאהבנה כארץ מולדתו, ויעש לה
 טובות רבות בחכמתו; ואך הוא ברב דעתו וחריצת שכלו הבין להוציא לאור את
 שְלוֹם-נישמאדט, הטוב ומועיל מאד לרוסיא. על דברת פעטר היה אַסְטֵערמאַן
 לכל דרכיו משכיל, עצתו כעצת החורים ושגגה לא תצא מלפניו כל הימים. אולם
 אַסְטֵערמאַן היה גם איש ערום ונוכל, יודע להתנכר ולהתחפש, לכסות מזמותיו
 בחבו לחניף בחלקות ולדבר בלב ולב, וכל התחבולות והמזמות מצא ישרות

(* בהיות טאלסטאיי מלאך רוסיא בקאנסטאנטינאפאל קרה כזאת: המזכיר (סעקרעטאר)
 הביא את דבתו רעה באזני פעטר כי פזר וכלה כסף רב מאוצרות המשלה. ויודע לטאלסטאיי
 ויקם לעיניו כל שרי המלאכות ויענה כרה בהמזכיר ויעיד בו עדות שקר כי נתן יד להוויזיר הגדול
 לעשות רע לרוסיא, ויחרון על המזכיר משפט מות וילחצהו לשחות כוס רעל, בשוב טאלסטאיי
 פעטרבורגה נתן למענשיקאָוו עשרים אלף רויב ובעזרתו נחיה טאלסטאיי לאחד מן הקרובים מאד
 אל הקיסר. אולם בכל אלה לא שכח פעטר את אשר עשה טאלסטאיי בקשר סאַפֿיא. ופעמים רבות
 בהיות אחרו על המשתה, וכטוב לב פעטר בין, קרע את הפאה הנכרית מעל ראש טאלסטאיי,
 בכפיו הניע את ראשו וכפיו דבר, הראש! הראש! לו לא חכמת כן, כי עתה כבר צויתי
 להכרויךך מעל שכמ אדוניך.

לפניו להגיע על ידן אל מגמת חפצו ותכליתו. הגראף בריוס לא בא עד אַסטֶער־מאן בכשרון דעת הליכות עולם ובבינה עמוקה, אולם תחת זאת נעלה עליו בתכונות נפשו היקרות ובמדותיו, אשר הרבו בני דורו לפארן ולשבתן; הוא היה נגיד חיל הארמיל־לעריא ויקח חלק בכל המלחמות הנכבדות; והוא נחשב ברוסיא לכליל המדעים ואוצר חכמת התכונה בימיו. מיניך בא לעבוד עבודת ממלכת רוסיא בשנת 1721 ובירו הפקיד פעטר מלאכת תעלת לאדֶאָגא, ויעש בהשכל ובאמונה עד כי בשנת 1724 אמר פעטר: „יגיעות עבדי מיניך החיו את רוחי ויהיו לי למרפא!“ — קוראי הדורות פה אחד יגידו וישפטו בצדק כי כל עוזרי פעטר היו רק ככלי חפץ בירו לעשות את כל העולה על רוח בינתו, ולא איש אחד מהם יכול להתפאר כי עלה ברוחו עד מְרום מחשבות פעטר ותחבולותיו, ועל כן קרא אותם הסופר הגדול סְאָלֶאָוִיעוּוּ בשכל מְלִיו, „גִּזְלֵי פעטר הגדול“ (Птенцы Петра Великаго) כי כנשר ירחף על גוזליו כן דאה פעטר ממעל להם, ועדיו לא הגיעו. בין האצילים הנכבדים היושבים ראשונה במלכות, ובין השרים אשר נתכבדו ראשונה באות הכבוד „אנדרעי“ היה מאזעפא ההעטמאן ברוסיא הקטנה, וכבר ראה ראינו כי לא ירד אחריו כבודו ואחריתו היתה מרה. הבגד אשר בגד מאזעפא בפעטר החיש את הקץ לממשלת ההעטמאן, כי למן העת ההיא חשב עליה פעטר רעה, וכלה ונחרצה היתה מֵאֵמוֹ לנשות עליה קו פְּלִיוֹן ולהאבירה מן הארץ מעט מעט. על כן בחר פעטר בסְקָרָאָפֶארֶסקי להיות להעטמאן, תחת מאזעפא, כי היה איש חדל כח וקצר בינה ויהי רק כצל העטמאן. פעטר הושיב לימינו את אחד מפקדיו הממשלה, ילירי רוסיא הגדולה, לפקוח עיניו ולהשגיח לבל יעו ההעטמאן לבגוד בקיסר רוסיא, ולהשקיט מריבת העם ותלונותיהם על ההעטמאן, וכן „ינהלו יחד את הארץ בעצה אחת“. עוד דבר גדול ונכבד נעשה ברוסיא לְאֶחָד וּלְהַשְׁוֹת את רוסיא הקטנה עם הגדולה: כי בני רוסיא הגדולה קנו להם שדות לאחוזת עולם ברוסיא הקטנה. גם סְקָרָאָפֶארֶסקי נשא משאות מאת פניו, ויתן שדות רבים לשאֶפִירָאוּ ולמענשיקָאוּ לצמיתות. בחפץ פעטר נתן סְקָרָאָפֶארֶסקי את בתו לאשה לטָאָלֶסטַאִי — בן רוסיא הגדולה, וישימהו לשר גדוד חיל ניעטשין העיר. בשנת 1722 יסד פעטר בית ועד לפקח על עניני רוסיא הקטנה, ויוסף לשלוה שרים רבים ופקידים מרוסיא הגדולה להיות עם ההעטמאן. בעצם השנה ההיא מת סְקָרָאָפֶארֶסקי, ופעטר לא צוה לבחור אחר תחתיו, באמרו עם הספר: „בגלל הַפְּגֵר אשר בגדו ההעטמאנים ההולכים לפני סְקָרָאָפֶארֶסקי לא יתכן למחר חיש בענין גדול ונכבד, פְּבָהֹר בהעטמאן חדש; עלינו לתור ולבקש איש נאמן־רוח מאד ונודע בשער בת רבים“.

פרק נח תולדות יורש העצר אלעקסיעיי פעטראוויטש (1690—1718)

יהן אמנם עזב אחריו פעטר הגדול אנשי יָשָׁם גדולים ונכבדים, אמר בדבריו ימים יבואו, עוד נשוב נפגשם בחצר המלכות, ובקתל שרי הממשלה

יחד כבודם; אפס למי אפוא הוריש את מלכותו המכוננת והמתקנת? וביר מי הפקיד את שרביט הממשלה, לנחות את העם הגדול אחריו? — הנה נא ידענו כי פעטר לרגל חנוכו בנעריו לא אהב לשבת בַּיָּת ולא כצא נחת בחיי משפחה. רעִיָּתו הראשונה יעוֹדֶקְיָא לֶאֱפוֹחִינָא לא היתה עור כנגרו, ולא השבילה לעצור בעד יצרי לבבו ולהפית בו רוח אהבה ונרבה להתעלם בביתו פנימה, על כן לא התענג פעטר בחברתה ולא ראה אתה חיי עדן וששון. בשנת 1690 ילדה לו יעוֹדֶקְיָא בן ושמו אלֶקְסִיֵּי, ובעת ההיא כמעט כלה פעטר מְשֹׁפֹט את סֶאֶפִּיא ועוֹרִיה — פעטר בלה כל הימים בכפר האשכנזים: שם הכין לו גרודי חיל וְיֵלְמֵד יריהם לקרב, שם רוה דודים בחברת אחוזת מרעיו, אלופיו ומיורעיו, ולא שת לבו להנך את הבן היולד לו על פי דרכו. אך אמו השנואה נִדְלַתְהוּ על ברכיה, וקרוביה, השונאים את פעטר הכלית שנאה בגלל פֶּעֲלָיו ומעלליו החדשים, הם השתעשעו אתו; ובכן הִנְחִלוּ לו משדי אמו איבה ושנאה לאביו ולמעשיו. עודנו בֶּאֱבֹ נתנו לו מורים מן הכהנים־הגוירים הַמְּתַקְדְּשִׁים והמְסֻתְרִים. שומרי נשף האלה הורוהו וישננו לו, כי תכלית כל הלמודים רק להתחסד ולהתקדש, לנחול „מלכות שמים” ולרשת נחלת שדי ממרומים, וכי כל טוב הלמודים סָפֹן וסָבֹן רק בכתבי קדשם, ואת היותר החרימו. וְתִדְבֶּק נפש יורש העצר אחרי מוריו אנשי הקדש, ספורי אָבוֹת הכנסיה היו שיחתו כל היום, ויהגה תמיד באותותיהם ובנפלאותיהם, בתולדות ימי הדת וחכמת סופריה, וברברי הצומות והמנהגים. וְתִפְעֵם בו רוח מוריו, ויאמן גם הוא כי מכל מנהג ישן נושן תוצאות חיים, כל שומרו יפיק רצון מאלהים ואדם; ובחיק כל חדש ילין אברון ומות, וכל מוצאו ימצא ננע וקלון. ככן שמונה שנים היה אלֶקְסִיֵּי, בעת אשר התגלע הריב בין פעטר ובין אמו. ויהי כאשר שָׁלְחָה מעל פניו לבית המקלט, וְתִקַּע נפשו גם מבן בטנה; ויהי עוֹנֵן את בנו, בראותו כי ככל אשר יגדל יוסיף למצוא חן בעיני עם הארץ, אשר שמחו עליו שמחה גְּדוֹלָה, ואיש אל רעהו נִדְבְּרו, כי יורש העצר „ישנא את האשכנזים ולא יוכל שאתם”. אומני אלֶקְסִיֵּי ומנהליו טילירי אשכנזי, קצרה ידם מְהוֹרֹזוֹ דרך תבונות ומוסר השכל, ולבו לא דבק במ לאהבה, כי אם ירא מפניהם וגם מפני מענשיקָאוּ, אשר הרכיבו פעטר אלוף לראש העלם. מענשיקָאוּ התהלך אתו בעברה וועם, נשא עליו חרפה וגדופים בפני אנשים, הניף עליו ידו ורדה בו באף. הטבע לא חנן את אלֶקְסִיֵּי ביתרון הכשר דעת ואמץ רוח, לא האציל עליו גם שמץ מכל הסגולות הנפלאות אשר העניק במלוא הפנים לאביו רב הפעלים וְגִדְל המעללים; ועל כן קצרה נפשו בכל העמל הגדול שֶׁעָמַל אביו, ואשר על פי מחשבתו ומחשבות אנשי חִבְרָתוֹ אך למותר וללא־הועיל. אמנם פעטר שפט בצדק כי דַּי עמל ורב עבודה נחוצים מאד מאד ליורש כסאו, למען ישגיב בכחו להוציא לפעלת אדם את כל אשר החל הוא בתבונת כפיו. בגלל הרבר הזה חלק לב הבן והאב ורוחם זרה זה אל זה. רבים מן השרים והעם המחזיקים בישנות ובלקת הנרחים מצאו חפצם להִסֵּב את לב אלֶקְסִיֵּי מעל אביו, ובשנת 1705 כבר התלקטו סביבות יורש העצר חֶבֶר כהנים־גְּדוֹלִים ושרים נכבדים אשר חפצו ביקרו: עליו השליכו

יָדָבָם, ובו שָׁמַד תקנתם וכישאת נפשם לימים יוצרו; גם למרות רצון פעטר ולמורת רוחו היו לו דברייסטר וחליפות מכתבים עם אמו הכלואה בבית המקלט. פעטר התאושש ויתאמץ להת מרוחו על בִּיהַשוממה, וימלא ידו בעבודות שונות בדבר אנשי החיל, ויצו עליו לכתוב מאמרים על אדות ענינים שונים בהליכות המדינה, גם שלחהו לעיר דרעזרען ללמוד חכמה ולשון (1710). בהיות אלעקסיי בנגער-מאניא לקח לו לאשה, במצוֹת אביו, את סאָפֿיא־כריסטינא־שארלֶאָטמא, ממשפחת ההערצאָגים למדינת ברוינשווייג־וואַלֶפֶענביטעל, כי אמר פעטר: אולי תִּפְדֶּה רעיתו ואת ברב לִקְחָהּ, להיטיב צעד, ללכת במעגלי יִשְׂרָאֵל ולעזוב ארחות חשך ועקלקלות. אפס לשוא שקד פעטר! אך יגון ודאבה, עצב ומרי שיח, מגנת לב ומתלאה היו מנת סאָפֿיא העדינה, וחלקה כל היום. כי בשוב אלעקסיי פעטרבורגה הוסיף לארח לחברה עם הכהנים־הנוזרים והנדרחים; אָתָם המתיק סוד והתיעץ על צפונותיו, אתם חקר מִמֶּסְךְ ויתן בכוס עינו ויונה אחרי תענוגות בשרים; לפניהם גָּלַה כל לבבו והם הוליכוהו שולל בדרך לא־יָשׁוּב לפרוע מוסר ולעֶקֶשׂ אֶת הישרה. סאָפֿיא ילדה לאלעקסיי בת ושמה נאטאליא, אך הוא עָנַב על עלמה אַחַת פִּינלאַנדיִת מבנות דלת העם ושמה יעוֹפֶרֶאָסֶפֿינא ויחשוק בה מאד. ותוסף עוד סאָפֿיא האַמְלֵלָה ללדת לו בן ושמו פעטר, ותמת ביום העשירי לְלִרְתָהּ (*). אלעקסיי בחברת אהביו לא חדל מלכת בדרכי לבו ובמראי עיניו; נפשו בחלה בחברת אביו והשרים הקרובים אליו, וילך לו מנגד לדרכם, וַיִּשְׁטֵם מעליהם ויעבור. פעמים רבות בהתאסף ראשי עם יחד שרי המלוכה לחג בחצר המלכות, או להוריד אָנִית מלחמה בלבים בתרועת ששון, הִתְחַל אלעקסיי ולא בא להתיצב בעדת הקרואים.

ויתעצב פעטר אל לבו בראותו כי הבן היוצא ממעיו יבזז לשכל מליו ומעלליו, וכל הרברים אשר הוא חושב לתועלת רוסיא ולאַשְׁרָה נקלים הם בעיניו בנו, אשר תהפוכות בלבו לבחור בדרכי חשך, להשלים עם אויביו ולשִׁבֵּת שִׁבֵּת אחים עם שונאיו ומגדיו, ויגר מאד פן במותו יִהְפֹּךְ בן ממר זה משרש את כל הזרע הטוב אשר זרע ברמעה על אדמת רוסיא, ויתמכר לבער מן הארץ את כל חקקי יִשְׂרָאֵל וצדק אשר חקק יולדו, ואז—תשוב שמש החכמה מעלות רבות אהורנית בימי בנו, במעלות אשר עלתה בימיו. ויחר אף פעטר באלעקסיי עד מאד. רבים מן השרים הקרובים אל פעטר ומִמְתֵי סודו, אשר ידעו כי רק בעורו בחיים חיותו ישבו על גפי מרומי הכבוד, בגלל אשר יעזרוהו להוציא את החדשות והתקונים אל הפֶּעַל, ובמותו ישוב אלעקסיי לעקור נְטוּעַ ולהרחיקם מחצר המלכות—האנשים האלה הגדילו משממת פעטר לאלעקסיי והוסיפו פחם לגחלי חמתו; כי רָגְלוּ את יורש העצר ויסיתו באביו לבלעו, וכמו חי וכמו חרון ישערהו. ויהי ביום מות סאָפֿיא וישלח פעטר לבנו מכתב מלא מוסר ותוכחות חיים, ובו כתוב לאמר:

(*) ההגדה הנודעת בקהל, האומרת כי הפרינצעססא הזאת לא מתה בפעטרבורג, כי אם התחפשה ותסתהר בשם קעניגסמארק ותברח ארצה אמעריקא, ותבחר לשבת בלוויאנא ובאיל-דע-פראנס, ותהי לאשה לאחד משרי החיל— היא ההגדה אשר לקח לו הכופר האשכנזי משאקקע ליסוד מוסר לספרו הנקרא "Die Prinzessin von Wolfenbüttel" — ההגדה הזאת בתררי הדמיון יסודה, ועל משענת קנה רצון תשען.

„דאגת לבי לימים וְלָרוּ תוביש מקרב לבבי כל ששון מפעלי ושמתת הצלחתי ומעללי בעת ההוה. כי מה הפצי בבית מלכותי אחרי, אם אראה איך תקוץ אתה בכל הדברים אשר יוכלו להצליחך למלוכה. לחסרון כשרונותיך הנני קורא וזרן רוח ורוע לב; הן לא תוכל לנקר עיני אנשים ולהצטרק כי לא חלק לך ה' בחכמת אנשים ונָנָה לא בריא אולם. וזכר נא כי רק באשר למדנו ידינו לקרב וצבאותינו למלחמה יצאנו מחשכת ימי קדם לאור גדול, הודענו שם תפארתנו בין גויי הארצות, הַרְיִמוֹנוּ ביניהם גם להתנוסס, וְנָאָץ בם לַכְּבֹד אותנו בכבוד והוד; ואתה כפתן הרש תאטום אונך לבלי שמוע גם אל כל דברי מלחמה והליכות הקרב. ומה אנכי דורש ממך? לא עמל ויגיעת בשר כי אם חפץ לב ותאות נפש! הנה אנכי ככל בני הלוף הנני הולך למות, ועל מי אפוא אעזוב את כל נמעי הנעמנים אשר נמעתי, ואשר רבים מהם מַפְחָתִי ורַפְיָתִי והנם עושים קציר ומפריחים פרי תנובה? והיה אם לא תיטיב דרכך, דרך כסל ורמיה, ולא תשנה מעשיך לטוב, דע לך כי אעביר אותך כנחלתי. הן למען ארצי ועמי לא חסתי ולא אחוס על נפשי, ואיך תחוס עיני על נפשך אתה? טוב תתי נחלתי לאיש זר וטוב, מתתי אותה לגבר לא יצלה היוצא מחלצי!“ אלעקסיעיי השיב אמרים, כי באמת לא יבִשֶׁר לאחוז ברסן הממשלה ולנהג בארץ, יען כי השחית דרכו לאבר את כח זכרונו ועֲצֻמַת עלומו, ועל כן ישבע כי לא ישא עיניו אל כסא המלוכה. ויכתוב אליו פעטר שנית, כי לא יבטח בשבועתו, ועל כן ידרוש ממנו לבחור באחת משתי אלה: אם לשוב ממשובתו ודרכו הרשעה, או לבוא להתגלח בבית הנזירים, ויענהו אלעקסיעיי כי נכון הוא להתגלח; בפיו דבר ולבו בל עמו. „הן לא במסמרות ברזל נמועה מצנפת הנזיר בראש בעליה, לבל תמוט עלום ועד!“ קרא אחד מראש מסבי אלעקסיעיי בשחוק, כאשר הגיע לו מכתב אביו השני. אולם פעטר התמהמה ולא החיש מעשהו כי לבו היה עליו דוי להצמיט במקלט חיי בנו ולעשות דבר אשר אין להשיב, ובשמו פּעֵמִיו חוצה לארץ (1716) נתן לו מועד ששה ירחים לשית עצות בנפשו להתיצב על הדרך הטוב להשכיל להיטיב. והיו כאשר עבר המועד ואלעקסיעיי לא שלח לאביו כל מענה, כי כלה רבי ימיו בהבל עם נעלמים ומתי שוא וַיִּנָּר לבשת, ויכתוב אליו פעטר ספר מקַאָפּעֵנְהֶאנְעֵן, ויגל למוסר אונו ויבקש ממנו להשיב לו משפט חרוץ להימין או להשמיל, ואם ימלך עליו לבו לאחוז במישרים ולהמיר מעשהו הור, וואל נא לבוא אליו למקום תחנותו חוצה לארץ וישיב עליו לבו. אלעקסיעיי ענה לו כי חיש קל בוא יבוא, ובאמת מהר לצאת מפעטר בורג.

אפס לא אל אביו אחז אלעקסיעיי את דרכו, כי אם מהר לנסוע, הוא ויעווראָסְפֵינֶא אהובתו אתו, לווינא בירת אָוּיסְטְרִיא, לבוא להסתר בצל קיסר גערמאניא, קארל הששי, אשר היה גואל וטודע לאשתו סַאָפֵיא האַמֶלֶלֶה. ויבוא אלעקסיעיי וויענה בלילה, ולא אָחַר מהתיצב לפני המוכיר (קאנצלער), ויספר באזניו כי מפני עקת אויביו הוּא בורח מארצו וממולדתו; כי הקיסר עם מענשיקאָוּ יבקשו נפשו לספותה, וגם יעקאטערינא אשת אביו נהפכה להיות אוֹיְבָתוּ בנפש למן היום אשר ילדה בנים לפעטר. ויהפא דברי בלע כי בודון הרגילו להשקותו

שכור למען לא יסכון לשבת על הכסא, והגם מעבירים אותו ויאת בניו מנחלתם, ועל כן נמלט הלום לבקש לו מנוס ומפלט עד יעבור זעם. המזכיר הביא עד מהרה את דברי הבורח לפני קארל, ויעתר לאלעקסיי, וישלחהו חרש להסתתר במבצר ערענבורג במינצאל. אחרי כן החיש מפלט לו ויוסף להציפו במבצר סמ' עלמאָ בנעפאל. מן המבצר הזה שלח אלעקסיי מכתב אל אוהביו מראשי הבהנים ומשרי הסענאט, ויחל פניהם לבל ישכחוהו ולבל יאמינו למעבירי שמועת שוא כי מת הוא, יען כי הנו בריא אולם וחי חי בשם ה' שומרו על יד ימינו. וישמע פעם כרחוק כי נבאש בו בנו ויפלה ויפלה לו מאד — מדעתו נאמנה כי יורש העצר בידי מלך נכרי, ויכל להמיט מִתְּתָה קרובה על רוסיא ולהרבות בה מהומה ופרץ על פני פרץ. האף אמנם לא קצרה יד פעטר מִיַּעַד יורש עצר אחר למלוך אחריו; אך מה לעשות אם יקום אלעקסיי ממחבואו, ויבוא לדרוש את כסא כבוד מלכותו במשפט הבכורה, ואתו יביא עוד אל ארץ מולדתו מחיל המלך הנכרי מעו ומחסו? מי יודע את הגמול אשר יגמול אלעקסיי למגנו בעד עזרתו זאת? הן דמיטריי הכוזב הבטיח לתת לפולין אחדות ממדינות רוסיא בעבור אשר תמכו בידו, ומי זה יעצור בעד אלעקסיי מלעשות ככה לאימפעראטאָר האשכנזים? וימהר פעטר וישלח מלאכים מרגלי חרש, ויפוצו בכל ארץ גערמאניא להתחקות על שרשי רגלי אלעקסיי, להפש הפש מחפש ולמצוא את מקום סתרו; וחפץ פעטר הצליח בידי טאָלסטאָיי והקאפיטאן רומיאנצאָו, כי נודעו להם עקבות הבורח, וימצאו את מסתרי מחבואו. אז דרוש דרש פעטר מאת קארל הששי במכתב גלוי כי יוציא אליו את בנו, ואם אין נקם יקה ממנו בחרב שלופה. ויתעשת קארל ויתן רשיון למאָלסטאָיי לנסוע נעאפאלה, לדבר על לב אלעקסיי להשיבו אל אביו. בשפתי הלכות ובדברים רכים משמן הפציר מאָלסטאָיי באלעקסיי; גם הראהו מכתב מאת אביו, ובו כתוב לאמר: „אל תירא אלעקסיי ואל תחת מפני חרון אפי. הנני מבטיחך בשם אלהים ומשפטי צדקו, כי לא אִיסַרְךָ ולא תאָנה לך רעה, כי אם אסיר כעס גלבי וקָהוב אאהבך כאשר תשוב אלי ולא תשוב לכסלה עוד“. ובראות מאָלסטאָיי כי בדי ריק כל יגיעו, ואלעקסיי לא יאבה ולא ישמע אליו, וישם פניו אל יעוֹפֶרְאָסִינא, ויבטיחנה כי יתן הקיסר את אלעקסיי לבוא אתה במסורת ברית הנשואים, ויארשנה לו במשפט בשובו לביתו. ונתַּתָּה יעוֹפֶרְאָסִינא את אלעקסיי וגם יכלה לו. אז נרצה אלעקסיי לשוב למאָסקווא—כמהר צפור אל פח, ולא ידע כי בנפשו הוא. בהיותו בדרך בארו מכתב שני מאת אביו כי ימחה כעב פשעו וכענן חטאתו; ולמאָלסטאָיי כתב כי יתן את אלעקסיי לאָרש לו את ירידת נפשו בבואו אל אחת מערי רוסיא, פן יהיה לבו ולשנינה מעבר לגבול... בבוא אלעקסיי בשערי מאָסקווא שמחו העם עליו שטחה גדולה, ויקרמו פניו בתפלה לאמר: „יברך נא אלהים את מלכנו זה העתיד למלוך עלינו!“ , אפס תקות אלעקסיי חלפה כצל ותוחלתו נוחלה נכזבה, בראותו עין בעין כי אך בחלקות שתו לו עד הלום — בהיכל הקרעמל, בחדר אשר נועד להתראות בו פנים האב והבן, עמדו מסביב אנשי חיל חלוצים ובידיהם קני הרובה מלאים פיה שרפה. אלעקסיי הובא התדרה כאיש חיל

הנתון במשמר. מכלי הרבו על ירכו, ויכרע על ברכיו לפני אביו כבן כורר ומורה ולא כנשוא עון ורצוי פשע. שם ברגע ההוא דרש פעמר מאת אלעקסיעיי להשבע בפני כל שרי המלוכה ופקודי העם והכהנים הנצבים שמה, כי ישמט ידו מן המלוכה לעד לעולם. ויעש אלעקסיעיי כן, ויכתבו על ספר את כל דרכי אלעקסיעיי הנשחתות ומעלליו הרעים מנעוריו, ואת כל מערכי לבו ומחשבות אוננו, אשר חרש על אביו בברוהו לארץ נבריה; ויקראו את הספר באזני קהל ועדה. אחרי כן דרש פעמר ממנו כי יגלה לפני השופטים את האנשים אשר יעצוהו לברוח, אשר הזקו ידיו ויהיו לו לעזרה בברחו, וגם את אלה אשר ידעו כי בורח הוא; ואם יבחר דבר מה תחת לשונו לא יאבה סלוח לו ויניף עליו שבט עברתו. אלעקסיעיי התרפה ביום צרה, כי נבהל מפני חמת אביו. ויהי בפתחו את פיו להגיד את כל לבו על אדותיו ועל אדות אנשי שלומו, התהפך כחומר חותם, החליף דברו עשרת מונים ועל פני השופטים כזב, עד כי נוכחו לדעת כי בטנו תכין מרמה ותוך ובקרב עמל והוות.

אז החלה הבקרת הנוראה והאיומה. וינדע לפעמר כי בלב בנו שרש פורה ראש ולענה לשנוא שנאת מות אורו ואת השרים הקרובים אליו, ולשקץ את כל מעלליו, וכי רבים מאדירי העם ונכבדיו נתנו יד לבן פריץ זה, ובראשם קיקין הנבל. גם נגלה עון אמו ועוודאקיא, אשר בחרר בלאה בבית הנזירים לא התהלכה בחקי הנזירות, ותהי עצתה עם איש סודה הגענעראל גליעבאוו, ונתקן כי מהרה קל יבוא היום לבלע את צעיף הנזירות מעל פניה, לצאת מן הנזירים, לראות באור הדרור ותענוגות החיים בצל בנה אשר ישב לכסא, ועל כן היתה גם היא במדיחי אלעקסיעיי, ויתפשוה ויביאוה מאסקוואה להשפט, אותה ונזירות רבות מנשי משמעתה אֶתָה. הארכירעיי מראַטאָוו, דאָסיפֶעיי הצב לדין והובא בפלילים על כי התעה את יעוודאקיא בחזיונותיו ובמשאות שוא: כי נכוננו לה ימי אורה ושמחה, יען כי קרבו ימי פעמר למות; פעמברורג תשאה שממה והיתה קרית תהו, וכבוד מאַסקוואה יהי מרום מראשון. גם מאריא אלעקסיעוונא, אחות פעמר, בין פושעים נמנתה, כי נתנה יד למושעים ולקושרים על אחיה הקיסר. וירב מאד כספר העם אשר נלכדו במצודת הבקרת*) כי כמעט כל שרי המלוכה המחזיקים בנושנות נטו אחרי אלעקסיעיי, וביותר החרו החזיקו על ידו הבהנים חנפי הלב ומורדי האור: כאשר התנדה אלעקסיעיי לפני כהנו על חטאתיו, ויגל אזנו כי העמיק שחת בחפצו במות אביו, ענה הכהן: "ה' יסלח לך, כי זה הפצנו כלנו!", ואלעקסיעיי בטח בכהנים יתר הרבה מאשר בטח בשרי המלוכה, וכה היו דבריו תמיד: "אך מאפס ותהו נחשבו לי השדים, לו יחיה רק המון העם לפני; והיה כי יקרבו ימי אבל אביו, אשרקה לכהנים הגדולים אשר ידברו באזני הקמנים, והם יטיפו מלתם לקהל עדתם, ואז ישימוני (השרים) למושל עליהם גם למרות חפצם". בתי הסדר, הצינוק והכהפכת במאסקוואה מלאו מפה לפה, כי כל הנלכד באמרי פי אלעקסיעיי ובמענות הנשפטים אתו, כלם אָספו אספה, אסיר אל בור

(*) כמעט נלכד גם מענשיקאוו בפה, כי הלוח לאלעקסיעיי משאת כסף במרם ברח וייענה, כי לא ידע מה מגמת פניו וחפצו בכספו.

תחתיות. את קיקין, גליעבאָוו ודאָסיפֿעיי הכריתו מן הארץ, ועליהם נוסרו למשפט עוד רבים מן הבאָיארים והבאָיארינות, נזירים ונזירות, שרים ושרות, עבדים ושפחות. מקצתם הצמיתו בכור או שלחום לארץ גזרה להתענות שם כל ימי חייהם. תסטר שערת הקורא את כל הרעה אשר מצאה את מיודעי אלעקסיעיי ודורשי שלומו (*), עד כי מלאכי הוץ לארץ, אשר ישבו אז במאָסקווא, פחדו פחד פן יבשל כח הסבל ויתקומם העם בלו על פעטר למרד בו! את יעוודאָקיא שלחו להסגר בבית הנזירים, אשר בלאדאָגא החדשה; את מאריא שמו במבצר שליסי סעלבורג, והמיטראפאָליט מקיעוו, אשר נקרא לעמוד למשפט על אדות המכתבים אשר שלח אליו אלעקסיעיי מויען, בראותו מראש כי לא יצא נקי בהשפטו ונכון לו יום חשך, שתה סף רעל וימות. אחרי כן העבירו את בית הבקרת ממאָסקווא לפעטרבורג, ויביאו הלום גם את אלעקסיעיי ואת שאר הנשפטים, ותרב גם בפעטרבורג תאניה ואניה.

אז ראה פעטר ויוכח כי אך לשוא ייגע להיטיב את בנו הפרוע לשמצה, ויבן כי כל שערי נחשת וברזל לא יעצרו בערו מלשוב אל כסא המלוכה במותו, על כן קרא מאה ועשרים ושנים איש מנכברי הכהנים והעם, ויצו עליהם לשבת לשפוט את בנו בצדק, ובלי משא פנים". בשנים ועשרים לחדש יוני שנת 1718 הוציאו השופטים מן העם משפט חרוץ על אלעקסיעיי כי אחת דתו להמית. אך יש מן השופטים מן הכהנים לא אבו לקיים דבר ויפילו תחנוניהם לפני פעטר להשיב חמתו מהשחית. כאשר קראו באוני אלעקסיעיי את משפטו התחלחל ויתפלץ עד מאד עד כי יצאה מדעתו ובינתו התבלעה. ויגוע בעונו ברמי עלומו בן עשרים ושמונה שנים, בכ"ח יוני במצודת פעטרבורג. תלונה דומיה התהלכה אז בקרב העם מקצה, ושמועות שונות נפוצו על דבר מות יורש העצר: יש אמרו כי השקוהו כוס התרעלה; יש הוכיחו כי שמו מחנק לצוארו, ויש החליטו כי פעטר בידיו כרת את ראשו מעליו בגרון. השמועות הרעות האלה, אשר ימצאן הקורא בהרבה מספרי דברי הימים, בלן משלי אפר והגרות נוסדות על אבני בהו. אמנם כלן תורינה למדי כי מהומה רבה היתה בעם בעת ההיא; מות אלעקסיעיי היה לשיחה ולשנינה בפייהם, על יומו נָשְׂמו כל המון השומעים ויאחזו שער. גם נמצאו בעם אנשים רודפי רוח ודמיון כוזב, אשר האמינו באמת ובתמים כי עוד חי אלעקסיעיי בארץ החיים, ויעלו את שמו על שפתותיהם כשם דמיטריי המומת לפנים, ויהי שמו כמקסם שוא בידי אנשי התרמית לעַן עיני אנשים ולהוליכם שולל. — אחרי הדברים האלה הוציא פעטר חק על דבר ירושת המלוכה, ובו נאמר: „לקיסר רוסיא היכלת לבחור לו ליורש כסאו אחריו את האיש הישר בעיניו; ואם ישוב לראות כי שגה ברואה והאיש הזה לא יצלח למלוכה, הכח ביד הקיסר להעבירו". הכהן הנודע פֿעֶפֶאָאן פּראָקאָפּאָוויטש חבר ספר בשם „צדקת רצון המלך" (Правда воли монаршей), ובו התאמץ להוכיח כי בחכמה ובהשכל

(* אל החכם קורא הרוות אוסטריאלאו נתנה הממשלה ראשונה הרשיון, להפש לתור ולקרוא את דברי הבקרת הזאת כבית אוצר כתבי הממשלה, והוא הוציא לאור תעלומה.

הוציא הקיסר חקו זה . אולם פעטר נאסף אל עמו מבלי מצוא כל חפץ בחקו החדש , כי לא בחר באיש יורש נזרו ונחל כסא כבודו אחריו .

פרק נט ימי מלכות יעקאטערינא הראשונה, אלעקסיעעוונא (1725—1727).

§1 תולדות יעקאטערינא . קוראי הדורות נפלגו זה בכה וזה בכה בספרם תולדות גברת רוסיא הזאת , אשר הרימה המקרה מסתר המדרגה וירכיבנה על פְּמָתֵי ארץ ; ואנחנו נקוה כי נכח הנכחה דרכנו והאמת נר לרגלנו . יעקאטערינא נולדה בשנת 1684 בכפר קטן על גבול ליפלאנדיא לאיש ליטא קאטולי , שמואל סקאווראנסקי * , ויקרא שמה מרתה . ויהי כמות שמואל ותקם אלמנתו ותקח את מרתה ואת אחיה ואחיותיה וילכו לשבת בגליל ריגא . ויקח אחר מכהני הפראטעסטאנטים את הילדה היפהפיה מרתה ללמדה קרוא מקרא בבית ספרו ויביאנה בדת לוטהער . אחרי כן הלכה לה מרתה לשרת בבית הכהן גליק בעיר מאריענבורג . ויהי בראותו כי חלק ה' להעלמה יפת התאר ויפת המראה הכשר בינה וכשרון דעת , וכי נעימה היא בתרוצת כפיה וענות צדקה , לא התעכר בה להעבירה כאחת השפחות , ותהי לו כבת , ויחנכנה וילמדה רעת עם בנותיו יחר . ותפרח מרתה בביתו כשושנה בימי האביב , עד כי קראו לה כל יודעיה בשם : „שְׂאָנַעס מְאָרְכֶען פֿאַן מאריענבורג” . ויראנה איש חיל שוועדי ויחשוק בה , ויאהבנה אהבה עזה כמות , ויארשנה לו במשפט ובאמונה . אך ממחרת ליום התונתם ושמת לבם שבת משושם , כי נקרא החתן אל המתנה לצאת למלחמה , ותשאר מרתה עזובה וגלמודה . ויהי פֿלֶכֶד הרוסים בשנת 1702 את מאריענבורג ויושביה הלכו כשבויי חרב לפני צר , ותפול גם מרתה שְׁבִי ותהי כלילת היפי לשלל לשערעמעטיעונו שר הצבא , ומירו לְקַחָהּ לו הנשיא מענשיקאוו ותשב בביתו . ויהי היום כטוב לב מענשיקאוו במשתה היין עם פעטר וימלטו מפיו דברים אחרים על אדות השבויה היפהפיה אשר אָנָה ה' לירו , וַיִּמְלֵא פיו תהלתה , אז גרסה נפש פעטר לשים עינו עליה . ותלקח מרתה מאַסְקוּוּוּאָה אל חצר המלך בשנת 1705 וירבק בה פעטר לאהבה , כי היתה באמת יפה עד להלל . ותבוא בברית הפראוואַס לאוויא וַתִּקְרָא בשם : „יעקאטערינא אלעקסיעעוונא” . לתקופת השנה ילדה בת לפעטר הגדול, ויוסף לאהוב אותה , ותלד לו גם את אננא ואת יעליסאוועטא , ובצאת פעטר בשנת 1711 ללכת ארצה פולין הודיע בקהל עם כי יעקאטערינא רעיתו היא הקיסרית ואשת חיקו . וכאשר התלקחה אש מלחמת טורציא בעצם השנה ההיא וַתִּתְאַרַח יעקאטערינא לחברה את פעטר בכיסעיו , ותתענה בכל אשר התענה גם הוא . וכאשר נלחץ פעטר בין המצרים על נהר פרוט , ואנשי חילו לא מצאו את יריהם , עד כי אמר נואש , אז התעוררה יעקאטערינא ותאמץ את רוחו בשכל

(* בשנת 1722 צוה פעטר לררוש ולבקש את משפחת סקאווראנסקי , וימצא באחד הכפרים בליפלאנדיא אחי יעקאטערינא (מרתה) קארל בן שמואל , והוא היה אבר , עבד עולם לארון הכפר , ויובא פעטרבורגה , וברבות הימים עלתה משפחתו למעלה ראש , והשב בין נדיבים רוזני ארץ עד היום הזה .

מליה, ותיעצהו בטוב טעם ודעת לכרות ברית השלום עם טורצ'יא; ובשובה עמו פעטרבורגה בשלום, הגנו את התנתם בהיכל החורף תחת חפת כבוד ואפריון יקר. ופעטר תלה על הספון את מנורת המאור (Шаникадило) הגדולה, אשר עשו ידיו מִשֵּׁן הַבְּנִיִּים. כלי התותח הרעישו את פעטרבורג בתרועת שישון ואור יקרות הופיע בכל חוצותיה, ותגדל השמחה וְהַרְבֵּב הגילה מאד מאד. וישם פעטר רביד הזהב על צוארי יעקאטערינא, הוא אות הכבוד (Орденъ) אשר יסד פעטר להגל מחנה יעקאטערינא הקדושה ביום הולדת אשתו, לזכרון שְׁלוֹם הפרוט. מיום ליום גדלה אהבת פעטר לאשת הברתו, בראותו כי לא להתענג לבד הוכיח לו ה' את האשה הזאת, כי אם גם להיות עור כנגדו ולהיטיב עמו, ותהי להפך מאשתו הראשונה יעוודקיא לאַפּוֹחִינא, אשר הכעיסתו תמרורים וְהַמָּר את רוחו; כי השכילה יעקאטערינא לקחת חלק כחלק בכל פעליו ומעבדיו, להפיק רצונו ולסוד למשמעתו ככל חשק לבו; בעיניה יונים ידעה לקנות את לבבו, לשימחו ביום אָנוּשׁ, להעמטו מעט גיל תחת רוח כהה, להשביע בצחצחות נפשו ולנחמו מיגונו בשעשועיה, אף היא היתה תמיד לפניו כמלאך מליץ, להשיב מַחֲמָה אפו, להציל לקוהים למות ולפרות נשפטים להרג מרדת שחת, על כן כבדוה רבים וכן שלמים ויהללו בשערים מעשיה. ותוסף יעקאטערינא ללדת לפעטר את מארגאריטא ואת פעטר, ויעלוץ לב הקיסר מאד. ויהי בנסעו חוצה לארץ בשנת 1716 ובשנת 1717 ויקח אתו גם את יעקאטערינא; וכאשר קרה מקרהו להפרד מאֲתָהּ לימים אחרים שְׁחָה כבוד במכתבים מלאים אהבה ורגשי ירירות. בשנת 1718 במות יורש העצר אלעקסיעיי בענין רע ילרה יעקאטערינא את נאטאליא, ויעשו משתות ושמחות בחצר המלכות ובכל העיר, ויחגו ברנה ובצהלה את שלום נישטאר, אחרי המלחמה הארְבֵּה והקשה עם שוועצ'יא. אז הָחַל פעטר להִקְרָא בשם הכבוד אימפעראטאָר (Императоръ) יעקאטערינא — אימפעראטריצא, כי שם פעטר עינו ולבו על גַּת ביתו ואת להצליחה למלוכה, ויוציא את החק הנודע כי יש לְאֵל יד המלך להוריִישׁ את כסאו לאשר ישר בעיניו. וביתר שאת ויתר עז רכשה לה יעקאטערינא את לבב פעטר בלכתה עמו למסעיו על פרס, ותשא ותסבול גם היא את כל התלאות אשר מצאום בדרך. מעבר לגבול אסטראכאן הכו חרבוני הקיץ על ראשי הנוסעים, וְהַלְחִין יעקאטערינא לגז את מחלפות שער ראשה השחורות החמודות ולצנוף מצנפת שְׁעִיר גדולה, להיות לה למחסה מְשָׁרָב ומחם — ותשמור גם על פעטר לבל יִפְקֵד רע, וְתִשְׁחַק לכל רעה וְאָסוֹן וכל תלונה לא עברה על רל שפתיה. על כן שָׂמָה פעטר כחותם על לבו כחותם על זורעו ותהלתה הגיר במקהלות. ולמען הָשִׁיב לה כעל כל תגמוליה עליו ולהקים בידה את המלוכה, הואיל פעטר בשנת 1724 לנסוע מְאָסְקוּוּאָה ולתת כתר מלכות בראשה; בָּזָה כסף וזהב, בָּזָה רב פנינים וכל אבן יקרה, ואין קצה לכל התכונה והון עתיק אשר הזיל פעטר לעשות בגללה כתר הוד ותפארת עד להפליא, להלבישה מחלצות מרהיבות עינים ולוקחות נפשות*) ולחוג את חג יום הכתר כירו הרחבה והמלאה. כאשר שם פעטר את

(*) רבים מאבני הכתר עלה מחיר כל אחד מהם עשרים אלף רובל, ומחיר הקרם אשר בפי צוארי לבושה עלה מאת אלף רובל!

העטרה בראש יעקאטערינא הכורעת על ברכיה, ויזלו המעותיה על לחיה, ותאמר לתקק את כפות רגליו בזרועותיה, אך פעטר הקימה בצחוק הן וחסד. ואיש השפתים פֶּעֶצְפֶּאן פּרָקֶאָפּאָוויטש, נשא מִדְּפֶרו וירומם וינשא את יעקאטערינא על כל נשי החיל המתנוססות בדכרי ימי עולם. אך המון העם היו כמתלוננים ויאמרו: „הגם יעקאטערינא בנושאי הכתר? הלא נכריה היא לנו, וכשבוייה חרב באה אל ארצנו!“ . ויהי כאשר מלאה יעקאטערינא אשר וכבוד כמים לים מכסים, ויבוא רוח רעה ויהפוך את גלי השמחה ויגרשו רפש וטיט, כי בעצם שנת 1724 נודע לה, כי הביאו את דבתה רעה אל פעטר ויענו בה סרה על אדות חליפות המכתבים ודכרי קתר אשר לה עם שומר הסף (Каммеръ-Юнкеръ) מֶאָנס, ידירה מאז. ומפחד פתאם ועצר רעה ויגון נפלה לערש דוי במחלה עזה מאד, ויצר לפעטר וידאג לה; אך יעקאטערינא לשמחת לבבו שבה מהר לאיתנה. מֶאָנס הובא במשפט ויסירו את ראשו מעליו „על אשר נגואלו כפיו בשחר, לא מלא אחרי מצות המלך בתמים ויהי לְסִתְרָה לאויביו“. ולמן העת ההיא התעצב פעטר בלבו ורוח קנאה פָּעֵתָתוֹ, ולא היה עוד לבבו אל יעקאטערינא כמבראשונה, אף כי התחלך אֶתָה בשלום ובמישור למראה עינים. וימהר פעטר לֶאָרֵשׁ את בתו אננא אל ההערצָאָג ההאָלְשְׁטֵינִי קארל־פֶּרִירִיך, ויאמינו כל העם כי למען הָסֵב את המלוכה מיעקאטערינא אל בתה ולצאצאיה אחריה עשה פעטר כזאת. ושמעות רעות מרגיזות לב יעקאטערינא וּמְדִיבֹת נפשה פשמו בעם. כגור הקנה בלב ים ביום סער, כן התנודדה המלכה וכל מנוחה שָׁרְדָה מִמֶּנָּה, כי חרדה ופחדה לרגעים, פן תִּפְךָ פתאם כאש עברת פעטר ואין מִכְבָּה. אך פתע הפכה יד המקרה את הגלגל: פעטר הגדול עזב את הארץ!

§ 2 למי משפט המלוכה? „תנו הכל...“ היו הדברים האחרונים, אשר יצאו מִפֶּטַע פעטר הגדול לעיני כל הנצבים עליו לפני מותו; אך למי אפוא ונתן הכל? ומי הוא זה ואי זה הוא המֶאָשֶׁר, אשר יעצור בממלכת רוסיא האדירה? — סוד כמוס הוא לְנִצֵּעַ, ואתו יחד על עֵבֶר נָתַת. אולם הנשואים אחריו בחיים אֶזְרוּ לְעֵלֹת את הסוד החתום הזה, איש איש כהפץ לבו. או נִפְלְגוּ בְּפִי המלוכה לשנים. המפלגה האחת אמרה לשום כתר המלכות בראש פעטר בן אלעקסיעיי האבֶּר, אף כי לא מלאו לו ימיו; אל המפלגה הגדולה הזאת התחשבו הפרתמים למשפחת דֶאָלְנֶאָרוֹקְאָו, אפראקסין, נארישקין, טרובעצקאָי, קוראקין, גֶאָל־אָוויין, סֶאָלְטִיקָאָו ורֶאָבְמֶאָדֶאנְאָוִוסקי, ובראשם היו השרים למשפחת גֶאָלִיעִין. אולם השרים החדשים, אשר פעטר גָּדַלם וַיִּנְשֵׂאם, ואשר בכל נפשם ומאדם אהבו את הסדרים החדשים, לא אָבּוּ לראות את בן אלעקסיעיי יושב על הכסא, מִיִּרְאָתָם פן ישוב לנתוש ולנתוץ את כל אשר פָּנָה פעטר הגדול, ופן ירדוף באף את אוהבי פעטר השומרים דרך פקודיו; וביתר שאת חרדו על נפשם האנשים אשר עזרו לרעת אלעקסיעיי ולהִתְרַתּוֹ הועילו, ויפחדו פחד לבל יהנקם במֶּנָּה לעת מצוא, וכצפרים הנאחזים בפה יֶאָחֲזוּ פתאם במצורתו. בראשם עמדו מענשיקָאָו וטֶאָל־סֶמְאָי, ואחריהם משכו ההערצָאָג ההאָלְשְׁטֵינִי, ויועצו תָּכֶם הלבב באסעוויטש, יאגוזשינסקי, בוטערליין ורבים מגדולי הכהנים, כלם פה אחר החליטו כי רק

ליעקאטערינא יאתה המלוכה • ופראָקאָפּאָוויטש הערום ובעל הכוזמות עמד נכון להעיד קָלָעֵם כי רק לבעבור הושיב את יעקאטערינא על כסאו אחריו נתן פעטר את הכתר בראשה • אז התעודד הנשיא מענשיקאָוו ויצליח להטות אחריו את הגבורים שומרי ראש המלך (גווארדיא), ובעת אשר השרים והרוזנים המתיקו סוד ונועצו לב יחדו, הקיפו הגבורים פִּתְרוּ את ההיכל ויקראו בקול אדיר וחזק „תחי המלכה והאימפעראטריצא יעקאטערינא אלעקסיעוונא!“ וכל אנשי החיל קראו זה אל זה ואמרו • אָם אָבֵד לנו אבינו, הלא אָמְנו עוד אתנו בחיים!“ והאָפּיצערִים ענו אחריהם: „ימיננו תרעוץ קדקד הבאָיארים הזקנים, אָם יעמדו לשַׁמְנָה להאימ־פעראטריצא!“ אז קבלו כל השרים עליהם על מלכות יעקאטערינא וַיִּשְׁבְּעוּ לה, ועד מהרה שלחו מכתב־יגלוֹי נרפסים לבשר לכל יושבי רוסיא לאמר: „הן פעטר הגדול הואיל לצנוף עטרת תפארת לראש יעקאטערינא אהובת נפשו, בגלל כל עמלה, יגיעה ועבודתה למובת ארץ רוסיא, ועל כן גם הסינאָד־הקדוש והסענאט־המושל וכל שרי המלוכה, כלם יחד גזרו אָמֵר למלאות אהרי פעטר ולהקים מחשבתו הטובה • והנה שְׁלוּחִים הגְלוֹיוֹת הנרפסים האלה בכל קצות רוסיא, וְרָאוּ כל עמי הארץ, כאזרח ככהן, כאנשי החיל כרוזנים, וַיִּדְעוּ לעבוד באמת ובאמונה לַמַּלְכָה האימפעראטריצא „יעקאטערינא אלעקסיעוונא, השליטה היחידה בכל ארץ רוסיא פֶּלֶה“ • בימים הראשונים אחרי מות פעטר גברה יד האַבְּל והיגון על יעקאטע־רינא, ולא עשתה דבר בממלכה, אך מדי יום ביומו הלכה לתנות ולשפוך נסך דמעותיה על ארון בעלה ואיש חסדה, ותשב סגורה בחדרי משכיתה, אַבְּלָה ושוממה; וביום אשר הובל פעטר לקברות, קרא הכהן הַפְּסִיף פראָקאָפּאָוויטש אל המלכה הבוכה ומבכה: „כאבן במצולה ישקע נא היגון האכזר! כי בלכת פעטר מאתנו להתלונן בצל שדי ולהיות חיי נצח, לא עזב את הרַאָסִינאִים כיתומים— כל יושבי תבל ושוכני ארץ יעידו בך, כי נפש אשה ורך לב לא יפריעו בערך מלהיות כפעטר הגדול גבר בנברים; מי לא יִדַע חכמת מושלים ורחמי אם אשר חלק לך ה' גם יחד?“ כדבריו כן היה: היגון האכזר התחבא כאבן מים, ושרביט המלוכה נִכֶּן בידי יעקאטערינא!

§ 3 פעלי יעקאטערינא בפנים הארץ: יעקאטערינא הודיעה גלוֹי לכל השרים והעם, כי מגמתה ללכת בעקבות פעטר הגדול ולבצע את כל אשר זמם לעשות • ובאמת היה עֵץ בירה וגבורה בימינה למלאות דבריה אלה: על סביבותיה עמדו עוזרי פעטר, אנשי חיל וכבירי לב, אשר יצאו ובאו על פיו, ויילמדו לדעת את המטרה אשר כונן אליה האדם הגדול הזה, ולא השיבו ידם עד כי קלעו אל המטרה ולא החטאו; ולְכָלֵם לראש התנשא נצר ממעי פעטר, ידידו וְקִירוֹ וחמדת לבבו, הנשיא אלכסנדר דאנילאָוויטש מענשיקאָוו, וַיִּנְהַג את המלוכה בחבונת כפיו • ואף כי בראות מענשיקאָוו כי זרוע כמלך לו, וכל טוב הממשלה בידו, רם לבבו ויעש גם מעשים אשר לא יֵעִשו בימי פעטר, בכל זאת בעיני פעטר השקוף על כל עניני המדינה והליכותיה, ובאשורו אחזה רגלו • — ותחי ראשית דבר הממשלה לשלוח צי אדיר תחת יד הַפְּטֵר הגדול בערינג (Берингъ) אל אפסו קאכטשאטקא, כאישר חשב וזמם פעטר בימים האחרונים לפני מותו, למען יחקור

וידרוש לדעת: „אם יתחברו קצוי ארצות אזיא ואמעריקא איש אל אחיו, ואם לא!“ - ביום עלות יעקאמערינא על כסאה, צותה אל ציר רוסיא היושב בפארזו לשלוח פעטרבורגה חכמים ואנשי מדע הנודעים בשם, ויעש כן, ובשנת 1726 נפתחה האקאדעמיה או „הסאָציעמעטא“ לחכמות ולחרשת המעשה, ובראשה עמד גבר חכם בעו רופא פעטר בלומענטראָסט, אשר עמד לימין פעטר לערוך פרשת הסאָציעמעטא לכל משפטיה וחוקותיה*). ותיסד יעקאמערינא את אות הכבוד לדגל מהנה אלכסנדר נעווסקי, כאשר חשב פעטר לעשות, אף נתנה את אנגא לאשה להערצאָג קארל־פרידריך ההאָלשטיני, אשר בעוד פעטר חי הובאו בברית הארושים. אולם כאשר מהרה הממשלה ופתח להוציא לפעולת אדם כל מחשבות פעטר, כן בעצת מענשיקאָוו שלחה ידה לנגוע בבית שבת תחכמוני (Сенатъ) יסד פעטר הגדול. כי זה האיש מענשיקאָוו הפץ לעלות על גפי מרומי הכבוד וגרם המעלות, וידבר על לב הקיסרית ליסד בית יועציוסתר ולתתו עליון על שבת התחכמוני וגבוה מעל גבוה, וזה שמו אשר קרא לו („Верховный Тайный Советъ“) ובראשו ישבה יעקאמערינא בכבודה ובעצמה. בבית העליון הזה ישבו על כסאותם השרים „העליונים“: מענשיקאָוו, אפראקסין, גאָלאָווקין, טאָל־סטאָיי, ד' גאָליצין. ויבוא לשבת כבוד בתוך שרי רוסיא גם אָסטערמאן האשכנזי, אשר היה מהיר במלאכתו, הפליא להשכיל ולדעת כל הליכות הענינים מבית ומבחוץ, וברעתו לשונות בני הנכר אירופיות ומזרחיות עבר עבודתו הגדולה בחרוצת כפים. אחרי כן הושיבה שמה יעקאמערינא גם את ההערצאָג ההאָלשטיני, ויהי למירת רוח למענשיקאָוו. אז גלה כבוד מן הסענאט ולא קָרָא עוד בשם הכבוד, („Правительствующий“).

ויערכו שרי בית המועצה את מעמד הארץ הרע מאד ואת הפרעות ואי הסדרים אשר בכל בתי הממשלה: „האכרים רוששו ודלו מאד, כפני הפיצרות והמסים המכבירים עליהם ככבד אבן ונטל החול, ומפני המועקות והלחץ אשר אדוני הארץ וחיל המצב לוחצים אותם, ועל כן עזבו רבים מן האכרים את הארץ ויברחו ארצה פולין, אל חבל זאפאָראָזשיע, אל הבאשקירים ואל הגדחים. בכל בתי המשפט התנהלו הענינים בכבודות וימשכו לארך ימים, לכן רבו כמו רבו שוקדי און ומעותי משפט במרמה, ומבקשי צדק נאשמו וישמו. הסופרים והפקידים היו למשא על העם, וההוצאות תרבינה על ההכנסות, כי לא יתקשו את הלווקחים כסף מגנזי הממשלה“; ועוד חסרונות רבים ונכבדים אשר יסכסכו עניני הממשלה זו בזו. על כל אלה השיבה יעקאמערינא, ותוציא מכתב גלוי על אדות עשרת הדברים: I) ליסד בית נַעַד לַפְקַח על חיל הים והיבשה להיטיב מעמדם, למצוא לכסף הוצאותיהם מוצא, ולא יהיו עוד למשא על עם הארץ. II) לפתוח בית נַעַד לכלכל במשפט את עניני האכרים, להקל עלם הקשה מעליהם ולהמעיט שלישיית מכסף גלגלתם, ועוד דברים טובים ומועילים כאלה. III) בתי פקודות רבים סגרו

*) אך באחת שגו חכמי האקאדעמיה בימים ההם, כי שכחו את אחת המטרות הנכבדות, אשר שם לפניהם פעטר ואשר נטל עליהם למעת את נטעי החכמה והדעת בקרב צעירי הרוסים, להרבות השכלה בקרב הדור החדש.

על מסגר ופקידים רבים הוסרו ממשמרתם, ועבודתם נתנה אל המנהלים ושרי הצבא, וגם על המאגיסטראטים אשר בערים צָנָה לסור למשמעתם ועל מוצא פיהם יחיו. (IV) מצאו תחבולות לשמור על חוכרי המכס והמס לבל יגזלו את העם, לקחת יותר מאשר נָטַל עליהם. (V) שמו לחק ולא יעבור לבל יחנו עוד גרודי החיל בערים, כי אם בכפרים ובפְּרֹנְרִים סביבותיהן. (VI) האכרים נלחצו עד כה, מחסרון כסף לשלם את משא המלכות, למכור את תבואות שדותיהם בחצי מחירים, ועל כן גמרה הממשלה אֶמֶר לקחת מאתם את חצי המסים ביבול האדמה ותבואות הארץ. (VII) התאמצו לִשְׁנוֹת לטוב את „עדת השופטים“ (Юстица-коллегия) ולהושיב בה אנשים חכמים יודעי דתי רוסיא וליפֵּלאַנדיא ומביני משפט. (VIII) תקונים רבים ונחוצים נעשו בבית האוצר להרבות את ההכנסות ולהמעיט את ההוצאות. הטילו שְׁלֹמִים בעד שמות הכבוד: גראף, באַרְאָן וכאלה, בעד המדרגות (чины) והרשיון לסחור ליחידים (патенты), ומכל בתי הפקודות נרפסו ספרי חשבונות מכל היוצא ובא, והדבר הזה עצור עצר בעד הפקידים מקחת שחד ורב כפר. (IX) שמו עיניהם על בתי המטבעות (монетные дворы), על מתכנת הכסף ותכונתו, ויחזקו בידי הסוחרים המביאים לרוסיא את הכסף ואת הזהב, ויתנו להם זכויות שונות. גם חזקו המשמר לבל יוציאו מטבעות כסף וזהב חוצה לארץ, ולבל יעשו מטבעות סגים ושוא. (X) חתרו בכל עז להגן על בתי המלאכה וחרשת המעשה, להרחיב כל מלאכת מחשבת בארץ. — אמנם בית הַצֶּנֶד לחבר ספר החקים חדש, התנהל לאטו ולא הוציא דברו למענהו. ובדבר ההשכלה, מלבד התיסודות האקאדעמיא הנה יצא החק, כי ישלחו הסוחרים את בניהם אל בתי הספר לריגא, לרעוועל או לחוץ לארץ, ללמוד דעת ולקח טוב ומועיל. את ידי הבארְאָן שאפֵּיראָוו, אשר השיבה יעקאטערינא מארץ גלותו, מלאה לכתוב תולדות פעטער הגדול וקורותיו, ותפקוד לתת לו כתבי היד ושאר הידיעות הנחוצות לתכלית זאת מכל מקום ומקום. — יעקאטערינא צותה אל חק לבל יקבלו אל בתי הנזירים את הבהנים בלי רשיון הסינאָד, אף אסרה על הנלחמים באגרוף להכות באבנים בשכינים ולזרוק חול בעיני אנשי מלחמתם, כאשר הסכינו לעשות עד כה.

§ 4 פעלי יעקאטערינא חוצה לארץ. גם בהליכת הממשלה חוצה לארץ אחזה יעקאטערינא דרכי פעטער הגדול, ובימיה לא נגרע מכל הכבוד וההוד אשר נתלה לה רוסיא באזיא ובאירופא. אחרי אשר הרחיבו שרי צבאות רוסיא מאמיושקין ולעוואשין את גבולי רוסיא וממשלתה על גדות ים הכספי מערבה, פקדה הממשלה את הנשיא וולאדימיר דאָלגֶאָרוקי להיות שר הצבא על חבל קאווקאז, והוא בתבונתו הגדולה הרים כל מכשול מדרכי הפאָליטיק, וטורציא נעתרה להקים בידי רוסיא את מחוז שירוואן, ומלך פרס גם הוא שחר שלום רוסיא ויבקשנה לחדש אתה את הברית אשר כרת בימי פעטער. תחבולות רבות וטובות מצאה הממשלה לסוכך על גבולות רוסיא הרחוקים. שר הצבא גאָליצין עמד על גבול אַקריינא, והעוזרים על ידו שמו עינם על פולין וטורציא, על קרים וזאפאָראָזשיע. מעבר להררי קאווקאז עמד הגענעראל האביר מאמיושקין עם מחנה אדירה וחזקה לשמור על גרוזיא ושאר המדינות אשר קרע פעטער מפרס, והרודים על ידו הלכו דאגעסטאנה ויעשו בה

עמות ויגרשו מתוכה את ארון הארץ; ומאמיושקין פָּתַח את מלך הגרוזינים כבוא לחסות בצל רוסיא ולהתרפס תחתיה. בחבל אסטראכאן היו הענינים במצב טוב מאד, ועל היאייק (אוראל) בנו חומה בצורה חדשה לעצור בעד הבאשקירים, גם על סיביר וקיסאיי (חינא) תחת יד בוכהאָלץ. ומלאכות (Экспедиция) שלחה לקיסאיי להרחיב שמה את מסחר רוסיא (*). — יעקאטערינא עמלה בכל כחה להשיב לחתנה ההערצאָג האַלשטיני את שלעזוויג אשר קרעה דאניא מעל ארצו בחזק יד, ותהי נכונה לצאת לקראת דאניא בחרב שלופה; וכבר התעתד צי אדיר ברעוועל ובקרָאנשטאר למלחמה. או התהולל רוח המלחמה בכל ממלכות אירופא, כי השאלה על דבר שלעזוויג היתה אחוזה בסבך גאלות רבות ונכבדות: זכות ספרד ומשפטמה על גיבראלטאר, מסחר נידערלאנד־האויסטריית עם הודו המזרחית, והעלות את מאריא טרעזיא על כסא אביה קארל השישי. וקאם שאון בכל הצרות מלכי אירופא, ובכל הדרי משכיותיהם עבדו הסופרים בפרך; ויָנְסוּ בימים ההם שתי מפלגות, אשר עמדו בצד כאויב זו לעמת זו: בעלי ברית האנגלווער, ונגיד הברית היה מלך אנגליא, ועליו נלוו, צרפת, דאניא ומדינות האַללאנדריא. ובעלי ברית וויען, ונגיד הברית היה אימפּעראטאָר אויסטריא, ועליו נלוו ספרד, פרוסיא, רבים ממושלי אשכנז, שוועציא וגם רוסיא, אשר כרתה ברית שלום ועזר עם אויסטריא ופרוסיא יחד, ובין אַפְנֵי השלום נדבר והותנה כי תעמודנה שתיהן לימין רוסיא להשיב את שלעזוויג להערצאָג האַלשטיני. ושוועציא חרדה ופחדה מאד מפני התחנתות רוסיא את ההערצאָג הזה, פן בשבת בניו על כסא רוסיא יספחו אליה גם את שוועציא אשר להם המשפט עליה. וביתר עז אחוזה פלצות את דאניא וימס לבה בקרבה, בראותה כי רוסיא תקדיש עליה מלחמה בזרוע נטויה ובחיל עצום. או התקרבו שתי הממלכות הַפְּתָרוֹת אשה אל רעותה, וַתִּפְּנֶינָה אל אנגליא ועל זרוע עזה נשענו ביום צר ומצוק, ותשמע להן אנגליא וחיש קל באו אנוזיתיה וַתִּפְּוֹשְׁנָה על ים הבאלטי, ועליהן נוספו גרודי דאניא, ויועצה שאל מאת ממשלת רוסיא להגיד לו: „מה הנה באמת מחשבות ממשלת רוסיא ומזמותיה, ועל מי אפוא תחליץ חושים?“ או ענתה יעקאטערינא כגאון ובגדל לבב לאנגליא כדברים האלה: „כי בדבר בוא חילה לרוסיא הַשְּׁלֵמָה אָתָּה, מבלי קחת אתה דברים מראש, הַפְּךָ ברית וחלפה חק האמונים; כי כל הַכְּנֹת רוסיא והתקדש חיליה, הוא רק להגן ולשמור על ארצה לבר. וכאשר תִּמְנַע רוסיא מתת חקים ומשפטים לפני עם נברי, כן לא יתכן כי יתערבו זרים גם בפעליה ובעלילותיה“. ולמלך דאניא הודיעה הממשלה: „כי תחשוב לה לחרפה ולגרופים את השגָּלָה אשר שאל יועצו בשמו; על כן תדרוש מאתו לכבד את שאלתו באר היטב ולהצטרק, ואם לא יעשה כן אז איש לא יעצור בעד רוסיא ולא יפריענה מצאת למלחמה על דאניא, אף כי אנגליא חשה לעזרתה“. אז התעשתה אנגליא ותשם אל לב כי אך ללא הועיל לה תוציא חיליה להורג בגלל דאניא, ופן לא תצליח על דרכה ויִשָּׁבֵת המסחר בינה ובין רוסיא; וגם דאניא בלי משען ומשענה זכור

(* בימי יעקאטערינא קמו במזרח ארץ רוסיא שני מתהפשים, אשר התהללו בשם אלעקסיעיי פעטראוויטש וירגיוז את הממשלה, אפס שניהם נתפשו חיים וימותו ביד פשעם בפּעט־בורג.

מלחמה לא הוסיפה, ותתרפס ותבקש לכרות שלום עם רוסיא ולהפיק רצונה. ויעקאטערינא גם היא נרצתה לברך את דאניא בשלום, ותעזוב את מחשבתה בגלל חתנה עד עת מצוא, כי רבה עליה העבודה בדבר הפרעות בפולין, וביתר שאת בדבר הריססירענטים הנרדפים והנאנקים, וכמעט התגלע ריב מְגֵלָה בין רוסיא ופולין על אדות קורלאנדיא.

§ 5 קורלאנדיא ומענשיקאוו. ההערצאָג הקורלאנדי פֿערדינאנד היה האחרון לבית קעטלער, ובמותו יאבד נירו ויכבה נרו. או לששו כל מלכי אירופא השכנים את עיניהם על קורלאנדיא, ואיש איש מהם קָנָה למצוא בה הפיץ. אויגוסט השני מלך פולין התאוה תאוה לספחנה אל ארצו ולחלקנה כמשפט חלוקת הארץ בפולין. ורוסיא אמרה להרכיב אלוף לראשה את אחד מרוזניה — את ההערצאָג ההאָלשטיני או את מענשיקאָוו. ויתמררו הקורלאנדים על הרבר הזה, ויתאזרו עז לעשות ולקים את כל הישר בעיניהם, ויבחרו להם לשר את מאָריץ הזאקסוני, בן פילגש לאויגוסט, ויחפצו לתת לו את אלמנת פֿערדינאנד לאשה; אך אננא יאהאנאָוונא מאנה לשמוע להם מבלעדי רצון יעקאטערינא. אולם גם יעקאטערינא גם מלך פולין לא נרצו להם לדבר הזה. ותשלח יעקאטערינא את מענשיקאָוו לקורלאנדיא בחיל ובכח להפר את דבר הבחירה, ויצא מענשיקאָוו בהפארת רום עיניו ובגאָה וגאון ללכת כשופט נורא ומוכיח לקורלאנדיא, ויקח דברים את מאָריץ, ובראותו כי איש קשה הוא ולא יאבה לשמוע לו, ויחליט לִפְלֹצוּ בחוקת היר. ובשנת 1727 פשטו גדודי רוסיא ויחנו בקורלאנדיא. אך כל עמל מענשיקאָוו עלה בתהו וייעף ברי ריק. הקורלאנדים מאסו בו ויבוזוהו בפיהם, באמרם כי איננו יליד אשכנז ואת דת לושפער לא ינצור. גם תחלכות מענשיקאָוו בטיטאווא העציבו את יושביה והמרו את רוח אננא יאהאנאָוונא, אשר הלכה פעטרבורגה להתאונן עליו רע באזני יעקאטערינא, ולולא הגראף באססער ויטש, יועץ ההערצאָג ההאָלשטיני שהיה לו, בתרות אף המלכה, אזי נגעה הרעה עד נפשו, אך ההצלחה עוד עמדה לימין מענשיקאָוו אהובה, ותאר פניה אליו שבעתים, וכבודו גדל בעיני יעקאטערינא מבראשונה, ותתן לו למנחה ערים ויושביהן, ובנו הנשיא אלכסנדר אלכסנדראָוויטש הִתְעַלָּה מעלה ונכתר באותות הכבוד וְהִיקָר. אמנם לא שבעה בכבוד נפש מענשיקאָוו, ותקמן בעיניו לעמוד בראש הממשלה ויאמר להתחתן בזרע המלוכה, למען תכון תפארתו בל תמוט. ולא נח ולא שקט עד אשר מלאה יעקאטערינא את חפצו, ותכתוב בספר הַצָּוָה כי יקח יורש העצר פעטר בן אלעקסיעיי אחת מבנות מענשיקאָוו לו לאשה! בששה לחדש מאי בשנת 1727 הלכה יעקאטערינא בדרך כל הארץ.

§ 6 עיר היהודים. הנה ראה ראינו כי החק הראשון אשר יצרה רוססיא על דבר היהודים הוא חק פֿעאָדאָר אלעקסיעוויטש: „לבלתי תת את היהודים לבוא כסמאָלענסק מאַסקוואה עם מערבס ומרכלתם או גם מבלעדיהם” (חק י״ב סענטיאבר 1766). אמנם גם מלכר שָׁלוֹם־אנדרוסאָוו, אשר פָּרַת בשנת 1667, כבר השיב חמעלניצקי להמטשלה את רוסיא־הקטנה בשנת 1654, ובגלל הרבר הזה בא עוד הפעם מספר רב מן היהודים לחסות שנית בצל רוסיא. או שמה לה הממשלה את החק

הראשון שזכרנו לקו ולמשקלה, ובדרך הפקודה הזאת אחזה תמיד, כי החק השני אשר הוציאה יעקאטערינא הראשונה על־דבר היהודים (י"ד מארט שנת 1727) אָסֶר עליהם אָסֶר לבל ינָתן להם מכס הגבול ומכס בתי היין בחכירה. ואחרי שבועים (כ"ב מארט) הוציאה את החק השלישי ותצו בטפניע אל שרי הממשלה כדברים האלה: „כי שלח ישלחו מבלי־התמהמה את כל היהודים, אנשים ונשים, ממדינות רוסיא, וכִלָּה גֵרֶשׁ יגרשום עד מעבר לגבול, ומן היום הזה והלאה לא יתנום לבוא אל הארץ ולהציג עליה כפות רגלם; וְהָעֵד יעידו בעם על אדות הפקודה הזאת ויזהירו אותם בכל מקומות מושבותיהם לבל יעלימו חלילה עינם ממנה. והיה פְּשֻלְחָם את היהודים, ישגוהו בעין פקוחה לבל יוציאו אתם מקרב רוסיא זהובים אדומים (Червоныя золотыя), שקלי כסף (Сѣмьки) ושאר מטבעות כסף רוסים. ואם המצא תמצא בידי היהודים שקלי כסף וזהב יחליפו אותם להם שרי הממשלה במטבעות נחשת“*). אין לנו מקור נפתח לשאוב ממנו לדעת אל־יבון איך ומתי באו אל אוקריינא היהודים, שכבר נזכרו בתנאי הממשלה עם חמלניצקי. אמנם הגירוש הגדול הזה אשר נגזר עליהם, ואשר יצא לפעלו ככל משפטיו וחקותיו, היה יהיה לנו למופת גדול ונאמן, כי גם בשנת 1727, אחרי ימי תקופת התקונים והסדרים החדשים, מפעלות ידי פעטר הגדול, עוד לא הפכה הממשלה את רעתה והשקפתה על היהודים מאשר היה לה בימים הראשונים.

פרק ס ימי מלכות פעטר השני, אלעקסיעוויטש (1730—1727).

§ 1 פעטר השני בנעוריו. פעטר הגדול אהב מאד את נכדו פעטר, אשר ילדה סֶאָפִיא, הפרינצססא מוואַלֶפֶנביטטעל לבנו אלעקסיעיי. הילד הנחמד הזה היה אצלו שעשועים ויתנחם בו על אביו, כי האר פניו היה כתאר פני פעטר הגדול, וכמהו גם הוא היה מוצק ואיתן, ויאהב כל היום לנוד ולנוע, וימאס לשבת בעצלתים. ובעודו בן ארבע שנים בנה לו חל לכלי התותח וישפוך סוללה, וקנה־הרובה, ראש חמרתו, לא מש מידו תמיד. וירא פעטר ויאבן בי נחה רוחו על הנער ותחל לפעמו, ותעלוזנה כליותיו, ויתן לו חרב למנחה, ותיקר בעיני הנער מכל יקר ויצרנה כבבת עינו. שרי המדינה יודעי העתים יעצו לתת את העלמה הצעירה נאטאליא פעטראָוונא, בת יעקאטערינא המלכה, לפעטר השני לאשה, למען יבואו צאצאי פעטר הגדול משתי נשיו במסורת ברית האחות והחתן, להשיבת מקרבם מדינים ודברי ריבות על אדות מוֹרֶשֶׁת המלוכה וְלִשְׁפּוֹת להם שלום. וגם יעקאטערינא משהב חסדיה לנער היתום ותשם עינה עליו ללמדו בינה ודעת, אולם נאטאליא פעטראָוונא מתה על פני אמה ומערכי לב שרי המדינה עלו בתו. האָמנם אָסטערמאן לא אבד עצות, ויאמר כי טוב אשר יפה לתת לפעטר את יעליסאוועמא בת יעקטערינא לאשה, והוֹכַח הוכיח כי כָּשֶׁר הדבר לעשותו, כי כן עשו בימי עולם ובשנים קדמוניות, ובני אדם הראשון

*) „Полное Собрание Законовъ“ VIII. 5063.

לקחו להם את אחיותיהם לנשים", ויעקאמערינא גם היא גאזתה אל התחתן הזה ותאמר לרבך טוב. אך הנשיא אלכסנדר דאנילאוויטש מענשיקאוו לא אָבָה להחליט את הדבר הזה, ובשפתי נאמנים שָׁנָה לפני רַבֵּי המלוכה כי לא יִתְכַן לתת עלמה בת שָׁבַע עשרה לעלם בן אחת עשרה, כי לא נִשְׁתַּוּ בתכונותיהם וּבְהִלָּה רוחם. על כן עזבו כלם את דבר התחתן, ואיש לא ידע אז כי יצר טמון בלבב מענשיקאוו, ועיניו בראשו למרחוק יביטו — לתת את בתו לפעטר לאשה ולהתחתן במלך! וּנְיָתָן פעטר על יד אָסְטֶערמאן לתנכו ולהורותו דרך תבונות למען יצלח למלוכה, כאשר יגדל ויהיה לאיש. אולם יעקאמערינא הלכה בדרך כל הארץ, ועל פיה ישב פעטר על כסא רוסיא, במרם ימלאו לו ימי נעוריו ובמרם ידע מאוס ברע ובחור בטוב, וישובו ויבואו ארצה רוסיא ימי הנשיאים שוייסקי וביעלסקיי; כי גם הפעם קמו ויתעודדו אנשי בצע שונאי אמת, שואפי כבוד מלכים ורודפי שלטון וכל הקף, הלא המה מענשיקאוו ודאָלגאָרוקיי, אשר עָמְדוּ משטרם בארץ רוסיא וישפכו עליה ממשלת עריצותם.

§ 2 מענשיקאוו ומפלתו. מענשיקאוו הוצב על יד האימפּעראטאָר פעטר הראשון להיות המוציא והמביא ולמשול בארץ עד מְלֵאת לו ימי עלומיו. ויתאמץ מענשיקאוו לרכוש לו נפש המלך הצעיר וליחד לבבו לאהבה וליראה את שמו לכדו. ויקחהו ויציאהו מהיכל המלך ויביאהו אל ביתו אשר על וואסילעווסקי הָאָי, ויָשֵׁם מסביב לו את בנותיו יעלות־התן, ואת קרוביו ואנשי שלומו, אשר במח בהם כי נאמנו לו ויטלאו אחריו. פעטר חיש קל אָצַל מהודו על מענשיקאוו ויכנהו בשם הכבוד „שר־השרים“ („Генералиссимусъ“), וימחר ויאָרֶשׁ לו את בתו מאריא, אף כי לא מצאה תן בעיניו ולא רבך בה לאהבה. אז הגדיל מענשיקאוו את כבוד בתו עד בלי די, בכל בתי התפלה ברכוה בשם „Ея Императорское Высочество“ („Государыня-Невѣста“) ואת יעליסאוועטא פעטראָוונא ואת כל זרע המלוכה אָלֶץ מענשיקאוו לנשק ידי מאריא למו פיהם. במכתביו אל פעטר קָרָאָהו „בני“ ויחתום בם „אביך“, ויצו לתת מקום בלוחות־השנה לשמו ולשמות בני משפחתו בין צאצאי בית המלכות. אולם בדי כבוד לבר לא שבעה נפש מענשיקאוו, ואף כי היה כבר אחד העשירים הגדולים בארץ רוסיא, לא חדל מלשים עינו אל בצעו, ואהבת הרוץ תקפתהו תמיד. ויהי ראשית דברי האפטרופוס הזה לקחת לו מגנזי המלך מאה אלף רובל כסף, ולגרוע ממכסת שבע מאות אלף רובל אשר נתנו לסכֶּלֶת בית המלך מימים ימימה, ולקצוב לו רק שבעים אלף רובל לשנה! מענשיקאוו קפץ ירו מִתַּת לפעטר ולנאטאליא אלעקסיעוונא אחותו כסף צרכם, ויכעיסם בעברת זדון*). ומלבר אלה העלה עליו חמת אָסְטֶערמאן, מורה פעטר

*) ויהי היום ויבקש פעטר ממענשיקאוו חמש מאות רובל, וישאלהו מענשיקאוו למה אלה לו? ויענהו פעטר כי דרושים הם לחפצו, ויתנם לו מענשיקאוו, ויהי בהודע לו אחרי כן כי נתנם פעטר לנאטאליא אחותו וינאץ בזעם אפו. — בני יאראסלאוו הקריבו לפעטר כלי השלחן (סערוויז) מכסף טהור למנחה, ויקחם פעטר ויתנם על יד אחותו, וישלח אליה מענשיקאוו שלש מונים לקחתם מאתה, והיה בפעם השלישית ותאמר נאטאליא אל המלאך הדובר בה: הגד נא לאדונך למענשיקאוו כי איננו מלך בארץ, ואין לאל ידו לפעול ולעשות ככל חפצו. עדת הבונים־החפשים (Масоны) אשר בפּעטרבורג הביאו לפעטר השעת אלפים אדומים להישורה, ויהי כדאזת מענשיקאוו את

ומלמרו להועיל, ואת המת הצעיר איוואן דאָלגאָרוקי, אשר כָּרַע כאח התהלך עמו פעטר, בחברתו ישב יומם וליל ונפשו נקשרה בנפשו, וגם כל שרי המלוכה הוסיפו לשנוא את מענשיקאָוו הכלית שנאה, וישממהו ורבו על רום עיניו ועל פְּרֵי גדל לבבו, ויתנכלו אותו להשפילו. ויהי כי לא יכלו להתנקש בנפשו בגלוי, ויעשו בסתר מעשיהם, ובמחשך פרשו לו שחת רשתם לצודתו לַפְּדֵיפּוֹת. וביתר שאת צלחה בידם לבצע את מעשיהם כאשר חָלָה מענשיקאָוו במחלה אנושה מאד. כי בימים האלה השכילו לדבר על לב פעטר באין מפריע, ויבינוהו לדעת כי רק מְרֻעַ עין יעשה און לעֲבֹר דבר מכלת חצר-המלך, והוא זְמוֹת יעץ לְהַרְיֵק אוצר הממשלה אליו וצָרְכֵי האימפּרַאטֹר יחסיר. ויהי בקום מענשיקאָוו מעל משכבו ויחי מחליו, והוא לא ידע כי שומניו הביאו עליו שואה, וישלח ידו לאחוז ברסן הממשלה כדרכו; אך מה הַשְׁתוּמֵם לראות כי פתאם נקעה ממנו נפש המלך ולא יאיר פניו אליו כתמול שלשום — ולא קם עוד רוח במענשיקאָוו, כי הוציא פעטר חֶךְ אל בית המועצות העליון (Верховный Сове́тъ) לבל יוסיפו לשמוע לפקודות מענשיקאָוו ואת גנזי הממשלה יוציאו מתחת ידו. בששה לסענטיאבר שנת 1727 הודיע פעטר כי לא יאבה לשבת בבית מענשיקאָוו, וימָאן בבתו, אשר לא חשק בה מעולם, ויואל לשכון בהיכל הקיץ. בשמיני בסענטיאבר נהרף ממצבו וכהונתו ונגזר עליו לשבת כלוא בביתו, ובתשיעי בו נהרו המונים המונים וכל יושבי פעטרבורג נאספו קהל גדול לראות, איך השליט הגדול, אשר זה לא כביר עָלָם עם כוכבים קָנוּ ובגאותו רכב שחקים, עתה יצא הוא וכל בני ביתו רחופים ומבוהלים ללכת בגולה, אל אָרְאָנֵי־עֵבֶרְגַּנְדֵּל נחלתם במחוז ריאזאן, לבלי צאת ממנה והוצה כל ימיהם. ארבעים ושתים עגלות, נושאות כל טוב בית מענשיקאָוו ורכושו הגדול והכבד, יתנהלו על פני רחובות קריה. מענשיקאָוו יושב אבל והפוי ראש, כל אותות הכבוד והַעֲדֵי מוסרים ממנו; בני ביתו כלם עוֹטְפִים בגדי אבל תְּלַבֶּשֶׁת ובני היל לִרְבִּי יעֲטֹרוּם סביב כצנה. ותהום כל העיר! והי כי כאשר באו הַמְּגִלִים מווערה, וינצלו שמה את כל רכושם: ארבעה עשר רבוא (מיליאָן) רובל כסף, וכלי זהב רבים, מאה וחמשים ליטרא (פונד) משקלם.

כצאת מענשיקאָוו את פני העיר העבירו שמועות רעות מאד על אדותיו. רבים אמרו כי נתן ידו אל ממשלת פרוסיא ויאמר ללוות מֶאֱמָה עשרה מיליאָן רו"כ, והיה ביום עלותו על ידם על כסא ממלכת רוסיא השב ישיב לה כפלים, עשרים מיליאָן רובל כסף, וכי התאמץ מענשיקאָוו תמיד למלאות את גרוד פרע-אָבראזשענסק באנשי חיל הסרים למשמעתו למען יהיו נכונים לעת מצוא; ואחד מבני הרור פאשקאָוו כתב לידידו טשערקאסאָוו כדברים האלה: „נגווה ועברה תפארת גְּלִית גְּבֵה־הַעֵינִים וכבוד הָבְלו חֶלֶף כצל עובר. האלהים בורוע עוֹ הַרְפוּ, הַפִּילו מַשְׁמִים אֶרֶץ וַתִּתְּצֶהוּ מִסְבִּיב. כל שומעי מַפְלֹתוֹ ישישו אלי גִּיל וְאִין קָצָה לַשְׁמַחְתָּם. גם אני רב־פֶּשַׁע אודה יה, אָשְׁבָה לִי בַּמַּחֲהָ וְהַשְׁקַט וְלֹא אִירָא רַע. אך שלום ושלוח עתה בקרבנו ואזנינו לא תשמענה קול פחדים כבימי מענשיקאָוו.“

האפיצער נושא את מכסת האדומים בקערה, ויפן אליו ויאמר: עמוך! המלך עוד צעיר לימים ולא יבין מה לעשות בזה הזמן, ויצו להביא את האדומים אל ביתו.

§ 3 הדאלגארוקים ומות פעטר . פעטר הודיע כי כעתה יתחשב למלא ימים (Совершеннолѣтній), הוא יעצור בעמו ויתיצב בעדת בית המועצות לשפוט בקרבם לדעת את המעשה אשר יעשה . אולם אך לשונו דברה בחבו ורדיו טמן בחיקו — הלמודים נשבתו מפניו ועניני המדינה היו מעל לגבול שכלו, על כן בלה כל ימיו בשעשועים ובתענוגות בני אדם . בני משפחת דאלגארוקי תפשו אותו בלבו ויפתוהו בפיהם ללכת בעצתם, ויהיו לו כאורים ותמים, לאסטערמאן מירו לא הוסיף להמות און קשבת, ובלמודיו בחלה נפשו . ויהי היום ויפתח אסטערמאן בחכמה פיו להוכיח דרכי פעטר על פניו, ויאמר לו „אם לא אקרע אני את סגור עיניך היום להראותך את התהום הנורא, אשר אליו ירוצון ויכוננו אשורוך, תסיר מחר בידך את ראשי מעלי“ . ויחפוץ לעזוב את משמרתו ופקודתו . אז דלפה נפש פעטר כתוגה ויפול על צוארי אסטערמאן ויחנן קולו לבל יזנחוו . אך כבוא השמש שכח פעטר את דברו הטוב וישב ללכת בשרירות לבו ; ולפעמים פנה כל הלילה במשתה ושמחה עם מרעו איוואן דאלגארוקי, ויתעלסו עד אור הבקר . וצבי איוואן ההאפטייסער והעוור לאסטערמאן, אלעקסיעיי דאלגארוקי איש יודע ציד, הסית בפעטר לנסות כחו גם הוא בציד חיתו יער, ויתחמך להעיר ולעורר אהבתו אל השעשוע הזה, ויתמכר אליו פעטר עד מאד . ויתאמצו הדאלגארוקים לבלי תת לנאטאליא אחותו חכמת הלב להתראות אתו פנים, פן תסיר את לבו מאחריהם, וגם בעד יעליסאוועטא עצרו מןקחת אתו דברים . ויהי בנסוע פעטר בתשעה לחדש יאנואר בשנת 1728 מאסקוואה לשום שמה כתר המלכות בראשו, ולא אנה לצאת ממנה גם בעבור ימי החג, באמרו כי מזג אויר מאסקווא טוב מאד למלאכת הציד, ואחרי כן הוציא חק לרוש בשוטים את בשר האנשים אשר יעיוו לדבר על לבו ולהזכירו לשוב אל בירת הצפון, היא פעטרבורג . נאטאליא אחותו ראתה כל זאת ותלך קרורנית, כלו כליותיה בחיקה ונפשה בכתה במסתרים, ומעצר יגון ועצב הוכחה במכאוב על משכבה ויקטפנה המות בעודה באנה . שומרי נשף אהבי הישנות ראו כי אנה המלך לשום משכנו במאסקווא העיר העתיקה, הרת כל ישן נושן וערש מורדי אור ההשכלה האירופית בימים ההם, וכי בחר בה להשיב אליה את כבוד המלוכה, וישישו ויעלצו בשמחה . אמנם אסטערמאן וכל בני הנכר השקיפו באימה ובפחד על חפץ המלך וחשקו זה, בחשבם כי הוא הצעד הראשון אשר יצעד פעטר הקטן להרוס לנתוש ולנתוץ את חומת ההשכלה אשר בנה פעטר הגדול . אולם לשוא פחדו פחד, כי לא הלך לב דאלגארוקים לבחון בין העת הישנה והחדשה, וכל הפצם וישעם היה להסב לב פעטר מן הנהגת הממשלה ולהיות התקיפים והשליטים בארץ . אז יכתוב פאשקאוו אל משערקאסאוו וידרו לאמר : „שליטים חרשים מקרוב באו ויךבו את המהומה והמבוכה, עד כי בחררת נפש נשבה בחצר המלכות, אך מגור מסביב . כל איש יירא מפני רעהו ; נכרתה האמונה ומשען מבטח עז און !“ . רבים וכן שלמים נאנחו מר ויאמרו, כי הימים הראשונים, בעוד מענשיקאוו השליש, היו טובים טאלה, ומכתב תרש נגלה בתוך העם, בו יספרו וימנו כל הטובות הגדולות אשר יעשה מענשיקאוו ברוסיא בעודנו על גרם המעלות, וכי אין טוב כי אם לקרוא

אותו לשוב לעבוד עבודת הממשלה, וישמע פעטר ויתעבר ויצו להנלות את מעני שיקאוו מאַראניענבורג לבערענאָו אשר בסיביר ולהחזיק עליו משמר. שמה כָּלָה מענשיקאָו את טפחות ימיו בעני ובמַצַר, ויָשֵׁב להיות כאשר היה בימי קדם, בעת פגשהו פעטר הגדול מוכר לביבות ומשרת בבית לעפֶאָרט: לא עשה שפְּמוּ וַיִּגְדַּל פרע, ויכרות עצים בגרון לבנות בית תפלה על יד בית קְלֵאוֹ. ובני דאָלגאַרוקיי ממלאי מקומו מהרו ללכת בעקבותיו, הכבוד והתפארת מִסְכוּ בהם רוח רעה ומוסר לא לקחו, בעקבה ובתרמית לב לא נתנו את יעוודאָקיא (העלענא לאַפּוהינא, אָשת פעטר הגדול הראשונה, אשר הוציאה פעטר נכדה לחפשי מבית מקלט הנזירות) לדרב אתו בסתר, למען לא תשמיעוהו מוסר כלְמַתּוֹ וּשְׁב וּרְפָא לו, ויובילוה אתם הרחק ממאָסקווא לצוד ציד ביערים, ופעמים רבות ארכו ימי הציד שבועות אחרים רצופים, ואחרי שזבם מצידם עיף ויגע ישבו לאכול משמנים ולשתות ממתקים, ויהללו ויפארו בשפתי הַנֶּף את פעטר כי גבור ציד הוא ולא יָחַת מפני כל, כי יפליא לקלוע אל המטרה ולא יחטיא, ובכל אשר יפנה יצליח; וכאשר כָּלָה לאכול ולשתות גמרו אמר להשכים ולצאת עוד הפעם לפעלים ולעבודתם, והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד. ויהי לפעטר שש מאות ועשרים כְּלָבֵי ציד, קלי רגלים וממהרי לרוץ, ובשנת 1729 בחדש אקטאבר לכד, הֶפִּיל ארבעה אלפים צבאים, חמשים שועלים, חמשה זאבים ושלושה דְּבִים. ויפצרו הדאָלגאַרוקים בפעטר ויאָרש לו את יעקאמעריןא בת אלעקסיעיי לאשה, ויחג את חג הארושים בתרועה ובצהלה, ויתן לחותנו חמש עשרה אלף אכרים ומשפחותיהם למנה! אפס השמחה הגדולה הזאת היתה גם האחרונה לבית דאָלגאַרוקיי; כי הפך לב פעטר לשנוא את הציד ואת כְּלָבָיו הרבים נתן למיודעיו. בני דאָלגאַרוקיי היו לו למעמסה, כי שמרו צעדיו ועל שרשי רגליו התחקו המיד*) ועיני פעטר נפקחו לראות מה אלה לו. גם ארושתו לא מצאה חן בעיניו, וימים רבים לא שָׁחַר פניה, והיא גם היא עגבה על איש זר. והיה כאשר התלוננה יעליסאוועטא באזני פעטר כי תשא ותסכול מחסור בביתה, ויען ויאמר לה: „לא בוי האשם, כי לא ימלאו את פקודתי, אולם אנכי אמצא תחבולה להסיר מעלי את הזיקים וכבלי הברזל.“ ובבית הדאָלגאַרוקיים היתה שערוריה, כלם אהבו מצה וריב משפחה; על בן צֶפוּ כל העם בצפיתם כי תַעֲשֶׂה חרשה בארץ. אמנם כן, חרשה באה ונהייתה, אך לא לחרשה כזאת כָּלוּ עיניהם מִיָּחַל: בשנת 1730 בששי לחדש יאנואר עמד הקיסר על הנהר בהתקבש המים, ויאחוזהו הקור הגדול ויפול למשכב, ותדבק בו מחלת האבעבועות (оспа). ובתשעה בחדש, ביום אשר נועד לחתונת הקיסר את יעקאמעריןא דאָלגאַרוקיי, נָּע וַיָּאָסֵף אל עמיו!

§ 4 עניני חוץ לארץ. השאלה על אדות קורלאנדיא עוד לא נפתרה גם בימי פעטר השני, ותהי ראשית הגיוני הממשלה ומחשבות לבה, הקורלאנדים אמרו לשים כהונת ההערצאָנסטוואו בידי פֶּרַרדינאנדר הישיש ושבע הימים, לנהל

(*) והיה היום כאשר שב המלך ואחותו מרעיו מצידם, ויפתחו פיהם להללו ולשבחו, כמשפט כל הימים. ויען המלך: „הן לא אספסוף כלבי-ציד לכד אתי, כי אם גם ארבעה כלבים בעלי שתי רגלים (הדאלגארוקים) שומרים לצלעי' ויקס ויפן וילך.“

את הארץ אחרי מאָרִיץ הזאקסוני . פולין לטשה עיניה ותאמר לספח אליה את קורלאנדיא ארץ פְּנֵעֶתָה (Лена) . ורוסיא עמדה לשטן לשניהם יחד , ותכרות ברית את פרוסיא , כי במות מלך פולין אויגוסט השני תתאחדנה יחדו לפעול ולעשות כמאויי לבם בדבר בחירת יורש כסאו . ואויסטריא ופרוסיא כבר ראו מראשית אחרית וַיִּחַלוּ פני רוסיא לחלק ביניהן את פולין .— על גבולות רוסיא בדרומה מזרחה , גמר הגענעראל ראגווינסקי את דברי הברית אשר החלה עוד יעקאטערינא להִתְנֹת את קיטאיי (חינא) . ועל פי הברית הזאת נועדו שני מקומות על הגבול לִסְתֵר רוסיא וקיטאיי : הכפר הרוסי קיאחטא (Кяхта) , והכפר הקיטאיי מאיימאטשיין (Маймачинъ) . ויהי לרוסיא המשפט לשלוח ארצה קיטאיי אתת לשלש שנים אָנִי נִשְׁאָת סחורות מסחורות שונות ולסחור את הארץ חפשי מכל מכס . ומלבד זאת הנה קאזאקי סיביר אשר מימי קדם קדמתה ישבו על נהר אמור (Амуръ) בנו להם את המצודה אלכאזין (Албазинъ) ויבואו הקיטאיים וילכדוה , וברבות הימים נושבו הקאזאקים סביבות פעקין (Пекинъ) הבירה . ואף כי שכחו את לשון ארץ מולדתם , זכרו כי נוצרים המה , ויצרו את דתם ואמונתם , ופעמים רבות הפצירו בממשלת קיטאיי והעתירו עליה דברי בקשתם : לקרוא בגללם כהן פרא-וואַסלאווי מחוסיא ; ובסבת בקשתם זאת הואילה ממשלת רוסיא לשלוח שמה שלוחיהרת ללמד את הקאזאקים תורתם ולשננה על פיהם , ולמן העת ההיא והלאה באו ארצה קיטאיי כל הנוסעים הרוסים בתר כהנים או קאזאקים . שמה שָׁלְחוּ צעירי הסעימינאריות ומגמת פניהם ללמוד שפת קיטאיי עד היסוד בה .

§ 5 עניני הארץ פנימה . הנה ראה ראינו כי עוד בימי יעקאטערינא הביאו את המאניסטראטים אשר בערים תחת יד שריי-הצבאות . וגם המאניסטראט הראשי נִשְׁפֵּת בימי פעטר השני , בעוד מענשיקאָו השליש בארץ . נִתַּן צו כי יביאו סוחריו פעטרבורג את משפטיהם ודברי ריבותיהם לפני שלשה נבחרים , וסוחריו חוץ לארץ—לפני חברת הסוחרים (Коммерцъ-коллегія) , גם נוסד בית-ועד (Коммисія) לפקוח על הליכות המסחר , ובראשו ישב אָסטערמאן . אל בית הועד הזה שלחו הסוחרים מכל ארבע כנפות רוסיא את מערכי לבם , מחשבותיהם ומועצותיהם , להיטיב את מעמד הסוחרים והמסחר , ותקנות טובות ומועילות פִּקֵּן הַנֶּעַד הזה ויוציאן לאור . — בימי פעטר נלחצה הממשלה לבקש תחבולות איך תשום ברית ודלתים בעד האכרים הבורחים ארצה פולין , או אל הערבות לבוא בסוד הקאזאקים וְלִאֲרֹחַ לחברתם . גם נאלצה לעצור כחרב מלחמה בעד הרצה אשר פרץ בארץ : בחבל פֵּעֵנֹא ובשאר ערי השפֵּלָה פשטו רוצחים ושורדים , ויתהלכו גדודים גדודים חלוצים בכלי נשק וקני רובה , וישלחו באש כפרים ומושבות רבים , ויענו באכזריות חמה את האכרים ואת אדוניהם וישללו שֶׁלֶל רב ; או שלחה הממשלה אנשי היל להמם ולאברם . — בדבר ההשכלה הנה הִרְשָׁה הממשלה את פקודת פעטר ותצו על כתי הנזירים לשלוח מצעיריהם אל האקאדעמיא הגרולה במאָסקווא . בימי פעטר השני בטל ועבר המנהג הרע והנורא אשר נהגו מאז : להציב על מגרשי העיר פעטרבורג מצבות אבן , ועליהן שמו גופות החֲטָאִים הממתים , וראשיהם מוקעים על עץ חר (коль) להיות לאות לבני פְּרִי .

§ 6 רוסיא־הקמנה והיהודים • פעטר השני סר מדרך פעטר הגדול, אשר במות ההעטמאן סקאָראַפארסקי (1722) לא נתן עוד לבחור באחד תחתיו, ואת עניני רוסיא־הקמנה סגר בידי קאָללעגיום, כי אם השיב את פקודת ההעטמאן על פְּנֵה, ובשנת 1727 נבחר להעטמאן שר הגרוד דניאל אפאָסטאָל (Апостоль), בן ששים והשע שנה, ואת בנו לקחו ויביאו פעטרבורגה להיות לְעֶרְבָה (заложникъ) • אולם הגבילו מאד את ממשלת ההעטמאן, כי הושיבה הממשלה על ידו את שריה וסדרים חדשים נעשו בבתי המשפט ברוסיא־הקמנה, שְׁשֻׁם ישבו כסאות למשפט לשלשה שופטים מבני רוסיא־הגדולה ולשלשה מבני רוסיא־הקמנה • וישיבו שני פקידים לאסוף את הכנסות הממשלה, אחד מבני רוסיא־הגדולה ואחד מרוסיא־הקמנה • ורשות נתנה לבני רוסיא הגדולה והקמנה לקנות שדות ובתים איש במדינות רעהו • — כאשר גִּלְשׁוֹ היהודים מאוקריינא בשנת 1727 ראו יושביה עין בעין כי מעטר המסחר ברע הוא, כי רק היהודים השכילו לפתח רוח חיים בכל אופניו ומבלעדם רעה גדולה נשקפת אל המדינה הזאת, על כן נתנה הממשלה הרשיון ליהודים בשנת 1728 לבוא אל ימי השוק בערי רוסיא־הקמנה ולסחור במדה גדולה (оптомъ), אך אסרו עליהם למכור מרכָלתם במדה קטנה מעט מעט (врознь), „באמה ובליטרא“ (הק כ"ב אוגוסט) •

סא ימי מלכות אננא יאהאנאוונא (1730—1740) •

§ 1 השרים העליונים חשבו מזמה כל יוכלו • מות פעטר השני בלא עתו הבהיל כרעם נורא את בני בית הראָלנאָרוקים; חמורם נמס כעש ותקותיהם נדרו כחזיון לילה — אך לא אָבְרו עשתונותיהם, כי העסיקו עצה ויעריבו סוד, הרו עמל וילדו שקר, וימהרו להוציא לאור צַוָּאה רְמִיָה, כתובה בשם פעטר השני, ובה יצוה פעטר לתת את שרביט המלוכה בידי ארושתו הנשיאה יעקאטערינא דאָלנאָרוקאיה, ואחיה איוואן ידיד פעטר ורעו עשה המזמה לחקות את חותם יד פעטר על ספר הצואה • ערמת הראָלנאָרוקים התבלעה וידיהם לא עשו תושיה; אפס רק אחרי שמונה שנים נפקדה חטאת איוואן עליו וַיִּנָּסר כדי רְשָׁעָתו • עתה אמנם ישבו למו השרים העליונים („Верховники“), על כסאותיהם ויתעשקו למי משפט הכסא ולמי יאתה המלוכה • ויעבירו מעל פניהם את כל משפחת המלוכה: את יעוודאָקאיה לאָפוהינא אשת פעטר הגדול הראשונה, את יעליואוועטא בתו ואת נכדו בן אננא ההערצאָגיניא ההאָלשמינית, ויבחרו באננא בת הקיסר איוואן, אחי פעטר הגדול • היא אננא אשר נִתְּנָה פעטר הגדול לאשה לההערצאָג הקורלאנדי פֶּריריך ווילהעלם • כי לא אבה פעטר לספח קורלאנדיא לארץ רוסיא ביד הזקה ובחרב שלופה, ויאמר לרכשה לו על ידי הַתְּחַתְּנוֹת והירושה • אולם ההערצאָג הקורלאנדי מת בשנת 1711, כששה שבועות אחרי יום כלולתו, ויוֹשֵׁב פעטר את אננא בת אחיו על כסא קורלאנדיא, ותעש אננא ככל היוצא מפי אחיה, לא סרה ימין ושמאל בדברי ממשלתה כל ימיו, ואך אחרי מותו התחוקה אננא, ובחזקתה גבה לבה ותסיר מעליה על ממשלת רוסיא, ותהי השלטת לברה, ובנחלתה

מנפשו בא הלום) ויתן ידו אל אָסטערמאן ויוסיפו לסכסך את העם בעליונים ולהעיר כל חמתם וקנאתם. ויהי בחדש פֶּעווראל בבוא אננא מאַסקוואה לשים כתר מלכות בראשה, ויתאמצו העליונים לשום על ארמונה משמר לבלתי תת לבוא בשעריו את הנחשדים בעיניהם, ובתוך הארמון הושיבו את הנשיא וואסילי דאָלגאָרוקי לשמור משמרת חדר המלכה מֶסַח; ואיש לא יכול לרבר אתה כי אם בפני וואסילי. אפס בדי ריק יגעו העליונים ואך לשוא שקד וואסילי השומר הזה, כי מבקשי שלטון יחיד ושונאי העליונים עשו בערמה, ויצפנו את מכתביהם אל המלכה בחיק ילד בירָאן, אשר הובא מדי יום ביומו אל אננא, ותקחהו על זרועותיה ותשאהו אל תֶדֶר המטות ותוציא מחיקו את מכתבי הסתר, ותדע את כל מעשי אוהביה ומפעלותיהם, ודאָלגאָרוקי השומר לא ידע אתו מאומה מכל הנעשה (*). ויהי בעשרים וחמשה לחדש, ויתלקטו ויבואו אל ארמון המלכה כשמונה מאות איש וביניהם רבים מן האצילים ואַפֵּיצערי הגווארדיא, ויבקשו מן השוערים והשרים לתתם לקחת דברים. את המלכה פנים אל פנים, ותנתן להם שאלתם, כי ירעה המלכה מה המה מבקשים. למבראשונה חלו את פניה כי תואיל לבקר ולשפוט את מגלת הספר אשר נתנו על יד העליונים והם לא שתו אליה לב. ובעודם עומדים בתוך הארמון מָהְרוּ לבקש ולהתחנן מלפני המלכה כי תאבה לקחת על שכמה שלטון יחיד בלי מצרים, למען הקים משפט המלוכה כימי קדם, וככל הכח והעז אשר היה למלכי רוסיא ההולכים לפניה, וַתִּעָתֶר להם. וישמעו השרים העליונים ויחרדו וַיִּפְתְּלוּ, ויתנו אל אננא את ספר התנאים, כאשר דרשה מאתם, ותקחהו ותקרעהו לקרעים בעיני וואסילי, שומרה על יד ימינה. ויהי בערב ותעבור הרנה בעם כי נואלה מחשבת העליונים, ויעלצו כל יושבי מאַסקווא, ברחובותיה נשמע קול ששון ובכל חצותיה יִרְנָן וירועע. אך לפתע פתאם אור מצפון בא וַיָּאֵת, ויכס פני כל הרקיע בתמרות דם ואש, וירא כל העם ויאמרו: „אכן רעה נגד פנינו!“

בחדש אפריל שמו כתר המלכות בראש אננא, ובראשית שנת 1740 שבה פעמרבורגה. בית מועצות העליון הוסר ובטל, נִתְקָה אגודת השרים העליונים וכל הורם וכבודם כלו כעשן כלו. בימים הראשונים שמה להם המלכה שלום ולא רִדְפָתָם באף ובחמה גדולה; אולם במרוצת הימים מצאה לה תואנות לפקוד עליהם גם חטאתם נגדה, מעט מעט שָׁלְחוּ מִפְּנֵיהָ אל ארץ גזרה, או נשמרו מארץ חיים. הדאָלגאָרוקים השפלו שֶׁפֶת וַיִּדַל כבודם מאד, כל אוהביהם מקדם שחקו על מִשְׁבְּתֵיהֶם, תקעו כף עליהם, גם תַּעֲבֹם רָחֲקוּ מנחם, ואחרי כן הלכו גולה בני בית הדאָלגאָרוקים וארושת פעטר השני עמם, והיו כלואים בבערעזאָו אשר בסביר. שם מתו אלעקסיעיי ואשתו ממותי תחלואים. ועל בניהם אחריהם

(* גם הכהן הנודע פעאפאן פראקאפאוויטש, אשר בתורת פיו ובהגיון לבבו היה כהחד הפראשעסטאנטיים ולא מצא חן בעיני הרוסים אוהבי הישנות, גם הוא נתן ידו אל השרים האשכנזים ויפק רצונם למען יהיה הראשון בסוד תופשי הדת (סינאר) ויגיש לאננא מורה השעות ובתוכו היתה ממונה מגלה עפה על דבר העליונים ומחשבותיהם.

הכבירו השומרים את אכפם ולא נתנום לצאת מקיר בית כלאם וחוצה, ותענוש הממשלה קשה את הכהנים, אשר באו אל ביתם לבקרם ולערוך שם רנה ותפלה. ומקץ שמונה שנים בהיות ביראן השליט ואושאקאוו פקיד בית בקרת-הסתר נגלה עון אייוואן דאָלגאָרוקי, אשר חקק חקקי און ונשא לשוא נפשו, וישיבו עליו אופן, וישברו עצמותיו חיים על יד נאָווגאָראָד. כה ספו השרים העליונים, תמו הראָלגאָ-רוקים מן בלחות, ושלטון בלי מצרים נכון ביד אננא!

§ 2 יד ישרי אשכנז רוממה. אף כי הצליחו שונאי השרים העליונים לסַפֵּל עצתם ולכונן שלטון יחיד כמימי קדם קדמתה. אולם אך שם „שלטון יהודי“ נקרא על הממשלה, ובאמת שליטים רבים קמו והתעוררו לשפוך ממשלתם על הארץ ולעשות זר מעשיהם בשם הממשלה, ורק במקום השרים הרוסים לפנים, הרימו עתה השרים האשכנזים את ראשם וילבשו גאות ועז. כי בנפול בני משפחת דאָלגאָרוקי וגאליצין, נפלה כל מפלגת השרים הרוסים, אוהבי הסדרים הישנים, ואשר על כן נקראו בפי סופרי חוץ לארץ בשם „הרוסים הזקנים“ („des vieux russes“). עתה לא נועז עוד איש לצאת ביד רמה ללחום על הסדרים החדשים, אשר תקן פעטר הגדול, ואין פוצה פה ומצפצף על בני הנכר, אשר מלאו את חצר המלכות מפה לפה. אולם דבר חדש נפל הפעם בקרב רוסיא ומחזה אשר לא היה נהיה בתוכה: כי עד הימים ההם עמדו בני הנכר, כפי הכשרון ונאמני הלב לממשלה, על המדרגה השניה בסֵלֶם הכבוד והתפארת בחצר המלכות, ועל המדרגה הראשונה לקחו עמדתם האצילים, צאצאי המשפחות הרוסיות העתיקות, או השרים הרוסים אשר הרימם פעטר הגדול וינטלם וינשאם על גפי הכבוד; עתה אמנם היתה להפך: בני הנכר עלו הבמתה ויתיצבו בראש המעלות, ובני רוסיא ירדו מטה מטה ויעמדו בתחתית המדרגה; עתה התרוממו והתנשאו אָסטערמאן ומיניך עד למעלה ראש! האָמנם לשני אנשי השם האלה יאתה התפארת וההוד, כי היו כבירי רוח ויעשו גדולות ברוח חכמתם וכינתם; אפס גם אשכנזים נבוכי לב ורָעֵי כפים השגו חיל ועוזו, ולכלם התנשא לראש עוכר רוסיא וצורר הרוסים ביראן הקורלאנדי.

יאהאן ערנעסט בירען (Büren), אשר קרא לו בימי הצלחתו בשם ביראן (Виронъ) היה מבני דלת העם, ואביו היה שר הארוה (конюхъ) לאחד השרים, ויבוא יאהאן בנעוריו ללמוד חכמה בבית מדרש המדעים בקאָניגסבערג, ויקר מקרהו לשתות עד לסבאה עם אחוזת מרעיו ולהתהולל בלילה בחוצות קריה, ויגערו בם השומרים הסובבים בעיר, ויך ביראן בחמת אַפֵּס את אחד מהם וירצחחו נפש. ויקחו את ביראן וישימוהו במאסר תשעה ירחים, ויוציאוהו משם ויטילו עליו ענש כסף, שבע מאות טהאלער, ואם לא תמצא ירו לשלם את מכסת הכסף ישוב להאָסר שלש שנים תמימות. ויעזוב ביראן את העיר ואת הלמורים, ויאמר לשוט בארץ ולהתהלך בה לבקש את ההצלחה, ויהי למלה בפיו „Il faut se pousser au monde“). ועוד בימי פעטר הגדול בא פעטרבורגה, ויתאמץ למצוא לו משרת שומר הסף על יד סאָפֵיא, הפרינצעססא מוואַלֶפֶענביטמעל, אך השיבו פניו ריקם, על כי בן בוז משפחות הוא. וביראן היה יפה תאר ונחמד למראה,

צח שפתים ודובר חלקלקות , חנף ונושא פני כל איש , מקשיב לכל הגה ולכל חפץ ויודע להלוך לרוח אנשים . כל אלה עמדו לו למצוא חן ושכל טוב בעיני אננא , בבואה לשכון כבוד בקורלאנדיא . גם פְּקִיד הִיכְלָה (האֶפְמֵייסטר) פעטר בעסטוזשעוֹרדיומין היה זרוע לו , ויהי ביראָן לקאמער־יונקער לאננא . אפס שרי קורלאנדיא ואציליה שנאו את ביראָן ולא יכלו דברו לשלום , ושני אצילי קורלאנדיא קייזערלינג ופֵיטינגהאָף עזבו את משכרתם וכדגנתם בחצר אננא בחרי אף , כי חשבו להם לחרפה ולבשת לִשְׁרֵת את פני השליטה עם איש כביראָן יחד , וכן לא אבו ללכת אתו במלאכות אננא לברך את יעקאמער־ינא הראשונה בעלותה על כסא המלוכה . בכל מאמצי כח שקד ביראָן לבקש את האצילים במיטאווא להנחילו גם הוא כְּבוֹד־אצילים (дворянство) , אך הם השיבו פניו ריקם פעמים מספר , ולא שָׁעו גם אל בקשת אננא , אשר בְּקִשְׁתָּם בגלל ירידה , ותמליץ טוב בעדו . ויהי כאשר נקראה אננא לבוא לעצור ברוסיא , ויבוא גם ביראָן לרגליה , למורת רוח העם . ותזכור אננא לביראָן את כל עלילותיו ועמלו לְהַפֵּר מחשבות השרים העליונים , ותעלהו על גרם המעלות לעמוד בראש הממשלה . אז התרפסו תחתיו כל עוֹיְנָיו וְנִתְפָּחְשׁוּ לוֹ כל שונאיו . אצילי מיטאווא חשו להגיש לו כְּבוֹד־אצילים , וקיסר אויסטריא העלהו לתר גראף , וישלח לו למנחה את תמנתו , מאה ועשרים וחמשה אלף פֶּראַנק מחירה . על פי ביראָן יצאו כל דברי ממשלת רוסיא ועל פיו באו , והוא הוציא משפטו ושאתו על עם הארץ , אולם לגבר יהיר זה חסר הכשרון הגדול הנחוץ לכל מְפַקֵּד ממלכה ; ועוד רע מזה כי בעיני איש זר דאה ביראָן את רוסיא , וכנכרית נחשבה לו . בני הַנְּכַר כְּאֶסְטֶער־מאַן ומיניך דבּקו ברוסיא לאהבה , ובכל לב ונפש דרשו שלומה , כי בה מצאו מקום לעשות גדולות להתפאר ; הם התאוו תאוה להיות להועיל לרוסיא כיד הכשרונות הטובה עליהם , ואך הם שהגדילו בעמל כפיהם את יְקַר רוסיא וכבודה , ודבריה נשמעו באירופא כְּלָה משנת 1730 עד שנת 1740 , ותהי לה כל התפארת וההוד אשר יגע פעטר הגדול להנחילה בכל נפשו ומאדו . אמנם ביראָן קָטַן הנפש וקָצַר הרוח , הנוכל ואיש המזומת , לא התאוה תאוה אשר כזאת : הוא לא אהב את רוסיא , ואת הרוסים בְּזָה קבל־עם בכל שאט בנפש ; לשון רוסיא היתה נקלה ונמכזה בעיניו ולא למד אותה לדעת , כי כל ישעו וכל חפץ היה רק מְשַׁרְה נכבדה וכְּהַנְה גדולה , למען יגדל עֶשֶׂר ביתו וגדולתו וימצא הון עתק ; על כן העמיק ביראָן לִשְׁרֵת את רוסיא בעברת זרון , הרבה הרחיב פצעה , לא נגעו עד נפשו כל הרעות הנוראות אשר עשו בארץ האנשים הרודים על ידו והסרים למשמעתו , ויעמד מרחוק ביום שְׁבוֹת האכזרים האלה את חיל העם ויאכלו לחם־תְּמָסִים בכל פה , אם רק החרו החזיקו לעבוד עבודתו באמונה , וימלאו את אמתחותיו כסף וזהב .

§ 3 צוק העתים בימי ביראָן . צרות רבות ורעות באו על רוסיא וישיגוה בימי גְּדוֹלַת ביראָן : הרעב והדבר הרבו חלליהם ; לְחֵץ העני וכְּבֵד המסים העיקו על העם ועורם מעליהם הפשיטו , ובהתלונן כל העם מקָטַן ועד גדול על לוחציהם ונגושיהם , ויוסף ביראָן להתחוק ולוֹאֶסֶף עֲצֻמָה על ידי המרגלים והמלשינים , מְכַתְּבֵי און ושטנה , אשר רְבו מארבה , נִיחֻקוּ מוֹסְרֵי הנלכדים במצורת המרגלים

ומלשני בסתר ונפשות רבות נִכְרְתוּ ; ויהי כאשר יֵעָנּוּ אותם בן ירבה וכן יפרוץ מספר המתאוננים והמתלוננים . בעלות אננא על כסא ממלכתה עלו חובות העם להממשלה עד פְּדֵי שמונה מיליאָן רובל כסף ; וישם ביראָן אל לבו לנגוש את פִּשְׁאת החובות האלה, למען יַעֲשֶׂר וישנה חילו . והנה אף כי ראשי הקהלות ערכו לפני הממשלה כי מצב האכרים האביונים ברע הוא, ואין לאל ידם לשלם נְשִׂים, בכל זאת יצאו חקים, אשר צוו במפניע לנגוש בחזק יד ובאין הפוגות את כל המסים בָּלֶם . ויען כי החקים האלה לא עשו פרי ולא הצליחו אשר שָׁלְחוּ, על כן שלחה הממשלה את אָפּוּצֵרֵי הנווארדיא בכל הארץ, וְתַמְלֵא את ידם לאסור את הוֹאֲצֵוּאוֹאֲרִים בוקים וקציני העדה בכבלי ברזל ולשומם במשמר, עד כי שָׁלֶם ישלמו את תַּךְ המסים באין נגרע דבר . ויהי כי יֵרְאוּ ראשי הקהל והשוטרים מפני יד הממשלה הנטויה עליהם, ויאיצו בעם מאד מאד, וילחצום וירוצצום, ויבואו ביד רמה אל בית האֲכָרִים ויחבלו את כל בהמתם וקנינם וכל אשר להם, וימכרום בְּחֵצֵי מחירם . את ארוני הכפרים ופקידיהם הביאו אל הערים ויושיבום בבתי האסורים וְרַחֲמֵי מספר, וימנעו מהם גם לחם צר ומים לחץ, עד כי חייהם לשאול הגיעו מַעֲצָר רעה, וכמעט נפחה נפשם כי צר להם המקום בבית כְּלָאָם . רבים מן האכרים עזבו את רוסיא ויברחו מפני חֲמַת המציק למצוא מנוח אשר ייטב להם בפולין, בוואַלאַחיא ומאָלְדֵאוּוּיא, ויכינו שם מושבות ויבנו כפרים לשבתם, ויהי מספר הַמְבָרְחִים כמאתים וחמשים אלף איש ! *) מרגלי חרש ומלשיני רַמְיָה נִפְרְשוּ לכל רוח ויפצו בעם לחפוש חפש מהפש ולשמוע מה בפי העם הנענה והגֵנֵשׁ ; שבעה עינים שוטטו על כל מדרך כף רגל וכל הגה שפתים הובא אל בית הַבְּקֵרֶת, ויהי חיי כל איש תלואים לו מנגד, וַיֵּנַע לבבו פן תשמענה אזניו בפתע פתאם קול פחדים, הוא קול הקריאה „אָמְר ופֵעַל !” להאביר צדיק ורשע יחדו—ותקם ברוסיא עת צרה ויָגוֹן אשר כמוה לא היתה מימי גְּאֹרֶנוֹאָו וכמוה לא תוסיף, כי מלבד אשר מֵלֵא ביראָן את כל רוסיא עֶשֶׂק רש ויָגוֹל משפט, ומשד עניים ואנקת אביונים אָכְלָה נְבִלָה הארץ, הנה הצמית חיי שרי רוסיא הגדולים והנכבדים בעם ; הכרית מן הארץ את הרֵאָלְגֵאָרוֹקִים והנאליצינים, הִבְרַף כהנים גדולים ממצבם, חָלַל גֹּרֶם והפשיט מעליהם כבודם ; גם עָנָה אתם בחבלי מות וּמְצָרֵי אכזרי על לא חמס בכפם, על כי שכחו בשגגה להתפלל בקהל עדתם ולברך את המלכה בימי מועדי המלוכה ; וביתר עז חרד לב העם וַיִּתֵּר ממקומו לשמוע משפט וּוְאֵלִינְסְקִי ומיודעיו, ואת אשר נגזר עליהם : ארטעמיי וּוְאֵלִינְסְקִי קנה לו עוד בימי פעטר הגדול שם בבינתו הגדולה בהליכות העמים והמדינות, ויהי המנהל (губернаторъ) במחוז אסטראכָאן, ובימי אננא הורם והונף להיות יועץ בבית שבת תחכמוני (кабинетъ-министръ), אך האיש הזה היה רודף כבוד ותפארת, לובש גאות ודובר עתק, בעל אנרוף, איש זרוע וחומס נפש עבריו ; ויהי בהתנשאו להיות ליועץ ויפגע בכבוד אָסטערמאן ובהוד הַדֵּר ביראָן, אשר גמר אָמְר להכחידו ולהאבירו . ויכתוב וּוְאֵלִינְסְקִי מגלה עפה, ויוציא את דבתו רעה על שרני חצר

*) אף כי שלש פעמים קראה להם הממשלה לשוב לרוסיא, והבטיחם למלוח פשעם ולאחכם לה כעבדים נאמנים ; כי תרחיק חק ותעביר מועד שלומת המסים ותחמוך בידם לקנות להם זרע השדה : בכל זאת רק אחז מני אלף שב לארצו .

המלכות, ובלשונו כתער מלִטֵּשׁ דָּפֵר על אדות דרכיהם ומעלליהם הרעים, וַיִּגֶשׁ את המגלה אל המלכה, ותהי למורת רוחה. כי שמעה את הקול אשר העבירו בכל עיר הבירה, כי וּוְאֶלִינְסְקִי תָבֵר סֵפֶר להורות את המלכה. דרכי החיים וללמדה את המעשה אשר תעשה. ויהי כאשר הנה וּוְאֶלִינְסְקִי בחרפה את לחיי המשורר טרעדיאקאָוסקי בבית בירָאָן, וימצא שונא זה את התואנה אשר הוא מבקש, ויבוא אל אננא ויפול על ברכיו ויתחנן אליה לשפוט את וּוְאֶלִינְסְקִי קשה. או יתנו את וּוְאֶלִינְסְקִי על יד השופטים ויחפאו עליו עונות־חֶרֶב ודברי קשר, וישימו את בשרו כעפר לרוש, ואת ראשו הסירו מעליו; וכמשפט הקשה הזה עשו גם לשני מיודעיו הקרובים אליו; את בניו הקטנים שלחו סיבירה, את בנו הגדול הושיבו בקאמר טשאטקא לעבוד שם בצבא עד יום מותו, ואת בנותיו סגרו בבית הנזירות. ויקנה לו וּוְאֶלִינְסְקִי, הַשְּׁנוּא בחייו, שֵׁם „אוהב־ארצו” במותו, יען כי נפל שרוד בירי בירָאָן צורר רוסיא ועוכרה (*). וכראות בירָאָן כי יצעקו העם חמס ושאגותיהם יתכו כמים, ויגנוב את לב אננא ויסך בעדה לבל תעלה צעקתם באזניה, עד כי האמינה אננא אמונת אמן כי כל בני ארצה מאֲשֵׁרִים, שלווים ושקטים, אין פּרִיץ ואין צוֹתָהּ; ועוד יִתְרָה עשה בירָאָן כי הפך ברוחו הקשה גם את לב אננא לרעה, וישם לפניה חֶשֶׁךְ לאור ואור לחשך. היא אננא רַפֶּת הלב ונדיבת הרוח, אשר לא מנעה עיניה מבכי לִשְׁמַע מעשה רצח וחמס, כי נכמרו נחומיה (**), ועתה באכול בן בירָאָן השוכב כפרי הגן יתר מדי ויפול למשכב, ותצו אננא להושיב את מורו שווארץ בבית האסורים, כי יטאטא את חוצות העיר, וַיִּגְרַשׁ מארץ רוסיא; כי בני בירָאָן, בני שֶׁחֶץ, התנכרו בנעוריהם בתעלוליהם לבנים משהיתים וזרע מרעים, ויהי דרכם להִתְלַחֵלֵהּ ולשפוך דיו ויין על בגדי שרי המלוכה בהיותם בחצר המלכות, אף הנו בשומים על רגליהם, ובירָאָן לא כהה ולא גרע בהם, והשרים אשר התאוננו רע באזני בירָאָן, ענה העריץ הזה ואמר להם: קומו צאו לכם! קראו לכם דרור מעבודתכם, וראיתם כי איש לא ידאג לכם ולא ישים על לב! — היא אננא אשר מאסה תמיד בבגדי חפש ויקר ותאהב ללבוש בגדים כאחת מבנות העם, ואך בעצת בירָאָן בותה כסף בותה זהב, ותוציא חק לבל יֵעֹז כל נושא משרה לְהִרְאוֹת פְּנֵי תֵצֵר המלכות בבגדים אשר לְבָשָׁם כבר פעם אחת (***) , ותצו על שריה להרבות להם משרתים, סוסים ומרכבות; כי אמר בירָאָן לְתָרִיק בדברים האלה את אוצרות העשירים הרוסים ולכלות כספם להבל ולתהו. היא אננא, אשר הוקירה אדם וַתִּשָּׂא פְּנֵי כָל אִישׁ, ואך ברבר בירָאָן הוסיפה על כל ההולכים

(* האף אמנם עון וואלינסקי היה גדול מנשוא, אך עלינו לזכור כי כמוהו היו כמעט כל השרים והפקידים בימים ההם ורוח אחד לכלם, ולולא העיר ביראן אח המת אננא על וואלינסקי, כי עתה לא נעשו נקמת הרג ואבדן בו ובכל בניו הקטנים; ואלה הצאן מה עשו? .
(**) ראנדא, אשת הציר האנגלי, כתבה על אודות תכונת אננא כדברים האלה: „הנני רואה את אננא כאשר מלאה רחמים וחסד. פעמים רבות ראו עיני איך שפכה דמעות שלישי כאשר ספרו באזניה דבר עצב; ומדי ראותה אכזריות מעט קט תחרד ותחפץ, עד כי אוכל להגיד פה מלא כי חנן ה' את נפשה בתכונות טובות ונדיבות עד מאד, ככל אשר תוכל להשיג יד בן-אדם. לבי נכון בשח, כי האלהים משך חסרו הגדול לרוסיא בתתו את שבט המלוכה בירי אשה כזאת.”
(***) באחד מימי החג בא אל היכל המלכות ראש הפקידים להרי המחצב, והוא מלכש בגד משבץ באבני יקר, ומחזירם מאה וחמשים אלף רובל כסף!

לפניה למלאות חצר-המלכות במתהוללים ומתלוצצים (шуты), אשר בלעני שפה ובלהג הרבה הצהילו פני המלכה, ובהכות איש את רעהו מכות אכזריות ונאמנות שִׁמְחו את לבה. אולם מאת פני ביראָן היתה זאת נִסְפָּה, לְהִקָּל כל נִכְבְּדֵי רוסיא ולעולל בעפר קרן המשפחות הרמות והעתיקות, כי במספר המתהוללים והמשתוללים, השאטים מסביב ומשוטטים הָנָה וְהָנָה בשוטים ובעקרבים, באו גם הנשיאים גאליצין ואפראקסין ועוד שועים ואצילים גדולי הערך. בשנת 1740 בימי ההרף ברא ביראָן מלבו הגימָסֶנָה (маскарадъ), וכלולת אחד המתלוצצים עם רעייתו ההולֵלָה אשר הוכיחו לו לעזר כנגדו, לתרות בשמחה את פני המלכה ולנָרֵשׁ עצבון רוחה. מכל קצות ארץ רוסיא נִקְרָאוּ בני עמי הַנֶּכֶר לבוא פעטרבורגה מְלַבְּשִׁים בבגדי ארצם וּלְאָמֵם, ובגלל החתן והכלה בנו בית-הִקְרָח (ледяной домъ), וכל כָּלֵיו היו קָבַח מעשה מקשה. ויהי החתן המתלוצץ הנשיא גאליצין! אותו ואת כלתו הושיבו בבית-הִקְרָח ללון שמה כל הלילה בתוך הקרח הנורא; בשרם סמר מְקוֹר, ובטנם מְקָר הגיעו נפשותיהם עד שערי מות.

כי ביראָן עוכר רוסיא מאחו פני כסא, בידו כל טוב הממשלה ומבלעדו לא ירים איש את ידו ואת רגלו; ארשת שפתיו לא תמנע אננא ממנו, הוא יגזור אִמְר ויקם לו וממנו לא יפלא כל דבר: במאמרו ירים חדל אישים ויעלה עד שמים שיאו, ובמאמרו יתן רוזנים לִאָּן ושרים אדירים יעשה בתהו. על כן לא יבושו ולא יכלמו השרים הרוסים להתרפס לפניו ולמוצא שפתיו ייחלון—ולמען שחרו ולכפר פניו נתנו בערמה לעלות בגורלו בצחוק הקארטען רבאות (מיליליאָנען) רובל כסף, ויגרל עֶשֶׂר כבוד ביתו ואין קצה לאוצרותיו, כי אותם אהב בכל נפשו ואך אליהם כלתה רוחו סלה!

§ 4 פעלי הממשלה פנימה. תחת בית המועצות העליון יסדה אננא בית שבת תחכמני (кабинетъ) וְתִשָּׁב אל הסענאט את שם כבודו הנתן לו מאת פעטר הגדול: ("Правительствующий"). בימי מלכותה הרבו הוואָיעוואָרים לעשות עֶל וּחִמֵם, ועל כן יצא החק לבחור וואָיעוואָרים חרשים מִיֵּי שְׁנֵיתִים, ואת ספרי חשבונותיהם יגישו לפני שרי הסענאט, והיה הוואָיעוואָרא אשר תִּמְצָא עוֹלָתָהּ בו לא יוכל להבחר שנית. גם אננא התאוננה על אשר לא כלו לחבר ספר החקים החדש (Уложение), ובין כה וכה "בעבור אשר לא ישאו החקים יחדו בד בבר, יוציאו השופטים בני הבליעל משפטי שוא ושקר, וכל איש מהם יכריע את כף המשפט לכל אשר יחפוץ, וכטוב בעיניו יעשה, אם לשבט אם לחסד". ותצו המלכה למהר היש לכלות מלאכת ספר החקים, ולקרוא אל בית הַעֲדָה אנשים חכמים ומביני דָּבָר חק ומשפט, מן האצילים, הכהנים והסוחרים. אננא העבירה את משפט הבכורה (Маюратъ) אשר תקן פעטר הגדול ללא יִשָּׁר וללא משפט, להנהיל את הקרקעות והבתים אל הגדול באחים לבד; כי ארוני הארץ אשר חפצו להפיק רצון בניהם בָּלֵם, ולא היה בידם די מכסת כסף לכפר פני האחים הצעירים, הכבידו עֵלֶם על האכרים או מכרו את נחלותיהם בכסף לחלקו בין האחים יחדו; בכל המשפחות צמחו מריבות ומרנים לרגלי משפט הבכורה, כי בתת האבות לבניהם הצעירים את תבואת הגרן ובהכות המקנה, כי למטלטלים נחשבו להם,

לא היה לאל יד הַכְּבוֹרִים לעבוד את הארמה באין תבואת הזרע ובאין אֲלָפִים ,
וּתְשָׁאָה שְׂמֵמָה ; וגם הצעירים לא מצאו די שֶׁפֶקֶם במקנה לבד , באין נחלת שדה
וּכְרֵם . אננא צִוְתָהּ אֵל חַק כי ישלחו האצילים את כל בניהם לצבא , ורק את
האחד מקצותם ישאירו בביתם , וגם אותו ילמדו קרוא וכתוב וחשבון , למען
יצלח לעבוד ולשרת באחד מכותי הממשלה . עד ימי אננא לא היה כל גבול
וקצב לְמִי עבודת בני האצילים בצבא , ועל כן ברבות הימים זרקה בם שיבה
ויהיו הלשים והדלי כח , אשר בשובם לא עצרו עוד כח לעשות דבר בהנהגת
ביתם ונחלתם ; על כן הוציאה אננא חֶקָה : כי כל האצילים ילמדו לקחם בבתי
הספר משנת השבע עד עשרים שנה , אחר יבואו לעבוד בצבא משך חמשה ועשרים
שנה , והיה בהיותם בני ארבעים וחמש שנים הרשות בידם לצאת לחפשי , והאצילים
יִדְעוּי הַחֲלִי או הנפצעים במלחמה יכולים לבקש מאת הממשלה לקרוא להם דרוור
בטרם יבוא המועד . ואת הבנים אשר יצלחו לבוא לעבוד בצבא צותה אננא
לחלקם בין הקָאָלֶעֶנְיוֹמִים , ולהפיצם בבתי הפקודות והסופרים , אשר ילמדום שם
את סדרי בתי הפקודות ודעת החקים והמשפטים , ויומים בשבוע ילמדו הצעירים
חכמת החשבון והמדידה , מתקרי ארץ וחכמת הדקדוק , ואשר יאבו ללמוד בבית
אבותיהם נִמְלַע עליהם לעמוד על המבחן פֶּעַמַיִם : מקצה שנת שתיים העשרה ומקצה
שש העשרה ; והצעירים אשר בהבחנם בפעם השניה יִמְצְאוּ חֲסְרֵי דַעַת בתורת
הדת , בחכמת החשבון והמדידה , יוקרו לְמַלְחִים ועברי הים (матросы) לכל ימי
חייהם .— כל פעולות הממשלה האלה וכל תחבולותיה הקשות אשר בקשה להרחיב
על ידן את נכולות ההשכלה , יורונו לדעת , איך לא הבינו עוד האצילים מנפשם כי
נחוצה להם ההשכלה , ואת חין ערכה לא יִדְעוּ . אננא פקחה עיניה על פקיד
הצבאות ונושאי המשרה כי יעשו באמונה מעשיהם , ותוסף על הגווארדיא שתי
מחנות (*): המחנה האחת בשם איזמאילֶאָו , והשנית בשם קֶאָנְנִי (Измайловскій
и Конный) . עד ימי אננא העניקה הממשלה להאֶפְּיֶצֶעֶרִים ילירי חוץ לארץ
מִשְׁפָּרְתָּ רֶבָה על משכרת הרוסים , ועל פי בקשת מיניך הושם לְחַק לתת גם להרוסים
משכרת , כאשר לבני הנכר , וְחֶקָה אחת ומשפט אחד יהיה להם ; ובעצת מיניך
נוסד בפֶּעֶטְרֶבוּרְג בית לְמוֹרֵי הַצֶּבָא לְנֶעֱרֵי הָאֲצִילִים (Кадетскій корпусъ) ויעל
מספר הבתורים עד שלש מאות וששים איש , והנערים אשר מצאו את לבבם
נכון לחכמות ומדעים הקשיבו לְמוֹרֵי החכמה מפי מורי בית עקד החכמה ; כי רק
יום אחד בשבוע התחנכו התלמידים בתכסיסי המלחמה , ובשאר הימים הגו
בחכמת הדקדוק , ההגיון , המליצה , המשפטים , אותות הכבוד (Геральдика) ,
החשבון , המדידה , בנין מִבְּצָרֵי מִשְׁגָּב , הַיְרִיָה בכלי התותח על פי חשבונות
רבים , מתקרי הארץ , דברי ימי העולם בכלל , ודברי ימי אשכנז בפרט , (ולדברי
ימי רוסיא לא שם ולא זכר !)

והנה אף כי הוסיפה ההשכלה ללכת הלך ורב ברוסיא , בכל זאת לא נראו

(* חכמי בני הנכר אשר היו ברוסיא בימים ההם כלם יגידו פה אחד , כי נוסדו שתי המחנות
החדשות האלה לבעבוד המעטנה והחלושנה את הכח והעז אשר היה לחגווארדיא של פֶּעֶטְרֶה הַגְּדוֹל .
אשר הרימה ידה לקחת חלק בדברי ירושת המלוכה בשנת 1725 .

פעליה על פני המון העם, ובהליכות העדה בלילה עקבותיה לא נודעו. הן אמנם ידע העם לשבת ספון בהיכלי כבוד ויקר, בעליות מרנחים ומשווחים בששר, ללבוש יבדי צרפת, ולהעלות ערי זהב ואבני חפץ על לבושי משי שני עם עדנים; אך מתחת למדיהם היה לב אבן ונקשה, לב שואף עמל ואון, הבל ורעות רוח. רבים התהלכו קוסמיות בארחות וואלינסקוי, ותהי ידם נמויה על כל פוגע בכבודם לבלע ולהשחית. כל השרים ורבי המלוכה התמכרו לאהוב את המתלוצצים ואת כל מתלהלה ומלעיב, וכל משחק אליל ונבער ומעשה להטים מצא חן בעיניהם, ויררשוהו בכל נפשם ומאדם, ובהוקת היד משכו אחריהם גם את שוהרי הרעת וההוגים בהכמה; שרעדיאקאָווסקי האקאדעמיק יגע ועמל לכתוב שירים נבצעים ליום חג המפכות ותחנות המתלוצצים! הכמי הרפואה במהנות החיל היו כעבדים נרצעים אל האפיצורים, אשר העבירו אותם בעבודות נמכות ונקלות, כי היו להם הרופאים כנערים שומרי הסף, ואת חכמת הרפואה הונחו, וישליכו ככלי אין חפץ בו. ולעמת זאת נאנחו העם וילבשו שממות, כי בית הפקודות פרעאבראזשענסק, אשר הפיץ בלחה וזועה בימיפעטר הגדול ואשר נשבת בימיפעטר השני בשנת 1728, עתה הירש כנשר נעוריו ותכונן בשם "בית הסופרים והשופטים הוקרי סתר". בראש הבית עמד איש אכזר ועריץ, אושאקאָו (Ушаковъ) אשר שנאוהו כל העם שנאה נצחת, ושמו היה בפיהם לדראון תמיד. עד עצם היום הזה סתומים והתומים כל "רעיונים הנכבדים" (Важные дѣла) אשר יצאו לפעלם בבית הוקרי סתר הזה, והנם ספונים וטמונים בתוך בית כתבי המשפטים (Архивъ) במאסקווא; על כן כבד מאד להרוץ משפט על אדות "הענינים הנכבדים" אשר היה בממלכה בימי ביראן. אולם בפי המון העם נשמרו הגדות רבות על דבר יסורי המות אשר ענו בהם את כל הנשפטים בבית חוקרי סתר, ובזכרונם נשאר עוד דבר עצמות האדם, אשר נמצאו בתחתיות הבית.

§ 5 מינניצקי הכוזב. האצילים והשרים במאסקווא ראו את כל העשק והמרוצה אשר נעשה במדינה בתגרת ירי הפץ, ביראן העריץ. בלב רגז ובליון עינים ראו כי ישיא אויב בעם ובן עולת יעננו, ויתעצבו מאד, ויחשבו מחשבות להנצקם ממנו ולהוריר תמסו על קרקדו. גם המון העם, אשר זה דרכו תמיד לשאת דומם את כל אשר נטל עליו, ישא את הליו ויסכול את מכאובו ברוח שקט וכרחל לפני גוזויה לא יפתח פיו, התעורר גם הוא על משלהת מלאכי ביראן ובני הנכר הלוחצים אותו וימררו את חייו, וישא עיניו אל האיש אשר יבוא לחלצו מפצר; כי כן דרך העם הנענה והנגש, ההולך בלא כח לפני רודף, לברוא לו ברוח דמוינו מושיע רוב, ואנשי בקש ומרמה יצאו מן החורים יקומו וישתבחו בעיר כי הגה הנם המושיעים, ונוקשו בס רבים ונפלזו ונלכדו. הגה כי כן ראינו בימי המתומה והמבוכה, בימים אשר קצרה נפש העם במצבם המורה מאד, ויתאמצו להסיר מעל פניהם את תמת המעיק והמציק, אז הציצו הבוובים (самозванцы) מעיר כעשב הארץ, וכוזב על כוזב בא להתעות את העם בפחזותם ובנכליהם. בשנת 1738 קם אחד הפועלים, ושמו איוואן מינניצקי, ויברא מלבו, כי מאת ה' מן השמים גלו אוננו בחלומות ובהזיונות לילה כי הוא הוא אלעקסיעיי בן פעטר

הגדול, וכי עודנו חי, ומלוך ימלוך על כסא אביו! ויתאספו אליו שרי המאות (Сотники), פקדי הכפרים ובתי מספר מן האזרחים, גם שרי החיל ואחד הכתנים ויאמינו בו ובחלומותיו, וינשא את נפשו ויתנו לו כבוד מלכים. אחרי כן בא מיניצקי אל היכל התפלה וכל כאמינו אתו — הפעמונים צללו ברעש לעמתו, והכהן יצא לנגדו אל אולם הבית, ויקדם פניו בפצלב ובדגלים. ויתן הכהן למיניצקי את הצלב וינשק את ידו, ויבוא הכוזב עם הצלב אל היכל קדושהם לפני, ויקח את ספר „ברית החדשה“ מעל המזבח, ויעמוד על פתח המסך, ויעלו כל העם אשר בהיכל וינשקו את הספר ואת יד הכוזב למו פיהם. והכהן שר שירות וזמירות ויערוך תהלות והפלות, ובקול רם הזכיר את הכוזב המתחפש בשם „אלעקסיעי פעטראָוויטש“, ואחריו ענו המשוררים שירת ארך ימים (Многия лета). בני החיל עמדו בכל עת העבודה הלוצים בקני רובה מלאים פיה שרפה; אחרי כן התרפסו לפני הכוזב כעבדים נאמנים, כרעו על ברכיהם ובדמעות לחים הבטיחוהו לעמוד על ימינו, ולהשליך נפשם מנגד בעבורו. וישמע הגעגוער אל רומיאנצאָו את כל המוצאות, ויצו לתפוש את מיניצקי חיים, אותו ואת הכהן ואת יתר ראשי הקושרים. כלם נשפטו בבית חוקרי הסתר ונקטרו בכלי מענים ובחבלי מות להודות על פשעם, אחר הוקיעו את הכוזב ואת הכהן על עץ חר (колы) להיות לאות לבני מרי, ואת בשר שאר הקושרים גזרו לארבעה גזרים, ונגזרו מארץ החיים, ותשקוט הארץ.

§ 6 רוסיא הקטנה והיהודים. בימי מלכות אננא בשנת 1734 גוע ויאסף אל עמיו דניאל אפאָסטאָל ההעטמאן ברוסיא הקטנה, ולא הוסיפה הממשלה להקים העטמאן אחר תחתיו; והנהגת רוסיא הקטנה נתנה בידי חברה (קאָללעניום) משה אנשים: שלשה מבני רוסיא הגדולה ושלשה מבני רוסיא הקטנה. בימי אננא קנתה נפש היהודים לחקים טובים, באשר ראו, כי בשנת 1734 נתן להם הרשיון לסחור בימי השוק באוקריינא גם בדברים קטני הערך ובמדה מצָערה, „יען כי בערי הפרזי מעטים הם הסוחרים, וחסרון גדול נראה בדבר הסחר“ (חק ג' יולי). אמנם בשנת 1739 יצא חק, כי אמרה המלכה על כל יושבי רוסיא הקטנה אָפּר, לבל ישכירו ליהודים את בתי המלון ומכירת היין ושאר עסקים הנתנים בחבירה (חק י"א אויגוסט). ובשנת 1740 צותה המלכה לגרש עד מעבר לגבול רוסיא הקטנה את כל היהודים, בבח החקים הראשונים; מאתים ותשעים ושתים נפש זכר ומאתים ושמונים ואחת נפש נקבה (חק י"א יולי). כבר מאד להוציא משפט חרוץ כי קדשה המלכה את דבר הגרש על אדות אשר רבים מילדי הארץ הפרא-וואַסלאווים דבקו בתורת היהודים ויחלו להתיהר, ואשר בגלל הדבר הזה נשרפו חיים בשנת 1738 היהודי ברוך ופקיר האניה (Флота капитанъ-поруч.) וואַזניצין*.

* מכל הדרישות והחקירות אשר נעשו בבית בקרת חוקרי סתר על ידי אושאקאָו והכתובים על ספר החקים (II. C. 3. Xc. 7612) נראה כי מעשה שהיה כן היה: היהודי ברוך בן אריה ליב מסמאלענסק התודע אל אלכסנדר וואַזניצין במאסקווא, ושם החלו להתוכח על אדות הדת היהודית והנוצרית, וואַזניצין קרא ספרי הקדש רוסית וברוך עברית, וינצחו ברוך בשכל מליו. אז נשבע וואַזניצין לבוא בברית ישראל ולשמור את דתם, ויצא עם ברוך ממאסקווא ויבוא אתו לדובראווא (פלך מאהילעוו) וישב בבית בן ברוך ושמו מאיר, וילמדו וואַזניצין את תורת דת היהודי, לדובראווא.

וגם פליאה דעת מאתנו איכה יכלו היהודים להִפְצֵא חיש מהר ברוסיא כקדם, אחרי צאת פקודת גֵרוּש כזאת, כאשר הראינו לדעת מעל ספרי החקים בימי מלכות יעלי-זאוועטא פעטראָוונא .

§ עניני חוץ לארץ . אננא נמתה מדרך פעמר הגדול, אשר חפץ להתחיק מעמד על חפי ים הכספּי ולהִתְאַחַזוּ בם, וּנְקָשֵׁב בראשית שנת 1732 לפרם את המדינות אשר קרע פעמר מעליה, ותנער כפה מהן — כי אדמת המדינות האלה היתה קבר לחיל רוסיא ותאכל את יושביה, גם ההוצאות בארץ מִלְתָּה ה היא רבו על הכנסותיה . ויהי בשנת 1733 כאשר מת מלך פולין, אויגוסט השני, ויעמוד האימפּרַטְרֵאָר האויסטרי קארל הששי לימין בן אויגוסט, הלא הוא הקורפּיִסֵט הזאקסוני, אויגוסט השלישי, ויתאמץ להושיבו על כסא אביו, יען כי הִבְטַח הבטיחו יורש העצר הזה לִאֲשֵׁר ולקיים את החק הקדוש (Ипрота-тическая санкція) אשר חקק קארל בחיים חִיתו, להוריש את כסאו ואת כל ארצות ממשלתו לבתו היחידה מאריא טהערעוויא . וגם רוסיא היתה אחרי הקורפּיִרסט הזאקסוני, אשר אמר לנער חצנו מליפּלאַנדיא ולעשות כחפץ רוסיא בדבר קור-לאנדיא, אשר כבר למש ביראָן את עינו עליה; וגם הואיל למלאות את חשק ממשלת אויסטריא, אשר שלחה לו למנחה מאתים אלף זהובים, לבעבור יקנה לו נחלת שדה וכרם בוורטעמבערג . ויתיצב סטאניסלאוו לעשצינסקי לשמן לאויגוסט השלישי, הוא סטאניסלאוו אשר היה לצור מכשול גם לאויגוסט אביו; כי בתת לעשצינסקי את בתו לאשה ללודוויג חמשה העשר, בטח בעזרת צרפת נִישָׁעַן עליה . בני פולין בסוד האספה כמשפטם, בחרו בלעשצינסקי למלך עליהם; או שלחה רוסיא את צבאותיה ביד לאססי ללכת על ווארשא, וינס לעשצינסקי מווארשא דאנציגה, ויִשָׁגֵב בה . בעלי ברית אויגוסט השלישי העבירו קול כי הוא הוא המלך, וצבאות רוסיא יצאו לצור על דאנציג, אך בהיותם מתי מספר לא ראו ברכה בעמלם . ויהי כראות הממשלה כי דברי חילה בפולין יגיעים והולכים בכבודות, ותשלח אליהם את מיניך לשר הצבא, אמנם גם הוא לא עצר כח עם חיל מוער, ורק בשלוח לו עוד אנשי חיל, רַגְלִים ורוכבים, אנית מלחמה ומזון וצדה, רק אז התעורר מיניך ותורדו נוראות ימינו, ולעשצינסקי נחבא לברוח על נפשו, מתחפש בבגדי אֶפֶר . ימי המצור ארכו מאה שלשים וחמשה ימים ושמונת אלפים רוסים נפלו במלחמה .

אך עד מהרה נתן המקרה למיניך מקום אחר להראות שם כחו וגבורתו כאיש מלחכות וכגבור משכיל, כי באה רוסיא בִּקְסוּרַת הברית את אויסטריא להלחם על טורציא, על אשר התנפלו גרודי קרים ויבקיעו בנבולות רוסיא לשחתה . וילכוד לאססי את אזאוו, ובשנת 1736 לכד מיניך את פּערעקאָפּ, וישם הַרְבֵּה ושממה

ויביא ברוך אל בית בנו שלשה יהודים וכנייתם הרב פייבוש המברך את בני הנעורים, וימל הרב את בשר ערלת וואזניצין, וישלם הנמול עשרה רויב, אף נתן כסף מכיסו ויעשו סעודת מצוה . גם חייבו את ברוך כי יסית בהפראוואסלאווים תושבי סמאלענסק לקבל עליהם תורת היהודים, וכי המית את אחד הכהנים ויבנה שם בית תפלה ליהודים, ואת שפחתו הבתולה הנוצרית הכה בלי חמלה . אך השופטים גזרו אמר, על פי המלכה, לשרוף את ברוך ואת וואזניצין באש, מבלי לחקור על שאר פשעיהם, ומבלי ענוש את היהודים האחרים, אשר ידעו וראו את דבר ההתייהדות .

מדינת ממשלתו, וַיִּשָּׂאָר לַשַּׁבָּת בַּפְּעֵטֶרְבוּרְגַּ לְבַצֵּר מֵרוּם עוֹז לַיָּמִים וַיִּצְרוּ, לְבַל יָמוּט. וְאֲנָא מֵאֵז יִשְׁבֵּה עַל כֶּסֶף רוֹסִיא לֹא נִטְתָּה אֶזֶן לְאִדְרִי אֶרֶץ הַמְּבַקְשִׁים אֵת יְדֵה לְהִיּוֹת לָהֶם לְאִשָּׁה, וְלִמְעַן חֹזֵק אֵת הַמְּלוּכָה בִּידֵי יוֹצֵאֵי יָרֵךְ אֲבִיהַ אִיוּוָּאן, אֲחִי פֵּעֶטֶר הַגְּדוֹל, נָתַנָּה אֵת אֲנָנָא בֵּת אַחֲוֹתָה יַעֲקֹאִמְעֵרִינֵא אִיוּוָּאֲנָוּוּנָא (אֲשֶׁר יִלְדָה לְהַהֶעֱרֵצְאָג הַמַּעֲקֵלְעִנְבוּרְגִי לְעֶאָפְאָלְד) לְאִשָּׁה לְאֲנָמְאָן אֹולְרִיךְ פֵּרִינְץ בְּרוּיִנִי-שׁוּוּיִיג־לִינְעִבּוּרְגַ *), וְתִלְדַּ לּוֹ אֲנָנָא בֶּן בִּשְׁנַת 1740 וְשִׁמוֹ יֶאָהָאן. אֵת הַיֶּלֶד הַזֶּה יַעֲדָה הַמְּלָכָה לְרֵשֶׁת כֶּסֶף הַמְּלוּכָה אַחֲרֶיהָ. בֵּין כֹּה וְכֹה גִבְרָה מַחֲלַת הָאֲבֵן אֲשֶׁר קָנְנָה בְּלֵב הַמְּלָכָה זֶה חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּשְׁנַתָּה נִרְדָּה מַעֲיִנְיָה בְּלִילוֹת; כִּי תִמְנֹנֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הִתְעֵנוּ בִּיסוּרֵי מוֹת, וְצִלְמֵי הַמוֹטְתִים בַּעֲצַת בִּירְאָן, קָמוּ לִפְנֵיהַ גַּם נִצְּבּוּ, גַּם תְּבִנִית וּוְאִלִּינְסְקִי הִתִּיצְבָה תְּמִיד עַל עֶרֶשׁ דְּוֹתָהּ, וְתָהִי לָהּ לַפּוֹקָה וְלִמְכֻשׁוֹל לֵב; וּבִקִּיץ בִּשְׁנַת 1740 קִשְׁתָּה יָד הַמַּחֲלָה עַל הַמְּלָכָה, וְהַרּוּפְאִים אָמְרוּ נוֹאֵשׁ. אֵז הִתְאַמֵּץ בִּירְאָן כִּי תִפְקֹד אוֹתוֹ הַמְּלָכָה לְהִיּוֹת לְמִנְהַל אֶרֶץ רוֹסִיא וְלִמּוֹשֵׁל לָהּ (Ревель) עַד אֲשֶׁר יִגְדַל יֶאָהָאן וְהִיָּה לְאִישׁ. וַיַּעֲמְדוּ לַיָּמִין בִּירְאָן יוֹעֲצֵי שַׁבֵּת הַתְּחֻמָּנִי מִשְׁעֶרְקָאִסְאָו, בַּעֲסֻוּשׁוֹשׁוֹרִיוּמִין וְגַם מִינִיךְ שֶׁר הַצְּבָאוֹת; וַיִּקְרָאוּ עֲצָרָה, וְכָל הַשְּׂרִים הַנִּכְבָּדִים הַחֲלִישׁוֹ כִּי אֵין אִישׁ בַּלְעֲדֵי בִירְאָן יוֹדֵעַ וּמִבֵּין לְמֻשׁוֹל בָּאֶרֶץ, וַיִּגְמְרוּ אֶמְרָ לְחַלּוֹת פְּנֵי הַמְּלָכָה הַגִּזְעָת כִּי תִדְרֹשׁ לְמִשְׁאַלֵּת לֵב הָעַם וְתִמְלֹא יָדֵי הַהֶעֱרֵצְאָג הַקּוֹרְלָאנְדִי לְהִיּוֹת הַמוֹצִיא וְהַמְּבִיא עַד כִּי יִמְלֹא לִיֶאָהָאן שֶׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה, וְתַעֲתֵר לָהֶם. בַּעֲצַם הַשָּׁנָה הַהִיא, בִּשְׁשָׁה עֶשְׂרֵה לְאֶקְטִיבֶר נִאֲסַפָּה אֲנָנָא אֶל עִמָּה. וְכָל עִם הָאֶרֶץ שָׁמְעוּ כִּי עוֹכְרִים וְעוֹשְׂקֵי-כַח הוֹרֵם לְמוֹשֵׁל עֲלֵיהֶם, וְכָלִי חֲמָדָה נִשְׁבְּעוּ שְׁבוּעַת אֲמוּנִים לְאִיִּמְפֶּרְאִטְאָר יֶאָהָאן וּלְבִירְאָן הַהֶעֱרֵצְאָג הַקּוֹרְלָאנְדִי.

פרק סב ימי ממשלת ביראן ואננא לעאפאלדאוונא ופרשת מפלתם (1741—1740).

§ 1 לפני שבר גאון. גדולים מעשי העת ולתהפוכותיה אין חקר! האיש אשר בשנת 1715 כמעט גרש מגן עיר הבירה בבואו להשתחות למִשְׁרָה קִטְנָה, לְהִיּוֹת שׁוֹמֵר הַסֵּף עַל יַד הַפֵּרִינְצֵעֶסְסָא מוּוְאָלְפֶּעֲנִיבִיטְטֵעֵל, וַיִּצֵּא מֵאֵת פֵּעֵטֶרְבוּרְגַ וַיִּדְרוּ עַל רֵאשׁוֹ; עֵתָה בִּשְׁנַת 1740 הִיָּה לְקִצֵּין רִבְבוֹת עִם, וְהוּא יִמְשׁוֹל בְּקִרִית מִלֵּךְ הַהִיא! עֵתָה יִרְכַּב הָאִישׁ הַזֶּה בְּגָאוֹתוֹ עַל בְּמַתֵּי אֶרֶץ רוֹסִיא, וְכָל שְׂרִיָה תִּכְּזֵב לְרַגְלָיו, יִשְׂאוּ מִדְּבָרוֹתָיו! הַסַּעֲנָאִט נָתַן לוֹ עוֹ מֶלֶךְ (Королевское Высокочество) וַיִּקְצֹב לוֹ חֶקֶר חֲצִי מִיְלִילִיאָן רוֹבֵל כֶּסֶף מְדֵי שָׁנָה בִּשְׁנָה. כִּמְעִין לֹא אֲכֻזָּב הַיּוֹ עֵתָה גְּזוּי הַמְּלָכוֹת לְבִירְאָן, וַיִּשְׂאֵב בִּשְׁשׁוֹן מְלוֹא חֲפְנָיו. וַיִּקַּח לוֹ נַחֲלַת שְׂרָה וּכְפָרִים בַּעֲשֶׂרֶת מִיְלִילִיאָן פֶּלְאָרִין, וְכָלִי חֲפֵץ וַיִּקֶּר בַּעֲשָׂרִים מִיְלִילִיאָן; וְתִבְּאוֹת נַחֲלוֹתָיו הַרְּבוֹת וְהַגְּדוֹלוֹת, אֲשֶׁר רִכַּשׁ לוֹ בְּרוֹסִיא וּבְחוּץ לְאֶרֶץ, עָלוּ עַד כַּדֵי אַרְבַּע מֵאוֹת מִיְלִילִיאָן לְיוֹרִים לְשָׁנָה! וְגַם אִשְׁתּוֹ הַשׁוֹאֶפֶת כְּבוֹד וְאוֹהֶבֶת הוֹן כְּמֹהוּ, נִשְׂאָה

* בִּירְאָן חֲשַׁק מְאֹד בְּאֲנָנָא לְעֵאֲפֵאלְדֵאוּנָא לְקַחְתָּה לְבִנּוֹ לְפֵעֶטֶר לְאִשָּׁה, אֵךְ אֲנָנָא מֵאֲסָה בֶּן פֵּרִיץ וְלֹא-לְמֶדֶד הוּא, וְחֲשַׁב פְּנֵי בִירְאָן רִיקִם, וְתִמְהַר לְמִרוֹת רְצוּנָה לְבַחֲוֹר בְּאֲנָשָׁן אֹולְרִיךְ.

ונטלה עד למאד . ויהי מחיר בגדיה ארבע מאות אלף ר"כ , ותוסף להכין לה בגד אחד במחיר מאה אלף ר"כ , וצבי עדיה עלה למחיר מיליאן אחד רובל כסף ! כה גדל עשר כבוד בית ביראן , ויָרָב חסן יקר תפארתו . אולם לא לעולם חסן , ואם ממשל ועו לדור דור ! עוד בימים הראשונים לממשלת ביראן נגלה נגלה כי עמודי ביתו ירופפו , ומוסדותיו תחתיו יתפלצו . כי פחד ביראן היה על העם ויראו את מוראו רק בעבור כבוד המלכה אשר בחרה בו , ותהי קרן ישעו וזרוע עזו ; אך עתה בלכת המלכה בדרך כל הארץ , סר צל ביראן , וכל העם פלו מאנו בהיכלי התפלה אחרי שם המלך וזרע המלוכה גם את שם ביראן הפראָטעסמאטי . מלילה ללילה התלקמו העם לאגודות אגודות , והמונים המונים התאספו במקומות שונים וירעשו ויתגעשו , ויבואו חיל הפרשים ויפיצו את העם ביד הזוקה . אפס גם אנשי חיל הגווארדיא היו נגד ביראן , ונקבל עם הגירו ולא כחדו כי ישממו את ביראן משטמה עזה ויוליכו עליו אימים . גם אָסטערמאן נהפך לביראן לאויב ויבקש רעתו . אז רבים וכן שלמים נוסדו יחד , ויאמרו לעשות לביראן כאשר עשו לשירים העליונים בשנת 1780 : להתאסף קהל גדול ולהוריע גלוי לעין השמש כי כל העם מקצהו לא יחפצו בביראן להיות עליהם למושל . אולם הפעם זה לא הצלית בירם , ועל כן התחרשו ויקחו דברים את מיניך , אשר בירו חיל הצבא והעז , ומיניך בא אל אִם המלך הצעיר , אל אננא לעאָפאָלדאָוונא , ובערמה רבתי הטיל עליה אימה ופחד פתאם , באָמָר לה : כי ביראן מתנקש בנפשה ובנפש בנה , למען יירש את הכסא לברו . אז אחזה רעדה את הפרינצעססא ותבקש את מיניך לחמול עליה ולהיות לה למגן ולמחסה מפני חמת ביראן אויבה בנפש . ויהי בחצי הלילה ויבוא מיניך אל היכל ביראן , ואתו שמונים אנשי חיל מלמרי מלחמה איש חרבו על ירכו ומאנשטיין הגבור בראשם , וימצאו את המושל הווה שוכב על משכבו , ויתנפלו עליו . ויהי כי לא נתן ביראן להסגיר לשבי נפשו , וישוך בשניו ויאבק עם אנשי החיל , ויתחזקו אנשי החיל ויפצעו בבשרו כעשרים פצעים , ויקשרו את ידיו , ויובילוהו אל בית הפּלֶזא , אותו ואת אשתו ובניו . כלם החבאו בבתי כלאים , ואת אננא לעאָפאָלדאָוונא שמו לשלטת ולגבירה עד כי יגדל בנה . את בעלה אנטאן אולריך הרימו בתר שר השרים (Генера-лиссимусъ) את מיניך העלו במעלת יועץ ראשון , ויתנו לו לאָשכר מאת אלף ר"כ וכל בתי ביראן , ואת אָסטערמאן נשאו לגענעראל-אדמיראל . הסענאט חרץ משפט ביראן למות מות נבל על פֶּמַת מַפְּבֶה , אך אננא חטלה עליו לבלִי הַמִּיתו , ויסירו מעל ביראן את כל אותות הכבוד והעדות , ויביאו אל גנוי המלך את הרכוש אשר מצאו בביתו : עשרים ושמונה מיליאן ר"כ ופנינים ואבני יקר וכלי חפץ לא יחקר מרב ! ואותו שלחו לגור בעיר קטנה פעלים (Шельмы) בסיביר , הרחק כשלשת אלפים ועשרים מפעטרבורג . ותצו אננא לבנות שם בית , לביראן ולשומרו עליו , וגדר גבוה לו מסביב . ויכתוב מיניך את תכנית הבית הזה וצורתו לכל משפטי וחקותיו ; ולא ידע שר הצבאות הזה , כי לו הכין את התכנית , וכי בבית הזה ישב כלוא הוא בכבודו ובעצמו עשרים שנה תמימות !

§ 2 אננא לעאפאלדאוונא ומצב רוסיא • בנפול ביראָן עוד לא קמה סערת העם לרממה והארץ לא שבה למנוחתה, כי בעקבות מַפְלֵתו באה ונהייתה מהפכה חדשה אחרי ימים לא כבירים • אננא לעאפאלדאוונא לא השכילה בינה לנהל ולכלכל במשפט ארץ גדולה ורחבת ידים כרוסיא, ותשב כל היום עם רעותיה בהדרה וידיה טמנה בחיקה, ויהיו כל עניני המלוכה נתונים בידי מיניך לבדו • אולם אנטאָן אולריך איש אננא התקנא במיניך ולא חפץ להיות נופל ממנו • כי מיניך נטה בהליכות עולם אחרי פרוסיא ואנטאָן נתן ידו לאויסטריא, ואחריו היה גם ירירו ואיש עצתו אָסטערמאן, אשר יַעֲצו לבוא בברית הפראוואַסִי לאווית ולהיות ברוסיא מלך • אז השכילו אנטאָן ואָסטערמאן להביא מִקְדָּה בלבב אננא, ולהוכיח לה כי זה האיש מיניך, אשר לא יָתַת מפני כל, ובירו להשפיל אף לרומם, היה יהיה גם לה משחית לחבל, כאשר היה לביראָן • זוה האות, כי דברי סתר לו עם יעליואוועטא, ועל כן אין טוב לה כי אם להרחיק מעליה • ותשמע אננא אליהם • ויהי כראות מיניך את פני המלכה והנה איננה עמו כתמול שלשום, וימהר לַקְדֵם פני הרעה ויבקש מאת אננא לקרוא לו דרור מעבודתו, ושאלתו נמלאה • בירח מארט בשנת 1741 השמיעו בחצות קריה בקול התוף כי שר הצבאות נמש את כהנתו בעבור זקנתו • ומיניך היה בימים ההם כבן חמשים וחמש שנה, לא כהתה עינו ולא נס ליחו; וישמע את קול הקריאה וירגז לבו בקרבו • אז יהיה אָסטערמאן הפּיקִיף בחצר המלכות ובידו כל דברי המדינה, אך גם תקפו ועזוּו לא היו לארך ימים; כי קמה רוח רעה בין אנטאָן ואננא הַבְּיָרָה ויַעֲצו שניהם יחרו • וכל שרי המדינה נפלגו לשתי מפלגות מקבילות אשה אל אחותה ונטורות איבה זו לזו, ויַנְגְנו גם העם באהליהם, בראותם את בית המלוכה כי פרוע הוא לשמצה • גם בעניני חוץ לארץ היתה צלמות ולא סדרים: כי בהעלות פעטר הגדול את רוסיא על מרום סֵלֶם הכבוד בהליכות עולם, להיות אחת מן הראשונות בממלכות אירופא, נפשו ידעה מאד במה כחו גדול, ובמה יִתְרָה לו על שְׂאָר המלכים; הלא כה דָּבְרו: „הם ימצאו חפץ בי, אך לא אנכי בהם” • כי הנה רוסיא עד מאת שמונה העשרה שָׁכְנָה לה לבדר ובגויי ארצות אירופא כמעט לא התחשבה, על כן ורו לה דברי הליכות עולם, ולא לקחה חלק בכל הענינים הנכבדים אשר נקרו ויאתיוּן לרגלי קורות מלכי אירופא והעתים אשר עברו עליהם משנות דור ודור: רוסיא לא ידעה מאימה מכל סבת דברי הריבות אשר נפלו בין בית־האבסבורג ובין בית־בורבאָן, ולא התבוננה על מה אדני עצמותיהם הַטְּבָעִי, ועל כן יכלה לעמוד מנגד ביום הַלָּחֶם בני שני הבתים האלה בעים רוחם • בעיניה ראתה מרחוק את כל הנעשה נִמְחוּ איך אדירי שני בתי הממלכות צוררים זה את זה, ובלבה לא התעורר כל רצון להתערב ביניהם ולהיות לעורה לאחר מהם • ועל כן מה צדקו דברי פעטר ומה נאמנו מאד! למלכי אירופא היה ענין יקר ומאד נעלה למצוא חן בעיני רוסיא ולקנות אהבתה, לא חסה עינם על כל עמל וגייעה, ולא חשבו מלקנות כל עצה ותחבולה להגיע למחוז חפצם זה • קיסר אויסטריא מְהֵר לְהַתְנֹת אהבים עם ביראָן ויכפר פניו בשחר, ולכן נמלה אננא יִאָהֲאֵנְאוּנָא עליה להחזיק במעוז

החך הקרוש אשר שם קארל הששי על אדות משפט הירושה. אולם עתה חשבה אננא לעאפאלדאוונא לטובה לכרות ברית מִגֵּן וְנִגֵּן (оборонительный союзъ) עם מלך פרוסיא, למען תבטח עליו כי תקראנה מלחמה עם שוועיצא. והנה כמעט כִּלְתָה הברית הזאת, ויקם פֵּרִידְרִיךְ השני ויבקע בארצות מאריא בחרבו הקשה. אז היתה רוסיא במבוכה גדולה, כי באה בין המצרים, לעזור לבעל בריתה האחד נגד בעל בריתה השני. ותשת עצות בנפשה: את מי מהם תבְּקֵר על פני רעהו, ותגמור אִמֵר לתת היתרון לאויסטריא, ותצו על חילה ללכת להיות זרוע לאויסטריא, וְאִסְטֵרְמָאן המצביא נאלץ לשום שקר בנפשו, ויבקש הרש את פֵּרִידְרִיךְ לבל יירא ויִפְתָּר, כי לא תאנה אליו כל רע. ומחנה החיל התנהלה לִאֲמִי. ויהי כאשר הפציר ציר אויסטריא בממשלת רוסיא להאיץ בחילה, וְתִשָּׁב אמריה לו, כי רוסיא נכונה למלאות את כל אשר הבטיחה לאויסטריא, אם אך לא תבעתנה אימת שוועיצא, ופחד אויבתה וזאת יסיר ממנה. אפס שוועיצא הוסיפה להפיץ בלחות מלחמה על רוסיא, כי צירי צרפת בשמאָקֶהָלֶם עוררו מדנים והעירו חמת שוועיצא על רוסיא, ויצלחו להפיה אש הקנאות בלב בני הנעורים לדבר את אויבם בשער ולקרוע מעל רוסיא את ארצותיהם, אשר כבש תחתיו. פעטר הגדול; והצעירים האלה התברכו בלבבם כי נקל הדבר לעשותו. וממשלת שוועיצא אשר הכתה בסנורים ולא השכילה להשתער על רוסיא בימי מלחמתה עם טורצא, עתה פקחה עיניה ותקרא מלחמה על רוסיא; ובמכתבה הגלוי, אשר שלח לחצר המלכות פעטרבורגה, ערכה את התואנות, אשר בעבורן תחפוץ קרבות, ובתוכן הִזְכִּירָה, כי הממשלה עברה חק וְתַעֲנֵת משפט בהרחיקה את הצעסארעוונא יעליואוועטא פעטראוונא מעל הכסא, וְכִתְּתָה מוטות על בני הנכר על צוארי עם הארץ (*). אך צרפת לא אמרה הון באשר הִשְׁלִיכָה את שוועיצא ברוסיא, כי חשבה מהשבות לשנות ארחות רוסיא בהליכות עולם ולהפר בריתה את אויסטריא, וצירה שעטארדי בפעטרבורג ועליו נלוה נאָלְקִין ציר שוועיצא, שניהם המתיקו סוד, וְתִיעֵצוּ להועיל לְהוֹת אננא לעאפאלדאוונא ולתת עֵז ותעצומות ליעליואוועטא פעטראוונא!

3 § מי ישפל ומי ירום. כל ימי פעטר השני ואננא יאָהאנאוונא היתה יעליואוועטא, היפה בבנות פעטר הגדול, רחוקה מדברי המלוכה ומחצר המלכות, כי הרחיקוה השרים בתרמית לבם. ויעליואוועטא גם היא לא התהלכה בגדולות ובנפלאות, וְתִמָּאֵם בכסא המלוכה, אשר התנודד כמלונה בימים התם מפני רוח התקפים והשליטים, ויראתם היתה על פניה, פן תהי אחריתה להכרית. על כן בחרה לה יעליואוועטא לשבת שאנן בהיכלה ולחיות חיי ענן ונחת. ויהי בגוע פעטר השני, ורופאה לעסטאָק העירה משנתה ויאמר לה: „קומי אורי, כי בא אורך, וכבוד המלוכה עליך יורח; כי לך יאתה נחלת אביך!“ לא שמעה אליו הנערה ולא שמה על לב. בעשרת שנות מלכות אננא יאָהאנאוונא למדה יעליואוועטא לְמַדֵּי את כל דרכי המלוכה ומסבותיה, המתהפכות בתחבולות שרי החצר, ערמתם, קנאתם ומומתם. ויהי כראות אננא כי נושאת יעליואוועטא חן

(* את המכתב הגלוי הזה, הזכוכ צרפתית. העתיקה יעליואוועטא פעטראוונא בעצם ירה לשפת רוסית, ותחלקוה בין אנשי ילומה ומיודעיה.

בעיני כל רואיה, ומדי צאתה ברחובות קריא יקדמו כל העם את פניה בקול צהלה ובתרועת ששון, ויפגן לבה בקרבה. גם דבר אליה יגב, כי יעליואוועטא פחפח נפשה מטובה וביד נדיבה תתן מנות ומתנות לחיל הגווארדיא. ותצו אננא לשום מרגלי חרש על יעליואוועטא לרגל מוצאיה ומבואיה ולספור צעדיה; ולולא תפשה יעליואוועטא היפהפיה את ביראן בלבו להיות לה לסתרה בסתר, כי עתה כבר סגרה על מסגרי בבית הנוירות. עתה כאשר לא מצא העם נחת בממשלת אננא לעאפאלראוונא, אשה רפת ידיים וסרת טעם, ובשלטון בני הנכר, רבו כמו רבו הנושאים עיניהם אל יעליואוועטא, ועל סביבותיה התאספו הרוסים האוהבים עמם ולאמם והנהלים על כבוד ארצם המחלל בירי וריס. אפס בכל המון הנאספים האלה לא נמצא איש אמיץ לב אשר יעמוד בראשם ויחשוף זרועו לפעול ולעשות בשם יעליואוועטא, אשר לא הרהיבה עוז בנפשה לצאת ביד רמה. אמנם רופאה וירידה לעסטאק ושעטארדי ציר צרפת לא נתנו דמי לה, ויביא לעסטאק וישם לעיני יעליואוועטא לוח משוח בששר: מעבר האחד יושבת יעליואוועטא על כסא המלוכה ועמרת תפארת בראשה, ומעבר השני יושבת היא גלמורה ושוממה בבית הנוירות; ויען ויאמר אליה: אם שמוע תשמעי לקולי ונתלת כסא כבוד, ואם אין תבלי טפחות ימיך בבית הכלוא הזה! אז התעודדה יעליואוועטא ונתשנס מתניה לעמוד על נפשה ולעשות לטובתה את אשר עשה מיניך בגלל אננא לעאפאל-ראוונא; וגם לא יכלה עוד למשול ברוחה ולהתמהמה, יען כי נגלו לאננא את דברי הסתר אשר בין יעליואוועטא ובין שעטארדי ולעסטאק, ויהי כפשע בין יעליואוועטא ובין המות. ותהי ראשית דבר אננא לשלח את חיל הגווארדיא מפעטרי-בורג, ללכת למלחמה על שוועציא, והגווארדיא אמנם היתה משען מבטח עז ליעליואוועטא, אך בה שמה כל תקותיה ואך עליה השליכה יהבה. ויהי בשנת 1741 בעשרים וחמשה לירח נאיאבר באישון לילה ואפלה, ויבואו תשעה גרענאדערי מחנה פרעאבראזשענסק, גבורי מלחמה, אל יעליואוועטא הארמונה בלאט, ויאמרו אליה: "הן למחר בבקר עלינו לצאת מאת פני העיר ללכת למסעינו, ואת אפנו הַתְּשָׂאֲרִי פה בירי שומטניך וַחֲפִצֵי רַעְתֶּךָ? גם רגע אחד לא נוכל לטמון יד בחיק, כי לא עת לחשות היא!". ותמהר יעליואוועטא עם לעסטאק ותבוא אל בתי המחנה, ותקרא אל בני החיל, אשר שמחו לקראתה: "הלא ידעתם בת מי אנכי, הואילו נא ולכו אתרי!". ויענו כל הגבורים: "אתרנך נרוצה אפנו, ואת כל אויבך נכה נפש!" או השבע השביעה אותם יעליואוועטא לבל ישפכו דם נקי, ותקח אתה שלש מאות איש ותובילם אל היכל אננא* ויתפשו אותה ואת בני ביתה, ואת יארהאן הילר המלך שמו במצודת שליססעלבורג. בלילה ההוא נתפשו גם מיניך אסטערמאן וגאלאוקין היועץ, ובאין פוצה פה ומצפצף עלתה יעליואוועטא על הכסא. את אננא ובני משפחתה שלחו לחאָלמאָנאָרי לגור שם בנולה, והכת בשנת 1746, ועדת שופטים נצבה לשפוט את מיניך ואסטערמאן ושאר עוזרי אננא בימי ממשלתה, ותצא דתם להמית. אך בחמלת יעליואוועטא עליהם ירדו

(* אנשי החיל העומדים על המשמר החלו להכות בתף, אך לעסטאק קרע חיש קל בסכין את עור התוף, ויסכל מחשבתם!

חיים מעל בַּמַּטְתַּת הַמְּסַבֵּת וְשָׁלְחוּ לָאָרֶץ גְּזֵרָה: אֵת אֶסְטֵרְמָאן לְבַעֲרֵעֲזָאוּ בְּבֵית הַסֵּהר, שֶׁשָּׁם יֵשְׁבוּ מֵעַנְשֵׁי קֶאָוּ וְהִרְצָאֵל גְּאָרְוִיקִים; וְאֵת מִינִיךְ לְפַעֲלִים לְהִסְגֵּר בְּבֵית הַכְּלֵא אֲשֶׁר הוּכַן בְּעִצְתּוֹ לְבִירְצָן, אֲשֶׁר זָכְרָה לוֹ יַעֲלִיזְאוּוֹעֵטָא אֶת חֲסֵדֵי אִמָּהּ וְתַתּוֹ לֹ רְשִׁיּוֹם לְשִׁבְתָּ בִּיאֶרְאָסְלָאוּל, וְתֵהִי לוֹ שֵׁם הַרְחֻקָּה.

פרק סג ימי מלכות יעליזאוועטא פעטראוונא (1741—1761).

§ 1 גמול טוב לעוזרי יעליזאוועטא ומשממה לבני הנכר. קול רנה וישועה נשמע בכל חצות פעטרבורג, בהִגָּדַע לְעַם בְּבֹקֶר בַּיּוֹם כ"ה נְאֻיָּאֵבֵר, כִּי יִמִּין יַעֲלִיזְאוּוֹעֵטָא רֹמְמָה, יִמִּין בַּת פֵּעֵטֵר הַגְּדוֹל עוֹשָׂה חֵיל. עַל מַגְרֵשׁ הָאֶרֶץ-מִירָאֵלִיטָאָט יֵשְׁבוּ לְמוֹ לְהַקּוֹת אֲנָשֵׁי הַחֵיל עַל יַד הַיִּכְל הַמַּלְכָּה וּמוֹקְרֵי אִשׁ לְפָנֵיהֶם מְבַעֲרִים. כֹּלֶם עֲלִיזֵי גְאוּה וּנְצַחוֹן, שִׁירֵי עֵז בְּפִיהֶם כֹּל הַיּוֹם וּשְׂמַחַת-עוֹלָם עַל רֵאשִׁים, וּבַעֲיָנִים פְּקוּחוֹת יִשְׁמְרוּ עַל "אֶסְטֵס", אִם כֹּל הָאָרֶץ, לְבַל תִּפְּאָנָה לֵה רַעָה. וַיַּעֲלִיזְאוּוֹעֵטָא גַם הִיא כְּאִם רַחֲמָנִיָּה תַחֲלֵק לְבִנְיָה אֵלֶּה בִּיד נְדִיבָה וְרַחֲבָה, וְתִשָּׁב לְאִישׁ אֶת צְדָקְתָּ וְאֶת אֲמוֹנָתָּ. כֹּל עוֹזְרֵי יַעֲלִיזְאוּוֹעֵטָא לְעֹלֹת עַל הַכֶּסֶף נִשְׂאוּ מִשְׂאֵת מֵאֵת פְּנֵיהֶם וְהָעֹלֹ בַּתֵּר הַמַּעֲלָה. אֵת כֹּל מַחְנֵה פְּרַעֲאָבְרָאוּשְׁעֵנְסֵק הַרִימָה לְהִיזוֹתוֹ אֲצִילִים לְדוֹרוֹתֵיהֶם; לְאִישׁ וְאִישׁ מֵהֶם נִתְּנָה נַחֲלַת שְׂדֵה וּכְפָרִים וְאֶפְרָים לְעַבּוֹר אֶת אֶרְצֵתָם, וְיֵהוּ מַסְפֵּר הָאֲכָרִים אֲשֶׁר חֲלַקָּה בֵּינֵיהֶם כְּשִׁלְשׁוּה עֶשֶׂר אֶלֶף אִישׁ; הַמַּמְעִיט קָבַל עֶשְׂרִים וְתִשְׁעֵי נֶפֶשׁ. עַל מְגַבְעוֹת הָאֲצִילִים אֲשֶׁר יִצְנְפוּ עַל רֵאשִׁים כְּתוּב לֵאמֹר: "כְּעַבּוֹר אֲמוֹנַת אֶמֶן וְשִׁקִּידָה רַבָּה", וְשֵׁם חֲדָשׁ קָבָא לְהֶם אֲשֶׁר פִּי הַמַּלְכָּה יִקְבְּנוּ ("Лейбъ-компания"), וְהִיא בְּכַבּוּדָה וּבַעֲצָמָה הִיתָה לְהֶם לְשֵׁר וּלְרֵאשׁ. וְהַכֹּפֵּר יַעֲלִיזְאוּוֹעֵטָא פִּשְׁעֵי חוֹטָאִים רַבִּים, וְהַנַּחְתּוֹת רַבּוֹת עֲשֵׂתָה לְעַמָּה, וְנִתְּשַׁבְּתָּ אֶת בֵּית הַצֶּעֶר לְנִגּוֹשׁ בְּעַם אֶת חוֹבוֹת מְסִי הַמַּמְשֵׁלָה (Доимочная комиссия). וּמִיּוֹם עֲלֹת יַעֲלִיזְאוּוֹעֵטָא לְשִׁבְתָּ עַל כֶּסֶף אֲבִיָּה, חֲשֵׁבָה מַחֲשׁוֹבוֹת לְהַרְחִיק מִדְּבָרֵי הַמַּלְכוּת וּפְקוּדוֹת הַמַּמְשֵׁלָה, אֵת כֹּל בְּנֵי הַנְּכָר אֲשֶׁר הוֹקְמוּ עַל אַחֲרֵי פֵעֵטֵר הַגְּדוֹל, וְכֹל הָעַם יָדַע אֶת חֲשֶׁק לְבַבָּה הַזֶּה, וַיֵּאמְרוּ לְהִיזוֹת עוֹר כְּנַגְדָּה לְהוֹצִיאֵו לְפַעֲלַת אֶדֶם. אֹז רַחֲפוּ מוֹת וְאֶבְרָן עַל רֵאשֵׁי הָאֲשִׁכְנַזִּים: בְּכֹל רַחוּבוֹת קְרִיָּה וּבְתֵי מוֹעֵד נָפַל עֲלֵיהֶם פַּחַד הַרוֹסִים, אֲשֶׁר פִּעְרוּ עֲלֵיהֶם פֶּה וַיֵּאמְרוּ כִּי עֲתָה בָּאָה הָעֵת לְהִנָּקֵם מֵאוֹיְבֵיהֶם מַחְרִיבֵי אֶרֶץ, וְגַם חֲכָמֵי תְּלִיכוֹת הַמְּדִינּוֹת (Дипломаты), אֲשֶׁר יֵשְׁבוּ בְּפֵעֵטֵרְבוֹרֵג יִגְרוּ מִפְּנֵי הָאֶף וְהַחֲמָה וְהִיר הַנְּטוּיָה, וַיִּמְהָרוּ לְגַלּוֹת אֹזֶן מַלְכֵיהֶם, וּבְמַכְתְּבֵיהֶם אֵלֵיהֶם הִרְחִיבוּ פֶה וְהַגְּבִירוּ לְלִשׁוֹנָם עַל דְּבַר רַעֲשׁ הָעַם עַד לְבָלֵי חֵק. בֵּין אֲנָשֵׁי הַצְּבָא בְּפֵעֵטֵרְבוֹרֵג רַבָּה הִתְקַמָּה וְהַמַּשְׁמָמָה לְשִׁרֵיהֶם בְּנֵי הַנְּכָר, וַיֵּאמְרוּ לְעֵשׂוֹת כְּהֶם כְּלָה וּלְהַשְׁמִידֵם מִקְּרָבָם; גַּם בְּמַחְנֵה אֲשֶׁר חֲנַתָּה בְּפִינְלַאנְדִּיא לְלַחוּם עַל שׁוּעֲצִיא פְּרִצָּה שְׁנֵאת בְּנֵי הַחֵיל וַיַּחֲלוּ לְקַצּוֹת בְּשָׂרֵי בְּנֵי הַנְּכָר וּלְכַלּוֹת בָּם כֹּל חֲמַטָם, וּכְבֵר הַתַּעֲתָדוֹ לְהַמּוֹת אֶת כֹּל הָאֶפְרָצִיעִרִים הַזּוֹרִים תְּרַם, לְזוֹלָה הַגַּעֲ-נֶעְרָאֵל קִישׁ עַמֵּד בְּפִרְץ לְהַשִּׁיב חֲמַטָם מֵהַשְׁחִית. כִּי בְּרֵאוּתוֹ אֶת הַמַּחְנֵה כִּי פְּרוּעָה הִיא לְשִׁמְצָה וַיַּחְגּוֹר בְּעֵז מַתְּנֵי, וַיִּתְּנַפֵּל עַל הַמַּתְּפָרְצִים, וַיִּתְּפוּשׁ אֶת אַחַר מְרֵאשִׁיָּהם, וַיִּקְרָא לְכַתֵּן וַיִּצְוֵהוּ לְהַכִּינוֹ לְמוֹת בְּפְנֵי כֹל הַמַּחְנֵה; אֹז נִבְהִלּוּ נַחֲפוּ

כל המורדים, חיל כיולדה אַתָּם וְתַרְפִּינָה יריהם. אחרי כן פקד עליהם קייט את עונם וַיִּשָּׁב להם כעל גמולות. ושמתח הבהנים הפראוואַסלאווים בנפול השרים האשכנזים גדלה שבעתים, ובכל השנים הראשונות במלכות יעליואוועטא, בנשואם את מדברותיהם ובהטיפסם לקחם בהיכלי התפלה, הכבירו מלים והאריכו לשון וימלאו פיהם תלת המלכה, אשר „הוציאה את רוסיא מתחת סבלות המושלים האשכנזים, אשר העבירו את עמה בפרך ואת ידם הכבירו על הבהנים הפראוואַסלאווים“.

§ 2 יורש העצר והשרים הקרובים למלכה. ותוציא יעליואוועטא פתשגן הדת גלוי לכל העמים, כי אין לצאצאי איוואן אחי פעטר הגדול המשפט לשבת על כסא רוסיא, ויהי דְבָרָה נחוץ לכל וַיִּבֶר ולבל יִפְקֹד שם „הקיסר איוואן השלישי“ בכל כתבי המדינה המדברים על אדות ימי מלכותו, כי אם כתוב יכתבו: „ימי ממשלת ההערצאג הקורלאנדי והפרינצעססא הברוינשווייגית. וכאשר התאמצה לאַבְד כל זכר לשלטון הילד האַמלל והאַפִּיר, כן מהרה לחזק את ירושת המלוכה בידי יוצאי ירך פעטר אביה. ועל כן שלחה לקרוא פעטר בורגה את קארל פעטר אולריך בן אחותה אננא פעמראַוונא, אשר ילדה אותו לפִּירִדְרִיך ההערצאג בשלעוויג האַלשטיין. אל העלם הזה נשאה גם שוועציא עיניה לשימו עליהם למלך; ויהי כאשר הובא לרוסיא בהחבא, שלחה שוועציא ציריה אחריו להשיבו אליה, אך יעליואוועטא השיבה פניהם ריקם. ויבוא העלם בברית דת היונית וַיִּקְרָא שמו ברוסיא פעטר פֵּעֶרְאַרְאַוויטש. בעשרים ושמונה בחדש אפריל שמה המלכה את כתר המלכות בראשה במאַסקווא המעטירה, ולמקצה ששה חדשים יצא דבר מלכות כי פעטר פֵּעֶרְאַרְאַוויטש הוא יורש העצר. יעליואוועטא וועטא היתה אשה יראת ה', שומרת כל דברי הצומות ומנהגי דתם כבבת עיניה. ותאהב להגות בספרי הקדש ולעלות ברגליה אל בתי מקדשתם, תְּלוֹוֶה וְלָקַת כברת ארץ מספר מדי יום ביומו, עד כי ארכו ימי עלותה כל הקיץ. ומאהבתה את דתה, המתה חסדה לבהנים, ותהי להם לסתרה וַיִּמְרָחֵב את גבולם. ואף כי לא השיבה להם עֵזם וכבודם, שָׁהוּ להם לפני מְלוֹךְ פעטר הגדול. בכל זאת תְּקַלָּה מעליהם את כל הלחץ, אשר לחצו אותם בימי פעטר השני ואננא יאַהֲנֵד אוונא. והכהנים גם הם הבינו להוקיר ערך הטוב אשר המלכה עוֹשֶׂה להם, ויבְמָלוּ רצונם מפני רצונה. ויהי אך עלתה יעליואוועטא על הכסא, ויריה לא היו אסורות כבימים הראשונים, וַתִּתֵּשׂ ותבוא חרש במסורת ברית הנשואים כדת וכמשפט לבחירה רצתה נפשה בו, לאלעקסיעי ראזימאַוסקי, יליד מחוז טשערנינגאַוו ובן אחד הקאַזאַקים ושמו ראזום. אלעקסיעי היה בחור נחמד יפה קול ומיטיב נגן מאד במקלה המשוררים בחצר המלכות, ותשמע יעליואוועטא את קולו הַעֲרֵב ותרא את מראהו הנאה, ותחשוק בו ותקרבנה אליה ותעמרהו כצנה רצון ותעלהו במעלת הכבוד „גראף“ ותרימהו גם לשר-הצבאות, ובעבורו בנתה את ארמון אניטשקאַוו (משכן ליורש העצר בימינו). ובכל זאת לא גבה לבו ולא רמו עיניו להתהלך בגדולות ובנפלאות מסנו; לא התערב בעניני המלוכה אשר שנבו ועמקו מסנו, ולא הפך לרעה את העו והמשרה הנתונה לו. כי היה אלעקסיעי איש יִשְׂר

דרך, טוב לב ורוחו נדיבה. ויהי למנן ולמחסה להחכם סומארַאָקָאָו, ובגללו בֵּרַכָה יעליזאוועטא גם את קיריללא אחיו הצעיר ממנו, וגם הוא טוב ראִי ובעל שכל הריץ, ותשלחהו חוצה לארץ לקנות חכמה ומדעים; ובעודו בן עשרים, טרם פָּלָה שמה את למודיו, חֲדָשָה המלכה בעדו את מְשִׁרַת ההעטמאן ברוסיא הקטנה. שני האחים האלה היו ענוי לב, ויהיו ראשונים למלאות שחוק פיהם על חכמי האקאדעמיא בקיעו, אשר עמלו לחבר לכבודם ספר בשפת רומי, פלניא ורוסיא-הקטנה, להוכיח כי מזרע בית געדימין המלך יצאו הראוומאָווסקים; כי לא בוש להורות כי ממעי דלת העם יצאו, ועד זרע המלוכה לא באו. מעל שני האחים האלה נשאה המלכה את השרים למשפחת שוואלאָו, אשר נפלאו בדבר הנהגת הממשלה: הגראף פעטר שוואלאָו היה גבר חכם ובעל כשרונות גדולים ועצומים, אך לא הלך נכחות ויתקלם בצדק ובמישרים, אהב כסף כנפשו ולא השיב ידו מְעַל, ויעזוב אחריו הון רב. אולם אחיו איוואן שוואלאָו התנוסס כאבן נזר ברור עקש ופתלתול ההוא, ויהי מחמד נפש יעליזאוועטא. מנעוריו התנַבֵּר איוואן לאיש בְּפִיר רוח דעת ומעמיק חקר, ויאסוף בחפניו הרבה חכמה, ויהי מִבֵּין נפלא בהליכות המדינה ועניני המלכות, ובהיותו לאיש התיצב בראש מתי מספר, אשר הרימו פעמיהם ללכת לְפָנָיו לרוח העת החדשה, לבקש משפט וצדק ולשקוד לעשות את הטוב והישר בעיני אלהים ואדם. כי מימי פעטר הגדול היתה ההשכלה רק למראה עינים לבד ולא הִפְתָּה שרש בלבב יודעיה פנימה, כי חשבוה לכלי חפץ למצוא על ידה טוב הארץ, ותהי להם החכמה כקרום לחפור בו וכשפחה נחרפת אשר תהיה סוכנת לאדוניה ותעמול לטובת טבח וקֶבֶן; ועל כן למדו להשכיל ולדעת רק את המדעים המגדילים עז מלכות, הַמְרַבִּים לאדם עֲצֵמָה וְאֵילֵי הומוסיפיום לו עֵדֶן ותענוגות החיים, ואת היותר החרימו. אכן עתה שמו המשכילים אל לב כי כל כבוד ההשכלה פנימה, במשכיות לב והדרי נפש; ההשכלה תשגיב בכחה לשנות לטוב ארחות איש ודרכי כל העדה פְּלָה, היא תאיר עיני בן־תמותה לדעת חובותיו באשר הוא אורה בארץ ויושב בְּקֶהֶל אחיו ובני עמו, והיא תשכילהו בינה להוקיר את כל איש הנברא בצלם אלהים כקטן כגדול, לתת לו כבוד אנשים ולהתהלך אתו בנחת ובמישרים, ולא יהיו בני האדם כדגי הים, אשר הגדול יבלע את הקטן למלא בטנו, ולא יוסיפו לעשות כמעשי וואַלינסקי ובני גילו. בימי פעטר הגדול ואחריו קָרוֹשׁ דרוש דרשו מאת כל משכיל, כי יִקְשֶׁר רק לעבוד עבודת הממשלה, כי ידע קְרוֹא וקְתוֹב ולחשב חשבונות רבים; אך עתה הָרָאו לדעת על פי הנסיון, כי השכלה כזאת לא הצלח לנטוע מדות טובות וישרות בלב משהריה ולהצמיח צִמַת צדקה, וכי לא זו הדרך לשפוך רוח חדשה, רוח אהבת־אדם, על כל העם, היא הרוח הנדיבה אשר הוציאו מאוצרותיהם חכמי צרפת, מְצַדִּיקי הרבים, בחצי השנית למאת שמונה העשרה; כי הם העבירו קול קורא בכח ובהדר בכל אירופא לעורר את כל יושביה לארחות יִשְׂרָאֵל, למדות טובות, לאהבה את האדם ולהוקיר ערכו; וקולם לא היה קול קורא במדבר. ויהי איוואן שוואלאָו הראשון ברוסיא אשר הִקִּיץ לקול הקריאה, ותפעמהו רוח נכון וקשט לשקוד על הטוב לעשותו בארץ מולדתו. הוא סָכַךְ באברתו על החכמה והמדעים, וביד עשירים תמך בירי

שוחריהם ודורשיהם, וביתר שאת על החכם לאֲמַנְאָאֲסָאוּ שם עינו לטובה ויתמכהו בימין צדקו — ויהגה בחכמה וישגה בדעת, ויהי פרץ קדש הלולים: כי לא נגאלו כפי איוואן בשחד, לא רדף אחרי הכבוד, לא התעמר בבני שפּל המדרגה, כי אם התהלך את כל האדם באהבה ובאחווה, מדעתו להוקיר ערך נפשו וערך נפשות זולתו; וכל יודעיו פנים אל פנים העידו והגידו כי כל הקרב הקרב אליו ימלא עֵנָג וששון. ויתודע שוואלאוּ אל הפילוסוף הנודע לשם ולתהלה וואַלְטֶער (Voltaire) הצרפתי, ומני אז החל החכם הגדול הזה לכתוב מאמרים וספרים על אדות רוסיא, והנכבד בהם הוא ספר „דברי ימי רוסיא במלכות פעטר הראשון“ המכנה (Histoire de Russie sous Pierre I.). ובהודיע וואַלְטֶער כי יואיל לכתוב הספר הזה, וְתַצֵּו יעליזאוועטא לכתוב ספר כזה בפעטרבורג ולשלחו אליו, להיות לו לעינים, אך הספר אַחַר לבוא לוואַלְטֶער, ויכל את מלאכתו בטרם בואו, על כן יש ויש בספר וואַלְטֶער חסרונות רבים *). אולם בכך זאת קלע אל המטרה ולא החמיא, כי הגדיל וואַלְטֶער בספרו את שם פעטר והשיגא פעלו ועלילותיו לזר דור, ורק מני אז החלה אירופא להוקיר חין ערך האדם הגדול הנאור והנעלה הזה; וטרם הופיע ספר וואַלְטֶער לאור, לא הגיעו עד תכונת פעטר ורוחו הנעלה, גם פֶרִירֶיך השני גם ושאן־זשאק רוססאָ, ויוציאו עליו משפט מעקל. — בין האנשים החכמים והידועים בימי יעליזאוועטא הזרם והנף כבוד אלעקסיעיי בעסמזושעוריומין, כי הוא לברו היה בימים ההם משכיל ויודע על מתכנתן רפי לשונות אירופא בבני תֶּצֶר המלכות, והיו רב תבונות בהליכות המדינות, ועל כן נתנו כל עינינו חוץ לארץ בידו. האיש הזה נודע עוד בימי פעטר הגדול לאיש חכם יודע העתים, ובימי אננא פעטראָווא גדל כבודו מאד, כי עשה חֶנֶף לביראָן; ובנפול ביראָן קרב גם קץ גדולתו ונהרס ממעמדו, אך בימי יעליזאוועטא חָלָה לעסטאָק, ידירו וָרְעוּ או, את פני יעליזאוועטא לשאת את ראשו ולהשיבתו על כנו. והיו בעסמזושעוּ מְשֵנָה להמוכיר (камплетъ) הישיש משערקאסקי, ובמותו מלא את מקומו והיה למוכיר המדינה.

§ 3 עניני חוץ לארץ. ותהי ראשית דאגת הממשלה למלחמתה עם שוועיציא. האף אמנם ממשלת שוועיציא הודיעה בְּקֶהֳלָה כי תתגר מלחמה את רוסיא בגלל יעליזאוועטא המרחקה מכסא אביה, ותבטח בלבבה כי בעלות יעליזאוועטא על הכסא תעתר ותנאֵל להשיב לה את נפות פֶּינלאנדיא, (וויבאָרג וקעקסהאָלב) אשר לכד פעטר הגדול בחרבו ובקשתו. אפס תקות שוועיציא נשארה מעל, כי מאנה יעליזאוועטא להשיב להם גם מלא מדרך כף רגל, פן תבאיש ריחה בעיני עמה — על כן החליפה שוועיציא כח ותקדיש מלחמה על רוסיא. אפס המלחמה הזאת הראתה לעין השמש, כי כתגב מול הענק כן שוועיציא תמצַעֶרָה לפני רוסיא הנאדרה ברבבות עם. ערי פֶּינלאנדיא רבות ובצורות נכבשו לפני חיל הרוסים,

(* גם נפש וואלְטֶער ידעה מאד כי ספרו זה לא נקי משגיאות ואינו כליל השלמות, ועל כן לפי עדות אחר החכמים צוה לחרות על מצבת קבורתו כדברים האלה „Ci-gît qui a voulu écrire l'histoire de Pierre le Grand“: מה ינוח האיש אשר חפץ לכתוב דברי ימי פעטר הגדול“.

או ענתה גאון שוועציא בפניה ותבקש שלום, וינתן לה בעיר אבאָ 1743, ותכפר פני רוסיא במדינת קיומענגענערסק (Кюменегерская провинция) ונדה קיומען היה לנבול בין רוסיא ובין שוועציא. בימים ההם התעוררה רוח מדינים והתגלע ריב איתן בין לעסטאָק ובין בעסטוושעוו אהובו לפנים — כי לעסטאָק, אשר קבל בסף שחד ומנחות כאת צרפת, התעורר להטות לבב יעליזאוועטא לכרות ברית את צרפת ופרוסיא על אויסטריא ואנגליא — אולם בעסטוושעוו התאמץ להוכיח כי טוב אשר יפה לרוסיא, להיות בברית שלום את אויסטריא. אז יבוא שעטארדי ציר צרפת שנית לפעול ולעשות בגלל ממשלתו, ולחוק בידי לעסטאָק, ויתיעצו שניהם יחדו להטיט רעה על בעסטוושעוו; ויהי כי לא יכלו לו, ויקם לעסטאָק וילשין את שתי הנשים הכבודות: את הגראַפֿיניא בעסטוושעוו, אשת ההאָפֿט־מייסטער אָחי אלעקסיעיי בעסטוושעוו, ואת נאטאליא לאָפּוּחינא, ויביא את דבתן רעה אל יעליזאוועטא, כי חרשו קֶשע וחמסו מזמות קשר עם ציר אויסטריא, ומגמת פניהם להושיב על כסא רוסיא את משפחת ברוינשווייג הנדרה. השָׁרות האלה הובאו במשפט ויִנְדע כי דָּרְרו סרה במלכה, וידושו את בשרן בשומים לעיני העם, כרתו את לשונן וישלחון לארץ גזרה, וכן עשו לאיש לאָפּוּחינא ולבניה (בשנת 1743*) אך למרות הפץ לעסטאָק לא נלכדו האחים בעסטוושעוו בפח הקשר אשר ברא מלבו, ועולתה לא נמצאה בס. אז נשא אלעקסיעיי בעסטוושעוו ירו לנקום מלעסטאָק דמי אשת אחיו השפוכים, ויהי אורב לו למצוא עונו להאבירו. ויהי לתקופת הימים ויפלו בידי אלעקסיעיי חליפות דעפעשים בין שעטארדי וצירי מלכי אירופא כתובים בכתב סתר וטמון; ויהי כאשר השבילו לחשוף את מטמוני הכתב ולגלות את קֶנוֹ, וימצאו כתוב: „שחדו נא את לעסטאָק וחפצכם ימלא!“ גם קרא מעל הדעפעשים את מתכנת הכסף אשר יקבל לעסטאָק תמיד מגני צרפת. ובמכתבי שעטארדי מצאו כי ילעיב וילעיג ביעליזאוועטא ויטפול קלון על כבודה. אז התעברה יעליזאוועטא, ותצו לָקֶרש את שעטארדי קֶנוֹ פעטרבורג בחרפה, בלוית אנשי חיל שומרים לראשו, ואת לעסטאָק הֶגְלוֹ לעיר רחוקה. אחרי כל אלה אך לשוא יגעו צירי מלכי אירופא להסית ביעליזאוועטא לעשות רבות בדבר ירושת אויסטריא אחרי מות קארל השישי, ומבלעדי רוסיא כֶּת ברית השלום באֶנְען, בשנת 1746. אולם מאריא טערעזיא לא יכלה להבליג על תוגת נפשה ולשכוח את סילעזיא (שלעויען) ארץ חמדתה, אשר קרע פֶּרירריך השני מעל ירושת נתלתה בחמס ובהזקת היר, ותתאמץ לָקֶפר את האחיה אשר בין רוסיא ופרוסיא, וחפצה הצליח בידה, כי בשנת 1750 שב ציר רוסיא היושב בבערלין פעטרבורגה וציר פרוסיא היושב בפעטרבורג שב בערלינה; אך עוד לא התלקחה המלחמה ביניהן. ויוסף ציר אנגליא לרבר על לב יעליזאוועטא ולהוכיח בשפתי נאמנים לעיני כל רֶפֿי המלוכה, כי הֶתְשֵׁב רוסיא לממלכה אויית אם תשקוט על שמריה ותתן את פֶּרירריך לעולל עלילות ברשע ולבָּלע ארצות לא

(*) הריב הנורא הזה אשר התפרץ בין לעסטאָק ובעסטוושעוו עם כל תולדותיו ומצאותיו, היה יהיה לנו כראי מוצק לראות בו מצב המוסר והמדות בקרב השרים הגדולים אנשי השם בימים ההם.

לו. וכי על רוסיא המצוה להוציא חרבה מתערה ולהראותו קשה. אך ממשלת רוסיא הזנהלה בכבדות ולא לבה הלך להוציא להורג בניה, ולתגר מלחמה עם פרידריך, אף כי שָׁנָאָתוּ יעליואוועטא ותבוחו בלבה (*). בין כה וכה החליפו מלכי אירופא את ארחותיהם בהליכות עולם: אויסטריא באה בברית עם צרפת על פרוסיא, אשר התחברה לאנגליא. בשנת 1756 החל פרידריך את המלחמה הזעומה הנודעת בשם "מלחמת שבע השנים", ויפרוץ בזאקסאניא, ויִרְדֵּךְ את דרעודען תחתיו ויאמר: "אנכי לא אירא את אויבי כלם: מפני אויסטריא לא אֶחַת ומצרפת לא אֶכְתֵּל, אך מה אעשה כי תקום רוסיא כארי מסבבו, ואני אֶנְה אנִי-בא?". פחד פֶּחַד פְּרִידְרִיךְ נִיָּאָתָיו, ומגורתו באה לו. בשנת 1757 עבר שר צָבָא רוסיא אפראקסין (Апраксинъ) אֶת גבול פרוסיא, ואתו שלשים ושמונה אלף איש, וַתִּכְנַע מעמל לפניהם, ובשלשים לאויגוסט נגף אפראקסין את חיל פרוסיא מגפה רבה על יד ענערנסרָאָרף. אמנם תחת לִזְנֵב את האויבים הנחשלים ולהכותם עד חרמה, נסג אפראקסין אחור ארצה פולין, כאיש הנס מן המערכה. ויתאוננו צירי צרפת ואויסטריא באוני המלכה על דבר אפראקסין, בראותם עין בעין כי אך מַחַמְלָתוּ על פרוסיא הפך ערף. אז נקרא אפראקסין מן הצבא פעטרבורגה להביאו במשפט על כל נעלם. וישיגו את צרור מכתביו ויבקש הדבר וַיִּמְצָא כי היתה ידו את בעסטוושעוו המזכיר, ובעצתו עשה זר מעשהו, כי בראות בעסטוושעוו את המלכה שוכבת על ערש דוי, וימהר למלאות אחרי רצון יורש העצר, פעטר פֶּעֶרְאָרְאָוויטש אשר אהב את פרידריך ובצרתו לו צר **), ויהי בגשת אפראקסין פעמים לפני כסא השופטים ויאחזהו השבץ וימת בטרם נחרץ משפטו, ואת בעסטוושעוו הסירו מפקדתו וישלחוהו גולה לשבת בכפר ולא יצא, והגרָאָף מיכאיל ווּאָרְאָנְצָאָו (Воронцовъ), אשר היה בתומכי יעליואוועטא בליל עשרים וארבעה לנִיָּאָבֵר, הוקם עַל לְמִזְכִּיר המדינה, ולמן העת ההיא התגברה הרוח הרעה בין יורש העצר ובין המלכה דודתו. בשנת 1758 הבקיעו שנית צבאות רוסיא בגבולות פרוסיא תחת יד פֶּעֶרְמָאָר, והקאזאקים והקאלמיקים שָׂמוּ שְׂמֹת בארץ ההיא וינצלוה, ובארבעה עשר באויגוסט פגע פֶּעֶרְמָאָר בפרידריך השני, אשר עמד בראש צבאותיו על יד צָאָרְנְדְרָאָרף, ותהי מלחמה זבת דם ורבת פגר, גדולה מאד, כי נפלו חללים משתי המחנות כשלשים אלף איש! בשנת 1759 יצאו צבאות רוסיא תחת יד סאלטיקָאָו בפעם השלישית ללחום על פרוסיא, ויכו את פרידריך מכה נפלאה ונוראה, איומה ועצומה, בין פֶּרָאָנְקֶפּוֹרְט דאדר ובין קונערסרָאָרף, עד כי חשב פרידריך כי אבד נצחו ותוחלתו, וַיִּנְאָשׁ - גם רוח רעה בעתתו, עד כי אמר לשרוף נפשו בכפו מהיות שבע מחרפה וכלמה כל ימי חייו. בשנת 1760 השיבו הרוסים מלחמה שערי בערלין, וַיִּשָּׁב משערינִי-שעוו וחילו בעיר הבירה הזאת ימים מספר. בשנת 1761 היה שר צבא הרוסים הגבור בוטורלין, וְרָבִי מדינת פרוסיא היו תחת יד הרוסים. גם בקָאָנְגִיסְבֶּעֶרְג

(*) יען כי יעליואוועטא היתה יראה ואוהבת הצנע לכת, על כן חרה אפה בפרידריך אשר לא הלך בשלום ובמיזור את רעותו המלכה, ותחשוב זאת לו לחסאה לא יוכל כפרה.
 (** פעטר פֶּעֶרְאָרְאָוויטש נשא תמיד על אצבעו טבעת ועליה תמונת פרידריך משהו בששר.

נאחזו הרוסים, ונגענעראל גובערנאטאָר ישב שם להוציא משפטו ושאתו על כל המדינות הנכבשות ולנהלם; ובעצם הימים האלה החל סוואַרָאָוו להראות את כחו וגבורתו בפאָמעראניא, וַיִּנְשֵׁל את האויב פעמים רבות, ודומיאנצאָוו לכד בתרבו את קאָלבערג העיר. ויהי פֿרידריך כאשה מַצָּרָה, חלש ורפה ידים, ולא עצר עוד כח ללחום מלחמותיו; כי גם אנגליא, בעלת בריתו האחת, עִזְבָתוּ בצר לו, ותהי לו כמשענת קנה רצוץ. ותפול חתת אלהים על פֿרידריך, כי ירא פן תספח אויסטריא את סילעזיא אליה ורוסיא תירש את כל ארצו, ויהי אֶבֶר עצות. אך מות יעליואוועטא בעשרים וחמשה לרעקאבר שנת 1761, אך הוא היה לו לישועה; כי הַיָּח והצללה עמד לו הפעם מפעטר השלישי אותבו מאז מעולם!

§ 4 פעלי הממשלה פנימה. יעליואוועטא חרשה את סדרי הנהגת הממשלה כקדם, כימי היותם בעוד פעטר הגדול חי. וַתִּשְׁבֹּת מפניה את בית שבת התחכמני (кабинетъ) ותבטל את כל השנויים אשר פעלו יועציו בארץ. ואל הסענאט השיבה את עֵזו ותקפו כבתחלה. ויהי בראות המלכה כי שופטים רבים יענתו משפט ויטו דין עניים, וכי נחוץ מאד ספר חקים חדש (Уложение), ותחלק את כל עניני הספר לארבעה חלקים, ותמלא יד חכמים ופקידים שונים להכין חלק חלק לברו, איש איש כיר התבונה והנסיון הטובה עליו; אך בכל זאת לא הצליח חפץ המלכה בידם וספר החקים לא יצא לפעלו. בלילה אשר גמרה יעליואוועטא אֶמֶר לעלות על הכסא, נדרה נדר להעביר ענש מות מן הארץ, ובשנת 1754 בשלשים לסענטיאבר יצא החק לבל יוסיפו להמית את החַטָּאִים (מלבר המוררים במלכות וזומטי קשר) כי אם יכו בשוטים וישלחו סיבירה; ולמן היום ההוא והלאה עבר ובטל משפט מות ברוסיא. עד ימי מלכות יעליואוועטא ברתו את ימין כל רוצח, ואך היא בטלה את החק הזה באמרה „כי אחרי אשר נגדעה זרוע המרצח, לא יוכל לעבור עוד מלאכת מאומה, והיה למשא על הממשלה להאיילו לחם חסד“, רק צותה לשים תיו על מַצַּח החטאים האלה, לאות נצח ולזכרון תמיד. בשנת 1757 הוציאה יעליואוועטא חק לבל ישחיתו את נחירי הנשים הנשלחות נערטשינסקה ביד פשען.—מלבר אשר דאגה המלכה לטובת הכהנים לבל ילחצום ויכלימום שרי הממשלה והפקידים, עוד פקחה עיניה על היכלי התפלה להגדיל יַפְיָם ותפארתם, ותתן צו לכל האבות ללמד את בניהם תורת הדת, וספרי הדת שלחה לכל עיר ועיר לחלקם בעם, ובשנת 1752 יצאה לאור העתקת ספרי הקדש בתקונים נכונים. אולם הנרחים היו כצרעת ממארת בארץ, ומספרם הלך הלוך ורב, ופעמים רבות קרה מקריהם לשרוף את נפשם ביריהם „על אמונת המשיח ועל אות הצלב הנעשה בשתי אצבעות*“. בחבל אוסיזוג (Уоткогъ) שרפו עצמם חמשים ושלשה איש בפעם אחת, ובסיביר נשרפו שבעים ושנים איש יחדו. ויהי היום ותשלח הממשלה גרוד אנשי חיל וכהנים לחקור ולשפוט את הנרחים, ויתלקטו מאה וחמשים מהם באהל אחד, ויגידו

* הראסקאליניקים לא יעשו אות הצלב בשלש אצבעות, כמשפט כל הפראזאסלאווים, כי אם בשתי אצבעות, ובגלל כן יצא החק כי כל העושה את האות כמשפט הנרחים, אחת רתו להמית, אך יעליואוועטא הקלה משפטם.

באזני כל השומרים והנצבים עליהם, כי רק בעבור אשר ירעצום אנשי החיל וירוצצום בעשק ובחמס, ישלחו עליהם את האהל באש, ויעשו כן, ויעלו כליל על מוקדה. בגלל הדבר הזה יצא החק בשנת 1761 כי ישברו הפקידים והכהנים מכל דבר רע בהביאם במשפט את הנדחים, וכי יצאו לקראתם בחרב לשונם ובתוכחות על עונם, ולא בחרב ברזל וביד חזקה. למען הרבות על הכנסת המדינה חדשה הממשלה את החק לבל ישאו העם מלבושי רוסיא הישנים ולא יגדלו שער זקנם, מלבד הכהנים ועבדי צמיתות, וכל אשר יזיד לעבור חק ישלם כסף ענושים כמשפט. בעצת פעטר שוואלצ'ו נחלקה כל הארץ לחמש מחלקות, אשר כל אחת מהן תשלח אחת לחמש שנים את בניה לצבא בבוא לה הגורל, איש אחד למאה כמנהג; ותקנות רבות וטובות נעשו על פי פעטר בצבאות החיל, וביתר שאת הגדיל והפליא לעשות בחיל הארמיללעריא. בשנת 1761 נתן הרשיום להסערבים הפראוואקסלאווים אזרחי אויסטריא לבוא להאחו במערב רוסיא, וחבל ארץ אחוותם נקרא בשם „סערביא החדשה“ („Новая Сербія“), אחרי כן נתן הרשיון הזה גם ליושבי טורצ'יא הפראוואקסלאווים. בשנה היא גוסר בקאזאן בית מקלט גדול לאַפֿיציערים חדלי כח ותלשים, לחיות שמה בשלות השקט אחרי תם ימי עבודתם בצבא, ויעשו את הבית כתבנית בית אשר כזה בפאריז. במקומות רבים במדינה הוקמו בתי חולים לתלפיות בעבור אנשי החיל ידועי החולי והנפצעים, וכל אשר מוס בו, ועוד היתה יד המלכה נמויה באחרית ימיה ליסד בית נכון ונשא, למען האלמנות והיתומים אשר יעזבו אחריהם השרים הנאמנים בעבודתם, ותשלח מלאכים חוצה לארץ לראות איך נבנו והתכוננו שמה בתים כאלה, ומה משפטים. יעליואוועטא אשר אהבה מאד את ההוד ועדי העדיים, הגדילה את תפארת פעטרבורג, ותמלא את ידי הבונה הנפלא והחכם חרשים ראסטורעללי לבנות את היכל החרף על יד הנווא, הוא ההיכל הנעלה והנאדר אשר ישכנו בו הקיסרים בכל ימי החרף עד עצם היום הזה, ועוד בנינים גדולים וטובים, שָׁקִים ורחובות הוכנו בעיר המלוכה (*). בשנת 1754 יסדה הממשלה שני בתי מלוה (заемные банки) אחד בגלל האצילים ואחד בגלל הסוחרים, כי רעה מאד בעיני הממשלה את אשר לקחו המַלְוִים בַּרְבִּית גם עשרים למאה „דבר אשר לא נראה ולא נשמע בכל העולם כלו“. בשני בתי המלוה לקחו לערבון גם קרקעות גם מטלטלים במרבית ששה למאה, ותכן המַלְוֶה עלה עד עשרת אלפים רובל כסף. בשנת 1755 יצא החק לשום גבולות בבל ארץ רוסיא בַּמְּדָה, אפס החק היקר והנחוץ הזה לא יצא אל הפעל. תקנות טובות וישרות נעשו לטובת המסחר הפנימי, כי במלו כל בתי המכס אשר בקרב הארץ, ויגדילו על המכס הקצוב לקחת מן סחורות המותרות והשעשועים המובאות מחוץ לארץ, ולשלשה עשר מעבירי המכס מחלה יעליואוועטא את פשעם לפני מותה. כן עמלה הממשלה להיטיב, להגדיל ולהרחיב את המסחר הרוסי בארצות אחרות וים רחוקים,

(* בדבר המלכה העבירו מן העיר ויסירו כלה את שני בתי הקברות, את האחד על יד גשר התכלה (Сивий мостъ) בקצה רחוב וואונעטענסקי ואת השני מעבר לגשר קאלינקאווסקי (Калиновский мостъ), ותאסר אסר לכל ילבש כל איש ואשה בגדי אבל ברחובות עיר הבירה.

ותיסד בית ועד לדרוש ולחקור על אדות מסחר הים והיבשה, בשום שכל ובחכמה רבה. המאגיסטראט הראש הושב על כנו ומשפטו כמבראשונה, וקול העבירו בכל רוסיא וגם במכתב לאמר: „מי מהסוחרים התפץ לשלוח את בניו או את משרתיו לארץ האַללאנדיא ללמוד חכמת המסחר וכלכלת הקאנטאָרים—וְעַל!“ .

§ 5 מעמד ההשכלה. ככל היגיעה אשר יגע פעטר שוואלָאָו בגלל אנשי החיל והאזרחים להיטיב מצב חיי הגוף, כן נראו פעלי אחיו איוואן ועלילותיו להשכיל להיטיב מצב הנפשות על יד ההשכלה. פעטר הגדול חשב מראש כי מן האקאדעמיא בפעטרבורג תצא תורה לכל העם, וכי בבית החכמות הוזה יתעדרו מורים רוסים להפיץ את ההשכלה בתוך קהל עדתם. אך לא כמחשבותיו כן היה, כי האקאדעמיא היתה מקלט לחכמים אשכנזים, אשר עָדו גָאָה וגואון ויתברכו בלבבם כי מבלעדי האשכנזים חיי הרוסים וכל הסלאוויים אינם חיים, ובגבה אפם רבם לא שמעו שפת רוסיא, וַיִּגְדוּ מדון ויריבו בחוקה עם החכמים הרוסים, אשר עלו מעט מעט ויחלו לקחת חלק בתוך האקאדעמיא, וביותר הקימו להם לצד ולאויב את החכם הרוסי אַמאַנאָסְאָו, אשר לא כסה על עונם ויוכיח משוגותיהם על פניהם. על כן התעוררו איוואן שוואלָאָו וְאַמַּנְאָסְאָו, ובעצתם ויגיעתם נוסד בשנת 1755 האוניווערסיטאַט הראשון במאָסקווא, כתבנית בתי מדרש המדעים באירופא; ויבחרו מכוון לו במאָסקווא, יען כי היא טבור ארץ רוסיא, כל צרכי האדם בזול, ובה ישבו רבים מן האצילים ושאר מצבי העם, הזולים די זהב מכיסם וירבו במחיר המורים חדלי כשרון וחסרי בינה הבאים אל ביתם ללמד צעיריהם; או ישלמו בכסף מלא לבני נכר הארץ, לנדחי צרפת, אשר היו מנעוריהם עבדים ומשרתים, מגדלי שער ומגלחי זקן, ואשר יהיו לא לעזר ולא להועיל לתלמידיהם, כי אם ישחיתו אותם במעלליהם הרעים ובהבליהם. אכן על דברת שוואלָאָו, האוניווערסיטאַט, „יתן ידים לכל העם להמיר את המורים בני הנכר במורים רוסים, ועל ידי תלמידי האוניווערסיטאַט יוסדו בשאר ערי רוסיא בתי ספר, אשר יאדירו השכלה בין המון העם והחשבים; ומפני אור ההשכלה ינוסו הבלי שוא ודעות פְּתֻשִׁים, וגם כל ענין רע אשר מוצאו מחסרון דעת ואי-בינות כעשן יכלה“. את תלמידי האוניווערסיטאַט חלקו לשלשה ראשים: לחכמת המשפטים, הרפואה, והפילוסופיא. עשרה מורים הטיפו שם לקח ופעטר שוואלָאָו הוקם לְמַפְקָח עליו (Кураторъ). על יד האוניווערסיטאַט נוסדו שני בתי גימנאזיום לאצילים ולשאר מצבי העם. שערי האוניווערסיטאַט נפתחו לכל דורש חכמה מבני כל המצבים, מלבד בני עבדי צמיתות. בשנת 1757 ערכו חכמי האוניווערסיטאַט לפני המלכה כי ראוי ונחוץ ליסד בית מדרש לחרשת המעשה (Ака-демія художествъ) בפעטרבורג ובית גימנאזיא בקאואן: אחרי כן הציע שוואלָאָו כי נתון לכוון גימנאזיות ובתי ספר בכל ערי הגליל, וימלא הסענאט ידו לחבר ספר מערכות הכתים ושומרי משמרותיהם. על גבולות אוקריינא נוסדו בתי ספר וגם בחבל אָרענבורג בגלל בני החטאים הפּוֹגֵלִים שמה. בשנת 1761 צותה המלכה לתת כסף משנה להרופאים אשר יואילו לנסוע חוצה לארץ לקנות רב חכמה ודעת במלאכתם. בשנה השנית אחרי הַיְסוֹד האוניווערסיטאַט החלו חכמיו להוציא לאור

את מכתב העתי הנודע בשם „המודיעים ממאסקווא“ („Московскія Вѣдомости“) כתבנית מכתב העתי „המודיעים מפעטרבורג“ אשר הופיע לאור על יד האקא-דעמיה משנת 1757, ובית מדרש לחרשת המעשה נפתח בעמל שוואלאָוו, וכעצתו אשר יעץ .

בספר אשר כתב שוואלאָוו על דבר האוניווערסיטאָט נאמר, כי „לרגלי החכמות והמדעים אשר הביא פעמר הגדול אל הארץ שָנו לטובה מדות העם ומנהגיהם בימים לא כבירים“. אולם כל השנויים היו רק בעניני חוץ, כי למדו מרום עם הארץ לחקות את מעשי הצרפתים, אשר הם וכל תהלוכותיהם תקעו יתדותם ברוסיא תחת האשכנזים הנבאשים בעם, להכין כחמר מלבוש *) ולהתדרר ביפעה ויפי, בפאה נכרית; בפוך ובתמרוקי הנשים. אבל מצב המדות היה טורה מאד, עד כי התאוננה יעליזאוועטא באחרית ימי מלכותה, כי „שופטים רבים יבָּרו את כסף השחד על פני שבועת האמונים אשר נשבעו למלכות, ויחללו את בתי המשפט לעשותם כבתי השוק: כל המרבה במחיר לו יהיה! רבים ישאו פנים לשרים ונכבדים ויעבירו על פשעיהם, ובדבר הזה יחזקו זורעי הפושעים ובני הבליעל לערוץ אנוש מן הארץ“. רוצחים ושודדים התהלכו במאסקווא ויארבו ביום ובלילה, וביתר שאת רבו כמו רבו בארץ השפלה על הנהר אָקא, שמה שחרו למרף גדודים גדודים כזאבי ערב, וישללו יושבי הערים ויהרסו כפרים, ויתנפלו על ארחות הסוחרים והאניות, וגם חיל הממשלה לא מצאו לפעמים את ידיהם נגדם, כי התְּלַצוּ בכלי נשק וכלי תותח, ויהיו נוראים מאד; הגובערנאטאָרים והוואַיעוואָאָדים ראו און ופשע ולא התבוננו. ותהי ארץ השפלה ההיא כהר געש, אשר אש פלדות עצורה בכליותיו, ואך בימי מלכות יעקאטערינא השנית בערה כאש הַרְשָׁעָה ותפרוץ מססגרותיה, ותרגו ותרעש הארץ!

§ 6 רוסיא הקמנה והיהודים. בשנת 1743 באה יעליזאוועטא קיעווה להתפלל בבתי מקרשיהם, ויגישו ראשי העיר את שאלתם ובקשתם לתתם לבחור להם העטמאן מקרבם כימי קדם, ונתְּרַצָה להם. והסענאט גמר אָמֵר לשלוח להם את קירילל ראזומאָוסקי לאלוף ולראש; ויען כי הצעיר הזה ישב עוד בארץ רחוקה לשמוע בלמודים ולהקשיב לקח ודעות, ארכו ימי בחירתו עד שנת 1750, וקירילל לא היה אז בן עשרים ושנים שנה, וכבר ישב לראש בהאקאדעמיה בעיר הבירה. הנה רָאָה ראינו כי יעליזאוועטא דְּבָקָה מאד ברתה ואמונתה, ועל כן לא נפלה לה תכונת הסבלנות למנה, ובאחד מַחֲקִיה שפתיה ברור מללו על דבר היהודים: „לא אחפוץ למצוא טובה ותועלת באויבי המשיח“ ובשבעה לדעקאבר בשנת 1742 הוציאה חק ולא יעבור: „כרגע בוא הפקדה הזאת לידי השרים והעם ימהרו כלם לגרש את היהודים מכל ערי ארץ רוסיא הקמנה עם הגדולה ומן הכפרים

*) יעליזאוועטא אהבה ללבוש בגדי המודות ולהלביש גם את עמה, ותצו לשרי החצר ללבוש בגדים יקרים וחדשים, ועל כל בגד ישן שמו חותם ואות לבל יוסיפו לשאתו. ולא נתנו לבוא אל גני הדיכלות את הרוסים אשר לא היטיבו שער ראשם ולא לבשו מנעלים קצרים (שוהע) ופוזמקאות כמנהג הצרפתים, כי כנעלים ארוכים (Сапоги) היו להם לחרפה. כמות יעליזאוועטא עזבה אחייה חמשה עשר אלף מלבושים, מלבד שמונה אלף אשר היו למאכלת אש בעת השרפה בהיכלה, ובנעלים ופוזמקאות לאלפים ולרכבות.

והמושבות , ולשלחם חוץ לגבול הארץ , למאיש ועד אשה , כנקלה כנכבד בלי הברל , אותם ואת כל רכושם ואת כל קניניהם עמהם ; ומעתה והלאה לא יוסיפו לשוב הנה , ולא תקבל מהם כל תואנה וכל התנצלות , או איזה תכלית וכו' * ! בכל זאת הוסיפו היהודים לשוב ולגור ברוסיא האסורה עליהם , ועל כן חרשה הממשלה בשנת 1744 את חק הגרוש , ובו כתוב לאמר : „לבל יתנו ליהודים האלה להאחו בארץ בלי כל פתחון פה ותואנה . וכל איש לא יזיר להגיש לפני הסענאט את בקשותיהם ותחוניהם לתתם להכנס בארץ (חק כזה יאנואר) .

פרק סד ימי מלכות פעמר השלישי , פעאדראוויטש (1762—1761) .

§ 1 חקי פעמר המובים והישרים . אף כי ירחי מספר ישב פעמר על כסא רוסיא , בכל זאת השפיק להוציא לאור עולם במעט ימי מלכותו חקים רבים נכחים וישרים ; חקים אשר יעירו כי חננו ה' לב טוב ורוח נדיבה . הנכבדים הלא הם : תתו לבני האצילים חפש וררור ברבר עבודתם להממשלה , והעבירו משמרת שופטרי סת' מן הארץ . בחדש פֵעווראל (פֵעברואר) בשנת 1762 יצא דבר המלך הזה לאמר : „הן אמנם בימי פעמר הגדול היה נחוץ מאד לאכף על האצילים ולהאיץ בהם כי יבואו גם הם לשירת בעבודת הצבא , וכי ילמדו את בנייהם לשון וספר . ותלחץ הזה עשה באמת פרי תבואה להשכיל להועיל , כי על ידו פסו העצלות והרמיה אשר החזיקו בהן האצילים בימים הראשונים , מבלי דאג מאומה לטובת הכלל , ותמו חסרון דעת ואי בינה . הדעת דבר לאשורו וחריצות ידים הולירו בארצנו שני צבא מהירים במלאכתם וגבורים משכילים , וגם קמו בתוכנו למכביר אנשים יודעי בינה בתורת המדינה ותליכות עולם . למודי ישר והגיוני צדק השרישו בלב חובבי ארצם אָמון בלי מצרים ואהבה נמצאה למלכם , ושקידה רבה וחריצות גדולה בעבודתם ומשמרתם . עליכן ראה ראינו כי עתה אך למותר לאָנוס את האצילים לעבוד ולמשא , כאשר היה דרוש לעשות עד כה . ומן הוא והלאה רק האיש אשר ישאָנו לבו וידבנו רוחו יבוא לשרת כדת אין אָנס . אז נשאו האצילים משאָת , וירימו תרומות כסף ויאמרו לעשות צלם תבנת פעמר , כפכת זהב טהור , לאות תודה , ולא קבל , ויצו להוציא את הכסף המתכן לרברים מועילים ונושאי פרי צדקה . ואחרי ימים אחדים יצא דבר מלכות להסיר בית השופטים חוקרי סת' ולהשביתו כליל . בית השופטים הזה נוסד גם כן בימי פעמר הגדול , לבעבור יחפשו העובדים בו חפש מתפש אחרי האנשים החוטאים למלך ולמלכות . כי בימים ההם היתה עוד מלחמה עצומה ונבדָה בין העומדים המחזיקים בכל ישן נושן , ובין ההולכים קדימה לרוח היום ובוחרים בכל חדש . הראשונים מאסו בחקי פעמר ואת כל תקנותיו תעבו , גם לא חשכו נפשם מלשפוך קיקלון על כבוד הַתַּתָּן הגדול והנעלה הזה , ובמסתרים העירו ועוררו את העם לשנוא אותו , כְּדָבָר אשר טפלו עליו מעשים אשר לא יעשו ויתפאו עליו דברי

*) II. C. 3. X c. 8673.

בָּלַע והבל, כאשר הורו והוגו מלבם; והשופטים חוקרי הסתר יִסְרוּ למשפט את מוציאי הַדְּבָה וישימו דלתים ובריה למזמות חֲרָשֵׁי משחית מְקָשֵׁי עֶרֶף וּבְגֵדֵי לב. אמנם בפח הבקרת נלכרו גם רבים מְדַלֹּת העם, אנשי חיל ואכרים, אשר מפייהם הוציאו לפעמים מלים אשר אין להן שִׁחַר, או בהיותם שכורי יין לא יכלו להתאפק מגדופים, ולא ידעו לִפְלֹס דבריהם, וכשילום עלימו לשונם ויפלו ברעה. אל שופטי־סתר הובאו גם אנשים נקיים ותמימים, אשר אנשי ריבם ואויביהם בנפש מפלו עליהם שקר או כתבו שמונה. ואף כי היה המשפט לעשות להולכי רכיל, אשר לא קָיְמוּ עדותם באותות ובמופתים, כאשר זממו לעשות לאחיהם, בכל־זאת רבו כמו רבו המרגלים ומלשנים בסתר, אשר לכדו בשחיתותם את רעיהם היושבים לבטח אתם וַיֵּאָבְדוּם מתוך הקהל. ובימי מלכות אננא יסרו שופטי־סתר חֶבֶר כהנים אשר שכחו לערוך רנה ותפלה בימי חגי־המלוכה, גלחו שער נֹרֵם והסירוֹם מִפְּהֵן, אף הכו מכות מִרְדוֹת בשוטים ונשלחו לסיביר. ומה מאד הגדיל עצומי בית חוקרי סתר בירֶאָן—וכה אמר פעטר בפתשגן כתב הדת: „נודע לכל כי רק מצב העת וילדי יום, גם דרכי העם ומדותיהם הפרועות, רק הם עוררו את פעטר הגדול לִיסֹד בתי בקרת ולשום במ שופטי סתר חוקרי כליות ולב; ואף כי מן העת ההיא חדש לחדש יביע אֶמֶר ושנה לשנה הִתְחַוָּה דעת, כי הבתים האלה ושופטיהם אך למותר הם, בכל־זאת כח הבקרת וממשלת החוקרים נשארו בעצם הַמֶּס ובתקפם, ויהיו לכלי חפץ בידי אנשי דמים ומרמה, אם לעשות מִדְּחָה ולהרחיק בְּנִכְלֵי שקר לימים רבים את העונשים אשר נחרצו עליהם, או לְמַדוּ לשונם להלשין את ארונהם שנואי נפשם, וַיִּגְדוּ פעמים רבות על נפש צדיק ודם נקי הרשיעו; על כן בתי חוקרי סתר במלים ומבמלים מעתה ועד עולם, והשופטים לא יִסוּ עוד אֶזֶן קשבת לנֶאֱמַר המלשינים, וְיִבֶם הנבזה „אֶמֶר וּפְעַל!“ (* מאפס הוא, לא יעלה על שפת לשון ולא יִשְׁמַע עוד. השמנות הגדולות הנוגעות אל המלך והמלכות טובאנה לבית השופטים הקרוב אל מקום המעשה, או אל שר החיל. שְׁמֹנֹת אנשים החטאים בנפשותם לא תעלינה לרצון; והאנשים אשר הלשינום בלא עדות ובלא אות או מופת לא יִלְקְחוּ לבית המשמר, ולא יִחְשְׁבוּ כחשודים, עד אשר יִחְקֶר ויִדְרֹשׁ היטב על אדותם, הכצעקתה הבאה עליהם עשו.“ ובעיר הבירה סֶט' פעטרבורג הואיל הקיסר לקחת על שכמו המשא להיות הוא בכבודו ובעצמו החוקר והדורש עניני השמנות, לִכְעַן יהיו משפטיֹם וחקותיו לעינים לשאר השופטים, ולהוכיחם יִשָּׂר כי „לא בשפטים מבוהלים ורחופים ובשפך דם, כי אם בארך אפים ובענות צדק, נוכל להבדיל בין האמת והשקר, בין החם והמרמה.“ מלבד זאת נִפְלְהָ פעטר ברוח הסבלנות. כי צוה לשום קץ לכל הבקרת והחקירות על אדות הנרחים שולחי אש בנפשותם (**), ויוציא חֶק החוסה עליהם

(* כל מרגל אשר נגש לפני שופטי סתר להלשין את רעהו היה נתון אות בקראו בקול: אומר וזועל (Слово и дело).

(**) על דבר כת הנרחים שולחי אש בנפשם (Раскольники самосожигатели) ימצא הקורא במקום שידבר על הנרחים והנפרדים בכלל, בפרק ג'ד. ומה גדלה שמחת הנרחים בצאת חקי פעטר לאור! גם בימינו עוד יעריצו ויקדישו שם הקיסר הזה, והמקאפצים (הסריסים) יאמינו באמונת אומן. כי היה עצם אלהי לבוש בגיית אדם ("Воплощенное божество").

לבל יכלימם איש ; ולא לה אשר ברחו מרוסיא לפלוין ולא רצות תנכר הרשה לשוב לביתם , ויתן להם מקומות מְזֻמִּים בסיביר לְשִׁבְתָּם ונחלות שדה לעבדן ולשמרן , וַיֵּאָסֶר אִסָּר לבל יוסיפו לרדפם ולהעיק להם כמבראשונה „יען כי בקרב רוססיא (יֵאָמֵר בפתשגן כתב הרת) ישבו לבטח אנשים רבים אשר לא מבני ברית , כמושלמנים ועובדי אלילים , והנְּחָחִים הלא רוססים נוצרים הם מְלִידָה ומבטן , ורק יקשו את לבבם להחזיק בנושנות במשובה נְּצַחַת , והרעה הזאת עלינו להשמירה ולכלותה לא ברוח ולא ברעש , בַּעֲנוּשׁ את הנרחים קֶשֶׁה ובטָרַר את חייהם , כי על כן יברחו לחוץ לארץ ; הם לא יִשְׁתָּרוּ לעולם ולא יביאו כל תועלת לארץ מכורותיהם ומולדתם” . במקומות אחרים התעו שמועות שוא את האכרים וימאנו לַעֲנֹת מפני אדוני הארץ . ויצא דְּבַר־מלכות : לשלוח להם פְּשָׁעִם אם ינחמו על מעשיהם ולא יורדו עוד , וליסר למשפט את הכוזבים המתעים את העם בפחותם ומספרים להם הוון לבם בשם הממשלה להבטיחם על שקר . — הפְּחָרְמִים מקרב רוססיא בימי אננא ויעליזאוועטא הושבו עתה מארץ נורם , וביניהם היה גם האפרתי המפאר מיניך , אשר שב ברחמים גדולים וברב כבוד לחצר המלך , וכל התלאות אשר מצאודו לא החלישו את אמיץ לבו ולא הרפו את רוחו הכביר , השואף נְּאֻן ותפארת גם לעת זקנתו . גם היהודים האמללים , אשר נְּחַתְךָ עליהם בימי יעליסאוועטא (כי דעקאבר 1742) „לְגַרְשֵׁם כלה מארצות רוסיא הגדולה והקטנה ומן הערים והכפרים , אנשים נשים ומין עם כל רכושם , ולא יוסיפו עוד לשוב לעולם” , בראותם את כל המיב אשר הקיסר עושה בארצו , החלו להחיות רוחם בתקנתם לראות יִשַׁע וטוב ; אפס הזמן במספוט תחבולותיו הפך את האופן על פעטר רך הלב , כי פעליו ועלילותיו בהליכת עולם וארחות חייו עם יעקאטערינא אשתו היו בעוכריו , כאשר יֵרָא הקורא וישפוט .

§ 2 פעלי הקיסר בהליכות עולם . יען כי פעטר השלישי כִּבֵּד את ידידו פֶּרִידְרִיך השני כבוד בלייתכלית , על כן ביום עֲלֹתוֹ על כסא כְּבוֹד מלכותו פָּהַר לכלות את המלחמה אשר הצליחה רוססיא לעשות את פרוסיא בימי יעליזאוועטא . את כל החיל הגדול אשר היה תחת יד בוטערליין קרא פעטר לצאת מפרוססיא , וַיֵּשֶׁב לה את כל הארצות הנכבשות ; ולצבאות רוססיא אשר חנו אז בפּאָטעראניא , נתן צו להסגיר את כל האסמים , אוצרות האבל וכל כלי הנשק , ביד הפרוססים ולהלוות אל חילם כל הימים , וישלח כסף נדבות למשען ליושבי פרוססיא אשר אברו רכושם וימכרו בתגרת יד המלחמה עם הרוסים , ויערוך את גרודי החיל , מלבושיהם וכלי מלחמתם הכל בסדר פרוססיא ועל פי משטרה , ויכרות אֶתָּה ברית־מלח , ברית־אחים . ויהי כאשר כלה פעטר את דבר המלחמה עם פרוססיא , ויגמר אֶכְרֵר להחל מלחמה עם דאניא , בסֶפֶת הריב הישן אשר בין הממלכה הזאת ובין הנסיכות ההאָלשטינית , ויחליט לקרוע בתְּזֻקָה את שלעזוויג מראניא ולשוב לִסְפָּחָה ההאָלשטינית ; ותצא הפקודה לכל צבאות רוסיא להִתְּקַהֵל ולהִתְּלַךְ הושים ללכת למסעיהם . והקיסר צוה אליהק כי חלק רב מן הגבורים שומרי המלך (גווארדיא) יצאו גם הם במספר אנשי המלחמה .

§ 3 תולדות יעקאטערינא ותהלוכות הקיסר עמה. יעקאטערינא היתה מזרע המלוכה (פרינצעססא) לבית אנגאלט-צערבסט-בערנבורג, ונולדה בשנת 1729 בשמעטטין, ונקרא שמה סאַפֿיא-אויגוסטא-פֿריעדעריקא. עד מלאת לה חמש עשרה שנה נדלה ותנכה בבית אבותיה, ואך לעתים מזמנות הלכה אתם לחוות בנעם פני פֿרידריך הגדול ולבקר בהיכלו. אביה היה שר המחוז (נובערנאטאָר) בפאָטעראניא הפרוססית, ואמה אַחות להפרינץ האַלשטיין-עסטין ורבי־כהן (עפיס-קאָפּ), אשר היה תָּתן ליעליזאוועטא ויָמַת על פניה; ותזכור יעליזאוועטא את אהבתה אליו גם לבת אחותה, אשר גם בעצת פֿרידריך הובאה מאַסקוואה בשנת 1744, והיא נערה יפת תאַר, שְׁמַחַה וטובת לב, ותמצא חן והסד בעיני יעליזאוועטא, ותתן לה מורים נכבדים להורותה שפת רוסיא ותורת דת היוֹנית, ותלמוד סאַפֿיא בחשק נמרץ ושקירה נפלאה מאד. בעצם השנה ההיא אָרשה לו יורש העצר פעטר, פרינץ האַלשטיין-גאָטטאָרף, ונקרא שמה בעֶבְרָה בבית דת הפראוואַסלאווים, יעקאטערינא אלעקסיעוונא" ובשנת 1745 לָקְחָה פעטר לוֹ לאשה. אמנם פעטר לא חָנַךְ מעורו על ברכי החכמה והדעת כיאות לבן-מלכים ואדירי ארץ, ויָבֵלָה טַפְּחות ימי נעוריו במשחקים ובשעשועים את עבדיו ההאַל-ט־טינים, הנעורים והרַקִים מכל מוסר השכל ודָבַר בינה, ויאהב עצלות ושְפלות ידים, ויהי רך לב ורַפָּה רוח, ועל כן לא ידע להתהלך את יעקאטערינא, אשה חכמת-לב ושאַפת כבוד והוד, מְלֵאָה כח עלומים וכלילת-יָפִי; לא השכיל להזקיר חין ערכה ויגרע כבודה, יעליזאוועטא צותה על אנשי יעקאטערינא לשמור עֶקְבִיהָ ולהביא במשפט את כל מוצא שפתיה והנה פיה, לכן בחרה לה יעקאטערינא לשבת בחדרה בודדה ונלמורה, ותקרא בשום לב את חברי פלוטארך, מאציט, מאַנטעסקיע, וואַלטער ושאר ספרי חכמה ותְּוִיזוֹן הכתובים צרפתית בטוב טעם, ותאהב להתענג על צחות לשונם וחריצות הגיונם. בימי ששון וחגי שמחה, בהתאסף לחצר המלכות יועצי חוץ לארץ ושרים יודעי דת ודין ויָלְמְדֵי הליכות המדינה, חמדה לה יעקאטערינא לקחת אתם דברים, וּתְרַאָה לעין כל את שכלה הכביר וחכמת לבה לשפוט במועצות ודעת על כל דברי המדינה, ולערוך הגיוני רוחה בשפה ברורה ונעימה (*), על כן נלוו עליה רבים מבני מְרוֹם עם הארץ ושרי מלוכה המשכילים על דְבַר-אמת, וביניהם היה הגראַפּ ז' משערנישאַוו, ל' נארישקין, א' סטרַאָנגאַנאָוו וס' סאלטיקין. תשע שנים עברו ולא היה לה וָלֶד, אחרי כן ילדה את הנשיא הגדול פאוועל פעטראָוויטש, ובכל-זאת לא הונח לה; פעטר לא האיר פניו אליה, ויעליזאוועטא לא נְתַנְתָּה גם לשום עינה על פרי בטנה, וּתְרַב שומרי הליכותיה ומרגלי שְבָתָה וקִוְמָה, ומה גם אחרי אשר משכה עליה יעקאטערינא קורחשר כאשר הורד מגרולתו סופר-המלכות (קאנצלער) בעסמזושעוו, והובא בפלילים, כי אז נודע הדבר אשר גם לה היה שיה ושיני עמו על ידי ציר פולין פּאָנאַטאָוסקי, אשר מאז בואו מצא חן בעיניה ויהיו לו מהלכים בביתה.

(* פעם אחת נדברה עם יועץ פרוססיא בהליכות עולם וישתומם היועץ על חכמתה ויאמר: שרת! בער אנכי מאיש אם לא תצלי למלוכה. Madame, vous regnerez, ou je ne suis qu'un sot ותענהו יעקאטערינא, אחליט ממך נבואתך. J'accepte l'augure.

וגם במות יעליזאוועטא, ופעטר ישב לְכֶסֶף, לא הוטב גורל יעקאטערינא, ונהפוך הוא, כי כאשר סרה עין דודתו מעליו הוסיף להכביד את רוחו הקשה על רעֵתו, ולבעבור הרעֵימָה הקריב אליו את הגראַפֵינאי ע' ר' ווּאָרְאָנְצֵאָווא וימשכנה חסד.

§ 4 העם מתלוננים, ויד יעקאטערינא רוממה. וירא העם וכל שרי המלוכה כי פעטר שם קץ למלחמה עם פרוססיא בגלל האהבה אשר יאהב הוא לברו לפריריך, אף כי יעליזאוועטא פורה על המלחמה הזאת הון עתיק ותעש חיל, ויתעתד ללכת להלחם על דאניא בעבור השנאה אשר ישנאה רק הוא לברו, ולרוסיא לא תתן ולא תוסיף המלחמה הזאת מחוש ועד שרוך נעל; כי יכבד ויעריץ את פֶרִיריך שונא רוסיא מעולם, ויקיר וירומם את כל מערכי לבו ובאשוריו אחזה רגלו ולא יָמִין ושמאל; כי יתן יתרה לחיל הַאֶלְשֵׁינאי שומרי ראשו על חיל גבורי רוסיא (גווארדיא) וכל צבאותיה, אשר יִרְדָּה בם בחזקת היד ובחֲמָה שפוכה; כי לכל בני נכר הארץ יתן הנחות רבות ויאהבם נְדָבָה יָתֵר מִדֵּי; כי יזלזל במנהגים הפראוואַסלאוויים ויקל בכבוד קדושת דת הַיִּנֵּים, וכי יִצַּר ליעקאטערינא רעיתו ויכלים פניה ריקם—את כל אלה ראו ויתלוננו מאד; כל עדת הכהנים התאנפו בו על כי אמר לקחת מאתם את כל נכסי הכנסיה (קדשי שמים) ולמכרם, ויִרְגְּנוּ גם בני החיל באהליהם. אז נשאו המתאוננים בלם את עיניהם אל יעקאטערינא, אשר בכשרונותיה הנפלאים, בחכמתה הרחבה ובאהבתה העזה להרוסים, לארצם לאמונתם ולמנהגיהם, רכשה נַפְשֹׁת רַבֵי המלוכה, ותקנה את לב כל העם לאהבה אותה ולכבד את שמה; ובשגם אחרי רואם עין בעין כי פֶּעֶטֶר יַעֲנֵת את הישרה ויכעים תמרורים את לבתה האמולה. ויקשרו קשר, ובראשו עמדו שלשה אֶפִיִצֵּעֵרִים מן הגווארדיא: גריגֶאָרִי, אלעקסיעיי ופֶּעֶטֶר אֶרְלֶאָו, נגיד צבא איזמאַאיל, הגראַף ראזומַאָוֶסְקִי והנשיאה הצעירה דאשקָאָווא, אשר רוממה את יעקאטערינא תחת לשונה וַתִּתְשַׁבֶּה למופת (אידעאל) לכל הנשים; ועוד אנשים רבים וכן שְׁלֵמִים ונכבדים משכו ידם את הקושרים. ויהי כאשר הושם אחד מהם בבית הסהר ויתלקח הקשר עד מהרה. ובעשרים ושמונה לירח יוני שנת 1762 המליכו את יעקאטערינא בפעטרהאָף, ובבואה פעטרבורגה נשבעו לה חיל הגבורים וכל יתר הצבאות לעבדה באמת ובתמים, וכן עשו כל אנשי העיר, ובהיכל קאזאן קדמו הכהנים והעם את פניה בגילה ובשמחה רבה. ותלבש יעקאטערינא בגדי השרד אשר לשרי החיל ותחגור חרב על ירך ותרכב על הסוס ותעבור בין מערכות אנשי החיל, והנשיאה דאשקָאָווא רכבה לימינה, ויקראו כל הצבא פה אחד: "תחי המלכה!" ובערב יצא מלפניה מכתב גלוי, בו ערכה בטוב טעם וְהוֹשִׁיל את כל הצרות אשר התחוללו לבוא על ארץ רוסיא, על אמונתה ועל כבוד יושביה המְחַלְל (*). ותודיע כי כל העם השומרים לה אֲמֹן לבם בחרו בה להיות מושלת יחידה על כל ארץ רוסיא, לתמכה ולסעדה ולהרים קרן יִשְׁעָה וּמִשְׁנֵבָה בכבוד. ויהי בנסוע פעטר מהיכל

(* פעטר השלישי הוציא חק כי כל כתבי המדינות בכל בתי הממשלה יוכלו להכתב רוסית ואשכנזית, ועל כן החלו בימיו לכתוב בברז המשפט גם בשפת אשכנזי, כטוב וכישר בעיני הסופרים.

חמודו באַראניענבוים לפעטערהאַף לחג שם יום הַלדתו, וישמע את כל הנעשה בעיר הבירה, ויחשוב מחשבות רבות לגונן על נפשו ולהפר עצת יעקאטערינא, אך לא עצר כח להפיק זממו ולעשות כל תושיה. מיניך אשר היה או בחברתו יעצהו לפנות אל מצודת קראַנשטאדט ולהשגיב בה; אפס פעטר התנווד ויצר לו להפרד מחילו ההאַלשטיני. אמנם כאשר באתהו הבשורה כי יצאה יעקאטערינא בדרך העולה פעטערהאַף בראש מחנה חמש עשרה אלף איש יודעי קרב, רק אז מהר פעטר ואחוזת מרעיו לבוא בסורת דוגה להחיש לקראַנשטאדט, אולם הדרך ירט לגנדו, כי בעת ההיא נתנו חיל המבצר את ידם אל יעקאטערינא. אז נבקה רוח פעטר בקרבו ויצא לבו; ובדי ריק שחת מיניך את חכמתו ותחבולותיו להורות לפעטר במה יתחזק להלחם, אולי ויכל הועיל אולי תחזקנה ידיו. וישגיב נבהל ונחפו לאַראניענבוים, ויכתוב ביום עשרים ותשעה לירח יוני את "שטר המחילה" על משפט המלוכה, וכי יקיר את עמרת רוסיא מעל ראשו כל ימיו. ובששה לחדש יולי יצא הקול כי מת הקיסר בהיכלו אשר מחוץ לעיר (ראַפשא), ואתו היו אז אַרלאַוו*) הנשיא בארצימינסקי וג' טעפלאַוו. ובעצם היום ההוא יצא דבר מלכות, כי במאַסקווא בחדש סענטיאבר (סעפטעמבער) יושם כתר המלכות בראש יעקאטערינא—והעיר פעטרבורג צהלה ושמחה!

פרק כה חכמת סופרים מימי פעטר הגדול עד ימי יעקאטערינא השנית.

§ 1 תכונת הספרות בכלל. יען כי בימי מלכות פעטר הגדול לא שְׁלַמָּה עוד תקופת ימי התקונים עד הַמָּה, על כן לא כלו גם השאלות, אשר נקרו ותבואנה בַּעֲקֵב הסדרים החדשים, ולא פסו דברי הריבות, אשר נולדו אז על ברכי החליפות והתמורות, גם אחרי מות פעטר; ואת כל אלה נראה בספרות הרוסית כבראי מלְמֵש. אז יִפְרֵד קהל הרוסים והיה לשלשה ראשים: אל הראש האחד הַתְּחַשְׁבוֹ האנשים אשר ברוח מבינתם הכירו וידעו כי נחוץ מאד סדר חדש ורוח חדשה, וישאפו ויתאמצו בכל עז להחזיק במעוז החדשות בחשק נמרץ, ובכל נפשם ומאדם הַתְּמַרְדוֹ לתאות לבם הזאת, עד כי לפעמים הלכו שולל לפרוץ גבול ולעבור חֶץ, מבלי יכלת למשול ברוחם השוטף כנחל שלהבת, בריבם את ריב ההשכלה עם אוהבי ישן נושן, יושבי חשך וצלמות. אל הראש השני התחשבו החֲשָׁפִים, מְשַׁמְרֵי הבלי שוא, אשר מאז ראו כי אצבע התקונים החלה לגעת בשולי כנף בגדיהם, חרדו והתפלצו מפני תנופת ידם, נשאו במרום קולם ויצעקו מרה כי כל פשע וכל חטאת, כל גנף וכל מכשול, לפתח החדשות רובץ. כל התקנות והחדשות אשר נעשו בארץ היו להם לאותות ולמופתים, כי קרב קץ הימין קץ התבל וימיה קרבו לשוב לתהו ובהו; ויד הרמיון גברה עליהם ויאמינו לראות כי נוע תנוע הארץ כשכור ותתנווד כמלונה מפני כֶּבֶד תְּטֵאִיה וְנִטְל פִּשְׁעִיה כי עָצְמו מאד,

*) אלעקסיעיי ארלאוו היה כאחד הענקים וגבור חיל מאד. תשע פוד היה משקלו, ועל ידיו נשא את יעקאטערינא ומרכבתה יחד, וכאשר ניתק איש את פתיל הנעורת כן היה הנקל לו לשבר מוטות ברזל באצבעותיו, והיה עז נפש לא ישוב מפני כל.

והי אלהי המשפט גֵּעוּר מִמְעוֹן קִדְשׁוֹ וַיִּקַּם לְשׁוֹמֵט תֵּבֵל בְּצַדֵּק וְעַם רוּסְיָא בְּאִמּוֹנָתוֹ, לְכַלּוֹת כָּל פּוֹשַׁע וְלִקְרֹתָם כָּל חוֹטָא, וְאֵת הַקְּדוֹשׁ וְהַקְּרִיב אֵלָיו; וּבִכֵּן מֵהָרָוּ לְהַפְרִיל מִתּוֹךְ הַעֲדָה הָרַעָה, וַיִּסְרוּ הָרַחֵק הַלְּאָה מִקַּהֲל הַתְּשׁוּאִים הָאֵלֹה בְּנַפְשׁוֹתָם, וַיִּרְחֲצוּ בְּנִקְיוֹן כַּפֵּיהֶם וַיִּתְקַדְּשׁוּ לְעִמּוּד הַבָּן לְמִשְׁפַּט בְּיוֹם הָאֲחֵרוֹן, לִפְנֵי כִסֵּא שׁוֹפֵט רַמִּים, בַּהֲיִוְתָם עוֹד כְּמִתְקַרְתֵּת הַקֹּדֶשׁ, מְלַבְּשִׁים בְּשִׁמְלַת אֲמוֹנָתוֹ קִדְּשׁ וּמִנְהַגֵּי יְמֵי עוֹלָם. אֵל הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמְטַהֲרִים הָאֵלֹה, הַנְּבִדְלִים וְהַנְּדַחִים מֵעַל אַחֵיהֶם, גִּלּוֹ הַמּוֹנִים הַמּוֹנִים מוֹרְדֵי אֹר וְאִסְרֵי הַבַּל וְשׂוֹא, אַנְשֵׁים אֲשֶׁר בְּמִשׁוֹבָה נִצְחַת יְחֻזְקוּ בְּנוֹשׁוֹת, וְכַבֵּד מֵאֵד מֵאֵד לְהַרִּים כְּכַדֵּי לֵב אֵלֹה מֵאֲשַׁפּוֹת הַבְּלִיָּה וְלוֹרֹמָם קִרְנָם בְּכַבּוֹד. אֵל הָרֹאשׁ הַשְּׁלִישִׁי הַתַּחֲשׁוֹב הָאֲנִשִּׁים אֲשֶׁר לֹא כִרְאוֹת הַנְּבִדְלִים וְהַנְּדַחִים רָאוּ אֶת הַתְּקוּנִים, וְלֹא לָבָם הַלֵּךְ לַפְּחוּר פֶּן יִגַּע רוּחַ הַסְּרָרִים הַחֲדָשִׁים בְּאַרְבַּע פְּנוֹת הַיֵּבֶל הַדָּת הַנוֹצְרִית, וְכִסּוּפָה יִאֲתָה לְמִשְׁאֵלֹת אֶת עַץ הָאִמּוֹנָה מִשְׂרָשׁוֹ; כִּי אִם מִפְּנֵי סְבוֹת מִסְבוֹת שׁוֹנוֹת, הַנּוֹגְעוֹת אֶל עֲצָמָם וְאֵל בְּשָׂרָם גּוֹרוֹ אֲמַר לְהוֹצִיא חֲדָשׁ מִפְּנֵי יִשָּׁן, וַיְהִי מִשׁוֹשׁ דְּרַכָּם לְהִרְאוֹת מִגְּרַעוֹת וּפְתִיחַת בְּסִדְרִים הַחֲדָשִׁים, וְלְהוֹכִיחַ כִּי מְרוֹצַת הַמִּתְקַנִּים לֹא כֵן, לֹא לְעוֹר וְלֹא לְהוֹעִיל כִּי אִם לְנוֹק וּלְמִשְׁחִית בְּכָל מִשְׁלַח יְדֵי אָדָם, בְּבֵית וּבִשְׂרָה, וּלְרַגְלָם יְבוֹאֲנוּ מִתְּסוּר וּמִאֲרַת ה'; וְאִפְּ כִי לַפְעָמִים הַצְּלִיחוּ לְהִרְאוֹת בְּאֵמַת אִיזָה מִשְׁגָּה וְחִסְרוֹן, אֵךְ מִבְּלִי דַעַת לְהַבְחִין בֵּין תֵּבֵן לְבַר וְלְהַבְדִּיל בֵּין הַטָּפֵל וְהַעֶקֶר, עָרְכוּ אֶת הַגִּיּוֹנוּתֵיהֶם בְּרֵדֵךְ זֶר וּמוֹזֵר, וְאֵת דַּעוֹתֵיהֶם לֹא הִטְבִּיעוּ עַל אֲרָנֵי הַדַּעַת לְבָרָה, כִּי אִם הִלְבִּישׁוּ אוֹתָן בְּבִלְוֵי סַחְבוֹת מִשְׁנוֹת קִדְּשׁ, וְעַל כֵּן נִתְּנוּ יָדִים לְאֲנִשֵׁי מִצּוֹתָם, אוֹהֲבֵי חֲדָשׁוֹת, אֲשֶׁר רוּחַ דַּעַת וְהַגִּיּוֹן יִשָּׁר הוֹצֵק בְּשִׁפְתוֹתֵיהֶם, לְנִצָּחָם עַל נִקְלָה, לְנַכֵּר אוֹתוֹתָם וְלִשׁוֹם לֹאֵל עֲצָמוֹתֵיהֶם. וְהִגָּה לְבַעֲלֵי הָרֹאשׁ הַשֵּׁנִי לֹא הִיְתָה שְׂטָה מִיּוֹחֲדַת וּסְפֻרוֹת לְבָרָה, וְרַבֵּי דַּעוֹתֵיהֶם לֹא רָאוּ אֹר הַדְּפּוֹם; הַנְּדַחִים (Раскольники) לֹא אֲמָרוּ הוּן בְּאֲשֶׁר שְׁקָדוּ לְהַפְיִץ בְּמוֹ פִּיהֶם אֶת הַגִּיּוֹנֵי רוּחָם וְהַלֵּךְ נַפְשָׁם, וַיִּכּוֹנְנוּ לָהֶם סְפֻרוֹת מִסְפָּרָה, עָרוּכָה וּשְׂמוּרָה בְּכַתְבֵי יָד, שְׂפָם הוֹכִיחוּ אֶת הַמִּתְקַנִּים עַל פְּנֵיהֶם, שִׁפְכוּ בּוֹ וּקְצָף עַל כְּבוֹדָם, וַיְהַלְלוּ עַל אַחַת שֶׁבַע אֶת מַפְעֵלוֹת אוֹהֲבֵי הַיִּשׁוּנוֹת, הַצְּדִיקִים וְהַחֲסִידִים, שִׁמְסְרוּ נַפְשָׁם עַל קְדוּשַׁת מִנְהַגֵּי אֵלִיל, יִלְדֵי יְמֵי קִדְּשׁ. אֲמַנָּם הַסְּפֻרוֹת הַגִּלּוּיָה בְּדְפּוֹם, הַפּוֹרְשֵׁת כְּנַפֶּיהָ מִקְצָה אֶרֶץ רוּסְיָא עַד קֶצֶה, הִיְתָה רַק נַחֲלַת הַמִּתְקַנִּים, אֲשֶׁר הִשְׁכִּילוּ לְעוֹבֹב אֶת מִלְחָמוֹת הַדָּת עִם הַנְּדַחִים, לְאֲנִשֵׁי הָרוּחַ (Духовные) לְמוֹרֵי-הַדָּת, וְהֵם מֵלֹא פִּיהֶם כָּל הַיּוֹם תְּהַלֵּת הַסְּרָר הַחֲדָשׁ, וַיִּפְאָרוּ וַיִּרְוּמוּ אֶת מְכוֹנָם וַיּוֹצְרוּ, אֶת פַּעֲטָר הַגְּדוֹל; גַּם לְבָשׁוּ כָּלִי מִלְחָמָתָם וַיִּצְאוּ חֲלוּצִים לְלַחֹם אֶת הַמְּבֹאִישִׁים רִיחַ הַחֲכָמָה, הַמְּקַשִּׁים עֲרַפֵּם לְרִבְקָה בְּנוֹשׁוֹת וּלְבוֹת אֶת הַמְּחַדְּשִׁים. אַחַד נִכְבַּד בֵּין רֹאשֵׁי הַגְּבוּרִים, הַמְּקִדְּשִׁים בְּסִפְרֵיהֶם אֶת פַּעֲטָר וּמַעֲרִיצִים עֲלִילוֹתָיו עַל אֶרֶץ רַבָּה, הִיְהִי הַגְּבַר הוֹקֵם עַל, הַמְּלִיץ קְאִנְטֵעִמִּיר.

§ 2 אַנְמִיאַךְ קְאִנְטֵעִמִּיר (1709—1744). קְאִנְטֵעִמִּיר נוֹלַד בְּקִרְיַת מֶלֶךְ הִיא קְאִנְטֵמְאִנְטִינְאָפּוֹל, וְאֲבִיו אֲדוֹן מֵאֲלְדֵּאוּיָא (Господарь) הָרִיץ יָדוֹ לַפַּעֲטָר הַגְּדוֹל בְּהַצּוֹתָו אֶת טוֹרְצִיא, וַיְבוֹא הוּא וְכָל מִשְׁפַּחְתּוֹ לְחִסּוֹת בְּצֵל רוּסְיָא; וַיַּעַן כִּי הִיְהִי חֲכָם לֵב וּמְבִין בְּלִשׁוֹנוֹת שׁוֹנוֹת, הִשְׁכִּיל לְחַנֵּךְ גַּם אֶת בְּנֵי אַנְמִיאַךְ עַל בְּרִכֵּי הַחֲכָמָה וְהַמְּדַע, וַיִּשְׁלַחְהוּ לְלַמּוֹד בְּבֵתֵי עַקֵּד הַחֲכָמָה הַמְּהַלְלִים בְּיָמֵים הָהֵם. וּבְעוֹרוֹ

בן עשר שנים נחה עליו רוח השירה ויכתוב שיר תהלה לכבוד אחד החכמים, ויקראהו באוני פעטר הגדול, בבקרו את בית ספרו; אחרי כן בא בְּצָבָא פרע־אָבראזשענסק, וכשתים עשרה שנה ישב לו בתר ציר רוסיא בחצרות לאַנדאָן ופאריז, וימת שם. האיש הזה היה מְעַנְיוֹ ארץ, לא גבה לבו ולא רמו עיניו, לא רדף אחרי הכבוד והתפארת, ויאהב תמיד לשבת בהשקט ובטחה, ולעבוד עבודת ההשכלה בחרוצת ידים, ברד בתדרי משכיתו. על כן גם בימי קליו לא חדל מלשנות בחכמה ומלמשוך בשבט סופרים, באמרו כי עבודת הקדש הזאת תִּקַּל מכאוביו הכבדים ותגהה ממנו מזור. קאנטעמיר תִּבְרַח מכתבים רבים האוצרים בקרבם דברי פִּילוסוֹפִיָאָה ומדות טובות וישרות; אפס שמו יצא לתהלה ולתפארת בעבור תשעת שירי התולים (Сатиры) אשר כתב בחכמה, כי בחלק הספרות הזה שָׁמַן חלקו, כביר מצאה ידו ושפתותיו דובכות נפלאות. בין שירי מהתלותיו שלשה הֵכִי נכבדים, הלא הם: „אל בוזי חכמה“ (*), „על קנאת האצילים הנפתלים וגאון

(* השיר הזה קרא החכם הכהן פעאפאן פראקאפאוויטש (פרק נ"ז § 9) בכתב יד וישמח עליו ועל מחברו, ויקראהו בשירו, להכותב שירי התולים" בשם, נביא בעל הקרנים" כי כן קראו חכמי רומי את הכותב שירי התולים, חודרי בטן הנלוזים במעגלותם. בשיר הזה יתאר קאנטעמיר בחרש אמן, איש חנף, צבוע ונוכל, ושמו קריטאן, המתחפש באפר החסידות למען כחש, ובכגדו יכסה בגד בוגדים; על ידיו ישא כל היום את חרוזי פניני-הזוכית (Чётки) לחשוב מספר התפלות (כנהוג אצל הנוצרים), ונפשו הקדושה" עליו תאבל למראה כל חדש. כעבעון בספר היקר, אמת ואמונה" יתמרמר גם קריטאן על החכמה ודורשיה, ישפוך בוז וקיקלון, ישלח עליהם שקוצים, ויציא את דבתם רעה, באמרו:

„פְּרִי הַחֲכָמוֹת בְּלֵן אֶף סֶלֶף וְמִרִי
אִישׁ מוֹסִיף בְּעַת יוֹסִיף הֶבֶל וְשֶׁקֶר;
וַיִּכְחַשׁ בְּאַלֹהִים אֶף יִתְהַלֵּךְ קָרִי
כָּל-שׁוֹנֶה בַּסֶּפֶר כָּל-אֹהֵב הַקֶּר“

זכרמענות על לחיו ישמיע קריטאן קול כחולה, לעורר את האבות על בניהם אשר בחרו בהשכלה ויניזו לבושת: לא ישקרו עוד ללכת ברגש לבתי התפלה, ויחדלו מהיות מאמינים לכל דבר, כלם עשו אל ספרי תנ"ך להגות בהם, וחפש מחפש יחקרו בעצמם אחרי טעם כל מנהג וסבת כל מצוה. ובגלל זאת מנהגים רבים וטובים ספו תמו ויאברו מקהל העדה:

„בְּנִינוּ תִמְיֹד עַל-דְּרָבֵי אֲבוֹת שֶׁקְדוּ
וְלִהְיֶבְלֵי הַקִּדְשׁ עָפּוּ חַיִּשׁ בְּנִיטָר,
לְקַשְׁיֵב לַתְּפִלָּה פִּירְאֵת-אֵל עֲמָדוֹ
אֶף כִּי לֹא שָׁמְעוּ לֹא יָדְעוּ פֶּשֶׁר;
עָמָה לְמִזֹּת רוּחַ בַּמִּקְרָא וְבִינוּ
וְנִסְפַת כָּל-דְּבָר לְדֹרֵשׁ יַעֲמִיקוּ,
בְּקִדּוּשִׁים יִתְקַלְסוּ לֹא עוֹד יֵאֱמִינוּ
וְכָל מִנְהַג טוֹב יִזְרוּ הֲלָאָה יִרְחִיקוּ.
הִיא יִזְרַע מֵרַעִים לְעֵינֵינוּ יִקוּמוּ:
לֹא יִרְפוּ בְּנִרְזֹת גַּם צוּם לֹא יִצוּמוּ ו“

לכס" , "אל השמש" . שלשתם הם כמראות הצובאות לראות בהן את הליכות חיי הרוסים , רגשות אצילות ואפרתיה , שבתם וקמתם ועלילות מצערי כל העם פלו . קאנטעמיר יעיר קנאה להכות בשבט פיו את בני דורו , ונפשות רבות וחסרונן ישים למטרה לחצי מהתלותיו . בלצון חמד לו ובלעג מרבה להכיל ישנה לנגרנו את האנשים המלעיבים בחכמה וקשט , האומרים : "אך מות בסיר ההשכלה , כל אוכלי פריה יאשמו ורעה תבוא עליהם" . בהשכל ובשפתי נאמנים יוכית , כי רק אהבת עצמם תמריצם להעיר קינים והגה ולמרר בפי על העת הישנה כי נגחה ועברה , ולחרף בכל פה את עקבות העת החדשה ; וכי רק מיראתם פן יבלע להם או ישחת עץ לחמם יחזיקו בקרנות מנהגי הימים הראשונים ובכל הבליהם . קאנטעמיר החרה להראות את חין ערך ההשכלה , המוסיפה אמן באדם ומגדילה על אחת שבע , את הכח והגבורה אשר נטעה בו התולדה בגיתו מרחם אמו ; והחכמה תעז לעלם , עול ימים להשביעהו דעת , להנחילו לבב חכמה ולהעלותו על גרם מעלת זקן ושבע ימים . קאנטעמיר ימטר רשפי לעג על ראש האבות , הממלאים שקיהם כסף וארגוניהם זהב , וזה חשקם ומעברם כל היום רק לאסוף ולכנס , ואת חנוך בניהם ישליכו אחרי גןם ; לא ישימו אליהם לב בעודם בשחר מל ילדותם , וכי יגדלו והיו לאנשים נבובי לב ולא יצלחו לכל , רק אז יאנחו בשברון מתנים , ויכפו על צאצאי ירם אלה . ולפי דעת קאנטעמיר תכלית החנוך הטוב ותכלית כל החכמות וחרשת המעשה הלא היא : "להזק את לב העלם ללכת במעגלי צדק ולאחוז במדות טובות , לעשותו לאיש מועיל לארץ מולדתו , מוצא חן בעיני כל אדם , אהוב ורצוי לכל אחיו" . וכאשר יהלל קאנטעמיר את החכמות והמדעים הנמועים על ארמת רוסיא בידי פעטר הגדול , כן יפאר וירומם את הנוטע החרוץ הזה , אשר הרים את רוסיא על גפי מרומי הכבוד , ועל פי חקיו ומשפטיו היו , לעם חדש" ; פעליו הנפלאים הם הם המסדה , אשר עליה נבנתה חומת תפארת רוסיא וצבי כבודה והדרה ; על ידי מסעיו לארצות אחרות וים רחוקים , הובאו אלינו מדות טובות ונכוחות , המפארות את האדם , ואור חדש ראינו בחרשת המעשה ובמלאכות רבות ויקרות . קאנטעמיר יכה בשוט בלשון גם את בני מרום עם הארץ , אשר החכמה קרובה בפיהם ורחוקה מכליותיהם , ואך למראה עינים ולהתהדר קבל עם בחרו בהשכלת אירופא וימהרו להתענג בתענוגיה , והנם יודעים רק לשבת ספונים בבתי ערן , ללבוש בגדי החמודות , כתבנית אשר תראו בפאריז , להעלות עדי עדיים על לבושם ולכלול את מחלפות שער ראשם , גם למדו לשונם לדבר כלשון עם ועם ואינם מכירים לדבר רוסית , כי בזו ליקהת שפת אמן וישכחיה . אכנס בשאר הליכותיהם ודרכי חייהם הנה הנם המשכילים האלה כאשר היו בימי קדם : הרעת רחקה מהם , בדרכיה לא עמדו ואת ארחותיה לא הכירו ; יאמינו בהבל ובשמי כוב , יתאמרו ביחש אבותיהם ויתעמרו בבני ההמון , ילדי שפל המצב , להתהלך אתם כפראים ; ימאסו בכל חכמה אשר לא תמ אליהם אוכל בימינה , ובשמאלה מלא חפנים עשר והון עתק . אלה הם ראשי הענינים המדברים בשירי קאנטעמיר , ועל כן במשפט וצדק נאה לו השם : "הסופר הראשון בין סופרי העת החדשה" . שיריו שקולים לפי מספר מפקד התנועות (сидлабическ), נגד

תכונת השפה הרוסית ושירי העם השקולים במאוני הנגינות (Тоническая), ושפתו בלולה ומקסכת במלות זרות ומבטאים נכרים, על כן לא עמד טעם שיריו במ וריחם נמר בימינו אלה. במקומות רבים הֵתִין קאנטעמיר לחקות את שירי הָאָרֶא-ציוס הרומי, גם הואיל לצאת בעקבות בואלֶאָ הצרפתי; ובכל זאת כל קורא שירי קאנטעמיר יעיד כי איש רוסיא מחולל ומולידם, הותם תכנית רוסיא הטבע על פניהם ורוח בניה מרחפת עליהם תמיד. אָמֵן נפלא היה קאנטעמיר לשחק באנשי חווינו ולהתלוצץ להם, אך אם נתבונן היטב נִנְכַחַה לדעת כי גם בצחוק יכאב לבו, פיו ימלא שחוק ולשונו מהתלות, ומפְּבֹזֶת עיניו יציצו דמעות יגון ונדבה.

§ 3 מרעדִיאַקאוּוסקי (1769—1703). וואסילי מרעדִיאַקאוּוסקי היה בן אחר הכתנים באסטראכָאן, ובעודו עלם רך התנכר בעמלו הרב ובשקידתו הנפלאה; ובהיות פֶּטֶר הגדול באסטראכָאן הציגו לפניו בבית הספר את וואסילי, ואחרי הַמְּסָה קרא עליו פֶּטֶר: "עובד בזעת אפים וביגיע כפים יהיה העלם הזה כל ימיו, אך לא יכשר להיות אָמֵן צולח!". אך לא נפל לב מרעדִיאַקאוּוסקי ממשפט מלכו על אדותיו, ולשכור צמאו לחכמה ומדע הלך לו מבית אבותיו, ויבוא מְאָסְקוּוּאָה, וילמוד שפת רומי עד היסוד בה וחכמות שונות בבתי המדעים, וגם בזה לא שכעה נפשו ויסע פארויה וישמע לקח בבית מדרש המדעים וישגה בחכמות בעיון נמרץ, ובשובו כפאריז ובירו תעודה כי הרבה להצלח בלמודים, ויהי למעתיק בבית עקד החכמה בפֶּטֶרבורג; כי בימים האלה היו הפּרָאָפֶּעססָאָרים כלם מבני נכר הארץ, ויכתבו את שיריהם ומאמריהם אשכנזית — אחרי כן היה שם מרעדִיאַקאוּוסקי לסופר ולמוכיר. ובגלל השירים אשר חבר וישורר באזני אננא יאָהֶא־נאָוּנא, הורם והונף להיות משורר בחצר המלך (Придворный поэт), ויעלי-זאוועטא נשאה את ראשו להיות מורה, "חכמת המליצה" הרוסית והרוסית בבית עקד החכמה, והוא היה הרוססי הראשון אשר ישב על כסא ההוראה באקאדעמיא, וירעף שמה את לִקְחוֹ שמונה עשרה שנה עד יום מותו. והנה אף כי עלה מרעדִיאַקאוּוסקי לגדולה וְחֵבֶר ספרים גדולים ורחבי ידים וגם תִּרְגַּם הרבה מלשונות שונות, כי ידיו היו רב לו גם בשפת אשכנז, צרפת רומי ויון, בכל זאת רע ומר היה גורלו בכל ימי חייו הבלו; אך אחד מני אלף הכירו לטוב ויתן צדק לפעלו ולעבודתו, אשר עבד באין הפוגות ובבלי מְנוּחַ. רְבִי אַנְשֵׁי דוֹרוֹ חֲשָׁבוּהוּ באמת לחמור גרם, שיעֲמֹל יומם וליילה לעבוד ולמשא, וְה' הִשָּׂה אוֹתוֹ מכל כשרון ולא חלק לו בבינה ורוח עצה. שחקו עליו ועל פעל כפיו וישפילו עד לעפר כבודו*) כי לא ידעו

(*) גם גו האמלל הזה נתן למכים ולחיו למורטים: כי היועץ וואלינסקי, איש מהיר חמה ובעל אגרוף, קרא למרעדִיאַקאוּוסקי ויצוהו לחבר שירי שחוק בגלל משה-המסכה (Маскарад) אשר נועד להיות בבית הקרח, ויבוא אחד מצעירי החיל מבני הפרחמים (Кадеты) ויתאונן רע על מרעדִיאַקאוּוסקי, ויתאנף וואלינסקי ויכרוש שתי לחיו בפני כל הנכבים, עד כי אזנו הימנית צללה ונתהרשה וסביב עינו השמאלית עלתה חבורה, וכה הואיל לשנות ולשלוש, ואחרי כן צוה לנער להכותו גם הוא לעיני כל העם על שתי לחיו, ובבוא מרעדִיאַקאוּוסקי להגיש תלונתו לביראן ויפגע שמה את וואלינסקי, ושמר באכזריות חמה הוסיף להכותו מכה רבה, ויצו ליסרו במקל חובלים ולשונו בבית הכלא, וישמה יחבר את השירים הנדרשים אל המשתה! מן המכות האלה הלה מרעדִיאַקאוּוסקי ויפול למשכב ויצו אל ביתו מפחד הבלי מות, ולוואלינסקי השיבה אננא כעל כל תגמולוהי על המשורר האמלל הזה (פרק סי' 3). והנה קדמונים נשמו על המעשה הנורא הזה ואחרונים אחזו שער, אך עלינו לדעת כי מרעדִיאַקאוּוסקי לא ידע גם הוא להתהלך עם החיים ויהי עניו יותר מדי והוטס נפשו. הכי יאמר משל הרוסי: אם בין זאבים מושבך, כמאום הרם נא קולך!

עוד בימים האלה ולא הבינו להוקיר ערך האנשים המקדישים ימיהם לחכמה ולספרות. ספרי טרעדיאקאָווסקי ומאמריו הרבים אשר כתב, יפררו לשתי מחלקות: (א) חקירות שונות בחכמה ומדע. (ב) שירים וחזיונות רבים. הראשונות הנחילוהו כבוד והוד, והאחרונים עוללו בעפר קרנו. טרעדיאקאָווסקי שָׁבַל ידיו לכתוב על אדות חכמת הסופרים (ליטעראטור) בכלל, על אדות לשון רוסיא ושפת הסלאווים ועל אדות דברי ימי רוסיא ותולדותיה. החקירות האלה תהיינה לנו לעדות נאמנה כי קנה לו טרעדיאקאָווסקי די בינה ודעת למכביר בידיעות האלה, ויהי שליט בכל ספרי חכמי קדם, יון ורומי, וגם כל החדשות אשר הורו והוגו חכמי מערב אירופא לא נפלאו ממנו. וביתר שאת הפליא עצה והגדיל תושיה במאמריו „על אדות ראשית מולדת המליצה והשיר“, „תחבולה ודרך סלולה לחבר שירים שקולים בשפת רוסיא“, „על דבר שירי גבורים וְזִמֵּר עריצים“ ורבים כאלה, המלאים דעת ומפיקים בינה למוצאיהם, כי גלה חדשות ונצורות אשר לא שערון חכמי רוסיא, וגם בשאר ארצות אירופא לא באו עד חקר הכליתן. ויש מן הידיעות האלה, אשר רק בימינו הכירו לדעת כי על עמודי האמת נשענו, ותוכן צפון רב טוב. שם עולם עשה לו טרעדיאקאָווסקי ברבר אשר יצא ראשונה וְחָקַר וְאָזַן וְתַקֵּן לשקול את השירים הרוסים בפלס הנגינות (ударение). כי בשגותו ובהניגו בשירי־עם פתחה אונו להקשיב לצלל נעם שפת רוסיא וחמרת מנגינותיה, על כן גזר אמר כי השירים השקולים במספר התנועות (силлабические) הנם רק אמרי פראָזא, עוטים מעיל השירי־והחרוו (ריטהמוס) אינו כי אם תפל להשיר; וכל נעמו הוא ערך הקולות, אשר יגבהו וישפלו אחרי שעור ומספר הברות (тонические). כן יהי שם טרעדיאקאָווסקי מהלל ומבדך על אשר קם ראשונה להסיר את השפה הסלאווית הקדושה מִהַשְׁתַּרְרָה בכל הספרות הרוסית, כי עד ימיו היה לחכמי רוסיא חק ולא יעבור לחבר ספריהם בלשון סלאווית העתיקה ולא בלשון המדברת, עד כי בספר דקרוק שפת רוסיא שהוציא לאור החכם לודאָלף בימים ההם באוקספורד, יִזְמֵר על אדות ארצנו כי „ידברו רוסית ויכתבו סלאוויאנית“ („Loquendum est russice, scribendum autem slavonice“). והוכח הוכיח טרעד־יאקאָווסקי בפתח דבריו לספר אשר העתיק משפת צרפת לשפת רוסיא המדברת בין איש לרעהו, כי סר טעם השפה הסלאווית, כְּבָרָה מִזְקֵן ולא תצלח לכתוב בה ספרי טוב־טעם ודעת. גם התאמץ להורות כי הנכון לכתוב המלות כאשר יבִיֵּא אותן המון העם בשפתו; ולדעתו לא ספרי הדקרוק ילמדו את העם דרכי השפה, כי אם על מוצא פי העם יכוננו ספרי הדקרוק, ועל כן יֵעֵץ להסיר איזה אותיות מקרב האלִיף בִּיִּת הרוסי, אשר חשבם למותר (x, ш, s, e, v). שלש חקירות כתב על דבר שלש קדמוניות רוסיא: (א) „על ארות משפט הבכורה לְשֵׁפֶה הסלאווית“, בה שקד להוכיח כי השפה הזאת כבירת ימים היא מכל אחיותיה האירופיות, ובה דברו הסקִיפִים והקעלטים (*).

(* ולחוק את דעתו זאת במסמרות הפילאלאגיא התאמץ טרעדיאקאָווסקי להוכיח כי כל שמות העמים הקדמונים באירופא סלאווים הם. דיִם: סקִיפִים סקִיטִים (Скитавіе) על שם שנעו ונדו סמוּם למקום; קעלטים צעלטים (Желтые) על שם מראה שערותיהם; גערסאניא יארמאניא

אשר היו בימי קדם לעם אחד. ב) „על דבר ראשית תולדות הרוסים“ להוכיח כי משפחת הרוסים היא העתיקה בכל משפחות הסלאווים בלם, וכי ארצנו היתה מקום שִׁבְתַּת הסלאווים בראשונה, וממנה נפוצו לשאר ארצות אירופא. טרעד־יאקאָווסקי הרבה להעתיק ולתרגם ספרי מדע מאנשי שם וחכמים מפארים ונכבדים באירופא בימיו: עשרים חלקים מספר דברי ימי קדם לראָללען, ששה עשר חלקים קורות מלכות רומי לראָללען וקרעווע, וארבעה חלקים על דבר קסרי רומי לקרעווע. כן העתיק בחרוזים שני חלקי הספר „חכמת השירה“ („L'art poétique“), לבואַלאָ. ויען כי בואַלאָ תמך אשוריו במעגלי האַראַציוס הרומי („De arte poetica“), לא חדל טרעדיאקאָווסקי מהעביר את עטו, ויכלול את ספר בואַלאָ גם בהעתקה פרזית מכל ספר האַראַציוס!

ולולי כתב טרעדיאקאָווסקי רק דברי מדע לבר, כי עתה נחל כבוד ויקר כאחד הסופרים הגדולים בארץ, כי חלק לו יוצרו לב מבין ויטע בלבבו חשק רב לעבוד ולמשא, אפס לפצעו ולחבורתו. התברך בלבבו לאיש אשר רוח השירה תפעמהו, ויהי בפיו למלה: „האָמנם גדול היה פעטר מלכנו, אך שגה בו ויוציא עלי משפט מעקל“. בלב נכון ובטוח התפאר כי מתת אלהים לו לְנִצַּחַת בנגינות ולהפליא לעשות בשירתו, כי ירכב על כרוב הרמיון ויעוף אל כל אשר ישאנו רוחו ללכת, אף כי קול דממה דקה התגנב להתהלך בסתר לבו, ויקרא לו „הֶרֶף! הֶנַּח ירך! לא זאת העבודה, ולא זאת המטרה!“ . בעוד טרעדיאקאָווסקי בבית הספר משך ידו לחבר שירים ולכתוב חזיונות, אשר העלו הֶבְרִיּוֹ על פֶּמַת המשחק בסוד אגודת מרעים אוהבי חזיון, ובספרו הראשון אשר כתב בשירים יאמר בתם לב: „רבים ימלאו פיהם תהלות שירי ובכורי פרי עמי להתפאר, אך בלי תפונה לא באמת יעשו זאת, ולא מקרב ולב עמוק יביעו תהלתי, כי אם בהלקות שתו להתל ביי“, ובכל אלה הוגיע כחו ויוסף לחבר ולתרגם שירים רבים לאין ספורות, ולא עמד מכתוב גם בזרוח שמש לאָמאַנאַסְאָו וסומאַראַקאָו בימי יעלזיאַוועטא ויחשיכו יפעת הודו וכבודו, וגם בשתותו לעג כמים על שיריו המתהלכים בכבודות ולא תאר ולא הדר להם, במח לבו כי משורר ומליץ נשגב הוא. טרעדי־יאקאָווסקי כתב שירי הלולים (Оды), ואת ספר תהלים ערך בשירים חרוזים, וַיִּתְּבֵר חזיוניתוגה (Tragedia) אך הגדולה והרחבה בכל עבודותיו היא העתקת ספר „טעלעמאק“ („Les aventures de Télémaque“), להבישאף פֶּענעלֶאָן, בשירים חרוזים בעלי שש הרגלים (העקואמעטיר), ויקראהו בשם („Телемахида“), ויהי שירו זה עשרים אלף חרוזים (стихи)! ובכל ההמון הרב הזה מצאו המבקרים הנאמנים רק כעשרה חרוזים בטוב מעם, וַיִּתְּרֵם מלאים קוצים וברקנים, וככבלי

(армо) על שם יושביה שהיו כשור לעול לעבוד אדמתם; נארוועגיא נאווערחיא (наверхъ) על שם הארץ המשתרעת למעלה בירכתי צפון; איטאליא אודאליא (удаление) כי רחוקים הם מאתנו.—הכנהג הנבער הזה לאסוף מלות שונות הדומות בהברתן בלשונות שונות ולהוציא מהן משפט אחדות השפות והעמים, היה נהוג בכל ארצות אירופא במאת שמונה העשרה, ויהי לבו ולקלסכה. אולם יש ויש בין סופרי ישראל השונים עוד באולת זאת, ותחי בידם ככלי חפץ וכסגולה יקרה.

ברזל יעיקו על קוראיהם*) , עד כי שמה לה יעקאטערינא השנית לחק לענוש את שרי חצר המלכות על חטא קל, בתתה להם לקרוא או לשנן על פה איוה חרוזים מספר זה. ובכל זאת יתהלל טרעדיאקאָווסקי בהקדמתו לספרו ("Телемахида"), כי חכו ממתקים וכלו מחמדים, וכי ישקה את הקורא מפלג אלהים ומנחל עדנים יִרְוֶהוּ. גורל טרעדיאקאָווסקי היה כגורל קאַלֶמבוס אשר גָּלָה לכל יושבי תבל ושוכני ארץ את אמעריקא, ורגליו הגיש לנחשתים, כן גם הוא הואיל לבאָר לכל סופרי רוסיא באר הישב את יקר ערך השירה ותכונותיה, ובהשכל ודעת הכיר להבריל בינה ובין הַדְּבָר הפרזי (Проза), אולם אך לאחרים הורה דרך סלולה, ונתיבותיו משוכת חרק; הוא עלה על פסגת הבינה ובעין שכלו ראה מנגד את ארץ הצבי, ארץ זבת חלב ודבש, אך כף רגלו לא דרכה בה כל ימיו. ויען וביען שלח ידו לקחת בחוקה מפרי עץ השירה אשר לא חלק לו הטבע, יצא שמו למשל ולשגינה, כמשורר עובר ויָנַע, חסר טעם וכשרון, לרור דור!

§ 4 לאמאנאסאָו (1711—1765). מיכאל לאַמְאָנאָסאָו עולה על שני החכמים קאנטעמיר וטרעדיאקאָווסקי בחכמתו ובתבונתו, ובפעולתו הגדולה והעצומה בחכמת הסופרים; כי האיש הדגול מרבבה הזוה היה פֶּלִיל המדעים: מרדק ומשורר, מליץ ומְסַיֵף, קורא הדורות ויודע העתים, חכם רזי הַיִּמְיָא ותולדות הטבע. ואלה תולדותיו: לאַמְאָנאָסאָו נולד בכפר על אחד מאיי הדווינא הצפונית, לא הרחק מים הלבן. אביו היה בְּיָג וחרוץ במסחרו, וככל יושבי חבל הים חננו ה' רוח אמץ ורב הַנֶּשׁ, וילמד גם את ידי בנו מיכאל לעבודתו; ולרגלי מסחר דָּגְתוֹ לָקְחוּ אֶתוֹ אל הערים הגדולות הקרובות, ויורד אתו בים הלבן והקרח. שם ראה לאַמְאָנאָסאָו מעשי ה' ונפלאותיו במצולת מים איריים, שם הביט מחוה שדי, אור יקרות מצפון יאתה (сѣверное сияніе), בהוד הדרת קדש יופיע שמה הטבע, וכברק יצא חצו לְמִלּוֹא רחב הארץ! ולב לאַמְאָנאָסאָו לא הלך אחרי מלאכת אביו, כי רוח חכמה מכרומים נוססה בו בעודנו בְּאֶבֶב עלומיו. מספרי התפלות למד לקרוא ולכתוב רוסית, והמקרה אָנָה לידו שלשה ספרים: רדוק שפת סלאוויית לסמאָטריצקי (הי במאה הי"ז), ספר מלאכת מחשבת (אריטה מעטיק) כתוב בשירים חרוזים מאת מאגניצקי (יצא לאור בהיי פעטר) וספר תהלים בשירים וחרוזים לשמעון איש פּאָלֶצַק (פרק מז' 15 §), כבבורה בטרם קיץ בלע לאַמְאָנאָסאָו את כל דבריהם וישנם וישלֶטֶם עד כי ידעם על פה; ויבער בו חשק הלמודים שבעתים, ויבקש מאת אביו לתתו להלוד מְאָסְקוּוּאָה ולא נעתר לו. או אז שָׁנָם לאַמְאָנאָסאָו את מתניו, ויברח בהחבא מְאָסְקוּוּאָה, ויהי בעת ההיא בן עשרים שנה, נֶדַל הקומה ובריא בשר, ויבוא לבית הספר, אל המדרגה הראשונה, ויהי לצחוק וללעג בעיני חבריו, הילדים הרכים והצעירים ממנו לימים. אולם עד מהרה עלה לאַמְאָנאָסאָו ממדרגה למדרגה ויעווב אותם אחריו, ויָרַב להגות בספרים ולשום בם כל מעיניו, מבלי שיהי לב אל מחסורו הרב, כי רק

(*) גם לשפת עבר נעתק ספר השמעלעמאק' בשם "כבוד מלכים" ועלינו לשבח את המעתיק ולברכו, על שתיים טובות שעשה אתנו: על כי לא אחז דרך טרעדיאקאָווסקי להעתיקו גם הוא בעשרים אלף חרוזים, ועל כי לא הוציא את העתקתו כלה לאור עולם.

אלמין אחד (שלשה קאפי) ליום גַפֵּן לו לכל צרכיו : לכלכל נפשו בלחם ומזון , לקנות לו בגדים ומגעלים לרגליו , גם גליון ועט סופר הדרושים לו בבית ספרו .

לְאָמָּאָנְאָסָאָוו לא מלא שֶׁפֶקוּ בלמודי בית הספר הזה אשר אבן פִּנְתוֹ היתה שפת רומי , כי כבר ידע לדבר בה נכונה וחבר שירים משירים שונים , ונפשו אמנם חמדה לו ללמד גם חכמת הטבע , החשבון והפילוסופיאה . ויסע קיעווה , ונִקְשָׁב לקח בבית עקד החכמה , ונִשָּׁב סאָסקוואה ולא שָׁבֵר עוד צמאו למדעים . אז נשלחו מטעם הממשלה הוא ושני מרעיו לנערמאניא לבקש דעת מפי הפילוסוף הגדול והמהלל בימים ההם : וואַלף מורה ראש במארבורג , הוא וואַלף , אשר גם מורנו ומאורנו ר' משה בן מנחם מענדלעוואָהן היה אחד סתלמידיו — וואַלף בכתבו לחכמי האקאדעמיה אמר עם הספר , כי לְאָמָּאָנְאָסָאָוו יגדל מאד וורע חכמתו יהיה מלא רוסיא—ובשובו פעטרבורגה היה למורה חכמת הִימִיָּא עד יום מותו .

זיהי לְאָמָּאָנְאָסָאָוו איש שומר דת , נוצר אמנים וירא אלהים , גם סהר רוח ואמיץ לב , יודע להוקיר את נפשו ולהנחיל כבוד לשמו ; אולם את ארץ מולדתו הוקיר מכל יֶקֶר , וטובה ואשרה היו כל ישעו וכל חפצו , ועל כן נלחם לחום כל ימיו את חכמי האקאדעמיה האשכנזים , אשר רעה עינם בארצנו , ומלבד אשר מנעו את הטוב ממנה הִתְחַכְּמוּ לבלי תת לחכמת בניה להעלות נִצָּה ולהצמיה פרי ברכה . ותהי ראשית עבודתו בחכמת הִפִּזִּיק והִימִיָּא , והספרים אשר כתב על אודותן במועצות ודעת היו לו לתהלה ולתפארת גם במערב אירופא , עד כי נבחר באקאדעמיות רבות לְחֶבֶר ועוזר ; אך גם בחכמת הלשון והספרות קנה לו שם לא יכרת . הוא הראשון אשר חבר ספר דקרוק שפת רוסיא המְדְבֶרֶת , ויבדילנה כליל מן השפה הסלאוויית . הספר הזה כתוב בהשכל ודעת , ועד היום חוקרי הלשון למעין ישיתוהו . וגם בכל הספרים הרבים והנכבדים אשר כתב לְאָמָּאָנְאָסָאָוו התאמץ בכל עז לטהר את שפתו ממבטאים מְבֻלְעִים ואמרים זרים , וּלְצַרְפָּה מכל סיגי שפת סלאוויית הקשה והכבדה . ותורה חדשה יצאה מאתו בדבר סגנון הלשון (Стиль) לחלקו לשלש מדרגות זו למעלה מזו , ולפי ערך הענין בן יבור לו הסופר את הסגנון , אם גבוה ואם שפל . ובדרכו זה דבקו הסופרים בכל המאה השמנה העשרה , ולא נטו ממנה עד בוא קאראמיון , בורא שפה חדשה .

גם משקל השיר לפי מספר הנגינות (тонический размер) פרץ על ידו בארץ רוסיא , ויהי לחק ולא יעבור . לְאָמָּאָנְאָסָאָוו הרבה לכתוב שירים משירים שונים*) : שירי חזיון (דראמאטישע) , שירי הגיון (לירישע) , שירי למודים (דידאקטישע) ושירי הלולים (אָדען) ; וגם הוא הלך בעקבות משוררי צרפת , אשר נשאו לשוא נפשם לחקות את היונים והרומים בכל הנוגע לתבנית דמות השירים למיניהם , וכפינדאר היִוּני , אשר השמיע שירי תהלותיו והוד קולו על מרום הר מועד (אָלימפוס) , חשב לו לְאָמָּאָנְאָסָאָוו כלי שיר , ואחריו משכו כל הסופרים הרוסים ויאסרו ידיהם בחבלי הקי המשוררים הקרמונים , וכעבד נרצע אל הדלת והמוזה , עברו

(* בימים ההם היה למנהג כי כל מחבר וסופר , יצא בשיר , וכל חכם מלא ידיו להרוז בתרוזים , אף כי לא עליו היתה רוח השירה . והמנהג הזה עוד ישתמר בין סופרי ישראל גם היום .

לעולם, ויעמלו לכונן שיריהם בצלם דמות תבניתם, אף כי שוא היה תמורתם בימים ההם (*), הוא הדרך הנודע בשם ("Псевдо-ложноклассический"), שירי הלולי לְאִמָּאָנְאָאָוּוּ הם כאוצר נחמד מלא מוסר הַשְּׁפָל, להעיר און עמו להקשיב לחכמה ולתבונה, ולהראות להם עין בעין את רב טובן ותועלתן. נשגב המשורר הזה ומאד נעלה בְּזִמְרוֹת יה, אשר שר בתבנית שירי תהלות דוד, נעים זמירות ישראל, המדברים בישועת ה' וחסדו על יראיו ובהדר תפארת הטבע (מזמור ברכי נפשי, וכדומה). ומה נפלא ומרומם שירו על מוסדות מענות ה' לאיוב (ל"ח ל"ט וכו'); כי מראות הטבע, אשר הגה במ בימי הילדות, היו שעשועיו ועליהם התרפק. על כן רוחו כנחל שוטף וכל דבריו הוצבים להבות אש, רעיוניו רמו ומחשבותיו עמקו מאד! גם ילבשהו רוח ממרומים וקסם על שפתיו בכל השירים אשר יהלל במ ויפאר את מפעלות פעטר הגדול ובתו יעליואוועמא. אין קץ לכל התהלות אשר יתן למלך הכבוד הזה, אותו יקרא בשם: „אלהי רוסיא” ואת העיר הבירה אשר בנה יכנה „העיר הקדושה”, וכל איש רוסי אשר יקרא את שירי הלוליו, ישתומם איך יגדל וינשא את פעטר על כל מלכי רוסיא ההולכים לפניו, כלם ישים כגמדי ארץ מול הענק האדיר והאביר הזה. חכמי הבקרת ויודעי בינה לעתים חרצו משפט, כי גדולים מעשי לְאִמָּאָנְאָאָוּוּ ברבר השכלת רוסיא כמעשי פעטר בדברי המדינה ותורת האזרחים, כי הצליח לְאִמָּאָנְאָאָוּוּ לנטוע את עץ הדעת בארצו, בהביאו אל קרבה חכמת הסופרים מאירופא המערבית. וכפעטר גם הוא עשה חיל במעשים שונים זה מזה, ומגמתו היתה להביא לעמו די תועלת גם בעולם המעשה ולא בעולם הדמיון לבד, כי רוח חיים מתהלך בכל אָפְנֵי מחשבותיו ותחבולותיו להשכיל להיטיב. בספרי לְאִמָּאָנְאָאָוּוּ נמצאים זעיר שם זעיר שם רעיונות נפלאים, אשר לא נוכל להחליט אם רוח העדה בימיו רובר בו ומלתה על לשונה, או הוא לבדו הָרַם וילדם ויאמר לתת להם מהלכים בתוך קהל ועדה. כממרה נכבדה יציב לצבאות הרוסים — להכניע תחתם את שתי הממלכות האדירות באזיא: את טורציא וקיסאיי (חינא). הוא הפליא עצות והגדיל תחבולות להפרות ולהרבות את עם הרוסים ולשמרם מְשָׁכּוּל וּמְגַעֶרֶת. הכל כאשר לכל שָׁם במכתבו לירידו ומגנו י' שוואולאָוו. מְחֻזָּה מול מְחֻזָּה הציג לפניו את כל המעֻנָּוֹת אשר בעמו ואת התקונים הנדרשים; כרופא אָמֵן ונאמן יתחקה על תחלואי יָדוּעַ חולי ויגיד את רְפָאוֹת תְּעֻלָּתוֹ. שם יתאונן על המנהג הרע השורר בכפרים כי יקח איש שיבה עלמה רכה לאשה, ואשה באה בימים הנשא לבחור צעיר בימים; יקרא מלא אחרי הצעירים הבאים לְצִמִּית חיי נעוריהם בבתי הנוירים (моряки). שאלתו ובקשתו כי תרבה הממשלה לְיַסֵּד בתי הנודך לצעירים, להרבות בארצנו מילדות אשׁוֹת הַחֵיל, להפיץ בין העם ספרי רפואה, כתובים בלשון קלה וצחה, למען ירעו למקטנם ועד גדולם להחיש

(* ד"מ כל כותב שיר הלולים ערך בראשית דבריו את תפלתו ותהנתו אל בנות השירה (Музы) השוכנות על הר מועד (Парнас), אף כי האמונה בבנות אלים האלו כבר ספה תמה ונכרתה מפי כל יושבי תבל. וגם רבים ממשוררי ישראל דבקו בבנות חן אלה, ובשבתם על המשבר הלוליד שירי תהלותיהם, ותיה בהקשותם ללדת יבקשו מהן חנינה להריק עליהם הרוח.

עזרה בצרתה, וגם על ידי ההגיון בחכמת הרפואה יבינו דברים רבים לאשורם ואמונת הבל כעשן תכלה. לב לאמנאנסאוו יחס בקרבו על כי לא יעצור העם בעד שטף תאות נמכוות בימי שבת ומועד, כי ילכו שולל אחרי עיניהם ושרירות לבם, גם בוש לא יבושו, גם הכלם לא ידעו; ויתאונן על המצות והמריבות אשר בין אדוני הארץ ובעלי הנחלות (помещики) הקרובים זה לזה, ואשר רק חלוקת גבוליהם במדה ובקו, תוכל לשום קץ לכל קנאתם ושנאתם. לפי דברת לאמנאנסאוו נאמנאוו אין כל תקוה להממשלת לשים בריח ודלתים להעשק והמרוצה, החמס והרצח, אשר קמו בארץ בימיו, יען כי ברוסיא הגדולה והרחבה מאד ישנם מקומות רבות כחמש מאות כברות ארץ (ווערסט), השוממים מאין יושב, ויהיו מעון ומפלט לכל רוצח ומעגל, לבורחים מן הצבא ומבתי האסורים, על כן אין טוב לרוסיא, כי אם לכונן בנחלות השוכמות האלו ערים נושבות, ובראות לאמנאנסאוו פולין; ויתעורר לגלות למוסר אוני ארוניהם כי יתעשתו לתקל עלם ולהתהלך אתם בשובה ונחת. — שוואלאוו העיר את רוח לאמנאנסאוו ויאמין ירו לכתוב תולדות ימי רוסיא ברחבה ולהקדיש לזאת מבחר עתותיו, אפס אהבתו אל חכמת הטבע לא נתנתו להתמכר לעבודה רבתי זאת. ואך למלאות בקשת רעו נסה ירו להחל מספר הקורות ושברם, וישגה במשפטו בחשבו כי אם ישגל את ידיו וללשונו יגביר לדבר גדולות וקאמות, אז יצאו גבורי רוסיא קוממיות וקורות חייהם וכל מעשה תקפם ידמו לקורות ימי גבורי יון ורומא. ובדמיותו כי אך בזאת יתהללו דברי הימים וזה כל פרי, להקדישו להעריץ את פעלי הגבורים אנשי השם ולשים בשמים קנם, לא שם לבו לבחון היטב את מי המעינות, אשר שאב מהם דברי תולדותיו, וכלם יפנו ונאמנו בעיניו מבלי הברל. ובכן כל ספוריו בקורות רוסיא מלאים מליצות רמות ונשגבות, לא למשיב נפש ולא לקחת לב מבין. משנאתו אשר שנה את החכמים האשכנזים לא אבה לשמוע להם להחליט גם הוא כי מסקאנדינאוויא באו אלינו רוריק ושני אחיו למשול, כי אם מפרוסיא, אשר יושביה (לדעת לאמנאנסאוו) היו מבני הסלאוויים בימים ההם. אולם פעמים רבות בבואו לפתור שאלות נכברות בדברי ימי עולם וחידות מני קדם, יחרור במעמקי הענינים בעין משפט, יצלול בתהום החקירות ויעלה פנינים יקרים.

§ 5 דברי ימי רוסיא. כבר הגדנו למעלה כי כאשר יסד פעטר הגדול את האקאדעמיה, אמר במכתב-גלוי כי לא תשיג עוד יד הממשלה לכונן גימנאזיא לבד, אוניווערסיטאט לבד, ואקאדעמיה לבד, כי אם על האקאדעמיה האחת למלא עד עת מצוא מקום שלשת בתי חכמה אלה. וכן אך מעט היה מספר החכמים אשר עבדו אז בכרם ההשכלה, בעת אשר צרכיה רחבו ונסבו מאד, ותרו המלאכה מרבה והפועלים מעטים, על כן נלחץ חכם אחד למלאות ידיו בעבודות רבות וענינים שונים (*), ויגדי החל החכם לשנות ולעבוד בחכמה אחת,

(* ובדבר הזה נוכל לנקות מפשע רב ולהצדיק את חכמי בני ישראל, אשר ישלחו ידם לענינים שונים זו מזו: למליצה ולפילוסופיא, לשירים ולחקירות, לבקורת ספרים וליריעות חכמת הטבע, כי מי עינים לו ולא יראה כי גם בינינו, המלאכה מרבה והפועלים מעטים.

ותפקתנה עיניו לראות כי ערום הוא מדעת את רעותיה ההולכות אתה שלובייד' וימהר למלאות את החסרון ולקנות דעת גם בשאר החכמות — בין כה וכה פרצה הדעת והחכמים הרוסים נָּבְרוּ חֲלִילִים במדע והשכל. והנה ברבר קורות ימי רוסיא רָאָה ראינו כי מרעדיאקאָוּסקי ולאַמָּאָנָאָסָאָו גם יחד לא הצליחו, ולא היתה תפארתם על דרכם זה, אך ביתר שאת וביתר עז הגדיל לעשות בזה החכם טאמישטשעוו, ולו יאתה התפארת! טאמישטשעוו היה בראשונה מנצח בית-מלאכה על-ידי הרי המַּחְצֵב, ולאחרונה פְּקִיד־המחוז (גובערנאמַאָר) באסטראַבאָן. ויהי בעמדו על משמרתו תחת פקודת הגראף ברוס, ויעזרוהו לחבר ספר „מחקרי ארץ רוסיא בְּלָה“; אחרי כן לקח טאמישטשעוו את כל משא הספר הזה על שכמו, או ראה ויִזְכַּח כי בלעדי ספר תולדות רוסיא, כתוב בהשכל ודעת, לא יסכון גם פעלו, ולא יצא למענהו בְּלֹל בהכלית השלמות נְקֻשֵׁט, על כן הקדיש ימיו לעבוד גם בדברי ימי רוסיא: אסף כעמיר גורנה את כל ספרי הזכרונות (лѣтописи) וכתבי-יד עתיקים, עשה תוצאות מספרי אשכנז ופולין, וילְקַט ויעתק גם משאר הלשונות. את הכל עשה יפה בסדר נְשִׁמור וערוך על פי הזמן והמקום, וישם על המאמרים את הערותיו המחכמות, לפלס בהן נְתִיב אל הבקרת הנאמנה והמחקר הישר, גם יוציא לאור משפטו על מקרי שנות דור ודור, ועל כותבי ספרי הזכרונות. ואף כי טאמישטשעוו לא הפך לכתוב „ספר דברי ימי רוסיא“ ולשוות לפנינו את כל העתים והתמורות אשר עברו עליה, בכל זאת טובה נְבָתִי עשה לכל השוקדים על היריעה הזאת, כי הוא האיר עיניהם ויורם איככה יַחַלו לעשות ולעבוד בקורות ארצנו, ובמה יִזְכוּ ארחם; הוא השפך לפניהם תורת דברי הימים, חפצם ותכליתם, ומה הם הַמָּרִים (материалы), אשר יעלו לרצון לבנות מהם היכל התולדה לתלפיות. אפס בימי טאמישטשעוו לא הבינו עוד בני דורו את ערך פעלו, ולא חזו למרחוק כי אוצר נחמד וסגולה יקרה בנוה חכם זה, על כן לא יצא ספרו לאור עולם בימי חייו. ובעת ההיא נשאר בכתובים גם ספר תולדות רוסיא להחכם מאנקיעוו, חֶכֶר בשפה ברורה, בחריצות ובאמונת אמן. — מלבר החכמים הרוסים אשר זכרנו, הביאו לנו תועלת גדולה ועצומה גם חכמי חוץ לארץ, הלא המה: בייער ומיללער, טרירראש באקאדעמיא, בייער לא שמע שפת רוסית, ולכן לא יכול לאַזֵן, לחקור ולדרוש רק בשאלות, אשר נְדַבֵּר ונְכַתֵּב על אודותן בשפות זרות, והוא ירה אבן הפנה בדבר השאלה הנכבדה על ארות מולדות הוואריאָגִים־הרוסים ומכורותיהם, ולפי דעתו מסקאנדינאוויא באו אלינו. מיללער הרבה לאסוף ולכנוס ספרים קדמונים וישנים, אשר היו תבושים בטמון, ויוציאם לאור, ויהיו לְמִקְוֵה נְפִתָח, ממנו בָּלָה ידלו חכמי־לב מים עמוקים ונאמנים בתולדות רוסיא ומחקרי ארצה.

בעצם הימים־ההם, כאשר הכירו החכמים לנתח לקבוץ על יד ולאסוף לְאַסֵּף את כל הנמצא בכתובים ובדפוס על ארות תולדות רוסיא בימי קדומים, התעוררו רבים וכן שלמים לשום פניהם אל קורות „רוסיא החדשה“, ויתעוררו לכתוב בספר וזכרון את כל המוצאות את ארץ מולדתם, כל דבר נְפֹל בה בימיהם לעיניהם, ואת מצב העם והשכלתו, וישאירו דבריהם למשמרת לדור אחרון. יקרים ונכבדים

מאד הזכרונות אשר השאיר אחריו החכם דאנילֶאָוּוּ בספר תולדותיו, כי בשרד האמת יתאר לנו מחזה נפלא מחיי האצילים, מדותיהם, ארח מוסרם והליכות ביתם בקצה מאת שמנה העשרה. במחזה הזה נראה נְכוּנָה, איך חיו האצילים בחצרותיהם, עתקו גם גברו חיל, ויהי ירעם נכון לפניהם עמם, וצאצאיהם ילידי ביתם לעיניהם — בתר שְׂאָרֵי בשרם וקרוביהם. האצילים שלחו את יְעוּלִיָּהֶם ללמוד דעת מפי שְׂמֵשִׁי בית התפלה (Дьякъ), מלמדים נעורים וְיָקִים, אשר סגרו את תלמידיהם בחדרם כל היום, מן הבקר עד הערב, כצאן במכלא, וירדו במ באף ובפרך, בהאמינם כי רק שבט מוסר, שוטם ומקל חובלים, יצליחו להביא חכמה בלב הנער ולהנחילו דעת ומוטה; ובבוא התלמידים אחרי כן אל בתי הספר לְצִבָּא כאשר נָטַל עליהם, מצאו גם שם צלמות ולא־סדרים, אין מנהל ואין משגיח. ובימי נעורי דאנילֶאָוּוּ הורה שם דעת וַנְפָף לקח אחד מצעירי שרי הצבא סובא יין ושכור כל הימים, ושלש מונים נתפש בכף בדברי עשק ומעשה רצח; ועל כן פנו התלמידים ערף ללמדים ולמלמדיהם ובִרְפוּיָן ידים עבדו את עבודת הצבא. דאנילֶאָוּוּ יספר כי לְחַתְּנוּ גפלה בירושה נחלה גדולה מאד אחרי מות אחיו, ויקומו שְׂאָרֵי קרובי המת להתנרות בו ולגרוע נחלתו ללא־משפט וללא־צדק, ויערכו אתו משפט; ולא יצא היורש צדיק בְּהִשְׁפָּטוֹ עד כי נתן לשופטו בשוחד כפר קטן עם חמשים עבדי־עולם! והיו כאשר הָעֵשִׁיר היורש וימצא הוֹן עתק, וַנְעַצֵּל בעבודת הצבא מרב טוב וּשְׁפָלוֹת ידים, ועל כן נתן מדי שנה בשנה, לשר הגרוד כפר נפשו שנים עשר עבדי־עולם עם נשיהם ובניהם, ולסופרו עבד אחד, לְתַתּוֹ להלוך לביתו לביתו חפשי שנה תמימה! כי בימים ההם כל השופטים והשרים לקחו רב שֹׁחַד לְעֵצָת אדם בריבו, ואת כל הישרה עָקְשׁוּ ויסלפו לרע. — מלבד זכרונות דאנילֶאָוּוּ הגיע לירינו ספר בן דורו האפרתי בְּאֶלְאָטְאָוּוּ, איש אוהב חכמה וספרים בכל נפשו ומארו, וגם הוא יִשְׁנֶה לפנינו בצבעים נאמנים את חיי האצילים בערי המרינה, אשר קפאו על שמריהם ולא הקיצו לקול העת החדשה. וילכו איש אל כפר רעהו לאכול משמנים ולשתות מִמַּתְקִים, ולבלות ימיהם במשחקי הבל, הכל כאשר היה במאת שבע־העשרה, אין נגרע דבר. — וכאשר נכבדים ויקרים לנו סְפָרֵי דאנילֶאָוּוּ ובְּאֶלְאָטְאָוּוּ בהליכות חיי האצילים בערי הגליל, כן יקרים ומאד נעלים זכרונות הקניאו שאחְאָוּוּסְקִי, המדברים על אדות הליכות בני מרום עם הארץ והשרים הקרובים למלכות. שאחְאָוּוּסְקִי החל לעבוד בעבודת המרינה בימי בִּירְאָן; בעיניו ראה את גאון העריץ הזה, רום עיניו וודון לבו, ובאזניו שמע את מְלַתּוֹ על לשונו: „אתם הרוסים!“ בימי אנגא עלה שאחְאָוּוּסְקִי על גרם המעלה וההוד, ויהי משגיח הראש מועצת־הדת לסוד־מועצות הדת (Синодъ) זיתהלך עמהם בחכמה ובמועצות ודעת. כי היה האיש הזה אוהב אמת ומישרים; האמת היתה נר לרגליו ואור לנתיבותיו, על כן לא חת מפני כל ולא חשב אנוש, וגם את פעטר שוואלאו, רב האונים ונשוא הפנים, הוכח הוכיח על פניו, ומכשול עונו שָׁם לנגד עיניו. — בין ספרי הזכרונות הכתובים מאת חכמי חוץ לארץ על אדות רוסיא בימים האלה, הכי נכבדים וזכרונות מאנשי־יין. במ יספר

ברחבה איך התאוה בירצון תאוה בלי מצרים להתהדר בכל יפעה ויפי, וכך הסית את אנגא להעלות הוד והרר על היכלה, והקיסרות התאמצה להפיק רצונו, ונתבו כסף ותבו זהב ואין קצה לתכונה, לפאר את חצר המלכות, למען יהיה לנס לכל חצרות מלכי אירופא, להתנוסס בהודו וכבודו; ממנה ראו וכן עשו כל השרים והשרות, ויצמדו אל המצאא ויתמכרו אליה. מרבית העשירים והאדירים לא ידעו במה לבחור והכס לא הבין מאומה בחקות טוב טעם ויפי, על כן פעמים רבות ראו ברחובות קריה אנשים יפה תאר, מלכשים בגדי חמודות, ופניהם משחתים בגלל הפאה הנכרית (парикъ), אשר שמו כצניף על ראשם, ובבית השרים הגדולים ורפי העם פגשה עין הרואה בברק הזהב, כלי יקר ורב פנינים, עם חלצא ואי נקיין גם יחד. בין כה וכה שפעת זהב ואוצרות כסף שטפו ועברו מארצנו אל ארצות הנכר, במחיר תפצים קלי הערך ושעשועי המותרות (לוקסוס); וכל בן נכר אשר בא פעטרבורגה וידיו רקות, והיה כאשר לזה לו מספר שקלים ויעש מסחרו בעזבני המצאא, ויאסוף כחול כסף, וכעבור שנים יצא ברכוש גדול!

§ 6 סומאראקאוו (1718—1777). עתה הראינו לדעת כי בקהל עדת

הרוסים היה בימים ההם ערב רב ממדות טובות ורעות, מנהגי השכלה ונכוחה עם מנהגי הבל ורעות רוח גם יחד מצאו קן בתוכם. ואף כי לאמאנאסאוו נטה ירו לצרף את הסיגים ולטהר את החלצה; אך בלכתו בגדולות ובנפלאות לא נראה פעלו ועלילותיו רק על השרידים והנכבדים בבני דורו, והמון העם נשאר על עמדם. או אז קם והתעורר סומאראקאוו לצאת לישעם, ויתאמץ בכל מאמצי כחו להיות כמליץ בין ההשכלה האירופית ובין המון העם, לחבר בחכמה את המדות הקצוות, להריחם בריח הדעת ולעשותם לאנשי אירופא. אולם תכונת נפש סומאראקאוו וסבות שונות עצרו בעדו ולא בצע את כל אשר זמם לעשות. סומאראקאוו היה מצאצאי האבירים (באזארען) אשר משנים קדמוניות שרתו בכבוד בחצר מלכי מאסקווא, ותנך בכית מדרש המדעים לרגל מחנה היבשה, ויהי מן השרים הקרובים ליעליזאוועמא. בשנת 1747 הוציא לאור חזיון עצב בשם ("Хоревъ"), בתבנית סופרי צרפת קארנעליע, ראסין, וואלסער, אשר אהבו לחקות את סופרי יון (עסקיל, סאפאקל ועוורופיד) וללכת בחקותיהם, ויתענגו העם על פעלו זה, וירוממו שמו. ויוסף סומאראקאוו לחבר חבורי חזיון, ותמלא הממשלה את ירו להיות מנהל (דירעקטאר) בבית המשחק החדש הנוסד על ידי וואלסאקו (7 §). שמה העלה על פמת החזיון את מחברותיו, ויקצור ברנה אלמות הכבוד, ויקרא בשם "ראסין הצפוני", כי כמיהו גם הוא ידבר נפלאות על רגשות האהבה בתענוגיה. וכאשר הוסר מפקודתו בבית המשחק (1761) היאיל לשבת במאסקווא עד יום מותו, ויכתוב חזיונות רבים יסודתם בהררי המשלים והמסורות הקדמוניות אשר בקורות ימי רוסיא. אך אהבת הכבוד והנצחון המה היו בעוכריו וימרו את חייו: בצפיתו צפה כי הכל יורוהו, הכל ישבחוהו, והכל יאמרו: "אין אמן כסומאראקאוו!" ; ויתן את לבו כלב אנשי השם מעולם. ובראותו כי הרהיבו סופרים אחדים כלאמארא נאסאוו וערתו להראות כי גם הוא לא נקה משגיאות, וינאץ בזעם אפו, וימלא פיו חרפות וספריו גדופים, והתרגו והתקצף ואין נחת, כי גם יריבו הוסיפו

להכעיסו תמרורים גם כעס; רעיו הזניחוהו, יעלזאוועטא עֲזְבָתוֹ, וימת מעצר רעה ויגון. — סומאראַקָאָוו היה אחד מן המחברים אשר עשו ספרים רבים אין קץ, ולו יאות בצדק ובמשפט השם „הדראמאטורג הראשון ברוסיא“, והיה סופר מהיר מאד במלאכת החזיונות (*), וחלק גדול מספריו מלא מרוח הבקרת והסאטירא. סומאראַקָאָוו ינופף ידו על האנשים אשר אהבת נפשם לנגד עיניהם תמיד, ובגלל אשר ייטב להם לבדם ירמכו ברגל גאווה על חובותיהם אל העם כלו; יריע אף יצריה על השופטים פְּיֵי דִין, אנשי בצע שונאי אמת, המוכרים בשחד דלים ואביון בעבור מתן בסתר; ישים לצחוק וללעג את המשחיתים שפת רוסיא, בערכם בתוכה מלות רבות משפת צרפת, ולמען התפאר הנם לוקחים לשונם לנאום נאם בלול ומִשְׁחָה; וכאשר יעמוד סומאראַקָאָוו לימין החכמה וההשכלה ויריב את ריבן עם הסכלות אויבתן, כן לא יחשוך ניד שפתיו מלגעור באנשים המתאמרים להמנות במשכילים, ולא יחפצו לחקור אחרי חכמה ודעת, ולבוא עד הכלית המדעים באמת; בהראותו באותות ובמופתים כי השכלה קלה כזאת תצרוך אך רוח שקר בכנפיה, ותביא רב נזק ורעות גדולות לכל העדה. רבי מהתלותיו כתב בשירים, במכתמים ובמשליו הרבים אשר תקן (שלוש מאות שבעים ושמונה משלים, בששה ספרים). גם הוא החל להוציא לאור מכתב עתי חדשי (1759) בשם „הדבורה האוהבת עבודה“ („Трудолюбивая пчела“), בו הדפיס מאמריו הנכוחים והקלים, המבקרים ברוח נכון את פְּעֵלֵי עמו והליכות חייהם בימי, יְגֵלָה את עֲזֻתָתָם ואת הסרונם, גם יתן עצה איך ובמה יחזקו כל ברוך וימלאו כל הסרון; ובזאת היה סומאראַקָאָוו הפובליציסט**). הראשון ברוסיא. ויתר עניני מכתב עתו כוללים העתקות שירים, וספורים אללעגאַריים, חלומות וחידות, הקירות ריקות ושדופות קדים, אשר דבר לא היה להם עם החיים ועם העם.

§ 7 בית משחק רוסי וואלקאוו (1729-63). כבר ראה ראינו כי חזיונות בתי המשחק החלו להגלות ולהתודע בארצנו עוד בימי אלעקסיעי מיכאלאָוויטש, אך לא נָתַנו לפני כל העם פְּלו (פובליקום). בימי פעטר הראו במאָסקווא הזיונות בשפת אשכנז ורוסית לעיני כל העם חנם אין כסף; אולם טפש כחלב לב ההמון בימים ההם ונבער מרעת את ערך החזיונות, מה טובם ומה יפֵּים. ולמען העיר את חשקם לשקוד על דלתי „היכל השעשועים“ („Комедіальная хранилища“), עשה להם פעטר הנחות, לבל ישלמו כל מס בעברם ברחובות קריה בלילות המשחק. על במת החזיון ערכו את נצחונות פעטר ורעם גבורותיו בהדוך עמים רבים תחתיו, ובהדוך מפניו את אויביו בקרב ממלכתו פנימה; נתנו לשמצה, לתרפה ולקלסה את האנשים אשר נלחם אתם פעטר, ואת דעותיהם ומחשבותיהם ומשפטי פיהם; הציגו לכבוד ראש, למשל ולשנינה, את הגדחים (Раскольники)

(*) על אחד מספרי חזיונותיו מצאו בראשו כתוב: „ותהי ראשית מלאכתי י"ב גענואר 1750. ובאחריה: „השלמתי י"ג גענואר 1750“, כי לא נזהר סומאראקאוו לפאר את לשון ספריו ולהיטיב את סגנונו בטוב טעם ויופי, כאשר הסבין לאמאנאסאוו לעשות.

(**) בשם „פובליציסט“ (סופר הקהל) יכנה הסופר אשר יערוך אמרים קבל עם להביא במשפט את מעשי עמו ועלילותיהם וכל דבר נפל בימיו, בלשון קלה וצרה, אשר ירוץ כל קירא בה, ומבלי התהלך בגדולות ובחקירות נפלאות ועמוקות.

המתקוממים הרוגנים, העוינים את בתי הספר אשר יסדה הממשלה; שחקו על משבתי המלמדים, שמשו בתי הכנסיות (дьячьи) המפריעים ברמיה ובקבחה את האבות לבל ישלחו את בניהם אל בתי הספר, ועל השופטים רָעֵי כפים, הנושאים פני רשעים ודל ויתום לא ישפוטו. אמנם כאשר יצא ממאסקווא כל הַדְרָה, וסמ' פעטרבורג היה לקרית מלך ובירת רוסיא, גלה גם כבוד בית-המשחק שמה, ולא הוסיף לחדש ימיו כקדם. בימי אננא עלו על במת-החזיון משחקים אשכנזיים, ובימי יעליזאוועטא—צרפתים, כלם מבני נַכר הארץ איש איש כלשון עמו, ואך הקאדעטים השתעשעו במשחקים קטנים בשפת רוסית. אפס בימי יעליסאוועטא, וואַלקאָוו מיראָסלאוו בא, וזרח מקאָסטראָמא, הופיע סעיר מאָססקווא, ואַתָּא עם להקת משחקים ומנגנים, מימינו בית-משחק רוסי לנו! פעאדאר גרינגאָרָוויטש וואַלקאָוו נולד לאיש סוחר בקאָסטראָמא, ובעודנו ילד רך מת עליו אביו. באקאדעמיא במאָססקווא הקשיב לַקְחוּ ויעש חיל בלשונות ובמדעים, וביתר שאת נַפְר חילים בשפת אשכנז, וימחר לדבר בה צחות. בעתות המרגוע אהב לַפְר משכיל על פי תַּנְיִי-המנגינה (ноты), לפרוש על פי נבל וכנור ולצַנֵר בששר ציורים נפלאים ויפים. גם השכיל לחרות בעץ ולעשות בחרשת אבן*), לַפְתֵחַ פתוח-חותם פטורי ציצים וכל מעשי צעצועים; כי תַּנְנֵו ה' שאר רוח וכשרון רב לכל חרשת היפי ומלאכת מחשבת. ובעודו באקאדעמיא הכיר את המלאכה הנשגבה, אשר אליה ירוצון ויכונו כל מלאכות מחשבות והיו לאחדים; כנחלים ישמפו בטורר מראש הררי קדם ויתחברו יחד להיות כפֶלֶג מים חיים ומלא עדנים — היא כלאכת בית-המשחק! הַקְּ היה לתלמידי האקאדעמיא להעלות על במת-החזיון בימי מנוחה ומועד, מחזות שונים, לקוחים מכתבי הקדש ומקורות רוסיא, להעיר ולעורר על ידם סדוּת טובות וישרות ואהבה לארץ מולדתם; וישחק גם וואַלקאָוו בתוכם וינחל כבוד ותהלה. אז בערה בו אהבתו לבית המשחק, אותו שם למטרת חייו בארץ החיים ובו הנה ושנה תמיד. בהשלימו חק למודיו בא פעטרבורגה לעשות בכסחר אביו (חורגו), שֶׁם שֶׁם עינו ולבו אל בתי המשחק, לַפְר לדעת את מְבִנָה בית-משחק וְהַעֲדֵי (декорация) ומשמרי המשחקים לכל הקותיהם, ויִשָּׁב אל בית אמו ואביו (חורגו) יארָסלאווה, ויעש מאחיו ומקצות חבריו ומיודעיו סוד מְשַׁחֲקִים (труппа), ויורם דעת כל דבר לאשורו ויתן בלבם אהבה למלאכתם וידבקו בה. ויפְנָה לו בית אוצר העורות אשר לאביו, ויעל על בכת החזיון, ביום הַלְדַת אביו, את החזיון הנודע בשם „אסתר“ או „כפלת המן“, ובתוך הבאים היו חכמים ואנשי לב, וישתוממו לראות את אשר לא פללו מעולם. אחרי כן הצליח להעלות לעין הרואים חזיוני שחוק ושעשועים סחיי בני יארָסלאוו, הליכותיהם וארחותיהם; ויתענגו העם למראה עיניהם ולמשמע אזניהם, ויבינו כי ברכה בבית משחק עתי זה, ויילוּ זהב מכיסם ויתמכו בידי וואַלקאָוו, ויִבְּן לו בית משחק גדול ורחב ידים לכל דבריו ולכל משפטיּו. וישמחו בני יארָסלאוו בעלילות וואַלקאָוו, ויתנו לו כל

(* ויפסול וואלקאוו כתבונת כפיו עלם דמות פעטר הגדול מאבן שיש; התכנית הזאת גובנה למראה ונחמרת להשכיל!

הבאים לראות בשחוק מכסת כסף *) . ויצא שמו כשמן תורק ונרדו נתן ריחו עד יעלזאוועטא פעטראָוונא , ותשלח משרי המלוכה לראות אם אמת הדבר אשר שמעה, ואם פתהלה הבאה אליה עשו וואַלקאָוו ומרעיו . וישבו המלאכים ויאמרו באזני הקיסרית כי לא הוגר לה גם החצי , וכי הוסיפו המשחקים החדשים ההם על השמועה אשר שמעה . ותשמח יעלזאוועטא ותשלח להביאם כלם פעטרבורגה—ויבואו בארבעה עשר איש , וביניהם היו המשחקים הגדולים והמפארים בכל קצות ארץ רוסיא , דמיטרעווסקי ושומסקי . ותתן להם כל מחסורם מגנוי המלוכה ותצו ללמדם חכמת סופרים , לשונות שונות ומלאכת הגיכנאסמיקא . וברבות הימים היו כל המשחקים האלה מביני מדע , סופרים ומחברים משכילים , איש איש כערכו . בשנת 1756 נוסד בית משחק רוסי בפעטרבורג עם אהוות מנצחים על כל כלי שיר ועדת שרים ושרות . ובכל ימי השנה הזאת נתנו לכל-החפץ לבוא שמה בלי מחיר , והמקומות נועדו לפי מעלת כל איש ופקודתו (чинъ) . אז הקיצו סופרי רוסיא וימהרו למשוך בשכט סופרים , לחבר ולהעתיק שירי חזיון בגלל בית המשחק . כן עשו סומארקאָוו , חעראסקאָוו , דמיטרעווסקי ולאַמאָאָסאָוו , ועוד רבים וכן שלמים . והאיש וואַלקאָוו נחל שפעת תהלה ותפארת על דבר יתרון הכשר דעתו הרחבה ובינתו העמוקה , מגנינותיו הנעימות ומדברו הנאווה , כי קולו היה כצלצלי תרועה , דברי פיו חן ולשונו תמיץ עסיס ודבש . ותשא הקיסרית את ראשו להיות „המשחק הראשון בחצר המלכות” , ותשלחהו מאַסקוואה (1759) ליסר גם שם בית משחק רוסי , ויעש כן, וישב לעבודתו ואל כנו פעטרבורגה . ויהי כשכב יעלזאוועטא את אבותיה (1761) אבלה רוסיא ותחגור מספר , וכל בתי המשחק סגרו על מסגר , עד שִׁקָּמָה יעקאטערינא ותעל על כסא המלכות , ובימי חג הַתָּתָן הכתר על ראשה במאסקווא 1763 עשתה משתה ושמחה לכל יושביה , ותערוך משחק יפה עד להלל בשם „מינערווא הבנצחת” („Торжествующая Минерва”) ויהי וואַלקאָוו המוציא והמביא , ובעברו בראש בהמון חוגג אֶחָוֵתוּ הַקָּרָה ויבת . וואַלקאָוו היה נזיר מחמדה ועושה צדקה , וכל ימיו התמכר לחרשת המעשה , אשר מלאה כל בתי נפשו וְהַגֵּרֶשׁ מפניה כל רגשי האהבה , כי לא נשא וואַלקאָוו אשה כל ימיו .

XI.

ימי הגבורה והתפארת *

פרק סו ימי מלכות יעקאטערינא השניה , אלעקסיעוונא (1762—1796) .
 § 1 מצב הארץ וקשר מיראוויטש . כשבת יעקאטערינא על כסא הממלכה היה מצב הארץ מורה מאד מבית ומבחוץ . פעטרבורג צהלה ושמחה ומאַסקווא נבוכה , גם בכל ערי המדינות השתוממו ויתפלאו על מְהֻפְכַּת-פֶּתֶאם , אשר באה ונהתה בארץ רוסיא ; ויתמהו העם איש אל אחיו ולא מצאו נחת . בירכתי המורה התקוממו האברים , עבדי-העולם , ביד רמה מפני ארוניהם ושליטיהם . בנבולות המערב ברחו רבים לחוץ לארץ ; פְּדָבֶר פְּאָפֶּל יהלוך

(*) „היושבים בשורה הראשונה נתנו לו חמש קאע' , בשניה ג' קאע' ובשלישית א' קאע' !”

פשוטו שמועות נוראות ונפלאות ויבהילו את ההמון. אוצר הממשלה רשש וידל מאד, גם דבריה בארצות הנכבד היו בענין רע. ולמען השקיט את רוח העם ולהרגיע בינת נבונים, מהרה יעקאטערינא להוציא מאוצרה הטוב חקים צדיקים ומשפטים יחיו בהם כל מפלגות העם; צו לצו הביע ישר וחק לחק תהא דעת והשכל. יעקאטערינא השביתה מפניה את כל ההכנות אשר עשה פעטר להלחם את דאניא ללא הועיל, גם נערה כפה מתדש את המלחמה יחד עם פרוסיא, ותצו להגענעראל משערנישעוון לשוב לרוסיא עם מחנהו, אשר עמדה בפרוסיא תחת יד פרייריך השני, ובקהל עם הודיעה גלוי כי תעמוד ברחוק ביום קרב. ולפי דברה נדרשו לה חמש שנים תמימות לשבת בשובה ונחת מסביב, למען הוכל להשיב את הסדר הנכון והמשטר הקראוי אל כנם. יעקאטערינא שמרה ארח עולם אשר דרכו בו מלכי רומי, להמציא לכל העם שעשועים משעשועים שונים, למען הייב לבם ועיניהם מדברי הממלכה והמבוכות. ובבואה בירח אווגוסט שנת 1762 מאסקוואה לעדות הנזר, ותשב שם כעשרה ירחים, לחג את העם חגי פשוטן ולתת לפניהם שעשועי ענג ומשחקי עדן, אשר לא יאמן כי יספר. אפס בעצם העיר מאסקוואה ובעצם ימי השמחה נמצאה מזמת-קשר, כי התיעצו אפיצערס אחדים מן הגווארדיא להושיב את הנשיא הגדול פאוועל פעטראוויטש על הכסא ולהדיח את המלכה מישאטתה — תלונה עזה התהלכה בקרב העם ותפיה ערים ויושביהן. ויען כי ברוסיא לא היה עוד משפט-חרוץ על דבר מזמת-המלוכה, ובימי השנויים הגדולים קמו חליפות מלכים שונים, על כן מלא לב העם לחכות כי תקרינה חדשות לבקרים, ולזמנות כי הנקל מאד להוציא כל חפץ לב למענהו. הגדולה והתפארת אשר ינחלו תמיד האנשים אשר ידם תכון בדבר התהפוכות, מסכה רוח תאוה וחשק-כביר בלב המתקנאים ותעוררם לסבב גם הם תהפוכות ושנויים, למען יבנו מהם ויעשו עשר ועזו. ובשלישי לירח יולי שנת 1764 קם מיראָוויטש, משנה שר המאה לרגל מחנה סמאָלענסק, ויערים סוד לקשור קשר. כי האיש הזה רדף מאד אחרי הכבוד וישאף לעלות לעמוד במקום גדולים, ובראותו כי לשוא תכלינה עיניו, וכי ישפילוהו שבת, ויחר לו עד מות, ויתמרמר ויער את רוח מרעיו, ויבואו תלוצים אל מבצר שליססעלבורג ויאמרו להוציא משם לחפשי את יאהאן אנטאָנאָוויטש איש-ברוינשווייג מבית כלאו זה, ולשום כתר המלכות בראשו. אולם האפיצערס העומדים על המשמר לא נתנום לבוא ויירבו בכלי-נשק, אך בראותם כי הקושרים מתפרצים בקשי ערף ובחמה שפוכה, ומיראָוויטש הביא גם כלי-תותח, אז לא מצאו האפיצערס כל תחבולה נגדו וימהרו ויעשו ככל אשר נמל עליהם לעשות לעת כזאת ומקרה כזה — ויהרגו את יאהאן האמלל בידיהם. המתקוממים נפוצו ונפלו בידי השופטים, וישאז את עונם, ועל מיראָוויטש נחרץ משפטי-מות, ובסענטיאבר בשנת 1764 כרתו ראשו לפי-חרב לעיני המון רבה. והעם אשר לא הסכין בימי יעליזאוועסא לראות מחזות איומים ושפטים נוראים כאלה, בראותם הפעם את ראש מיראָוויטש בידי הכורת, רעמו פנים ונעו פראות. מלב כלם התפרצה אנחה גדולה ומרה, ויזעקו אָח וירגו

השנאה להדיסידענטים. והכהן הגדול סאָלטיק (Солтыкъ) התייצב הכן בראש הקָנָאִים: חמשה עשר סופרים ישבו בביתו יומם ולילה, ומבלי פוגת כתבו מכתב־הרועים ואגרות־השטנה, לקרוא אותם באוני קהל עדתו; ובכלם הפליא הכהן הגדול הזה, הלוכש צדקה כמדו, לקרוא לרוח הקדש כי תרד מהביון עזה והנוח על ראש בעלי האספה, למען יתחזקו ויתאוששו לספֵל את מומת הדיסידענטים, הנועזים לבקש משפט וצדקה, ולבל יתעוררו חלילה רחמי הנועדים לחמלה. ויהי בהחל האספה בירח אָקטאָבר בשנת 1767 ויקומו כצרים וכאויבים לרוסיא וְלְדָבֵר הדיסידענטים, גם הכהן הגדול מקיעו ושר הצבא מקראקאָוו, ויצו רעפנין לתפוש בכף אותם ואת סאָלטיק איש תָרמו וּלְשַׁלַח שלשתם יחד לרוסיא, ויהי כן. וַיִּסָּד בווארשא בית־מועצות (קאָמיטע) להמתיק סוד ולכלות דברי הריבות על אדות הדיסידענטים, ויחרצו הנועצים משפט לתת להנפרדים את כל הזכויות בהליכות המדינה וחקקה אחת להם ולשאר העם הקאטולים; אך על כסא פולין ישב איש רק מקרב הקאטולים, ואמנתו היא השוררת בארץ. ובירח פֶּעוּרָאֵל שנת 1768 כרתה רוסיא ברית־שלום את פולין, ועל פי אפני הברית נתנה רוסיא עֶרְבָתָהּ בעד שְׁלוֹם כְּלִי־סִדְרֵי פולין בעת ההיא, לשמור עליהם לבל ימוטו לעולם, ועל כן לא יכלו כל שנוי ותמורה לצאת לאור בפולין מבלי שאול את פי רוסיא ומבלעדי רצונה. ומלאכי פולין דאו כצפרים עפות פעטרבורגה להודות ליעקאד־טערינא בשם כל עמי פולין וליטא, על הסדה וְאַמְתָּהּ ועל החסות אשר הואילה לחסות עליהם.

וויאמינו כל רבי הכמשלה בפעטרבורג כי כבר הושם קץ ותְכַלָּה לענין הרע והמר בפולין, ושלמו ימי הפרעות והשערוריות בארץ פולין; בעלי חברות הדיסידענטים, אשר נמלאה כגמתם, התפרדו ונפוצו; צבאות רוסיא יצאו מווארשא ויהיו נכונים לעזוב את ארץ פולין בלה. אך פתאם לפתע באו שמועות רעות על דבר המהומות והמבוכות בפאָדאָליא: קראסינסקי, אחי הכהן הגדול בקאמענעץ, והעורך דין פולאוסקי לכדו את העיר הקמנה באר (Bary) ויריבו שם את דגל הקשר בשם האכונה והחרות. גם בגאליציא נוכדה חברת מתקוכמים תחת יד פאָטאָצקי, ובלובלין קמה גם נצבה הקאָנפֶּדֶרַעראציא השלישית תחת יד ראָזוּשֶׁע־ווסקי. ראשי רחברה לבשו מלבושי כְּהֵנָה, ועליהם צלבים מעשה אָרְגָּ, ועל דגליהם משהו בְּשֵׁשֶׁר תבנית משיחם ויולדתו; כל רואיהם זכרו ויעלו על לב את נוסעי הצלב בימי הבינים. אמנם הקשר המְשַׁלֵּש הזה לא היה קשר העם, כי אם תַּת נפש אנשי נרנן אחרים, וזדון לב שואפי חרשות ואוהבי קרבות. כי הפתגם „בעד האכונה ורחפֵשׁ!“ אשר נשאו על דל שפתותיהם ועל דגליהם לנס, לא פעל מאומה על מרבית העם ולא העיר רוחם; כי מי פתי יסור הֵנָה לתגור חרב על ירך בשם האכונה, רק לשמע מוצא פי כהן אוילי, רועה רוח ורודף קדים, מבלי אשר יראה בעיניו כי באמת נרדפת אמנתו בידי זרים? ומי בער נבוב לב יצא לקראת נשק בשם החפשה, אשר היתה לנחלה רק לבני מרום עם הארץ, ותהי בידם ככלי משחית לִיסוֹד לבקרים חברות שונות ולערוך מלחכות תנופה נגר המגלכה או נגר האיש השנוא להם, ולמען הוציא חמס ודיהם למענהו

יקראו עוד לעזרתם חיל זרים ממרחק! יועצי המלכות בווארשא היו עיניהם בראשם להבין כי השאון אשר קם בארץ ופרץ המתקוממים יָמִישׁ רעה וצרה על כל ארצם. על כן החליטו לבקש מאת יעקאטערינא, אשר ערבה בעד חֶפֶשׂ פולין ושלום סדריה, כי תואיל בחסדה לצוות על צבאותיה הנמצאים בפולין להכניע את הקושרים ולבצור רוחם הקשה. ויעבֵר רעפנין את חילו בדרכים שונים, ובכל מקום בואו לא יכלו המתקוממים לעמוד מפני ידו החזקה, ויהיו כמוץ לפני רוח וכנגלל לפני סופה, ויחם מידם את כל ערי מַעוֹם: באר, בערדימשעוו, וקראקאוו; אמנם כבר היה מאד לרדוף ולזַנֵב אחרי חבר גרודים קטנים אשר פשטו בכל העברים, בערים ובכפרים, ויבואו בחמס לגזול את הכסף מאוצר המדינה, וישללו שלל מכל איש אשר פגעו, באין הברל בין אוהב לאויב, ויהי להם כקאטולי כריסידענטי כעם ככהן. ואחרי אשר שללו ובזאו די שְׂבָעִים התמלטו לווענגריא (אונגארען), או לסילעזיא (שלעויען). כל מבין ראה מראשית אחרית, כי לא הצלה הקאָנפֶּדֶרעאציא להתחוק ולהארִיך ימים בכח ידיה ועצמת אנשי שלומה. ועל כן חתה בכליון עינים לעזרת מלכי אירופא. הכהן הגדול קראסינסקי מקא־מענעץ הלך למסעיו אל חצרות המלכים, ויהי בדרעזרען, וויען, ווערסאל, ויתאונן רע באזני המלכים כי מגמת פני רוסיא לכבוש את פולין ולספחה אליה, וכי בדבר הזה נשקפת על אירופא בָּלָה רעה גדולה וצרה, אין על עפר מְשֻׁלָּה! אויסמריא וביותר שאת צרפת, האמינו בו וישו אחרי הקאָנפֶּדֶרעאציא, והיועץ הראשון בחצר לודוויג חמשה העשר, הוא-ההערצאָג שוואַעל, שלח לה לעזרה את דומוריע (*), אשר השאיר אחריו זכרון בספר את מצב פולין בימים ההם, את תכונת בעלי ברית הקאָנפֶּדֶרעאציא והליכותיהם, ולפי דבריו היה ראש מנהלי הקאָנפֶּדֶרעאציא פאץ (Падя) איש אוהב תענוגות בְּשָׂרִים וחמודות הבל, אָהוב ונחמד מאד, אך קל הרעת והפכפך; עז נפש ולובש גאות, אך לא אמיץ לב וכביר כח; רודף אחרי כבוד ויקר, אך חסור חסרו לו הכשרונות לעשות בהם גדולות, וכל פקיד החברה למקטנם ועד גדולם בוו כסף וזהב, ובעד מלא כף נחת פורו הון רב, כל אשר שאלה עינם לא אָצלו מהם, ויפנקו נפשם ויפושו כעגלי מרבק, כל ימיהם היו להם כחגים, ויָבְלוּ אותם על שלחן מלא דשן ואשישי ענבים, ויהי ראשית פעליהם ומשלח ידיהם להשתעשע במשחקים שונים ובמחולת מחנים. בבוא אליהם דומוריע שמחו אלי גיל, בחשבם כי הביא אתו אוצרות זהב ומטמונים והענק יעניק להם כיד מלך צרפת, אך יצא לבס ויהיו כנואשים כאשר הגיר להם דומוריע כי כיסו רַק ומאומה לא הביא בידו, וכי ישפוט נכונה למראה ארחות חייהם, בתיהם ומאכל שֻׁלְחָנָם ומושב עבדיהם ומעמד משרתיהם ומלבושיהם ומשקיהם, כי כספו להם אך למותר. ולשוואַעל כתב לבל יוסיף לתת כסף הָקָם לאנשים האלה, המכלים בהבל כספם וימיהם בבהלה — ואת מעמד צבאות הקאָנפֶּדֶרע־

(* שר מלחמה הוא, אשר היה גם יועץ עיני חוץ לארץ בצרפת, נודע למשגב במלחמותיו בימי השנויים והמרד; שמו יצא לטהלה ולתפארת בחצרות המלכים, כי היה חכם חרשים ופלא יועץ בהליכות עולם. ואחרי אשר גרש מצרפת, חבר בימי גלותו ספרי זכרונות ימי הכינים, ספרים רבים ונכבדים מאד, וימת בן שמונה וארבעים.

ראציא מצא דומוריע במצב רע ומר מזה, כספרם עלה עד כרי שבעה עשר אלף איש תחת פקודת עשרה נגידי החיל, כלם חפשים במעשיהם ובעלילותיהם, על כן לא היה שלום ביניהם, לא נתנו אָמון איש ברעהו ויריבו וַנְצוּ, ולפעמים התגרו מלחמה זה בזה וישפכו דמים לרב. כל אנשי החיל היו רוכבים ופרשים, כלם מכני האפרתים (Шляхты), אשר התברכו בלבבם כי כל העובדים בצבא יחדו נשתוו, כרע כאח התהלכו את נגידיהם ולא אבו למשמעתם, ועל כן היו פרעות במחנה, ומשמרת הסדר והמשמר (דיסציפלין) נעדרת. לממשלת הקאָנא-פֿעדעראציא לא היו מבצרים להֶשֶׁגֵב בהם לעתות בצרה, ולא איש חיל אחד רגלי; כוסייהם וכלי נשקם היו דלים ורעים, ולא יכלו לעמוד לפני חיל הרגלים הרוסים, ומפני הקאָזאקים חררו ונסו. השלואכמים לא עמדו על משמרתם כמשפט, כי פעמים רבות עזבו את עֶמְדָתָם ללכת להתענג בשחוק או לחקור ממסך ולשתות לִשְׂכָרָה, ואת האכרים, אשר לא ידעו בין ימינם לשמאלם, שלחו תחתיהם לבלאות מקומם. אולם פה הפליא הטבע לעשות הרשות ונצורות, כי עז הרוח והכשרונות הטובים, אשר חלק אלהים לַנְּבָרִים, העתיקו משכנם מלבב האנשים וימצאו קן למו בבתי נפש הגשמים; הִנֵּה עשו כל העבודות בעמל כפיהן ובחכמת לבן, בעת אשר האנשים היו חיי נשים עדינות, ממנו ידם בחיק ויאכלו לחם עצלות. „כמשלת פולין“, יאמר דומוריע, „ממשלת חורים ורוזנים היא; אפס לבני חורים ההם אין כל עם לנהלו ולהוליכו במשפטי פיהם, כי לא יתְּנֶן לַקְרוֹא „עם“ לרבבות אכרים, עברי עולם, אשר נפשם קשורה רק באדמתם. ארץ פולין היא כגופת אדם רבת הראש והכרש, ובאין ידים ורגלים... ארץ פולין היא כחלקה הוציא קני נופת צופים (сахарная плантация), אשר תצלה לשאת ברכה וצִמְחָה יבָרֵךְ, אם אך ירי נוטעים וכורמים אחרים חלו בה — על כן לא לה תָּאוֹת החפשה, ולא לה להאריך ימים לבטח לבדד; מדינותיה אשר נכבשו לפני מלכים אחרים הושב מעמדן והורם קרן עֶשְׂרֶן וכבודן בהמיר מושליהן“. אלה הדברים הנמרצים, אשר הרה והגה גבר הכם בעו על דבר פולין, והאיש הזה לא היה לו כל תואנה לשנוא את פולין, לדבר עליה תועה ולהוציא את דבתה רעה, ועל כן במשפט לא יִמְעַל פּוֹ, ועדותיו נאמנו מאד להתבונן על פיהן על גורל הארץ ההיא ומנת חבלה באחרית הימים.

§ 4 המלחמה הראשונה את טורציא. אף כי היתה הקאָנפֿעדעראציא בענין רע מאד, בכל זאת התעודדה ולא הלכה תָּמָס, יען כי מלחמת טורציא משכה אליה את חיל רוסיא ועָזָה וַתִּסָּב עיניה מפולין. בשנת 1768 בהֶרְסֶד הקאָנפֿעדעראציא בעיר באָר, התעורר גם מֶרְד הקאָזאקים באוקריינא תחת יד גבוריהם זשעליעזנאק וגאָטנאט (Желѣзнякъ и Гонта). המרד הזה נודע בשם „קשר ההיידראָטאקים“ ודומה הוא בתכונתו לקשר חמעלניצקי במאת שבע העשרה. הקאָזאקים העבירו קול וישתבחו בעם כי יצאו חוצץ כָּלֵם להלחם בעד האמונה הפראוואַנסלאווית המחללת בידי זרים, וישמידו בלי חמלה את השלוא-כִּטִים, בעלי ברית הקאָנפֿעדעראציא ואת היהודים. ובלכרם את העיר אומאן הרבו הלליה, בכֶּךְ פגר פָּסוּ פני כל חוצותיה, וימלאו באר עמוקה בילרים

צומתים ועוללים טרמשים . בידים מלאות דם עברו מאומאן ויתנפלו על העיר הקטנה והעשירה בא' למא , העומדת על גבול אוקריינא מעבר הנחל מזה , ואשר נמלטו אליה הפולאנים הנרדפים על צואריהם , ויהרגו שמה את כל היהודים ויבזו רכוש וילכו . וישמעו היהודים והטורקים היושבים בעיר המאטארית גאלמא הקרובה והעומדת מעבר הנחל מזה , ויבואו וינקמו בתושבי באלמא הפראוואקס-לאווים ויכו בהם . ויודע הרבר להיידקמאקים וימהרו ויצלחו את הנחל ויהרסו את גאלמא עד היסוד וישלחו אש בכל פנותיה ואת יושביה שמו כעפר לרוט . ותשבח טורציא על התואנה הזאת , כי שואזעל , יועץ צרפת , אשר אמר לקשר פולין טוב וקום את דבר הקאָנפֿעדערעאציא , צוה גם לציר צרפת היושב בקאָנפֿסטאנטינאָפּאָל להסית ברוסיא את השולמאן מוסתאפֿא השלישי , על כן לא אבה שמוע לממשלת רוסיא , אשר אמרה לשלם לו בכסף מלא בעד העיר באלמא השרופה , או לבנותה על תלה , ויתן צו ויתפשו את ציר רוסיא ויתנהו בַּסְהַר , ועל ההאן היושב בקרים פקדו להבקיע בגבולי רוסיא ולהַצִּיר לה . ויעש כן , בחרף בשנת 1768 פשטו המאטארים בסערביא החדשה *) ויחריבו אותה וישימו בה שמות . אז הוציאה יעקאטערינא מכתב גלוי כי ריב ומלחמה לה עם טורציא , ותשלח שתי מחנות , את האחת תחת יד הנשיא א' מ' גאליצין לעצור בעד הוויזיר הגדול לבל יבוא אל פולין , ואת השנית תחת יד פ' א' רומיאנצעוו להגן בעד גבולות הנגב מפני המאטארים . גם שלחה גדודים אחרים אל מדינות הקובאן והקאווקאז להיות לעזר להמתפרצים בטורציא , ויעבור גאליצין את הרניעסטער פעסיס ויִשָּׁב , כי לא הרהיב עז בנפשו לתגר מלחמה . ואך בשנת 1769 הכזו רומיאנצעוו את הוויזיר הגדול מכה רבה ויכבוש את מבצר האַטִּין . אפס יעקאטערינא לא מצאה נרת בפעלי גאליצין המתנהל לאמו והקראה לשוב פעטברורגה , ותמלא ידי רומיאנצעוו להיות נגיד ומְצַוה לשתי המחנות יחד . גם קראה יעקאטערינא עצרה , ותאסוף יודעי בינה לעתים ומלמדי מלחמה , ויועצו לב יחרו ויגמרו אָפֶר : לערוך את כל מערכות המלחמה על נהר דונאיי ; לשלוח צי אדיר אל הארֶכֶּפֶּלֶאג ; להעיר את רוח בני יון ומצרים למרוד בַּשּׁוּלְטָאן , למען הביא עליו סערות מלחמה מכל עִבְרִים . בחדש מאי בשנת 1770 הוציא רוֹסִי יאַנצעוו את חילו ממשכנות החרף , ביוני הרגיו את מחנה הטורקים על נהר פרוט ויִשְׁהַד רִבְצָה , וילך הָלוֹךְ ונסוע הנגבה , ויפגע בשבעה ביולי על נהר לארגא פֶּחָאן הקרימי ואתו מאת אלף איש , וישתער עליו ויכהו , ותהי כל המחנה להרוסים לשלל *) , ובעשרים ואחד ביולי רעצו ידי רומיאנצעוו וירוצצו את הוויזיר הגדול , אשר חנה עם צבאותיו על נהר קאהול (Корунь) ; לרומיאנצעוו היו שבעה עשר אלף איש , כלם עיפים ורעבים , ולהוויזיר היה מאה וחמשים אלף איש , כלם חדשים מקרוב באו ורַבֵּי אונים ; וגם מאהרי הרוסים עמדו תַּבֵּן שמונים

*) יען כי בימי יעליזאוטסא באו אלפי מספר ממשפחות הסלאווים וביתר שאת מבני הסערבים ונאחזו בגבולות אוקריינא לעבוד עבודתם , קראו לכל ההבל הנגב בשם סערביא החדשה . **) כאשר בקש רומיאנצעוו בימים ההם מיעקאטערינא לשלוח לו חיל עוזר , השיבה אמריה לו : הרומאים לא אבו לרעת מספר אויביהם , כי אם דרוש דרשו אפוא הם חונים' .

אלף מאמרים ידיהם נסויות ותרבותיהם שלופות למלחמה! הנצח הגדול הזה יעלה על זכרוננו את המספר בדברי ימי יוון, כי אלפי מספר מגבורי אתונא תתת יד מליטיאדעם הכו והכתו עד חרמה רבבות אנשי חיל פרס. הן גם בפעם הזאת היתה המלחמה בין אויא ואירופא, ונתוכיח כי יתרון רב לאנוש מזער ומתי מספר אירופים וסדרים בם, על ההמון הגדול מבני אויא אשר פרעות בקרבו! כתאנים עם בְּבוּרִים על פי אכל נפלו אז כל מבצרי טורצ'יא משטאל להדנאיי: אקקערמאן, איזמאאיל, קיליא ובראאילאו, ונתַעַזו יד רוסיא גם במלחמת הים, כי צי האדירי הנשלח תחת פקודת א' ג' אַרְלֶאוּו להיות בעזרת היונים, אשר התקוטמו בכל מרינות מאַרְעא, נִבְרַתְלִים, ויערך מלחמה נוראה עם חיל טורצ'יא על האי תיָאָס ויָבֵס מכות חררי בטן, ויברח צי טורצ'יא לבוא להסתתר ולארוב במפרץ טשעסמען (Чесменская гавань), וירדוף אחריו צי רוסיא ויִדְבִּיקָהּ וישרפהו באש; ולו חש צי רוסיא לבוא קל-מהרה אל הדאר-דאנעללים, כי עתה השיבו הרוסים מלחמה בשערי קאַנסטאנטינאָפּאָל הבירה, וישלחו בה את סנפותיהם. אך אַרְלֶאוּו התמהמה הֵנָּה וְהֵנָּה ללכוד את שאר איי הארִכִּיפֶעלאג, ובין כה וכה חוקו הטורקים את מעוז הדארדאנעללים ויבְּצָרוּם על פי תחבולות חכם חרשים אשר שָׁלַח להם מצרפת, וירא צי רוסיא כי אי יוכל להם וישב לו לדרך. ובשנת 1771 חנו צבאות רוסיא על שתי גדות הדנאיי, והנשיא המפָּאָר וו' ס' דאָלגאַרוקיי חָדַר לבוא אל טִיבּוּר חצי האי קרים. יושביו השודדים והרוצחים, אשר זה שנות מאות הסכינו להתנפל על ארצות זרים להחרידם ולהרגיזם, עתה בנגוע הרעה עדיהם ויִבְדְּלוּ; לא עמדו על נפשם ולא עצרו כח למיכך על ארץ אחוזתם. בשבועים ימים לכד דאָלגאַרוקיי את כל חצי האי; ותחת אשר בימים הראשונים רץ ומגיד לקראת מגיד בא מאַסקוואה להגיד כי גירעיי הנאור יצא כארי מסבכו ויקרב אל נהר אָקא, ומלכי רוסיא חרדו מכסאם, עתה מבשר לקראת מבשר הזופיע לְשִׁמְיעַ בחצר הקיסר בפעטרבורג את כל הנצחונות הגדולים והנפלאים אשר עשה דאָלגאַרוקיי. כעלות השחר אתה המבשר האחד, בצתרים בא השני, ולעת ערב מלא השלישי את דבריהם!

5 החלוקה הראשונה בפולין והשלום עם טורצ'יא. דברי ממשלת פולין ועניניה היו אחוזים בעניני טורצ'יא ומשִׁלְבִים אלה באלה. הטשארטאָ-רייסקים וגם המלך סטאניסלאוו בראותם את צבאות רוסיא נתונים לעבודת המלחמה עם טורצ'יא, חוקו ידיהם ויָבֵס לבם לצאת לחפשי מתחת פקודת רוסיא, ובצִפְיָתָם צָפוּ, כי תִּנָּקֶר רוסיא לפני טורצ'יא אִיבְּתָהּ, וכי מלכי אירופא יבואו להם לעזרה ואז יאכפו על יעקאטערינא למשוך ידה מלחמות על הדיסידענטיים, ולגרוע עינה מהשגיה על סְדְרֵי פולין לבל ישתנו. בכל זאת לא בושו המלך וגדוליו לבקש בפעם בפעם משען כסף מאת רוסיא, בעת אשר לבם חרה עמל ואון, ובהבם חשבו מחשבות להדחיק עליה רעה. והיה כאשר עשתה רוסיא חיל ועזוז על מְרוֹמֵי שדה במלחמה עם טורצ'יא, והשולטאן ראה כי נשברה קשת גבוריו, הוציא את ציר רוסיא מבית הסוהר ויקרא לשלום. אפס יעקאטערינא לא נִרְצָתָה להשלים

אתו כי אם במחיר מלא, ותדרוש מאתו, כי יתן לה אי אחד מאיי הים, המוב למסחר הרוסי, וכי יכיר לבני דרוור את מאטארי קרים, ומאָלדאוויא וואָלאַחיא. אך אויסטריא, אשר רעה עינה בנצחונות רוסיא ובהרחבת גבולה, גאנה בחרות מאָלדאוויא וואָלאַחיא, ותאמר להִלָּתם ברוסיא. ואף כי רוסיא לא נתתה מפניה לברדה ואת מוֹרָאָה לא יִרָאָה, אך בראותה כי אויסטריא תכרות ברית גם עם פרוסיא, לסעדה ולתמכה בפרוץ מלחמה בינה ובין רוסיא, רק אז שָׁמָּה רוסיא על לב. ופִּרְדִּירִיךְ השני כבר שם עינו על ארץ פולין ויאמר לחלקה בינו ובין רוסיא ואויסטריא, ועוד בשנת 1770 נמשו צבאות פרוסיא ואויסטריא במחוזות אחרים בפולין ויאחזו בהם. אז נדברו פִּרְדִּירִיךְ ויוֹאָזֶפּ פנים אל פנים על דבר החלוקה, והפריניץ הענריך אחי פִּרְדִּירִיךְ, בא פעטרבורגה להמות גם לב יעקאטערינא אליהם. ובימים ההם שחתה הקאָנפֶּדֶרעראציא את דרכה ונבאשה במלכי אירופא, כי בראתה אשר צרפת משכה ידה מלהושיע לה וכי ברע היא, ויקומו רבים מבעלי בריתה ויקשרו קשר רב קשר, ובשלישי לירח נאָיאָבר בשנת 1771 כחצות הלילה, תפשו את המלך סטאניסלאוו בהיכלו ויוציאוהו מחוצה לעיר ווארשא, ויאמרו להכחידו מארץ החיים, ורק בחמלת אחד הקושרים ובאמץ רוח סטאניסלאוו, הצליח להמלט מידם ולשוב לחצר מלכותו. בעצם השנה ההיא שלח פִּרְדִּירִיךְ אל יעקאטערינא מכתב גלוי ויודיע לה מערכי לבו: „כי לא מידי טורציא תקח לה שכר על המלחמה אִתָּה, כי אם פולין, אשר היתה סבת המלחמה תתן לה את פֶּעֶלְתָּה, וגם הוא (פִּרְדִּירִיךְ) עם יוסף יתחו בפולין חלקם“. ונתַעֲתֶר לוֹ יעקאטערינא. לרוסיא נספחה „רוסיא הלבנה“ (*), לאויסטריא—גאליציא, ולפרוסיא—פאָמעראניא, מלבד העיר דאנציג, וחבל אחד מפולין הגדולה. ובשמיני לחדש אויגוסט בשנת 1773 הואילה האספה (Сеймъ) בווארשא להתליט דְבַר החלוקה הזאת, כי ראתה עין בעין איך באה הקאָנפֶּדֶרעראציא אל שערי שאול ואחריתה עדי אבד, כי כאכול קש לשון אש כן אכלה בה חרב ביביקאָוו, וכמפני בלחות צלמות תרדה ופחדה מפני תנופת יד סוּוּוֹאָרָאָוו, אשר חשף בתהלה את זרוע עזו בארץ פולין, וילכוד את טבצר קראקאָוו, וגם את טשענסמעכאוו, העיר האחת אשר מצאו בה בעלי ברית הקאָנפֶּדֶרעראציא מנוח ומפלט, לכד בחרבו הקשה ותכנע מפניו.

וכראות השולמאן כי אך לשוא יקוה עתה לתשועת אויסטריא, ויד רוסיא נטויה עליו להוסיף להכותו, וַיִּוָּאֵל לְעֵגוֹת. ובשנת 1774 בעשירי לחדש יולי, נכתב ונחתם כתב השלום בין רוסיא וטורציא, בקרב מחנה הרוסים אשר היתה אז תחת יד רומיאנצעוו בכפר קוטשוק קאיינארדושי (Кутузь-Кайнарджи) הקרוב לסיליסטריא. על פי אופני הַפְּתָב הוזה קבל עליו אברול מחמר, יורש מוסתאפא השלישי, את שמונה אלה: I לקרוא דרוור למאטארי קרים, בודושאק וקובאן. II להסגיר בידי רוסיא את מבצרי אוֹאָוו, קערטש, יעניקול וקינבורן. III לתת תמיד לאניות סוחר רוסיא לעבור עם מרכָלָתם מים השחור אל ים התיכון באין מפריע. IV לזכות את הרוסים היושבים בנפות טורציא בכל הזכויות אשר לשאר

(* כל חלקת הארץ שבין הדניעפד ובין הדווינא המערבית ונהר דרווש נקרא בשם „רוסיא הלבנה“.)

אזרחיה, עבדי מלכי אירופא האדירים, כצרפת וכדומה • V) לסלוח לכל עבדיו הנוצרים, אשר ידם היתה בקשר האחרון • VI) לתת למלאכי רוסיא מהלכים בַּהֲצֵר המלכות בקאָנסטאַנטינאָפּאָל לְדָבַר טוב באזני השולטאן על אדות עניני מַאֲלְדֵאוויא • VII) לשלם לרוסיא ארבעה מיליאן וחצי רובל (4,500,000) בעד הוצאות המלחמה • VIII) לַאֲשֵׁר וְלָקֵם את שם התאר ("Императрица", נגידה ומצוה) אשר נקרא על יעקאטערינא; וגם שרי החיל נחלו רב כבוד ותפארת, את רומיאנצעוו נקבו בשם הכבוד: „זאדונאייסקי“, את דאָלנאָרוקי—„קרימסקי“ ואת אָרלאָוו—„טשעסמענסקי“ •

§ 6 המנפה וקשר במאסקווא. לרגלי המלחמה עם טורציה באה על רוסיא צרה גדולה ושד מַשְׁדֵי. כי בשנת 1700 כאשר שבו רבים ממלחמת טורציה, עלה אתם הדָבַר מַמְאֲלְדֵאוויא ויפרוץ בנפות הנגב, ובאביב בשנת 1711 החל הנגף גם במאָסקווא. המון העם לא נזהר, לא שמר את פקודת הרופאים, גם קצף עליהם על אשר יכלאו ימים רבים בבית הַחֶפְשִׁית את האנשים אשר דבקה במ המחלה. ויתאנפו העם גם בשוטרי העיר, אשר פשטו בגדי המתים במגפה וישרפום באש. ויקחו העם את החולים ויצפינום איש איש בביתו, את בגדי המתים לקחו להם ואת נבלותיהם הסתירו בבורות. ותרב המגפה לאכול בעם בכל פה ותעצם הרוגיה, עד כי בירחי יולי ואויגוסט נפלו כאלף איש מדי יום ביומו. ויהי בראות העם כי נגיד החיל סאליקאָוו עזב את העיר, ויחר אפם ותגדל המהומה מאד. אז קם והתעודד הגענעראל יערָאָפּקין לעצור בעד הדבר ולעשות סדרים בעיר; וכשמע יעקאטערינא את כל הטוב אשר הוא עושה, ותמלא את ידו להשגיח על העם ותתמכהו במועצותיה. במכתבים רבים; אך כל עמל יערָאָפּקין היה לריק ולבהלה, כי רק מתי מספר היו אתו, וההמון הולך וסוער כהמות ים לגליו: בתי המשפט והחניות סגרו על מסגר וכל מלאכה נשבתה, והקול נשמע בעיר, כי על משקוף שערי „ווארווארא“ נגלה נגלתה תמונת מרים, אָם משיחם, ובכחה תשגיב נפלאות להציל לקוהים למות מדבר הוות, ולרפאות את כל הַקָּרָב הַקָּרָב אליה מקטב ישוד צהרים. אז נהרו כל העם כחולה כאשר איננו חולה אל שערי ווארווארא, ויגשו אל התמונה וידחקו איש את אחיו, ויקריבו לה מתנות וירימו נדבות כסף. ולרגלי אלפי העם אשר התנגשו והתלקטו אל מקום אחד פרצה המגפה שבעתים. ויתאושש רב הכהנים (Архиепископъ) איש חכם ונבון דבר אמוראָסי שמו, ויצו לסגור ולחתום את ארגוי הנדבות, לַגְרֵשׁ את להקות הנאספים ולהסיר את התמונה מעל השערים, לבל תהיה למכשול ולפוקה. וירא העם ויקרא: „אהה! אוי מה היה לנו! הכהן מכחש באלהים, וַיִּשֶׁת את ידו עם הרופאים להמיתנו בדבר!“ הפעמון הגדול ברעם בגלגל צִלְצֵל קולו השמיע, וההמון זעק בקול נורא: „אל הקרעמל! אל הקרעמל! מדוע זה ימנענו הכהן מהתפלל לָאֵם אלהינו, והרופאים המשחיתים יתנו מות ורעל בבארות המים!“ בשצף קצף התפרצו העם בבית אמוראָסי ולא מצאוהו, ויבואו בחדרי משכיתו, וישברו ויתצו וישמידו את כל הבא בידם. אך יערָאָפּקין מהר ויטהר את הקרעמל מן המתפרצים, ואך ביום השני בששה עשר לסענטיאבר, התקבצו החֲשִׁכִים, ואָמָם רבים מן

הראסקאָלניקים, אויבי אַמוראָסי בנפש, ויתפשוהו בתוך ההיכל אשר לבית הנזירים הנקרא „דאָנסקאָיי“ וישמטוהו מן ההיכל בחרפות וגדופים וירצחוהו מות לפני שערי בית הנזירים. ויצו יערָאָפקין לאנשי חילו לירות בכלי נשק ותותח על המשתוללים ולדרוף אחריהם בחרבות גדולות וברמחים, ויפול מהם רב; ובכן עצור עצר בעד נכליהם ומומתיהם חמס, כי אמרו להצית אש במאָסקווא, להרוס בתי החולים והחפשית, ולהשמיד את כל האצילים והרופאים. אחרי כן התנדב הגראָף ג' ג' אָרלאָוו ללכת למאָסקווא להשביח שאון המורדים ולהשיב השלום אֶל כנו, ותשלחהו יעקאטערינא. או חפצה בידו הצליח, וביאנואר בשנת 1772 הודיעה הממשלה כי נעצרה המגפה במאָסקווא. ולזכר נרבת לב אָרלאָוו, הציבה יעקאטערינא בכפר־המלך (Царское Село) שערי שיש נחמדים. או נתח שקמה העיר מאָסקווא, אולם עד מהרה מערבות הישמוּן תִּפְתַּח הרעה, שם יתקוממו הקאָזאקים ביד רמה ובמוראים גדולים, ותחרר הבת רוסיא לרגעים.

§ 7 קשר פוגאמישעוו. הנה רָאָה ראינו כי אחרי „ימי המהומה והמבוכה“ (Смутное время) הרימו הקאָזאקים פעמים את ידם בממשלה: בימי מלכות אלעקסיי מיכאָלֶאוֹוִיטש התפרצו ויקומו תחת יד סטענקא ראזין, ובימי פעטר הגדול בראשית מאת שמונה־העשרה קמו מתחפשים (Самозванцы) בירכתי מושבות הקאָזאקים, אך לא התלקחה או אש המרד בארץ. אמנם בימי יעקאטערינא, בעת אשר כל חיליה וצבאותיה היו נתונים נתונים במלחמת פולין וטורציא, אספו הקאָזאקים שארית כחותיהם, ויתאזרו בגבורה וְעָזו ויקשרו קשר אמיץ, אשר כאש לוהט בעמיר לְהַטֵּה ארץ ומלוואה, ויתאבכו גאות עשן. תכונת הקשר הזה דמתה מאד לתכונת קשר ראזין, כי מטרה אחת ודברים אחדים היו לקושרים לְקוֹ ולמשקלת גם אז גם עתה. וזה דבר הקשר. הקאל־מיקים, עם נודד, נוסעי בעדר וּשְׂכֻנַי באהלים, גוי שוקט ובוטח, נקרעו בראשית מאת שמנה העשרה מאת ממלכת קיטאיי (חינא) ויבואו לחסות בצל רוסיא, להיות לה כעבדים נושאי מנחה. ויבחרו לשבת בְּעֶרְבוֹת הגדולות ורחבות הידים, אשר בין הוואָלגא והיאצאיק (Яицъ), הוא אוראל, ורוסיא שמה עליהם שרי מסים. אפס השרים האלה, מדעתם כי רחוקים הם ממבור המלוכה ועיני־משפט לא תשורם, הוידו להכביד אֶכְפֵּם על הקאלמיקים, לְרִדוֹת בם בשבט ברול ולנצל רכושם. ויחר מאד אף העשוקים ורצוצי־משפט, ויגמרו אֶפְר לעזוב את רוסיא ולשוב אל ממשלת קיטאיי, לְחַדֵּשׁ ימיהם כקדם, ויקחו עמה דברים בסתר. ויקומו ויקחו את נשיהם וטפם וכל רכושם ויסעו עד שפת היאצאיק, ויתקבצו שמה בשלשים אלף עגלות, וימהרו פתאם לפתע ויעברו את הנהר, ויסעו קדימה על פני ערבות קירגיו, ומגמת פניהם לשוב אל היק ארצם הראשונה, כי טוב להם אז מְעַתָּה. ושרי צבאות יאציק חרדו למראה הזה, ויצוו על חילם לדרוף אחרי הקאלמיקים. אפס הקאָזאקים לא אבו שמוע ויהיו כמתקוממים, יען כי גם הם צעקו חמס באוני הממשלה על פקודיהם לוחציהם ולא מצאו מענה; ושרי החיל הוסיפו עוד להרע להם ולהשחית בם, והממשלה לא פקדה על עונם ולא בָקְשָה את הנדרף. על כן התפרצו הקאָזאקים פעמים

אחרות, אך שריהם השיבו את סער המרד לרממה בחרב שלופה ובמוסר אכזרי. אמנם בשנת 1771 התאזרו המתקוממים עז, גברו חילים וינצחו את חיל שר-הצבא טרויענבערג, את כלי-התותח בזוו להם ואותו הכו נפש. ותשלח הממשלה את פריימאן, ויגדע בשתי מלחמות קשות את זרוע הקאזאקים, ויעש בהם שפטים נוראים: רבים יסר בשוטים ובעקרבים, רבים שלח סיבירה למוג ביד עונם ורבים העביר עבודת פרך בצבא, והגשארם התמלצו בעור שניהם. ויסר פריימאן את בית הפקודות והמשפטים, אשר היה מאז מעולם להקאזאקים מקרב בני עמם, ויתנם בידי נגיד החיל, והארץ כמעט נחה שקמה. אולם הקאזאקים, עם מרי וסרי סוררים, לא ידעו שָׁלוֹם בבמנם ויוסיפו להתנכל בממשלה, ויתברכו כי עתידים הם לעשות גדולות ולהביא עיר ובהלות על הממלכה אשר הסכינו לקרוא בשם „מאָסקווא“, ויאמרו: „זאת לא זאת! עוד נרגז את מאָסקווא מסקומה!“ . בכל בתי המלון על דְרֻכִים ובכל אהלי הערבות התלחשו איש את רעהו ויערימו סוד, ועליהם נָלוּ גם הראסקאָלניקים, אשר יצאו מן החורים ומסתבואי סתר לתת יר לפושעים. כלם חכו בכליון עינים על איש זרוע ונִלְבָּב, להיות המוציא והמביא אותם וללכת בראשם. ובעת ההיא עָף כברק שִׁמְעֵ שוּא ברוסיא ובחוץ לארץ, כי פעטר השלישי עודנו חי, וקלימֶהרה בוא יבוא לדרוש את כסא מלכותו מיר יעקאמערינא אשת עֵבְרָתוּ (*). והנה על גדות היאָקא נגלה נגלה איש כבן שלשים שנה, קומתו בינונית, בריא אולם ומוצק, בבות עיניו מתנוצצות כשביבי אש וחודרות לב ונפש. האיש הזה היה מקאזאקי הרָאָן, ושמו עמעליאן פוגאמשעוו, (Емельянь Пугачёвъ). זה פעמים נס מן הצבא, וישוטט בין הראסקאָלניקים ויתגורר בבית מקלטם. ובשמעו כי התפרצו הקאזאקים, וימהר לבוא אליהם, ויסיתם לעבור את הקובאן לבוא לחסות בצל השולטאן. ובעצת שני סוחרים ראסקאָלניקים התחפש פוגאמשעוו ויקרא עליו שם פעטר השלישי. ויגד הרבר לשרי הממשלה, ויתפשו את פוגאמשעוו, ויאסרוהו בכבלי ברזל, וישלחוהו לקאזאן בחדש גענואר 1772. אך בעזרת אוהביו הראסקאָלניקים התחמק ויברח על נפשו ויסתתר כל ימי הקיץ. ובחדש סענטיאבר התהלל עוד הפעם בשם פעטר, ויתלקטו אליו שלש מאות איש וילכו אתו אל יאאיצק העיר (Яицкѣ-городокѣ). והנה ככל אשר היה בימי קשר ראזין קרה גם הפעם: כל גדודי הקאזאקים אשר שָׁלְחוּ נגד הקושרים נוספו עליהם ויתלכדו עמהם בִּקְשֶׁר, ומתי מספר אשר נִשְׁאָם לבם לשמור אמונים לממשלה הוקעו על העץ. ויהי כי ירא פוגאמשעוו לערוך מלחמה עם חיל מבצר יאאיצק כי רב הוא, וימהר לבוא אל אילעצק (Илецкѣ), ויבַחַח את תושביה הקאזאקים לרעותם במקל נועם, להטות אליהם כנחר חסד ויִתְּנֵם לתתם לשאת את הזקן ואת הצלב, אשר אסר עליהם פעטר הגדול, גם יתֵּלֵק להם נחלות ארץ וכל

(* בימים האלה פרצה המהומה, והקיפה את גבולות רוסיא עד אפסי הארץ, ורוח המרד נגע גם בקצה פנת קאמטשאטקא. כי אחד מבני פולין אשר שלח שמה ביד פשעו ושאר המתרמים אשר נשלחו עמו, קשרו קשר ויכו את חיל המשמר, ויעשו להם אניה קלה ויררו הימה. והמקרים הנפלאים, אשר השתרגו עליו על צוארי המבשרים במצולה ובלב ימים, עשו שם גדול ונכבד להקשר הקטן והנקלה הזה, בכל רוסיא יצא שמעו, ותקופתו על קצות ארצות אירופא.

טוב, כסף וכלי נשק וחפֵּשׂ עולמים. וייטבו דבריו בעיניהם, ויצאו כלם לקראתו, ויקבלו פניו בלחם ומים ובצלצל הפעמונים. וכמעשה בני אילעצק עשו גם צבאות המשמר ואנשי המצב אשר בשאר המבצרים. הקירגוזים ראו כי כבר קמה המהומה, וישמחו ויעלצו, ויתעמדו לעזות אל השלל ככל צֹת נפשם. וכל השופטים ושרי החיל אשר לא תכון ידם עם הקושרים, כי לא חפצו למעול מעל בממשלה, מתו מות נבל ואכזרי. וילך פוגאטשעוו הלוך וחוק; ובחדש סענטיאבר כבר היו אתו שלשת ארפים אנשי חיל וכלי תותח, ויסע לצור על אָרענבורג. הבאשקירים, הקאלמיקים, המאָרדוויים, המשיוואַשים והמשערמיסים זכרו ימי עולם, ימי ראזין הקושר והפורץ, ויקומו גם הם בשרי רוסיא בארצות מושבותיהם, האכרים, עברי-צמיתות, הגידו קבל עם ולא כחדו כי לבם הולך אחרי גואלם ומושיעם פעמר השלישי (פוגאטשעוו), וכל יושבי חבל הוואַלגא שלחו רסן מפניהם, שברו מוטות עול הממשלה, וכהמון משברי ים הָמוּ וַיִּגְעֵשׂוּ, ותדי עת רעה מאד להממשלה מאין כמות: כי את כל חילה העבירה במלחמת מורציא ופולין, והעם היו מְרִי נפש על דבר המגפה אשר הפילה רבבות הללוים, ועל אדות אשר לקחה הממשלה את מבחר בניהם לעבודת הצבא; והחשכים נפוצו בכל חוצות קריה לחרחר את כל העם, להעיר רוחם וְלִסְפֵּחַ הַסֵּתֶם. בחמשה לאָקטאָבר הביא פוגאטשעוו את אָרענבורג במצור, ויאמר להמית את העיר בזלעפות רעב, ובימים אחדים עלה מספר חילו עד חמשה ועשרים אלף איש, תערובת עמים שונים, בהם כל איש מצוק, חומס ומעַל, פושע ועושק ונלוז, קהל גדול יחדו, ויתגודדו בכלי חמס ויפשטו לכל ארבע הרוחות, וישתו וישכרו בכל הכפרים, ויגזלו את אוצרות הממשלה וכל בתיה הַשְּׂמוּ. ברגלים רמסו כל טוב האצילים, ובעברת זרון ותוכחות הָמָה העמיקו שחתו מאד, ויתנו חתיתם עד למרחוק. ותשלח הממשלה אנשי חיל תחת יד הגענעראל קאַר (Каръ), אך בקרבו אל מחנה פוגאטשעוו אחווהו חיל ורעדה ויהי כאיש נדהם ואובר עצות, ויסוג אחור. וכמתנבב נטש את מחנהו וַיִּתְחַל, וינס בגפו למאָסקווא, וַיִּשְׁפַּע שם קלון ובִשְׁת על כי יִבְרַךְ לכו כארנבת וכאשה מַצְרָה. ותשמע יעקאטערינא, ותכתוב לאחד ממיודעיה: „האלהים יודע אחרית כל השערוריות האלה! מְקָרִי ימי מלכותי יִחַל, להַדְמֹת ולשאת בד בבד את מקרי ימי פעמר הגדול; אך ככל אשר יעשה ה' עמדי לא תרפינה יָדִי, וכאבינו הזקן הזה לא יפול לבי, ויעבור עלי מה!“ . ותשלח את א'ו' ביביקאָוו לתקן את אשר עָנַת קאַר. ובבוא ביביקאָוו מאָסקוואה מצא את מַצְבָּה ברעה גדולה: לב העם נמס ויהי למים מדאגה ומפחד. רבים מן האצילים התקצו הלום מן ערי המדינות, אשר הומכו ורוששו בירי אנשי פוגאטשעוו והעבדים המתפרצים. האכרים, אשר הביאו האצילים אתם מאָסקוואה, העבירו בכל חוצות העיר ומגרשיה שמועות שונות: כי במהרה בקרוב יִתֵּן להם חפש ודרור, וכי ישמידו את אדוניהם נוגשיהם לפי חרב. החשכים ופליטי עם שמו בכל חוצות העיר שכורים וסבואים, ובכליון עינים חכו לקראת פוגאטשעוו, משא נפשם ותקותם. ממאסקווא הלך ביביקאָוו לקאואן, שם מצא למגנת רוחו כי כל רַבֵּי הממשלה נפוצו ויברחו, גם הסוחרים והאצילים שררו אל מחוץ

רוסיא הפנימים, וכל אורחי העיר ידיתם על תלציתם. אך בהופיע להם ביביקאָוו כמלאך מושיע, הַיְיָתָה רוח בני העיר וישיבו נפשם, ורבים מן המברחים שבו אל בתיהם. ויקדש ביביקאָוו עצרה, ויער את רוח האצילים בדברים יורדים קָרָב ולב עמוק להביא קרבנות חובה לארץ מולדתם. וישימו האצילים לכסף מוצא וישכרו צבא רב, וכן עשו שאר הערים סביבות קאזאן; ותשלח להם יעקאטערינא את תודתה וברכתה. וביביקאָוו התראה לעיני העם כשמש וטוב לב, ולאשתו כתב כזאת: „הדברים יגיעים, הרעה רחבה ונסבה מאד; אוי ואבוי! צרה קרובה ואין עוזר!“ גם יעקאטערינא, אשר במכתבה להחכם הצרפתי וואַלטער הלעיבה בראש הקושרים, ובמהרהלות ולעג קָרָאתו בשם „Le Marquis de Pugat- (cheff“ התחללה בקרבה ונפשה להטה גחלים מפני הרעה הנשקפה. בכל הארץ שלחה מכתבים מעוררים את העם לצאת לעזרת הממשלה, עשרת אלפים רובל לבל הבטיחה לתת לאיש אשר יתפוש את פוגאטשעו חיים, ועל העם אסרה אסר בסף ישאו את שם הלל רשע זה על שפתותיהם.

ותתלקח שלהבת הקשר ותגדל המדורה, ותאכל ותלהט סביב ערים ומלואן, מחוזות וכל יושבי בם: כי בימי החרף עוד גדלה הרעה שבעים ושבעה, ותמלא הארץ חמסים ותַבְעָרוֹת, והקשר פרץ בכל נפות קאָזאן, אסטראַכאַן, ניוזשע גאַראַך ופערס. אולם בחודש פֿעווראל הוטבו מעט עניני הממשלה ותוסף אמץ: כי אנשי חיל הממשלה, אשר שָׁלְחוּ לַאָרענבורג להוציא את יושביה לחפשי מַחֲמַס המציק, פָּתְרוּ את כל החבל ויחסמו את הדרך לפני הקושרים. אז התבונן פוגאטשעו כי אבר נצחו ויאמר להַמְלֵט על נפשו, ורעיו הקאָזאקים חשבו להסגירו בידי הממשלה לכפר בו את אשמתם, ובצדק כתב ביביקאָוו: „פוגאטשעו הוא כמפלצת הגן אשר ישתעשעו וישחקו בה קאָזאקי יאאיק; לא פוגאטשעו הוא שרש דבר, כי אם תלונת כל העם פֿלו“. הנשיא גאליצין הכה את פוגאטשעו שוק על ירך, ובצאת הקושר מאָרענבורג בחרפה, הוסיף להכותו מכה רבה ונצחת, עד כי אברו לפוגאטשעו כל כלי התותח, הקושרים נפלו חללים חללים, ורבים הלכו תמס, ואך פוגאטשעו עם ארבעה אנשים אתו הצליחו להחיש מפלט להם אל הרי אוראל. ויבוא מיכלסאן וילכוד את אופֿא, וישיב את הַמִּנֵּת כל יושבי הכפרים המתקוממים, וגם העיר אילעצק, אשר הביאה הקושרים במצור, ויושביה כלכלו את נפשם ארבעה עשר יום בַּחֲמָר וכנחש היה עפר לחמס, גם היא יצאה מצרה לרוחה ומאפלה לאור גדול, כי בא מאנסוראָוו ויפוצו המורדים מפניו, רחו ולא יכלו קום.

אמנם בטרם הושם קץ וְתִכְלָה להקשר הזה סת ביביקאָוו מַעַמַל ומרב עבודה, ופוגאטשעו התעורר ויהאזר עֵז, ויאסוף די חיל בבחי המלאכה וחרשת המעשה אשר מעבר להררי אוראל, ויכבוש מבצרים ויאבל חַל וחומה, וישב לקאזאן וילכדה, ויתנה למַשְׁפּוֹת ולמאכלת אש. וימחר מיכלסאן מאופֿא, ויבוא ויפליא את מכות פוגאטשעו פעמים רבות, וַיִּזְשַׁע את העיר קאזאן מיד עריצים ופריצים. וינס פוגאטשעו עם מיטב אנשי חילו אל הוואַלגא, וישליכו נפשם במצולות מים כבירים, בזרוע כח חֵצו משברי הנהר ויעברוהו, וַיַּהֲרוֹם כל החלקה,

ויאספו אליו המונים המונים מכל חבל הוואָלאָגא מערבה ויצאו חוצץ אתו. ופוגא־
 משעוו הבטיחם לתת להם חפשה וְהָרוֹת, להשמיד ולאָבד את כל זרע האצילים
 שְׁנוּאֵי נפשם, לבלי קחת מאתם כל מכס ומס, ולתת להם מלה בלא מחיר.
 עבדי־הצמיתות התפרצו מפני אַדוֹנֵיהֶם וישלחו בם יד, עוברי האלילים והגֵרִים
 (הַמְתַּנְצְרִים) הרגו את כהני רוסיא על חלליהם, המון העם התנפלו ויתפשו את
 שרי החיל ואת האצילים ויעקרום ויסגורום בידי פוגאמשעוו לְהַתְּנַקֵּם בהם,
 להוקיעם על העץ ולהכריתם מארץ החיים. ויעברו הקושרים ממקום למקום בחרב
 מלאה דם ובכליון חרוץ. אז נגעה הרעה עד לב הארץ, וַתִּרְעַד ניושני נְאוּגְאָרְאָד
 וגם מְאָסקווא חרדה תחתיה. ותשלח יעקאמערינא את הגראף פ'י פאנין, אשר
 התנדב ללכת לִשְׂבֹר את גאון פוגאמשעוו ולגדע קרנו. אולם פוגאמשעוו
 התעשת, ויהדל מלכת על טְאָסקווא, ויאמר לאחוזו דרכו אל הקובאן, או להמלט
 ארצה פרס; אך בכל מקום בואו על יד הוואָלאָגא נגבה נספחו עליו ערב רב למאות
 ולא־לפים, ויחזק הקשר עד מאד. כמוהו לא נראה ולא נשמע למיום הַסֵּדֶה ארץ
 רוסיא, ולמן העת אשר היתה לגוי ולממלכה. בעיר סאראנסק קדמו הכהנים
 את פני פוגאמשעוו בספר „ברית החדשה“, והם וכל הסוחרים אָתָם נתנו לו כְּבוֹד
 מלכים. ויתלה שמה פוגאמשעוו שלש מאות אצילים על העץ, ויעבור מזה
 וילכוד את פענזא, פעטראָווסק, סאראטאָו, ובכל עיר ועיר מחץ רגליו בדם
 חללי האצילים האֲמֻלִּים. אך יושבי צאריצין חשפו זרועם ללחום אתו ויהדפו
 את חילו אָחור. וכשמוע פוגאמשעוו כי חיל הממשלה הולך וקרב, וימהר לנסוע
 אל העיר טשערנא־יאָר, וישיגהו שמה מיכלסאָן ויכה את מחנהו עד הרמה.
 ויעבור פוגאמשעוו עם שלשים קאָזאקים את הוואָלאָגא בצנות דוגה. אפס בעת
 ההיא בא סוּוּאָרְאָוּו וחילו צאריצניה, ויעברו גם הם את הנהר וירדפו באף
 אחרי פוגאמשעוו ויכתרוהו מכל עברים ולא נתנו לו לברוח. אז נוסרו יחד
 הָעַי פוגאמשעוו ויבגדו בו, ויתפשוהו ויאסרוהו בעבותים ויביאוהו אל יאאיצק,
 ויסגירוהו בידי סוּוּאָרְאָוּו, ויובא טְאָסקוואה ויומת שם, בעשרה ליאנואר בשנת
 1775, וגם ברבים מעורויו, עצרת בוגדים ועדת מרעים, נעשו שפטים ונוסרו
 כדי רשעתם וכפרי מעלליהם. ובכן שלמו ימי הקשר הגדול, אשר הרעיש
 והרגיו חלק גדול מארץ רוסיא עד היסוד בה. וימים רבים אחרי הרברים האלה
 עוד לא שקטה הארץ עד תָּמָה, על כן ישבו פאנין וסוּוּאָרְאָוּו כל השנה ההיא
 במחוזות הנכנעים, לבער ולהצמית את כל הפושעים הנשוארים, המתהלכים
 באשמיהם, לבלי השאיר להם שרש וענף. ויען כי הפצה יעקאמערינא לאָבד כל
 זכר להקשר הזה, צותה לקרוא מן היום ההוא והלאה את הנהר יאאיק בשם
 אוראל, ותהי להק. ובחדש יאנואר 1775 כאשר התרפס השולמאן ויתרצה לתת
 שְׁלוֹמִים לרוסיא ככל אשר שאלה מאתו, ותסע יעקאמערינא לקרית מלך העתיקה,
 למאסקווא, להג שמה את חג השלום. ותשלח דברי שלום ואמת אל כל העם
 וַתַּעַשׂ להם הנחות. גם עם הקושרים האסורים הגדילה חסדה להעביר פשעם
 וּמְרִים, ותצו לבל יִחָקֵר ויִדְרֹש עוד מאומה בדבר הקשר — למחות את זכרו
 מתחת השמים, למען לא יִזְכָּר ולא יִפְקָד ולא יעלה על לב לעולם. ואך בימי

אלכסנדר הראשון נתן הרשום לקוראי הדורות והקורות לכתוב פרשת הקשר הזה בספר דברי הימים .

§ 8 השרים הקרובים ליעקאמערניא ועוזריה . כל השרים רואי פני יעקאמערניא ועוזריה בכח ידיהם ובעמל נפשם, עלו לגדולה ולתפארת . אפס פשרים אשר עמדו לימין פעטר הגדול, כן היו אהובי יעקאמערניא, הקרובים אליה, מבני ההמון הולכי בשפל, ולא מנוע היחש ומרום עם הארץ . כי האנשים האלה גם בהיותם בתר אדם המעלה וישכנו מרומים על גפי החוד והכבוד, הלכו לפני יעקאמערניא בכל לבם, מוצא שפתיה שמרו כאישון בת עין, וישקרו למלאות כל חפצה באמת ובתמים . ומה מאד נתפלא על בינתה הרחבה, אשר חֲתָרָה וְחֲדָרָה לבקש לה אנשים כלבבה, ונתצליח למצוא תמיד כאלה . הקרובים אליה בעת ההיא, אשר ספרנו קורותיה עד כה, היו בני גריגארי' למשפחת אָרְלֶאָוו: הקניאו גריגארי' והגראף אלעקסיעיי . שני האחים האלה היו עזי נפש, אמיצי רוח, ולבם כלב האריה עשוי לבלי חת, ורַבַּת תִּרְפוּ נפשם ויעזרו אחרי יעקאמערניא להנחילה כסא כבוד מלכות פעטר בעלה . גם הפליאו לעשות האחים למשפחת פאנין; וביתר שאת עלה למעלה למשכיל פאנין הבכור, הגראף ניקיטא איוואנאָוויטש, פאנין אשר בכשרונותיו הנעלים, במדותיו הטובות ובתבונת נפשו היקרה, היה האחד המיוחד בין יודעי מלוכה בימי יעקאמערניא . כל עניני חוץ לארץ יצאו ובאו על פיו, וגם בעניני רוסיא פנימה לא נעשה דבר נכבד בטרם שאלו את פי פאנין וייתלו למועצתו, כי וך וישר היה פעלו וכל דרכיו קִשְׁט וצדק . הוא חָנַךְ את הנשיא הגדול, יורש העצר פאוועל פעטראָוויטש, והזריחו ארחות חיים . וישם פאנין יצא לתהלה בכל אירופא על אדות ברית החלוצים אשר כונן בחקר תבנתו, (כאָמור הלאה § 9) . אחרי כן גדלה המלכה את האישי הנודע והמהלל גריגארי' אלכסנדראָוויטש פאָטעמקין, וְתַנְשֵׁאָהוּ, ותשם את כסאו מעל כל השרים אשר אתה . פאָטעמקין היה בן פורת וטוב ראי, בן אחד האצילים מתושבי סמאָלענסק, אשר לא חננם ה' בעשר ובנכסים; מעצלות ורפיון ידים לא עצר כח להשלים חק למודיו בבית מדרש המדעים (אוניווערזיטאָט), ויבוא לעבוד בחיל שומרי ראש המלך (גווארדיא), ויען כי נטע הטבע בקרבו כשרונות נשגבים ורוח מבינתו העיף ביעף להבין חיש קל כל דבר מראשית עד תכלית, על כן היה אָמֵן נפלא לחולל ולהוליד מערכות ענינים שונים, לתַבֵּל מזמות רמות, תחבולות מלחמה ודבר מלכות; אך חסר לו רוח נכון וכת הספּל להוציא מערכות לבבו לפעולת אדם, כי קצרה נפש האדם הגדול הזה ולא יכול ללמד ידיו לכל עבודה, הדרשת יגיעת בשר ימים רבים; כי לא עמד ימים על עמדו, כי אם יום יום הלך מחיל אל חיל, ויָרַם ונשא ונָבְהָ מאד! כתנור בוערה מאופה בערה בו מנעוריו אש הכבוד ותלהם כל משכיות בתי נפשו, ויהיו כל מעיניו להוסיף להתנשא על ועיניו לא שָׁבְעוּ תַקָּה וְשִׁלְטוֹן . ולמען תפוש את יעקאמערניא רינא בלבבה, התנכר ללכת קודר ושחוח כאבל אם, וימאס מנעמי החלד, ויאמר להתרחק משאון עליונים לבוא להסתופף בבית הכהנים הנזירים . ותנחמהו יעקאמערניא מיגונו וְתַגְדֵּל כבגדו ותרוממהו למעלת גראף, ויהי ממאהביה ומתי

כורה, כי לפניו נגלו כל צפונות הממשלה ומסתריה. ויהי תמיד אחד מן העוברים והפועלים הגדולים לטובת רוסיא, והוא גם הוא ידע לחזק עמדתו עד אחרית ימי חייו, עד שְׁקֶם פ' א' זובאָוו, איש ערום, לובש גאות ואוהב לעורר מדינים, ויקנה את לב יעקאטערינא; ויהי למורת רוח לפאָטעמקין, אשר קנאת כבודו אכלתהו במסתרים. — מלבד פאנין קנה לו שם בימים ההם האיש הנכבד, יודע העתים והליכות המדינות, הגראף בעזבאָראָדקאָ. גם מהלל שם הנשיא וויאזר עמסקי, אשר כשלישים שנה תמימות היה הפקיד הראש בהסענאט; ומשבח ומפאָר הגראף סיווערס, אשר היה שר מחוז נאָווגאָראָד, ובחכמת לבו השכיל לנהיג את עם מרעיתו במשפט ובמישרים, גם ינע ועמל לחפור תעלות ואפיקים לתקב את הנהרות לאחדים, להקל על הסוחרים המובילים תבואות הארץ ממחוז למחוז וממדינה למדינה; ועל כן אהבוהו גם פְּבֵרוּהו כל יודעי שמו.

§ 9 ברית החלוצים העומדים על המצפה. מימי השלום הראשון אשר עשתה רוסיא את טורציא בקוטשוקאיינארדושי, תחל תור הגדולה והיקר, מנוחת שלום ושלוח ברוסיא; היא התקופת הנכבדה והנפלאה בימי יעקאטערינא, ותארך עד המלחמה השניה, היא שנת 1787. אחרי אשר הקימה יעקאטערינא את סערת הקשר בפנים המדינה לדיממה, הרחיבה גבולות רוסיא בפאתי דרום, עתותי פולין היו ביריה, ורק על פיה כוננו מצעדי מלכה, וטורציא חרדה ופחדה לבל תעביר יעקאטערינא גם עליה את כוס התרעלה אשר השקתה את פולין. אחרי כל אלה יצא שם יעקאטערינא לתהלה בכל ארבע כנפות אירופא, תפארת חין ערכה וגבורתה הגירו באיים ודבריה היו נשמעים בחצרות מלכי ארץ; על כן היה לאל ידה ליסוד את „ברית החלוצים העומדים על המצפה“ (вооруженный нейтралитет) ולהביא בה אירורי עולם. וזאת תורת הברית ההיא: מלחמת אמעריקא-הצפונית, אשר לקחו חלקן בה: אנגליא, צרפת וספרד, הספּה נוק רב ורעה גדולה לסחר הים בכל אירופא כלה — כי חיל אניות-איבה, אשר שלחו מכל הממלכות הנלחמות, פשטו על הים, וישימו תואנות שוא כסלם ועלילות תבל מחסם, ויקחו להם לשלל את אניות-שלום ההולכות לבטח דרכן. כן תפשה לה ספרד שתי אניות סוחרי רוסיא, נושאות צידה, לחם בר ומזון אל גיבראלטר, מבצר מעוז אנגליא; כי אמור אמרה ספרד שִׁכְבֵר החליטה להביא את המבצר הזה במצור, אף כי באמת לא עלה עוד הדבר הזה על לבה, ולא הודיעה כזאת מראשית דברים. ויעשן אף יעקאטערינא בספרד וחמתה בערה בה. ותצו להכין חמש עשרה אניות-מלחמה, ללכת להלחם על ספרד ולהראותה קשה, עד כי תאזת להתרפס, לרצות את רוסיא ולהשיב לה את נַזְקָה. וגם ציר אנגליא היושב בפעטרבורג הוסיף לזקקת שמן על אש חמתה, ויעוררנה להביא חרב נוקמת בשערי ספרד העריצה. ומלבד אלה חשקה מאד ממשלת אנגליא לכרות ברית את רוסיא ולהטות את לבבה להתערב במלחמת אמעריקא ולשלוח שמה צבאותיה, ותבטח את רוסיא לעמוד לימינה כי תקראנה מלחמה עם טורציא, וכבר נעתר פאטעמקין, ויאמר לדבך טוב. אך פאנין הסיר את לב יעקאטערינא מאחרי אנגליא, ויערוך לפנינה ממה אחרת מאד נעלה ונשגבה על הברית

הזאת: כי תקום יעקאמעריןא להושיע לכל מלכי אירופא, לחסות עליהם בכנפיה כפני אגרוף הרשע ועריצות ממלכות-הים, וביתר שאת מפני אנגליא, האומרת בלבבה: „אני נְבִירַת הַיָּמִים ואפסי עוד!“ וכי תביא יעקאמעריןא את מושלי אירופא בברית, למען ישלחו את צבאותיהם חלוצים וחמושים לעמוד על המצפה לְרַעַה מה נעשה על פני הימים, ולא ישלחו עוד אביריהם בעוֹלְתָה יריהם. ויכתוב פאנין את תַּכְנִית פּרֶשֶׁת הברית הזאת בהשכל ודעת, ותישב בעיני יעקאמעריןא ותפק רצונה מאד. ובעשרים ושמונה לירח. פֵּעוּרֶאל שנת 1780 שלחה דְּבָרָה לְקְרוּא אל מלכי אירופא להיות לאגודה אחת. ותהי אבן פנת הברית: כי תנתן חֶפְשָׁה לכל אניות סוחר להתהלך על פני הימים באשר יהיה שמה רוחן ללכת, ולהביא אֶתֶן אל חֶפְי העמים הנלחמים כל הסחורות למיניהן, מלבד כלי נשק וכלי משחית; וכל חֶפְי הים, מִפְּרָצֵיו ומבצריו לא יתחשבו לנצורים עד אשר יכתירם האויב באניות איבה על כל סביבותיהם, עד כי יִסְגֵר הדרך העולה אליהם. אז עברו בברית הזאת ממלכות דאניא, שוועציא, פֶּאָרֶי טוגאליא, פרוסיא, סיציליא, ספרד וצרפת, אך אנגליא לברה פסחה על שתי הסעפים; לא נאותה לקבל את דברי הברית, אף לא העיזה להשליכם כליל מעל פניה, ותערים סוד ותמהר לקרוא מלחמה על האַלְלָאנדיא, למען יִתְחַד גם היא במספר הנלחמים, ולא תוכל לבוא עוד בברית החלוצים; גם התאמצה אנגליא לעורר שנאה וחמס על רוסיא, אשר נחלה בימים ההם כבוד והוד מלא חפנים. ויהי כאשר בָּצַע פאנין להוציא את דבר הברית למענהו, וישב אל ביתו לנוח מעבודת הממשלה, וימת מקץ שלש שנים בשם טוב.

§ 10 קרים נספח לרוסיא. לא ארכו הימים ורוסיא התעתדה לְהִלָּחֵם עוד הפעם על טורציא. כי כל עוד אשר היה פאנין חי אחז דרכו להורות תמיד ליעקאמעריןא לאחוז בשטת-הצפון, לְאֵיב את אויסטריא ולהתנזות אהבים את פרוסיא, ולא נתנה להרחרר ריב את טורציא, ולהרחיב את גבולות רוסיא; אך במות פאנין הרים פאטעמקין ראש, וְהִחְרָה בכל עז ותעצומות לחזק את מערכי לב יעקאמעריןא ולהוסיף עצמה לחפץ לבבה—להדית את טורציא מאירופא, ולהשיב את ממלכת היונים על תֵּלָה. הוא הרעיון הגדול והנכבד, אשר הורו והגו אותו חכמים חקקי לב זה ימים רבים, בראותם כי רופפו מוסדות טמטלת טורציא ועמודיה יתפלצון, באשר רבי יושביה במדינותיה האירופיות נוצרים המה, ונוטרים שנאה גלויה ומסתרת לרודיהם המחמדים. ובעת הזאת, בְּעֶשְׂוֹת הרוסים חיל ועוזו במלחמתם את טורציא וישיכינו לעפר כבודה, גבר הרעיון הזה ויהי סגֵלֶת משכיות לב יעקאמעריןא. וטורציא גם היא נתנה ידים להעיר שנאת רוסיא עליה: השולטאן שָׂבַע נדודים ויפאן להתנחם על כבודו כי גלה ממנו בכל חצי האי קרים—כי על פי שלום קושטוקאיינארדושי לא נשאר לו בקרים כי אם שלטון הרת, כנוחל כסא כבוד הכליף, ואך לאמונה ישור שמה. ויהי הנקל בעיני השולטאן שלטון זה ויבקש להיות גם אדוני הארץ, ולהחזיק במשפטי שליט בעיני האזרחים והליכות עולם. אז לא יכלה רוסיא לעמוד מרחוק, לבלי עצור ברות השולטאן ולבלי שום בריח ודלתים למרוצתו לא כן—כי במה אפוא יִדַע חֶפֶשׁ

קרים, אשר נדבר והותנה בכתב השלום, אם הִנָּתת עליו יד מורצ'יא? על כן התיצבו רוסיא ומורצ'יא כצר כאויב אשה מול רעותה. ויקם שאון בקרים וריבות התגלעו בקרבן. וַיִּהְלַךְ העם לשָׁנִים: החצי האחד היה מאוהבי רוסיא, והחצי השני מאוהבי מורצ'יא. המפלגות האלה הרבו ריב ומצה ונלחמו במלחמת תנופה, ובסבת המדינים והמריבות הוסרו החאנים מכסאותם איש מפני רעהו, והיה מחומה גדולה. עוד בשנת 1755 הדפו את סאניב גירעיי, אוהב רוסיא, מעל כסאו, וימליכו תחתיו את דעוועלט גירעיי, אוהב מורצ'יא, ותסר רוסיא ביד חזקה את דעוועלט ותמליך תחתיו את שאנין-גירעיי. שאנין היה כביר רוה ויהי עם לבבו להיות באמת מושל נָצֵב לבדו ובארצו בל יתערב זר, ויואל לעשות תקונים נחוצים בממלכתו, להכין אותה ולסעדה לדור דור, ויתאמץ לתת בארצו מהלכים למנהגי אירופא ולהליכותיה; אך בדבר הזה העיר עליו חמת המושלמים, שלומי אמוני מורצ'יא המחזיקים בנושנות, ואת כל חדש ישנאו תכלית שגאה, ויקומו וידרכו עליו הִצִי איבה ונקם, ויאמרו לַמַּגֵּר לארץ כסאו; או עמדה רוסיא לימין שאנין ותתמך בו. וַתִּקְצַר נפש יעקאטערינא בְּעַמְל קרים, ותס עליו קָו להכניעו תחת שרביש רוסיא ולשום קץ לכל השערוריות אשר בקרבן. ובחפץ לבב שמעה אז יעקאטערינא לעצת פֶּאָטעמסקין ומשפטי פידו, כי הוא באחד וַיִּזְכָּח כי נחוץ מאד לַסְפּוֹת את קרים לרוסיא, וכי ישר הדבר ונקל לעשותו. ותחרץ יעקאטערינא משפט לקרוא מלחמה על מורצ'יא; ולמען תלך לבטח בְּרִפְּהָ, ולא תהיה אויסטריא, התומכת בידי מורצ'יא, לַמְפַּנֵּעַ ולשמן לה, חשבה יעקאטערינא כי טוב אשר יפה להתיר אגודת „שמת הצפון” ולהמיר ברית פרוסיא בברית אויסטריא. ותהי מחשבת הברית הזאת כל ישע וכל חפץ יעקאטערינא, ובה שָׁנָתָה תמיד. ומגמת לבה זאת נמלאה, כאשר הלכה למסעיה לנפות המערב, באביב בשנת 1780, כי בעברה דרך עיר מֶאָהילעוו, בא שמה גם קיסר אויסטריא, יוסף השני, ויתראו פנים וימתיקו סוד, ויכרתו ברית אמונים נגד מורצ'יא, יען כי גם יוסף דרוש דרש אז שלום רוסיא וּמְבַטָּחָה, כי נכספה גם כלתה נפשו לרשת את באוואריא, אחרי אשר לא נשאר בה איש יושב לכסא מורע המלוכה, וידע נאמנה כי רק בעזרת רוסיא תמצא ידו להשיג מאוייו ולהפיק זממו. ותעש יעקאטערינא במֶאָהילעוו משתה גדול לכבוד הקיסר, ותקרא מועד וחג, וַתִּצַּח אבן הפנה ליסר לזכר שמו היכל לתפלה, המכנה „היכל יוסף הקדוש”, ותתן רשיום לכונן בעיר הזאת בית מדרש לחברת ישוע (Иезуиты) וַתִּשָּׁב יעקאטערינא ממסעיה, יִשְׁמַחַה ומובת לב, אל צארסקאע סעלֶא; והאצילים התנדבו יתר סחמש מאות אלף רובל כסף לבנות לה שערי הנצח והגבורה (Триумфальные ворота), ויקריבו לפניה שני תארי כבוד והוד: „הגדולה” או „אם הארץ”. ותען להם יעקאטערינא בענות צדק: „לא למען התכנות בתארי כבוד, אשר בהבל יסורם, הושיבני ה' על כסא רוסיא!” ותצו לתת את הכסף המֶאָסָפּ לטובת הכלל וצרכי רבים. אחרי ימי מספר בא יוסף השני גם פעמברורגה, וַתִּבָּן הברית מאד.

(* בבית מדרש זה תקעו היעוואישים ראשונה את יתדם ברוסיא, ומן העת ההיא פרו ורבו ושרצו הנוכלים האלה בארצנו ויעשו בלשיהם לפלס בה חסס ידיהם.

ובשנת 1782 פרץ הקשר על שאגין-גירעיי, כי טורציה הסיתה בו את אהיו, אשר התיצב בראש הקושרים, ויִלְחֶץ שאגין לברוח מאגנרֶאָגה; או ראתה יעקאטערינא עין בעין כי בא העת לשלוף הרבה מתערה להלחם עם טורציה, ותשלח מכתב גלוי לחצר אויסטריא, וזה פתשגן הכתב: „לכונן בין ארצות שלש הממלכות (רוסיה, אויסטריא וטורציה) עוד ממלכה מיוחדת, מארצות מאָלדאוויא ובעסאראביא, אשר לא תהי תלויה בדעת אחת משלשתן ויִקְרָא שמה דאקיא * ושבת מלכותה יִתֵּן למלך נוצר דת הנוצרית היונית (Православный) • רוסיה תקח לה מטורציה את העיר הבצורה אָטשאקאָוו עם חבל הארץ, אשר בין הבגן והדינעסטר, ושני איים על הארכֶיפעלאג, ואויסטריא תקח לה לנחלה את מדינות טורציה, הקרובות והנשענות לגבולותיה. ואם תצלה המלחמה ויִחילו דרכיה לגרש את המורקים מקאָנסטאנטינאָפאָל, או ישיבו ממלכת יון לקדמותה, לכוננה כימי עולם, להיות ברשות עצמה, ועל כסאה יושיבו את קאָנסטאנטינאָפאָל פאוולאָוויטש, נכד יעקאטערינא, אשר יעזוב את משפטו וימחול את זכותו על כסא רוסיה, כי לא יוכל מלך אחד לִישָׂאת את שני הכתרים האלה יחד. וְתֵאָזַת אויסטריא לכל האופנים האלה, אם יתנו לה לספֹּחַ גם את ווענעציה אל ארצה, ובמחירה תשיב לממשלת ווענעציה את מאָרעא, קנדיא וקיפר (ציפערן), ועוד איים אחרים. וגם אנגליא, צרפת וספרד תחלוקנה נחלה בארצות טורציה הנקראות לנזורים. וזאת פְּרָשֶׁת ההצעה הנודעת בדברי הימים בשם „Греческіѣ проектъ“)

בעזרת רוסיה שב שאגין-גירעיי לשבת על כסא מלכותו. אך הוא לא ידע בָּהֶם, ובחוקתו לקח לו קרנים לנגח משנאיו ולמחוזי מְתֵיני קמיו באכוריות רצח ובחֶסֶה שפוכה, ועל כן רבו כמו רבו עוד הפעם המהומות והמבוכות על חצי האי קרים. והיה כאשר העיזה טורציה פניה, ותשלח אנשי חיל למאמאן שלא כדת, ותמצא רוסיה תואנה לעשות כן גם היא, ויִנְטָשׁוּ צבאותיה על כל חצי האי קרים ונפות קובאן. את שאגין קראו בערמה ובמרמה לצאת מן רֶכְסֵי ההרים, אשר הסתתר ויִשָּׁבֵב בהם הוא ואוהביו, ויאלצוהו להסיר מעליו את נגד המלוכה והַעֲדֵי, וישלחוהו לשבת בוואָרֶאָנעזש. שרי הטאטארים והנאָגאים נשבעו פֶּלֶם שבתת אמונים לרוסיה, וכל חצי האי קרים, אי מאמאן וכל נפות קובאן נספחו על רוסיה, בלי שֶׁפֶךְ דם ובלי כֶּבֶד מלחמה, בשמיני להדש אפריל, שנת 1783, היא שנת המשת אלפים תקמ"ג ליצירה.

כשפת יתר נחשוב להכביר מלין על אדות גִּדְל ערך המעשה הזה בקורות התבל כלה, ולהראות פה מה רב המוב הצפון לכל מדינות אירופא פְּדִבֵר אשר הפי ים השחור לפאת צפון קמו לרוסיה לאחות עולם ונוספו על אירופא לצמיתות. הערבות והשימות, אשר זה ימים כבירים היו מעון לסוד מרצחים ומקלם מבצר * לגרדחים נודדים ושודדים; הערבות אשר היו משוב פראים ומרבץ לאנשי דמים

* בשם „Дacia“, נקראה לפניס מדינת וואלאחיא, חלק מאלדאוויא, בוקאווינא ועוד מדינות אחרות על נהרות פרוט ודינעסטר, בהיותן עוד לנחלה לרוסא.
** קרים בלשון טאטארי הוראתו סבצר, על שם האקת יד ישיביה והעצמות עום.

ומרמה מאז מעולם, וּדְרָבָן שִׁטְפוּ ועברו כל העמים הפראים, אשר אכלו ארצות אירופא בכל פה ואת גְּזוֹת הַנּוֹצְרִים הַשְּׂמִי; כשבט אלוה וכשד משדי הכו ולא חמלו כל עובר ושב, ויהי להרוסים לחגא, לזעוה ולזעוה יתר משלש מאות שנה; הערבות האלה היו עתה מורשה לרוסיא, לממלכה אירופית, שומרת דת ונוצרת אמונה. יושבי הערבות הסכינו מעט מעט לקבל עליהם על ההשכלה ולשמוע בקולה. הנהרסות נבנו והנשמות נָטְעוּ, השדות רחבי הידים נעבדו ונשמרו וַיִּרְיֶקוּ מעליהם טוֹבָם, ויולידו את ברכת ה' המטונה בבטנם, עד כי היה חצי האי קרים לאוצר תבואה, מלא מגד תבואות שמש וגרש ירחים, וַהֲעֵנֵק יעניק את אירופא כלה מַגְרָנוּ וּמִיָּקְבוּ להחיות עם רב. כי ארץ הנגב ההיא ארץ דגן ותירוש אף שמיה יערפו טל; הרריה ישאו גפני אדרת וענבי חמר, יטיפו עסים ואשכלות צופים למו, ועמקיה יעטפו בר וישאו פרי הלולים להזביע לבב האכרים הפולחים ובוקעים אדמתם ומתענגים על רב שלום; ויהי חצי האי הזה בימינו לעינינו לצבי כל ארץ רוסיא ולחמדת הממלכה. גם על ידו הגיעה רוסיא למחוז חפצה להציב לה גבולותיה, כאשר שומה לה מידי יוצר הטבע ומלואו, ויהי הנהר קובאן לגבול בין רוסיא ומורציא.

§ 11 אלה מסעי יעקאטערינא קרימה. לחצי האי קרים קָאָ שם חדש „פלך טאוורי“, ופקודתו עם פקודת כל מחוז הדרום נתנו על שכם פאטעמקין. הוא אור כגבר מתניו לבנות שם חרבות עולם ולקוֹמֵם שממות דור ודור, וַיִּשְׁבֵּן ערים נכחדות. ויחזק את המצודות והמבצרים, ויבנה בִּירְבִּיּוֹת, מעונות לאנשי החיל ובתי מסכנות. אז החל ליסוד גם את מצודת סעוואסטאָפּאָל הַחֵלֶלֶה, ויבן שם בתי מלאכה ליריעות בד וכל כלי חורש וחושב, ויושב שם ובכל רוסיא החדשה את הנרחים המחזיקים בנושנות (Старообрядцы) לעבוד את האדמה ולשמרה, וינתן להם רשיון לעבוד את אלהיהם על פי ספרי תפלה הישנים. ובמחוז יעקאטערינאסלאוו החליט פאָטעמ־קין לַיִסֵּד עיר חדשה יעקאטערינאסלאוו, ויאמר לכונן שם בית מדרש המדעים (Университетъ), גם חשב מחשבות לחפור תעלה גדולה מן הדניעפר אל חערסאָן, למען תלכנה האניות לבטח דרכן וצוקי הסלעים והצורים לא יציקו ולא יצורו אותן. ואחרי אשר כלה פאָטעמקין לעשות את כל התקנות הגדולות והנפלאות, וישב לכל המקומות את שמותיהם, אשר היו להם בימי קדם, הפציר ביעקאטערינא כי תואיל לנסוע בכבודה ובעצמה לראות את שלום „רוסיא החדשה“ אשר לקחה בחרבה ובקשתה, ומה יַעֲשֶׂה בה. בחדש יאנואר בשנת 1787 יצאה יעקאטערינא מפעטרבורג, ועמה רבים מאנשי השם, רחונים ויעזי ארץ, יותר ממאה מרכבות מרקדות נסעו זו אחר זו, וגלגליהן כסופה התגלגלו על ארח החוף, הנחפה בשכבת שלג צחצחות. בכל בתי הרצים הוכנו שש מאות סוסים לַרְבֵּהָ, ובכל מקום עָתִי בנו היכלות ללון. במסע הלילות האירו כל מלוא ארך הדרך במקדי עצים ואש ובמדורות גדולות. רבבות אנשים התקבצו המונים המונים מקרוב ומרחוק לראות את המסע הגדול והנכבד הזה, אשר יָקַר תפארתו נשאר חרות על לוח לבם למשמרת, עליו לבניהם סָפְרוּ ובניהם לדור אחרון. בערים אחרות שכנה יעקאטערינא כבוד ימים אחרים, וַתִּקְבֵּל נושאי

משרה ופקירי העם ממצבים שונים, ותעש להם משתות ושמתות. בעיר מסטיסלאוו קרם פניה ראש הכהנים קאניסקי במדבר נאווה ודרוש יקר המתחיל: „נעזבה נא את התוכנים, דוברי השמים, להוכיח לכל כי הארץ תפוזב את השמש, אך שְׁמִינֵנו הנה היא הולכת על סביבות ארצנו!“ . בבואה קיעווה שכנה שמה עד ימי האביב, ובירח אפריל ישבה היא ואחות מרעיה על שמונים צנות יפה-פיות, מְהֻבָּה וּמְפָאָרָה וירדו הדניעפרה. מול העיר הפולאנית קאנעוו (Каневъ) התראה אתה פנים מלך פולין אויגוסט סטאניסלאוסקי, ובבואה קרעמענטשוגה דרכו כפות רגליה על הארץ החדשה, פקודת פאָמעמקין גבור החיל, ותמע שמה בידיה בנן האנגלי עצי חמד וַעֲבִי גְבִי גזעם כעבי איש, לזכרון עולם. ויעברו הנוסעים הלאה, וישתוממו מאד לִמְרָאָה גדוּתֵי הדניעפר היפות והנעימות בצאליים צללי האלונים הענקים, השולחים קציריהם על פני המים. וכל המחזות היו כמראות קסם בעיניהם; כי תחת אשר דמו לראות פה ערבות ישימון ויליל תהו, נָגְלוּ כספר לפניהם על שתי גדות הנחל תמונות עדינות חליפות. שם ראו גדודי אנשי חיל, רגלים ורוכבים מְלֻבָּשִׁים בלבושי מְכֻלָּל, ובצוארם ילינו שירי עֵז ונצחון; ושם מקהלות אָבְרָים ונשיהם ובנותיהם יחולו במחולת המהנים ומזמרים שירי עם; למרחוק חזו אלפי עדרי בקר ועשתרות צאן, שְׂדוֹת חמד דשנים ורעננים, כרים מְעֻלְפִים יהרקק דשא ושלל צבעים, כפרים נהדרים ונאווים, מחמדי בת עין, משכנות מבטחים ונאות שלום. רקיע השמים הנמיו כיריעת תכלת, ומוג אויר הדרום המשובב נפש ורוח הוסיפו חן וענג שבעתים לכלול את יפי המחזה ולקחת לבות הנוסעים. במקום שְׁיָחֲלוּ הצורים והצוקים (порт) נפגשו יעקאטערינא וקיסר אויסטריא יוסף השני, ושניהם יחדו הניחו אבן הראשה למבנה העיר יעקאטערינאסלאוו. ובכל אשר הוסיפה יעקאטערינא לנסוע ביבשה כבדוה באורים ובמחזות מרהיבי נפש, ויהי המסע הזה כסמל תבנית הנצחון, אשר נצחה אירופא את אזיא, בקתה ממנה את הארץ אשר רבו עליה זה כמה. אך לא כל הנעשה בארץ החדשה היה כמקסם שוא ומחזה כזב למראה עינים וְהֵלֵךְ נפש לבד, להשיב לב השליטה, כי בבואה חערסאָנה שלחו בפניה הימה שלש אניות מלחמה; לרוסיא היה אז צי אדיר בגבולות הדרום, על ים השחור, ובוה חזקה ממשלחה על הפיו לעולמי עד; ארץ מְלֻחָה היתה כעדן ונחלות שוממות כגן רוה. ותלך יעקאטערינא מחערסאָן קרימה, ויהי בבואה בשערי העיר באַכְטְשִׁיסִירַאִי, ויתהוללו הסוסים ויתגעשו וישאו את מרכבתה כעל כנפי רוח בין צוקי הסלעים ותהומות רבה, עד כי היה כפשע בינה ובין המות. רעדה וחרדת אלהים אחזה את כל העם הרואים, אך יעקאטערינא לא נפל לבה, לא פחדה ולא זעה. בעיר הזאת שבתה ותִּנְפֵשׁ בהיכלי החאנים, שְׁחָבְרוּ בם יחד כל תענוגות בני קדם ומנעמי התבל. ויעל פאָמעמקין את יעקאטערינא על מפרץ הים, ותרא מרחוק את הצי האדיר אשר כוננו ידיו בחכמה, ובו חמש עשרה אניות מלחמה, ותשמח מאד. ותבקר יעקאטערינא מקומות רבים וערים רבות על חצי האי, ותשב לנסוע לעיר הבירה. ותתראה פנים שנית את יוסף השני, ויוסיפו לַחֲזֹק וּלְאַמֵּץ את דברי הברית לעזור זה לזו כי תקראנה מלחמה עם טורציא. על שְׂדוֹת מלחמת פולטאווא בימי פעטר הגדול

(פרק נ"ד § 9) ערכו אנשי החיל חיון דמות המלחמה הנכבדה הזאת למראה עיני הנוסעים, ותחי רוח יעקאטערינא, ותקרא שם לפאָמעמקין בשם הכבוד "איש טאוורי" ("Тавриецкий"), ובחדש יולי שבה פעטרבורגה. ויצב פאָמעמקין על מבואות הצי האי תבנית מורה דרך ועל זרועי הרוח: "הדרך העולה קאָנסטאנטינאפאָלה!". להיות לאות עולם לרוסיא ולמזכרת כי כל מגמת פניה קרימה לשבר גאון ממלכת טורציא ולהושיע את עמי אירופא מידת תשועת עולמים.

§ 12 המלחמה השניה עם טורציא, ומלחמה בשוועציא. והיה בהתבשר העם בטורציא כי קרים נספח לרוסיא, ותהי מהומה גדולה ובהלות רבות, ויגעש וירעש העם, וידרשו מאת שליטם להקדיש מלחמה על רוסיא, בכל זאת נרצה על אפו ועל חמתו לפעלי רוסיא (כ"ח דעקאבר שנת 1788). אמנם עד מהרה עברו ימי הבהלה הראשונים, וכל עֶמֶת שהוסיפה טורציא לשוב למנותתה אחרי הסכה הגדולה אשר הכתה, ולהתבונן אל המרפא אשר השלך מִשְׁנֵיהָ, כן הוסיפה להקיץ מתרדמתה ולשום אל לבה, כי הסכילה עשו, יען כי כעוף יתעופף כבודה בגלל האבדה אשר אבדה לה, אבדה אשר לא תִּסְלָה בכחם אופיר ולא יערכנה כל אצרות זהב וכסף: הממלכה המאטאריית האחרונה נהפכה לרוסיא למורשה, ותהיינה לה לנחלות עולם גדותי ים השחור, וכנשר חש למרפא תמרהנה אניותיה בבוא עת רצון לבוא קאָנסטאנטינאפאָלה להשאותה גלים נצים; כי עין בעין ראתה טורציא איך הכינה לה רוסיא צי אדיר על הים בימים לא כבירים. ומסעי יעקאטערינא וְשִׁחָה את חפי ים השחור נתנו הַמִּית בלב השולטאן ויוסיפו להרגיזו וּלְבַעֲתוֹ, ויהי כגבר אין אֵיל. אמנם שאר מלכי אירופא וציריהם הפיחו בו רוח תקוה ויסיתוהו להקדיש מלחמה על רוסיא ולהתנפל עליה בפתע פתאם. אנגליא אמרה להנקם ברוסיא בעבור "ברית החלוצים הצופים", ופרוסיא גם היא כסליה מלאו נִקְלָה ותבער כאש חמתה על דבר ברית רוסיא עם אויסטריא, והזכח הוכיחו שתי הממלכות האלה למורציא, כי עת לפרוץ ברוסיא פרץ על פני פרץ, כי בא מועד לקחת נקם ושלם ממנה: קיסר אויסטריא לא יוכל להיות זרוע לה, כי ידיו תעמולנה להשקים את המרד בבעלגיא, וגם שוועציא (שוועדען) תעופף חרבה על רוסיא. והיה בקיץ בשנת 1787 שלח השולטאן לציר רוסיא היושב בקאָנסטאנטינאפאָל את משאלותיו, וידרוש מאת רוסיא חמשה דברים: (I) כי תסגיר רוסיא אליו את כושל מאָלדאוויא, אשר עזב את כסאו, וילך לו לשבת ברוסיא. (II) כי תקרא רוסיא את ציריה סיאססי, בוקארעסט ואלכסנדריא לשוב לארצם. (III) כי תתן רוסיא מקום לציר טורציא בכל מבואות ים השחור וערי המסחר. (IV) כי תשיב להביא תחת שבט השולטאן את מלך הגרוזינים להיות לו למס עזבר, אף כי באות נפשו נבנע תחת רוסיא ויקבל עליו על מלכותה. (V) לתת לטורציא את המשפט לבקר את כל אניות רוסיא, היוצאת מִחֲפֵי ים השחור, ולראות את כל הנמצא בהן. ציר רוסיא לא שעה אל משאלות השולטאן והשיב פניו ריקם. אז קראה טורציא מלחמה על רוסיא ואת צירה עֲמָה בבית הַקְּלֹא, למרות ברית השלום, אשר כרתה בקוטשוק קאיינארדושי. ותבוא על רוסיא שואת פתאם ורעה לא ידעה שִׁחָה. רעדה אחזה את פאמעמקין

אשר נטל עליו לגונן על רוס'יא החדשה בחרבו ולשמרה מכל רע , נפל לבו ותרפינה ידיו , כי בימים האלה קרהו אסון נורא וַיִּגְדַּל יגונו ועצבונו : רוח סערה הכה בים גלים וַיִּשְׁבַּר לרסיסים את צי סעוואסטאָפּאָל אשר סִפַּח וְרָבָה , ופעל כפיו זה היה משאת נפשו וסגֵּלֶת הגיוניו כל הימים . פאָטעמקין , יליד האשר ובן פורת להצלחה , כמעט סר צלו מעליו וההצלחה פנתה לו ערף נבהל וַיִּנָּאֵשׁ , ומרץ לב בקש מאת יעקאטערינא כי תקרא לו דרור ממשרתו , אף יעצה להוציא צבאותיה מקרים . אך יעקאטערינא שמה לבה חוק מצור , ותצו עליו לְהִתְלַץ חושים ולהתנפל על אַטשאקאָוו או בענדער ; ובמכתבה אליו אמרה כזאת : „התעורר נא חזק ואמץ ! וזכר נא כי לאמץ הרוח היכלת לתקן כל מעות ולהפוך את הקללה לברכה“ . נצחון סוואָראָוו על הטורקים אצל קינבורן תחיה את רוח פאטעמקין והחליף כחו . אמנם המעצורים הלכו הלוך ורב : היקר גדל מאד , ומחלות משכלות הרבו הללי הצבא . האף אמנם זכרה אויסטריא בריתה את רוס'יא ותחל ללחום בטורצ'יא , אך בדבר הזה בטלה „שטת הצפון“ ובעלי ברית אויסטריא נהפכו לה לאויבים ויהיו עוינים וּמְבַהֲלִים אותה . ותפנה רוס'יא בצר לה אל מלך פולין וזתבקש בריתו . אך יורש פֶּרִירִיך השני , הוא פֶּרִירִיך ווילהעלם השני עמד לשמן לה וַיִּפְרַע את עצתה . המפלגות בפולין שמעו רעה ששו , וישמחו על משבתיה , ויאמר לסצוא חפצם הפעם לשנות בארצם את סדרי הממשלה כמשאלה לבם , ועל כן הותירו הברית עם פרוס'יא על ברית רוס'יא . ותהי מנמת פני ווילהעלם להצליח לעשות כמעשה פֶּרִירִיך השני : לבל יתגר קרב גם עם אחד מהגלחמים , לבל יוגיע כחו ולא יעביד חילו על שדה קמל , ובכל זאת ירחיב גבולות ארצו , בקרעו נחלות חדשות מארץ פולין“ , על כן הציע מערכות לבו וחפצו : „כי תתן פולין לו לירושת עולם את דאנציג , טאַרן , פּאַזנאַן וקאליש , ובערן תקח לה פולין את גאליצ'יא , ורוס'יא ואויסטריא תחלוקנה נחלה בטורצ'יא“ , והער העיד ווילהעלם ברוס'יא כי אם לא תעתר לבקשתו זאת יצא עליה למלחמה . וירא מלך שוועצ'יא , גוסטאוו השלישי , כי רוס'יא נאחזה בסבך המלחמה עם טורצ'יא ומועקה במתניה , וימהר וַיִּרְקַק את חילו לבוא לערוך מלחמה על העיר הבירה פעטרכורג , מדעתו כי מעטו בה אנשי החיל , ויאמר ללחוזן את יעקאטערינא להשיב לו את כל הנפות אשר קרע מארצו פעטר הגדול . אימתה ופחד נפלה על יושבי קרית מלך רב — אז אמרה יעקאטערינא בנאון : „לוא גם לכר גוסטאוו את פעטרכורג ומאָסקווא גם יחד , אנכי לא אעתר להשפיל כבוד רוס'יא ולמלא חפצו ; כי עתה אצא בראש חילי , ואוכיח לעין השמש את כל הגבורות והנפלאות אשר תוכל המלכה לִבְצַע , בעמדה בראש צבאות רוס'יא !“ . הרעה קרבה מאד ויעקאטערינא לא שתה אליה לב . במלחמת הים הראשונה על האי האַתְּלַאנד (י יולי 1788) גברה יד הרוסים ויכו בשונאיהם מכה רבה ; כי בראות הרוסים כי צר ואויב נעזו לגשת אל מקרש מלך , עיר משושם ותפארתם , התעוררו כלם לצאת לישע ארצם : האצילים , האורחים ויושבי הכפרים התנדבו לשלוח את בני הנעורים לדבר את אויבים בשער . ושרי חיל שוועצ'יא אשר בפֶּרִירִינא לא אבו שמוע לפקודות מלכם , על אשר לא שאל את פי ראשי העם בצאתו

להלחם עם רוסיא חנם , כי כן משפט העם את המלך לפי חקי הארץ . ובחרף בשנה ההיא הצליח גם פאטעמקין לכבוש את אַטשאקאָו , אשר צר עליה ימים רבים . אפס הנצחון הזה לא הביא פרי תבואה ככל אשר קותה רוסיא ותשלך עליו יְהִבָּה : מורציא שמעה בקול מסיתיה אנגליא והאללאנדיא ולא חפצה לכרות ברית שלום , אף כי סוּוּאָראוּ חשף זרוע עזו ויפליא את מכותיה על יד פֶּאָקשאני ורומניק (1789) . דאניא , אשר היתה נכונה לבוא לעזרת רוסיא חדלה מעשות דרכה מפני גערת פרוסיא ואנגליא , המיראים אותה במלחמה . פרוסיא תקעה כף לפולין , ויתעתדו יחד להצות את רוסיא . גוסטאוּ גם הוא השכיל למצוא נתיבותיו בארצו ולכפר פני עמו , והאספה גמרה אָמַר לתת לו משען כסף ומשען חיל , להוסיף להלחם ברוסיא כחפצו , ועל כן הקשה את ערפו ולא שם לבו אל המכה אשר הכה גם בשנת 1789 , ולא אבה לברך את רוסיא בשלום . יוסף השני הלך בדרך כל הארץ , ומיורשו לעאָפּאָלר לא קותה רוסיא למצוא עזר בפעל כפים . במצב נורא כזה היתה רוסיא בשנת 1790 !

בימי הבציר תָּדַש גוסטאוּ את מלחמותיו עם רוסיא . שתי מלחמות היו על הים , וההצלחה התהפכה מסבות שונות : בראשונה גברו הרוסים ובשנית נגפו לפני השוועדים . בכל זאת ראה גוסטאוּ את הנולד , כי לא תהי תפארתו על דרכו זאת , ויכרות ברית שלום עם רוסיא בשנת 1790 בכפר ווערעל , על שפת נחל קוימען , וגבולות שתי הממלכות הנלחמות נשארו כאשר היו . גוסטאוּ כתב ידו לבל יתערב בעניני מורציא ; ויעקאטערינא גם היא עזבה את זכותה ומשפטה להתערב בעניני שוועציא פנימה . ובעצם השנה הזאת גבר סוּוּאָראָוּ תְּיָלִים ויכבוש את מבצר משגב איזמאאיל , ועוד ערים רבות ; וגם מבלעדי עזרת חיל אויסטריא , אשר ידיהם לא עשו תושיה , הרבה סוּוּאָראָוּ לעשות גדולות . אז קרא גם השולמאן לרוסיא לשלום , ונכתב ונחתם בספר בעיר יאססי . שם העידה מורציא ותתן אותותיה אותות כי חצי האי קרים , מבצר אַטשאקאָו וּחְפִי ים השחור , נחלות רוסיא הם לעד לעולם .

§ 18 השנויים בפולין והחלוקה השנית . כבר הגדנו למעלה כי בנוסע יעקאטערינא קרימה התראה אתה פנים סטאניסלאוּ אויגוסט מלך פולין , יעקאטערינא ערכה לפניו את חפצה לכרות אתו ברית אמת , אם תקראנה מלחמה את מורציא , וישב המלך ווארשאווה להוציא את דבר הברית למענהו . אמנם כל עמלו נשאר מעל , כי נָבַה לב האספה בשנת 1788 ולא נתנה לצבאות רוסיא לעבור דרך מדינות פולין למאָלדאוויא ובעסאראביא , ולא נרצתה לנהל בלחם ומים את צבא אוקריינא . בימים ההם התעוררה בפולין רוח פרצים נגד רוסיא , משנאיה נשאו ראש , הוציאו כלי זעמם לעצב רוחה ולהגדיל עליה עקב . ויקם מלך חדש בפרוסיא , פֶּרִידריך ווילהעלם השני , אשר עזר גם הוא לרעה , וַיִּבְטַח את ממשלת פולין להגן עליה בחרבו ובקשתו , מבלי כל מחיר וגמול . והשנויים הגדולים והנוראים אשר התחוללו בצרפת בזמן הזה משכו אתריהם גם את לבות הפולאנים , ונפשם נִפְתְּתָה לכל הדעות החדשות אשר שפכו ממשלתן בארץ הַמְּרִי הזאת . איגנאטיי פאָטאָצקי ורעיו חשבו מחשבות , ויערכו את פרשת הסדרים החדשים

והתקונים הראויים לעשות בפנים ארץ פולין, לפי רוח העת. גם לב המלך הפך להטות אחריהם בדברים רבים; ומלך פרוסיה, בעל ברית פולין, נתן לפעלם צדק, ויהלל בשערים מעשי המתקנים המהירים, אשר למרות כל המפריעים והמתנגדים הרבים הצליחו לשנות סדרי הממשלה כאשר עם לבבם. ובשנת 1791 קימה וקבלה האספה את הסדר החדש ותשימהו לחק: כסא ממלכת פולין לא ינתן עוד על פי הבחירה, רק אחרי מות סטאניסלאוו יהיה לירושת עולם לבית הקורפירסט הואקסוני; במלכה המשפט הנתן מאז לכל הנשלחים אל האספה להפר את גורמתה בקראו "לא ארשה!" ("не позволяю!") הוא המשפט הנודע בשם ("Liberum veto") כי אם כל עניני המדינה יהיו נחתכים על פי רב דעות ואחרי רבים להטות; הודיעה גלוי לכל כי כל הקאנפֶּדֶרַצְיֹות בטלות ומבטלות; הנחות גדולות עשתה לטובת האזרחים והאכרים ולשאר מצבי העם, ועוד שנויים כאלה. אמנם הסדר החדש הזה לא האריך ימים: כל ימי מלחמת רוסיה עם טורציה ושוועציה ראתה יעקאטערינא את כל הנעשה ולא התבוננה, עברתה שמרה בלבה ותשם יד למו פה; ובכלות המלחמה שמה פניה אל פולין ארץ הקרמה, והימים האלה היו ימי רצון, כי ממלכות אירופא חשבו כל היום מחשבות ועשו עצות בדבר המרד אשר התגלע בצרפת עד להשחית, ותסובנה עיניהן ממדינות המזרח מערבה. ובכל זאת לא עשתה יעקאטערינא מקטנה עד גדולה, עד אשר מצאה לה תואנה — כי קמו אוהבי הסדר הישן בפולין: פֶּלֶיִקס פֶּאָטְאָצְקִי והעשמאן בראניצקי, ויתחברו הם וכל הנלוים עליהם בקשר אמיץ, ויכוננו קאנפֶּדֶרַצְיֹות בעיר הקטנה טארהאָוויצא (טירהאָוויץ במחוז וואָלין) ויפנו אל יעקאטערינא וישאלו ממנה עזרה. אז הודיע יועץ רוסיה בווארשא בשם הקיסרית, כי חילה יבוא לחנות בפולין על פי בקשת החברה הטארהאָוויצית, בגלל אשר נועזו שרי פולין לעשות בארצם סדרים חדשים בחוק יד, אף כי יעקאטערינא נתנה עֲרֵבְתָהּ בעד שלומה ותקף סדריה הישנים. ולא אָהָרו צבאות רוסיה סְבֹא, ויהי מספרם מאת אלף איש תחת יד שני נגידי החיל. וממשלת פולין חכתה לעזרת פרוסיה בכליון עינים, אך תקותה היתה מפח נפש, כי שבֶּפֶרֶדֶרִיך ווילהעלם ממסעו נגד צרפת בבשת ובחרפה, בית אוצרו ירד פלאים וגם נאלץ לערוך את מלחמותיו על הרהיין, על כן לא עמד טעמו בו, ויתעשת וימצא לטוב לו לבקש ברית רוסיה ואויסטריא גם יחד, או אז נלחצו הפולאנים להלחם ולעמוד על נפשם בכח ידיהם לבד, ויבואו בין המצרים, צבאותיהם הנתונים תחת פקודת שאר בשר המלך, יוסף פֶּאָנְאָטְאָוּסְקִי והגבור המהלל במלחמת אמעריקא־הצפונית פֶּאָדֶעִי קֶאָסְטִיוּשְׁקִי, נִפְּצוּ לאגודות אגודות והתפרדו למחנות קטנות, וַיִּגְּפוּ לפני הרוסים וַיִּסְּגוּ אחרו. וככל אשר הוסיפו הרוסים לבקוע בפנים מדינות פולין, כן רבו בעלי ברית הקאנפֶּדֶרַצְיֹות ואוהבי הרוסים וכן פרצו שונאי הסדרים החדשים. וגם בלישא התעוררו האחים למשפחת קֶאָזֶאָקֶאָוּסְקִי, אוהבי רוסיה מאז מעולם, ויכוננו גם הם קאנפֶּדֶרַצְיֹות ויספחוה אל הטארהאָוויצית, וכבר היה חצי מלכות פולין בידי הרוסים. ויהי כראות המלך כי כלתה אליו הרעה וישועה רחקה ממנו, ויצו לשארו ליוסף פֶּאָנְאָטְאָוּסְקִי להתרפס ולבקש שלום,

וליעקאטערינא כתב מכתב ויבטיחנה, כי אם תואיל לתנן ולקיים את כל משפטי הסדרים החדשים לכל פרטיהם, או יתן את כתר פולין לנכרה קאנסטאנטין פאולאָד וויטש למורשה". ותקרב יעקאטערינא את דבריו אלה לפני סוד השרים ורבי המלוכה למען יתקרום ויחוו דעם, ויגמרו אמר כי מחשבת מלך פולין איננה נובעת ממקור לבו, ולא בנפש חפצה הגידה, כי היא מולדת המקרים, המכבידים עליו אַכפס, והדבר הזה הלא יתנגד מקצה אל הקצה אל דבר הערבה אשר נתנה יעקאטערינא גלוי לכל העמים, לשמור על סדרי פולין הישנים ולכוונן עמדתם כקדם, והיה כי תריץ יעקאטערינא את ידה אל התהפוכה החדשה, תעיר עליה בצדק את חצר מלכי אירופא. לכן השיבה יעקאטערינא אמריה לסטאניסלאוו כי חפצה אשר ילוה גם הוא אל חברת טארהאָוויצא. וישמע המלך לרבריה, ויעש כן. וצבאות רוסיא חנו בווארשא בימים האלה. ויתאספו בעלי ברית הקאנפֶדֶרעדי ראציא לברעסט ליטאָווסקי (בריסק דליטא) בירח סענטיאבר בשנת 1792. וישלחו מלאכי תודה לרוסיא, להודות להקיסרית קבל עם על חסדה ועל טובה עמהם. ויעבירו את בית מועצות החברה מברעסט לגראָדנא (הוראָדנא), ששם ישב פאָטאָצקי וערת מרעיו, וישאו ויהנו לערוך מערכת סדרים חדשים בפולין. וסיווערס, מלאך רוסיא ובא כחה בדבר פולין, האייץ בסטאניסלאוו ללכת גם הוא גראָדנא לקחת חלק בקהל הנועדים. ויבוא שמה בלא חמרה, מרעתו מראש וגם לבו הגיר לו כי לא בסדרים חדשים לבר השלים האספה הקה. או נועצו אויסטריא ופרוסיא לב יחדו לקחת מארץ פולין את גמולם ושכר פעלתם במלחמת צרפת, ויחלטו כי אנגליא תמיר את בעלגיא בבאואריא, ופרוסיא תקרע אליה מחוזות אחרות ממדינות פולין הקרובות אליה. וגם רוסיא בראותה את כל הפרעות השוררות בפולין נאלצה להקעתה אל החלוקה השנית. בחדש יאנואר 1793 שלח מלך פרוסיא את צבאותיו ארצה פולין, באמרו: "כי בימי מלחמתו את צרפת עליו לראוג לשלום ארצו ולשים בריח ודלתים בפני מחשבות היאקאָד בינים (*), ולעצור בעד שוט שוטף המרד והקשר אשר התעוררו בפולין", ובירח מארש (מאָרץ) הוציא את דברו לאמר: "יען כי מפלגת אוהבי ארצם בפולין שמה לה דעות היאקאָבינים לקן ורוח החפשה הסוער בצרפת למשקלת, ואף כי אברה המפלגה הזאת את נצחה ותוחלתה בגלוי, הנה תעשה בסתר את מעשיה ומזומותיה, והארוג במחשך נכלי קשר, ועליה נוספו חרשים לבקרים אנשי בליעל וחמס, וביתר שאת פרצה הרוח הרעה בפולין הגרולה, על כן עליו לגונן על גבולות ארצו ולהחזיק עליהם המשמר". ויבואו צבאות פרוסיא ויחנו בפאָזנאן, גניעווען, קאליש, סעראדש, לענטישיץ, טשענסטאָכאָו, טאָרן וראנציג. ובעשרים ושבעה בחרש מארש יצא לאור מכתב גלוי בשם יעקאטערינא, ובו כתוב לאמר: "הדרת מלכותה ראתה תמיד את הַעֲנִי והלחץ אשר ישאו ויסבלו יושבי מדינות פולין והערים הנשענות לגבול רוסיא, הן הַנָּה המדינות והערים

(* כן נקראו בעלי מפלגה אחת ממשולחי העם בצרפת בימי השנויים. אל המפלגה הזאת נספחו פריצי עם ותרבות אנשים הטאים בנפשותם, אשר כפחותם הרעו מאד לעשות. ויען כי התאספו תמיד בבית הפלה הנקדש לשם יעקב, נקראו יאקאבינים עד היום הזה.

אשר היו בימי קדם נחלת רוסיא; ויושביהן אחים הם להרוסים, בני משפחה אחת; על כלם כאחד הופיעה הדת הפראוואקסלאווית להאיר עיניהם ולחזק לבותם באמונה, והקָם עודם מחויקים כדתם זאת, ובאורה יראו אור החיים עד היום. על כן מה מאד יצר לה לראות כי גם ביניהם נמצאו אנשי בליעל, אשר יעשו במעשי שוכחי אלוה בצרפת, ויבקשו מאת המורדים האלה עזרה, אף כוננו בתי אספה כמשפט היאקאָבינים, ומגמתם להמיט גם על פולין את הרעה הגדולה לשפוך גם בה דמי אדם כמים, להרוג נקיים חנם ולעשות כל מעשי רצח ובלע; ובכן נועצה הקיסרית מלך רומי (אויסטריא) ומלך פרוסיא להמעיט את ארץ פולין, בהביאם תחת כנפי נשר רוסיא את הארצות אשר בתוך הגבול היוצא מפאת מזרח קורלאנדיא ויורד על יד פינסק ועבר חבל וואָלין ופָּנֶע בגבול גאליציא באויסטריא. ובכן נפלו בגורל רוסיא ארבעת אלפים וחמש מאות ושלושים ושלושה מיל (ווערסט) מרָבֵעִים, ויושביהם שלשה רבאות איש (מיליאן). האספה בגראָדנא למרות רצונה נעתרה לזאת, גם נלחצה בורוע נטויה להקים את דבר הארצות הנספחות לפרוסיא. ובשטר האמנה אשר כרתה יעקאטערינא את סטאניסלאוו גדבר והותנה לבל ירים ידו להלחם או לכרות ברית מבלעדי רשיון רוסיא, צבאות פולין לא יעדיפו על חמשה עשר אלף איש, ואת הסדר הישן, אשר היה עד ג' מאי 1791 השיבו לאיתנו. ציר רוסיא ושר צבאה איגעלסטראָם (Игельстромъ) נשאר עם חילו בווארשא, ומן הוא והלאה סרה פולין למשמעת רוסיא ועל פיה יצאה ובאה.

§ 14 חלוקת פולין השלישית. אך באלה לא נוסרה פולין, כפרה סוררה לא שבה למנוחתה וחטאיה לא תמו ממנה: בווארשא נוסדה חברת סְתָרִים, ולבצע מחשבות אונָה לקחה דברים עם קָאָלֶאָטְטַאִי וקָאָסְטִיוֹשְקָא, אשר הלכו להם לשבת ברעדוען. בירח מארט בשנת 1794 התחולל המרד והתגלע בקראקאָוו, ממשלה עִתִית (временное) התכוננה שמה והיא קראה מלחמה על פרוסיא ורוסיא יחד ותבחר למנהל ולמצביא צבאותיה את יליד ליטא קָאָסְטִיוֹשְקָא, הוא גבור עזוז ומְהָלֵל, אשר קנה לו שם על דבר אַמֵן רוחו וחרבו הקשה והגדולה במלחמת אמעריקא הצפונית. גם יושבי ווארשא התקוממו כאיש אחד ויתפרצו בחמה שפוכה, ויקומו ויתגבלו פתאם לפתע על צבא רוסיא היושבים לבטח אתם, ויכריעו לבטח כאלפים איש, ואך שר צבאם איגעלסטראָם ברח בגפו וינס מנוסת מות. וכמעשה ווארשא עשתה גם ווילנא בירת ליטא. כפרץ מים זידונים שטף הקשר ועבר קל מהרה עד לגרותי הדניעפר. אז התחברו צבאות רוסיא ופרוסיא ויכו את הגענעראל מאיענשטיק וחילו. ופקיר העיר קראקאָוו והמצודה, וועניאווסקי. הסגירה בידי הפרוסים מבלי שְׂפָךְ דם ובאפס מעצור. וכאשר הגיע דבר וועניאָג ווסקי, ויקם שאון גדול ומהומת אלהים בעיר הבירה, ויהי בה מחזה נורא ומבהיל אשר דמתה למחוזות פארוז בימי הַהֶבְכָה ההם. אחד מהפולאנים הנחפזים ברוחם קם לסכסך ולחרתר את העם, בקראו לפניהם דברים נמרצים יורדי חרדי בטן ולב עמוק ויוכח כי עמל ואון בעיר, וגם בחומות ווארשא נמצאים פושעים רבים ובוגדים כוועניאווסקי, על כן נחוץ מאד להכחידם ולהשבית מאנוש זכרם, פן יסגירו גם את קרית מלך בידי האויבים ונוספו עליהם. המון העם התגבלו כאריות

משחיתים על בית הסדר, אשר הנחשדים אסורים שם, פרצו שער ויבואו ויתלו על העץ אסורים רבים... בין כה וכה קרבו צבאות הרוסים ווארשאה תחת יד פֶּרְדוּעֵן, וצבאות פרוסיא תחת ידי מלכם פֶּרִידְרִיך ווילהעלם השני. בירח אויגוסט לכדו הרוסים את ווילנא, ויבערו את גרודי פולין מתוכה עד פֶּלָה. אך פֶּרִידְרִיך הרף ידו ויָשֵׁב מִהָצֵר על ווארשא, כי מאחריו פרץ המרד, ויקם הקשר למטה רָשֶׁע בכל המדינות אשר קרעה פרוסיא מפולין, והמרדים הצליחו להטביע במצולות וויסלא (ווייכסעל) את פיה השרפה (попыхъ) אשר שלח לצבאות פרוסיא. הפולאנים התעוררו, ויפתחו את אוצר כלי פְּשָׁתָם לחבל ולהשחית, ואך על הרוסים לברם נטל לשום קץ למלחמה הזאת ולכלותה. ותשלח יעקאטערינא את רומיאנצעוו לאסור את המלחמה, „למען יראו אנשי החיל את וועליזארי (*). גבורם ומעום עומד עליהם ויחליפו משנה כח“. ויצו רומיאנצעוו לסוואַרְאָוּוּ להתחבר עם פֶּרְדוּעֵן לאחדים וללכת ישר ווארשאה, ומדי עברו הכה את שני שרי צבאות פולין מכה רבה. אז סהר קאָסטיוּשקא להפריע את ההתחברות הזאת ויתגר מלחמה עם פֶּרְדוּעֵן. בשלשים לסענטיאבר (סעפטעמבער) שנת 1794 על יד העיר מאציעוויטשי (Мадзвiтшi), אשר לימין הוויסלא מנגב לווארשא, הכה פֶּרְדוּעֵן את הפולאנים וישחקם כעפר על פני רוח, גם גבורת קאָסטיוּשקא נשתה במלחמה, כי נפצע וישלך חרבו מיד ויקרא רומאית („Finis Poloniae“), לאמר: „בא הקץ לפולין!“ ויפול ארצה כבול עץ. והרוסים לא הכירוהו, כי התחפש בכנדי אחד העם ויאמרו להתעלל בו ולהכותו נפש, וירא רוכב פולאני מרחוק ויועק בקול: „חדלו לכם! אל תשלחו יד בו, כי קאָסטיוּשקא הוא!“ וימהרו קאָזאקים אחדים ויעשו מהניתותיהם המשלבות מטה, וישיכו עליה את הגבור הנופל וישאוהו אל בית הנזירים הרוסי הקרוב לשדה המערכה. ומה נאמנה הקריאה אשר קרא קאָסטיוּשקא! כי היום הזה היה באמת יום תבוסה וקִפְּדָה, יום כלה ונחרצה לאדמת פולין. כל תעצומות עֶזָה, כחות גִּנְיָה ורוחה גם יחד דללו וחרבו, וישועתה עברה לנצח! כי חלק לב בניה ויהיו למפלגות שונות, וקנאת המפלגות ושנאתן הלכו וגדלו מיום ליום, אשה רעותה הכתה חרם בזעם לשונה ובחרב נוקמת, ותרבינה לְנִשָּׁל ולהשחית בעם עד לאין מרפא. ואחרי קאָסטיוּשקא, מופת דורו, לא קם עוד איש חיל וכביר רוח כמותו, איש אשר יקנה לו לב כל העם לשמוע בקולו ולהחויק במעו השלום. פֶּרְדוּעֵן וסוואַרְאָוּוּ לכדו ברעם גבורותיהם ובשפוך דמים כמים את פראגע פֶּרְדוּר ווארשא, אשר התרפסה ותתענה תחת ידם (**). ראשי המתקוממים נמלטו לארצות רחוקות. סטאניסלאוו אויגוסט בא לשבת בגראַנדא ויסר את עטרת המלוכה מעל ראשו, ויואל לשבת אחרי כן בפעטרבורג עד יום מותו (בימי מלכות פאוועל פעטראָוויטש). צבאות רוסיא, פרוסיא ואויסטריא פָּשְׁטוּ על פני כל ארץ פולין, ומושליהם נוסדו יחד להסיר את פולין המלאה

(* אחד מגבורי מלחמה המהללים בהמאה הששית בימי הקיסר יוסטיניאן, כי הוא בכתו וגבורתו הריב קרן מלכו זה בכבוד ובהדרד.
 (** כאשר בשר סוואראוו את יעקאטערינא כי נתפשה עיר הכירה ווארשא, ענתה לו בשלש מלות „Ура! фельдмаршалаъ Суворова!“ ולמן חיים הזה הועלה לפעלרכמארשאל.

מוטה מהיות ממלכה עומדת ברשות עצמה ועזובה לנפשה, למען לא יהיה לה מעתה ועד עולם סטה עז ושבט מושלים, ויחלטו את דבר החלוקה השלישית: אויסטריא לקחה לה את קראקאוו ומדינות הנגב בפולין, פרוסיה קבלה את ווארשא ואת טבור הארץ, ובחלק רוסיא נפל, כל חבל ליטא וגראָדנא, גם קורלאנדיא אשר שָׁלַט בה הדוכס והערצאָג פעטר ביראן, ונאלץ הפעם למחול כל זכותו. וכל המדינות האלה נתלקו למחוזות על פי החקים והסדרים אשר הוציאה יעקא-טערינא בשנת 1775.

§ 15 הליכות יעקאטערינא בדבר השנויים בצרפת. כאשר החלו השנויים והמהפכות בצרפת ללכת הלך ורב ויד המרד רוממה, הפצירה יעקאטערינא במלכי אירופא כי יתאמצו לתת עזרה ללודוויג ששה העשר, לא עזר בפעל כפים כי אם עזר ברוח; ועל פי דברתה: „רק ידי הצרפתים לבדם תוכלנה להשיב את המלוכה אֶל כנה ולהנחיל את מלכם כסא כבודו, ועל כן יעמוד לו רוח והצלה, אם אחיו הפרינצים ישענו רק על כחם וגבורתם, על דורשי שלומם ואוהביהם הרבים בצרפת, והיו להם למבטה עז יתר הרבה מאשר יקוו לעזרה מרחוק ולישע ופדות מחוץ לארצם“. אולם גם לודוויג גם אחיו לא ידעו ולא השבילו לפלס להם מסלה ולעשות מעשיהם כאשר הורתם יעקאטערינא וַתַּצַּג להם למשל את מפעלות הענריך הרביעי להיות נר לרגלם ואור לנתיבתם, וכה אמרה באחד ממכתביה: „לו היתה נפשי תחת נפש הפרינצים והייתי רכה בשנים כמוהם, כי עתה שויתי לנגד עיני תמיד את הליכות הענריך הרביעי בימי עניו ומרודו, כאשר אפפוהו חבלי מות ונחלי בליעל בעתוהו לבלעו חיים, אז אור כגבר חלציו, ובמעט כחותיו עשה רבות וגדולות, ויכליא לעשות כחפצו וכחשק לבבו!“.

ויען וביען כי לודוויג, יוצא ירך הענריך, לא ידע בדרכיו הלך ולא יבין לאחוז במעגלותיו, נוע התנועע כסאו ויפול תחתיו, ומפלת השונים, עם תועי לבב, לא ישפיקו בדבר אשר מגרו לארץ כסא מלכם ויקומו לערוך מלחמות להרוף מפניהם שאר ממלכות אירופא השוקטות, וידרכו חצם דבר מר לירות במסותרים גם ברוסיה חצי מות ולהשליח בה את שוועיצא וטורציא. גם פליטי פולין שמו צרפת כסלם ועצרת הבוגדים מבטחם, ויחלו לעשות תושיה בקאָנסטאנטין-נאָפּאָל. בחדש יולי בשנת 1792 כרתה רוסיה ברית אמת עם אויסטריא, והתנו כי תשלח אשה לרעותה שנים עשר אלף אנשי חיל לעת מצוא, ותכרות ברית כזאת גם את פרוסיה, אך התנו לעזור זו לזו בכסף תחת הצבא. ובשנת 1793 היא שנת המהומה, כאשר הומת לודוויג ששה העשר מות נבל, הקיפה הבהלה את גבול אירופא ויתרדו מכסאותם כל מלכי ארץ. אז שלחה אנגליא מלאכים לרוסיה ותחלה פניה לכרות אתה ברית, באמרה: „כי נחוץ מאד למלכי ארץ להיות לאגודה אחת לעצור בעד שוט שוטף הרעוּאָלוציא“. ויכרתו אמנה ויכתבו בספר את אָפּוֹיָה: „שתי הממלכות התחובבו לעזור זו לזו במלחמה עם צרפת; לבל תתנגדה לכל איש לסחור את צרפת או לכרות אֶתֶּה ברית“. ותשלח רוסיה ציר אריר תחת יד משיטשאנאָוו (Щепа́ровъ) בלוית אניות האיבה האנגליות לדרת אל ים אשכנז להפריע סַחַר צרפת והאַללאנדיא עם שאר הממלכות הנשענות

אל גבול הים ועם מושבות ערי המסחר. ותאסור יעקאטערינא אָפּר לבל תהינה לאיש חליפות מכתבים עם יושבי צרפת, לבל יקבלו משם ספרים וכתבי-עתים, ואת בני צרפת אשר לא היה להם תעודה מאת הפרינציפס לא נתנו להציג כף רגלם על ארמת רוסיא, והצרפתים אשר מאז נושבו ברוסיא, הובאו באלה ובשבועה, כי אין נפשם אל ממשלת ההורים, ודבר לא יהיה להם עם יושבי ארץ מולדתם, עד אשר יקימו שם את הריסות המלוכה וכבוד המלך ישיבו על משפטו כקדם. רוסיא חרלה לסחור עם צרפת, בשגם כי כל מרכלת צרפת ומערבה הנָּם רק חפצי המותרות ותענוגי הבל, ואשר אך להבל ולריק יִכְלו כסף העם וירוששו כל הנוגע בם". ובחדש פֵּעוּרֵאל 1795 חרשה אנגליא את בריתה עם רוסיא, "להחזיק בעמודי שְׁלֹם הכלל ולהביא בארץ צרפת מנוחה והשקט לטובת בני האדם כלם". ותשלח רוסיא שתיים עשרה אניות איבה ללכת להִלְוֹת אל צי אנגליא אשר על ים אשכנז, לבל ית לציי צרפת והאָלֵלֵאנְדֵיא להִתְלַכֵּד יחדו. ובשנת 1796 כאשר אחז חיל את פֵּראנץ, קיסר אויסטריא, מפני הנצחונות הגדולים; אשר הפליא לעשות באָנאפֵארט הצעיר, וישלח ויבקש עזר מיעקאטערינא, ותבטיחהו לשלוח מחנה ששים אלף איש, ובלבד כי גם פרוסיא תתנדב להרים מחנה כזאת, ואנגליא הרים תרומת כסף לכלכל את שתי המחנות ולנהלם בכל צרכיהם. יעקאטערינא חשבה באמת ובתמים, כי נחוץ מאד להשיב כבוד מלוכת צרפת על כנה, והיא התחבולה האחת להשיב את הארץ הזאת למנוחתה, ולהגיע אל המטרה הזאת אין טוב כי אם בשום בעלי הברית את כתר המלכות בראש לורוויג שמונה העשר וללכת לבקוע בתוך ארץ צרפת פנימה ביד חזקה". ותצו יעקאטערינא לסוּוֹאָרְאָו לאסוף לו במחוז פֵּאָדֵאָלֵיען אנשי חיל, להיות עתודים ללכת על צרפת, ולא ידעה כי המת אורב לה בחרד. — מלבד כל אלה פעלה הרבה מאד המהפכה בצרפת על תכונת יעקאטערינא וארחותיה, כי בימים ההם המירה את כל דעותיה ופֵּעֵבְדֵיהָ, אשר נטו תמיד לרוח החפש והדרור, ותשנה את משפטי פיה אשר הגידה באוני כל העם ברבי ימי מלכותה: עֲנִיָּה קשה את אחד הסופרים אשר התלונן בספרו על דבר משטרי רוסיא ולא סדרים; חתרה בכל עז להשבית מפניה את עדת נאָוִיקָאָו, אשר הגדיל תורת המדות הטובות והאדיר תושיה כפי רוח "הבונים החפשים" (פרק ס"ה); סופר אחד הוציא לאור בשנת 1795 את ספר החזיון "וואדים" המתאָר בששר המליצה את דבר הקשר אשר קשר האיש הזה עם הנאָוִיקָאָדים על רוּיק (פרק ג') ותצו יעקאטערינא לקחת את כל הספרים מבתי הַמְּבָר, באמרה כי "שֵׁה החזיון הזה להעלותו באש בידי שר הטבחים (Палачъ)", יען כי נמצאו בו איזה חרוזים, אשר רוח הדרור נוססה בם, אף כי יחתום שם המחבר כי יד מלך הרוסים עשתה חיל ותשגיב בכחה להרוך תתתיה כל המורדים והפושעים בו. גם המליץ דערושאווין, אשר היה מוכיר המדינה בעת ההיא, העיר עליו חמת יעקאטערינא, כאשר הקריב לפניה והגיש לה שני בשנת 1795 מחברת שיריו, וביניהם היה שיר אחד, למושלים ולשופטים" והוא כזמור פ"ב בספר תהלים: "אלהים נצב בעדת אל" כתוב בחרוזים, וְהַנָּאֵץ יעקאטערינא בזעם אפה, ותאסור עליו לבל ידפיסוהו שנית; בקרת ספרים

נמרצה נוכחה בכל המקומות הנכבדים, ומכס גדול הוטל על כל הספרים המובאים מחוץ לארץ. כי בבוא יעקאטערינא בימים ועמודי גֵּהָ רופפו, אברו לה גם רגשי עזה וגם רוחה ירד עשר מעלות אחרנית.

§ 16 מלחמת פרס ומות יעקאטערינא. בימים האחרונים למלכות יעקאטערינא עשתה רוסיא מלחמות בגבולות דרומה מזרחה את ממלכת פרס. החאן אנא מחמד בכֶּבֶּשׁוּ את כסא פרס לקח לו קרנים לנגח את הארצות סביבותיו ולרודד לפניו גוייהן, ויתנפל על גרוזיא וישם בה שמה ושאיא, ויִכְנַע תחתיו את קארטאליניא, את אימערעטיא ושאר המדינות, אשר באו זה כביר לחסות בצל רוסיא. אז שָׁלַח לקראת פרס הגראף וו' זובאָו, אשר הצליח מאד בכל עלילותיו על הררי קאווקאז וילכוד את דערבענד, באקא ועוד מדינות אחרות, וכבר היה נכון להבקיע בארץ פולין ולקיצנה. אך מות יעקאטערינא הפר את מחשבתו והפריע עבודתו. כשני ירחים לפני מותה התאמצה מאד לקשר מעדנות אהבים ולתת את בת בנה פאוועל, העלמה היפה־פיה למלך שוועציא גוסטאוו אדוֹלֶף לאשה, ועל כן קראתהו יעקאטערינא לבוא פעטרבורגה לשהרנה כבוד, ויבוא גוסטאוו אויגוסט בהדרו ובכבודו לחצר המלכות פעטרבורגה, ויראה את הנשיאה ותיטב בעיניו ויבקש את ידה לעיני העם. ובחדש סענטיאבר ישבה לה יעקאטערינא בהיכל הכסא, ועליה נצבו כל בני המשפחה וזרע המלוכה, גם כל השרים הגדולים סביב שתו עליה, וכלם חכו בכליון עינים כי בוא יבוא גוסטאוו לארוש לו את כלתו באמונה. אמנם בעודם יושבים ומצפים בא אחד השרים ויגד באזני כל הנצבים בשם מלך שוועדען כי כלה ונחרצה מאתו לבל יִרְצַה לאפני ברית הנשואים, יעקאטערינא התפלצה ותהי כנדהמת, ורגעים אחדים נעתקו מפיה מלין. וכעבור ששה שבועות אחזה השבץ, בחמשה לנאָיאבר שנת 1796. הרצים יצאו דחופים ומבוהלים להגיד את כל המוצאות להנשיא הגדול פאוועל פעטראָוויטש, אשר ישב לו בגאטשינא הרחק מכל דברי המלוכה, וימחר לבוא פעטרבורגה. בששה לחדש נִנְעָה יעקאטערינא ותאסף אל אבותיה. ויהי ימי שני חייה ששים ושבע שנים, ותמלוך על כל ארץ רוסיא שלשים וארבע שנה, וישימו את גופתה בארון שיש, ויצגיגוהו אצל ארון בעלה פעטר השלישי בהיכל אשר במצודת פעטראָ־פאוועל עד היום הזה.

פרק סז מפעלות יעקאטערינא השנית בפנים הממלכה.

§ 1 תכונת פעליה בכלל. מיום עלות יעקאטערינא על כסאה החלה הממשלה לעשות סדרים יקרים וחדשים בקרב הארץ פנימה, ותפליא לעשות גדולות ונצורות, אשר לא נראה ולא נשמע כמוהן מימי פעטר הגדול. גם לפעטר גם ליעקאטערינא היתה מטרה אחת לנגד עיניהם תמיד, ותכלית אחת כל ישעם ותפצם — לתקן את רוסיא בתכמה, להרימה על גרם מעלות ההשכלה ולכלול את כל מערכותיה, למען חבנה ותכונן, כתבנית אשר הראו בארצות שאר המלכים במערב אירופא. אך בזאת נִפְּלו שני המושלים חקרי לב ורבי העליליה

האלה : פעטר בראותו ברוסיא ענין רע , אשר שָׁנָה לטוב בממלכות המערב , מהר חיש קל להִסְפִּיעַ את זמורת זר מולדת חוץ ויביאנה אל ארצו ויִשְׁתַּלְּחָנָה בזרוע גדולה , ולא הכין לבו לחקור בהחלה את טוב אדמתו וּלְבַקֵּר את ערונות ממעיו אם תצלחנה להפריח נטעי נעמנים כאלה ; על כן לא כל פְּטָעֵי פֶּעֶטֶר עשו ענף וישאו פרי : יש אשר על נקלה הכו שרש ויתערו , ביום נמעם שֶׁנֶּשְׁגָּנוּ , וטרפי צמחם עלו כפורחת ; יש אשר בכבודות זרעו אל אדמת נכר ובדי עמל שָׂרְשׁוּ בארץ חררים , אשר לא נכונה למזרע ולא עֲבָדָה כמשפט ; ויש אשר אף בל נמעו , אף בל זרעו אף בל שרש בארץ גועם , פְּגַעַת בהם רוח קל גזו חיש , וכמוץ גָּנְבָתוֹ סופה עברו ואינם . אמנם יעקאטערינא השכילה לשום לה רק מוסרי חכמת המערב לקו ורוח חכמיה למשקלת , ותדרוש אחרי כל והמועיל בימים ההם . בתבונת כפיה קטפה ראש יניקות ההשכלה האירופית , ובעיניה בחנה לרגעים את תכונת ארצה , לדעת מה ייטב לה , ותתן יונקותיה בשדה זָרַע , ויִסְפּוּ שרש למטה ועשו פרי למעלה . בגורל פעטר המתחיל נפלה עבודה קשה מאד , לפנות את החלקה , לִסְפָּלָה מאבן וּלְבַעַר אחרי כל סלון פְּמָאִיר וחוק ; היא העבודה הדורשת די עמל וזַעַת אפים , כל עומסיה שָׂרְשׁ יִשְׁרָטוּ , ואיש יגע בה ימלא ירו פצע וחבורה ; ויעקאטערינא כבר מצאה את החלקה מְטַהֵרָה וְתַכְשֵׁר לְמִזְרַע ברכה ולצִמַח יעשה קמה . פעטר פגע על דרכו אבני נגף ומכשולים רבים , כי לא הִרְגִּיל העם לברו נצב לשטן לו , אך גם הגיוני העם וְדָעוּ היו למפגע לו , התקוממו עליו ויתמרמרו על מפעלותיו . אולם כאשר חלפו חמשים שנה , עברה גם רוח חדשה על פני ארץ רוסיא . ואף כי רבים ממנהגי הבל אשר הסכינו אִתָּם העם היו עוד בעצם תָּמֵם , וככחם או כן כחם עתה , אולם הגיוני העם ורוח מבינתו שָׁנָה לטובה , ובשגם בני מרום עם הארץ כבר ראו בעיני שכלם את הנולד , ככל הפעלה הגדולה אשר פעלה עליהם חכמת המערב וסְפָרוּתָה . מרבית העם הפכו את לבם הקשה ויהיו אנשי מדות ישרות . על כן הנקל היה גם להממשלה להוציא את מחשבותיה לפעלת אדם ולהקים את מזמות לבה , יתר הרבה מאשר יכלה לעשות כן בימי פעטר ויורשיו הראשונים אחריו , בעת אשר לא התקדש עוד העם מִמַּמַּאת הבליו , ולא התעתד לכל החדשות ; אף כי התבונן מאד וירא מראש כי נפול תפול החומה הישנה תחתיה באין סמיטה עוד .

§ 2 ועד המחוקקים ומאמר המורה . כבר הראינו לדעת כי פעטר הגדול נסה לריק כחו לשנות לטוב את ספר החקים (Уложение) אשר יסד אביו אלעקסיעיי מיכאלאוויטש , וגם ידי הבאים אחריו לא עשו תושיה . ויעקאטערינא בעודנה עוד בתר „נשיאה גדולה“ שמה עינה ולבה אל הנהגת הארץ פנימה , ותבקש חכמה וחשבון על דבר החסרונות הרבים אשר שלמו בכל דְּבַר חָק ומשפט ; כי חסרון החקים לענינים רבים היה כאבן נגף על ארחות המשפט , וגם עֲדָף החקים לשאר ענינים היה לִמְפַעֵץ ולשטן על דרך הצדק . השופטים לא הִפְלוּ בין חָקֵי תמיד לחֲקֵי עת (временные) ובאֲוָתָם הוֹיָת נפשם עֲזָתוּ את הישרה ויהי שקר תרמיתם . גם סָר טעם חֲקִים רבים וריחם נמר , כי לא כימים הראשונים הימים האלה : העם לא הוקירו את החקים הישנים ולא חרדו לקראתם , לא

מלאו אחרי הפקודה הראשונה והשניה, עד כי היה למשל בפי העם „מתכים לפקודה השלישית!“ („Ждуту третьяго указа“). על כן בשנה השנית למלכה החלה יעקאטערינא לכתוב מאמר המורה (наказъ) להורות את הדרך הטוב והמסלה הישרה איך נכון לחבר ספר חקים חדש (Новое Уложение). ויהי בחדש דעקאבר (דעצמבער) בשנת 1766 ותשלח יעקאטערינא כתב גלוי, ותצו לכל עם הארץ לחוות להם אנשי חיל, חכמים ויודעים לשבטיהם ולשלוח מקצותם מאסקוואה להקדיש עצרה ולהמתיק סוד לחוקק חקים חדשים ומשפטים צדיקים. כל מפלגות העם בחרו להן ציר נאמן אחד מבין עשרים וחמש שנה ומעלה, ובירו נתנו בני עדרתו ספר הכולל את מחסוריהם, שאלותיהם ובקשותיהם, להקריבו לפני הַעֵד .

וּמֵאַסְפוּ הַצִּירִים מֵאַסְקוּוּאָה * ויהי מתופשי המשפט (סענאט) אחד, מתופשי הדת (סינאד) אחד, מבני האצילים שבכל עיר ועיר אחד, ומן האזרחים אחד, מכל בעלי חברות אחד, מאנשי החיל למיניהם אחד, מן האכרים אחד, מן הקאזאקים אחד, מכל העמים התושבים בני דתות שונות אחד אחד. ויהי מספר הצירים חמש מאות ששים וחמשה איש. ויתן להם כסף חקם מאת אוצר הממשלה וזכויות רבות, ולאיש איש מהם נָמֵן מטבע (медаль) לשאתו על שרשרת זהב כל ימיו. בשלשים לירה יוני שנת 1767 נפתחו שערי בית הַעֵד בלשכת הגזית (Трановитая палата) בהמון הוגג ובשמחה רבה. ויהי ראש בית הועד הגבר המפאָר א' ביביקאָוו והעוזרים על ידו: הגראף א' שוואלֶאָוו, הקניאו קאָולֶאָוו ווסקי, מ' קוטוואָוו (קניאו סמאָלענסקי) והחכם הנעלה נאָוויקאָוו. יעקאטערינא קראה באזני הנועדים את מאמר המורה לצרקה, אשר כתבה בתבונת כפיה רוסית על פי מאַנטעסקיי (ספר „רוח המשפטים“) ובעקקארי (ספר „החטאים והענשים“).

במאמר הזה תערוך יעקאטערינא את משפטי פיה על דבר חובות האדם בכלל, באשר הוא אזרח בעדרתו, ובשום שכל תוכיה כי רק החקים אשר ימונו יחד עם מצב טבע הארץ, והמשפטים הכתובים לפי רוח העם היושב בה, רק הם טובים ונכוחים מאד להצליח את שומריהם ולהנחילם מנוחה ושלות השקט. ואם נביא לבב חכמה לחקור ולתור את מצב טבע רוסיא ותכונתה, נשכילה לדעת כי לה נאה ויאה אך ממשלת אחד ויחיד, וכל ממשלה אחרת לא לנזק לה לבד, כי אם גם לכליון חרוץ וצבדן נורא. „המשפט הנתן לכל איש ואיש לעשות את כל הרברים, אשר חקי הממשלה ירשו לעשותם, הוא הוא החפש והדרור, אי לה להממשלה, אשר תאמר להמיר ולשנות על פי חק ומשפטים את הענינים והמנהגים, אשר העת לבררה תחליפם, ובאפס יד יאבר עליהם כלה. על הממשלה אך ללכת

* ששה חדשים קצבו לימי האסף הצירים, אך יעקאטערינא קרמה לבוא מאסקוואה בירח אפריל, ובמאי ישבה בצנות דוגה נהדרות ומפארות כיד המלך ללכת קאזאנה על פני הוואלגא, ואתה יועצי כל ארצות הנכר, שרי המלוכה והפרתמים. ומכל הערים והכפרים התקבצו אל גדותי הנחל בתרועת ששון ובצהלות לחוות את המלכה ביפיה ולשבוע בניעמת פני הנוסעים. בעתות המרגוע העתיקה יעקאטערינא ואחותו מרעיה את הספר היקר „וועליזאריי“ להחכם מארמאנטעל. ויפול בגורל יעקאטערינא לתרכם את הפרק התשיעי, במקום שידבר על אדות השגיאות והאסונות הרובצים לפתח כל שליש ומושל בארם. הס' נעקת עד תמו ונדפס בשנת 1768 ונקדש לשם רב הכהנים בטווער, כעת אשר בצרפת ובסארבאן העלו אותו באש בפקודת רב הכהנים. ירא נא הקורא את מעמד ההשכלה ודורשיה אז ברוסיא, ויששט!

בראש ולהראות משל ואות לטובה בתהלכותיה, ואחריה כל אדם ימשוך. הממשלה אשר תעצם עיניה מראות את החוטאים ולא תביאם במשפט כעל מולם, עון הוא בידה; אך לא נחשב לה לחטאה ורפיון ידים אם תִּקַּל מעט את הענש הַקָּשָׁה וימינה תתמוך חסד. נקומה נא לצאת בעקבות התולדה, אשר תיסר את האדם בבשת פנים ובכלמה, ולא במקל חובלים ובשבט אכזרי. ואם המצא תמצא עיר או מדינה אשר יושביה עָרְלֵי לב, ובהִסְרָם על פשעיהם בוש לא יבושו ומוסר כלמות לא ידעו, אות היא כי הממשלה אכזרית היא, תִּסְפָּה באַפָּה את הרשע ואת הצדיק גם יחד, ומשפט אחד יקרה את שניהם. ואם תראו עם אשר לא ישוב מעון ולא יזכה את אָרְחוֹ רק אם יזכה בשוטים ובעקרבים, הנה גם החסרון הזה ינוח בחיק הממשלה, המולכת ביד חזקה ובחמה שפוכה, ועל חמאות קמנות וקלות תגדיל משפטיה ותכביר מוסריה. כל הענשים אשר ישחיתו את גו האדם ויתנו מום בו, פגול הם לא יִרְצוּ. לחקור ולדרוש את הנשפטים בבקרת יסורים ובכלי מענים תועבה היא לשכל הישר, כי היסורים הַנֶּחֱם רק תחבולה וכלי חפץ ביד השופט להרשיע את הצדיק הַתָּלֵשׁ ואין אונים, ולהצדיק את הרשע העריץ, אשר יבטח על כחו הרב ולא יפתח מפני המת המציץ, כי מקל חובלים משחק לו ובשוטים יתקלם. כל מחוקק המרבה להטיל אלה ושבועה על כל דבר פשע, יִרְפָּה בזה את כח השבועה ועצמה, וְאָח הוא לְחַלְלָהּ. אם תחפצו לַקְדֵם פני החטא, התאמצו נא לבל ישא המשפט פני איש, וימעיט להטות חסרו לשרים ולרוזנים מאשר לַאֲחַד מִדֹּלֵת העם. עמלו נא לתת בלב העם מורא וְתַתִּית מפני החקים לברם ולא מפני דבר אחר. אם גרסה נפשכם לכולוא בעד רוח הפשעים שִׁקְרוּ נא להרבות השכלה בעם ולהאדיר חכמה בקרבו. אמנם התחבולה הבטוחה והנאמנת מכל רעותיה, התחבולה הַבְּבִירָה וְהַקְּבִירָה להשביל להשיב את העם היא—לכונן את חנוך בני הנעורים באפן ישר ושלם! בממלכה גדולה ואדירה כרוסיא, הפורשת כנפיה על רבים עמים ורתיהם שונות, רע ירע מאד לשלֹת יושביה אם תחטא הממשלה לאלהים להוציא חקים המפריעים את אחדים מהם לעבוד את אלהיהם כמשפטם. הרדיפות וקגאת הדת תכעסנה תמרורים את לבב האנשים, תעכורנה את שלום העדה ויתבלוה חבל נמרץ; אולם הרשיון לכל איש ואיש ללכת בשם אלהיו ולחיות באמונתו, כביד כח הוא להפוך כל קשה ערף לרך לב ורוח נדיבה; הרשיון הזה ישקיע את אש המריבה בין עם לעם וישבית את המדינים המפרידים בני הארץ והמשחיתים האחזה והאהבה ביניהם. הן אלה קצות דרכי הנאקאז ופלאות עֲדוֹתָיו, בָּלוֹ אומר כבוד ליעי-קאטערינא על ישרת רוחה וטוב לכבה. ובשנים עשר לחדש אויגוסט, כאשר כלתה יעקאטערינא לקרוא את מאמרה, ויקומו הנאספים ויקריבו לפניה להתכבד באחד משלשת שמות הכבוד: הגדולה, החכמה, וְאִם הארץ, ולא קִבְּלָה אותם. ויהי בית הַנְּעֻד פתוח במאָסקווא כשנה תמימה והצירים עשו באמונה את עבודתם, ופעמים רבות ישבה יעקאטערינא ביניהם לשמוע שיחסוד מועצותיהם, והיא מתחפשת ומתנכרה. אחרי כן העתיק הַנְּעֻד את משכנו ממאָסקווא לפעטרבורג וישב בכבוד בהיכל התרף (Зимний дворецъ). ובקצה שנת 1768, בהחל המלחמה את מוציא

ורבים מן הצירים נקראו לשוב למשמרתם בצבא, נִשְׁפַּת הַזֶּעַר ונפרדו בעלי האספה, אנשי כנסת הגדולה, וספר החקים החדש לא יצא לפעלת אדם. אפס כאשר יריקו העבים גשם נדבות על חֲלָקָה חרבה ושמה לא ישוב כי אם הרוח את החלקה והולירה והצמיחה פרי תבואה, כן עבודת בית הַזֶּעַר לא שבה ריקם, ויגיעה לא נשאר מעל. יעקאטערינא כתבה על אדותיו כדברים האלה: "הקֶאָ-מיססיא האירה עיני ברבר כל הממלכה בְּלָה, וְנִתְרַאֲנִי לְדַעַת אֶת מִי דְבַר לִי, ולמי עלי לְדַאָג — כל חֲקֵי הממלכה נאספו ונקבצו, ונערכו במערכת הסדר, לעניניהם ולחלקיהם; וְלוֹ לֹא באה פתאם מלחמת טורציא כי עתה הוסיפה הכנסת הגדולה הזאת להגדיל ולהאדיר מעשיה. רבים משרי המלוכה החלו לשפוט על הצבעים על פי מראיהם באמת, ולא יהיו עוד כְּעֹרִים השופטים על הצבעים אשר לא ראו מעולם; לְכֹלֵם נודעה מגמת פני הממשלה, כלם הביטו ארחות פקודיה ויָבִיאוּ לְמַלְאוֹת אַחֲרֶיהָ". דבריה אלה צדקו ונאמנו מאד, כי בבית הַזֶּעַר אמרו לפעול דברים גדולים וטובים ברוסיא, חשבו מהשבות להביא נאולה לאכרים עברי העולם ולהסיר מִסְּגָל שִׁכְמָם, ורבות כאלה, וגם כל החקים הישירים אשר הוציאה יעקאטערינא אחריו כן לאור, ילדי הקאמיססיא הם. הנאקאו הפיץ ברוסיא הגיוני יושר וצדק על דבר יָקָר ערך האדם והמשפטים. בפקודת הממשלה נקרא הנאקאו בכל בתי המשפט ביום השבת, בהתאסף כל השרים, למען הדריכם בנתיבות הטוב ולהבינם דרך פקודים. בשנת 1770 יצא המאמר הנפלא הזה ברוסיא בארבע לשונות שונות המתהלכות באירופא: רוסית, אשכנזית, צרפתית ורומאית. וברבות הימים נעתק לכל שפות אירופא, וכל חכמיה השתוממו על טובו ויפיו, ויהי שם יעקאטערינא מרומם על כל ברכה ותהלה.

§ 3 החק על אדות השופטים לוקחי שחד. מיום הראשון לעלות יעקאטערינא על כסא מלכותה, נאלצה לִהְתַּלֵּץ ולערוך מלחמה עם השופטים לוקחי שחד ורודפי שלטנים, ובשמונה עשר בחדש יולי שנת 1762 הוציאה חק, ובו כתוב לאמר: "הננו חושבים לנו לחוב נחוץ ולמצוה רבה להודיע בקהל עם במגנת לב, כי זה ימים רבים באזנינו שמענו, ועתה בעינינו ראינו מה גדל מקח שחד (взяточничество) כעת בארצנו ומה פרץ מאד! במקום המשפט שם הרשע, וכבר מאד למצוא בארצנו גם פקודה קטנה ושפלה, אשר לא פשתה שמה סִפְּחַת הרעה הזאת. כי השופטים למקמנם ועד גדולם בשחד ישפוטו, איש לְבָצְעוּ מִקְּצָהוּ, והכסף יענה את הכל. כי יבקש לו איש כְּהֵנָה או משרה—שלם ישלם! כי יעמוד איש על נפשו לְהִגֵּן עליה מפני דְּבַת רוכלים ומלשינים—הונו יועילנו וכספו יצילנו! וכי יוציא איש שם רע על רעהו ויטפול עליו אשמה גדולה להבחירו—כסף ישקול כאשר ישיתו עליו השופטים, ויחלטוהו ממנו! שופטים רבים שכחו כי לא לאדם ישפוטו, כי אם לאלהים הנצב בעדתם, ואת בית המשפט הנקדש לשם אל עליון הפכו לבית הַמְּמַפֵּר ולמערת פריצים. בלבבם יאמרו כי אך למען חֹזֵק בְּדַק בֵּיתָם ולמלאות אוצרותיהם כסף נתנה עבודת הקדש על שִׁכְמָם, ולא יחשבו את משפרתם כגמול בעד עבודתם לאלהים, לנו ולאֲרֵץ מולדתנו. רחפו עצמותינו ולבנו נשבר בהֲדוּעַ לנו כי המאניסטראַטָאָר בנְאֻוֹגָאָר

ראך לקח שלומים ומשאת כסף מדלת העם ואביוני ארץ, כאשר הביאם באַלָּה ובשבועת אמונים לממשלתנו". יעקאטערינא עשתה סדרים חדשים במערכת פקודת השופטים, ותוסף להם על כסף חָקם, למען תמצא ידם לחיות בכבוד ולא ישלחו בעולתה ידיהם. בדברי הן ושכל טוב פנתה אל שרי הסענאט ותשחרם למוסר, על כי יתקנאו איש ברעהו, יחרחרו מרגנים ודברי ריבות, וּבְשִׁלְתָּם יארכו ימי כל משפט ויתנהל בכבודות. וְתוֹרָם יעקאטערינא לדעת כי עליהם המצוה לְשִׁבֶת מְרִיב, ולהטות שכם אחד לדרוש משפט ולעשות צדקות ונכוחות בארץ, והיו לעינים לשאר השופטים הקטנים. ולבעבור העיר את רוח השרים ולחוק ידיהם, יסדה יעקאטערינא את אות הכבוד למחנה גריגאָריי הקדוש (Орденъ св. Георгия) לכל העושים חיל במלחמה, ואות הכבוד למחנה וולאדימיר הקדוש (Орденъ св. Владимира) לכל העובדים באמונה וּבְיִשְׁרָת לבב בעבודת האזרחים. יתר שאת לאותות הכבוד האלה, באשר מדרגות מדרגות להם, ולא נהיו לנחלת רַבֵּי המלוכה והשרים הגדולים בלבד.

§ 4. חלוקת הארץ למחוזות ומחקריה. אחרי אשר כרתה רוסיא ברית שלומים עם טורציא, זכרה יעקאטערינא את הרעה הגדולה והנוראה אשר הביא פוגאטשעוו על רוסיא, ותתבונן כי רק חסרון סדר ההנהגה והקִמְשָׁל במדינות רבות נתנו ידים להפושע העריץ הזה. על כן הוציאה יעקאטערינא לאור „פְּרִשֶׁת סדרים חדשים בהנהגת המחוזות", ותכונן לכל ענין וענין בית פקודות לברו: להאצילים לבר, לְדִלֵת העם לבר, לשוטרים לבר; ובתי פקודות גבוהים עליהם נוסדו בערי המחוז, ובהם שלש לְשִׁכּוֹת: לְשִׁכַת משפטי מות (Уголовная палата) לכל מפלגות העם, לְשִׁכַת משפטי האזרחים (Гражданская палата) שְׁפָה נְחַתְכו כל הענינים שבין איש לרעהו, ולשכת אוצר הממשלה (Казенная палата), שְׁפָה יֵאָצֵר ויִחָסֵן כסף הכנסת כל המחוז, וּנְבִנְנוּ בְּתִיָּיעַד לפקוח עינים ולהשגיח על היתומים והאלמנות, ובתי צדקה וּמְשִׁיעָנָה לְמוֹבַת כל העם. ארץ רוסיא נחלקה לחמשים מחוזות. ולא שמה הממשלה את לבה למחלוקת הארץ מימות עולם ומשנים קדמוניות. גם גרעה עיניה מן רחב הארץ וארכה, כי אם מספר התושבים שמה לה לקו, שבכל מחוז ומחוז וּפְצָאוּ משלש מאות אלף עד ארבע מאות אלף איש, וכל מחוז נחלק לגלילות (Уѣзды) בני עשרים אלף או שלשים אלף איש. על כל מחוז ומחוז הפקד מנהל (Губернаторъ) ומשנהלמנהל (Вице-губернаторъ). לפעמים הפקד מנהל־כולל (Генераль-губернаторъ) או נציב (Наместникъ) על מחוזות אחדים. את השרים הגדולים האלה בחרה יעקאטערינא בעצמה, ואת שאר הפקידים והשופטים בחרו המנהלים או האצילים, הכל כאשר לכל בערך נבון ומשמר ישר וטוב.

לרגלי חלוקת הארץ שלחה הממשלה חכמים רבים לחקור את ארץ רוסיא להציב גבולי מדינותיה, לתור לְהַפְּנֹךְ ולדרוש את תבואותיה וכל אשר בה. בשנת 1768 הלכו חכמי האקאדעמיא תחת יד חכם הטבע המפְּאָר והבְּהַלֵּל פאללעס לפאתי דרומה־מזרחה, ויתורו את הארץ עד בואם אל גבולות קיטאיי (Китай). ובימים ההם שָׁלְחוּ שאר חכמי האקאדעמיא, התוכנים לְאֻוִיץ ואינְאָחְאָדֶעֶוו,

ואתם חכם הטבע, גמעלין הצעיר, לחקור את גבולות הדרום, וגמעלין הלך לו מאסטראכאן ויבוא ארצה פרס ויחקור את כל מדינותיה צפונה, ויכתוב בספר. והחכם גילדענשמעד חקר את תכונת הררי קאווקאז. התוכן רומאָווסקי נסע בשנת 1769 לארצות ציר הצפון להתבונן אל פְּעֵבֶר הכוכב ווענערא אל מול פני השמש, ובשנת 1781 שלחה האקאדעמיה שלש מלאכיות להגביל את רחב ארץ רוסיא וארכה הגעאָגראפיים, ויצלחו מאד החוקרים במעשיהם. כל אלה הפְּעֵעִים אשר ארכו לפעמים שש שנים רצופות, העשירו את החכמה בדברים רבים וידיעות חדשות ומועילות, הגדילו תושיה בדבר תוצאות הארץ ויבולה, ובחקירת קרמוניותיה וזכרונותיה, ארחות חיי עמים שונים היושבים בה, מנהגיהם ולשונותיהם.

§ 5 האוצר, האצילים, הערים ויושביהן. עוד בימי מלכות יעליזאוועטא פעטרָאוונא התרושש אוצר המדינה ויבֵּל מאד, וכאשר הפצה המלכה הזאת בימי „מלחמת שבעת השנים“ ללוות בהאָללאנדיא שני מיליאָן רובל כסף, לא נמצא איש שומע לה; לכן חתרה יעקאטערינא בכל עז למלאות את האוצר על ידי מטרים חדשים ומכס אשר שמה על דברים שונים, וביען כי ככד היה לעם לשאת אתם מטבעות כסף ונחשת, על כן יסדה יעקאטערינא למבראשונה „אוצרי שמרות“ (Банкъ) בפעטרבורג ומאָסקווא, ותתן בהם מיליאָן רובל כסף, ולעמתם הוציאה שמרות חב (Ассигнаціи) במספר כזה, כאשר יעשה בשאר ממלכות אירופא מימים רבים; וישמח כל העם על הדבר הזה, כי השמרות קבלו בכל בתי הממשלה ויהיו עובר לסוחר. אמנם בסבת המלחמה השנית עם טורציא ושלש שני הרעב ברוסיא הלבנה ובאוקריינא, שלחו כל מטבעות הכסף והזהב חוצה לארץ לקנות שמה בר ומוזן, והממשלה נאלצה להוציא שמרות רבים מאד, עד כדי מאה וחמשים מיליאָן, ומחירם נגרע ונצער, עד כי בשנת 1795 היה מחיר כל רובל אססיגנאציי אך ששים וחמש קאָפּ' כסף, ומחיר החפצים עלה שבעתים. — תחת חקי האַמְנָה (кредитныя постановленія) אשר חקקה יעליזאוועטא ובמקום בתי האוצר לאצילים ולסוחרים, יסדה יעקאטערינא בית אוצר הלואה (Росы-дарственный заемный банкъ) עם קרן קנימת שלשים ושלש מיליאָן, להלוות להאצילים בשלום חוב במשך עשרים שנה, ולהושבי הערים במשך שתים ועשרים שנה, במרבית חמש למאה. — יעקאטערינא ראתה והתבוננה כי האצילים (дворяне) הם הם עמודי התִּבְּרָן אשר הממלכה נשענה עליהם, ועל כן אִשְׁרָה וְקִיְמָה את כל הזכויות והמשפטים אשר נתן להם פעטר השלישי. ובספר הזכויות (Жалованная грамота) אשר נתנה להם יעקאטערינא הושם לחק כי שם כבוד כל בן אצילים (званіе) לא יתלל לעולם ולא יסור ממנו כי אם בהשפמו על דברי עונות מיוחדים וידועים, וְשֵׁם כבודו ינחיל גם לאשתו ולבניו אחריו; לא יקרא למשפט כי אם מבן אצילים כמוהו; חפשי הוא מכל ענשי הגוף וכל כסף גלגלת ומכס, וכל נכסיו עבדיו ורכושו קנין צמיתות הם לו לעשות בהם כטוב וכישר בעיניו; ותתן להם יעקאטערינא כח לבחור מקרבם אנשים חכמים וידועים לשומם לשרים נכבדים ולפקידים בכל בתי פקודות המחוזות. בכל ערי המחוז הקימו לתלפיות בתי נְעֵר האצילים (Дворянское собраніе) להקהל שמה מדי

שלוש שנים, לבחור מקרבם אלוף לראש (Предводитель дворянства) ולהתענין על צפוניהם. ורק בן אצילים בתר מעלת אָפֵיצער יכול להגות דעו בין הנועדים. והדבר הזה האין במ לעבוד עבודת הממשלה, ולא להיות כבני חורים להבטל ממנה. — בעת אשר נתנה יעקאטערינא את „ספר הזכויות“ להאצילים, הוציאה לאור גם את „משפט הערים“ (Городовое положение). ועל פיהו נתן רשום וכח להאזרחים והסוחרים להקֶשֶׁפּט בבתי משפטיהם ולבחור להם שרים נושאי קֶשֶׁרֶת ידועות כחפץ לבם. עדת הסוחרים נחלקה לשלוש מדרגות (гильдія) האיש אשר כספו לא ימעט מעשרים אלפים רו"כ התחשב למדרגה הראשונה, אשר לו מאלף עד עשרת אלפים רו"כ התחשב למדרגה השנית, ואשר לא ימעט צרור כספו מחמש מאות רו"כ התחשב למדרגה השלישית. ואשר ימעט כספו מחמש מאות רו"כ יתחשב לבני התושבים (мѣщане). יעקאטערינא אהבה מאד לשום עינה על כל הדרכים בארץ רוסיא לְסַל מסלות ולסקלן מאבן, להרים מכשול ולישר הדורים. ותצו לבנות בערים בתי חומה, לפאר אותם ולהדרם, ולהיות עליהם לסתרה מפני מאבלת אש והתבערות, אשר הרבו לאכול ולהשחית בימים האלה עד מאד. וביתר שאת הפליאה לעשות בשתי ערי הבירה. במאָסקווא נבנה היכל הסענאט בתוך מבצר הקרעמל, ובו חדר עגול רחב ידים ונפלא בהדרו ובצבי חסן תפארתו; ובפעטרבורג הניחה את אבן הפנה להיכל התפלה (Соборъ) הנודע בשם בית תפלת יצחק (Исаакія), הוא הגדול ברבבות היכלי התפלה לנוצרים על פני כל כדור הארץ, ויוסל להתחרות עם ההיכל פעטרא-פאוועל הנודע למשגב בעיר דומא. על המגרש ממול ההיכל הזה הרימה יעד קאטערינא מצבת זכרון בשנת 1782 לכבוד שם פעטר הגדול. המצבה הזאת תֶשֶׁנָה לפנינו צלם דמות פעטר רוכב על סוס אביר המעפיל לעלות על ראש סלע קָבֵד ובפרסותיו יבוס נחש עקלתון — סמל הקנאה והמשטמה. ועל הסלע הקוק באותיות זהב ובשפת רומי („Petro Primo Kathrina Secunda“), לאמר: „לפעטר הראשון יעקאטערינא השנית“ שנת 1782 (MDCCLXXXII) ומצדו השני מתרגם רוסית (Петру Первому Екатерина Вторая) * היא עשתה את המסגרת (набе-режная) המהללה לשפת הנעווא השמאלית, מאבני גראניט, ואת השֶׁבֶכָה היקרה מאד לגן הקיץ. גם הגדילה את כבוד היכל החרף, בבנותה על ידו את ההיכל המפאָר הנודע בשם ערמיטאזש (Эрмитажъ), בו היתה במת המשחק לבני המלוכה בימי יעקאטערינא, ושמה אהבה להעלות קָבֵל עם את הזיונותיה אשר כתבה, ובעתות הסרגוע ישבה בחדרי משכיתו בסוד חכמים ונבונים. שירות נשגבות והיכלים נְשָׂאִים למכביר כללו את יפי פעטרבורג בימי יעקאטערינא; אמנם גם ערים רבות נצדו מבלי יושב, כי בהחלק הארץ לחמשים מחוזות נלחצה הממשלה לבנות כשתי מאות ערים חדשות, הדרושות לחפץ ההנהגה החדשה, ולא לרוח המסחר והמלאכה, על כן רבות מהן נְשָׂמו, נמחו מעל פני האדמה ואבד זכרן. ובקץ ימי מלכות יעקאטערינא חשבו ומצאו על שלש מאות אלף מְרַבָּעִים רק

(*) הכהנת הקצרה והנמרצה הזאת נחרתה על פי הסופר סומאראקאוו.

אלף ושתי מאות ערים! — יעקאטערינא כוננה בית־זעוד לשים עין להגדיל את המסחר בארץ, לקנות תחבולות איך להפרות ולהרבות תבואות הארמה וצאצאי התולדה ברוסיא, ואיך להרים את קרן סוחריו רוסיא ולאמץ את האַמְנָה (кредитъ) בפנים הארץ וחוצה לה. יעקאטערינא צותה להכין סְמִנְוֹרֹת בר ואוצרות דגן בכל הערים לפקדון, למען לא ייראו יושביהן מרעב ובשנת בצורת לא ידאגו.

§ 6 בני הכפרים והמושבות. בשנת 1762 קמו מהומות גדולות בכפרים בין האכרים במקומות שונים, כי שמועות שוא ובשורות שקר פשמו ביניהם, ויאמינו כי תקרא להם הממשלה דרור מתחת סבלות אדוני הארץ, ולבעבור השקיט את המהומות שפכו גם דמים לרב. באחד הכפרים אשר להקניא־זים למשפחת דאָלנאָרוֹקוֹי התאספו האכרים כאלפים איש במספר, וַיִּקְהְלוּ לעמוד ולהלחם על נפשם נגד חיל הממשלה, אשר נאלצו לירות על המתקוממים בכלי תותח, ויפול מהם כעשרים איש חללים וכעשרים נפצעו. בימים הראשונים לא היתה נפש יעקאטערינא אל העבדות ותאמר להשביטה מן הארץ, באמרה כי תועבה היא העבדות לתורת הרת ושנואה לאמונת הנוצרים, גם חרפה היא להשכלה הכללית ומפגע לה; אפס מחשבתה הטובה הזאת לא מצאה לה כל גואל ועוזר גם בין חכמי רוסיא ומשכיליה בימים ההם, ואנשי יַעַר המחקקים הגירו ולא כחדו כי בלעדי העבדות לא תכון הארץ, ומחשבת יעקאטערינא לא תקום ולא תהיה. — בנוגע לעבודת האדמה הגירה יעקאטערינא בטאמר „המורה“ (наказъ) כזאת: „נחוץ לצוות אל בעלי הקרקעות אל חק, להַזְהִיר מאד בקחתם את המס מן האכרים, לבל יקחו כי אם את הדברים אשר לא יִגְרְשוּ את האכרים מבתיהם וממשפחתם ללכת לנוע למרחוק, ובדבר הזה תפרוץ עבודת האדמה, וגם העם ירבה ויפרה בממלכתנו... במקום אשר עבודת האדמה איננה, או תתנהל בעצלתים ובשפלות ידים, שם לא יתְכַנְנו גם חרשת המעשה גם מסחר ישר ונכון. עבודת האדמה היא הגדולה והקשה ביגיעות ובכל העמל שיעמול האדם תחת השמש, ובכל אשר יעזור מוג האוויר ותכונת הארץ בעד הפולחים ובוקעים את אדמתם, כן המצוה על חקי הארץ לתמוך בידי העמלים האלה, ולהיות בעזרתם, ולהעיר חשקם לעבודתם הנכבדה.“ ובשנת 1765 נוסדה בפעמ־בורג „חברת הכלכלה“ (Экономическое общество), אשר בעלי בריתה כוננו מחשבותיהם לחקר חכמת הכלכלה ועבודת האדמה, ויקדישו את עתותיהם להרבות בהן ידיעות טובות ומועילות. ויהי בראות יעקאטערינא כי עניני חוץ לא יתנוה לבצע את כל אשר זממה לטובת האכרים, ותאמר נואש, ותחוק את ידי האצילים. גם הוציאה חק בשנת 1767 לבל יעזו עבדי העולם להתאונן באוני הממשלה, במכתבי תלונה על אדוניהם, פן יפּוּ בשומים או יִשְׁלְחוּ לנערמשינסק; ומן הוא והלאה חוקה יד האצילים על עבדיהם וירדו במ בפרך. — יעקאטערינא הוציאה לאור קול קורא, כי תרשה לכל בני נכר הארץ לבוא לרוסיא לעבוד את השדות רחבי הידים והבקעות הגדולות והעזובות במזרח הארץ ובדרומה, ולהכין להם מושבות (колоніи) ככל אשר תאוו נפשם. ותתן להם הממשלה צרכי המסע ומשען כסף לקנות להם כל צרכי ביתם וכלי העבודה. ומשאת כסף השעה להם

בית אוצר הממשלה לעשר שנים בלי כל נשך ותרבות, ויהיו שלשים שנה חפשים מכל מכס ומס ועבודת הממשלה. גם רשיון נתן להם להשפט על פי חקי ארצם, לעבוד את אלהיהם כמנהגם ולבחור להם מקרבם כהנים ושומרי משמרת דתם, ונתיל הממשלה מאוצרה בפעם הראשונה מאתים אלף ר"כ למובת הקאלאָניסטים. אז נהרו מגערמאניא המונים המונים, עד כי בחבל סאמארא לבר נושבו עשרת אלפים משפחות. ובשנת 1774 עלה מספר כל הקאלאָניסטים עד כדי עשרים אלף וששת אלפים איש. והערבות אשר בדרום רוסיא נושבו עוד בימי יעליואוועטא: אלפי משפחות סלאווים, וביחוד מבני הסערבים, יצאו מתחת ידי טורציא ויבואו לחסות בצל רוסיא בגבולות אוקריינא, וחבל ארץ מושבם נקרא בשם „סערביא החדשה“.

§ 7 קץ לשלטון ההעטמאן. בעצם הימים ההם, כאשר נושבו שרמות גדולות ומשלהות במוצאות ומושבות, והאכרים השלילים והשמחים מאד בחלקם, הפכו את הישימות לנאות ברכה ולארץ פוריה, באו גם תהפוכות בארצות חיי הקאָזאקים יושבי ערבות צ'יזה ונאות מדבר, והנודעים מאד בקורות ימי רוסיא. הנה ידענו כי השליש הנצב מאז ברוסיא הקטנה (Малороссія) נקרא בשם העטמאן (Гетманъ), המורה כי שר הצבאות הוא וראש החיל. על פי תקוני פעטר הגדול אָבר להעטמאן כבודו הראשון, וכתו הגדול סר מעליו; ימים רבים עברו ללא העטמאן בארץ, ובהגלותו שנית לא תָדַש כבודו אשר גלה ממנו ולא החליף עוד כחו כקדם. בימי יעליואוועטא הזרם קירילל ראוּטאָוסקי אהובה על מעלת העטמאן, והוא לא הוסיף לקחת לו הכנסת המסים והמכס, כי אם קצבה לו חמשים אלף ר"כ לשנה, כסף חקו. וראוּטאָוסקי היה ההעטמאן האחרון במאלאָראָסיא, כי יעקאטערינא שמה קץ למשרה הזאת בשנת 1764; אז עבר הכוס על בני הזאפאָראָזשיע ויבוא יומם. ראה ראינו כי פעטר הגדול לכד את שרדה המערכה („Объѣтъ“), וישימנה שממה כמהפכת זרים, גדודיה נפוצו לכל רוח, ורבים נמלטו לחסות בצל החאן הקרימי, וישימו רבצם ומשכנם בעיר אלעשקי (Алешки) (קרוב לחרסאן, על גדותי הדניעפר משמאלו). בימי מלכות אננא נתן להם על פי בקשתם הרשיון לשוב אל מקומות מושבותיהם כבראשונה ולהתענות תחת יד רוסיא, למען יהיו כקיר מבדיל וכמגן הסוכך מפני טאטארי קרים; אך ברבות הימים לא מצאו שמה הזאפאָראָזשיע את המנוחה והמרגעה, אשר היה להם מימי קדם. כפרא למוד מדבר הַסְגָן הסכינו להיות נמושים על פני שרמות ועמקים רחבי ידים, כי חיו על ציד חיתו יער ותרבות מקנה ובהמה רבה, ואת עבודת הארמה לא ידעו. ואמנם הערבות הגדולות נושבו מעט מעט, ובשנת 1764 נוסד עליהן מחוז רוסיא החדשה (Новороссійская губ.) או צר המקום להזאפאָראָזשיע וגם משמרתם על הגבולות נשבתה, ותהי לא לעזר ולא להועיל בהמיר גבולות ארץ רוסיא, ויתעוררו דברי ריבות ביניהם ובין התושבים החדשים ויתלוננו כלם. מלבד זאת בשוב הזאפאָראָזשיע אל חיק רוסיא, ויבואו אתם תְּבָרֵי היידאמאקים ושודדים, ויתגודדו גרודים גרודים, והזאפאָראָזשיע בראשיהם, ויתנפלו פעמים רבות על הפולאנים והיהודים להמם ולאבדם, ותהי רוממות

הפראוואַסלאוויא בשפתותיהם וחרב פיפיות מלאה דם בידיהם לבלע ולהשחית בלי חמלה. ולא חדלו מלדרוש מאת ממשלת רוסיא, כי תשיב להם את כל המקומות הנושבים ולהשאותם שממה כבימי קדם קדמתם, ויתברכו בפייהם לאמר: „לנו היתה הארץ הזאת ולנו תהיה למורשת עולם!“ ויאמרו להכות נפש את המורדים וחוקרי הארץ אשר שלחה שמה הממשלה. דעת לנבון נקל כי לא חרדה ממשלת רוסיא האדירה מפני גערת הוּאפּאַרְאָזשִׁים, כאשר לא יחרד הארי משריקת הזבוב, אף לא טמנה יד בצלחת, כי צותה בשנת 1775 לפאַטעמקין ללכוד את שרדה המערכה (Съездъ) ולפשוט על כל חבל זאפּאַרְאָזשִׁיע בחיל וכלי מלחמה, ועש כן. וַיִּפְּצוּ הַקְּאָזָאקִים אל כל פאה: רבים ברחו להם אל מדינות טורציא ויקבלו עליהם על מלכות השולטאן, וְלִנְשָׁאִים נתנה הממשלה רשיון לשוב למקומותיהם או להאחזו ברוסיא החדשה על פי חקי כל תושביה ואזרחיה. ובשנת 1783 יסדה הממשלה מן הקְּאָזָאקִים ההם את הצבא הנודע בשם (Ополчение „Черноморскихъ казаковъ“ ובשנת 1792 נתנה הממשלה לחיל ים זה, את האי פֶּאנאַגְאָריא וחלקות הארץ שבין נהר קובאן, ים השחור והאזאוו. וקאזאקי הוואַלגא שָׁלְחוּ זה כבר לשבת על נהר טערעק, בגלל אשר עזרו אחרי פוגאטשעוו ויתנו ידם בשורדים ורוצחים. שם על יד הררי קאווקאז עבדו את הממשלה והיו למחסה לרוסיא מפני שוט שוטף יושבי קאווקאז הפראים והנוראים האדירים מהררי טרף.

§ 8 על דבר נכסי הכהנים והנדרחים. פעטר הגדול כבר חשב מחשבות לקחת מיד הכהנים את נכסיהם ועבדיהם, והבאים אחריו לחצו את הכהנים ויגרעו חקם בדבר הנכסים. יעלזאוועטא היקאה והחרדה נתנה את פקודת הנכסים בידי תופשי הדת (Синодъ) וייטב להם. פעטר השלישי גמר אמר להוציא את הנכסים מידם, אך הִבְדִּילוּ המות, אולם יעקאטערינא הוציאה את הדבר למענהו. בשנת 1763 נשאו את ראש עבדי הכנסייה ויהי מספרם 910,866 איש ואדמה רבה, ותקח הממשלה את הכל מידי הכהנים ותתנם תחת פקודת „חברת הכלכלה“, על העבדים נטלה א' רובל כסף וחצי לַגְלַגְלַת מדי שנה בשנה. לכהנים נתנו כסף חקם מן המס הזה, ויכלכלו בעדם בתי ספר, ובעד השאר בנו בתי חפשית, בתים לאנשי הצבא חרולי כח והנפצעים, בתי צדקה וכאלה. רבים מן הכהנים התמרמוז על הדבר הזה וַיִּרְגְּנוּ מאד, וביתר עז נשא קולו המיטראַפּאַליט הרַאָד סטאַוּוסקי, אך יעקאטערינא באיבה הִדְפָּתְהוּ ממצבו ותושיבהו בבית הנזירים, להיות כלוא כל ימיו. — ככל אשר יצא מפי יעקאטערינא בדבר הסבלנות כן עשתה, ותתהלך את הנדרחים (Раскольники) באהבה וחסד, ותתן רשיון לכל הנדרחים, יושבי נְאָוּאָרְאָסִיא אשר לא התנכרו לכנסת הפראוואַסלאוויא ורק יאבו להתפלל בסדרים הישנים ולאחוז במנהגים הראשונים, לבנות להם היכלי תפלה ולמלאות ידי כהנים פראוואַסלאוויים לשרת במ. ותתאמץ בכל עז לשוב את הנדרחים ולקרוא להם לשוב מארצות הנכר אשר ברחו שמה לאלפים מפני חמת רודפיהם. ותסלח את כל פשעי השבים לרוסיא, וַתִּגְּלַל מעיהם את הרפתם, את הבגדים המיוחדים אשר נלחצו ללבוש, וַתַּרְשֵׁה להם לשאת את הזקן, ואת מס

משנה (двойной подушный окладъ) אשר שלמו מימי פעמר הגדול , הסירה יעקאמערנא מעליהם בשנת 1782 .

§ 9 תחבולות להרבות מספר העם . באחרית ימי מלכות יעקאמער-
 רינא עלה מספר מפקד יושבי רוסיא עד לשלשים וששה מיליאָן נפש (36,000,000)
 כי השכילה הממשלה להגדיל את העם ולהרבותו , בדבר אשר קראה להנרחים
 לשוב לארצם ודבר הקאָלאָניסמים בני ארצות הנכר . ואף על זאת פָּקחה
 עינה לשמור על שלום העם ולדאוג לבריאותו . בשנת 1763 נוסדה „חברת הרפואה“
 (Медицинская коллегія) ותהי משמרתה להתאמץ בכל עז לחזק את העם ולשמור
 בריאותו על פי חכמת הרפואה ; לגדל ולחנך רופאים רוסים ; הובשי מחץ-
 (Хи- рурги) ורוקחי מרקחת (Аптекари) , ולהשיגיה על בתי המרקחת והנכאת . גם
 הוקמו בתי חרשת המעשה לעשות במ כל המכונות וכלי-אָמָן הדרושים לחובשי
 מחץ , וחוב הטל על כל עיר ועיר לקרוא אליה רופא . ויהי כאשר מצער היו הרופאים
 הרוסים אז נקראו רבים מגערמאניע . על „בתי פקודת השגחת הכלל“ (Приказы
 общественного призрѣнія) הוטל החוב ליסד בתי חולים לעם ולהשיגיה עליהם ;
 ליסד בתים לחולים נואשים אשר מחלתם מאנה להִרְפָּא ולמְכִי שגעון . גם יסדה
 את בית האסופים (פִּינרעלהויו) המהלל מאד . בשנת 1768 הובאה לרוסיא הרכבת
 האבעבועות (оспопрививаніе) ולמען חזק לב העם לבל יתמו מן התחבולה החדשה
 הזאת , הרכיבה יעקאמערנא את האבעבועות בבשרה ובבשר בנה יורש העצר
 פאוועל פעטראָוויטש , ולא נמצא איש מן הרופאים או מן הכהנים אשר יתקוממו
 מול המעשה הזה , כאשר קרה במערב אירופא . בפעטרבורג נוסד בית מיוחד
 למעשה ההרכבה ובראשונה שחדו את פני האבות במשאת כסף , למען יביאו את
 בניהם הלום ; אפס אחרי כן הרבו העם לבוא מאליהם בלי כל גמול ואשכר ,
 ועד מהרה התפשטה הרכבת האבעבועות גם בין עמי סיביר .

§ 10 חנוך הבנים . במאמר המורה הגידה יעקאמערנא כי התחבולה
 הנכבדה לשנות דרכי העם לטוב , הוא להיטיב את דרכי החנוך לבני הנעורים ,
 בפיה דברה וביריה מלאה , ויהי לעזר לה הגענעראל איוואן בעצקיי (Иванъ Вецкій)
 אשר כונן בתי חנוך רבים וטובים בקרב רוסיא . באחד מספרי החקים אשר
 לבתים האלה כתב בעצקיי כדברים האלה : „להסיר ברוח כביר הבלי שנות
 קדם ולתת להם חנוך חדש וישר , הוא דבר פְּגֵד מאד ודורש יגיעות רבות , ורק
 הדור הבא אחרינו יראה ברכה ביגיע כפנו . האָמנם ישָׁנָם ברוסיא אקאדעמיות
 ובתי ספר שונים , והממשלה הזילה כסף רב ותשלח ממיטב בני הנעורים הוצה
 לארץ ללמוד גם שמה חכמה וחרשת , בכל זאת עוד לא קצרנו פרי תבואה ככל
 אשר קוינו . והיה כי נחקור אחרי סֵבֶת הענין ונתחקה למצוא פשר הדבר , הנה לא
 נוכל להתלונן על אלהי הרוחות ויוצר הטבע על כי לא חלק לרוסים כשרונות
 לחכמה ולא פתח לבם למדעים . אמנם שרש דבר הוא , כי הנערים אשר שָׁלְחוּ
 בימי פעטר מבני האצילים , אף כי שבו אלינו מלאים רעת כל החכמות אשר רכשו
 להם ואשר כוננו אליהם , אפס יען כי נתן להם המשפט לעלות מעלה מעלה
 לְהַרְמוֹת לרוזני ארץ בעבודת המדינה , לא יכלו עוד להגות בהכמה ולשנות בה ;

והנערים אשר לקחו אל בתי הספר מבני דלת העם גם הם חיש קל עשו היל בלמודים, אך עד מהרה השליכו את החכמה אחרי גַּם ויהיו בוערים בעם, כי סגר לפניהם דרך החיים, וכל עמלם עלה בתהו. על כן לא יכלה רוסיא להוליד אנשי הבינים, או בני המצב השלישי (третье сословіе), אשר יהיו כְּאִשִּׁיזוֹת, עליהם הטבעו עמודי המלכות. הנסיון הורה לנו כי לא התכמה והמרע לברם יעשו את האדם לאזרח טוב וישר, כי לפעמים תהי להפך: התכמה תִּהְיֶה לְאִישׁ לְרוֹעֵץ ולמשתחית, אם לא התחנך מראשית ימי עלומיו בצדקות ובמישרים, אשר הכו שרש על תלמי לבבו הרך; ולמען הוליד ברוסיא אנשי הבינים, בין האצילים ודלת העם, הנה נחויץ מאד להוליד אבות חרשים ואמות חרשות, והם ילמדו לבניהם וישימו בפייהם את כל הטוב והישר אשר למדו הם בנעורותיהם, ובניהם יורישו את צדקם לצאצאיהם אחריהם, וצאצאיהם לדור אחרון; ואין כל תחבולה אחרת להוציא את הרבר הזה לפעלת אדם, כי אם בִּיָּסֵד בתי ספר וחנוך לבנים ולבנות גם יחד, אשר לא יעלו על חמש או שש שנים. ובמקום אחר דבר בעצקיי בהשכל על אדות ההברל בין פעטר הגדול, אשר לְפִד לקחת את השכלת אירופא החיצונה, ובין יעקאטערינא, אשר שקדה להשלים ולכלול את נפש האדם פנימה. וכה אמר ליעקאטערינא: „פעטר הגדול ברא ברוסיא אנשים, והוד מלכותך נפח בהם נשמת חיים“. בשנת 1763 נוסד במאָסקווא בית חנוך לשמונה אלף ילדים, וכמהו נוסד אחרי כן בפעטרבורג. בשנת 1764 נוסד בית החנוך הגדוע להלל בשם („Смольный“), למאתים וארבעים עלמות מבנות האצילים, וכמהו נוסד גם לבנות התושבים. בשנת 1762 נוסדו מחנות בני הנעורים לחכמת המרידה ולירות בכלי תותח על פי חשבונות רבים. בימי יעקאטערינא החלו להִנְסֵךְ בתי הספר לעם (народные учебные заведения). בית הַעֵד, אשר התכונן לתכלית זאת, גמר אמר לפתוח בערי הגליל בתי ספר קטנים לכל מצבי העם באין הברל, ובערי המחוז יקומו בתי ספר גדולים להורות וללמד שמה חכמת השעורים והטבע, חכמת סופרים וחרשת המעשה. בית-הועד הוציא לאור ספרים מועילים ויקרים בימים ההם בעד בתי הספר, ומחוצה לארץ קראו מורים אמנים (педагоги), ויחלמו לְיָסֵד בתי מִרְרֵשׁ המדעים (университеты) בעיר יעקאטערינאָסלאוו, פסקאוו, משערינאָוו ופענאזא. אך חסרון די כסף בבית אוצר הממשלה עצור עצר בעדם מהפיק מחשבתם ומזמתם נבצרה מהם. בתי ספר נפתחו רק בערים אחדות, ומבתי מִרְרֵשׁ המדעים לא נפתח עד אחר.

§ 11 גזרת אומאן. כבר הגרנו דברים אחרים (§ 4 ו'ס) על אדות הרעה הנוראה אשר נהיתה ובאה לרגלי קשר ההיידאמאקים בימי מבוכת הקאָנפֶּדֶרעֵי-ראציא בעיר באר, כי ממנה היו תוצאות למלחמה הראשונה עם טורציא—עתה נוסף להטיף אמרים ולספר דבר רבזר אל אָפֶנוֹ. — מודעת היא כי מְרֻדוֹת ההיי-דאמאקים היתה ילידת משטמת הרת והאמונה. השנאה הישנה והאיבה הגדולה בין הרוסים הפראוואַסלאווים שבמדינות פולין ובין האפרתים הקאטוליקים, התגלעו בימים ההם עד מאד ותפרוצנה עד להשחית. ויהי כאשר קצרה יד הרוסים

הנרדפים בזרוע ארוני הארץ ובעברת זרון הכהנים הקאטולים גם יחד, ולא עצרו כח לדבר את אויביהם בשער — התעוררו הקאזאקים החזקים והעצומים כפעם בפעם, ויקומו להתנקם בשנואי נפשם בשם האמונה הפראוואקסלאווית; וביום פקדם על הפולאנים שלחו ידם גם בבני ישראל, אשר היו אז המוציאים והמביאים את דברי הארונים וסרי משמעתם. בראשונה קם שאון בעיר סמיעלאַ במחוז קיעוו, נחלת הנשיא ליובאָמירסקי. המתפרצים חסמו ובזזו את כל הרכוש אשר בארמונו, את שר הכלכלה ואת הפקיד רצחו נפש, את היהודים חוכרי בתי המלון ובתי הרחים תלו על עץ, וינצלו גם עדי היכלי התפלה להקאטו-ליקים; ואף כי עד מהרה השקיעו הפולאנים את אש המרד הזה, בכל זאת לא הצליחו לכבות את גחליה עד הַפֶּן. מרבית העם התרגו, התקצפו ויִרְגְּנו בסתר אהליהם. המונים המונים עזבו את משכנותיהם וירדו אל הוואפּאַראָזשיע, מקום מרבץ הקאזאקים בעלי האגרוף וחביון עום, וממשכן מבטחם זה החלו לעלות על הארץ גרורים גרורים יתר הרבה מאשר בתחלה; ולהקופת שנתים ימים (תקכ"ח 1768) באו פתאם לסמיעלאַ מאתים היידאמאקים, ויאספו אליהם אלפי מספר אכרים חלוצים, ויעירו ויעוררום לצאת ולהכחיד בחוק יד את האפרתים על הכהנים ועל היהודים. בראש האספסוף הזה הוקם על איש עשיר ואמיץ לב, אשר היה לפנים אחד ממשרתי בית הנזירים בטשיגירין, ושמו מאקסים זשעליעזניאָק (Желѣзнякъ), וילך עם מחנהו הלוך ונסוע במחוז קיעוו, ובכל מקום אשר דרכה עליו כף רגליהם שָׂמו שָׁמוֹת ועשו נקמות; ערים נושבות הפכו למדבר וכפרים לחרבות עולם, ארמנות שרים והיכלי ענג הרסו עד היסוד במ, את השליאכטים הרגו בלי חמלה ושבח גדול הקדישו גם על היהודים האמללים, אשר שחטום כצאן מִבְּחָה בסכינים העשויים ומזְפָּנים ליום ההרגה. ביתר שאת שפכו כל חמתם ויפלטו חמס ידיהם בעיר אומאן (הומיין). שם העמיקו שחתו ויעשו הרג רב ואברן, הנודע בשם „טִבַּח אומאן“ („Уманьская рѣзня“). בעת ההיא היתה אומאן נחלת הגראף פּאַטאַצקי, פקיד חיל קיעוו (וואַיעוואָדא), ולה חומה בצורה עם שלשים ושנים כלי תותח, וגם אנשי חיל ואלפים אחדים מן הקאזאקים העמיד שמה הגראף לשמור על העיר ולהשגב בה, ולגונן גם על נחלותיו מסביב; על כן התלקטו העם מסביב אל תוך העיר ההיא, ולבם היה סמוך בטוח כי לא תאנה להם כל רעה ויד המתקוממים לא תשיגם שמה. מלבד זאת נשלח גרוד קאזאקים תחת יד שר המאה גאַנטא לצאת בתרב שלופה לקראת זשעליעזניאָק; אפס גאַנטא היה כקשת רמיה לשולחיו, כי הואיל להריץ ידיו לזשעליעזניאָק לבלעו להשחית אתו יחדו. בערמה באו אל העיר לעזשאנקי ויהרגו בה לרב, ומשם פנו ויבואו אל אומאן. ויהי כראות השרים הפקידים והעם את מרמת גאַנטא ויתעודדו ויאמרו לעמוד על נפשם בכלי המלחמה אשר אתם, וגם את היהודים לבשה רוח עצה וגבורה למלחמה, שני ימים נלחמו זשעליעזניאָק וגאַנטא אל העיר ולא יכלו לה, ויתעשתו ללכוד בערמה גם אותה, וידברו בשפת חלֶקֶת על לב הנצורים כי אם יפתחו שעריהם שלום יעשו להם; בני העיר נפתו ויאמינו לדבריהם ויעשו כרצונם. אולם כמעט באו העירה ובפיהם שלום שלום,

פשטו נרודיהם בהיכלי התפלה לנוצרים ובבתי כנסיות ליהודים, אשר שמה נאספו כל יושבי העיר, ויתנפלו עליהם בחמת רצח ויהרנו את כל הנמצא; לא חמלו גם על אשה, יונק ואיש שיבה יחרו, ויגדל הטבח ביום ההוא (יום כ' סיון הנקבע ליום צום ומספר), כי היה מספר המומתים ביום ההוא כעשרים אלף איש ובהוכם כשמונת אלפים יהודים. ובעשותם את הרצח התעללו גם בנרצחים ושימום לבו וקיקלון, כי תלו על העצים איש לעבר אחיו, אפרתי, כהן, יהודי וכלב, ועליהם כתבו על הלוח: „משפט אחד לכלם“. וינצלו את העיר ויעלו אותה כליל באש. אז גבה לב הקאזאקים עליו גבורה עד מאד, ויריעו תרועת נצחון ושימו את זשעליעזניאק לראש הצבא (העמטמן), אל דגלו נהרו חרשים לבקרים המונים המונים, ויחוק ויעצם עד מאד; והמרד הנודע בשם („Коллевищина“), שמשך עבר בכל מדינות המערב, בקיעו, בפאָרְאַליא ובוואָלין, וכל המקום אשר דָּברו מגיע, אך וְנָעָה ובלהה, אבל כבר וצרה גדולה ליהודים, אשר נפלו כעמיר מאחרי הקוצר. בעת ההיא לא עצרה ממשלת פולין כח לעצור בעד שוט שוטף הרעה, כי מרבית חיליה היו נתונים נתונים להקאָנְפֶּדֶרעראציא, ותהי במועקה גדולה ובמצב מורה מאד. או אז התעוררה יעקאמערינא לחמלה על הפולאנים ותחליט להחיש להם עזרה, כי היא נתנה גם ערבה לשמור על סדרי מלכות פולין ועל שלומה. במצות רעפנין יצא גדוד פרשים תחת יד קרעמשעט־ניקאָוו (אשר בראשונה עמד מנגד, ויאמר כי ריב לא לו הוא) ובלי עמל רב הצליח להכניע את שאון הפריצים העריצים, אשר התפשטו את כלי מלחמתם מעליהם. את המורדים מן הרוסים שפטה ממשלת רוסיא, וזשעליעזניאק שלח ביד פשעו סיבירה, ואת המורדים הפולאנים סגרה ביד ממשלת פולין, אשר כל עמת שהיתה חסרת אונים בגבור יד המורדים, כן הראתה הפעם את עוזו אפה ונקמתה בנפלים בידיה: יותר מארבע מאות איש הובלו למבח, ביסורים קשים ומרים, ובגאָנְטא עשו שפטים נוראים מאד, כי קרעו את עור בשרו מעליו חיים, וענו אותו באכזריות חמה ארבעה עשר יום תמימים בלי חֶשֶׁךְ (*). — בכל אלה לא לקחו בני זאפאָרְאַזשיע מוסר ולא היטיבו דרכם, כי לא חדלו מהשתער על חבל אומאן מדי קיץ בקיץ (Уманьщина), ואך מעט מעט, ובעזר גרודי רוסיא נעצרה הרעה ותם רומס מן הארץ.

והנה לא נכתד מאתנו כי יש סופרים האומרים כי מרדות ההיידאמאקים והקאליעוושטשניגא היתה בעצת רוסיא, אשר מבלי יכלת להוריד מבטח עז הקאָנְפֶּדֶרעראציא הבאָרִית ולשבור עליה חֶקָה, הסיתה את האכרים ואת הזאפאָרְאַזשיים לקצות בארוני ארץ פולין. הסופרים האלה נסמכו על המכתב הגלוי (מאניפֶּעסט) אשר מצאו כתוב וחתום בשם יעקאמערינא—לעורר את אכרי אוקריינא להתקומם ולהשמיד את האפרתים וכהניקם, על אשר שפכו בוז על כבודה; וגם על היהודים יצא קצפה בגלל היותם עזר להפולאנים ושוברי פקודיהם. אפס המכתב הזה, הנמצא רק באוצר כתבי המדינות בחוץ לארץ ואין כל זכר לו ברוסיא, הוא

(* שם גאנטא נשאר בפי עם הארץ לאלה ולקללה, וגם בפי היהודים יושבי וואלין ואוקריינא היה לתרפה ולשיניה, ואת כל נוכל שואף רצח יכנו בשם „גאנטא“.)

אחד ממכתבי שוא ועמל, כאשר יעידו עליו תכן ענינו ולשונו. מלבד זאת הנה יש אתנו מכתבי רעפנין לפעטרבורג, שבהם שפתיו ברור מללו כי יכאב לבו מאד על דבר המרד, ויודיע להמלכה את כל אשר עשה להקים את הסערה לרמטה, כדברים האלה נמצא גם במכתבי קרעטשעמניקאָו ובחליפות המכתבים בין יעקאטערינא ובין הגראף רומיאנצעוו פקיד קיעוו. כל אלה אות ומופת כי לא בשל נְבִרַת רוסיא היה הסער, ולא בה אשמת המרד.

§ 12 על דבר היהודים. בשנת 1762, כאשר עלתה יעקאטערינא על כסא מלכותה, כתבה אל חק: „בסבר פנים יפות אמה חסדי אל כל בני עמים אחרים לאספם אל ארצי לשבת בה, מלבד היהודים“ (חק ד' דעקאבר). אפס כאשר נספחו לרוסיא מדינות חדשות על כל סביבותיה, התעוררה הממשלה להמיר את החק הזה, כי רוסיא הלבנה היתה המדינה אשר רכשה לה הממשלה למכראשונה (בשנת 1772) ובה ישבו יהודים לרב מאד מימים כבירים, ובכן נאלצה הממשלה לשום עיניה גם על עבדיה אלה, וּתְדַרְשׁ להם לכונן קהלותיהם ולהביאם במספר שאר עמי הארץ. אז שמה יעקאטערינא לחק, להשוות זכויות כל יושבי רוסיא הלבנה „בלי הברל בין עם ודת“. אולם גם היא הקימה את האסר אשר נאסר מאז ליהודי רוסיא הלבנה לבוא לְהֶאָחוּזוּ במחוזות רוסיא הגדולה; ועל פי עצת טשערנישאָוו, המנהל הכולל ברוסיא הלבנה היתה שומה, כי יתנו כל היהודים היושבים שמה תרומה רובל כסף אחד לְגִלְגֵלַת, ובשכר כסף התרומה יִפְקְדוּ ויכתבו כלם בכתב הקהלות, אשר תִּסְדָּרְנָה לפי ראות עיני המנהלים (Губернаторы) ולפי צרך הזמן והמקום. ושתים זו שמענו בדבר תכלית הַתְּיַסְדּוֹת הַקְּהָלוֹת על ידי הממשלה: „I) למען יובאו מסי היהודים במלואם ובאמונה אל גנוי המלך; II) למען יתנו פקידי הקהלות וראשיה (פרנסיה) תעודות המסע לכל איש יהודי בצאתו לדרכו לסחור את הארץ ולעשות חפציו, בבקשו להעתיק את משכנו להכין מושבו בעיר אחרת, או בקחתו איזה עסק בחכירה ובקבלנות“ (חק יז אקטאבר שנת 1776). דעת לנבון נִקְלָל כי החק הזה לא יכול לצאת למענהו מבלעדי אשר יעברו כל היהודים על הפקודים. ועל כן בשנת 1776 נשאו את ראש כל בני ישראל לפקודיהם ויִבְתְּבוּ בספרי הזכרון. בשנת 1780 נתנה יעקאטערינא רשיון ליהודים לבוא בכתב עדת הסוחרים והאזרחים בשני מחוזות מאָהילעוו ופּאָלְאָצְק, ותגור אֶפֶר כי בכל דבר מסחר, משלח יד ומלאכת מחשבת, נָתַן ליהודים כל הזכויות, התועליות והחפש אשר לכל אזרחי רוסיא על פי דתי הממשלה (חק ז' יאנואר). בשנת 1785 נעשתה ההנחה הזאת גם ליהודים הגרים במושב שלֶאָק במחוז ליפלאנדיא (חק ד' פעווראל). אמנם זכויות גדולות ונכבדות מאלה נתנה הקיסרית ליהודים בשנת 1786 באמרה: „לתת ליהודים פקודת דְּיָנִים ושופטים ושאר המשרות והפקודות הנוגעות בעניני הסוחרים והאזרחים, ולכונן מכל היהודים והתושבים הנוצרים: מושב זקני העדה (Магистратъ) בכל הערים; בתי משפט (Ратуши) ובתי מועצות (Городскія Думы), הכל לפי ערך יושבי המקום, ואת היהודים יתהלכו על פי כל הזכויות והמשפטים אשר נתנו מאת הוד מלכותה לכל הערים. ואם יִקְרָה דְּבַר משפט אשר יִדְרֹשׁ ויִתְקַר בעדות ושבעה, לא יושם פדות בין דת לדת,

וכשרים היהודים לכל עדות ושבועה הנעשות כמצות דתם ותורתם" (חק' מאיי) • בימים ההם הודיעה הממשלה כי תִּרְשָׁה ליהודים לבחור מקרבם רבנים ואנשי קדש (Духовные), וגם רִבְנִים, אשר יתאמצו לעשות שלום בין גבר לעמיתו בענינים ידועים; וכי בכל ענין דת ואמונה מתְּיָבִים היהודים לסוד למשמעת קהלות ערי המחוז וערי הגליל, ועל כּוֹצָא פי רִבְנֵיהֶם יחיו • אל ראשי הקהל גַּתֵּן המשפט לחלק בעצמם את מתכַּנֵּת הַמְּסִים בין אחיהם היהודים כטוב וכישר בעיניהם, ורשות לכל היהודים לעמוד על המקח בחכירת מסי הממשלה, ככל שאר אורחי הארץ • אפס הממשלה לא נשאה פני היהודים לשתי בקשותיהם אלה: להִשְׁפֵּט על כל דברי ריבותיהם במשפטים מיוחדים להם לבדם, ולהחזיק גם בערים בתי מִשְׁרָפוֹת יִידִדְנִים (винокуренные заводы) • ויהי כאשר השביתה הממשלה מִפְּנֵיהֶם את הוּאִפְאָרְאֻשְׁצִים, היושבים מעבר לצורי הדניעפר, ומידי טורציא נפל לה לנחלה חצי האי קרים, מקום אשר ישבו בו היהודים מאז מעולם (פרק ג'), וגם חלקת הארץ אשר בין יס־האֻזְאוּ ונהר־קובאן נִסְבָּה לרוסיא — אז נושבו היהודים ונאחזו בארמת הוּאִפְאָרְאֻשְׁצִים (בשנת 1790), ובשנה השנית להִתְאַחֵם גַּתֵּן להם הזכות והמשפט להיות לאזרחים בחבל יעקאמערינאסלאוו ובחבל טאוורי (חק' כ"ג אקטיאבר) • על פי חלוקת ארץ פולין בפעם השנית, בשנת 1793 נִסְפְּחו לרוסיא חבל פּאָרְאָלִיא וחלק ממדינת ליטא, וַיִּרְבּ יותר מספר יהודי־רוסיא • אז יצא החק בשנת 1794 לקחת מן הסוחרים היהודים והאזרחים מסי־מִשְׁנִים (двойные подати) לעמַת שְׁלוֹמַת הנוצרים (חק' כ"ג אקטיאבר), מלבד מס בתי־הרצים, אשר נתנו היהודים לבדם, לא נכפל • כאשר נרצתה הממשלה בשנת 1795 לחלוקת פולין בפעם השלישית, בעצת מלך פרוסיא, ובגורל רוסיא עלתה ליטא וגם קורלאנד, שִׁפְּהָ כּבֵר נחשבו היהודים זה מאתים שנה לאזרחים בעיר האזעפּאָט, אז הודיע הממשלה בראשונה את דעתה ומנמת פניה כי טוב אשר יפה לעשות את כל היהודים לתושבי הערים (городские обыватели), ותתן צו לטובערנאמאָר מחוז פינסק: „להתאמץ להעתיק את היהודים מן הכפרים ולהושיבם בערי הגליל — למען לא ישוטמו האנשים האלה כה וכה להביא נזק לעם הארץ, כי אם יעשו מסחר, ויִרְבו לעבוד כל עבודה ומלאכת מחשבת, להביא פרי ברכה גם לנפשם, גם לעדת הנוצרים (חק' ג' מאיי) • ובשנת 1796 היא השנה האחרונה למלכות יעקאמערינא היו עוד היהודים, היושבים בכל ערי אוקריינא ובכל המדינות הנקרעות מטורציא, תלויים ועומדים, וּמִתֵּן זכויותיהם ומשפטיהם הגיע עד הַחֲצִי •

פרק סח חכמת סופרים בימי מלכות יעקאמערינא השנית •

§ 1 מצב הספרות • חכמים יודעי בינה לעתים הגידו, כי ככל אשר יוסיף העם כֵּלּוֹ ללכת קרימה במסלת ההשכלה ומדות טובות, כן יוסיף כל איש ואיש מקרב העם לָאוֹר באור החפש והדרור, לקנות לו די זכויות ולנחול כבוד ויקר; וביתר שאת ירום ויִנְשָׂא או הסופר בעיני העם וערכו ילך הלך וגדול •

כי רוח הזמן ותהפוכותיו מתהלכות בַּסְפָּרוֹת , ובה נחזה כבראי מַלְטֵשׁ עֵין בעֵין את מחשבות העם וְדַעוֹתָיו לעתים שונות . — והנה ראה ראינו כי מצב סופרי רוסיא בימים הראשונים היה מורה מאד ; בעמל רב וביגיעת בשר ונפש עלתה ביד הסופרים בהחל ימי התקונים להציב להם יד בתוך קהל ערתם ולרכוש להם אך למצער כבוד ותפארת , וגם באחרית ימי התקונים עוד לא נפלו להם חבלים בנעימים , וכמעט כלם ישבו בסתר המדרגה ולא עלו על גפי מרומי האשר . אולם בכל זאת מצאנו ראינו כי עדת הרוסים החלה בעת ההיא לעלות לאט לאט על מעלות סֶלֶם הַהִשְׁתַּלְּמוֹת וההִתְפַּחְחוֹת . וזה האות כי בימי מלכות יעליואוועטא כבר היו בעם יחידי סֶגְלָה ויקירי רוח , אשר אהבו לתמוך בידי שוחרי דעת ותופשי חכמה ; בלב כל מפלגות העם הציצה ופרחה אהבה להספרות ולבמות ישחק (טיאטראות) , והפֶּסֶם הבין טוב טעם ודעת . אכן בראשית הַמְּחֻצָּה השנית בַּמַּאֲת שמונה העשרה נִדְּלָ מספר הסופרים ברוסיא וַעֲצָם מאד , כי גֵּעוֹר רוח חשק בעם להסְפָרוֹת , והקוראים רבו כמו רבו ; וכבר קרב המועד כי תירש הסְפָרוֹת את חלקה ומרומים תשכון בעמיה כמשפט הראוי לה . בימים ההם נקרו ויאתיו סבות מסכות שונות , אשר הועילו להרחיב ברוסיא את חיי החברה , להרבות בה השכלה ודעת , ולהיטיב את מרותיה ומנהגיה , אשר נִפְרַע עליהם עדנה חותם תכנית ימי קדם , וכל עין משכיל ראתה במ קָשִׁי לֵב , רוע רוח ופראות . לפי הסבות והמקרים הטובים האלה סְקָלָה המסלה והזרם מכשול מדרך העם פָּלוּ ; הליכות חיו שָׁנָו לטובה ולברכה , וַיִּשְׁנֶו אפוא גם חיי איש ואיש לברו , ובתוכם הוטב גם גורל חיי הסופר , וחין ערך הספרות הלך הלוך ורב בעיני העם . בין ראשי הַמְּסֻבּוֹת הגדולות , אשר עזרו להמיר הליכות חיי העם ולשְׁנֹתָם לטוב , תתנוסס הקיסרית יעקאטערינא . האלהים בָּרַךְ את האשה הכבודה והנעלה הזאת בשכל כביר ובלב מבין וחוקר כל דבר עד תכלית ; ידיה היו רב לה בכל חכמה והשכלת אירופא עד להפליא ; נפשה רבקה לאהבה את מחשבות בינה ורעיוני הפִּילִיֶּסוֹפִיא , אשר השתררה אז באירופא ומשלה ממשלֶרֶב על לבות חכמי הזמן ההוא — ותשאף יעקאטערינא להנחיל גם לרוסיא את כל התועלויות אשר צררה בכנפיה השכלת מערב־אירופא ; בכל כחה עמלה להסיע נטעי נעמנים ולטעת אותם על אדמה הרוסים — ועזר מצאה לה בַּסְפָּרוֹת להוציא על ידה לפעולות אדם את כל חשק לבבה ומעלות רוחה . אז שָׁמָּה מְלֻכַּת רוסיא את קסת הסופר במהניה וימינה שלחה לעט סופרים , ותכתוב ותשפוך את רוחה על ספר כיד פֶּתַת־אלהים הטובה עליה ; וגם היא העירה ועוררה את כל איש רוח וחכם לבב להרחיב גבולות הספרות , להוציא לאור עולם מכתבי עתים , דברי בקרת ושכל טוב . על כן בצדק ובמשפט נציגה את יעקאטערינא בראש כל סופרי בני דורה ; בשגם כי ההתעוררות הגדולה אשר קמה בחפץ כפיה ואשר לא חדלה בכל ימי מלכותה , וגם כל עלילות הסופרים אז — כמעט כֵּלֵן הִקְדְּשׁוּ רק לַפְּרֵשׁ ולבָּאֵר באר היטב את תורת־החסד אשר נתנה לפניהם יעקאטערינא , את הרעיונות אשר חוללה והולידה מִלְפָּנֶיהָ ואשר עליהם כוננו עמודי חיי הרוסים בימים ההם ובזמן ההוא .

§ 2 ספרי יעקאטערינא . שמונה עשרה שנה ירבה יעקאטערינא בפעטרי-
 בורג הבריה עד עלותה על כסא המלוכה, ובכל השנים האלה התבודדה בסעדיה
 ותרב להגות בספרים אין קץ, ונתקן לה די בינה ורעת בשפת צרפתית, אנגלית,
 איטאליקית וגערמאנית ובספרותיהן; ועל כלן התאמצה בכל כת עלומיה ללמוד,
 להבין ולהשכיל בשפת רוסיא ובספרותה עד היסוד בה, אף כוננה לבה לחקור
 את רוח הרוסים ולהתחקות על שרשי הליכות חייהם ומנהגיהם באין גער
 דבר. בימים ההם שלטה שפת צרפת, ותשם משטרה על לבות אדירי ארץ,
 גדיבי עמים, רוזנים ואצילים. הספרות הצרפתית בנעם לקחה לקחה נפשות
 המשכילים הדרושים לקח טוב, עד כי כל מבקשי דעת באירופא הלכו לאורה,
 ויתענגו וימצו מזון כבוד. הספרות הזאת היתה רבת עלילה גם על יעקאטערינא,
 אשר באורה ראתה אור בהיר בשחקים. והנה אף כי הצרפתים לא חשפו אז
 גסתרות, לא גלו עמוקות מני חשך ולא המציאו חדשות בהליכות עולם ובדרכי
 המדינות, ובספרותם לא נמצא דבר אשר יאמר עליו כי הוא זה יליד רוח צרפתי
 לבדו, ולא שערוהו חכמי דור ודור; כי אמנם הצרפתים התחזקו רק להפיץ
 סימי החכמה, אשר שאבו ממקור נאמן, על פני חצות, והצליחו לחלק בין המון
 העם ולהבינם בשפה קלה ברורה ונעימה את הקי היושר ומשפטי האמת והצדק,
 אשר הורו והגו מלבם פילוסופי אנגליא מקץ מאת שבעה עשרה, להגלי הפש
 האזרחים וסדרי הנהגת המשלה, אשר יצאו לפעלם בארצם. אכן פאר וכבוד
 לסופרי צרפת אשר על ידם נגלו שפוני טמוני צדק ומשפטי אמת האלה לעיני
 יושבי יתר ארצות אירופא; ברוח משפט וברוח באר הרחיבו הצרפתים העמיקו
 לצרף וללבן תוצאות חקירות האנגליים ולשלחן כלולות בהדרן על פני תבל ארצה.
 יש מהם השכילו לבאר היטב את משטרי הנהגת ממלכת אנגליא, חקותיה ותורותיה,
 אשר על פיהן גברה יד העם וקרנו הרים בכבוד; ויש אשר עמלו לערוך במערכה
 סדרי הליכות הטבע לפי פדגוגיה שיטת ניוטון, וכאלה דברים יקרים העומדים
 ברום עולם המעשה והשכל, אנשי שם כבירי רוח ומלמדי מדע כפאנטענעלל,
 וואלטר, מאנטיסקיע, רוססא, דידראך ודאלאמבערט (*), איש איש כפי מסת
 רוחו קמו להעלות נר התבונה, להאיר עיני המושלים והעם, להעירם לצדק ולמישרים,
 לסבלנות ולאהבת אדם, להשכלה חפשית מכל משפטי קרומים, לעמל ולחריצות,
 לתת לכל ילוד אשה את התפשה והדרור אשר יעדה לו התולדה בניחו מרחם,
 ולחנכו ע"פ תורת החנוך החדש לטוב לו כל הימים. אז נהיתה צרפת כמקור
 נפתח להשקות מים חיים לכל צמאי דעת ותאבי תושיה באירופא. רבים מן
 השליטים האדירים שתו לרויה מסעין לא-אכזב זה, וימהרו לתת בארצם מהלכים
 להרעיונות החדשים בדבר הנהגת המלוכה ולחוציאם גם מכח אל הפועל. הנה
 כי כן עשה בימים ההם פרידריך הגדול בפרוסיא, יוסף השני באוסטריא,
 גוסטאוו השלישי בשוועציא—ועקאטערינא השנית ברוסיא. המלכה הנאורה
 הזאת לא השפיקה רק באהבתה הגדולה ללמדי הצרפתים ובשקידתה על

(*) שני החכמים האחרונים נקראו בשם ענציקלאפדיסטים על שם אוצר המלים לחכמה ולמדעים אשר הוציאו לאור עולם.

ספרותם *) או בדבר אשר תמכה ידי בעלי האספות, כי אם גם יגעה בכל כחה לשום את הגיונותיהם ומשפטי פיהם כאבני פנה ואבני מסדה אל התקונים הגדולים אשר חשקה לעשות בארצה בנוגע לשני דברים נכבדים, אשר אשר כל מדינה תלוי בהם, הלא המה: המשפט והחנוך. — הנה כבר ערכנו מלים אחדות על אדות מאמר המורה (Народъ), אשר צִוְתָה יעקאטערינא אל הק ותוציאהו לאור בראשית ימי ממלכתה. על פני כל המאמר הזה מרחפת רוח הפילוסופיא הנוודעת למשגב בימים ההם, ככל אשר הורו שני החכמים המהללים מְאָנְטִיִּים קיע הצרפתי ובעקקאריא האיטלקי, ההולך בעקבותיו. הרוח הזאת נוססה מאד במקום שידבר על אדות הדרך אשר ילכו בו המחוקקים והמעשה אשר יעשו. יעקאטערינא תחזה להם דעתה ועצתה: להתנהל לרגל הרצון הטבעי והחפשי, ולקחת לקו ולמשקלת את המדות, המנהגים והמושגים המתהלכים בקרב העם מימי עולם ומשנים קדמוניות; לפעול על נפשות החוטאים לא ביראת הענש ושכמ מוסר, כי אם ביראת בושה וכלמה. מרוח נדיבה זאת מלא גם ספרה: „ראשית תורת האזרחים“, אשר בפתח דבריו יאיר הפתגם: „כל בני חלד כלם נְשָׁטָוִים בעיני האלהים, ורק על פי ערך ההשכלה יתרון לאיש מרעהו“. — והנה אף כי בהנהגת הממשלה וסדריה לא עצרה הקיסרית כח להוציא לאור את כל האידעאלים אשר שִׁוְתָה לפניה, ואת כל מחשבותיה הטובות אשר חשבה על עמה, ובאחרית ימי מלכותה שָׁנְתָה גם את טעמה ונסוגה אחורנית, בכל זאת בדבר החנוך לא פג טעמה ולא נטתה מני ארח עד ארגיעה. כל ימי חייה עמלה לִפְדוֹ בתי חנוך לבני מרום עם הארץ ולבני דלת העם, והיא היתה הראשונה לדאוג להשכלת ה ב נ ו ת, להורותן דרך ישרה ומדות טובות ונכוחות. ובכן מרבית ספרי יעקאטערינא וספריה יסודתם בהררי החנוך. הספר אשר כתבה בגלל השר סאלטיקאָו להיות לו לעינים בחנוך שני הנשיאים הגדולים (אלכסנדר וקאָנסטאנטין בני פאועל), יכול להיות גם בימינו מסלול טוב ומורה דרך החנוך הישר והמועיל לגוף ולנפש; ועוד תברה למכביר ספרי מוסר ולקה טוב, תוכס רצוף מאמרים יקרים נמצאים ונמרצים; בהשכל ודעת תביע קשט אמרות פהורות — להבין ולהורות.

מלבד כל אלה הרבתה יעקאטערינא למשוך בשבט סופרים ולחבר דברי בקרת (במכתבי העתים), מאמרי התולים (סאמירען) וחיוני־שעשועים (קאָמאָדיען). הספרים האלה הם פרי הגות רוחה ומחשבות לבה; לא שאלה אותם מסופרים אחרים, ולא פעולתם עליה. היא תשים לפנינו כמטראות הצובאות תכונות אנשים שונים הלקוחים מן החיים ההיִים, תכה בשבט פיה את החטאים אשר הפו שרשם בקרב העם, או תִּגְן בחכמת שפתיה על הבתים הנוסדים מטעם הממשלה, אשר לפי דעתה רק על אדניהם הִטְבְּעָה הצלחת רוסיא. בתחלה הואילה יעקאטערינא לקחת חלק במה"ע „כל־בו“, ותכונן מאמריה לְתַקֵּן המדות והמנהגים, ותשם להרפה ולקלסה את חסרון־ההשכלה או את ההשכלה־החיצונית; גם שפכה לענ

*) על זאת תעיד הליפת המכתבים בינה ובין וואלטער במשך ארבע עשרה שנה רצופות משנת 1763 עד שנת 1777.

כמים על אמונות שוא והבל אשר קננו בלב העם, ועל דבר אשר ימהרו חיש לתקות כקופים את כל דבר חדש הבא מִרְחוֹק, בלבושי מכלול ובכל כלי יקר וכאלה. מן המון הספרים אשר כתבה המלכה הגיעו עדינו ברפוס: י"א חזיוני שעשועים, ז' שיריזומרה (אָפּערן) וחמשה חזיונות אשר יסודתם במשלי ימי קדם. כל אלה נכתבו להעלותם ראשונה על במתישחק אשר הכינה לה יעקאטערינא בבית אוצר הסגולות (ערמיטאזש), ואחרי כן עלו ובאו על במת-ישחק אשר להעם. יש מהם הַבְּרָה בשפת צרפת ותתנם על יד סופרים אחרים להעתיקם רוסית עם נוספות שירים חרוזים, כי לא מצאה ידה לחרוז בחרוזים ולכתוב שירים שקולים בשקל המליצה. — בחזיוני שעשועיה ודברי מהתלותיה הראתה לדעת, כי תִּבְנֶה את רוח העם והשכילה לחפוש בנר הבקרת-כל חדרי משכיות לבם; וכל המַבְרָרִים הנקובים בחזיונותיה לקוחים מן החיים ולא משל היו. ויען כי מגמת יעקאטערינא בספריה היתה—להגיד גלוי את הגיוניה ומשפטיה על אדות הענינים המַבְרָרִים בם, על כן הציגה לעמת אנשי הבליעל, נלוזי הדרך ונעווי הלב, גם אנשים ישרים, ברי לבב ושוחרי חכמה, ההולכים לרוח הזמן, ובקהל עם יגידו ולא יכחדו כי דברי המלכה אור לנתיבתם וידם תִּכּוֹן עם התקונים החדשים אשר הואילה לעשות במלכותה. יעקאטערינא חברה גם ספרים אשר תבן ענינם לקוח מקורות רוסיא בשנים קדמוניות (חיי רוריק וימי מלכות אָלעג), וכתובים כמנהג הנתעים בשוא לתקות את הקלאססיקים העתיקים ולעשות כמתפנתם (ложноклассическое направление): ההערָאָאים ידברו גבוהה גבוהה, ישיתו בשמים פיהם ויאריכו לשון בדברי מוסר ותוכחה — ככל הכתוב בספרי יעקאטערינא על אודות המדות הטובות ומשפטי הצדק. — כאשר רד שמש המלכה ויומה פנה לערוב, הוסיפה לכתוב ספרי התולים ומאמרים שונים במכתב העתי המִבְנֶה „Были и Небылицы“, אשר הוציאה לאור ידירת נפשה הנשיאה ראשקאָווא. ויען כי הספורים האלה שמו מטרה לחצי התוליהם אנשים חיים וקיימים מעולם המציאות, התלוננו רבים ויִרְגְּנוּ באהליהם, כי מצאו את צלמי דמות תבניתם מצוירים בעט סופר מהיר, וכל רואיהם הכירום כי נִתְּנָתם המלכה לְשִׁמְצָה בערתם, אף כי לא פָּרְשוּ ולא נקבו בשמותם. אפס יש מן הסופרים אשר לא שמו יד לפה (פֶּאָן־חזיוני) ויקומו לריב על הגיוני יעקאטערינא, ובמאמריהם ושאלותיהם חתרו להכזיב ולשום לֶאֱל את דעותיה בענינים שונים, עד אשר נאלצה גם היא להשיב על דבריהם ולערוך אתם מלין בשם אלמוני.

הנה נא ידענו כי לעת זקנת יעקאטערינא היתה רוח אחרת אתה ותמ הַצְדָה מן המסלה אשר סללה לה מאז, ותחל לשנוא הגיוני סופרים אחרים ולהתקצף בבעלי „חפש ההגיון וחפש השוון“ („Свободомыслие и свободоязычье“), אשר היא בכבודה ובעצמה היתה בעוזריהם ובתומכי נפשם בראשית ימי מלכותה, בעת אשר היתה תורת חסד על לשונה כל היום ואהבת אדם וצדק פְּעִינִיָה תמיד. כי בפרוץ הרעוּאָלוציאָן בצרפת ותנתק את מוסרות הממשלה ועמודי הדת הִשְׁבּוּ להִשְׁבֵּר, התפלצו שליטי אירופא ויחרדו מכסאותם, ובין השרים הקרובים אל יעקאטערינא נמצאו אשר הוכיחו לה כי רק פֶּשֶׁל התפשה באה על צרפת הסערה הזאת,

וזמפני הרור הנמן להמן העם חבל על מלכות; על כן נהפך לכה פתאם לשנא את אשר אהבה ולרחק את אשר קרבה לפנים. או אז גרשה מעל פניה אחרים מן הסופרים הממהרים לכת קדימה באין מעצור לרוחם; אולם בכל זאת מפארה תקופת ימי מלכותה בהדר נאון הספרות, כתפארת עזה והדר גאונה בהליכות עולם והפאליטיק. ליעקאטערינא נאוה תהלה על כי בחפץ כפיה הביאה לרוסיא את הזרע הטוב אשר זרעו לצרקה אנשי החכמה והמדע במערב אירופא בחצי מאת שמונה העשרה, ותתן מהלכים להגיוניהם בהנהגת הממשלה במשפט ודין, בספרות ובהשכלה. אמונת אמן האמינה המלכה הזאת כי רק בדברי חן ושכל טוב תצליח להוציא לאור את מחשבותיה; אשר על כן נהיתה כעמוד התנוך, אשר עליו נשען כל בית הספרות בימיה. חבל סופרים צעירים ויודעי בינה עטרו אותה תמיד, ולעיניה התפתחו כשרונותיהם והוסיפו לקנות חכמה, עד כי לא השפיקו בחקוהם את ספרות מערב אירופא לבד, כי אם מבלי פנות אליה עוד מלבם הוציאו דברי נגידים, ויכתבו ספרים נכבדים. יעקאטערינא רמזה להם על השאלות הגדולות הראויות להשאיל או בחיי הרוסים, וגם הורתה להם את המסלה אשר לא יפשו בה בבואם לפתור אותן; ובדבר הזה ירתה אבן הפנה לתקופה חדשה בספרות הרוסית. בימי התקופה הזאת לא היה עוד הסופר הרוסי בטלן חורז חרוזים, או אחד הפקידים (чиновникъ) המתיב בעל כרחו, גם מבלי דעת פרק בשיר, לחבר שירים ומוזורים על כל מוערי שמחה או על כל צרה שלא תבוא; כי אם נצב בתור עובד נכבד ופועל אמת בקרב העם, חרש חכם לקחת לו למשל תמונות שונות מחיי עמו, או לברוא נפשות רבות וחסרונן כדמהן וכצלמן, ולהציגן למשול עם, להורות דעת העולם ויצרי מעללי איש לבני דורו ולבאים אחריו.

§ 3 פאן־וויזין. הסופר הראשון אשר התעורר לקול הקריאה אשר קראה יעקאטערינא באוני אנשי הלב, ואשר מהר ללכת אחרי עצותיה והשכיל לחרוץ משפט על תקוניה מבלי כל משא פנים—היה פאן־וויזין (Фонъ-Визинъ). הוא נתן אל תפו שופר להלל ולשבח את רעיוני אהבת אדם הצפונים במאמר המורה, וידבר בהשכל על דברת היחס שבין איש רוסי ובין השלטון והמשפט. אכן ככל התהלה והכבוד אשר פזר מלוא חפנים ליעקאטערינא, לא חדל מלהסתפח על מפלגת נכבדי העם אשר התנגדו לה והתעוררו לריב אתה ריב הצדק בשנותה את מעמה. המפלגה הזאת גמרה אמר להתיצב בעבי גבי סגנם נגד הרעה הנשקפה להעם, וירימו בכח קולם להגיד בשער כי קצרה נפשם לראות איך הרוזנים הקרובים למלכות יהפכו לרע ולרועץ את השלטון הנמן בידם, את שבט המשפט למטה ועם ומקל חובלים, ואת כסף אוצר הממשלה יוציאו שלא כדת. ככל אשר הוסיפה יעקאטערינא להתשיא את המטרה אשר הציבה לה מראש, כן הוסיף פאן־וויזין לתת ירו להמתלוננים, להשמיע רעם מרברותיו ותוכחת מוסרו ולהטית דברים נגד הליכות הממשלה ומשטרי ההנהגה, ולא אבה להלוך בארחות שאר השרים, אשר מבלי פצה פה ונתן תפלה עשו כפי רוח המושל העולה עליהם להימין או להשמיל. מלבד זאת האמין פאן־וויזין באמונה שלמה, כי הרוסי

מִלְדָה ומבטן הוא בעל מרות וטובות עד לבלי תכלית, ובנפשו ובחבו ספון וטמון אוצר בלום מלא כשרונות גדולים לחכמה ולמדעים, ועל הסופרים החובה רק להעיר מתרדמתו ולהמריצו לעבודה ולחכמה; ותחת אשר כל גדולים תקרי לב בימיו שָׁעו אל הספרות הצרפתית, לפניו כרעו ברך ועל מוצא פיה חיו, בזה ושקץ פֶּאָן-וויזין את כל דבר הבא מחוץ למדינות רוסיא, עד כי עבר את הגבול להתלהלה בו יתר מדי; לעמַת כל דבר זר פרי ארץ נכריה התאמץ להציב דבר מילידי חיי הרוסים ולתת לו היתרון, גם ללא משפט וללא צדק. תכונת נפשו החפשית כדרור לעוף ולשונו התְּקֵדָה והחודרת כחץ שנון הגדילו עד מהרה את שמו, וימשכו עליו עיני רבים האוהבים אמת ורודפים ישר; וכל בני דורו החלו לכבד ולהוקיר את מאמריו וספריו עד מאד. אמנם תחת אשר הטובים בעם הישירים בלבותם שמחו למצוא בספריו את מעִנְיָהם, רעיוני רוחם ומאויי לבם, כן נמצאו בעם משמרים הבלי שוא ועקשי לב, אשר בראותם כי ינבל פֶּאָן-וויזין וישים למשל ולשנינה את תהלוכותיהם ועלילותיהם, היו לו לאויבים ולמשטינים ויבקשו רעתו והַנְתָּו; על כן לא יכול להתרומם ולא מצא און לו לעלות למדרגה גדולה ולהִקְבֵד במשרה גבוהה לפי יְקָר ערך חכמתו ודעתו ותם דרכו. גם נפש יעקאטערינא נקעה ממנו לשנוא אותו בלבבה, ותדמה לראות בספריו רק חטאת מְרִי, „הפש ההגיון וחפש הלשון” אשר קצתה נפשה בם, לְמִרְזַת דברייה בטאמר המורה, אשר היה לפניו מורה דרך לפֶּאָן-וויזין ומאיר לו נתיבה.

האיש הנעלה הזה הואיל לִסְפֵר בספר תולדותיו והעתים אשר עברו עליו, ולתת תודה מקרב לב על ארות מפעליו ומחשבותיו, הלא הוא כתוב כתבנות ספר התורה על חטאת נעורים („Les confessions”), לזשאן-זשאק רוססֶאָה (*). הוא היה נצר מנוע אצילי ארץ בני-הרכבים (ריטטער) באשכנז. לאבות אבותיו היו נחלות שדה וקרקעות, ובמאת שש העשרה התחשבו לעדת האבירים נושאי החרב. אחד מזקניו הבאראָן פֶּאָן-וויזין נפל שבי בידי הרוסים במלחמת ליוואַנְיָא; ובמאת שבע העשרה, בימי אלעקסעי מיכאילאָוויטש קבלו אבותיו את הדת הפראוואַסלאוויית והיו לרוסים נמורים. אביו היה איש ישר מאד, דורש משפט, מהיר צדק ושונא בצע; ויורה את בנו דעת וילמדוהו את השפה הסלאוויית (אשר בלעדה, לפי דעת פֶּאָן-וויזין, לא יִמְכֵן לדעת שפת רוסיא אל-ינכון), גם בשפת רומית מצאה בְּיַד יד הבן הרך משחרות מל ילדותו, בעודנו עוד תִּנְיָךְ בית-הספר כבר לְמַד ידו לתפוש עט סופרים—לתרגם ולחַבֵּר; ובהיותו בן י"ד שנה העתיק רוסית את משלי המוסר להבאראָן הַאָלְבֵּרְג הדאָנִי. בעת ההיא לקחהו אמו מנהל הגימנאזיום פעטרבורגה, להציגו בחברת אהדים מבני גילו לפני שר-ההשכלה שוואלאָו להתפאר בנמעני נעמניו. שם הובא פֶּאָן-וויזין לחצר המלך; וישם ויתפלא הפלא ופלא בראותו עשר כבוד המלכות ויקר תפארת גדולתה,

(* ספרו זה כתב פאן-וויזין באחרית ימיו, כאשר אפפוהו חבלי מחלתו אשר אכלה חצי בשרו, ויהי כגבר נדהם אין איל. כימים ההם נהפך פאן-וויזין לאיש אחר ויהי ירא וחרד לדת ולאמונתו וישם כעפר נפשו, ובכל ספרו מתהלכת רוח ענוה וחסידות יתר מדי.

ושם התראה פנים עם לאַטְאָנְאָאָו ושאר סופרים נכבדים. או ישר נוכח הסופר הצעיר הזה כי עוד רב הדרך לפניו ונִכְּה העבודה בלמודים במרמ יגיע למעלת חכם וסופר באמת. בשוכו מאַסקוואה הקשיב לקח בהאזניו ויער-סיטאט הראשון אשר יסד בה שוואלאו, ומשם לקח להיות מתרגמן ומעתיק בועד לעניני חוץ; ואף כי הצליח בעבודתו זאת וישא חן בעיני אדוניו, גם שלח במלאכות נכבדה חוצה לארץ—לא האריך ימים על משמרתו. אחד המיניסטראים (יעלאגין) הקריבו אליו לעבודתו, ושם נמצא לו איש צר ואויב אשר היה בצנינים בצדו ולא נתנהו לעלות על גרם המעלות. כי אנשים רבים אשר מחצם פֶאָן־וויזין בחץ שחוט לשונו, הכוהו גם בלשון והוציאו את דבתו רעה כי איש מדנים הוא, אוהב מצה, מחרחר ריב ואַץ להשחית. רק מקץ ימי חייו, כאשר יצא שמו לתהלה ולתפארת בגלל חיוני-שעשועיו ובגלל יתרון כשרונו לקרוא אותם בטוב מעם באזני השומעים, הוטב גם גורלו ונחלתו שפרה עליו בשובו שנית למשמרתו בועד לעניני חוץ, תחת יד ניקיטא פאנין אשר משכהו חסד ויתן לו מנחה אלף ומאתים נפש אכרים. גם אשה עשירה לקח לו פֶאָן־וויזין, ויחל לחיות חיי עשר וכבוד וביתו היה פתוח לרנחה לכל הסופרים ואנשי השם בפעטרבורג.

פֶאָן־וויזין בספרי חזיונותיו תמך אשוריו במעגלי שאר מחברי ספרים דראמטים במאה שמונה העשרה ברוסיא (קאנטעמיר, סומארקאָו, יעקאטע-רינא) ובעקבות המוציאים לאור מכתבי העתים הסאטירים. הוא ימלא שחוק פיו על הכסילות ואי-הרעת, יניף שוט לשון על פְּמִי רין ועושי עָלָּ במשפט, ישפוך בוז וקיקלון על השכלה קלה וחיצונית, ישליך שְׁקוּצִים על גאות האצילים הגאיונים ועל תפארת רוס עיניהם, ישים סחי ומאוס את התנפים והצבועים, יתְּבַל וינְבַל את המתקדשים והמטהרים, המנחשים והמעוננים והשומרים מנהגי שגעון והבל. כל ננעי בני אדם אלה כבר היו גלויים וידועים לסופרים, וכבר נסו זה בכה וזה בכה לשום אותם ואת בעליהם לבוז ולדראון לכל בשר; אפס פֶאָן־וויזין העמיק הרחיב בלשונו לְדַבֵּר בם, ובזרוע עזו גלה את פני הלזט הלזט והמסכה הנסוכה עליהם. ספרו „שר הגדוד“ (Братадаръ) הנחילו שם כאיש אשר רוח הסאטירא הפעמהו לכתוב התולים מהללים עד להפליא, ויקראהו באזני יעקאטע-רינא בחצר המלכות ובאזני שרים רבים ונכבדים אשר הלז פניו, וכלם פה אחד הגידו תפארתו. עם תכן הספר הזה משלבים מעשים שונים גדולי הערך בקורות רוסיא. על פי החק אשר נתן פעטר השלישי נהיו האצילים חפשים מלשרת בבתי הממשלה ובחיל הצבא, ולא נשאר לפניהם כי אם לשבת שקטים על נחלות שדותיהם ולשים עין על עבודת האכרים המשעבדים להם. אשר על כן רבים מן האצילים העובדים בצבא כמעט הגיעו אל מעלת שר-גדוד התפטר חיש מעבודתם וימהרו לשוב אל נחלותיהם, לבעבור יתהלכו שמה עם האכרים בקרי כאשר התהלכו עם אנשי החיל סרי משמעתם. החק אשר הוציאה יעקאטע-רינא לרדוף באף וליטר שבעתים את הלוקחים לחדר ובוצעים בצע, הוריד בעון בצעם מעל כסאות משמרותיהם שרים ושופטים רבים, אחרי אשר השפיקו למלא

חוריהם כסף ולצבור הון עתק ונכסים רבים; בהיותם כבר במדרגת יו עץ (совѣтникъ) העתיקו מושבותיהם אל כפריהם אשר רכשו להם והוסיפו לנצל גם את אכריהם ולהתענג על רב שלום. שני אלה, שר-גדוד ויו עץ, הם ראשי הכדברים בספר המחזה: שניהם עריצים פריצים וערלי לב; אוניהם כבדו משמוע ועיניהם טחו בראות את החדשות אשר עולל הזמן, ויחזיקו בנושנות בכל סאמצי כחם. עליהם נוספה עוד אשת שר-הגדוד (бригадирша), אשר דבריה מרבים הוללות וצחוק, וכל דמותה וצלמה לקח מן החיים התיים, עד כי כל רואיה ושומעי דבריה האמינו לראות בה עין בעין את דורתם או אחת מקרובותיהם. מול מחזה שומרי שוא ואוהבי הבל וישן נושן האלה, ערך הסופר מחזה אחר מבניהם יוצאי הלציהם, אשר בפיהם ובשפתם יגידו כי מגמת פניהם רק אל החדשות הבאות מארץ רחוקה; אפס לא דעת ולא תבונה להם להשכיל מה העת החדשה שואלת מאתם, מה יתרון ההשכלה על האגלות, ומה הטוב הצפון בדברי החכמה, אשר במרם הגיעו אליהם מפה אל פה נשחת מראיהם, בעלותם על לשון בנים סכלים האלה. ויען כי פאן-וויון חבר ספרו זה בנעורים, מלא הוא על כל גדותיו מתולדות, שחוק ורוח ששון מרבה להכיל. חמה אין לו, באנשי שעשועיו לא יתקצף ואמרי מוסרו זייל כרביבים לאט לאט וכרי נחת. לא כן גורל ספרו השני „עול ימים“ (Недоросль), בחזיון-שעשועים זה יפרדו המדברים והיו לשתי מפלגות: האחת ישנה בין החיים ולקחה לאות ולמופת מקרב בני דורו, והשנית היא ילידת הגיוני המחבר, תבנית הצדק והיושר (אירעאל) אשר לו ברוח דמיונו בעולם האצילות, אך בעולם העשירה לא היתה ולא נבראה. והנה נא ידענו כי יעקאטערינא בכל עמלה בדבר החנוך (ע"י בעצקי מלאכה עושה דברה) חפצה להנך דור חדש, לנגל את הבנים הצעירים ולנהלם על פי התורה החדשה, אשר הורו לאקק האנגלי ופענעלאן ורוססאָה הצרפתים; ולא היא לברה הגדולה לעשות חדשות ונצורות בכל בתי הספר והחנוך לנערים ולנערות, כי אם גם בלב רבים מן העם באה רוח חדשה, ויקומו לעמוד לימין הממשלה ולעזור אחריה. אכן יש מחכמי הדור הראו לדעת מענות וחסרון גדול בפעלי המלכה: כי לא שמה עיניה לטובה על כל מפלגות העם יחד, ואת האכרים, אשר מספרם יתר הרבה מאד ממספר שאר העם ורב תבואות בכחם להחיות נפש כל יושב הארץ, שכחה כמת מלב לבלי דאוג לאחריתם ולבלי הריק גם עליהם ברכה מאוצר החיים החדשים, כי אם נשאר בשפל מצבם כבראשונה, חסרים כל משפטי זכויות, נעורים מכל מדע ונהונים נתונים כעפר לרוש תחת רגלי אדוניהם הקשים הרודים בס באף ובחמה. גם החק אשר צותה על פקיד הממשלה (намѣстники) לפקוח עין לבל יכבאו השרים את האכרים עד מאד, החמיא את המטרה והיה כלא היה. בגלל כן אך לשוא עמל הממשלה בכל בתי הספר והחנוך; כי איך יופיע אור ההשכלה בממלכה אם העם הרב יושב באשמנים כסתים ויגשש באפלה? איך תפרחנה מדות טובות ורגשות עדינות על שדה העברנות והשפלות? איך יכבירו מלין על דבר אהבת אדם ואשר העם, אם רב אדם יועקו משבר

רוח וממכאובי שבט הנוגש בם יילילו? אי לואת נלאתה יעקאטערינא ותעמוד מלכת על המסלה העולה קדימה, אשר סללה לה במאמר הטורה, ורק מפי עמה לבד יצא הפתגם כי כל אנשים אחים הם ונשמתנים יחדו. אחד היה פאָן־וויון בין אנשי הלב אשר לא עיפו בדרך החדש ויוסיפו ללכת אל סחוז חפצם. בספרו "עוליימים" יתאמן לתאר בחרט אנוש את כל הרעות והתלאות אשר תבואנה לרגלי משפט העבדות (крьпостное право), והוכח יוכיח בהשכל ודעת כי המשפט הזה נצב לשמן ולמשחית לכל הדברים הטובים והנכוחים, אשר תאמר המלכה לעשות בקרב הממלכה. המחזות בספר הזה המשינים לנגדנו את תולדות העבדות יהפכו לפעמים את חזיון־השעשועים לחזיון עצב ותוגה, ומקאטאדיא תצא סראגאדיא! כל קורא ספר "עוליימים" בשום לב יראה עין בעין כי אך להבל ולריק ינעה הממשלה לחנך את בני האצילים והאפרתים ולהפיה בקרבם רגש המוב והישר, כל עוד משפט העבדות על תלו, כל עוד אשר נתן הכח והעז להתקיף על החלט ממנו והאדם שלט באדם לרע לו. — על כן יקר ונכבד הספר הזה בספרות הרוסית, ורוח החיים אשר יצק בו כותבו יחיה ויעמידהו לארך ימים, בעת אשר ספרים רבים וכן שלמים נגרפו בשטף הזמן אל ים הנשיה, לא יזכרו ולא יפקדו ולא יעלו על לב כותבי תולדות הספרות הרוסית.

§ 4 דערוזאווין • מקץ ימי סומארקאָו, ככלות עבודתו בכרם הספרות הרוסית, התהלל בשיר־התהלה (אָדע) אשר הגיש ליעקאטערינא, ליום הנתן כתר מלכות בראשה, באָמרו לאמר: "לממשלת אויגוסט דרוש גם האַראציוס", ולבו בטח בו כי הוא הוא בחר המסוררים ובו בחר ה' להיות האַראצ־הרוסי, אשר חבלים נפלו לו בנעימים לשיר ולזמר תהלות יעקאטערינא — אוגוסט־הרוסי. אפס סומארקאָו שגה בְּרִואה: לרבר הגדול הזה נבחר המשורר הגדול גבריאל דערוזאווין אשר הקדיש מיטב ימי כהנתו בחצרות השירה לפאָר ולרומם את הוד מלכות יעקאטערינא, פְּרִשת גדולתה, תקפה ותפארתה, גם עלילות השרים הקרובים אליה, מעשה הגבורים אנשי השם, עוזו נוראותיהם ורעם גבורותיהם; עד כי ילקוש שיריו היה יהיה לנו כספר דברי ימי מלכות יעקאטע־רינא. בו יתאר לפנינו את האנשים הנכבדים והמעשים הגדולים אשר קרו במיטב עמזות מאת שמנת העשרה. גם נשמע מפיו דברים הראוים להשמע על אדות נפשו, ונתבונן בו ונחזהו כסופר וכאחד העם. מכתבי זכרונותיו (записки) בהיותו בקהל החצרנים למד לעשות גם הוא לפעמים כמעשיהם וכתחבולותיהם, ובכחו שבפיו חתר למצוא חן וחסד ולהתקרב למלכות ולקרובים אליה. אפס בכל זאת זכר ולא שכח כי יש דרך ישר לפני איש, מסלה העולה בית־אל, ואותה כבר תמיד בכל נפשו ורוחו, על כן בעת אשר החניף בחלקת לשונו לאדירי ארץ, התעשת כמעט רגע להלעיב בם ולכתוב עליהם דברי שנונות ומהתלות; הוא היה חם לבב, מְהיר הַמָּה ומתהפך מסבות ברעותיו: פעם העלה את איש־חפצו עד למרום ויעצם עיניו מראות את חסרונותיו, ופעם בנוח עליו רוח אחרת השליכו מעל גפי מרומי התהלה וישם כבודו לכלמָה. ובגלל תכונתו זאת לא היה לאל ידו לתקוע לו אהל במקום נאמן, להכין איתן מושבו ולכונן כסא משמרתו

בל ימוט. מאהבתו הגדולה לצדק ולמישרים, לעבודה ויגיע כפיים, האיל להתערב בעניני המלכות יתר מדי ולחוות רעתו בעניני השלטון; גם החל לנרות מדון עם בני דורו, וכדבר הזה הסב לנפשו רעות ותלאות.

דערושאוויין נולד בקאואן בשנת 1743, אבותיו האצילים היו יוצאי ירך נשיאי הטאטארים, אשר עזבו והשליכו אחרי נגם את מחנה-ההוב בימי וואסילי העג'ר ונספתו אל הרוסים. בילדותו למד רק מעט מזער, כי לא היו לו מורים טובים מלמדי מדע, מן הגימנאזיא במאָסקווא יצא ובא לשרת בצבא, כמנהג הימים ההם, בתור אחד מאנשי החיל; וישא אתם במשפּאם ובסבלותם ובכל הלחץ אשר לחצום או, ורק אחרי עשר שני עבודה ויגיעה הגיע למעלת נושא-דגל (פראפּאָרשטישק). אכן גם בבתי אנשי החיל (קאואָרנען) אהב לשקוד ולהגות בספרים, ויהי לו היום למלאכה, והלילה, בעת אשר תבריו נמו שנתם, לקרוא ולכתוב. בשיריו אשר כתב עוד עמל לחקות את לאַטְאַנאַסְקווא, אך יתן תודה כי היו עוד חסרי מעם. בהגיעו למדרגת אָפּיצער נקרא לעבוד ולשרת שנות מספר ברוסיא-המזרחית, ובימי קשר פוגאטשעוו היה תָּבַר לְעֵד חוקרי-סְתָרִים, אשר הִפְקֵד לבער את המורדים מקרב הארץ ולכלותם עד תָּמַם; אשר על כן היה לו פּאָטעמקין לפה ולמליץ: ותעניקהו הממשלה שלש מאות נפש אכרים ותרוממהו בתר המעלה. כאשר חדל מלעבוד בצבא הואיל לשרת בסענאט, ויהי הולך ומצליח, וגם שמו יצא לתהלה כמשורר המפּלס לו נתיב חדש, לא דרכו בו המשוררים לפניו. שירו הראשון לכבוד יעקאטערינא הנקרא בשם "Фелица", (לאמר "המאשרת" או "השלמית) כתב בשנת 1759. בשיר הנפלא הזה הלך בעקבות יעקאטערינא בספּירָה "על אדות בן המלך כְּלָאָר" — וכאשר אהבה היא לכתוב התולים, כן התלהלה גם הוא בשרים הקרובים במליצה חירות לו; לא הוציא עליהם דבה רעה ולא מפל עליהם עֵזֶן אשמה, אך שָׁבַל את לשונו להתקלם בם ולהשקותם לעג כמים—וביתר שאת הפגיע מאד בכבוד פּאָטעמקין. השיר הזה המלא רוח חיים חדשים מצא חן בעיני יעקאטערינא; משמחת לב הורירו עיניה דמעה בקראה אותו: כי הבין הסופר לרחשי לבה ולחפצה הטוב, וכל דבריו על אודותיה צדקו יחרו. על כן כבדתהו במנחה יקרה כיד המלך.—דערושאוויין לא יָשָׂם לבו אל השנאה אשר שנאהו המשגיח-הכולל בסענאט (וויאזעמסקי), על אשר מאהבתו את האמת התנגד לו בענינים שונים, ויוסף לכתוב שיריו הנעימים, כשיר "חזון המורוא" (*). וכאלה. אמנם עתותיו לא היו בידו ולא מצא מרגוע, כי הפקידהו יעקאטערינא לגובערנאטאָר במחוז וואָלאָנעץ בתחלה, ואחרי כן בטאמבֶּקווא. שמה התנכלו לו בני בליעל אשר שמנו פח יוקשים לרגליו, ונהדף מטצבו גם הובא במשפט במאָסקווא. אפס דערושאוויין מהר לבוא פעטר-בורגה ויוכה צדקו לפני המלכה, ותצו לתת לו מתכנת שכרו הִקְצוּב לו דָּבָר שנה בשנה. ובכן ישב לו בעיר הבירה מבלי כל משרה ומשמרת; ובכל אשר הוסיף להלל ולרומם את יעקאטערינא בשיריו הנפלאים, כן הוסיפה לְקַרְבוּ אליה

(* מורזא הוא תואר לשר וגדול בין הטאטארים; והמשורר יכנה כן את עצמו, יען כי היה מיוצאי חליציהם.

ולחאיר פניה אליו, ותכבדהו שנית בתשורתה בעד שירו, בהלכך מבצר איזפאיל". גם השרים האדירים כוזבאָוו ופאָטעמקין החלו לבקש קַרְבָּתו ולהטות חסרם אליו— לבעבור יגיד תהלתם וירוממם תחת לשונו. אכן יעקאטערינא צותה עליו במפגיע ותזוהירוהו לבל יבוזר תהלה לפאָטעמקין. ויהי היום ויעש פאָטעמקין משתה גדול ותגנצחון, ומקהלת המשוררים שררה שיריזמרה אשר חבר דער-זשאוין. כתם המשתה והזמרה נתן השר האדיר הזה את תודתו להסופר, ויחל פניו לחבר שיר על דְבַר פְּרָשֶׁת המשתה הגדול הזה ויביאָהוּ אִתּוֹ בבואו שנית למשתה הצהרים לקרוא אותו באוני אוהביו הקרואים. ויעש כן דערזשאוין. אולם כראות פאָטעמקין כי קצר המשורר בשבחו (ממעם המלכה) עזב בחרי אף את השלחן, וְשָׁבְתָה השמחה והקרואים נבוכו. אז נפקחו עיני דערזשאוין לראות כי רק ככוזר-משחק הוא בידי השרים הגדולים, וכי רק לתהלתו עיניהם צופיות ואין דואג לטובתו באמת. — בשנת 1791 כאשר נגלו בסענאט דברים רעים ומעשים אשר לא יֵעָשׂוּ, ודערזשאוין עמל ויגע להערות סקור הרעה ולהוציא לאור משפט, הריטה אותו המלכה למזכיר-הממשלה (שטאטס-סעקרעטאר). אך עד מהרה היה לה למפגע ולמשא. כי יעקאטערינא היתה כמסתרת פנים וכלא-מתבוננת אל רַעַת השרים הקרובים אליה, לבל יֵעָנֹשׂ אותם קשה כגמול ידם, כי אם לַיִסְרָם בלשונה כאם רחמניה את בניה, ותהי למלה בפיה: „תִּהְיֶה אתה וְתֵן חיים לאחרים“ (*). — חיי דערזשאוין בחצר המלך נהיו לו למעמסה ויקצצו את כנפי רוחו לבל יוסיף לעוף ביעף ככל אַנְתֵּנֶפֶשׁוּ, יען כי הדברים אשר ממרחק היו קדושים בעיניו כאלהים ונסכו עליו רוח ששון וצהלה, עתה בהתקרבו אליהם והתבונן בהם ראה ונוכה כי ערכם קל מאד ולא נאוו ליעקאטערינא הגדולה. רוחו כְּשֶׁלָּה עוד יותר כאשר סרה יעקאטערינא מדרכה הראשונה, וגם בו הִתְעַבְּרָה על אשר תרגם בחרוזים את סומור פ'ב בתהלים, באמרה „כי השיר הזה שרו היעקאָבִינִים בחוצות פאריו, לצקת שמן על אש המרד והקשר על לודוויג שִׁי־הַעֲשֵׂרָה“. ואף כי הצטדק דערזשאוין במענהו: „הן דוד המלך לא בא בסוד היעקאָבִינִים, ובכן גם שיריו לא יוכלו להיות למורת רוח לאיש“, בכל זאת היתה יעקאטערינא עוֹנֵיגֶת אותו, והוא גם הוא החל לעצור את פרי עמו ולחרול את הנובת תבונתו. באחרית ימי יעקאטערינא עלה דערזשאוין למעלת יועץ פלא וסענאטאָר, ובימי שלכות פאווועל ישב בראש ועד המסחר ויהי גם נגיד-האוצרות. אפס המשרה והעבודה הרבה כברו עליו מנשוא וכשל כח סבלו, עד כי בשירו „אל נפשו“ קרא בזעם לשונו:

לְמָה זֶה אֶעֱמֹל, נַפְשִׁי לְרִיק אֲנִיֵּעַ
לְעֵבֹד וּלְיִשְׁרָת וּלְחֹזֵק כָּל-בְּדָק.
אִם הֶהְמוֹן יַחַרְפְּנִי, עָלֵי יָרִיעַ
עַל כִּי לָבֵת בְּחַרְתִּי בְּאַרְחוֹת צֶדֶק?

(* על זאת רמז דערזשאוין כמהתל באחד משיריו: „חיה נא ותן חיים לרעד, אך לא על חשבון זולתך; שמח נא אתה בחלקך, אך בשל אחר אל תגע ירך!“.

יעבדו נא אֲהָרִים , יַעֲמְלוּ בַּבַּח :
הֵן יֵשׁ רַבִּים שָׁרִים שְׂבִיבֵנו יִשְׁפִּילוּ -
אֶת נַפְשָׁם הֵם הֵן לֹא יִשְׁבְּחוּ יִשְׁבְּחֵ
וְגַם אֶת אוֹצֵר הַמַּלְכוּת יִרְבוּ יַגְדִּילוּ . . .

בראשית ימי מלכות אלכסנדר הראשון עלה דערושאוון למעלת יועץ-המשפטים .
אולם המלך החסיד הזה עָבְרוּ על ארח ההשכלה ואהבת-אדם , והמשורר הוקן
היה לו רק למוקש ולשטן על הדרך העולה קדימה , כי לא הבין אל פעלת הזמן
ולא השכיל אל הרוח החדשה , עד כי הָנִיחַ דעתו נגד העצה היעוצה לתת חפשה
להאכרים , ובכך הוכר ממצבו ומפקודתו 1803 . אז שב דערושאוון שנית אל
קסת הסופרים ויחבר ויתרגם ספרים רבים , וגם החל להוציא (בחברת שישקאָו)
מכתב-עתי לחרשים : „שיחות החובבים שפת רוסיא“ („Всѣхды любителей Русскаго слова“)
האור החדש אשר האיר לארץ רוסיא ולדרים עליה , משורר צעיר לימים , אשר
דערושאוון סמך ידו עליו , הלא הוא אלכסנדר פושקין , וימת דערושאוון
וַיִּאָסֵף אל עימו בשנת 1818 , היא שנת הארבע ושבעים לימי חייו .

שירים רבים מאד כתב דערושאוון בימי חייו ; ואף כי באחרית ימיו
אהב לַחֲבֵר חזיוני עלילות בני אדם (דראממען) , בכל זאת תכונת רוח מליצתו
היא השירה והזִמְרָה הַלִּירִית . ויען כי הוא היה באמת משורר לִירֵי מִלְרָה
ומבטן , זָכָה לשם תפאָרָה יותר מכל המשוררים הליריים בבני דורו (פעטראָו ,
קאָסטראָו וקאפניסט) . בכל אחד משיריו , גם בתוך הגרועים שִׁבְּחָם , סָפֵן
תמיד רעיון טוב נחמד להשכיל , ובכלם נראה יד אמן מפליא לעשות ציורים
יקרים מרהיבי נפש , וצלצלי תרועת שירתו נעימים לאזן שומעת ; ובדבר הזה
לו היתרון על כל ההולכים לפניו עד ימות פושקין . כי אמנם רוחו הנעלה
ונפשו הנשאה מצאו להן די מחיה בתולדות עתו המפאָרָה והנהדרה , במקרים
נכבדים אשר נקרו ויאתיון בימי מלכות יעקאטערינא ושלטון הקרובים אליה .
ובכן נִשְׂאָה תמיד בת-שירתו את מדרבותיה רק על אנשים ומקרים שונים , ותָּעַל
כטל אמרותיה בשוררה שירי ששון וצהלה , הוד הַנִּצָּח והגבורה , משתה שמחה
ויום טוב שבת יקר וגדולה וכבוד לימי מלכות יעקאטערינא הגדולה . במרוצת
דברי שירותיו ותשבחותיו זה דרכו להזכיר—כי צבא לאנוש עלי ארץ וימי חי
הבלו יעופו כצל עובר ; ישחר למוסר און הקורא , יעיר לבו לאמת ולצדק ,
לחסד ולחמלה , לאהבת אדם ולכל מדה נכונה וישרה ; יטיף מלין על דבר טוב
היוצר ליצוריו פלם ; ישית בשמים פיה לדבר רמות ונשגבות ועל אֵל אלים ידבר
נפלאות * . בכל אלה לא העפיל לעלות במעלת משוררים פלוסופים עמקי בינה ,
ולא עצר כח לחשוף מצפוני האמת ולהיות בוחן כליות ולב כשעקספיר , לעס-
סינג ושאר גדולי משוררי אירופא . כי לבעבור היות לו מהלכים בחצר המלכות

* כשירי „זמרת יה“ „Борьба“, הנפלא והנשגב , הלא הוא כתוב עברית בשם „הללויה“
בראש ספר „שפתי רננות“ להח' רא"מ ווערביל .

נאלץ להבליג ולאנוס את נפשו להלל אשר לא יהלל, להציק רוח שירתו לשיר בלא-עת, וללמד את אצבעותיו למלאכת השירה ככל המצוה עליו. לפי מצב המוסרי בימים ההם, הרשה לו דערושאווין לעשות את שירתו ככלי שרת להשיג על ידה מאויי לבו וחפצו בענינים חמריים, לתק את עמדתו ולהגדיל כבוד משנתו, למשוך עליו עיני רפי העם וגדולי המלכות או להסתתר בה מפני הרעה הנשקפת לו (*). מלבד זאת לא נרך המשורר במסלה אחת ולא בחר במהלך אחד, רק יפסה על שעפים רבים: פעם ימלא פיו תהלת המתענגים על טוב הארץ וסגלת חלד, ופעם ילעג למנעמי התבל ולכל חמודות החיים; פעם יהמו כל קרביו וירונו לאל חי, ונפשו תדבק לאהבה את דתו עם כל שרשיה ותקיה, ופעם יתעה בשפק ומליו לצד עלאה ימלל; פעם שירו שיר למודים (דידאקטיש) ויתהלך בכבודות, ופעם יסק שמים על כנפי הרוח ויגביה עוף ממעל לכוכבי אָל; פעם יביט על התבל בעיני בשר וידבר כאחד האדם, ופעם חתולים דבריו בערפלי סתר ובשיח סוד חכמי הרזים, אשר שפכו רוחם על גוי ועל אדם יחד בראשית מאת שמונת העשרה. אפס בכל זאת שיריו יותר קלים ופשוטים, קרובים אל הטבע והחיים משירי לאַמאַנאַסאַוו—ובזרוע עזו הוריד את בת המליצה ממרום פארנאס הר-אֵלים אל דְרִי מטה. גם הוא היה הראשון אשר לא עָנה בכבל רגלי שיריו ולא הגישם לנחשתי המדה והמשקל כל לאַמאַנאַסאַוו. לשונו חדה ומבטאיו נמרצים, ורק לפעמים דבריו לָעו ושפתו עמוקה, כי בטווי השפה הסלאווית ישחיתו יפעתה. אכן לימינו צעדה בת המליצה צעד גדול, ותיק בתבניתה ובתארה, וגם בכבודה פנימה; כי שפך עליה רוח חן וחיים חדשים וישפֵץ את מְלוליה במשבצות הגדות העם, אשר לא נגעה בהן יד משורר לפניו. — זה לא כביר הוציא האקאדעמיק גראַט את ספרי דערושאווין כלם לאור עולם כלולים בתפארתם, והם יפארו את זכרון שם כבודו יתר הרבה ממצבת הזכרון אשר הציבו לו בקאזאן עיר מולדתו, בשנת 1846.

§ 5 יתר סופרי הדור ההוא. על דגל הסופרים הגדולים אשר הוכרנו חנו עוד צבא רב ואגודות המון סופרים שונים במהלכיהם ובמטרותיהם. מכלם

(*) כן ענה בו פיו בכתבי זכרונות. שם יסופר כי בראות דערושאווין כי צפוי הוא אל חמת פאוועל המלך החדש, מרד חיש קל לחבר לו שיר תהלה, אז נחפזה מרת הרין למרת הרהמים והמת המלך שככה. — עוד נשים זכרון בספר, כי בימי פאוול שלחה הממשלה את דערושאווין לרוסיא הלבנה לחקור ולרדוש על הסבות אשר בגללן משו שמה די האכרים וירעבו ללחם. המליך הזה אמר עם הספר כי מצא שרש דבר הרעה ביהודים אכרי בתי היין, המוצצים את דמי האכרים ועושים עשר לא במשפט; ישפול אשמה על כל ישראל, המתירים כי הם בחירי כל הגוים, על רבניהם המפרשים את התלמוד כרצונם, על החדרים ורכי ההנדך. יתלונן על כי ימהרו להשיא את בניהם באביב עלומיהם, על הקהל ועל הברות, על הצדיקים ועל ההסידים (לפי דעתו הכסף הרב הנתן לצדיקים ישולח לארץ ישראל להיות נכון לבנין ההיכל בבוא המשיח פתאום!) על ההרמות ועל החזקה, על עוות המסחר והסררות ועל הנעלמים, ועוד דברים רבים אשר בימינו לעינינו יעלו על שפת משיגינו ויכתבו על אדותם ספרים גדולים... דערושאווין היה כמסתיר פנים וכלא מתבונן כי מקור הרעה נמצא במשפט העבדות ובעול הברזל אשר נתנו האצילים על האכרים, גם בשכרות ובעצלות אשר ההמכרו להן מני אז. אפס התקונים אשר הציעו לעשות בקרב היהודים כמעט כלם קולעים אל המטרה ונכוהים למבין, ומרביתם כבר יצאו לפעלם מעט מעט בחסדי הממשלה עלינו. (ראה דברי החכם ארשאנסקי בהיבליאטעקא העברית, חלק ב', מאמר רביעי).

בהרנו לתת יד ושם רק לשלשה המצוינים שבהם. ואף כי בימינו אבד ערך השנים הראשונים וכבודם כלה כעשן, אך ברורותם היו סופרים נכבדים ונודעים לתהלה: בני דורם ששו על אמרותיהם, קראו בחשק לבב את ספריהם ויהללום בשערים על אשר הרחיבו גבולות הספרות והניחו אבן הראשה למיני-שיר שונים אשר לא נסה עוד בם סופר רוסי לפניהם. אכן הסופרים הרוסים לא פלמו להם נתיבה לברם ולא בראו חדשות בעולם הספרות; וכל חכמתם ודעתם היתה לאחוז דרכי סופרי עמים אחרים ולהתחקות על שרשי רגליהם. בימים ההם לא בקרה עוד הבקרת אשכולות התבונה, ורוח משפט מרם עבר על הספרות הרוסית לזרות ולתהדר ולהמון הקוראים היו מזרות הספריות של עמי הנכר—על כן כל איש רוסי מחבר ספר, לו גם תקה את סופר נכרי, או ראה וחמד והעתיק איזה ספר והכחיד תחת לשונו כי דבריו הורקו מכלי אל כלי, כבר התנשא והתרומם בעיני בני דורו כבורא חדשות ועושה נפלאות גדולות לברו.

הראשון בשלשת הסופרים הכי נכבד מי 5 א ל ח ע ר א ס ק א ו ו (Херасковъ). אבותיו באו בימי פעטר הגדול מוואלאכיא לרוסיא ונשבו בה, והוא בעורו באביב ימיו כבר למד ירו למשוך בשבט סופרים. אחרי עבודתו בצבא עמד על משמרתו בועד המסחר (קאמסערץ-קאללעניום), ובהגסר האוני-ווערסיטאט במאסקווא 1765 היה למורה בו כל ימי חייו, ושנה אחת נצב גם בתור קוראטאך בבית שבת תחכמוני זה, והביא תשועה גדולה ועזר רב לההשכלה ולהתנוך, ביסדו בתי ספר טובים ומועילים מאד. אז בא חעראסקאו בכרית אהבה וידידות עם נאווויקאו ושווארץ, ואהבתם עשתה פרי קדש הלולים. כי שני החכמים האלה היו בעת ההיא כשני צנתרות הזהב המריקים מעליהם אור ההשכלה והרדעת. בימי נעוריו הדפוס חעראסקאו מאמרים שונים במכתב העתי אשר הוציא מיללער על יד האקאדעמיה בפעטרסבורג, ובמאסקווא החל להיות בעצמו מוציא לאור, ואשתו אשר ידיה היו רב לה במליצה ושיר היתה עזר כנגדו. הוא היה איש מדות ובעל לב טוב, נשוא פנים ומברך גם בהון ועשר; ביתו היה בית ועד לחכמים, וסופרי דורו מביאים לו איש איש בכורי פרי עמו, לשמוע משפטי פיו ולדעת היצלה דרכו אם לא. כחמשים שנה רצופות עבד חעראסקאו בספרות הרוסית; אפס אהבתו ליגיע כפים ונעת אפים עלתה על יתרון הכשר רוח שירתו. את ספריו כלם ערך כפי החקים והמשפטים אשר השתחררו בימים ההם בקרב הסופרים, אשר לקחו להם לתבנית את ספרי קרמוני יון ורומא (הקלאסיקים) ויתמברו לעשות כמתפנתם; וגם הוא לא סר ימין ושמאל מכל התורה אשר הורו בעלי חכמת-הדבדב ולא חסר אחת מכל ספניה, כי אם פתת האלהים אשר תלק למשוררי אמת בקראם מבטן אמם ובתתו מרחו עליהם. ברב עמל ויגיעת אין-קץ תבר חעראסקאו שני שירי-גבורים (антисекіа новы) גדולים ורחבי ידיים מאד. הספר האחד „רוסיא“ („Россиада“), הכולל שנים עשר שירים ארוכים ומספרים לכידת קאוואן והבבשה על יד יאהאן הנורא. ויען כי לפי משפט התולכים בתקת הקלאסיקים לא יסבון להיות יסוד מוסד לפאעמא, כי אם מקרה נכבד ומעשה רב, אשר לרגליו ישתנו סדרי הליכות

כל עולם פלו, נאלץ גם העראסקאָוו להגדיל על אחת שבעים ושבעה את ערך נצחון יאַהאָן, אשר עליו הטבעו אדני שירתו (*). הספר השני „וולאדימיר“ („Владимиръ“), יספר בארץ שיר דְבַר בוא הרוסים במסורת הדת הנוצרית על ידי הנשיא הלו. הקוראים הרוסים שמחו על שני הספרים האלה, השתעשעו בם והתענגו עליהם. כי אחרי אשר התאָמרו והשתבחו כי יש להם כבר פינדאררוסי (דערזשאוויץ) בשירי זמרה, ראסינ'רוסי (סומארקאָוו) במליצה הדראממאטית—דמו בנפשם כי הַנְּנִם אלהים וּבְדָם זכר טוב גם הַמְעַרְרוסי במליצה העפית, והתברכו בלבבם כי ספרי העראסקאָוו האלה יעמדו לדור אחרון. מלבד אלה כתב העראסקאָוו עוד ספרים רבים ושונים, בְּשִׁיר הַמְּדוּי. „פרי החכמות“ הנקדש לשם כבוד הקיסר פאוועל הראשון; „הנזירה הווענעציאנית“ ועוד כאלה לְמַרְבָּה; ואנחנו לא נקוב אותם בשמותם אחד אחד, כי אבד עליהם כלל, והזמן המכלה ומבלה כל, האבידים באפס יד מתוך קהל הרוסים—והבקרת הנאמנה גם היא אֶשְׁרָה וְקִיָּמָה את פִּעֲלַת הזמן. והנה אף כי העראסקאָוו חי וכתב בימי יעקאטערינא, נוכל להציגו כחבר לַלְאָמְנָאָוּוּשׁ וּלְסוּמַארַקָאָוּ, כי כמוהם גם הוא הואיל הלך אחרי שוא לנצור ארחות הקלאסיקים אשר עיניהם ולבם רק אל החקים והמשפטים אשר שָׁם לפניהם בואַלְטָה הצרפתי. אולם עמו מִתָּה חכמת־שוא זאת, והסופרים הכאים אחריו החלו לקרוא להם דרור ולא צרו צעדיהם בנתיבות הקלאסיקים, כאשר נראה ברור במעללי החכם השני בחור הזה, הלא הוא באַגְדַאנְאָוּוּשׁ (Богдановичъ), אשר העראסקאָוו המה לו חסד ללמדו דרכי השירה ולהיות למגן לו. באַגְדַאנְאָוּוּשׁ היה יליר רוסיא־הקטנה. בבואו בעלומיו מַסְקוּוּוּא נֶשְׂאוּ לבוא בסוד המשחקים בבתי טיאטראות, ויבוא אל היריעקטאָר ויגד לו חפצו— וּהעראסקאָוו היה היריעקטאָר בעת ההיא; ויהי כראותו כי ברכה בעלם הזה, הוכיחו על פניו כי לא נאווה לבן אצילים לעלות על במתי־שחק ולא נָתְנוּ לבצע חפצו. ויאסוף את הנער אל ביתו ויתנהו לשמוע בלמודים בהאוניווערסיטאָט, ויתאמץ לתת לו שם מְשֻׁרַת מורה ומטיף כהשלימו חק לְמְדוּי. אז מצא באַגְדַאנְאָוּוּשׁ תן בעיני הנשיאה דאשקאָוּוּא, אשר הואילה לשלוח מאמריה למכתב־עתו; ובבואו פעטרבורגה ויהי למתרגם בְּנַעַד עניני חוץ קנה לו שם טוב בשירו „על הריסות ליסאבון“ העתקה מוּאָלְטֶער ובשאר ספרי שירים כאלה. אחרי כן היה ציר־רוסיא בחצר מלכות זאקסאָניא וישב בדרעזדען שנתיים ימים; ובשובו פעטרבורגה הקדיש ערותיו למליצה ושיר, ויחבר את שירו הנפלא המכנה „הנפש“ („Душенька“), בשלשה ספרים. תִּכַּן השיר לְקוֹחַ מְסַפֵּר לַאֶפְאָנְטוּיין: „אהבת פסיחעי אל קופידאָן“, והוא גם הוא שאל תִּכַּן סְפוֹרוֹ מסופר קרמון אפאלעאוס הרומי, אשר כתב ספר „על אדות הגלגולים, או חמור הזהב“.— באַגְדַאנְאָוּוּשׁ היטיב מאד לפאר את תִּכַּן הענין והשכיל לקלוע במקלעות שירו דברים רבים מחיי הרוסים ומימי מלכות יעקאטערינא, ותחת עציבי הגוים הקרמונים ואילולי הַאֲלִימֶפּ הביא את אלילי המיטהאָלְאָגִיע הרוסית והגרותיה. הוא היה הראשון

(* הספר הזה יעיד למדי כי ידעית מחברו בתולדות היתה מעטה ודלה מאד, את תכונת יאהאן; והלך נפשו ישווה לפנינו בציורים לא נאמנים, גם יכנהו המיד בשם יאהאן השני—ולא הרביעי!

המפליא לעשות שירים קלים, אשר ירוץ כל קורא בס, אף כי יעלוהו למרום הררי הרמיון הנשגב; ובספרו "הנפש" נחזה שרידי חקי הקלאסיקים ומשפטי השטה החדשה החפשית כלולים עוד וסבוכים יחדו. בני דורו קראו שיריו ויתמהו וישתוממו על חין ערכם ויפנים, וגם יעקאטערינא הגידה תהלתם ותאציל ברכה למחברם ותרוםמהו על גרם המעלות, ובגלל הכבוד אשר חלקה לו המלכה געזא ורוםם שמו בעיני כל איש ואיש. אך התפארת והכבוד הניאוהו מלהוסיף לכתוב ולחבר, ורק כפעם בפעם געור לשורר שירי תהלה לכבוד יעקאטערינא, להעריצה ולהקרישה בחלקת לשונו הצחה והנמרצה, ויחבר איוה ספרי חזיון, אשר העולם על במת המשחק. כן נסה גם לכתוב קורות רוסיא, אך לא העמיק לחקור בהן ולהשכיל בתהפוכות מסבותיהן עד תכלית. הוא העתיק רוסית את כל שירי התהלה אשר כתבו הסופרים הנכבדים (וואָלְטער, מאַרמאַנטעלל וכאלה) לכבוד יעקאטערינא, ויכתוב בחרוזים ספר "ילקוט משלי העם" למלאות חשק המלכה, אשר אָהבה אהבה נצחת את משלי העם הרבים והעצומים. הספר הזה כולל שלשה חלקים, והוא יקר ונכבד מאד. באַגדאנאָוויטש הורם והונף להיות פקיד על אוצרות־כתבי־המשלה, וכעזבו את משמרתו באחרית ימיו הואיל לשבת בשלות השקט ברוסיא־הקטנה, והשפיק עוד לכתוב שירי־תהלה בעלות אל כס נדר הראשון על כסא אבותיו. בשנת 1803 הלך לעולמו לראבון נפש כל יודעיו; כי היה באַגדאנאָוויטש איש טוב ומטיב, עָנּוּ ושפל רוח, רצוי לכל אחיו ומיודעיו ואהוב לכל הבריות.

הסופר השלישי הראוי להקנות בקהל נכבדי הסופרים בימי יעקאטערינא הוא חעמניצער (Хемницер). הן אמנם בני דורו ידעו אותו אך למצער, וגם בענת רוחו חשב כי כשרונותיו וספריו אינם שוים לשום אליהם לב, אפס הבאים אחריו התבוננו אליו בינה והשכילו להכיר ולהוקיר את רוחו הכביר ומפעליו בקפרות, וישימו לו מקום בין העומדים בראש סופרי מאת שמונת העשרה. האיש הזה אשכנזי מִיָּדָה ומבטן, אך ברוחו ובהליכות חייו היה כאחד הרוסים לכל דבריו. בימי פעמרי־הגדול באו אבותיו מזאקסאָניא ארצה רוסיא, ואביו נתנו ללמוד חכמת הרפואה, אך הוא היה ענוג ורך ונפשו בחלה לנתת פגרים מתים, ויעזוב למודי הרפואה ויבוא לעבוד בצבא. ויהי חעמניצער בין העוודרים במלחמת ז' שנים ובמלחמה הראשונה עם טורצייא. אולם גם עבודת הצבא היתה לזרא באפיו, ותהי בפיו למלה: "מבית נהנת המתים יצאתי, ואל גיא ההנה ושרה קטל באתי". אח"כ נשא משרה בקאַרפּיס הרייה־מחצב, וכמעט מצא תות ירו בעמלו בספרות ובהעתיקו ספרים תגועים למערכת הדומם ולסחר סכרי ההרים והמתכת. מיטב עתות החפש הקדיש להגות, להבין ולהשכיל במשלי לאַפֿאָנמיין הצרפתי וגעללערט האשכנזי, וינַם כחו לכתוב משלים גם הוא ולמעת גפן שורק זה על תלמי הספרות הרוסית. ואף כי דערזשאוויץ ושאר הסופרים ידידיו ואוהביו תזקוהו ואַמְצוהו לצאת במושלים גלוי לכל העם, לא נעתר להם, כי התבושש מאד; ואת קבץ משליו הוציא לאור (1778) מבלי קרוא את שמו עליהם, וגם מיודעיו נשבעו לו לכסות את שמו עד אם ישמע משפט

הקוראים . בין כה וכה הכביר עליו המחסור והציק לו עד מאד , לולא תמכותו אוהביו , אשר בתנוהו ונוכתו כי מהר לב הוא ותמים דעים , כי עתה כרע נפל תחת סבל עגיו ; הם דברו עליו טובות באוני הנשיאה דאשקאָווא , ועל ידו הועלה להיות ציר-רוסיא בסמירנא . על משמרתו זאת לא האריך ימים , כי הפָּרדו מידידי נפשו ושנוי מזג האויר הועילו למחלתו ולהתָּו , ויורד שאולה ברמי ימיו , בהיותו בן ארבעים שנה . את גופתו הביאו לרוסיא ויקברוה בניקאָווא לאעוו , ועל מצבת קברו חקקו את הכתָּבת אשר הכין לו בחייו :

הַדָּךְ מוֹכִיחַ הַלְכָתִי . כֹּל יְמֵי עֲמַלְתִּי שִׁקְדָתִי
וְעָרוֹם שְׁבִתִּי אֶל הָאֲדָמָה בְּאֲשֶׁר נִלְדָתִי

והיה אם נשים לב אל העת אשר בה כתב העמניצער את משליו , וכי בספרות הרוסית לא היו עוד משלים כתובים בטוב טעם ודעת עד ימיו , נוציא לאמת משפט כי הגדיל לעשות , כן בתכן המשלים כן בסגנון לשונו (אשר לא בא כמזו עד קאראמזין) . ואף כי לא זכה להַכְּבֵד בשם פֶּאָרְדוֹס או לאפֶּאָנְטִיין-הרוסי , סלל מסלה ופָּנָה הדרך להמושלים הגדולים דמיטריעוו וקרילאָוּ . אחדים ממשליו יתנוססו גם היום כאבני נזר בספרות הרוסית וזכרם לא יסוף גם בימים יוצרו .

§ 6 מכתבי העתים . האות והמופת הנאמן כי גדל כבוד הספרות בעיני העם , ראינו כבר באחרית ימי מלכות יעליואוועטא—בדבר זאת לאור מכתבי העתים ברוסיא . על יד בית עקד החכמה הוציא מיללער מ"ע לחרשים , להועיל ולשמח לב הקוראים" 1755 , ועליו הגדיל סומארקאָוּ במ"ע , "הדבורה התרוצה" ("Трудолюбивая Пчела") אשר מלבד המאמרים המְחַבְּרים או המתורגמים שנקבצו ובאו בו , עוד התאמצו הסופרים להביא במשפט גם חיי העם ולנגוע בשאלות הזמן ומחסוריו , בהאסף המ"ע הזה חחרו החוזקו אחריו חכמים אחרים , יש מהם בחרו בדרך הסאטירא (מ"ע "עתות המנוחה") ויש אשר הוציאו "מאספים" למאמרי חכמה וליטעראטור (הפּרָאָפֶּסְסָאָר רייכעל במאָסקווא 1762) . כל אלה העידו והגידו כי יבואו ימים חדשים לספרות הרוסית , כי רבו הקוראים וההוגים בספרים , וכי נמצאו אנשים שהקרישו ימיהם לעבודת הספרות ומצאו שכר לעמלם ופרי תבואה ביגיע כפיהם . הסופרים האלה איש למינהו התלקטו אל המוציאים לאור אשר דרשו לחפצם סופרים רבים , ויפתחו שערי מכתבי עתם לכל המתגרב להביא מנחה מתנובת תבונתו . על ידי מכתבי העתים הסכינו הסופרים לחוות דעתם ולהגיד מחשבותיהם והגיוניהם גלוי לכל העם , לתקן את סגנון הלשון , ליפותה ולכלול הַדָּרָה , ולהוכיח לכל הקוראים כי הספרות לא נבראה להיות כשפחה לבנות השיר ("служение музарт") , כי אם למלאות מחסורי העם , להשכילו ולהועיל לו במדות ובדרך ארץ . מקרב הצעירים ופרחי הסופרים במה"ע יצאו ברבות הימים סופרים גדולים ונכבדים . מהם הָנו נכבד קאָזניצקי אשר מכתב עתו "כלי-בו" ("Всякая Всячина") יתחשב לאבי כל מכתבי העתים הסאטיריים , וגם יעקאמערינא שלחה לו מאמריה לַמְרְבָּה . המהלך החדש , הוא הסאטירי , החל לשלוט אז בהליטעראטור הרוסית , כי הוא היה נחוץ מאד אל המשלה ברבר התקונים החדשים בממלכה , ובו בחרו גם פעמר גם יעקא-

מערינא לעשותו כלי למעשיהם. הסופרים ששו על המהלך החדש הוזה ויצאו חוצץ כלם לרוץ ארח כנבורים, עד כי יעקאטערינא באחרית ימיה דמתה כי הרחיקו הסופרים ללכת מהלאה לגבול, והתאמצה לעצור במרוצתה. בעקבות קאָזניצקי יצאו רבים וכן שלמים, ומכתבי העתים פרו ורבו מאד, עד כי בשנה אהת, שנת 1769 יצאו שבעה מ"ע חדשים ושונים, וכלם הצליחו למצוא קוראים רבים, ויש מהם נדפסו גם בהוצאה שניה (*). והנה קאָזניצקי שָׁם לו לחק ולא יעבור לבלתי נקוב בשם את האנשים אשר אליהם כונן חצי התוליו, ולמלאות שחוק פיו על החטאים ולא על החוטאים; אפס שאר המוציאים לאור הרהיבו עז בנפשם לדרוך קשת לשונם על אנשים נכברי ערך ולנקוב אותם בשמותם. אז נצתה חמת קאָזניצקי ויוכחם על פניהם, והם גם הם נחרו בו ויענהו קשות, ובכן התגלע הריב בין המוציאים לאור, ואיש על רעהו שפכו בוז וקיקלון; וביתר שאת העירו רבים את חמתם על נאָוויקאָוו וירדפוהו על אשר במכתב עתו „טרוטען" לא נשא פני איש ולא הדר פני גבר, עד כי אֶלצוהו לעזוב מהתלות ונאצות נמרצות ולכתוב בלשון רַבָּה. בשנת 1770 החלו מכתבי עתים רבים וטובים להופיע, ועל כלם עלה בטובו וביפיו „הַצִּיר" (⁴) „Живописецъ", מאת נאָוויקאָוו, אשר נדפס חמש פעמים בהוצאות חדשות! ימים רבים היה „הַצִּיר" אהוב וחביב, מרוצה ומקַבֵּל" לכל מפלגות הקוראים, אף כי מלא הוא סאטירות רבות יורדות חדרי בטן יתר הרבה ממ"ע „טרוטען"; אפס נאָוויקאָוו השכיל להסיר מעליו תלונות השרים והשלטון פְּבֵר אשר נתן מקום בראש מכתב העתי לחזיון שעשועים אשר כתב פלוני אלמוני (יעקאטערינא המלכה) בשם „הה זמן" (0 время!), ובכל פעם אשר הכה בשוט לשונו את העם ואת הממשלה פָּהר להרפים שיר-התלה לכתוב המלכה ואדיריה הקרובים אליה — לבל יתקצפו בו. התתולים השנונים אשר נכתבו בימים ההם, וביחוד במ"ע לנאָוויקאָוו, שמו להם למטרה החסרונות הרבים, והמעֹותות השונות בחיי הרוסים; וביתר שאת הכבירו מלין על אדות שאלת האכרים. העבדים המרודים האלה עמדו בתחתית המדרגה, על גֶּם ועל נפשם רביץ על פְּבֵר מנשוא; המה קָשו ורָעבו מחסר כל, והאצילים אבירי הלב השתוללו והתהוללו בלכתם שובב בשרירות לבם, בהצמדם לתענוגות בשרים ותאות נתעבות ובפֹּרם כסף כאפר להבל ולריק. מכתבי העתים הניחו אבן-הראשה אל הַבְּקֵרֶת הַחֲדָשָׁה, וגם הם הרימו את כבוד הסופרים בעיני העם, אשר עד העת ההיא לא הבינו לתועלתם וליקר ערכם ויהיו נקלים בעיניהם — כי ראה העם בעיניו את יקרת הספרות כי רַבָּה היא, באשר גם המלכה ויועצי הממשלה לא יבושו להִמְנֹות בטופרים ובקהלם יחד כבודם.

(* בהוצאת מ"ע הצטיינה פעטרסבורג יתר הרבה ממאסקווא, ונאָוויקאָוו החל בה במה"ע „טרוטען" לאמר: מי חכם ויבן דרכי מאסקווא אמנו הזקנה הנכבדה? הלא בהופיע מה"ע, כל בו ושאר אחיו התולכים בגתיותיו, חבו יושבי עירנו בכליון עינים כי עוד מעט גם בה יגלו ויראו מ"ע — אכן תקומם היתה רמיה ותוחלתם נכזבה. מאסקווא לא הוציאה מבית דפוסה גם מכתב עתי אחד, ואך מתי מספר יקראו את הוצאים בפ"ב. ע"כ בצדק יאמר איש אמת (Истинный) כי מאסקווא המתר לכת רק בארח המאדע החדשה ולפי גוה תראג יותר מליפ' נפשה. והנה היא כאשה בלה האהבת להתפיות גם בבואה בימים, ונפשה תוקין לקרוא דברי מהתלות ובקרת על דרכי המדות.

§ 7 נאוויקאוו • האישי המרום והנעלה נאוויקאוו (Новиковъ), אשר זה מעט הגרנו תהלתו כמעריך מ"ע שונים, נולד במחוז סאָסקווא; שמע שם בלמורי האוניווערזיטאָט, ואחרי כן בא לשרת בַּצָבָא גבורי גרוד אוזמאיל • הוא אהב את הספרות אהבה נצחת ויכתוב מאמרים למכביר, ובצאתו מן הצבא הקדיש כל ימיו אל הספרות ולא הרפה ממנה • ראשית מפעליו היו מכתבי העתים, אולם גם בלעדס חָבַר ספרים גדולים רַבֵי תועלת מאד • כל חכמי-ספרות השתוממו על כל העבודות הגדולות אשר זמס ואשר בצע לעשות בחכמתו ובתבונתו • הוא חָבַר „ספר-סלים על אדות סופרי רוסיא“, „מחקרי הימים והנהרות ברוסיא העתיקה“, „אוצר ספרי רוסיא בימי קדם“ (עשרים חלקים) • כן הרבה לחקור לדרוש ולכתוב על אדות קדמוניות רוסיא, מחקרי הארץ, שאריות פליטת סופריה ושרידי סגולות ימי קדמונה; גם הוציא לאור את מה"ע „אור בקר“, „נְגִיַה הַעֲרָבִים“ וכאלה רבות • כשבו מפעטבורג סאָסקוואה שכר בחכירה את בית הדפוס אשר להאוניווערזיטאָט על משך עשר שנים, והיה מרפס, מו"ל ומוכר ספרים גם יחד • אין מספר לכל מעללי נאוויקאוו ולכל הגדולות אשר פעל ועשה בימים ההם • את בית דפוסו ערך ותקן בתכלית השלמות עד כי יכול להתחרות עם בתי הדפוס היותר טובים באירופא; ולפי עדות סופרי הדור הוציא לאור בדפוס האוניווערזיטאָט בשלש השנים הראשונות יותר מכל אשר נדפס בה בעשרים וארבע שנה מיום הַיְסוּד! כל מעיניו וכל מאמצי כחו שָׁם נאוויקאוו בבית הדפוס, ולא חדל מלעשות כל אשר מצאה ידו להרפס הרבה ספרים מועילים ומובנים להמון העם ולמכרם בזל מאד • — ולמען יוכל למלאות חפצו זה, אסף אליו אספת צעירים חכמי לב, והמריצם בחן שפתיו ויחזק ידיהם לעבודה: לקרוא, ללמוד, לתרגם ולחַבֵּר, ויתמכם בחכמתו ובכספו, לבל יפריעם המחסור ממלאכתם מלאכת-שמים • נאוויקאוו ידע מאד כי לא די לכתוב ספר טוב ומועיל, כי אם שרש דבר להפיצו בעם ולעשותו עובר לסוחר; ע"כ התאמץ במעצות ודעת לפתוח חנויות ובתי-אָסְפָה למכר ספרים במאָסקווא ובשאר ערי המדינות • הוא היה הראשון ליסד בית עקר ספרים לקוראים בלי מחיר (Вольная публичная библиотека), ולבתי הספר לכהנים ולעם שלח ספרים חנם אין כסף • גם דאג אל הילדים המתחנכים להגות בספרים, והחל לתת נוספות להמודיעים מסאָסקווא בשם „מקרא לילדים“ („Дѣтское чтение“).

בשבת נאוויקאוו במאָסקווא בא במסורת ברית אהבה וירידות עם הפראָ-פֶּעסאָאר שווארץ, ומני אז החל להתהלך בחקר רַבֵי הדת ותעלומות מסתריה, הוא המסיטיציום אשר פרש כנפיו מלוא רחב אירופא בימים ההם • גם חברת הגודריים החפשים (הפֶּראַנקמאססאָנים) היתה רַבַת עליליה בעת ההיא, כי סתַרְי מנהגיהם, שבועותיהם ונדריהם, הליכות עדתם ומשמריה משכו אליהם נפשות רב אדם ואירי ארץ • חכמים רבים ונכונים נתנו ידיהם אל הבונים-החפשים לבעבור יכריעו בזה את קף המאזנים אל יושר המדות והאמונה אשר עָתוּ הראציאנאליים, אשר בעליה הראציאנאליסטים הלכו בדרך בעלי האספות, העניקלאָפּאָריסטים

הצרפתים, ונשענו על שכלם לברו, ועל תבונתם נסמכו, מבלי פנות גם אל כל אמונה ישרה ולכל רבר הנערץ והנקדש ברבבות עם; וברוסיא שבו והיו התופשים בכנף הראציאנאליסטים למאטעריאליסטים גמורים, השואפים רק חסודות התבל והזונים אחרי לבבם ועיניהם, ותחת עֲנְבֵי הַשֶּׁבֶל וְיָדוּעַ עָשׂוּ באושים. ויהי מעת אשר נספח נאָוויקאָוו על הבונים החפשים החל להפיץ זרע רעותיהם בארץ רוסיא. בספריו שהוציא אז לאור נפגוש הרבה מאמרים מלאים מסתרים הידועים רק ליודעי חן. יֵשָׂא דְעו לְמִרְחֹק לְפָרֵשׁ כְּתָבִי הַקֹּדֶשׁ כְּכֹל הַעוֹלָה עַל רִחוֹ, ורוח האמונה נוססה בו להתהלך בנפלאות ובנשנבות מבינת אנוש, ובמליצה חירות לו יבאר מראות הטבע וחזיונותיו. והנה מודעת כי הבונים החפשים חתרו בכל עז לנטוע בלבבות העם אהבת אדם ותורת חסד וצדקה, וישחדו מכחם להביא תשועה לרבים: יסדו בתי ספר, התנדבו לשלוח צעירים להקשיב לקח בבתי המדרש הגבוהים, בנו בתי חולים ובתי תַּעֲלָה ומרקחת לעניים, ועוד כאלה מעשי צדקה וחסד. ויהי נאָוויקאָוו כעבד נרצע להם, ומדי תַּפְּשׂוּ בִשְׂגִינֹתֶיהֶם וּבְתֵלֶךְ נַפְשָׁם, הרבה לעשות גם צדק כמוהם. — בשנת 1782 יסדו חברת חכמים ירידים שוחרי בינה ותושיה (Дружеское Ученое Общество) אשר הציבה לה למטרה. א) להורות לעם דרכי החנוך הישר, משפטי וחקותיו; ב) למשוך בחבלי אהבה לרוסיא מורים נכבדים אנשי רוח מחוץ לארץ; ג) להכין מורים יודעי בינה מקרב הרוסים; ד) להוציא לאור ספרים הכתובים ברוח כתבי הקדש והאמונה, ולאַלֶּף לעם ארחות המדות המובות וקשט הדת ע"י העתקות ספרים עמקי בינה מִשְׁפּוֹת נכריות. חכמים רבים ושרים גדולים באו בסוד החברה הזאת, והם תמכו בירי צעירי הדוריה החדש והתאמצו לאשרם בדרך בינה ובמעגלי יושר, עד כי גדלו והצליחו גם עשו פרי נחמד להשכיל בספרות ובתורת החנוך. מקצות בעלי החברה הזאת קמו אחדים ויכונו עור חברת-מרפיסים (Типографич. Компания) והוציאו לאור ספרים טובים ומועילים בלמודי החכמות וימכרום בזול מאד. כל אלה היו נכונים להוסיף לזרוע אור גדול ברוסיא ולמלאותה רעה כמים לים מכסים; אפס פתע פתאם עלה הכורת על מעשיהם, ונאָוויקאָוו אדונם לָקַח מעל ראשם. מקנאים רבים ונוכלים התיצבו לשמן להאיש הגדול הזה ויחפרו שוחה ללכדו, בהביאם את דבתו רעה אל הממשלה ויחפאו עליו דברי שוא וכזב להבאישו בעיני שריה. הבונים החפשים היו טאו מעולם למורת רוח ליעקאטערינא, ותאהב להתקלס בם, ובכן גם על נאָוויקאָוו הדולך אתם משכה קו חשד, ויהי בעיניה כפֶּאנאטיק. ויהי בימי עֲבָרוֹת, בהתחולל הרעוּאָלוּצִיא בצרפת וכל אירופא רגוה ונמוגה מפני שצף קצף סער מתגורר זה, נמס גם לב ליעקאטערינא בקרבה ונסב אהורנית. אז נערה חצנה מכל הטובות אשר יזמה ואשר אמרה לעשות לעמה, גם חשבה בלבה כי נחוצים לה מאד עונשים קשים ומשפטים רעים לעצור על ידם בעד „חפש הגיוון וחפש הלשון” אשר פרצו ברוסיא, ותשפוך כאש עברתה לסבראשונה על נאָוויקאָוו. בשנת 1785 כבר הִיבּוּ אותו במשפט: כי יוציא לאור ספרים מזורים, הכוללים למורים מתעים, אשר נזרקה בם מינות ורוח אפיקורסות נצנצה בכלם, וכי מגמת נפשו להַבְדִּיל מקהל הרוסים הפראוואַטלאווים ולעשות לו כתה הדרשה (ראסקאַל) לצוד למשוך ברשתו

נפשות הפתאים". הספרים הנחשדים נתנה הממשלה על יד המיטראָפּאָליט פלאטאָן לבקרם ולראות אם באמת נמצאו בהם דברי בלע נגד הדת או הממשלה. אפס נאָוויקאָוו השכיל לנפות נפשו ולהוציא לאור צדקתו, ויוכח לדעת כי תמים הוא עם אלהים ואדם. המיטראָפּאָליט בקר את הספרים וראה כי אין בהם כל שמץ רעה וכי נאמן נאָוויקאָוו עם דתו—ויהי לו למחסה ולמסתור; וליעקאטערינא ענה במכתבו לאמר: „מתפלל אנכי לאלהי הרחמים כי ירבו נוצרים כנאָוויקאָוו בכל התבל כלה". בכל זאת בעוד ימים לא כבירים באו רגז ובלהה כתפס על נאָוויקאָוו ואנשי מעשהו להרעידם ולהורידם מִשָּׂאתָם. „חברת המדפוסים" בראותה כי יתהלכו בעם שמועות רעות על אדותיה לנבל שם כבודה, חדלה ממפעלותיה ותסגור בתי דפוסה בשנת 1791, ובשנה שאחריה שָׂמו עלילות דברים על נאָוויקאָוו ויטפלו עליו עונות חרב, כי נתן ידו לחברות פאָליטיקיות בחוץ לארץ ודברי סתר לו עמהם, וכי בא בברית פאָליטיקית והמתיק סוד עם אחד השרים הקרובים מאד לכסא המלוכה (פאוועל פעטראָוויטש); ויתפשוהו ויובילוהו ויתגורו בכלא במבצר שליטסעלבבורג, ואת כל הוננו רכושו ונכסיו החרימו לאוצר המלכות, לא השאירו לו רק כפר קטן נחלת אבותיו. ובכן נפל פלאים החכם הגדול הזה; כל עמלו ויגיעו כפו עלו בתהו, וקפדה באה גם על כל מעלליו הטובים להעם. בעלות פאוועל הראשון על הכסא קרא דרור לנאָוויקאָוו 1796 לשמחת לב כל אוהביו דורשי שלומי והפצי קָרָבָתוּ. אך לא הוסיף עוד למשוך בעט סופרים, ויתגודד בכפר הרחק מאדם העיר. בשנת 1818 שכב נאָוויקאָוו עם אבותיו—ובעת ההיא כבר יצא לתהלה שם סופר חדש גדול ונכבד, הלא הוא שֵׁם קאָראַטזין.

פרק ס"ט ימי מלכות פאוועל פעטראָוויטש (1796—1801)

§ 1 פאוועל שוחר שלום ומבקש לשיבת בשלחה. ויהי כעלות פאוועל על כסא המלוכה ויאמר להַבְּגָד בארצו ולשבת מריב, ויהי כליישעו וכל חפצו להשכיל להיטיב מצב המדינה וסדרי הממשלה פנימה, ויחשוב מחשבות למלאות אוצרותיה אשר דָּללוּ ותרבו בימי יעקאטערינא אָמוּ. את צבאות רוסיא אשר עשו חיל על מרומי שדה בנבולות פרס, קרא לשוב לארצם ולמולדתם, ובמכתב־גלוּי אשר נשלח אל מלכי אירופא נכתב כדברים האלה: הן רוסיא היא הממלכה האחת אשר זה ארבעים שנה תמימות עדרה מערכת המלחמה, ועל שדה קטל העבירה את חילה משנת 1756 באין הפוגות, על כן מצבה מורה מאד וכל יושביה התנצלו עֲשֵׂרם ותרפינה ידיהם; והמלך, אשר לבו מָלֵא אהבת־אדם לא יוכל להשיב ריקם פני עבריו היקרים והנעימים, המבקשים את השלום, למען יחליפו כח ויוסיפו אִמְץ. ואף כי בגלל הסֶבֶה הזאת לא ירים איש מחיל הרוסים את ידו ואת רגלו להרע להצרפתים ולהתנָרות בהם, בכל־זאת הברית אשר כרת המלך את שאר המלכים נגד צרפת לא תופר ולא תמוט, כימים אשר היתה אמו בַּאֲבָנָה אתם, יען כי גם הוא יכיר ויבין מה נחוצָ מאד „לחַבֵּל תחבולות ולהתחזק בכל מאמצֵי־כח לעצור בעד רוח „ממשלת־החורים" (רעפובליק) ההולך הַלֵּךְ וסָעוֹר

להרום כל חק ומשפט, לפרוץ גדר הצדק והמישרים, לנתק מוסרות תּבֵרַת הארם ולשלוח רסן מפני השואפים לבלוע חיל זרים".

§ 2 סבת המלחמה עם צרפת. קבץ שורות המכתב הזה יצהירו לנו מקרי ימים יבואו, ונחוש עתידות כי לא יארכו ימי השלום: כי באמת רק תנופת חרב וּעֵזוֹ מלחמה הם הם המעצור האחד ואין שני לו נגד שוט שוטף ממשלת החורים. אויסטריא אשר הוציאה להורג אלפי בניה ומבחר נבוריה הכריעה לטבח, בראותה כי אָזולַת ידה וְנִשְׁתָּה גבורתה בהצות אותה באָנאַפאַרט, התולך למרחבי ארץ לשאוף פְּתָנִים נחלת גוים, ותתרפס להשלים אתו, ועלִיפי פתשנן פְּתָב השלום, הוא שְׁלוֹם־קאַמפּאַַפּאַַרַמַא, נספחו לגבול צרפת כל ניעדערלאנד, איי ים־יאני ועוד איים אחרים אשר היו מורשה לממשלת־החורים הווענעצית, גם לאַמבאַרדיא עם אחוזות מאַדענאַ ושלש נפות מנחלות הפאפא (הפאבסט) נָסְבוּ ונלוז לארץ צרפת אשר מעבר מזה להררי־אלף, והחורים תומכי שבט הממשלה הלכו מחיל אל חיל ולא ידעו שָׁבְעָה, ובראותם כי ריב משפחות ופלגות שונות בשווייצאריא, וכל העם נָדוֹן, וימדרו וישלחו שמה חיל כבד וילכדו בחוק יד, ויסבו את שמה לממשלת חורי העלוועטא (*). אמנם אך לשקר נקרא שם ממשלת החורים עליה, כי יושביה לא ראו באור החפש והדרור, והצרפתים עשו בה ביד רַמָּה כְּאֵת נפשם. ואת נַפֶּת זשענעווא קרעו משווייצאריא ויִסְפָּחוּ לַצֶּרֶפֶת, וגם לאיטאליה באו צבאות הצרפתים ויחנו ברומא, ויעבירו קול כי ממשלת החורים היא, ואת פיוס הדיחו משאַתּוֹ וישלחוהוּ צֶרֶפֶתָהּ. ויגברו אירי ממשלת צרפת גם השנו חיל, ויחלו לעשות הכנות רבות ולהתעתד לפעול גדולות ונצורות, אשר היו כחידה סתומה בעיני כל מלכי ארץ, וככל אשר הוסיפו השליטים להסתיר מעשיהם, כן הוסיפה אירופא לראוג לאחרייתה, ותתחלחל מאד.

וממשלות אויסטריא ואנגליא פָּנּוּ אַל קיסר רוסיא ויחלו פניו לכרות אתם ברית; כי התאנף הקיסר בצרפת ויתחמץ לבו על השליטים אשר פגעו בכבודו, כי תפשו הצרפתים את ציר ממלכת רוסיא באחד מאיי ים־יאני ולמרות בקשת הקיסר לא קראו לו דרור טבית האסורים; טרביט נדחי פולין זומטיקשר מצאו מפלט ומנוס בצל צרפת, ויתברכו בלבבם כי הָיָה והצלה יעמוד להם מִמָּקוֹם סְתָרָם זה, וישיתו עצות בנפשם לקומם הריסות פולין הנופלת ולהרים קרנה כקדם. ובני פולין התאספו נודים נודים במאַלדאויא ויאמר לבקוע אל גאַליציא. הגבור קאַסטיזשקאַ אשר הקיסר ברחמו וברב חסדיו הוציאו לחפשי, כתב ידו בתנאי מִפְּשֵׁי כִי ילך לו לאמעריקא, והיה בבואו לעיר באַרדאַ לרדת שם באניה הימה, נָחַם על דבריו וישקר באמונתו למעול מעל לבוא פאריזה לשבת שם. הגענעראל הפולאני דאַמבראַווסקי בצפון איטאליא גִבַּר חילים ויתעודד לערוך מַעֲרָכֹת לגיונות רבים מנוודי פולין ויכלכלם בכסף צרפת, וילמדם הליכות המלחמה ומשמריה, למען יהיו נכונים להיות חיל הצבא לממלכת פולין. וצרפת גם היא התלוננה על רוסיא, על אשר ינורו בה נדחיה: כי באמת הואיל הקיסר לאסוף אל ארצו שבעת אלפים

(* הצרפתים נתנו לכל המדינות ההדשות, אשר לכוו בהרבים, את השמות העתיקים אשר נקראו בהם בפי הסופרים וקוראי הדורות הרומים.

יוצאי צרפת, אשר היו להגלל מחנה הפרינץ קאָנרע, ויהיו נחמדים במחוזות וואָלֵין ופּאָדאָליען. גם המלך לודוויג שמונה העשר, אשר בִּעֲקֵב השלום הנעשה בין צרפת, אויסטריא ופרוססיא, ועל־פי אופני דברי הברית לא מצא מנוח לכף רגלו, והיה סָרֵדֵף בלי־תְּשֻׁנָּה, בא לארץ רוסיא ויתחנן אל הקיסר לתת מְקוֹם מְקַלֵּט לוֹ ולאנשי ביתו ולמאת שומרי ראשו, אשר נשארו לו נאמנים ולא כחשו בו ביום רעה, ויִעֲתָרֵלוּ פּאָוועל, וישב לודוויג במיטאווא בשלום ובכבוד, ומדי שנה בשנה נָתַנו לוֹ עֶשְׂרִים אֶלֶף רו"ב מאוצרות מס־שלת רוסיא.

ובראשית שנת 1798 עשתה לה השמועה כנפים כי יאבו הצרפתים לשלוח צי אדיר אל יס־השחור, להתנפל על חִפֵי רוסיא ולהקדיש עליה מלחמה, אז צָוָה הקיסר לאושאקאָו, סגן שר־הים (וויצע־ארמיראל) בימים ההם, לדרת גם הוא עם אניותיו הימה, לשום עינו עליו. ולממשלת טורציא הודיעו כי צי רוסיא נכון לעמוד לימינה ולהיות לה עֵזֶר מְצָר. ומלבד אלה שָׁלְחוּ שני גדודים רוכבים לתְּלוֹת אל תֵּיל צי אנגליא, להחזיק מִשְׁמֵר בגבולות הים סביבות צרפת והאֶלֶלֶאנדיא.

§ 3 הליכות אויסטריא ופרוססיא. ויהי כאשר גמר פּאָוועל יאמר לעשות מלחמה את צרפת, וישקוד לחבר וְהִנְעִי אויסטריא ופרוססיא ולקשר לבם בעבותות אהבה וְשְׁלוֹם־אמת: כי שני אדירי ארץ האלה התחרו תמיד זה בזה ויעמדו לשטן איש על דרך רעהו, ומגמת פני שניהם היתה לרכוש ארצות שכניהם ולהוסיף על נחלתם, למען יגדל כבוד מלכותם, בעת אשר מצרפת יצאה תורה חדשה בהנהגת העם והמדינה, ושלישי העם חתרו לחלק חֲקָקֵי שווא ולהפיץ משפטי עמל בכל רחבי המדינות והארצות, להפוך מְטַרְשׁ שלטון מלכים ולמַגִּיר כסא כבודם. ויתאמץ פּאָוועל להוכיח מישרים לקיסר אויסטריא ולמלך פרוססיא, כי הברית המשֻׁלֶּשֶׁת רק אז תִּבָּן לארך ימים ולא תמוש,, אם יסירו מקרב ולב עמוק כל שנאתם וקנאתם מאז מעולם, וכל חפץ ותשוקה להתרחיב גבול נחלתם. ויען כי בעת אשר שני אילי גערמאניא אלה כרתו ברית שְׁלוֹמִים עם צרפת, לא דאגו למוטב מלבי אשכנז הקטנים והחלשים, ואין חולה מהם עליהם, אף גם הסירו צֶלֶם מעליהם ויתנו לצרפת לעשות בם כטוב וכישר בעיניה, בגלל ההנחה אשר עשתה צרפת גם היא לאויסטריא ופרוססיא; על כן צוה פּאָוועל לגלות למוטר אונם, להזכירם ולהעירם כי עגמה נפשו מאד גם רוחו עליו תאבל, לראות איך שני תקיפי אשכנז יבקשו למצוא תועלת ברעה אשר תמצא את רעיהם החלשים; ובשפת נאמנים ודברים נמרצים הִרְאָם לדעת, כי אין תקוה לכל הממלכות, אשר עוד לא התגנבה אליהן הרוח הרעה והקטב אשר יֵשֶׁד בצרפת, ומחלתה מרם תִּלָּה הוֹמֵן בהן, כי אם בהתחברן בקשר אמיץ לעמוד על נפשותיהן מפני ודון לב עריצי צרפת, ולהיות שכם אחד נכונות על המשמר ועתירות לסוכך אשה על כבוד רעותה, שְׁלוֹם ארצה וחרות יושביה.

§ 4 ברית חמש הממלכות נגד צרפת. אמנם אך לריק השחית פּאָוועל אמרי פיו, ואך לשווא נשא את נפשו ויעגב על ברית פרוססיא; אז ראה ויתבונן כי לא תאבה פרוססיא ולא תשמע אליו, בגלל האהבה אשר היא הוֹנָה תמיד לצרפת, ובגלל השנאה ואיבת־העולם השמורה בלבה לאויסטריא. ויחליט הקיסר

להתנות אהבים עם אויסטריא לבריה ולצאת למלחמה בחברתה שכם אחר, וישלח אליה תל-עוזר, מחנה ששה עשר אלף איש. ובימים ההם ישם באַנאפארט את פעמיו מטולאן מצרימה, ובעברו בדרך (בקיץ בשנת 1798) וילכוד את האי מאלטא, אחוזה לגיון הרוכבים, קהל עדת יוחנן איש-ירושלים, אשר משנת 1796 חסו בצל קיסר רוסיא, אז נבהלה נחפזה ערתי-האבירים, ורעה אחוזה את כל תְּבַרְיָה ויקבצו ויאתו פעטרבורגה ויבקשו מאת הקיסר לאספם אל ארצו, להביאם במספר שאר עבדיו ולהיות עליהם לסתרה מפני עקת אויב. ויאות להם פאוועל ויקבל מאתם את כבוד שם "ראש לגיון האבירים", ויבטח אותם כי ישמור את משפטיהם וזכותיהם ככבת עינו ולא יתן לנגוע בהם ולגרוע חקם, גם ישיב את שבותם מידי שוביהם ולוחציהם כבראשונה. ובצאת באַנאפארט על חפי מצרים יצא לב ממשלת טורציא, ותשאל עזרה מאת הקיסר, וימלא מְשַׁאֲלָתָהּ, ואושאקאוו עם גודריו באו באַספָּארה להכין אותה ולסעדה במלחמה. ויִקְדְּמוּ בקאָנסטאנטינוֹפֶּל פְּאָל פני אושאקאוו בכבוד ויצהלו לקראתו בתרועת שמחה. שמה קָמוּ וּאָשְׂרוּ עוד הפעם את הברית אשר פָּרַת ביאססי: כי טורציא ורוסיא תעמודנה אישה לימין רעותה בבוא עליהן צר ואויב, "אך חלילה להן לפלס כח ידיהן לרע, לשאוף חיל זרים ולהוסיף על ארצותיהן, וכל סגמתן רק לשמור על מדינותיהן לבל יִגְרַע מהן ולכל יאנה כל פגע רע ליושביהן; להבריע מאזני המשקל בהליכות-עולם כי ישאו יחד, ולא תעלה הכף האחת מרום להשפיל את השניה מטה, ולעצור בעד נְכַלְי שְׁלִימֵי צרפת אשר התנכלו לעשות ללא-אמת וללא-צדק, ויאמרו לשפוך את רוחם גם על שאר ארצות אירופא". ומורציא נָטְלה על נפשה לכלכל את גודריו רוסיא ולתת להם כל מחסורם אשר יחסר להם. אל הברית הזאת כתבו ידן גם אנגליא גם נעאפאָל, אשר לעזר לה שלחה ממשלת רוסיא מחנה אנשי חיל, ויעברו דרך טורציא ואויסטריא עד בואם אל העיר זארא אשר בדאלמאציא. שמה באו חיש קל אניות נעאפאָל להובילם דרך הים אל חֲפֵי איטאליא, ובכן קמה ונוסדה בראשית שנת 1799 ברית חמש הממלכות: רוסיא, אנגליא, אויסטריא, טורציא ונעאפאָל נגד צרפת. ותהי תכלית הברית הזאת ואבן פְּנִתָּהּ: להתאמץ בכל און ועצמה לשום קץ לְגֵאוֹן צרפת לבל תוסיף לערוץ ממלכה מן הארץ; להניא אותה לבל תתחרה לזרוע זרע השקר וסוּרְי ממשלה נכריה בארמת שאר המדינות, ולאכנף עליה בחוקה לשוב לגבולותיה הראשונים, ולהשיב לכל הממלכות את נחלותיהן אשר באַפֶּס עֶשְׂקֶתָן. ומלכי הברית לא ישיבו הרבם אל תערה עד עשותם ועד הקימם את מְזֻמַּת לבם להעמיד שְׁלוֹם אירופא על-יָפְנוּ ולפלס מאוני הליכות העמים באבני צדק ומישרים.

§ 5 עלילות גודריו רוכבי רוססיא ומורציא. בימי הבציר בשנת 1796

באו גודריו פְּרָשֵׁי רוסיא ומורציא אל איי ים-יָפְנֵי, ויבטיחו את יושביהם באמונה לְגַרֵשׁ כלה את הצרפתים מהסתפח בנחלתם, ולהשיב להם את החֶפֶשׁ והחירות אשר היו להם מאז מעולם. ובדבר הזה הרחיקו מעליהם קנאת יתר בעלי הברית, בראותם עוֹן גְּעוֹן כי לא למענן עשו רוסיא ומורציא את החיל הזה. ומלך נעאפאָל פֶּעֶרְרִי גאנר הרביעי חפו בלא-עת לערוך מלחמה את הצרפתים ביבשה, ויִנְכַּה מכה אנושה

ונצחת, ותאברנה לו כל אהוזותיו באיטאליא, ובראותו כי כלתה אליו הרעה ויתמלט בעור שָׁנָיו לסיציליא; והצרפתים כבשו את נעאפאל ויורידו עז מִמְּטָחָה, ויסבו את שכה לממשלת החורים הפארפֶּענאָפֶּעאָית. וממשלת אויסטריא פִּקְשָׁה את רוסיא בעת ההיא לשית עוד נוספות על המתנה אשר נועדה לעשות מעשיה עם מחנה אויסטריא יחד, אף חלתה פניה לשלוח לה את האיש הנאדר והנאזר בגבורה, את סוואַרָאָוו, ותמלא ידו להציב את שתי המחנות ולעמוד בראשן, וישמע אליה הקיסר פאוועל, ויעש כן.

§ 6 אלה תולדות סוואראוּו. כבר ראה ראינו את מפעלות האיש הנאזר הזה בהצותו את טורציא ופולין, ועלילותיו בימי קשר־פונאטשעוו, ואלה תולדותיו: בנעוריו בית אביו למד חכמה ודעת כפי רוח העת ההיא. ואביו בראותו כי הנער חלש ואין אונים ויחשוב כי לא יצלח לעבוד בצבא, ויכין אותו לשָׁרְת באחד מִמְּטָתֵי הממשלה, ויצו ללמדו רק מדעים ולשונות. אמנם ספרי דברי הימים, אשר בהם שָׁם הנער כל מעֻנָיו והגיגותיו ובאהבתם שגה תמיד, הם שְׁהוּרוּ לוֹ את הדרך ילך בה; הם נמטעו על תלמי לבו הרך את אהבת הכבוד והתפארת, הם העירו ועוררו את הכשרון הנפלא הטמון בִּחְבוֹ, ויוציאו לאור עולם את שאר רוחו הכמוס והחתום באוצרות לבבו פנימה. ויִבְּן סוואַרָאָוו את המטרה הנצבה לו מאת המבוע, ויבוא במספר החיל לעבוד עבודת הצבא. אך שמש ההצלחה לא האירה לו פניה, ורק לאט לאט עלה סוואַרָאָוו על גרם המעלה והכבוד, ותשע השנים הראשונות היה כְּאַחַד אנשי החיל. אולם בשבתו ימים רבים בקרב חברת אנשי החיל ובסודם באה נפשו, וַתִּדְבֶּק בהליכות חייהם לאהבה וינעמו לו ארחותיהם, שבתם וקומם, לשונם ומִדְּבֻרוֹתיהם, אף הִסְכֵּן הסכין למאוס בתענוגים ולא פָּנַק את בשרו. והי כאשר נעלה למדרגת שר־הגרוּד (אַפִּיצֶר) ויצא שמעו הטוב, כי הוא מהיר להֶעֱיף חיש קל עין חֲדָרְת לתור מתנה צבא האויב, אָמִיץ לב במלחמה, יודע לכלכל מעשיו בבטחה ובהשקט גם בעת צרה ומצוקה, ולא תרפינה ידיו ביום שָׁד ושבר. אך בזאת לא מָלֵא סוואַרָאָוו שְׂפָקוּ וְלֹא הרגיע את נפשו השְׂאֵפֶת להתהלך בגדולות ובנפלאות; בעיניו ראה כי אֲהוּבֵי ההצלחה כבני רשף יגביהו עוף וכעל כנפי נְשָׁרִים יִנְשְׂאוּ אֶל מְרוֹם סֵלֶם האשר וְהִקָּר, אף כי נופלים הם ממנו ביתרון הַבְּשָׁר ודעת דבר לאשורו, וישבילו רק לכונן עלילותם למען יִתְקַא לעיני העדה ועל פני כליהעם יִקְבְּרוּ. ויתעשת איך יִטָּה גם הוא לבות עמו כפלגי מים, למען ידברו בו בשער ויתכוננו בינה בכל מעשיו. ויחפש בִּבְתֵי נפשו ומשכיותיה וימצא סְגֻלָּה יקרה ואבן חן, אשר היתה ככלי חפץ בידו להפליא לעשות, לקלוע אל המטרה ולא יחמיא. היא הסגולה אשר כביר כחה לפעול פעולה עזה על עם לא־בינות, אשר בהתגבר עליו יד דמיונו תתקפהו ותעל על השכל, החותר להבין דבר עד תכלית ולהעבירו תחת שבט הַבְּקָרְת; וכל מעשה זר ומוזר אשר יצא מגדר ההרגל יעיר בקרבו רִנְשׁוֹת תִּפְהוֹן ומבוכת־פלא, וימשכהו בעבותות הקסם ובחבלי השוא. ויתחפש סוואַרָאָוו וישְׁנָה את מעמו: כאיש מתהולל ומשתולל עשה זר מעשהו נכריה עבודתו, ובכל משלח כפיו עשה תהפכות כאיש אשר רוח השגעון יפעמהו; לא אבה לְהִלֹךְ עם החיים כְּחֵקֵי המוסר והִיפִי, וידבר בשפה בוקה ומבולקָה,

במאמרים קצרים ומבטאים נפלאים, ומליצה חירות לו, כאשר ברא מלבו; ענה את פניו, קרץ בעיניו ויתפתל נפתולים, וילך הלך ומקפץ ומדלג, מפוז ומכרפר; ובנהגו כמנהג כל אנשי החיל שֶקָץ כל ענג ונתת, ויהי חומס נפשו ומחסרה ממובה, אך יצא השחר על הארץ וסוואַרְאָוו רץ בתוך המחנה לארכה ולרחבה, והוא לבוש רק כתנתו האחת, וימחא כף פֶּמְשֶק כנפים ויקרא כתרגוול להעיר את אנשי החיל משנתם, ובשעה השמינית בבקר בבקר אכל את משתה הצהרים; וגם בבגדיו פרץ חק, כי לא נוהר ללבוש מדי כהנתו כמשפט שרי החיל, ונפשו אֶתָה וּנְלֶפֶשׁ. ובתהלכותיו את אנשי חילו, הנפקדים בירו וסרים למשמעתו, הנה ברא לו דרך חדשה: כי אהב להכביר את ידו עליהם ולהקשות את לבו בכל הנוגע לעבודת משמרתם ולחובותיהם, ובעת ההיא לא חדל גם מההלך אתם כאח וכרע, להשתעשע אתם במשחקים שונים, לְשִמְחָם ולהצהיל לבבם בשיח סוד מליצותיו ובמְשִלִי־אֶפֶר. ובלקחו דברים את עבדיו, וידרוש מהם שכל טוב וחריצות, עז נפש ואמץ רוח, מענות קצרים וברורים, במעט מלץ וברב דעת, ואיש לא ערב את לבו לענות: „לא ידעתי!“ כי בנפשו הוא. בפתע פתאם פנה אל אחד מאנשי החיל או שרי החמשים בשאלת הבל ורעות רוח, ועל הנשאל להשיב לו דבר כרנע: האיש אשר עד מהרה הריץ דָּבְרו ויצליח למצוא מענה בשום שכל, נחשב בעיניו לגבר חכם בעז, ואשר נבהל מפני שאלתו ונכשל בלשונו, נחשב לו לאיש נבוב, בער וחסר לב. בדברים אלה וכאלה הגיע סוואַרְאָוו למחוז חפצו ומגסת פניו, כי החלו לדבר בו בתוך קהל ועדה, ויהי לְמִזָּה בפי כלהעם, אשר סָפְרו איש לרעהו ספורים מפליאים על אדותיו, ויגיעו גם עד אזני הקיסרית יעקאטערינא; וכל אנשי החיל למקטנם ועד גדולם אהבוהו אהבה עזה ונצחת, כי היה אלופם ומְיֻדָּעִם גם יחד, ובכל מעשי הוללות ושגעון נסך עליהם רוח הפלאות, ויאסור אותם בנפשו בחבלי השוא ובעצמת הקסם שֶעָל שפתיו. בכל מלחמות יעקאטערינא, אשר לקח בהן סוואַרְאָוו גם הוא מְנַת חלקו לתהלה ולתפארת, הוציא לעין השמש את כל רוחו הכביר, ואופני תכסיסי המלחמה אשר לקח לו לקו: לחשוב מראש ולְגַלֵּל את המקום הטוב להכות בו את מתנה האויב מכה נחלה; להַגְלֹת לפניו בפתע, לְבַתְרו ולהביאו במצודה; להשתער עליו בתעצומות ועז ובלב הַעֲשׂוֹי לבלִי־חַת. שלשת חקי המלחמה האלה נקב סוואַרְאָוו בשלש מלות: „לְהִשְׁקִיף, לְמַהֵר וּלְלַחוֹץ“. וכבר בימי מלכות יעקאטערינא האחרונים הִפְקֵד סוואַרְאָוו לראש הצבא ללכת לעזור את אויסטריא, אך מותה היה בעוכריו: יורש העצר פאוועל הודיע כי אין את נפשו לצאת בעקבות אמו לעשות עזו וחיל בהליכות עולם, ויבחר ללכת בארחות פרוססיא, וּנְלֶפֶשׁ את אנשי החיל מחלצות ובגדי השרר כְּתֻלְבִּשֶׁת הפרוססים, אף סרריהם ומשמטריהם שֶׁם לו לחק ולמשפט, וסוואַרְאָוו אשר אָחַר למלאות אחרי פקודי הקיסר בדבר התקנות החדשות, כי לא ישרו בעיניו, העיר עליו תַּמַּת פאוועל וזעם אפו, וַיֵּט עליו קו תִּשְׁד ויסירהו ממשמרתו ויהרפהו ממעמדו, ויצו עליו לשבת לו הַרְחֵק מֵאֵרֶם העיר. בכפר נחלת אבותיו (במחוז גְּאֻוּגְאָרְד, גליל באַבְרִינֵץ), ויפקד את אחד השוטרים לשום עינו על דרכיו ולשמור צעדיו לבל יצא מִשֵּׁם אָנָּה וְאָנָּה. כה חי סוואַרְאָוו חיי שְׁבִיָּה, ויבלה

ימיו בקריאת ספרים, אך לא הסב לבו ולא גרע עינו מכל הנעשה בהליכות עולם, וישקוד לדעת את כל דברי המדינות על אפנם, ויאהב להשתעשע עם נערי הכפר בשחוק ולהתלהל במהם, אף הרבה לבקר את היכלי התפלה ויקרא את קריאת תורתם בימי שבת ומועד, וישורר גם הוא עם מקהלות המשוררים ויצלצל בפעמונים. אל מקום מגורו זה בא רץ מאת הקיסר לקרוא לו לעמוד בראש חבר צבאות רוסיא ואויסטריא, ונאות לקחת המשרה הזאת על שכמו בשמחת לב ונפש.

אמנם סוואַרָאָו אשר חקי תורת הקרב אך ממנו יצאו, וכפי ראות עינו החרה כעין הדגה אסר את המלחמה, ובצאת נפשו חש וימהר להתנפל על האויב ספנים ומאחור, היה למורת רוח בעיני שרי חיל האויסטריים, אשר ידיהם היו אסורות לפעול ולעשות רק כפי הפקודות היוצאות מראש, מבית מועצות המלחמה אשר בחצר הקיסר בוויען, ואשר רוח טוגוש, יועץ המלחמה, דפך בו, ועל פיו ישק כל דבר המערכה, והוא אמנם אך לדיק התהלל במתת שקר כי פלא יועץ הוא בתחבולות מלחמה, אחד ואין שני לו בהקך הליכותיה.

§ 7 נצח סוואַרָאָו באיטאליא על שני שרי החיל: מארא ומאק-דאנאלד. בשלישי לחדש אפריל 1797 בא סוואַרָאָו אל הסמנה בעיר ווערָאָנא; בשבעה עשר בו עבר את הנהר ארדא, ובמלחמת תנופה גלחם בחיל הצרפתים שלשה ימים, ויגם מכה גדולה, ויעש בהם הרג רב ואבדן. ובשמונה עשר בו בא בקול ענות גבורה ובתפארת נצח והוד בשערי מילאן, בירת ממשלת החורים היקסאליפניתי, ושרי צרפת וכל אוהביה ברחו מן העיר ונמלטו על נפשם. ויהי כַנְשֵׁק סוואַרָאָו את ידי ראש-הכהנים במילאן, ויאמר לו בשפתי רצון וחו: „ראה נא, אבי, כי שלוח אני הלום להקים כסא כבוד הפאפא על-תלז, כימי עולם וכשנים קדמוניות, ולהשיב לב העם המתפרץ על מלכם; אנא תמכני נא בדבר הגדול והקדוש הזה!“ ותהי ראשית מפעליו במילאן להסיר את ממשלת החורים מן-ביתיה ולהרסה סמעטה, ובדבר הזה הכשיל והחליש כח ממשלת צרפת, ועטוריה רופפו בכל ארץ איטאליא כלה, כי בכל ערי המדינות קמו וישביהן בשרי צרפת להדיח עליהם רעה. ובכן במשך שבועים שנה מצב הענינים לטובה ולברכה, ויד מלכי הברית רומטה. בחצי חדש מאי לכדו את טורין, ובעוד חדש ימים וחצי סָהָרָה איטאליא הצפונית מן הצרפתים, ולא נותר בה מהם עד אחד, וזלת מבצר משגב מאנמוא ושלוש מצודות קטנות נשארו בידם וישגבו בהן. ושר צבאם סָרָאָ נלחץ להסוג אחור לנגב איטאליא, ויתן את חילו מעבר להרי אַפּעננין בחבל גענא. ויהי כראות סוואַרָאָו כי מירכתי נגב איטאליא עלה והגיח נגיד הצבא מאקדאנאלד. וימהר ללכת למסעו חיש קל להפריע דרכו ולבלתי תמו להתחבר עם סָרָאָ, וימצאוהו ביום 6 יוני חונה על נהר מירדאנע, ומבלי נתון גם רגע מרנוע למחנהו העיפה, קדם פני מאקדאנאלד על מרומי שדה קמל ויכריעהו, ומקאדאנאלד עם חילו פנו ערף ונרחו כנהר מירדאנע עד נחל טרעבביא, שבע כברות ארץ (ווערסט). וירדוף אחריו סוואַרָאָו בחרב מלאה דם, ותפרוץ מלחמה כבדה מאד בין שתי המחנות שני ימים רצופים (בשביעי

ובשמיני לירח יוני), ואנשי חיל הרוסים נחלשו מאד ויהיו חֲדָלִי כח מהרבוני-
 קיץ וחם השמש הבוער ככבשן באיטאליא, קרסוליהם מעדו ולא יוכלו להתחזק
 על רגליהם, אז נגש הגענעראל ראָזענבערג אל סוואָראָוו וייעצרו להשיב אהור
 ימינו, וסוואָראָוו שכב בצל סלע כבד והוא עָנָף וַיַּנַּע מאד, ויאמר לראָזענבערג,
 „גַם נא להִשִּׁיע את הסלע הזה ממקומו—הלא לא תעצור כח — כן לא יוכלו גם
 הרוסים לנער חצנם מן המלחמה הזאת!“ . וכרגע התעורר הישיש, בן־שבעים
 הזה, וישכח כי רָפו ידיו, וכגבר מְלֵא כח עלומים רכב על סוסו ויבוא אל המחנה .
 ולמראָה פני שר צבאם חיתה רוח בני החיל, ויתאזרו גבורת רעם, ונתַרְם נוראות
 ימינם, להפיל אלפי חללים בצרפתים ולהדפס אחורנית עד מעבר לנהר . ויהי
 הלילה ותשקוט המלחמה, אפס מאקדאנאלד ראה כי כלתה אליו הרעה וכי לא
 יוכל לַחֲדֹש בבקר את המלחמה, ויִסָּב לאחור, ובדבר הזה הִרְאָה לעיניו כל
 כי אבד נצחו וחרב גאנתו נִשְׁבְּרָה באפס תקוה . וכאשר בָּצַע סוואָראָוו את
 מעשה תקפו עם מאקדאנאלד, וישמע כי מִאָרָץ החליף כח ויצא בראש חילו,
 וימחר סוואָראָוו פחו כמים, ויבוא להתיצב נגד מִאָרָץ הִרְאָוֹתוֹ נחת זרועו,
 ויהי אך הַגְּלוֹת נִגְלוֹת חיל סוואָראָוו על גְּפֵי שְׂדֵה המערכה, נבהל מִאָרָץ ויעזבהו
 בבִּשְׁת פנים .

§ 8 עין אויסטריא רעה בסוואראו . וינחל סוואָראָוו די כבוד
 וגדולה, כי הקיסר פאוועל שלח לו שָׂכָר טוב לפעלותיו, וַיִּנְמְלוּ וַיִּנְשְׂאוּ במכתבי
 תהלה, באמרו עם הספר, כי מקרב לב ונפש יתן תודה רַבָּתִי לעבדו הנאמן בעד
 מעשיו הגדולים העונדים נור הוד ועטרת תפארת לראש ממלכתו . גם איש
 מלחמתו מִאָרָץ נתן עֲדָוָה כי נפלאים פעלי סוואָראָוו באיטאליא, והיו יהיו למשל
 ולעינים לכל יודעי קרב ומלמדי מלחמה . אך בעיני טוגוט ושאר יועצי הצבא
 בווען לא מצא סוואָראָוו הן, ויהיו עוֹיְנִים אותו . ומה התחמץ לבבו כמעט
 כלה את מעשה נצחונו על טרעבביא, באתהו פקדת פֶּראַנץ במכתב; בו יחלה
 הקיסר פניו לבל יוסיף עוד לערוך מלחמות הַרְחָק מגבול ארצו, ואשר לא יִנְדַע
 פראש כי ברכה בהן, ואת כל מערכי לבו הגדולים ופרי מזמות מחשבותיו בדבר
 המלחמה וכל עלילותיו, יביא סוואָראָוו ראשונה למשפט לפני כסא כבוד מלכותו .
 אמנם סוד יועצי הקיסר ידע רק להורות ולאֲלָף לסוואָראָוו לעשות את אשר ידע
 גם מבלעדיו ואת אשר כבר עָשָׂהוּ, גם נתן פעמים רבות עבותים על ידיו מבלי
 יָתַת לוֹ להוציא לפעולת אדם את כל הגדולות והנצורות אשר זמם וְהִתְעַמְד לעשות;
 והיה לנו הדבר הזה למופת: סוואָראָוו חפץ למצוא משען לו ולחזק ידו בבני
 חבל פיעמאנט, ולמען תת קטורה באפס קרא להם להתאסף חלוצים תחת דגל
 לָאָמֶס, לצאת לקראת נשק ולהִלָּחֵם בעד הַפֶּש ארץ מולדתם ובעד ממשלת
 עַמְּם השוררת למשפט . אך על אַפּו ועל חמתו מאנו יועצי אויסטריא לתת לו
 הרשיום על זאת, וְדָרוּש דרשו מיושבי פיעמאנט להתבולל בין גרודי מחנה
 אויסטריא ולהִלָּחֵם תחת דגלה; ולדבר הזה לא גָּאוֹתוּ יושבי פיעמאנט ולא
 אָבוּ שְׁמוֹעָה . וכל שרי חיל אויסטריא התקנאו בסוואָראָוו, וידברו בו לְבוֹתוֹ
 בשאט בנפש, באמרם, כי רק המקרה שְׁתוּסִי־העינים עמד לו, אך לא ימינו

הושיענה ולא זרוע עזו סמכתהו; גם תרפו עקבות עלילותיו, כי לפי דעם לא נעשו עלפי חקי תכסיסי המלחמה. ולעמית זאת גם סוואַראָו לא גרע מפיו מלין, ולא חסה עינו לכסות על גענעראלי אויסטריא, וכבודס הַסיר בקלון. ובאחד מטכתביו על אדותם כתב לאמר: „כל עבודתם איננה בפעל כפום כי אם בתארי הכבוד והתוד; בְּהֵי תארים יאמרו הַאָח, וכי יציערו ילכו קודר; אהבת נפשם לברה לנגד עיניהם תמיד, היא האהבה האַקְלֶת בכל פה זרוע זרים, וכסס לבגד כן גם היא לחברת האדם; בכל אשר תפנה תשמענה אזניך מאחריך, הַאָפֶּקֶרִיעֵנ'ס־ראמטה, ועיניך תראינה כי כבר הסכן הסכינו האויסטריים לתת נגם למהלמות אויב, ומלב הרגלם זה, אשר בְּבֵד מאד לַשְּׂרֵשו, לא תהיה להם עוד מכת־חרב לבשת ולחרפה. כְּבוֹד הוד מלכות רומי שואל ממני לשאול בתחלה פי יועצי חצרו בוויען היום, על־דבר המלחמה אשר יעלה על לבי לעשות מחר; אמנם מצבי המלחמה תחת שואת התמורות יתגלגלו, ובין רגע יתהפכו כחומר חותם; בדי ריק נשבל את ידינו לחק להם חק וצָאָא גְרֵאש, וכל דְבֵר שפתים ועצה מרחוק יחָאָו את מטרתם. הן ההצלחה בת השמים היא, קלה כרור לְנוֹד ותמהר לעופף כברק; אם לא תתפשנה במחלפות ציצת ראשה בְּעֵבְרָה—התעיף עֵינֶךָ בה ואיננה, ולא תשוב אליך עוד“. והאויסטריים חשבו כל היום מחשבות ללכוד את טבצר טאַנְטֵיא, והנה ביום 17 יולי גם המבצר הזה, מִיַּח אִיטאַליאַ הצפונית וחוסן ישועתה ביום קרב, פתח שעריו לפני חיל מלבי הברית. או הרים הקיסר פאוועל את סוואַראָו לתר מעלת נשיא (קניאַז) ויעטרהו בעטרת שם הכנוי „אי־יאִטאַליי“ (Италийский).

§ 9 מפעלות הרוסים בנגב איטאליא. בעצם הימים האלה עשו והצליחו הרוסים גם בקצה איטאליא השני. ובנעאפּאַל, אשר קָאָא לה שם חדש: „הרעפובליק הפארפֶּענאַפֶּעאַת“ לא ארכה שלות הצרפתים וימי הודם וכבודם לא נמשכו, כי אִם כל ממשלות החורים בפאריז שחתה רחמיה להעמיס על בְּתֵה נעאפּאַל כסף ענושים ורב בְּפֵר אשר לא יכלה שאת, ויקם כל העם כאיש אחד לתְבֵל עֲלָה ולהסירו מעל צוארם בשם המלך הַנְּרַח והנגרש, אשר כל תלונותיהם עליו נשכחו עתה כמת מלב, כי מעשיו הרעים בעיניהם היו כְּאֶפֶס וכאָן מול לחץ הצרפתים ועֵשֶׁק ידיהם. וישלח המלך את הקארדינאל רופֶּפֶא לעמוד בראש המתקוממים ולהיות להם המוציא והמביא. והקארדינאל הזה נודע יותר לאיש חיל ויודע מלחמה מנעוריו, מֵאִיש רוח וכהן תופֶּסֶדֶת. ויהי אך בא רופֶּפֶא במחוז קאלאבריא, וינהרו אליו מכל הערים ומכל עֶבְרִים המונים המונים, ויהיו למחנה גדולה, ויקראנה רופֶּפֶא בשם „מחנה האמונה הקדושה“. אמנם המחנה הזאת מלאה לה תרבות אנשי בוגדות ופוחזים, אספסוף אנשי חיל הנסים מן הצבא ופריצי עם רָעִי כפים ופושעים בנפשותם, ולכן לרגל נצחונם באו גם עֵשֶׁק ומרוצה, חמס ונָזֵל ובל נבלה ותועבה. ושר חיל הים אושאקאו שלח גרוד מתי מספר באניה לְסָבוֹב על גדותי הים ולהביא כל יושבי עֲרֵי החף תחת על מלכם פֶּעֶרֶדינאנד. ובעללע שר אָנֶת רוסיא לקח עמו שלש מאות ותשעים איש, ועם מעט אנשי החיל האלה הצליח לְהַצִּיב לו יד בטבור ארץ נעאפּאַל

ולתחזוק שם. ויתחבר רופֶּסָאָ עם בעללע, ויבקש את האֶפִּיצֵעֵרִים הרוסים לעשות סדרים בין הערב הרב אשר אתו, ללמד ידיהם לקרב ואצבעותיהם למלחמה. אחרי כן הרצו בעלי הברית משפט לנסוע אל העיר הבירה ולשפוך עליה פֶּבֶר מלחמה. ביום השני לחדש יוני בנשף באישון לילה ואפלה בקעו אל נעאפֶּאָל. וישמחו הלאצצאראָנִים*) לקראתם, ויתנפלו על חיל ממשלת החורים ויקראו בקול אדיר וחזק: "יחי המלך!". המוני חיל רופֶּסָאָ פרצו אל תוך העיר בַּחֲמָה שפוכה ובסערת אף, ויעשו בה כל הלילה שְׁמוֹת ושערוריות: רצוח, גנוב וחמוס, ובכל זאת לחמו הצרפתים על נפשם יומים מבלי חֶשֶׁךְ; אך ביום 4 יוני בערב, כבשו אוהבי המלך את כל העיר כְּתֶפֶה. אמנם עוד לא שקטו המהומה והמבוסה, עוד לא פסו התבערות, השד והעֶשְׂק מן העיר, ורק בעזרת הרוסים עצור עצר הקארדינאל בעד הרעה הַמְשִׁחִיתָה על ימין ועל שמאל, וישב את השלום והמנוחה לְעִיר, ובעת ההיא כבר היו אֶלְפִים בתים לשֶׁרֶפָה מאכלת אש, כל חוצות קריה כְּסוּ בַגוֹיֹת חללים וּכְבֶד פַּגַר, וכל רחובותיה עֶקְבוֹת מַרֵם חָלָל וּשְׁבִיָה.

§ 10 נצח סוואראו על יד נאווי ומסעו לשווייצאריא. ובחמשה עשר באוגוסט הודיע בעללע לסוואראָו כי כבר יצאה נעאפֶּאָל לחפשי מתחת סבלות ממשלת החורים, ובעת ההיא גברה יד סוואראָו על הצרפתים ויכם ויָבִתָם עד חרמה. אמנם הַנְצַח הגדול והחדש הזה היה לו גם האחרון. ממשלת צרפת שלחה את זשובער לְנִגִיד החיל החונה במחוז גֵנוּא, תחת מְאָרְאָ המוסר ממקומו, וזשובער יצא כְּמִסְבּוֹ ביום חֲתָנוּתוֹ ושמחת לבו את אשת כלולותיו אשר אָרַשׁ לוֹ, ויִפְרָר ממנה בדברים האלה: "אהובתי! אם מת או מנצח תראי פני עוד הפעם". ויָחַן זשובער את מהנהו כמורד רכסי הררי אפעננין הקיצונים, אצל העיר הקטנה נָאוּוִי, וישתַעֵר עליו סוואראָו; ויהי אך תִּלְלָה המלחמה וזשובער הִפָּה וימת. וישב מְאָרְאָ וימלא את סקומו, אפס לא יכול למלט צבאותיו מִשׁוֹטף שוֹטֵף וכליוֹן חרוץ. ויקחו הַמְנְצָחִים מן המנצחים את כל הַבְּבֹרָה, כל כלי התותח והנשק, וארבעת אלפים וַחֲמֵשׁ מאות איש הוליכו בשבי. אולם בעצם הימים האלה, אשר רמה יד סוואראָו על הצרפתים באיטאליא, הרימו הם את דגל נצחונם על האויסטרִיים בשווייצאריא, תחת יד מאססֵנא. ומלכי הברית נועצו לב יחרו לשום סדרים חדשים בהליכות המלחמה, ועל פיהם נִתְמַךְ הדבר, כי רק צבאות אויסטריא לברם ישארו באיטאליא, ועל סוואראָו פקרו לעזבה, וללכת לשווייצאריא להִלָּוֹת אל המחנה הרוסית החוֹנָה שמה תחת יד הגענֶעֶרָל קָאָרְסְאָקָוִי איש־רוֹמִי, וצבאות אויסטריא הנטושים בשווייצאריא תחת יד ההערצָאָג קארל, יצאו מן הארץ היא מעט מעט, בַּמֶּדָה אשר יבואו אל תִּזְבָּה הרוסים. אך ההערצָאָג נֶחַפּוּ להוציא את כל חילו בפעם

*) בשם הזה נקרא המון רב מן החשבים, אשר היו לעדה גדולה ומיוחדת בנעאפֶּאָל. כל בניה יגורו כל השנה, ביום ובלילה, תחת כפת הרקיע, בלי כל אהל ומחסה, ויכללו את נפשותיהם בסחר חפצים קטני הערך, בנשוא כל סבל ומשא ובשכירת יום. לפנים עלה מספרם בעיר הזאת עד חמשים אלף איש, ועתה ילכו תמיד הלוך וחסור.

אהת, וקארטאקאָו נשאר שם לברו עם עשרים וארבעה אלף איש, ולו גם
 היתה אתו מחנה ההערצצאג עשרים אלף איש במספר לא יכול לעמוד מול שבעים
 אלף חיל הצרפתים! וגם מספר מפקד חיל סוואַראָוּוּ ההולך לתמוך בו היה רק
 כעשרים אלף איש. כאילה שלוחה מהר סוואַראָוּוּ במסעיו, ויען כי לא ידע
 אתו מאומה לא על דבר עצמת האויב וְאַיְלוּתוֹ, אף לא על אדות תכונת המקום
 הגוער לשרה המערכה, נאלץ לקחת תורה מפי האַפִּיצֵעֵרִים האויסטריים ולהאמין
 בכל היוצא מפיהם. ומקץ חרש אויגוסט הקריב לבוא להררי־אלף אשר על
 גבול שווייצאריא, הלא הם ההרים אשר עבר עליהם זה אלפים שנה ראש גבורי
 הקארטאגים, האניבאל בן האמילקאר (בשנת 218 לפני סה"נ), ויבך לו סוואַראָוּוּ
 גם הוא את הדרך העולה אל מְרוֹם הַאֲלֵפֶעַן המבקיעים עֲבֵי שַׁחֲקִים בשיא הסן
 תלפיותיהם ותומכים מפלשי עננים בנאנתם, ויסל לו מסלה על הר ההר ס"ט
 גאַטטהארד, והימים האלה ימי סגריר וערפל, זרמו מבוֹל־מים עֲבֹזֹת ומטרות
 עֵז וּנְפִץ נָהֲבוּ עַל רֹאשׁ אֲנָשֵׁי חֵיל הָרוֹסִים; רוּחַ סוּעָה וְסַעַר קָגְזוּ וְיִסְעֵרוּ לְהַפִּיצֵם
 וּלְנַפֵּץ גְּלִגְלָתָם אֶל רֹאשֵׁי הַסְּלֵעִים הַחֲדָדִים; רַבּוֹת כְּדוּרֵי בָלַע אֲשֶׁר הַמַּטְוִיר
 אויביהם בנפש עופפו על כנפירות להם ולאַבְרָם, ובכל זאת התחוקו הרוסים
 ויריהם עשו תושיה: אלה העפילו לעלות על ידיהם ועל רגליהם, ואלה נשענו
 על החניתות והרמחים, או עזרו איש את אחיו. אין קֶצֶה לְכֹל הַעֲמַל וְאֵין חֶקֶר
 לְכֹל הַיְגִיעָה אֲשֶׁר עֲמְלוּ וַיִּגְעוּ אֲנָשֵׁי הַחֵיל טָרַם הַגִּיעוּ לְמָרוֹם קֵץ הַרְרֵי־אֵל וְתוֹעֲפוֹת
 צוּרֵי־שָׂדֵי אֱלֹהִים, הַעֲרוּמִים מְכַל צִמָּה וְהַחֲשׂוּפִים מְכַל עֵשֶׁב וְשִׁיחַ כִּיּוֹם גִּיחַם מִרַחַם
 הַתּוֹלְדָה, וְרַק שִׁכְבַּת שֶׁלֵג עוֹלָמִים תְּלִין בָּם וְקָרָה גּוֹרָא וְקָפְאוֹן יִשְׁלֹמוּ עֲלֵיהֶם
 שְׁלֵמַת. אַפְסֵי עוֹד פְּבֵר הִיָּה לֶהֱם כְּפֵלִים לְרֹדֵת מִן פְּסַגַּת גְּבַע־עוֹלָם אֶל שְׁפֵלַת
 הַעֲמָק! וִירָא ה' בְּעֵינֵי חֵיל הָרוֹסִים, וַעֲתָר עֲנַן הַקִּיטוֹר הַלֵּיט בְּמִסְכַּת שׂוֹאָה וּמִשׂוֹאָה
 אֶת הַהָרִים וְכֹל אֲשֶׁר בָּם וַיִּמָּשׁ חֲשָׁךְ, וְהָרוֹסִים גָּלְשׁוּ מִן הַהָרִים וַנִּשְׁמָטוּ מִיְדֵי
 הַסְּלֵעִים, וַיִּתְּנַלְגּוּ בַּשָּׂאוֹן וּבְרִגְשׁוֹ עַל מַחְנֵה הַצִּרְפָּתִים הַרּוֹבֶצֶת מֵעֵבֶר הַשְּׂנֵי
 לְרַגְלֵי הַהָרִים וּלְצֵלֵעִים, וְתִרְגּוּ הַמַּחְנֵה וְתָהִי לְחֲרֹדֵת אֱלֹהִים, וּבְנֵי הַחֵיל נִבְהָלוּ
 וַיִּנּוֹטוּ בְּשִׁבְעָה דְרָכִים, וַנִּפְּלוּ וַנִּשְׁבְּרוּ וַנּוֹקְשׁוּ וַנִּלְכְּדוּ. וְגַם מַמְחָנֵה סוּוֹאַרְאָוּוּ
 נִפְּלוּ וַיֹּאבְדוּ כְּאַלְפִים אִישׁ בַּעֲבָרָם אֶת ס"ט גַּאֲטַטְהֶאֶרְד. אַמֵּנָם כֹּל גְּלֵי הַצִּרְפוֹת
 אֲשֶׁר עָבְרוּ עַל רֹאשׁ הָרוֹסִים הָיוּ רַק כְּנִטְף מַיִם מִזֶּה יָם הַבַּיִת אֲשֶׁר הִיָּה עוֹד
 לִפְנֵיהֶם עֵתָה, כִּי בְּאֵין דֶּרֶךְ לְנִשְׁמוֹת יַמִּין וּשְׂמָאל נִלְחָצוּ לְהִשְׁלִיךְ נַפְשָׁם מִנְּגֵד וְלַעֲבוֹר
 בְּעֵרוֹץ גְּפִים וּבְגִקְרַת צוֹר, צָרָה וּשְׁפָלָה. בְּקֶצֶבִי תַּגִּיו הַסְּלֵעִים הַנּוֹרָאִים וְהַמְּצוּקִים,
 אֲשֶׁר חִסְמוּ עֲלֵיהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ לַיַּמִּין שֶׁפֶת הַנְּהַר רִיִּים, וְגַם שְׂמוֹ נַפְשָׁם בְּכַפֵּם
 כְּאֲשֶׁר גָּלְחָצוּ בֵּין הַמְּצִרִים, וַיַּעֲבְרוּ אֶת הַמַּעֲבָרָה הַנּוֹרְעֵת בְּשֵׁם „גִּשְׂרֵי־הַשָּׂרִים”
 וְהִיא בְּפֶת אֲבָן הַנְּמוּיָה עַל עֲמַק עֲבוֹר מִקְצֵה סַלַע מְצוּק מֵעֵבֶר מוֹזֵה עַד קֶצֶה שֵׁן
 סַלַע מֵעֵבֶר מוֹזֵה, בְּנִבְיָה שְׁבַעִים וְחֲמֵשׁ רִגְלָה, וְתַחְתֵּיהָ תְּהוֹם רַבָּה, רַבֵּץ בְּלַחֲוֹת־
 שַׁחַת וְצִלְמוֹת, יִפְתַּח אֶת לִוְעוֹ לְבַלַּע כִּשְׂאוֹל חַיִּים כֹּל הוֹרֵךְ עֲלֵיהָ, כִּי הַצִּרְפָּתִים
 הָרַמּוּ בִּירֵיהֶם אֶת גְּפֶת הָאֲבָן, וַיִּנְיְחוּ הָרוֹסִים קוֹרוֹת עֲצִים עַל פְּנֵי תְּהוֹם גּוֹרָא
 זֶה וַיִּמְתְּרוּ לַעֲבוֹר, וַיְהִי לֶהֱם פְּלִצוֹת וּוְנָעָה, שְׁכּוֹל וּנְנָף, חוֹמָה מִיַּמִּינָם וּשְׂמָאלָם.

אחרי אשר התגברו על כל יד עמל ותלאה ועל כל המכשולים אשר שם אביר הטבע לפניהם, גם שָׁרו ויוכלו לאויביהם אשר קרמו פניהם בלֶחֶם וּבְקָרֶב, בורוע נטויה וביד חזקה, ויבוא סוואַרְאָוו עם חילו אל אלמדֶאָרֶף. אפס איכה ילפתו ארחותם הפעם? ואנה ילכו מזה והלאה? הן הדרך אשר דרכו בה עד בואם הלום כבר פָּסָה תמה בהגיעם עד יאור לוצערן! מלֶפְנֵיהֶם היו אך שבילים עקלקלים וּנְפִתָלִים ומשעולים צרים וקצרים, אשר בימי השלג והגשם, רק הַצִּידִים הקלים כיעלי-סלע לרוץ ארח על הררי נשף ומנעוריהם הסכינו לעלות על ידיהם ורגליהם על צורי מגור וּשְׁנֵי סלעים או לרדת אל מעמקי בור הַקָּרָח, רק הם יכלו למצוא פה נתיבותיהם. אמנם נפש סוואַרְאָוו חשקה מאד ללכת אל חבל שווייץ, ויעבור עליו מה; כי כבר גִּדְּבַר את קְאָרְסֶאָקָוו להתחבר אתו שמה. ויבחר לו משעול צר, מלא תחתים וּמַעֲקֵשִׁים ההולך אל עמק מוטטען. ערפל נורא, עלטה ועב הענן, החשיכו עיני החיל וימששו בלכתם כענן באפלה, מבלי ראות מה למעלה ומה למטה ואנה פניהם מוערות, נעליהם נקרעו לקרעים ונשמטו מן רגליהם, לחם יָבֵשׁ אֶזֶל מַצְרֹזֹת שקיהם, ומאומה לא היה בידם להחיות את נפשם, אשר שָׁלַח בה פֶּחַשׁ ורוזן ותתעטף ברעב, ולהחליף כחם אשר ענה בדרך; תֵּלָא כל לשון לספר את כל התלאה אשר מצאו את הרוסים עד בואם אל גֵּיאֵ הָרִי, הוא עמק מוטטען, וגם שם לא עמרו להִנָּפֵשׁ ויאמרו ללכת למסעיהם שווייצה. אך בשורה רעה וגוראה הבהילתם פה, בהִנָּרַע להם כי גִּנְף קְאָרְסֶאָקָוו לפני מאססענא אצל צוריק, ותבוסת חילו היתה שְׁלִמָה, ואך הוא ומתי מעט אתו נסוגו אחור לשאֶה־הוֹיֶעֶן, להִפְלֹט מפני חרב החלל הגדול הַחֲדָרֶת להם; וכי מאססענא יאסוף חיל כבד למהר שווייצה, להִקְיֵף את הרוסים סביב ולהביאם במצודה, בסגרו לפניהם את פֶּתַח המעבר אשר לעמק מוטטען, ולא תהיינה להרוססים תוצאות. ומאססענא בטח בנפשו וַיִּצְמָן באמונת אִמָּן כי בראות סוואַרְאָוו כי ברע הוא, וכי כל חילו, שמונה עשר אלף איש, נתונים בצרה, סוגים בכל סביבותם בגרודי אויב, אשר אֶפְפוּם ויחנו עליהם ככדור, ולהם יתר שאת בתעצומות ועז, אז יִצְלַח להניח חרבו מידו ולבקש מהם חנינה; ועל כן בצאת מאססענא מצוריק, וַיִּבְטַח ברהב ובגִּדָל לבב את האֶפְיִצְעִירִים הלקוחים שָׁבִי, כי בעוד ימים יביא אליהם באויקים את שר צבאם סוואַרְאָוו ואת הנשיא הגדול קְאָנְסֶטֶאנְטִין פאולֶאָוִיטֶשׁ, אשר היה אז עם הצבא. וירא סוואַרְאָוו ויתבונן כי מצבו מורא מאד וכי מלחמת דם ואש לו ולחילו מסביב ומנוס אבד מנהם. אז הקהיל סוואַרְאָוו בשמונה עשר בסענטיאבר את כל שרי המלחמה להמתיק סוד ולהתיעץ כרת מה לעשות, ויגר סוואַרְאָוו קבליעם כי ממלחמת הפרוט (* לא היו עוד הרוסים במעמד רע כביום הזה: „הנה אנתנו, קרא סוואַרְאָוו, בין רכסי צוקים ותררי טרף, אויבינו עלו עלינו עם רב כארבה, וסביב שחו עלינו לשום מועקה במתנינו, ומה נעשה אפוא היום? אם להסוג אחור—חרפת עולם וכלמת נצח, הן עוד לא פניתי ערף לְמִשְׁנָאֵי מִיָּמֵי! ואם ללכת קדימה ולנכוע

(* הוא המלחמה על נהר פרוט אשר ערך פעמר הגדול עם מחנה עשרים וארבעה אלף איש נגד חיל טורציא שתי מאות אלף איש! (ט' יוני 1711).

הלאה שווייצה—לא נעצר כח, כי הנה בא עלינו כנהר צר, רוח עריצים ונגם נוססה בו; מאססענא ואתו יתר משישים אלף איש גבורי חיל, ואתנו המעט מעשרים אלף, ומלבר זאת הן נפשנו יבשה, כי כל צדה ומזון און, וכל כלי התותח אברו לנו, וגם איש לא יבוא הלום להיות לנו לעזר מעט. האמנם עומדות רגלינו על עברי פי שחת, וירכתי שאלו צעדינו יתמוכו! הנה תקותנו האחת לבטוח באל המושיע ובאמץ לב אנשי חילנו, אשר יקרפו נפשם בהלחמם! זכרו נא ואל תשכחו כי רוססים אנחנו! ה' עז לנו! הבו אחי! הצילו נא כבוד רוסיא, אָם קרשנו, וכבוד מלכנו! הצילו נא את בין-מלכנו החולך אתנו!" ובדברו התנפל לרגלי הנשיא הגרול ויוריד כנחל דמעה. ויהי הגענעראל דער-פעלרען הראשון אשר השמיע הוד קולו ויערוב ערבה בעד כל אנשי החיל, כי לא יתנו ולא יערצו מפני צבאות אויב, ומבלי התלונן נכונים הם ללכת לכל אשר יהיה רוח שר צבאם להוליכם. ויתלמו בסוד האספה לעשות כעצת הנשיא הגרול, לאחוז דרכם גלאריסה, ואם יסגרו עליהם האויבים את הדרך, יפלטו לחם נתיב בין גדודיהם בחוק יד, ויעשו כן. ואף כי להצרפתים היה פי ארבעה ביתרון כח ותעצומות, ויתאמרו בלבבם להכות את צבא הרוסים כאיש אחד חרם, ולתפוש את סוואַראַוּוּ חיים, הנה הפו מכה רבה ונצחת מאת מחנה הגענעראל ראָזענבערג, בעמק מוטטען, ובעת ההיא הצליח סוואַראַוּוּ לפנות לו מסלה דרך עמק קליינמאהל עד גלאריס. וביום 23 סענטיאָבר התקבצו יחד כל הגשארים והשרידים מחיל סוואַראַוּוּ אל מקום אחד; כלם עיפים ורפווי ידים מדרכם הקשה, אשר מימי האניבאל לא עדה עליה אנוש, מתצי הרעב אשר שלחו בהם ימים רבים, ומן המלחמות הגדולות והנוראות מרי יום ביומו; שלמותיהם בלזות וקרועות לקרעים ורגליהם יחפות, כל כלי אשפתם וכלי התותח עם טרבית הכבודה עלו בתדו ואברו, עד כי לא מצאו עגלה להוביל עליה את הנפצעים במלחמה. וביום 26 סענטיאָבר (סעפטעמבער) יצאו הרוסים מבין הררי שווייצאריא, ויכל המסע הגרול הזה, אשר לא ימוש זכרו לאלף דור, ולא יכרת שמו מפי סופרי העתים לנצח.

§ 11 רוסיא תפר בריתה את אויסטריא ואנגליא. ויהי כאשר יצאו צבאות רוסיא משווייצאריא, ויתן אותם סוואַראַוּוּ בבאוואריא (בייערען), בין שני הנהרות איללער ולעך, ויחשוב כי עוד לא שלמה המלחמה ויתעמד אל מסע חדש. אפס הקיסר פאוועל התבונן כי רק בִּדְבָר אשר יצאו צבאות אויסטריא משווייצאריא בלא-עת נגף קאַרסאַקאַוּוּ לפני הצרפתים, ויכתוב אל קיסר אויסטריא כי לא ימצא נחת בכל פעלי יועציו בוויענא, אשר בחרו בתהפוכות, וזה דרכם כסל למו להתהלך אתו בעקבה ובמרמה כל הימים, ועל כן ינתק אגודת בריתו אתו. ולסוואַראַוּוּ כתב כזאת: "הן אמנם אנכי-שלחתיך להציל כבוד מלכים רבים, עתה הִפְבֵּר להציל שארית פלישת הרוסים וכבוד מלכך". ותשמע אנגליא כי נבאשה אויסטריא ברוסיא, וברית שלומן הופרה, ויפול לבה ונתְבַהֵל, ותצו במפגיע על ציריה היושבים בוויען ובפעטֶרבורג כי ישקדו לעשות שלום-אמת ביניהן. וכמעט שככה חמת פאוועל כאשר הגיעה לאזניו השמועה כמה ינחם

מאד פראנץ על דרכו, ולבו יכהו על הליכות יועציו את רוסיא, ויהי פאוועל נכון לשכוח את כל הרעות אשר מצאו את צבאותיו לרגלי בריתו עם אויסטריא, ויאמר לחדש בריתו אֶתה ולהתחבר עם צבאותיה שנית על פי שני התנאים האלה: להסיר את טוגנט ממשמרתו, וכי תסיר אויסטריא מלבה כל חפץ וכל תקוה להשתרר על נפות איטאליא אם מעט ואם הרבה". ובכן לא נפלאות בעינינו כי טוגנט התאמץ בכל עֵצֶם ירו להפריע את מערכי הברית, אשר תהרפהו ממצבו ותשרד רבצו. ובצאת סוואַרָאָו מִבֶּאָהֶעִמִיא (בעהמען) לִבֶּאוֹאֲרִיא כתב להקיסר פֶּראַנֶץ כי אם אך יניף לו ירו לאות כי יבוא אליו, ישרוק למחנהו וימהר עמה לשרדה המלחמה, לשפוך גם נַטֶף דַמַם האחרון לטובת הכלל, ותען ממשלת אויסטריא את אמריה לו: "כי אם יארכו ימי שבתו עם הילו בארצות אויסטריא יפול למשא כְּבֵד על העם". ולקץ השנה כבר נודעו בפעטרבורג הקלון והחרפה אשר נשאו האויסטרים על נם ורגל אֶנֶית רוסיא, וזה הדבר: כאשר צָרו חיל רוסיא, אויסטריא וטורציא על מצודת "אנקאנא" באיטאליא, אשר היתה עוד בידי הצרפתים, או נדברו יחד שרי צבאות האויסטרים והצרפתים הָרֶשׁ, וַיִּרְצֶה שר צבא צרפת להסגיר את המצודה בידי שר צבא אויסטריא, והוא התעלם ולא גלה אֶזֶן רעהו שר צבא רוסיא מאומה מכל הנעשה, גם לא נתן אחרי כן להרוסים ולטורקים לבוא בשערי המצודה, ועוד יִתְרָה עשה כי צוה להסיר מעליה ברוע נטויה את דגלי אגיות רוסיא וטורציא ולהרים עליה רק דגל אויסטריא. ויהי בראשית שנת 1800 הוציא סוואַרָאָו צבאות רוסיא מִבֶּאָהֶעִמִיא לשוב אל ארצם ואל מולדתם, ויִפְרֵד מהם בקראקא ויברכס לשלום, והוא לבדו הקרים לבוא פעטרבורג, וימת שם בימי האביב (י' מאי). — וגם ברית שְׁלוֹם רוסיא את אנגליא מוט התמוטטה, כי הנה בשנת 1799 באה רוססיא במסורת הברית את אנגליא, ועל פי אָפֵנִי פֶּתַב האמנה, על רוסיא לשלוח אנשי חיל רַגְלִים ופרשים, ועל אנגליא להוליכם מחוף העֵיָר רעוועל לארצה באניותיה, לחבר אליהם גם את בני חילה, ולכלכל כלם ולנהלם בלחם ובכל צָרְכֵי הדרך אשר ילכו בה להשיב מלחמה בשערי האַלְלֶאנְדִיא, לשבר גם שְׂפָה זרוע ממשלת חורי צרפת, הנקראה "הממשלה הבאטאוית". ותהי מחנה הרוסים תחת יד שר הצבא הערמאן, ומחנה האנגלים תחת יד הפרינץ מיֶאָרְק, נגיד שתי מחנות בעלי הברית. אך המסע הזה לא־הצליח: בחדש סענטיאבר הִכּוּ מחנות הברית במלחמה הראשונה על יד בערגען, ובשניה הִכּוּ הם בשונאיהם; כה התהפכה הצלחת הנצחון מִסִּבּוֹת שונות ולא הביאה כל פרי תבואה לשתי המחנות גם יחד. ויען כי לא הִיל מחנה הבאטאוית ולא איש מאזרחי האַלְלֶאנְדִיא הרימו יד במושלי צרפת, לא נגעו בהם לרעה ולא הכלימום, על כן התחזקו הצרפתים וימצאו הִי אונים לעמוד הֵבֵן כצור מוצק מול הנכרים המבקשים נפשם לספּוֹתָה. ויהי כראות בעלי הברית כי ייעפו בדי ריק ומאומה לא ישאו בעמלם ובאבדן אנשי חילם, ויעובו את האַלְלֶאנְדִיא וישבו לארץ אנגליא (בחדש נאָיאַבֶר, נאָוועמבער). וממשלת אנגליא לא קִבְּלָה פני חיל רוסיא ברצון, כראוי וכנכון, ותשם להם מקום למשכנם שני האיים דשערסע וגערנסע, ויסבלו שם חרפת רעב ולחץ.

וכל ימי החרף היו ערומים ויחפים; גם בדברים רבים נראתה לעין קנאת האנגלים להרוסים, ויתאמצו גם כן להחליש פעלת רוסיא ולהשפיל ערכה על אי יס־יאני. כה נהפכה מעט מעט האהבה לאיבה ויתגלע הריב בין מלכי הברית, עד כי בחדש אפריל בשנת 1800 קרא הקיסר פאוועל את ציריו לצאת מויען ולאַנדאָן.

§ 12 רוסיא תשלים עם צרפת ותקדיש מלחמה על אנגליא.

בימים ההם שב באַנאפארט ממצרים, ויעבר את ממשלת השליטים והמנהיגים. ויתנשא להיות הקאָנסול הראשון בצרפת. ובקיץ שנת 1800 קרע במלחמה אחת אצל מארענגאָ מידי אויסטריא, את כל הנפּות אשר לבר לה סוואַרָאָו בשנה העברה. ובעת ההיא התקרבה רוסיא לפרוסיא, דָרשה שלומה ותבקש אהבתה למען תתן לה יד לפעול נגד אויסטריא, ארץ חרמה, ויכתבו אמנה לעזור אשה רעותה בצבא וחיל. ועל אדות אנגליא הציע הקיסר פאוועל לפני פרוסיא, שוועציא (שוועדען) וראניא (דאָנעמארק) לחדש את בריתם הנודע בשם „ברית החלוצים העומדים על המצפה“ (* (כי אנגליא, גְבֵרַת הים, נשענה על זרוע עוזה והשתית דרכיה לפלס חֲמֵס יריה בַיָּמִים, אף הביאה במצור את חֲפֵי יַמֵי צרפת וספרד ושאר ארצות בעלי ברית צרפת) וייטבו דברי הקיסר בעיניהם. ותהי השנאה, אשר שָנאה רוסיא את בעלי בריתה אויסטריא ואנגליא, תִּסְכָּה אשר שָכָה להגות אהבה וירידות למשנאיה ואנשי ריבה מקדם, ועל כן עוד בימי הירחים הראשונים בשנת 1800 הִחַל הקיסר לקחת דברי שלום ואמת ולבוא במשא ומתן עם באַנאפארט, על ידי ממשלת פרוסיא. ובחדש יולי הודיע הקאָנסול הראשון, כי לבעבור ימצא חן בעיני פאוועל הואיל לִשְׁלַח לחפשי חנם בלא מחיר את שבויי חיל הרוסים הנמצאים בצרפת, והם ששת אלפים ושמונה מאות איש במספר; ועוד יתרה עשה באַנאפארט כי לא חפץ לשלחם ריקם כי אם הֶעֱנַק הַעֲנִיק להם, וילבישם סכף רגל ועד ראש מחלצות, ולאיש איש מהם נתן כלי נשק וכל הנדרש להם. ובדבר הזה קנה את לבב רוסיא לאהבה, וגם היא האירה פניה לצרפת ותחפוץ קרבתה. והקיסר פאוועל כתב אל צירו היושב בבערלין לאמר: „וביתר שאת הנני מצוה עליך כי תהלך בכל מעשיך ומוצא שפתיך באמת ובתם לב את יועצי בית מלכות פרוסיא, ואת צירי צרפת, שְׁמור להם אמונת אמן בתתך לפניהם פקודותי ואל תעלים מהם דבר, כי האמת והצדק, הכֹּחַ והעֵז ידברו דבריהם גלויים באזני כל, ולא יִצְרו תחת לשונם כל ערמה ומרמה“. ואלה היו עמודי השלום, אשר עליהם התכוננה ברית רוסיא וצרפת: „לבל יִנַּע איש בנחלת ווירטעמבערג ונעאפאָל, להשיב שבות ממלכת סארדיניא ולהרים קרן ממשלתה כקדם (רק נפּות סאוואָיען תהינה לצרפת לאֲהוּה); להשיב מחיר וגמול טוב להקורֶפִירסט מבאוואריא ולשאר הנסיכים וארוני הארצות

(* הברית הזאת נוסדה בראשונה בימי יעקאטערינא בשנת (1780) בימים אשר אנגליא נלחמה את יושבי אמעריקא על הים, ותהי תכלית הברית להגן על אניות סוחר לבל יאונה להם כל רע מאת הנלחמים, למען לא ישבת המסחר, אך בעלי הברית עמדו מנגד ולא שתו ידם עם אחד מהנלחמים.

באשכנז בעד נחלותיהם משמאל להריין (שְׁנַסְפָּחו לצרפת), מכסף פדיון נכסי הַנְּסִיקָה אשר יִמְכְּרוּ ברצון רוסיא, צרפת ופרוססיא .
 ותכל המלחמה האחת ותחל השניה עם אנגליא . הרוכבים הרוסים והפרשים וכל חיל הים, טרם נָחַז מִמַּסַּעַם, נחלצו חושים, וגדודי חיל שָׁלְחוּ לשום פְּחֻנוֹתָם בגבולות רוסיא לפאת מערבה . לראש חברת הקאָזאקִים נָמְן צו להזעיק את כל אדיריו עם כלי התותח לבוא לְאָרְעֵנְבוּרְג, ומשם יסעו דרך ארצות חיווא ובוֹבְאָרִיא אל נהרות אינרוס וגאנגעס . ותהי תכלית המסע הזה להרוס עד היסוד את כל בתי המסחר והאָסֶס אשר יסדו האנגלים בהודו המזרחית, לקרוא דרור לאדוני הארץ ההיא, לשבר מושות על אנגליא מעל צוארי יושביה, ולתת לרוסיא מְהֻלְכִים בה, ויר וְשֶׁם בהליכות מסחרה . אפס לא נחה דעת אצילי רוסיא וכל שרי המלוכה מכל החדשות האלה, ובעוד הקיסר עושה את כל ההכנות הגדולות, בא המות וישם קץ לחייו בהיכל מִכְאִיל בִּסְט פֶּטֶרְבוּרְג באחד עשר לחדש מארט (מָאָרְץ) שנת 1801, ובנו הבכור יורש העצר אלכסנדר הראשון עלה על כסא מלכותו .

§ 13 פעלי פאווּעל בפנים הממלכה . חק יקר ונכבד מאד הוציא פאווּעל לאור בשנת 1797 (ה' אפריל), הוא החק על-דבר כלכלת משפחת הקיסר, סדר ירושת כס המלוכה, לזכרים ולא לנקבות, וערך הַיָּחַס אשר בין בני המשפחה הרוממה . ובדבר מפלגות העם, הגה יצא החק לענוש בגופם את האצילים, סוחרי המדרגות, הכהנים ומשרתי ההיכלות, אשר חטאו חטא משפט מות, ובפתשגן כתב החק כתוב לאמר: „אחרי אשר נָטַל כבוד הוד האצילים, הגה גם היתרון הזה עבר ובטל“ . תקנות רבות ומועילות ומשמר יפה עשה למפלגת הכהנים; ועל פי מועצות המיטראָפּאָלִיט פלאטאָן נתן הרשיום להמחזיקים בישנות (Старобрядцы) לבנות להם היכלות, ולקתת לעבודתם את הכהנים הַנְּסִמְכִים מידי הכהנים הגדולים הפראוואַסלאוויים .

בדבר יושבי הכפרים יצא חק בשנת 1796 לעצור בעד האכרים במחוזות רוסיא-החדשה, אשר באֶת נפשם עברו כפעם בפעם מָאָרוֹן אל אֶרוֹן אחר, ויהי ריב ולא-סדרים . ובשנת 1797 גואלו האכרים לשאת שְׁמַע שוא ולהאמין כי קרא להם הקיסר דרור, ויתקוממו באדוניהם, ולא אבו לסור עוד אל משמעתם; אך שבו למנותתם ולעבודתם מפני תנופת יד חיל הצבא . אמנם הקיסר היה להם כמרימי עול, בהוציאו חֶק ודבר משפט, כי לא יעברו לאדוניהם רק שלשה ימים בשבוע, ובימי מועד וחג, הרשות בידם להִנְפֹּש ולנוח מִסְבֵּלָם ולא יוכל האדון לאלצם לעבוד . ובעצם השנה ההיא אסר הקיסר אָפֶר לבל יִמְכְּרוּ האכרים בְּנֶפֶשׁ מבלי חלקת שדה . ובכלל בהנהגת סְדְרֵי יושבי הכפרים מְלֵא פאווּעל אחרי אמו וילך בעקבותיה . אפס גם בדברים רבים ונכבדים סר מדרכה: הוא השיב את סְדְרֵי בתי המשפט למחוזי רוסיא, אשר הושבו לה מידי פולין, כבראשונה, ובפאת רוסיא הדרומית שבו לחרוץ משפט ולדין על פי הסמא-טוט הליטאי; הרבה מאפרתי פולין, וקאָסטיושקאָ עמהם וביניהם גם אשר שָׁלְחוּ לארץ גְּוֹרָה ביד פשעם, הושבו לביתם ולנחלתם, ובחבל מדינות הים

הקדמוני (הבאלטי) תָּרַש סדר חלוקותיהם ומשמריהם פנימה, כאשר היה להם משנים קדמוניות, אחרי אשר יעקאטערינא חלקה אותם כבר למחוזות.

ובדבר השכלת העם הנה נוסדו (בשנת 1797) שני בתי אקאדעמיא ללמודי הדת, בס"ט פעטערבורג ובקאזאן. ובשנת 1798 יצא מאת הקיסר פתשגן הדת לאמר: "יען כי בבתי הספר אשר בחוץ לארץ פרוה הצרעת הממארת, היא חֲפֵש הרעות, והמורים ישרישו לְרֶש פורה ראש ולענה בלבות התלמידים, על כן אל יזידו העם לשלוח שמה את צעיריהם; ולמען לא יִצְרו צעדי ההשכלה מסבת החק הזה, נתן הרשיום והמשפט לעדת האבירים (ריטטער) אשר בקור-עסט-ווליף-לאנדיא לבחור להם מקום כטוב בעיניהם, "ליסד שמה בית מדרש המדעים (אוניווערזיטאט). ולרגלי הפקודה הזאת נוסד בשנת 1799 בית מדרש המדעים בדערפט. גם נאסר אָסר על כל יושבי רוסיא לבל יסעו חוצה לארץ בימים ההם. בשנת 1799 נאסר להיות ליחידים בתי דפוס, ונתקנה בקרת-ספרים בפעטערבורג, במאָסקווא, בריגא ובאָדעסא, ועל יד בתי-אספיהמכס אשר ברא-דזיווילאו (ראדיוויל). בכל אחד מן המקומות האלה היו שלשה מבקרים שונים: מבקר לספרי אמונה ודת, מבקר לספרים המדברים על אדות חקי חיי האזרחים והליכותיהם, ומבקר לספרי חכמה ומדע; מחוץ לארץ נתן רשיום להביא לרוסיא רק את הספרים אשר לא נמצא בהם שמוץ דבר לְמִרַת תורת הדת הפראוואָד-סלאוויית, לחקי משפטי הממשלה ולתורת המדות והמוסר. ובשנת 1800 נאסר להביא ארצה רוסיא כל ספר הנדרפס בח"ל, מלבד ספרי תפלה הכתובים שונגוויית, הנחוצים להבוריאטים לעבודת אלהים.

§ 14 על דבר היהודים. על אדות היהודים היושבים ברוסיא יצאו לאור בימי מלכות פאוועל הפקודות האלה: "כי גם הסוחרים בעלי המדרגות ישלמו מס־מִשְׁנָה בעד זביותיהם, וגם את מס בית־רִצְיָה־המלך (פאָסט) ישלמו כל היהודים כפלים מִיָּתֵר עם הארץ; והיהודים אשר לא תמצא ידם או לא יאבו לשלם תשלומי כסף האלה, הרשות בידם לשלם מראש תכן המסים האלה בעד שלש שנים ולהעתיק את מושבם לחוץ לארץ (חק כ"ט דעקאבר שנת 1796), בשנת 1797 נגבלו ליהודים למושב תמיד הנפות האלה: מינסק, אויזיסלאוו, בראצלאוו, פאָלאָצק, מאָהילעוו, קיעוו, טשערניגאוו, נאָווגאָרָד־סיעווערסק, יעקאטערינאָסלאוול וגליל טאוורי (חק כ"ג יוני). בשנת 1799 נתקן על פי הממשלה סדר קהלות היהודים, משמריהן ומשפטי הנהגתן בקורלאנדיא (חק י"ד מארט). לכל היהודים אשר לא תשיג ידם לשלם מס כפלים נתן רשיון ללכת לנפשם חוצה לארץ חנם אין כסף (חק י' סענטיאבר); ובשנת 1800 עָבַר וְבָטַל החק הזה ונחרץ לשלוח את האנשים אשר לא ישלמו מס־משנה לעבוד בבתי חרשת המעשה אשר להרי המחצב (חק ט"ז סענטיאבר).

דברי ימי רוסיא

ИСТОРИЯ РОССИИ.

ИСТОРИЯ РОССИИ.

ЧАСТЬ III.

Царствованія Императоровъ Александра I-го и Николая I-го
(1801—1855).

СОСТАВИЛЪ

по источникамъ и монографіямъ, согласно порученію Комитета Общества
для распространенія просвѣщенія между евреями въ Россіи,

Соломонъ Манделькернъ,

Кандидатъ Восточныхъ языковъ Императорскаго С.-Петербургскаго
Университета.

Книга составляетъ собственность названнаго Общества.

Изданіе Типографіи И. Гольдмана въ Варшавѣ.

ВАРШАВА

Въ Типографіи И. Гольдмана, Мурановская ул., д. № 24.

—
1875.

ספר

דברי ימי רוסיא

חלק שלישי

יָכִיל תּוֹלְדוֹת רוֹסְיָא וְקוֹרוֹת הָעֵתִים אֲשֶׁר עָבְרוּ עָלֶיהָ וְעַל אַרְצוֹת שְׂכֵנֶיהָ, מִן רֵאשִׁית יְמֵי מַלְכוּת אֶלְכְּסַנְדֵּר הָרֵאשׁוֹן, עַד יְמֵי מַלְכוּת אֲדוֹנִינּוּ הַקֵּיסָר אֶלְכְּסַנְדֵּר הַשֵּׁנִי יר"ה (1801—1855); הַלִּיכּוֹת הַחֲשֻׁכָה וְחֻכְמַת סוֹפְרִים וְאֲנָשֵׁי הַשֵּׁם. גַּם דְּבָרִים אַחֲדִים עַל אֶחָת תּוֹלְדוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְהַחֲקִים וְהַמְשַׁפְּטִים אֲשֶׁר יָחִיו בָּהֶם בְּמִדְיַנּוֹת רוֹסְיָא.

כתובים על פי מיטב ספרי הזכרונות ובחירי קוראי הדורות, כפקודת ועד „חברת מרבי השכלה בין יהודי רוסיא“.

ס א ת

שלמה מאנדעלקערן

קאנדידאט בחכמת לשונות בני קדם ורבי־משנה לעדת ישרון באדעסא.

יְכָתוּב יִשְׂרָאֵל דְּבָרֵי אֲמֵת!
(קְהֵלֶם יִצ'ר')

כספר הוא קנין כסף החברה ה"ל, ומידם צא ליד ר' יצחק גאלדמאן,
פ"פ המנאים אשר צינו וצן החברה

ווארשא

בדפוס ר' יצחק גאלדמאן נ"י

שנת תרל"ה לפ"ק

Дозволено Цензурою.
С.-Петербургъ 1 Юля 1874 г.

XII.

ימי הנצח וההוד .

ימי מלכות אלכסנדר המברך , ותפארת גאון רוסיא בקרב
ממלכות אירופא כלה .

פרק ע דברי ימי מלכות אלכסנדר הראשון פאולאוויטש (1801—1825)
ומלחמותיו עד שנת 1812 .

§ 1 נעורי אלכסנדר . ויהי כשֶׁכַּב פאווֶעל פעטראָוויטש עם אבותיו ,
ויעזוב אחריו ארבעה בנים : את אלכסנדר הבכור , את קאָנסטאַנטין , את
ניקאָלאי ואת מיכאיל . טראשית ימי עלומי אלכסנדר נבאו לו שרי חצר המלכות
כי נוצר לגדולות ולנצרות ; הציירים ציירו את דמות הבניתו , כי יאחו חרב פיפיות
בכף ויגזור לגזרים את קשרינגארדיום , ככל אשר עשה אלכסנדר המקדוני , אשר
שָׁמו נקרא עליו לכבוד ולתפארת * . יעקאטערינא אַהֲבַתָּי עד מאד ותשמרהו
כבבת עינה , בכל לב ונפש עמלה לנדרלו ולחנכו בדרכי נַעַם , וַיִּתְּפֶר בַּגְּלָלוֹ
ספורים בשפת רוסיא נחמדים , המדברים על ארות בני מלכים , אשר יתעתדו
לכסא מושלים — כי אותו הכינה גם היא להיות נושא נזר המלוכה בבוא עתו ;
ותתן לו מורים חכמים גדולים ואנשי שם (פאללאס , קראפֶט) , להורותו דרך
תבונות וללמדו חכמות ולשונות . אלכסנדר היה יפה תאר ויפה עינים עד להלל .
נשא חן בעיני כל רואיו , עד כי נָגַה בחצר המלכות בשם קופידאָן (אליל האהבה) ;
אולם בכל זאת היה מתבושש ועָנָו , מצניע לִבָּת וְתַמְסִילֵב , ועם כל השרים
הקרובים אליו התהלך תמיד באחוז ובידידות . כשרונות נפשו החלו להתפתח
משחר טל ילדותו קלימרהה , ויהי חרוץ ומפליא להשכיל בלמודים . בעורו בן
שתיים-עשרה ומרו בהכמת-הטבע הואיל לְבָאָר לו על-פי שְׁפַת ניוטאָן כי האור
הוא חומר נוזל מְגֵן השמש , ענה אלכסנדר ואמר לא יִתְּכֵנו דברִיךְ , מורי , ולו
יהי כן כי עתה הלכה השמש הָלוֹךְ וְחֹסֵר . ככל הפעלה הגדולה אשר פָּעַל לעֲפָאָרְט
איש שווייצאריא על פעטרהגדול , כן הִרְפָּה לִפְעוֹל גם על אלכסנדר לטובה
ולברכה אומנו לאֲהֵאָרַפּ (La-Harpe) יליד-שווייצאריא , איש חמודות ויקר ערך
מאד . כאשר ידבק האזור במתני איש , כן דבקה נפש אלכסנדר במנהלו זה .
לאהבה אותו ולכלתי סוד ממצות שפתיו להימין או להשמיל , רק בעניני תורת
הדת נטה מדרכו ; כי היה יורש העצר הזה ירא אלהיו טנעוריו , חסיד ומאמין
בכל קְדוּשֵׁי אמונתם , אף כי כִּבֵּד בכל נפשו ומארו גם את דתי עמים אחרים ,
ויהי להן לסתרה . בהיותו בן תִּשְׁע־עשרה שנה לקחה לו יעקאטערינא לאשה
את מאריא-לואיזא-אוגוסטא (היא יעליזאוועטא אלעקסיעיעוונא) , מורע נשיאי באדען ,

* דברי ימי עולם חלק א' § 76

אשר נמשה את ארצה ואת מולדתה מפני תגרת יד הצרפתים, אשר בוססוה וישפכו עליה כבד מלחמה; וכיעקאטערינא-הגדולה לפנים באה גם היא ארצה רוסיא וידיה יקות—ותצלח למלוכה בקרבה. בתכונותיה ובררכיה דמתה האשה העדינה הזאת לאלכסנדר, לאהוב שלות השקט ומנוחה, ולבלתי רדוף אחרי הכבוד והיקר.—אלכסנדר מאס תמיד בתענוגות בני-אדם ובחמדת שעשועים, ולא אהב גם שירים ומחולות, כי היה איש נקשה ומלמד לשאת ולסבול כל עמל ומחסור. עוד בימי חיי אביו היה גובערנאטאָר לצבאות נפת פעטרבורג, תָּבַר ליועזי הסענאט, נגיד שעץ לגדוד השמעוני, ועוד משרות שונות בחיל הצבא נתנו על שכמו; והוא לא גרע מאומה מכל חקיהדיסציפלינא הקשים בימים ההם, כאחד מאנשי החיל. תקצורנה שפתי אנוש למלל את כל השמחה והששון אשר תגרו העם בהתְּפִשָּׁתָם כי עלה אלכסנדר מחמד נפשם על כסא אבותיו. סופרי הדור ההוא יעידו ויגידו כי העם בָּרְכוּ או ויחבקו איש את רעהו „כמו עלו עריצי גוים על רוסיא לְבִבְשָׁנָה—ועד מהרה יצאה לחפשי וְתֵאָוֵר באור הדרור“ . בְּקִתּוֹת אלכסנדר את שרביט המלוכה בידו, אמר עם הספר הגלוי, כי יחפוץ למשול בעם „כְּלֶבֶב יעקאטערינא אמריהזקנה, ולנחותם בארחות משפטיה הטובים והנכחים, לבעבור הרים את רוסיא על מרום פְּסַגַּת הכבוד והעז“ . כדבריו כן היה: בימי מלכותו הרחיבה רוסיא שנית את גבולותיה ותיף בגדלה ובעוזה, כי הרחיבה אלכסנדר על בְּמַתֵּי האֲשֵׁר, ושם תהלתה ותפארתה יצא עד אפסי ארץ .

אלכסנדר הראשון הכין בחסד כסאו, וביום עלותו עליו קרא דרור למאה וארבעה וחמשים אסירי עני וברול, אשר ישבו כלאים בבית שופטי-הסתר, וגם העביר מן הארץ את לשכת-הסופרים (קאנצעלאריא) אשר להשופטים הרעים האלה; בחשק לבב החל לעשות תקונים נכונים וסדרים ישרים בקרב ארצו פנימה, וכל ישע כל חפץ מושל באדם צדיק זה היתה טובת עמו ולאמו — להניח להם מסביב ולשים גם שלום ובְּטָחָה מכון כסאו. על כן השלים עם אנגליא וספרד, ויחדש עם צרפת את ברית-המסחר אשר הופרה בימי המבוכה והשערוריות, ויקן לראות שלום-אמת בימיו .

§ 2 ברית מלחמה שלישית על נאפאלעאן . אפת תאנת נפש אלכסנדר לא נמלאה: ברית השלום אשר כרת באמיען לא היה ברית מלח עולם ולא הרגיע את אירופא לארך ימים. עוד בשנת 1809 התעוררה אנגליא להלחם בנאפאלעאן, אשר תָּקַפּוּ וגבורתו גדלו מיום ליום. רבי ארצות אירופא כבר היו הדום לרגלי כסא כבודו, וחלף ושטף ועבר אל כל אשר ישאנו רוחו ללכת. מפניו נְמוּנּוּ כל אדירי ארץ, לא ערב כל שליט לגשת אליו ואין איש מתיצב לנגדו — בלתי רוסיא ושוועציא לבד; כי נבאש נאפאלעאן בעיניהן על-דבר נשיא-ענגיען, אשר התנפלו עליו חיל צרפת בשבתו בארץ שלום על אדמת אשכנז, ויביאוהו צְרַפְתָּה לכות שם ביד הורג. אז חדלו רוסיא ושוועציא מקחת דברים עם ממלכת צרפת, ואת נאפאלעאן לא הכירו לאימפעראטאָר עליה; אמנם הגבור הנערץ לוכד הארצות לא שם לבו אליהן ולא סר מדרכו הרעה. ברוח פיו ובכת ידיו הוסיף לעשות מעשים אשר לא יֵעָשׂוּ, ויספח לצרפת את הרעספּוֹבליקא הליגורית, היא גענוא,

ללא-צדק וללא-משפט. ויחד אף מרכיז אירופא, וּנְעֻצוּ לְכֹרֹת שְׁלִישִׁית בְּרִית־מלחמה (קאָלאַצִיָא) יחדו על נאפאלעאן ויהי. הבאים בְּמִסְדֵּר הַבְּרִית — אנגליא, אויסטריא, רוסיא ושׁוועצִיא, ומגמת פְּנִיָהן לְבָרֵעַ אֶת זְרוּעַ הָעָרִיץ הַלְזָה וּלְשִׁבּוֹר אֶת חֲרָבֵי הַקִּשָּׁה הַחֹדֶרֶת אֶל מְרִינֹת הַצֶּפּוֹן לֵאכּוֹל וּלְהַשְׁחִית בְּלִי חִמְלָה. רוּחַ הַחַיָּה בְּאַפְנֵי הַבְּרִית הַהִיא הָיָה יוֹעֵץ אֲנִגְלִיא, פִּיטְט הַצֶּעִיר, אֲשֶׁר חָשַׁב מַחֲשׁוֹת בְּחִמְמָה וּבִרְעַת לְהַשְׁבִּית אֶת כָּל הַחֲדָשׁוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה נֶאֱפֹאֲלֵעָן, וּלְהַשִּׁיב אֶת צִרְפָּת אֶל גְּבוּלוֹתֶיהָ הָרֵאשׁוֹנִים, רַק מֶלֶךְ פְּרוּסִיא לָבְדוּ פֶסֶחַ עַל שְׁתֵּי הַשְּׁעָפִים, מֵאֵן לָתֵת יָדוֹ אֶל בְּעָלֵי הַבְּרִית וּיִבָּחַר בְּמַעֲמַד־הַבִּינִים (נֶעֱמְרֵא לִישָׁאָט). כֹּאֲשֶׁר נִזְדַּע לְנֶאֱפֹאֲלֵעָן כִּי אַרְבַּעַה מַלְכִים נִסְדּוּ יַחַד וְהוֹרִשִׁים עֲלֵיו רַעָה, מָהֵר וַיֵּדָא כַּעַל כִּנְפֵי נְשָׁרִים אֶרְצָה גַּעֲרַמְאִנִיא עִם מַבְחָר גְּבוּרֵיו אֲנָשֵׁי הַשֵּׁם וּמְלֻמֵּי נִצְחוֹן, וַיַּחְלֹף חָק גַּם הַפֶּר בְּרִית־עוֹלָם בַּעֲבָרֵי בְּהָרֵב גַּם דֶּרֶךְ פְּרוּסִיא הָעוֹמֶדֶת מֵרַחֵק. אֲצֵל אֲוֹלָם הָעִיר אֲשֶׁר עַל אֶדְמַת בְּאוֹוֹאֲרִיא הִפָּה מַכָּה נִצְחָת אֶת הִיל אויסטריא, וַיַּלְחֹץ אֶת מֶאֶק שֶׁר צְבֹאָה לְהִפְנֹעַ לְפָנָיו וּלְהַסְגִּיר בִּידוֹ אֶת מַבְצְרֵי אֲוֹלָם, אֶת כָּל כְּלֵי הַנֶּשֶׁק וְהַכְּבוֹדָה, אֶת כָּל הָאוֹצְרוֹת וּשְׁבָיָה רַבָּה מֵאֵד וְאֶת אֲנָשֵׁי הַחֵיל וּפְקִידֵיהֶם, יוֹתֵר מִשְׁלֹשָׁה וְעִשְׂרִים אֶלֶף אִישׁ בְּטַסְפֶּר. הַנִּצָּח הַגְּדוֹל הַזֶּה הִצְלִיחַ בִּידֵי נֶאֱפֹאֲלֵעָן הִישׁ קֶל בְּטֶרֶם הַשְּׁפִיקוּ חֵילֵי רוסיא תַּחַת יַד קוֹטוּוֹוֹאָו וּבֶאֱגֵרֵא מֵיָאָן לְבוֹא לְעֹזֶרֶת אויסטריא; וְגַם אֲמַנָּם גְּבוּרָתָם וְעוֹזוֹ רוּחָם לֹא יָכְלוּ לְעַמּוֹד מִפְּנֵי תְּנוּפַת יַד נֶאֱפֹאֲלֵעָן, אֲשֶׁר לָכֵד עַל נִקְלָה אֶת ווִיעַן הַבִּירָה, וַיִּשֶׁם פְּנֵיו אֶל מֶאָרֹאוּיָא, שִׁשָּׁם הִתְחַבְּרוּ יַחַד צְבֹאוֹת אויסטריא וְרוסיא. — טִימִי פֶעֶטֶר הַגְּדוֹל לֹא הִלְכוּ פְּנֵי מַלְכֵי רוסיא בְּקֶבֶב, וְרַק אֶלְכְּסַנְדֵּר אֲזַר כִּגְבֵר חֲלָצִיו וַיִּמְהַר אֶל אֲנָשֵׁי חֵילוֹ. בַּעֲבָרֵי דֶרֶךְ פְּרוּסִיא הִתְאַמֵּץ לְהַטּוֹת אֶת לִבָּב מַלְכָּה, פֶּרִידֵרִיךְ ווִילְהֵלְם הַשְּׁלִישִׁי, לְהַרְיֵץ יָדָיו אֶל מַלְחַמַת־הַבְּרִית. בְּלִגְתָּ הַמַּלְכָּה הִיפְהִיפִיהַ הִלְכוּ שְׁנֵיהֶם לְבַקֵּר אֶת קֶבֶר פֶּרִידֵרִיךְ הַגְּדוֹל בְּדַמְמַת לֵיל וַיִּשְׁבְּעוּ אִישׁ לְרַעְהוֹ שְׁבוּעַת אֲמוּנִים וְאֶהְבֶּה. פֶּרִידֵרִיךְ ווִילְהֵלְם נִשָּׂא יָדוֹ כִּי שְׁנֵאתוֹ לְנֶאֱפֹאֲלֵעָן לֹא תִמוֹשׁ מִלְּבוֹ לִנְצַח, אֶךְ לֹא אִבָּה לְהִגַּר בּוֹ מַלְחָמָה לְעֵין־הַשֶּׁמֶשׁ. בְּבוֹא אֶלְכְּסַנְדֵּר אֶל חֵילוֹ חִתָּה רוּחַם, גַּם פֶּרֵאֲנֵץ הַשְּׁנַי קִיסֵר אויסטריא בֹּא אֶל מַחְנֵהוּ, וַיַּחֲנוּ הַצְּבֹאוֹת כֹּלָם עַל יַד אוֹסְטֶרְלִיץ. בְּטֶרֶם הַחֲחוּלְלָה הַמַּלְחָמָה שִׁלַּח נֶאֱפֹאֲלֵעָן מַכְתָּב דּוֹבֵר שְׁלוֹם לְאֶלְכְּסַנְדֵּר, אֲשֶׁר עָנָהוּ בְּדַבְרֵי כְבוֹד וַיִּקֶּר, אֶךְ עַל גֵּב הָאֲגֵרֶת לֹא קִרְאָהוּ בְּשֵׁם אִימְפֶּעֲרֵא מֵאָר, כִּי אִם רֹאשׁ מַמְשַׁלַּת צִרְפָּת ("Au-chef du gouvernement français"). בְּכִלְזֹאֵת שִׁלַּח אֵלָיו נֶאֱפֹאֲלֵעָן מַכְתָּב שְׁנִית וַיִּבְקְשׁוּ לְהִתְרַאוֹת אִתּוֹ פְּנִים אֶל פְּנִים, אִפְסֵם אֶלְכְּסַנְדֵּר לֹא שָׁעָה אֶל בְּקִשְׁתּוֹ, וַיִּשְׁלַח אֵלָיו אֶת הַשָּׂר הַנִּשְׁעָן עֲלֵי־יָדוֹ, אֶת יָדֵידוֹ הַנֶּעֱנֶעֱרֵאל־אֲדִיוֹטֵאֲנַט פ' דֶּאָלְגֶאָרוֹקִי, אֲשֶׁר מְדִי דִבְּרוּ עִם נֶאֱפֹאֲלֵעָן לֹא פָּנְהוּ גַם־פֶּעַם אַחַת בְּשֵׁם "הוֹד מַלְכוּת" — וּבְכֵן בָּאָה וְנִהְיִתָּה מַלְחַמַת־אוֹסְטֶרְלִיץ (1805), מַלְחָמָה נִפְלֹאָה וְנוֹרָאָה, אֲשֶׁר עָשְׂתָה לְנֶאֱפֹאֲלֵעָן שֵׁם עוֹלָם בֵּין אֵילֵי הַתְּבַל, כִּי שָׂרָה בְּאוּנוֹ עִם שְׁנֵי אִימְפֶּעֲרֵאטֶארוֹם וְעִם רַבְבוֹת גְּבוּרִים אֲדִירִים, וַיּוֹכֵל לָהֶם; וְעַד יוֹם מוֹתוֹ הִתְיַמֵּר בְּמַלְחָמָה הַזֹּאת וַיִּתְהַלֵּל בָּהּ מֵאֵד. אֶלְכְּסַנְדֵּר לֹא עֹזַב אֶת חֵילוֹ הַנִּגְפִים עַד תֵּם הַמַּלְחָמָה, שְׁלֹשֶׁת יָמִים תְּמִימִים לֹא יָרַד מֵעַל סוּסוֹ, וּבִלְיִלָה שָׁכַב לְנוּחַ בְּאֵהֶל בְּפָרִי. עַל־הַקֵּשׁ—וַיֹּאמֶר לְחַדֵּשׁ אֶת הַמַּלְחָמָה. אֶךְ פֶּרֵאֲנֵץ בְּרֹאוֹתוֹ כִּי נִשְׁתָּה גְּבוּרָתוֹ

וכי באו מים עד נפש, התרפס ויכרות ברית-שלום בפרעסבורג, ועל פי הברית הזאת אברו לו ווענעציא וטיראָל. אמנם על הַיָּם כשל כח הצרפתים, וכשבועות אחדים לפני מלחמת-אוסטערליץ הרס געלסאָן האנגלי את צי-האדיר אשר לצרפת-וספרד, וכל חיל נאפאלעאָן בָּיַם עלה בתדו ויאבד. אפס געלסאָן, סטה הזעם להצרפתים, גוע בלא-עת, גם פּיטט הצעיר, השונא את נאפאלעאָן שנאת מות, בשמעו את הנצח וההוד אשר נחל המנצח הזה על שדה אוסטערליץ, כלו כליותיו בחיקו וימת מַעַצֵר דְּאָבָה וינון. — והנה אף כי השיב גם אלכסנדר את הרבו אל תערה, לא נפל רוחו ויפאָן לקיים את דברי הברית אשר כרת בפאריז מלאכו עושה דְּבָרוֹ אַבְרָי; באמרו כי לא לכבוד היא לרוסיא ולבעלי בריתו, ויהי באתת—ללחום את נאפאלעאָן ולבצור ברוחו הקשה.

ונאפאלעאָן אחרי השלימו עם אוסטריא, חלף רוח וּלְבַשׁ גָּאוֹת כפדו, ובידו הגדולה והחזקה הוסיף לבלע ולהשחית. את הבורבאָנים גָּרַשׁ מנעאפאָל, ניוֹשֵׁב על כסאם את יוֹסֵף אחיו, ואת לודוויג אחיו השני הרכיב אלוף לראש האַללאנדריא; את גערמאניא ואיטאליא חלק לחבלים והַשְׁלִיט עליהם את יתר קרוביו, פקדיו ושרי צבאיו, בתר הערצאָנים; את אדמות נשיאי אשכנז אשר על יד הריין (ששה עשר נשיאים שונים) חבר לאגודה אחת, אשר נקבה בשם „ברית-הריין“, והוא היה על הנשיאים האלה לנגיד ולמגן. פֶּראַנץ השני הרים את כתר אשכנז מעל ראשו, האימפעריא הגערמאנית היתה כלא היתה, כל סדרי ממשלת אשכנז נהפכו מַשְׁרָשׁ, ומשטריו מימי קדם נהרסו עד היסוד במ; אימפעראטאָר עסילועז שפך עליה את ממשלתו וַיִּרֶד בה בזרוע רמה וביד נטויה.

§ 3 ברית רוסיא ופרוסיא על נאפאלעאָן ושלום מילויזי. פֶּרייריך-ווילהעלם השלישי אשר התנודד עד כה בין מלחמה ושלום ויעמוד מנגד ביום שְׁבוֹת זרים חיל גערמאניא, עתה הִקְהוּ לבו וַיִּנְחֵם על דְּבָר אשר לא נלוה על בעלי ברית-השלישית. כי מלבר אשר עבר נאפאלעאָן דרך ארצו בחרב מלחמה שלא כרת, עשה עמו רעה אחרת גדולה מואת: פֶּרייריך-ווילהעלם נתן לו מדינות אחדות חֲלָף האנאָווער, אשר לקח מאנגליא בחרבו וּבְקִשְׁתּוֹ; עתה אמנם הואיל להשיב את ארץ האנאָווער לאנגליא, ולפרוסיא לא השיב את נחלותיה אשר נתנה במחיר הארץ ההיא; על כן התחמץ לב מלך פרוסיא ויתעבר בנאפאלעאָן גזולו, ויתחבר עם רוסיא להקדיש עליו מלחמה. אפס בטרם סָהרו חיל רוסיא לבוא להיות זרוע להפרוססים, ההרימם נאפאלעאָן כְּתָמָם ביום אחד: בידיו מחץ את ראש האגף האחד על-ידי יענא (1806), והמארשאלל דאוו הכה את האגף השני מכה נחלה ואנושה. אחרי כן לכדו הצרפתים את מבצרי פרוססיא, ויאספום כאסוף ביצים עזובות, וישטפו ויעברו עד נהר וויסלא. נאפאלעאָן תפש את ב ע ר ל ין הבירה, וכל בני משפחת המלוכה חרדו בַּצִּפּוֹר מהיכליהם להמלט על נפשם מפני הרב רעה אל גבולות רוסיא. רבי צבאות נאפאלעאָן היו נחתיים משמאל לחף הוויסלא, וספר שלח להפאָליאקים לבשר להם כי יוציאם לחפשי מתחת על רוסיא ופרוסיא ויכונן ממלכתם כבראשונה — לבעבור יפלו אליו ודו בתומכי ידו. הפאָליאקים שמחו לדברי הספר וישלחו לנאפאלעאָן גדודים אחרים תחת פקודת

דאָסבראָווסקי וואַיאַנאָמשעק; גם העיר קיסר צרפת את רוח טורציא להפיר בריתה את רוסיא על אדות מאָלאַדאוויאָוואָלאַציא, עד כי נלחצה רוסיא לגרוע סְחִילָה, ולשלוח אל הארצות האלה להחזיק בהן מעמד ומְשָׁמֵר. אלכסנדר הודיע גלוי לעמו כי קרב צורך הארץ והמציק כונן להשחית, ויאסוף צבא רב כשש מאות ושנים עשר אלף איש להיות למשמר בפנים הארץ ("временная полиция"), ואת בעניינגסען עם הגראף בוקסהעוורען שלח בראש מהנה החיל להתחבר עם שארית צבא הפרוססים, אשר נסוגו אהור לפאת קרמה. אז חשפו הרוסים את זרוע עזם ולחום גלחמו עם הצרפתים כדבים שכולים, מלחמה אחר מלחמה. חרבם וְרִתָּהּ מְבַשֵּׁר האויב הנורא, וגם הם היו לחרבו למאבל; ביתר שאת שָׁפְכוּ דמי אדם כמים במלחמה האיומה על יד פרייסיש-אילוי (1807), אשר ארכה יומים, וכמוה לא היתה במאת תשעה-עשרה עד ימי "מלחמת צרפת ופרוסיא". שני מחנות הנלחמים שבו אהור משרה המערכה מכים ורצוצים עיפים ויגעים—ולא עלתה יד איש על יד רעהו. בכל-זאת הריע נאפאלעאן תרועת נצחון והעביר קול כי ירו רוממה. על-יד פֶּרִידלאַנד השתער שנית על מחנה הרוסים, אשר שכנו במקום לא טוב, ויהמם ויכס עד כי בשלו ונפלו חללים לרוב. אחרי כן לכרו הצרפתים גם את קאָנינגסבערג, ויתר פליטת פרוססיא היתה להם הפעם לשלל.

וירא אלכסנדר כי קצרה ירו לברו לעולל עלילות כול אֵיל גוים, ויחל את פני אויסטריא ואנגליא להחיש לעזרתו, אך הממלכות ההן השיבו פניו ריקם; על כן התעשת לבל יוסיף לשפוך דמי עבריו בגלל אירופא, וכתם מלחמת פֶּרִידלאַנד ערך דברי שלום אל נאפאלעאן, אשר התרצה אליו חיש קל. על נְהָר גיעמאן אשר על גבול רוסיא ופרוסיא שמו רפסודות ועליהן נטו אהלית-פארת (פאוויילאן), ושמה נוערו שני האימפראטאָרים יחדו, התראו פנים והמתיקו סוד כשעות שתיים. אחרי כן הוסיפו להתייען ולקחת דברים בטילוט העיר, ויחרצו משפטם על אדות גורל אירופא ועתותיה אשר היו בידם, להרוס ולבנות לנתוש ולנטוע. שני האימפראטאָרים האדירים האלה רבקו איש באחיו ויכרתו ברית-שלום (כ"ה יוני 1807) ונִקְתָּב בספר וְנִתְּתָם במבעתם. בספר הברית הזאת יאָמַר, כי אם לא תאות טורציא אל אָפֵנִיה, תלחמנה בה רוסיא וצרפת לקרוע מעל ממלכתה את כל נחלות הנוצרים, וזלתי קאָנסטאנטינאָפאָל ורומעליא. גם על פרוסיא נטה נאפאלעאן קו להשחיתה ולהסירה ממלוכה; אך נעתר לִבְקָשַׁת אלכסנדר לשום לה שם ושארית. ועל כן כתוב מפְּרָשׁ באחד מאפני ספר הברית: "מפני הכבוד אשר יִכְבֵּד אימפע־ראטאָר צרפת את אימפעראטאָר רוסיא גָּאוֹת להשיב לפֶּרִידריך את הארצות הָאֵל—". בכל זאת אברו לפרוסיא בעת ההיא יותר סחצי מדינותיה, גם נמל עליה נאפאלעאן כסף-ענושים מס כבה מאד, והילו נשארו נְצָבִים במבצריה עד אשר יובא כל חֶבְסָה אל אוצר צרפת. מן הארצות הנקרעות מפרוסיא בין הריין והעלבא בונן נאפאלעאן את ממלכת וועסטפאליא בגלל יערָאָנים (הירונומוס) אחיו הקטן, ומן ארצות פולין אשר נִסְבוּ לפנים לפרוסיא עשה את ההערצאָנסטוואָן (הערצאָנסטוואָם) הווארשאוויט, ובראשה בעל בריתו פֶּרִידריך-אויגוסט מלך־זאקסען. לרוסיא נספח חבל ביאליסטאָק לאחוזת עולם, אך גם היא נרצתה להָלֹוֹת אל שמת היבשה

„континентальная система“), אשר יעץ וזמם נאפאלעאָן להשבית בקרב ארצות ממלכות אירופא את סֶחַר אנגליא גברת־הים, לכלי תת בחפיהן מעמד לאניותיה, עד אם תִּפְנַע תחתיו, ותתן תְּפֶשֶׁה ודָרוֹר לְכָל החפץ לרדת הימה באניות סוחר. מלבד זאת קמה לצרפת לנחלה הכנסיה־החפשית שעל איי יאני, אשר מימי פאווּעל היתה רוסיא לה למחסה ולמָגֵן. הן אלה קצות דבר ברית־טילוּז, אשר לא שָׁמַח את לב הרוסים, וגם בעיני החכמים יודעי העתים לא היה טוב אשר שָׁנָה אלכסנדר את דַעוֹ ונהפך לנאפאלעאָן עוכר אירופא לאוהב נאמן.

§ 4 מלחמת רוסיא עם מורציא ופרס. הנה הגרנו כי בחרות אף נאפאלעאָן ברוסיא פָּתָה את מורציא להפר את הברית על דבר מאַלדאוויא־וואַלאַכ־יא. רוסיא סָהרה ותשלח שמה מחנה אנשי חיל תחת יד מיכ לֶסְסֶן (1807) ובכן החלה מלחמת אלכסנדר עם הסולטאן אשר נמשכו ימיה עד שנת 1812. גרודי רוסיא יגעו ועמלו לכבוש מבצרי מורציא, ומיליָאראדאָוויטש סכך בעבי גבי מננו על בוכארעסט, והשליך נפשו מנגד לבעבור הצילה מחרב הטורקים, אשר שאפו לבלעה בכל פה. בעצם העת ההיא לחום נלחמו הסערבים במורציא אויב־תָּמָס בחמה שפוכה ובאש נקמות תחת פקודת גבורם געאָרגי־השחור; גם על מימי האר־כי־פעלאג הכו אניות מורציא מפני הרוסיות, והגראף גודאָוויטש נגף את חילה על ארמת אויָא (אצל נהר ארפאט־שאי). אמנם כמעט כִּרְת ברית־טילוּז הסיר אלכסנדר את ידו ממורציא, ויאמר לשום קץ למלחמה, אפס השולטאן מָאָן לשמוע לְדָבָר אפני הברית — לְוַתֵּר לרוסיא את מאַלדאוויא־וואַלאַכ־יא, ותתחדש המלחמה שנית. ההצלחה התהפכה מסבות בתחבולותיה: פעם עמדה על שדה הסערבה לימין רוסיא ופעם לימין מורציא, עד שבא הגראף קאסענסקי, ויך בחרבו הקשה את הטורקים, וירדפם וילחצם עד רֶכְסִי הררי באלקאן; ורק המות שָׁם פתאם גבול למעשה תקפו וגבורותיו על שדה קמל. תחתיו בא קוטוואו, ובערמה רַפְתִּי משך אחריו את הוויזיר הגדול אל משמאל לחפי הדונאי, את חילו הגדול נִגַף מגפה גדולה מאד, ויבס סְנֵינִי וגבוריו תבוסה שְׁלֵמָה וישחקם על פני רוח. אז נאלץ הסולטאן לבקש את השלום, אשר יצא למענהו בבוכארעסט (שז' מאי 1812). הסולטאן הקים לרוסיא לאֲחוֹת עולם את כל ארצות בעססאראכיא עם המבצרים: חאָטיני, בענדערי, אקקערמאן, קיליא ואיספּעיל, ונהר פרוט היה לגבול בין שתי הממלכות.

בימים ההם ובזמן הזה הצליחה רוסיא לעשות חיל ועוזו במלחמתה עם פרס על אדות שלטון גרוזיא; וגענעראלי רוסיא: ציציאנאָו, גוראָוויטש וטאָרמאסאָו, הפליאו לעשות ברב כח ואמץ ידם. נשיאי מיננרעליא, אבכאויא וגוריא קבלו עליהם את על מלכות רוסיא, וקיסר אימערעטיניא נער כפיו מתמוך בשבט הממשלה, וכל ארצו נספחה לרוסיא לעולם. אמנם מלך פרס (השאך) לא חפץ להשלים עם רוסיא, עד אשר בא קאָמל־אָרעווסקי, ובגרוד מצער הכה את מחנה פרס מכה נפלאה, בסערת מלחמה לכד את לענקאָראן, וישמר כפניו את הפושעים והמורדים ברוסיא. ותרא פרס כי ברע היא, ותתרפס לבקש שלום ומנוחה, ונתְּבָרַת ברית השלום בגוליסטאן.

§ 5 מלחמת רוסיא עם שוועציא . אחרי אשר נתק אלכסנדר את מוסרות בריתו עם אנגליא , פנה אל שוועציא ואל דאניא ונדרוש מאתן לסגור את חפצי ים-הבאלטי לפני אניות אויבי צרפת . דאניא נרצתה לעשות כמשאלת קיסר רוסיא , ורק גוסטאו הרביעי , מלך שוועציא , אשר שָׁסם את נאפאלעאָן משטמה רבה מאד , מָאן בשטת-היבשה ולא אבה שָׁמוע . אלכסנדר שלח מנהג אנשי חיל לעמות על גבול פֿינלאנדיא „לשמור על רוסיא מכל שטן ופגע רע“ , וגוסטאו צוה להושיב בכלא את ציר רוסיא . אז הקדיש עליו אלכסנדר מלחמה , וכתב ספר גלוי כי כלת ונחרצה מָאָתו לספח את פֿינלאנדיא לרוסיא . כשבעה עשר אלף איש שולפי חרב באו בקרב פֿינלאנדיא תחת יד הגראף בוקסהעוודען , ובמשך שני חדשים וַחֲצֵי החדש נפוצו כמעט בכל הארץ ההיא וילכדו את מִפְתָּח פֿינלאנדיא , את סוועאבאָרג הבצורה מאד מאד . אפס בהגיע תר האביב והתַבְּכּוֹת הרבות עם היאורים ואגמי בצה הממלאים את פני כל רֶחֶב פֿינלאנדיא התפתחו ממסגרות הקרח והשלג , היתה הארץ הזאת כְּלָה כְּבֶרֶכַת מימי רפּש ושיט־היוון , אשר הפריעו את גדודי הרוסים מלהחיש צעדיהם על אדמת כבול ומהחבר יחדו ; והפֿינים , אורחי הערים ואַגְרֵי הַפְּפֿרים , קמו יחד ויצאו לקראת הרוסים בנשק , וגם הצליח חפצם להוציא מידי הרוסים את מרבית המדינות אשר נלכדו כבר ; גם גוסטאו המלך בא אל אלאנד וישלח אנשי חיל להתיצב בפני הרוסים , אפס עד מהרה בא הגראף קאמענסקי ובמלחמת רבת-דמים על יד אַרְאָוואי הכה את השווערים מכות חדרי בטן ונזורו אחור עד נהר טאַרנעאָ . אז שככה חמת הפֿינים ויחדלו מִרְצוֹת את הרוסים חרש . אלכסנדר חפץ מאד לָאָנוס את שוועציא לבקש שלומו ולכלות את מלחמתו עמה , ועל כן החליט להביא מלחמה בשערי שוועציא . שרי צבאות רוסיא בפעם הזאת הרהיבו עז בנפשם לעשות דבר אשר לא היה עוד על עפר פֿשלו , כי הלך באגראמיאָן וחילו עמו למסעיו וחרף נפשו לעבור על פני ספון קרח לשווייט־הבטנית אשר נקפא מקור הנורא , וילכוד את קבצת איי אלאנד . חיל רומיא באו בסביבות שְׂמֶאָקְהַאָלס והרגו את יושבי קרית המלוכה ; כי בעת ההיא הלף ועבר גם בארקלאי דֵי־טאַלִּילי את לשוויים הבטנית ויקרב עם חילו אל אומעָ העיר , ושׂוואלָאָו עבר את טאַרנעאָ וַיִּבְנֶע את גדודי שוועציא , וירא גוסטאו כי צר ומצוק מצאוהו מכל עִבְרִים וַיִּרְצָה לכרות ברית־מנוחה . אפס בני עמו התקוממו עליו והכעיסוהו תמורים עד כי עזב את כסאו, והם הושיבו תחתיו את קארל שְׁלֶשֶׁה־העשר . המלך החדש הזה לא אבה להקים לרוסיא את איי אלאנד והמלחמה התחדשה . הרוסים חדרו שנית בתוך ארצות שוועציא להחרידן ולהרעישן , ולא הניחו חרבם מידם עד אשר כָּתַת ברית־השלום בִּפְרִידֵרִיכ־סֶהאַם (1809) , ועל פיה קמה כל פֿינלאנדיא עם איי אלאנד ליחודת עולם לרוסיא . ואלכסנדר עוד טרם כלתה המלחמה קרא את נבחרי קהלות הפֿינים מכל ארבעה מצבי העם למפֿלגותיהם , ואת הפקידים נושאי משרה , לאספה רבה (סִיִּים) בעיר באָרגאָ . שם שָׁס אלכסנדר להפֿינלאנדים חק ומשפט, ושָׁס קִיִּים את פתשגן הכתב , לבלתי נגוע בכנסת־הדת הפֿינית , לשמור את דרכי הנהגת הארץ מאז מעולם , ואת הזכויות אשר לכל אחת מן המפלגות ולכל עם הפֿינים כְּלוּ באין נגרע דבר . פֿינלאנדיא נִקְבָה בשם „הנשיאות הגדולה (великое княжество) וקיסרי

רוסיא יתחשבו בה לנשיאים גדולים עד היום הזה. אחרי כן ספחה הממשלה אל פֵינלאנדיא את חבל וויבֶּאָרג וערי הגליל, אשר נכבשו זה כבר לפני פעמך הגדול ויעלזאבעטא בתו—להיות להם חֶקָה אחת ומשפֶּט אחד עם פֵינלאנדיא—אף כי מחצית יושביהם למדו בשכבר הימים אל דרכי הרוסים ואל שפתם, והיו כמותם גם בהליכות ביתם.—ויהי במות בשוועציא קארל שְׁלֶשֶׁה־העשר עירי עלה על כסאו בערנארקט המארשאלל הצרפתי אשר קנה את לבב השוועדים לאהבה אותו, וימלוך עליהם בשם קארל ארבע־העשר ימים רבים (1818-1844).

§ 6 נאפאלעאן ביקר תפארת גדולתו. אחרי שלום־טילוויז הגיע נאפאלעאן עד תְּמָאֹת גְּבֻעוֹת ההצלחה והגדולה; וכרב לגדלו כן הרבה לשאוף שלטון בלי מצרים, לָרֶדּ לִפְנֵי אילי אירופא, לדרוך על במתי נשיאים ונגידים ולהיות מלך עליון ונורא לכל מלכי ארץ. מכני בית בראגאנצא, מלכי פֶּאָרְטוּנאליא, עשק את כסא המלוכה, על אשר לא נרצו לתת יד אל שמת־היבשה, ואת ארצם ספח אל ארצות ממשלתו (1807). בראות משפחת בראגאנצא המעשקה כי לא תוכל לדין עם שתקיף ממנה, לבשה כלי גולה ותלך לנוע למרחקי בראזיליא. מסבת שמת־היבשה נָסְבָה לצרפת גם ארמת הכנסיה הרוסית, הלא היא ממלכת הפאפא, אשר התכוננה על תלה והחליפה כח בימי מסעי סוּוּוֹאָרְקָאוּ ארצה איטאליא; ונשיא־הדת פיוס השביעי הובל כשבוי־חרב להתגורר בערי צרפת. בְּעֶקֶב שמת־היבשה הדיח נאפאלעאן משאתו גם את לודוויג אחיו מלך הֶאָלְלַאנְדִיא, ומני אז התחשבה הארץ ההיא כאחת ממדינות האימפעריא הצרפתית; אחרי כן הניף את ידו גם על ספרד: בימים ההם מלך בה קארל הרביעי, גבר חסר כח ורפה ידים, וכל דברי הממשלה יצאו ובאו על פי איש נבוב ונבער מדעת, גֶּאָדְאָי רצוי נפש המלכה וידידה, הנודע בשם „שר שלום“. העם שנאו את גֶּאָדְאָי תכלית־שנאה, וגם יורש העצר (פֶּרְדִינַאנד נשיא־סאטירי) לא יכול נשוא אותו ואת זרן לבו הקשה, ותהיינה שערוריות ומריבות בפנים ספרד. נאפאלעאן מצא בהן חפצו, כי בָקֵשׁ וימצא לו תואנה להתערב בעניני הממלכה ההיא, ויִסְבֵּב את פני הדבר, כי יפנו אליו שתי המפלגות המתקוטמות לשפוט ולהוכיח בין שתיהן, ובכן נטה את ידו החזקה לעשות בספרד כרצונו. את כסא בית הבורבאָנים מִגֶּר לארץ, וימלך בספרד את אחיו יוסף הנעאפאָלי, ואת נעאפאָל נתן למוראט גיסו. האימפאנים עם לא־עָנוּ בראותם כי ארצם נהפכה לזרים ומלך נכרי ימשול בם, לבשו רוח גבורה וקנאת הדת, ויקומו כלם כאיש אחד ויחנרו בעז מהניהם להתנקם באויביהם מציקיהם וקובעי נפשם. גם אנגליא גְּעוֹרָה ממקומה להציל את הספרדים מרעתם, ותשלח לעזרתם את חיל צבאה תחת יד וועללינגטאן. ימים רבים ארכו ימי מלחמת הספרדים עם הצרפתים נוגשיהם ורוצציהם; כל גבורת הצרפתים ותחבולותיהם לא הועילו למו מפני עם הארץ מרי הגנש, אשר כְּדָבִים שכולים התנפלו על בני הנכר הבאים לרשתם, והכריתום והצמיתום בכל מקום מוצאם. ובכן צר כח הצרפתים בספרד, ובשנת 1812 נלחצו להֶעֱלוֹת מעליה.

בימי מלחמת ספרד חי רוח קיסר אויסטריא, וחשב מחשבות להשיב אליו את המדינות האובדות לו, והודיע גלוי כי ריב לו עם נאפאלעאן ועם צרפת ילחם. אך עד מהרה ראה כי נואל לעשות ונחם על פָּרְיוֹ. כנמר שוקד על מרפו בא נאפאלעאן חיש קל ארצה גערמאניא להרעיש את אויסטריא; ואף אמנם במלחמה הראשונה נגפו הצרפתים, עלתה יד נאפאלעאן באחרונה, ויך את חיל אויסטריא ויבָּתָם (עד חרמה*) על פי הברית הכרותה בשאָנברונן (לאידרחק שוויען) לקחו מאויסטריא עוד ארצות אחדות (איליריא, גאליציא). — והנה יען לפי ברית שלום-טילזיט הֵיב אלכסנדר לתמוך בידי נאפאלעאן במלחמתו זאת עם אויסטריא, שלח את גדודיו אל גבולות גאליציא, אך הם משכו ידם מלעשות לאויסטריא רע בפֶּעַל כפים; ובכללות המלחמה נתן לרוסיא חלק מגאליציא המזרחית. — בעת ההיא היה שם כבוד נאפאלעאן מרומם על כל תהלה ותפארת; ולבעבור יוסף אמץ וירב עֶצְמָה בעיני העמים, גמר אִמְרֵ לַקַּחַת לוֹ אִשָּׁה מִזֶּרַע הַמְּלוּכָה. על כן גִּרַשׁ אֶת יְאֻזֶפֶינִי אִשְׁתּוֹ הָרִאשׁוֹנָה, אִשְׁרֵ אֶהְיֶה אַחֲבָה עִוָּה כְּמוֹת, ויקח לוֹ אֶת סָאָרִיא לְוַאֲיוֹא בֵּת קִיסָר אויסטריא, העשוק וְהַרְצוּץ בֵּיד תִּתְּנוּ זֶה, וְזֶה-לֹא-כִּבִּיר, וְהֵבֵן אִשְׁרֵ יִלְדָה לוֹ נִקְרָשׁ לְמְלוּכָה בְּגִיתוֹ מִרַחֵם וּנְקָרָא בִּשְׁם „מֶלֶךְ רֹמִי“. אז גָּבַה לֵב נֹאפֶאֶלְעָאן בְּעִלּוֹתוֹ עַל פִּסְגַּת הָאִשֶׁר וְשִׂיא הָרָרִי הָעוֹז וְהַגְּבוּרָה; מַלְכִים כִּרְעוּ לְפָנָיו בְּרִיךְ, שָׂרִים וְנִשְׂיָאִים נִתְּנוּ בַּעֲפֹר פִּיהֶם. על כן התברך בלבבו כי זרוע כאל לו, ומזמות יעץ לכבוש תחתיו כל התבל ומלוואה. סופרים אחרים יתנו עֲדֵיהֶם כי נאפאלעאן בְּגִבָּה אָפֹ שֶׁם לְבוֹ כְּלָב אֱלֹהִים, וַיֵּצֵא לַעֲקַת מִטְּבַע-זֶהֵב וְעָלוּ חֲרוֹתָה תְּבִנִית אֶל-שָׂרֵי עִם כְּתָבָת: „לֶךְ ה' הַשָּׁמַיִם וְלִי הָאָרֶץ!“ אַפְסֵ הַגְּבוּר הַנֶּעֱרַץ וְהַרְגוּל מִרְבֵּבָה הַזֶּה, אִשְׁרֵ נִשָּׂא חֶרֶב נֶאֱתָוָה אֶל לְאִמִּים עֲצוּמִים, כֹּל קִצּוֹי אִירֹפָא צִלְלוּ וְרַעְשׁוּ מִצִּלְצֵל לְהֵם חֲרָבוֹ הַמִּתְּהַפֵּכֶת וְהַמִּתְּהַלֵּכֶת מִנּוּי אֶל גּוֹי וּמִמְּמַלְכָה אֶל עִם אַחֵר, וְכֹל מוֹשְׁלֵי אֲרָצוֹת חָלוּ וְרָגְזוּ מִפְּנֵי זִרְעוֹ עוֹז הַנְּטוּיּוֹת עַל כָּל אַרְבַּע רוֹחוֹת הַשָּׁמַיִם; הַגְּבוּר הַנְּאֹרֵר הַזֶּה כִּשְׁלֵ בְּמִרְצוֹתָו לְפִאת יִרְכָתִי צָפוֹן, הַתְּפוּצֵץ עַל סַלַע כְּבֵד מֵאֵד, וְכֹל נֶאֱוָתוֹ וְנֶאֱוָנוּ, שְׂאוֹנוּ וְהַמְּנוּ עִמּוֹ יִתֵּד יִרְדּוּ פְּלִאִים!

פרק עא עלות נאפאלעאן עם חיל רבים עמים על רוסיא לשחתה ושובם ממנה כחרפה ובשת, הלא היא מלחמת שנת 1812. (Отечественная война).

§ 1 סבות המלחמה. רבים מן השופטים למשמע און והרואים רק

(*) במלחמת נאפאלעאן עם אויסטריא בשנת 1809 עבד כצבא חיל פולין העוורים לנא-פאלעאן אחד מבני ישראל רוב בער (בערקא) יאסעלאוויטש, יליד פולין. האיש הזה עזב את ארץ מולדתו וזה אחרי אשר נגזרה לגזרים בין שכניה, ויבוא עם בחורי הפאליאקים ארצה איטאליא, ויואל לשרת בצבא לגיוני פולין. אחרי אשר הראה גבורתו ואמונתו במלחמה הורם לאפיצער, אחרי כן היה לראש גדוד פרשי צרפת אשר התכונן בהאנאווער, וגם למנהל ולשעף לעסקאדראן פולאני. ויהי כשמעו כי בעיר קאצק ישנה מחנה הוזארים ווענגרים, אשר וכל להכותם על נקלה, מהר שמה וילחם בם. אמנם כל עמלו לא הועיל לו להכריחם, כי פצעתו בכדור-עופרת ויטוש עליו דמוי וימת מות גבורים. אנשי החיל אשר אהבוהו אהבה עזה לקחו את גויתו ויקברוהו שחוץ לעיר קאצק בכבוד. הקבר נמצא שם עד היום הזה ונקרא „גבעת בערקא“. על שפתי עם

לענים, האמינו כי מוסרות האהבה אשר תברו את נאפאלעאן ואלכסנדר יחזקו ביתר שאת, אחרי אשר הואילו שני האיתנים מצוקי אירופא האלה להתראות פנים שנית בעיר ערפֿורט (1808), כי שם התחרו שניהם והתאמצו להראות איש לרעהו אותות ירידות ונָעוּת עד למַי; אמנם אנשי בינה לעתים ומלְמֵדי נסיון המעמיקים בהליכות רוזנים ומלכי ארץ, ראו והתבוננו כי בפעם הזאת רק בפייהם דברו שלום, ולבם לא נכון עָפָם כאשר היה בפעם הראשונה. נאפאלעאן אשר הִדְבִיר עמים תחתיו ולָאָמִים תחת רגליו ויתנשא לראש מלכים אדירים וכבירים, לא יכול נשוא את הרעיון, כי במזרח אירופא יִשְׁנֶה ממלכה גדולה ורחבת ידים, אשר לא תכיר את על טמשלתו ואת מוראו לא תירא, ועם קיסר הממלכה הזאת נאלץ הוא להתהלך בכבוד וביקר, כאשר יתהלך איש את עמיתו הדומה לו בתר המעלה והתפארת. הרעיון הזה הפריע מנוחת נפשו והערה בקרבו רוח קנאה ומשטמה לאלכסנדר ולארץ ממשלתו. חיש מהר נגלה בקהל כי יחמוס נאפאלעאן כזמטה על רוסיא. כי אחרי אשר נאות לאלכסנדר למחות מספר דברי-הימים את ממלכת פולין ולא יִזְכַּר ולא יִפְקֵד שְׁמָהּ עוד, הגדיל את ההערצָאָג-כמוּזָא הווארשאוויית והרהיב את גבולותיה במדינות חדשות. על פי שלום שֶׁנֶּאֱבְרוֹנֵן ספח אליה חלק ממדינת-גאליציא המערבית אשר קרע מאויסטרִיא; וכאשר דרוש דרש ממנו אלכסנדר כי יכתוב ויהתום בספר למשמרת עולם לבל תשוב פולין לקדמותה לנצח — היה כאיש לא שומע והתעלם מֵהַשִּׁיב דבר דבר על אפניו. אחרי כן הכלים שנית את פני אלכסנדר עד מאד: כאשר ספח לצרפת מדינות רבות הלקוחות מגערמאניא (האמבורג, ברעמען, ליובעק—) גזל גם את נחלת אֶתּוֹת ההערצָאָג הָאֶלְדֶּנְבוּרְגִי, והוא דוד ומודע לקיסר רוסיא. אלכסנדר נחלה על שבר נשיאי גערמאניא ועל קרובו העשוק חנם, וירם כשופר קולו לצעוק חסם על נאפאלעאן ולהוכיחו על דרכו הרעה, אך הוא לא שָׁם לבו לזעקותיו ולא נתן כל מענה. בעצם העת ההיא התגלע ריב בין רוסיא ובין צרפת גם על דבר המסחר: שטת-היבשה אשר יסד נאפאלעאן הביאה נזק רב ועצום לְסַחַר אנגליא, למרכָלָתה ולכל תבואות אדמתה. אולם בְּהִזְרֵשׁ אנגליא ובאָבְדֵן עֲשָׂרָה וְאַשְׁרָה, דָּלוּ ונָרְשׁוּ גם המדינות המחזיקות בשטה הארורה הזאת. סוחרי הנכר חדלו מלהוציא מרוסיא את יבולה ותבואות ארצה, ומחיר סחורות חוץ לארץ עלה עד מאד; אז נגרע ערך שטרֵי-הממשלה (אססיגנאציא) עד הרביעית, כי לא נתנו רק המשה ועשרים קָאָפּ' כסף באססיגנאציא רובל, ומטבעות זהב וכסף אָזְלוּ ותמו מן הארץ. גם נאפאלעאן בראותו כי רעה גדולה נשקפת לצרפת בעקב שטת-היבשה, התעשת וַתָּר להביא צְרֵפְתָהּ מרכלת הקָאָלֵאנוּת באניות אנגליא, רק העלה עליה מכס רב מאד, ויצו על ממשלת רוסיא כי תקצוב גם היא מכס כזה על הסחורות האלה. אז נוכח אלכסנדר וכל מביני חכמת כלכלת המדינה, כי אם תוסיף עוד רוסיא להחזיק בשטה אשר בדא נאפאלעאן מלבו

פולין (הנוצרים) יעלו שירי תהלה המספרים מעשה תקפו וגבורתו לפני מותו, ובקרב היהודים שמו מפואר כאיש נוצר תורה ושומר אמונים, ועל המונתו, אשר היה לנכח עינינו, ראינו כי הצלב אשר כבד בו הנרו בעל המשה קצוות.

תשוב רוסיה עד דכא ואוצרותיה יִתְרוֹסֵן; ורבים הגירו וינבאו מראש כי שומֵה השמה הזאת מאת קיסר צרפת בערמה — לְרוֹשֵׁשׁ בָּהּ בתחלה את רוסיה, לבעבור תמצא ידו אחרי כן גם לרשת אותה. על כן התקצף אלכסנדר ובשאת בנפש השיב ריקם את מַצְעַת נאפאלעאָן ויעש להפך, כי העלה מכס גדול על דברי חפץ, שעשועים ותענוגות בני אדם המובאים מצרפת, ואת אחדים מהם אסר להביא אל ארצו, לבעבור יעצור בידי הַמְּרָבִים להוציא מטבעות הזהב והכסף מרוסיה לצרפת. על אדות עניני המסחר התנכתו שתי הקיסריות ההן ירחים רבים, והתעצמו לריב ריבותיהן בדבר שפתים ובעט סופרים. אכס אחרי כן המירו את קסת הסופרים בקשת מלחמה, ואת עט ברזל ועפרת בחרב פיפיות. בשנת 1811 לא הוסיף עוד נאפאלעאָן להסתיר בהבו את שנאתו ומומתו אשר זמם על רוסיה. את הפאָליצָקים הקריב אליו, החליק אליהם בעיניו, ובקסם על שפתיו הבטיחם להשיב את ממלכתם לאיתנה ולכבודה הראשון; את שוועיציא הסית להתיצב לשמן לרוסיה מצפון, ואת טורציא פָּתַה להלחם בה מדרום מלחמת בלתי סרה, לבעבור תהי המלחמה לרוסיה מפנים ומאחור, ובאכול האש משני קצותיה יוכל על נקלה להגדיל את המדורה גם בתוכה. ובכן התעתדו שתי האימפעריות למלחמה איומה ונוראה מאד.

§ 2 נאפאלעאָן עולה על רוסיה לשחתה. מלבד היל צרפת וחיל הארצות אשר נספחו אליה, אסף נאפאלעאָן אליו סחנות רבות גם מפרוסיה, אויסטריא וכל ממלכות ברית הריין, עד כי נקבצו ובאו יחדו אנשי מלחמה מעשרים עמים שונים הסרים למשמעת לוכד הארצות הזה (*), ויהי מספר מַפְקָד הצבא יותר משש מאות אלף איש— „לא נראה כמחנה הזאת בשערי אירופא מיום היותה לקהל גוים“. את כל ההמון הרב הזה הִסִיעַ נאפאלעאָן אל גבולות רוסיה. ומשרתיו עושי רצונו שקדו לעבור את אדוניהם יִתֵּר מאשר הוא מבקש מידם, ויעשו לרוסיה ככל אשר עשתה אנגליא לצרפת בראשית ימי הַסְּרָדוֹת והשְׁנוּיִים—כי הכינו לו הֶמֶן שטרי ממשלת-רוסיה מִזְפִּים, לרושש בזאת את אוצרה; ואף כי לא ישר הדבר בעיני נאפאלעאָן לא כְּעַר את שטרייהשוּא מעל פניו, ויהיו נכונים באוצר המלוכה עד עת מצוא. (בחדש-אפריל שנת 1812 דרוש דרש מלאך רוסיה מנאפאלעאָן להוציא את צבאותיו מפרוסיה ומפאָמערֶאניא ולהמעיט את צבא המשמר העומד בדאנציג, כי רק אז יתרצה אלכסנדר לקחת רצון מידו את מדינת-הכפורים, אשר יִכְפַּר בה את פני דודו נשיא-אָלדענבורג ויִזְסִיף לקחת דברים עם צרפת כמבראשונה. אולם נאפאלעאָן בגאון לבו לא אבה שמוע לדרברים האלה, גסההאנף באלכסנדר אשר העמיד הִיל-צָבָא בַקְרָבֵת גבולות פרוססיה ופולין. אז שלח נאפאלעאָן לבשר בכל מקום אשר דברו מגיע, כי ידו נמויה על רוסיה וחרבו שלופה להלחם בה). בטרם יצא ככפיר על ארץ בָּבֵה

(* אלה הם בני חיל עשרים העמים בשמותיהם: צרפתים, לאמבארדים, אילליריים, טאסקאנים, נעאפאליטאנים, האלאנדים, אויסטרים, פרוססים, באווארים, וורטעמבערגים, וועזטפאלים, באדענים, העססען-דארמשטאדים, בערגים, מעקלענבורגים, איספאנים, פארטו-גאלים, פאליאקים.

הלוז. קרא סועד ברעזדען, והקדיש שמה את קרואיו, את כל שלישי אירופא המערבית. שמה באו לשאול לשלוש ולברכו: קיסר אויסטריא תותנו, מלך פרוסיא, נשיאי ברית-הריון, והמונים המונים נהרו מכל עברים דרעזדענה, לראות פני איש המופת ההולך לרשת אפסי ארץ, ולחזות בנעם יפעת גאונו ותקף תקנו. במרברו אשר הסיף לפני קרואיו הנכבדים, התפאר, כי בטרם יעברו ששה חרשים תראינה שתי ערי המלוכה סאסקווא ופעסרבורג בקרב חומותיהן את אנשי חילו העשויים לבלי תת. מרעזדען שלח מלאך אחד ווארשאווא לעורר את לבב הפאליאקים לעשות דבר לטובת ממלכתם ההרוסה, כי בא המועד; ומלאך שני שלח לפניו ווילנאה להגיד שמה לאלכסנדר בשם ארונו, כי נכח השלום דרכו; בחשבו כי אולי יפול לב קיסר רוסיא בשמעו את כל כבודו ברעזדען, וימלא כל משאלותיו. אמנם תוחלתו זאת נכזבה: המלאך שב ויגל אונו כי לא רפו ידי אלכסנדר, וזכותו אז כן עתה: איננו שואף למלחמה גם איננו ירא ממנה, ואף זאת הגיד לו קיסר רוסיא, כי אמנם יודע הוא את גבורת הצרפתים, בכל זאת לא יכתה דוחו ולא יפול לבו עליו ערמה. — אלכסנדר לא תבק את ידיו, ותהי ראשית מפעליו לסכל את עצת נאפאלעאן אשר השב מזמה להקים על רוסיא את שכנותיה. שוועציא התנתה אָקֶבִים עם אלכסנדר על פי הברית אשר כרתה אתו (אפריל שנת 1812), כי הבטיחה להתאמץ להסב אליה גם את ממשלת נאָרוועגיא; שלום רוסיא עם טורציא יצא לאור ימים מספר בטרם פרצה המלחמה הגדולה — ותהי רוסיא שאננה ובטוחה מצפון ומדרום. גם עם אנגליא כרת ברית מנוחה (בחדש יוני), וכן עם ממשלת קאריקס בשם המלך פֶּרדרינאנדר השביעי. — אלכסנדר צוה להגדיל את מספר אנשי החיל להסיעם אל גבולות פאת מערב, להכין מסכנות לתבואת דגן, סִמְנֵרוֹת ואסמי בר ומזון וצדה למכביר, לביצר את קיעוו, דינאבורג, באַברויסק, ולשפוך מסביב להם דיק וסוללות. — בחדש יוני נקבצו רבבות חיל צרפת ויהיו נחתים על יד נהר ניעמאן, הגבול בין רוסיא ופרוסיא בימים ההם. ונאפאלעאן יצא מרעזדען, אחרי יִשְׁבוּ בה יִרְחֵי מספר, ויטהר לבוא הלום להיות המפְקֵד צבא המלחמה. בלשון מרברת גדולות נתן קולו לפני חילו: „ראו נא מלחמת פולין השנית החלה עתה; הן המקרה יָסֵם רסן מתעה על לְחַיֵי רוסיא להורידה שאולה!“ רַבֵי השרים העוֹטְרִים את נאפאלעאן האמינו כמדו כי חפצו בירו יצלית לכתות את רוסיא מפניו ולקיצנה, רק מהי מספר הזהירוהו ויגידו לו באר היטב כי לא תהיה תפארתו על הדרך הזה וכי יכלה את כחו לדיק; אמנם קול אנשי דעת האלה היה נקול קורא במרבר, כי לא איש כנאפאלעאן יקשיב לעצת אחרים ויִנְחֵם מררכו. הגענעראלים והאָפִיצֵעֵרִים שקדו לחלות את פני נאפאלעאן לְקַחֵתֵם אתו במספר צבאותיו ההולכים לרוסיא; בהִעָתְרוּ להם נחשב הרבר בעיניהם כחסד גדול וטובה רַבָּה, ובהִפְרֵדֵם מאת מיודעיהם לשום לדרך פעמיהם אמרו: „עד מהרה נשוב להתראות פנים!“ ולבם היה בטוח בקרבם כי ימהרו יחישו מעשיהם לכולות את חמתם ברוסיא, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ובתפארת ויקר. כל העם ראו את הצבא הרב ההולכים לרגלי מלך עוזו ושר מלחמה מאין כסוהו, כי מאז החל לטפף תרבו

בתבל ארצה האירה לו שמש ההצלחה באור שבעתים, ועד היום הזה לא חתתה קשתה ולא קנה חרבו הכרמה לסבת—ומי זה יצא לפסוח על שני השעפים אם העוז ירם על גוי לא־למד, אשר נגף לפניהם לא פעם ולא שנים? גם בקרב עם הרוסים הפיץ שם נאפאלעאן, תחית גבורים בארץ חיים, יראה מסתרת וחררת בלהה: יש האמינו כי הוא הוא השמן יריב־המשיח ואויבו, אשר בוא יבוא באחרית הימים לערוץ ארץ ומלואה ולכחש במלכות שמים; ויש חשבו כי קרב קץ ממלכת רוסיא לבוא, ונתעו להאמין בהבל, כי כוכב־השביט אשר נראה בה על פני הרקיע בשנת 1811 היה אות וכופת מאת ה' מן השמים על אברן ארץ מולדתם; אמנם כקול־שרי היה קול המון העם כלו: „כי טוב טוב להם להאבד יחד, מאשר יפגעו לפני צר ואויב, נאפאלעאן הרע הזה“; וכאשר באו הצרפתים בגבול רוסיא, ואלכסנדר שלח מכתב־גלוי לעמו ויחזק את ידיהם בדברי חן ושכל טוב, אמר גם הוא עם הספר: „עמי! לא אניח חרבי מידי ולא אקרא לשלום עד אשר לא יראה ולא יפצא בכל ממלכתי גם איש חיל אחד ממחנה האויב!“ . כאשר צלחו נאפאלעאן וחילו את הניעמאן* שלח מלפניו מחנה אחת צפונה תחת יד מאקדאנגאלד ואודינגא להוליך אימים על פעטרבורג, והוא עם המחנה הראשה אמר ללכת הלוך ונסוע מאסקוואה—העיר אשר אליה נשא את נפשו לתפשה בכף ולהוריד לארץ נצחה .

§ 3 המתנדבים בעם . בכל עמל אלכסנדר ויגיעתו להרבות חילו, לא מצאה ידו לשלוח רק כמאתים אלף איש, נגר צוררו אשר כורם מכול מים זירונים שטף ועבר קל מהרה במדינות ממשלתו . אפס כמעט צעדו רגלי הנכרים על אדמת רוסיא, צלחה רוח גבורה על העם ויתעוררו כלם לגונן על ארץ מולדתם בכל מאמצי כח . האכרים השאננים והשקטים מנעוריהם נהפכו פתאם לאנשי חיל עזי נפש . כלי עבודת־האדמה, חרמש מגל ומחרשה, היו בידם לכלי משחית לתבל בהם את האויב, ולהחרים גם את נייע כפיהם וכל אשר להם, לבלתי תת מחיה לצר הצורר . לא היה כל דבר יקר נחשב בעיני העם, ויהיו נכונים כלם להקריב על מזבח מולדתם גם את נפשם וחיייהם . וכה דברו האכרים אל אנשי חיל־רוסיא מדי עבְרָם עליהם: „הואילו נא והגידו לנו בבוא המועד להעלות את בתינו באש וכן נעשה!“ . בעת ההיא נשאה הממשלה את עיניה אל עם הארץ כי יחגרו את מתניהם להתנקם בשונאיהם שודדי רבצם, אך בגבורת האזרחים שָׁמָה תקוה ועליהם השליכה יהבה . בספר אשר כתב אלכסנדר לעמו להחליץ מקרבם אנשים לצבא, העלה על לבם את הגבורה והחיל אשר עשו הרוסים זה מאתיים שנה (1612) להוציא את מולדתם למרחב מן המצוקות והמבוכות ומאפלה לאור גדול, ויאמר לאמר: „עמי, התאושו והתעודדו, ימצא נא האויב בכל אחד מאצילי רוסיא גבור נאור ואריר כפאָזשארסקי, בכל כהן גבר צדקות ועז כפאליצין, ובכל אזרח איש

(* יש מספרים כי, בהגיע נאפאלעאן עם המחנה הגדולה עד הניעמאן, הלך בליל כ"ג יוני לתור את הנהר, ופתאם נוקשו פרסות סוסו בחול שעל שפת הנהר, ויפל את רוכבו אחור . כמו דחפו מלאכו התולך לפניו לאמר: טוב לאתריך כי אינני בקרב מתנגד! השרים אשר ארחו להכרת אתו גם הם נהשו ויהלחשו לאמר: אות הוא כי רעה נגד פניו, אך נאפאלעאן בפעם הזאת לא הלך לקראת נחשים ולא שם אל לבי (רמא'ג) .

הי רב פעלים כמינין. התקבצו יחדו והיו לאגודה אחת, באמנת אלהים בלבבכם ובחרב שלופה בידכם, כל זרוע בשר לא תוכל לכם וכל יד-עמל תיגע להבל ולריק. האלהים יפקוד את עין פושט מדון ומלחמה, להשיב לו גמולו בראשו! הקריאה הזאת הפיחה בכליות העם את שלהבת אהבתם לארצם עד מאד. וכבוא אלכסנדר בחדש יולי מאסקוואה לפקד את צבא המלחמה, שישו העם לקראתו פשוש, ויקדמו פניו בתרועת צהלה וגילה, עד כי רגשות עליצותם ואמונתם למלכם עברו משכינות לבב ופרצו חק. אלפי קולות נשמעו בהוצות הער: נתה נא אותנו, אבינו, אל כל אשר תאנה נפשך, עזרה גבורתך וצא בראשנו: או נמות או ננצח וננצח צרינו, קח לך רצון, מלכנו, את כל עמלנו ואת חיינו גם יחד! ביתר שאת מהרו האצילים והאפרתים לשחד מכחם ולהרים לצבא אחד אחוז מעשרה כראות הממשלה כי רבו המתנדבים באנשים ובכסף עד לבלי די, מאנה לקבל גרבות מיושבי כל מדינות הממלכה, כי אם משש עשרה המדינות הקרובות אל מקום המלחמה. בכל זאת במשך ימים לא כבירים התקבצו המתנדבים לצבא עד שלש מאות אלף ועשרים אלף איש, ותרומות הכסף עלו עד מאה מיליון רובל. גם הקאזאקים הרחוקים נעורו לקול פקודת אטאמאנס, ויבואו לעזרת אחיהם בני אמונתם.

§ 4 עצת המלחמה ומסעי הצרפתים. על צבא המחנה הראשה אשר שלחה רוסיא לקראת הצרפתים הפקד נגיד-ההילים בארקלאי דעיטאללי (יליד ליפלאנדריא), אשר היה יועץ-מלחמה (военный министр), ובתבונת כפיו עשה הקונים רבים במערכות אנשי הצבא ובמשטריה, ויפק רצון מאת הקיסר. ותהי העצה היעוצה מאת גבור מלחמה הוזה בצאתו להלחם עם נאפאלעאן, לאחוז בדרכי פעטר הגדול בעלות קארל שנים-העשר על רוסיא: להתעלם מלהלחם מלחמת כלה ונחרצה עם צוררו החוק מסגנו שבעתים, כי אם לסגת אחור לאט לאט אל תוך הארץ פנימה, ומדי שובו אחור ילחם אתו פעם בפעם מלחמות קטנות, ובזאת יבשיל כחו ויחלישהו במרם יגיע עוד אל סבור הארץ. כה תשב בארקלאי, וכן עשה. — והנה בעבור הצרפתים את מעבר הניעמאן דחקו איש את אחיו כמו יריחו מרחוק מלחמה ונחפזים הם לעשות כלה את רוסיא, לאכול את טוב הארץ וחלבה, לשלול שללה ולשוב היש קל איש אל ארצו ואל ביתו. אמנם מה השתוממו לראות כי בארץ שלום הם באים, אין אויב ואין מלחמה, רק מרחוק דמו כי תשמע אזנם קול כלי תותח ורעש קני רובים, וגם בזאת שגו לשמוע; כי השמים אשר על ראשיהם הם הרעימו עליהם בקול שאונם. כי בעוד הצרפתים מציגים כפות רגליהם על אדמת רוסיא התקררו השמים בעבים ויתנו קולות וברקים ורעמים; רוח סועה השתער בעזו, ומטר כוחף נמדך על ראשי האורחים הבאים לרשת משכנות זרים. כל פלגי מים, יאורים ובצות, נהפכו עד ארגיעה למצולות ולנהרות נכבדי מים; הרכים התקלקלו, זרמי מים צפו על ראש הצרפתים, רוחות קרות סמרו את בשרם, חצי הברקים והחזוים עזרו את עיניהם, וקול רעם בגלגל החריש אזניהם וירד חדרי בטנם, עד כי לא מצאו כל אנשי החיל את ידיהם; כעשרת אלפים סוסים מתו ביום סגריר ורעש ההוא, הכבודה התנהלה בכבדות מפני הרפש

והעבטיש, המון עגלות עמוסות נתקעו בחול. וגם אנשים רבים גועו וימתו. זאת הברכה אשר ברכה ארץ רוסיא את הצרפתים ראשונה.

ונאפאלעאן עשה את דרכו לוויילנא מלא דאגה ופחד עתירות, ויירא ויצר לו פן לא תקום עצתו להכריע את אויבו במלחמה אחת ולא ישנה לו. ויען כי צפה בצפיתו כי יתיצב אלכסנדר לקראתו להלחם בעד וויילנא עיר הפארתו מלחמות תנופה, הוחיל לפני הקריה הזאת, עד בוא אליו דבר החלוצים ההולכים לתור לפניו את המקומות, כי עזובה הרוסים בירי הצרפתים בלי כל תגרת מלחמה, ויצא לבו ויפול בעיניו מאד, ויתעבר חנם בשרי גודויו על אשר לא דלקו אחרי הרוסים להרביקם ולתגר במלחמה, וישלח משרי צבאותיו הנה והנה לדעת אפוא הרוסים חונים להרגיוס; והנה בצאת חילו הגדול מפרוסיא לא הצטרפו כי אם לעשרים יום בתשבו כי יבוא בארץ מלאה כל טוב ובמשמני מדינה, ובעת קצרה היא תמצא כביר ידו להכות את הרוסים מכה נצחת ולא יצאם לבקש שלום. אפס עתה בהגור הרוסים אחור לא יצאם ובמלאות עשרים הימים כלה הלחם מכליו והמלחמה לא החלה עוד, ואסמיו המלאים בר וצידה היו בראנציג הרחק מן המחנה; על כן היה נאפאלעאן כאיש נדהם, מבלי דעת לכלכל דבר במשפט: אם יחכה בוויילנא עד בוא אליו מדאנציג בר ולחם בעגלות או ברפסודות, ובזאת יתן לבארקלאי ולבאגראמיאן להתחבר יחד למרות חפצו, או יוסיף לעשות דרכו ברעב ובחסר כל, ולהחיות נפש הצבא והסוסים בלחם המסים ובתבואת הארץ מרם בשלה, ואשר באה ברעל בקרב אוכליה להתלזתם בתחלואים נאמנים ולהמיתם. ואנשי ליטא אשר אמר נאפאלעאן כי יקדמו פניו בתודה ובכל מפלת, מנעו את הטוב ממנו וישטמו אותו ואת חילו בלבם. על כן היו דברי הצרפתים ברוסיא יגיעים, ונאפאלעאן, אשר כל דבריו היו תמיד כמשפט האורים, החל עתה להתנודד, בראותו כי התענתו משפטי פיו וחשבונותיו מעקלים ומסוכסכים, כפני תכסיסי המלחמה המורים אשר בדא לו קיסר רוסיא. גם המלאכים אשר באו מווארשא לברכו על הארץ החדשה הנכבשה תחתיו, לא הרגיעו את רוחו הסוער, מדעתו כי לא בחיל ולא בכח ירש את האדמה אשר הוא עומד עליה; והמלאכים אשר התברכו בלבבם כי עתה בא עת לחננה, לשום עצות עמוקות ולמלאות בידיהם אשר דבר כבר נאפאלעאן בפיו—לחדש את ימי מלכות פולין כקדם, המלאכים האלה שבו חפויי ראש. נאפאלעאן התבונן כי אין הפעם עתות המלכות בידו, ועליו לראוג לחילו הנפוצים כה וכה; כי שם במערכה בשדה קטל התחילו זעיר שם זעיר שם מלחמות וקרבנות, והרוסים אבירי הלב גם בנפלים חלל קראו קול רם: "תמות נפשנו עם מות צרפתים!"

§ 5 המלחמה על יד וויטעבסק. המלחמות הקטנות והתגרות אשר התגרו הצרפתים (תחת יד דאוו והיראנימוס אָתי נאפאלעאן) עם הרוסים אצל וויטעבסק, היו רבות ונוראות. וזאת היתה סבתן: בראשונה נחצתה מחנה הרוסית הגדולה לשתיים, ותהי המחצה האחת תחת פקודת בארקלאי שרי המלחמה, והמחצה השנית תחת פקודת באגראמיאן (יליד גרוויה), אשר היה עוזר סוואראו במסעותיו לאיטאליא. איש איש מהם פנה לו אל דרכו כפי תבנית מערכת המלחמה אשר

חקקו להם מראש. אפס אחרי כן ראו והתבוננו כי נחוץ להם מאד להתחבר יחד ולהלחם שכם אחר; למקום התתחברות נָבְלוּ להם את וויטעבסק, אשר יסדר שמה בארקלאי ראשונה וְחָפָה עת בוא אליו באגראטיאָן וחילו. אמנם בארקלאי ירא פן יחיש נאפאלעאָן כנמר שוקד, וכדרכו תמיד להשתער עליו, בטרם יגיע עריו באגראטיאָן, על כן צוה על הגראף אָסמערמאן לצאת לקראת הצרפתים בגדוד קטן, להיות להם לשמנה בדרך ולעצור בעד מרוצתם. יום תמים נצב אָסמערמאן כאריה פִּשְׁחית, ובעבי גבי פָּגְנוּ נשא ופָּבַל את לחץ הצרפתים הרבים והעצומים ממנו שבעים ושבעה, ממעבה היער הקרוב הרעימו בני גרודו בכלי נשקם על הצרפתים ופילו בהם רב, עד כי לבשו חרדות ושממון; ובעת אשר הגידו לאָסמערמאן כי הצרפתים יוסיפו חיל וְעִצְמָה והרוסים ילכו הלוך וְכָשׁוּל וישאלו מה לעשות אפוא, ענה הנבור הזה בנפש שאננה: „לא תעשו מאומה, כי אם עֲמְדוּ על הרבכם ומותו!“ . בזרוע חזקה ובאמץ רוח אשר כזה הצליחו גם קאָנאָוויצין ופאלען לסגור את הדרך מפני האויב. והנה אם אמנם נבצרה מאת המתנות להתחבר על יד וויטעבסק כאשר נקצב מראש, אפס לא בנבורים האלה האשמה כי סבה אחרת היתה בעוכם ותפריעם מלעשות תושיה: באגראטיאָן לא יכול לפרוץ ולבקוע בתוך טורי מחנה צרפת אשר היתה כחומה נשגבה, ובכן עָמַל רק להרוץ מפניו את האויב ולשוב אחר בדרך העולה סמאָלענסקה. אולם לא כפלישי חרב וכנָפְּי מלחמה נסונו הרוסים—כי לא השאירו בהחפזם כל כלי מלחמה בנדים וצדה, את הכל לקחו אתם, גבר במסלתו הלך כפי חָקִי המשמר והסדר ולא יעבטון ארחותם, עד כי היו סדרי הנסים האלה טובים מסדרי רודפיהם. הצרפתים באו וויטעבסקה כמבואי עיר מבקעה ולא מצאו בה כי אם יהודים ויעוואיטים. בעיר הזאת פָּתַח נאפאלעאָן את חרבו מעל מתניו, ויאמר: זאת מנוחתי בחרף הבא ופה אשלים את מלחמת שנת 1812; כי כן נמר אִמְרָ לַשְׁבַּת ולנוח בוויטעבסק עד שוב האביב בשנת 1813. מן העיר ההיא הוציא חקותיו ומשפטי מערכי לבו לשרי צבאותיו וחיליהם הנפוצים והנחתים כה וכה, וגם לשווארצענבערג אשר על צבאות אויסטריא בפולין, ולו בָּצַע את מחשבתו זאת מי יודע את גורל רוסיא באחרית ימי המלחמה; אפס נאפאלעאָן עז הנפש ופָּהִיר מלחמה לא עצר כח לעצור ברוחו ולהבליג על חשק לבבו, ויפלא ממנו להתאפק ולשבת בחבוק ידים בארץ הכבול שמונה ירחים תמימים; רווח הכביר כים נגרש השקט לא יכול השיאו לראות כנשר חיש קל על נפי מרומי מאָסקווא, להתענג שמה על רב טובה ולהרות בדשן נפשו. ובכן גם ארבעה העשר יום אשר קפא על שמריו בוויטעבסק ארכו לו מאד, ויהי כאיש מתנודד וְעֵשׂוֹק מנוחה; בשגם אחרי אשר שם אל לב כי הדוינא והדניעפר לא תוכלנה להיות לו למגן ולמחסה מפני תגרת יד הרוסים, יען כי בבוא החרף יקפאו מימיהם, המצולות יהפכו ליבשה ובנהר יעברו ברנל; על כן מצא כי אין טוב לפניו כי אם לרדוף אחרי הרוסים עד בואו לסמאָלענסק הבצורה, מעוז רוסיא ומנעולה, כי עומדת היא על פְּרֵשֶׁת הרכים למאָסקווא ולפעטרבורג; והיה כראות הרוסים את שתי ערי

הממלכה צפויית אל חרב האויב אשר כונן להשחית, יתרפסו, יִפְּנְעוּ ויבקשו שלום נאפאלעאָן וחסדו.

§ 6 דבר גבורת נעויעראווסקי על יד קראסני. מכל התגרות והמלחמות אשר נקרו ויאתיון בדרך מסעי הצרפתים מוויטעבסק עד סמאָלענסק, הכי נכבדה המלחמה על יד קראסני, וְדָבַר גבורות נעווערָאָווסקי, אשר הפליא לעשות שמה, לֹא יֵאָמֵן כִּי יִסְפָּר: אחרי אשר התחברו שתי המחנות יחד, החליטו ללכת לקראת הצרפתים, אשר למראית עינם כוננו אשוריהם לעלות בדרך יִשְׂרָאֵל מוויטעבסק סאָסקוואה; ובאמת עשה נאפאלעאָן בערמה, לְרַמּוֹת את שרי צבאות רוסיא לבל ידעו נכונה למוצאיו ומבואיו, והוא נטה הצדה וימהר לרוץ ארח סמאָלענסקה, ומגמת פניו לבאו חרש אל מחנה הרוסית מאחריה ולחסום בעדה את הדרך העולה סאָסקוואה. הערמה הזאת כמעט הצליחה בידו: בסמאָלענסק לא היה חיל מצב ומשמר כראוי לעיר בצורה כזאת, ומחנה הרוסים היתה רחוקה מסמאָלענסק יתר הרבה מאשר רחקה ממנה מחנה האויב. אפס בדרך מסעי הצרפתים, פגע חיל החלוץ (אוואנגארד) עם מוראט נגידם בנדוד רוסי קטן (כשבעת אלפים איש) תחת יד נעווערָאָווסקי, ויהי בראות נעווערָאָווסקי כי מצב המחנה הרוסית מורה מאד, וכי עתידה היא למבוסה ואבדן, גמר אִמְרָ לְשׁוֹם נפשו בכפו ולעצור את האויב על דרכו שעות מספר, ויעבור עליו מה; כי בזאת יהי מועד להרוסים להקדים לבוא סמאָלענסקה ולהתבצר בה. אחרי אשר ערך את גדודיו בטורים צרים, איש באהיו יִדְבֹקוּ, יצק עליהם רוח גבורה ועז ברברים מעטים ונמרצים מאד, וַיִּקְרַם פְּנֵי הָאֹיִב כאריה טורף ושואג בחמה שפוכה ובקצף גדול, וַיַּגְשֵׁל את האויבים המתנפלים עליו כסער קטב, וְאַחַר נסוג אחור לאט לאט בסדרים ישרים, ערוכים ושמורים, ויתן פחים ומוקשים לרגלי הצרפתים על כל שעל ושעל. לפי עדות הצרפתים שב נעווערָאָווסקי אחור ככפור הַשֶּׁבֶל אל סִבְּוֹ בְּרֵהֵב ובגאון: ארבעים פעמים השליח בו מוראט את חיל פרשיו, אֲךָ כָּל עֲמָלוֹ לֹא עָמַד לוֹ, כִּי הָרוּסִים הִרְפוּ אותם מפניהם וַיִּסְכְּוּ לראשם. בדבר הזה נתן נעווערָאָווסקי ידים לגדודי ראיעווסקי לבוא סמאָלענסקה ולהאָחוּ בה.

§ 7 מגני סמאלענסק. שם תפארת ותהלה בגבורים נחלו להם שני שרי החיל ראיעווסקי ודאָכטוראָוּ, אשר סוככו על סמאָלענסק וילחמו עד להפליא בעז רוחם ואִמְץ ידם. כי הגה גם אחרי אשר תקעו הרוסים את יִתְדָם בעיר הזאת, עוד לא עברה רעתם, והאסון היה מרחף עוד על פניהם. בארקלאי אשר לא ידע אָל־יִנְכוֹן את אָפְנֵי הַלִּיבוֹת הצרפתים סמאָלענסקה, היה עם המחנה הגדולה דָּרַחַק מִפֶּה, ובטרם יצליח לבוא הִנֵּה תהי לאל יד נאפאלעאָן ללכוד את סמאָלענסק ולהוציא לפעולות אדם את עצתו המחכמה להפריד בין הרוסים ובין סאָסקוואה. על כן נחוץ היה להרוסים גם הפעם להעביר את מועד בוא נאפאלעאָן וחילו אל תוך העיר והיא. אז שלח ראיעווסקי רִץ־מְמַהַר להגיד לבארקלאי כי רעה נגר פניו, והוא עם גדודו (כחמשה עשר אלף איש) החליטו בנפשם כי טוב להם למות תחת משואות סמאָלענסק מלהסגיר אותה- ביד אויב. ויהי בהקריב נאפאלעאָן וחילו אל העיר, וכמעט ראה אותה נִיֵּא מרחוק, התפעם רוח מלחמה עזה בקרבו, ויגש

אליה ללכדה על נקלה, כי זכר את דבר מבצרי פרוססיא אשר נפלו לפני הצרפתים באפס יד (כשנת 1807), אמנם חיש קל הַעִיף ביעף כדור-ראש ויפצע בצוארו — להוכיחו על פניו כי תקותו רמיה וכי לא זה המקום ולא זאת העיר! נייא אשר היה כפשע בינו ובין המות, לא תִשָּׁךְ את כל היל גרודו אשר החרו החזיקו לתפוש את החומה, אך מאלפי כדורי בָּלֵעַ המשחיתים בס' נשאר מהם רק פלישים אחדים. במשך יום תמים עמד ראיעווסקי על עמדו בגבורה נצחת, וַיִּגְדֹּף מפניו את הצרפתים, אשר היו כמאה וחמשים אלף איש ועמהם הפאָליאקים תחת פקודת פאָניאטאָוסקי. בין כה וכה הגיעה המחנה הראשה עד סמאָלענסק.

והנה נא ידענו כי בארקלאי יעץ מראש למשוך אתריו בשַׁתת רשתו את הצרפתים אל לב ארץ רוסיא, אפס בגלל הדבר הזה היה עליו להחזיק בדרך המלך העולה מאָסקוואה, למען יוכלו גדודי הרוסים לשוב בה אחור והצרפתים יחישו ללכת בעקבותיהם כפעם בפעם, ובעבור זאת נלהץ לעצור עוד את נאפאלעאָן זמַנְמָה גם בסמאָלענסק. ויצו בארקלאי דעיטאָללי להמיר את גרוד ראיעווסקי בגרוד דאָכטוראָוו. הגבור הנפלא הזה אשר לא שָׁב ולא זע מפני כל, גונן על סמאָלענסק יום שני. הרוסים המטירו על הצרפתים רבבות כדורי-מות, נִפְצוּ את כלי תותחם, את אסמיהם המלאים פּיח שרפה שלחו באש, ותהי מהומה רבה במחנה צרפת, ומשאות להבות אש-מתלקחת בוערות בכל קצותיה. נאפאלעאָן בראותו כי כבר כִּד היום והעיר הבצורה עודנה מחוקת במעוה, חרק שניו מכעס, ויתמרמר מאד על חיל הרוסים הנחרים בו בגבורות רעם וּמְנַפְצִים את ראשי גבוריו-אל סלעי חומת סמאָלענסק; או אז נתן צו אל מבחר שריו ואדיריו להרעיש כלם יחד על המבצר בסערות מלחמה ולבלתי סור ממנו עד רִדְתוֹ. את מרבית חילו הגדול העביר במלחמת תנופה זאת, וכל אבירי צרפת התנגשו חוצץ כלם להחזיק על העיר מלחמה איש מקצהו ולשַׁלֵּחַ בה חרון אפס. כורם תִּשְׁרַת מים כבירים זרמו כדורי גפרית ואש ממחנה צרפת אל תוך העיר, ותצת האש בבתים, ותאכל בכל פה חוצות ומלואן. כל יושבי העיר נמוגו מפחדו מות ויהיו כנואשים מחיים; אולם אנשי החיל עמדו כסלעים מוצקים על חומות הנרעשות תחתיהם, ובורוע חשופה הכו אחור ברוח משחית וברוח בער את האויבים בכל התנפלים עליהם, וירעצום וירוצצום. בין כה וכה יצאה לה המתנה הרוסית מן ההפכה אל דרך המלך בואכה מאָסקוואה. במצות בארקלאי דעיטאָללי עזב דאָכטוראָוו בלילה את סמאָלענסק האמללה, אשר לא נשאר בה גם החמשית ממספר בתיה והיכליה. הצרפתים באו בשערי העיר הפרוצה, השרופה והשוממה; אין בית לנוח בו ואין איש מקדם פניהם בלחם ובמים, רק אורים עֲשֵׁנִים ועיי מפלה, וְקִי שלהבת אש-לוהט וענני קיטור היו לנגד עיניהם מסכיב. זה היה שָׁכַר לנאפאלעאָן ולחילו מסמאָלענסק על העבורה הגדולה והקשה אשר עברו עליה!

§ 8 נאפאלעאָן מבקש שלום ואין שלום. אחרי תגרות רבות, קטנות וגדולות, אשר התגרו הצרפתים עם גדודים אחדים ממחנה רוסיא, ראה נאפאלעאָן ויוכח כי המלחמה ברוסיא לא תדמה ולא תשוה לשאר המלחמות, אשר הסכין לעשות בארצות אירופא המערבית. בעיניו ראה כי יִכְלֶה לריק

ולבהלה את כח חיליו ופרשיו הרעבים והַעֲיִפִים, וההולכים בלא־חמדה כבהמה בבקעה אהרי הרוסים, אשר פעם יהיו כנרדפים ופעם יהפכו פתאם לרודפים. רבים מאנשי היל צרפת פָּגְרוּ מלכת במערכת הצבא, ודרך עָבְרָם היתה מלאה יַגְעִים ונחשלים, עַיִפִים ונכשלים. הרעב החל לשלוח בהם את הציו הרעים, כי לא הצטידו כל ימי לכתם ברוסיא בלתי אם מדי יום ביומו; בכל בֶּקֶר וּבֶקֶר היו עיניהם גשואות רק אל הערים והכפרים מאין יבוא טרף חָסֵם—והייהם היו תלואים להם מנגד. הקאזאקים השחיתו את הדרכים, הרסו את המעברות ושרפו את כל האסמים המלאים בר ומספוא לסוסים. הערים והכפרים אשר עֲזָבוּם יושביהם ברצון לבם, הבתים השרופים בחפץ כפיהם והשדות והגנות הנחרבים בעצם ידיהם—כל אלה היו עדים נאמנים לנאפאלעאן כי בא אל עמק עכור ומאפליה, אל ארץ משכלת ואוכלת את צורריה, וכי לא על־נגלה יכבֶּשֶׂה גם אדירי גבורים ועריצים. עוד בהצותו על סמאָלענסק בכל מאמצי כחו ואונו, הָעָזוּ בפניו מוראט, אשר היתה רוח אחרת אתו, ויאמר אליו: „שמע נא אדוני, אחרי אשר אין חפץ להרוסים במלחמה, רב לנו גם אנחנו לרדוף אחריהם!“ וַיִּפֹּל את תחנתו לרגלי נאפאלעאן לבל יביא את כל הקהל הגדול מְאָסְקוואה למות בה ברעב וּבִקְרָב. בכל זאת האטים שמה נאפאלעאן את אזניו והכביד את לבו להכין מצור על העיר בַּחֲזָקָה. ומוראט בראותו כי ישחית דבריו על און לא שומעת, התיצב בתוך להבות אי־המסים, ויאמר למצוא מות על שדה קטל מלראות ברעה אשר תמצא את אחיו בארץ נכריה וצָיָה. אכן מתחת לעיר סמאָלענסק התגנבה תולעת השפק גם במשכויות לבב נאפאלעאן ותנקר כליותיו—פן לא יחילו דרכיו ברוסיא; וגם רבים מאנשי הצבא, אשר קצרה נפשם בעמל הדרך והמלחמה, גלאו לשום מחסום לפיהם, וַיִּלְוּנוּ וַיִּקְרְגוּ על נאפאלעאן אשר הניעם ויטלטלם אל קצוי ארץ ליטא, ויקראו: „למה זה הוציאנו מלכנו מארצנו העדינה המלאה בְּרָכוֹת שמים, להביאנו אל ארץ יִבְשָׁה אין כל, לשתות מי בצאות וגבאים ולשכב על ערמת עפר!“ וישמע נאפאלעאן נִידוּם ויכהו לבו; וַיִּפֹּן אל הגענעראל הרוסי טוטשקאָוו, אשר נשבה בידי הצרפתים, להיות לו לפה ולמליץ על דבר השלום עם אלכסנדר. אפס קיסר רוסיא אסף את. שלומו מקיסר צרפת ולא ענהו דבר.

§ 9 קומוזאוו שר המלחמה. בארקלאי דע־טאָללי הוסיף להַגִּיד אהור ולא נטה מן עצהו אשר יעץ בתחלת המלחמה. עוד בשנת 1807, בימי ברית רוסיא ופרוסיא, גלה בארקלאי את לבבו לפני ניבוהר, הסופר הנודע למשגב בחכמת דברי ימי עולם, ויאמר לו: „לו יָקְרָה ה' לִפְנֵי הַלְלָחֵם עם נאפאלעאן, כי עתה התעלמתי מלתגר בו מלחמת כלה ונחרצה, כי אם נסגותי אהור אל מעמקי הארץ, עד אשר ימצאו הצרפתים הרולקים אחרי, תחת נצה והוד—את פאָלטאווא השנית“. הרור הבא נתן צדק לפעלי יועץ־מלחמה הלזה, ויכבד את שם הפארתו לדור דורים, על אשר הציל את המחנה הרוסית מכליון חרוץ וּבְגָדֵן כִּלִּיל (*),

(* כי הציו לו מצבת זכרון בפעטרבורג נכה היכל התפלה הקאזאני, ממול מצבת הזכרון אשר הוצבה גם לקושוואו עמו יהרו.

אבל בני דורו לא באו עד חקר תכליתו והרשיעוהו במשפט. כי הנה למן היום אשר נפרצה המלחמה פרצה גם תשוקה נמרצה בקרב שרי חצר המלכות ובקרב אנשי החיל והעם—להלחם מלחמה גדולה ונצחת עם הצר הצורר. בארקלאי ידע כי תאות נפש הרבים הולכת מנגד לעצתו, ויאלץ לעשות בערמה: פעמים אחדות התיצב קוממויות על משמרתו לעמת מחנה האויב, ויצו להכין הכל למלחמה, וכאשר עשו כמצות פיהו והכינו הכל כאשר לכל, שנה פניו ויתן פתאם צו לפנות ערף ולא פנים. רבים וכן שלמים התפלאו עליו הפלא ופלא: אנה ויליך תמיד הנגיד ומצוה הוזה את מחנה גבורי-רוסיא הצמאים למלחמה? למה זה תחום עינו על אנשי הצבא השואפים לחרף נפשם בעד ארץ מולדתם? ומדוע זה יתנהל בכבודו ובעצלתים? בקרב העם ואנשי החיל נמצאו אנשים אשר חשדוהו כי יעשה את מלאכתו רמיה, וטפלו עליו שקר כי יבגוד ברוסים ובמלכם; וגם שם משפחתו הנכרי היה לו למכשול ולפוקה, ומה גם אחרי אבדור לו סמאלענסק, חדלו גודויו מלקדם פניו בכל ענות הידד (אורא!) כמנהגם תמיד, יען כי שמו עיניהם בו לרעה, לא האמינו בו ולא בטחו בישועתו. כל הרברים האלה אָכַפּד על אלכסנדר להעתר אל העם המפצירים בו להפקיד את החיל בידי איש רוסי מלדה ומבטן; ויבחר בנשיא הישיש וּמְלֵא ימים מיכאיל אילארואַנאוויטש גאלא-נישטשעוויקו טוואָו. אז התפטר בארקלאי בנפש חפצה מְשֻׁכְּת נְגִיד-חילים, ובענות רוח הואיל לסוד למשמעת קוטוואָו, אשר היה לפניו מן אנשי משמעתו, השומעים לקול דברו.

בימי יעקאטערינא השנית כבר נודע שם קוטוואָו לתהלה, ורוסיאנצעוו שם לבו אליו להשגיא פעלו במלחמותיו עלייד לארגא וקאהול. בהלְכָר מבצר אויסמעאיל התנוסס מיכאיל ברוח גבורה נפלאה וחכמה רבה; ובספר הבשורה אשר שלח סוואָראָוּו אל הממשלה כתב לאמר: „קוטוואָו הלך משמאלי, אמנם היה תמיד איש נצב על יד ימיני“. לא פעם ולא שתיים בא עד שערי מות ביום קרב ולחם, ומפצעי אויב עָנְהָ עינו האחת; אך האלהים חפץ לשמור לראשו, לכלכל את שייבתו ולהחיותו כיום הזה. יתר שאת היה לקוטוואָו גם על סוואָראָוּו בְדָבָר אשר ידע את תכסיסי המלחמה לכל משפטיהם וחקותיהם על ידי ההגיון בספרי החכמה הזאת, ויהי מנהל בית-ספר הקארעטים לחיל היבשה, ויָרַם למודי תכסיסי-מלחמה, קירותיה ותולדותיה. מלבד זאת היה קוטוואָו משכיל חרוץ מאד בהליכות המדינות (דיפלאָמאט), ובימי יעקאטערינא היה מלאך הממשלה בקאָנסטאנטינאָפּאָל, במסעו בשנת 1805 לעזרת האויסטרים, אשר הציקו כלי נשקם לרגלי נאפאלעאָן על יד אוּלֵם העיר, השכיל קוטוואָו לשוב אחור מרחק שלש מאות וחמשים פרסה בתחבולות גדולות ונפלאות מאד, אשר השתוממו עליהן כל נבוני תכסיסי מלחמה; וגם נאפאלעאָן התפלא על ערמת לבב קוטוואָו ויכנהו בשם „שנעל“. במלחמת אוסטערליץ, כאשר שחחו חילי בעלייהברית ויהיו מרטס לרגלי נאפאלעאָן, לא בקוטוואָו היתה האשמה, כי אם בצבאות אויסטריא אשר ספו משגה על משגה, ובחטאותיהם צר כחו גם הוא ויהי למאכל. ואנחנו כבר ראינו את גְדֵלוֹ ואת ידו החזקה, בלחצו

את הטורקים הנפתים לעצת נאפאלעאן להלחם ברוסיא, ובהכבירו את זרועו הנטויה עליהם עד כי שבו ושחרו שלום, ויתנו לרוסיא את בעססאראביא לאחוות עולם.—הגבור המהלל הזה בא בפקודת אלכסנדר אל ראש המחנה. ויהי כאשר בִּרְךְ קוטוואו את אנשי החיל, וגם הם אָצְלוּ לוֹ ברכה בקול עֲנֹת שמחה ותרועה, קרא כְּמִדְבַּר אל נפשו: „אהה אלהים, איך יתכן לסגת אחור עם גבורים נאדרים כאלה!“ ותחי רוח אנשי המלחמה וישמחו עליו כעל מלאך מושיע. חר את אחד נדברו לאמר: הנה זה בא הלום קוטוואו דודנו להכות את הצרפתים שוק על ירך, ובירו נתן ה' חץ תשועה לארץ מולרתנו; רבים מהם ספרו כי בנסוע קוטוואו על סוכו האביר מסביב למחנה לפקד צבאה, דאה ממרחק נשר גדול ויעף ממעל לראשו כמבשר נצחון ומשמיע ישועה, וכלם חכו בכליון עינים למלחמה אחת גדולה מאד. אמנם תקנתם לא נמלאה, כי ממחרת היום ההוא צוה קוטוואו גם הוא להסוג אחור; אפס בפעם הזאת לא הרחיקו ללכת הלוך ושוב, ועד מהרה נהיתה ובאה מלחמה איזמה ונוראה.

§ 10 מלחמת באראדינא. כמאת פרסה הרחק ממאסקווא על יר הכפר בא ר א ד י נ א חנה קוטוואו עם חילו ויבצר את שדה המערכה בדִּיק ובסוללות, ויתעתר להלחם עם הצרפתים מלחמת תנופה, מבלי שום לב כי אויביו עצמו ממנו במספרם (הרוסים היו מאת אלף והצרפתים מאה ושלושים אלף איש). בחמשה ועשרים לירח אויגוסט התכוננו שתי המחנות מעבר מזה ומזה ליום המחרת, כמו עתירים הם לעמוד למשפט לפני כסא אֵל שְׂדֵי ונורא. רבים מחיל הרוסים ענו בצום נפשם ולא אבו לקחת אל פיהם חלקם מִיַּיִן־השרף, ויש לבשו גם תכריכי סתים והקרישו למות נפשם. בלילה ההוא היה במחנה הרוסים שקט ודומיה, ובמחנה צרפת נשמע קול זמרה ושיירים ומצהלות אבירים, שחוק והמולה גדולה. בששה ועשרים לאויגוסט קם נאפאלעאן ממשכבו בבקר השכם ויצא אל מישור באַרְאָדִינָא לשום עינו על החיל ועל המערכה ולאסור את המלחמה; וכאשר הציצה השמש מפאת קדים קרא בהשקט ובבִּטְחָה: „ראו! הנה שמש אוסטערליץ הזורח לנו היום!“ בכל זאת התפעם רוח נאפאלעאן בקרבו ביום ההוא, וישג פניו וכל תהלוכותיו מתמול שלשום: רגע היה כאלם לא יפתח פיו וכנאתו בסבך שרעפי הגיוניו—ורגע שלח רסן פניו, הכביר מלין ויִכְעַס הרבה. גם קוטוואו הֵעִיר שִׁתְר, וברוח שאנן ערך את מחנהו ממול מחנה צרפת. כאשר התיצבו שתי המחנות ערוכות ושמורות בכל, מקבילות אשה אל אחותה, קראו שרֵי המלחמה את קריאתם לפניהן. נאפאלעאן חתם את כִּדְבָרוֹ לאמר: „אנשי חילי! יִאָמְרֵנָא לאיש ואיש מכם—זה היה במלחמה המהללה מתחת למאָסְקוּוֹא!“ וקוטוואו גם הוא בקריאתו הִקְצָרָה אמר: „אחי, זְכְרוּ נָא כִּי מֵאָסְקוּוֹא מאחרינו!“

השמש יצא על הארץ והמלחמה הגדולה החלה, וַתְּמוֹשׁ על הַלָּקָה רבה במלוא רֶחֶב פרסה כרבעת. פתאם נהפכו גבעות השלום ונאות מנוחה להרים מוריקי להבות אש־הַמָּסִים וגלגלי קיטור לוהט. הנלחמים השתערו זה על זה בשצף קצף ובאכזריות גדולה מאד. גם הצרפתים גם הרוסים לא נפלג

אלה מאלה בעצם ידם ובאמץ רוחם. כלם חרפו נפשם למות מות גבורים על מרומי שדה; רבים היו כשכורי יין ההמה, השליכו מעליהם את אַזְוִיָּהם וכלי נשקם ויחישו להלחם באגרוף, התאבקו, התעצמו, התרוצצו ויפלו יחדו פגרים מתים. ברגעי מספר הוצעו רבבות הללים ארצה. המארשאלל נייא בראותו כי רבים מאד הנופלים, צוה לאנשי חיל להשתרע על הקרקע ולנפול תחת הרוגים, לבעבור יִנְצְלוּ מִמַּגְפּוֹת הארמיללעריא הרוסית, החוצבת במ קמטב מרירי וכשוד מְשֻׁדִי. היום רפה לערוב והלילה בא לשום קץ למלחמת הרג וְאֶבְרָן. יותר ממאת אלף חללים כָּסוּ את פני שדה בְּאֶרְצֵינֶאָ *). הצרפתים קראו למלחמה הזעומה ההיא „מלחמת הגענעראלים“, יען כי שבעים גענעראלים נהרגו ונפעצו בהלחמם (מן ההרוגים היו ארבעים צרפתים ושמונה רוסים: באגראמיאָן, קוטאיסָאָו).

והנה אם הִשְׁבְּרוּ שבר גדול הרוסים, אשר ישבו בתוך עַמָּם ויהיו קרובים אל עזרתם ומעיני ישועתם, כי המתנדבים השלימו מספר המתים, יושבי הערים והכפרים כְּלָלוּ את צרכי המלחמה והחולים מצאו מנוחה ומזור בבתי אחיהם— מה נורא היה אפוא שבר הצרפתים, הנודדים בארץ נכריה ועזרה בצרות רחקה מהם! ומה נמס לבם בשמעם את קול תרועת הנצח אשר הריעו הרוסים כל הלילה וממחרת היום ההוא. קוטוואָו אמר לַחֲדָשׁ את המלחמה ביום השני, אך הפקידים אשר הוא נשען על ידם הוכיחוהו וערכו לפניו, כי כמעט מחצית מהנה הרוסים הכתה חרם ולא יתכן להאריך את המלחמה—ובכן עזבו קוטוואָו וחילו את שדה המלחמה וישבו אחור מֶאָסקוואה; ונאפאלעָאָן מצא לו תואנה לְבַשֵּׁר כי הוא הוא הַנִּנְצָח! אפס שפתיו ענו בו באחרית הימים בְּאָמְרוֹ לאמר: „מכל המלחמות שעשיתי תחת השמש, היתה חמלחמה אצל מֶאָסקוואה האיומה והנוראה; הצרפתים הראו שמה באותות ובמופתים כי להם יאתה תפארת הנצחון, והרוסים קנו להם המשפּט להתימר בשם בני בלי־חת (“invaincus“).

§ 11 סוד ישרי חיל רוסיא ועזיבת מאסקווא. וַיִּתֵּן קוטוואָו את חילו אצל מֶאָסקווא, ויאמר להלחם שם שנית עם נאפאלעָאָן, לבעבור יציל את העיר העתיקה וַיִּגֵן עליה לבל יבואו זרים במקדשיה לְהַחֲלֵם; וכבר שלח להגיד זאת אל פקיד מֶאָסקווא, אל הגראף ראסטאָפֶטשין איש כביר כח וכביר דעת, וישלח לתור מקום להִשְׁגֹּב בו. שם על הרי־מסגד (Шоклонная гора) הצופה על פני מֶאָסקווא יושב קוטוואָו הפֶּעֶלְדִמְאֶרְשָׁאֶלֶל הזקן וְשִׁבְעֵי־יָמִים וכל הגענעראלים עוטרם אותו, ויחלו להתיעץ על דבר המקום אשר מצאו כי לא טוב הוא להחזיק עליו מעמד. ויהי לעת ערב (בראשון לסענטיאבר) התאספו יחד כל פקירי

(* במרחק רק מסביב לשדה באראדינא נשחת האויר וימלא צהנה ודבר הוות מן הפגרים הנרקבים שם. כשלושת ימים אחר המלחמה עברו הילי צרפת כמרוצה את המקום ההוא, ותדבק במ הרוח הרעה ויזכו במחלות אנושות ומסכנות. אהרי כן ראו כי אין טוב כי אם לשרוף את החללים על מישור המערכה. ויהיו הנשרפים כתשעה וחמשים אלף איש ויותר מאחד ושלושים אלף פגרי מוסים, ועצי־השרפה שבע מאות וששה ושבעים חבל (סאושען).— כארבע נפות לבד (מאסקווא, סמאלענסק, מינסק, ווילנא) נשרפו מאתים וששה וששים אלף גיוות אנשים חללי מלחמה.

תחיל בכפר פֵּילִי , באחד מבתי האכרים , להמתיק סוד ולהוציא את גורל מאָס-קווא . קוטוואָו ערך לפניהם שאלה גדולה ונכבדה מאד : "האם נחכה במקום לא־שוב הזה להלחם פה עם האויב , או נעזוב לו את מאָסקווא ?" נִפְל ריב ומרון בין הפקידים (בארקלאי , דאָטוראָו , אָסטרמאן , יערמאָלאָו , ראיעווסקי , קאַנאוניצין , אַוואראָו , בענינגסען—) ויהיו נדונים אם להעלות את המחנה לעולה בגלל מאָסקווא ואם אין . ויהם אותם קוטוואָו ויאמר : "באָבד מאָסקווא לא אבדה עוד רוסיא כלה , אם רק תִּשָּׂא המחנה תמימה . הנני מְצַוֶּה להוסיף להסוג אחור . ידעתי גם ידעתי כי מידי יבקש אחרית הדבר הזה , אני אערבנו ואנכי אובא למשפט על אדותי , אפס את נפשי אקריב לעולה כליל בגלל ארץ מולדתנו !" . לפי עדות איש אמונים אשר ראה בעיניו את קוטוואָו בעת ההיא , לא על נקלה תרץ משפטו זה על עיר חמרת רוסיא וגאון עֲדִיָּה ; כל הלילה לא נתן שְׁנָה לעיניו ותנומה לעפעפיו , ופעמים אחרות נולו עיניו דמעות ויִבֶּךְ רב בכי .

ככל אשר קרבו האויבים למאָסקווא , כן מהרו אורחיה לצאת ממנה המונים המונים . גנוי־הכתבים (הארכיווים) הנכבדים , אוצרות הספרים ושאר שכיות חמרה , הוציאו מן העיר בעגלות . אמנם האורחים הרבים הנשארים בעיר האמינו אמונת אֵמֶן כי לא תִסָּגֵר העיר ביד האויב בלתי אם אחרי מלחמה גדולה ונִצְחָת . עוד ביום האחרון לפני שיבת הרוסים אחור , הכריז ראסטאפֶטשין , גובערנאמטָר מאָסקווא , במכתב־הקריאה אשר קָרָא באוני כל העם וגם הַדְּבָק בקירות הבתים , כי יִאֲצֵזוּ ידיהם לסוכך על מאָסקווא גנון והציל עד נשף דמם האחרון . את פתשגן הכתב הזה מָלֵא ראסטאפֶטשין במבטאי העם ובנאָמֵי ההמון , והוכח הוכיחם בדברים נמרצים , להכות את האויב בקרחומת , בחנינות וּבְשִׁלְש־הקלשון , כי איש צרפתי לא יִכְבֵּד מֵאֲלַמַּת דגן . האזרחים הנאזרים ברוח גבורה ותעצומות וברוח נקם ומשטמה , יצאו הלוצים חוצץ כלם , איש לא נעדר . אנשים לאלפים התלקטו ויָנְדוּ על יד בית־הנשק (ארסענאל) במקום אשר חלקו להם כלי מלחמה חנם אין כסף , ויתעתדו לִדְבֹר את אויבם בשער . אמנם בשני בסענטיאַבר כבר היתה מאָסקווא עזובה ושוממה מאין יושב ! ביום ההוא כעלות השחר יצא ממאָסקווא כל הדרה : אנשי חילה אציליה שריה וכהניה עם כל קדשי בתי אלהיה , פְּלָם יצאו כמוציאי גולה , ואחריהם נמשכו כל עם הארץ הולכים הלוך ובכה , על כבודם כי נלה טחם (*), הפעמונים מצלצלים , הכהנים מקוננים , משרתיהם

(*) ביום המר הזה פתח ראסטאפֶטשין את כל בתי הכלאים , ויוציא את כל האסורים בתוכם , והוכיחם בדברים לכפר את חטאותיהם במעשים טובים ורצויים לארץ־מולדתם , ורק שנים מהם הביא במשפט דמים לעיני כל העם העומדים עליו : האחד היה איש צרפתי והשני איש רוסי אשר התמכר להרוח לא העם אחרי הצרפתים . והנה אבי הבוגד הזה בא בתוך הרואים לראות כמות פרי בטנו על מעלו אשר מעל בארץ מולדתו ; ויהי כצוות ראסטאפֶטשין אל האב לברך את בנו לפני מותו , התמרמר הזקן ויקרא : "מה לעוכר רוסיא ולכרכת הורים?" ויפן אל בנו בחמה שפוכה ויקללנו קללה נמרצת , וההמון מלא אחריו , וימיתוהו בהרב רעה . הצרפתי עמד נפעם ונדהם , וכבר היה נכון לשתות גם הוא את כוס החמה ; אך ראסטאפֶטשין שנה את טעמו , ויאמר אליו בנחת : לא עלוך תסוב כוס חמתי , כי צרפתי אתה והנך שמה בשמחת גויזך , לך לך לשלום ; אך הגד חגיד לבני עמך , כי לא נמצא יותר מבוגד אחד בכל המון רבבות הרוסים , והאחד הגד כבר נשא את עונו בפלילים — ואיננו !

סעודרים תאניה ואניה, והמון נשים עונות אחריהם וסתופפות על לבביהן בקול הנה והי—לא היתה כבכיה הזאת במצסקווא משנות דור ודור.—האנשים אשר לא היה להם סוסים ובהמות משא, אסרו את נפשם בעגלות המעונות באבותיהם הזקנים, בנשיהם העדינות ובלדיהם הרכים והענוגים, וינהגום אל מקומות גלותם; יושבי הכפרים מסביב קדמו בלחמם את פני הנודדים האלה וינהלום במזון כל ימי נודם.— במרם יצא ראסטאָפּטשין מן העיר על אפו ועל חמתו, צוה אל השוטרים המעטים אשר נשארו בה לשלוח אש בבתיה ובטירותיה, ולהציגה על גחליה ריקם; והוא בא אל ביתו ונחלתו, המושב אשר לו על יד מצסקווא, ויעש שם משתה לאוהביו, ואחר אכלם ושָׂתָם לקח לפיד אש ובירו הצית את ביתו לעיניהם. הנה כי כן ישבה מצסקווא, קריה העליזה והמלאה תשואות, בדרד וגלמוד, בחוצותיה ההומיות מאדם רב נשאר שמה ושאיה, אין קול ואין קשב, רק דממת צלמות מסביב.

§ 12 נאפאלעאן במאסקווא והתבערות. ונאפאלעאן שמר צעדי חיל הרוסים ויסע בעקבותיהם, ובאשר הגיע אל הריהמסגר עלה על ראשו, ויצא מן הפסגה על העיר הבירה תרובצת לרגליו עם המון סגדליה והיכלי תלפיותיה, ותחי רוחו ויקרא בעליצות נפש: האח! הנה זאת היא העיר ההללה ובלילת היפי משאת נפשי ומטרת חפצי. עתה שְׁלֵמָה המלחמה!". על יד אחד השערים ירד מעל סוסו ויוחל כי מלאכים מפקדי העיר יצאו ויבואו לברכו ולתת בידו את המפתחות בשם ראשי אפרתיה וקני ערתה; בתחלת ממשכה הלך אחת הַנְּהָ ואחת הַנְּהָ, אפס עד מהרה הודיעוהו כי מצסקווא היתה קרית תהו ובהו! נאפאלעאן לא אבה להאמין, ויצו במפגיע כי יבואו עיני הערה לקדם פניו, ויצאו אליו אחדים מבני הנכר המתגוררים עוד בעיר העוובה, ויגירו לו גם הם כי האזרחים נמשו את בתיהם ואת כליהם וילכו באשר הלכו. אז נפל אור פני נאפאלעאן ויבוא העירה סר וועף עם גרוריו אשר ברגליו (מ"ו בחדש סענטיאבר). הצרפתים נוכחו כי לא נפל דבר מכל אשר הגר להם, ויהיו מרעידים ומשתוממים מאד, כי בכל רחוב ובכל שוק אשר באו שמה לא ראו בלתי אם את צֶלֶם ולא שמעו רק את הַד מדרך כפות רגליהם. נאפאלעאן בחר לשבתו את הצריה-המלכים אשר במצורת הקרעמל, ויתברך בלבבו כי בתוך המעון המרומם הזה ימצא מנוח אשר ייטב לו, ומחדרי משכיתו יוציא פחדו ושאתו על רוסיא ומלכה, וגם יעשה את משפט ארץ צרפת ומשפט עמי אירופא באין מפריע. אמנם עד ארגיעה עברה מנוחתו, כל היום לא ידע נחת וגם בלילה לא שכב לבו, יען כי כמעט באו חילו העירה פרצו בה פּבְּעֵרוֹת רבות כה וכה; למבראשונה האמינו הצרפתים כי פּשֵׁגְנָה ומבלי הַנְּהָר יצאה האש, אך חיש קל הָרָאוּ לדעת, כי יד הרוסים עשתה זאת לקרית חמדתם ומשושם. ביום השני לְשִׁבְתָם בה כבר התלקחה האש בכל פנותיה, ותהי מצסקווא כלה כמערכת מוקד עצים ואש וכנחל זפת בוערה. כל עַמֵּל הצרפתים להשקיע את האש ולכבות את הַבְּעֵרָה, נשאר פעל. פתאם קמה רוח סערה גדולה וחזק ותצורר בכנפיה את השלהבת ותשא אותה מרחוב לרחוב ומחוץ לחוץ, ויתאכבו גאות עשן וקישור נורא; עמודי להבות

אש עלו עד לב השמים מַעַל, והארץ מתחת קדחה ותלהט את כפות רגלי הדרכים עליה. חיש מהר נגעה האש גם בקצה עַפֵּל הקרעמל—ויחרד נאפאלעאָן ויתפליץ מאד, יען כי במצורת הקרעמל היה פּיח־שרפה לָרֵב, וגם לפני חלונות משכן כבודו עגלות טעונות פּיח, אשר בהריון זיק אחד יחצבו להבות אש־פלדות לחצוב קבר אל מִירוֹת־הַעֲפֵל ומלואן. כצפור מִפּח יוקשים התמלט נאפאלעאָן מיד להבה ויעתק אהלו אל היכל פעמֵר (Петровский дворецъ), כפרסא אחת הרחק ממאָסקווא. ימים אחדים ארכה התבערה הגדולה ונהרי נחלי אש מתלקחת צפו בעיר הבירה, וּבְשׂוֹא גליהם המו ויתגעשו, ויבלעו בכל פה חוצות וכל אשר בהם. בשלשת רבעי העיר עלו כליל על מוקדה, ורק הרביעית האחת נשארה על תלה, גם הקרעמל נותר כאוד מַצֵּל מאש, וכל ארמנותיו, מִירוֹתיו, היכליו ובתי אוצרותיו עמדו על בָּנֵם.—והנה נאפאלעאָן בבואו לרשת את גאון מאָסקווא אשר אהב סלה, חשב כי בה ימצא אשר הוא מבקש: מוֹן לְשִׁבְעַ, כבוד למרבה, מנוחת השקט ושלוה; בראותו עתה כי רק הרשת מזורה לרגליו וימי חשך נכונו לו בגיא צלמות זה, נואש מלעשות גדולות ונצורות, ובשבתו עוד בתוך הקרעמל כתב בכתב ידו דברי שלום ואהבה לאלכסנדר על ידי אחד מפקידי רוסיא הנמצאים בבית החולים, אך לא מצא כל מענה.

§ 13 מלחמת עם־הארץ וחברי־גדודים. הבשורה הרעה כי מאָסקווא נהפכה לזרים ותהי לבוֹ ולמשסה לנכרים, מלאה נקם וקצף־גדול את לבב כל הרוסים, ואת לבב מלכם הישר באדם, אשר נשא ידו וַיִּשְׁבַּע בחי העולמים, כי לא יניח חרבו מידו בלתי אם ישבע נקם מִצָּריו בעד ארצו הנכלמה והשוטמה. עתה אבדה כל תקוה להשלים עם נאפאלעאָן—כי כל הארץ התקוממה לו ותבקש רעתו ונקמתו. כאשר הגד לאלכסנדר כי מאָסקווא נתפשה, ענה ואמר: „גם אם לא יִשָּׂאֵר מאנשי חילי עד אחד, אשרקה אל האצילים הנאמנים ולאכרים עובדי־האירמה, ואנכי יצוא אצא בראשם להלחם עם האויב המשחית, ואם יָמַם כל כחי לריק, אַגְהֵל פרע שער זקני עד הברכים, ואזאיל להחיות נפשי בלחם צר ומים לחץ בירכתי סיביר, מלחתום ידי על ספר אפני ברית־שלום אשר יהיו לבשת ולכלמה לארצי! נאפאלעאָן יהי השליט או אני, אנכי או נאפאלעאָן—ויחרו לא גִפּוֹן בארץ רוסיא!“ דברי אלכסנדר מצאו חן בעיני כל העם, אשר כמחשבות מלכו היו גם מחשבותיו. למן היום אשר אבדה מאָסקווא החלה מלחמת עם הארץ (народная война) בצרפתים. הנשים הכבודות בנות מרום עם הארץ חרלו מלדבר צרפתית, התנצלו מעליהן את בגדי החפֵּש אשר כתבנית פאריו ותלבשנה בגדי נשי המון הרוסים, וגם בכל דְבַר חפֵּץ הבא מצרפת געלה נפשן ויהי נִמְכוּה ונמאם בעיניהן. כל האורחים והתושבים בכל המקומות אשר נגעה בהם חרב המלחמה, קמו כאיש אחד וַיִּתְלַצּו חושים ככל אשר מצאה ידם; גם הזקנים החלשים והנערים מלאו ידיהם בחניתות ובכלי משחית, ויצאו לארוב להצרפתים ולקצות בהם. פעמים רבות התעוררו גם הנשים ברוח גבורה להתנפל על עוכרי הארץ ולאֲבָדָם, ותהי מְרִיַת ארץ־רוסיא כמחנה אנשי חיל שואפי קרב וצמאי דמי מלחמה. גדודי צרפת אשר הרחיקו מן העיר ככברת ארץ לבקש

צרה היו צפויים אל אסון ולשד , ובנפשם הביאו לחמם . על כל פת לחם , מלוא כף מספוא ושעלי שעורים , נאלצו להלחם מלחמת חיים ומות ; ומדי ראות הפפרים הרוסים כי רב כח הצרפתים מכחם , שִׁלְחוּ את כפריהם וכל אשר בהם באש , כי בחרו לתת יגיעם והונם מאכל ללהבה מתתם בידי זרים אכזרים . ביתר שאת נתכה חמת העם על הצרפתים עד לאין מרפא , על דבר אשר נועזו לחלל קרשי דתם : שפכו בוז וקיקלון על התמונות הקדושות לחם , הפכו את היכלי התפלה למלונות אנשי חיל , לממגורות ולאַרוות סוסים .

ובעצם העת אשר הפליאו עם הארץ להשחית בגרודי צרפת , החלה גם מלחמת תְּבָרִי גרודים ואנודות מתי מספר (партизанская война) ; כי נמצאו בקרב הַאֲפִיצִיעִים הרוסים בעלי רוח כביר ואמיצי לב אשר יצאו בראש להקות קטנות , ובהתבוננם כי יש לאל ידם להִרְעֵה להצרפתים , נפלו עליהם כחתף פתאם ויכום בלי חמלה . הגרודים האלה כתרו את הצרפתים ויסגרו אותם במַאֲסְקוּוּא השרופה כבבית כלא , ומבל עֲבָרִים הוליכו עליהם אימים ופחדי בלהות , עד אשר לא יכלו הכלואים האלה לצאת מקירות העיר וחוצה , לחפש מעט אכל לנפשם ומספוא לסוסיהם , כי אם בלִיָּת גרוד גדול לסוכך עליהם . או גבר הרעב במַאֲסְקוּוּא וְרָזָה את הצרפתים עד מאד , ורבים מהם הוריר דומה . ויהיו הצרפתים כוזבים רעבים משחרי לטרף ; נתקו מוסרות מוסר המלחמה , הפריעו כל סדר ומשמר נִיֶּפְשִׁטו על הכפרים והמושבות לשלול ולבוז ביר חמסים ושודדים (ma-родеры-міродеры) . מן שרי גרודי הרוסים הפארטיזאנים הכי נכבדים : דאוודיָאָו , פֵּיגְנֵר , סַעֲסֵלְאוּוִין , והכהן סַקָּבִיעֵעוּ ; הסופר הנודע ק א ר א מ ז ין התעתד להוליך מַאֲסְקוּוּא את גרוד ניוֹשְׁנִינְאָוּוּגְאָרְאָד . ואנשים יחידים (כהגראף סאלטיקָוּוּ , מאַמְאָנְאָוּוּ , דַעֲמִידְאָוּוּ והנשיא גאגארין) שברו מכספם גרודים גרודים וישלחום לעדור מערכה במקום אשר הצרפתים נטושים . מלבד אלה באו כפעם בפעם קאזאקי הרָאָן לקול הקריאה , אשר קרא אליהם פלאַמְאָוּוּ פקידם ואלופם , ויחגרו כלי נשק למגדול ועד קמץ לגונן על ארץ מולדתם , להרגיז את הצרפתים ולהכריתם מארץ החיים .

§ 14 הצרפתים עוזבים את מאסקווא . בימי היות מחנה צרפת במַאֲסְקוּוּא כשל כחה מאד ותלך הלוך ודל מיום ליום . תבערות מַאֲסְקוּוּא דכאו לארץ הַיָּתֵם , הפארטיזאנים פְּמֵעוּף ברק עברו חיש קל ממקום למקום להכרית להם כל מחיה , עד כי אִכְף עליהם הרעב הנורא לאכול מן הבא בידם , כל מאכל נמבזה ונמם , מעלה צחנה וּבְאֲשָׁה היה כמעדנים להכם . המאכלים הנשחתים היו למרורות פתנים בקרבם , וַיִּתְּמּוּ לְגִיעַ בתחלואים רבים ונאמנים . אנשי מערכת חיל צרפת השתובבו משובה נצחת ויהיו כבני שחץ מפני יד הרעב והַכְּפָן כי כבדה מאד . אמנם המחנה הרוסית הלכה הלוך וגביר יום יום , כי עם הארץ היו משען לקוּטוּוּאָוּוּ וזורעו לְבָקְרִים , עד כי מצאה ידו לצבור בר לְשִׁבְעֵה וצרכי מלחמה מְרָבָה להכיל ; את הנפצעים שלח איש איש לביתו להתרפאות , וכל איש בריא ובחור אסף אליו . קוּטוּוּאָוּוּ העביר את חילו בערמה מדרך ריאואן נִיָּתֵן אותה על יד

ט א ר ו ט י נ א *) בדרך העולה אל קאלוגא, ובדבר הזה סכך על קאלוגא אשר היו בה אוצרות בר וצדה גדולים וטובים, סגר הדרך בעד מולא עם בתי חרשית כלי הנשק, ובעד נפות רוסיא־הדרומית המלאות דגן וחטה וכל פרי תבואה.

ונאפאלעאן חשב בלבבו כי אם יוסיף לתפוש במאָסקווא ולהסתולל בה, אולי ירך לבב אלכסנדר ויתרצה אל השלום, ויוסף שנית לשלוח אליו מכתב רובר שלום, אולם גם הפעם החריש אלכסנדר ולא ענהו משוב ועד רע. לשוא הפחידו אימפעראטאָר צרפת, כי ילך להקדיש מלחמה על פעטרבורג להבקיענה ולקיצנה—אלכסנדר לא זע ולא נבעת מפני פחדו ואימתו. שבועות אחרים חכה נאפאלעאן למענה פיו, ובראותו כי יחכה לשוא, נָסָה לשלוח את לאָריסטאָן אל קוטוואָו, ויתן לו רשיום לכרות עמו ברית־שלום. אפס הפעל־מארשאלל הרוסי ענהו: "כי מלפז מִלָּא את ידו רק להלחם עד לכלה, וגם פקד עליו לבלתי ישא את שם השלום על שפתיו". בכל זאת מחפץ קוטוואָו לעצור את נאפאלעאן במאָסקווא השוממה השדודה והגלמודה, עוד שבועות אחרים, השלה אותו ויִקֹּב בו להבטיחו כי יערוך את שְׁאֵלתו ובקשתו לפני אלכסנדר, ויכרות עמו ברית מנוחה למספר ימים.—בימים ההם התראו פנים אל פנים שרי חיל הרוסים והצרפתים, איש אל רעהו נדברו ויתרועעו יחדו. אכן פקירי הרוסים אשר ידעו את כחם ועצם ידם ואת רפיון ידי הצרפתים, דברו באזניהם דברים כמתלהמים ויורדים חדרי בטן, ויהתלו בהם לאמר: "למה זה תתראו, ולמה הנכם יושבים פה ומחשים? ומדוע לא תמלטו נפשכם בטרם יבואו ימי החרף? המרם תדעו כי בימים האלה תפולנה צפרניכם מעל ראשי אצבעותיכם וכלי המלחמה מכפות ידיכם, יראה ורעד יבוא בכם ודְבִי עור בשרכם וקשו כמסמרות נמועים וכאבני השרה!" ופקירי הקאזאקים חזקו שאלותיהם עליהם באמרם: "המבלי אין אויר, לחם וקברים בצרפת לחיות ולמות שמה, כי נואלתם לבוא הִנֵּה להיות לדָפֶן על פני השרה ולנבל ארץ נכריה בגוויותיכם? הן זאת חובת האדם לארצו—בחיוו יעבוד את אדמתו ויגונן עליה, ובמותו ישיב את גִּיתו אל האדמה אשר נוצר ממנה, כי היא בְּלִלְתוֹ בחיוו והוא יכלכלנה במותו; את גויתו אשר לזה ממנה אותה ישלם לה; ואתם הַפְּבָכֶם, הנכם מבקשים מות על אדמה אשר לא נוצרתם ממנה, ואת אשר לא שאלתם הנכם משיבים!" כחצים שנונים וכנחלי רתמים תיה לעג הרוסים השאננים ונתוליהם לפקירי חיל צרפת; אפס לא עליהם רבצה האשמה ולא מרצון לבם התגוררו במאָסקווא בחסר כל, כי אם את עון מלכם נשאו עליהם בעיר ההרס ההיא, וקשי עֵרְפו הביא עליהם תלאות וחוֹנֵעות. נאפאלעאן הכביד את לבו וימאן לשוב ריקם ממאָסקווא, פן יאמרו מלכי ארץ כי בורח הוא, ובצפִיתו צַפֵּה לברית שלום על ידי קוטוואָו.

אפס בעוד הוא מתמהמה במאָסקווא ומְצַפֵּה לשלום, הבהילתו פתאם השמועה הרעה, כי מקצת אנשי חיל מן המחנה הרוסית לא הרחק מטארוטינאָ התנפלו בתמה שפוכה על האוואנגארד הצרפתי אשר תחת יד מוראט, ויכו בו מכה רבה, והשחיתו ארצה ארבעה ועשרים אלף איש, וגם מוראט נפצע במלחמה.

(*) על כן אמרו מליצי הדור לקוטוואו: "Ta routine a derouté Napoléon"

הזהפוכה הזאת והעֶבְרָה אשר עברה מתנה-רוסיא ממלחמת פֶּגֶן למלחמת-תגרה, והתבוסה הגדולה אשר בוססו בקרב החלוץ, העציבו את נאפֶּאֶלְעָאן והרגיוו את רוחו, עד כי געלה נפשו במאָסקווא אשר ישב בה חרש ימים ושמונה ימים. ותהי בעיניו ככלי אין חפץ בו. כִּי לירח אקטיאבר נתן צו אל חילו לצאת ממאָסקווא, ואתו כמאת אלף איש עמוסים בשלל רב ובמלקוח אשר שללו בעיר העזובה; ובראותו כי קצרה ידו מהשיב להרוסים כגמולם עליו, התנקמה נפשו במ פְּדָבֶר אשר פקד על המארשאלל מאָרטיע לטמון בצפוני הקרעמל אש לא-נִפְתָּה, אשר תתלקח אחרי צאת כל הצרפתים מקרב העיר, ולשרוף את כל הבנינים היקרים אשר נצלו מן הלהבה בימי התבערות הגדולות (זולת בית חנוך הילדים). ויעש מאָרטיע ככל אשר פקד עליו ארוניו באין נגרע. כמעט הִנְתָּקוּ כפות רגלי הצרפתים מן העיר, באו אל תוכה למבראשונה הקאזאקים וַיִּאָחְזוּ בה, והם לא ידעו כי פחים נטמנו להגליהם ואשרת-חתיית תיקד במשכויות הקרעמל. והיה בחצי הלילה באחד עשר לירח אקטיאבר ותגעש ותרעש פֶּתַת העֶפֶל ומוסדי בניניו רגזו ויתפלצו, כי נבקעה הארץ לקול האש המתלקחת והמתפרצת לִפְרֶק את חומות אוצר הנשק ולשִׁבֵר סלעי המגדלים הרמים והנשגבים; שוט התמוטטו עמודי הקרעמל ופור התפוררו קירות היכליו בקול רעם אדיר וחזק *); להבות אש נשאו על אברותיהן אבני מסע גדולות אל פני השמים, כלי נשק וכדורירימות עפו כצפרים עפות אל שיא הרקיע, וַיִּשְׁמַע קול הרעש והרעם עד מחנה הצרפתים, אשר הרחיקו כבר מן העיר ללכת למסעיהם.

§ 15 שיבת הצרפתים בחרפה ובִשְׁת. שיבת הצרפתים מרוסיא נודעת לשם בספרי דברי הימים, כי כמזה לא היתה לרוע למן היום אשר נשא גוי אל גוי חרב. מי מנה את כל התלאות הנוראות אשר השתרגו עליו על צוארי האַמֶּלִּים האלה, ומי סָפַר את כל נגעי בני האדם ושבטי אנשים, אשר התחוללו על ראשי גבורי צרפת השבים אבלים וחפווי ראש מן הארץ אשר באו שמה לרשתה! אין קץ לכל המחלות אשר חלה בהם מבעי-ארץ-רוסיא העז והקשה, בַּשְּׁלַחוֹ בהם את כל צבאות מכותיו ומגפותיו, ואין תכלה לכל הצרות והמצוקות אשר הדיחו עליהם הרוסים בַּשְּׁלַחם אותם עד הגבול.

נאפֶּאֶלְעָאן קָנָה להסיע את מחנהו דרך קאלוגא, למען יעבור במדינות הנושבות, אשר לא הכו שממה ולא נחרבו בחרב המלחמה. אמנם על יד מאלִיֶאֶרְאָסְלֵאוּוֹעִץ פָּגַע בחיל הרוסים, ותפרוץ ביניהם מלחמת זַבַּת דם כמים. פעמים אחדות עברה העיר הזאת מכף אל כף, מן הרוסים אל הצרפתים ומן הצרפתים אל הרוסים, עד אשר ראה נאפֶּאֶלְעָאן כי נִשְׁתָּה גבורתו ונבצרה סומתו וַיִּאָלֶץ לשוב בדרך אשר בא בה, היא הדרך העולה סמאָלֶנְסְקָה, אשר הִשְׁמֹ אותה הצרפתים בראשונה. עיני נאפֶּאֶלְעָאן ועיני כל אנשי המלחמה דאבו לראות שנית את כל המקומות אשר נפלו עליהם חללי חרב לאלפים ולרכבות, ואשר

* במאסקווא היה בעת ההיא כתשעת אלפים מאתים ושבעה וחמשים בתים, וכימי התבערות גשרו ע"פ ראסאטשין כשבעת אלפים שש מאות וששה ושלשים בתים.

לא נאספו ולא נקברו עוד (*). ומחנה הרוסים הלכה לה כדוב אורב על יד הצרפתים להמם ולאבדם ביום אידם. „נִבְכָּה נא את תבערת מַאֲסְקוּוּא בדמי האויב!“ קרא קושווֹאָו ברדפו אחריהם. בערמתו הסב אליהם את פני המלחמה סָפְנִים ומאחור, וידו היתה בעֶרְפָם להכות את נדודיהם מכה אחר מכה, לִקְחַת ביד חזקה את עגלותיהם המעונות צרה ושלל מַאֲסְקוּוּא, לחמוס מידם את כלי נשקם ולִנְבֵב את הנחשלים ולהדריכם מנוחה. הקאזאקים העוים כנמרים והקלים כצבאים על ההרים למהר, דלקו אחרי הנסים והגמלטים והפיצו מפניהם את מחנה נאפֶאָלְעֶאָן הלוך והִפְיִין עד אשר נִטְשָה על מלא רחב חמשים פרסאות, ואין מְקַבֵּץ. על יד וויאזמא התנפל מילֶאָרֶאדֶאָוויטש על אחד מנדודי צרפת והחרימו לְטִבַח, ועל יד קרא סני גנפה מחנה נאפֶאָלְעֶאָן מגפה גדולה וגוראה מאד. במקומות רבות מסביב לסמֶאָלְעֶנסק הרבה חיל קושווֹאָו להעצים חללי הצרפתים ולהכריעם בכרים שאולה—עד אשר נשארו מן המחנה הגדול רק מתי מספר מוי רעב ולחמי רשפי כדורי־עפרת; על כן כבד אלכסנדר את קושווֹאָו בשם הכבוד „הסמֶאָלְעֶנסקי“. אכן מלבד אשר היו הצרפתים לחרב אויביהם לְמִשְׁנֵת, הנה הוציא הטבע, בעל ברית הרוסים, מאוצרותיו את כלי זעמו ואת מַפְצָז אשר נפץ בו גם את השוועדים על אדמת־רוסיא (פרק נד § 9). בשנת 1812 הקדים החרף לבוא בלא־עת וישם משטרו בארץ רוסיא, מקץ חרש סענטיאבר כבר השליך החרף קרחו כִּפְתִים ויִפֶּזר כאפר כפור ושלג. הצרפתים, ילידי טבור אירופא, אשר לא הסכינו מעולם לשאת צַנַת קור, לא הצטירו בבגדים חמים, וגם המלבושים הקלים אשר היו עליהם בָּלוּ כבר בדרך הרחוקה והקשה—על כן היו מטרה לחצי הקרה; גִּוְנָתָם נמוגה מזלעפות קרה ונפשם נפחה מפני הרעב. בימים הראשונים לחדש נֶאֱיָאֵבֵר גבר הקור ויעל יותר מעשרים מעלות, ומתגרת ידו נפלו הצרפתים על יד קראסני לאלפים ולרבבות כובובי מות גָּתָם קִיץ. מדי בקר בבקר בקום מחנה צרפת סְמֶלֶנְיָה לצאת למסעיה, נמצאו על מקום התנוחה חללי רעב וקור יִשְׁנִים שְׁנַת עוֹלָם, כאשר יִמְצָאוּ על שדה קטל ככלות המלחמה. גם את חוליהם לא עצרו הצרפתים כח להובילם עמהם והשליכום על פני השדה למות באשר ימיתו. מנוסת הצרפתים שְׁוֹתָה לפני כל רואיה חֲוֹן נורא ואיום ומראה מִזְרָאָה ונגאלה. פה קָבְרוּ את השבויים היים בחיק האדמה לבל יהיו עליהם למשא, ושם יִשָּׁב לו צרפתי, אשר הרעב שָׁחַת וְעָנָה פָּנָיו, אוכל בכל פה בשר אדם ואומר: כי אם אמנם נורא מאד לאכול איש בשר עמיתו, אך הלא טוב בשר אדם למאכל מבשר חֶסוּם; פה נשמע קול אנקת צרפתים נקפאים וְנִקְשִׁים הנופלים בבורות שלג, בנקיקים עמוקים ובמהמורות סַצְפוֹת קרח מלמעלה, וקול מפלתם כקול צליל פחי ברזל־מוצק, ושם אספו הגרפאים את פגרי המתים חמרים חמרים, ויעלו וישבו על גביהם לִצְחַק בשחוק הקוביא. נורא החוויון הזה ומי יכילנו!

(* בעברם על יד מאושאיסק את שדה באראדינא, אשר נלחמו עליו את המלחמה הגדולה, מצאו את פני ההלקה מכסה עוד בשלשים אלף הרוגי הרב אשר לא היתה להם קבורה עוד, וביניהם שכב איש חיל פצוע בשתי רגליו ועוד נפשו בו: חמשים יום התגולל הצולע הזה על פני השדה באין דורש ובאין מאסף, בטן פגור סוס היה מעונו, בשר חי מזונו ומי בצה ורשש שקויו. ויחמלו עליו אחיו העוברים ויאספיהו אליהם.

§ 16 מעברות הבערעזינא ומנוסת נאפאלעאן לארצו . על יד נהר
בערעזינא *) אצל באָריסאָוו העיר אשר בנפת מינסק , השיגה קללת אַל־גמולות
את שרידי גדודי צרפת , והשד והשבר באו אליהם שם כתמס יחד להָמס ולאַבְדָם .
כי הנה מאת אלכסנדר היתה שומָה להתחבר בְּקִרְבַּת הנהר הלזה שלשה
אנפי מחנה רוסיא , לחסום שמה דרך שיבת נאפאלעאן , להשיג את חילו בין
המצרים ולעשות אֶתֶם פְּלָה אך נִבְחָלָה . הראש האחד הוא אשר נצב תחת יד
וויטמגענשטיין לסוכך על המסלה העולה פעטרבורגה ; הראש השני הוא חיל-
המשמר אשר חנה ברום רוסיא תחת פקודת מַאָר מַאָס אָוּו , והראש השלישי ,
היא המחנה הדונאית , אשר עוד בטרם פּרַץ נאפאלעאן ברוסיא , הצליחה להשלים
עם טורציא לְשׁוּב לעשות תושיה בפנים הארץ , ועל צבאה היה מְשִׁימֵשׁ אַגְוּו
אשר הפקר עתה לנגיד ומצוּה . מְשִׁימֵשׁ אַגְוּו מָהר למלאות חפץ מלכו , להתחבר
עם מַאָרמאַסאָוו ולבוא למועד השמור עד הבערעזינא ; הצרפתים בראותם כי
מגור להם מסביב ואיד נכון לצלעם , חררו לרגעים ויתפלצו מאד . לתתם את
שבר הצרפתים ולמלאות את סָאָת האסון האָיוּם המרתף על פניהם להבהילם
בְּלִהּוֹת צלמות , רָנַע עור מכסה הקרח וַיִּמַּס בעת ההיא על הבערעזינא , ובְּצַעֲי
רגבי קרח וגורי כפור צפו על פני מיכל המים בְּחַם היום , מבלי יכלת לעבור
בו ברגל . אפם נאפאלעאן התהפך בתחבולותיו , ועל ידו מְסַעֲיִם נבוכים ועקלקלים
השכיל להעביר את עיני מְשִׁימֵשׁ אַגְוּו מן הנהר , ובמהירות נפלאה הִפְּחָה עליו
מעברות להעביר בהן את שארית חילו עם כלי התותח והכבודה . או קמה פתאם
מהומת־מות רַבָּה בצבא צרפת ויעזרו איש ברעהו למשחית , המעברות היו
צָרוֹת מאד כהתכנס עליהן עֲשָׂרוֹת אלפי איש פעם אחת ונלאו כְּלָל את נמל
מְשַׁאָם . אנשי החיל נחפזו ויאיצו להִמְלֵט על נפשם ועל שללם אשר נשאו צָרוֹר
בשקיהם , על כן התנגשו וילחצו , וידחקו וידחפו איש את אחיו בחוק יד ובאגרוף
רשע . רבים צרו צעדיהם ונוקשו ונשברו ונפלו היאורה , וימלאוהו מן הקצה אל
הקצה גְּיוֹזֹת אנשים ופגרי סוסים , כלי נשק ועגלות—וַתִּגְדַּל המבוכה והמבוסה
ביום ההוא ; כל עֵין צופיה מיתות שונות ומִשְׁנֹת וכֶּבֶד פָּגַר , וכל אֶזְרַן שומעת
אנקת מטים להרג ואנחת לקוחים למות , בעת אשר שביבי פְּתִיל תִּתֵּם דַעְכו
כפשתה כבו במצולות הנהר . ככה ספו תמו לְגִזַּע יותר משבעת אלפים נפש , ובאלה
לא היה איש אשר נפל בחרב אויב , כי הרוסים היו רחוקים מהם ורק פְּחוֹתֵם
לבריה הביאה עליהם את מר המות הזה . לפי עֲרוֹת אחד הרואים לא נשאר אחרי
מַעְבְּרוֹת הבערעזינא מכל חיל מחנה צרפת הבאים רוסיא (שש מאות אלף איש)
כי אם עשרת אלפים חלוצי חרב וערוכים במערכות הסדר , ויתרם היו אספסוף
אנשים ריקים , תערובת בני עמים שונים , ערומים וחשוּפֵי שת או מְלִבְשִׁים בגדי
עָדִים בלויי מחבות וּמְלָחִים , ועטופים בשמלות נשים בשמיכות ובכסות־לילה ;
על רגליהם הִתְּפֹת והבצקות נְעֵלוֹת בלות ומְסַלְאוֹת ועל ראשיהם הפרועים שקים
ועורות—עד כי התגודדו כל רואיהם , שָׂרְקָן ויניעו עליהם ראש : „הואת היא המחנה
הגדולה שיאמרו עליה כי רב כחה להרגיו ארץ ממקומה !” ; פליטי חרב האלה היו

(*) אחר מן הנהרות הנופלים אל תוך הדניעפר מימינו .

פזורים ונפוצים כה וכה, לא שמעו לקול פקיד ומצביא ואיש לעברו תעו כצאן בלי רועה. וויטאגענשטיין והגראף פלאטאָו רדפו אחרי שארית הצרפתים ויִשְׁבּוּ מהם אנשי חיל עם שרים ופקידים, כלי תותח וכל הכבודה, ויתר בָּזַת מאַסקווא נפלה בידי הרוסים. והקור אשר גבר אחרי מַעְבְּרוֹת בערעזינא עד כדי שלשים מעלות, השקה את שרידי החרב והרעב האש והמים את קַבְּצַת כוס התרעלה והיגון. צרפתים המונים המונים התמוגגו ונמקו מתגרת יד הַקְּרָה והקרח הנורא. בכל ארך הדרך מן הבערעזינא עד ווילנא היו פגריהם מְשֻׁלְכִים כגלים על תלמי שְׂדֵי, ועצמותיהם נפזרו אל כל רוח, ואשר לְחַיִּים חמרמו מעיהם מולעפות רעב, ויקללו את יומם ואת מלכם עד אשר יצאה רוחם, או כאשר נהפכו עליהם ציריהם לא עצרו כח לשאת את התלאות והזועות וישלחו יד בנפשם. רבים מהם מתו ממותי דָּבֵר, ובעברם דרך הערים דבקה המתלה הרעה גם ביושביהן עד להשחית. איש איש מן הצרפתים לא גָּקַח מעמל וְדֵי יגון ותלאה. שרי הצבאות ופקיריהם דלו מאנוש, עורם צפר על עַצְמָם ויִגְנְעוּ עם בני חילם יחד בלחץ השפטים הרעים וכל־יד עמל *); גם נאפאלעאן נשא בשרו בִּשְׁנָיו והתענה בכל אשר התענו צבאותיו; וילך רַגְלִי, אף כי מרכבתו היתה נכונה לפניו תמיד. — אז ראה נאפאלעאן כי נוקשה הצלחתו, ורועי עֲזוּ נשכרו אחת אחת, ומכל המון תַּלְוֵי לא שָׁרְדוּ רק פליטים מרוטים אשר לא יצִלְחוּ למלחמה; ובמחנות שווארצענבערג ומאקראַנאלר לא במח לבו, מדעתו כי מלכי הנכר יעברוהו מיראה ולא מאהבה, ושרי צבאותיהם עוררים במלחמה בלב ולב—אשר על כן נתן את שרידי מחנהו לאכזר בענים ומרודם בדרך העולה ווילנאה תחת יד מוראט, ולא נתנם לברוח דרך מינסק לבוא לחסות בצל שווארצענבערג. בשלשה ועשרים לחדש נִאָיאבר גמר נאפאלעאן אֶמְרָ לנשוש את חילו לא־הרחק מווילנא, ויתמלט בנפו צרפתה, במרם תַּגְּלָה רעתו וחרפתו למלך פרוסיא; וגם ידע מאד כי רק בהיותו בצרפת ארץ ממשלתו יהיה כבודו חרש עמו, ויוכל לתת יראתו על פני אוסטריא לבל תתפרץ להקדיש עליו מלחמה. הצלחתו עמדה לו להַנְּצֵל בארץ פלא מן הַשְּׂבִי, אשר הכינו לו שרי צבאות רוסיא ולהמלט ממוקשי הקאזאקים, אשר דִּלְקוּהוּ ויארבו לו, עד כי בעיר מצער סופְּרָאן היה כפשע בינו ובין הַשְּׂבִיָּה. יש מְסַפְּרִים כי כאשר התראה נאפאלעאן בעברו לצרפת בבשת פנים ררך אויסטריא, עם מלאכו הנצב

(* וזה האישי ראוו (Davoust) אשר ראוהו מלכים וקמו שרים וישתחוו לו, בא לעיר דובראוונא עטוף ברעב ובשלג, כפור שמים כסה פניו ותלתלי קרח עוטרים את ראשו ואת זקנו; ובראות ככר לכם מרחוק חש ויעט אליו כארי על שרפו, ויבלעהו בענודו בכפו, ויאמר לאמר: לאנשי ברזל ולא לאנשי בשר הכח לשאת תלאות ומצוקות כאלה, כי גבול שם הטבע לכה אנוש, ואנחנו אמנם פריצנו עברנו את הגבול ההוא!) מכתבי העתים (הציר הצפוני) מספרים כי בהיות עוד הצרפתים במאהילעוו וישימו את העיר למשסה עד כי ברחו אזרחיה מתוכה בערום ובחסר כל, פגע אחד משרי גדודי הפאליאקים ההולכים עם נאפאלעאן בשדה העיר, אשת זקנה, אשר חמסו הצרפתים את כל אשר לה, ותצא אל השדה ללקוט מפרי העץ להחיות נפשה. וישאלנה השר לאמר: מהגיד נא לי זקנה הזוכר תזכרי את מאהילעוו במצב מורה כזה? ותען הזקנה ותאמר לפי תומה: לא אדוני; אמנם זה שנים כבירות עלה ארבה כבד על המדינה הזאת והשחית את יבול הארץ, ויהפכנה למדבר שוממה; אפס עד מהרה אבד הארבה וילך תמס מפני הקור והקרח, ולא נודע איז. ומן העת ההיא עד היום הזה היינו שלווים ושבעי לחם ולא חסרנו דבר". המענה הנמרץ הזה נפוץ חיש בין גדודי המלחמה, וישמעו ויפג לבם.

בחצר המלכות בוויען *) , אמר את הפתגם הנודע „Du sublime au ridicule il n'y a qu'une pas“ לאמר: מן הגעלה עד הנקלה רק צעד אחד . ואנשי חיל צרפת בשמעם כי תלץ מהם אדונם ויעובם ככלי אין חפץ בו , השליכו את כלי נשקם ואזניהם ויפוצו בעם . לא נכר שר לפני אֶחָד החיל ; אין פקיד ואין נגיד , אין תבירה ואין געות : כל איש ואיש דאג רק לעצמו ובשרו וחשב רק לעמות אל השלל ולהחיות את נפשו . החזקים קמו על החלשים ויגולו את המזון מכליהם ואת הבגדים מעל עצמותיהם היבשות ; על סוס אחד נופל התנפלו עשרה אנשים והחזיקו בו ככלבים רעבים , ויבתרוהו ביריהם ובשניהם , ויש אשר כרתו נתח בשר מן הסוס החי ויאכפו עליו לרוץ דרכו עד כי נפל חלל והי לברזת למלתעות המיחלים לפגרו ; וגבר כי יחלש לא הוחילו עד צאת נפשו , ויפשטוהו בעודו מפרפר בין החיים והמות . כי אסף הרעב והקור את החסד והחמלה מהם , והיו כחיתו יער אשר לא ידעו רק למלאות טרף בטנם . להקות הצרפתים באו עד ווילנא עיפיים ויגעיים , מכים ומענים , וגם שם לא הונח להם ; אנשי העיר לא שתו עין לחמלה על הנכרים עוכרי הארץ , ובשמעם כי הרוסים רודפים אחריהם עזבו את כל אשר להם וינטו בדרך העולה קאוונא **) , וגם מוראט נגידם ברח ברגליו , כי ארכו לו הרגעים לאסור את מרכבתו . מן העת ההיא והלאה לא היו עוד הצרפתים ברוסיא כאנשי מלחמה הנסים מפני האויב , כי אם כננבי לילה הכורתים מפני אדוני הבית . הרוסים לא הוסיפו גם לדרוף אחרי האמללים האלה ויתנו להם ידים לברוח , ולמקצתם הושיטו מזון ומחיה , בגדים ושלמות , ויעשו עמם ועם כל השבויים חסד ואמת , כי לא נחשבו בעיניהם כאויבים עוד .—הנה זאת אחרית רבבות הגבורים אשר באו ממרחק להפוך את ארץ רוסיא ולמגר את כסא מלכה הישר באדם !

כאשר גרשו הצרפתים כלם מעל ארמת רוסיא מלאה כל הארץ צהלה ורנה , חדנה ועו ; וביום חמשה ועשרים בחדש דעקאבר הוא יום הולדת משיחם ומושיעם , חגנו הרוסים את חג ישועתם ופדות נפשם „מן הגאללים ועמהם עשרים עמים ולשונות“ (***)

§ 17 הליכות היהודים בימי המלחמה . בכל ימי מלחמת נאפאָלעאָן ברוסיא הראו היהודים את רוחם הנאמנה למלכם ואת אהבתם הנפלאה לארץ מולדתם . בערים אחדות (שקלאָו וזולתה) ענו היהודים בצום נפשם , וישפכו שיחם ותחנוניהם לפני אלהי הצבאות כי ישקיף ממרומו על צבאות רוסיא לתת להם עזרה ועז . אחד היהודים בא אל שרי-הצבא מיליטאר־אוויטש ויגל את אזנו כי

(*) ויש מספרים כי בווארשו היה זה ואל מלאך האפיפיור דבר .
 (***) בעיר הזאת , אשר ראתה את המחנה הגדולה בבואה ארצה רוסיא מלאה גיל וששון ובשוב פליטיה מלאי פיר ואסון , הוצבה מצבת זכרון ברחוב הקריה במקום רואים .
 (***) במאסקווא יבנו עתה היכל גדול ורחב ידים מאד , הנקרא „היכל המושיע“ לזכר שנת 1812 . על יד השער הגדול יציגו שני פארי-עמודים משמונה מאות חמשה ושבעים כלי תותח אשר לקחו מן הצרפתים משנת 1812 עד 1815 . מסביב להיכל יציבו שמונה מצבות זכרון לראשי גבורי רוסיא במלחמה ההיא ; ובמסדרוננו ישימו את המפתחות מן המצודות הנכבשות , הדגלים ושאר אותות הנצחון אשר נפלו בידי הרוסים . ההיכל תאריך הנשגב הנה אשר אין עוד משלו באירופא יפתח בשנת 1876 .

נכון הוא לסדר אל משמעתו וללכת אל כל אשר ישלחנו, וייטב הדבר בעיני השר וימחר למצא בו הפץ וישלחחו לאסוף לו ידיעות שונות ונחוצות, ולבעבור הרבנות חשק לבבו ותזק את ידיו נתן לו מכסת כסף כיד הנדיבות הטובה עליו, אך הוא לא קבל ויען ויאמר: „אדוני, עתה באה העת אשר נמל גם על היהודים לעבוד חנם אין כסף“; וגם הוא שמר את מוצא שפתיו, כי עשה את פקודות שלחו באמונה אמן וימלא את מלאכותיו במזבז דעת והשכל (Съверная Почта 1812 № 104). כאשר תפשו היהודים יושבי יאנגוויטש את ריקהמטהר (קוריער) הצרפתי, אשר נמצא אתו כל תבנית מערכת המלחמה ותכסיסה, אשר דמו הצרפתים לעשות, ולא אבו לקחת מידו כל כופר והסגירו הכל ביד הממשלה הרוממה, לא אחר אלכסנדר מלוויציא מכתב גלוי מאניפעסם, להורות בכל לב ונפש ליהודים אשר בפעל-כפיהם זה האירו עיני הממשלה. היהודים לא קפצו יריהם וישחרו מכחם לצרכי אנשי החיל (Ibid. № 64). כן התאמצו היהודים במקומות מושבותיהם להבשיל את כח הצרפתים ולהתמוך בידי הרוסים. בעיר מצער לעפעל (מחוז וויטעבסק) עשו טובה גדולה לחיל רוסיא, כי כאשר נרשו הצרפתים ממנה (ט"ו אָקטאבר) שלחו בזדון לבם אֶש באחד משערי נְהַר בערעזינא (Шлюсь), אשר עליו התעתדו הרוסים לעבור בהשקט ובבטחה, אז מהרו היהודים לכבות את האש, ולא נתנוה לכולת את שערי הנהר ותאכל רק את הגשר הממלמל; אפס עד ארגיעה המו היהודים על פני הבערעזינא גשר חדש, כי הכינו מכבר קורות עץ וכל החמרים הדרושים למבנה גשר, להיות שמורים אתם לעת מצוא. ובכן יכלו הרוסים לעבור לרדוף את האויב באין כושל ומפריע. מלבד זאת הנה אספו שמה היהודים אל בתי חוליהם את אנשי חיל הרוסים הנפצעים אשר נשמטו בידי הצרפתים מתוך בתי החפשית בהקלבר העיר, ויכלכלום וינהלום לכל צרכיהם, עד כי יצאו מרביתם בריאי אולם (Ibid. 1813 № 6). כאשר נושעה רוסיא מן הצרפתים שמחו היהודים אלי גיל וישישו כי מצאה ארץ מולדתם את השלום והמנוחה. בעיר בערדיטשעוו עשו נכבדי העיר משה ושמחה לפאָר את חג הנצח (ז' יאנואר). אחרי אשר התפללו הקרואים בבית הכנסת לאלהי הנצח וההוד, ואחרי אשר קרא הרב (ר' העשיל הלוי מחעלם) תפלה מיחדת בעד שלום הקיסר וביתו ובעד שלום רוסיא כלה, הלכו כלם אל ביתו בלויית מנגנים בכלי שיר (מוזיקא) ומשוררים, ומדי עברם בחוצות העיר פזרו להעניים העומדים משני צדי הדרך נדבות כסף והעניקו כמסת ידם לצדקה; בית הרב היה מלא אורה ומפאָר בכל פאר ויפי, ועל פני קיר הבית מתוצה תלו לוח סתקה מצִיר וכתוב בכתב הנאותה אל תכונת החג. אל המשתה באו גם הנשיא ראדזיוויל וסוחרים רוסיים ויונים לשמוח עם היהודים יחד, כן עשו גם במינסק, ויתנדבו אלף רובל כסף לבתי החולים אשר לחיל הרוסים ואלף ר"כ לשאר יהודי חולי ועניי עם, וכן עשו בשאר ערי ישראל ובמושבותיהם (*). בלכת אלכסנדר למסעיו חוצה לארץ, קדמו פניו נכבדי קהלות היהודים בלחם ומלח ובספרי תורות, ולפעמים נשאו גם מדברותיהם באוני הקיסר ושריו, ויפיקו רצון (ראציאָגז מחוז פלאצק). סופרי שפת עבר כדור ההוא יעורו לעפָר

(* ראה בהוספות לספר „קריה נאמנה“, סמך כ"ד, צד 277.

בנורי מליצה ושיר את הצלחת אלכסנדר , להרים קול ששון ושמחה ולרום את הפארת הנצחון .

פרק עב מלחמות רוסיא יחד עם בעלי הכרית בנאפאלעאן על אדמת אשכנז וצרפת ; נאפאלעאן יורד פלאים פעמים , ואלכסנדר נגיד ברית קדש ויושב בראש מלכי אירופא במסבי סוד האספות (קאנגרעסים) .

§ 1 הרוסים עוברים את גבולם . אלכסנדר לא הרגה את נפשו בחשועת ארצו לבר , ותקטן עוד זאת בעיניו , ויגמר אמר להדיח מִשְׁאֲתוֹ ומכסאו את הגבור העריץ והנערץ , אשר זה עשרים שנה תמימות גזל את כננת אירופא וישדר רבצה , לבעבור הוציא את שְׂאֵר המלכים מסבלות עלו , ולהושיע גם את העמים אשר נשאו תְּרִבוֹתָם על רוסיא עמו יחד* . על כן פָּקַד על קומוֹזָאוּ לבל יעצרוהו ימי התרף והשלג הרב , וימחר עם חילו חישי קל לעבור את גבולות רוסיא . בפקודתו זאת לא הרגיע עוד את רוחו , כי אם בא בכבודו לעמוד בראש חילו , ולבלתי סור מהם עד אם יִמְגַר לארץ את כסא נאפאלעאן . ויסע אלכסנדר ויילנאה , שְׂשֵׁם חנו צבאות חילו והתעתרו ללכת למסעיהם ולדרוך ברגל גאוה על אדמות שכניהם . ויירא הקיסר ויצר לו פן בעברם את הגבול יִשְׂיֵאֵם לָבֶם להסיג גם גבולות עולם , לעבור חֲקִי הצדק ולעשות מעשים אשר לא יִעֲשׂוּ בארצות זרים . על כן במרם עבר לפניהם לגערמאניא (כִּזָּה דקאבר) צוה לקרוא באזניהם את פקודתו הנכוחה והנמרצה , ובה היה כתוב לאמר : „שמעוני נא אנשי חילי ! גבורתכם ואמץ לבבכם הנחילו לכם כבוד ותפארת אשר לא יִשְׁכַּחוּ ולא ימושו עד עולם ; זכרון שמותיכם ומפעלותיכם יתהלך מפה אל פה , אָבוֹת יִסְפְּרוּ לבניהם , ובניהם לדור אחרון ! תהלה לאל עליון אשר לא עוב את חסדו מעמנו עד היום , ולא יטשנו גם לימים יבואו . הן ספו תמו האויבים על אדמת רוסיא , עצמותיהם היו מדרך לכף רגלינו עד בואנו אל קצה גבול הארץ . ועתה הנכם עוברים היום בגבול שכנינו , ונשמרתם מאד לנפשתיכם , כי לא לרשת משכנות לא לכם אתם עוברים , וגם לא להביא מלחמה בשערי שכנינו ולשפוך דמי אדם , כי אם לתת שלום בארץ — שלום־אמת אשר יכון לעד ; הנכם הולכים לבעבור מצוא מנוחה לנפשכם ולבעבור הַמְצִיא חֲפֵשֶׁה ודרור לשכניכם , על כן יִחַשְׁבוּ נא בעיניכם כאוהבים נאמנים , ודעו וראו כי בידכם עתה דְּבִרַה־שְׁלוֹם . בני עמי ! זכרו נא כי רוסים אתם , נוצרים אתם ! ואך למותר אחשוב להזכירכם כי חובת כל איש חיל להיות עוֹ וְקִשְׁה־לֵב ביום מלחמה על שדה קטל — ורֶדֶךְ־לֵב וטוב בארץ שלום אשר הוא עובר בה ומתגורר בקרבה . חלילה לי מִלְּאֵיִם אתכם ביראת עֲנָשׁ ובשפטים רעים , יען כי נכון לבי בטוח כי לא תִּחַשְׂאוּ , לא ידבק בידכם מאום , ולא תביאו על נפשכם שבט מוסר ועֲנָשׁ

קשה. עיניכם ולא זר ראו בארצנו את הצוררים השודדים אשר חמסו וגזלו וישומו בתי אברים וְשָׁלוֹם וְשָׁמַיִם; בצדק בערה בקרבכם אש עֲבַרְתֶּם עליהם ותשיבו גמול עַמְלֵם בראשם וחמסם על קדקדם הוֹרְדֶתֶם—ועתה מי זה יִצָּא לעשות כמעשיהם? ואם המצא ימצא איש אשר כזה, אל נא יִקְרָא שם רוסי עליו, כי אין לו כל חלק ונחלה ברוסיה. ואתם הדיחוהו בידכם מבוא בקהל לכם ובסודכם אל תבוא הנפש החוטאת! הדבר הזה ישאלו מכם—אמונתכם, ארץ מולדתכם ומלככם בראשכם! (*). בתשעה ועשרים לדעקאבר יצאו הרוסים מוויילנא ללכת לדרכם צלחה; חרב פיפיות בידיהם, ושלום בלבכם.

§ 2 המלחמות עם נאפאלעאן בשנות 1814-1813 • בלכת אלכסנדר אל מדינות אשכנז היה לבו סמוך בטוח כי גערמאניא העשוקה והרצוצה תקדם פניו בקול תודה, והתנער לפרוק מעל צוארה את על הברזל אשר העמים נאפאלעאן עליה זה ימים רבים. והנה אף כי באמת שמחו עליו האשכנזים: הַנְּבָרִים בנו לו שערי נצח והוד, והעלמות העדינות עם הבתולות היפהפיות קלעו לו מקלעות גזרי פרחים, ובכל קָסוֹם בואו היה מְקַטֵּר מְנַשׁ לְשֵׁמוֹ כבוד ותהלה, בכל זאת עוד רחפה על פני שליטי גערמאניא האימה הגדולה והמורא אשר נתן עליהם מושל צרפת מאז, ולא נִתְנוּם להתפריץ עדימהרה. רק פרוסיה לבדה התעשתה ראשונה להתרצות אל מעשה גבורת הגענעראל יֶאָרְק (אשר מבלי שֶׁאֵזַל את פי מלכו שת ירו עם דיביטש שררצבא רוסיה), לְתַבֵּר את חילה לחיל רוסיה, להלחם שכם אחד על נאפאלעאן. בימים ההם הֵעֲרָה על עם הארץ בפרוסיה רוח עצה וגבורה, ורוח קנאות עֲזָה מאד לארץ מכורותיהם ומולדותיהם, ויתאושש כל העם סקצה לחנור כלי נשק ולהתגרות באויביהם מציקיהם. בין כה וכה הצליח נאפאלעאן לכפות במשאון את עיני הסענאט בצרפת, בפה חנף ובהלקקות הטתה אותם לחפצו לתת לו אנשי חיל וכסף, ובמהירות נפלאה, אשר לא תִּתְחַקֵּר, קִבֵּץ וַיִּרְקֵן שנית מחנה חדשה ועצומה כשלוש מאות אלף איש, ובעופפו כעל כנפי נשרים חיש קל לגערמאניא העמיד מלחמות גדולות על ארמט זאקסאניא, אשר מלכה לא הפיר את ברית־שלומו אתו, וַיִּחַל להכות את חיל מלכי הברית בפעם בפעם. על יד ליוטצען, במקום אשר לפנים נפל חלל גוסטאוו־אדאלף מפני חפשי הדת בגערמאניא, שם התחוללה עתה מלחמה גדולה בגלל חפשי מדינותיה ומושליה; אחרי כן היתה מלחמה עצומה על יד בויטצען, ובשתיהן הלכו בַּקָּרֵב שני מלכי הברית אלכסנדר ופרידריך, ועיניהם ראו את הגדולות והנפלאות אשר יעשה נאפאלעאן בזרוע חשופה ובחרב שלופה. בעת ההיא הלך בדרך כל הארץ גם קוטוואוון אשר עליו השליכו בעלי הברית את יהבם ותקותם. ובכן לא נִשְׁקְפָה אהרית טובה לרוסיה ולפרוסיה, רק כאשר גָּלוּ אליהן גם אויסטריא, אנגליא ושוועציה, רק אז רמה זרוע בעלי הברית ותעש חיל ועוזו. אז החלו מלחמות רבות וקשות, על יד דרעזדען (**), קוֹלֵם,

(* שם גליון השלישי בשנת ההיא.

(**) הגבור החכם כוארא אשר על פי בקשת מלכי הברית בא אל המלחמה מאמעריקא, בעמדו על שדה קטל כצעדים אחרים על יד אלכסנדר, חלפהו כדור עפרת ויסחף את שתי רגליו בפעם אחת.

קאטצבאך, גראָסיב ערענען, דענעוויטץ, האגעלסבערג, ווארטעבורג, אשר ברפן היתה יד בעלי הברית על העליונה. — בקביי העיר לייפציג באה ונהיתה מלחמה נוראה ואיומה מאד, אשר ארכה שלשת ימים המימים. יותר משש מאות אלף אנשי חיל, בני עמי־אירופא השונים, נלחמו שמה מלחמות תנופה בסערה ובסופה, ואלפי כלי תותח הרעישו והרגו את הארץ בקול רעם. שם נחת ה' את גבורי חיל צרפת ויחצוב קבר עולם לשלטון נאפאלעאן, כי מחצית חילו נפלו הללים על מרומי שדה המלחמה ההיא (*). ויברח נאפאלעאן צרפתה לאסוף גם בפעם הזאת חילים רבים, אפס גערמאניא כבר שברה מומות עלו, ותצא לחפשי לאור באור הדרור. בכל זאת אמרו בעלי הברית לעשות שלום לנאפאלעאן, ויערכו לפניו את שאלתם, כי ישפיק בצרפת לכד ובגבולה עד הריין, ואת כל הארצות הנכבשות ישיב לבעליהן; אך הוא מאן לתת להם און קשבת ויעט במלאכיהם. או אז שמעו בעלי הברית לעצת אלכסנדר, אשר ערגה נפשו לנקום נקמת ארצו מנאפאלעאן, ונפיעו את צבאותיהם ארצה צרפת. מקץ שנת 1813 עברו את הריין, וישלחו ספר אל עם־צרפת להודיעם נאמנה כי לא יבואו להלחם בצרפת כי אם מנאפאלעאן לבדו, לשוא כלה הגבור הנורא הזה את שארית כחו לעצור בעד בעלי הברית מלכת הלוך וקרוב לפאריז, וכגבר נואש תש עם חילו אל הריין — כי הם שלחו לקראתו גרוד מועד להתאבק אתו, ועם המחנה הגדולה הוסיפו להלוך אל עיר הבירה ביד רמה ובורע נמיה. במתנה ההיא היה מספר מפקד הרוסים לכד כמאה וארבעת אלפים איש. כל גבורות נאפאלעאן וכל חכמתו הגדולה עם נצחונותיו אשר הפליא לעשות בעת ההיא לא עמדו לו להצילו מרעתו. בעלי הברית השנו חיל והוסיפו להתחזק מיום ליום. באביב בשנת 1814 הגיעו עד פאריז; והרוסים בקרבם אל העיר ההללה הזאת קראו בקול: „השלום לך פאריז? מה ירב עתה הגמול אשר נתון תתן בעד מאסקווא אָמנו!“.

§ 3 הלכד פאריז ומפלת נאפאלעאן הראשונה. ויהי בקרוב בעלי הברית אל פאריז להרעישנה ולהבקיענה אליהם, היה צבא־המצב בתוכה רק שני גדודים לא כבירים, ועל פקודיהם שני הגענעראלים סטָרטיע ומארמאן; אולם גבעות בעלווילל ומאָנמארט היו לה מסביב לחומה נשגבה ולמכתח עז. בשמונה עשר בחדש מארט בבקר השתערו על העיר חיל בעלי הברית, אשר מרביתם היו מצבאות רוסיא. בראות מארמאן כי צרה קרובה ואין עוזר, שלח לבקש מאת אלכסנדר מנוחת־חרב לימים אחרים; כרגע עצור עצור אלכסנדר בעד רגשת אנשי החיל, וישלח אליו את הפקיד הנשען על־ידו, גענעראל־ארוטאנט אָרלאָוו, וישם את דברו בפיו לאמר: „ברצון או באונס, בסערת מלחמה או בהמון חוגג, על תרבות־מפלה או תחת כפות זהב — יעבור עלינו מה — ואירופא תלין הלילה הזה בפאריז!“ (**).

(* מאניאטאווסקי אשר הרימו נאפאלעאן כמלחמה ההיא על גרם מעלה מארשאלל נפל במצולות הנדר (עלסער) וישבע ומת.
(** אלה דברי אלכסנדר ככתבם וכלשונם: „De gré ou de force au pas de charge“.)

עליה, לא אָבו לפתוח את שערי העיר, ויאמרו כי רק התרב תוכיח בינם ובין לוחמיהם. הצרפתים נלחמו בעצם-ידי ובאמץ רוח עד להפליא בדרכם מאו מעולם, אך לעת ערב היו מְבִים ונהדפים מכל מקומות-המלחמה. על פסגות בעלוויל ומאָנמארט העלו כמאה כלי תותח רוסים למחֶפֶת יושבי העיר הַפְּרֹזִית; ולו הוציא אלכסנדר, הֶגֶה מפיו כי עתה נהפכה הקריה העליוה למעי מפלה לבעבור תתנקם נפשו בעד מאָסקווא השרופה והשוממה, אפס אחת דבר אימפּעראטֶאָר רוסיא כי לא בא הלום רק לחוות נקם בנאפאלעאן, חולש על גוים וארצות, ולא להרע לצרפת. שערי פאריז נשאו ראשיהם לפני טלכי הכבוד, וביום השני בא העירה אלכסנדר עם מלך פרוסיא בקול תרועת-עם וצהלה, ויברך את צרפת בשלום. — בני פאריז נהרו לקדם את פני אלכסנדר בשמחה רבה, ובבית המשחק שרו שיר-תהלה מֶחֶבֶר לכבודו, שָׁבוּ וְקָרָא, "מופת למלכי ארץ" ("modèle des Rois"); והוא גם הוא הראה שמה את טוב לבבו ורוחו הנדיבה גם למשאיו, כי לא נתן לנתוץ את צלם דמות נאפאלעאן אשר על מצבת-עוֹ וואנדֶאָם, כי אם עטו עליה תכריך־מת, להורות לעם כי בעליה אשר נתן חתית בארץ היום נחשב כמו חלל ומת וישא כל־מתו את יורדי בור תחתיות.

אלכסנדר גָּלָה את חפצו במכתב-גלוי כי לא יקח דברים, גם הוא גם בעלי בריתו, עם נאפאלעאן או עם אחד ממשפחתו, על כן ישבו בעלי הסענאט והברת המחוקקים כסאות למשפט ויכינו ממשלה עִתִית להמתיק סוד יחדו. טאלייראן היועץ הנובל והערום היה המנצח עליהם, ועל פיו עשו פליליה וחרצו משפט (בי אפריל) כי נאפאלעאן וביתו לא ישבו עוד לכסא צרפת עד עולם. — בעת ההיא היה נאפאלעאן בֶּאֱמָנָה עֲנַבֶּלֶאָ, וכאשר בָּאָתְרוּ השמועה הרעה הזאת, הלא הוא משפטי-הסענאט, נמצאו עורגה תחת ידו כארבעים אלף איש שולף חרב, ויתאמר לבלתי שמוע לְמִשְׁפָּטָיו ולתְּרֹאוֹתֵם קשה. אמנם כאשר התבונן כי גם אוהביו הקרובים אליו (נייא, אורדינָאָ וכאלה) עזבוהו וינאצוהו, ראה עין בעין כי אסף כוכב הצלחתו את נגהו ממנו וגבורתו נוקשה ונשברה, ויִפְגַּע לשמוע מצות הסענאט להסיר מעל ראשו את עטרת תפארתו ולבל יורישנה גם לבנו. מה נִדְרָה מפלת הַעֵנֶק הדגול מרבבה הוה, אשר ימים רבים ישב כְּאֵל־שֶׁחַק על חוג הארץ וכל שליטי המדינות היו כחגבים בעיניו! עֲנַת נפשו גברה מאד בעת רעה ההיא, נבוכו עשתונותיו ויהי כאיש אובד עצות. עתה כלו מלחמותיו עם אדירי גוים ונתחל מלחמה-עוזה בקרב כליותיו; נקמה נפשו בחייו וציריו נהפכו עליו, עד כי אמר לשלוח יד בנפשו, וישתה כוס רעל, אשר היה שָׁמֹר אתו מיום נסוג אהור מאָסקווא, אך פָּגַ טעם הרעל ולא הצליח לאשר שָׁלַח; כי לא חפץ ה' להמיתו לבעבור ישא עונותיו על עצמותיו בעודו בחיים הַיָּתוֹ, ויהי למוסר הוכחה למלכי ארץ.

או נִמְן לנאפאלעאן האי עלב א למורשת עולם, ויִשְׁלַח שמה בלִיַּת שומרים

לראשו. — כמעט נפל בית נאפאלעאָן תחתיו הקימו מלכי־הברית את כסא הבור־
 באָנים על צרפת, והשיבו אותם לכבודם ולאיתנם הראשון. כי שב מאנגליא
 האח הבכור להמלך המומת בימי הזעם והפרדות (לודוויג ששה העשר), הגראף
 הפּראַנסי, וימלוך בשם לודוויג שמונה־העשר, וצרפת שבה לגבולותיה בשנת
 1792. — מלכי הברית הגדילו חסדם עם צרפת, ולא פּדו לה בכדה אשר מרד
 נאפאלעאָן להארצות הנלכרות בירו — כי לא הרעו ולא השחיתו לה במאומה;
 ואלכסנדר עשה עוד חסד ואמת בהיותו בחומה על בני משפחת נאפאלעאָן,
 ויכלכל דבריו במישרים להיטיב להם ולבלתי נגוע בכבודם ובקניניהם. האי־
 פעראמאָר החסי היה אז בפאריו הציר אשר עליו פּבו כל דברי האצילים ושיחות
 כל העם יושבי פאריו למגדול ועד קמן, כי בנחת הליכותיו ובעונת צדקו קנה
 לבות כל רואיו. מכתבי העתים שמה פּארו והללו את שמו ויספרו את כל
 צעדיו. הסופר המפאָר ווילמען הביא טראשית בכורי עמו שיר־הלה לאלכסנדר,
 ומכל עברים נשמע רִננת תפארתו ויקר גדולתו. — נאפאלעאָן האמלל בעברו
 בנבול תימן צרפת ללכת לאיגלותו, יצאו שמה רבים מן העם וישפכו עליו בוז,
 הזילוהו ויקללוהו קללה נמרצת, כי מרה נפש כל העם, איש על בנו על אחיו ועל
 קרובו הנִסְפִים במלחמת אשר עשה האימפּעראמאָר הזה באנתו ובגאנתו. ואת
 אלכסנדר בצאתו מצרפת שָלחו העם בדי כבוד ובאלפי תיודות וברכות. ויסע
 אלכסנדר ויבוא עם מלך פרוסיא לאנגליא, וגם שם קדמו פניו ברב תפארת וְהִדְרָת
 כבוד ובמשותות וחגים, ובחדש יולי שב אל נָוהו פּעטרבורגה וְעָמו קבלוהו
 בשמחת־עולם ובגילה נִצְחָת. הסענאט והסינאָד יחד חלו פניו להקרא בשם
 הכבוד „המבִרֵךְ“ (Благословенный), וגם בקשו מֵאָתוּ רשיום להציב לו מצבת
 זכרון, אך הוא לא נרצה להם, וגם פקד עליהם לבל יוציאו הרבה כסף למשתות
 ולמועדי ששון.

§ 4. מאתי־היום ומפלת נאפאלעאָן האחרונה. אחרי אשר עשו
 מלכי אירופא סדרים בצרפת, והוציאו לאור עולם את „שלו־ספּאריזשון“,
 נועדו יחדו מקץ שנת 1814 אל וויענה (וויען) הבירה לכונן סדרים גם בקרב הארצות
 אשר הוציאו מִפֶּף נאפאלעאָן, לבוא על עִבְרָם ולשאת איש את חלקו בעמלו
 שְׁעָמְל; אפס בטרם כלו הנועדים הנועצים את מעשיהם, נלחצו לקום מכסאותיהם
 ולחגור חרב על ירך; כי מרגיז אירופא התנער כארי מסבכו ויעל שנית לכסות
 את עין הארץ ולעשות גדולות ונצורות. בתְדוּע לנאפאלעאָן כי חֵלֶק לב בעלי
 הקאָנגרעס בוויען וּבְחִטָה יָגרו מדון, וכי מתלוננים עם צרפת, הבהנים ונרחי
 החיל (אשר שבו אל ארצם) על מלכם החדש, אשר לא עצר כח לתת מוראו
 וחתייתו על מנאציו — חיתה רוחו וּמֵשֵׁב אליו תקנתו להחליף כח ולחַדֵּשׁ כנשר
 נעורי ימי ממשלתו בצרפת. בתמשה ועשרים לחדש פֵּעוּרָאל עזב נאפאלעאָן
 חרש את אי־עלבא ויבוא בדרום צרפת עם מתי מספר אנשי חיל, אשר מרביתם
 היו מבני פולין, מכל קצות מדינות הדרום התלקטו אליו זקני אנשי־החיל (ווע־
 זעראנים), אשר ראו את גדלו ואת ירו החזקה. ואשר הִבְרִיָאם לפנים מראשית

שלל כל הארץ; כלם שמרו את אהבתו בלבם ויָנְהוּ אחריו. פקידו החיל אשר שלח המלך לודוויג שמונה-העשר לקראת צוררו, גם הם הריצו ידם אל נאפאלעאן, הרב הצרפתים ומגן נאותם". אז הראה נאפאלעאן את עז רוחו עד להפליא, כי כאשר התיצבו שתי המחנות אשה מול רעותה ותהיינה נכונות להִלָּחֵם, שָׁם הוא את אצילי ידיו על לבו ויגש בגפו אל חיל המלך, ויקרא קול רם: "מי האיש החפץ להרוג את אימפעראטאָר ויעשה נא זאת הפעם!" כקסם על שפתי חֹזֵר תְּבָרִים סָחֵם עוללו דבריו אלה על אנשי החיל, ויורידו את קני-הרובה ארצה ויקראו: "יחי האימפעראטאָר!" אחרי כן נָדַךְ בַּכָּב אל פארוז קרית עזו, ובכל מקומות עָבְרוּ נשמע קול רנה וצהלה, קול נצחון ותרועה. כל אנשי החיל נפלו אליו וכל עם הארץ וְנָו אחריו. גם המארשאלל נִיֵּא אשר הִפְקֵד מאת לודוויג שמונה-העשר על כל צְבָא-החיל, ובצאתו לקראת נאפאלעאן התפאר כי היש מהרה ידיו תביאנה אותו סגור בכלוב ברזל, גם הוא לא יכול להבליג על נפשו וְלָהֹךְ נגד רוח כל העם הסואן ברעש, כי רק לנאפאלעאן לברו יאתה מלוכת צרפת — ויִנָּחֵם על מחשבותיו ויבגוד במלכו ויֵּש אהרי האימפעראטאָר. כי השכיל נאפאלעאן והצליח למשוך אחריו לבות כל העם בחבלי נַעַם ובדברים טובים ונחומים; העביר קול כי סן הוא והלאה יחיוק רק במעוז השלום, וכה אמר בחלקת לשונו: "כל ישעיו וכל מגמת פני, להביא את עמי אל טחוז חפץ הדרור והאִשֵּׁר, ולא מלך אהיה להצרפתים מעתה כי אם אחיהם הבכור; וככל אשר הרביתי את תפארת צרפת עד כה, כן הרבה ארבה הפעם את חִפְשֵׁתָהּ לְגֵאוֹן ולתפארת!". על כן עצמו שוחרי טובו טרנע לרגע, וינהרו אחריו כשטף מים רבים, באין גודר גדר ועומד בפרץ. לודוויג חרד לדרת מעל כסאו ולברוח בחפזו ובכהלה לבעלגיא, ובני פארוז חרדו לקראת בוא נאפאלעאן, כי זכרו נפלאותיו אשר עשה, חֲקוּתוֹ ומשפטי פיהו, ולא שכחו כי הוא היה ימים רבים תפארת גאוֹן עֲזָמוֹ; הוא הרכיבם על במתי הכבוד ובשם גבורתו ועוזו התהללו עד אפסי ארץ. — על כן קמו כאיש אחד לקדם פניו בקול הידד ותרועה. הסע נאטאָרים אשר זה תמול נחר גרונם בקראם: "יחי המלך!" עתה קראו בפה מלא "יחי האימפעראטאָר!" וכל העם ענו ואמרו אמן! אז יחשוב נאפאלעאן מחשבות לחשוף את זרוע עֲזוֹ ולהשיב את הסדרים אשר כוננו ידיו אל מכונם; ורק לבעבור יוכל לאסוף כל כחותיו ולהאדיר חילו, הוציא ספר גלוי, כי כל מגמת פניו לשפות שלום לעמו, ונכון הוא לבלתי צאת מגבול צרפת וחוצה, ולהתרצות אל כל אָפְגֵי השלום אשר ישימו לפניו מלכי הברית, ולא יוסיף עוד להפריע את מנוחת אירופא בתעלוליו. אפס בעלי הקאָנגֵרֵס בוויען גזרו אִמְר לבלתי תה לו חנינה, והוציאו דְּבַר-מלכות מלפניהם, כי בִּאָנֵאפֵארט, עוכר שלום אירופא הוא, חֲקֵי הארץ לא יִסְכו לראשו וכל הורגיו לא יאשמו. אך לשוא שקד נא-פאלעאן לעשות משפטים צדיקים וישרים בארצו, להבל ולריק עמל לקנות לב אלכסנדר בתחבולות שונות, ובְּדָבָר אשר גָּלָה אָנְנוּ על אדות דברי הברית אשר כרתו על רוסיא לודוויג שמונה-העשר עם אנגליא ועם שאר המלכים, (כי ספר-ברית כזה נמצא בְּתֵרֵר לודוויג בְּבִרְחוֹ). אלכסנדר הִנֵּךְ לבו כצור, ודרוש דרש

במפגיע להסיר את באגנאפארמא ממלוך — מדעתו נאמנה כי לא יקום השלום בארץ כל ימי היות ניר לשואף קרבות זה .

חיש מהר התכוננה מחנה גדולה להצות את צרפת ולרדוף את נאפאלעאן עד פֶּלָה , ורוסיא לברדה התנרבה יותר ממאתים אלף אנשי חיל . אולם במרם הַנְיָעִם אל מקום המלחמה כבר נגף חיל נאפאלעאן לפני וועלינגטאן ובליעָר (שרי צבאות אנגליא ופרוסיא) על יד וואטערלאָאָ (י"ח יוני 1815) . אחרי המלחמה הנוראה הזאת , אשר הפילה את נאפאלעאן לשואות נצח וַתַּגְדַּע את זרועו בבוא יומו בעת עון קץ , עד כי נלחץ לַנְיָעַר שנית את כפיו משבט המלוכה , ולחתום ירוֹ-כי אין לו ולבניו אחריו כל חלק ונחלה בממשלת צרפת . אחרי כן נתפש בירי האנגליים בעברו בים לעבור אל ארצם ולחסות בצל ממשלתם . על אפו ועל חֲמָתוֹ הובא כבן-שִׁבְיָה אל האי ס"ט העלענא לשבת עליו פּאַסיר־יעולם עד בוא חליפתו ועת פקודתו . שמה מְנו עליו איש בליעל, נרגן וקשה-לב , אשר כסה קלון על כבודו , מרה ועָצַב את רוחו עד אשר מת בתחלואים רבים (1821) . ובכן פְּנִינָת אֵל עליון נגזר מארץ החיים בארץ נְזֻרָה הדיא , אֵיל הגבורים וְאֶבִיר הַאֲבִירִים , אשר גָּזַר לגזרים את אירופא , ויגזר אִמֵר ויקם לו , עד כי רבים האמינו כי דְמִיּוֹנו כנחש בעל מאת־הראשים (במשלי עֲצִבֵי הַיּוֹנִים) אשר אם יִבְרַת אחד מהם, עור יחליף לַצִּמָּט חרשים לרגעים, וכל כלי יוצר וכלי משחית עליו לא יצלח .—מן היום אשר ברח נאפאלעאן מן האי עלבא עד מַפְלָתוֹ האחרונה עברו „מאת־יום“ , על כן נודעה העת ההיא בספרי דברי הימים בשם הזה . מלכי הברית באו שנית פארויה וישימו בה את כסאותיהם, ולדוויג שמונה־העשר שב גם הוא אל היכלו . על פי ספר „שלוס־פארוי השני“ אברו לצרפת מדינות סאוואָיען ועוד איזה נחלות על יד הריין , וגם נאלצה לשלם כסף ענושים שבע מאות טילליאָן פֶּראַנק , ובשמונה עשר ממבצריה (אשר בנפות צפונית־מזרחית) נשארו חיל מלכי הברית להיות בהם למשמר עד אם תשקוט הארץ ; את כל הסגולות , שכיות החמדה ומעשה ידי אמנים נפלאים , אשר הוציא נאפאלעאן מאוצרות כל הארצות ויתנם בבתי הסגולה אשר בפארוי , את הכל לקחו והשיבו אל בעליהם הראשונים , אשר נואשו כבר מהם מֵרַב ימים . משפט צדק שמו להם מלכי הברית לקו , ויִשָּׁר וחסר למשקלת , בכל דרכיהם ומעלליהם בארץ צרפת , וביתר שאת התאמץ אלכסנדר לעצור בעד שאר המלכים לבל יכבירו אכפם עליה ולבל ידרשו ממנה עוד בלי די ; בכל מאמצי כחו הציל את זכרונות הנצחון ומצבות־העז אשר מלאו את פארוי פֶּלָה .

§ 5 הקאנגרעס בוויען והספח פולין לרוסיא . למן היום אשר היתה רוסיא לגוי ולממלכה לא פעלה פֶּעֻלָה גדולה על עניני אירופא כאשר בימים ההם , עד כי רבים וכן שלמים יראו פֶּן יקום עתה אלכסנדר , אשר הציל את אירופא מכף הַמְצִיחַ הגדול והנורא , למלאות את מקומו ולהיות נגיד ומצוה לאֲמִים כמותו . אמנם לשוא פחדו פחדו כי לא היה פחד : אלכסנדר היה רודף שלום סנעוריו , וכל מַאֲוִי לבו והגיוניו כל־הימים היו רק לַיָּסֵד שלום־אמת באירופא . — והיו בהתאסף ראשי מלכי אירופא וציריהם יחד וויענה , להוציא לאור גורל מדינות

אירופא ולעשות בהן משפט וסדרים, וישב אלכסנדר בראש הנאספים הנכבדים זהור קולו הקשיבו כלם בחרדת כבוד, אפס דבר עניני הליכות המדינות ומשמריהן על פי ארחות הפאליטיקא נקטנו בידי הדיפלומאט האויסטרי הנודע למשגב— מעט מעט נידך. ואלה ראשי הסדרים אשר נעשו וקיימו בסוד בעלי האספה: לאויסטריא השיבו שנית את כל הארצות (מלבד בעלגיא) אשר קרעה צרפת מסנה, ויספתו אליה גם את ווענעציא ולאמבארדיא; לפרוסיא נתנו חלק גדול מזאקסאניא וממדינות שְׁעֵל הריין; במבור גערמאניא חֲבָרו שלשים ושמונה ממלכות קטנות להיות לאגודה אחת בשם ברית גערמאניא ("Германский союз"), ואויסטריא היתה לְבִרַת הממלכות ההן; לאנגליא הנחילו מקומות שונים הנכבדים מאד לעניני המסחר (מצד תקוה טובה, מאלטא, איי יון, וכאלה); האללאנדיא ובעלגיא היו לממלכה אחת, אשר נקבה בשם ניעדערלאנדיא (ארץ השפלה); על חצי-האי פירענעאי ביתר מדינות איטאליא, שבו כמעט כל השלישים הראשונים אל אחוותיהם ואל סמשלתם והודם כבראשונה, וגם הפאפא שב אל כסא כבודו ברומא. נוסף על זאת העמיד הקאנגרעס לחקיעולם, להעביר מן הארץ ומן כל איייהים את סֶחַר נפש אדם, הוא מסחר הכושים (נעגרים) אשר היה לאירופא לתרפות ולדראון זה שנים רבות.

אכן השאלה הכבדה והקשה מכל השאלות בסוד אספת-בוויען, היתה השאלה: במה אפוא יגמלו לרוסיא על כל נזקיה הרבים והגדולים בכל ימי התאבקה עם נאפאלעאן, ועל כל התלאות אשר מצאוה בהתנדבה ללכת להציל את כל אירופא מידו. אלכסנדר חפץ לכונן מן ההערצאגסטוואן הווארשאווית ממלכת פולין, אשר תהיה תחת שרביט אימפעראטאָר רוסיא וממשלתו העליונה. אולם רבים מן הנאספים יָאנו לעשות כדבר אלכסנדר, מיראתם פן תפרוץ רוסיא ותתחזק עד לבלי חק. כן קמו מריבות על אדות זאקסאניא, אשר אמר מלך פרוסיא לספחנה אל ממלכתו. אויסטריא, צרפת ואנגליא, כרתו יחד ברית מסתרת על רוסיא. אפס בבוא השמועה כי גֵּעוּר נאפאלעאן ממקום גלותו ויקם אחרי נפלו ראשונה—הפכו מלכי הברית את לבבם למלאות את חפץ אלכסנדר, וארץ פולין נסבה לרוסיא עד עצם היום הזה*) , והנה אף כי כל הנועדים גמרו אִמְר לחבר את ההערצאגסטוואו הווארשאווית לרוסיא כאחת המדינות, וגם ציר אנגליא תָּה דעתו לבלתי תת לה יתר שאת ויתר עז על שאר נפות רוסיא; אך אלכסנדר בחסרו הגדול וברצונו הואיל לעשותה לממלכה ("Царство Польское"), ולתת לה לבדה קאנסטיטוציא, אשר תשא במאזנים עם סמשלת הארץ ההיא לפנים. אז אָשַׁר וקִים אלכסנדר את ספר משפט המלוכה ותקף בחירי העם והאספות בפולין ("Учредительная хартия"), להרגיע את רוח העם שמה ולהיטיב עמהם (בשלישי ט"ו להודש נאָיאָבר שנת 1815). הפאליאקִים שמחו מאד על הטוב אשר אלכסנדר עושה בארצם, ויהללו שמו בכבוד. השר זאיאָנטשעק יִקְנֶה

*) וולתי חבל פאזנאן אשר נתן לפרוסיא, וקראקאו אשר היתה לעיר הדרור; ומכרי המלח וועליטשקי שבו לאויסטריא יחד עם נפת סארנאפאל אשר היתה נחלת רוסיא משנת 1809.

המלחמה הוצב לנציב-פולין (* Намѣстникъ), נאָוּאָסִילִצְעוּוּ הִיּה לְקָאָמִיסָאָר בתוכה, יורש העצר קָאָנְסִטָאנְטִין פֶּאָוּלִאָוּוִי מֶשׁ—לְשֶׁר צִבָּא פּוֹלִין, וּמוֹכִיר הַמְדִינָה (שְׂמַאט־סֶעֱקֶרֶעֱטָאָר) הִיּה לְמִינִיסְטֶעֶר עַל יַד אֶלְכְּסַנְדֶּר. בְּחֹדֶשׁ מָאָרֶשׁ שְׁנַת 1818 פִּתַּח אֶלְכְּסַנְדֶּר אֶת הַוְעֵד לְבַחֲרֵי אֶצִּילֵי פּוֹלִין (סִיִּים), וַיִּמָּשׁ בְּאֻזְנֵיהֶם מְדַבֵּר נְאוּה, אֲשֶׁר הִיּה לְשֶׁם וּלְתַהֲלָה בְּכָל אֵירוֹפָּא. בְּמִדְבָּרוֹ זֶה הוֹצִיא אֶלְכְּסַנְדֶּר אֶת כָּל רוּחוֹ, וַיַּגֵּד נְאֻמָּה כִּי כָּל מַעֲיָנֵי רַק לִיִּסֵּד בְּתֵי הַפֶּשׁ וּלְשׁוֹם אֶת הַדְּרוֹר תַּהֲלָה בְּאַרְץ. בְּעֵלֵי הָאֶסְפָּה שָׁמְחוּ בּוֹ וְהוּא שָׁמַח בָּהֶם, וַיְהִי שְׁלוֹם וְהִשְׁקַט בְּאַרְץ פּוֹלִין.

§ 6 בְּרִית הַקֹּדֶשׁ וְיִתְרֵי הָאֶסְפּוֹת. כְּמַעֲט תָמוּ יְמֵי הַרְגוֹ וְהַרְעֵשׁ, וְעֵתוֹת גְּבוּרוֹת הַצִּרְפָּתִים חִלְפוּ הַלְכוּ לְמוֹ, נָתַח עַל אֲדִירֵי אֵירוֹפָּא רוּחַ הַשְּׁפָל וְרַעַת, רוּחַ אַהֲבָה וְאַחוּה, וַיֹּאמְרוּ כִּי טוֹב לָהֶם לְבֹא בְּמִסְוֹת בְּרִית שְׁלוֹם וְאַמֵּת לְהַשְׁכִּיל לְהִיטִיב. אֶלְכְּסַנְדֶּר מִלְךְ־הַשְׁלוֹם הִרָה וְהִגִּיד אֶת הַרְעִיוֹן הַזֶּה, וַיְבֹא רֹאשׁוֹן בְּבְרִית קֹדֶשׁ ("Священный союз", "Sainte alliance"), עִם אִימֵר פֶּעֶרְאֶטְזֶר אִוִּיסְטְרִיא וְעִם מֶלֶךְ פְּרוֹסִיא (בְּשְׁנַת 1815, בְּמֶרֶם יֵצֵא עוֹד שְׁלוֹם פֶּאָרִיז הַשְּׁנִי). שְׁלֹשֶׁת הַשְּׁלִישִׁים הָאֲדִירִים הָאֵלֶּה קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם: "לְהִתְחַבֵּר יַחַד בְּעֵבוֹתוֹת אַחוּה וְרַעוּת, אֲשֶׁר לֹא יִפְתְּקוּ לְנִצָּח; לְעוֹזֵר אִישׁ אֶת אַחֵיו וּלְדְרוֹשׁ שְׁלוֹמוֹ וּטוֹבָתוֹ, לְחִשׁוֹב אֶת עֲבֵרֵיהֶם וְגִוְיֵיהֶם כְּבָנֵי מִשְׁפַּחַה אַחַת, וּלְמַשׁוֹל בָּם בְּשִׁבְט מִישׁוֹר וּבְמִקְל נָעִם; לְהִיּוֹת מַעֲזוֹ לְרַת וּמַחֲסֵה לְאַמּוֹנָה, וּלְאַהֲבֹב אֶת הָאֵמֶת וְאֶת הַשְׁלוֹם". אַחֲרֵי אֲשֶׁר נּוֹסְסָה רוּחַ קִשְׁט וְצִדֵּק בְּקֶרֶב שְׁלֹשֶׁת הַמַּלְכִּים הָאֵלֶּה, מִתָּם רָאוּ וּבֵן עָשׂוּ שֶׁאֵר מוֹשְׁלֵי אֵירוֹפָּא (זוֹלְתֵי אַנְגְּלִיא), כָּלֵם חֲתָרוּ חֲחִוּקוֹ וְלְהִלּוֹת אֶל בְּרִית־הַקֹּדֶשׁ וּלְתַמּוֹךְ בָּהּ. וַיִּשְׁמְעוּ הָעַמִּים וְתֹארוֹנָה עֵינֵיהֶם, וַתִּגְלַגְּלָה כְּלִיּוּתֵיהֶם, וַיֹּאמְרוּ כִּי קִרְבוּ עֵתוֹת הָאֶשֶׁר וַיְבֹא יְמֵי הַחִפְזָן, לְהַבִּיא אֶל תְּכַל אֶרֶצָה אֶת הַמְּנוּחָה הַנְּעִימָה וּלְנַטוֹעַ בְּתוֹכָהּ אֶת עֵץ הַחַיִּים וְצִדֵּק עוֹלָמִים. אִמְנֵם נִמְצָאוּ בֵּין תּוֹפְשֵׁי הַלִּיכּוֹת הַמְדִינּוֹת וְחֻכְמֵי הַפְּאָלִיטִיקָא, בְּעֵלֵי עֲרֻמָּה וּמוֹמָה, וּמְהִירִים בְּמַלְאַכְתָּם הַרְמִיָּה לְהַפּוֹךְ לְרוּעָן אֶת כָּל דְּבַר טוֹב וּמוֹעִיל. בִּיְדֵי מַעֲטָט עֲרִיךְ וְהַהוֹלְכִים בְּדִרְכוֹ הִיּוֹתָה בְּרִית־הַקֹּדֶשׁ מִשְׁחִית לְתַבָּל, וְתַחַת אֲשֶׁר שָׁמָּה לָהּ הַבְּרִית הַזֹּאת לְמַטְרָה—לְתַהַלֵּךְ מַלְכֵי אֶרֶץ עִם עֲבֵרֵיהֶם כְּאִבּוֹת עִם בְּנֵיהֶם—הִיּוֹתָה לְחֵנָּה וּלְמַחְתָּה לְהַשְׁכִּילָה הַחֲפִשִּׁית, מְקוֹר גִּפְתָּה לְמִרְדּוֹת וּלְשִׁנּוּיִים (רַעוּאָלוּצִיּוֹת), אֲבֵן מַכְשׁוֹל לְמַחְקֵר חֻכְמֵי לֵב, וּסְפָּה לְחִבְרוֹת־סִתְרִים חוֹרְשֵׁי רַעַה עַל הַמַּשְׁשִׁלוֹת*.

רוּחַ פְּרִצּוֹת הַהֵל לְהִתְחַלּוֹל בְּגֶעֱרָמָא נִיא, אֲשֶׁר שָׁם מַעֲטָט עֲרִיךְ מִתְּגַ וְרִסֵּן בְּלַחֲי יוֹשְׁבֵיהּ וַיֹּאמֶר לְהוֹלִיכֶם לְאַחוֹר וְלֹא לִפְנֵים. עוֹד בִּימֵי הַמִּלְחָמָה עִם נַאֲפְאָלְעָאן הִתְכַּוְּנּוּ שְׁמָה חִבְרוֹת־סִתְרִים, אֲשֶׁר הִיּוֹתָה מִטְרָתָן וּמִגְמַתָּן לְתַקֵּשׁ אֶת אֶרֶץ מוֹלְדָתָם; הַנְּכַבְדוֹת בָּהֶן: "בְּרִית הַצִּדֵּק" (טוֹנְעֶנְדֶּר־בּוֹגֶר), גֶּעֶרְמָאנִיא בְּנְעוּרֵיהָ וְכֹאֵלָה. בְּעֵלֵי הַחֲבֵרָה, גֶּעֶרְמָאנִיא הַצִּעִירָה הִיּוּ בְּנֵי הַנְּעוּרִים, מְרַבִּיָּהם תְּלִמִּידֵי בְּתֵי מְדַרְשֵׁי הַחֲכָמָה, פְּרַאָפֶּעֶסְסֶאָרִים, חֻכְמִים וְסוֹפְרִים, אֲשֶׁר דֹּאבָה עֵינֵם לְרֹאוֹת אֶת גֶּעֶרְמָאנִיא נִקְרַעָה לְשִׁלְשִׁים וּשְׁמוֹנָה מַמְלָכוֹת

* אֶלְכְּסַנְדֶּר שָׂאֵל אֶת פִּי הַגְּבוּר הַנְּעֵלָה קְאֶסְטִיוֹשְׁקִי אִם יִקַּח אֶת הַמְּשֻׁרָה הַזֹּאת עַל שְׁכָמוֹ, כִּי אַהֲבּוֹ אֶלְכְּסַנְדֶּר, וְכִהְיוֹתוֹ בְּפֶאָרִיז כְּבִדְהוֹ נִגְדַּךְ כָּל הָעַם בְּתֵר מֶאֱרָשָׁלָּל. אִם כְּשִׁמוֹעַ קְאֶסְטִיוֹשְׁקִי כִּי אֵין אֶת נַפְשׁ אֶלְכְּסַנְדֶּר לְהִשִּׁיב אֶת פּוֹלִין לְכְבוֹדָה הָרִאשׁוֹן, מֵאֵן גַּם הוּא לְהִיּוֹת הַנְּצִיב בְּתוֹכָהּ.

קאנות ושפלות, ונפשם נכספה גם כלתה לראות את גערמאניא ביקר תפארת גדולתה בימי הבינים, ימי היותה אימפעריא רחבת ידים ואימפעראטאָר אדיר וחוק נוהג בה. עתה אמנם רבו כמו רבו בקרב העם הברות התלמידים הצעירים (בורשען), אשר ברוח דסיונס חשבו להפוך את גערמאניא לרעספובליקא. מיידר חברות הצעירים האלה, הפילוסוף פֵיֵטֵע, האמין באמונה שלמה, כי האשכנזים אשר הצליחו להוציא לפעלת אדם את תקוני הדת, את הרעפֵאָרמאציא הגדולה, נקדשו סאת אביר הטבע להוציא לאור גם תקונים בהליכות עולם.

דבר המרד בספרד: פֵּרְדִינַאנד השביעי בשובו אל פֵּנֵז, השליך אחרי גוו את מערכי הקאָנסטיטוציא, אשר ערכו הקאָרטעזים (ראשי העדה) בשנת 1812, בָּזָה את דְבַר העם וַיְחַדְשֵׁהוּ את משפט הזכות אשר לכהנים ולהאפרתים, גם השיב לאיתנה את האינקוויזיציא, בתִּיהתפת הארורה, וירדוף עד הרמה את כל השואפים סמשה קאָנסטיטוציאנית. או חבשו אוהבי־הדרור האלה את פניהם בטמון ויעשו במחשך מעשיהם; ביתר שאת הרבו לפעול ולעשות חברות הבונים־החפשים (מאסאָנים, פֵּרִיטויערים). ובשנת 1820 קמו הספרדים כלם במלכם, ויאלצוהו להשבע שבועת אמונים אל הקאָנסטיטוציא, ומלאכים שלחו לבשר בהיכלי מלכי חוץ לארץ את התמורה אשר נהיתה בממשלתם, ומה מאד חשקו לשמוע מה יִתְּנָה אלכסנדר האדיר באדירי אירופא. אלכסנדר ענה ואמר: „כי יסעד ויתמוך את הקאָנסטיטוציא, רק במקום אשר יִקְשֶׁר העם ויהי מסוגל לראות באורה אור, אבל אויב הוא לקאָנסטיטוציא הלקוחה בחוקי, בתחבולות קשר ומרד, אשר תעשינה פרעות בארץ ותביאנה אל הארץ צלמות ולא סדרים.“ כדברים האלה ענו גם פרוסיא ואויסטריא. מלבד זאת הנה רבו בספרד, ארץ אֶבְלַת יושביה, ספלגות רבות ושונוות (מעדעראטאָסים, עקואלטאדאטסים ואפאסטאָליים) אשר צררו אשה רעותה, וכל אחת עמלה לתמוך אשורי המלך במעגלותיה: פֵּרְדִינַאנד פסה על שתי השעפים, וכצפור לנוד עבר ממפלגה למפלגה וברוחו לא היה נכונה. ויהי כאשר עלתה יד העקואלטאדאָסים, אוהבי החפשה והדרור עד לְמַדִּי, הדרו האפֵאָסטאליים, וישלחו אל מלכי חוץ לארץ בְּשִׂאֵלָתָם ובבקשתם לחוש להציל את כסא מלכותם וקדושת דתם מידי השואפים לבלעם ולחללם (*). בעצם העת אשר התפרצו העם בספרד קמו מהומות גם בפאָרסוֹנֵא לִיא, אשר בטרם שב אליה מלכה (יִאָהֵאן הששי לבית בראנאנצא) מבראזיליא, נִהַל את הממשלה הלאָרד האנגלי בערעסדאָרף, אשר היתה רק טובת בני עמו האנגליים לנגד עיניו כל הימים; ובדבר הזה הכעיס תמרורים את הפאָרטיגאליים, ויתקוטמו עליו וידיחוהו משאתו 1820, ויִאָהֵאן המלך בשובו נרצה לשמור ולעשות את הקאָנסטיטוציא אֲשֶׁר תקנו הקאָרטעזים. הם התאמצו בכל עז להרוס מסדי הקאָנסטיטוציא—ולא יכולו, כי חפץ בה יִאָהֵאן, וגם אנגליא היתה לו ממרחק

(* אמנם רוח והצלה עמד לרוח החפש והדרור ממקום אחר, כי כאשר כשל כח ספרד ותדל בימי המכוכה, פִּעְעו בה הקאלאניות האמעריקאניות ויכוננו בתוכן רעספובליקות מיוחדות (כמעקסיקא, פֵּרֹו, טשילי ואחרות) וכל עמל הספרדים להביאן שינת בעלם נשאר מעל.

לְעֹזֹר (*).—רוח המרד פרש את כנפיו סהרה קל מן חצייהאי הפירענעאי אל חצייהאי האַפּעניני: בקצה מאת שמונההעשרה ובהחל תשעההעשרה התכוננו באיטאליא מפלגות וחברות שונות פּאָליטיקיות. יש מהן עמלו לנמוע בארצותיהן קאָנסטיטוציא; יש אשר חבלו תחבולות לְתַק את כל מדינות איטאליא לממלכה אחת, ויש אשר שאפו כתנים רוח הררור. החברה הנכבדה מִפְלַן היתה חברת הקארבאָנאריים (בעלי גחליאש), אשר מאז היותה נשאה על שפתה את פתגם מטרתה „לנקום נקמת השה מן הזאב המורף אותה!“ . הקארבאָנאריים הרימו נס המרד בנעאפאָל, ודרוש דרשו ממלכה (פּערדינאנד הרביעי) לחונן גם אותה בקאָנסטיטוציא כאשר בספרד, ויאספו להם פארלאמענט לְדַבֵּר את אויבם בשער בת־רבים. אז פרץ המרד גם בסיציליא, ומנמת פני המורדים לקרוע את סיציליא מעל נעאפאָל. ותהיינה מהומות ופרעות רבות בארץ.

המרד בנעאפאָל הרגיו מאד את מלכי אירופא מכסאותם, וביתר שאת את אויסטריא, אשר יראה פן תוצת אש המרד גם במדינות ממשלתה על אדמת איטאליא. וימחד אימפעראטאָר אויסטריא וישלה לקרוא את מלכי הברית לאספה, אשר על פי מצות אלכסנדר נהיה בעיר טראָפּפּוֹי אשר בסילעוויא 1820, שמה נקבצו ובאו צירי רוסיא, אויסטריא, אנגליא, פרוסיא וצרפת, ושני האימפעראטאָרים (הרוסי והאויסטרי) בקרבם. אחרי כן העבירו את האספה אל לייבאך (היא ליובלאני הסלאוויית) ויקראו שָׁמָּה גם את מלך נעאפאָל, ויַעֲצוּ לָב יחדו גם גמרו אָמַר להשביח את שאון המרד בחיל ובכח. תִּלְי אויסטריא הצליחו לבצור ברוח המתקוממים גם בנעאפאָל גם בפּיעמאָנט. לתקופת שְׁנָתַיִם ימים התאספו מלכי ארץ לקאָנגרעס בעיר וועראַנא (וירונה) להתייעץ מה לעשות למרד ספרד ההולך הלוך וסָעוֹר. הקאָרטעוים לענו לעצת הקאָנגרעס ויענו עזות, על כן צִוְתָה צרפת שִׁבְנַת ספרד, להחזיק בירי מלך הספרדים. כמאת אֶלֶף אנשי חיל צרפת השתערו על ספרד, ויתפשו את מאדריד וגם את קאדיקס הבצורה, אשר אליה באו הקאָרטעוים עם המלך השבוי בידם. בזרוע נטויה נהדפו הקאָרֵר מעוים ממצבם, ופּערדינאנד השביעי משל בארצו כקדם, רק את האינקוויזיציא לא תִּדַש עור—והמת המרד שככה.

§ 7 מדרות היונים במורציא וחברות סתרים ברוסיא. למן העת אשר נפלה קאָנסטאנטינאָפּאָל לפני המורקים 1453 לא אברה תקות היונים ושאר העמים הנוצרים, ההולכים קודר בלחץ מורציא, לָנַל מעליהם את חרפת על זרים אכזרים ולהשליך מהם עבותי הסולמאן. כמעט בכל דור ודור התנערו אנשי רוח מקרב היונים וימלאו יריהם בכלי נשק ובכלי סַפֵּץ, לשבור את השבט הרודה במ בחוקה; אפס ידם קצרה מעשות תושיה ותקותם היתה מפח נפש, עד העת אשר התחוקה רוסיא עד מאד ודבריה נשמעו בחצרות מלכי תוֹץ לארץ. הצעד הראשון אשר צערה רוסיא להגיע למחוז חפץ היונים, לקרוא להם דרור,

(* בעת ההיא פשעה בראזיליא בפארטוגאליא ותכונן לה לברה קאנסטיטוציא, ובראשה אחד מכני יאהאן השישי.

היה ביום פְּרָתָה את שלום קוטשוק־קאינארדושי (פרק ס"ז § 5) אשר על פיו הכיר הסולטאן את רוסיא למנן ולמחסה על הנוצרים אשר בטורצ'יא. מני נחלה רוסיא (ואחריה שאר מלכי אירופא) את המשפט לפקוח עיניה על הנוצרים האלה ולהמליץ בעדם לפני כסא כבוד הסולטאנים לעת מצוא. אפס דברי מלכי אירופא באזני שליטי טורצ'יא היו כְּזוֹרְעֵי גֶן עֲדָנִים בארץ תלאובות, ולנוצרים הנרכאים וְהַנְּבָאִים לא לעזר ולא להועיל. — בימים ההם היו בטורצ'יא פרעות ושערוריות, ובכל מדינותיה השתררה צלמות ואיסורים, עד כי הממשלה העליונה לא עצרה כח לעצור בעד זדון לב הפחות והסגנים ובעד מעלליהם הרעים. ובכן היתה מהבל ומאָפֶע הבטחת הסולטאן, אשר אמר עם הספּר־הגלוי לבל יוסיף להעיק להנוצרים ולא יעמיס עוד עליהם מסים כבדים מנשוא. מלבד זאת הנה קנאת הדת השוררת מאז מעולם בלבנות המושלמנים החשכים גברה מאד בעת ההיא. בעיני בוז ולעג הביטו על הנוצרים, ויקראו אותם המיד בשם „כלבים“ (giaur) „עדרי בהמות“ ובכל עת ובכל שעה לא חשכו נפשם מְשַׁפּוֹךְ עליהם כלמה וקילקון מְרַבָּה להכיל. על כן לא יכלו הנוצרים לקנות כי יונח להם ויוטב מצבם, רק בצאתם לחפשי מתחת סבלות המורקים הדורכים עליהם ברגל גאווה. — מקץ מאת שמונה־העשרה, אחרי המלחמות הרבות אשר החלישו את טורצ'יא, גֶעְזְרוּ היונים כפעם בפעם ויגמרו אֶמֶר לנתק את מוסרותיה. לתכלית הזאת התאמצו להפיץ בארצם את ההשכלה על ידי בתי הספר, ולשלוח מבחוריהם אל הארצות הנאורות ללמוד שמה חכמה ודעת וכל חרשת המעשה, לבעבור יצלחו בבוא המועד הנכון לִשְׁבֵר מוטות על צורריהם; גם בנו להם הַיְנָיִם צי־אדיר על הים, ובפני הסולטאן מצאו להם פתחון פה כי יִפְנֶה ויכוּנן רק בגלל הכסחר, ועוד מעשים רבים וטובים כאלה עשו היונים בלאט בלאט. בראשית מאת תשעה־עשרה יסדו להם היונים חברה נסתרה בשם „העמְאָרִיא“ (סוד מְרַעִים), אשר למבראשונה עמלה גם היא במסתרים להרים קרן ההשכלה בארץ יון ולעשות את יושביה מסגלים לראות באור הדרור ולעשות ממשלה לברם, וברבות הימים הִתְחַלָּה (ההעמְאָרִיא) לעלל עלילותיה לעין השמש לטוב ארץ יון ולחֲפִשְׁתָּהּ. טבור החברה ההיא ותוג חכמיה היה בוועין, ומשמה שלחה נמישותיה אל כל ארצות אירופא. כי בכל מדינה ומדינה נמצאו רבים וכן שלמים אשר נטו בכל לב ונפש למלאות אחרי חשק היונים, צאצאי חכמי עולם ואנשי השם, אשר פעליהם וספריהם משנים קרמוניות האירו אור חדש באירופא ולאורם ילכו עמים רבים עד כה; אף כי בימים החדשים נסתמו מעינות חכמתם וישתובכו משובה נצחת, ובחמס ידיהם ובקנאת דתם לא גופלים הם מן המזורקים. במספר תְּבָרֵי ההעמְאָרִיא התחשבו גם נושאי נזיר־מלוכה; ורבים מחכמי אירופא, מליציה ומשורריה התאמצו על יד ספריהם בלשונות שונות, להעיר ולעורר את לבות העם לשית ידם אל הדבר הגדול והנכבד הזה („פִּילֵה־עללענים“). ביתר שאת הגדיל לעשות המליץ הנשגב בייראָן האנגלי, אשר הקדיש כל רכושו ונכסיו להחיש פדות היונים, ואחר בא לעבוד גם בצבאותיהם; המליץ הזה מת בארץ נכריה טרם נמלאה שאלתו ותשוקתו.

והנה בעת אשר התעתרו היונים להקריש מלחמה על טורציא, שמו מבטחם ברפיון ממלכת טורציא, אשר החלה בזמן ההוא להִשָּׁבֵר ולהִתְחַצוֹת, פָּתַת מצרים (מחמד עלי) היה כמושל לברו; הסערבים יצאו חפשים מתחת סבלותה; פְּקִיד עִפִּיר ומְקְרוֹנִיא פָּשַׁע בהסולטאן וַיִּשָּׁנֵב במבצר עז מאד (יאנין), וַיַּעַר גם את רוח היונים להתקום. אולם התקוה הגדולה אשר שעשעה את היונים, היתה תקותם על הרוסים בני דתם ואמונתם. בתוהלתם זאת התחזקו ביתר עז, בעבור אשר בעת ההיא היה קרוב לאלכסנדר ונאמן ביהו הגראף קאפאָר־אִיסטְרִיא, יליד אי קאָרְפוֹ, אשר שָׁם כל מעיניו להביא גאולה ותשועה לארץ יון המרת נפשו. גם אלכסנדר בכל לב ונפש חשק את הפש היונים, ויתן להם רשיון להִתְאַחַז ברוסיא כטוב בעיניהם, לאסוף כסף נרבות לטובתם, ויפקוד גם להעמיד מחנה אנשי חיל בדרום רוסיא להיות לטורציא להגא. ויהי בהיות היונים נכונים ונשענים על רצון אירופא הטוב אליהם ועל גבורת ישע ימין רוסיא, סרדו בטורציא ביד רמה 1821. בראש המורדים היה הנשיא איפסילאנטי, בן אלוף־מאָלְדֶאווִיא אשר נרצח בידי הטורקים חנם אי־נִפְשָׁע. ויתפרץ איפסילאנטי עם גרוד בני יון מבעד־סעראביא למאָלְדֶאווִיא, ושם העביר קול־מבשר להיונים כי קָרְבָה ישועתם לבוא וגאולתם להִתְגַּלֹּת, וכי רוסיא נכונה לעמוד לימינם לחלצם מן הסצר. ויען כי אִיפְסִילֶאנְטִי לא נמי היה נושא מִשְׁנֵה כבודה ברוסיא, האמינו העם בבשורתו, ושלחבת הסרד התלקחה ותאחו חיש מהר בכל ארבע פנות גרעציא וגם בכל אי־י האר־כִּיפֶעֶלֶאג, ותרנו ותרעש ארץ יון!

אפם היונים שָׁנֵב ברואה, ומִבְּטָם על רוסיא היתה אך לשוא. כאשר נודע דְּבַר המרד לאלכסנדר, והוא יושב בסוד אֶסְפֶּת־לִיבֵאךְ עם בעלי־הברית אשר העמיקו עצה להשקיע את אש המרד באירופא, הגיד לקאפאָר־אִיסטְרִיא ולא כְּתֵד, כי יתאנף בהיונים המתפרצים עתה בארזיהם, וכי אין נפשו אל העם הזה. את איפסילאנטי הסיר ממשמרת פקודתו, ולהסולטאן צוה להגיד, כי מרד־היונים פגול הוא לא יִקָּצֶה בעיניו, וגם נכון הוא לעזור את הטורקים להשביח שאון קָמִיָה; וסטרָאָנְאָו ציר־רוסיא פָּקֵד על הסותרים הרוסים העושים סקנה וקנין בטורציא, לבל יתעברו על ריב לא להם ועם שונים לא וַתִּעָרְבוּ. אולם הסולטאן לא האמין באלכסנדר ויחשבהו לסבת המרד והקשר, ולא נתן לאניות רוסיא לעבור דרך באַסְפָּאָר עד אשר תִּתְקַרְנָה וַתִּתְפַּשֵׁנָה היטב, וגם הסית המושלמנים לבלות את נקמתם בבני היונים. איפסילאנטי נָגַף לפני הטורקים, וַיִּפְלַט על נפשו לאויסטריא, אך שם הובא אל בית הכלא וימת בענין רע; פחת עפיר ומקרוניא גם הוא כבר ירד דומה, וטורציא עשתה חיל וַתִּתְחַזַּק על המתקוממים ועיר שם זעיר שם. אולם רַבֵּי היונים לא יכלו עוד לבלוא את רוח המרד הסואן ברעש גדול, כי קמו על רנליהם כל העם מגרול ועד קטן, וַיִּתְחַבְּלוּ את על טורציא מעל צוארם וַיִּסְחוּ להם ממשלה רעספובליקאנית מקרבם, ובנפשם הרהיבו עז לערוך מלחמה כְּבָדָה וקשה עם הסולטאן הַתְּקַיֵּף מהם על אחת שבע. השליט העריץ הזה אטם אוניו משמוע איך יצטרק אלכסנדר וַיִּנְקֶה נפשו מִפְּשַׁע היונים, ויוסף להראות בנלוי אותות איבה ומשטמה להרוסים. הטורקים כָּלֵם התמכרו להכניע

את המורדים והפושעים באכזריות חסָה שפוכה ובתחבולות נוראות מאד . כחיתו טרף התנפלו גם על שאר הנוצרים אשר בקרבם , אשר ידם לא היתה במעל ויהיו חָפִים מכל פשע ומרד , וירעצום וירוצצום וירצחום נפש ביד תומסת . בקאָגֶנֶ סטאנטינאָפּאָל ובשער ערי המדינות בלעו אותם כתנינים ויעשו במי יום ביומו הרג וְאַפְרָן—עד כי האמינו כל הנוצרים כי תרבי־טורצ'א הזוללה תכרית ותשמיר כל זכר לנוצרים היושבים בארצותיה . הפאטריארך בקאָגנסטאנטינאָפּאָל נתפש בידי הטורקים ביום חג־פסח בהיכל התפלה והזקע שמה יחר עם שני עפוסקאָפים נכבדים . כראות אלכסנדר את כל הרצח והתועבות אשר הטורקים עושים לבני אמונתו , וְיָבְרוּ נחומיו , וַיִּחַל את פני הסולטאן כי יתן לו לעשות שלום בינו ובין הפושעים , אך אָבִיר הלב הזה לא שעה לבקשתו , ויהי באחת כי לו המשפט והצדק לענוש קשה את עבדיו המורדים בו ולשפוך דמם כמים ; ובראותו כי המתקוממים יִבְרוּ חילים , בקש עזרה מִפְּתַח מצרים , אשר שלח לו צבא רב וצי אדיר , וביד חזקה קרע מן היונים מבצרים וערים . אלכסנדר לא יכול עוד להתאפק ולעמוד מרחוק , וישלח להסולטאן מכתב קשה 1821 , וגם צָוָה להגיד לכל מלכי ארץ כי נלחץ הוא לשלוף חרבו מתערה לגונן על כבוד רוס'א המחלל ועל חפש היונים , אבל הסות קדמחו ולא נתנהו לבצוע את אשר יום , עד שָׁקַם ניקאָלאי אחיו תחתיו לנקום נקמת היונים בחרבו הגדולה והקשה .

והיה אם יִפְּלא בעיני הקוראים איך היתה רוח אחרת עם אלכסנדר על אדות היונים , כי הסתיר פניו מהם וימים על שנה העלים לעתות בצרה , הנה בעיני קוראי הדורות לא יִפְּלא : הַמְּרָרוֹת והַפְּרָצִים בשאר ארצות אירופא נסכו רוח רעה על מושליהם שמה , והחברות המִסְתָּרוֹת אשר התכוננו ברוס'א לשית מוקשים להממשלה חנם , הִרְפוּ את ידי אלכסנדר מלתמוך גם בידי הקושרים על ממשלתם במשפט ובצדקה . כי הנה ימי השנויים והמְרָרוֹת במערב אירופא פעלו פֶּעִלָה גדולה גם על רוס'א : הַאֲפִיצֵעֵרִים הצעירים מדי לְכַתֵּם למסעיהם במדינות המערב , למרו שמה לדעת את הרעיונות החדשים בעניני הליכות המדינות והנהגת הממשלה , ויחשבו מחשבות לתת להם מהלכים גם ברוס'א ; ובשובם לארץ מולדתם יסרו להם למטרה הזאת גם הם חברות שונות : „חברת ברית האֲשֵׁר“ - „Союзъ благоденствія“ , „חברת אֶתְרוֹת הסלאוויים“ (Общество соединенныхъ Славянъ) , וכאלה . טבור החברות האלה בצפון רוס'א היתה פעטרבורג , ובדרום רוס'א— העיר סוֹלִטְשֵׁין , ששם היה הַמְּכוֹן הראשי לצבא רוס'א בפאת ים (המחנה השנייה) . אלכסנדר ידע מאד כי יש ויש חברות־קְתָרִים בכל מדינות רוס'א , ויהי כמתריש וכלא מתבונן , כי חמל על בני הנעורים (אשר בטרם נסו במסות החיים , רוחם יגביהו עוף כבני רשף אל כל אשר יִשְׁאֵם רוח דמיונם ולא יִדְעוּ כי בנפשם הם) ובצִפְּיתוֹ צָפָה כי ייטיבו דרכם . אפס כאשר נודע לו ימים מעטים לפני מותו , כי בעלי החברות יעזו רע ומזמת קשר , צָוָה להושיב במאמר את ראשי מסבי המרד אשר במחנה הנגב (פעכטעל ומרעיו) . והפקודה הזאת היתה האחרונה אשר הוציא המלך היקר הזה בטרם נאסף אל אבותיו .

פרק עג פעלי אלכסנדר הראשון בפנים הממלכה .

§ 1 בתי-המועצות וסוד-המלכות . אף כי מלחמות רבות סבו את אלכסנדר גם סְבִבָּהוּ מיום עלותו על כסאו , בכל-זאת הכין את לבבו לעשות סדרים חדשים ותקונים שונים בהנהגת הממלכה בכל משך ימי המחצה הראשונה לימי סממלתו . השרים היועצים הקרובים אליו והעוזרים אחריו בְּדָבַר התקונים והחדשות , היו למבראשונה : הגראף קָטֶשׁ שׁוֹבֵעִי (יליד רוסיא-הקטנה) , נְאָוֶטְסִילִצְעוֹו , הגראף סְטְרֶאָגְאָנְטְוֹו והנשיא הפולאני אַרְסֶטְשָׁרִיסקי . שלשת השרים האחרונים היו ידידי הקיסר ומיודעיו עוד מימי נעוריו , וּשְׁלֻשָׁתָם יסדו יחד אגודת אהבתם , ויבאו במסורת ברית אהבה ואחוה להיות איש לזרוע אחיו להוציא את מחשבותיהם לפעלת אדם , אשר על כן נקראו בפי בני הדור ההוא בשם „בעלי ברית השלישים“ (טרוימ-וויראט) . כל ארבעת השרים האדירים האלה חנכו על ברכי חכמת סופרי אנגליא , וילמדו לדעת נכונה ולאחוב את סדרי הממשלה ומשמריה בארץ ההיא , ועל כן עוררו גם את רוח אלכסנדר להשביט את בתי הקאָללעגיות אשר יסד פעטר הגדול ולכונן תחתיהן (1802) שמונה בתי-מועצה (министерства) לְנִחֹת את כל עניני הממשלה ; הלוא המה : בית-מועצה לחיל-הצבא (министерство Военное) , ועליו הֶפְקֵךְ הגענעראל וויצֶזִימיטִינְטְוֹו ; בית-מועצה לחיל-הים (министерство Морское) ; ועליו האדמיראל סְטְרֶדוֹוִינְטְוֹו ; בית-מועצה לעניני חוץ-לארץ (министерство Иностранныхъ дѣлъ) , ועליו הקאנצלער (מוכיר המלכות) הגראף ווֶאָרְנֶאָנְטְוֹו ; בית-מועצה לעניני פְּנִים-הארץ (министерство Внутреннихъ дѣлъ) ועליו הגראף קָטֶשׁ שׁוֹבֵעִי ; בית-מועצה לחקים ולמשפטים (министерство Юстиціи) ועליו הכופר הנכבד דֶּרֶזְשָׁאוֹוִין ; בית-מועצה לאוצר המלכות (министерство Финансовъ) , ועליו הגראף וואסיליעוֹו ; בית-מועצה לַמַּסְחֹר (министерство Коммерціи) ועליו הגראף רוסיאנְטְוֹו ; ובית-מועצה להשכלת העם (министерство Народнаго просвѣщенія) , ועליו הגראף זאוואדֶאָוֹוִסקי . אולם השרים „בעלי ברית-השלישים“ לא הֶעֱלֹּוּ רק לתר מעלת חֲבִירֵי-היועצים (товарищъ министра) . אחרי שְׁנֹת מספר יסדו ידי אלכסנדר גם את בית „סוד-המלכות“ (Государственный Совѣтъ) אשר בו יובאו במשפט חקי הממשלה ודרכי הנהגתה לכל עניני הממלכה .— אחרי אשר התפרדה אגודת „בעלי ברית השלישים“ ויִרְתַּק חבל אהבתם , וקאמשובעי עזב את מקום כבודו ויחדל מלנהל את הענינים הפנימים , קָם גבר נאור כביר דעת ורב מעללים ושמו מיכָאֵיל סְפֶּעֶרֶאנְסְקִי . האיש הזה בתבונת כפיו פעל פֶּעֶלָה רבה ועצומה על כל הליכות התקונים בממלכה ; הוא היה רוח החיה בכל אפני החדשות אשר יצאו לאור-עולם ברבר הנהגת הממשלה, החקים והמשפטים , עניני האוצרות וכלכלת המדינה .

§ 2 סְפֶּעֶרֶאנְסְקִי ומעלליו . מיכָאל מיכָאֵילאָוויטש סְפֶּעֶרֶאנְסְקִי היה בן כהן-פְּרִי (במחוז וולאדימיר) , ואחרי השלימו את חק למודי סעמינאריא מרב

יתרון הבשר דעת, שְׁלַח להסעימינאריא-הגדולה אשר בפעטרבורג (היא האקאדעמיא לתורת-הדת אשר על יד בית הנוירים „אלכסנדר נעווסקי“) להוסיף פְּדַע בתורת הכנסיה הנוצרית, ולהיות אחרי כן מורה דת ואמונה באחת הסעימינאריות. וימצא מיכאיל חן וחסד בעיני המיטראָפּאָליט, ובכללות ימי הלמודים מָנָה אותו לפרָאָ-פֶּעססאָר בבית-המדרש ההוא. אכן בעצם ימי היות ספעראנסקי מורה דת, הואיל לְשִׁרְתָּ גם כמוכיר וסופר בבית הנשיא קוראקין. והיה כאשר הרים פאאוועל הראשון את קוראקין למשגיח כולל (גענעראל-פּראָקּוראָר) על הסענאט, נמש ספעראנסקי את מְשִׁרְתָּ מורה-הדת, ויבוא לשרת בלשכת הסופרים (קאנצעלאריא). פאאוועל ברצונו הוריד כפעם בפעם את משגיח הסענאט והעלה אחרים תחתיהם, אפס בכל החליפות והתמורות לפי רוח המוטל ישב ספעראנסקי על כנו ואת מקומו לא הניח; וְשֵׁם צָעִיר הימים הזה יצא לתהלה כאיש מלא רוח דעת, מהיר במלאכתו ומשכיל רב-פְּעָלִים. עד מהרה מצא לו ידים להראות את כח חכמתו ובינתו הרחבה: בימים הראשונים לעלות אלכסנדר על כסאו הֶקְרִיב אליו את טראָשטשינסקי (מבני דלת העם ברוסיא-הקטנה), לעשות את כל מעשהו ולהיות המנהל והמביא לפניו בְּפִתּוּבִים את עניני המלכות. השר הזה היה גבר חכם ונבון ואוהב לעבוד עבודת מלכו באמונה, אך מֵאֲשֶׁר לא הֵנִיךְ סנעוריו בארחות השכלה-ינכונה, היה דרוש. לו איש אשר ידיו רב לו למשוך בשבט סופר וּמְפָאָר לכתוב צחות. נִיבּוֹר לו את ספעראנסקי, אשר כתב תמיד בגלל אדונו בטוב מעם ודעת את תכן הענינים הראויים להביא לפני הקיסר, את מכתבי-הגלוי (מאניפֶּעסטִים), ספרי הפקודות (אוקאזים) ועוד כתבים מכתבים שונים. אמנם טראָשטשינסקי לא האריך ימים על משמרתו הנעלה, כי גם בהיותו תרוץ ושוקד על עבודותיו הרבות, התמכר לאהוב את דרכי העת הישנה ולדבקה במנהגיה ובמשפטיה, ולא יכול לבוא עד תכלית חפץ אלכסנדר, אשר עמל בכל עו לעשות תקונים רבים, לְמַנּוֹת את החסרונות ולהוציא ישן מפני חדש — על כן נהרף מִמְצָבו ומשמרתו נִתְּנָה לרעהו הטוב ממנו. והיה בהֶנְסֵד בתי-המועצות (מיניסטר טערסטווא) וקאָטשובעי הוֹרֵם והוֹנֵף להיות שר-הפנים, התאמץ למשוך אליו את ספעראנסקי המְשִׁבַּח והמפָּאָר בפי השירים והפקידים, וישימהו רק למנהל את בית מחלֶקְתוֹ (דעפארטאמענט) לְבֹד, אך העובד הזה נהיה באמת המוציא והמביא את כל דברי בית-המועצה. הוא ערך על ספר מַעֲרֻכּוֹת חֲקִים חדשים ותקונים נכונים; בשם היועץ חבר ספרי החשבון, ובחלות אדונו זה את חלוי הַמְצִיא בידיו את הכתובים השונים אל הקיסר והיה מרואי פניו יום יום. חיש קל קנה לו את לבב אלכסנדר, אשר אָהְבוּ והאמין בו אמונה בלי מצרים, כאשר יאמין איש בדבר האורים; יען אשר ראה ונוכח כי הוא איש כלבבו ומחשבותיו כמחשבותיו. ויותר שהיה ספעראנסקי עובד הרבה ורוח אמיץ לו עד להפליא, חָכַם במדעים שונים וכביר מצאה ידו לברוא חדשות ונצורות אשר לא שְׁעָרוּם חכמי-המדינות הראשונים. — בדבר הנהגת הממשלה נתן ספעראנסקי היתרון לְשִׁטָּה הצרפתית, אשר הוליד נאפאלעאָן הראשון. אלכסנדר מהיותו בימים ההם יריד נפש נאפאלעאָן, נטה גם הוא לְבַכָּר את בתי ממשלת צרפת על פני

האנגליים; וּבְנִסְעוֹ עֲרֻפּוֹרְטָה לְהִתְרַאוֹת פְּנִים שְׁנִית עִם נֶאֱפָלְעָן, לָקַח אֹתוֹ גַּם אֶת סִפְעֵרְאֲנִסְקִי, שֶׁשָּׁם מִצֵּא אֹן לֹ לְהִגִּיעַ עַד תְּכֵלִית חֶקֶר הַנְּהַגַת אִימְפֵרְאֲטֵר־צִרְפֵת וְשִׁמַת מִמְשַׁלְתּוֹ, אֲשֶׁר מִנִּי אִז מְלֵאָה אֶת כְּלִיּוֹתָיו, וְתֵהִי הַגִּינוֹנוֹ כֹּל הַיּוֹם. וְזֹאת הִיְתָה נֹסְכָה כִּי הִחְלוּ לְהַעֲשׂוֹת בְּרוֹסִיָּא תְּקוּנִים רַבִּים בְּבֵתִי הַמִּמְשָׁלָה לְפִי אֲרַחֲוֹת הַמִּמְשָׁלָה הַצִּרְפֵתִית. פְּעָמִים רַבּוֹת בְּעֶרֶב בְּעֶרֶב הַתְּבוֹרֵד אֶלְכְּסַנְדֵּר עִם סִפְעֵרְאֲנִסְקִי, וַיְבַלֶּה אֹתוֹ אֶת הָעֵת בְּשִׂיחוֹת נְכוֹחוֹת וּמְתַכְּמוֹת עַל דְּבַר הַתְּקוּנִים, וּבִקְרִיאַת סְפָרִים שְׁוֹנִים הַמְדַבְּרִים עַל אֲרוֹת הָעֵינִינִים הָהֵם. פְּרִי הַשִּׂיחוֹת וְקִרְיַאת הַסְּפָרִים הִיָּה — מַעֲרַכַת תְּקוּנִים רַבִּים בְּשִׁמַת הַמִּמְשָׁלָה, אֲשֶׁר פָּעַל וְעָשָׂה סִפְעֵרְאֲנִסְקִי בְרוּחַ מִבִּינְתּוֹ. אֲבָן פִּנַת הַשְּׂמָה הַזֹּאת הִיְתָה: לְאִסּוֹף לְאֲחֵרִים אֶת כָּל עֵינֵי הַמַּמְלָכָה אֶל שֶׁבוֹר בְּתִי־הַמַּמְלָכָה הַגְּבוּהִים („צֵעֵנְטְרַל־אִיִּצִיא“), וְלִתְקֵם בִּיְדֵי שְׂרֵי הַמִּמְשָׁלָה הָעֵלְיוֹנִים („בִּיּוֹרֶץ־קְרַאֲטִיָּא“).

§ 3 הַתְּקוּנִים בְּסוּד הַמַּלְכוּת, בְּבֵתִי הַמוֹעֲצוֹת וּבְאוֹצֵר הַמְדִינָה. בְּעֵצַת סִפְעֵרְאֲנִסְקִי נַעֲשׂוּ תְּקוּנִים נְדוּלִים בְּבֵית סוּד־הַמַּלְכוּת (גְּאֶסְטֵר־אֲרֵסְטוֹוִעֲנִיִּי סְאָוִוִיעֵט) וּבְבֵת־הַמוֹעֲצוֹת (מִינִיסְטֵר־סְטוֹוִא), אֲשֶׁר נֹסְדוּ בִשְׁנַת 1802. עַל פִּי הַתְּקוּנִים הָאֵלֶּה הִיְתָה תְּכוֹנַת בְּעֵלֵי בֵית סוּד־הַמַּלְכוּת, אֲשֶׁר רָפֵם הָיוּ מִשְׂרֵי הַמַּלְכוּת הַנְּעִלִים וְהַגְּבוּהִים, כְּתְכוֹנַת „אֲסַפַת הַמְּחֻקְקִים“ בְּצִרְפֵת; וְלִפִּי עֶרֶךְ עֵינֵי הַמַּלְכוּת חֵלֵק הַבַּיִת הַמְרוֹמֵם הַזֶּה לְאַרְבַּע מְחֻלְקוֹת (Департаменты): הַמְּחֻלְקָה הָאֲחַת לְחֻקִּים וּלְמִשְׁפָּטִים (Департаментъ законовъ), הַמְּחֻלְקָה הַשְּׁנִית לְחֵיל הַצְּבָא (Департаменты военныхъ дѣлъ), הַמְּחֻלְקָה הַשְּׁלִישִׁית לְדַבְרֵי הָאוֹרְחִים וְכֹנְסֵת־הָרֵת (Департаментъ гражд. и воен. дѣлъ), וְהַרְבִּיעִי לְעֵינֵי כֹלְכַת הַמַּמְלָכָה (Департаментъ государств. экономіи), וּבְכֵן נָמַל עַל בְּעֵלֵי סוּד־הַמַּלְכוּת לְשְׁקוֹל בְּפִלֵס הָרֵעַת וּבְמֵאֲזוּי הַתְּכוֹנָה, אֶת כָּל הַחֻקִּים, הַפְּקוּדוֹת, הַמִּצְוֹת וְהַעֲדוֹת וְשֶׁאֵר עֵינִים נְכַבְדִּים, לְהַחֲלִישׁ אֶת מִשְׁפָּטֵי פִיהֶם וּלְהַבִּיאֵם לְפָנֵי הַקִּיסָר לְקִיָּם וּלְחַתוֹם עֲלֵיהֶם בְּטַבְעוֹתוֹ; נֹסֵף עַל זֹאת הִיְתָה הוֹבַת בְּעֵלֵי סוּד־הַמַּלְכוּת לְפָקוּחַ עֵינֵיהֶם וּלְבַקֵּר אֶת סְפָרֵי הַחֲשׁוֹבוֹנוֹת אֲשֶׁר יַעֲרְכוּ הַמִּינִיסְטֵרִים מִדֵּי שְׁנָה בְּשְׁנָה. — בְּרֵאשׁוֹן לְחֹדֶשׁ יַעֲנוּאֵר בִּשְׁנַת 1810 נִפְתְּחוּ שְׁעָרֵי בֵית סוּד־הַמַּלְכוּת בְּשִׁמְחָה רַבָּה; סִפְעֵרְאֲנִסְקִי הוֹרֵם לְנִגִּיד לְשִׁכְת־הַסּוֹפְרִים (Начальникъ канцеляріи Совѣта) אוֹ לְסַעֲקֵר־עֲמָר־הַמַּלְכוּת—וּבִידוֹ הָיוּ כָּל עֲסָקֵי הַבַּיִת הָעֵלְיוֹן הַזֶּה וּמִפְעֻלוֹת הַיּוֹשְׁבִים בוֹ, לְהַטּוֹתָם כְּפִלְגֵי מַיִם אֶל כָּל אֲשֶׁר יִהְיוּ. עַל כֵּן לֹא נִחְשַׁב סִפְעֵרְאֲנִסְקִי כְּפָקִיד תַּאֲדִיסוֹפְרִים לְבַד, כִּי אִם כְּמִינִיסְטֵר הָרֵאשׁוֹן בְּמַלְכוּת. דְּמִשְׂרִיעוֹ בְּיָדוֹ יַעֲדֵר עֲלָיו בְּכַתוּבִים לֵאמֹר: „בְּכָל פֶּעַם, מִדֵּי יְבוֹא סִפְעֵרְאֲנִסְקִי אֶל אוֹלִם־הַיָּעַד, קָמוּ אֲחֵרִים מִן הַשְּׂרִים מְכַסְּאוֹתָם וַיִּמְהָרוּ וַיִּסְבּוּ אֶת סִפְעֵרְאֲנִסְקִי וַיִּתְלַחֲשׁוּ עִמּוֹ, וַאִישׁ אִישׁ מֵהֶם הִתְאַמֵּץ לְמַשְׁכוֹ אֲחֵרָיו לְהַמְתִּיק יַחְדוֹ סוּד—בְּעַת אֲשֶׁר רַבִּים מִן הַנוֹעֲדִים הַחֲרִישׁוּ, וַיְחִיל וְרוֹמֵם שְׁמוֹ פְּנִיהֶם אֵלָיו, כֹּאֲשֶׁר יִפְנֵה הַצִּמַח „שׁוּאֵף הָאוֹר“ מִשְׁפָּל שְׁבַתוֹ אֶל קֶרְנֵי הַשֶּׁמֶשׁ, וַיִּתְאַמְצוּ כִּי יֵאִיר פָּנָיו אֲלֵיהֶם“.

יָמִים לֹא כְּבִירִים אַחֲרֵי הַפְּתַח בֵּית סוּד־הַמַּלְכוּת, תְּקַנּוּ וַחֲדָשׁוּ גַם בְּתֵי־הַמוֹעֲצוֹת. עַל פִּי הַתְּקוּנִים הַחֲרָשִׁים קָצְבוּ וְהִגְבִּילוּ הַיִּטֵּב הָעֵינִינִים הַשְּׁוֹנִים אֲשֶׁר נִתְּנוּ לְכָל בֵּית־מוֹעֵצָה לְבַדוֹ. הִנֵּה כִּי כֵן נֹסֵד בֵּית־מוֹעֵצָה מִיָּתֵד לְתַקֵּן אֶת הַדְּרָכִים, לְיִשֵּׁר מַסְלוֹת וּלְפַנּוֹת נְתִיבוֹת בַּיִם וּבִיבְשָׁה (Министерство Путей сообщенія); אֶת

בית מועצת המסחר בִּטְלוּ, ואת עניניו העבירו וְיִסְפְּחוּם אל בית מועצת האוצרות . מלבד זאת הִנְבֵּל חוג מִפְעֻלוֹת כל בית מועצות מִפְרָשׁ ומבְּאָר לכל פרטיו ; סדר עריכת הענינים לְדִין , מדרגות שלטון השרים השונים איש לפי מְשָׁרְתוֹ ומשמרת פקודתו . יסוד בתי המועצות נשאר על מצבו לכל כלליו ופרטיו עד היום באין נגרע דבר . אפס מהשבות ספּעראנסקי לחדש ולתקן גם את הסענאט , לא יכלו לצאת לאור , כי צמחה מלחמת שנת 1812 , וגם ריחו נבאש אז בעיני אלכסנדר להסירו מעל פניו (§ 8) . — בין שאר העבודות אשר עבד ספּעראנסקי בהליכות הנהגת הממשלה, נכבדה מאד עבודתו הגדולה ותחבולותיו הרבות לתקן ולהיטיב את מעמד האוצרות אשר היה מורה מאד , מסבת המלחמות הראשונות ומפני שמת־הִנְבֵּשֶׁת (הקאָנטינענטאליע) אשר העמים נאפְּאַלעאָן על רוסיא ; כי ירד מחיר האססיגנאציות עשר מעלות, וצרכי החיים יקרו מאד . על כן מִלֵּא אלכסנדר את ידו ספּעראנסקי לכונן את מערכת האוצרות על יסודות חדשים , ולהביא הַחַו להממשלה . על פי עצתו הכירה הממשלה את שטרי חובותיה ככסף עובר לסוחר וכמטבעות זהב טוֹבִים וְשִׁקּוּלִים , וְנִתְּן עֲרֵבָה בעדם את כל נכסיה ואחוזותיה , עמדה מְהוּצֵיא עור שטרים חדשים, והחת זאת הרבתה את מתכנת המסים וְהִמְעִיטָה את הוצאותיה (*), הכינה מכסת כסף לשלם מעט מעט חובות הממשלה (погашение долговъ), גם נצב לחק ולא יעבור לכתוב בספר מדי שנה בשנה רשימה (росписи) להכנסות הממלכה ולהוצאותיה ; אפס עצות רבות אשר יעץ ספּעראנסקי בעניני האוצרות לא נִמְלְאוּ .

§ 4 על דבר ההשכלה . מראשית ימי ממלכתו שָׁם אלכסנדר את עינו ולבו אל השכלת העם לרוממה ולהאדירה , וחפצו זה הצליח בידו עד מאד . בימיו נבקע כשחר אור הדעת, וההשכלה הרחיבה את אהלה בכל קצות האימפּעריא הרחבה ובקרב כל העמים החוסים בצלה . אלכסנדר היה הראשון אשר יסד מיניסטערסמוּנָא להשכלת־העם לברה , וְהִקְרִי כי נחוץ מאד להשכיל את העם להיטיב , וגם ברבר הזה היה לו ספּעראנסקי לעזר לא־מעט . בימי מלכותו נפתחו בתי הדפוס ליחידים , אשר סָגְרוּ בשנת 1796 על פי פאועל , וְנִתְּן רשיום לפתוח בתי־דפוס חדשים כרצון איש ואיש ; גם התיר להביא אל תוך רוסיא ספרים מחוץ לארץ . שר־ההשכלה הגראף זאוואראַוּסקי הרבה לפעול לטובת ההשכלה , ויפתח בתי ספר למכביר . הנכבדים בהם הלא המה : בתי מדרשי המדעים (אוניווערזי־טאָמס) בהארקאָו, קאזאן , ואחרי כן בפּעטרבורג (1820) . בעיר הבירה הזאת נוסד גם האינסטיטוט־הראש להכמת הִפְּדָגוֹגִיא (וכמוהו במאָסקווא) להכין בו מורים מהירים במלאכת הַתְּינּוּךְ , והאקאדעמִיא להכמת הרפואה והִלְיוֹרִגִיא תַּקְנָה והתעודרה ביתר עז ; הליצעאום בצארסקאָע סעלָא (**); הליצעאום באָדעססא הנקרא

(* בשנת 1821 היו הכנסות הממשלה ארבעה מיליאן רובל אססיגנאציא , הלא המה כמאה וחמשה עשר מיליאן רובל כסף . ביתר שאת היתה הכנסה רבה ממוכסי מס היין (אטקופ) . וסוחרים מוכסים רבים עשו עשר והון רב מאד . למוכס אחד (ושמו זלאבין) היה שכר (ריזח) מדי יום ביומו מאה אלף רוב , והוא התאמץ בתחבולות שונות להרחיב את שתיית יין־השרף ברוסיא , עד כי בימי האטקופ האחרונים שתו ברוסיא חמשים מיליאן היין יין שרף .

(**) יש אומרים כי הליצעאום הזה בצארסקאָע סעלָא נוסד בגלל שני הנשיאים הגדולים ניקאלאי ומיכאיל לשמוע לקח מפי פראפעססארים עם שאר בני גילם , ועל כן הוכן באחד מבתי המלכות שמה . מן הבית הזה יצא המשורר הרוסי הנודע למשגב פושקין ושאר הכמים וסופרים .

„רישעליועווסקי“ על שם ההערצָאָג רישעליוע שר-חבל בעססאראביא , אשר קצב חלק רב מתבואת החבל ההוא לטובת הליצעאום, וגם קים החק להקים בית ספר למסחר בעיר הזאת ; בית ספר הרעמידָאָווי ביארָאָסלאָוול ללמד בו את החכמות הנעלות ; בית-גימנאזיות לחכמות הנעלות בניעשין (מחוז טשערניגאָוול) , אינסטיטוט לידיעת הצמחים והעצים (Лѣсной институтъ) , אינסטיטוט ללמד ידיעת תקוני הדרכים ובניני הגשרים (תחת יד החכם הצרפתי בעזאנקור) (Институтъ кор-) (пуca путей сообщенія) , בית-ספר לאנשי מרות (Инженерное училище) , לכלי מלחמה-הבָּדִים (Артиллерійское уч.) אינסטיטוטות לְנָשִׁים האוהבות את ארץ מולדתן (Институтъ женскаго патриотич. общ.) . קיעוו , טאָבאָלסק , אוסטיווג-וועליקי נועדו להָבָּר בתוכן אינווערויטעטיים בזמן קרוב ; בווארשא נפתח בית מדרש-מדעים אשר שם אלכסנדר קָאָ עליו (1818) , ובגלל כל בתי שבת תחכמוני חרשים גם ישנים נקראו גדולים חקרי לב , יודעי בנין וחרשת המעשה מצרפת ומשאר ארצות נכריות, להורות בהם לשומעי לקח ודעת . להאונווערויטאָט בפ"ב נתן רשיום לכבד במדרגות שונות את המשלימים בהם את חק הלמודים, ולתת להם מְשׁוֹרוֹת כפי תר מעלתם באין הברל בין מפלגות העם . רעגלאמענט חרש יצא, לְשִׁים משמרים ישרים בתוך עקר החכמה אשר בפעטרבורג, ובשאר בתי מדרש המדעים נעשו תקונים נכונים . בערים רבות נפתחו גימנאזיות ובתי ספר בערים ובגלילות ; וכן נוסד לעם בתי-ספר על פי חקי שמתָּעַל ולאנדקאסטער , ובפקודת אלכסנדר שָׁלְחו ארבעה מחניכי האונווערויטאָט לאנגליא ללמוד שמה ארחות השטה הזאת ולשוב ללמד אותה ברוסיא ; כבואם יסדו בתי ספר כאלה והורו לְעַם תְּנַם אין כסף. הממשלה היתה לעינים לגדיבי העם אשר התנדבו די זהב לרומם קרן ההשכלה , וביתר שאת במדינות מערב רוסיא ובממלכת פולין . כאשר רבו בתי הספר, התעורר חפץ העם לקרוא בספרים ולהנות בחכמה ודעת . חקי בקרת-הספרים לא הכבירו את אָבְּפֶם על הסופרים , על כן יצאו אלפי ספרים חרשים לאור ומכתבי עתים החלו לָרֵב ולפרוץ בארץ , וגם בית-המועצה להשכלת העם הוציאה מכתב עָפִי , ותהיינה שנות ממלכת אלכסנדר כתר הזהב בחכמת-סופרים הרוסית (כאשר יספר בפרק ע"ח) . אז נוסדה ברוסיא גם חברת מפיצי ספרי תנ"ך בעם (Библийское общество) תחת יד הנשיא גאליצין והשגחת אלכסנדר , אשר העניק לה נדבות רבות ויעש לה בית . החברה הזאת הגדילה לעשות , כי הוציאה מיליליאָן רובל כסף על ספרי האמונה וכנסת הדת (* . בבית אוצר הספרים להקיסר הפְּתוּחָה למקרא-העם (Императ. Пуб-лич. библиотeka) היה עד ימי אלכסנדר צלמות ולא סדרים, ויכלכל בתוכו רק ספרים כתובים בלשונות עמי הנכר (רוסית , צרפתית , אשכנזית , אנגלית , איטאליאנית , פולאנית) , ורק שכונה ספרים כתובים רוסית נמצאו בו . אמנם בימי אלכסנדר פקחו עינים לערוך את תְּמֵן הספרים במערכת הסדר הנכון , ולאצור אל תוך הבית הגדול הזה גם ספרי רוסיא לָרֵב . בשנת 1814 נפתחו שעריו לכל שואל

(* אלכסנדר נתן צו לתרגם את ספרי הקדש לשפת רוסיא ולהסיר את השפה הסלאווית העתיקה הזרה להמון העם . אולם תלונת רבים היתה רבה עליו בגלל הדבר הזה , וגם ספעראנסקי , אשר היה הניד סעמינאריא , היה סן המתלוננים על אשר יקל כבוד ספרי הקדש בשפה מדוברת .

זמבקש לדרוש בספרים, ובעצם השנה היא יצא החק לשלוח אליו מספר חבורים (עקסמפלארים) מכל ספר היוצא לאור בכל מדינות רוסיא. למן העת ההיא רבו ועצמו בו הספרים וכתביהויד, עד כי בימינו עולה המספר יותר משישים אלף ספרים, ובחלק המכלכל בקרבו את הספרים המדברים על אדות רוסיא לבר (Rossica) יש יותר משישים אלף ספרים במספר.

אמנם אף כי הממשלה זלה זהב מאוצרה ותעמול להרבות בתי הספר בעם, בכל זאת היו מעטים הבאים לשקוד על דלתותיהם, ומספרם לא נשא ברב עם ההוצאות הגדולות. צעירי בני האצילים חשקו יותר לבוא לעבוד בצבא ולהתהדר בין שרי פקירי החיל, מלחוגיע כחם בבתי שבת תהכמוני, ורבים היו מן האונטער־אפיצרים ילידי הרוואריאנים אשר לא ידעו קרוא ספר, אשר על כן נלחצה הממשלה לאנוס בחוק יד את העם לקנות חכמה ודעת, ותוציא חק כי בכלות שש שנים למן היום אשר נפתחו בתי הספר, לא תתן לאיש בבתי הממשלה כל משרה ופקודה הדורשת דעת דברי המשפטים ושאר למודים, בלתי אם יביא תעודה כי השלים את חק הלמודים באחד מבתי הספר להממשלה. לתכלית הזאת העיר ספעראנסקי את לב אלכסנדר להעמיד לחק, לבל ירימו כל איש על גרם המעלה השמינית והחמישית אם לא השלים למודיו בבית מדרש המדעים, או לא עמד שם למכתן מכל הלמודים. אפס החק הזה עבר וקטל ברבות הימים.

§ 5 הבהנים והנדרחים. אלכסנדר דאג גם להשכלת הכהנים, וינסד בית־יגעד (קאממיסיא) לשים עינו על בתי הספר אשר להם, על הסעמינאריות וכל בתי מדרשי הדת והאמונה. גם תדש והחזיק בידם את הזכות והמשפט (פריווילגעניא) אשר נתן להם פעטר הגדול, להכין ולמכור רק הם לברם את גרות־הדונג הלקוחים אל היכלי התפלה, והבספ המאסף יהיה קדוש להוצאות בתי הספר. אלכסנדר היה ירא אלהים מרבים ונוצר תורתו הפראוואסלאווית בכל נפשו ומארו, אך רוח סבלנות נוססה בו, לכבר גם את הנוטים מן שרשי האמונה ההיא וההולכים בתורת מחוקקים אחרים: אל הפראנקי־מאססאנים הריץ ידו ועם הקוואקערים התרועע, בבית־מסגד להמושלמים השתחוה בחרדת קדש, ובסינאגאגא עברית נשא עינו לאלהי השמים. על כן חמל גם על הנדרחים הראסקאלניקים לבלתי האשימם בשצף קצף ולבלתי רדוף אותם על כל דרכיהם כקדם. בספר פקודתו על אדותם כתוב לאמר: „הן האנשים האלה נעו תעו מן הדרך הישרה ויחלק לבם, יען כי נסמכו על למודי שוא והוציאו משפטים מעקלים בדברי האמונה ועבודת אלהים; ובכן רק חסרון הדעת והאגלת היתה נסבה כי נתעו בשוא וילכו אחרי ההבל, וכבר נוכחנו על פי הדעת והנסיון כי אמונות ההבל אשר קוננו בלב העם, עוד תוסיפנה להכות שרש בלבבם אם נאמר להכריתן בחוקת היר או בהכלים את בעליהן בתוך קהל ועדה; ורק בהדאות להם מעשים ישרים למשל ולמופת, ובקללת אתם ברוח חן ומוסר השכל, רק אז תמחינה מעל לוח לבם מעט מעט, וברבות הימים לא תזכרנה עוד — אפס היתכן לממשלה נוצרית ונאורה, להשיב את הנדרחים אל חיק הכנסיה בתחבולות קשות, ולענוש את התועים מדרך השגל ביסורים רעים, בגלות לארץ גזרה או בשאר שפטים כאלה? התחבולות האלה לא הועילו מאומה

עד שנת 1801 כי אם הוסיפו להקשות את לבב הנדחים ולהרבותם; אכזריות תעורר אכזריות ורעה תוליד רעה — "אולם אם התהלכה הממשלה עם הנדחים השונים בנחת ובלאט, הערה את כל חמתה על היעזו אישים, אשר בשבתם לבטח ברוסיא כוננו פעלי ידיהם להרע לה, פָּדָבֵר אשר הזנו את בני הפראוואַסלאווים מבתי ספריהם אל הקאָללעניומים לתנכם על ברכי הדת הקאטולית, ועוד מעשים זרים כאלה למרות רוח הממשלה. על כן גִּרְשָׁה אותם משתי ערי המלוכה מאַסְקוּוּא ופעטרבורג (1815) ותאסור עליהם אָסֵר לבל יזידו עוד להתגורר בהן. ויהי כאשר הוסיפו לעשות זר מעשיהם בשאר ערי המדינה, וביתר שאת בפאָלֶצְק, שָׁשִׁם היתה להם אקאדעמיא בנויה לתלפיות, נִרְשָׁו כלה מכל מדינות רוסיא (1820), וכל האקאדעמיות ובתי הספר אשר להם סָגְרוּ על מסגריהם והיו כלא היו.

§ 6 על אדות האכרים. מיום עלות אלכסנדר על כסא מלכותו הרה והגה את הרעיון הטוב להוציא את האכרים לחפשי (*). הרעיון הזה היה חמדת שעשועיו ולא כחדו תחת לשונו בשיחותיו עם אוהביו הנאמנים. אפס מרבית השרים הקרובים אליו אמרו, כי האכרים לא יסכנו עוד לקבל את מתנת החרות ועיניהם יכו בסגורים מאור הדרור; גם הפחידוהו פן בעקב תהפכות-פתאם (переворотъ) משעבוד לגאולה יבלע לשלום הסמלכה ולשִׁלְמוּתָהּ. ויהי בשנת 1803 בהודיע הגראף רומיאנצ'עוו כי יוציא לחפשי אחדים מֵאֶפְרִיּוֹ והענק יעניק להם חלקות אדמה, הוציא אלכסנדר הק נִיָּתֵר את ידי כל אדוני השדות להוציא לחפשי אכרים מתי מספר, כפרים ומושבות שִׁלְמִים או משפחות יחידות עם חלקות אדמה, כפי האופנים והתנאים אשר יִרְצוּ להם האדונים והעבדים יחד, ובני הדרור האלה יִקְרָאוּ בשם "אכרים חפשים" ("свободные хлебопашцы"), ויתחשבו לְמַצֵּב לְבָרֵד בין מַצְבֵי העם ומפלגותיהם. החק הזה היה יקר ונכבד מאד בעת ההיא, כי הוא יצא ראשונה גלוי בספר ממעם הממשלה (אֶפְרִיצִיאַלְנָא), והוא ירה אבן פנה לגאולת האכרים ולתשועתם. — בשנת 1816 כאשר שקטה רוסיא ממלחמותיה, תרש הקיסר את הרעיון לקרוא דרור להאכרים, ויִנָּס לעשות כן בְּתַחֲלָה בחבל יסִי־הקדמוני (הבאלטי), באכרי עסמלאנדריא וקורלאנדריא, כי שם היו גם האצילים בעורתו וימלאו אחריו בְּאֵת נפשם וברצונם הטוב, ובכן נהיו האכרים בשתי המדינות האלה חפשים בגוויתיהם, ורק את האדמה שכרו להם מן אדוניהם על פי תנאים ידועים (קאָנ־טראקט). • בסוד האספה (לאנדטאג) בשנת 1818 נמנו ונמרו לעשות כן גם בליִפְלַאנדריא, ויצא הדבר הזה לְפַעֲלַת אדם בלי מפריעים חזקים. החקים הטובים והישרים אשר הוציא אלכסנדר אדות האכרים (לבל יוסיפו האדונים להודיע במכתבי עתים מִמְּפָר אכרים בלי אדמה, וכאלה) ואשר גזר על האדונים לבל יעבדו בהם בפרך, ויתן רשיום להאכרים הרצוצים והעשוקים חנם, להתאונן באוני הממשלה על אדוניהם תוקפיהם, כל אלה יעידו עדות נאמנה כי גם בשנות אלכסנדר את טעמו בענינים רבים, מפני רִנְיַת פועלי קשר אשר התפרצו בארצות שונות, לא כהתה רוח

(* לפי דברת דערושאווין בכתובים נטע לא-הארפ מורהו את הרעיון הזה בלבבו; ואם כן צדקו מאד דברי אלכסנדר: "לו לא היה לא-הארפ כי עתה לא היה גם אלכסנדר".

תשוקתו להביא גאולה להאכרים, ולא אברו עשתונותיו ומחשבותיו אשר השב עליהם לטובה *)

§ 7 רדת ספּעראַנסקי ועלות אראקטשעעו . מקנאים ואויבים רבים היה לספּעראַנסקי, אשר עלה מעלה מעלה וינהל כמעט את כל דברי הממשלה . הגדולה והכבוד אשר נחל איש החיל הזה, היה למורת רוחם, ויתנכלו לטמון מוקשים לו ולדורות פעמיו ממרום מצבו; מלבד זאת גם רבים מעם הארץ התלוננו וינגנו על דבר החדשות אשר הואיל לעשות: בני דלת העם התמרמרו על דבר אשר העלה את המסים הכבדים, הפקידים נושאי־המשרות התקצפו עליו בגלל החק לנסותם במסה ובמבחן הלמודים, ושרי החצר לא יכלו דברו לשלום על אשר הוציא חק לגרוע מחקי כבודם, לבלתי תת להם עוד המעלות הרביעית והחמישית כמשפּטם מאז מעולם . במספר מתנגדיו ואנשי ריבו היה גם הסופר ק א ר א מ ז י ן, ובספרו „על אדות רוסיא־העתיקה ורוסיא־החדשה“ אשר ערך לפני הקיסר, התאמץ להוכיח כי תקוני ספּעראַנסקי הולכים מנגד לרוח חיי ממלכת רוסיא, והיו יהיה לה לא לעזר ולא להועיל כי אם לַמְרַע ולמשחית . והיו כאשר בא המועד לאלכסנדר לנתק מוסרות האהבה בינו ובין נאפאלעאָן ולהתיצב לריב עמו ריב איתן, נַמְסָה גם תקות חוש הידידות בינו ובין ספּעראַנסקי, אשר נחשב ברוסיא כסמל תבנית רעיוני נאפּאָלעאָן וכאוחו דרכי בינתו ומגמתו . שונאיו העצומים מצאו חפץ בדבר המקרה הזה, וגם הביאו את דבתו רעה אל אלכסנדר, בערמתם הצליחו להמות קו חשד על כל מפעליו ולתתו לאיש חורש רעה על ארץ מולדתו . בכל זאת נצב עוד על משמרתו ועבד את עבודותיו לפני הקיסר עד חודש מאי שנת 1812 . בשבעה עשר יום בחדש הזה בשוב ספּעראַנסקי מחצר המלך הביתה, מצא בחדר משכיתו (קאבינעט) אויבו העו והגורא את שר בית־מועצת השוטרים (באלאשעוו), אשר חתם בחותם הממשלה את כתביו, ואותו שלח גולה לניזשני־נאָווגאָראָד . תשע שנים ישב ספּעראַנסקי בלי כל משרה ופקודה, ובשנה העשירית פקדה אותו הממשלה ותרימהו לגובערנאמאָר בפּענזא, ואחר בסיביר . מצב ממשלת הארץ הזאת המברכה בברכות הטבע אשר מהרריה יחצבו נחשת וברזל, בכליות ארמה ימצאו מכרי כסף ועפרות זהב לה— היה ברעה מאד; שריה עוד מלפנים נודעו לאנשי בצע מעשקות, מְעֻנְתֵי משפּט

*) והיו היום וירוש אלכסנדר מאת השרים הקרובים אליו להראות לו משירי פושקין האכורים לבוא בקהל, ויתנו לפניו אחד השירים, שבו תערוג נפש המשוור כי יקרא דרוך להאכרים האומללים העובדים עבודת פרך וכל עושיהם כח לא יאשמו; ונכספה גם כלתה נפשו לראות בחיים עד אשר תראינה עיניו את המלך אשר יקום להיות להם מרים עול ומסיר מסכל שכמם, ובמתק לשונו ישאל:

הַעוֹד אֶרְאֶה אֶת־עַמִּי, עִם הַפֶּשׁ וְדָרוֹר

וּבְדָבַר מְלֶךְ מוֹטֵת עָלַי נוֹפְלֵת ?

וְצִפִּירַת הַשֶּׁחַר הָאֵס תִּפְיֵן אוֹר

עַל־אַרְצִי — אֶרֶץ הַפִּשָּׁה וּמִשְׁבְּלֵת ?

וּקרא אלכסנדר את השירה עד אמה, וחיטב בעיניו מאד ויהלל את מחברה (Русский Архивъ).

ומפני דין; וככל אשר היו רחוקים מטבור הממשלה, כן רחקו מרכי הצדק והמישרים וילכו בשרירות לבם ובאות נפשם, ומי יאמר להם שמה מה תעשו. אולם בבוא הלום ספעראנסקי, אור כגבר מתניו לעקור ולשרש אחרי הרעות הרבות, ויערוך מערכות תקונים רבים ושונים. על פי עצתו להקל את משא ממשלת סיביר ממנהל אחד, נחלקה הארץ ההיא לשתיים, למדינת הסוּרָח ולמדינת המערב, ועל כל אחת מהן הפקד גובערנאטאָר לבר. — כאשר הושב ספער ראנסקי פעמברורגה היה תָּבֵר לבעלי סודיהמלכות, אך לא שב עוד לתקפו ולאינתנו הראשון, ורק בימי ניקאָלאי הפליא לעשות רב טוב לרוסיא בחכמתו ובתבונת כפיו. התמורה אשר עברה על הַלֶךְ נפש אלכסנדר ותכונת רוחו מימי מלחמתו עם נאפאָלעאָן והלאה גלויה לעין כל ראי: תחת מקום ספעראנסקי המְגֵלָה, גבר חכם בעז והולך קדימה במחשבותיו ובפעלותיו ברעיוניו ובתקוניו — עמד לימין אלכסנדר בעת ההיא הגראף אראקטשעוּ, איש קשה ועז נפש, נְצִמְד לְיִשְׁנֹת ובעל אגרוף. כרהוק מורח ממערב רחקו דרכי ספעראנסקי הנאור מרכי אראקטשעוּ, ורק האחת אשר נִשְׁמְתוּ בה שניהם יחד, היא — אהבתם הגדולה למלכם ולעבודות הממשלה בלי הפוגות, ובדבר הזה לקחו שניהם את נפש אלכסנדר גבר בעתו. אראקטשעוּ התפאר תמיד ברוחו הנאמנה למלכו, ויהי פתגמו על לשונו: „נאמן בלי חֶנֶף“ („преданъ безъ лести“), ועל כן הרהיב לפעמים עז בנפשו לדבר קשות באזני אלכסנדר, להראות כי רק האמת יִשְׁעוּ וצור מְשֻׁבּוּ. אפס עקוב לב אנוש מכל, ונס בְּכֹלֹתוֹ אל האמת לבררה ישאף את הכבוד והגדולה, ולרגלה יתגנב אל חררי לב מלכים ורוזני ארץ. חכמת אראקטשעוּ עמדה לו להיות צלו על יד ימינו, וישומר על פתחי לבו. כמעט כל הסופרים פה אחד יגידו כי אראקטשעוּ הוליד את העצה ובדא מלבו לכונן את „מושבות אנשי החיל עוֹבְדֵי הָאֵדֶמֶה“ („военныя поселенія“), יען וביען כי המלחמות העצומות אשר ארכו כעשר שנים תמימות וכלכלת מחנות גדולות וצבא רב גם בימי השלום (אשר היה נחוץ לפי הליכות הפאָליטיקא בימים ההם) שלחו מנערת וריש באוצרות המלכות, והיו כמשא כבד מנשוא על עם הארץ, וביהר העיקה להם משא תרומת אנשים לצבא. על כן בקום סערת המלחמה לדממה, בקש אלכסנדר תחבולות להקל מעל העם את העל הקשה ולבלתי המעיט בזאת גם מספר אנשי החיל, וישמע לעצת אראקטשעוּ וגם מלא ידו לכונן מושבות אנשי חיל עוֹבְדֵי אֵדֶמֶה (כחבל נְאֻוּגְאָרְאָד ובמדינות דרום-רוסיא), ויהי לנניד עליהם*) אפס ברבות הימים נוכחה הממשלה כי לא יסכנו המושבות האלה לַמְטָרָה אשר הציבה לה הממשלה, כאשר הגידו מראש הגענעראלים הנאורים וביתר שאת המארשאלל בארקלאידע-מְאָלֵי.

§ 8 ימי אלכסנדר האחרונים. בשנות אלכסנדר את הליכותיו בעניני הממשלה, בימים ההם רבקה נפשו ביתר עז ברכי הדת והאמונה, בתְּרַבּוֹת תפלה ובקרוא מקראי קדש מדי יום ביומו. כמעט כל השרים והעם הלכו

*) אמנם יתכן מאד כי בהיות אלכסנדר באויסטריא והתבונן אל מערכת אנשי חילה היושבים כאזרחים אל גבול טורציא, אמר לבו לעשות כן גם בקרב רוסיא.

בעקבותיו ויבתרו דרך אמונה, וספרי אמונה לרובות נפוצו בקרב העם; אולם בתוכם נמצאו בהם רבים אשר התחסדו והצטרדו רק למראה עינים, לבעבור יפיקו רצון הקיסר והקרובים אליו (*). והנה לא רק המלחמה הנוראה עם נאפאלעאן ומרדות עמים רבים בארצות אירופא היו נסבה להמיר את תכונת נפש אלכסנדר ולהטות את לבבו לתחזיק בקרנות מזבת האמונה וכנסת הדת, כי אם גם המקרים הרעים אשר נקרו ויאתיו בקרב ארצו ועמו למרות רוחו הנריבה. בצארסקאעסעלא פרצה תבערה ותאכל חצי היכל-המלך וחצי הליצעאום, ויכאב עליו לב אלכסנדר עד מאד, ויאמר באנחה: „הנה עד היום הזה הייתי ילד שעשועים להצלחה, ועתה ירא אנכי פן תשליכני מעל פניה“. בהיותו בסוד מלכי הברית בלייבאך באתהו הבשורה הרעה כי התפרצו אנשי גרוד חיל השמעוני (Geme-новскій полкъ), על אשר הרכיבו אלוף לראשם איש אביר לב ורע כפים ושמו שווארץ. ויתקוממו עליו ויושימו מכתב בקשה להרפו ממצבו, ויש אשר פרצו בביתו ויאמרו לכלות חמתם באיש הזה, אשר התמלט בעור שניו. אראקשעעו בשלחו ספר להגיד לאלכסנדר את הנעשה, הגדיל על מעללי השמעונים עשרת מונים, וישימם לחרשי משחית ולמורדים במלכות, על כן תרד ורגו אלכסנדר במעונו בארץ נכריה, ויצו להשבית את הגרוד הזה ולחלקו בצבא ולהפיצו בגרודים שונים, אשר הוא בכבודו היה פקיד עליו בעודו יורש העצר, ואשר כל האפיצערים בקרבו היו אנשי מדע, חכמי לב ומישרי לבת, אשר שגאו לחקור ממסך ולתת בכום עיניהם. אחרי כן ראה עמל ויגון בשנת 1824 כאשר עלה סכול מי הנעוווא לשחת את פעטרבורג ולהשאותה. זרמי המים הזידונים גרפו והרסו בתים רבים ומזכים ואלפי אנשים טבעו במצולותיהם, או מתו מפחד, מתמהון לב ומחלאים רעים; הגזק עלה עד כדי מאה וחמשים מיליאן רובל, וחלק רב מן חצי הרוסי על ים הבאלטי נפץ ונשחת. אלכסנדר בראותו את האסון הנורא הזה בכה ויקרא מנהמת לבו: „בעונותי באה הרעה הזאת על קרית ממלכתי!“ . בכל כחו ואונו התאמץ להציל לקוחים למות ומטים להטבע, וביר רחבה ונדבה סער בחסד את כל האנשים אשר נגעה בהם יד האסון. ככה מרה נפש הקיסר הצדיק הזה, בראותו כי למרות כל הטוב אשר הוא עושה לעמו רבו כארבה החברות המסתרות החושבות מזמה להפוך את הכסא ולהרוס את בית מלכותו; אך יותר מכל אלה אבלה נבלה נפשו על כי עברו הימים ואברה תקותו ותשוקתו לקרוא להאכרים דרור, ומשאת נפשו זאת לא קמה ולא נהיתה.

(* אלכסנדר ראה לפעמים וידע כי רבים יתכחו לו בשומם אפר החסידות על פניהם. ויש מספרים כי פעם אחת בעברו בדרך המלך עמד לנוח בבית המלון, וישא עיניו וירא על השלחן ספר ברית החרשה, וישאל את פקיד המלון אם יהגה בספר הזה. כן ארוני המלך הנני שוגה בו מדי יום ביומו ועתה הנני הולך וקורא בספר מתי א" ענה הפקיד, אלכסנדר שלחתי החוצה להביא לו דבר מה ובצאתו לקח חיש מכיסו אססיגנאציא חמש מאות רובל וינה במקום שהוא בין מפלי עלי הספר. בשובו מדרכו עבר שנית דרך המלון ההוא וירא כי הספר עודנו על השלחן. וישאל את הפקיד מה יקרא הפעם? וענהו כי את לוקא הוא קורא. ויקח אלכסנדר את הספר ויפתחתי והנה האססיגנאציא מונחת במקומה, כי לא נגעו אצבעות הפקיד בספר ולא קרא בו מאומה. הפקיד נכלם ויבוש, ואלכסנדר שחרו מוסר בדברי הספר ההוא. אה האססיגנאציא חלק לעניים, ויסר מן המלון סר וזעף.

על כן נעזר עתה שנית בקרבו הרעיון אשר חשב עוד בימי נעוריו לנער כפיו מתמוך בשבט המלוכה, ויאמר להכין לו מושבו בירכתי קרים ולהנפיש מעמלו ומעצבון רוחו.

ויהי כאשר חלתה האימפֶּרַטְרִיצָא (יעליזאוועטא אלעקסעיווונא), ויצו עליה הרופאים לנסוע חוצה לארץ להתרפאות, אך היא ענתה להם כי מלכת רוסיא היא ועליה גם למות ולתקבר בארץ ההיא, אשר על כן בחרו לה את העיר סא-גאנראַנג לשבת בתוכה; ואלכסנדר אמר ללכת לפניו לתור לה מנוחה ולכלכל את חליה (*), היא הלכה הלוך וטוב, אך הוא לא נזהר בלכתו הלוך ונסוע בין רכסי הררי קרים בלילות, ותתקפהו הקָּרָה וקדחת חזקה; וימאן לקבל את מרקחת הרפואות אשר נתנו לו הרופאים, ויפול למשכב ויגוע וימת בטאנאנראַנג בתשעה עשר לחדש נאָיאָבֶּר שנת 1825. גופתו הובאה פעטרבורגה בכבוד והוד, ותקבר במעלה קברות המלכים בהיכל התפלה אשר במבצר פעטרפאָוועלסקי ב"ג לחדש מארט שנת 1826, ביום אשר מלאו חמש ועשרים שנה תמימות למן היום אשר עלה המלך המבָּרָךְ הזה על כסא רוסיא. ויתאבלו כל העם אבל כבד מאד על מלכם הטוב והמטיב אשר השאיר אחריו שם טוב מבנים ומכנות.

§ 9 על דבר היהודים. בימי מלכות אלכסנדר הוציאה הממשלה חקים צדיקים ויקרי ערך על אדות היהודים. בשנה השנית למלכו החל כבר להראות כי מחשבותיו טובות על היהודים; ובשנה הרביעית היא שנת 1804 קים את החק (שי דעקאבר) על דבר סדרי קהלות היהודים ורבניהם בערי מושבותיהם: (I) בדבר ההשכלה: (א) נמן רשיום ליהודים לבוא ללמוד בכל בתי מדרשי החכמה ובתי חרשת ומלאכת מחשבת אשר בכל מדינות רוסיא ובערי המלוכה, ככל העמים יושבי הארץ. (ב) תלמידי בתי מדרשי החכמות אשר ישכילו ויצליחו בלמודי חכמת הרפואה, הַיִירוֹגִיא, הַפִּיזִיקָא, המאטעמאטיק ושאר החכמות, יש להם כל הזכויות והמשפטים אשר לכל התלמידים משאר העמים. (ג) אם לא יחפצו היהודים לשלוח את בניהם אל בתי הספר והמדרש ולזכות בזכויות הנוצרים, יכוננו להם בתי ספר לברם על הוצאותיהם, ובגלל זאת יושם עליהם מס מיוחד. (II) בדבר מפלגות היהודים ומצביהם השונים: (א) היהודים כלם נחשבו לאזרחים יושבי-ערים (מֶשְׁטֶטֶט) וחלקו לארבעה מצבים: עובדי אדמה, פֶּאָבריקאַנטים ובעלי מלאכות, סוחרים, שאר יושבי הערים. — (ב) לכל בני ארבעת המצבים האלה הכח לקנות, למכור ולשכור באריסות, שדות ונכסים בנפות ליטא, רוסיא-הלבנה, רוסיא-הקטנה, במחוזי קיעוו (מלבר עיר-המדינה), מינסק, וואָלִין, פאראליא, אסטראַאָאָן, קאָוקאָו, יעקאטערינאָסלאָוול, חערסאָן וטאָווריא; ויכולים לשכור אנשים לעבוד את שדותיהם על פי שמר

(* אלכסנדר אהב תמיד לנסוע בכל קצוי ארץ ממלכתו לשים עין על תכונות הארץ והעם ולדעת את מחסורם. ועל פי החשבון נסע בימי חייו מאתיים אלף פרסאות. בעת אשר מסלולי הברזל לא היו עוד בארץ רוסיא.

קאָנטראַקט). היהודים אשר יקחו שדות באריות ויעברו אותם על הוצאותיהם, חפשים הם מכל המסים משך חמש שנים; ואשר אין ידם משגת לקנות או לשכור, תתן להם הממשלה בכל המקומות הנוכרים שדות לעבוד ולהאחו בהם, ובגלל זאת יתן להם עד כדי שלשים כבדות ארץ בכל אחת מהנפות, והנם חפשים ממס עשר שנים, ויקבלו גם כן בתורת הלואה סך קצוב לצרכי ההתישבות מאוצר הממשלה, כפי אשר יתן אל הקאָלאניסטים הבאים מחוץ לארץ להתגורר ברוסיה; וכל היהודים אשר ימלאו ידם לעבוד את הארמה בכל מקומות מושבותיהם, פטורים מן המס הכפול. — ג) הרשות נתונה ליהודים להחזיק בתי חרשת המעשה (פאבריקות) בכל מקומות אחותם, ולזכות גם בכל הזכויות הנתונות לאנשים כאלה בשאר מדינות רוסיה, והממשלה נכונה לתת להם קרקעות לכנות עליהם את הבתים, ובמחוזות השבים מפולין תקצוב הממשלה להפאבריקאניסטים בכל מחוז ומחוז סך עשרים רובל כסף, לתת בתורת מלוּה לכל החפץ להיות פאבריקאנט, מבלי לבקש מהם אחריות נכסים (заполтъ) כי אם ערבות מאיזה יהודים בטוחים*) גם מחזיקי הפאבריקות לא ישלמו מס כפול, וגם האצילים אשר יכוננו בתי-חרשת להשכירם ליהודים יוכלו לקבל בהלואה מן הסך הקצוב הזה. — ד) הרשות נתונה ליהודים לעסוק בכל מלאכה ומלאכה כצנת נפשם, בלי כל מפרע מאיזה חברה (צעח), ואם לא ימצאו להם בעלי המלאכות מן היהודים מחינתם במקומות מושבותיהם, יקבלו על פי שר-הפנים, עזר ומשען ללכת להאָחו במקומות אשר לא נושבו היטב, למצוא שם מקור נאמן לכלכל נפש ביתם, וגם בעלי המלאכות לא ישלמו מס משנה. — ה) רשות ליהודים לסחור בכל מיני מסחר, ויכולים הם וכל מחזיקי הפאבריקות או בעלי המלאכות והאומנים החפצים לקנות יתרון דעת, או להביא מפרי תבונת כפיהם במלאכה ובחרשת המעשה—ללכת הלוך ונסוע ע"פ תעודת-מסע מן הגוברנאטאָרים, אל שאר מדינות ממלכת רוסיה ולשתי ערי המלוכה, לשבת בהם זמן קצוב; אך בתנאי מפורש, כי האורחים האלה עם נשיהם ובניהם ילבשו „בגדי אשכנזי“ (нѣмецкая одежда), ולא יבדלו מן הנוצרים על ידי איזה לבוש וציון, ואשר וידו ללבוש בגדי היהודים, לא יוכלו לשבת שמה, כי אם ישלחו בחוקת יד הפאָליציא. — ו) והיה כאשר תהיינה ידי היהודים אמונות בעבודת הארמה, בבתי חרשת ובמסחר, וישקדו להיטיב ולתקן את ענפי החיים האלה, תפקח הממשלה גם היא את עיניה להשוות את היהודים עם שאר עמי הארץ ברבר המסים. ז) אפס נאסר על היהודים היושבים במחוזי אסטראכאן, קאווקאז, רוסיה-הקטנה ורוסיה-החדשה משנת 1807 (ובשאר המדינות משנת 1808) להחזיק בתי מרוח בכפרים ובמלונות שְעֵל הדרכים, והעובר יֵעֲנֵש קשה בשפטים רעים. — III) ב ד ב ר מ צ ב ס א ז ר ח י: א) הקה אחת ומשפט אחד ליהודים כאשר לשאר עמי הארץ. לפני בתי-המשפט

(*) בשנת 1808 נתנה הממשלה ליהודים העובדים בבתי מלאכה בכל המדינות השבות מפולין, משען כסף משלש מאות עד שלשת אלפים רז'ב לכל גליל וגליל (סטאן), בתנאי שימציאו להממשלה מדי שנה בשנה יריעות בד וצמר משלש מאות ארשין עד אלף ומאתים בגלל אנשי הצבא, כפי המקח הקצוב מאת הממשלה (הק לי יוני).

הכוללים יביאו משפטם, כן בדיני ממונות וכן בדיני נפשות, ואין בידי האצילים אשר היהודים יושבים על אדמתם לשפוט ולדין אותם. — (ב) אסור לנגוע ברכושם ובעמלם ובקניניהם, להפריע אותם מעבודת האלהים, להכשילם או להבליטם בדברים, והעובר על זה יובא במשפט, ישא את עונו, ויִעֲנֵשׂ כפי חקי הארץ. — (ג) רשות ליהודים למנות להם בערי מגוריהם רב וראשי קהל לשלש שנים. בחירת הרב איננה תלויה ברעת האצילים ואדוני העיר אשר היהודים יושבים שמה, ואסור להם לקחת מן היהודים איזה מס ומכס. — (ד) הרב ישים עינו על עניני הדת, לדין ולהורות בכל הנוגע לעניני האמונה, אבל אין הכח בידם לענוש ענש כסף, ומה גם לנדות ולהחרים. (ה) משמרת ראשי הקהל היא — לגבות את המסים להביא את הגבוי לאוצר המדינה; ואסור להם להטיל כל מס חדש על הקהלה מבלי רשיון הממשלה. (ו) רשות נתונה ליהודים לבתור מהם אנשים לבוא לשבת בסוד המאניסטראט עם ראשי עדת הנוצרים, ועל הנבחרים ללבוש מלבושי עם הארץ, ומשנת 1808 לא יבחר איש למאניסטראט בלתי אם ידע לקרוא ולכתוב אחת משלש הלשונות האלו: רוסית אשכנזית פולאנית. — (ז) וגם על הרבנים וראשי הקהל אשר יבחרו משנת 1812 לדעת לקרוא ולכתוב אחת מן הלשונות הנזכרות. מלבד זאת חפץ אלכסנדר לתת ליהודים שדות ומושבות בסביבות פעטרבורג ומאָסקווא, אם רק יאותו להקדיש ימיהם לעבודת האדמה לטוב להם ולבניהם אחריהם כל הימים.

אפס היהודים לא השכילו אז אל חקי הקיסר הישר הזה ולא הבינו למצוא בהם מעיל. עבודת האדמה היתה בעיניהם לעבודה קשה מאד ולא אבו בה. והחק על דבר האסור להחזיק בתייני בכפרים ובמושבות, אשר הסכינו בו מאז ואלפי משפחות מצאו בזה מחיתם, היה להם לגזרה רעה, עד כי קראו צום ובכי רב. ותעל צעקתם לפני הקיסר, ויעביר את מועד תחלת האסור והעתקת היהודים מן הכפרים אל הערים עוד לשלש שנים (חק כ"ט דעקאבר 1807), מסבות ענינים שונים הנוגעים בדברי צבא החיל; ועוד תקונים רבים נעשו בדבר החק הזה במשך ימי מלכות אלכסנדר. וגם בדבר בתי הספר מאנו היהודים לעזוב את התדרים, ויחשדו את הממשלה כי תאמר להתעותם מדרך אבותיהם ולהשותם מארחות האמונה, אשר לא עלה אז על לבה. רק אחרים מן היהודים באו ללמוד בבית מדרש חכמת הרפואה אשר נפתח לפנייהם בוויילנא (ראָזענסאָן, קיסעלעווסקי, זייבערלינג), ולא הוסיפו עוד החפצים ללמוד את החכמה הזאת לתרהיק נרוד לפאדובה, כאשר עשו לפנים. — ולאות נאמן כי ישרה נפש אלכסנדר בו וחפץ באמת ובתמים להרים קרן ישראל בהשכלת-אמת, הנה יעיד פתגמו: „לז תמצא ירי לגדל מקרב בני ישראל רק איש אחד כמענדעלוואָהן, כי עתה מצאתי ירי שכר בגלל שקידתי להיטיב להם“ (*).

(* בשנת 1806 כאשר התעוררו גדולי העיר ווילנא לבנות בית בקור חולים חדש, הרים אלכסנדר גרבה שלשת אלפים רובל כסף ליסוד הבנין, ובשנת 1806 פקד לתת מאוצר המדינה 2500 רויכ בכל שנה להוצאות הבית הזה.

בשנת 1809 נתן דבר גלות היהודים מן הכפרים אל הערים בידי בית-
 ועד (קאָמיטאַט) מיוחד, אשר נוסד בפעטרבורג תחת יד יועץ-פלא פאָפּאָו
 (חק ה' יאנואר). בשנת 1810 נתן רשום ליהודים לשבת בעיר קיעוו, למרות
 הזכיות הנתונות להנוצרים אורחי העיר (חק כ"ג יאנואר), וכל יהודי רוסיא נתנו
 תחת פקודת שר-הפנים (חק י"ז אויגוסט). המיניסטערסטוואַ הפנימית פתחה אז
 בעיר קרעמענשוג בית מלאכת יריעות בד וצמר, ללמד שמה את היהודים אשר
 מעני וריש ומבלי דעת כל מלאכה ישאו חרפת רעב ומחסר ותקצר ידם מלכלכל
 את בני ביתם ומשפחתם (Съв. почета 1810 N.N. 19-20). בשנת 1811 פקדה
 הממשלה „לקרוא דרוור מִתַּת אנשים לאנשי חיל, כל היהודים אשר באו
 בברית הנוצרים; אמנם הבנים אשר יִגְלְדוּ להמתנצרים ישאו בעל המס הוא
 כשאר הנוצרים (חק ל' אפריל). בשנת 1812 נאסר על היהודים לקנות להם לנחלה
 כפרים ואכרים מן אדוני השדות במחוזות המערב—כפי משפט הקאָנסטיטוציא
 אשר נתן להפולאנים בשנות 1469 וגם 1795 (חק י"ג דעקאבר). בשנת 1814 קָּיַם
 הזכות והמשפט אשר נתן ליהודים בשנת 1786 להיות כשרים לעדות ולשבועה.
 בשנת 1815 לָקַח מן היהודים עוברי הארמה הזכות אשר היה להם לסחור את
 הארץ על פי תעודת-סוחרים ככל האכרים הנוצרים (חק ט"ז אקטאבר). בשנת
 1817 צוּו ראשי קהלות לשאת את ראש היהודים ולכתוב בספרי הפקודים את כל
 הנמצאים בעריהם ובמושבותיהם, ואם יחטאו ויגרעו גם אחד מהם או יזיזו
 לעשות שקר בספרי הפקודים, יענשו קשה (חק י"ט אפריל). בעת ההיא פָּקְדוּ גם
 כן כל היהודים להִקָּרֵא בבנוים למשפחה ומשפחה, כי עד הימים היו משפחות
 רבות אשר לא נִקְבּוּ בשם כנוי (Фамилия). גם הממשלה התאמצה לטובת
 היהודים המתנצרים להכין מצבם בממלכה (חק כ"ה אויגוסט). בשנת 1818 העביר
 את היהודים בכל מדינות רוסיא מתחת יד שר-הפנים אל שרי בית מועצת כנסת
 הדת והשכלת העם (חק ה' מאי).

בעצם השנה ההיא (תקע"ח) פקד הקיסר על יד היהודים לבחור שלשה
 מנכבדיהם (דעפוטירטע) אשר ישבו תמיד בעיר המלוכה פעטרבורג, להביא לפני
 הממשלה את עניני היהודים, כי התבונן אלכסנדר אשר הממשלה לא תוכל לדעת
 את מחסורי היהודים. אז נאספו גדולי היהודים והרבנים לעיר ווילנא ויבחרו
 בשלשת אנשים, אשר לא השכילו להבין עד תכלית את יקרת ערך משלחתם
 זאת ותועלתה הרבה, כי אם ידעו לדבר רוסית בן ובהיותם קָּבְלִיִּים במחנה
 הצבא הצליחו להתודע אל שרים גדולים ונכבדים (*). על כן לא נפלאות בעינינו
 אם המלאכים האלה לא עשו תושיה ולא הפיקו רצון הממשלה, ויהי קצף על
 ישראל.—בשנת 1819 יצא צו על קהלות היהודים לשלם את חובת המסים לפי
 מספר הנכתבים: בעד הזקנים, החולים והעניים (חק כ"ג פעווראל). גם נאסרה הקרע-

(* האספה הגדולה היתה בוויילנא ביום ב' עריח אלול שנת תקע"ח, והנבחרים:
 ר' זונדעל ואנענבערג סהוראדנא; ר' בינוש בריץ מוויטעבסק; ר' מיכאל אייוענשטארט ממחוז
 טאהילעוו; ושלשה ממלאי מקומם (ר' שמואל ק"ב מוויילנא, ר' מרדכי ליפלער מוויטעבסק,
 ר' אליעזר דיליאן ממחוז מונסק). לצרכי הוצאות הנבחרים למסעם פעטרבורגה וישיבתם שמה
 נזרו לקחת את העטרות של כסף אשר נהגו לעטר את הקיטל (קריה נאמנה).

סטענציא*) ליהודים במחוזי המערב (כ"ז מארט), ונתן רשיון לבשל יין־שרף בנפות רוסיא הגדולה עד זמן קצוב: עד אשר ילמדו אמני רוסיא את ידיהם למלאכה הזאת (י' יולי). בשנת 1820 נאסר ליהודים לקחת להם משרתים ומשרתות מן הנוצרים (כ"ב אפריל), והמתנצרים מן היהודים נפטרו כמס כפול (חק ג' אויגוסט). בשנת 1821 על פי הצעת הנענעראל־גובערנאמטאָר כי היהודים אשר נאחזו במושבות הממשלה והקאזאקים תפשו בידיהם את כל ממכר היין, והגם נותנים על סבלות ועבודת קשה על אכרי הממשלה ועל הקאזאקים, יצא חק להשאיר לכל בית מכירת יין רק משפחה אחת מן היהודים, ובכלות זמן החכירה (откупной ероекъ) יעתיקו כלם את אהלם מן המושבות אל הערים (כ"ט נאיאבר); אחרי כן צותה הממשלה לעשות כן גם במחוז פּאָלטאווא (חק י"ג מאי), ובשנת 1825 גם במחוז וויטעבסק ומאָהילעוו (חק י"א אפריל), וליהודים התוכרים הִתַּר לקחת להם נוצרים לשרת בבתי החכירה (חק ל' יוני). בשנת 1824 חדלו מלשלוח להרי המחצב, את היהודים אשר לא השיגה ידם לשלם מס כפול (חק י"א פעווראל), ונאסר ליהודים למכור סחורות בבתיהם, או לשאת בידיהם מבית לבית ומחוץ לחוץ, והעובר על החק יחרימו את הסחורה הנמצאת לאוצר המדינה, כמשפט הסחורות המובאות חרש מחוץ לארץ (חק י"ד נאיאבר). בשנת 1825 נאסר על היהודים לשבת בתוך חמשים ווערסט לגבולות הארץ (ל' יוני) ולהאחו במקומות אשר יש שם כחש היהודים (жид. ероекъ) (חק כ"ה יולי). — בימי אלכסנדר נאחזו היהודים על פי משפטים צדיקים וחוקים בחבל רוסיא החדשה; שמה יצאו הרבה יהודים ממדינות רוסיא השונות, ובעזרת הממשלה אשר העניקה להם 145,680 רובל כסף, יסרו משנת 1807 עד שנת 1824 שלשים קאָלאָניות, ומספר יושביהן היה בשנת 1810—3640 נפש וזכר ונקבה בשש מאות משפחות.

(Вѣстникъ Географ. Общ. 1859, N. 10)

פרק עד ימי מלכות ניקאלאי הראשון פאוולאוויטש (1825—1855).

§ 1 עלותו על הכסא והשביתו את שאון המורדים בו. אלכסנדר הראשון מת ערירי, ומשפט המלוכה היה לקאָנסטאנטין פאוולאוויטש אחיו, אשר היה נציב ממלכת פולין בעת ההיא. קאָנסטאנטין אהב את הממלכה אשר הִפְקַד עליה בכל נפשו ומאדו, לְפַד את לשונו בַּכֶּר פולאנית ויקח לו אשה מבנות הארץ ההיא (**); ומאהבתו שאהב את מדינת ממשלתו ואת אשת חיקו, וגם מִדְעָתוּ כי מִזְרְעוּ לא יוכל עוד איש לעלות על כסא רוסיא (***) גער כפיו מתמוך בשבט אימפעראטאָר, ויִשְׁבַּע נחת בפיקודתו וברעותו. ובכן נָסַב משפט המלוכה לניקאָלאי, אשר משחר טל ילרותו נוססה בו רוח גבורה ועז מלך (***) ועוד

(*) שלא יתוספו עוד חרשים.

(**) הלא היא ממשפחת גרוזינסקי, אשר נודעה אחרי כן בשם הנשיאה לאוויטש.

(***) בשנת 1820 כבר יצא חק כי איש איש מבני אימפעראטאר רוסיא אשר יקח לו אשה מבנות עם הארץ אשר לא מזרע המלוכה, לא יצלו בניו אחריו למלך עוד ברוסיא.

(****) הסופר גרמס יספר כי בהיות ניקאלאי ילד קטן שאל את פאוועל אביו: מדוע זה

בימי חיי אלכסנדר נועד להיות יורש העצר אחריו. רבים מן השרים הקרובים למלכות ידעו את הרבר הזה, אשר נכתב ונחתם בכתובים; אמנם יען כי אלכסנדר גזע וימת הרהק מעיר המלוכה, וקאָנסטאנטין ישב לו אז בווארשא, ופתשגן הכתב אשר בו יאמר כי עזב קאָנסטאנטין את המלוכה לניקאלאי, לא יצא עוד לאור עולם, ויהי צפון וכמוס גם מעיני ניקאלאי — על כן היה העם נבוך, מחריש ומשתאה לדעת מי אפוא ימלוך בארץ, בשגם כי נשמע בתוך העדה דבר הקשר אשר נמצא בקרב מחנה אנשי החיל על הממשלה. גם שרי בית סוד-המלכות היו גרונים ויריבו בחוקה למי יאות משפט המלוכה, ויועץ החקים והמשפטים (לאָבאנאָו־ראַסֶטאָוסקאָי) היה דעו כי אלכסנדר לא יוכל להוריש כסאו לניקאלאי, "כי המתים אינם יודעים מאומה", ולקאָנסטאנטין לברו המשפט והצדקה להתעטר בעטרת המלוכה. אז קם ניקאלאי וישבע שבועת אמונים לקאָנסטאנטין, וכן עשו כל השרים והעם בפעטרבורג ובכל ארץ רוסיא. אפס קאָנסטאנטין לא שָׁנָה את טעמו ולא המיר עצתו, כי היתה כלה ונחרצה מאתו להִקָּב את המלוכה לניקאלאי, ויגער בשריו אשר החלו לכַבֵּדוּ בשם אימפעראטאָר, ויִקְרָם שנית את עֵזִיבַת משפַט־המלוכה. ובכן הודיעו במכתב־גלוי, בארבעה עשר לחדש דעקאבר כי פֶּלֶךְ ניקאלאי בארץ. — ביום הראשון לִמְלָכוֹ, ביום אשר נשבעו אליו הגווארדיא, הראה ניקאלאי את אִמְץ רוחו ונִדְרָל כחו; כי חשף את זרועו להשבית את שאון הקשר אשר התחולל לעיני כל הקהל בפעטרבורג, קִרְיַת המלוכה.

כי בבוא השמועה ער ראשי החברות המסתרות אשר בפעטרבורג אל הִלָּקח אנשי בריתם (פעסטעל ומרעיו) בדרום רוסיא, קראו פה אחד: "עתה נשבר התער, תִּרְפְּנוּ נגלתה לעין השמש, לא נוכל הפעם להוסיף להסתתר; הִבָּה גצא להחיש את מעשינו ולמהר להוציא ממותינו לפעֵלַת אדם!". הורשי רעה אלה ידעו מאד כי יִשָּׁנֶם רבים המתלוננים על דבר אשר נהפכה הממשלה לניקאלאי, ויחשבו בלבבם כי עתה מצאו המועד הנכון להפיק זממם. הם הפיצו שמועת שקר בין אנשי החיל הנתונים תחת ידם, כי לא עלה על לב קאָנסטאנטין לזנוח את משפטו על הבסא, וניקאלאי גָּזַל וחמס את שרביט הממשלה בחזק יד. ויהי בארבעה עשר יום לירח דעקאבר, כאשר צָוּוּ העם להִשָּׁבַע שבועה חדשה לניקאלאי הקיסר החדש, פרצו הקושרים וגרוריהם אתם כפרץ מים זירונים אל רחוב הסענאט, וייתצבו מסביב למצבת־הזכרון אשר לפעטר הגדול, ויקראו קול רם "יחי קאָנסטאנטין!", ויש מאנשי החיל אשר הרימו בכח קולם ויצתו: "הירד קאָנסטיטוציא!", באשר הגירו להם הקושרים כי כן נקראה בשם, אשת קאָנסטאנטין.

וניקאלאי אור כנבר חלציו, ויאסוף את כל הגענעראלים ממרבית החיל השִׁלְמִים אתו והשקמים על שמריהם, אל היכלו, וישאל את פיהם לאמר: "הגירו גא לי אם תכירוני אתם למלך על רוסיא? ויענו כלם: מלכנו אתה וצור מושיענו!

יקראוהו פאאוועל הראשון, ויען פאאוועל: יען כי לא היה עוד במלכו רוסיא מלך בשם זה ער היום. אם כה אפוא, קרא הילר: הלא גם אנכי אקרא, ניקאלאי הראשון!

ויאמר ניקאלאי אם כה אפוא עליכם אפקוד את עון צבאותיכם בַּפְּשָׁעִים בִּי . ויצא חיש קל מן היכל וירכב על סוסו ללכת לבצור רוח המורדים ; ובצאתו אמר במנוחת לב לבני ביתו : הנני הולך למות ברחוב העיר , או לשוב הלום בתר אימפעראטאר ! *) . בין כה וכה נהרו גרודי אנשי החיל המונים המונים אל מצבת־פעטר והסער הלך הלוך וגדול . אפס בני החיל אשר נשארו אמונים למלכם החדש וַיִּקְרְוּוּהוּ מַסְבִּיב לשמרו מכל אסון ופגע רע , רבו עשרת מונים על הפושעים בו . מלבד זאת הנה לא היה להקושרים איש אחד גלבב ואמיץ כח אשר יצא ויבוא לפניהם לנחותם אל מחוז חפצם ביד רמה **) . ניקאלאי אמר בראשונה לחוכיה את הקושרים בדברי הן ושכל טוב , לשוב מדרכם הַרְשָׁעָה ולהִשְׁקֵט מוֹעֲפָם , על כן שלח אליהם את הגענעראל־גובערנאמטָאר הפעטרבורגי , את סילאָרד אָוויטש , לקחת אתם דברים . אך הקושרים לא אבו שמוע לקול דְּבָרוֹ ויורו בו כדור־מות ויפְלְחוּ לארץ כְּבָרוֹ ***) ; גם המיטראָפּאָליט (סעראַפִּים) השחית לדיק את תוכחתו ומוסרו הטוב באזני הַמְּמָרִים הסואנים ברעש . או אז צוה ניקאלאי לבל יוסיפו שָׁאָר אנשי חיל לחום על הפריצים , וימטירו על ראשיהם כדורי־בלע מכלי התותח . ויהי כאשר הרעימו כלי מִפְּץ האלה פעמים ושלש , הרדו הקושרים חרדת מות , ויתפרדו כל פועלי און ויפוצו אל כל עבר ; ונכבדיהם (טרובצעקאָי —) מהרו התרפסו , ויתנפלו לרגלי האימפעראטָאר לבקש חמלה וחסד . אחרי כן קרא ניקאלאי עצרת שרים גדולים ויושיבם כסאות למשפט לדין את הזדים המורדים ולהביאם בפלילים . השופטים האלה התחקו על שרשי רגלי הקשר , ויבואו עד חקר ראשיתו ותכליתו , לא נעדר דבר . חמשה מראשי הקושרים הוציאו להורג , הנשארים נשאו כדי עונם ושלחו ביד פשעם סיבירה ; ואת אנשי החיל אשר היתה ידם בקושרים , הובילו אל הררי קאווקאז לרצות שמה את עונם ולכפר את אשמתם על יד מלחמותיהם עם יושבי־ההרים עזי הנפש — והממלכה נכונה ביד ניקאלאי .

§ 2 מלחמת פרס ושלום מורקמענמשי . ניקאלאי היה קיסר אדיר , עזוז וגבור מלחמה מנעוריו , ובעלותו על הכסא היתה רוסיא ראשונה בכחה ובנבורתה בין ממלכות יבֶשֶׁת־אירופא , ותהי לְאֵל יָדוֹ להיות גם הוא השופט בעניני אירופא ובגורל עֵתוֹתֶיהָ כאלכסנדר אחיו ; אפס בימים ההם כבר הביטו שליטי הממלכות בעין קנאה וחשד על הַלִּיכוֹת הפּאָליטיקא הרוסית , וביתר שאת למשה אנגליא גברת הים וּשְׁלֵמֹת אוֹיָא את עיניה על רוסיא , בראותה מרחוק כי הממלכה

* מלאכי מלכי הנכר חפצו ללותו ולצאת אתו נגד הקושרים , ועש כהם ניקאלאי ויאמר : אך ריב משפחה הוא ואין לאירופא כל חלק בו .

** המתפרצים חשבו להשקות את ההמון יין , ובהיותם סבואים ושכורים יוליכום אל היכל החרף ויסיתום להרע ולהשחית , אך נכזבה תוחלתם , כי שוטרי הפאליציא הקדימו להריק ביום ההוא את היין מכתו המרוח ולשפכו ארצה ; כן התבלעה גם עצתם להרוג בעת המבוכה את הנשיא הגדול מיכאל פאולאוויטש , כי שלשה מאטראזים הכו את קנה הרובה מידי הרוצח (קוכעלבעקקער) , כאשר כונן להשחית ולרצוח .

*** במות השר הישר הזה אכד ליהודים מליץ ואותב נאמן , כי הוא התהלך אתם המיז במישור ובצדקה , ויהי מגן בעדם .

האדירה הזאת תגבר תגלים מאד, ותתעתד להיות צרתה בימים ובארצות הקדם, בימים יוצרד.

ראשית המלחמות הנכבדות אשר נלחם ניקאלאי מעבר לגבולות רוסיא, היתה מלחמת פרס (1826—1828). כבר ראינו כי בימי אלכסנדר, אחרי מלחמת עשר שנים בעד גרוויא, רחבו ונסבו גבולות רוסיא מעבר השני להררי קאווקאז, וכנפי נשר רוסיא היו פרושות על גרוויא, מיננרעליא, אבכאזיא, אימערעמייא, וכאלה; ואף כי בשלום גיוליסמאן (1813) תקים השאך הפרסי את כל הארצות הנכבשות האלה לרוסיא לנחלה, בכל זאת חמס עליה מזמות רעות, התיצב כצר כאויב לה, ועמו הפרסים לא חדלו מעשק ידיהם, כמשפטם מאז לעשוק ולרעוץ את הרוסים; בעצם העת ההיא היו גם שוכני מרום הרי קאווקאז לשטן ולפגע רע לרוסיא בגבולות ארצותיה שמה. ויהי כאשר נתעה השאך להאמין בשקר כי אחרי מות אלכסנדר קמו שערוריות גדולות ברוסיא, התברך בלבבו כי נשבר שבט מכה, וישכח את כל הגבורות אשר עשו נבורי רוסיא ביום קרב, וגם בעלות ניקאלאי על הכסא, נועז והודיע מפךש, כי כל הארצות אשר מעבר לקאווקאז לו תהנה, ולרוסיא אין כל חלק ונחלה בהן; כי במח ברב חילו, אשר למדו תכסיסי המלחמה מן אפיצערים אירופים, ובבנו יורש העצר עבאס־מירזא, איש מלא רוח כביר ורב אונים ומחנך על ברכי אומנת צרפתית, אשר על כן היה אירופי בכל דרכיו ומשכיל בכל מעשיו. ארץ פרס התקוממה כלה, ותרעש ותגעש עד מאד: הכהנים בבתי־המסגד העירו ועוררו את העם לחגור כלי קרב ולהלחם ברוסיא מלחמת דתם וארצם גם יחד. ולבעבור תביא על רוסיא שואת־פתאום, תפשה ממשלת פרס את הגשיא מענשיקאוו ציר רוסיא, ומבלי הודיע לאימפערטאמאך כי נכונה היא להלחם בו, יצא עבאס־מירזא בראש מחנה שמונים אלף איש, ויתנפל על נחלות רוסיא, ויער רוח מרדות ופרצים בכל המדינות אשר מעבר לקאווקאז. שר הצבאות הצעיר הזה ידע מאד כי חיל רוסיא אשר על גבול קאווקאז מעטים ונפוצים כה וכה, על כן קם לבבו ויתאמר לתקומת אל השאך נאדהיר כובש ממלכת הודו, ותקנתו החזקה עננה עינו, עד כי שאל בגבה אפו את שריו—האם רחוקה עוד הדרך למאסקווא? אפס כמעט החל מלחמה עם חיל רוסיא המעט, תראה לדעת כי כל מחשבותיו וחזיונותיו, למהר לתפוש ולכבוש, להרוס ולנתוץ, המה מהבל יחד, וכחלוס מהקיץ נדרו ואינם. שמונה וארבעים יום שם מצור על חומות מבצר שושא, אשר היו בתוכו רק גרוד מועד מן הרוסים עם ארבעה כלי תותח ישנים ונשחתים, ולא עצר כח לכבשו; וכשמעו כי גנף החלוצין לפני חיל רוסיא, נלחץ גם לעזבו ולהתרחק ממנו בבשת פנים. עד מהרה שלח יערמאטאלאוו (נגיד צבא קאווקאז בעת ההיא) את פאסקוויטש הגבור הנערץ, ועמו כשלושה עשר אלף איש, ויערך מלחמה את עבאס־מירזא ועמו ששים אלף אנשי חיל, אשר פשמו כחצי גרן עגולה על מרומי שדה המערכה על יד יעליסאוועטפאל. עבאס התפאר כי בהמון חילו יבלע את הרוסים ויבלעם, אך תפארתו ותקותו כלו חיש כעשן מארבה. כי השכיל פאסקוויטש לבקוע אל טבור אנשי חילו ולהכותם מכות חדרי בטן, עד כי רגזו ויתפלצו ויפנו ערף; ובנוסם מגוסת מות מלאו את כל הדרך

פגרי אנשים, סוסים, גמלים עיפים ועגלי כלי תותח וכל משא כבדה וכבורה. פאסקעוויטש הרגיע את רוח יושבי נחלות רוסיא וימהר אותן מכל אויב ומשחית. על כן נשא משאת מאת פני האימפעראטאָר חרב משפּצה אבני שהם יקרות, ועליה כתוב „בגלל מגפת הפרסים על יד יעליסאוועטפּאָל“. גם הוקם על לנגיד צבאות קאווקאז תחת יערמאָלאָוו. ופאסקעוויטש לא מלא שפּקוּ בנצחונו זה, כי אם חשב עוד מחשבות להרוך עד עפר את זרוע גבורת הפרסים, למען יקמוּ בפניהם וינחמו על הרעה אשר אמרו לעשות לרוסיא; וילך וישם מצור על מבצר עבאס-אבאד ונלָכְרו, אחרי כן תפש את מבצר סארדאר-אבאד; ובראשון לירח אָקטאבר שנת 1827 לכד בתרב שלופה ובמלחמת תנופה את המבצר הגדול והגורא עריוואן, צור מעוז לארץ פרס ומשגב לאויא פּלָה. נאחיטשעוואן פתחה לו שעריה, ודגלי רוסיא התנוססו בקרבת הרי אררט. ערי פרס התרפסו לפני פאסקעוויטש אשה אחרי רעותה, ופקידי צַבָּאָיו (קראסאָווסקי) — עשו גבורות גדולות, עד כי השתוכחו ונתמנו הפרסים למראה עיניהם ולמשמע אזניהם. חיש קל באו צבאות רוסיא אל טאווריס, היא עיר-המלוכה השנית בארץ פרס ומקום משכן יורש-העצר עבאס-מירזא, וכל ממלכת פרס התחלתה. בכל זאת הקשה השאך את ערפו ולא אבה להעתר ולהרצות אל דברי הברית אשר כרת עבאס בנו עם פאסקעוויטש. או אז הוסיפו הרוסים לחשוף את זרוע עזם, וילכו הלוך וכבוש ערים וכפרים וידם נופפו גם על מעג עראן הבירה, עד כי רגו ופחד השאך ממקומו, וינַס לבקש שלום, וימלא ניקאלאי את שאלתו ובקשתו. על פי דברי השלום והברית אשר כרת בטורקמענישטי קמו לרוסיא שתי מדינות לאהוות עולם (xaxetba): העריוואנית והנאחיטשעוואנית, אשר תשתרענה בין ממלכת פרס ובין מדינות רוסיא מעבר להרי קאווקאז; מלבד זאת עשה השאך הנחות רבות לסוחריו רוסיא הבאים לסחור את פרס, ויִשְׁלַם כסף ענושים עשרים מיליאָן רובל כסף. פאסקעוויטש נָקב בשם-הכבוד „גראף עריוואנסקי“ ומיליאָן אחר רובל כסף נָתַן לו למנחה מכסף הענושים, גם שאר פקידי החיל נחלו כבוד והוד מלא חפנים.

§ 3 עזרה ועז להיונים ומלחמת נאוואריין. בימי עלות ניקאלאי על כסאו, לא חרלו עוד היונים מלהלחם את טורצייא כדבים שכולים ובאירות משחיתים, וטורצייא גם היא לא השיבה ידה מפּלַע את נאות ארץ יון, ובחרב מלָאָה דם טרפה ולא חמלה נמפל חללי בני יון עד למכביר, ובאש נוקמת שלחה את ערי מושבותיהם, ויגדל שבר בת גרעצייא עד לאין מרפא; אך היונים כלם גמרו אפּר לזוב מדקרים על שדה קטל מלשוב לעבדותם הראשונה. וירא ניקאלאי בַּעֲנֵי בני דתו העשוקים והרצוצים, ויתעורר להחיש להם עזרה ועז, לא בדבר שפתים לבד כי אם גם בפעל כפים ובגבורת מלחמה. אז פתחה אנגליא פן בהושיע יד קיסר רוסיא לבריה להיונים, ירכוש לו בצדק את המשפט להשמיע קולו לברו בעניני ארץ יון ולפעול בקרבה רק ככל העולה על רוחו, על כן החליטה לבלתי עמוד מרחוק ולריב גם היא את ריב היונים. אחרי כן נלָאָה גם צרפת לרוסיא ולאנגליא, ושלשתן דרוש דרשו מאת הסולטאן מחמד להשיב חרבו הזוללה אל נַדְנָה, לבל

יוסיף לשפוך כמים דמי היונים ולא יוסיף לָבוֹס את גרעציה האַמללה כמו חֲמֵר וכיוצא ירמס מיט; ולבעבור יוליכו את אימתם ופחדם על טורציה שלחו בעלי הברית את הילם באניות מלחמה אל הארצִיפֶּלגאנ. אפס הסולטאן העריץ האַטִים אונו משמוע לקול מלכי אירופא, ויאמר כי אין לשליטים זרים המשפט להתערב בריבו את עבדיו. ויחר אף בעלייהברית עד מאד, ויכרתו אמנה בלֶאָנְדֶּאָן („Londoner Traktat“), והחליטו לאנוס את טורציה ביד חזקה ובכלי נשק לשום קץ ותכלה למלחמתה עם היונים. ויבואו אדמיראלי מלכי הברית אל הוף נאווארינץ* עם חילם פְּנִים. אַבְּרָהִים בן פחת מצרים אשר בא להכניע את היונים, הִבְטִיחַ הבטיח כי יעשה שלום עם הנענים והנגשים האלה, אך חלל מוצא שפתיו, ויוסף להרוג להשמיד ולאַבֵּד סבלי חֶשֶׁךְ, הכריע לטבח יונק עם איש שיבה זכר ונקבה, שרף באש לזהם ערים וכפרים, עצי זית עקר משרש ונאות דגן ותיחוש שֶׁם לשממה. על כן השתער צייהאדיר אשר לשלשת מלכי הברית על צי האדיר אשר לטורציה ולמצרים יחד, ויכו על יד נאווארינץ מכה רבה את חיל טורציה, ובמשך ארבע שעות עשו כלה באניותיה הרבות מאניותיהם במספר גדול מאד 1825. אחרי כן יצאו הצרפתים מן אניותיהם אל ארמת מֶאָרְעָא לתמוך בידי היונים ולהיות להם לישועה. במגפת נאווארינץ הכתה טורציה מכה נחלה ואנושה, ובכל זאת לא הסירה ידה הקשה מן היונים. השולטאן קָעֶם פנים, התמרמר והתגעש, ומלאכי הברית לא יכלו להרגיע את רוחו הזועף ונאלצו לעזוב את קָאֶנְסְטַאנְטִינֶאָפֶּאָל. אחרי כן הוציא מלפניו דְּבַר שְׁלֵטֹן להמושלמים כלם להחליץ חושים לגונן על אמונתם ועל ארצם. בפתשגן הִבְטִיחַ הזה שפך מרתו על ממשלת רוסיא בדברי עתק, גאווה ובוז, ויאמר כי רק בְּשִׁטָּה היו כל הרעות הבאות על טורציה, והיא הִסְבָּה את הטראקמאט הלֶאָנְדֶּאָנִי, על כן ישמור איבת-עולם לְמִמְשָׁלָה הזאת. ארבעה חרשים החשה ניקָאָלַאי והתאפק מלענות דבר על כל גרופי טורציה. אולם כאשר הזירה להרע לרוסיא בכח ידיה, בהסנירה את מַעֲבָר באַסְפֶּאָר לפני הסוחרים הרוסים וּתְשִׁבַת את סוֹחֵרִים וקנינם, גם בשלוח הסולטאן להגיד למלך פרס כי יעמוד לימינו בחיל גדול לבעבור הפריעו את שלומם עם רוסיא, לא יכול עוד ניקָאָלַאי להתאפק, ויקרא על טורציה מלחמה אשר החלה באביב בשנת 1828.

§ 4 מלחמת טורציה ושלום אדריאנאפאל. במכתב הגלוי אשר הוציא ניקָאָלַאי על אדות מלחמתו עם טורציה, אמר מפְּכֵט כי לא ירחיב את גבולות ארצו במדינות טורציה, גם אין הפצו לגרוע מנחלותיה, כי אם לאכופ עליה למלאות את כל דברי התנאים והברית אשר נדברו והותנו באקקערמאן ובלֶאָנְדֶּאָן (**). על כן עמדו אדירי אירופא מנגד, ויתנו לרוסיא לכלות את חמתה בטורציה. ותטוש המלחמה בעת אחת בטורציה האירופית והאזיאטית גם יחד. על אדמת

(* עיר מבצר עם בית נשק על קצו ארץ מארעא לפאת דרומה-מזרחה במחוז-מעססיניא.
 (** הקאנווענציה באקקערמאן נכתבה ונחתמה בכיה סענטיאבר שנת 1826 והכן ענינה לקיים את תנאי שלום בוקארעסט, ויעוד איזה תנאים אחרים בדבר המסחר ונחלות רוסיא מעבר לקאוקאז.

אזיא, במקומות אשר יושבי ההרים נמו אחרי מוציא ויתמכו בה, עשו חילי הרוסים נוראות ונפלאות, הגראף פאסקעוויטש העריוואנסקי, באנשי צבא מעטים אשר שבו זה לא כביר עיפים ויגיעים מפרס, נגף פעמים אחרות את צבאות מוציא, אשר עצמו ממנו ברבבותיהם, וילכוד את מבצריהם החזקים (קארס, אחאלקאלאק, אחאלציק, ובצ'יאוד אשר לרגלי הרי אררט), ויתפוש את העיר הגדולה והעשירה ערוערום, אשר בנאמטאליא (כ"ה אלף בתים, מאת אלף יושבים, ומצודה עם מאתים כלי תותח בה), ויקח שבי את נגיד העיר ואחוזת מרעיו, ואת שלשים האלף אנשי החיל הכה בירו החזקה ופיצים, עד כי נסו בשבעה דרכים ויעזבו את כל הכבודה בידי הרוסים מִיָּהָם. — גם במוציא האירופית הצליחו הרוסים בגבורת ימים, נגיד חיל המתנה הרוסית הגדולה היה וויסנענשטיין; ויבוא אתה אל מאלדאוויא-וואלאביא ויצילן מהמס ידי המורקים הנחרים בהן. אחרי כן בא ניקאלאי בכבודו ובעצמו אל המתנה, ובדבר הזה נסך רוח גבורה וששון על אנשי החיל, אשר בתבונת כפיהם עשו שֶׁכָּר (חמשה ווערסט ארכו) לִיָּן מצולת נהר דונאיי, אשר שטף ועבר את גדותיו בעת ההיא (*). בסירת דונה זאפאָראָזשית עבר האימפעראטאָר את הדונאיי, בעת אשר רוח סערה הכתה גלים בנהר הגדול ההוא ותרתיו כסיר חשרת מימיו. והנה אף כי הרוסים אשר צלחו את הדונאיי עברו בארץ מלחה ושטמה ורבים מהם מתו מחרבוני קיץ ומדבר ישוד צהרים, בכל זאת לכדו בסערות מלחמה מבצרי מוציא הקטנים עם הגדולים (בראהילאָוו, ווארנא—) וַיִּדְבְּאוּ את אויביהם מפניהם משערי עריהם.

אפס גם אחרי אשר הצליחו צבאות רוסיא בשנת 1828 להגדיל לעשות באירופא ובאזיא ובים וביבשה: תפשו שתי הארצות מאלדאוויא-וואלאביא, מרבית מדינת באָלגאריא וחלק גדול מאנאמטאליא; לכדו ארבע עשרה מבצרים, לקחו שבי שלשים אלף איש ותשעה פחות (פאשים), ארבע מאות דגלים ואלף ומאתים כלי מלחמה—גם אחרי כל אלה הקשה הסולטאן את ערפו והתמכה מלבקש שלום מאת קיסר רוסיא, ויתעתד לחדש שנית את המלחמה. כי דבר נפל בארץ פרס וחזק את ידיו ויתן תקוה בלבם כי השאך יחיש להושיעו ממבוכתו וממצוקתו. וזה הדבר: סקן יאנאר שנת 1829 התנפלו החשכים במעגעראן, בירת פרס, על בית מלְאָכּוֹת רוסיא, ותדרוג את הציר הרוסי הסופר הנודע לתהלה גרי בצ'יעדאָוו ועם מרבית אחוזת מרעיו אשר היו אתו (יען כי האגענט האַרְמֵיאני אשר היה במלאכות רוסיא הכלים), והשאך גם הוא שלח את חילו להציב להם יד על נחל אראקס לא הרחק מרוסיא; או מהר הסולטאן לקחת דברים עם סלך פרס, אכן אך לשוא שֶׁקָד; פאסקעוויטש השכיל להוכיח ליורש העצר עבאס-מירוא, כי רַצַּח מלאכי רוסיא תמיט הָיָה ושבר על פרס, ותמגר לארץ את בית אביו,

(* בעת אשר הכינו הרוסים בעמל כפיהם את שכר מי-המרמנה, הקימו המורקים סללות ושימו במ כלי תותח לירות על העושים במלאכה להשביחה, אפס מקרה אחר הועיל אז להרוסים רחוק יתהם למוכה, כי קאזאקי ואפאראזשיע אשר מימים קדמונים ישבו על אשר נהר דונאיי, נשארו דבקם באמונת אבותיהם, היא הדת הפראואסלאווית, ויהי בשמעם כי פני הקיסר הולכים במחנה רוסיא, באו להראות פניו, ויקבלם ניקאלאי בפנים צוהלים ויהי להם מושך חסד, על כן התאוו תאוה לשבב אל חיק רוסיא ארץ מכוורתם ומולדתם, ויקמו כל בני עדתם והאטאמאן בראשם ויונחו את מוציא ויעברו אל רוסיא אשר מעבר השמאל לנהר דונאיי.

בשנים אם תוסיף להתגרות ברוס'יא תהי אחרית מלכותו להכרית. עבאם התבונן לשכל מליו, וישלח את בנו פעטרבורגה לבקש שליחה מלפני הרום כסא אימפערמאט'ר רוס'יא, ולהגיד לו כי „לבב השאך התפלץ בקרבו בשמעו כי פעלת ידי אספסוף אנשי בלעל זורע טרעים תוכל לנתק את חבל הברית והאחז'ה שבין רוס'יא ופרס". ויתרצה אליו ניקא'לאי והעביר את חטאת עמו, והסולטאן גם בראותו כי נוחלה תקותו ותוחלתו לפרס נכובה, שם לבו כשמיר חוק מצור, התעורר ויאסוף את כל חיליו ומבחר שרי המלחמה, ובאנאטא'ליא לבריה צ'נה להעמיד מאתים אלף איש. אפס גם הרוסים הוסיפו להתחוק. תחת וויטנענשטיין הרים ניקא'לאי לשר הצבא את דיביטש, אשר בחכמה רבתי ובמהירות נפלאה עבר אל רכסי הררי באלקאן, ויך על יד קולעוויטש את הוויזיר מכה נמרצה ונחרצה, ויאצרו להתמלם בעור שניו אל מבצר שומלא. בין כה וכה נכבשה סיליסטריא הבצורה לפני גדר הרוסים תחת יד הגענעראל קראסאווסקי, אשר הניחו דיביטש לשום מצור על שומלא, ודיביטש עבר את תועפות הרי באלקאן (אשר על כן כבר בשם זבאלקאנסקי), וילך הלוך ושטוף בקרב רומעליא עד כוואו אל אדריאנאפא'ל, היא בירת המלכות השניה בטורצ'יא, בנויה לתלפיות על שבע גבעות וחומות נשגבות תסבנה אותה, ונתלכר העיר הנכבדה הזאת בלי מלחמה ושפך דם. משמה הניף ירו גם על קאנסטאנטינאפא'ל, אשר קרבו אליה רוכבי החלוצ' הרוסים כארבעים כבדות ארץ. גם על ים השחור והא'רצ'יפעל'אג רמה יד הרוסים, ומבצרי טדינת רומעליא נכבשו לפניהם (אינדא, עיאם—), וירא הסולטאן כי באו מים עד נפש וכי הפקיד השני אשר שלח לערוערום גם הוא הלך שבי לפני צר וחילו הגדול הפה מכות גדולות ונאמנות, ויב'הל וירך לבבו הערל ויבקש שלום, וינתן לו בעיר אדריאנאפא'ל. על פי השלום הזה קמה לרוס'יא לצמיחות שפת ים השחור לפאת מזרחה (עם המבצרים: אנאפא, פאטי, אחאלקאלאקי ואחאלצ'יק), כי במשול רוס'יא עליה ובהציבה את חילה במבצריה, יכלה לסוכך על נחלותיה מעבר לקאווקאז, ותשקוט לבטח מפני טורצ'יא מן העבר הזה; לאניות רוס'יא נתנה התפשה לרדת בנהר דונאי, יס'השחור והרארדאנעללים, באין מפריע ומכלים דבר; ומלבר זאת שלמה כסף ענושים, בעד הנוק אשר הסבה לסוחר'י רוס'יא, שנים עשר מיליאן דינרי זהב הא'ללאנרים, ונטלה עליה להרום את הטבצרים אשר לה על חפי הרונאי בקצה גבולה.

§ 5 מצב ממלכת יון ושאר מדינות הנוצרים תחת יד טורצ'יא. על פי שלום אדריאנאפא'ל הזה תיב'ה טורצ'יא גם כן להכיר את ארץ יון לממלכה חפשית (независимое). אחרי כן נועצו מלכי אירופא (1830) ושמו גבולות לארץ ההיא, אשר הכילה בקרבה את מא'רעא, גרעציא התיכונה עד נהר אספראפאטאס, ואיים אחרים הקרובים אל ארמת יון. בממלכה החרשה ההיא הוסיפה הממשלה הרעפובליקאנית לנהל את העם, ובראשה עמד הגראף קאפא'דיסטריא בתד פרעזידענט. אפס כאשר החלו מפלגות העם לריב ולהתקוטט אשה ברעותה ולהלחם גם באכזריות חמה, וקאפא'דיסטריא אבד ברעש המלחמה ההיא בענין רע, התעשתו מלכי אירופא והחליטו כי מן הוא והלאה ימלוך בגרעציא מלך על פי חקי הקאנסטיטוצ'יא. למבראשונה בחרו בפרינץ לעאפא'לד זאקסען-קאבורג (אשר משל

אחרי כן בבעלגיא), ובאשר מאן לקבל את המשרה על שכמו, נתנו את נור המלוכה בראש יורש העצר הבאווארי אָטֶמְטֶאן - הראשון. המלך הזה בחר לו את אחוזה (Аохиз) לבירת מלכותו, ויסד בתוכה בית-מדרש-מרעים (אוניווערסיטאָט), אך לא הצליח לקנות לו את לבב העם, אשר התלוננו והתמרמרו עליו, על אשר יחלק את כל הפקודות הגבוהות והנכבדות בהנהגת המדינה רק להאשכנזים הנכרים להם. בשנת 1862 פשעו בו ויאלצוהו לעזוב את ארץ יון, אחרי אָטֶמְטֶאן הראשון נבחר למלך גרעציא, בן כריסטיאן אחר-העשר מלך דאניא, הפרינץ געאָרג, אשר לקח לו לאשה את אָלגא בת הנשיא הגדול קאָנסטאנטין. המלך החדש הזה רכש לו מאת אנגליא את אייביון ויספחם אל ארץ ממשלתו. — אכן בצאת היונים לחפשי מסבל טורציא, עוד לא קראו דרור לנפשותם מִמְדוֹת רעות ונשחתות אשר דבקו בהם בכל ימי היותם בְּשִׁפְלֵי המדרגה, ולבם היה צפון משכל טוב, על כן לא ירוסמו את נפשם כאבותיהם בימי קדם ועד חממתם ובינתם הנשנכה לא יבואו עוד; ורק בקנאת הרת לבד יתר שאת להם על אבותיהם אלה, ובדבר הזה עלו עליהם עשר מעלות, כי רגליהם לרע ירוצו וימהרו לרדוף את היהודים, אשר (לפי דברי ספר תורתם) מקרבם יצאה להם צפירת התשועה, להעלותם מעמק עכור עצביהגוים והבלי הפסילים.

בעמל ידי ממשלת רוסיא יצאו גם הסערבים מתחת על טורציא לאור באור הדרור. משנת 1889 נהיו הסערבים לעבדים סרים למשמעת טורציא, אשר הכבידה עליהם את ידה עד כי כשל כח סבלם: מכל תבואות הארמה ופרי הארץ נתנו מעשר, כסף מקום מכל גלגלת ארם ובהמה; עליהם היה לכלכל את הפחה ואת אנשי הצבא האימפריאליים. מבניהם לקחו לעבודת הסולטאן, אשר תָּנַךְ את הצעירים ברוח הדת המחמדית, עד כי בהיותם לאנשים נהפכו לאויבי הנוצרים וצורריהם; הסערבים נחשבו לבזויי עם ולהדלי אנשים: לא יכלו לבנות להם בתים גבוהים מבתי המושלמים, לצלצל בפעמוני היכלי-התפלה ולרכוב על סוסים, וכאסירי עולם לא תרהיבו עו בנפשם להרים עיניהם. הן אלה קצות ענות הסערבים וסבלותם הקשה, ואת גֵּלֶן מי ישוחח? אפס גם כאשר שמו הסערבים בעפר פיהם, לא אכדה תקותם לימים טובים מאלה, ולא קִבְּתָה גחלת אהבת הדרור בקרב עם הסלאווי הוה. בני תריההשך, הלא הם המשאָרֶנְאָגֶאָרְצִים, אשר יתחשבו גם הם למטה הסערבים, שגבו בנבורת ישע ימינם ולא נכנעו לפני הטורקים. גם מן הסערבים התגוררו אנשי חיל עזי נפש בין סלעי ההרים ובמעבה היערות (אוסקאקים, היידוקים), אשר התכוננו לגרודים גרודים, וממחבואיהם ומסתרי משכנותיהם לחום נלחמו עם הטורקים קובעי נפש אחיהם; על הרכים ארבו להם לרצחם נפש ולגזול מהם את הכסף והסגולות המובלות לקאָנסטאנטינאָפֶּאָל. גבורות אמיצי לב האלה ומעשה תקפם החיו את רוח שאר העם, וישירו לכבודם שירי תהלה ועו. — ויהי כאשר החלה ממשלת טורציא האדירה ללכת הלוך ודל, התעוררו הסערבים לחבל תחבולות ולפרוק מעליהם עֲלֵה הַקֶּבֶד. בראשונה אמרו למצוא מחסה ועזרה באויסטריא, אשר הועידה להם את בראַנקאָוויטש כנגיד ומנהל, ותקרא אותם להאחו

בארצה ותבטיחם זכויות גדולות ונכבדות. אפס אך ברמיה ובעקבה התהלכה אתם אויסטריא: את בראנקאוויטש מְעוֹם שמה בכלא, שָׁבוּ יושב עשרים שנה וימת; את הזכויות אשר נתנה להם בבואם לגור, גזלה אחרי כן מהם, ולא הוסיפה לשמור את הבטחותיה. בשנת 1718 רכשה לה אויסטריא בחרבה ובקשתה חלק מאדמת סערביא ואת ביעלגראד; אך היא הִרְעָה והציקה להסערבים יתר הרבה מן הטורקים, ובחוק יד נטעה בתוכם את האוניא להונותם מרתם הפרא-וואַסלאויות. על כן גדלה שנאת הסערבים לאויסטריא מן האהבה אשר אהבה בתחלה; במקומות אחרים התקוממו בה וימררוה ורָצוּ. בלחום אויסטריא עם רוסיא יחד (בימי אננא איוואנאָווא) על מורצייא, עזרו הסערבים לרעת אויסטריא, ונתְלַחֵץ להשיב את חלק סערביא למורצייא כבתחלה.

ויהי כראות הסערבים כי שמו בשקר מְהָסם בהשענם על אויסטריא, נשאו עיניהם אל ממשלת רוסיא ואל הרוסים, אחיהם יוצאי גזע מחצבתם ושוטרי אמונתם ורתם. בימי יעליאואועטא יצאו כבר סערבים לאלפים מאויסטריא, מפני תנופת יד הבהנים הקאמולים האורבים לצודר נפשם, ויבואו ויאחזו בדרום רוסיא, ויכוננו להם מושבות, הנקראים בשם „סערביא החדשה“. בימי מלחמות יעקאטעריונא עם מורצייא, התחזקה תקותם ומשאת נפשם לרוסיא ביתר שאת ויתר עז. במלחמה השנית אשר נלחמה רוסיא בחברת אויסטריא על מורצייא, באו הסערבים חלוצים תחת דגלי שני מלכי הברית, ובעזרתם שב גם הפעם חלק סערביא לאויסטריא; ואף כי בְּתָם המלחמה שבו שלישיית למורצייא, לא סר מעליהם עֵז רוחם וימאנו עוד להִפְנֵע ולהתרפס, כי כבר למדו את ידיהם לִקְרֹב ואצבעותיהם לתכסיסי מלחמה. בקצה מאת שמונה העשרה התחוללה מלחמת־היאניטשארים, אשר לרגלה באה תשועת סערביא ופרות נפשה. כי בהתאבק ממשלת מורצייא עם היאניטשארים הממרים, ובאֲנֵתָה לגרשם כלה מביעל־גראד, התחננה אל הסערבים להחליץ חושים לעזור לה להפיק זממה. אפס אהרי אשר מלאו הסערבים את משאלת מורצייא להכחיד את היאניטשארים ולהשבותם מגוי, הפכה הממשלה את פניה להרוף גם את עוזריה אלה לרעצם ולרוצצם. אז התקוממו הסערבים לסגודל ועד קמון ויתיצבו תחת יד נגידם ופקידם הגבור הנורא קאר אֶגְעָאָרְנִי (השחור) לשאת חרבם על מורצייא האכזרית והבוגרה, וישלחו לבקש עזרה ומשענה מאת אלכסנדר הראשון. בעצם העת היא התגלעה בין רוסיא ומורצייא מלחמה 1806 אשר הביאה להסערבים רב טובה וברכה: כמעט נראו חיל צבא רוסיא במאָלדאוויא־וואַלאַכִיא סגר הפתח את ביעלגראד בירי הסערבים. ואדמתם נקתה מצורריהם הטורקים. — על פי שלום בוקארעסט התחובב הסולטאן לתת להסערבים את החפשה לנהל את כל עניני ארצה פנימה כהפצם (внутреннее самоуправление) וקארא־געאָרְנִי בראשם; ורק מס מוער ירימו לו מדי שנה בשנה. אמנם מורצייא תללה ברית בוקארעסט, ובימי מלחמת רוסיא על נאפאָלֶעאָן תפשה בכפה את סערביא, וקארא־געאָרְנִי נָס על נפשו לאויסטריא, ואחרי כן לרוסיא; וכן ברחו שאר שרי סערביא זה בכה וזה בכה. רק החכם המשכיל בהליכות־עולם מילֶאָשֶׁבֶץ ב ערֶאָנְאָ וויטש נשאר בארץ,

הוא עורר מרד חרש בטורצ'יא. בשנת 1815 הכה את חיל הסולטאן מכה אתר מכה, עד כי עמדה לו חכמתו וגבורתו לכרות עם טורצ'יא ברית-שלום 1817. אשר על פיהו נתן רשיון להסערבים ליפד בקרבם אספת בחירי-עם (סקאפטשינא) ולהקים להם נשיא מתוכם להיות מושל עליון. אולם גם אחרי כל זאת לא מלאה טורצ'יא אחרי תנאי שלום בוקארעסט. ניקאָלַאי בחדשו את דברי התנאים והברית עם טורצ'יא באקקערמאן 1826 דרוש דרש גם הוא מאַתָּה לְקַיֵּם את הבטחותיה לסערביא; אך הסולטאן רק בפיו דבר שלום ובקרבו שם אָרְבוּ. אחרי כן פרצה המלחמה בין רוסיא וטורצ'יא, ובהקֶפֶת שלום-אדריאנאפאָל נאֹת הסולטאן לעוזב את כל הנהגת הממשלה בפנים סערביא ביד מילאָש אָבערנאָוויטש וויטש, ורק את חילו העמיד במצודות הנכבדות אשר בסערביא, ויעל עליה מס קטן. אמנם ימים רבים עברו בטרם שקמה ארץ החפשה הזאת, אשר הרגיוה מפלגותיה השונות רָגוּ אין קץ. העם התלוננו וירגנו על מילאָש אָבערנאָוויטש והמריצוהו לתת להם חקי הקאָנסטיטוציא, וכאשר נואל לעבור עליהם, קבצו העם חיל נרבות ויגרשוהו מביעלגראד הבירה, וימאסו גם במיכאל בנו הבכור, ויבחרו תחתיו 1842 את אלכסנדר בן קאר-אגעאָרני, (אשר נרצח בידי מרצחי חרש), וגם הסולטאן קָיֵם חיש קל את משפט המלוכה בידו.

הנוצרים היושבים על נהר דונאי במדינות מאָלדאוויא-וואַלאַכיא (רומעניא) גם הם באמרם להמיש צוארם ממוטות על טורצ'יא בקש עזרה מרוסיא, אשר הצליחה להטות את הסולטאן לכתוב ידו בספרי הברית לתת להם חפשה ודרור, להקל מעליהם משא המסים הרבים, ועוד דברים טובים כאלה. בשנת 1802 הוציא הסולטאן דבר מלכות מלפניו כי לא יוסף להרכיב אלופים לראש מאָלדאוויא-וואַלאַכיא מבלעדי רצון ממשלת רוסיא, ולא יתן להטורקים לבוא להאחו בהן, זוכתי סותרים ועורבי מערבה. אמנם הסולטאנים אחזו תמיד דרך תרמית ולא מלאו אל-נכון את הבטחותיהם; ורק ספר ברית שלום-אדריאנאפאָל קָיֵם לְנַצַח את חפש מאָלדאוויא-וואַלאַכיא ויתן עז ואמץ ליושביהן. בספר הזה יאָמַר כי הסולטאן נטל עליו לבל יתערב עד מאומה בעניני הנהגת שתי המדינות האלה פנימה, לבל יוריד מכסאותם את אלופיהן ומושליהן כרצונו, ולבל יעמים על העם כל מכס ותרומה, מלבד כסף גלגלת במספר לא-כביר.

בקצה מאת שמונה העשרה געורו העמים הסלאוויים אשר במערב אירופא וברומה להחיות את רוח לאָמֶם ולחדש ימיהם כקדם, ורבים וכן שלמים חשבו מחשבות לאַתֵּר את גויי הסלאוויים כלם לאגודה אחת (Панславизмъ); ויען כי תקומת הסלאוויים לתחיה באה ונהיתה על ידי הרוח החדשה אשר נפחו החכמים והסופרים יודעי בינה לעתים בעצמות היבשות, ועל ידי מללי אורות אשר הורידו עליהם משוררי העם והמליצים, על כן נטיף על אדותם אמרינו במקום שְׁדוּבֵר על דבר „חכמת הסופרים“ בימים ההם ובזמן הזה.

§ 6 עזר לטורצ'יא נגד פחת מצרים ושאלת ארץ הקדם. ממשלת טורצ'יא אשר לפנים נתן פחדה ומוראה על אירופא ומפני שמה נחתו שליטי העמים הנאורים, החלה לנפול ולרוץ לבור שחת, למן העת אשר לחום גלחמה

רוסיא עליה, בימי יעקאטערינא השנית, מלחמת גדולות וקשות. תשועת גרעציא ופרות שאר מדינות הנוצרים שעל נהר דונאי, היו עדות נאמנה כי קרבו ימי מפלת טורציא ואבדן הודה וכבודה. הסולטאנים בראותם כי האימפעריא דלת כח ודפּת אונים, התאמצו וינסו לעשות תקונים רבים בדרכי הממשלה ובמערכות צבא החיל, לבעבור חזק את הממלכה הכושלת ולסעדה במשפט ובצדקה. אפס היאניטשצ'ארים, גבורי החיל, אשר השתררו בארץ, המרו תמיד את רוח הסולטאנים והפריעום מלהוציא את התקונים הנכונים לאור עולם. ויקם הסולטאן מחמד השני (1808—1839), אשר הרבה לחשוב מחשבות לחדש את נעורי טורציא ולהשיבה לכבודה ולאיתנה הראשון, גמר אָמר להכרית את היצ' ניטשצ'ארים המורים והסוררים ולכלותם מעל פני האדמה. ואף כי בעת ההיא היו ידיו מלאות מלחמה עם היונים, בכל זאת גִצַע את אשר זמם לעשות לעם עֵבְרָתוֹ: בעת אשר התקוממו היאניטשצ'ארים בקאָנסטאנטינאָפּאָל 1826 נתן מחמד צו להמטיר על ראשיהם מכול כדורי-מות מכלי התותח להפילם חללים בלם כאיש אחד. מרבית העדה הרעה הזאת נגורה מארץ החיים ושם מתנה היאניטשצ'ארים נמחה מִסֵּפֶר הצבאות. אפס גם התחבולה האכזרית הזאת, אשר צללו אוני כל שומעיה באירופא, לא הביאה די תועלת לממלכת טורציא. המלחמה עם רוסיא, אשר החלה חיש אחרי השָמֵד היאניטשצ'ארים, הביאה את טורציא עד מִשְׁפָּר, וכח לא היה לה לעמוד על רגליה. וירא עָלֵי פחת מצרים כי עֵנְפָה טורציא ויִגְעָה, ויתאושש לפרוק את עֵלָה מעל צוארו ולעשות לו ממלכה לברו. עָלֵי היה בן אחר העם ברומעליא, בימי ילדותו מת עליו אביו ויהי נער מִשְׁלַח ונעזב. ימים רבים עשה מסחר בטאבאק, אחרי-כן בא לעבוד בגדוד הצבא, אשר שָׁלַח לָגֵרֵשׁ את הצרפתים, אשר עזב נאפּאָלֵעָן באָנאפארט במצרים. באמץ לבו וכביר רוחו הצליח עָלֵי לקנות את לב החיל ולמצוא חן וחסד בעיני הסולטאן, ויעל מעלה מעלה, עד כי הורם והונף להיות פחת מצרים. אֵת בנו אהובו אָבְרָהִים שלח ערבון לקאָנסטאנטינאָפּאָל, גם העלה להסולטאן תרומת-מס רַבָּה מאד, אשר כטוב לא בָּאָתְהוּ מעולם; על כן הואיל לקים בירו את משרת פחת מצרים (1805). והנה אף כי עָלֵי לא ידע קרוא וכתוב עד ימי זקנתו, נפשו ידעה מאד כי רב טוב צפון במשכיות ההשכלה האירופית (אשר נשבה באוּיָא לרגלי העקספעריציא הצרפתית) וכל מוצאיה ימצא חיים נחת ויקר; ויִקְרַב אליו את הצרפתים, האנגלים והאיטאליאנים; הכין לו צָבָא-תמיד במשטרי אירופא, בנה לו מבצרים נשגבים וצי אדיר וחזק, הרים קרן המסחר וחרשת המעשה, גם פתח בתי ספר לעמו. את אויביו בפנים הארץ כבש תחתיו בזרוע נטויה, ושונאיו סחוף פחדו ורהו, כי הכה אותם אָבְרָהִים בחרבו הגדולה וינצחם תמיד; את שתי הערים הקדושות מִיָּפָה וּמְדִינָה לכר מידי הערביאים, והבניע תחת רגליו את נופיָה ואת כוש (אבעססיניען). במלחמת נאווארינאָ נשבר ונשחת הצי אשר בנה, אך הוא מָהר ברב כחו ובשקירתו העצומה לבנות לו צי אחר תחתיו; וחלף עמלו שָׁעֵמַל להשביח את מרדות היונים נתן לו הסולטאן את האי קאנדיא למורשת עולם. בשנת 1810 כבר היה לו יותר משלשים אניות

מלחמה, ומאה ושלישים אלף אנשי חיל ערוכים ושמורים תמיד למלחמה. על כן ערב את לבו להקדיש מלחמה על השולטאן שליטו ואדונו.

אָבְרָהָם בנו התנפל על ארץ סוריא עם חיל עצום וכבד 1831, לכר את מבצר ס'ט'זשאנד' אקרא (חקרא), כְּמוֹץ לפני רוח הפיץ מפניו את גרודי חיל טורציא אשר שלחו לקראתו, וישם פניו אל קאָנסטאנטינאָפּאָל, אשר נשארה באין מַחַסָּה. ויהי בהיות הסולטאן בצרה גדולה מאד, פנה בשאלתו ובבקשתו אל מלכי אירופא, וביתר שאת השליך את יהבו על אנגליא וצרפת. אפס גם אחת משתי אלה לא הִמְצִיָּאָה לו עזרה בצרה, וצרפת נתתה גם אחרי מחמד עלי וַתְּצַדֵּק פעלו. או אז באה תשועת הסולטאן מרוסיא, ובחמלתה עליו יצא מאפלה לאור גדול. כמעט נודע לניקאָלאי כי פשע הפחה בטורציא, קרא את מלאכו היושב באלכסנדריא לשוב פעטרבורגה, ואחרי כן שלח גם את צי האדיר אשר על ים השחור לסוכך ולגונן על קאָנסטאנטינאָפּאָל, ולמרות תלונת מלאכי צרפת ואנגליא, נתן צו „לבֵּל יניתו חילו ואניותיו את מקומם עד אשר תשוב לה מחנה מצרים ותעבור את הרי תבור“, לב הסולטאן היה מלא רחשי תורה ותהלה לניקאָלאי; ובשכר זאת נמל עליו לסגור את שערי הארץ-דאנעלים לפני אניות מלחמה אשר לשאר מלכי נכר הארץ. הפעולה הגדולה הזאת אשר קנתה לה רוסיא בעניני ארץ הקדם התרידה את צרפת ואת אנגליא ותעורר את קנאתם בה, וימהרו גם הם לשלוח את אניותיהם, אשר על כן נלחץ מחמד-עלי לכרות ברית שלום עם הסולטאן ולקבל עליו שנית את על מלכותו. אך צרפת ואנגליא התאמצו יחד להאיץ את הסולטאן לִסְפּוֹת גם את סוריא וארץ כנען (פאלעסטינא) למצרים. אחרי ימים מעטים נסה מחמד להשיב אליו את שתי הארצות האלה, אך צבאותיו נגפו מגפה גדולה לפני אָבְרָהָם-פּחָה (אצל נזיביא שעל יד נהר פרת). מעוצר רעה ויגון ומִשְׁבֵּר רוח על דבר המפלה הזאת מת מחמד ויעווב את כסאו לבנו עבד-אל-מדיד, נער צעיר ורך אשר לא לָמַד בנסיון ודרכי הממשלה זרו לו עוד. בין כה וכה כבש אָבְרָהָם תחתיו את כל צי טורציא (באשמת רב החובל אשר בגד במלכו) ויחל להוליך אימה ובלהה על קאָנסטאנטינאָפּאָל. אז התערבו מלכי אירופא שנית. רוסיא, אנגליא, אויסטריא ופרוסיא אכפו בכלי נשקם על פחת מצרים לסור למשמעת הסולטאן ולהעלות לו מס. ובכן הצילו עוד הפעם את טורציא בעמדה על עברי פי פחת (1840). אפס מחמד עלי רכש לו את המשפט להוריש את שלטון מצרים לבנו אחריו, ונמל עליו לשלם לטורציא מס מדי שנה בשנה.

מן העת ההיא ומעלה צמחה בהליכות מדינות אירופא ודברי המלכיות שאלה חדשה, היא— השאלה הנקובה והנודעה בשם „שאלת הקדם“ („Восточный вопросъ“). תכן השאלה הזאת הוא: כי שליטי מערב אירופא אשר מאז מעולם שחרו מכחם, מהונם ואונם, לגרש בָּלָה את הטורקים מאירופא, עתה היה לְהַפֵּךְ — כלם יעמדו הבן ויעמלו לחזק את בדרק בית ממלכת טורציא החושבת לְהִשְׁבֵּר; מיראתם פן בנפול טורציא נוע יתנועעו ונוד יתנודרו גם מאוני המשקל

בהליכות מרינות אירופא . ורק בגלל הדָבָר האריכה עוד מורציא החלושה את ימי ממשלתה על העמים הנוצרים העשוקים ורצוצי משפט .

§ 7 הדבר ברוסיה ורגשת ההמון בפ"ב . בעת אשר רמה יד רוסיא על אויביה סחוץ , ונצחונותיה הגדולים מעבר לנהר דונאי והררי קאווקאז עשו לה שם תפארת ; וכל העם האמינו כי באו ימי המנוחה והמרגעה , ומעתה יתענגו על רב שלום ועתרת הַשְׁקֵט וּבְטָחָה—בעת ההיא באו על רוסיא שתיים רעות לגזול מנוחתה ולהרגיזה תחתיה . הרעה האחת באה אליה על כנפי רוח מירכתי אויא ותורר שאולה רַבְבוֹת עָם ; והרעה השנית קמה לה מתוך בית מלכותה , בפשע ארץ פולין ובחטאת המתפרצים בה .

עוד בשנת 1817 נראו באסטראכאן אותות מחלה-מהלכת , אשר לא נודעה ירה ברוסיא ער כה , ורק בארץ הודו היתה שלמת וּתְקַפֵּד חיי יושביה כחרמש בְּקָמָה — הלא הוא הַדָּבָר הנורע בשם „חולירע“ . כעבור שתיים עשרה שנה עשתה המחלה הנוראה הזאת שְׁמוֹת ושערוריות בְּאֶרְעֵנְבוֹרַג , ובשנת 1830 נגלתה בקאווקאז , בדאגעסטאן ובגרוזיא , ותתחרש שנית באסטראכאן (במקום אשר עשירית מן העם נפלה במגפה) ובארענבורג . הממשלה התאמצה בכל עז לגדור הדרך בערה , אך ללא יועיל . כורס מים כבירים שטפה ועברה מעל שפת יסיהכספי ותפרוץ ברוסיא פנימה משני עבריה : מעבר האחד מאסטראכאן עברה דרך הוואָלגא וּתְדַבֵּר את יושבי סאראטאָוו , סימבירסק , קאזאן , ניושני-נאָוו גְּאָרְאָד , ער יארָאָסלאוו הגיעה ; ומעבר השני , מנהרי נחלי מערעק וקובאן , ומקרב ארמט קאזאקי הראן עלתה אל רוסיא-החדשה , פְּאָרְאָליא וּבְעֶסְסֶאֶרֶאֶבִיא , ותמהר לעלות ולבוא עד לב רוסיא , עד מאַסקווא הכירה . תחבולות רבות חשבו שמה לבלתי נָתוֹן את המשחית לבוא אל תוך הקריה ההיא לנגוף : הציבו שומרים ונומרים על גבולות המחוז מסביב , העבירו את המעברות ואת הגשרים לבל יבואו אל תוכה אנשים מן הערים אשר המחלה תשתרר בהן ; וגם על הדרכים אשר נתנו ללכת בם מאַסקוואה , יסדו בתי שומרים המפקחים עיניהם על כל עובר ושב ומבקרים אותו ארבעה עשר יום אם דבקה בו המחלה ואם אָין (обсервационныя заставы) . שמה התיצבו רְצִייה־מֶלֶךְ (פּאָסֶט) ואת המכתבים והתּפִּיצִים הנשואים אתם קטרו בסמי קמרת ולבונה , אחר הובאו אל גבול מאַסקווא ; בכל חלקי העיר הפקרו פקירים לשום עין על האורחים להבדיל מן העדה את כל אשר תגע בו יד הרבר כמעט קָטַם ולהוביזו חיש מהר אל בתי-החולים החדשים אשר נכנו בעיר . אמנם „אם ה' לא ישמר עיר שוא שקד שומר“ . בימי הבציר בשנת 1830 פרצה ועברה המגפה כאריה משחית אל תוך מאַסקווא . קצרו שפתי בשר להביע את חרדת-אלהים אשר אחזה שמה את העם . כלם ידעו כי המחלה הזאת כקטב מרירי ישוד צהרים , לא תחון ולא תהרר פני זקן ונער , תוריד אכזרים בידה החזקה וגבורי כח כרגע שאול יִתְמוּ ; והרופאים נוכחו לדעת כי האויר והרוח צוררים בכנפיהם את הדבר והקטב , אשר על כן תקפץ ותדלג המחלה הארורה ממקום למקום , חלקה אחת תִּפְקֵד בְּדָבָר וחלקה אחת לא תדע דָבָר רע . כמעט עלה הכורת על מאַסקווא , מהר הקיסר ניקאָלאי

לבוא שמה להרגיע את רוח המון העם ולחזק לבם; וחפצו בידו הצליח. בשובו דרך עיר טווער, שָׁשָׂם עמדו השוטרים המפקחים על האורחים לבל יביאו אִתָּם את המחלה בפאת צפון רוסיא, הוחיל גם הוא שמה את המועד הקצוב לכל איש ואיש, ארבעה עשר יום תמימים, לבעבור היות למופת לכל העם, להיות נכונים לשמוע ולהקשיב לכל אשר יצוּם הרופאים ופקידי הערים. באביב בשנת 1831 שלחה המגפה את חצי זעמה בנפות המערב, בריגא, בנפות הוואָלגא, ומשמה הלכה וחדרה עד מְרוֹם קצוי צפון ועד ים־הלבן נִנְטָה; ביתר שאת העצימה או את חלליה בפולין, ותגזור על ימין ועל שמאל ולא שָׁבָה.

גם אל פעטרבורג, עיר הבירה הראשה, אשר נשמרה מכל ארבע רוחותיה מן הים ומן היבשה, באה המגפה סוֹעָה ברב כחה וסוערת ברוח פָּעֵר וברוח משחית. בחרש יוני בשנה ההיא, הצמיחה מְעִיר אדם רב וַתֵּךְ בלי חמלה אלפי משפחות. הממשלה הרבתה לעשות צדקה וחמד עם החולים לפרותם מרדת שחת: בתי־ועד התכוננו מן השרים הקרובים למלכות, נבנו בתי־חולים חדשים לִפְקָדִים, וגם בתי אֶסֶף לכלל את העם במאכלים בריאים וטובים ולהלבישם מחלצות. אכן בעת אשר המגפה ורבר הוות התלקחו בעיר עד מאד, קמו מתוך ההמון תרבות אנשי כסל ומרמה, אשר הפיצו שמועת שקר ושוא, כי לא המגפה תשחית בעם כי אם בני פולין המורדים ברוסיא, הם ישימו מות בלחם ובמים להתנקם בארץ חרמם; וכי הרופאים שָׁמוּ יד אחת עם שוטרי הפאָליציא לתפוש אנשים שלמים ובריאי אולם, אשר בנפשם לא דָּבַק מאום, לאספם אל בתי החולים ולענותם חנם. בני דלת העם קלי הדעת והחשכים נתנו אָמון לשמועה הזאת, המונים המונים התגוררו בחוצות קריה וברחובותיה ושכבו כמים עברתם על חכמי הרפואה, חפשו חפש מחפש את העוברים, אשר חשדום כי נמצא אִתָּם רעל וסם המות, וברעש ושאון התנפלו על בתי החפשית, שברו את החלונות, הוציאו את החולים, ויעשו פרעות ונאצות, עד כי גם אנשים אחרים נהרגו ביום המהומה והמבוסה. השוטרים לא עצרו כח לעצור בעד משובת החשכים ורָגִשֶׁת פועלי און, אשר סערו וקָמוּ במקומות שונות בעיר כהמות ים לגליו; ביתר שאת רעשו העם ורעמו על רְחֹבֵי הַתְּצִיר (Съенная площадь) ויתגעשו מאד.

בימים ההם ישב ניקאלאי בפעטרהאָף ויתאבל על קאָנסטאנטיין אחיו אשר מת במגפה (בעיר וויטעבסק) ולבו עליו דוי. ויהי בשמעו את כל הקורות בפעטרבורג, קָהַר לרוץ אֵינָה ולבוא במרכבתו אל רחוב־הציר הסואן ברעש גדול. נפשו דרכה עוֹ ובעינים מפיצות עברה וזעם הביט על ההמון הרב ויקרא קול רם: אנכי מלככם ועלי תלונותיכם אשר אתם מְלִינִים, כי מאתי היתה שומה ליסד את הבתים ולכונן את הסדרים שנואי נפשכם; ואתם המורים זכרו נא מי אתם? הַהִנֵּכֶם פּאָליאקִים או צרפתים? הן הפּאָליאקִים בְּמִרְגָּם הורירו את נפש אחי שאולה— הַאֲמֹר תאמרו לעשות כן גם עמדי?! התרפסו עם תועי לבב וכרעו על ברכיכם! התנפלו נאוּחלו פני אלהים לבל יחשוב לכם לחטאת את מחשבת אונכם ועלילותיכם! וְדַבְּרוּ הרים את מצנפתו, וישם פניו אל היכל התפלה שעל פני הרחוב ההוא. עד ארגיעה פעלו אמרי שפתי המלך כקסם, וכל ההמון הגדול כרעו על ברכיהם,

ויסגדו ויתפללו . ככה עשה ניקאָלאי גם בשאר המקומות להקים סערת העם לרממה ; כסף רב הוציא מאוצרותיו להחיש עזרה וישע לירועי חולי-הרע , ולא ארכו הימים והמגפה נעצרה .

§ 8 **מרדות פולין** . המרד אשר התחולל בצרפת בעים רוחו בחדש יולי שנת 1830 לגרש את קארל העשירי , והפרצות אשר הלכו לרגליו בבעלגיא , הם היו כאות ומופת גם להפּאָליאַקים להרים דגל המרד , לפשוע ברוסיא ולהתאמץ לקרוע מעליה את ארצם ולעשות להם ממלכה לברם כבשנים קדמוניות (*). על פי ספר משפט המלוכה הקאָנסטיטוציאנית אשר הואיל אלכסנדר הראשון לתת להפּאָליאַקים , היה להם הרשיום להתאסף לעתים מזמנים לאספות (Сеймы) להמתיק סוד ולהביא במשפט את עניני המלכות וחקיה , לכלכל חיל-צבא לברם ולשום עליהם פקידים מילידי פולין . חסדי-אלכסנדר הנאמנים גברו על הארץ האַמֶּלֶּה היא להרים קרן ישעיה בכבוד ובתפארת ; גם ניקאָלאי קים בידי הפּאָליאַקים את משפטי-הקאָנסטיטוציא ולא גרע מתקיה דבר . במשך עשר שנים גדלה פולין והצליחה , ותשגה כארו לבנון ותפרח כחבצלת . מספר יושביה עלה כמעט כפלים מאשר בראשונה , ועיר ווארשא אשר לא נחשבה לפנים למאומה בעולם המסחר , התנשאה עד מאד ותמשוך עליה את עיני אירופא ; אוצרות ממשלת פולין מלאו כל הון יקר ונעים (**). ושפעת ברכה ועשר מלאה את כל הארץ ; צדק ומשפט שרו בקרבה , וגבולות המסחר רחבו ונסבו , וגם בתי-אוצרות (באנקים) נפתחו לעם ; חרשת המעשה ומלאכות שונות רבו כמו רבו במדינותיה , וחכמת-הסופרים עלתה כפורחת ; חֶפְשֵׁי-הרפּוּס , בית-מדרש-המרעים בווארשא , האקאדעמיא לחכמת תכסיסי המלחמה , האינסטיטוט לבנות הארץ , ועוד בתים גדולים וטובים כאלה הרבו את ההשכלה והאדירו את הדעת בקרב הפּאָליאַ-קים . ״ולד הוסיפה אפולין להתאושש (יאמר הסופר שמידט) לבלתי סור מן הדרך הזה , כי עתה שכחה מהר את התלאות והמצוקות אשר מצאוה בכל מאתים השנה , ימי אין מלך עוצר בעם , ותהי כאחת מן הממלכות הנכבדות מאד באירופא" . כמעט נשכח אז כמת מלב הפתגם האומר : כי רק על הפרעות ואי-סדרים ארץ פולין עומדת ("Polska nierządem stoi"), משטרים וסדרים ישרים שררו בארץ פולין , אין פרץ אין יוצאת ואין צותה בערי מדינותיה .

אפס הפּאָליאַקים עבֶרְמִי ושוואף חליפות , לא מלאו שֶׁפֶקֶם במצבם הטוב הזה ; כים נגרש השקט לא יָבֵלוּ , ויָמַרְב כל נכספה גם כלתה נפשם לחדש כקדם את ימי הרעסמובליקא (Рѣчь Посполита) , ויתאוו תאוה לחבר אליה גם את נפות מערב רוסיא ואת המדינות אשר נסבו לאויסטריא . עוד במושב האספות

(* יש אומרים כי בערמה הבטיחו או הצרפתים על תהו עזרתם לפולין והפּיחו בה רוח הקשר והמרד , לבעבור תלחץ רוסיא להעביר את חילה בפולין ולא הוכל לעמוד לימין פרוסיא , אשר התערתה אז להקדיש מלחמה על צרפת . על דיביטש זאבאלקאנסקי היה לצאת בחיל גדול (מאת אלף איש) להיות זרוע לפרוסיא , אך כאשר נקרא עם חילו ללכת אל פולין הסוערה ולא יכול להחיש עזרה לפרוסיא , התקלמו בו האשכנזים ודרשו את שם כבודו (זאבאלקאנסקי) לנגאי : זא באלד קאָנ ניכט .
(**) כי גם אלכסנדר גם ניקאָלאי לא נגעו באוצרות הארץ והיא ובתבואות נכסי הממשלה שמה , וכל טובה היה ביד מנהלי העם שמה .

הראשונות החלו לדרוש מאת הממשלה הנחות שונות, ומעת לעת הוסיפו לדרוש בחוקה כאלה וכאלה, ויריבו את אלכסנדר בלשון מדברת גדולות, ובקשיו לב הקשו לשאול ממנו דברים אשר לא כן, עד כי נלחץ להוציא חק לבל יוסיפו להתנכח בסוד האספות וריבות שפתים לא ישמעו עוד. אכן בימי אלכסנדר הראשון כבר הרו הפאליאקים עמל ובימי ניקאלאי הראשון ילדו קשר. חברות פאליטיקיות מספרות ומפלגות שונות התכוננו בתוכם, וימשכו אחריהם רבים מן העם. בין המפלגות ההן הכי נכבדות: מפלגת האריסטאקראטית, אשר שחרה רק את טובת האצילים והאפרתים ותחפוץ ביקום ובאשרם, ובראשה עמד הנשיא אדם טשארטאריסקי (אשר תקותו להיות נציב ממלכת פולין נהפכה לו למפח נפש); ומפלגת הדעמאקראטית, אשר טובת עסי הארץ היתה לנגד עיניה תמיד, ובראשה נצב סופר דברי ימי פולין, החכם יאצ'ים לעלעוועל. שני השרים הנכבדים אנשי-שם האלה היו רבי עליליה על הפאליאקים; משאראטאריסקי בתור משניה-כולל (קוראטאר) על כל בתי הספר בגדל ווילנא (אשר ה'כיל אז בקרבו את כל נפות מערב-רוסיא), התאמץ בערמתו ובתבונה כפיו, להטביע את סדרי הלמודים בלם על מוסדות הליכות הפאליאקים והדת הקאמולית, ובכחו הגדול הטח את רוח המורים והמפקחים לנחות את התלמידים אל המטרה אשר שם לפניהם; ולעלעוועל בטר פראעעססאר בבית-מדרש המדעים בוויילנא, השכיל במאמרו המהבמים וברב לקחו להגדיל את כבוד פולין בימים הראשונים, להפליא את יקר הפארת גדולתה, ולנמוע בלב התלמידים בני הנעורים חשק נמרץ לשוב לראות את מולדתם כקדמות נעוריה, להלהיב את רוח דמיונם, לחלום חזיונות ימים עברו, ולשאוף רוח הדרור ותפשה בלי-מצרים. גם המשורר הנעלה והנשגב מיצקעוויטש הואיל לעזור אחרי לעלעוועל ולמלאות דבריו. — והנה אף כי ראשי המפלגות השונות נבדלו בדעותיהם על אדות התחבולות הראויות להביאם אל מחוץ חפצם — רוח אחד ותכלית אחת מלאו את לבב כלם: להקים ממלכת פולין על תלה ולהושיבה לגבולותיה הראשונים, במרם חלו בה ידי שלשת השליטים לנורה לנורים. כל הימים אשר היה אלכסנדר חי לא עפלה נפש הפאליאקים ולא העפילו להתקיים במלכות רוסיא, ויבלגו על ודונם ומחשבות אונם. אך בעלות ניקאלאי על הכסא וישלח את חילו להלחם מלחמות גדולות מהלאה לגבול הארץ, החלו ראשי המפלגות למהר להחיש מעשיהם עד כי נפל הקשר ובשל המרד בווארשא. ויהי סמרת ראשי מסבי המרד לחולל ולחוליד רוח פרצים במלוא רחב מדינות פולין. ביתר שאת חוק את ידי הפאליאקים והערים למרוד, דבר היות להם מקרבם צבא אנשי חיל, כלם גבורים מלמדי מלחמה, ערוכים בכל ושמורים בטוב טעם ודעת — בהם בטחו כי לא יבושו בדברם את רוסיא בשער. — רבים הוזהרו את קאנסטאנטין פאולאוויטש וגלו אונם כי צץ הקשר פרח הזרון בעיר, אך הוא מאן להאמין כי עד מהרה ישכחו הפאליאקים את כל החסד אשר נעשה להם מיום בואם לחסות בצל רוסיא, ויעזו פניהם לשלם לה רעה תחת טובה, ולהיות גם בעוכרי נפשם וארץ מולדתם. בשבעה עשר בחדש נאייאבר שנת 1830 פרץ המרד בווארשא הבירה, מרבית הקושרים מנערי האצילים אשר בבית הספר לחכמת הקרב, ואחד מפקדי

נרוד החיל בראשם (וויסאצקי) נאספו יחד בסביבי העיר, ועל פי האות אשר נתן להם התנפלו שכם אחד על היכל הקיץ הבעלוועדערי, מקום משכן קאָנסטאנטין; אחרי כן הרעישו גם על בתי מושב אנשי החיל (קאוארמעס) לנצל את כלי הנשק מאנשי חיל רוסיא אשר בתוכם; יש מהם מהרו ללכת אל גרודי חיל צבא פולין להפיח בקרבם את להבת שלהבת המרד; ויש אשר אצו רצו ברחובות קריה להפיץ שמועת שוא וכזב בתוך העם, כי הרוסים רוצחים את נפשות הפאָליאקים, לבעבור יתלצו חושים להתנקם בהם. בדי עמל התמלט הנשיא הגדול מן המהפכה באישון לילה ואפלה, ויצא עם חיל הרוסים אל אחד הכפרים הקרובים, להוכיח בזאת להפאָליאקים כי לא תגע יד הרוסים בעם לרעה, ולתת להם אַרְכָּה לחשוב דרכיהם ולשום אל לב להיטיב רכבם הנשחתה. אמנם שמועת השקר פשטה עד מהרה בכל רחובות קריה. כל האזרחים התקוממו והקישורים תפשו את בית הנשק ויחלקו כלי מלחמה לכל העם מקצה. בחפם ובאש עברתם החלו הפריצים להרוג ולהשמיר את האנשים אשר נשארו במונים לרוסיא ולהורירם בכרים לטבחה (הגענעראלים פאָטאצקי, סעמענטאָווסקי, בלוטמער, טרעמביצקי, ועוד זולתם). עד מהרה הקיפה אש הפרדות את כל גבולות פולין ונתצת גם בערי ליטא. בווארשא התכוננה ממשלה זמנית (временное правительство) מראשי המפלגות (טשאָר-טאָרייסקי, אָסטראָווסקי, לעלשוועל ניעמציעוויטש), ולמצביא את החיל הפקידו את חרָג פּי צ קי בתור נגיד ומצוה (דיקטאטאָר); הוא חלאָפּיצקי אשר לחום נלחם לפנים ברוח גבורה נפלאה תחת דגלי קאָסטיושקאָ ונאפאָלעאָן הראשון. והנה אף כי חלאָפּיצקי היה גבר חכם ונבון רעה, ולא אהב תמיד את תשואת המוררים ושאוּן הפריצים, ובתבונת כפיו עשה סדרים ישרים בעיר הפּרי, בכל זאת נואל להאמין כי בפעם הזאת ירָבָה את טובת ארץ מולדתו ויביא לה תשועה גרולה. הממשלה הזמנית שלחה חרש צירים לפאריז וללאָנרָאָן לבקש עזרת צרפת ואנגליא; ומלאכות (רעפוטאציא) מעיני העדה לקאָנסטאנטין לדרוש ממנו להשיב לפולין את נפות המערב אשר היו לפנים נחלתה; אולם קאָנסטאנטין השתומם למשמע אזניו. ויען אותם, כי רק נציב-מלך הוא, ואחיו האימפּעראטאָר לא מלא את ידו לעשות כדבר הגדול הזה. גם לפּעטרבורג שלחו מנכבדיהם (את ליבעצקי שר האוצרות ואת יעזערסקי, אחד מבחירי הפייס), והם הצטרקו לפני ניקאלאי. באמרם כי אנשי חסם מתי מעט התקוממו ברוסיא, וארץ פולין לא תשא את חמאת החטאים האלה בנפשותם; אולם האימפּעראטאָר הגיד להם כי חפצו ומגמתו האחת, אשר ימהרו הפאָליאקים בלם להפּנע בְּנֶעֱה שְׁלֵטָה, או לא יזכור להם את מעלם, ואם אֵין יתרוסו בידיהם את ממלכת פולין, אשר הפקד ברעם כלי תותח עד יְדָתָה.

§ 9 המורדים נכנעים ונפוצים. אף כי היו הימים האלה ימי שלג וצנת קרח, באו צבאות הרוסים בגבולות פולין, מאה ועשרים אלף איש שולף הרב תחת יד הפּעלדמארשאלל דיביטש הזאבאלקאנסקי. הפאָליאקים שלחו לקראתו כתשעים אלף אנשי-חיל (תחת יד הנשיא ראדזיווילל) אשר התאמצו בכל מאמצי כח לחסום את הדרך לפני הרוסים ולא יכולו, כי הִדָּם דיביטש מפניו וישמוף ויעבור עד בואו בקרבת ווארשא. שם על יד הכפר גאָראָחאָוּו התלקחה מלחמה

נדולה ונחרצה בין שתי המחנות (י"ג סעברואר שנת 1831). לשוא ערכו הפאָליאקים קרבות בסערות זעם ובגבורות רעם, לשוא נלחמו כנואשים וכדבים שכולים, כי נשתה גבורתם מפני תנופת יד הרוסים; מבחר גבוריהם כרעו קרסו לטבח (כשנים עשר אלף הרונים ופצועים), וגם הלפּיצקי האוסר את המלחמה נפצע והכה מכה אנושה, ויגדל עוד אסון הפאָליאקים ביתר שאת, בשמעם כי אך לשוא כלו עיניהם מִיחַל למרדות העם והאכרים בנפות מערב רוסיא: רק השליאַטים עם והכהנים הקאטולים רגשו והתקוממו, אך מרבית עם הארץ והאכרים קפאו על שמריהם ולא הרימו יד. על כן אבלה נבלה ווארשא, בשמעה כי חיליה ומנניה שבו חפויי ראש, ויהיו לארץ מולדתם לא לעזר ולא להועיל כי אם גם לבשת ולחרפה. הסענאטאָרים ובחירי הַסִּים חשבו לברוח חוצה לארץ; ניעמצעוויטש מהר להמלט קראקאָווה, וראדזיווילל הסיר מעל שכמו משרת נגיד החילים, ולו מהר דיביטש עם חילו עליזי הנצחון למחר להריק חרב על הפאָליאקים המכים ולתפוש בלי-התמהמה את פראגא ואת ווארשא, כאשר עשה סוּוּאַרָאָו לפניו, כי עתה היה קץ למלחמה. אולם דיביטש עצור עצר בעד מרוצת צבאות חילו, ויאמר להוחיל עד אשר תסיר הוויסלא את מכסה הקרח מעליה, לבעבור יוכל לעבור וללכוד את ווארשא משמאלה — ובכן נתן מועד להפאָליאקים להחליף כח ולהתעורר. המלחמה התחדשה שנית, ודיביטש נָנַף גם הפעם את חיל הפאָליאקים, תחת פקודת הגענעראל ססימוס סקרושינעצקי, וַיִּפֶּל בהם רב (כעשרת אלפים איש) על יד אָסטרעלענקאָ. אמנם הגבור המהלל והמנצח המשכיל הזה מת פתאם מתגרת יד הרבר אשר הויה בארץ וַתִּצְמַת גם חיי קאָנסטאנטין פאולאוויטש. אז פקד ניקאָלאי את אביר המלחמות, את פאסקעוויטש עריוואנסקי, להשביח את שאון דְּכֵי המרד ולהכניע את גאון ווארשא תחתיו. בעיר ההומיה והסוררת הזאת היו אז פרעות נוראות ונאצות נמרצות: את סקרושינעצקי הרסו מצצבו וישימו תחתיו לַמְּפַקֵּד צבא המלחמה את דעמבינסקי. את קרוקאוועצקי הרימו לראש מנהלי הממשלה, ולשניהם נתנו עַד דיקטאטאָרים — לעשות כטוב וכישר בעיניהם; העמיקו שחתו ושאלו חמאון, באשר רצחו בחטה שפוכה את כל הנחשרים לנוטים אחרי רוסיא, וגם על נשים וילדים לא חסה עינם ויהרגום למשחית — וַיִּשְׁתַּבְּחוּ כי ווארשא תצלח לגונן על נפשה ותהי לבלי חַת, כסארגאָססא (בהצות עליה נאפאָלעאָן הראשון בשנות 1808-9); ובציפתם צָפוּ כי בהאריך העת יצליחו להטות אחריהם את לבב מלכי אירופא למצוא משען ועזרה בצרתה. והנה באמת היתה ווארשא חוקה ובצורה מאד, ותוכל להִשְׁגֹּב בחומותיה ימים רבים להלאות את חיל הצרים עליה: שלשה טורי מצודות נשגבות מַזְיֹנֹת בכלי תותח גדולים ומצקים, ומהמורות ושוחות עם פחתים וחפירות-עמוקות הקיפוח סביב סביב, בקרבה הכינו העם מצורות וַגְּדֹרוֹת (בארריקאדען), בתחתיותיה טמנו פּוֹחֵ שרפה ונפירת ואש, וששים אלף אנשי חיל עמדו נכונים להגן עליה בעבי גבי מנגם.

אולם פאסקעוויטש הגבור הדגול מרבבה דאה כנשר על ווארשא. בראשונה שלח לקרוא שלום אל הנצורים; אך הם ענתו עזות, על כן עלה בסערות מלחמה ילכוד את וואָליא (פְּרִנְר העיר, וביום השני, הוא ששה ועשרים בחדש אויגוסט

שנת 1831 כבש את ווארשא במלחמת תנופה (שמה נפצע בידו השמאלית) . חיל רוסיא שלחו את פראגא, קדמת ווארשא, באש, ויאמרו להשתער מן הסוללות אל תוך העיר, לעשות נקמה ותוכחות במתקוממים ולשלוח בהם חרון אפם, אך פאסקעוויטש עצר בעדם והשיב את חמתם מהשחית . כי המורדים התנפלו לרגליו ויבקשו תנינה ונִשְׁבְּעוּ לעשות ככל אשר יצוה עליהם הקיסר . אחרי כן יצאו חיל רוסיא ככפירים לקראת חיל פולין אשר היו נחתים על יד מבצר מאַדלין, ויִקְהָרוּ אותם משלשה עבריהם, ויגרשו כעשרים אלף איש לפרוסיא, וכחמשה עשר אלף לאויסטריא . שמה התפשטו את אַנְיָהֶם והתנצלו כלי נשקם מעליהם, ויהיו נודדים על אדמת נכר . ובכן קמה סערת המרד לרממה .

כאִשְׁמַת המורדים והפושעים אבדו לפולין הזכיות והיתרונות אשר נתן לה אלכסנדר הראשון שבם אחד על שאר ממלכת רוסיא : אספות בחירי העם (נאציאָנאָל-סיים) נשבת מקרב הארץ, צבאות חיל לבד לא נתן לה, על בתי הדפוס הוקמה בקרת עזה, בתי מדרשי המדעים בווארשא ובווילנא, הליצעאום בקרעמניץ (מחמד נפש ראדויווילל מָגְנו ומיטיבו) ושאר בתי הספר אשר חנכו בהם בני הנעורים ברוח משטמה להרוסים, נסגרו על מסגר . תחת ספר ומשפט הקאָנסטיטוציא כתב ניקאָלאי ספר אחר, אשר על פיו נִשְׁתַּהֲהָה הנהגת ממשלת פולין להנהגת האימפריא פְּלָה ("Органический статутъ"), ופאסקעוויטש הוקם על לנציב פולין וכפָּד בשם התפארת "נשיא-ווארשא" . המנצח הנורא הזה הראה לרעת כי כחוו בימי מלחמה להרום לנתוש ולנתוץ, כן כחו בימי השלום לבנות את הנהרסות ולנטוע את הַנְּשֻׁמוֹת . עד מהרה השביל להרגיע לארץ פולין, לחבש לעצבותיה ולרפאות את פצעיה, כי עשה משפט וצדקה בארץ פולין ויִקְבַּד על פני כל העם .

§ 10 חיל רוסיא בווענגריא . המרדות הגדולה והאיומה אשר פרצה בצרפת בחדש פֶּעברואר שנת 1848 ואשר השליכה את לודוויג-פֶּהֶלילם, מלך האורחים ("roi-citoyen"), ממרום כסאו, לַגְּדֵל לַנְּטִיל וְלַנְּשֵׂא תחתיו את לודוויג נאפאָלעאָן השלישי (אשר מבית הַסּוּרִים יצא למלוך ובבית האסירים בווייל-העלמסֶהָהֶה הסירוהו מִמְּלוֹךְ) — המרדות ההיא נטשה חיש קל במדינות גערמאניא ותהי נורא עלילה . כסופות בנגב חלפה בחדש מאר ט בבאוואריא, זאקסאָניא, האנאָווער, ועמודי שתי מַמְלָכוֹת גערמאניא הגדולות התפלצו ויתמחו מנערתה . הרעוּוֹאָלוציא הגדולה בבערלין אכפה על המלך (פֶּרִירִיך ווילהעלם הרביעי) להוריד מכסאותם את היועצים שנואי נפש העם, לקרוא דרור לִמְכַבֵּש הדפוס, לתת להעם לכונן להם צבא-אורחים, לתקן את חקי הקאנסטיטוציא, להגדיל ולהאדיר את זכיות העם ומשפטי צדקם (הלא היא הקאנסטיטוציא אשר לְפִיהָ תתנהל ממלכת פרוסיא עד היום הזה) . ביתר עז הרגיו המרד את אויסטריא : כי מלבד רִנְשֵׁת המון האשכנזים הדורשים להם קאנסטיטוציא, הנה התנערו העמים השונים אשר בממלכה ההיא (הסלאוויים, האיטאליאנים והווענגגרים) וישקרו להרים את קרן לאבם, לתת עז ותעצומות ללשונותיהם ולהליכות חייהם . בחדש מאר ט התלקחה הרעוּוֹאָלוציא בווען ככיוור אש בעצים, וירא הקיסר (פֶּעֶרֶדינאנדר הראשון)

כי סבוהו כמים בלהות, וימחר לעשות גם הוא כדבר פרוסיא: את מעטמערניך השָנּוּא הרף מצצבו, הוציא לאור חק חפש הרפוס, גם נתן רשיום לעם לכונן להם צבא אורחים—אך כל אלה לא הועילו לו להקים לדממה את רוח המהומות ההולך הלך וסעור. המשעֵבִים שואפי הדרור מאז, בראותם כי שערוריות ופְּרָצוֹת בממלכה, התאזרו עז וידרשו מאת האימפּעראטֶאָר לתת גם להם זכויות שונות: ללמד את לשונם בבתי הספר, לקשרם בקשר אמיץ עם אחיהם סלאווי מאָראוויא וסילעזיא, להתנהל על פי בחירי קהלות משעֵבִיא וראשי העדה, לתת גם להם חפש הרפוס וחרות האמנה, וכאלה רבות. האימפּעראטֶאָר נרצה לתת להם את משאלותיהם, דבר לא נעדר. בעצם העת ההיא (1848) נועדו נכבדי סלאוויא-אוסטריא בפראג לאספה, וגם מן הסלאוויים אשר לא מילידי אויסטריא באו שמה לשית עצה ולשים פלילה על אדות עניני הסלאוויים כלם היושבים במדינות אויסטריא—לעזור איש את אחיו לעת מצוא, ולקחת דברים עם הסלאוויים אשר בשאר הממלכות, למען יריצו כלם את ידם להרחיב את גבולות חכמת הסלאוויית וחרשת המעשה אשר להם. בראש האספה הזאת ישב הסופר הנכבד פאלאצקי (אחרי אשר לא קבל את המשרה הזאת הסופר החכם שאַפֶּאָריק). והנה אף כי בעלי האספה בפעם הזאת לא נגעו עד מה בכבוד הממשלה, ותהי להפך, כי החליטו לָקֵם בידי האימפּעראטֶאָר את שרביט ממלכת משעֵבִיא לעד לעולם, בכל זאת היתה הממשלה עוֹנֵיִת את בעלי האספה; ומיראתה פן יחרשו עליה רעה שלחה לפראג סחנה חיל, אז עלה עשן באף העם והאזרחים בעיר הזאת, ויתקוממו רבים מהם ויתאבקו עם אנשי החיל, אפס וינידשינרֶאָטֶיץ הצליח להכניע חיש קל את המתקוממים. אחרי כן עמדה ההצלחה לאויסטריא להשקיע את אש המרד בלאַמבארדיא-ווענעציא, אשר יושביהן נכספו ויָגְהוּ לנפול אל איטאליא ולהיות אתה לממלכה אחת. סלך סרדיניא קארל אלבערט (אָבִי וויקטֶאָר עמנואל), „חרב איטאליא“ וגאון עזה, התיצב בראש המורדים ויחשוב בלבו כי כבר בא המועד לחבר את כל מדינות איטאליא לאחדות. אמנם הגבור הישיש ראדעצקי חשף את זרוע עזו ויך בחרב פיפיות את אויבי אויסטריא פעמים ושלוש, ויָשֵׁב אליה את לאַמבארדיא-ווענעציא כקדם.

אפס יתר הרבה כאד היה כבד לאויסטריא להרוך המתפרצים מפניה, את הווענעגריים. ראש בחירי האספות קאָשׁוֹט העיר את רוח עמו להִפְרֵל מעל אויסטריא נְבָרְתָם, לבלתי הִתְעַנּוֹת תחת ידיה ולעשות להם ממלכה לברם; הוא הוציא בשם ממשלת ווענעגריא שטרי חזב שנים וארבעים מיליאָן כסף עובר לסוחר. כמאתים אלף ווענעגרים חגרו כלי מלחמתם ויצאו חלוצים על אויסטריא; גם לב בעלי-הדרור (הליבעראלים) אשר בוועיץ הָלַךְ אחרי שרירות-לב הווענעגרים והריצו אליהם יד לעין השמש. בוועיץ הרימו הווענעגרים את נס המרד, את בית שר-הצבא ווינדישנרֶאָטֶיץ הרסו, את יועץ המלחמה (לאטור) רצחו נפש, ואת בית-הנשק שמו למשסה וישללו את שָׁלָלו; הקיסר ברח לו מעיר הבירה ותרפינה ידיו מאד ויהי כגבר אין אֵיִל. אז התעוררו לעזרת האימפּעראטֶאָר הנכהל, עמי הסלאוויים (הקראָאַטִים, הסלאַוֶאָקִים—) השונאים את הווענעגרים שנאת מות מאז מעולם, ויתלקטו תחת יד גבורם יעֵל אֵט שֵׁט ש ויקרבו אל וועיץ. בין כה וכה שב

ווינדישגראַמץ מהכות את טורדי פראג, וישם מצור על עיר הבירה, עד אשר אולת יד המורדים הנצורים נִפְנְעוּ ויניחו חרבותם מידיהם. אולם הווענגרים על אדמתם הוסיפו לעשות חיל ולהלחם מלחמה בלתי-סרה. וירא פֶּערדינאנדרהראשון כי בלתה אליו הרעה ובית מלכותו יחשוב לְהִשְׁבֵּר, ויסר את הכתר מעל ראשו ויתנהו על ראש פֶּראנץ יוסף; אולם הווענגרים לא הכירוהו לקיסר עליהם ולא אבו שמוע לו. קָאָשׁוּט הקריב אליו את הפּאָליאַקיס ועשרים אלף איש מהם התפקדו בין אנשי חילו; מן הפּאָליאַקיס בחר לו גענעראַליס מְהָלִים (דעמבינסקי זצ"ע). ואף כי תפש ווינדישגראַמץ את פעמט בירת ווענגריא וקָאָשׁוּט נלחץ להתמלט לדעברעטשין, לא עצר כח לעקור מִשְׁרַש את המרד העז, כי הווענגרים, תחת יד פקידיהם בָּעֵס וּנְעֵרְגוּ, נלחמו בגבורה והשכל ובתחבולות נפלאות. קָאָשׁוּט הוציא מלפניו מכתב-גלוי והעביר קול כי מדינת ווענגריא רעספובליקא היא, והוא יקום לנגיד ומצוה בתוכה. אז פנה המלך החדש פראנץ-יוסף אל ניקאָלאי הראשון ויתחנן אליו להמציא לו עזרה ועז, וישמע ניקאָלאי לקול תחנוניו וישלח לְהוֹתֵתוּ לִישׁוּעֵתוֹ מחנה גדולה — כמאתים אלף איש. כמעט באו צבאות רוסיא ארצה ווענגריא, נהפך גלגל המקרים על הודים והפּוֹשְׁעִים. חיל רוסיא לכדו את דעברעטשין והאיצו בקָאָשׁוּט לברוח מתוכה, וחיל אויסטריא תפשו שנית את פעמט. כראות קָאָשׁוּט כי לא תהיה לו תקימה ויריו לא תעשינה תושיה בפעם הזאת, הסיר את משרת דיקטאטאָר מעל שכמו ויתנה לנְעֵרְגוּ, אשר לא הצליח דרכו גם הוא, ובראותו כי אבד נצחו ותוחלתו, השיב צור חרבו וסָבַר את נפשו ונפש אנשי חילו בירי הגענעראל הרוסי רידיגער (*), וקָאָשׁוּט ברח ארצה אנגליא. ובכך הושם קץ למלחמה (1849). חמת הווענגרים שככה, וגם בשאר ארצות אירופא קמה סערת הַפְּרָצִים לרמסה.

אכן אויסטריא לא התהלכה עם רוסיא באמונה ובתמים, לא שמרה את הבטחתה אשר נתנה לפאסקעוויטש לחמול על חיי גענעראלי ווענגריא אשר היו על צבאות המתקוממים, וְתִבְרִיתֶם טאַרץ החיים. גם ניקאָלאי נָחַם אחרי כן על אשר שָׁחַד מִכְחוֹ לֵאֱוִיסְטְרִיא וישפוך את דמי עבדיו בגללה. ויש מספרים (**): כי בהיות ניקאָלאי בווארשא אמר על יד מצבת-הזכרון אשר ליאן סאָביעססקי כדברים האלה: „סאָביעססקי ואנכי הסבלנו שנינו עֲשֵׂה בצאתנו לעזרת אויסטריא ביום אידה, לבעבור הראינה עינינו אחרי כן כי שוכחת טובה היא!“ — אף כי באמת לא עזרת אויסטריא לבד היתה לנגד ניקאָלאי: בחיל ווענגריא הלא היו כעשרים אלף פּאָליאַקיס אחוזי חרב, ובמדינת פולין רבו כמו רבו הנוטים אחרי ווענגריא.

(* פאטריאטי אויסטריא הוכיחו אחרי כן בדברי רוח כי לא ברבבותיהם ובעצם ידם כבשו הרוסים את ווענגריא כי אם בכספם ובהכבם. את געאָרְגִי קראו איש בליעל ובוגד בעמו. וגם אחרי אשר נתקנו התקונים הנדולים באויסטריא (בימי היועץ בייסט) וסליחת פשעים (אמניסטיא) נתנה לכל המורדים בווענגריא, וגעאָרְגִי שב גם הוא אל היכל אספת בחירי העם, קבלו את פניו בזעף ויכסו קלון על כבודו.

(** על דברת הסופר באמאן-וואססי (Baumont-Vassy, 143).

§ 11 מלחמת קרים. בעת אשר ברוסיא רבים מן השריב והעם האמינו אמונת אמן כי אין יש על פני האדמה גוי וממלכה אשר שגבו מרוסיא, וכי לגדולתה ולגבורתה אין חקר, התעתדה עליה רעה גדולה ותפול עליה הנה בפתע פתאם לענות את גאוונה בפניה: מלכי המערב עוררו עליה את הרבם, ובמלחמתם עליה הרגיווה עד היסוד בה. וזה דבר המלחמה: מלכי רוסיא הואילו בחסדם זה ימים כבירים להיות מחסה להנוצרים הפראוואקסלאווים אשר בארץ אויא, והתאמצו בכל עז לגונן על זכויותיהם ומשפטי צדקם לפני הסולטאן, לבל יתעמרו בם הטורקים לעשות להם תועה, כדרךם תמיד להתגולל ולהתנפל על הנוצרים. אפס נאפאלעאן השלישי בעודנו עוד פראוידענמט הדרעספובליקא הצרפתית, הצליח לקחת מאת הסולטאן רצון, זכויות שונות ומשפטים בגלל הקאטולים, ולגרוע בזאת את חקי הפראוואקסלאווים ומשפטיהם מאז מעולם. הנה כי כן על פי נאפאלעאן נתנו המפתחות אשר להיכל „בית-לחם“ (מקום משכן ארון משיחם) להכהנים הקאטולים; אף כי עד הימים ההם היו מפקדות בידי הפאטריאך הפראוואקסלאווי. אז עלה עשן באף ניקאלאי, וירוש מאת הסולטאן לחדש כקדם את הזכויות השונות אשר נחלו להם הפראוואקסלאווים בארצותיו על פי הטראקטאטים בימים הראשונים. ולו לא התערב איש בריב אימפעראטאָר רוסיא עם הסולטאן, כי עתה תעז יד ניקאלאי ונתרם ימינו כפעם בפעם. אמנם כבר בערה כאש קנאת מלכי מערב-אירופא, כי גדלה מאד פעלת רוסיא בארץ-הקדם ודבריה נשמעים שמה בדבר מלך שלטון; ואף כי אך למצער הרחיב ניקאלאי את גבולת ארצו בדרום רוסיא, בכל זאת היתה רוח גבורתו לחגא ולמפלצת למלכי אירופא, ויחשבוהו לשואף המַשֶּׁל ומשרה על ארצות לא לו, ועל כן חתרו להעיר המת הסולטאן להתנרות ברוסיא, ולהתיצב גם לימינו בצר לו. מלבד זאת הנה זה נאפאלעאן האיש, אשר בערמה ובמזכה צצע את זממו להתנשא אל מרום מעלת אימפעראטאָר צרפת (1852), חשק מאד לפאר ולכבד את ראשית ימי ממלכתו בדבר גבורות, להראות לעמו השואף קרבות מיום היותו לגוי, את תקפו ונגדל ערכו בעולם הפאָליטיקא—למרות מוצא פיו, אשר הגיד בקחתו את שרביט המלוכה בידו, כי הליכות שלום יבחר לו לסגלו, וכי רק על אדני השלום עמודי האימפעריא הטֶבֶעוּ („L'empire c'est la paix“). כליותיו מלאו רוח מדנים, ונפשו דבקה במלחמות רבות, אשר לקץ הימין הורידוהו משיא שמים אל ירכתי תהום רבה, ויהפכו את בית מלכותו כמהפכת ארויאל הנפלים ברעש על פניהם ביום סועה וסער.

בטרם התגלעה המלחמה נסה ניקאלאי לפתוח בשלום, וישלח ביד הנשיא מענשיקאָוו (עם קארנילֶאָוו) את האולטימאטום הרוסי (כתוב טורקית) קאָנסטאנטינופאָלה, ובו דרוש דרש מאת הסולטאן להגדיל כח רוסיא להגן על הפראוואקסלאווים אשר במדינות מלכותו. אמנם הפחה יועץ הסולטאן לא אבה לקחת את האולטימאטום מיד מענשיקאָוו להגישו אל אדוניו, באמרו: „כי אם ירצה הסולטאן למלאות את משאלות קיסר רוסיא, אין עצה ואין תחבולה לפנינו כי אם להשליך את נורו ולהרחיק נרוד אל מַיִפָּה עיר מקדשם“. בכל זאת היתה עוד תקוה נשקפה למצוא את נתיב השלום ולשבת ממלחמה, כי בקשו להם השליטים

המתקוטטים תחבולות שונות לפתור את שאלת נוצרי הקדם באורח מישור והישקט .
 אולם מאת נאפאלעאן כבר נחתך משפט חרוץ כי רק החרב תוכיח בין הסולטאן
 ובין ניקאָלאי ; הוא הָמְרִיץ את הסולטאן לְקָרֵב ויבטיחהו להיות למשען לו . גם
 אנגליא אשר בתחלה היה לבבה שלם עם רוסיא ותדרוש שלומה וטובתה , גם
 היא נלוחה אל צרפת ; כי בימים ההם היה פאלמערסטאן ראש יועצי אנגליא ,
 והוא אהב מעודו לחרחר ריב ולסכסך עם בעם וממלכה בממלכה , וברוח פיו
 הטיל תמיד רוח רעה בין מושלי נַפְשֵׁת־אירופא . אויסטריא שכחה את כל הטוב
 אשר עשה לה זה לא כביר אימפּערַאטֶאָר רוסיא להושיעה מכף הווענגריא ,
 בפרוססיא התעשתה גם היא לעמוד מרחוק . שתי הממלכות האלה אשר אמר ניקאָלאי
 לְהִשָּׁעַן עליהם לעת מצוא , נשארו במצב־הבינים (נייטראליטאָט) , גם גורו אָמֵר
 על רוסיא לבל תעבור את הרונאי , אשר הסיעה אויסטריא אליו את חילה ותתיצב
 כשמן לרוסיא . ובכן נלחצה רוסיא הממלכה האחת , בלי כל עזר מחוץ ובאין
 כל משען ומשענה , לערוך מלחמה עם הסולטאן ועם חצי מלכי אירופא , מלחמה
 גדולה וְכָבֵדָה , אשר ארכו ימיה משנת 1853 עד שנת 1856 .

אמנם כן ! גדולה ונוראה היתה מלחמת קרים , או מלחמת־הקדם („Крым-
 ская, Восточная война“) גם לרוסיא גם לשונאיה וללוחמיה אבדו אבדות
 גדולות מאד . לפי חשבון יודעי קָרֵב הורקו בימי המלחמה מקני הרובה ומכלי
 התותח חמשה ושבעים מיליאָן ככר (פור) פּוֹח־שֶׁרְפָה ; מלכי הברית הפילו בחיל
 רוסיא כמאה ושבעה ושבעים אלף איש , ומתגרת יד הדבר וחלאים רעים ונאמנים
 מתו כשלוש מאות אלף וארבעה ושלשים אלף איש שולף חרב . גם במחנות
 האויבים לאלפים ולרבבות ירדו דומה מן החולי־הרע והקדחת אשר השתררו בימים
 ההם והעצימו את הרונגיהם .

בתחלה נלחמה רוסיא עם טורציא לבדה , ותמוש המלחמה באירופא
 ובאזיא , על הים ועל היבשה גם יחד . עוד בטרם כלה המועד אשר שָׁמּוּ שני
 השליטים הנלחמים לקחת דברים ולשית עצות בלבבם , התנפלו צבאות טורציא
 על החף הרוסי שָׁעַל שפת ים־השחור וילכדוהו ; אולם במערכה על מרומי שדה
 נגפה אחר מגפה : על יד אחאלציק הָבָם אנדר אָ נִי קָאָו וימחצם ראש ,
 ועל יד באש־קאדיק־לארי החרימם בע בּוֹטָאָו ויפוצץ זרוע עֹם . באירופא
 יצאו צבאות רוסיא תחת יד הנשיא גֶאָרְמַשְׁאָקָאָו ויבואו במאָלְדָאָו־אֻו־אלֶבִיָא ,
 ויתעתדו לעשות מלחמה , אפס שר צבא חיל טורציא אָמִיר־פּחָה (אשר היה
 מילידי סלאווי קאָאָצִיָא ויבוא בברית דת מחמד) התעלם והִשָּׁתַמֵּר מלעשות
 מלחמת כלות ונחרצות . לעצת זאת על ים־השחור הפליאו הרוסים לנצח נצחון
 גדול מאד : המשנה־לשר־חיל־הים (וויצע־אדמיראל) נא חִימָאָו השתער
 בתשעה ועשרים לחדש נָאִיָאָבֵר בשנת 1853 , ואחרי מלחמת צִי־האדיר אשר
 לטורציא על יד סינאָפּ , שעות אחדות , השמידו ולא הותר שריד ופליט מכל
 שבע ושמונים אניותיו ; גם האדמיראל אָסמאן־פּחָה נפצע פצע קשה וְלָקַח שבי
 בידי חיל רוסיא .

נצחון סינאָפּ החריד את מלכיה־ברית מכסאותם . פאלמערסטאָן הוק את מוסרות בריתו עם נאפּאָלעאָן השלישי להקדיש יחד מלחמה על רוסיא , ולתקופת השנה אָרַח לחברה אתם גם מלך סארדיניא ; אויסטריא למטשה עין־משטמה על רוסיא ותולך עליה אימים . ויהי כעבור מחנה רוסיא את הדונאי תחת יד פאס־קעוויטש ותצר על סיליסטריא הבצורה , מהרו מלכי הברית חיש קל לבוא עם אניות־איבה וציים אדירים על מימי ים־השחור , ויחלו להרגיש ולהרעיש ברעש מלחמה את ירכתי אדמת רוסיא על שפת הים הגדול הזה . בשנת 1854 קרבו אל אָדעססא לירות עליה כדורי גפרית ואש , אך חיש מהר משכו את ידם מעיר־המסחר ההיא ויונחוה מבלי הסב לה רב נזק . בימי מגן אָדעססא התנוסס במפעלו ארמיללעריסט צעיר לימים , האָפּיצער שמש עגאָלעוו , אשר שש שעות תמימות עצר כח לשאת ולסבול את זרם כדורי בלע ואבני קלע , ואת מקום עמדתו לא הניח .—בעצם העת אשר נלחמו מלכי הברית עם רוסיא על ים־השחור בירכתי דרום , עָטו אניותיהם ותבואנה גם על ים־הבאלטי ממערב , על ים־הלבן מצפון , ועל ים־קאמטשאטקא מפאת מזרח—לבעבור הרגוז את רוסיא מכל ארבע רוחותיה . חיל אניות האויבים המטירו כדורי־טות על האי באַמארוונד ועל סוועאבאָרג ; קרבו אל בית־הנזירים סאָלאָוועצקי , גם נגשו אל מבצר משגב פעטראָפאולאָווסק ; אפס בכל המקומות האלה (מלבד באַמארוונד) הָכו ונהרפו אהור . צי־האדיר האנגלי תחת יד נעפיר , המלח הנודע להתלה , ואחרי כן תחת יד דאָנראס , חָש כנשר לבוא אל סביבי קראָנשטאדט , ומגמת פניהם להפחיד את פעטרבורג ; אך בראותם מבצר משגב קראָנשטאדט , מעוז עיר הבירה , אדיר והוק מאד , עד כי יפלא מהם לעשות לו דבר וכל כלי יוצר וכלי משחית לא יצלוהו עליו , הפכו ערף וישבו אהור .

אמנם המקום הנכבד וטבור מערכת המלחמה הזעומה ההיא , נהיה חצי־האי קרים . צבאות בעלי הברית תחת יד שני שרי הצבא : המארשאלל ס"ט־ארנאָ הצרפתי , והלאָרד ראגלאן , האנגלי יצאו מן אניותיהם בראשון לסענטיאָבר ויעלו על יד יעופאטאָריא , ומטרתם לחבל ולהכחיר את צי־רוסיא . והנה בבוא חילי שרי הצבאות האלה , ששים אלף איש במספר , על אדמת קרים , היו עוד רבי צבאות רוסיא על הדונאי , והנשיא מענשיקאָו נָגיד פקדי צבאות־קרים (Глав-нокомандующий Крымскою армією) לא יכול לאסוף אז רק מחנה ששה ועשרים אלף איש , אשר בתוכם התחשבו עשרת אלפים איש עבדי האניות (מאטראָסיס) ובעלי מלאכות שונות , וְאָתָם מָהר לצאת לקראת האויבים הרבים והעצומים ממנו , וַיָּנֶם כחו וגבורתו לעצור בעד מרוצתם , וַיִּשְׁגַּב במערכה חזקה על יד נהר אלגא . אכן מלבד אשר חיל האויבים רבו בכספרם , הנה היו עוד פֶּלֶם מוֹיָנִים בקניירוים טובים , אשר המציא מִיָּנִיע , ובידי הרוסים היו קניירובה ישנים אשר לא־הרבה יצלוהו למלאכה , על כן לא יכלו עמוֹד מפניהם וַיָּנֶזְרו אהור לבוא לחסות בסתר צור מעוז סעוואסטאָפּאָל ; היא המצודה הנשגבה והעיר הבצורה אשר בנה פאָטעמקין לשמור את צי־רוסיא על ים־השחור ולנהלו בכל צרכיו מבתי המסכנות , ומושבה על מבואים רַחֵב ידיים וטוב מאד למשכן אניות מאין כמוהו בכל העולם

כלו. אל הרף הנפלא הוא מהרו אניות רוסיה (מרביתן היו מעצי יער ובנויים כפי הבנייה הישנה) להסתתר מפני עקת אויבים; ולבעבור יחסמו בעדם מקרוב אל סעוואסטאפאל, ולטמון מוקשים לרגליהם בנשחם אליה, המביעו אניות גדולות בבטן הים (אשר הוציאו מקרבו בכלות המלחמה).

§ 12 מצור סעוואסטאפאל ומות ניקאלאי. אחרי הדברים האלה החל "מצור סעוואסטאפאל" הנודע לשם ולתפארת ולתהלה בספרי המלחמות, על דבר חכמת מגיני המצודה היא ואמץ לב הנצורים בה, וזכרו לא יסוף מקרב הרוסים לדור דור. — בעלי הברית אמרו למבראשונה לתפוש פתאם את סעוואסטאפאל בחזק יד ולהוריד עז מבטחה בפעם אחת, אך כאשר נבצרה מומתם ונוקשו וכשלו אחור, נלחצו לצור עליה על פי חקי חכמת המצור ימים רבים. בין כה וכה הצליחו הרוסים תחת יד האינזשינער הנעלה טאטלעבען, אשר נטל עליו לברו לנהל את כל דברי המלאכות הגדולות, להכין סוללות ומגדלים צריחים ובחונים (אָחאָטסקי, קאמטשאטסקי, סעלעגנסקי) מהלאה למצודת עפאל סעוועסטאפאל, אשר היה תקפו סביב כשמונה ווערסט. טאטלעבען השכיל להכין הסוכך לראשי העושים במלאכה, ויגן בעדם בתחבולות שונות ובערמות סלים ושקים מלאים עפר ואפר, עד כי בזמן מצער נוספו על חומות סעוואסטאפאל הרחק כברת ארץ עוד מצודות נשגבות, אשר לא יאמן כי יספר. — על סעוואסטאפאל העיר הפקד הנשיא מענשיקאוו עם הגענעראל גארטשאקאוו, ועל היל-הים הוקמו נא הימטאוו וקארניל אָוו; שני אדירי גבורים האלה וטאטלעבען נסכו רוח גבורה ועז על חיל המצב אשר במצודה, עד כי ארכו ימי המצור וסערות המלחמה אחד עשר ירחים.

בחמישה לירח אָקטאָבר ספו האויבים כדבורים את סעוואסטאפאל מעבר הים ומעבר היבשה וימטירו עליה מבול אש מתלקחת ורבבות רשפי בלע — וחפצם לא הצליח בידם; אפס אבדה גדולה אבדה אז להרוסים, כי מחץ כדור עפרת את קארניל אָוו וימת (*). חיל רוסיה הנמושים על פני חצי-האי קרים הפליאו פעמים רבות לתור להם מקום ולמצוא ידים להתנפל על האויב ולהשחית בצבאותיו: לפראנדי התנפל על האנגלים על יד באלאקלאווא (יג אקטיאבר) ונפל בהם רב. דאננענבערג השתער עליהם על יד אקקער מאן ויחזור בחרב שלופה בקרב מחניהם, אפס הצרפתים (גרודי הזואוים ילידי אלגיר) פהרו חיש קל תחת יד באָסקע להציל את האנגלים מרעתם; אך הגרוד הרוסי אשר חכה אליו דאננענבערג אָתר מבוא, אשר על כן נלחץ להסוג אחור ולא בצע את אשר זמם. הרף הפריע למוצער את עלילות המלחמה והאויבים שבתו מעט וינחו מועפם. אולם בעת שהיא התחבר אליהם גם מלך סרדיניא (הלא הוא וויקטאָר-עמנואל המולך עתה ברומא מכון שבתו על איטאליא בקלה), אשר שלח קרימה המשה עשר אלף אנשי חיל תחת פקודת לאמארטאָרא; גם מארצות צרפת ואנגליא יצאו ויבואו אל הצרים חיל-עוזר, עד כי

* על קברו שמו צלב מכדורי כלי התותח אשר ירו האויבים במצודת סעוואסטאפאל להיות למזכרת גבורתו ואהבתו לארץ מולדתו.

עלה מספר מפקד צבא בעלי הברית עד כרי מאה וחמשה ושבעים אלף איש חלוצי כלי נשק טובים ומלמדי מלחמה עד להפליא, ויוסיפו להרעיש את סעוואסטאפאל ברעם כלי תותח וברוח זלעפות. אכן בימי המצור ההם, בשמונה עשר לחדש פֶּעברואר שנת 1855. נָעַד וַיֵּאָסֶף אל עמיו בפעטרסבורג הקיסר ניקאלאי פאולאָ-וויטש, ותחתיו עלה עד כסא המלוכה יורש העצר אלכסנדר השני ניקאָ-לאעוויטש בטרם נפל גאון סעוואסטאפאל.

§ 18 מלהמת קאווקאז. בעצם העת אשר נלחמה רוסיא „מלחמת קרים“ לא הדלה מלהרהיב נבולותיה על הררי קאווקאז. ראשית מלחמות רוסיא עם קאווקאז היתה בקצה מאת שמונה-העשרה, כאשר באה גרוזיא לחסות בצל ממשלת רוסיא והררי קאווקאז נהיו כמבדילים בין רוסיא מעבר קאווקאז מזה (צ׳יס-) ובין נחלותיה מעבר קאווקאז מזה (טראנס-). בתחלה השפיקו הרוסים במלחמת סגן לבר, ויתאמצו רק להגן על נפשם מחמס יד יושבי-ההרים (горцы) הפראים האוהבים עשק וזל כל היום; אפס למן העת אשר הציב הגע-נעראל יערמאלאָוו לראש פקידי חיל קאווקאז 1816 החל ללחום אתם מלחמת תגרה, כי שקד להתגרות במם בחרבו ובקשתו ולחרור מעט מעט בקרב רכסי ההרים ולשפוך את ממשלת רוסיא עליהם. ביתר שאת החלה הממשלה להבל תחבולות שונות על יושבי ההרים, כאשר קמו לה לנחלה, על פי שלום טורקמענטשאי, ארצות הרשות ונכבדות מעבר להררי קאווקאז (Завкавказье), ותתקע שם יתד במקום נאמן. אולם לבעבור תתחזק ותשכון במח שמה בלי כל פחד ומגור, היה הנחוץ לה לכבוש את כל העמים השובבים ולבצור ברוחם הקשה; הדבר הזה היה כבר מאד מאד. ברב כח וברי עמל וכעש נלחצו הרוסים לערוך מלחמות בין הררים תלולים ומוצקים, בין סלעים נוראים ובקעים מלאים תחתים ומכשולים לאין מספר; לעבור בהוך נקרות צורים וחשכת יערים עבָתים, במקום אשר חייהם היו תלואים להם מנגד משואת פתאום כי תבוא. ילודי ההרים אשר הסכינו מנעוריהם לרוץ ארחות עקלקלות, לקפץ על הגבעות כאילים, גם לירות בחצי מות עד להלל, הרבו מאד את הללי הרוסים הנחרים במם; עד כי בימי מלכות ניקאלאי נפלו מחיל רוסיא על מרום קאווקאז מדי שנה בשנה כמאת אלף איש, וההוצאות הרבות אשר הוציאו על המלחמות האלה הבהילו את רוח קאנקרין שר האוצרות ויתלונן על אדוניו; אולם ניקאלאי אשר כל ישעו וכל חפצו היה לתת עז ותעצומת לרוסיא, חשב את קאווקאז כבית ספר ובית חנוך לאנשי החיל שְׁשֵׁם ילמדו את ידיהם לקרב ואצבעותיהם למלחמה, ולא חשך מלפזר הון עתק וכסף תועפות.—בקצה שנת השלשים במאת תשעה-העשרה קשתה וכברה מלחמת קאווקאז על רוסיא כפלים מאשר בראשונה; כי בימים ההם נצתה אש קנאת-הדת בלבב כל גויי קאווקאז, ויעשו בלם אנודה אחת להלחם ברוסיא מלחמה קדושה בכל מאמצי נַחַם ובכל נפשם ומאדם. ראש מסבי המלחמה האיומה ההיא ורוח החיה בכל אפני עלילות בני קאווקאז היה הגבור העריץ שאמיל*.

(* שאמיל מנעוריו נקרא עלי, ובחלתו מהלה אנושה ונואשה שנו את שמו לשם שאמיל; ובחשבו כי השם הזה עברי הוא (ובאמת ערבי הוא והוראתו: הכל יכול - всеобщ-)

שֶׁאֵמִיל נֹלַד בְּדֵאָנְעֶסֶמָאן בִּשְׁנַת 1797 לֵאכּוֹת בְּעֵלֵי רְכוּשׁ וְנִכְסִים . בֶּן עֶשְׂרֵי שָׁנִים נִכְנַס לְבֵית הַמְרֵרֶשׁ , וּבְמִלַּאת לוֹ עֶשְׂרִים שָׁנָה הַשְּׁלִים אֶת חֶק לְמִרְדּוֹ בְּחִכְמַת הַדְּרֻק , הַהֲגִינּוֹ , צַהוֹת הַדְּבָר וְהַמְלִיצָה וּשְׁפַת עֶרֶב , וְהַחֵל לְהַקְשִׁיב בְּלִמּוּדֵי הַפִּילוֹסוֹפִיָּא , בְּאוּרֵי הַקּוּרָאן וְהַמְסוּרוֹת (תּוֹרָה שֶׁבַע עָל פֶּה) וְחִכְמַת הַמְשַׁפְּטִים ; וּבַהֲיוֹתוֹ בֶּן שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים שָׁנָה נִמְנָה עוֹד בֵּין הַתְּלִמִּידִים הַשּׁוֹמְעִים לְקַח וּתְבוּנָה מִפִּי מוֹרִים וּמְלַמְדִים . בַּעַת הַהִיא קָמָה בֵּין גּוֹיֵי קְאוּוֹקְאוּ עֵדָה חֲדָשָׁה , אֲשֶׁר כָּל הַתּוֹלְכִים בְּדַרְכֶיהָ נִקְרְאוּ מוֹרִידִים , לֵאמֹר : הַמְבַקְשִׁים אֶת ה' וְחַפְצִים לְמַלְאוֹת אַחֲרֵי רְצוֹנוֹ : לְהַגְדֹּר מְכַל חֲמוּדוֹת הַתְּבַל , לְסוֹר לְמַשְׁמַעַת הָאֵימָאם כְּהוֹן קְרִישׁ וְשֶׁר צִבְאָם , וְלַהֲלַחֵם בַּעַד אֲמוֹנַת מַחְמַד עִם הַנוֹצְרִים הַכּוֹפְרִים . הַמּוֹרִידִים הֵכָה שֶׁרֶשׁ חִישׁ קָל בְּלִבְ כָּל גּוֹיֵי קְאוּוֹקְאוּ הַפְּצִי קְרִבּוֹת , וַיַּחְבֵּר בַּעֲבוּתוֹת הַדָּת וְהָאֲמוּנָה אֶת הַמְשַׁפְּחוֹת הַנִּפְרָדוֹת לְהִיּוֹת לְעַם גְּרוֹל עֲצוּם וְרַב , הַנּוֹכְנִים לְהַקְרִיב נַפְשׁוֹתֵיהֶם בְּהַלְחָמָם נִגְדֵי מְשִׁנְיָאֵי דַתָּם , וּבִיתֵר שָׂאת נִגְדֵי הַרוּסִים צוֹרְרֵי אֲמוֹנָתָם וְשׁוֹדְדֵי רִבְצָם יַחַד , עַד אֲשֶׁר קָלָה גְרִישׁ יִגְרְשׁוּ אוֹתָם מֵהַלָּאָה לְגַבּוּלוֹתֵיהֶם . אוֹ הַתִּיצֵב בְּרֵאשׁ הַלּוֹחֲמִים הָאֵימָאם קְאוּוֹי־סִמּוֹלֵלֵא , וְשֶׁאֵמִיל הִיָּה נְצִיבּוֹ אֲשֶׁר הוּא נִשְׁעַן עַל יָדוֹ ; וַיְהִי בִּשְׁנַת 1838 כְּאֲשֶׁר לְכַדּוֹ הַרוּסִים אֶת הַכֶּפֶר (אַאֹל) גִּימְרֵי הוּמַת קְאוּוֹי־מִלּוּלֵא , וְשֶׁאֵמִיל הַתְּאֻמָּן לְסוֹכֵךְ עַל גּוֹפַת אֲדוּנּוֹ וּמִרּוֹ לְבָל יַתְעַלְלוּ בְּהַ זֵרִים , אֶךְ אִישׁ הַצִּבְאָ הִבִּיא אֶת לְהַבַּת הַחֵינִתוֹ עִמּוֹק בְּמִטְן שֶׁאֵמִיל עַד כִּי חִלְפָה וּמַחְצָה אֶת גְּבוֹ , וְתִצֵּא מֵעֵבֶר הַשְּׁנִי ; שֶׁאֵמִיל שֶׁלַף אֶת הַחֵינִת קִנּוּ וַיִּדְקוֹר בּוֹ אֶת מַכְהוֹ וַיִּמְתַּתְהוּ , וְהוּא נִשְׁאֵר בְּחַיִּים , (כֵּן יוֹסֵפֶר) . עַל יְדֵי הַפְּלֵא וְהַמּוֹפֵת הַזֶּה קָנָה לוֹ שֶׁאֵמִיל שֵׁם תְּפֹאֶרֶת וּכְבוֹד עַל כָּל אִפְסֵי הַרְרֵי קְאוּוֹקְאוּ , וְעַד מַהֲרָה מִשַׁל מִשְׁשַׁל רַב , אִם בְּרִצּוֹן אוֹ בְּחֻזַקַת הַיָּד , עַל גּוֹיֵי הַהֲרִים כָּלֵם , וּבִכְחוֹ הַגְּדוֹל הַזֶּה הַחֵל לְהַלְחֵם עִם רוּסִיא מַלְחַמַת עֶשְׂרִים שָׁנָה . תְּאִישׁ הַזֶּה אֲשֶׁר לְבוֹ הָיָה כְּלָב הָאֲרִי וְנִיד בְּרוֹל עֶרְפֵּן , וְאֲשֶׁר הַתְּחַשֵּׁב לְרֵאשׁ כְּנִסַּת דָּתוֹ וּמִלְךְ עַל כָּל בְּנֵי שַׁחֵץ , מִצָּאָה יָדוֹ בִּימֵי עוֹזוֹ וְנִאֲוֵנו לְשִׁלּוֹחַ לְקִרְאָת חֵיל רוּסִיא מַחְנֵה שְׁשִׁים אֶלֶף אִישׁ וּמֵאֵת כָּלִי תוֹתַח ; וּבַעַת טוֹבָה כּוֹזַת גְּרִישׁ אֶת הַרוּסִים מִשְׁשַׁעֲמִשְׁנָא 1843 וּמְדֵאָנְעֶסֶמָאן , אֲשֶׁר בְּהַ מִצָּא הַמּוֹרִידִים קָן לוֹ , וּמִמְנָה נִפּוּץ עַל פְּנֵי כָּל חֶלֶק הַקְּאוּוֹקְאוּ לְפִאת מוֹרְחָה . לְעַמֵּי הַהֲרִים כִּבֵּר הָיוּ מְבַצְרִים חֻזְקִים וְטוֹבִים מְאֹד , בְּתֵי־מַלְאכָה לְהִבִּין פִּיתִי־שֶׁרְפָה וּלְצַקַת כָּלִי מַלְחָמָה . שֶׁאֵמִיל עֵדָה נֹאָה וְגֵאוֹן וַיַּחֲשׁוּב מַחֲשָׁבוֹת לְכוֹנֵן לוֹ גַּם בֵּית מְלוּכָה (דִּינֵאֶסֶמִיא) וְלֵאכּוֹף עַל עַמֵּי מַשְׁמַעַתוֹ לְהַכִּיר לְקֻצִין וּלְמוֹשֵׁל גַּם אֶת בְּנֵי אַחֲרָיו , וְאֶת מוֹרָאוֹ וּפְחָדוֹ נִתַּן גַּם עַל הַמְּמַלְכוֹת אֲשֶׁר מְסַבִּיב לְקְאוּוֹקְאוּ . בִּשְׁנַת 1854 „בִּימֵי מַלְחַמַת קְרִים“ , כְּאֲשֶׁר לֹא פְּבָדוּ נְגִיד צִבְאָוֶת מוֹרְצִיא כְּרֵאוֹי לִיקֵר עֲרֵכוֹ , קִרַע אֶת מַכְתָּבוֹ לְגוֹרִים , הַעֲבִיר אֶת חֵילוֹ (אַחַד עֶשְׂרֵי אֶלֶף פְּרִשִׁים וּשְׁבַעֵת אֶלְפִים רְגָלִים) מִשְׁדָּה הַמַּלְחָמָה , וְלֹא הוֹסִיף עוֹד לְתַמּוֹךְ בִּירֵי בְּעֵלֵי הַבְּרִית עַד הַם הַמַּלְחָמָה . אִפְס

“емлющих” הסב את שמו להקרא גם שמואל . אכן יש לשער כי האימאם הגדול הזה אשר התאמר להיות כמחמד מחוקקו תופש דת ושמש מושלים יחד , וירבק לאהבה בכל דרכיו , חשב להרמות אליו גם בשנותו את שמו הליפות , כי כן עשה נביא הישמעאלים להקרא בשלוש שמות : אחמד , מחמד ומחמוד .

כל עמַת אשר גִּבְרוּ בני קאוקאז חילים תחת יד האימאם הנאור והאדיר מהררי מרף, בן הוסיפה גם ממשלת רוסיא להוסיף ולהרבות חילה על הקאוקאז עד מאתים וחמשים אלף אנשי חיל; הם הרימו מכשול מן הדרכים הרעים, פנו מסלות, חשפו יערות, בנו צריחים ומצודות לצלעי ההרים; מבלי הפוגות הרגיוו את שוכני ההרים והדריכום מנוחה, ולבם היה נכון בטוח כי רק מספר שנים חצצו לעריצות הגוים האלה, וימי הַקְּנַעַם תחת יד רוסיא קרבו לבוא.

פרק עה פעלי ניקאלאי הראשון פאולאוויטש בפנים הממלכה.

§ 1 תכונת הממשלה. כל החפץ להתבונן אל תכונת הליכות ניקאלאי הראשון בקרב ממלכתו פנימה, יזכר נא ואל ישכח את המקרים אשר נקרו ויאתיון ביום הראשון לַמְּלִכּוֹ: כמעט הציג הקיסר החדש את כף רגלו על הדום כסא אבותיו, וכבר המרו זדים ומורדים את רוחו בחוצות קרית-המלוכה לעין השמש; דְּמִי אחד מנכבדי שריו, דְּמִי מילאָראדאָוויטש הישר באדם, שָׁפְכו כמים הנגרים ארצה בפני כל העם, וכפשע היה בין מיכאל אחיו ובין המות על יד מרצחי חרש ובני בליעל—עד כי נלחץ הקיסר על אפו ועל חמתו לשלוח זְקִים וּלְהַכּוֹת אֵשׁ בקהל הממרים בו. ומי זה לא ידע כי ראשית כל דבר רַב־תּוֹעֵה עליה היא גם על הַלִּיכּוֹת גורלו בימים יוצרו? מנוע הקשר יצא שבט מוסר, ומנצר הַמְּרָדוֹת יפרח מקל חובלים על גוי ועל אדם יחד. באשמת המורים והסוררים נאלצה הממשלה לַחַבֵּל תחבולות קשות על עבדיה, ובפשע השונים והַיְוִדוֹנִים בארצות שכניה, התאמצו לשים מתנה ורסנה באף העם ובלחיו להמתות לכל אשר תחפוץ, ולחסום ביד בני הנכר לבל יבִּיא אֶתֶם את הרוח הרעה אל ארץ מנורתם. מלבד זאת הנה בבוא ניקאלאי למלוך, כבר עמד אראקמשעו ארבע עשרה שנה על יד מושל כל הארץ, ויהי ראשון בין שרי המלוכה ותופש את משוט הממשלה, ויכונן כלבבו הקשה סדרים שונים ברוסיא, סדרים אשר היה כבד מאד להעבירם על נקלה מן הארץ ולמחות זכרם. והנה אף כי בחר לו ניקאלאי לאוהב וליועץ את מוכיר אראקמשעו (קליינמיכל), בכל זאת לא היתה עוד אַרְכָּה לגדולת הגראף האדיר הזה; כוכב הצלחתו אסף את נגהו מעט מעט עד כי הלך ואיננו, גם כל אחות מרעיו כוכבי לְנִיתוֹ הלכו נמוג וְנִחַלְמוּ מעין רֵאִי — ותחתיהם עלו באור יְקָרוֹת אנשי אמת שונאי בצע, שוחרֵי טוֹב ושוֹקְדֵי על דבר אמת וצדק כאֲד־וּאֲרָאָוּ, בלוּדָאָוּ ודאשקָאָוּ. הן אמנם הקיסר אשר בחר בם להעלותם וּלְהַפְקִיד בידם את מיטב עניני הממשלה, אָסַר אותם ברוחו הכביר אליו, להיות כפלגי מים בידו ולחיות רק על מוצא פיו, בכל אלה דְּבַר בחירת אנשים כאלה וּקְרִבָתָם אליו, יעיד עדות נאמנה, כי נוכח עד מאד אשר נחוצים לו אנשים חרשים אשר פי שנים להם בקחמה ובאהבת אדם על שהיו לפניהם באחרית ימי אלכסנדר. בימי מלכות ניקאלאי הורמו כנס להתנוסס על שְׁמֵי רוסיא שלשת הדגלים האלה: דגל שלטון-יחיד, דגל האמונה הפראוואַסלאוויית, ודגל תכונת העם ורוח לְאֶמֶס (נאציאָנאליטָאָט); אֶל שְׁלֹשֶׁתָם הביט ניקאלאי בכל עלילותיו ומפעלותיו בארצו. על כן שָׁמַר מכל משמר את כל בתי-הממשלה אשר נוסדו לפניו, מבלי הוסיף

עליהם חדשים לרוח הזמן ; רק את אחדים מהם הרחיב והגדיל את כבודם . הדבר הנכבד והטוב מכל אשר הואיל לעשות בקרב הממלכה , הלא הוא אספת החקים והמשפטים והוציאו אותם לאור עולם .

§ 2 ספרי החקים והמשפטים . מימי פעטר הגדול עד ניקאָלאי הראשון קראה הממשלה פעמים רבות אנשים יודעי דת ודין לכונן בתי־ועד , להמתיק סוד ולהתיעץ איך לעשות התקונים הדרושים לחקי ממלכת־רוסיא , ואיך להביא במערכת הסדר והמשטר את המון המשפטים אשר יצאו כבר לאור בעתים מְזַמְנִים . תשע מלכויות היו ברוסיא מימי האימפֶּרַטְרִיאָר והרֶעֶפֶּאָרְטִיאָר הגדול הזה , וכל אחת החרה החזיקה להוציא לפעֶלֶת אדם את הדבר הגדול הזה . פעטר השני קרא את האצילים בני מרום העם , להִעָעֵץ כדת מה לעשות ; יעליואוועטא—מן האצילים הכהנים והסוחרים , ויעקאטֶרִינִיא־השנית — מכל מפלגות עם הארץ ומִקְרָב כל הגוים השונים היושבים ברוסיא ; אפס כל ידי אנשי בתי־הועד לא עשו תושיה ולא הצליחו לאשר נוערו , אף כי עד שנת 1754 כבר פִּזְרָה הממשלה להוצאותיהם כמיליאָן וְחֶצִי מיליאָן רובל כסף . בין כה וכה במרוצת הימים רבו כמו רבו חקים שונים , אשר יצאו לרגלי החליפות והתמורות בעתים שונות , ויהיו מְפֹזְרִים ומְפֹרְדִים כה וכה ; גם לא נשאו בר בבר במאוני השכל , ולפעמים הכתישו זה את זה , ויתנו מקום לאנשי מרמה ושופטים בבצע לעֶנֶת דין ולסלף משפט , כי שמו מחסם בבאור דברי החקים ככל העולה על רוחם , והתאמצו תמיד לבקש להט חקים הנאותים רק לחפצם . וגם השופטים אשר האמת היתה נר לרגלם וירדפו צדק ומישרים , נעו תעו בין המון אלפי החקים הנפוצים זעיר שם וזעיר שם וימששו בצהרים כְּעֹרֶךְ באפלה . והנה בשאר ארצות אירופא כאשר נפל ריב ויפלא רבר למשפט , שָׁם השופט את פניו אל הקאָדֶעֶקס היוסטי־ניאני ; אמנם לא יכלו לעשות כן ברוסיא , כי חקי הממלכה הזאת לא נוסדו על משפטי רומא , כי אם הִתְפַּתְחוּ מאדיהם על אדמת הרוסים בשכבר הימים , אשר על כן נאלץ השופט לחרוץ משפט ככל הישר בעיניו , ופעמים רבות שגה ברואה ; ותהיינה ארחות המשפט מעקלים ונלוזים עד מאד .

על כן כששה שבועות אחרי עֶלְוֹת ניקאָלאי על כסא מלכותו , צוה להושיב בבית־הסופרים אשר לו , מקצת מאנשי הועד העשירי (הוא האחרון) בלשכה לבד , לבעבור יתבוננו לפֶלֶס נתיב ולעשות סדרים בחקי הארץ , ועליהם פקד את ספֶּרֶאֲנֶסקי (אשר היה אז זקן ושבע ימים , אך לא כהתה רוחו ולא פג חשק לבבו לעבוד עבודת סופרים ככל אשר הסבין סנעוריו) וימלא ידיו לעשות דָּבָר דָּבָר על אפניו . ארבע שנים תמימות עמל החכם הגדול הזה עם עוזריו ; שלשת אלפים וחמש מאות ותשעים ושהה ספרים נקראו , מלבד ספרי הפקודות אשר נמצאו לאלפים בכתובים בגנזי הארכיוונים אשר במאָסקווא ובפעטרבורג— וחפץ הקיסר בידו הצליח להוציא לפעֶלֶת אדם אֶסְפֶּה שְׁלֵמָה המכלכלת בקרבה את כל חקי הממשלה , פקודותיה מצוותיה וְעִדְוֹתֶיהָ במשך מאה ושבעים ושש שנה , מימי אלעקסעי מיֶאֵילאָוויטש עד מות אלכסנדר הראשון , ויעל מספרם יותר משלשים אלף , כלם ערוכים בטוב טעם ובסדר נכון וישר . קהלת־החקים

הזאת נודעת בשם ("Полное Собрание Законовъ"), אשר יצאו לאור ברפוס שנת 1830 בארבעים והמשה חלקים. מן הספרים האלה הרים ספעראנסקי אחרי כן את החקים אשר נשארו בעצם תקפם, ויצברם לאחדים בספר הנקרא ("Сводъ Законовъ Россійской Имперіи"), אשר נרפס בשנת 1833, והכיל בראשונה בתוכו שנים וארבעים אלף סעיפים, ואחרי כן נוספו עליו עוד שמונת אלפים. הפקודות אשר הוציאה הממשלה מן העת ההיא ומעלה, נכתבו בספרים מיוחדים להיות כנוספות על הקהלת הגדולה (הנוספות לברן עלו בימי ניקאלאי יותר מעשרים חלקים). והנה בעת אשר התעשקו החכמים המסדרים בעבודתם, ראו והתבוננו, כי ישנם משפטים רבים עקשים ללא-צדק וללא-משפט, ומה גם במשפטי דמים או דיני נפשות (уголовное право), הרורשים תקונים מהחל עד כלה. או פקד ניקאלאי שנית את ספעראנסקי לתקון בתכונות כפיו את כל המענות, והוא (ספער-ראנסקי) הוסיף שנית ידו לעשות גם את הדבר הגדול הזה, אך המות קדמו ולא נתנו לבצע את אשר החל, על כן נתנה המלאכה ביד בעלי "המחלקה השנית", אשר בבית סופרי המלכות, תחת יד הגראף בלודאו, והם הוציאו לאור עולם את הספר הנקוב בשם ("Уложение о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ"), והנה מלבר הטובה הגדולה אשר הביאו ספרי החקים והמשפטים, להאיר את עיני השופטים ולבלתי תת להנשפטים לסכסך איש ברעהו ימים רבים, עוד נתנו ידים לחכמי רוסיא ללמוד וללמד חכמת משפטי ארץ מולדתם עד היסוד בה, ולהביאנה בפלס הבחינה עם משפטי שאר העמים הקדמונים; כי מצאו המורים ושומעי לקחם הכל כאשר לכל ערוך ונכון לפניהם באין מחסור דבר.

§ 3 מפלגות העם והאכרים. על פי יעקאטערינא היה משפט האצילים והאפרתים גְּנֵי מְרוֹם עַם הארץ, להתאסף בכל ערי מושבותיהם, לכונן להם בתי-מועד (Дворянскія собранія) ולבחור מקרבם נושאי משרה ובעלי פקודות, ולאיש איש מהם היה המשפט להוות דְּעוֹ ולהגיד עצתו בקהל. המשפט הזה נהיה ברבות הימים כמעין לא-אכזב לקעות רבות ומפעלות עמל ושוא. האצילים הגדולים והעשירים משכו אחריהם באונם ובהונם את האצילים הקטנים והרלים, ויפתגם להשמיע קולם ביום מועד ככל אשר יורו הם אותם, אם גם שלא כרת. על כן הוציא ניקאלאי חק (1831), כי רק האפרתי אשר לו מאה נפש או שלשת אלפים כברות ארץ (десятины) יוכל להשמיע קולו ולהוות דְּעוֹ (ורק מעט מן השרים אשר התרוממו על גרם המעלות היו יוצאים מן הכלל הזה); גם בראות הקיסר כי מְסַפֵּר מְפַקֵּד האצילים ירבה עד לבלי די על ידי, הבאים לעבוד עבודת הממשלה, בחיל הצבא ובבתי פקודות האזרחים, הקונים להם את המשפט על-ינקלה, הוציא חק כי רק האיש אשר עלה בצבא למדרגת שטאבס-אָפֵּיצער ובפקודות האזרחים לְמַדְרָגָה החמישית. רק לאנשים כאלה יִנְתֵן משפט האצילים לדורותיהם. — בשנת 1837 יסד ניקאלאי בית-מועצה לנכסי הממשלה (Министерство Государствен-ныхъ имуществъ), אשר שרי הבית הזה פקחו עיניהם על אכרי הממשלה, על שדותיה ועריה ועל עמי הנכר הנודדים והנוסעים בעדר בגבולות ירکتו רוסיא. או נחלקו אֶפְרֵי הממשלה, אשר בכל מדינה ומדינה, לגלילות (אֶקְרוֹנים),

וכל גליל לחבלים (וּוּאָלְאָטְסִיּוֹת) וכל חבל לקהלות ("Сельскія общества"), ברבר האכרים עבדי-צמיתות הוציא ניקאלאי מכתב-גלוי (מאניפעסט), ימים לא-כבירים אחרי עלותו על הכסא (כיו מאי 1826), להכזיב את השמועה אשר נפצה בעם, כי עתידה הממשלה לעשות חרשות ברבר משפטי קהלות יושבי הכפרים, והבטיח לשמור את דרכי הסדר הישן באין נגרע דבר. אולם הרעיון על דבר הפש האכרים לא נשכח מלב תופשי הממשלה, ויתאמצו לחוקק חקים טובים להיות להם כמרימי על. הנכבדים בין החקים האלה, הלא הם: בשנת 1827 הגבילה הממשלה והמעימה את המשפט אשר היה לארזוני השדות לשלח מפניהם את אכריהם לשבת בסיביר; גם נאסר על הארזנים למכור אכרים בלא בני-ביתם אִתָּם. בשנת 1830 נִתְּנָה הנחות רבות לאִפְרֵי רוסיא החדשה להקל עלם מעליהם, ובשנת 1837 בא הגראף באָברִינסקי בראש מְלֵאכֹת אצילי טווער, ויחלו את פני ניקאלאי לקרוא דרור להאכרים, ויגידו כי נכונים הם לנער כפס מזכותיהם למובת עברי העולם (*). בשנת 1842 נתן הקיסר רשיון לכל ארזוני השדות לחלק נחלות לאכריהם לעבדן ולשמרן ולאכול מפרין חלף שכר קצוב, והאכרים האלה נקראו בשם "מחֻבִּים" ("Обязанные"), וגם נִתְּנָה המשפט להאכרים לקנות להם שדות לאִהוּת עולם ברשיון ארזניהם, ובשנת 1846 עמל ויגע הגראף קיסעלעווי לערוך דברי מערכת החפשה והררור לכל אכרי רוסיא.

§ 4 ההשכלה ושאר ענינים שונים. הקיסר ניקאלאי היה אוהב חכמים ומוקיר נבונים, ויט אליהם חסדו ויעניק להם כידו הטובה המלאה והרחבה. עם קאראמזין השתעשע פעמים רבות בשיחות חכמה ומדע, ויתן לו מְכוֹן לשבתו בהיכל טאוורי; למען יוכל להשיב את נפשו ולהתעדן בגן-הערן הגדול אשר על יד ההיכל ההוא. את המשורר פושקין כָּבֵד ונשא פניו (**). ובנפלו שדור במלחמת-הבינים (דועל) קצב לאשתו ולבניו כסף חָקֵם כיד המלך; וגם נתן כסף מאוצרו להוציא לאור את קהלת ספריו ומאמריו כלם. הסופר נְאָגְאָל נשא משאות מאת פניו (***) , זשוקאווסקי היה יוצא ובא בהיכל המלכות. החכם העברי פיננער

(* ויהי כאשר קנתה הממשלה בכסף מספר אכרים מאת ארזני השדות במחו וואלאגרא, שלחו האכרים גם משאר מקומות שונים ויבקשו לקנות גם אותם, מרעתם כי אצל הממשלה ישכנו לבטה ולא יעשקום ארזנים קשים, אז ענה ניקאלאי ויאמר: אם כה אפוא הלא המצוה על הממשלה לקנות לה את אכרי כל ארץ רוסיא כלה; אמנם כל חפצי וחשק לבבי לראות את האכרים בני חפשי ודרור, ואת חפצי זה אתאמץ להוציא לאור (96 Christmas).

(**) כאשר נתן הכתר על ראש ניקאלאי במאסקווא בהיכל הקרעמל, שלח רץ ממחר להביא שמה את פושקין מעיר גלותו לשמוח בשמחת ההג. ויפן אליו ניקאלאי בכואו להתייצב לפניו וישאלו: הגידה נא לי, פושקין, לו היית בפעטרבורג בידי דעקאבר האם הואלת לקחת חלק בקשר המורדים? בלי כל תפונה ושפק, הור מלכות! ענה המשורר, הן כל אהבי ומיודעי היו בין טורי המתקוממים, ואיככה יכלתי אפוא להתאפק בבלתי הלוות אליהם גם אני? אולם הודות לאל כי שולחתי כבר מעיר הבירה במצות הממשלה, ובוזה נמלטתי מן המצר והרעה. ויוסף ניקאלאי, רב לך פושקין להתלהלה! כבר באה לך העת להיות איש-מנוחות. למן היום הזה והלאה אנכי לבדי אחיה הטבך שיריך, והואל נא לשלוח אלי את כל אשר תכתוב. למני אז נהפך פושקין לאיש אחר ולא הוסיף להכאות את לב הממשלה בחצי שיריו השנונים מאד.

(***) רבים מספרים כי בשלוח לו גאגאל למנה את החלק הראשון מספרו "הנפשות המתות" (Мертвые души), שלח אליו ניקאלאי השורה גם את, ספרו אשר חבר הוא בכבודו" הלא הוא—אגודת שטרי הממשלה ערוכים וכרוכים כספר, אז ענה לו גאגאל במכתב כדברים האלה: את-ספרך בכבוד מאת פניך נשאתי, מאד נפלאתי מדי בו קראתי, ולצאת החלק השני אצפה בצפיתי.

הקדוש לשם כבודו את תרגום מסכת ברכות בשפת אשכנז; ואת החכם ר' יצחק בער לעווין וזאהן מקרעמניץ פֿגֿד ויתמך בו במתנת כסף. כשנתים ימים אתרי הפגור בתי מדרשי המדעים בוויילנא ובווארשא, פתח הקיסר את בית מדרש המדעים בקיעוו, אשר ישם וולאדימיר-הקדוש נקרא עליו. בפעטרבורג נפתח בית ספר ללמד חכמת המשפטים (Училище Правовѣдовъ); האינסטיטוט לחרשת המעשה, מלאכת מחשבת וחכמת החמיה (Технолог. Институтъ); בתי אסף ומקלט לילדים אסופים, לנערים יתומים ולזקנים, וכאלה בתי חסד וצדקה לרב. בכל מדינות רוסיא נפתחו אינסטיטוטים לנערות, ובבתי הנימנאויות החלו להורות וללמד חכמת הטבע ודברי חשבון, להיות להועיל בעולם המעשה (רעאל-קלאססען). ביתר שאת פקח ניקאלאי עיניו על למוד שְׂרֵי הצבאות ופקידיהם, ויסד להם אקאדעמיא לחכמת הַקָּרב ובתי ספר לנערי הצבא מן האצילים „הקארעטים“. הקיסר הזה אשר אהב לשלם לאיש איש כמפעלו הטוב, ויהי למלה בפיו: כי „שְׂכַחַת טובה היא הגדולה בְּהַטָּאוֹת וּבְפִשְׁעֵי בני-אדם“, נָמַל טוב עם המורים והפראָפֿעססאָרים, בְּתֵמָה להם הנחות רבות והוסיף על משְׂבָרָתם יותר מכסף מְשֻׁנָּה, עד כי פּראָפֿעססאָרי שאר הארצות התקנאו בהפּראָפֿעססאָרים הרוסיים ובמצבם הטוב; והוא גם הוא הוציא את החק היקר לתת כסף חק ומשען-תמיד (פענסיא), לאשר מלאו להם מספר שנים בעבודת הצבא או בבתי פקודות האזרחים, ובמותם יִצְתָן משען-כסף לנשותיהם האלמנות ולבניהם היתומים; הוא יסד שני אינסטיטוטים להבין בהם פּראָפֿעססאָרים ומורים, אשר יצלחו להטיף לקח וטרע לבני הנעורים; ובשנת 1839 בנה לתלפיות את בית-המצפה הגדול אשר בפולקאָוו (Пулковская обсерваторія), לא-הרחק מפעטרבורג. „הוצאות בנינו עלו עד כדי שש מאות אלף רובל כסף; שכר החכמים העומדים שם על המצפה יעלה מדי שנה בשנה עד שנים עשר אלף רובל, ומספר ספרי חכמת חֲקוֹת-השמים וכל צבאם היה עוד בשנת 1845 כששת אלפים כרכים“. מגדלי-הצופים הזה הוא אחד מן הנכבדים על פני כדור הארץ.

ארבע מְלַאָּכוֹת-חכמים וְאָרְחוֹת נבונים (ученые экспедициі) שלח הקיסר ניקאלאי: החכם המפאר אלכסנדר הומבאלד ואחות מרעיו הלכו לתור את קְרִיַּת רוסיא עד סיביר—לאסוף ולכנוס את כל דברי הפץ אשר יסכנו להועיל לידיעת חכמת הטבע וקדמוניותה, וביתר שאת לדרוש ולחקור על אדות תבואות האדמה, תולדות הארץ ומוג האויר השורר שמה; החכם עמנואל (אחד משרי הצבא) ואנשי חברתו, הלכו לתור את תועפות הררי קאווקאז ואת העמים היושבים בהם; להגלי פאסקעוויטש הלכה אגודת חכמים ונבונים ארצה פרס, לחקור ולכתוב את תכונת המדינות החדשות הנכבשות לפני היל הגבור ושרי-מלחמה הזה, ועוד מְלַאָּכוֹת אנשי טרע אל-טורציא האירופית, ללקוט ולקבץ זכרונות עתיקים וסגולות ימי קדם הנמצאות בה במקומות שונים. מלבד זאת יצאו מטעם הממשלה חכמים יחידים להתגורר במדינות ירכתי רוסיא, להתבונן אל צאצאי ארמתן; ויבולן, למוד אח פֿיַּת המעלות ולשום עין אל המחזות הדרושים לחכמת התכונה.—בימי ניקאלאי החלו בראשונה למצוא את אבני היקר ומכרי הזהב והפלאטינא בהררי אוראָל.

גם החלו לִסְלֵם מסלות הברזל ברוסיה. רבים היו בין משכילי העם אשר אמרו: כי מסלות הברזל הן לא לעזר ולא להועיל, ויש אשר כתבו מחברות להוכיח כי אין תועלתן שֶׁנֶה בנזק הבא ברגליהן, גם קאנקרין שר־האוצרות מאס בהן. אפס ניקאָלאי ראה מראש כי ברכה ורב טוב צפון בהן ויואל לתת להן מהלכים גם בארץ ממשלתו. בשנת 1837 בנו מסלת ברזל בתוך נסיון בין פעטרבורג וצארסקאָע סעלָא, ובשנת 1851 גם בין פעטרבורג ובין מאַסקווא, הלא היא המסלה הנקראת בשם: „ניקאָלאיעווסקאָיא“. אפס יען וביען אשר לא השכיל יועץ־האוצרות אז אל טוב המסלות החדשות, נִתְּנָה המלאכה בידי זרים, והממשלה הוילה עליה מאוצרה מאה ועשרים טילליאָן רובל כסף! — הבונה היה איש אמעריקא (טילירי מדינות־הברית) עם הַבְּרִיּוֹ; כי ניקאָלאי נטה תמיד את חפו לבני אמעריקא וַיִּבְרַךְ אותם על פני בני ארצות אירופא, וגם הם הראו לו אותות אהבה, כבוד ויקר. — בימי מלכות ניקאָלאי עלתה פעטרבורג הבירה בַּהֲדָר תפארתה וַתַּעַד ככלה כליה, כי האימפּעראטאָר הוּוה שָׁקֵד לכולל יִפְיָה ולהאדיר חין ערכה. הוא בנה את הבית הגדול והנשגב למושב שרי הצבא וחכמי הַקְּרֵב (גענעראל־שמאב), הציב את העמוד הנפלא לזכרון שם אחיו אלכסנדר המבַּרְךְ, עשה את הגשר היקר והנחמד הנמזי על פני הנעוּצ (ניקאָלאיעווסקי מאַסט), בנה את בית יועצי העיר (רוטמא), בתי חפשית ובתי מעון לאנשי החיל, היכלי תפלה לָרֵב, וביפעת הוד ושכיות חמדה ובכל מחמדי בתי עין הַבִּשׁ את חררי היכל החרף, אשר אכלה בהם תבערה גדולה (בשנת 1837) ותלהט את כל חֶסֶן תפארתם וצבי עֲדָיִם. גם בערי המדינות הַרְבֵּה ניקאָלאי לבנות בנינים שונים וּמַצְבּוֹת עֵז וּלֹא קפץ ידיו מַלְפּוֹד עליהם הוֹן רב; על כן מַרְבִּית הַקְּבָלָנִים (הפאָדריאַרטישקִים) מן היהודים עשו אז עֶשֶׂר וכבוד.

§ 5 הכחד האוניא מארץ רוסיא. כמעט השביח ניקאָלאי את שאון המרד בפולין וסערת המתפרצים שככה, חשב מחשבות להחליש את רוח הפאָליאַקִים והדת הקאטולית אשר השתררה בכל נפות־המערב. בין התחבולות הרבות אשר עשה להגיע לַמַּטְרָה הזאת יתר שאת לַדְּבַר הַשְּׁבִיתוֹ את האוניא (התַּחְבְּרוֹת הדת הַיֹּנִית עם הרוטית) מקרב הארץ, וַתְּשִׁיבוּ את האוניאטים אל חיק הדת הפראָוואַסלאַווִית, כימי קדם קִדְמָתָם. כי הנה זאת האוניא הנוסדה לַמְּרוֹת חפץ העם ועל צַפּוֹ ועל חמתו, הוסיפה מעת לעת להכות שרשיה וּלְהַתְּעָרָה בליטא הרוסית ובשאר נפות־המערב, יען כי שליטי פולין עם הכהנים הקאטולים יחד חתרו בכל עֵז לצודד נפשות רבות מן הרוסים ולהרבות מספר האוניאטים. הפאָליאַקִים שָׂמוּ את האוניא רק כאחד מְשַׁלְּבֵי הַסֵּלֶם להעלות אחרי כן את הבאים בבריתה אל עצם הדת הקאטולית, ובחצי מאת שמונה־העשרה התאמצו בכל מאמצי כח לבוא אל מחוץ־הפּעַם זה— לַקְּרֵב את האוניאטים אל הכנסייה הרוטמאית: הדפיסו בגללם סדורי־תפלה עם נוסחאות כמנהג פולין, כוננו בהיכלי־תפלתם כלי־מַבְּנִינֹת (אַרגאַנִים), וכאלה דברים חדשים וזרים להפראָוואַסלאַווִיע; והאנשים אשר זָדוּ להוציא רוחם ולַפְּצוֹת פיהם נגד החדשות האלה, נרדפו על צואריהם והיו נענים וּנְנָשִׁים. על כן חרה אף האוניאטים וחמתם בערה בהם, מַדִּי נפקחו

עיניהם לראות כי רק לבעבור הדתם מעל אמונת אבותיהם הרו והנו הפאליאקים את האוניא, ויקוו למצוא להם מועד נבון וטוב לשוב אל דתם הראשונה. והנה עוד בימי יעקאטערינא, בשוב לרוסיא נפות-המערב, התעוררו האוניאטים ויגדו אל הכנסיה היוונית, ורבים מהם עברו בכריתיה ובפאלתה. אך מקץ מאת שמונת-העשרה רפתה רוח האוניאטים ולא הוסיפו לאחוז דרכם זה; וכל דברי הכנסיה האוניאטית נתנה הממשלה בידו קאָללעגיא רומאית-קאטולית (Римско-католическая коллегія) הנוסרה בפעטרבורג בגלל הקאטולים אשר בתוך האימפעריא. כשני מיליאָן נפש נשארו עוד אמונים להאוניא ודבקים בארחותיה, והפאליאקים התאזרו עז עוד הפעם לפתות אחרי דתם את האוניאטים, אשר היו אז שעורריות ומריבות בין כהניהם תופשי הכנסיה: הכהנים-הלֶנְגִים (בעל־נָשִים) התלונו תמיד ויָרְנְנו על העשק והמרוצה אשר יעשו להם הכהנים-השחורים (המאָנאסִים, היושבים גלמוד ואשה עצורה להם) והמָה בעלי ברית החברה הבאויליאנית (Базильянский орденъ). הנזירים האלה הנכרלים מעל העם לשַׁרְת לאלהיהם ולהגות בקדְשֵי שמים, לא שכחו גם את דברי חזל וחפצי הארץ, כי לקחו להם בתְּוָקָה את נכסיה-הכנסיה הטובים לאכול מפרִים ולשבוע מטובִים, וגם הם נתנו ידם אל הקאטאליקים למלאות את מְשָׁאֵלָתָם ולהטות את לב העם אחרי דתם הרוסאית.

והנה הקיסר ניקאלאי אשר אחת מתשוקותיו ומאִוֵּי לבו היתה להרים קרן הדת הפראָוואַסלאוויית ולתַקְּמָה עליון על כל אמונה ודת במלוא רחב האימפעריא, מיום עלותו על כסאו שָׁם עִינֵו ולבו אל הכנסיה האוניאטית והרְפָּה להיטיב עמה ולקנות לבב כהניה העומדים בראשה. על פיו נוסד בית-דֵעַר יוֹנִיא־אוניאטי. (Греко-униатская коллегія) ועליו הִפְקֵד מיטראָפּאָליט יוֹנִיא־אוניאטי, להוציא ולהביא את כל עִינֵי הכנסיה האוניאטית וְלִסְךְ באברתו על בני ערתו מְחַמֵס ידי הקאטולים המתנכלים להרע להם; הוא הוִיל כסף מאוצרות הממשלה לבנות בתי ספר לכהנים האוניאטים, צוה לטהר את עבודת אלהיהם מכל תערובות סגים ומנהגים קאטוליים, וכאלה רבות. בעצם העת ההיא סָנַר על מסגר רבים מבתי הנזירים והנזירות הבאָויליאניִים, על אשר היו אחרי הפאליאקים ודתם—על ידי התחבולות האלה קָנָה להכין את לבב האוניאטים מעט מעט, עד אשר יתרצו לשוב אל הפראָוואַסלאוויע. ויחל הקיסר להחיש את מעשהו אחרי מרדות הפאליאקים בשנת 1831. בעלי הסְפֵלְגָה הנוֹטָה אחרי האמונה הקאטולית לא חדלו מלהפריע את פעלו, ואדוני השדות התאמצו להסיר את לב עבדיהם האכרים ולהניאם מְשׁוֹב אל אמונת אבותיהם; אפס כל עלילותיהם היו מְאָפֵע: בין הכהנים הגדולים אבירי הכנסיה האוניאטית, נמצאו רבים אשר הואילו לשקוד על משרת הממשלה, והתעוררו לצאת לעזרת הקיסר לתְּפִיק את זְמָמו; וביתר שאת נודע לשם ולהלה העפִיסקאָפּ יוסֵף סֵיעֵמאשקָ (Иосифъ Сѣмашко) אשר הורם אחרי כן למיטראָפּאָליט בליטא; הוא לא חשך את נפשו מכל עמל ויגיעה להוציא את מחשבת ניקאלאי לפעלות אדם. הכהנים-הקטנים סרו למשמעת הגדולים והגידו הפצם פה אחר לשוב אל הכנסיה הפראָוואַסלאוויית. בשנת 1839 התאספו בעיר

פּאָלצק העפּיסקאָפּים האוניאַטים ועמם רבי הכהנים הרודים על ידם לאספה (Собрать), ויתיעצו על צפונייהם ויחרצו משפט כי אין טוב להם כי אם להעביר את האוניא ולהשבית מַאָנוש וְזָכָה. או כתבו מכתב־בקשה אל האימפּערַאַטָר ניקאָלאַי ויחלו פניו לתת להם רשיון לשוב אל הכנסייה היונית, ועל החתום באו יותר מאלף ושלוש מאות מנכבדיהם. ניקאָלאַי שמח לקראת בקשתם ויִרְצָה לתת להם חפצם, והסינאָר קָגֶם ואִשָּׁר את הדבר לחק עולם. ובכֵן הִפְרָה הכנסייה האוניאַטית אל הפראָוואַסלאָווית ותהיינה לכנסייה אחת עד היום הזה, ושם האוניא נשכח מעט מעט מקרב בני העם.

§ 6 על דבר היהודים. ימים לא כבירים אחרי עלות ניקאָלאַי על הכסא יסד בתי־ועד לְחַבֵּר ספר חָקִים ומשפטים ליהודים לברם. מלאכת ספר החקים הזה נשלמה בשנת 1835, ויצא לאור בי"ג לחדש אפריל. על פיו נחלקו כל בני ישראל למפלגות שונות: סוחרים, אורחים, בעלי מלאכות ועובדי אדמה; לְכֻלָּם יש המשפט והצדקה לחסות בצל חֲקֵי הממלכה ככל יתר יושבי הארץ; לְכֻלָּם חֲפֵשׁ הגוף והזכות לעשות מקנה וקנין, לעבוד בכל מלאכת מחשבת ובחרשת המעשה, לעלות במעלות החכמה והמרעים (ученые степени), ולבוא לשרת בבתי המלכות; להתנהל על פי פקודות בתי־השוטרים ומשמרותיהם (פּאָליציאַ), לכתוב כל ספרי ממכר ודין ודברים בין איש לרעהו בשפת רוסיא, ולהרים מקרב בני הנעורים אנשים לעבוד בחיל הצבא, כמספר אשר יושת עליהם מאת הממשלה (ורק מעטים היו היוצאים מן הכלל). כל היהודים כלם יִקְתְּבוּ בְּכֻתָב יוֹשְׁבֵי־הָעִירִים (мѣщане), גם אם יבחרו לשבת בכפרים. או גַּתָּן להם הרשיון לְהֵאָחֵזוּ כאזרחים בנפות הוראָדנא, ווילנא, וואָלין, פּאָדאָלסק, מינסק יעקאטער רינאסלאוו, ביעלאָסטאָק, קיעוו (מלבד עיר הבירה), חערסאָן (מלבד ניקאָלאַיעוו) טאורוי(מלבד סעבאסטאָפּאָל). מאָהילעוו, וויטעבסק ופּאָלטאָווא (מלבד הכפרים אשר בשלש הנפות האחרונות האלה), טשערנינגאָוו (מלבד נחלות הממשלה ומושבות הקאזאקים), חבל בעססאראביא, קורלאנדיא, רינא ושלאָק, בשלשה המקומות האחרונים נאסר ליהודים להוסיף להאָחֵזוּ שמה מִחֻדָּשׁ.

ספר החקים על אדות היהודים אשר יצא לאור שנית בי"ט דעקאבר שנת 1844 (ואשר לא חָפֵשׁ מאומה ולא נגע, ביהודי ריגא, בנשלחים לסיביר, ובעובדי האדמה ברוסיא החדשה) עָרַךְ וקצב את תכּן מצב היהודים ברוסיא, דָּבָר דָּבָר על אָפְנֵיו. כל הענינים אשר להפּאָליציאַ הִפְקְדוּ בירי הפּאָליציֹות והשוטרים אשר בערים ובכפרים, ורק עניני המפלגות השונות, כלכלת צרכי העם, והמסים והתרומות גַּתָּנוּ בירי בתי־המועצה בערים (הדומא והראמוש). בעת ההיא עָבְרוּ וקָטְלוּ שומרי משמרת הקהל, אשר היו לפניו מנהיגי הַעֲדוֹת ומנהלי הקהלות הקטנות עם הגדולות, וכל רברי קהלות היהודים גַּתָּנוּ בירי פקירי המיניסטערסטוואָ לנכס־הממשלה, ונקראו בשם „המשגיחים על עדת בני ישראל“ (Смотрители надъ евр. населеніями)

(окружные начальники) • בחמישי לחרש מארט שנת 1847 יצאו לאור נוספות ומלואים לספר חקי־היהודים: הנהגת היהודים בנפות המערב נִתְּנָה תחת השגחת שרי הגלילות והנהגת יהודי רוסיא־החדשה תחת השגחת בית־הועד אשר על המתגוררים שמה מארצות הנכר (Комитетъ иностранныхъ поселенцевъ) • מלבד זאת יצאו בימי ניקאלאי חקים רבים מאד על דבר היהודים, ונציגה פה רק מעט מהרבה, בשנת 1825 נצב לחק, כי אם יואיל אחד מן הזוג (הבעל או האשה) לעבור בברית הנוצרים, לא תופר בעבור זאת ברית־הנשואים (י' דעקאבר) • בשנת 1826 נתן ליהודים רשות להתחתן עם נוצרי הדת העוֹצֵא־נְגֵעִית־הלוֹמֵה־עֵרִית (כ"ז יוני), בשנת 1832 היה לחק כי גם לילדים אשר לא מלאו ימי נעוריהם (малолѣтныя) הרשות לקבל עליהם את על הדת הנוצרית אף גם למרות חפץ אבותיהם, (כ"ט מארט) • בשנת 1834 הותר ליהודי ווילנא להכין שכר מיערות־הרבש (מער) ויין לחג הפסח בכל מדינות רוסיא (י' מארט) • בשנת 1837 נתן רשיון להאמות הזקנות של היהודים העוברים בעבודת־חיל הים (מאטראַסִים) לגור בסעוואסטאפּאָל (י' דעקאבר) • בשנת 1838 נתן רשיון לאנשי הצבא מן היהודים להושיב את צאצאיהם גם במקומות האסורים לשאר היהודים, הבנים בהיותם בתר קאנטאָניסטים, והבנות עד מלאות ימי נעוריהן (ח' מארט) • בשנת 1839 נתן ליהודים המשפט להִבְחָר לשבת בסוד יועצי הדומסא, המאגיסטראט והראמוש, ולהתיעץ על צרכי אחיהם לבד (כ"ט יוני), גם לשבור ולהחזיק בתי — הרצים אשר על דרך המלך (כ"ז דעקאבר) • בשנת 1840 הותר להאחו במושבות הממשלה והקאזאקים בנפות טשערנינגאָו ופאלטאווא (כ"ז מארט) • בשנת 1841 נתן רשיון להאחו בערי בעססאראביא הגדולות והקטנות ובכפרים (י"ז דעקאבר) • בשנת 1842 נתן המשפט לכל איש יהודי לשבת בסעוואסטאפּאָל ירח ימים (כ"ט אפריל) • בשנת 1843 נתן רשיון לבוא לבקר את קיעונו לעתים מְזַמְנים (כ"ג נאיאבר) • בשנת 1844 נתן רשיון לבעלי מלאכות להתגורר זמן קצוב בתוך ערי המצודות והמבצרים שעל שפת ים־השחור לפאת קרמה (כ' סענטיאבר) • בשנת 1845 נתן רשיון לעשות להם מיני משקים מיוחדים (ט"ז אויגוסט) • 1846 נתן רשיון להקבֵּל־לְיָם העושים את מסלות אבני־החצץ (שאַססע) לגור זמן ידוע במושבות האכרים אשר בנפות וויטעבסק ומאָהִילֵעוּו (ה' נאיאבר); בעלי המלאכות יכולים להאָחו באנאפא, ברוסיא־החדשה ובסוֹכּוֹסִיקָאלע (ט"ז דעקאבר), והרשות לנשים ולבנים ללכת אחרי בעליהן ואבותיהם המְגִלִים ביד פשעם לארץ גזרה: הזכרים בני חמש שנה והנקבות בנות עשר שנה (כ"ג דעקאבר) • בשנת 1848 נתן רשיון להמובילים משא בעגלות לבוא אל תוך מדינות רוסיא הפנימיות הסגורות לפני היהודים (ה' אפריל) • בשנת 1853 נתנה הדת כי היהודים אשר אין להם מכתב־תעורה (פאספּאָרט) הנם כהפקר, וכל יהודי יוכל להחזיק באיש כזה ולהעמידו לעבודת הצבא חלף בנו או שארו הקרוב אליו ממשפחתו • הפקודה הנמרצה הזאת סכסכה את היהודים ביהודים, ותהי יד איש ברעהו לעשות מעשים אשר לא יעשו ולהשחית את החמלה והחנינה הנמועה בלבב בן ישראל מאז מעולם (*).

(* היהודים ריקים ופוזוים כזאבי ערבות שחרו לטרף וכשודרי ליל נפלו על הולכי דרך

ואלה החקים, אשר הציב ניקאָלאַי לחק. בשנת 1827 — לבל יתחתנו עם הנוצרים הפראָוואַסלאַוים והקאטוליקים (י"ט יאנואר) • בשנת 1831 — לבל יבואו אל תוך גבולות פֿינלאַנדיא (ט"ו דעקאבר) • בשנת 1833 — לבל יוסיפו לבנות להם בתים חדשים בקאמענעץ פֿאָדאָלסק (י"ג יאנואר) • בשנת 1836 — לבל תנתן על שכם יהודי כל משרה ופקודה על פי הבחירה בהמאגיסטראטים אשר בוויילנא ובקיעו (כ"ז מאי) • בשנת 1837 — לבל יוסיפו להאחו בקאווקאז ובנחלות רוסיא אשר מעבר להררי קאווקאז (י"ב מאי); לבל יתעסקו בהובלת משא בעגלות אל מחוץ לגבולות הנפות אשר יכולים היהודים לגור בהן (ט"ז מארט); לבל יאַחו בערי קורלאנד שעל חף הים (כ"ה מארט), ולבל תדרוך כף רגלם על אדמת הגלילות, אשר שם מושבות בני-החיל עוברי הארמה (военное поселение): יעקאטעריןאסלאוול, הערסאן, הארקאָו ומאָהילעוו (י"ז יולי) • בשנת 1839 — לבל יוסיפו להאַחו עוד בבעססאראביא (ר' אפריל), לבל יהיו כאדונים ומְצִיִּים בעניני עושי המלאכה על אניות הנוצרים (ט' נאיאבר), ולבל ישבו בערים החדשות הרחוקות רק מאה ווערסט מקצה גבולות רוסיא (י' דעקאבר) • בשנת 1841 — לבל יוסיפו להאחו ברינא ולבל ירכשו להם בה בתים או קרקעות (י"ז דעקאבר) • בשנת 1843 לבל יתגוררו במושבות שעל יד ים-השחור הנתונים תחת יד פקודת שר-הים (אדמיראל מייסטוואַ), לבל תנתן להם כל משרה בבתי פקודות הממשלה או גם פקודת מעריכים (оцѣнщики) נשבעים (כ"ז אפריל) • בשנת 1845 לבל יבואו בגבולות הגלילות אשר לחיל קאזאקי אַוּאָו (כ' פעווראל), ולבל יבנו להם בתי כנסיות לתפלה (סינאגאגות) בקרבת מאה חבלים (סאזשען) להיכלי הפראָוואַסלאַוים (כ' יוני) • בשנת 1846 לבל יבנו להם בתים בקאָוונאָ, ועוד חקים מגבילים שונים (י' דעקאבר) • יִשָּׁנָם עוד חקים ומשפטים מימי מלכות ניקאָלאַי הראוים להכתב בספר הזכרון לפי סדר השנים שיצאו לאור עולם: בשנת 1830 נתן רשום ליהודים המגלים סיבירה אשר ישבו שמה ארבעים שנה, להשאר לשבת שם ככל אֶת נפשם (ג' מארט), וליהודים היושבים בבעססאראביא בבואם בברית נתן הנוצרית חפשה ממסי מלך ושרים כל ימי חייהם (כ"ה נאיאבר) • בשנת 1831 יצא חק כי איש איש מן היהודים הבא בברית הדת הפראָוואַסלאַווית חפשי הוא מכל מס שלש שנים (כ"ט מארט) • בשנת 1837 חדלו מלתת עזרה וארמה ליהודים

ויאחוזם בהזקת ידים ויאסרו בחבלים ידיהם ורגליהם ויביאום למקום סתר, למערת פריצים; ולא לבר האיש אשר לא היה לו מכתב תעודה ירא להראות את פני אחיו העברים פן יבלע לו, כי אם גם האיש אשר תעודתו באמתחתו; יען כי עוד העמיקו הרע לשרוף באש מכתבי תעודה אשר מצאו באמתרות שבויהם. האומללים האלה נמכרו במחיר שלשים או ארבעים רויכ כל אחד — לבתי אבות אשר היה גורלם להעמיד איש לצבא — את הברויאים וההוקים בהם קבלו השופטים לשלום חוב משפחות קניניהם, והחלשים או אשר מום במ אבדו בענין רע לא לעזר ולא להועיל לשוביהם, כי אף אם לא ירצו לעבודת הצבא בכל זאת לא קראו למו דרוז. — נערי בני ישראל נתנו בעת הזאת למשכה ככושים במדבר, אשר נותני מערבם בנפש אדם ירועו עלימו כנגב, כרמש לא מושל בו יאספם במכירתם ואין אומר השב". בימי עכרות האלה (יאמר ה' בערמאן במאמרו, שנות ראינו רעה" המלויץ שנה א', גליון 15 —) ראיתי בעינים פקוחות כי עמי ירד פלאים, סר מן הדרך הטובה, בה התחלכו אבותינו וכו', גם הקדושים אשר בארץ המה כף שמו לפיהם ולא היה בהם מתעורר להגיד - ליעקב על פניו דרכו.

המתנדבים לצאת להתישב בסיביר (ה' יאנואר). בשנת 1839 (כ"ה אקטאבר) יצא ספר החקים על דבר מכס בשר כשר לטובת חפצי היהודים („Коробочный сборъ“), בשנת 1840 העבירה הממשלה את החק מלפנים: להושיב את היהודים המגלים ביריפשעם לסיביר — ותצו להושיב אותם לבדם בקרב המושבות אשר מעבר ליאור בייקאל (י"ב יולי). בשנת 1842 יצא החק כי אם בוא יבוא האב בברית הנוצרית או יבואו עמו גם הבנים במסורת הברית ההיא, ובבוא האם בברית תבואנה גם הבנות אתה (ו' יאנואר); ולכית-המועצה אשר להשכלת העם צוה לפקוח עין על החרדים ובתי הישיבות (כ"ב יוני). בשנת 1847 הכינה הממשלה בתי-פקודות („приказы“), בקרב מושבות היהודים אשר ברוסיא החדשה, כתבנית בתי הפקודות הערוכות זה כבר בתוך הקאָלאָניות האשכנזיות (כ"ז מאי). בשנת 1848 נוסד בפעטרסבורג בית-זעוד רבנים ונכבדי ישראל (Раввинская комиссия) על יד בית-המועצה לעניני פְּני־המלכות (י"ח מאי). על פי חקי ניקאלאי יכלו היהודים לעבוד את אלהי אבותיהם ולערוך רנה ותפלה ככל העולה על רוחם בחצרות בתי הכנסיות ובתי המדרשים, ולא היה לכל איש המשפט להפריעם באָמַר או בפעל“. חקים טובים וצדיקים יצאו על דבר עניני ירשה ונחלה ומשפטי אחזה וקנין כסף, ורשות היה להם לעסוק במסחר, להיות קבלנים, וחוכרי בתי-היין ומכס הממשלה (откупы), להעתיק מושבם ממקום למקום, ללמוד כל מלאכת מחשבת, לשבת ימים מספר גם בתוך הערים הסנורות לפני בני ישראל, והסוחרים יכלו להתגורר גם בעיר המלוכה. החפשה מעבורת הצבא נתנה, לסוחרי המדרגות (גילדיא), להרבנים ולהמשגיחים אשר בבתי מדרשי הרבנים; לכל המורים והנושאים איזה משרה בבית-המועצה להשכלת העם, או העומדים על יד הקוראמאָרים, המפקחים על גלילות בתי-הספר; לתלמידי בתי מדרשי הרבנים אשר התנוססו בהשליטם למודם בהם ואשר הצטיינו בדת שפת רוסיא. הממשלה חדלה מלהעביר יהודים ממדינות פולין לרוסיא, וגם אסרה אָפַר על יהודי חוץ לארץ מקבל עליהם על מלכות רוסיא; אם ערב לב איש רוסי ללכת חוצה לארץ ואת פי הממשלה לא שאל, מָחָה נמחה מספר עבדי קיסר רוסיא, ואם הואילה ממשלת נכר הארץ להסגיר את האיש הזה בידי ממשלת רוסיא נשפט כריק ופוחז (бродяга), כדבר האמור בחקי שנות 1835, 1844. היהודי אשר יעז להסית את איש פראוואָסלאווי מאחרי אמונתו אל אמונת ישראל, אחת דתו להחרים את כל רכושו לאוצר המלכות, לדוש את בשרו לעין כל הקהל (במקום רואים) ולשלחו לעבוד עבודה קשה בהרי המחצב ומכרי המתכות. על פי ספרי החשבון אשר הוציאו יועצי הממשלה, היה בימים האחרונים למלכות ניקאלאי מספר היהודים בתשעה עשר הנפות ובחבל בעססאראביא עד 1,150,264 נפש זכר ונקבה (ושומרי משמרת הקדש—רוחאָוונאָיע—חמשת אלפים ומאתים איש); שש מאות בתי כנסיות, חמשת אלפים שלש מאות עשרים ואחד בתי מדרשים 1852, שני בתי מדרשי רבנים עם מאה ושבעה תלמידים, חמשים בתי ספר לראשית הלמודים ובהם חמש מאות ועשרים וששה תלמידים; ובקרב הקאָלאָניות העבריות נמצאו שלשה ותשעים מורים וחמש מאות וששים

ותשעה תלמידים 1854. — בימי מלכות ניקאלאי, משנת 1837 החלו היהודים לתתישב המונים המונים בחבל רוסיא החדשה ולתקוע שם יתד במקום נאמן, ומשנת 1841 נאחזו גם בחבל יעקאטערינגאסלאוול. בשנת 1841 היו בתוך הקאָלאָניות האלה אלף שש מאות ושבעים וחמש משפחות (או אחד עשר אלף תשע מאות ואחד עשר נפש זכר ונקבה), ויהי להם עשרתרות צאן ובקר ועדרי סוסים (שמנות אלפים וחמש מאות ושמונה עשר במספר). — זאת תורת היהודים בימי ניקאלאי!

§ 7 מונטיפיורי ברוסיא. בימי מלכות ניקאלאי הרבו הסופרים להתלונן על היהודים ולתפאזות עליהם דברים אשר לא כן; הם כתבו שטנה והתאמצו להוכיח כי בני ישראל ירעו וישחיתו להממלכה, כי יאהבו את העצלות ואת הבטלה וישנאו את המלאכה ואת ההשכלה; הם חפשו חפש מחפש אחרי מומי קהלות היהודים ויגדילו עליהם אלף פעמים. התלונות השנונות והדבזות הרבות עם כל החקים אשר יצאו בעקבותיהן, הכאיבו את לבב היהודים. פקודות שונות יצאו חרשים לבקרים, לבעבור היטיב מצב היהודים, "להעלותם אל תר מעלת האדם ולהשוותם אל יתר תושבי עם הארץ", "לתת ביד היהודים מעשים חרשים הכשרים לחיות בהם ולקחת מידם את האסורים אשר חיו בהם עד כה". אפס אם היה לאל יד פקירי הממשלה לשבור על-נקלה ליהודים את מטה לחמם, לא הצליחו חיש קל לנטוע תחתיו עץ-חיים אחר, ובעוד הם חושבים תחבולות ומעמיקים עצה כדת מה לעשות, נשאר אלפי משפחות ישראל בעני ובחסר כל. בעת ההיא יעצו הסופרים הרוסים והיהודים פה אחד, כי רק עבודת האדמה תוכל להביא רווח והצלה לבני ישראל, ורק היא תתקצם ממצוקותיהם. אכן גם לרגלי התחבולה הזאת לא באה הברכה, ותהי לא לעזר ולא להועיל. החק על אדות היהודים האכרים 1836 הבטיח לתת להם חמשה ועשרים שנה חפשה מלהרים אנשים לצבא; ועשירי היהודים אשר זיילו כסף מכיסם לכונן מושבות (קאָלאָניות) יקברו בשם הכבוד, "אזרחים נכבדים" או גם "לדורותיהם אתריהם". אמנם ההצליחו החקים האלה להגיע אל המטרה אשר שרחו אליהם? המונים המונים מן היהודים השליכו את ערי מולדותיהם ואת משכנותיהם, ויצאו ויסעו לפאת סיביר, להושיב את הנשמות ולכונן שמה מושבות. אך סבות מסבות שונות באו לפתע פתאם להיות לשמן להם על דרכם ולהשבית את ראשית מעשה יריהם, ובכן עלתה מגמתם ותקותם בתהו לא באשמתם וברוע לבבם, גם אחרי כן כאשר קמו בני משפחות אחדות מקורלאנדיא ויגלו את אוני הממשלה כי חפצם להקדיש כחם ועמלם לעבודת האדמה, והיא גם היא תמכה בידם ותשלח אותם לחערסאן, גם הם לא ראו נחת בנשאלתם אשר שאלו. רבים מהם גועו בימי מסעיהם ברכים הנשחתים, וגם הבאים אל הנחלה שבעה ברעות נפשם וישאו כל יד עמל ותלאה, עד כי לא יכלו להיות מופת לרבים לעשות גם הם כמעשיהם. ביתר שאת הציקו ליהודים וימררו חיהם החקים השונים על אדות יושבי הכפרים ויושבי הגבולות, אשר גרשו בחפזן ממשכנות מבטחם והיו גודרים ללחם בבערים, כי בצאתם כמוצאי גולה אבד רכושם וקינינם בענין רע (*).

(* ככל הכתוב במאמר, סוף דבר, אשר בספר, האורח, (עד 44) מאת הח' מויה אייוק סאיר דיק.

אז התעורר השר הנכבד האוהב צדקות סיר משה מאַנטיפֿיאָרי, אשר זה פעמים רבות הפליא חסדיו הנאמנים לבני ישראל הנענים והנגשים בארץ הקדם, בלכתו דַמְשֶׁקָה להציל לקוחים למות ולהחיש פרות להעשוקים והרצוצים חנם, ויגמר אַמֶר לבוא גם ארצה רוסיא, להפיל תַחֲנֹתוֹ לפני האימ-פּערצֶמְאָר, כי יחוס להמלה על היהודים המרודים ויטה להם חסדו וטובו כל הימים. בשנת תר"ו 1846 בא מאַנטיפֿיאָרי פעטרבורגה ואתו אשת חברתו ורעותו ל א ר י ה ו ד י ת „(אשר העירה את רוחו ללכת להושיע לבני דמשק ותלבישהו עו גם להמסע הזה)“, ועמהם המליץ החכם אליעזר הלוי, גבר מלא רוח דעת ויראת ה'. בחמשה בשבת בשנים עשר לחדש ניסן (כ"ז מארט) בא מאַנטיפֿיאָרי הארמונה לְרֵאֵת פני הקיסר ניקאָלַאי הראשון, אשר קבל אותו בכבוד וברצון, וידבר אתו טובות ויבטיחהו לחונן את היהודים ולהיטיב מצבם באמת, גם יעצהו לנסוע לבקר את קהלות ישראל בערים הגדולות, למען תראינה עיניו את העם ואת מחסוריו (*). ויואל משה לשבת ימי חג הפסח בקרית מל־רֶב, והוכיח לעין השמש את אהבתו לעמו ויראתו מפני האלהים, כי בא להתפלל אל המקדש־המעט אשר לבני החיל מן היהודים ולעלות לתורה; וגם הוא נחל כבוד והוד על כל מדרך כף רגלו משרי המלוכה ומפקידי הצבא. מפעט־ס־בורג הרים מאַנטיפֿיאָרי פעמיו לוויילנא, העיר הגדולה לאלהים, ולשרי הפקודות שמה שלח הקיסר צוֹ לַת כבוד ותפארת להאורח היקר הזה כחין עֲרָפּוֹ הגדול וְהָרָם. יהודי וויילנא חגרו שמחה וגילו ותחי רוחם בהגיע אליהם הבשורה, כי בוא יבוא משה צבי גאון ישראל להתהלך בקרבם. גדולי העיר ונכבדיה נועצו לב יחדו והמתיקו סוד איך לקדם פני כבודו. כשלושה ימים חכו לקראת בואו מחוץ לעיר על אֵם הדרך. בעשור לחדש אייר ביום הרביעי בשבת באו מרכבות הארון אשר הם מבקשים ומיחלים לו, ויקדמו פניו בתרועת ששון, כדי ברכות ובשיר נפלא, המלא רגשות קדש:

יִשְׂאֵלִי בְּתִיעֶקֶב יוֹשֶׁבֶת צְפוֹנָה
לְשֵׁלֹם הַבָּא לְשֵׁאוֹל לְשֵׁלוֹמְךָ הַגָּדֹל (**)

ותהום כל הקריה בבואו לשכון כבוד בתוכה, וכל העם מקצהו נדברו יחד ויהגו

(* ואלה דברי סכתב מאנטיפיארי אל אחד מירדיו בלאנדאן: „מיך חבטע דאס פֿערנגיגען זיח דאסלאן מין קעניטימס לו וטעלען, דאסס מיך חרך דען זעגען דעם העררן דיח געגענעגהייט האטטע, דיח זאָלע מונטערער ברידער מין דיטעסן רייכע פֿאר דעסאסען וואָלעניגען הערלעך לו פֿערטרעטען; פֿאר יגען דאנערסטאג האטטע מיך דיח עהרע מיינע פֿארטעוואָג בייסן קייזער, דער מיך זעהר גנאָדיג אויפֿנאָהן מונד וואָלע מיינע אנגאבטן זעהר גפֿודיג זעהרעטע. זיינע זאיעסאָט זאגטע, מיך וואָל דיח גענוטוואָג האבטן זיינע מונד זיינער מייסטער פֿערזיכערונג זיט לו זעהען, דאסס ער זעהר מיפֿריג פֿיר דיח פֿערבעסערונג מיינער גאויבעסאָטעסאָטען מין זיינען רייכע טערבעט, מונד דינער געגענעטאג גרדע זעלע זיינע אויפֿערקוואַוקייט מין זאָלפֿרוד זעהען; זיינע זאיעסאָטען דריקקטע דען וואָוט מוים, דאסס מיך מיינע ברידער מין דען טאָדעטען בעוואָסען וואָגע, וואָ זיח טאָלמאָרייכסטען זיינען, מונד וואָלע ער מיך זיט זיינען מייסטער מין פֿערבידונג וטעלען“.

(** הלא הוא בכפר האורח (N. 1) ובספר יתרי שירי אדם' (צד 33).

כל היום וישיחו בכבוד מאַנטי־פּיאָרי, בתפארת עֵזו ובמסרת חפצו במסעו זה. ממחרת היום הוא בקבלו את פני נכברי העיר, פתח הלווי את פיו וידבר בשם השר לאמר: "למענכם, אָתִי, עֵנִיתִי בדרך הרב הזה, למענכם, אָתִי שמתי את נפשי בכפי לעבור ימים ונהרות. הדרך ירש לנגדי וְאַחַר את יום המועד אשר קויתי לבוא בו אל עיר המלכה, אך האלהים הרועה אותי מעורי הוא היה עמדי גם במסע הזה, ותיקר נפשי בעיניו להביאני למחוז חפצי בעת טובה ונכונה למגמת פני. כי ביום בואי שמה שב גם הקיסר יר"ה ממאָסקווא לעיר ממלכתו, וזכיתי לראותו פנים אל פנים וירצני; כְּבַרְנִי בבל־עו כן בביתי וכן בצאתי מאתו — בשלחו אלי את שלשת היועצים (*), גם הבטיחני להתהלך עמכם במדת טובו. אפס כי לדאבון לבבי שבעתי גם חרפה וכלמת בשמעו את תלונותי עליכם, באמרו כי נרפים אתם נרפים ואינכם אובים לעשות מלאכה ולעבור ארמה, וכבר נטה עליכם קו חסדו בתתו לכם אחוזות שדה בגלילות חערסאָן, ויפור על זאת כסף למרבה, ורק אתם ברפיון ידיכם נמשתם את הארמה, את הַשְּׁגָרִים מברתם ואת הכסף סחרתם. ועוד שנית מצא את עונכם, כי כל העברת מכס וכל סחורה האסורה על פי דתי המדינה הוא משלח ידכם, ואנכי נאלמתי ולא מצאתי מענה". ככה הוכיח המליץ את הנכבדים בשם משה, גם שָׁם לפניהם את יתר השאלות אשר נשאלו מאת שרי הממשלה על דבר היהודים, למען יצדיקו את נפשם בכתב ויסירו מעליהם את תלונות הממשלה. כאשר כלה הלוי לדבר במצות מאַנטי־פּיאָרי, הוסיף למלאות את פיו בתוכחת כְּנֻלָה מאהבה מסחרת, וישחרם מוסר מלבו על אשר בחלה נפשם בעבורת הארמה המכבדת והמעשרת את בעליה, ויעזבו את המקור הנאמן הזה אשר לא יכזבו מימיו וישימו פניהם אל המסחר האכזב אבי כל רשע ותוך ומרמה; ועל דבר אשר רוחם זרה את החכמות והלשונות הנחוצות לעתות כאלה לכל איש באשר הוא איש, ובשגם אל עם בעל כשרונות אל גוי גדול כישראל וישרון. במתק שפתיו הראה אותם לדעת כי חסרון ידיעה לשון ערבי הוא הסב את עלילת הרם ברמשק, והוא היה בעוכרי האַמְלִילִים; כי האַמְנִס תושביה אנשים מְלִמְרֵי תורה ויודעים בעל פה כל ש"ס בבלי וירושלמי, אך לשונם קצרה מהצטרק לפני ממשלתם ולהראות למו כי אין כל זכר לדברי התואנה הנוראה הזאת בכל ספרי ישראל. ויוסף המליץ לדבר על לבם בדבר הזה, וישא על שפתיו לפניהם את שמות גדולי ישראל אנשי המופת אשר קמו בכל דור ודור, ובאשר היתה רוחם נאמנה את ההשכלה ושפת המדינה אָתֵם. הנה הצליחו לעמוד בפרץ עמם לעתות בצרה. משכילי עיר ווילנא הדרושים שלום עמם באמת, נאספו יחד וימלאו את ידיהם לכתוב על הגליון איש איש כרוח מבינתו הטובה עליו, מענות נכוחות על כל השאלות אשר הגיש השר בשם הממשלה לפני הנכבדים (**).

(*) הלא כמה השרים היועצים הנקובים בשמותם: אווואראוו שר ההשכלה, נעם-סעלר אדע יועץ המלכות (שטאאסטמיניסטער) וקיססעלעוו הוישב בראש שרי בית הועד לחקן תקונים בקרב היהודים.
 (** בעת אשר רבים מן העם הרבו להביא אל משה את דבריהם ועצומותיהם להרבות את צדקותיהם ולהגדיל את צרותיהם, בא חרש איש דובר מישרים (אשר הרכה תאניה ואניה במאמר

ומליץ אחד נכבד היוודע לכלכל דבריו במשפט היה המאסף לכל דבריהם, ועל פיו חברו כל הכתובים יחד והיו למגלה גדולה המכלכלת בתוכה תשובות נכונות במובן מעם ודעת. — ביום השבת באו האורחים אל בית-התפלה לשפוך שיחם עם אחיהם בבית-התפלה, ורבים מעמי הארץ שרים גדולים ונכבדים באו אל בית ה' לראות את משה קדוש ה' גם בעמדו במקום הקדש. נכבדי יהודי ווילנא הראו לדעת את בינת לבבם ושוב מעמם, בהשכילם לכבד כבוד איין-קץ את מונ' מיפֿיאָרי ורעיתו (*), והם גם הם שקדו בכל עז להשיב כבוד לכל העם הרב אנשים ונשים אשר באו לבקר את משכנם, עד כי השתוממו והשתאו כל הרואים את ענות צדקתם ורוח נדיבתם: „עשירים ראו וידעו כי מהבל עשרם, חסידים ראו ויבינו כי כבגד עדים כל צדקותיהם, משכילים — והשכילו כי כל תבונתם תהו וכל חכמתם מאפע, כי מימיהם לא שמעו ולא ראו עשר, גדולה, יראת שמים וצדקת לב, במדה רבה כזאת במקום אחד.“ גם שרים גדולים ונכבדים באו ביום ההוא לשחר את פני השר; אפס לא קבלם, באמרו „את היום הקדוש הזה הקדשתי להתרועע אך את אחי ועמי“. בליל מוצאי שבת קרא אליו יחידו סגולה מהנכבדים, ויחז עמם התחלת ספר תורה, ויכתוב משה בידו בספר מעשי ידי אמן, ויקדש כל שם בחרדת קדש וביראה טהורה. והרב המגיד דרש לפני הנועדים לפי הענין ויטיבו לבם כל הלילה, וישמח גם משה עד מאד. בהיות מאַנטיֿפֿיאָרי בוויילנא הלך לבקר את בתי הכנסיות, הקלוזוען, בתי הישיבות, בתי הספר לנערים ובתי התנוך לנערות, בית הדפוס (**), בית החולים, בתי האסף והמקלט, בית תלמוד תורה וגם את בית-הקברות הישן. בכל מקום בואו נתן פֿור לאביונים והרים נרבות ביד רחבה ומלאָה, והחכם אליעזר הלוי לא חשך את פיו לעת מצוא

(סוף דברי) לגלות דבר אמת וצדק, לפקוח עיני השר ולהראות לו כי משחתם בם וכי מקור מוצא הרעה יוצאת ממעי ישראל, והם לבדם היו בעוכם. במכתבו אשר ערך להשר (יתר שירי אדיפ 67) הולך ומספר איביעה אבות נויקן אשר אכלו ובערו ולחנו את שאר ישראל עד לכלה. וזה תכן ענינם: א) חסרון השכלה וידיעת לשון וספר והכמה ומרע, מלאכת מחשבת ומסחר לכל משפטיהם ודרכיהם. ב) נשואי הבנים והבנות בעודם ילדים וילדות. ג) אי-דעת המורים והרבנים בעניני עם ומדינה, והנם מתאמצים להכביד על העם מנהגים ואמורים. ד) בקשת המותרות במאכלים, בבגדים ובכתי חמרה. ולרפאות את ארבעת הנגעים האלה עצתו ליסד בתי ספר ללשון להכמה ולתורה, ובתי חנוך למלאכות שונות ולמורי סופרי המסחרים.

(*) מכל מרבית אותות הכבוד אשר הראו בני ווילנא למאנטיפיארי ויהודית, נציגה נא פה חזון אחד מאד נעלה: בשבת הראשונה כזאת משה יהודית מבית הכנסת נהרו אחריהם המון רב מאד עד בואם אל ביתם לשלום; ויהי כעלולם על מעלות הבית והנה עשר נערות קטנות, בנות גדולי העיר מלבשות שש לבן, על ראשיהן מקלעות פרודים ובידיהן סלים קטנים מעשי ידי אמן מלאים שושנים, עומדות מזה ומזה; ותגשנה שתיים מהנה והמתחינה את אבק רגלי השר במשפתות לבנות, ותאמרנה: בוא ברוך ה'! נוסע נכבד! ממקום קדוש מהלכך, על הר ציון דרכו ורגליך אלה, ואנחנו מבנות ישראל אשר עפרה תחוננה ואת אכניה כאבני נזר תרצינה, והשמונה הנותרות קדמו פני הגבירה בשיר אשכנזי (מעשי ידי החכם וואלף טוגענדראלד), ותוכן ענינו היה בדבר מסע הקדש אשר נסע משה לדמשק לעזרת היהודים האמללים; בפיהן שרו ובידיהן פזרו שושנים לרגלי הגבירה (האורח).

(**) והיה היום כאשר נסע השר בלויית הגובערנאטאר עם לוי מליצו, והמון רבה מרלת העם רצו אחריהם כדרכם, ויחר זאת להגובערנאטאר ויאמר אל משה: „מה נעשה לעם המקלים בכבודך בשבט מרוצתם השוכבת?“ ויען משה ויאמר: „את האמללים האלה אנכי אכבדה, כי אך למענם חררתי מים, וכל קרבתם ערבה לי מכל שעשועי ענג וכל יקר אשר שבתי בבירת מלכות בריסאניא ובשאר ארצות אירופא (שם).“

לדרוש ברבים ולהוכיח את התלמידים ומוריהם להנות וללמוד שפת רוסיא, אשר בלעדיה לא יסכנו היהודים ברוסיא; גם את פני גאון ישראל לא נשא בדבר הזה ויוכת דרכו על פניו. בימים ההם באו אנשי הישובים המגזשים ויתנפלו לרגלי משה ויצעקו: הושיעה אדונינו! וישקף עליהם השר בעין רחמים ויהמו מעיו עליהם; דמע נדבות שטפו מעיניו, וינחמם לאמר: „האמינו בה' כי לו התשועה, וגם אנחנו בעזרו כל נחשה מעשות כפי אשר יהיה לאל ידיו“. — כמלאך אלהים כבדו היהודים את האורח הנעלה הזה ואת חברתו התומכת בימינו, וישימו להם זכרון נצח, כי קראו את הילדים הילודים בימים האלה על שמם: הזכרים בשם משה והנקבות בשם יהודית, בבית אקף ילדי עניי ישראל התפללו הילדים מדי יום ביום תפלה בעד שלום השר. גם הנוצרים ידעו לכבד את מאנטיפיארי ויתפללו בעדו בהיכלית-פלותיהם. וידי משה היו פתוחות תמיד לתת משאות לבתי חסד, למחברים יהודים ונוצרים ולכל שואל גם מן הנוצרים („אשר קדמו פניו במכתבי בקשות לאלפים“) וכל דורשו לא שבנו ריקם. ויעל כסף הנדבות יותר משלשת אלפים לימראות שמערלינג (יותר שתשעה עשר אלף ר"כ). בשבת השנית נרצה החכם הלוי לבקשת כל גדולי ווילנא וגדולי הערים הרחוקות אשר נאספו שמה, ויעל על מעלות הקרש וידרוש ברבים בשפת אשכנז, תכן הדרוש היה נוסד על סוסדי היראה אהבת המלאכה ושנאת הבטלה, למען לא ישאו עוד בני ישראל את חרפת הנוצרים האומרים כי אך עצלים הם ולא יצלחו לחברת המדינה, ויוסף עוד להוכיחם על אשר יבלו את ימי השבתות בטוילים ובשוטטם בחוצות. סוף דבריו — עלינו היהודים עם ה' להיות אנשי מופת אל כל העמים בצדקה ובישר לבב*). — במוצאי השבת השנית נאספו כל נכברי ווילנא ושאר הערים לברך את האורחים היקרים בטרם יעברו מאתם. בלילה ההוא לא נתן משה שנה לעיניו ותנוסה לעפעפיו, כי קראו לפניו את דברי התנצלות אשר הכינו המשכילים לתת בידו, אך לא השפיקו לקרוא אותם עד כלה. ויקבלם מאנטיפיארי ויאמר: „בכלי נשק האלה לחום אלחום בעדכם, ונצדק קדש ואתם תחרישון“. ויבכו לפניו הנכבדים ויאמרו: אהה אדונינו! אל תשכח נא את ענינו ולחצנו! ויקם משה וירם את ימינו ויאמר: „עמכם אנכי בצרה ובכל צרתכם לי צר; אנכי אסע לררכי, אך לבי ורוחי עומדים בתוככם ועתה אל תעצבו“. בלילה הוא הוסיף להאיר כשמש צדקתו ליקירי אביוני העיר, ולפנות בקר עבר לדרכו לווארשא להתראות גם שמה את אחיו

בהיות מאנטיפיארי בווארשא שלחו בני עדת ווילנא אליו עוד מכתב מלא קינים הגה והי, להזכירו לבל יתן דמי לו עד אשר יוציא לאור צדקתם, ויערכו עוד הפעם לפניו את דבר יושבי הכפרים „הנמשושים בשדות וביערים, עטופי עמקים ומחבקי הרים, נאספים חמרים חמרים“, ויקראו אליו: „קומה נא את לצרה וקרא לאחינו ממזרח שמש עד טבואו לחוש ולמהר לישועתנו!“ — אולם לא ממזרח. ולא ממערב הרים ה' את קרן בני ישראל ברוסיא, לא מארץ אחרת

(* יותר דברי הדרשה הגה הנם כתובים על ספר „משא אליעזר“ מאת החי שמואל יוסף פין.)

צמחה להם הישועה, כי אם מקרב הארץ החיא ומקרב בני בית מלכותה; כי
הקים ה' לנו רועה נאמן מלך עש לעשות צדק ולתקן תקונם נכונים — הלא הוא
מלכנו מחוננו הקיסר אלכסנדר השני, אשר בעלותו על כסא אביו באו
לכל יושבי רוסיא ולכל בני ישראל עמהם — ימים חדשים!

UNIVERSITY OF N.C. AT CHAPEL HILL

00016854049

THE LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF
NORTH CAROLINA

Wilson Annex
Presented By
DANNIE N. HEINEMAN

